

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ
СПРАВ
УКРАЇНИ**

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ
ПРАВОВИХ НАУК
УКРАЇНИ**

**КОНСУЛЬТАТИВНА
МІСІЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ**

ВІЙНА В УКРАЇНІ: ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

**Збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції**

21 лютого 2025 року

Київ – Львів – Харків

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 26 лютого 2025 року № 13)

Упорядник:
У. О. Цмоць

Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез
В42 Міжнародної науково-практичної конференції (21 лютого 2025 року) /
упоряд. У. О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх
справ, 2025. 586 с.

Уміщено тези доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції
«Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки», яка відбулася 21 лютого
2025 року у Львівському державному університеті внутрішніх справ.

*Опубліковано в авторській редакції. Відповідальність за достовірність фактів,
статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів.*

The collection contains the participants' reports of the International Scientific and
Practical Conference «The War in Ukraine: Conclusions Drawn and Lessons Not Learnt»,
which was held on February 21, 2025, at Lviv State University of Internal Affairs.

*The reports are published in the author's edition. The authors are responsible for the
reliability of the facts, statistical data, and the accuracy of the material presented.*

УДК 355.01(477-651.2:470-651.1)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2025

ЗМІСТ

Ящук І. П. ВІТАЛЬНЕ СЛОВО	16
Журавель В. А. ВСТУПНЕ СЛОВО	17
Швець Д. В. ВСТУПНЕ СЛОВО	18
Авраменко А. О. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ З ОБДАРОВАНІСТЮ	20
Аксьонова В. І. ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ВІЙНА – БУТТЯ НА ГРАНІ. ЗБАГАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ В ОНТОЛОГЕМАХ ЕТНОСОЦІАЛЬНОГО	23
Андоній А. О., Галич М. Ю. ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	25
Андрієтї А. В. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ПРИ ПАНІЧНІЙ АТАЦІ	27
Андрусяк Г. М. ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СТАНІ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ: ПІДХОДИ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ	30
Арчакова О. В. ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ	32
Афтанасієв В. М., Панкевич О. З. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ТА НАДАННЯ НЕВІДКЛАДНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ	33
Бакутін Є. І. ДІЯЛЬНІСТЬ ОФІЦЕРА СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	35
Балебрух Ю. Б. ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПТУ ІНТЕГРАТИВНИХ МЕТОДИК (KIM) – САЛЮТОГЕННОЇ МОДЕЛІ ПСИХОТЕРАПІЇ КРИЗИ	37
Балобанова Д. О. ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВИХ СТАТЕЙ КК УКРАЇНИ, ЩО БУЛИ ПРИЙНЯТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	38
Баловсяк Н. В. АЛГОРИТМИ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ: ЯК СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЗМІНЮЮТЬ ХАРАКТЕР ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ	40
Бандурка О. М. НЕПОКАРАНЕ ЗЛО ПРОВОКУЄ НОВУ ЗЛОЧИННІСТЬ	42
Барабаш О. О. ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВОЄННИХ ДІЙ: ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ	44
Басиста І. В., Сав'юк О. В. ЗЛОЧИНИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ, ЯКІ ВЧИНЯЄ КРАЇНА-АГРЕСОРКА	47
Беднарчук М. С., Коломоєць О. Д. ЛАБОРАТОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОВАРІВ – ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	50
Berezovska Y. A., Misechko O. V. THE ROLE OF GOVERNMENT POLICIES IN MAINTAINING ECONOMIC SECURITY DURING WAR	52
Березюк В. П., Редько М. О. ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В КРИЗОВИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	53

Березюк В. П., Дмитришина В. В. ВИКЛИКИ ЗМІЦНЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: РОЛЬ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ У ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ, НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ ТА ЗОВНІШНІМ ЗАГРОЗАМ	55
Бичін С. О., Удод А. М. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ (УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ)	57
Біла В. М., Орлов Ю. В. ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ГЕНОЦИДУ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ	59
Білецький О. П. ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РУШІЙНА СИЛА СУСПІЛЬНИХ ЗМІН	61
Богун Т. Є., Гула В. В. ПРИКОРДОННИЙ КОНТРОЛЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ЯК КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	63
Бойко-Бузиль Ю. Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИМ ВПЛИВАМ	65
Бойчук С. С. НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ФАХІВЦІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	68
Бондаренко В. А. THE US EXPERIENCE IN SUPPORTING THE MENTAL HEALTH OF MILITARY PERSONNEL	69
Бондаренко-Берегович В. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА	71
Бориславський Р. А. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ТРУДОВА МІГРАЦІЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ – ПОВОЄННІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ	72
Борисова О. О. ПСИХОЕДУКАЦІЙНА МОДЕЛЬ «АРХІВ ПАМ'ЯТІ» В РОБОТІ З УЧАСНИКАМИ/УЧАСНИЦЯМИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ МАЮТЬ ФЛЕШБЕКИ	74
Боровікова В. С. РОЛЬ ЄДИНИХ ТА ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ У ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ	76
Борозняк С. С. ІПСО: ІНФОРМАЦІЯ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ТА ПРОПАГАНДА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	79
Борсук М. Я., Логвиненко В. М. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЗОВАНИХ ВІД ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ	81
Броневицька О. М. СПЕЦІАЛЬНИЙ ТРИБУНАЛ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ДЕ МИ ЗАРАЗ?	83
Буданова М. О. П'ЯТИФАКТОРНА МОДЕЛЬ ЯК ОСНОВА РОЗГЛЯДУ ТРАНСФОРМАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	85
Буранов І. Ю. БУЛІНГ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРОБЛЕМАТИЦІ ДІТЕЙ ВПО В УКРАЇНІ	87
Бутинська Р. Я. ВОЛОНТЕРСТВО В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	89
Бутирін Є. О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ТА ВВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	91
Buciunas Gediminas POLICE SOFT POWER INSTRUMENTS. NEW CHALLENGES	93
Василець Д. О. МІЖНАРОДНА ВІЙСЬКОВА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	96
Васильєв С. В. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАПРАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ІНОЗЕМНИХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ	97

Васюк С. В. ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ АНАЛІТИЧНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ	99
Ващук О. П. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ	101
Висоцька І. Б., Нагірна О. В. РОЗВИТОК ІТ-ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	103
Вінічук М. В., Коваль П. Є. ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЕЗПЕЦІ ІТ-КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	105
Вітомський Ю. Л., Бондаренко С. Ю. КІБЕРПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ТА ЇЇ ДОВГОСТРОКОВІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ	106
Вітюк О. О. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРЕВЕНТИВНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ – ОДНЕ ІЗ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	108
Вознюк О. М. ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИХОВНА СКЛАДОВА У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	110
Воробйов О. Г. СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ, МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ: ОЦІНКА ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ, ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ РФ	112
Вуйма А. Г. ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ	114
Гайдук О. Г., Неділько Д. С. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗБРОЇ У ЧАСТИНІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ ЗА ФАКТАМИ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ: «ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ, ПОЄДНАНЕ З УМИСНИМ ВБИВСТВОМ»	116
Гаргат-Українчук О. М., Юрчишин Н. Г. ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	118
Gardus Maksym, Verba Denys SANCTIONS AS AN ENERGY WEAPON: HOW RESTRICTIONS ON RUSSIAN ENERGY EXPORTS ARE TRANSFORMING GLOBAL MARKETS AND UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY	120
Гірна Н. М. РОСІЙСЬКА SOFT-POWER В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ НЕОКОЛОНІАЛІЗМУ	123
Гловюк І. В. ПОЛІТИКА ОФІСУ ПРОКУРОРА МКС ЩОДО ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДЕЯКІ ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ТА СВІДКАМИ	126
Глуценко В. О., Дробенко Д. Ф. АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ	129
Гмиря В. П., Романовська Л. В. ІННОВАЦІЙНА ЕКОСИСТЕМА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	131
Гнедик Є. С. ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО НЕМЕДИЧНОГО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	133
Головіна О. О. ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ	135
Гонтар З. Г. ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ УСУНЕННЯ	137
Горбенко С. Л. ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	139
Горун Г. Р., Бойко О. Т. СТУДЕНТСЬКЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК МІСТ МІЖ СУСПІЛЬСТВОМ І ДЕРЖАВОЮ.....	140

Гошко Г. О., Рудковський В. Б. МЕДІАПРОСТІР КРИЗЬ ПРИЗМУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	142
Грабар Н. М. ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	143
Гриньків О. О., Тарасюк О. Р. ПРОПАГАНДА – ВАГОМИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ У ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ	146
Гришук А. Б. КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	149
Грубі Т. В. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ	151
Груздь О. І., Козинець А. О. ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	154
Губіна Г. Л. ПОНЯТТЯ «ГРАНТ» У РАМКОВІЙ ПРОГРАМІ ЄС З ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ «ГОРИЗОНТ ЄВРОПА»	156
Гузенко О. П. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ З СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ	158
Гула В. В., Соколовська С. С. ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	160
Гурковська К. А. ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	163
Данилевський А. О., Данилівський Л. Й. РОЛЬ OSINT В СИСТЕМІ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	165
Данилюк І. В., Богучарова О. І. АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ТА ГІДНІ ВІДПОВІДІ УКРАЇНСЬКИХ ПСИХОЛОГІВ	167
Дідик Н. І. ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ДІТЕЙ ОРГАНАМИ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ	170
Дмитришин О. О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА.....	172
Дмитришина В. В., Вичавка В. І. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ПРОЯВ ЗРІЛОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	176
Дмитрієнко О. А., Фесюн О. В. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ.....	178
Долинська М. С. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНСТИТУТУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ЧАСТКИ (ПАЮ) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	180
Don A. Y, Karpushyna M. H. NEW CHALLENGES FOR PSYCHOLOGISTS IN A STATE OF WAR.....	183
Доценко О. Л., Шутенко С. В. ПІДГОТОВКА ЛІНГВІСТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	184
Дульський О. Л. ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	187
Євдокімова О. О., Шиліна А. А. МІЛІТАРНИЙ НІГІЛІЗМ ЯК МОРАЛЬНИЙ ВАКУУМ ВІЙНИ	189

Єлаєв Ю. Л. ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ	191
Єсімов С. С., Титюк Д. О. ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ ЩОДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ OSINT-ДОСЛІДЖЕНЬ	194
Єфімов Г. В., Касаткін Є. В. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	196
Жук С. М., Степанов С. П., Кравчук А. І. МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ.....	198
Жук С. М., Башнянин О. В., Собко О. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ІНШИМИ КРАЇНАМИ	200
Жукова І. В. АНАЛІЗ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ АДМІНІСТРУВАННЯ ГАЛУЗІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ЄС	202
Жураковський В. В. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	204
Загиней-Заболотенко З. А. ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК В УМОВАХ ВІЙНИ: НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА – ДЛЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА	206
Заяць О. С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	209
Заяць Д. Д. ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	211
Здреник І. В. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	213
Здреник І. В., Ониськів Б. П. РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ	215
Іваницький С. О. ПРОБЛЕМИ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ (ПРОДОВЖЕННЯ) ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ	217
Іванова О. В., Карлова М. Ю. САЛЮТОГЕНЕЗ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	219
Івахів О. С., Музика О. О. МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА – НЕВІДВОРОТНІСТЬ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ	220
Івченко А. Р., Козубенко І. В. OSINT AS A KEY ELEMENT IN ENSURING UKRAINE'S SECURITY	222
Ільків Н. В. ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ТОРГІВЛІ КВОТАМИ НА ВИКИДИ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ В УКРАЇНІ.....	224
Ільчишин Н. В. АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК УМОВА УЧАСТІ У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ПРО ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	226
Іус Е. В. ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН	228
Кабіцька О. В. OPTIMIZATION OF THE SYSTEM OF MEDICAL SUPPORT FOR MILITARY PERSONNEL ON THE FRONT LINE IN THE CONDITIONS OF MODERN ARMED CONFLICT: PROBLEMS AND SOLUTIONS.....	230
Кадала В. В. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ.....	231

Казан Е. М., Заболотнюк І. О. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ	233
Казміренко В. П., Казміренко Л. І. ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ОСОБИСТІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	235
Казміренко Л. І., Власенко С. Б. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ПСИХІЧНУ ТРАВМУ	237
Качмар О. В., Єнько О. О. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	239
Кердивар В. В. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF WORKING WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS WITH HEIGHTENED AGGRESSION	241
Кікінчук В. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	243
Кіндзерська А. Г., Карпушина М. Г. VOLUNTEERING AS THE FOUNDATION OF CIVIC MATURITY AND SOCIETAL RESILIENCE DURING THE MARTIAL LAW IN UKRAINE	245
Кісіль З. Р. ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПІДГРУНТЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ	247
Кобко Є. В. МІЖНАРОДНІ БАЗИ ДАНИХ ІНДИКАТОРІВ ТА ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	250
Коваленко А. В. ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО КАРАНИХ ДІЯНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ	252
Ковалів М. В., Кріль А. В. ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	254
Ковальова О. В., Богучарова О. І. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ	256
Ковальчук В. П. ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РОЛЬ ТРЕНІНГІВ ЗА УЧАСТІ МІЖНАРОДНИХ ЕКСПЕРТІВ	258
Ковальчук О. В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДІТЕЙ	261
Козут В. М., Церковник С. І. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ НОРМ І СТАНДАРТІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ	264
Козира І. М. ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ	267
Козубенко І. В. РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	269
Колесніченко О. С. МОДЕЛЬ БОЙОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	271
Кондратюк-Антонова Т. В. СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ВОЛОНТЕРСТВО	273
Конопля В. В., Крук С. В., Скиба О. М. ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ, ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	274

Копитко М. І., Грицан В. М. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВИМУШЕНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ	276
Коренівська З. Ю., Сойко О. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ.....	278
Коробцова Д. В., П'янов С. В. ВІЙНА, БЕЗПЕКА ТА КАПІТАЛОВКЛАДЕННЯ: ПОТЕНЦІАЛ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ	280
Корольов О. О. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧИМИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ РИЗИКО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ	282
Корольов О. О., Костюк О. Є. ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ	284
Костенко В. В., Галич М. Ю. РОЛЬ СТРЕСОСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ В УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	286
Кравченко В. С., Тюганова М. С. РОЛЬ ПСИХОЛОГІВ У ПОДОЛАННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ	288
Кравчук Д. В., Квашиук О. Д. ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	290
Крильчук В. Ю., Костюк О. Є. МЕТОДИ ПРОЛІТАКТИКИ ПТСР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	292
Кришесвич О. В. ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: НАЦІОНАЛЬНЕ І МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	294
Лазарєв В. В. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ	297
Лазор В. В. РОЛЬ OSINT-ДОСЛІДЖЕНЬ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЗМІЦНЕННІ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	299
Лебедь О. С. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ	300
Литвиненко О. Г., Бенчак Б. І. ЩОДО РОЛІ ВОЛОНТЕРСТВА У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	303
Литвиненко О. Г., Нургалієв Е. О. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	305
Лозинський О. М. НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	307
Лугіна Н. А., Підгородецький В. О. ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ, ДЕПОРТОВАНИХ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ	309
Лузан В. А., Дробенко Д. Ф. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ	311
Лук'янець К. В., Кудерміна О. І. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ В ОРГАНАХ МВС У КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ	313
Льюїс Дейвід ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ: ОТРИМАНІ УРОКИ.....	316
Любич Д. О., Веселов М. Ю. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ ПІДРОЗДІЛІ ПОЛІЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	318

Люта А. О., Павлюк Т. Г. НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВІЙНИ	321
Мамедова Е. А., Войтушенко І. О. ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ПРАКТИКУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УКРАЇНИ	323
Мамедова Е. А. КІБЕРБЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ДЕЗІНФОРМАЦІЯ, ПРОПАГАНДА ТА СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ.....	325
Манько В. М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ.....	327
Матюшенко О. І., Колісник С. А. ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	329
Мелех Б. В., Гавур І. Б. ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	331
Мелех Л. В. ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНУ ВОЛОНТЕРСТВА ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	333
Мельник Я. Я. РОЛЬ ПРАВОВИХ УЧЕНЬ ЯК ПРАВОТВОРЧОГО КОНЦЕПТУ ДОКТРИНИ ПРАВА У ЗРІЗІ ЕПОХИ «ІІІ».....	335
Михайленко С. А., Одерій О. В. ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	338
Михаліцька Н. Я., Яцик М. Р. ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ОПОРОЮ НА ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ	341
Мілорадова Н. Е., Тюганова М. С. ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЇ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ВПЛИВУ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ.....	343
Мітченко К. В. НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ	345
Мовчан А. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ОДЕРЖАННЯМ ДОХОДІВ	347
Моравчикова Міхаела ТЕОРІЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ.....	350
Морозов О. М., Морозова Т. Р. ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ.....	352
Морозовський О. А. ПОЛІЦЕЙСЬКІ У МІЖНАРОДНИХ МІСІЯХ ТА УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ	354
Мостепанюк Л. О. ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ГЕНОЦИДУ	356
Муха І. Ю. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	358
Наконечна Н. В. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА КІБЕРБЕЗПЕКУ	360
Немченко О. О., Луцький Р. П. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА	363
Ніцевич О. В. ПРАВОВІ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОБОВ'ЯЗКУ В КРАЇНАХ НАТО.....	366
Осадчий М. Л., Березорудський А. М. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙ У ТРАНСПОРТНУ ІНФРАСТРУКТУРУ НА СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	368
Осадчий М. Л. ВІЙНА І МОРСЬКІ ПОРТИ: ЯК КОНФЛІКТ ВПЛИНУВ НА ЛОГІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ.....	370

Остролуцька Л. С. НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	372
Осьодло В. І., Тютюнник Л. Л. ВПЛИВ БОЙОВОГО СТРЕСУ НА КОГНІТИВНІ ЗДІБНОСТІ ВІЙСЬКОВИКІВ	374
Охріменко І. М. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ.....	376
Павко Я. А. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА –ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ	378
Пампура І. І. ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ	380
Панов В. В. ВОЄННА АГРЕСІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ДЕАКТУАЛІЗАЦІЇ ВІДНОШЕННЯ ДО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ	382
Парамонова Д. Р., Депутатов В. О. ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОЗПОДІЛ БАТЬКІВСЬКИХ ОБОВ'ЯЗКІВ У СІМ'ЯХ.....	383
Пасічник С. В. ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	385
Пасько Д. С., Веденяпіна М. М. ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ.....	387
Пацула О. І. ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	389
Пашковський М. І. ВІД ЕПІЗОДІВ ДО СИСТЕМИ: ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ ЧЕРЕЗ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	391
Перемибіда І. В., Перемибіда Д. О. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОЯСНЕННЯ ФЕНОМЕНУ ДОБРОВОЛЬЧOSTІ.....	394
Петрушин О. В., Синиціна Ю. П. ОГЛЯД МЕТОДІВ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ МОДЕЛЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	396
Пилипенко Л. В. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙНИ	399
Письменський Є. О. ПІДПАЛ АВТОМОБІЛЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ЗА ВІЙСЬКОВИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ: ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ	401
Підшибякін С. В. ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ РОБОТИ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	404
Платонов В. М. ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ РЯТУВАЛЬНИКАМ ДСНС УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	405
Плахтій П. А., Дробенко Д. Ф. ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ	406
Політова А. С. СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВОЄННОГО СТАНУ)	408
Помаза-Пономаренко А. Л., Тарадуда Д. В. ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ.....	412
Пономаренко Я. С., Шиліна А. А. ПРОБЛЕМАТИКА ВЕРБУВАННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ДИВЕРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД.....	415

Попович-Блавіцька Г. Н. ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	417
Потоцький М. М., Бреславець Я. О. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	419
Проноза І. І., Сурова М. В. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	421
Проць І. М., Росяк С. Т. ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ.....	423
Пушак Я. Я., Новосад Ю. Б. ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ	425
Пчеліна О. В. ВИМОГИ ЄСПЛ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ	427
Ревак І. О., Підхормий О. М. ЧИННИКИ ІНТЕГРАЦІЇ СИСТЕМ КОНТРОЛЮ ТОВАРНИХ І ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ НА ОСНОВІ МОЖЛИВОСТЕЙ OSINT	429
Резнік А. О., Христюк О. С. ВПЛИВ МІЖСОБІСТИСНИХ ВІДНОСИН У СІМ'Ї НА ПСИХОЛОГІЧНУ СТІЙКІСТЬ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ВІЙНИ	431
Резуненко Д. О. ІННОВАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ	433
Резуненко Д. О., Кузьмичев А. В. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФРОНТ: РОЛЬ І ПРОТИДІЯ ІПСО У ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК	435
Рижков Е. В. СТВОРЕННЯ УМОВ ТА МЕХАНІЗМІВ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ ТА ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ	437
Рим О. М. АНТИДЕРЖАВНИЦЬКІ ДІЇ ТА ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПЕДАГОГА: РЕАГУВАТИ ЧИ ІГНОРУВАТИ?	440
Ринський І. М., Микитин В. Ф. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ПРОЯВ ЗРІЛОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	442
Розов В. І. АДАПТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ	445
Ройко А. І. ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ (АРХІВНА РОЗВІДКА).....	447
Рудий Н. Я. ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ЇЇ ПРИПИНЕННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИННИХ ЗА АКТ АГРЕСІЇ, ГЕНОЦИД, ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ.....	449
Рудик О. Р., Синякова Є. Є. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	452
Савайда О. І. МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ВПЛИВ ЇХ НА ПОШИРЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	454
Савко Н. М. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ Й ЗМІСТ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	456
Сагайдак Ю. В. КАНІСТЕРАПІЯ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ У ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРАНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ МВС УКРАЇНИ	459
Sazanova L. S., Sichko I. H. ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND SUBJECTS OF BUSINESS UNDER MARTIAL LAW.....	462
Сащуріна О. Ю. РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ	464

Сендік І. Е., Дробенко Д. Ф. ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН» У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	467
Сибірна Р. І. СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС	469
Sylka E. V., Karpushyna M. H. PSYCHOLOGICAL OPERATIONS: INFORMATION, MISINFORMATION, PROPAGANDA.....	471
Симоненко Н. О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРНАСИЛЬСТВО: ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ	472
Сініченко В. С. ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ВИБУХОТЕХНІКА ЗІ СЛІДЧИМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	474
Скиба Е. К. БЕЗПЕКА ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ.....	476
Слободенюк Ю. В., Шульга І. С. ІННОВАЦІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	478
Смірнов Б. В., Кабіцька О. В. PECULIARITIES OF PROVIDING MEDICAL CARE TO WOUNDED SERVICEMEN IN ACTIVE HOSTILITIES PROBLEMS AND SOLUTIONS	480
Смирнов М. І. ФОРМИ ТА ПРОЦЕДУРИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ В УМОВАХ ВІЙНИ З МЕТОЮ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ НАЙТЯЖЧІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ	482
Смокович М. І. РИМСЬКИЙ СТАТУТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ	484
Смутчак З. В. НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ	487
Солонець О. С., Маср Ю. ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ ДЛЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	489
Степанюк Р. Л. НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИЛАДІВ ШВИДКОГО ДНК-ТЕСТУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ В УМОВАХ ВІЙНИ	492
Сукмановська Л. М., Репан М. І. БОРІТЬБА ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	494
Таран В. І., Лячин С. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ КРАЇНИ.....	496
Таран О. В., Хабло О. Ю. ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ	498
Татаренко С. В. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	500
Ткаченко О. В. ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ НА ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ (В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ).....	502
Тополевський Р. Б., Мина В. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ВИПЛАТ ДОПОМОГИ У ЗВ'ЯЗКУ З ЗАГИБЕЛЛЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ	504
Топчило А. В. КАНІСТЕРАПІЯ ЯК ДОДАТКОВИЙ МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛУ ДСНС, ЯКИЙ ЗАЗНАВ ПОРАНЕНЬ	506

Третяк С. В., Удод А. М. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ ЯК ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ГЕНОЦИДУ	507
Українець О. І., Луцький Р. П. ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ У МІЖНАРОДНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ.....	509
Устрицька Н. І., Боднарчук Д. О. СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ	512
Фаріон О. Б., Пешко О. В. ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЗАШТАТНИХ ПОМІЧНИКІВ НАЧАЛЬНИКА ПРИКОРДОННОГО ПІДРОЗДІЛУ ТА ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ПРОТИПРАВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	514
Федіна Н. В., Грищенко М. В. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	515
Федіна Н. В., Мацюк Д. Т. ПОЛІТИЧНІ ФУНКЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	517
Федорюк Л. В. ДЕРЖАВНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	519
Фелді С. Ф., Кувшинова О. С. ІННОВАЦІЇ В ОБОРОННОМУ КОМПЛЕКСІ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	521
Франчук В. І., Мойса В. В. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ СИТУАЦІЯМ НА ПІДПРИЄМСТВІ	523
Фролов А. Ю. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКОВИХ АСПЕКТІВ ІНВЕСТИВАННЯ В ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ	525
Фросіняк Р. В. ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ	527
Хитра О. Л. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	529
Христук О. Л. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВИМ ТА ВЕТЕРАНАМ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ ЕМДР ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД РОБОТИ З ТРАВМАТИЧНИМ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ	531
Христук О. С. ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	533
Царенко О. М., Екман Р. А. ВОЄННІ ЗЛОЧИННИ РОСІЇ В УКРАЇНІ: ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ	535
Цицик О. І. ЗАВДАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ	537
Цмоць У. О., Лукашук Ю. А. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЗРІЛОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	539
Чорний А. М., Тімофєєв П. В. МІЖНАРОДНА ВІЙСЬКОВА ТА ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	542
Чорний А. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	543
Чорномаз О. Б. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	544

Шаповаленко Є. В. ЗАСТОСУВАННЯ КОСМІЧНИХ ТА ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ	547
Шаповалова І. Б. ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ.....	548
Шаповалова А. О. УРОКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ЯК ЗМІЦНИТИ ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ	550
Шаповалова К. І. ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ	552
Швець Д. В. ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСТЬ НА ФОНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ.....	555
Швець Д. Є. СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	557
Шевчук Ю. А. МОБІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД: РОЛЬ ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ.....	559
Шинкаренко І. О., Лукомська А. А. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ У КУРСАНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ФОРМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЯЦІЇ.....	561
Шульга А. М. ЦІФРОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ВИД І ПРОБЛЕМА РЕАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ.....	563
Шульгін С. О. ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ ОРДЕРА НА АРЕШТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ	565
Шулюк Н. І., Волощук С. В. ВОЛОНТЕРСТВО ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ: МОТИВАЦІЯ ТА ЕМОЦІЙНІ ВИКЛИКИ.....	568
Шулюк Н. І., Хомич О. К. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З ВІЙНИ	570
Шумовецька С. П. БІБЛІОТЕРАПІЯ І ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	572
Яновицька Г. Б. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЦК УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....	573
Яновицька А. В. НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ	576
Ярема О. Г. ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ ТА ЗАХОДИ.....	578
Яремко Р. Я., Коваль І. С., Ткачик О. Т. ПРОБЛЕМА ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ В СИСТЕМІ ДСНС УКРАЇНИ	580
Яремчук В. Д. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	582
Ячна І. Г., Кобець Ю. В. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ КРАЇНИ	584

**Вельмишановні колеги-співорганізатори цього заходу,
високоповажні іноземні партнери, шановні учасники конференції!**

Війна в Україні, яка триває з 2014 року, стала не тільки тяжким локальним конфліктом, а й глобальним випробуванням передусім для міжнародної системи безпеки, міжнародних організацій та альянсів, показовим прикладом порушення принципів міжнародного права, а також виявила вразливі місця у системах захисту та реагування на агресію не лише в Європі, а й у світі загалом. Ось чому сьогодні необхідно не тільки аналізувати перебіг війни, а й зрозуміти уроки, які мають бути засвоєні не лише Україною, а й міжнародною спільнотою, щоб уникнути подібних конфліктів у майбутньому.

Звісно, можемо ствердити, що під час війни Україна здобула потужний досвід, і зроблені висновки мають стати основою для подальшого розвитку. Проте є й важливі уроки, які ще не засвоєні, і їхній аналіз допоможе підготуватися до можливих майбутніх викликів, зокрема в контексті міжнародних відносин, безпеки та внутрішніх реформ.

Безперечно, до зроблених висновків можемо віднести: неабияке значення міжнародної підтримки – політичної, економічної і військової; зміцнення Української армії завдяки масштабним реформам, започаткованим ще до війни, а також навчання та адаптація до нових умов ведення війни; важливість співпраці між цивільними та військовими структурами, адже в Україні за час війни утворилися потужні волонтерські рухи, які організовували доставку медичних засобів, харчів, зброї та бронетехніки; врешті беззаперечний аспект сучасних воєн – інформаційна боротьба; й у цьому контексті Україна значно покращила свої здобутки завдяки організації медіакампаній, спрямованих на мобілізацію внутрішніх ресурсів, і активній боротьбі з дезінформацією з боку агресора.

На превеликий жаль, попри зроблені відповідні висновки, все ще є і незасвоєні уроки, які неодмінно належить переосмислити для того, щоб не допускати помилок у майбутньому. З-поміж них я б запропонувала виокремити такі: до початку війни Україна недооцінила можливості агресора, а відтак не була повністю готова до масштабного конфлікту; хоча Україна на ранніх етапах війни здобула перемоги на фронті, однак мобілізації ресурсів та управлінню кризою бракувало ефективності, оскільки багато державних інститутів не були готові до таких масштабних викликів, зокрема щодо координації між різними відомствами, логістики та розподілу гуманітарної допомоги; існували проблеми комунікації на початку війни, включаючи недостатнє пояснення ситуації міжнародній спільноті, що створювало додаткові труднощі, адже подекуди Україні не вистачало стратегічної прозорості у взаємодії з міжнародними партнерами, що попервах призводило до недооцінки масштабів конфлікту міжнародною спільнотою; врешті досі актуальними є питання переміщення населення, реабілітації постраждалих та відновлення зруйнованих інфраструктур тощо.

Отож задля уникнення повторення подібного конфлікту в майбутньому Україні слід продовжувати інтеграцію в міжнародні структури безпеки, насамперед НАТО. Залучення новітніх технологій у військову сферу, зокрема безпілотників та засобів кіберзахисту, буде критично важливим для збереження обороздатності. Крім того, потрібно продовжувати реформи, спрямовані на професіоналізацію та модернізацію Української армії. Також важливо не лише зміцнювати військову сферу, а й продовжувати внутрішні реформи в політичній та економічній системах, щоб зберегти стабільність після війни. Це передбачає реформи в судовій системі, боротьбу з корупцією та підвищення ефективності державного управління. І, звісно, після завершення війни необхідно забезпечити ефективне відновлення інфраструктури, житлових та соціальних об'єктів, а також створити програми для психосоціальної реабілітації громадян. А примирення між різними територіями держави буде вирішальним етапом у завершенні конфлікту.

Підсумовуючи, хочу зазначити, що війна в Україні стала надскладним випробуванням для її народу, водночас навчила важливих уроків щодо оборони, дипломатії та внутрішніх реформ. Попри надзвичайно великі втрати, Україна все ж змогла зберегти незалежність і підтримку міжнародної спільноти.

Отже, завдяки сьогоднішній конференції ми маємо унікальну можливість обговорити ці питання, поділитися досвідом і зробити конкретні кроки до того, щоби світ став стійкішим і готовим до будь-яких викликів.

Бажаю всім плідної і конструктивної роботи, глибоких і змістовних дискусій.

Тільки разом ми зможемо досягти реальних позитивних змін.

Дякую за увагу! Слава Україні!

Інна ЯЩУК, Державний секретар
Міністерства внутрішніх справ України,
доктор педагогічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Шановні учасники конференції!

Щиро вітаю вас на сьогоднішній зустрічі, яка присвячена одній із найважливіших тем сучасності – війні в Україні та тим урокам, які ми мали би засвоїти з цього трагічного досвіду.

Масштаби війни, людські та економічні втрати, політичні й соціальні наслідки – це не просто випробування для України, а й виклик для всієї світової спільноти. Значна кількість людей стали жертвами цієї війни, сотні тисяч загинули, а долі мільйонів змінилися назавжди. Цей конфлікт торкнувся кожної людини, кожної родини, кожної держави, і тому кожен із нас має право й обов'язок задаватися питанням: які уроки ми мали б засвоїти після такого глобального лиха?

Ця війна – не просто військовий конфлікт, а серйозний виклик для всього світу, насамперед для тих, хто живе в Україні та безпосередньо стикається з її наслідками. Війна змінила наші життя, наші погляди на безпеку, мир і взаємодію між державами. Вона змусила переглянути чимало фундаментальних понять – від концепції миру до міжнародної співпраці й прав людини.

Проте, незважаючи на важливі висновки, є й уроки, які, на жаль, залишаються для нас неусвідомленими або майже невідомими широкій громадськості. Один із найбільших і найболючіших уроків, який ми не засвоїли, – це хибна віра в «безпеку» у мирні часи. Багато країн, зокрема й Україна, сподівалися, що після завершення холодної війни світ більше не переживатиме відкритих військових конфліктів між державами. Це призвело до недооцінювання потреби в укріпленні армій і створенні стратегічних оборонних механізмів. Відсутність адекватних заходів для стримування агресії призвела до трагічних наслідків. Світ не зробив належних висновків із попередніх конфліктів і не врахував реальні політичні та військові загрози.

Ще одним важливим уроком, який ми не змогли засвоїти, є неготовність окремих країн і міжнародних організацій до протистояння сучасним гібридним загрозам. Війна росії з Україною – це не лише традиційні військові бої. Це також гібридна війна, що охоплює кібератаки, інформаційні маніпуляції, економічний тиск та інші нетрадиційні методи агресії. Ані міжнародні організації, ані окремі держави не змогли достатньо підготуватися до такої складної та багатовимірної загрози.

Варто також зазначити, що війна в Україні вкотре продемонструвала важливість інвестування в новітні технології та військові системи. Під час бойових дій сучасні технології, такі як дрони, супутникові системи й інші високотехнологічні засоби, стали вирішальними. Проте чимало країн наразі не досягли достатнього рівня розвитку цих технологій, що свідчить про їх відставання у питаннях стратегічного планування і підготовки до оборони.

Тож нинішня конференція покликана не лише аналізувати вже зроблені висновки, а й обмірковувати, які уроки ми ще не засвоїли, чому це відбулося і які кроки необхідно зробити, щоб запобігти цьому в майбутньому, адже війна в Україні не лише змінила наше життя, а й змусила світ переглянути свою роль у глобальній безпеці. Одержані підсумки потребують практичного впровадження, адже сьогодні на часі розглянути можливі шляхи для вирішення наявних проблем, а також для того, щоб сформулювати нові ідеї, які б допомогли зробити світ більш стійким і готовим до викликів, що можуть нас чекати.

Бажаю всім плідної роботи, відкритих і конструктивних дискусій, а також впевнено змінювати наше спільне майбутнє на краще.

Дякую за увагу!

Слава Україні!

Володимир ЖУРАВЕЛЬ, президент
Національної академії правових наук України,
дійсний член (академік) НАПрН України,
член президії НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

**Вельмишановні колеги, співорганізатори цього заходу,
високоповажні іноземні партнери, шановні учасники конференції!**

Науковий захід «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» проводиться у нашому Університеті втретє.

На попередній конференції її організатори й учасники сподівалися, що наступна стосуватиметься виключно питань повоєнного відновлення та розвитку України. Проте реальність інша. Війна, на жаль, продовжується та загострює низку соціально-економічних проблем, які існували в українському суспільстві, чи виникли внаслідок військової агресії з боку росії.

Найперше це сповільнення економічного розвитку. Скорочення виробництва через руйнування інфраструктури, зокрема підприємств, удари по об'єктах енергетики, втрачені території тощо однозначно вплинули на функціонування економіки держави. Проблеми економіки – це зниження бюджетних надходжень, а відтак можливостей фінансування діяльності держави. Крім того, зрозуміло, що лівова частка бюджету витрачається на сили оборони України, а фінансування інших сфер обмежується. До завершення війни ця ситуація не зміниться.

Сповільнення економічного розвитку та зниження рівня економіки є причиною низки інших проблем, зокрема зростання безробіття. Очевидно, що вимушена міграція населення, закриття низки підприємств тощо призвело до збільшення рівня безробіття з його наслідками. Нині також простежується ріст інфляції, зростання цін на товари та послуги через порушення постачання і збільшення попиту на основні ресурси.

Окремою проблемою сьогодення є зруйнована інфраструктура. Пошкодження доріг, лікарень, закладів освіти, житла громадян України, потреба у великій реконструкції – це наші сьогоденні виклики, які актуалізуються у повоєнний час.

Варто вказати й на проблему зменшення іноземних інвестицій. Інвестори не хочуть розвивати свій бізнес у країнах, де триває воєнний конфлікт. А це, безумовно, впливає на економічний розвиток. У цьому аспекті слід вказати і на певну залежність нашого суспільства від «настроїв» інших держав щодо підтримки України. Існує й проблема реалізації своїх обіцянок іноземними партнерами – випадки, коли оголошена допомога затримується на місяці, квартали, а подекуди й півріччя, на жаль, непоодинокі.

Акцентуємо, що в Україні недавнім часом зростає соціальна напруга у суспільстві. Повномасштабна війна росії проти України спричинила глибокі економічні, політичні та соціальні зміни. Зниження рівня життя більшості громадян; зростання кількості осіб з інвалідністю; збільшення випадків втрати майна через руйнування житла, підприємств, інфраструктури та неможливість отримати швидку компенсацію від держави; масова міграція; тривала психологічна напруга населення (постійний стрес, депресія, посттравматичний стресовий розлад серед військових і цивільних); корупційні скандали; вимушені непопулярні правові й економічні рішення влади (насамперед щодо питань мобілізації); затримки з реформами; військові втрати тощо посилюють соціальну напругу – це не вичерпний перелік факторів, які призводять до зростання соціальної напруги в суспільстві. До цього слід також додати постійні ІПСО (інформаційно-психологічні спеціальні операції), заходи, спрямовані на розпалювання конфліктів, вкиди в інформаційний простір дезінформації з боку ворога.

Отже, через війну виникло чимало серйозних викликів для українського суспільства, які потребують стратегічних рішень. Необхідно зосередитися на економічній відбудові, підтримці ветеранів, психологічній реабілітації населення та справедливому розподілі ресурсів.

Однак варто вказати, що Україна досягла значних успіхів у різних сферах. Це, зокрема:

1. Зміцнення національної ідентичності. Війна об'єднала населення і підвищила патріотизм, зміцнила українську культуру та мову.
2. Реформування сектору оборони. Україна продемонструвала надзвичайну швидкість у впровадженні й адаптації сил оборони до сучасних стандартів НАТО, підвищення бойової готовності тощо.
3. Організація гуманітарної допомоги. Швидка і якісна організація та підтримка гуманітарних коридорів, допомога внутрішньо переміщеним особам та жертвам війни.
4. Міжнародна підтримка. Україна змогла отримати підтримку більшості держав, чималу міжнародну допомогу, фінансові кредити. Домоглася запровадження санкцій проти агресора.
5. Технологічні інновації. Розвиток нових технологій в обороні, зокрема в дронних технологіях і кіберзахисті. Це ті сфери, де наша держава належить до когорти світових лідерів.

6. Громадська активність. В Україні понад 11 років активно діє волонтерський рух, створено чимало благодійних організацій, які надають підтримку і військовим та членам їхніх сімей, і цивільним, а фінансова допомога ЗСУ є постійною практикою українців.

Наведене демонструє стійкість і рішучість українського народу в протистоянні викликам війни.

В Україні також простежуються значні здобутки в галузі правового регулювання, які відображають адаптацію правової системи до нових викликів:

1. Постійна актуалізація законодавства. Розроблення та прийняття нових законів щодо оборони, національної безпеки та захисту прав громадян в умовах війни.

2. Захист прав людини. Попри війну, в Україні прослідковується постійна підвищена увага до прав людини, зокрема до внутрішньо переміщених осіб, і забезпечення їхніх соціальних, економічних та політичних прав.

3. Судова реформа. Триває вдосконалення судової системи, зокрема спрощення процесів і поліпшення доступу до правосуддя, насамперед для військових. Проводять конкурси на вакантні посади суддів у судах різних рівнів.

4. Протидія воєнним злочинам. Здійснюється активна діяльність з документування і розслідування воєнних злочинів, створення міжнародних правозахисних механізмів тощо.

5. Поглиблення співпраці з міжнародними правозахисними організаціями для підтримки права в умовах війни.

6. Цифровізація та впровадження електронного правосуддя. Слід зазначити, що, попри війну, в Україні відбувається активний розвиток онлайн-систем для подачі позовів і доступу до правосуддя, що підвищує ефективність процесів.

7. Поліпшення правового захисту військовослужбовців та волонтерів. Прийнято закони, що забезпечують їхні соціальні гарантії та правову допомогу.

Ці здобутки свідчать про адаптацію правової системи України до умов війни і прагнення забезпечити верховенство права, незважаючи на відповідні виклики сьогодні.

Відтак завданнями нашого заходу є: виявлення та оцінка загроз для української державності та українського суспільства, вирішення невирішених проблем, які потребують нагального врегулювання, а також напрацювання пропозицій щодо їх залагодження.

Переконалий, що цей захід буде майданчиком для обміну думками між науковцями і практиками, дасть змогу фахівцям поділитися своїми напрацюваннями у з'ясуванні конкретних питань, розробити і запропонувати шляхи вирішення соціально-правових й інших проблем, які наявні в Україні, зважаючи на сучасні реалії.

Щиро дякую усім учасникам які зголосилися до участі у заході.

Бажаю вам плідного спілкування та якісної наукової дискусії.

Дмитро ШВЕЦЬ, ректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
полковник поліції

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ З ОБДАРОВАНІСТЮ

У сучасному суспільстві, яке висуває високі вимоги до якості освіти, особлива увага приділяється розвитку професійно значущих особистісних якостей майбутніх педагогів. Однією з таких якостей є перфекціонізм, який може бути як ресурсним, так і деструктивним чинником у професійному становленні вчителя.

Перфекціонізм визначається як прагнення до високих стандартів і бездоганності у діяльності, що може позитивно впливати на навчання, мотивацію та саморозвиток особистості. Водночас надмірний перфекціонізм може спричиняти тривожність, страх невдачі та зниження рівня суб'єктивного благополуччя. У контексті педагогічної діяльності важливо розглянути, як перфекціонізм корелює з академічною та творчою обдарованістю студентів, які обрали педагогічну професію.

Обдарованість майбутніх педагогів проявляється не лише у високому рівні інтелектуального розвитку, а й у здатності до нестандартного мислення, гнучкості, творчості та рефлексії. Взаємозв'язок між перфекціонізмом і обдарованістю може виявлятися в різних аспектах: когнітивному, емоційному та поведінковому. Дослідження цієї проблематики сприятиме більш глибокому розумінню факторів, що впливають на професійне становлення педагогів, а також розробці рекомендацій щодо гармонізації їхніх особистісних характеристик.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю вивчення особистісних детермінант ефективної педагогічної діяльності, серед яких важливе місце займає перфекціонізм як складова професійного розвитку майбутніх педагогів. Аналіз його зв'язку з обдарованістю дозволить не лише краще зрозуміти природу цих явищ, а й розробити практичні рекомендації щодо формування оптимального рівня перфекціонізму, що сприятиме підготовці висококваліфікованих педагогічних кадрів.

З моменту початку вивчення феномена обдарованості його переважно асоціювали з високим рівнем інтелектуального розвитку. Однак дослідження останніх десятиліть підтвердили, що, окрім здібностей, значну роль у прояві обдарованості відіграють особистісні риси. Цю позицію поділяють як вітчизняні (О. Бобир, О. Зазимко, Н. Карпенко, Д. Корольов, В. Моляко, Е. Носенко, В. Рибалка, Р. Семенова), так і закордонні (Г. Айзенк, Дж. Рензуллі, Ф. Ганьє та ін.) науковці.

Пошук особистісних факторів, що впливають на обдарованість, триває. Одним із таких гіпотетичних чинників вважають перфекціонізм. Такі дослідники, як Ю. Бабаєва, О. Войскунський, О. Савенков, О. Ткаченко, С. Найжент, О. Толстопятова, С. Пфайффер, Р. Слоут, М. Хайес та інші, наголошують, що для обдарованих дітей і дорослих характерний перфекціонізм. Це твердження є обґрунтованим, адже перфекціонізм визначається як прагнення до досконалості, що проявляється у встановленні високих стандартів та вимогливості до власної діяльності.

Таким чином, виникає питання: чи можна розглядати перфекціонізм як один із ключових чинників прояву обдарованості? Водночас наразі бракує емпіричних досліджень, які могли б дати чітку відповідь на це питання. Ситуація ускладнюється тим, що в західній науці немає єдиної позиції щодо сутності та структури перфекціонізму, хоча його багатогранність визнається всіма (Х. Стампф).

Вивчення перфекціонізму як феномена пов'язане з роботами таких дослідників, як П. Гевітт, Д. Барнс, Дж. Ешбі, Д. Джонсон, В. Паркер, М. Моблі, Р. Слені, К. Райс, Дж. Тріппі, Х. Стампф, Г. Флетт, Р. Фрост. Разом із тим результати зарубіжних наукових пошуків потребують перевірки на українській вибірці. Актуальність цієї проблематики посилюється тим, що в Україні ще не проводилися емпіричні дослідження перфекціонізму серед академічно обдарованих студентів.

Академічна обдарованість часто розглядається як різновид інтелектуальної обдарованості, що проявляється у високих навчальних досягненнях, швидкому та легкому засвоєнні значних обсягів інформації, а також високих показниках успішності у всіх або окремих дисциплінах. Це визначення підтримується дослідженнями, які підкреслюють, що академічно обдаровані учні здатні блискуче засвоювати матеріал, демонструючи високі показники швидкості та легкості засвоєння великих обсягів знань з різних шкільних предметів [Головко].

Крім того, академічна обдарованість характеризується яскраво вираженою здатністю до навчання, що виявляється у швидкому та якісному засвоєнні навчального матеріалу [1].

Таким чином, академічна обдарованість тісно пов'язана з інтелектуальною обдарованістю, але акцентує увагу на навчальних досягненнях та здатності ефективно опановувати нову інформацію.

Когнітивні чинники відіграють ключову роль у визначенні академічної обдарованості, оскільки вони безпосередньо впливають на здатність людини до навчання, засвоєння інформації та вирішення складних завдань. Академічна обдарованість нерідко розглядається як підвид інтелектуальної обдарованості. Високий рівень загального інтелекту (IQ) пов'язаний із швидкістю та легкістю засвоєння нової інформації, здатністю до абстрактного мислення та аналізу складних концепцій, гнучкістю мислення та умінням знаходити ефективні рішення.

Теоретичні моделі інтелекту (наприклад, модель когнітивних здібностей Кеттелла-Горна-Керролла) вказують на значення як загального інтелекту (g-фактор), так і окремих його компонентів (вербального, математичного, логічного, просторового тощо) у розвитку академічної обдарованості.

Креативність є важливим доповненням до інтелекту в когнітивній структурі обдарованої особистості. Вона проявляється через здатність генерувати нестандартні ідеї та вирішення проблем, гнучкість мислення та уміння поєднувати різні концепції, оригінальність підходу до навчання та дослідницької діяльності. Дослідження (Рензулі, Стернберг) показують, що креативність у поєднанні з високим інтелектом є передумовою академічних досягнень, особливо у науковій та дослідницькій діяльності.

Обдаровані студенти мають добре розвинену робочу та довготривалу пам'ять, що дозволяє їм ефективно обробляти та зберігати великі обсяги інформації. Робоча пам'ять допомагає утримувати й опрацьовувати інформацію під час виконання складних завдань, довготривала пам'ять сприяє накопиченню великого обсягу знань і швидкому доступу до них, концентрація уваги забезпечує ефективне зосередження на завданнях та зменшує вплив відволікаючих факторів.

Метакогніція включає усвідомлення та контроль власних когнітивних процесів, що допомагає академічно обдарованим студентам ефективно планувати навчальну діяльність, відстежувати власний прогрес і коригувати стратегії навчання, оцінювати складність матеріалу та використовувати відповідні методи його засвоєння. Розвиток метакогнітивних навичок дозволяє студентам ставати самостійними у навчанні, що є важливим чинником академічної успішності.

Когнітивні чинники, зокрема інтелект, креативність, пам'ять, увага та метакогнітивні здібності, визначають рівень академічної обдарованості. Вони впливають на швидкість і якість навчання, допомагаючи обдарованим студентам не лише опановувати знання, а й застосовувати їх на практиці.

Вивчення перфекціонізму як феномена пов'язане з роботами таких дослідників, як Д. Барнс, П. Гевітт, Д. Джонсон, Дж. Ешбі, М. Моблі, В. Паркер, К. Райс, Р. Слені, Х. Стамф, Дж. Тріппі, Р. Фрост, Г. Флетт. Разом із тим результати зарубіжних наукових пошуків потребують перевірки на українській вибірці. Актуальність цієї проблематики посилюється тим, що в Україні ще не проводилися емпіричні дослідження перфекціонізму серед академічно обдарованих студентів.

Традиційним об'єктом дослідження в контексті обдарованості є академічна обдарованість, що виявляється у високих досягненнях у навчанні за всіма навчальними дисциплінами (В. М. Рафікова). Її практичне значення зумовлене тим, що саме в освітньому середовищі найчастіше виникає необхідність у виявленні та підтримці обдарованих осіб. Академічна обдарованість пов'язана із засвоєнням знань у широкому спектрі предметних галузей, що особливо актуально для студентської молоді в період професійного становлення.

Академічна обдарованість у педагогічній психології тісно пов'язана з поняттям навчальності, тобто здатності до навчання, яку досліджували українські психологи, зокрема О. Власова та Г. Костюк. У своїх працях О. Власова досліджує проблеми психології розвитку, педагогічної психології та психології освіти. Зокрема, у навчальному посібнику «Педагогічна психологія» (2005) аналізує різні аспекти навчання та розвитку здібностей у студентів. У своїх дослідженнях Г. Костюк приділяв значну увагу проблемам навчання та розвитку здібностей, підкреслюючи важливість індивідуального підходу до навчання та врахування психологічних особливостей учнів. Навчальність визначається як особливості мисленнєвих процесів, що впливають на успішність засвоєння знань. У студентському віці ці особливості розкриваються та розвиваються у процесі опанування наукових та практичних дисциплін, необхідних для обраної професії.

Отже, перфекціонізм відіграє важливу роль у професійному становленні майбутніх педагогів, впливаючи на їхню мотивацію, навчальні досягнення та саморозвиток. Водночас надмірне прагнення до досконалості може викликати тривожність та страх невдачі, що негативно позначається на психологічному благополуччі. Тому важливо знайти баланс між здоровим перфекціонізмом і гнучкістю у професійній діяльності.

Зв'язок перфекціонізму з академічною та творчою обдарованістю майбутніх педагогів залишається актуальним напрямом досліджень. Обдарованість виявляється не лише у високих інтелектуальних

здібностях, а й у творчому мисленні, рефлексії та когнітивній гнучкості. Визначення чинників, що сприяють гармонійному розвитку цих якостей, допоможе ефективніше готувати майбутніх педагогів до професійної діяльності.

Дослідження особистісних факторів, зокрема перфекціонізму, у контексті академічної обдарованості дозволить розробити практичні рекомендації для оптимізації педагогічної освіти. Врахування когнітивних, емоційних та поведінкових аспектів перфекціонізму сприятиме формуванню стійкої професійної ідентичності та забезпеченню психологічного комфорту студентів у процесі навчання.

1. Данилевич Л. А. Перфекціонізм як особистісний чинник академічної обдарованості студентів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Данилевич Л. А. ; ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». Київ, 2010. 20 с. [Рукопис].

2. Головка М. Академічна обдарованість та проблема її діагностики в сучасній психолого-педагогічній теорії та практиці. С. 247-255.

3. Василюнець, Т. В., Цюприк А. Я. Психологічні особливості впливу перфекціонізму на обдарованість особистості в навчальній діяльності. Стратегія реформування організації цивільного захисту. Том. 1. Цивільний захист України: сучасний стан, здобутки, проблеми, перспективи розвитку: Матеріали науково-практичної конференції, - Київ: ЩУЦЗ, 2018. С. 50-53.

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ВІЙНА – БУТТЯ НА ГРАНІ. ЗБАГАЧЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ В ОНТОЛОГЕМАХ ЕТНОСОЦІАЛЬНОГО

Свідомий, цинічний терор російського агресора проти українського суспільства, незламний спротив окупантам – це приклад надзвичайної людської стійкості та внутрішньої сили. Екзистенційна війна змушує українців перебувати у стані екзистенції – буття на грані, коли знищуються стереотипи самоідентифікації, моделі сприйняття світу, звичні шаблони людської поведінки. В умовах повномасштабної війни Дух демократичного патріотизму в українському суспільстві впливає на збагачення інтелектуально – національних традицій в онтологемах етносоціального.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю боротьби за соціокультурну єдність держави та громадянського пошуку духовних орієнтацій особистості, яка відносить себе до фолорерів норм і цінностей західно-європейської культури. Проблеми альтернативного осмислення етнонаціональної саморегуляції українського суспільства у першій чверті ХХІ століття пов'язані з необхідністю соціально-філософського аналізу наукового сенсу дефініції «демократичного патріотизму» як важливого підґрунтя процесів відтворення цивілізованого державотворення у постмодерністському контексті символічного інтеракціонізму. У контексті методологічних та інформаційно-аксіологічних змін у Європі ці процеси у свій час отримали назву «громадянської мирної революції» [2], яка характеризувалася взаємодією влади та суспільства як результат цивілізованого, толерантного і справедливого електорального (національного) спілкування.

Психологічні підходи українських корифеїв висвітлили ментальні підвалини національної ідеї, які продукують відповідні соціальні дії. Зберегти національну самоідентифікацію, *себе і своє «Я»* в умовах екзистенційної війни можна лише змінивши патерни (Р. Ділтс) – рамки сприйняття світу. Якщо «Я» – національна ідея, – справді реалізує *власну* свободу, вона виступає квінтесенцією творчості сущого та передбачає конструктивну зміну світу, але не за рахунок самого світу (інакше це було б блюзнірством), а – за рахунок додатковості як енергії власної волі (Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг).

Трансцендентний вплив носіїв ноосферної ментальності виявляє цілісність природи патріотичної діяльності як екософського виміру ознак духовної повсякденної атмосфери. У своїх наукових доробках вперше на це вказав В. Вернадський, ініціатор опредметнення екоонтологічної значущості елітних і маргінальних груп впливу. Філософсько-політичне підґрунтя дослідження, виявляючи аксіологічну цілісність цивілізованого громадського суспільства, визначаючи екзистенційний статус буття у історичному контексті екософського поля метафізичного дискурсу, надає можливість дослідникам розуміння специфіки та протиріч сучасної стратегії «партії влади», наслідків людожерського впливу «руського міру» на формування комплексу «малоросійської меншовартості» та подолання інерції носіїв настрою байдужості та занепаду, Великий Кобзар пов'язував необхідність збереження історичної пам'яті про «Дух козакофілства», «соборності» тощо з поняттям «великої родини» і розглядав як важливий засіб у ідейної боротьбі з проявами «манкуртизму» [5].

Метафізика нації – це гармонізуючи-прогнозуючий орієнтир виживання та збереження історичного народу навіть під час посилення негативізмів етносоціальної «деструкції», тобто руйнівних наслідків зовнішньої або внутрішньої політики, що значно отрує атмосферу соціокультурного буття [3; 4].

В умовах повномасштабної війни Дух демократичного патріотизму в українському суспільстві впливає на збагачення інтелектуально – національних традицій в онтологемах етносоціального (наприклад, соборності, козакофілства, переходу до такої футурологічної екзистенції – як закон любові, «любові до близького», що є духовною площиною «історичного етно- і націєгенезу»), а також – на можливість визначеності за екологічно-еволюційною суттю метафізики специфіки інтуїтивних сигналів європейської цивілізації у процесах формування демократичного патріотизму та становлення гуманістичної культури толерантності й консенсусу. Лише пасіонарна, патріотично налаштована людина може адекватно сприйняти антонімічність сучасного українського суспільства й визначити протиріччя та особливості розвитку його екзистенційних сенсів у постмодерністському контексті символічного інтеракціонізму. Динаміка соціокультурного простору України в умовах воєнної агресії багато в чому визначена «філософією перемоги», як базового принципу вибуху актуальної інформації для свідомих українців з

виразною громадянською позицією, коли демократичний патріотизм в момент зіткнення цивілізацій вступає у антропологічно-ціннісний конфлікт розвитку й обумовлює історичну розв'язку нестандартних та невизначених ситуацій у суспільстві, знищуючі стереотипи і догмати, що тривалий час гальмували досягнення національного суверенітету та консенсусу [1].

За умов сучасного розвитку соціально-економічних, етнополітичних, світоглядно-духовних засад Української держави особливого значення набувають ментально-психологічні та ціннісно-нормативні ідеї. Наприклад, Т. Парсонс розумів цінності як уявлення про бажане, як регулятори людської стабільності та інтеграції систем суспільства різних рівнів – від малих груп до суспільства в цілому. Цінності міжкультурної комунікації в умовах етнонаціонального буття у суспільстві, що трансформується, акумулюють в собі потреби, інтереси, емоційні переживання суб'єктів соціокультурного спілкування. Це означає, що головною системною функцією державного управління та регулювання є соціальна функція – допомагати вибору дій та рішень представників окремих соціальних та національних груп з метою їх найшвидшої адаптації до нового соціокультурного середовища та безболісної інтеграції. Аксиологія міжкультурної комунікації включає систему цінностей, що значною мірою дає людині шанс пристосувати свою поведінку до нових соціокультурних обставин, адже кожна людина гідна стати творцем цінностей громадянського суспільства [6;7].

Філософеми української національної ідеї торкаються не лише поверхового вдосконалення суспільної життєдіяльності «нащадків великих предків». Подібний підхід вільно чи невільно принижує й примітивізує ступінь етносоціального й духовного становлення суверенітету історичної нації [2].

Світоглядно-філософські аспекти вивчення феномену національної безпеки, проблеми ненасильницького спілкування та вирішення міжкультурних конфліктів в умовах війни має також знаходитися у фокусі досліджень соціальної філософії. Результатом комплексного уявлення вчених про методи ненасильницького спілкування й алгоритми вирішення міжкультурних конфліктів різними категоріями внутрішньо переміщених осіб, постраждалих внаслідок воєнних подій мають стати полікультурна освіта як інструмент глобального розвитку, філософське консультування у світлі запитів часу, науково-практичні рекомендації, що сприятимуть створенню атмосфери демократичного патріотизму, гуманізму, злагоди, толерантності та довіри в українському суспільстві у воєнний та повоєнний час. Особливої уваги науковців, на наш погляд, потребує, наприклад, така проблема сучасності, як універсальні культурно специфічні особливості та просоціальна поведінка українців, які перебувають як внутрішньо переміщених осіб та приймаючої громади під час російсько-української війни. Щодо деяких аспектів державницької діяльності та їх впливу на удосконалення методів ненасильницького вирішення конфліктів, відмітимо, що спілкування у цьому напрямку має супроводжуватися комунікативною практикою на принципах гуманізму, діалогу, конвенціоналізму, толерантності та інформаційної взаємодії.

1. Донцов Д. Націоналізм. Степан Ленкавський. Філософічні підстави «націоналізму» Донцова. Київ: ФОП Стебеляк, 2011. 257 с.

2. Сковський І.З. Феномен національної ідеї в метафізичному контексті сучасних змін в Україні. Філософські пошуки/ за ред. М. Верникова. Львів – Одеса. Вид-во «Центр Європи», 2008. Вип. XXVIII. С. 89-100.

3. Сковський І.З. Метафізичний дискурс в контексті осмислення українського етносу. Мультиверсум. Філософський альманах: збірник наукових праць /гол. ред. В.В. Лях. Київ. Видання Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. 2009. Вип.77. С. 99-106.

4. Сковський І.З. Метафізика національної ідеї: Український контекст: монографія. ІА НАУ, 2012. 332 с.

5. Сковський І.З., Філософія національної ідеї як феномен етносоціальних змін в Україні. Гуманітарний вісник (ЗДІА). 2015. Вип.63. С.70-78.

6. Marukhlenko, O., Sidelnykova, L., Mazur, H., Kozachenko, R., Aksonova, V. Evaluation of the Results of Gender Budgeting in the Development of Public Infrastructure and the Social Sphere at the Local Level. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 6(59), 2024. 567–576. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4547>

7. Shtepa O., Kovalenko S., Koban O., Aksonova V. Socio-philosophical analysis of Ukrainian legal mentality in the context of European integration processes. Instituto de Estudios Políticos y Derecho Público «Dr. Humberto J. LaRoche» dela Facultad de Ciencias Jurídicas y Políticas dela Universidad del Zulia Maracaibo, Venezuela 2023.Vol.41, N°76. P.378-399. Número Vol. 41 Núm. 76 (2023): CuestionesPolíticas: Enero-Marzo 2023

Андоній А. О.,
здобувачка вищої освіти ступеня магістра
кафедри психології Інституту права та психології
(Національна академія внутрішніх справ)
Галич М. Ю.,
доцент кафедри юридичної психології,
доктор філософії, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність вивчення впливу соціальних факторів на розвиток девіантної поведінки зумовлена низкою соціальних та економічних викликів перед суспільством, і найбільш уразливими стають саме молоде покоління.

Девіантна поведінка – це поведінка індивіда чи групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам, у результаті чого ці норми ними порушуються. Девіантна поведінка – наслідок невдалого процесу соціалізації молодшої людини: у результаті порушення процесів ідентифікації й індивідуалізації, такий індивід легко впадає в стан «соціальної дезорганізації», коли культурні норми, цінності і соціальні взаємозв'язки відсутні, слабшають чи суперечать один одному. Такий стан називається аномією і є основною причиною поведінки, яка відхиляється [1, с. 30].

Девіації в підлітковому та юнацькому віці виникають також і як відповідь на неспроможність особистості реалізувати свої особистісні тенденції до самоактуалізації. Тому профілактика та подолання девіацій можливі шляхом навчання людини способів самореалізації, які б стали джерелом особистісного зростання та позитивності Я-концепції, що в цілому сприятиме психологічному благополуччю підлітка або молодшої людини.

Соціалізація полягає у засвоєнні індивідом соціального досвіду у вигляді норм, видів діяльності, форм спілкування та переведення цього досвіду у внутрішні, власні регулятори активності. До цих регуляторів належать мотиви, звички, настанови, стереотипи тощо. Метою соціалізації є забезпечення включення особистості у соціальне середовище, створення умов для максимальної реалізації її психологічного потенціалу, спонукання до саморозвитку. У процесі соціалізації неповнолітній різною мірою, але неминухо проходить через життєві кризи, накопичення протиріч, можливо, через затримки й навіть зриви, болісні, спотворені форми самоствердження та визнання оточуючими. Не обов'язковим, але реально ймовірним наслідком цього є виникнення несприятливих психологічних новоутворень, що оформлюються у риси, властивості особистості. Це жорстокість, цинізм, брутальність, нігілізм, зухвалість.

Війна, економічна нестабільність, масова міграція, руйнування сімейних зв'язків та систем освіти посилюють фактори ризику для молоді. Невизначеність майбутнього, стрес та травматичний досвід сприяють поширенню девіантних форм поведінки, таких як агресія, правопорушення та залежності.

Соціальна ізоляція, вимушене переселення та розрив звичних соціальних контактів також впливають на процес соціалізації молоді. Військові дії та пов'язане з ними насильство, відсутність стабільності та підтримки посилюють психологічну вразливість молодих людей, що може призвести до девіантних реакцій на стрес.

Крім того, сучасні медіа та соціальні мережі продовжують впливати на формування цінностей і норм поведінки, часто пропагуючи асоціальні моделі, які молодь може сприймати як прийнятні в умовах кризи. Врахування цих факторів є необхідним для розробки ефективних соціальних програм та превентивних заходів.

Соціальні фактори мають вирішальний вплив на розвиток девіантної поведінки у молоді. Одним з основних аспектів є соціалізація, під час якої молода особистість формується під впливом сім'ї, школи, медіа та однолітків. Негативне середовище, брак підтримки з боку батьків чи значущих дорослих, може сприяти формуванню відчуженості та конфліктності, що провокує девіантну поведінку.

Сучасні соціальні мережі та молодіжні субкультури також впливають на формування негативних моделей поведінки. Відсутність можливостей для самореалізації, безробіття або низький соціальний статус можуть призводити до пошуку альтернативних способів вираження, які виходять за рамки соціальних норм.

Важливу роль відіграють також рівень освіти, доступність дозвілля та вплив масової культури, яка часто романтизує або нормалізує девіантні форми поведінки.

Девіантна поведінка молоді в сучасних умовах України може проявлятися в різних формах через вплив соціальних факторів, пов'язаних із війною та економічною нестабільністю. Одним із поширених проявів є агресивна поведінка, яка виникає як реакція на стресові ситуації, психологічні травми та відчуття безсилля. Молодь може проявляти агресію як у фізичній, так і в вербальній формі, спрямовану як на однолітків, так і на старших чи представників влади.

Іншим проявом є порушення закону, включаючи дрібні правопорушення, вандалізм, крадіжки та участь у бандитських або екстремістських угрупованнях. В умовах соціальної нестабільності молоді люди можуть шукати альтернативні шляхи самоствердження, навіть якщо це суперечить соціальним нормам і законам.

Також може збільшуватися кількість випадків зловживання алкоголем, наркотиками або іншими психоактивними речовинами, оскільки деякі молоді люди намагаються в такий спосіб втекти від реальності чи полегшити психологічний біль.

Поширеними стають і прояви соціальної ізоляції та аутоагресії, зокрема суїцидальні думки та дії, що пов'язано з відчуттям безвиході, втрати підтримки чи неможливості реалізувати свої плани в умовах війни та невизначеності.

Крім того, активізація антисоціальних субкультур і молодіжних угруповань, які пропагують насильство чи анархічні цінності, також є однією з форм девіантної поведінки, яка може приваблювати молодь у пошуку ідентичності та приналежності в умовах кризового суспільства.

У багатьох випадках передумовою девіантної поведінки стають саме соціальні фактори – шкільні проблеми, сімейні негаразди, травматичні події життя, вплив девіантної субкультури або групи, засоби масової інформації, моделі дозвілля, які насаджуються молоді, і т.д. Як показують дослідження, конфлікти у сім'ях, алкоголізм батьків, неповні сім'ї ще більше посилюють безлад у поведінці молоді. Діти все частіше тікають з дому через насильство, від якого вони там потерпають. Учні старших класів виявляють високий рівень агресивності, вони не задоволені своїм життям і з песимізмом дивляться у майбутнє.

Для здійснення профілактики девіантної поведінки потрібна координована діяльність школи, сім'ї, державних, адміністративних, відомчих структур, що мають обов'язок здійснювати профілактику девіантної поведінки серед дітей та молоді. На сьогодні, на жаль, координація зусиль структур здійснюється не в повному обсязі.

Провідна роль у профілактиці девіантної поведінки належить шкільним практичним психологам та соціальним педагогам. Стратегічною базою профілактичної роботи, на думку О. Москалюк, має бути орієнтація на внутрішній захисний потенціал підлітка, розкриття ресурсів психіки особистості, підтримка та допомога в самореалізації власного життєвого призначення. Результатом такої роботи має стати формування позитивної мотивації, позитивних рис та властивостей особистості, яка здатна самостійно справлятися з власними труднощами й життєвими проблемами.

1. Козирев М. П. Девіантна поведінка як соціально-психологічне явище та її профілактика. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2016. Вип. 1. С. 28–39.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ПРИ ПАНІЧНІЙ АТАЦІ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії РФ, яка охопила нашу країну, майже кожен з нас переживає зміни настрою та поведінки під час спричинених військовими діями подій. Зокрема, у багатьох людей спостерігаються виснаження, спустошення, втому, вони відчують тривогу й паніку.

Війна – надзвичайний виклик для нервової системи людини, оскільки ми змушені постійно перебувати в стані страху за себе та рідних, переживати потенційно травматичні події та досвіди, а також приймати складні рішення задля виживання найближчих. Усе це може мати негативні наслідки для психічного стану людини.

За таких умов людина піддається суттєвому впливу негативних стрес-факторів, наслідком яких можуть бути панічні атаки.

А тому, у найскладніший для України час, психологічна допомога стає критично важливою для всіх верств населення нашої країни.

Основними принципами надання допомоги постраждалим, які перенесли психологічну травму через вплив бойових дій, є: невідкладність; єдність та простота психологічного впливу; очікування, що нормальний стан відновиться; наближеність до місця подій [1].

Наші військовослужбовці, які виконують складні завдання щодо оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості в умовах бойових дій також потребують особливої підтримки.

Бойова обстановка нерідко створює сприятливе підґрунтя для розвитку панічних настроїв. Цьому сприяють раптові, несподівані дії противника, його потужні вогневі удари, надмірна стомленість, психічне перенапруження, розповсюдження деморалізуючих чуток за відсутності офіційної інформації тощо.

Панічна атака – це відчуття страху та тривоги, яке може охопити нас досить раптово та зазвичай супроводжується інтенсивними фізичними симптомами, такими як запаморочення, задишка та прискорене серцебиття [2].

Панічна атака виникає при систематичних стресах, якщо людина перебуває в страху, знаходиться у потенційно небезпечному місці.

Панічна атака представляє собою короточасний епізод інтенсивної тривоги з раптовим початком, що досягає максимуму протягом декількох хвилин, супроводжується занепокоєнням і/або страхом смерті, страхом збожеволіти або втратити контроль над собою в поєднанні з вираженими сомато-вегетативними порушеннями (зміни, що відбуваються в тілі: порушення роботи різних органів і систем організму) [3].

Панічні атаки є головним проявом панічного розладу. Разом з тим не у всіх виникає панічний розлад, незважаючи на присутність панічних атак.

Основною ознакою панічного розладу є повторні напади тривоги, які не обумовлені певною ситуацією чи обставинами й тому непередбачувані. Панічний розлад виникає за обставин, не пов'язаних із об'єктивною загрозою [4].

Ключовою відмінністю панічних розладів від ізольованих панічних атак є формування страху очікування нової панічної атаки і, як наслідок, самозбережувальної поведінки, тобто уникнення місць та ситуацій, в яких виникала панічна атака [3].

Феномен паніки має достатньо складний характер, що зумовлений раптовістю її виникнення.

Панічні атаки характеризують раптові відчуття страху або тривоги, що супроводжуються сильним серцебиттям, пітливістю, тремтінням, відчуттям задухи, нудотою, запамороченням та іншими фізичними симптомами [5].

Основою паніки є страх, що виникає як результат переживання безпорадності перед небезпекою та супроводжується різким ослабленням вольового самоконтролю. У стані паніки люди перестають мислити та оцінювати ситуацію раціонально.

Серед передумов виникнення паніки визначають такі, як: фізіологічні причини (депресія; безсилля; відчуття болю; втому; голод; безсоння); психологічні причини (здивування; невпевненість; страх; стрес; жах; почуття ізольованості); соціально-психологічні причини (загальна напруженість в суспільстві).

тві; відсутність групової солідарності, цілісності та єдності групи; втрата довіри до керівництва; дефіцит інформації; панічні чутки).

Також причинами виникнення панічних атак можуть бути: мобінг; спадковість; стресова ситуація (зокрема: хвороба, смерть близької людини чи побратима (посестри); куріння або надмірне споживання кофеїну та інші шкідливі звички).

Варто розрізняти індивідуальну та групову паніку. Симптомами індивідуальної паніки є: безрозсудні спроби до втечі, неконтрольований плач, «біг колами» [6].

Особливо небезпечною реакцією військовослужбовців на бойові стрес-фактори є групова паніка, стан, який опановує групу і супроводжується втратою здатності до раціонального оцінювання ситуації, мобілізації внутрішніх резервів.

Каталізаторами групової паніки, як правило, стають панікери – особи з істеричними рисами особистості, які здатні за короткий час вплинути своїми панічними настроями на оточуючих і дезорганізувати їхню діяльність. Ці особи, як правило, мають виразні рухи, гіпнотизуючу силу криків, хибну впевненість у доцільності своїх дій. Стаючи лідерами у натовпі, вони можуть створити загальний безлад, що швидко паралізує діяльність підрозділу, позбавить інших військовослужбовців можливості надавати взаємодопомогу. Осіб, які провокують паніку в інших своїм виглядом, станом, поведінкою, розмовами необхідно якомога швидше усунути з поля зору військовослужбовців підрозділу.

Як можна себе швидко захистити від впливу паніки? По-перше, необхідно заспокоїтися, зорієнтуватися в ситуації, яка виникла, і повільно порахувати від десяти до нуля. По-друге, спробувати передбачити ситуацію, за можливості обрати більш безпечні шляхи виходу з неї. По-третє, якщо помітив паніку у іншого – можна кілька разів вдарити його долонею по щіці.

Важливим для військовослужбовця у подоланні паніки є здатність розрізняти справжню й уявну небезпеку, приймати швидкі рішення, безперервно контролювати себе, правильно визначати свої можливості і намагатися знайти вихід, навіть, з безнадійної ситуації.

В ситуації паніки військовослужбовцеві доцільно спробувати вжити заходи, які будуть спрямовані на допомогу собі, власне виживання, виживання побратимів (посестр) та докласти максимальних зусиль щоб допомогти іншим. Дуже важливо контролювати дихання, що дасть змогу самому заспокоїтися й мобілізувати свої сили. При цьому необхідно також бути рішучим, проявляти наполегливість і цілеспрямованість, за можливості відпочити та ні в якому разі не здаватись завчасно.

Безумовно, у боротьбі з панікою вирішальну роль відіграють командири всіх рівнів. Від них вимагається: по-перше, знання обстановки, вироблення правильних управлінських рішень, чітка та грамотна постановка завдань, підтримання військової дисципліни; по-друге, мотивувати особовий склад на знищення ворога; по-третє, підтримувати власний авторитет військового лідера.

Ефективний спосіб допомогти підлеглому опанувати емоції у складній бойовій обстановці – просто бути поруч, уважно слухати, підтримувати, говорити про майбутні перспективи. В жодному разі не знецінювати почуття військовослужбовця, не перебивати своїми коментарями, не переносити на нього свої домисли і висновки з порадами. У таких випадках важливо дати людині можливість висловити свої почуття, емоції, переживання та відчути підтримку.

Для зменшення ризику виникнення панічної атаки, зокрема варто взяти до уваги наступне: при прийомі їжі слід уникати переїдання та вживання продуктів харчування, що викликають здуття живота, оскільки це перешкоджає вільному руху діафрагми, що ускладнює дихання, особливо глибоке дихання; двадцятихвилинна фізична активність призводить до значного зниження рівня тривоги, дозволяє звикнути до прискореного серцебиття та задишки; корисно покращити якість сну, оскільки недостатній сон надмірно активує симпатичну нервову систему, призводить до стану збудження та посилює схильність до тривожності тощо.

Також, для зменшення ризику виникнення панічної атаки можна періодично практикувати методи медитації (особливо техніки медитації з концентрацією уваги на диханні) та релаксації (наприклад, прогресивна м'язова релаксація).

Боротьба з панічними атаками під час бойових дій є дуже важливою задачею, оскільки вона може вплинути на результат військової операції та загальний стан здоров'я учасників.

Ми – українці – підтримуємо один одного, тримаємося разом і в цьому наша сила.

1. Збереження психічного здоров'я населення України в умовах війни : практ. посіб. / Н. Г. Іванова та ін. Київ : НА СБУ, НУ ОЗУ ім. П. Л. Шупіка, 2024. 212 с.

2. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Кокун та ін. Київ : КНТ, 2023. 168 с.

3. Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій : метод. посібник / О. М. Кокун та ін. Київ-Одеса : Фенікс, 2022. 88 с.

4. Гоуг Ч. Одного разу воїн – воїн назавжди. Як повернутися до звичного життя після бойових дій / пер. з англ. Корнюшина О. С. Київ : Наш Формат, 2024. 352 с.
5. Розлади психічної сфери внаслідок бойових дій : навч. посіб. / В. Д. Мішиєв та ін. Київ : ВСВ «Медицина», 2023. 127 с.
6. Охорона ментального здоров'я та медико-психологічна реабілітація військовослужбовців в умовах гібридної війни : теорія і практика : монографія / В. І. Цимбалюк та ін. Київ : ВСВ «Медицина», 2021. 256 с.

ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У СТАНІ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ: ПІДХОДИ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Згідно з ч. 1 ст. 39 КК України не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. Такою небезпекою, що безпосередньо загрожує особі, можуть визнаватися безпосередні дії, події, стани. Як відомо, з 2014 р. частина територій України бути тимчасово окуповані російською федерацією (далі – рф). З огляду на це з того часу, а особливо після повномасштабного вторгнення рф на територію України, збільшилася кількість кримінальних проваджень по обвинуваченню громадян в Україні у державній зраді (ст. 111 КК України), а з березня 2022 р., коли у КК з'явилася норма про колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК), почастишали випадки намаганням виправдати відповідні суспільно небезпечні прояви в діях громадян України тим, що на тимчасово окупованій території, вчиняючи державну зраду чи колабораційну діяльність, вони діяли у стані крайньої необхідності

Наприклад, в апеляційній скарзі на вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 24.10.2022, яким суддю, який після окупації Автономної Республіки Крим (далі – АРК), пройшовши конкурси на зайняття посади судді на тимчасово окупованій території та будучи призначеним суддею окупаційною владою АРК, здійснював правосуддя від імені рф, було засуджено за ч. 1 ст. 111 КК, зазначається, що такі дії були вчинені у стані крайньої необхідності. Як вказано в апеляційній скарзі, дії обвинуваченого мали місце під час воєнної окупації території АРК та м. Севастополя збройними формуваннями рф, під час вчинення яких він перебував у стані крайньої необхідності через фізичний та психологічний примус або погрозу такого примусу з боку окупаційних органів влади.

Тобто сторона захисту небезпекою, яка загрожувала, вважає як окупацію військами рф території АРК, так і примус або погрозу такого примусу з боку окупаційних органів влади [1]. Київський апеляційний суд, не погоджуючись з такими доводами в апеляційній скарзі захисника, вказав, що така скарга не містить переконливих доводів того, що обвинувачений, продовжуючи здійснювати повноваження судді після окупації регіону, але за матеріальними і процесуальними законами рф, звертаючись з відповідними документами до органів влади рф на зайняття посади голови незаконно утвореного суду та на участь у конкурсі на зайняття посади судді рф на окупованій території АРК, в подальшому виконуючи повноваження судді і голови місцевого суду на окупованій території, діяв під впливом на його волю [2].

Схожа ситуація та аргументація мала місце також у справі № 761/6168/17. Вироком Шевченківського районного суду м. Києва від 08.03.2024 громадянка України була засуджена за ч. 6 ст. 111-1 КК України за те, що вона у серпні 2022 р. взяла участь у ході з нагоди дня прапора рф, несла його в руках, вигукуючи при цьому слово «росія», створюючи видимість прихильності мешканців міста до окупаційної адміністрації держави-агресора [3].

В апеляційній скарзі захисник навів аргументи на користь того, що обвинувачена на момент вчинення вказаних дій перебувала у стані крайньої необхідності та під впливом психічного примусу. Київський апеляційний суд відхилив указані доводи захисника, вказавши на те, що захисник в апеляційній скарзі не конкретизував, в чому саме полягав примус, який застосовувався до обвинуваченої, для усунення якої небезпеки і кому загрожувала ця небезпека. Окрім того, доводи захисника спростовуються показаннями інших свідків у кримінальному провадженні, відповідно до яких мешканці міста не примушувалися до участі в ході до дня прапора рф. Навпаки, у місцевих медіа за кілька тижнів до дня ходили за запрошення долучитися до неї місцевих мешканців. Свідки також вказали на те, що вони не ходили на ходу, оскільки проти збройної агресії рф. Тобто, як установив апеляційний суд, до місцевих мешканців, зокрема, до обвинуваченої, примус взяти участь у ході до дня прапора рф не застосовувався [4].

Коментуючи вказані рішення, зауважимо, що небезпека для особи, яка б давала право на заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності, у діях засуджених відсутня. Адже сама по собі небезпека як

первісний юридичний факт у складі крайньої необхідності, повинен бути таким, що здатен викликати у найближчому майбутньому потенційну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони у разі, якщо така небезпека не буде відвернута. Тобто небезпека як первісний юридичний факт крайньої необхідності повинна характеризуватися такою ознакою, як реальна можливість спричинення суспільно небезпечних наслідків об'єкту кримінально-правової охорони. У разі, якщо такий «потенційний заряд» небезпеки відсутній, то немає підстав стверджувати про наявність первісного юридичного факту у складі крайньої необхідності. Окрім того, звертаємо увагу на те, що як сторона захисту, наводячи доводи в апеляційній скарзі, так і суд не звернули увагу на те, що крайня необхідність та фізичний і психічний примус є самостійними обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння.

І в апеляційній скарзі, і в ухвалі апеляційного суду під час мотивування того, що у вчиненого є / немає крайньої необхідності, робиться акцент на наявності / відсутності фізичного та психічного примусу стосовно обвинуваченого. І фактично не приділяється увага юридичним фактам та умовам, що його супроводжують, складу крайньої необхідності. Однак це не відповідає чинному КК України. Те, що наслідки фізичного та психічного примусу в окремих випадках визначаються законодавцем через наслідки крайньої необхідності не означає, що й відповідні юридичні факти є взаємозамінними.

З огляду на самостійність крайньої необхідності (ст. 39 КК України), фізичного та психічного примусу (ст. 40 КК України), їх відмінним фактичним складам, вважаємо за доцільне не допускати змішування вказаних обставин під час вирішення правових ситуацій та не замінювати встановлення фактичного складу крайньої необхідності (ст. 39 КК України) фактичним складом фізичного або психічного примусу (ст. 40 КК України) і навпаки.

1. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 24.10.2022 у справі № 761/6168/17. URL: <https://surl.li/hkjrrz> (дата зверн. 06.02.2025).

2. Ухвала Київського апеляційного суду від 21.03.2023 у справі № 761/6168/17. URL: <https://surl.li/voxbmd> (дата зверн. 06.02.2025).

3. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 08.03.2024 у справі № 761/22214/23. URL: <https://surl.li/rcebvs> (дата зверн. дата зверн. 06.02.2025).

4. Ухвала Київського апеляційного суду від 24.07.2024 у справі № 761/22214/23. URL: <https://surl.li/hpzwud> (дата зверн. 20.05.2023).

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Українська війна є прикладом масштабного застосування інформаційно-психологічних спеціальних операцій (ПСО), які супроводжується масштабною інформаційною війною, метою якої є дестабілізація суспільства, підрич довіри до державних інституцій, створення паніки та поширення проросійських наративів, що призвело до того, що інформація стала потужною зброєю.

На теперішній час не має єдиного тлумачення поняття інформації, багато авторів досліджує це поняття та робить власні визначення інформації.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про інформацію» «інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [1].

Під захистом інформації розуміється сукупність правових, адміністративних, організаційних, технічних та інших заходів, що забезпечують збереження, цілісність інформації та належний порядок доступу до неї [1].

Слід зауважити, що під час збройної агресії РФ проти України особливу актуальність набуває такий засіб захисту достовірності, повноти та цілісності інформації, як протидія дезінформації. Під дезінформацією розуміється свідоме перекручування інформації та / або тенденційне тлумачення невігідної інформації [2]. Основною метою дезінформації є створення викривленої реальності, поширення перекручених, не повних або свідомо неправдивих відомостей, введення в оману щодо справжнього стану справ.

Для розповсюдження дезінформації російська федерація зазвичай використовує такі інструменти:

- боти та фейкові акаунти соціальних мереж, впливаючи на користувачів і поширюючи контент;
- цільова реклама: використання персональних даних для створення індивідуалізованих заходів впливу;
- створення і просування вірусного контенту в соціальних мережах.

Зазначені механізми можуть базуватися на аналізі структур мережі, що враховує ролі, зв'язки та активність користувачів, на яких буде здійснюватися інформаційний вплив у вигляді дезінформації.

Країни Балтії розробили успішні методи протидії фейкам та дезінформації, що створюється російською федерацією, такі, як: обов'язкове вивчення медіаграмотності в школах, обмеження доступу до ворожих медіа; створення незалежних фактчекінгових платформ.

За результатами аналізу міжнародного досвіду протидії дезінформації можна визначити такі методи протидії дезінформації, які доцільно використовувати в секторі безпеки та оборони: освіта і медіаграмотність військовослужбовців, fact-checking, використання штучного інтелекту для виявлення неправдивої інформації, підвищення критичного мислення, а також співпрацю між урядовими та приватними організаціями. Кожний з цих методів ґрунтується на нейтралізації дезінформації шляхом її виявлення та ідентифікації, аналіз джерел її походження.

Для виявлення та ідентифікації дезінформації застосовуються такі моделі:

аналіз контенту шляхом виявлення лексичної схожості із відомими джерелами, відстеження нетипових подій та різких змін у соціальній мережі;

виявлення ботів шляхом використання відповідних критеріїв, зокрема: частоту публікацій, співвідношення рівня активності, аналіз поведінки в мережі тощо;

використання штучного інтелекту для аналізу великого обсягу даних.

Отже, заходи протидії інформації в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, який поєднує державну політику та законодавчі ініціативи, підвищення ролі медіа та громадянського суспільства, кібергігієну та особистої інформаційної безпека, технічні методи виявлення.

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2658-XII: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 10.02.2025).

2. Дезінформація // Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ: ВЦ «Академія», 2007. – Т.1: А – Л. – С. 260.

Афтанасів В. М.,
здобувачка вищої освіти 3 курсу
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Панкевич О. З.,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ ТА НАДАННЯ НЕВІДКЛАДНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

В умовах повномасштабної війни, яку розгорнула РФ на теренах нашої Держави, медична евакуація та надання медичної допомоги пораненим набувають критичної важливості. Забезпечення належного правового регулювання зазначених аспектів є необхідним для збереження життя та здоров'я військовослужбовців і цивільного населення. Конституція України закріплює право на життя, охорону здоров'я та медичну допомогу у статтях 27 і 49, забезпечуючи основні гарантії для громадян навіть у надзвичайних умовах [1].

Відповідно до міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій 1949 року, держави зобов'язані забезпечувати медичну допомогу пораненим та хворим під час збройних конфліктів, що передбачає організацію ефективної системи медичної евакуації, яка включає транспортування поранених із зон бойових дій до медичних установ, забезпечення надійного медичного обслуговування під час евакуації та створення безпечних умов для медичного персоналу [2].

Нормативні акти, такі як STANAG: AMedP-1.9 – стандарт НАТО, який визначає мінімальні вимоги до засобів надання невідкладної медичної допомоги на борту суден [3], і Директива Ради 2010/32/ЄС від 10.05.2010 про імплементацію Рамкової угоди про запобігання гострим травмам у лікарнях та секторі охорони здоров'я, укладеної HOSPEEM та EPSU, що встановлює вимоги до безпеки та охорони здоров'я під час роботи з біологічними агентами [4], є важливими стандартами для забезпечення належної медичної евакуації.

Актуальність обраної тематики обумовлена необхідністю приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Військові дії на території України вимагають ефективного правового регулювання вищезазначених аспектів для збереження життя та здоров'я громадян. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 №1932-XII [5] та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 №389-VIII [6] містять положення щодо організації та здійснення медичної евакуації, проте вони потребують подальшого вдосконалення.

З початку повномасштабного вторгнення росії в Україну триває процес медичної евакуації українців, які потребують спеціалізованого лікування, до лікарень Європи. Поранених та хворих приймають медичні заклади понад 30 країн, серед яких Австрія, Данія, Німеччина, Норвегія, Польща, Литва та Франція. Найбільше місць для лікування українських громадян надали Німеччина (1293 особи), Польща (427 осіб) та Норвегія (378 осіб) [7].

Щотижня здійснюються евакуаційні рейси. За час війни, завдяки співпраці Міністерства охорони здоров'я України з Європейською комісією, за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я, європейських країн та багатьох партнерів, 5234 пацієнти були евакуйовані спеціалізованим медичним транспортом.

Евакуації підлягають як дорослі, так і діти з важкими пораненнями, опіками та захворюваннями, які потребують спеціалізованої та невідкладної медичної допомоги. Серед евакуйованих понад 700 дітей з травмами та онкологічними захворюваннями. Для забезпечення лікування українців за кордоном Міністерство охорони здоров'я України подає запит на евакуацію та отримує пропозиції від лікарень країн-членів Європейського Союзу та країн-партнерів програми Medevac. Після цього координатори Міністерства охорони здоров'я узгоджують етапи та маршрути безпечного медичного транспортування [7].

Доречно підкреслити, що у США діють чіткі правила та процедури медичної евакуації, розроблені Міністерством оборони, які забезпечують надійне транспортування поранених та належне медичне обслуговування. США має багаторічний досвід роботи з медичною евакуацією під час різних військових конфліктів, що дозволяє ефективно організовувати цей процес. Ізраїль, у свою чергу, має добре розвинену систему медичної евакуації, що включає використання авіації для швидкого транспор-

тування поранених до медичних установ. Крім того, країна має значний досвід в організації медичних місій та навчанні медичного персоналу для роботи в умовах бойових дій [7].

У Німеччині ефективна система медичної евакуації базується на принципах міжнародного гуманітарного права. ФРН активно сприяє медичній евакуації українців, надаючи місця для лікування в своїх клініках. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.04.2022 № 574 «Про затвердження Критеріїв направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану та Переліку закладів охорони здоров'я, які здійснюють координацію направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану» визначає критерії направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану, що дозволяє ефективно планувати медичну евакуацію та лікування за межами країни [8].

У цьому контексті слід згадати Норвегію, яка надає місця для лікування у своїх клініках та активно співпрацює з українськими медичними організаціями. Норвегія має добре організовану систему медичної евакуації, що дозволяє швидко та ефективно надавати медичну допомогу пораненим. Франція також бере участь у медичній евакуації, надаючи місця для лікування та організовуючи транспортні маршрути. Ця держава має багаторічний досвід роботи з медичними місіями в умовах збройних конфліктів, що дозволяє ефективно організовувати медичну евакуацію [7].

Як зазначалося вище, Конституція України закріплює право кожного громадянина на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування в статті 49. Однак, сучасні виклики вимагають додаткових конституційних гарантій та конкретизації правових механізмів для забезпечення належного рівня медичної евакуації та надання медичної допомоги пораненим.

Важливим кроком у цьому напрямі вважаємо внесення змін до національного законодавства, що будуть спрямовані на розширення прав громадян у контексті військових дій. Зокрема, пропонуємо доповнити «Основи законодавства України про охорону здоров'я» положенням, яке передбачатиме забезпечення державою медичної евакуації та надання невідкладної медичної допомоги в умовах збройних конфліктів, а також створення спеціальних медичних зон та коридорів для транспортування поранених. Крім того, варто передбачити в цьому Законі обов'язок держави забезпечувати належне фінансування та ресурсне забезпечення медичних служб, що здійснюють евакуацію та надають допомогу пораненим у військових конфліктах. Внесення таких змін дозволить підвищити рівень захисту прав людини в надзвичайних умовах, сприятиме збереженню життя та здоров'я громадян, а також підвищить міжнародний імідж України як держави, що поважає права людини та дотримується міжнародних стандартів гуманітарного права.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Женевські конвенції про захист жертв війни 1949 р. *Уповноважений Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/zhenevski-konvenciyi-pro-zahist-zhertv-vijni-1949-roku>

3. STANAG: AMedP-1.9 Мінімальні вимоги до засобів надання невідкладної медичної допомоги на борту суден. URL: <https://tccc.org.ua/guide/amedp-19-requirements-emergency-medical-supplies-board-ships-stanag>

4. Council Directive 2010/32/EU of 10 May 2010 implementing the Framework Agreement on prevention from sharp injuries in the hospital and healthcare sector concluded by HOSPEEM and EPSU. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2010/32/oj/eng>

5. Про оборону України: *Закон України* від 06.12.1991 №1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

6. Про правовий режим воєнного стану: *Закон України* від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

7. Медична евакуація: 5234 українці отримали лікування за кордоном завдяки співпраці МОЗ та міжнародних партнерів. *Міністерство охорони здоров'я України*. 2024 р. URL: <https://moz.gov.ua/uk/medichna-evakuaciya-5234-ukrayinci-otrimali-likuvannya-za-kordonom-zavdyaki-spivpraci-moz-ta-mizhnarodnih-partneriv>

8. Про затвердження Критеріїв направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану та Переліку закладів охорони здоров'я, які здійснюють координацію направлення громадян України для лікування за кордон на період дії воєнного стану: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.04.2022 №574. URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-05042022--574-pro-zatverdzhennja-kriteriiv-napravlennja-gromadjan-ukraini-dlja-likuvannja-za-kordon-na-period-dii-voennogo-stanu-ta-pereliku-zakladiv-ohoroni-zdorov%E2%80%99ja-jaki-zdijsnjut-koordinaciju-napravlennja>

ДІЯЛЬНІСТЬ ОФІЦЕРА СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні спонукало необхідність в розробці та опрацюванні нових підходів до системи забезпечення якісних складників освітньої діяльності в закладах освіти України. Питання безпеки закладів освіти та забезпечення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організації безпечного освітнього середовища є особливо актуальним в умовах війни. Виникли безпекові питання у освітньому середовищі – це низький рівень безпеки закладів освіти та організація безпечного освітнього середовища. Нажаль економічні, політичні та фізичні руйнування в освітньому секторі які Україна зазнала під час військових дій, стали дійсно катастрофічними: велика кількість дітей були вимушені змінити місце проживання, зменшилась кількість викладачів, відбулась руйнація шкіл тощо.

На початку 2024 року МВС України провело опитування, у якому взяли участь понад 350 тисяч батьків. 70% з них підтримали ідею присутності в школах інспекторів служби освітньої безпеки в школах. Більш як половина опитаних висловилися за фізичну присутність у школі працівника поліції [4].

Таким чином, з урахуванням реалій сьогодення постає потреба в перегляді підходів до освітньої безпеки. Найголовніше право в освіті – це безпека життя та здоров'я. Для того, щоб захистити дітей у закладах освіти в умовах повномасштабної війни нашою державою зроблено вже чимало. За ініціативи керівництва держави та за участі Міністерства внутрішніх справ, Міністерства освіти і науки, Національної поліції в Україні реалізується проект *«Офіцери Служби освітньої безпеки»*. Його створили аби захистити дітей в умовах повномасштабної війни та сформуванню повноцінне безпекове середовище після її завершення. Ідея посилити захист виникла також через збільшення випадків виявлення фактів обігу незаконної зброї та боєприпасів. Тому, для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та забезпечення порядку і безпеки учнів, працівників школи та батьків у межах проекту «Офіцери Служби освітньої безпеки» запроваджується охорона закладів загальної середньої освіти працівником поліції.

П.2¹ ст. 1 Закону України «Про освіту» визначено поняття безпечне освітнє середовище, а саме – це сукупність умов у закладі освіти, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та/або будівельних норм і правил, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів та/або надання неякісних послуг з харчування, шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації (зокрема шляхом булінгу (цькування), поширення неправдивих відомостей тощо), пропаганди та/або агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, а також унеможливають вживання на території та в приміщеннях закладу освіти алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин [2].

З огляду на те, головний обов'язок *Офіцерів служби освітньої безпеки* – сприяти створенню безпечного освітнього середовища у закладі освіти в межах своїх повноважень. Безпечне середовище в закладі освіти — запорука спокою дітей і батьків. Офіцер взаємодіє з усіма учасниками освітнього процесу і може виступити з ініціативою щодо посилення безпеки в закладі освіти. При цьому один із найважливіших моментів у його роботі – це спілкування з дітьми та проведення заходів із запобігання правопорушенням.

Згідно спільному наказу Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 року № 685/1013 «Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти» важливою умовою є те, що перш за все офіцер для безпеки учасників освітнього процесу [3].

Реалізація Проекту сприятиме створенню безпечного освітнього середовища в закладах освіти, поліпшенню стану їх пожежної та техногенної безпеки, можливості для кожного закладу освіти організовувати освітній процес в очному режимі. Крім того, підвищить ефективність превентивних заходів щодо запобігання та попередження вчиненню правопорушень в освітньому середовищі та створить безпечні умови навчання та викладання, комфортну міжособистісну взаємодію, що сприятиме емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, відсутності будь-яких проявів насильства, забезпечивши

при цьому достатньо можливостей для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Участь офіцера допоможе забезпечити учасників освітнього процесу від непередбачуваних подій, а також надасть можливість безперешкодної реалізації права на освіту та належні, безпечні і здорові умови навчання та викладання.

На завершення варто зазначити, що офіцер Служби освітньої безпеки – це не охоронець, а фаховий посадовець, який пройшов відповідну підготовку та який разом з адміністрацією навчального закладу відповідатиме за весь комплекс безпекових заходів, адже він працює задля безпеки дітей!

1. Про реалізацію експериментального проекту щодо посилення безпеки освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти в умовах правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 01 листопада 2024 р. № 1245 URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2024-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1245-2024-%D0%BF#Text) (дата звернення: 08.02.2025)

2. Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text) (дата звернення: 08.02.2025)

3. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти: Наказ МВС України МОН України від 18.08.2023 № 685/1013 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1583-23#Text> (дата звернення: 08.02.2025)

4. Посилення безпеки в школах: як працюють офіцери безпеки: офіційний сайт МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/news/posylennia-bezpeky-v-shkolakh-iaak-pratsiuiut-ofitseri-bezpeky> (дата звернення: 08.02.2025)

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПТУ ІНТЕГРАТИВНИХ МЕТОДИК (KIM) – САЛЮТОГЕННОЇ МОДЕЛІ ПСИХОТЕРАПІЇ КРИЗИ

В часі війни виникає потреба в ефективних методах надання психологічної допомоги як учасникам бойових дій та ветеранам, так і цивільним, внутрішньо-переселеним особам та усім очевидцям подій. Війна як подія, що є травмою, викликає інші кризи – життєвої перспективи, зміни місця проживання, кар'єрні кризи, а також сімейних стосунків.

Титаренко Т.М. розглядає кризу як складну життєву ситуацію, яка допомагає людині зрозуміти свій життєвий задум, пережити власне минуле, теперішнє і майбутнє водночас, коли людина змушена відмовитися від попередніх уявлень, цінностей [1].

Р.Робертс, Дж.Девіс зазначають, що одним з видів кризи є екзистенційна, пов'язана з соціо-економічними впливами. На їх думку, орієнтація лише на зміну мислення при наданні допомоги людині, яка проживає кризу, ігноруючи реальні впливи, може викликати у людини почуття вини за те, що вона ніколи не зможе контролювати в повній мірі. Стандартні методи психологічної допомоги є малоефективними у таких ситуаціях [4]. Також тут можна звернути увагу на методи діагностики – надмірна акцентуація на психіатричному підході може призводити до стигми людини, яка проживає кризовий період.

У випадку екзистенційної кризи важливо звернути увагу на салютогенні підходи – тобто ті, які вбачають у самій людині потенціал для вирішення кризи. Одним з таких напрямів є концепт інтегративних методик (KIM).

Концепт інтегративних методик як напрям виник у Берліні після Другої світової війни, засновницею його є Ганна Шуманн. Ганна Е. Шуман працювала з дітьми в притулку, які залишилися сиротами у Берліні. Ключові принципи підходу Шуман до роботи в центрах захисту дітей тепер закріплені в концепції інтегративної методології: вона орієнтувалася на потреби дівчат (орієнтація на потреби), вона пов'язувала роботу з усвідомленням себе і свого світу (важливість суб'єктивної реальності), вона забезпечувала розуміння через власний досвід (опора на усвідомлення і розвиток), вона відкрила ефект аналогового ситуативного досвіду [3].

Концепт інтегративних методик побудований на філософії салютогенезу – здатності нашої психіки до самовідновлення. Людину в KIM розглядається на основі християнського образу «сяючої дитини» – дитини, в якій закладене світло. В терапії береться до уваги симптом, здійснюється діагностика розвитку клієнта, але основна увага приділяється власним ресурсам особистості [5].

Основними завданнями в KIM-терапії виступають:

- допомогти людині усвідомити власну ситуацію, при цьому усвідомлення відбувається на вербальному та невербальному рівні (через образну аналогію: малювання, імагінацію), що також дозволяє опрацювати травматичний досвід.

- побудувати план зміни життєвої перспективи та допомогти втілювати кроки у реальному житті, що дозволяє людині отримати відповідальність та контроль за прийняття рішень (що є дуже важливим при переживанні кризи і травм);

- відновити інтеграцію внутрішнього я зі світом (через відчуття, пошук сенсу),

- відновити функціональні взаємозв'язки людини із соціумом.

Інтегративний робочий процес в KIM-терапії дозволяє бачити кризову ситуацію як частину всього життя, включаючи ресурси, що підсилюють стійкість і здатність до вирішення кризи особистості.

-
1. Психологія життєвої кризи/ Відпов.редактор Т.М. Титаренко. – К.: Агропромвидав України, 1998. – 3489 с.
 2. Психологія стресу: підручник / Л. Б. Наугольник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. – 324 с.
 3. Alamdar-Niemann, Monika und Reinhild Zenk, 2023. Konzept Integrativer Methodik [online]. socialnet Lexikon. Bonn: socialnet, 18.12.2023 [Zugriff am: 09.02.2025]. URL: <https://www.socialnet.de/lexikon/Konzept-Integrativer-Methodik> (Дата звернення 07.02.2025).
 4. Joel Vos, Ron Roberts, James Davies. Mental Health in Crisis. – London: SAGE Publications, 2019.– URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Mental_Health_in_Crisis/_OWQDwAAQBAJ?hl=uk&gbpv=1 (Дата звернення 04.02.2025).
 5. Zenk, Reinhild und H.G. Sinnecker, 2023. – Kinder- und Jugendpsychosomatik in Klinik und Praxis. München: Urban und Fischer.

ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА НОВИХ СТАТЕЙ КК УКРАЇНИ, ЩО БУЛИ ПРИЙНЯТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Стан законотворчості завжди потребує дослідження його кількісних та якісних характеристик, оскільки кількість прийнятих законів та їх якість змінюють право і безпосередньо впливають на право-реалізацію. Не є виключенням стан кримінальної законотворчості, особливо в теперішній надскладний період боротьби зі збройною агресією проти нашої держави.

Головною та найбільш очевидною проблемою правотворчого рівня сучасної динаміки вітчизняного кримінального права була й, на жаль, залишається кількість, хаотичність та неупорядкованість змін, що вносяться до Кримінального кодексу України.

Вже починаючи з 03 березня 2022 р., тобто через тиждень після початку війни та проголошення воєнного стану, Верховна Рада України розпочала приймати закони про внесення змін до КК України і прийняла їх 35 (на сьогоднішній день – 10.02.2025 р.). І напевно на цьому не зупиниться, враховуючи кількість різного роду законопроектів, що вже зареєстровані в Верховній Раді.

Аналіз прийнятих законів дозволяє зробити певні висновки щодо їх якісних характеристик, тобто їх змісту та спрямованості на врегулювання або охорону певних суспільних відносин. Окрему увагу слід приділити появі нових статей в тексті КК України.

Відповідними законами вносилися нові статті як в Загальну частину КК України, так й в Особливу. Так, в Загальній частині КК України нові статті з'явилися в Розділах:

- VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні» (ст. 31¹ «Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників»);
- VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» (ст. 43¹ «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України»);
- X «Покарання та його види» (ст.ст. 54¹ «Позбавлення державної нагороди України», 59¹ «Пробаційний нагляд»);
- XI «Призначення покарання» (ст. 69² «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією»);
- XII «Звільнення від покарання та його відбування» (ст.ст. 81¹ «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби», 84¹ «Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого»);
- XIV «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» (ст. 96¹⁰⁻¹ «Додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру»).

Можна зробити висновок, що поява більшості з цих норм викликана воєнним станом та умовами повномасштабної збройної агресії проти України (ст.ст. 31¹, 43¹, 54¹, 81¹, 84¹ КК України), але є й такі, які свідчать про динаміку кримінального законодавства безвідносно воєнного стану (ст.ст. 59¹, 69², 96¹⁰⁻¹ КК України). Що до останніх, то поява ст. 69² «Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, у випадках укладання угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» та ст. 96¹⁰⁻¹ «Додаткові (нефінансові) заходи кримінально-правового характеру» пов'язана з намаганнями протидіяти різного роду проявам корупції, яка залишається найбільшою проблемою нашої держави після необхідності опору агресору.

В Особливій частині КК України нові статті з'явилися в Розділах:

- I «Злочини проти основ національної безпеки» (ст.ст. 111¹ «Колабораційна діяльність», 111² «Пособництво державі-агресору», 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану»);
- VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» (ст.ст. 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», 201³ «Контрабанда товарів», 201⁴ «Контрабанда підакцизних товарів»);

- IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» (ст.ст. 258⁶ «Перетинання державного кордону України з терористичною метою», 270² «Порушення встановлених законодавством вимог щодо утримання та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту»);

- XIV «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації» (ст. 336² «Ухилення від прийняття на військову службу за контрактом»);

- XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» (ст. 435¹ «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю»);

- XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» (ст.ст. 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників», 442¹ «Злочини проти людяності»).

Що до нових статей в Особливій частині КК України можна зробити наступні висновки.

По-перше, поява більшості з них, так само як й в Загальній частині КК України, пов'язана з воєнним станом та умовами повномасштабної збройної агресії проти України. Виключення становлять ст. 201³ «Контрабанда товарів», ст. 201⁴ «Контрабанда підакцизних товарів» та ст. 258⁶ «Перетинання державного кордону України з терористичною метою».

По-друге, появу цих статей не можна охарактеризувати як криміналізацію суспільно небезпечних діянь. Так, наприклад, кримінальна відповідальність за поєднані з метою отримання прибутку використання гуманітарної і безоплатної допомоги, благодійних пожертв, розпорядження таким майном існувала й до появи ст. 201² КК України. Відповідні дії підлягали кваліфікації за ст. 191 КК України «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем». Колабораційна діяльність є окремою формою державної зради, а отже поява ст. 111¹ КК України не є криміналізацією, а може бути визнана диференціацією відповідальності. Те ж саме можна сказати й про ст. 111² КК України. Таку саме криміналізаційну надмірність, тобто притаманність діянню необхідної для криміналізації суспільної небезпечності, але відсутність потреби у встановленні кримінально-правової заборони через її фактичну наявність, можна побачити й в ст. 336² та ст. 435¹ КК України.

По-третє, поява нових статей на перший погляд має свідчити про посилення кримінальної відповідальності. Але, якщо порівняти санкції нових статей з відповідними загальними нормами, то можна побачити, що відбулася гуманізація. Так, наприклад, якщо б продаж предметів гуманітарної допомоги (тобто її розтрата) в умовах воєнного часу кваліфікувалася б за ч. 4 ст. 191 КК України як розтрата чужого майна, яке було ввірене особі чи перебувало в її віданні, якщо вона вчинена в умовах воєнного або надзвичайного стану, то покарання передбачало б позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. А оскільки вона має кваліфікуватися за ч. 3 ст. 201² КК України як продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені під час надзвичайного або воєнного стану, то покарання становить позбавлення волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна. Отже, в частині основного покарання нова стаття є проявом гуманізації. Аналогічна ситуація має місце й у випадку порівняння покарання за ч. 2 ст. 111 КК України – позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна, та за чч. 1-6 ст. 111¹ КК України – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої; виправні роботи на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років; штраф до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна; позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої; позбавлення волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

АЛГОРИТМИ В ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ: ЯК СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЗМІНЮЮТЬ ХАРАКТЕР ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

У сучасному світі збройні конфлікти набувають нових форм. Попри те, що початок Великої війни дав старт традиційному військовому протистоянню двох держав, тривалий час до лютого 2022 року дії Росії проти України були проявом війни гібридної – саме такої, яка вирізняється поєднанням військових та невійськових методів агресії. Така війна щоразу стає дедалі складнішою та менш передбачуваною. І навіть зараз, в період Великої війни та «класичних» військових дій на допомогу супротивнику приходять додаткові методи впливу, які є частиною протистояння прихованого, гібридного. Сьогодні особливо значення набуває інформаційна складова цього протистояння, що активно використовує соціальні мережі для досягнення стратегічних цілей. Алгоритми соціальних мереж здатні посилювати дезінформаційні кампанії, маніпулювати громадською думкою та навіть дестабілізувати цілі суспільства. Саме тому сьогодні особливо актуальним є вивчення соцмереж та їхніх алгоритмів як інструменту агресії та пошук способів протидії цим новим загрозам.

24 лютого 2022 року Україна та людство прокинулися в новому світі, в якому зникли усталені норми міжнародного права та принципи співіснування держав. Початок повномасштабного вторгнення, яке згодом тримало назву Великої війни стало стартом до нового відліку у житті не лише нашої держави, але й європейської та й світової спільнот. Проте Україна уже понад 10 років живе в стані протистояння агресії Росії. Ця держава, попри тривале недружнє ставлення до нашої країни, перші роки своєї збройної агресії намагалась приховати її. І попри те, що про гібридну війну та гібридне протистояння на той момент уже у світі говорили понад 10 років, саме анексія Криму та початок війни на Сході України дали поштовх активізації до вивчення поняття «гібридна війна».

Гібридна війна, як концепція, стала предметом активного дослідження на фоні сучасних конфліктів, які формують нові підходи до ведення військових дій. Вона характеризується поєднанням традиційних і нетрадиційних методів, що дозволяють агресору досягати своїх цілей з мінімальними витратами та без відкритого військового втручання.

Вперше поняття «гібридна війна» було згадане у праці Ф. Гоффмана «Майбутня війна: зліт гібридних воєн» [1, с. 80]. Ця публікація 2005 року започаткувала концепт гібридної війни, який згодом, після анексії Криму, став предметом особливо активного вивчення та обговорення як українськими, так і зарубіжними вченими. Гібридна війна має кілька визначальних рис, які відрізняють її від класичних форм ведення бойових дій. Серед них варто виділити поєднання військових і невійськових засобів – гібридні конфлікти включають не лише збройні сили, але й використання інформаційних технологій, економічного тиску, а також політичних і соціальних маніпуляцій. Цей підхід дозволяє агресору маскувати свої дії та уникати міжнародної відповідальності за військові злочини [2].

У гібридній війні поруч із військовим компонентом – використанням регулярних збройних сил для здійснення атак на противника активно застосовується й невійськовий компонент. Серед всіх методів невійськового впливу особливо деструктивною є інформаційна складова – маніпуляція громадською думкою та вплив на думки, уявлення та переконання супротивника. Важливим способом інформаційного компоненту гібридної війни є інформаційні операції (кампанії) впливу. Таку назву мають скоординовані дії ворога, спрямовані на вплив на політичні рішення та громадську думку, а в далекій перспективі – на суверенітет країни-об'єкта впливу [3, с. 230]. Інформаційні операції впливу активно використовують соціальні мережі та їхні алгоритми рекомендацій контенту, через організований вплив на які за супротивник добивається кращої видимості потрібних йому наративів.

Сучасні технології, в першу чергу, соціальні мережі, особливо активно використовуються для поширення пропаганди та дезінформації. Це дозволяє агресору маніпулювати громадською думкою як всередині країни-жертви, так і за її межами [4, с. 63]. Водночас додатковим інструментом гібридної агресії стають рекомендаційні алгоритми соціальних мереж. Вони використовуються для посилення інформаційних операцій впливу, адже ці алгоритми посилюють поширення фейкових новин та роблять їх більш видимими ширшій аудиторії.

Історія сучасних конфліктів демонструє численні приклади успішних кампаній дезінформації, що використовували соціальні мережі. Загалом під час Великої війни Росія активно використовувала соціальні мережі для поширення фейкових новин та маніпуляцій, спрямованих на дискредитацію української влади.

Ось декілька прикладів фейків, у розповсюдженні яких допомагали алгоритми соцмереж, налаштовані на просування наративів, про які говорить багато користувачів.

- Кейс: «Купівля Бугатті Оленою Зеленською»

У 2023 році в інтернет-просторі активно поширювалася дезінформація про те, що перша леді України Олена Зеленська нібито придбала розкішний автомобіль Bugatti Chiron. Цей фейк був запущений проросійськими ресурсами та швидко розповсюдився в соціальних мережах та деяких інтернет-ЗМІ [5].

- Кейс «Біологічна зброя в Україні, розроблена США»

Проросійські джерела активно поширювали дезінформацію про те, що в Україні нібито існують секретні лабораторії, фінансовані США, де розробляють біологічну зброю. Цей наратив використовувався для виправдання російської агресії та містив звинувачення України та США в провокаціях. Часто ці матеріали маскувалися під «аналітику» або «розслідування», створюючи ілюзію достовірності [6].

- Кейс «Зеленський вживає наркотики/алкоголь та втік з Києва»

На початку повномасштабного вторгнення Росія активно поширювалася фейки про те, що Володимир Зеленський нібито є наркозалежним, вживає алкоголь, втратив контроль над ситуацією та втік з Києва. Пошукові запити, пов'язані із цим наративом, призводили до видачі матеріалів з проросійських табloidів, соціальних мереж та відео, де поширювалися ці фейки [7].

- Кейс «Звірства «Азову» та «українських націоналістів»

Пропаганда Росії багатьох років демонізувала полк «Азов», звинувачуючи його військових у «звірствах», «неонацизмі» та «геноциді російськомовного населення». Загалом про «Азов» дуже багато писали у 2022 році, причому часто ці публікації супроводжувалися словом «суперечливий» [8]. Видача за пошуковими запитами на кшталт «звірства Азову», «українські нацисти», «геноцид Донбасу» до цього часу містить статті, відео та повідомлення в соціальних мережах, де поширювалися ці наративи. Навіть посольство Росії у Франції має на своїй сторінці статтю про це, і ця стаття до цього часу доступна принаймні в пошуковій видачі за англomовним запитом «Azov atrocities» (звірства «Азову»).

Проведене дослідження та наведені приклади дозволяють зробити висновок про те, що алгоритми соціальних мереж не лише кардинально трансформують гібридну війну, виводячи її на новий, якісно вищий рівень. Вони стають не просто інструментами сучасної гібридної агресії, але й допомагають у її ефективності та прихованості. Сучасні алгоритми соціальних сервісів сприяють поширенню наративів, в яких зацікавлені пропагандисти та допомагають маніпулювати громадською думкою.

1. Дзоздюк Я. Категоріальні основи дослідження гібридної війни як частини сучасної політико-правової реальності. *Політикус*. 2022. № 6. С. 7–12. URL: http://politicus.od.ua/6_2022/1.pdf (дата звернення: 04.12.2024).

2. Концепція «гібридної» війни та її складові. *Центр безпекових досліджень «СЕНСС»*. URL: <https://censs.org/concept-of-hybrid-warfare-and-its-components/>.

3. Запорожець О. Операції впливу: концептуальний вимір. *Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: зб. наук. праць*. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2021. Том 9. С. 232–244. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/mediaforum/article/view/114/113> (дата звернення: 04.12.2024).

4. Kolenichenko T. Theoretical origins of the concept of «hybrid war». *Pedagogical sciences reality and perspectives*. 2022. No. 89. P. 62–65. URL: <https://doi.org/10.31392/npu-nc.series5.2022.89.13> (date of access: 08.02.2025).

5. Olena Zelenska allegedly bought a Bugatti car. *#DisinfoChronicle. Кремлівська пропаганда щодо військового наступу на Україну – Детектор медіа*. URL: <https://disinfo.detector.media/en/post/olena-zelenska-allegedly-bought-a-bugatti-car> (date of access: 08.02.2025).

6. Olga Robinson, Shayan Sardarizadeh and Jake Horton. Ukraine war: Fact-checking Russia's biological weapons claims. *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/60711705>.

7. Disproving claims that President Volodymyr Zelensky is addicted to cocaine. *France24*. URL: <https://www.france24.com/en/tv-shows/truth-or-fake/20220427-disproving-claims-president-volodymyr-zelensky-addicted-cocaine>.

8. Ukraine's controversial Azov Regiment. *DW*. URL: <https://www.dw.com/en/ukraines-azov-regiment-accused-of-having-neo-nazi-past/video-61823061>.

НЕПОКАРАНЕ ЗЛО ПРОВОКУЄ НОВУ ЗЛОЧИННІСТЬ

В 20 столітті, коли Україна, як Українська Радянська Соціалістична Республіка, входила до складу Радянського Союзу, комуністичний тоталітарний режим завдав Українському народу неймовірних людських втрат. Придушення Української революції 1918–1921 років, більшовицька окупація українських земель, червоний терор періоду «воєнного» комунізму забрали життя понад мільйона українців. Ще 3,5 млн. українців стали жертвами масового штучного голоду 1921–1923 років (за матеріалами комплексних судових експертиз кримінального провадження, яке провела Служба безпеки України у 2019–2021 роках).

У 1932–1933 роках комуністичний режим вчинив в Україні масовий злочин – геноцид, який був спрямований на знищення української нації з метою усунення потенційної можливості виходу України із складу СРСР.

Примусова колективізація, вивезення хліба з України, розкуркулення селянства, масові депортації, експропріація приватних засобів виробництва призвели до загибелі мільйонів українців (за різними офіційними підрахунками 8–10 млн. українців).

В період з 1929–1939 років жертвами політичних репресій в Україні за офіційною статистикою стали 651 123 особи, які були безпідставно розстріляні, в тому числі було репресовано понад 300 тисяч представників української інтелігенції.

Восени 1939 року репресії були поширені на західноукраїнські землі, які зайняла Червона армія у ході реалізації пакту Молотова-Рібентропа. Майже півмільйона жителів цих земель впродовж 1939–1941 років були вивезені на поселення у віддалені райони СРСР, десятки тисяч місцевих жителів були ув'язнені, розстріляні, зниклі безвісно.

Після завершення Другої світової війни тоталітарний режим організував в Україні ще один штучний голод у 1946–1947 роках, жертвами якого стали щонайменше 1,5 млн. осіб.

Масштабних жертв зазнали українці під час національно-визвольної боротьби в другій половині 1940-их на початку 1950 років. Згідно офіційних даних НКВС-МДБ УРСР було вбито 153 тисячі осіб, а ще понад 203 тисячі вислано за межі України. У ці роки загалом зазнали репресій близько 500 тисяч мешканців Західної України. Репресії проти українців продовжувались і в другій половині XX століття, хоч і не в таких масштабах як в першій половині.

Можна перелічувати і інші злочинні дії комуністичного режиму проти українського народу, зокрема, такі як нівелювання і фабрикація української історії, знищення української православної автокефальної та української греко-католицької церкви, русифікація державних установ, примусове прокомуністичне виховання молоді та інші.

Злочини комуністичного режиму проти українського народу не були засуджені ні владою нинішньої російської федерації, ні світовою спільнотою.

Російська федерація, як правонаступниця СРСР, не лише не визнала злочинність комуністичного режиму радянських часів, не засудила її, не відмовилась від її методів, а навпаки проводить і в нинішніх умовах антиукраїнську ксенофобську політику, яка реалізується шляхом повномасштабної військової агресії та антиукраїнської пропагандистської кампанії на світовому рівні.

Путінський режим, як в XX столітті комуністичний, здійснює і масові вбивства українців, терористичних актів і диверсій, руйнування житла, освітніх закладів та медичних установ, засобів зв'язку і транспорту, закладів культури і відпочинку, іншої цивільної інфраструктури, здійснюється масова депортація цивільного населення, викрадення дітей, захоплення заручників, вчинення екологічних злочинів, злочинів проти миру і людства.

Масштаби цієї агресії є безпрецедентними – таких руйнувань та людських жертв українська земля не знала від часів Другої світової війни.

Прогресивне людство розуміє, що за вчинені воєнні злочини, керівництво росії і персонально путіна, варто віддати на розгляд Міжнародному трибуналу, але з огляду на позицію окремих політичних лідерів, це не є реальним, оскільки Статут Організації Об'єднаних Націй ними не дотримується, а норми міжнародного права не виконуються.

Масштабні воєнні злочини, злочини проти людяності і миру викликали міжнародне визнання росії агресором, країною терористом, обумовили її міжнародну політичну ізоляцію, але низка політичних і державних діячів окремих країн не підтримують міжнародну протидію і санкції проти країни агресора.

Україні впродовж трьох років доводиться відстоювати свою незалежність і суверенітет, право на існування держави, а українському народу право на національну ідентичність.

Поряд з військовою протидією агресору необхідно зберігати єдність, взаємозв'язок фронту і тилу, забезпечувати правопорядок, посилювати пропаганду і на дії, які вчиняють проти України на кшталт, виборів органів влади під час війни, погодження на капітулянтські вимоги росії тощо.

Україна має покладатись, насамперед, на власні зусилля в боротьбі з агресором, розвивати військово-оборонне виробництво, ефективно використовувати допомогу країн-союзників, здійснювати міжнародну дипломатичну і роз'яснювальну інформаційну роботу з метою показати світу, що непокарана, не засуджена злочинність провокує вчинення нових злочинів, що видно на прикладі політики росії у війні проти України.

-
1. Бандурка О. М. Поняття злочинності в Україні : монографія. Харків. «Золота миля», 2015. 648 с.
 2. Бандурка О. М. Політична кримінологія : монографія. Харків. «Майдан», 2024. 332 с.
 3. Авторитарна «демократія» від Сталіна до Путіна. URL: lb.ua/blog/volodymyr.viatrovych.
 4. Від Сталіна до Путіна: непокараний геноцид провокує нові злочини. 2022. 16 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/nepokaranyy-henotsyd-stalina-putin/31752943.html>

ІННОВАЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВОЄННИХ ДІЙ: ДОСВІД, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У сучасному світі технологічний прогрес кардинально змінює кожен аспект суспільного життя [1], враховуючи освіту, економіку, бізнес і повсякденну поведінку людей. Важлива роль йому відведена у сфері медицини. Для відновлення медичної інфраструктури відбувається систематизація інфраструктурних проєктів галузі охорони здоров'я, швидке оцінення збитків і потреб медичної системи, координація міжнародної технічної допомоги для реалізації реставраційних та інфраструктурних проєктів, реформування системи надання реабілітаційної допомоги тощо. Внаслідок тривалих воєнних дій багато українських військовослужбовців зазнали поранень і каліцтва. Тому держава створює умови для лікування й реабілітації поранених, травмованих воїнів і тих, кого вдалося повернути з полону. Наразі запроваджених лікувальних і реабілітаційних заходів недостатньо, потрібно їх розширювати і покращувати їхню якість. Вони мають бути доступні всім, хто захищав і захищає Україну [2, с. 10].

Основні інновації в цій сфері в Україні зосереджені за кількома напрямками: управління охороною здоров'я, діагностика, робот-асистована хірургія, реабілітація і догляд. Також створено системи управління закладами охорони здоров'я, що забезпечують автоматизований розрахунок показників здоров'я постраждалих від воєнних дій, персональний облік результатів лікування, впровадження електронної медичної картки, засобів самостійного автоматизованого запису пацієнта на прийом, ключових показників ефективності і стандартів лікування, розпізнавання медичної мови задля скорочення часу на заповнення медичної документації тощо. Саме у цій сфері важливу роль виконує штучний інтелект (Artificial intelligence, AI) (далі – ШІ), як новітня технологія й інноваційна стратегія реабілітації постраждалих від воєнних дій.

Зазначимо, що в Україні вже зроблено перші кроки в цьому напрямку. Так, на базі Інституту медицини праці створили центр медико-психологічної реабілітації військових. Реабілітаційний центр оснащений сучасним обладнанням, яке має ШІ. Штучний інтелект дозволяє проаналізувати конкретні результати реабілітації військових. До цього реабілітаційного центру потрапляють захисники з контузійми, з опорно-руховими травмами, з травмами мозку. Завдяки ШІ діагностується первинний стан, далі – визначається тривалість курсу, кількість занять на тому чи іншому обладнанні, навантаження, постійний моніторинг стану здоров'я. При цьому залучаються психологи і психіатри, якщо є потреба, протезисти, реабілітологи. Лікарі працюють з вертикалізаторами (вони допомагають відновити роботу кінцівок, вестибулярного апарату). Зрозуміло, що при травмі спини, нижніх кінцівок поставити людину на ноги – одне з ключових завдань [3].

Через повномасштабну війну РФ проти України щодня десятки українців отримують важкі поранення, багато військових і цивільних втрачають кінцівки. Станом на 2024 рік, за словами Ольги Рудневої, керівниці центру реабілітації українських військових з ампутованими кінцівками Superhumans, з початку війни 20 тисяч українців пережили принаймні одну ампутацію, більшість з них солдати. Проте, як зауважує керівник мережі медичних реабілітаційних центрів Unbroken Олександр Кобзарев, лише у Львові торік лікарі провели понад 53 тисячі операцій (ампутацій кінцівок) [4]. У цьому процесі українських фахівців-реабілітологів консулює одна з найдорожчих і найкращих клінік світу «Шаріте». Також завдяки телемедицині вони співпрацюють із німецькою багатопрофільною клінікою BG Kliniken. Ведуться перемовини з реабілітаційними центрами Ізраїлю [5].

Впровадження таких іноземних практик з використання реабілітаційних кіберсистем і нейрокомп'ютерних інтерфейсів змінює класичний вигляд сучасної вітчизняної медицини, що збільшує межі її можливостей, роблячи її більш ефективною. Наприклад, зараз активно використовують біонічні протезні системи, що являють собою перспективний напрям відтворення рухових функцій у людей з ампутаціями [6]. Їхні можливості у відтворенні рухів відкривають необмежений потенціал застосування. Засновані на принципах взаємодії з нервовою системою та широкому функціональному спектрі, такі системи, як протез Biom від компанії Iwalk, здатні забезпечити вільне пересування й виконання різноманітних рухів, зокрема біг, стрибки і танці. Вони дозволяють виконувати рухи анатомічно і фізіологічно природно, що відрізняє їх від класичних небіонічних протезних систем. Протезування дарує пацієн-

тові з ампутацією кінцівки (кінцівок) радість повноцінного життя [7]. У процесі реабілітації використовують обладнання для розробки верхніх кінцівок при пораненні рук – таким чином відновлюють функціонування руки разом зі синхронізацією роботи головного мозку – це важливо поєднати, бо рука має «слухати» мозок. Це обладнання часто рятує руки снайпера.

У реабілітаційних центрах також встановлюють екзоскелети, проводять реконструктивні операції на кінцівках та мікрохірургію кисті, ендопротезування. Принагідно зазначимо, що екзоскелет – це зовнішня механічна конструкція, яка надягається на тіло людини, щоб підтримати, посилити або замінити фізичні можливості пацієнта. Фактично він допомагає людині, яка не може цього робити, рухатися. Екзоскелет виконує роль певного вертикалізатора, адже дає надію і дозволяє людині сконцентруватись на тренуваннях, що дійсно робить її незалежною [8].

Важлива також психологічна реабілітація постраждалих від воєнних дій. Вкладаючи кошти в нові технології, у лікування пацієнта, держава та лікарі повинні бути впевнені, що він має добре ментальне здоров'я. Якщо не буде якісного психологічного супроводу, держава можемо втратити все, що вкладено у цю сферу. Для відновлення ментального здоров'я і покращення якості життя військових, зокрема й тих, які втратили здатність розмовляти через поранення чи психологічні травми, створено так звані «інтелектуальні помешкання» (розумні будинки). Розумний будинок під час війни пропонує безпеку й економію, а також зручність, оскільки повністю влаштований під особисті потреби, вподобання і бюджет власника. Розумним будинком під час війни зручно керувати дистанційно через смартфон, наприклад, якщо житло доводиться залишати раптово, то через застосунок господар, зробивши всього кілька кліків, може вимкнути світло, перекрити воду і газ [9]. Основні переваги розумного будинку для військових, які втратили слух: голосозамінні технології (керування за допомогою погляду, управління жестами, використання жестової мови, текстові команди через мобільний додаток, можливість створювати персоналізовані команди тощо); автоматизовані системи для побуту (автоматичні двері і замки, розумне освітлення, роботизовані помічники, система розпізнавання емоцій тощо); моніторинг стану здоров'я (відстеження серцевого ритму, рівня стресу, насичення киснем тощо). Отже, використання ШІ, автоматизації і технологій управління жестами чи поглядом дає змогу постраждалим зберігати незалежність у побуті.

Утім, здійснення таких інноваційних медичних досліджень з використанням ШІ сьогодні стикається з юридичними перешкодами, оскільки технології обробки «великих даних» фактично не дозволяють повністю знеособити персональні дані і тим самим вивести їхню обробку з-під чітких законодавчих обмежень. Окрім того, найважливішою умовою розвитку медичної робототехніки є забезпечення вільного, безпечного й легітимного обміну інформацією про стан здоров'я постраждалих від воєнних дій.

Правовий вплив на відносини у сфері медичної роботизації й реабілітації на сучасному етапі має кілька цілей: сприяти технічному прогресу; забезпечувати найвищий рівень здоров'я та пріоритет інтересів постраждалих від воєнних дій при наданні медичної допомоги за допомогою ШІ; захист постраждалих від воєнних дій і суспільства в цілому від загроз та ризиків, які містять у собі застосування медичних роботизованих пристроїв; забезпечення безпеки, зокрема кібербезпеки тощо. Щодо останнього, то варто зазначити, що злочинці можуть використовувати ШІ для створення голосового дублікату власника будинку й незаконно отримати доступ до житла. Саме тому в нагоді стане зарубіжний досвід у боротьбі з кібершахрайством, а саме, додаткове використання біометрії, врахування розумним будинком стилю команд та інших звичок власника, використання алгоритмів, які можуть визначити синтетичний голос людини тощо.

Отже, ШІ і надалі розвивається і відкриває нові можливості для покращення якості життя постраждалих від воєнних дій. Перспективи ШІ у сфері реабілітації вражають, і, попри наявні проблеми, їхній вплив на майбутнє вітчизняної медичної галузі лише зростатиме. Утім, законодавче оформлення правового статусу медичної робототехніки й перспективи використання ШІ для персоналізованої медицини неминуче вимагатимуть змін законодавчого регулювання у цій сфері. Тож потрібна узгоджена модернізація правового регулювання за такими основними напрямками: 1) подальша спеціалізація правового режиму персональних даних щодо здоров'я постраждалих від воєнних дій; 2) зміна законодавчих вимог до режиму лікарської таємниці з урахуванням особливостей робототехнічних технологій; 3) формування суворих правових стандартів організації інформаційних систем та ШІ у сфері охорони здоров'я.

1. Кобрусєва Є. А., Македон О. А. Штучний інтелект та автоматизація рутинних юридичних завдань: перспективи для юристів. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С. 78–82. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/671/613> (дата звернення: 03.02.2025).

2. Стефанчук Р. О. Забезпечення в Україні прав людини, порушених внаслідок збройної агресії РФ. *Нове українське право*. 2024. Вип. 5. С. 7–17. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/661/603> (дата звернення: 03.02.2025).
3. У Києві пораненим бійцям повертають активне життя за допомогою штучного інтелекту. *Інститут розвитку громадянського суспільства імені Голди Меїр*: вебсайт. URL: <http://goldameir.institute/2023/07/u-kiyevi-poranim-bijtsyam-povertayut-aktivne-zhittya-za-dopomogoyu-shtuchnogo-intelektu/> (дата звернення: 03.02.2025).
4. Дудко В. Деталі для кіборгів. Біонічна роборука компанії Esper Bionics – у списку найкращих винаходів людства 2022 року. Які шанси в українського стартапу побудувати великий бізнес. *Forbes Ukraine*. 2023. 27 берез. URL: <https://forbes.ua/innovations/detali-dlya-kiborgiv-bionichna-roboruka-kompanii-esper-bionics-u-spisku-naykras-hchikh-vinakhodiv-lyudstva-2022-roku-yaki-shansi-v-ukrainskogo-startapu-pobuduvati-velikiy-biznes-27032023-12641> (дата звернення: 03.02.2025).
5. Божок С. Штучний інтелект та вправи у смартфоні: як у Києві працює Центр медико-психологічної реабілітації військових. *Вечірній Київ*. 2023. 23 верес. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/88585/> (дата звернення: 03.02.2025).
6. Psychology, medicine and biology: the development of necessary technologies in the field of health care: collective monograph / Tashchuk V., Amelina T., Ivanchuk P., Al Salama M. V. O., Hinhuliak O ; International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2024. 276 p. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/49223/1/Y_Nevedomska_L_Lustu-cha_V_Nazaruk_Monograph_2024_FZFVS.pdf (viewed on 03.02.2025).
7. Як користуватися протезом. 2023. URL: https://ortopro.com.ua/statti_i_porady?gad_source=1&gclid=CjwKCAjw9cCyBhBzEiwAJTUWNeX0VxOsMyuXFXi02MDanCtNy5bY3L3wqZpiC2cVpkaVr1ihrYTnEBoC9_MQAvD_BwE (дата звернення: 03.02.2025).
8. Що таке екзоскелет і чи потрібен він у реабілітаційному відділенні. *Район.Медицина*. 2023. 4 лип. URL: <https://medicine.rayon.in.ua/news/613339-shcho-take-ekzoskelet-i-chi-potriben-vin-u-reabilitatsiynomu-viddilenni> (дата звернення: 03.02.2025).
9. Що таке розумний дім під час війни та його актуальність? *WiseHome*. 2022. 17 серп. URL: <https://wisehome.ua/ua/scho-take-rozumnyi-dim-pid-chas-viyni-ta-yogo-aktualnist/> (дата звернення: 03.02.2025).

Басиста І. В.,

заступниця начальника сектору «Служба освітньої безпеки»
Івано-Франківського РУП ГУНП в Івано-Франківській області,
членкиня Науково-консультативної ради при Верховному Суді,
докторка юридичних наук, професорка
(ГУНП в Івано-Франківській області)

Сав'юк О. В.,

начальник сектору «Служба освітньої безпеки»
Івано-Франківського РУП ГУНП в Івано-Франківській області,
кандидат юридичних наук, доцент
(ГУНП в Івано-Франківській області)

ЗЛОЧИНИ ЩОДО УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ, ЯКІ ВЧИНЯЄ КРАЇНА-АГРЕСОРКА

Про порушення прав дітей в Україні та злочини щодо дітей, що скоєні російськими загарбниками під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року, вже йшлося десятки разів [1, с. 13-17; 2, с. 12-18; 3, с.35-43; 4, с. 42-78 та ін.]. У першу чергу, мова про влучання по житлових забудовах, зокрема і касетних боєприпасів та, як наслідок, загибель дітей. За фактами таких воєнних злочинів тривають розслідування [5 та ін.]. Не дивлячись на заходи із евакуації, все ж діти залишаються і у небезпечних районах [6 та ін.]. Загалом від початку повномасштабного вторгнення рф більше, як 600 дітей загинули та майже 2 тисячі вважають зниклими [7]. Також достеменно не відомо скільки українських дітей незаконно переміщено. У Мінреінтеграції повідомляли, що понад 2 тисячі дітей із тимчасово окупованих територій України було примусово вивезено до білорусі [8]. Решту – до росії, та вглиб тимчасово окупованого Криму [9]. Це за приблизними офіційними даними понад 20000 дітей. Омбудсмен веде мову й про «високий ризик» депортації росіянами ще 1,5 мільйона українських дітей [10]. Звісно, маємо і втішні інформації. Так, якщо звернемося до крайніх повідомлень за 7 та 29 січня, то, відповідно, в Україну вдалося повернути трьох дітей з тимчасово окупованих територій (17-річного юнака та двох малолітніх хлопчиків) [11]. А згідно повідомлення від 29 січня, то Омбудсман дякував Державі Катар за надану допомогу у поверненні 5-х дітей із Луганської, Донецької та Херсонської областей. Це вдалося здійснити в межах реалізації затвердженого плану Bring Kids Back UA [12]. «В Офісі Президента повідомили, що за 2024 рік Україна змогла повернути 449 дітей, яких Росія незаконно депортувала та утримувала на тимчасово окупованих територіях» [11].

У численних дописах ЗМІ, зокрема і із посиланнями на матеріали Інституту вивчення війни (ISW), йдеться про те, що від початку агресії росії загарбники на тимчасово окупованих територіях України продовжують використовувати освітні організації для сприяння тимчасовій депортації українців до російської федерації [13]. Загалом «здійснюється спроба «перепрограмувати» дітей щодо ставлення до війни росії проти України. Йдеться про зустрічі із російськими солдатами, надсилання листівок армії рф, навчання з бойової підготовки та поводження із дронами» [14]. «Російська влада розробила цілу систему «перевиховання» викрадених з України дітей, намагаючись сформувати в них «російську ідентичність». Про це йдеться в розслідуванні видання Meduza. За даними видання, міністерство просвіти РФ є головним відомством, яке відповідає за «індоктринацію» депортованих українських дітей. Російським педагогам також рекомендується говорити, що батьки депортованих дітей нібито померли, навіть якщо немає конкретних даних про це» [15]. У Телеграм-каналі Центр стратегічних комунікацій повідомляє, що відбувається мілітаризація українських дітей на тимчасово окупованих територіях «окупанти намагаються не лише стерти національну ідентичність молодих українців, а й виховати солдатів, щоби з часом відправити їх на війну проти власної Батьківщини» [16]. Також у інформаційних повідомленнях ЗМІ йдеться й про те, що «Центр вивчення та мережевого моніторингу молодіжного середовища (айті-компанія, заснована за дорученням путіна, яка отримала мільярди рублів із бюджету) стежить за українськими дітьми в інтернеті. Її розробки, імовірно, дають змогу деанонімізувати сторінку будь-якої дитини і проаналізувати її аж до лайків, унаслідок чого дитині присвоюють «коефіцієнт деструктивності» і «коефіцієнт опозиційності» [15]. Згідно із повідомленнями Центру національного спротиву російські окупанти планують вивезти з тимчасово окупованої Луганської області близько п'яти тисяч дітей до Росії. Для цього загарбники створили «програму –культурна карта 4+58», яка передбачає пропагандистські подорожі школярів у російські міста, також вже тривалий час діють «університетські зміни» і «оздоровчі» подорожі [11]. Якщо раніше «вступ до кремлівського руху контролю за молоддю був необов'язковим, але студентів, які не перебували в ньому, позбавляли участі в розважаль-

них заходах і створювали їм перепони в навчанні», то на кінець 2024 року «став обов'язковим вступ студентів окупаційних вишів до «Руху перших» (до 14 років заяви пишуть батьки, а старші діти пишуть їх самостійно та «через електронну скриньку їх підключають до особистих кабінетів для комунікації із «кураторами»). У червні США ввели санкції проти загальноросійського «Руху перших». Наявна і відповідна форма звернення за посиланням [17]. Також пропаганда серед дітей реалізується через **створення так званих «музейних осередків» війни**. Про це також повідомляє Центр національного спротиву. «Тобто, в кожній школі будуть осередки пропаганди, які возвеличуватимуть нацистську війну кремля проти України», – зазначає ЦНС» [18]. Також «росіяни розбудовують мережу «будинків молоді» на окупованих територіях, де підліткам проводять лекції щодо вини України у війні, а також агітують на підтримку окупації. Ворог шукає молодих людей, які мають схильність до колабораціонізму, зокрема в цих пропагандистських пунктах йде набір до лав «журналістів» взамін на легкі гроші» [19]. На тимчасово окупованих територіях має місце пошук інформаторів серед підлітків у дитячих секціях [20].

Отож, очевидно, що слід констатувати вчинення такого тяжкого міжнародного злочину, як геноцид. Зокрема, мова йде про насильницьку передачу дітей однієї групи до іншої групи із наміром знищити повністю або частково національну, етнічну групу як таку [21]. Побіжно варто зазначити, що за повідомленням РБК-Україна та із допису у Facebook посла України в США Оксани Маркарової, слідує, що серед крайніх ініціатив Конгресу США у перший тиждень роботи в 2025 році є повторне внесення проєкту резолюції, яка закликає визнати дії РФ проти України геноцидом [22].

1. Басиста І.В. Перспективи притягнення до відповідальності за порушення прав дітей в Україні та злочини щодо дітей, скоєні російськими загарбниками під час широкомасштабної війни, розв'язаної росією 24 лютого 2022 року (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом). Матеріали наукового семінару «Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період» (Львів, 23 червня 2022 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С.13-17. <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

2. Басиста І.В. Притягнення Міжнародним кримінальним судом до відповідальності за вчинені та вчинювані міжнародні злочини в Україні, в тому числі щодо дітей (продовження огляду). Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, м.Ужгород, 27 квітня 2023 р. Частина I. Львів –Торунь : Liha-Pres, 2023. С.12-18. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-1> <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/193/3962/9374-1>

3. Басиста І.В. Перспективи відповідальності за незаконну депортацію і незаконне переміщення українських дітей (співробітництво із Міжнародним кримінальним судом) (продовження огляду). Міжнародна науково-практична конференція «Державна політика щодо протидії торгівлі людьми і незаконній міграції: Україна та світ». (Львів, 09 червня 2023 року). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 35-43. <https://www.lvduvs.edu.ua/uk/library/materialy-naukovykh-konferentsii.html>

4. Basysta I.V., Nazar Y.S., & Khatniuk Y.A. (2022). Protecting the rights of children and ensuring their safety in the context of war crimes, genocide, aggression and crimes against humanity. In protecting the rights of children and ensuring their safety in the context of war crimes, genocide, aggression and crimes against humanity. Riga: «Baltija Publishing». (pp. 42–78). <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-276-0-2>

5. Ігор Зеняк Росіяни атакували Краматорський район касетними боєприпасами: вбили 11-річного хлопчика. 20.11.24. <https://v-variant.com.ua/rosiiany-atakuvaly-kramatorsky-rayon-kasetnymi-boieprypasamy-vbyly-11-richnoho-khlopchyka/>

6. Протягом тижня з Донеччини евакуювали 198 дітей. 20.11.2024. <https://v-variant.com.ua/protiahom-tyzhnia-z-donechchyny-evakuiuvaly-198-ditey/>

7. Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україні 600 дітей загинули та майже 2 тисячі вважають зниклими. 20.11.2024. <https://v-variant.com.ua/vid-pochatku-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-rf-v-ukrainy-600-ditey-zahynuly-ta-mayzhe-2-tysiachi-vvazhaiut-znyklymy>

8. Тетяна Краєвська До білорусі вивезли нову групу дітей з окупованих територій України. <https://unn.ua/news/do-bilorusi-vyvezly-novu-hrupu-ditei-z-okupovanykh-terytorii-ukrainy>

9. Росіяни викрали 48 дітей під час відступу з Херсона – Зеленський. 24.12.24. <https://www.slovoidilo.ua/2024/12/24/novyna/suspilstvo/rosiiany-vykraly-48-ditej-vidstupu-xersona-zelenskyj>

10. Омбудсмен заявив про «високий ризик» депортації росіянами ще 1,5 мільйона українських дітей. 2.10.2024. <https://www.slovoidilo.ua/2024/10/02/novyna/bezpeka/ombudsmen-zayavyv-pro-vysokyj-ryzyk-deportaciyi-rosiyanamy-shhe-15-miljona-ukrayinskykh-ditej>

11. Карина Приходько Окупанти готуються вивезти в РФ тисячі дітей – деталі від ЦНС. 8.01.2025. <https://armiya.novyny.live/okupanti-gotuiutsia-vivezti-v-rf-tysiachi-ditei-detali-vid-tsns-225118.html>

12. https://t.me/dmytro_lubinetzs/7791

13. Ольга Коваль Загарбники використовують освітні організації для депортації українських дітей. ua.news. 21.12.2023. <https://ua.news/ua/ukraine/zagarniki-vikoristovuyut-osvitni-organizatsiyi-dlya-deportatsiyi-ukrayinskykh-ditej>

14. У новому пакеті санкцій ЄС ввів обмеження проти росіян та білорусів, які причетні до депортації дітей з України. 21.02.2024. <https://weukraine.tv/novyny/u-novomu-paketi-sanktsij-jes-vviv-obmezhennja-proti-rosijan-ta-bilorusiv-jaki-prichetni-do-deportatsiji-ditej-z-ukrajini/>
15. Юрій Братюк ЗМІ дізналися, як Кремль русифікує викрадених українських дітей. *zaxid.net* 11.03.2024. https://zaxid.net/zmi_diznalisya_yak_kreml_rusifikuye_vikradenih_ukrayinskih_ditey_n1581498
16. «Кадетські класи» та «парти героїв»: як росіяни милітаризують українських дітей на окупованих територіях. 3.04.2024. <https://sprotyv.info/obshchestvo/kadetski-klasi-ta-parti-geroiv-yak-rosiyani-militarizuyut-ukrayinskih-ditej-na-okupovanih-teritoriyah/>
17. Олена Ярема На ТОТ Луганщини вступ студентів до кремлівського «Руху перших» стане обов'язковим. 10 листопада 2024. <https://detector.media/infospace/article/234531/2024-11-10-na-tot-luganshchyny-vstup-studentiv-do-kremlivskogo-rukhu-pershykh-stane-obovyazkovym/>
18. «Промивають мізки» дітям: окупанти створюють «воєнні музеї» у школах. 5.01.2024. <https://flot2017.com/promyvaiut-mizky-ditiam-okupanty-stvoriut-voienni-muzei-u-shkolakh/>
19. Наталя Джума Росіяни розбудовують мережу «Будинків молоді» на окупованих територіях для «промивання мізків» українським підліткам, – Центр нацспротиву. ЦЕНЗОР.НЕТ. 16.01.2024. https://censor.net/ua/news/3467929/rosiyany_rozbudovuyut_mereju_budynkiv_molodi_na_okupovanyh_terytoriyah_dlya_promyv_annya_mizkiv_ukrayinsky
20. Росіяни на окупованих територіях обходять дитячі секції й шукають інформаторів серед підлітків, – Центр нацспротиву. <https://censor.net/ua/n3467929>
21. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду. Офіційний переклад. Документ 995_588, ратифікація від 21.08.2024, підстава – 3909-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
22. Наталія Кава До Конгресу США внесли проєкт резолюції щодо визнання геноцидом дій Росії проти України. 8.01.2025. <https://www.rbc.ua/rus/news/do-kongresu-ssha-vnesli-proekt-rezolyutsiyi-1736318853.html>

Беднарчук М. С.,
завідувач відділу товарознавчих, автотоварознавчих,
гемологічних та економічних досліджень,
кандидат технічних наук, професор
(Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України)

Коломоєць О. Д.,
провідний фахівець з організації наукової роботи
відділу забезпечення діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України),
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ЛАБОРАТОРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОВАРІВ – ОБ’ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз матеріального забезпечення судової експертної діяльності за кордоном [1] вказує на високу частку використання інструментальних (лабораторних) методів досліджень. Тому нові практичні завдання, які постають перед установами судової експертизи в Україні за останні кілька років, та чинні вимоги до забезпечення об’єктивності висновку судового експерта [2] визначають актуальність проблеми розширення методів досліджень.

Вивчення матеріально-технічної та методичної бази діяльності судових експертів в Україні показує, що використання лабораторних методів досліджень судовими експертами окремих експертних спеціальностей ще не відповідає сучасним і перспективним потребам в Україні та рівню, досягнутому у країнах Євросоюзу [3].

Тому розширення сфер використання лабораторних методів досліджень є перспективним напрямом наукових пошуків у судовій експертизі і має особливу актуальність і для експертної спеціальності 12.1 «Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів», і для товарознавчої експертизи загалом [4].

Дослідження товарів інструментальними методами в Україні має глибоку історію і потужний арсенал, що постійно зростає; зокрема, підготовку товарознавців-експертів здійснюють відомі у нашій державі й за кордоном наукові школи товарознавства, які мають належну матеріальну базу дослідження для потреб наукової діяльності та надання практичних навичок студентам [5-7].

Дослідження товарів набуло суспільного значення, оскільки методи дослідження внесені у вітчизняні і/чи міжнародні стандарти, специфічна професія дослідника товарів в усьому світі має єдину назву – експерт, а процес дослідження – експертиза товарів [8].

Виняткове значення і вагомість інструментальні методи дослідження загалом та інструментальні методи дослідження товарів зокрема, мають у судовій експертизі, оскільки саме результат дослідження визначає настання чи не настання передбаченої законом відповідальності [9]. Тому усі сучасні напрями судової експертної діяльності прагнуть досягти 100% використання лабораторних методів дослідження, які гарантують максимально об’єктивний результат [3], а історія та досвід діяльності Експертної служби МВС показує [10], що у більшості напрямів досліджень цієї служби усе ширше використовують найсучасніші інструментальні методи.

Через це об’єктивною вимогою часу варто вважати створення науково-дослідної лабораторії інструментальних методів дослідження товарів окремих товарних груп (передусім – текстильних товарів [11], швейних товарів [12], трикотажних товарів [13], взуттєвих товарів [14]), які є об’єктами дослідження фахівців експертної спеціальності 12.1 „Визначення вартості машин, обладнання, сировини та споживчих товарів».

Достатніми базовими передумовами створення такої лабораторії варто вважати:

наявність державних стандартів України і міжнародних стандартів на методи лабораторних випробувань основних показників споживчих властивостей товарів зазначених груп (наприклад, [15]);

наявність сучасних приладів та устаткування для дослідження зазначених товарів, зокрема у навчальних і науково-дослідних установах у країнах Євросоюзу [16], де, серед іншого, може бути організоване необхідне стажування для судових експертів з України;

факти постачання в Україні неякісних товарів за кошти державного бюджету [17];

можливість об'єктивної перевірки рівня якості товарів для поставок у майбутньому і/чи результатів дослідної експлуатації товарів, які плануються до постачання (у Збройні сили України, заклади освіти тощо) за кошти державного бюджету;

реалізація прагнення до розширення напрямів діяльності і розвитку судової експертизи в Україні та її інтегрування у відповідні міжнародні структури за рахунок досягнення сучасного рівня досліджень;

розширення сфери виконання досліджень на замовлення юридичних та фізичних осіб.

Подальший розвиток лабораторних досліджень товарів судовими експертами експертної спеціальності 12.1 доцільно спрямувати на інші групи товарів, які є об'єктами досліджень зазначених фахівців – сировину, матеріали харчові продукти, інші групи непродовольчих товарів.

1. Савченко, В. А. & Коропецька, С. О. (2022). Перспективні напрями вдосконалення судово-експертної діяльності з урахуванням зарубіжного досвіду. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». № 11, 348-352. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.63>.

2. Пілюков, Ю. (2018). Процесуальні вимоги до висновку експерта у кримінальному провадженні. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 3 (15), 99-102.

3. Беднарчук, М & Семак, Б. (2023). Лабораторні дослідження товарів – вектор європейського шляху розвитку судової експертизи в Україні. Conferința internațională MIJLOACELE TEHNICO-ȘTIINȚIFICE ÎN SERVICIUL EXPERTIZEI JUDICIARE (06 octombrie, Chișinău). LEGEA ȘI VIAȚA. Publicație științifico-practică. Ediție special. Chișinău, 134-136.

4. Коломієць, Т. М., Притульська, Н. В. & Романенко, О.Л. (2001). Експертиза товарів. К.: КНТЕУ.

5. Романчиков, В. І. (2007). Основи наукових досліджень. К. : Центр учбової літератури.

6. Половніков, І. І. & Беднарчук, М. С. (2015). Товарознавці Львівської комерційної академії – активні учасники науково-практичного об'єднання. Вісник Львівської комерційної академії (Серія товарознавча). Вип. 15, 102-109.

7. Матеріально-технічна база ДТЕУ. URL: <https://knute.edu.ua/blog/read/?pid=41764&uk> (дата звернення 20.08.2024).

8. Беднарчук, М. С. & Семак, Б. Д. (1998). Товарна експертиза і ринок товарів. Вісник Львівської комерційної академії, Т.2, Частина друга, 12-21.

9. Ярослав, Ю. Ю. (2019). Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці: Електронний журнал. № 3 (19).

10. Печніков, В. С. (2010). Є така служба... В 2-х т. К.: Прінт.

11. Пугачевський, Г.Ф. & Семак, Б. Д. (1999). Товарознавство непродовольчих товарів Ч. 1 : Текстильне товарознавство. К.: НМЦ «Укоопосвіта».

12. Михайлова, Г. М. & Стретович, С.С. (2019). Товарознавство. Непродовольчі товари. Текстильні, трикотажні, швейні товари та килимові вироби. К.: КНТЕУ.

13. Галик, І.С. & Семак, Б. Д. (2006). Товарознавство трикотажних товарів. Львів: Магнолія 2006.

14. Кушнір, М.К. & Тихонова, Н. П. (2001) Товарознавство непродовольчих товарів. Товарознавство взуттєвих товарів. К.: НМУ «Укоопосвіта».

15. ISO 13981-2:1999. Текстиль. Набрякання тканин. Частина 2. Визначення сили набрякання (метод тиску повітря).

16. Popovych, N. (2019). Results of researches of physical-mechanical properties of hiking footwear./ M. Stefanyk, I. Yemchenko, N. Popovych // Przegląd włókienniczy – włókno, odzież, skóra, No.7. 37-43.

17. Махінації із придбанням дронів, одягу та харчування для ЗСУ. URL: <https://gongns.org.ua/article/mahinacziy-iz-prydbannyam-droniv-odyagu-ta-harchuvannya-dlya-zsu/> (дата звернення 10.02.2025)

Berezovska Y. A.,
bachelor's degree cadet
(National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine)
Misechko O. V.,
professor of the Department of foreign languages
(National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine)

THE ROLE OF GOVERNMENT POLICIES IN MAINTAINING ECONOMIC SECURITY DURING WAR

War presents unprecedented challenges to a nation's economy, threatening its stability, growth, and security. In such conditions, government policies play a crucial role in maintaining economic security, mobilizing resources, and ensuring the functioning of essential sectors. The effectiveness of state interventions determines not only a country's resilience but also its ability to withstand external threats, sustain economic activity, and protect its citizens.

Economic security during wartime encompasses financial stability, energy independence, the operation of strategic industries, and social protection. Governments employ various economic policies to maintain control over critical sectors, prevent economic collapse, and support national defense. These policies typically include fiscal and monetary adjustments, trade regulations, industrial mobilization, and social welfare programs [2, p. 112]. One of the key aspects of wartime economic security is fiscal and monetary policy adjustments. Governments often increase defense spending while ensuring sufficient funding for essential public services. Central banks may intervene to stabilize currency fluctuations, control inflation, and maintain liquidity in financial markets. This helps prevent economic downturns and ensures that resources are allocated efficiently. Another crucial component is trade and economic regulations. War necessitates tighter control over imports and exports, particularly regarding energy, raw materials, and military supplies. Governments may impose trade restrictions, implement price controls, and introduce rationing measures to prevent shortages and speculation. These policies help stabilize markets and ensure the continuous supply of essential goods [3, p. 129].

Industrial and resource mobilization is also a fundamental aspect of maintaining economic security. The war economy requires the rapid redirection of industrial capacity toward military production. Governments may nationalize or subsidize key industries, enforce production quotas, and implement workforce mobilization strategies. Ensuring the resilience of supply chains and infrastructure is critical for sustaining both military and civilian needs. Additionally, social protection measures play a vital role in maintaining economic stability. Governments must address rising unemployment, displacement, and economic hardships by introducing financial aid programs, employment initiatives, and housing assistance for affected populations. Maintaining public morale and economic participation is essential for long-term resilience [1, p. 98].

In conclusion, government policies are crucial for maintaining economic security during war. Through fiscal and monetary measures, trade regulations, industrial mobilization, and social protection programs, governments can stabilize the economy, sustain critical industries, and protect the well-being of citizens. The effectiveness of these policies determines a nation's ability to endure conflict and lay the foundation for post-war recovery.

-
1. Васильєв В. Л. Економічна безпека держави: теорія, методологія, практика. Київ: КНЕУ, 2018. 320 с.
 2. Кузьменко О. М. Вплив воєнних конфліктів на економічну політику держав. Економічний вісник, 2022, № 4, с. 45-112.
 3. Johnson, R. The Role of Government in Economic Stability During Conflicts. Journal of Economic Policy, 2021, Vol. 35(2), pp. 112-210.

Березюк В. П.,
професор кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону,
кандидат педагогічних наук
(Національна академія Державної прикордонної
служби України)

Редько М. О.,
курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України)

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА В КРИЗОВИХ УМОВАХ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Час минає, світ змінюється та фахівці з психологічної підтримки залишаються не тільки важливим об'єктом допомоги, а й необхідним у сучасних реаліях суспільства. Щодня вони працюють над тим, аби зробити наше життя легшим, дають можливість подивитися на цей світ під іншим кутом, пояснюють нам те, що для нас здається дивним та неважливим. Але разом з цим велика кількість людей залишається в стороні від їхньої допомоги через свої страхи та невпевненість у фахівцях через навіювані страхи інших, які стикнулися з негативним досвідом у своєму житті.

Сьогодні фахівці з психологічної підтримки проводять велику роботу у військовій сфері, тому що коли бійці повертаються з війни, то саме фахівці з психологічної підтримки працюють з ними, щоб військовослужбовці та їх сім'ї змогли адаптуватися до іншого життя, пропрацювати їхні побоювання та наслідки бойових дій, які заважають їм нормально функціонувати. Тому обрана тема є актуальною як ніколи.

У будь якому разі такі фахівці також залишаються людьми і мають свої виклики з якими стикаються кожного дня. Деякі спеціалісти допомагаючи бійцям та їх сім'ям, часто забувають піклуватися про себе так як намагаються повернути до нормального існування наших воїнів та пояснити їхнім близьким що відбувається із захисником та як надавати їм підтримку в будь який момент.

Окрім цього, спеціалісти мають постійно удосконалювати свої навички та знання, але не завжди виходить це зробити, бо перебуваючи в зоні бойових дій, де постійно точиться боротьба за життя, їхнім головним завданням є надавати допомогу, а не щось інше. Саме це іноді унеможливорює підвищення їхньої обізнаності.

Ще одним викликом є відсутність досвіду роботи з військовими травмами. Попри це є багато фахівців, які раніше не спеціалізувалися на цій тематиці та життя постійно вносить свої корективи і частина із спеціалістів змінила свій напрямок роботи на допомогу військовим, які перебувають у зоні бойових дій або повертаються з неї. Таким чином можна сказати, що через брак практичного досвіду їм складніше проводити консультації, терапевтичні роботи. І це певною мірою ускладнює їхню діяльність, але наші спеціалісти не зупиняються та наполегливо здобувають необхідний досвід.

Не менш важливим аспектом фахівців з психологічної підтримки залишається боротьба з недовірою бійців та їхніх сімей. Чимало людей в Україні через поширені стереотипи, які передаються з покоління в покоління нехтують допомогою спеціалістів, адже вважають, що вони їм не допоможуть, а навпаки хочуть якось нашкодити. Це пояснюється недостатньою поінформованістю людей з такими професіями, спеціальностями, а через відсутність знань в багатьох виникає страх, тривога та недовіра.

Отже, ми розглянули, які ж є виклики з якими може зіткнутися фахівець з психологічної підтримки. Тепер розглянемо, які ж є можливості для них.

Військовий стан став для багатьох громадян України переломним моментом у їхньому житті. Це також стосується і спеціалістів, які надають психологічну підтримку. Тим не менш з настанням цього етапу почався розвиток у сфері психологічної допомоги. Запровадилися різноманітні проекти, зокрема одним з них є програма першої леді України Олени Зеленської під назвою «Ти як?». Її мета – розбудова системи якісного надання послуг у сфері психосоціальної підтримки та для того, щоб люди почали більше піклуватися про своє ментальне здоров'я [1]. Також багато фахівців спробували попрацювати своїми авторськими методами для допомоги військовим у різних напрямках, що дає змогу розвиватися їм як спеціаліст та побороти багато травм працюючи з бійцями.

До вище викладеного можна додати, що зріс і попит на професії у сфері психологічної підтримки. Стає дедалі більше випускників шкіл, що обирають саме такий напрямок роботи та багато людей, які вже давно закінчили вищі навчальні заклади за іншими спеціальностями також цікавляться такими професіями.

З розвитком технологій з'явилася можливість допомагати на відстані. Тобто, створюю певні боти або сайти, які можуть надати допомогу з будь якого місця або контактні дані спеціалістів з психологічної підтримки до яких люди можуть звернутися навіть не перебуваючи поруч.

Продовжуючи вести мову про можливості для фахівців з психологічної підтримки слід додати ще один важливий аспект як міжнародний обмін досвідом. Це в свою чергу для спеціалістів є важливим джерелом здобуття нової інформації, поглядів, технік та методів. Обмін досвідом завжди був і залишається невід'ємною сферою для фахівців.

Підсумовуючи вище сказане можемо зробити висновок, що для спеціалістів з психологічної підтримки, які працюють в умовах воєнного стану є свої виклики та можливості. Обидва аспекти є необхідними для розвитку їхньої особистості та професіоналізму, адже саме такі фахівці забезпечують психологічну безпеку та комфорт українцям у такий нелегкий період.

1. Всеукраїнська програма ментального здоров'я. URL: <https://howareu.com/pro-prohramu> (дата звернення 29.01.2025)

Березюк В. П.,

професор кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону,
кандидат педагогічних наук

(Національна академія Державної прикордонної служби України)

Дмитришина В. В.,

курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності

(Національна академія Державної прикордонної служби України)

ВИКЛИКИ ЗМІЦНЕННЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: РОЛЬ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ У ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ, НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ ТА ЗОВНІШНІМ ЗАГРОЗАМ

Питання посилення безпеки державного кордону України є надзвичайно важливим, особливо в контексті складних геополітичних та безпекових викликів, з якими стикається країна в сучасну епоху. Роль Державної прикордонної служби України (ДПСУ) у забезпеченні захисту кордону є багатогранною і охоплює різні оперативні, правові, фінансові, кадрові та технічні компоненти. Ці компоненти в сукупності сприяють підвищенню спроможності прикордонної служби протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам, включаючи контрабанду, нелегальну міграцію та військові вторгнення.

На оперативно-службову діяльність ДПСУ впливає динамічний характер загроз безпеці, як внутрішніх, так і міжнародних. Ця діяльність повинна бути адаптивною та реагувати на різноманітні виклики, що виникають, які можуть варіюватися від організованої злочинної діяльності, такої як контрабанда та торгівля людьми, до більш складних і серйозних загроз, таких як військовий конфлікт або політична нестабільність у сусідніх регіонах. Завданням прикордонної служби є забезпечення недоторканності державного кордону України та підтримання територіальної цілісності, як це закріплено в Конституції України та відповідній законодавчій базі [2].

Спроможність служби виявляти та протидіяти потенційним правопорушникам, таким як контрабандисти або нелегальні мігранти, значною мірою залежить від своєчасного отримання та точного аналізу інформації. Обмін розвідувальною інформацією між українськими прикордонними підрозділами та сусідніми країнами має в цьому плані велике значення. Ефективна співпраця з сусідніми державами підвищує здатність прикордонної служби передбачати і зменшувати ризики для безпеки, особливо в регіонах, де прикордонний контроль ускладнений політичними або соціальними заворушеннями. Своєчасний обмін інформацією про перетин кордону, спільні операції та скоординоване реагування на загрози безпеці зміцнює загальну інфраструктуру безпеки державного кордону.

Правові норми регулюють порядок перетину кордону, захист державної таємниці, організацію операцій з прикордонного контролю. Однак відсутність загальноновизнаних і чітко визначених юридичних термінів, таких як «прикордонна безпека» і «прикордонний простір», ускладнює застосування цих законів. Відсутність комплексної правової бази для визначення та вирішення питань безпеки кордонів перешкоджає розробці узгоджених стратегій протидії транскордонним загрозам, таким як контрабанда та нелегальна міграція. Відсутність універсального визначення поняття «прикордонна безпека» створює проблеми для розробки ефективної політики та ідентифікації загроз у прикордонній зоні. Науковці, серед яких Кірієнко В.М. закликають до розробки більш точного понятійного апарату в національному законодавстві для вирішення цих питань [3].

Охоронний компонент, який охоплює фізичні та правоохоронні заходи, необхідні для захисту державного кордону, є центральним у місії прикордонної служби. Цей компонент передбачає використання різних технічних засобів, включаючи системи спостереження, прикордонні патрулі та контрольно-пропускні пункти, для виявлення та запобігання незаконній діяльності [1]. Втрата військового компоненту прикордонної служби через перехід до більш поліцейської структури викликала занепокоєння щодо спроможності відомства реагувати на певні типи загроз, особливо ті, що пов'язані зі збройним вторгненням або військовою агресією. Відновлення військового потенціалу прикордонної служби або, принаймні, надання адекватної підтримки з боку Збройних сил України може бути необхідним для протидії більш серйозним зовнішнім загрозам, з якими стикається Україна.

Недофінансування прикордонної служби призвело до поступового погіршення її оперативної спроможності, оскільки недостатньо коштів виділяється на модернізацію технічного обладнання, покращення прикордонної інфраструктури та підтримку добробуту персоналу. Відсутність інвестицій у цих сферах призвела до відтоку кваліфікованих кадрів, що ще більше загострило проблеми, з якими стикається служба.

Технічний компонент безпеки кордону передбачає використання сучасних технологій та обладнання для посилення здатності прикордонної служби виявляти та запобігати незаконній діяльності на кордоні. Інтеграція систем спостереження, автоматизованих механізмів прикордонного контролю та аналізу даних у прикордонні операції значно покращила здатність служби реагувати на загрози безпеці. Однак забезпечення та підтримка таких технологій вимагає значних фінансових інвестицій. Ефективність цих технологій залежить від належної підготовки персоналу та розробки оперативних протоколів їх використання. Своєчасна модернізація обладнання та утримання прикордонної інфраструктури мають важливе значення для підтримання високого рівня операційної ефективності.

Військовий конфлікт на кордоні з Білоруссю після російського вторгнення в Україну у 2022 році, значно збільшив навантаження на прикордонний персонал і посилив напруженість на пунктах перетину кордону. Війна з Росією, що триває, у поєднанні з введенням воєнного стану та обмеженням пересування, призвела до масових спроб людей незаконно перетнути кордон, часто за допомогою хабарництва, оскільки багато хто прагне втекти з країни. Незавершене оформлення кордонів із сусідніми країнами, а також територіальні суперечки і зростання напруженості ускладнюють здатність Прикордонної служби ефективно виконувати свої обов'язки, що робить підтримання прикордонної безпеки дедалі складнішим завданням.

Оскільки Україна зміцнює свої міжнародні відносини, особливо з країнами Європейського Союзу, потреба у тіснішій співпраці у сфері прикордонної та військової безпеки стає ще більш нагальною. Спільні операції, обмін інформацією та найкращими практиками у сфері прикордонного контролю та безпеки мають важливе значення для подолання транскордонних загроз, таких як організована злочинність, торгівля людьми та тероризм [3]. Розвиток міжнародного партнерства та гармонізація політики прикордонної безпеки з сусідніми державами є ключовими для покращення загальної безпеки державного кордону України.

Враховуючи складність безпекового середовища та різноманітність загроз, з якими стикається прикордонна служба, необхідно розробити комплексну стратегію управління ризиками. Одним із потенційних підходів до вдосконалення управління ризиками прикордонної безпеки є створення паспорта загрози. Паспорт загрози – це інструмент, який дозволяє ідентифікувати та оцінити потенційні загрози, порівняти рівень безпеки зі ступенем небезпеки та визначити адекватні заходи для зменшення ризиків. Використання паспортів загроз може допомогти прикордонній службі визначити пріоритетність загроз, більш ефективно розподіляти ресурси та розробляти цільові стратегії протидії новим небезпекам.

-
1. Цевельов О. Є. Умови та фактори, що впливають на стан безпеки державного кордону України. Державне управління: удосконалення та розвиток № 9, 2016
 2. Назаренко В. О., Серватюк В. М., Ставицький О. М. Прикордонна безпека України : навчальний посібник / Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. – 360 с.
 3. Кірієнко В. М. Загрози прикордонній безпеці України в умовах збройного конфлікту, № 2, 2024 с. 272-274.

Бичін С. О.,
доцент кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Удод А. М.,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ (УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ)

Питання кримінально-правового захисту ветеранів війни та учасників бойових дій набуває особливої актуальності в умовах широкомасштабної збройної агресії проти України. За даними Міністерства у справах ветеранів України [8], станом на 2024 рік кількість осіб, які мають статус учасника бойових дій, значно зросла, що обумовлює необхідність посилення механізмів їх правового захисту. Ключовими нормативно-правовими актами у цій сфері є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [3] та Кримінальний кодекс України [2].

Правовий статус ветеранів війни та учасників бойових дій характеризується особливою специфікою, яка зумовлена їх роллю у захисті територіальної цілісності та незалежності держави [7, с. 45]. Відповідно до чинного законодавства, ці категорії осіб користуються розширеним переліком соціальних гарантій та правових механізмів захисту [3]. Водночас, існуюча система кримінально-правового захисту потребує суттєвого вдосконалення з огляду на нові виклики та загрози [5, с. 46].

Аналіз чинного кримінального законодавства України дозволяє виділити декілька основних напрямків кримінально-правового захисту ветеранів війни:

1. Захист від дискримінації за ознакою належності до ветеранів війни. Цей напрямок реалізується через загальні норми КК України [2] про заборону дискримінації, однак потребує конкретизації саме щодо ветеранів війни. Практика показує, що випадки дискримінації часто залишаються латентними через складність доказування спеціального мотиву [4, с. 90].

2. Захист соціальних прав та гарантій ветеранів війни. Кримінальна відповідальність за порушення соціальних прав ветеранів передбачена низкою статей КК України [2], проте їх застосування ускладнюється через відсутність чітких критеріїв кваліфікації таких діянь [5, с. 48].

3. Майновий захист ветеранів війни. Особливої актуальності набуває питання захисту майнових прав ветеранів в умовах їх участі в бойових діях [7, с. 126]. Існуючі норми кримінального законодавства не в повній мірі враховують специфіку майнових відносин за участю ветеранів війни.

4. Захист честі та гідності ветеранів війни. Цей аспект включає протидію наклепу, приниженню честі та гідності осіб, які мають статус ветерана війни або учасника бойових дій [6, с. 84].

Основні проблеми у сфері кримінально-правового захисту ветеранів війни можна систематизувати наступним чином [4, с. 92]:

1. Законодавчі прогалини:

- відсутність спеціальних норм у Кримінальному кодексі України щодо захисту прав ветеранів;
- недостатня диференціація кримінальної відповідальності за злочини проти ветеранів війни;
- відсутність чітких критеріїв кваліфікації злочинів, вчинених на підґрунті ненависті до ветеранів війни.

2. Правозастосовні проблеми [5, с. 49]:

- складність доказування мотиву дискримінації за ознакою належності до ветеранів війни;
- відсутність єдиної судової практики у справах про злочини проти ветеранів;
- недостатня спеціалізація правоохоронних органів у розслідуванні таких кримінальних правопорушень.

Міжнародний досвід у сфері кримінально-правового захисту ветеранів війни демонструє різноманітні підходи до вирішення цієї проблеми [6, с. 112]. Особливої уваги заслуговує досвід країн, які мали досвід масштабних збройних конфліктів. У Сполучених Штатах Америки функціонують спеціалізовані суди для ветеранів, діють окремі програми реабілітації та реінтеграції, а також розвинена система правової допомоги для них [4, с. 93]. Держави-члени Європейського Союзу впроваджують спеціальні механізми правового захисту ветеранів, пропонують програми психологічної та соціальної підтримки, застосовуючи інтегрований підхід до захисту їхніх прав [6, с. 115]. В Ізраїлі існує комплексна система

захисту прав ветеранів, працюють спеціалізовані підрозділи в правоохоронних органах, а також ефективні механізми соціальної реінтеграції [7, с. 198].

Тому, постає необхідність внесення до Кримінального кодексу України статті про кримінальну відповідальність за образу честі й гідності ветерана війни (учасника бойових дій). Кваліфікуючими ознаками повинні виступати спричинення тілесних ушкоджень різних ступенів тяжкості. Також нова стаття Кримінального кодексу повинна здійснювати кримінально-правовий захист як близьких осіб самого ветерана, так і захищати майно потерпілої особи (учасника бойових дій) та його близьких осіб.

-
1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
 2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
 3. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>
 4. Бондаренко М.С. Кримінально-правовий захист вразливих категорій осіб: міжнародний досвід // Право і суспільство. 2023. №2. С. 89-95.
 5. Коваленко В.П. Особливості кримінальної відповідальності за злочини проти ветеранів війни // Юридичний вісник. 2023. №1. С. 45-52.
 6. Міжнародні стандарти захисту прав ветеранів війни: практичний посібник / За ред. О.М. Руденко. Київ: Алерта, 2023. 286 с.
 7. Проблеми правового захисту учасників бойових дій: монографія / М.В. Савченко та ін. Харків: Право, 2023. 324 с.
 8. Статистичні дані Міністерства у справах ветеранів України. URL: <https://data.gov.ua/dataset/034f43a4-133a-498f-8478-6076ed1013e4>

Біла В. М.,
слухач магістратури 1 курсу ННІ І
(Харківський національний університет внутрішніх справ)
Орлов Ю. В.,
завідувач кафедри кримінального права і кримінології,
доктор юридичних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ГЕНОЦИДУ ТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

У міжнародному праві геноцид і злочини проти людяності є одними з найсерйозніших злочинів, що порушують основоположні права людини. Хоча обидві категорії мають певну схожість, вони істотно відрізняються за своїми елементами, об'єктом посягання та специфікою наміру. Кваліфікація цих злочинів залишається важливою проблемою у міжнародній юриспруденції, особливо через труднощі доведення окремих елементів.

Злочини проти людяності характеризуються масштабними або систематичними нападами на цивільне населення. Важливим елементом є те, що ці напади здійснюються відповідно до організаційної політики. Такі дії не вимагають умов збройного конфлікту і можуть відбуватися як у мирний час, так і під час війни. Основними ознаками злочинів проти людяності є їхня масовість та організаційна координація, що відрізняє їх від воєнних злочинів. Водночас ці дії не обов'язково мають дискримінаційний характер, тобто можуть бути спрямовані на будь-яку частину населення.

Геноцид, натомість, є «злочином злочинів», що передбачає навмисне фізичне знищення групи осіб за національною, етнічною, расовою або релігійною ознакою. Цей злочин спрямований не на окремих індивідів, а на групу як таку, і має на меті знищити її повністю або частково. Особливість геноциду полягає в його дискримінаційній природі. Для кваліфікації злочину важливо довести, що діяння спрямовані саме на захищену групу, навіть якщо їхні масштаби є обмеженими. Наприклад, вбивство однієї особи може розглядатися як акт геноциду, якщо є намір знищити групу частково або повністю.

Розмежування між геноцидом та злочинами проти людяності ускладнюється схожістю їхніх окремих елементів, таких як вбивство, винищення або переслідування. Проте ключовою відмінністю є суб'єктивна сторона, зокрема мета. Злочини проти людяності не потребують доведення наміру знищення групи як такої, натомість акцентують на масштабності та систематичності. Геноцид же обов'язково передбачає наявність спеціального наміру, що робить цей злочин унікальним [2].

У контексті збройної агресії РФ проти України є всі підстави для кваліфікації окремих дій агресора як геноциду. Наприклад, примусова депортація українських дітей до РФ може вважатися актом насильницької передачі дітей іншій групі, що є однією з форм геноциду. Бомбардування цивільної інфраструктури, що створює неможливі для життя умови, також відповідає критеріям статті 442 КК України. Водночас масові вбивства цивільних осіб, зафіксовані в Бучі, Ірпені та інших містах, можуть розглядатися як злочини проти людяності, адже вони систематично здійснювалися проти цивільного населення без явного наміру знищити певну групу [1].

Ще одним важливим аспектом є проблема доведення геноцидного наміру. На практиці злочинці рідко відкрито заявляють про свої наміри знищити захищену групу. Тому встановлення наміру часто базується на непрямих доказах, таких як характер і масштаби діянь. У контексті російсько-української війни висловлювання російських посадовців щодо «знищення української нації» є важливим елементом для доведення геноцидного наміру.

Геноцид також характеризується якісно-кількісним критерієм. Навіть якщо масштаби злочину не є значними, сам факт спрямованості дій на знищення групи має вирішальне значення. Наприклад, окремі вбивства, якщо вони мають геноцидний намір, можуть кваліфікуватися як геноцид. У той же час масові вбивства без такого наміру будуть розглядатися як злочини проти людяності [3].

Підсумовуючи, геноцид є особливою формою злочину, який передбачає наявність спеціального наміру знищити захищену групу. Основними ознаками, що визначають геноцид, є дискримінаційна природа, спрямованість дій на групу як таку та фізичне знищення групи повністю або частково. Злочини проти людяності, хоча і можуть включати схожі діяння, акцентують на масштабності та систематичності, без обов'язкової прив'язки до знищення групи за дискримінаційними ознаками. Таким чином, для правильного кваліфікування цих злочинів важливим є глибокий аналіз об'єктивної та суб'єктивної сто-

рони діянь, а також врахування їхнього контексту та мети. Це дозволить забезпечити справедливість та ефективність під час здійснення правосуддя.

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. No 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. No 25–26. ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 31.01.2025).

2. Нестерович В.Ф. Геноцид: теоретико-правові аспекти розмежування // Часопис Київського університету права. – 2019. – № 3. – С. 56–64.

3. Розслідування воєнних злочинів: Геноцид та злочини проти людяності. URL: Розслідування воєнних злочинів: Геноцид та злочини проти людяності – Global Investigative Journalism Network. (дата звернення: 31.01.2025).

ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: РУШІЙНА СИЛА СУСПІЛЬНИХ ЗМІН

Війна в Україні стала серйозним випробуванням для всіх сфер суспільного життя, зокрема для громадянського суспільства. Волонтерський рух, що значно активізувався після 2014 року, у 2022 році набув безпрецедентного масштабу, охоплюючи всі аспекти соціальної допомоги – від забезпечення військових до підтримки внутрішньо переміщених осіб [1]. Волонтерство стало не лише відповіддю на нагальні потреби країни, а й важливим чинником суспільних змін, що впливає на економічні, соціальні та політичні процеси. Саме волонтери стали рушійною силою трансформації суспільної свідомості, мобілізації ресурсів та створення нових горизонтальних зв'язків між громадянами.

Значущість волонтерського руху проявилася у тому, що він взяв на себе функції, які традиційно належали державним інституціям. Це, у свою чергу, змусило уряд переглянути підходи до співпраці з громадськими ініціативами та визначити їх як ключового партнера у забезпеченні стабільності. Волонтерські ініціативи продемонстрували високу ефективність у кризових ситуаціях, що дозволяє говорити про них як про повноцінний елемент громадянського суспільства, здатний адаптуватися до нових викликів.

Роль волонтерства у формуванні нової моделі громадянської активності полягає у тому, що однією з ключових особливостей волонтерського руху є його горизонтальна структура та гнучкість. На відміну від традиційних організацій, що мають ієрархічну систему управління, волонтерські групи швидко адаптуються до змінних умов війни, ефективно розподіляючи ресурси та обов'язки [2]. Це дозволяє мобілізувати значну кількість людей у короткі терміни, що є критично важливим у воєнний час.

Волонтерство стало не лише способом допомоги нужденним, а й новою формою громадянської участі. Люди, які раніше не були активними у громадській діяльності, почали брати участь у різних волонтерських ініціативах, що сприяло зростанню рівня соціальної відповідальності. Дослідження показують, що у 2022 році близько 60% українців долучилися до різних форм волонтерської діяльності, що є безпрецедентним показником у світовій практиці [3]. Це свідчить про високий рівень солідарності, який є основою для подальшого розвитку громадянського суспільства.

Волонтерська діяльність під час війни охоплює широкий спектр напрямів, кожен із яких відіграє важливу роль у підтримці суспільства. Зокрема, серед основних форм волонтерської допомоги можна виокремити такі:

- **Матеріальна допомога армії** – закупівля амуніції, транспорту, дронів, техніки, а також забезпечення військових необхідними засобами захисту та зв'язку. Волонтерські фонди, такі як *Повернись живим* і *Фонд Сергія Притули*, активно працюють у цьому напрямі, залучаючи мільйони гривень на підтримку Збройних Сил України [4].

- **Гуманітарна підтримка цивільного населення** – евакуація, забезпечення житлом, продовольством, ліками. Волонтери часто діють у найнебезпечніших регіонах, де державні органи не мають змоги оперативно реагувати на потреби громадян [5].

- **Медична допомога та реабілітація** – постачання ліків, надання першої медичної допомоги, підтримка поранених і їхня психологічна реабілітація [6]. Багато лікарів і парамедиків стали волонтерами, надаючи допомогу військовим і цивільним у зоні бойових дій.

- **Інформаційний спротив** – боротьба з дезінформацією, популяризація правдивої інформації через соцмережі та міжнародні платформи [7]. Волонтери активно долучаються до спростування фейків та донесення об'єктивної інформації про події в Україні до світової спільноти.

Багато факторів можуть нам вказувати на те, що волонтерство стало рушійною силою суспільних змін. Окрім безпосередньої допомоги, волонтерський рух впливає на довгострокові соціальні процеси. По-перше, він сприяє формуванню нового типу лідерства, заснованого на довірі, самоврядності та взаємодопомозі. По-друге, підвищується рівень соціальної згуртованості, що сприяє зміцненню національної ідентичності та почуття єдності серед громадян [8]. Волонтерство змінює сприйняття взаємин між громадянським суспільством і державою, демонструючи ефективність самостійної організації у кризових ситуаціях.

У висновку хотілось би відмітити, що волонтерство в умовах війни стало не лише інструментом подолання кризи, а й важливим чинником суспільних змін. Його роль виходить за межі надання допо-

моги – воно формує нову соціальну культуру, засновану на активній громадянській позиції, відповідальності та солідарності. Інституціоналізація волонтерських ініціатив та їхня інтеграція в державну політику можуть стати ключовим фактором у післявоєнному розвитку України.

1. Зелінська О. І. Особливості змісту текстів соціально-патріотичної реклами. Закарпатські філологічні студії. 2022. Т. 2, вип. 23. С. 16–20. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/23/part_2/2.pdf
2. Герасимчук О. А. Роль соціальної реклами у формуванні національної свідомості в умовах гібридної війни. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». 2018. № 49. С. 123–129. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/article/view/214>
3. Аль Худірі Я. С. Креативні стратегії соціальної реклами на патріотичну тематику: український досвід. Наукові записки Інституту журналістики. 2017. Т. 1. С. 77–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2017_1_14
4. Макаренко С. В. Вплив соціальної реклами на молодіжну аудиторію: теоретичні та практичні аспекти. Київський національний університет культури і мистецтв, Вісник факультету соціальних комунікацій. 2019. № 27. С. 53–60. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua>
5. Павленко О. М. Соціальна реклама як інструмент впливу на патріотичні настрої молоді в умовах збройного конфлікту. Збірник наукових праць НУ «Острозька академія». Серія «Культурологія». 2016. № 12. С. 82–89.
6. Кириченко Н. В. Психологічні особливості формування патріотизму у молоді через медіапростір. Наукові праці Національного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Психологія і педагогіка. 2020. № 21. С. 98–105.
7. Біховець О. М. Соціальна реклама як інструмент формування патріотизму у молоді в умовах глобалізації. Вісник Дніпропетровського національного університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». 2017. № 3. С. 45–52. URL: <https://journals.urau.ua/dnnu/article/view/2017>
8. Нетребя М. М., Ришова Д. О. Digital-креативи як інструмент інформаційного спротиву в умовах війни. Вчені записки Таврійського Національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. Т. 33 (72). С. 373–381.

Богун Т. Є.,
курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України)
Гула В. В.,
старший викладач кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону
(Національна академія Державної прикордонної служби України)

ПРИКОРДОННИЙ КОНТРОЛЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ЯК КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Прикордонний контроль та діяльність прикордонної служби є ключовими елементами безпеки українського суспільства, особливо в умовах воєнного стану. Україна, маючи протяжний державний кордон довжиною понад 6500 км, з яких приблизно 2300 км є сухопутним кордоном з державами Європейського Союзу, а решта проходить уздовж Російської Федерації, Білорусі, Молдови та по морських акваторіях, зіштовхується зі значними викликами у сфері прикордонної безпеки. Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році кардинально змінило функції та завдання Державної прикордонної служби України (ДПСУ), зробивши її не лише органом, який здійснює перевірку осіб і транспортних засобів на пунктах пропуску, а й безпосереднім учасником бойових дій, оборони країни та боротьби з диверсійними групами.

Крім безпосередньої оборони державного кордону, ДПСУ виконує критично важливу роль у контролі за переміщенням осіб та транспортних засобів. Від початку війни понад 10 мільйонів громадян України були змушені покинути країну, рятуючись від бойових дій. Прикордонники забезпечували швидкий та безпечний виїзд біженців до країн ЄС, водночас здійснюючи ретельний контроль, щоб запобігти нелегальному виїзду військовозобов'язаних чоловіків. Протягом 2022-2023 років було зафіксовано понад 12 тисяч спроб незаконного перетину кордону особами, які намагалися уникнути мобілізації. Багато таких осіб використовували підроблені документи, намагалися перетнути кордон у гірських районах Карпат або перепливали річки, такі як Тиса та Дністер.[2]

В умовах війни особливого значення набуває боротьба з диверсійно-розвідувальними групами (ДРГ), які намагаються проникнути на територію України для здійснення підривних дій. Лише за перше півріччя 2023 року українські прикордонники затримали понад 300 осіб, які підозрювалися у співпраці з російськими спецслужбами. Багато з них намагалися проникнути в прифронтові міста під виглядом біженців або волонтерів. Крім того, ДПСУ активно використовує сучасні технології, такі як тепловізори, безпілотники та системи радіолокаційного спостереження для виявлення порушників кордону.[1]

Одним із найбільш критичних напрямків роботи прикордонної служби в умовах війни є боротьба з контрабандою та незаконним обігом зброї. У 2022-2023 роках було виявлено понад 500 спроб контрабандного перевезення зброї, боєприпасів та вибухових речовин. Основні маршрути незаконного переміщення проходять через українсько-молдовський кордон, де контрабандисти намагаються переправляти товари за допомогою човнів через Дністер, а також через Закарпаття, використовуючи гірські стежки. Найбільш популярними видами контрабанди є нелегальний експорт пального, сигарет, а також вивіз культурних цінностей, таких як ікони та історичні артефакти.[4]

Важливим аспектом роботи ДПСУ є міжнародна співпраця. Українські прикордонники активно взаємодіють з європейськими структурами, такими як FRONTEX (Європейське агентство прикордонної та берегової охорони), яке надає технічну та консультативну допомогу. Крім того, значну підтримку у вигляді обладнання, броньованих автомобілів та засобів зв'язку надають країни НАТО, зокрема США, Велика Британія, Польща та Литва. У межах спільних навчань українські прикордонники переймають досвід боротьби з гібридними загрозами та терористичними загрозами, що є критично важливим в умовах війни.[5]

Державна прикордонна служба України відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки в умовах війни. Від її ефективності залежить не лише територіальна цілісність держави, а й безпека мільйонів громадян, які перетинають кордон у пошуках захисту чи повертаються додому. Самовіддана

служба українських прикордонників є важливим елементом обороноздатності країни, що доведено їхньою відвагою та професіоналізмом у найскладніші періоди сучасної історії України.

1. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208. (Зі змінами, внесеними згідно із Законом № 965-IV від 19.06.2003 // ВВР. – 2003. – № 45. – Ст. 357).
2. Кузнецов Ю. С. Застосування методів порівняльного аналізу з оцінки броньованих машин // Зарубіжний військовий огляд. – 2013. – № 4. – С. 46–51.
3. Субчев Н. І. Підвищення живучості броньованих бойових машин легкої категорії // Сер. Збройні сили та військово-промисловий потенціал / ВІНІТІ. – 2004. – № 9. – С. 30–48.
4. Бабакін А. Н. Живучість ВАТ та боєстійкі шини // Автомобільна промисловість. – 2011. – № 11. – С. 19–22. (Сер. Конструкції автотранспортних засобів).
5. Ротштейн А. П., Штовба С. Д. Нечіткий багатокритеріальний аналіз варіантів із застосуванням парних порівнянь // Вісті РАН. Сірий. Теорія та системи управління. – 2001. – № 3. – С. 150–154.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ МАНІПУЛЯТИВНИМ ВПЛИВАМ

Національна поліція України відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку, захисті територіальної цілісності та підтримці суспільної стабільності. Інформаційна безпека працівників поліції є критично важливою для реалізації національних інтересів, особливо в умовах воєнного стану. Психологічна маніпуляція, якій можуть піддаватися поліцейські, здатна суттєво знизити їхню ефективність, оскільки сприяє прийняттю помилкових рішень. Це особливо небезпечно в умовах виконання службових обов'язків під час бойових дій, у деокупованих регіонах та інших кризових ситуаціях.

Поняття «маніпуляція» має як пряме, так і метафоричне значення. У своєму первісному, позитивному сенсі це слово, яке походить від латинського *manipulare*, означало «керувати зі знанням справи», підкреслюючи вміння та майстерність. Згодом значення терміну зазнало змін, і його почали використовувати у непрямому значенні для позначення дій, спрямованих на «привласнення контролю», «використання для досягнення власних цілей» або «перетворення людини на слухняне знаряддя чи маріонетку». Метафоричне розуміння маніпуляції з часом набуло нових характеристик. Воно включає не лише майстерність у досягненні мети, але й створення в об'єкта впливу ілюзії самостійності у прийнятті рішень та виконанні дій. Таким чином, маніпуляція передбачає прихований вплив, де людина, перебуваючи під контролем, помилково вважає, що її дії є цілком автономними.

Маніпулятивною вважається поведінка, спрямована на контроль над ситуацією або реакціями інших людей. У її основі лежить екстерналізація відповідальності за власні дії чи добробут, а також прагнення отримати бажане або уникнути небажаного. Маніпуляція часто включає використання психологічних стратегій, які сприяють зміні сприйняття реальності маніпулюваною особою, з метою досягнення певних цілей без явного або прямого впливу. Цей тип поведінки зазвичай має непряму природу, адже маніпулятор не намагається прямо змусити іншу людину до виконання своїх бажань, а натомість формує ситуацію таким чином, щоб жертва маніпуляції самостійно прийняла рішення, яке відповідає інтересам маніпулятора.

Маніпуляції можуть бути як вербальними, так і невербальними, включаючи маніпулятивні зауваження, обіцянки, лестощі, погрози, апеляцію до емоцій або вдавання до маніпулювання фактами чи інформацією. Часто маніпуляція ґрунтується на створенні ілюзії вибору, при цьому реальний контроль над ситуацією залишається в руках маніпулятора. Важливою характеристикою маніпулятивної поведінки є її прихований характер, оскільки маніпулятори зазвичай намагаються уникати відкритого застосування сили або тиску, спонукаючи інших до дій через механізми, які можуть залишатися непоміченими для жертви.

Маніпуляція, на відміну від прямого контролю, спрямована на маніпулювання емоціями, потребами, переконаннями чи бажаннями іншої людини, що робить її надзвичайно ефективною в тих випадках, коли особа не підозрює про наявність зовнішнього впливу. В результаті маніпуляції може відбуватися зміщення моральних та етичних орієнтирів, а також порушення внутрішньої автономії, що ставить під загрозу нормальне функціонування суспільства та виконання професійних обов'язків працівниками поліції.

У професійній діяльності працівників поліції можуть зустрічатися різноманітні форми маніпулятивної поведінки, спрямовані на досягнення неправомірних цілей чи ухилення від відповідальності. Нижче наведено основні прояви маніпуляцій, з якими можуть стикатися поліцейські:

– *заперечення провини.* «Ви помилилися, я такого не робив...». Ця стратегія ґрунтується на категоричному запереченні факту правопорушення з метою викликати сумніви у правомірності дій правоохоронця;

– *посилання на авторитети.* «Я передзвоню другу (татові), він вам усе пояснить», «Ви що, не впізнали мене? Я – поважна людина». Маніпулятор намагається створити враження своєї важливості або впливовості, спираючись на зв'язки з авторитетними особами, аби тиснути на співробітника поліції;

– *апеляція до вигоди.* «Я вам даю грошей, і ми розходимося». Такий підхід спрямований на пряме порушення законності через спробу підкупу;

- *лестощі*. «Ви ж зовсім інший, аніж ті менти, ви ж усе розумієте». Лестощі використовуються для створення атмосфери довіри та розслаблення уваги поліцейського, що може знизити його пильність;
 - *апеляція до жалю*. «Я перевищив швидкість, бо забув вдома виключити праску». Маніпулятор прагне викликати співчуття, використовуючи ситуації, які апелюють до людяності правоохоронця;
 - *перекладання вини*. «Він перший розпочав...». Цей прийом полягає у зміщенні фокуса відповідальності на інших осіб, щоб уникнути покарання;
 - *маніпуляція природними інстинктами*. Використання сексуальності, намагання звабити. Такий підхід спрямований на відволікання уваги поліцейського від його професійних обов'язків шляхом апеляції до інстинктів;
 - *псевдонауковість висловлювань*. «Препозиція суб'єктів не детермінує каузаторів модальності поведінки». Використання складних термінів або псевдонаукових пояснень, щоб створити видимість компетентності та заплутати працівника поліції;
 - *гра в простачка*. «Я зовсім не знав, що це порушення...». Маніпулятор удає з себе некомпетентного чи необізнаного, щоб уникнути відповідальності за свої дії;
 - *обіцянки*. «Ви мене відпускаєте, а я обіцяю, що більше ніколи такого не вчиню». Апеляція до обіцянки виправитися використовується як спосіб уникнути покарання, маніпулюючи доброзичливістю поліцейського;
 - *провокативна поведінка*. Виклик емоційної реакції, наприклад, агресії чи роздратування, щоб змусити правоохоронця втратити контроль над собою та діяти в неетичний спосіб;
 - *створення атмосфери терміновості*. «Я дуже поспішаю, будь ласка, вирішимо це швидко». Маніпулятор створює ілюзію невідкладності, щоб правоохоронець ухвалив поспішне рішення без належного аналізу.
- Протидія маніпулятивним впливам у професійній діяльності працівників поліції є важливим елементом забезпечення ефективності їхньої роботи та дотримання законності. У сучасних умовах поліцейські постійно стикаються з різними формами маніпуляцій, що можуть суттєво впливати на їхню здатність до прийняття обґрунтованих рішень. Тому ефективна протидія маніпуляціям є необхідною для підтримки професіоналізму, довіри до правоохоронних органів та дотримання правопорядку в країні. Для успішної протидії маніпуляціям можуть використовуватися наступні підходи:
- *розпізнавання маніпуляцій*. Працівники поліції повинні бути обізнаними про основні техніки маніпуляцій, такі як заперечення, лестощі, обіцянки чи псевдонауковість. Підготовка в рамках тренінгів та навчань допоможе розвивати критичне мислення та здатність ідентифікувати маніпулятивні дії;
 - *емоційна стійкість*. Контроль над власними емоціями дозволяє уникати впливу провокативної або емоційно зарядженої поведінки маніпуляторів. Працівникам поліції слід навчатися методів управління стресом та розвивати здатність зберігати спокій у напружених ситуаціях;
 - *комунікативна гнучкість*. Ефективна протидія маніпуляціям потребує розвинених навичок спілкування. Працівники повинні вміти нейтралізувати маніпулятивні заяви, ставлячи уточнюючі запитання або переводячи діалог у конструктивне русло. Наприклад, у відповідь на спроби лестощів можна відповісти: «Дякую за вашу думку, але зараз ми зосередимось на фактах»;
 - *апеляція до законодавства*. Посилання на норми закону допомагає знизити ризик маніпуляцій. Наприклад, на спробу підкупу слід чітко відповісти: «Ваші дії суперечать закону. Ви несете відповідальність за це»;
 - *залучення третьої сторони*. У складних ситуаціях, коли маніпулятивний вплив важко нейтралізувати, доцільно залучити колегу, психолога або іншого фахівця. Це допоможе уникнути прямого емоційного впливу маніпулятора;
 - *роз'яснення відповідальності за маніпулятивні дії*. Інформування про правові наслідки маніпуляцій може бути стримуючим фактором. Наприклад, пояснення, що підкуп підпадає під кримінальну відповідальність;
 - *розвиток професійної компетентності*. Постійне вдосконалення знань та навичок через навчання і симуляції реальних ситуацій дозволяє працівникам поліції бути готовими до маніпулятивних впливів;
 - *застосування стандартних процедур*. Дотримання чітких регламентів і алгоритмів дій у стандартних і нестандартних ситуаціях мінімізує можливості для маніпуляцій;
 - *формування особистісної впевненості*. Працівники поліції, які впевнені у своїх професійних компетенціях і здатні відстояти власну позицію, менш піддаються маніпулятивним впливам;
 - *етична поведінка*. Високі моральні стандарти формують довіру до працівників поліції та роблять їх менш вразливими до маніпуляцій, спрямованих на дискредитацію чи залучення до неправомірних дій.

Загалом, протидія маніпуляціям у професійній діяльності працівників поліції є необхідною умовою для забезпечення правопорядку, ефективного виконання службових обов'язків і підтримання довіри до правоохоронних органів. Системний підхід до виявлення, аналізу та нейтралізації маніпуляцій через навчання, розвиток емоційної стійкості, комунікативних навичок, а також дотримання законодавчих норм дозволяє поліцейським залишатися невідкладними маніпулятивним впливам. Професійне вдосконалення, збереження високих етичних стандартів і підтримка особистої впевненості в прийнятті рішень сприяють збереженню законності та зміцненню правопорядку, що є надзвичайно важливим, особливо в умовах сучасних кризових ситуацій та воєнного стану.

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ФАХІВЦІВ-ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року назавжди змінило історію України і життя кожного українця. Мільйони людей, рятуючи своє життя, були вимушені переміщуватися в межах країни, Європи та всього світу, сотні тисяч українців пішли боронити свою державу від російських загарбників, величезна кількість людей опинилися в окупації і зазнали тортур, полону, наруги, голоду та інших жахливих поневірянь. В умовах війни постали нові проблеми та виклики, перед якими опинилися психологи, фахівці сектору сил безпеки і оборони і кожен українець.

Із часу неспровокованої агресії росії проти України невпинно зростає запит суспільства на підготовку висококваліфікованих спеціалістів у галузі психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам; сім'ям, які були вимушено розлучені; учасникам бойових дій та членам їх сімей; жертвам воєнних злочинів російської федерації та іншим особам, котрі постраждали від війни. Відтак, зростає і необхідність наукового дослідження особистості фахівця-психолога, котрий матиме потенцію задовольняти дані запити. Актуальності набувають не лише питання оволодіння відповідними знаннями, вміннями і навичками роботи з постраждалими, але й визначення умов, засобів, методів оптимізації професійного зростання психологів, попередження їх емоційного вигорання і професійної деформації, надання психологічної підтримки і т. ін.

Задля вирішення даних питань необхідно не лише послуговуватися напрацюваннями науковців і практиків із тих країн, що зазнали збройної агресії з боку інших держав чи терористичних атак (наприклад, Ізраїль, США, Франція та ін.), але й адаптувати їх до реалій сучасної війни українського народу за свою незалежність, особливостей менталітету українців та, звісно, індивідуальних особливостей кожного постраждалого. Разом із залученням потенціалу вітчизняних фахівців у сфері психічного здоров'я це сприятиме подоланню наслідків травматичного впливу війни на індивідуальну та колективну психіку, підготовці кваліфікованих кадрів, розвитку психологічної науки та суміжних галузей знань. Останнє відбувається в середовищі професіоналів завдяки обміну досвідом, навчанню, науковим дослідженням та впровадженням в життя найбільш перспективних наукових розробок.

У сучасному світі, особливо в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації, важливі особистісні якості фахівця виходять на перший план. Однією з ключових рис є конгруентність як гармонія між внутрішніми переконаннями, емоціями та поведінкою. Такий фахівець здатний чесно і відкрито взаємодіяти з іншими, не піддаючись внутрішнім конфліктам, що дозволяє йому будувати довірливі стосунки з колегами та клієнтами. Така цілісність особистості особливо важлива в періоди соціальних і професійних криз, коли необхідно приймати зважені рішення і демонструвати стійкість.

Ще однією важливою якістю є резильєнтність, або здатність до психологічної стійкості та відновлення після стресових ситуацій. Резильєнтний фахівець не лише здатний швидко адаптуватися до змін та протистояти труднощам, але й використовує кризові ситуації як можливість для особистісного і професійного розвитку. У контексті воєнного часу, коли невизначеність і стрес стають постійними супутниками, резильєнтність є необхідною для підтримки ефективності роботи та збереження психічного здоров'я.

Конкурентноздатність є ще однією важливою рисою, яка дозволяє фахівцям залишатися на передовій у виконанні своїх професійних обов'язків. Це не лише здатність конкурувати з іншими, але й прагнення до постійного професійного росту, навчання новим навичкам і використання інноваційних підходів. В умовах швидкого розвитку технологій та нових викликів, конкурентноздатний фахівець має бути готовим до вдосконалення та адаптації до змін, що допомагає йому не лише виживати в складних умовах, але й досягати успіху.

В умовах воєнного та поствоєнного періоду, коли навантаження на фахівців значно зростає, мультизадачність як важлива особистісна риса фахівця дозволяє ефективно розподіляти час і ресурси, зберігаючи продуктивність і якість роботи.

Сьогодні перед нами стоїть завдання не лише розробити нові підходи до підтримки психологічної стійкості фахівців у воєнний час, але й створити ефективні механізми психологічної реабілітації в поствоєнний період. Після перемоги над ворогом, коли відбудова країни стане головним пріоритетом, наші фахівці зіткнуться з новими, не менш складними викликами — відновленням фізичного і психічного здоров'я суспільства.

THE US EXPERIENCE IN SUPPORTING THE MENTAL HEALTH OF MILITARY PERSONNEL

Each military unit in the US Army and international peacekeeping missions has a means of controlling combat stress, including methods of its prevention. At the level of divisions and brigades, psychiatrists head mental health units. Mental health officers have a master's degree in psychology or social work.

Mental health departments perform the following functions:

- providing treatment services;
- planning mental health services in a military unit and supervising the quality of such services;
- advising commanders and doctors of the division on mental health issues;
- cooperating with chaplains responsible for combat stress;
- cooperating with medical personnel accompanying military personnel abroad;
- mentoring and providing training for medical personnel in the latest practices of diagnosing and treating psychological and mental disorders;
- diagnosing and preparing reports on the risk of suicide in military units, etc.

Mental health professionals also provide psychosocial support and guidance to military families, their wives and children. Combat stress control units operate in combat military units at the brigade level, staffed by psychiatrists, psychologists, social workers, mental health specialists, occupational therapists and nurses. They identify soldiers with signs of post-traumatic stress disorder (PTSD), organise preventive and rehabilitation measures and promptly provide short-term timely rehabilitation for soldiers with signs of combat stress in a field rehabilitation centre near the central location of military units.

Significant areas of work of mental health departments are:

- 1) formation of mental resilience of soldiers to combat stress, readiness to act in rapidly changing circumstances during prolonged nervous and psychological stress;
- 2) training of servicemen in techniques of self-regulation of mental state in combat, the ability to replace irrational thoughts with constructive ones, development of self-control skills and mastering constructive actions in extreme situations;
- 3) developing confidence, the ability to concentrate and control attention, the ability to focus on the desired object, staying in the present moment, instantly assessing the entire flow of incoming information, identifying critical components for success, focusing on them and performing appropriate actions, counteracting forced focus or distraction, which ensures optimal solutions in crucial situations.

With the support of their commanders, soldiers learn to view mistakes made not as a personal defeat but as experience gained. Another vital area is the provision of psychological assistance to men and women who have been exposed to extreme factors of service and combat and their families. An integral part of social and psychological support is the implementation of an integrated system for preserving the mental health of combatants during the transition from military service to veteran status, which includes psychological rehabilitation of soldiers with combat-related mental trauma and PTSD; support for people with disabilities, single soldiers and veterans; and assistance in professional and family reintegration [1].

The **Battlemind** training programme for soldiers, commanders and military spouses is essential for preparing the military for stressful situations. The programme is based on positive approaches and builds on the strengths of the programme participants, as well as the idea of mutual support and respect for the commander as the one responsible for the mental health of the military.

*Psychological Preparation of Military Personnel within the **Battlemind** Program*

The **Battlemind** program aims to develop military personnel's inner resilience, enabling them to overcome fear and challenges associated with combat operations. The primary objective of pre-deployment training within this program is to enhance psychological resilience by fostering self-confidence and mental toughness. The training process focuses on leveraging soldiers' strengths and identifying specific behavioural strategies that facilitate effective coping with the challenges of combat situations.

The pre-deployment training includes specialised modules tailored for different participant categories, including soldiers, leaders, reservists, and their families. Upon completing a combat mission, the **Battlemind** program provides post-deployment training to ease the transition to civilian life.

The acronym **BATTLEMIND** represents ten combat skills that support a successful reintegration process when adapted to peacetime conditions.

Buddies (cohesion) vs. Withdrawal

Accountability vs. Controlling

Targeted Aggression vs. Inappropriate Aggression

Tactical Awareness vs. Hypervigilance

Lethally Armed vs. «Locked and Loaded» at home

Emotional Control vs. Anger/Detachment

Mission Operational Security (OPSEC) vs. Secretiveness

Individual Responsibility vs. Guilt

Non-defensive (combat) Driving vs. Aggressive Driving

Discipline and Ordering vs. Conflict

The post-deployment training consists of two stages. The first training session is conducted within the first two weeks after returning from deployment and focuses on safety, interpersonal relationships, and normalising psychological reactions commonly experienced by combat veterans. The second stage occurs 3-6 months post-deployment and involves military personnel self-assessment and peer evaluations. A key aspect of this phase is addressing barriers that prevent soldiers from seeking psychological support when needed. **Battlemind** training sessions are conducted in small groups, fostering active interaction and discussion. Each session lasts approximately 35-40 minutes [2].

1. VA/DoD Clinical Practice Guideline for Management of Posttraumatic Stress Disorder and Acute Stress Disorder. US Gov Pr Office; 2023. Retrieved from <https://www.healthquality.va.gov/guidelines/MH/ptsd/>

2. Castro, C.A.; Hoge, C.W.; Cox, A.L. (2006) Battlemind Training: Building Soldier Resiliency. *Human Dimensions in Military Operations – Military Leaders’ Strategies for Addressing Stress and Psychological Support* (pp. 42-1 – 42-6). Meeting Proceedings RTO-MP-HFM-134, Paper 42. Neuilly-sur-Seine, France: RTO. Retrieved from: <http://www.rto.nato.int/abstracts.asp>.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

Діяльність судового експерта характеризується низкою психологічних особливостей, які впливають на ефективність та об'єктивність його роботи. Розуміння цих аспектів є ключовим для забезпечення високого професіоналізму та надійності експертних висновків.

Психологічна підготовка сприяє адаптації експерта до специфічних умов праці та забезпечує ефективне виконання професійних обов'язків. Вона включає розвиток стресостійкості, емоційної стабільності та навичок управління власним психічним станом. Використання інноваційних методів, таких як ділові ігри, моделювання ситуацій та тренінги, сприяє підвищенню професійної компетентності експертів. Експерт повинен мати глибокі знання в своїй галузі знань та права, що дозволяє йому правильно інтерпретувати, зокрема психологічні явища в контексті юридичних норм [1].

Дотримання етичних норм є невід'ємною складовою діяльності судового експерта. Це включає об'єктивність, неупередженість, конфіденційність та відповідальність за надані висновки. Виконання етичних принципів забезпечує довіру до експертних досліджень та сприяє справедливості судового процесу [2].

Емоційна стійкість: Робота з матеріалами справ, які можуть містити інформацію про насильство чи інші травматичні події, вимагає від експерта здатності зберігати емоційну рівновагу та не піддаватися особистим переживанням.

Судові експерти часто стикаються зі стресовими ситуаціями, пов'язаними з розглядом складних або емоційно насичених справ. Психологічна адаптація допомагає знизити негативний вплив таких факторів та підтримувати високий рівень працездатності. Розвиток навичок саморегуляції та підтримка позитивного морально-психологічного клімату в колективі є важливими елементами цього процесу [3].

Об'єктивність та неупередженість: Експерт повинен уникати особистих упереджень та стереотипів, забезпечуючи незалежність своїх висновків від зовнішнього тиску чи особистих переконань.

Постійне підвищення кваліфікації та оновлення знань є необхідними для підтримання високого рівня професійної компетентності судового експерта. Це включає ознайомлення з новими методиками, технологіями та науковими досягненнями у сфері судової експертизи. Безперервне навчання сприяє підвищенню якості експертних висновків та адаптації до змін у законодавстві та практиці [1].

Ефективна комунікація зі слідчими, дізнавачами, суддями, адвокатами та іншими учасниками процесу вимагає від експерта розвинених комунікативних навичок та вміння чітко і зрозуміло викладати свої думки. Це забезпечує правильне розуміння та інтерпретацію експертних висновків, що сприяє справедливому вирішенню справи. Експерт повинен вміти чітко та зрозуміло формулювати свої думки як у письмовій, так і в усній формі, що сприяє ефективній взаємодії з судом та іншими учасниками процесу.

Постійне професійне зростання: Зважаючи на розвиток науки та зміну законодавства, експерт має регулярно оновлювати свої знання та навички, беручи участь у тренінгах, семінарах та інших формах підвищення кваліфікації [1].

Узагальнюючи, психологічні особливості діяльності судового експерта відіграють важливу роль у забезпеченні об'єктивності, надійності та ефективності експертних досліджень. Розвиток відповідних навичок та компетенцій сприяє підвищенню професійного рівня експертів та довіри до їхніх висновків у судовій системі.

1. Курдес О. В. Особливості психологічної підготовки судових експертів як складової процесу адаптації до умов праці. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2021. № 23. С. 110–119. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2021.08/>

2. Національна академія внутрішніх справ. Кафедра управління та правового забезпечення. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Управління персоналом» для студентів заочної форми навчання. Київ, 2015. 120 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/up/zaochka/NMK_10.doc (дата звернення: 22.01.2025).

3. Ковальчук О. В. Психологічні особливості діяльності судового експерта. Habitus. 2020. Вип. 20. С. 234–238. URL: <https://habitus.od.ua/journals/2020/20-2020/50.pdf> (дата звернення: 22.01.2025).

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ, ТРУДОВА МІГРАЦІЯ, ДІЯЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ – ПОВОЄННІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ

Від 24 лютого 2022 року триває повномасштабна агресія росії проти України. Російська армія, не досягнувши на початку вторгнення заявлених кремлем цілей, веде головні бойові дії на Донбасі, півдні України, Харківщині, а також щоденно обстрілює українські міста, руйнує інфраструктуру, убиває цивільних.

Дуже широкого значення для України набула проблема соціалізації ветеранів війни. За прогнозами військових аналітиків, українське суспільство матиме понад 3 мільйони ветеранів. Така статистика підкреслює унікальний досвід України, який вимагатиме якісного та швидкого розроблення універсальних підходів до адаптації військовослужбовців до цивільного життя.

Вплив воєнних дій на суспільство не обмежується лише періодом збройного конфлікту, а продовжується й після його завершення. Війна залишає по собі відбиток не лише на військових, а й на цивільному населенні, змінюючи їх сприйняття дійсності та ставлення до оточуючого середовища. Повернувшись з війни, люди стикаються з нерозумінням та побоюванням з боку суспільства. Це зумовлено тим, що вони не можуть просто стати «такими, як усі», відкидаючи психологічні та емоційні наслідки війни. Багато з них відчувають труднощі в адаптації до змінених умов життя.

Серед питань, які потребують постійного удосконалення та контролю з боку держави є: медична та психоемоційна допомога, питання соціальної взаємодії з родиною, безбар'єрність, юридична допомога, відсутність належної підтримки з боку держави.

Ще однією проблемою з якою стикнулася держава – це трудова міграція. Необхідно чітко усвідомлювати, що з початком повномасштабного вторгнення виїзд людей з України був обумовлений не тим, що люди виїздили для пошуку роботи закордоном, а тим, щоб знайти собі прихисток і опинитись якнайдалі від зони бойових дій. Але час не стоїть на місці, люди адаптуються закордоном, знаходять роботу, вивчають мову, віддають дітей до шкіл та дитячих садків, соціалізуються, попри те, що кордони для виїзду чоловіків за межі країни зараз зачинені, жінки виїжджають в пошуках безпеки і це несе дуже серйозну загрозу для нашої держави.

За даними ООН, на кінець вересня 2024 року тимчасовий захист у європейських країнах мали понад 6 мільйонів українців. Ще майже 600 тисяч українців отримали захист поза Європою.

Також слід зауважити, що у зв'язку не тільки із трудовою міграцією людей закордон, а й внутрішньою міграцією, виникає надмірна концентрація населення у відносно безпечних регіонах країни, яка спричиняє проблеми із доступністю та якістю базових послуг для населення, зокрема житлових, освітніх, медичних та ускладнює працевлаштування внутрішньо переміщених осіб.

Слід наголосити, що у випадку несприятливого сценарію, якщо в Україні не буде кому працювати, тоді доведеться залучати трудових мігрантів з інших країн, але від цього може не бути стільки користі, скільки може виникнути проблем. Швидше за все стоятиме питання про залучення іноземних трудових мігрантів не з країн Європейського Союзу, а з африканських та азійських країн. Чинником виступатиме рівень заробітної плати.

Можна навести за приклад ситуацію, коли одне із підприємств на Закарпатті, у зв'язку із збільшенням виробничих потужностей і дефіцитом робочої сили, розпочало переговори із Міністерством закордонних справ щодо працевлаштування на умовах трудового договору 160 громадян із Народної Республіки Бангладеш.

Повернення додому українців вимагатиме значних зусиль України і держав-партнерів для створення сприятливих безпекових, гуманітарних та економічних умов.

Наступне питання тісно пов'язане із попереднім – це питання діяльності бізнесу. Війна в Україні суттєво внесла зміни в життя кожного громадянина і кардинально вплинула на всі сфери економіки. Підприємці зіткнулися із поставленими перед ними викликами, але незважаючи на всі труднощі, вони продовжують свою діяльність, пристосовуються до нових умов та реалій сьогодення, які зазнають постійних змін. Весь бізнес був змушений переглянути свою стратегію роботи, внести зміни до логістики та призвичаїтися до нових ринкових умов. Велика кількість підприємців зіткнулися із зниженням попиту та послуги, товари та продукцію, виникли перебої із постачанням та суттєвий кадровий дефіцит. Од-

нак, український бізнес показує виняткову стійкість до обставин, винахідливість та знаходить альтернативні шляхи для продовження своєї діяльності, задля підтримки економіки країни та допомоги Збройним силам України.

До проблемних питань з якими стикається український бізнес можна віднести: нестачу кваліфікованих працівників, нестачу платоспроможних клієнтів, непередбачувані дії держави та не прогнозованість ситуації в країні, складну процедуру бронювання працівників, пошкодження інфраструктури через ворожі обстріли, високі кредитні ставки та непевність у виконанні боргових зобов'язань, логістичні затримки на кордоні через недружні дії певних іноземних громадян, підвищення податків та цін на комунальні послуги, певні проблеми у взаємодії із державними органами.

Підсумовуючи, держава повинна зробити все можливе, щоб герої війни відчували себе повноцінними і цінними членами суспільства, мали можливість успішно інтегруватись в економіку, а це в свою чергу сприятиме загальному добробуту держави, покращувати фінансово-економічний стан українських підприємств та всіма силами забезпечити безпечне повернення громадян в Україну.

ПСИХОЕДУКАЦІЙНА МОДЕЛЬ «АРХІВ ПАМ'ЯТІ» В РОБОТІ З УЧАСНИКАМИ/УЧАСНИЦЯМИ БОЙОВИХ ДІЙ, ЯКІ МАЮТЬ ФЛЕШБЕКИ

Чисельні сучасні дослідження підтверджують версію, що головна «поломка» у випадку наявності флешбеків, відбувається в механізмах такої психічної функції, як пам'ять. Пам'ять відображає досвід людини шляхом запам'ятовування, зберігання та наступного відтворення інформації. Феномен пам'яті належить до найбільш складних як у сенсі теоретичного вивчення його сутності, так і щодо екстраполяції розгляду функціонування пам'яті у контексті розв'язання практичних задач, пов'язаних з реальними умовами діяльності людини. З одного боку, вона виступає засобом збереження й актуалізації індивідуального досвіду людини, а з другого – пам'ять є засобом передачі та засвоєння суспільного досвіду, а розуміння будови і функціонування пам'яті з позицій системного підходу дає можливість розглядати її у цілому як багатофункціональну систему із складною архітектонікою операційних та регуляторних механізмів [1, с. 176; 184].

Психоедукаційна модель – це структурований короткий блок інформації про окреме явище психічного життя людини (або психофізіологічний процес, або іншого змісту), який містить в собі пояснення щодо того, як саме функціонує та чи інша психічна система, роз'яснює зв'язок причин і наслідків та містить просту інструкцію, як вплинути на цей процес, щоб відновити (або покращити) психологічний (психоемоційний, психофізичний) стан людини. В ідеалі психоедукаційна модель має супроводжуватись метафоричним малюнком, або схемою. Структура психоедукаційної моделі складається з наступних складових:

1. Теоретична інформація, підібрана таким чином, щоб найбільш чітко і зрозуміло описувати окреме явище людської психіки (наприклад, що таке психотравма і як вона створюється, який вплив має на людину та її якість життя, яким чином можна працювати з травматичним матеріалом, що таке посттравматичний стресовий розлад, що таке флешбек і т.д.).

2. Конкретні приклади, якими супроводжується теоретична інформація, на яких демонструється взаємозв'язок подій зовнішнього життя і реакцій людської психіки на них.

3. Супровід викладання інформації метафорою, яку можна зобразити на малюнку або схемі. Сприймання інформації через зорові центри є найбільш ефективним для більшості людей. Загальновідомо, що 90% інформації про навколишній світ людина отримує через зір, 8% доводиться на органи слуху. Тому доповнення матеріалу, що подається в усній формі, візуальним, однозначно покращує його сприйняття і гарантує більш глибоке розуміння інформації.

Вбачається актуальним запропонувати текст та візуальне супроводження психоедукаційної моделі «Архів пам'яті», яку буде викладено у формі прямої мови, адресованої отримувачу/отримувачці психологічних послуг.

«Щоб запропонувати пояснення механіки внутрішнього психологічного процесу і надати відповіді на питання: «Що таке флешбеки і чому вони виникають?», нам треба спочатку звернути увагу на таку психічну функцію, як пам'ять. Саме пам'ять забезпечує цілісність картину світу, яку має кожна психічно здорова людина, а також цілісність самої особистості, завдяки запам'ятовуванню її історії життя.

Пам'ять фіксує весь наш досвід, за допомогою спеціальних механізмів – запам'ятовування, зберігання та наступного відтворення інформації. Ці механізми певним чином впорядковані біологією організму, тобто – вони, зазвичай, відбуваються за конкретними алгоритмами. І ми можемо говорити, що існує окрема система сприйняття, обробки та зберігання інформації в середині нашої пам'яті, яка зазвичай функціонує добре, дозволяючи нам викликати спогади тоді, коли цього бажаємо.

Ми можемо метафорично уявити, що існує «Архів пам'яті», таке собі сховище, в якому зберігаються спогади з усього нашого життя. І в цьому архіві є різні розділи: в одному зберігається інформація з далеких від сьогодення часів – спогади дитинства, юності. Ми називаємо це довготривалою пам'яттю. В іншому розділі будуть спогади про події, які відбулись нещодавно, або навіть сьогодні. Це – короткочасна пам'ять. Класифікація цих розділів у сховищі також відбувається за іншими критеріями, наприклад – чи усвідомлені наші спогади, які стали частиною автобіографічної пам'яті, чи ні. В розділі «Автобіографічних спогадів» зберігаються цілісні спогади, свого роду – історії якоїсь події, або окремого дня. Ці історії є нам доступними для пригадування від початку і до кінця, ми можемо пригадати ланцюжок подій, немов «прокрутити кадри на фотоплівці», а під час контакту з цією інформацією, наш

емоційний фон не буде змінюватись екстремально сильно. Так чітко в пам'яті записуються спогади подій, які не були для нас травматичними і під час обробки на метафоричній «станції сортування спогадів» система розпізнала їх як цілісні, спрямувавши на зберігання в сховище «Автобіографічні спогади».

Якщо ми були учасниками або свідками стресових, небезпечних обставин, знаходились в екстремальних умовах, де була пряма загроза життю, тоді наше тіло реагувало на небезпеку високими показниками гормонів стресу, які створювали сильний емоційний відгук на подію. Ці процеси можуть впливати на якість запам'ятовування – система збереження інформації в такому разі не завжди спрацьовує добре. Спогад не буде цілісним, а найбільш емоційно «гарячий» епізод може немов відколотись і лишитись окремо, тоді цей інформаційний матеріал не зможе пройти внутрішню обробку, вбудовуючись в історію того дня, коли сталася подія. Він немов розіб'ється на шматки, або уламки, в яких закарбуються емоції, що залишаються «гарячими», як в момент реальної небезпеки. Такі спогади не потрапляють в «Архів пам'яті», а можуть лишитись, або навіть «застрягнути», умовно кажучи, на «станції сортування спогадів». Ось ці уламки спогадів і стають флешбеками – це епізоди стресових або небезпечних подій, які психіка не змогла переробити як цілісний спогад і перевести в Архів, зробивши частиною біографії життя.

Але, ми можемо допомогти нашій пам'яті відновити цілісність такого спогаду, здійснивши певну когнітивну (мисленево-образну) роботу. Приділяючи увагу тій історії, епізоди (уламки) якої створюють флешбек, з часом вдасться «зібрати уламки» в єдину цілісну послідовність – пригадати і розказати, або записати всю історію і знизити високий емоційний заряд, який зберігався в окремих точках. Тоді цей ансамбль подій стане частиною життєвої історії і перейде в розділ автобіографічної пам'яті. Флешбек, або захоплюючий свідомість спогад, який є епізодом (уламком) екстремальної історії з минулого, більше не турбуватиме вас».

Використовуючи візуальну схему психолог може пояснити, що тільки цілісні спогади можуть бути поміщеними в «Архів пам'яті» і для цього треба зібрати розрізнені частини спогаду (епізоди), відтворивши цілісність історії, в яку відбувається флешбек. Під час роботи в цьому контексті можуть бути використані техніки травмофокусованої когнітивно-поведінкової терапії, наративної терапії та інші.

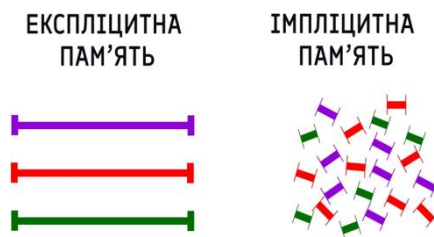

Рис.1. Візуалізація: ліворуч – цілісний спогад, праворуч – спогад, розбитий на уламки.

В якості прикладу може бути наведений матеріал реального кейсу. Отримувач послуг скаржився на флешбек, який здійснював активне вторгнення в свідомість, викликаючи замирення та активацію регресії в епізод травматичної події – евакуація пораненого бійця, який в результаті поранення втратив обидві ноги. В момент регресії перед очима була картина того моменту, обличчя пораненого бійця і сказана ним фраза: «Мені холодно!». Отримувач послуг допоміг перенести пораненого побратима в машину евакуації і мав сісти за кермо, але обставини склались таким чином, що за кермо сіла інша людина. На жаль, поранений побратим помер в дорозі. Отримувач послуг весь час задавався питанням: «Можливо, як би за кермом був я, то встиг би його довести?». Під час роботи з історією того дня, оборонець пригадав, де раніше чув цю фразу і зрозумів, чому вона йому запам'яталась. Також пригадав багато подробиць тих подій, які раніше були поза фокусом уваги. Зібрані факти допомогли створити цілісну картину подій і когнітивно опрацювати всі контексти. Після завершення роботи, в процесі якої застосовувались техніки травмофокусованої когнітивно-поведінкової терапії та десенсибілізації і переробки травматичних спогадів за допомогою руху очей (ДПРО), метод Френсіс Шапіро, інтрузивне вторгнення з цим епізодом більше не турбувало [2].

1. Борисова О.О. Інтрзії у формі флешбеків як ядерний маркер посттравматичного стресового розладу в учасників бойових дій. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2023. Випуск 18. С. 10–20. <https://doi.org/10.30970/PS.2023.18.2>

2. Борисова О.О. Психоедукація в психореабілітаційному процесі учасників/учасниць бойових дій російсько-української війни: психоедукаційна модель «Архів пам'яті». Наукові записки. Серія: Психологія. 2024. № 2. С. 9-16. DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-1>

РОЛЬ ЄДИНИХ ТА ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРІВ У ДОКУМЕНТУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Воєнні злочини є одним із найбільш серйозних порушень міжнародного права, що вимагають ретельного документування для забезпечення правосуддя. В умовах збройної агресії проти України проблема ефективного документування воєнних злочинів набуває критичного значення. Єдині та державні реєстри відіграють важливу роль у цьому процесі, забезпечуючи централізоване накопичення, збереження та доступ до інформації, що має доказове значення.

Реєстри слугують важливим інструментом у фіксації фактів порушення міжнародного гуманітарного права, документуванні злочинів проти людяності та військових злочинів. Вони забезпечують можливість системного аналізу даних, підтвердження автентичності доказів та подальшого їх використання в судових провадженнях, як на національному, так і міжнародному рівнях [1].

Сучасний етап документування характеризується активним залученням цифрових технологій, які дозволяють швидко фіксувати дані навіть у складних умовах. Однак, цей процес стикається з низкою викликів, таких як забезпечення захищеності інформації, інтеграція реєстрів із міжнародними базами даних і стандартизація їх використання [2].

Метою дослідження є визначення ролі Єдиних та державних реєстрів у процесі документування воєнних злочинів, аналіз їх впливу на правове регулювання та підготовка рекомендацій щодо вдосконалення їх функціонування.

Воєнні злочини є однією з найбільш серйозних форм порушень міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), які включають такі дії, як убивства цивільного населення, застосування заборонених засобів ведення війни, тортури, депортація тощо. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, вони охоплюють діяння, що вчиняються в умовах збройних конфліктів та порушують основні принципи ведення війни [3]. Правова природа воєнних злочинів базується на принципах МГП, таких як захист цивільних осіб, заборона на невинуваті атаки та зобов'язання держав забезпечувати розслідування і притягнення до відповідальності винних осіб [4, с. 309]. Документування воєнних злочинів є ключовим етапом для забезпечення правосуддя та боротьби з безкарністю. Міжнародні стандарти, розроблені Євроюстом та МКС, визначають, що фіксація злочинів повинна бути оперативною, достовірною та відповідати вимогам судових процесів. Важливими аспектами є збереження доказів, уникнення їх фальсифікації та дотримання стандартів конфіденційності [3].

В Україні процес документування координується державними установами у співпраці з громадськими організаціями. Значну увагу приділяють створенню централізованих реєстрів для накопичення доказової бази, яка використовується у національних і міжнародних судах [5]. Єдиний реєстр досудових розслідувань дозволяє збирати дані про кожне кримінальне провадження, яке ініційоване за фактом воєнних злочинів. Реєстр містить всі етапи розслідування та подальших судових дій, що забезпечує надійне збереження доказів і полегшує доступ до інформації для слідчих органів і суддів; Реєстр зруйнованих об'єктів культурної спадщини був створений для фіксації фактів руйнування культурних об'єктів, таких як музеї, церкви, архітектурні пам'ятки, які постраждали в результаті збройної агресії. Дані реєстру допомагають у відновленні культури та майна після завершення конфлікту, а також служать доказом для міжнародних судових органів [6]; Єдиний реєстр зброї надає детальну інформацію про всі види зброї, що використовуються в Україні. Він включає дані про легальні та нелегальні арсенали, що можуть бути використані для збору доказів у випадку застосування зброї для скоєння воєнних злочинів. Це важливий елемент для моніторингу порушень і допомоги у правовому регулюванні таких випадків [7]; Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців надає інформацію про юридичні особи, їх засновників, місцезнаходження, а також типи діяльності. Це дозволяє відслідковувати використання певних ресурсів або фінансування воєнних злочинів, таких як фінансування терористичних угруповань чи інші злочинні дії в умовах війни.

Цифрові докази відіграють центральну роль у розслідуванні воєнних злочинів, оскільки вони можуть включати фото- та відеоматеріали, записи з дронів, супутникові знімки, а також інформацію з соціальних мереж і електронних листувань. Вони є надзвичайно ефективними завдяки своїй точності, доступності та можливості збереження на тривалий час [2; 8, с. 165-168]. Реєстри цифрових доказів до-

звояють стандартизувати процес зберігання та перевірки автентичності таких матеріалів. Однак, їх використання потребує дотримання суворих правил щодо конфіденційності та безпеки даних [9].

Єдині та державні реєстри в Україні розвивалися як інструменти для централізованого збирання та зберігання інформації, яка має юридичне значення в рамках судового розслідування. Початково ці реєстри були зосереджені на цивільних, комерційних та адміністративних даних. Проте з початком війни в Україні та широкомасштабними воєнними злочинами національні органи стали активно використовувати ці реєстри для документування військових злочинів. Запуск спеціалізованих реєстрів, зокрема реєстру зруйнованих об'єктів культурної спадщини, став важливим кроком у забезпеченні правосуддя, оскільки дозволяє фіксувати факти злочинів, що мають міжнародне значення [6].

На сьогоднішній день реєстри, що належать Міністерству юстиції України, відновили свою діяльність після серії кібератак. Станом на січень 2025 року, було відновлено функціонування Єдиного реєстру досудових розслідувань і державних реєстрів, що забезпечує доступ до інформації, необхідної для документування злочинів, зокрема воєнних. Це дозволяє правоохоронним органам зібрати важливі докази, необхідні для притягнення до відповідальності винних [10]. Однією з основних проблем, з якими стикаються правоохоронні органи, є забезпечення автентичності електронних доказів, що містяться в реєстрах. У зв'язку з високим ризиком кіберзагроз та фальсифікації даних, необхідно застосовувати додаткові технології для захисту та верифікації зібраних даних [11]. Іншим важливим питанням є доступність національних реєстрів для міжнародних організацій, таких як Міжнародний кримінальний суд або Європейський суд з прав людини. Для належного розслідування воєнних злочинів необхідно створити умови для легального обміну інформацією між державами та міжнародними установами. Відповідно, важливо забезпечити адаптацію національних реєстрів до міжнародних стандартів, що включають відкритість і прозорість доступу до даних [12].

Розглянемо подальші перспективи вдосконалення правового регулювання. Міжнародний досвід використання реєстрів для документування воєнних злочинів є важливим орієнтиром для України, особливо в умовах збройного конфлікту. Європейський Союз та США активно застосовують цифрові платформи та реєстри для фіксації доказів і розслідування воєнних злочинів. Наприклад, в ЄС, на рівні Євроюсту та Міжнародного кримінального суду, використовуються інтегровані реєстри, що дозволяють обмінюватися інформацією між країнами, забезпечуючи ефективне міжнародне правосуддя в справах про воєнні злочини. Євроюст використовує систему обміну інформацією між правоохоронними органами країн-членів для збору доказів і документування воєнних злочинів. Спеціалізовані бази даних і реєстри дозволяють зберігати та поширювати інформацію про злочини, що допомагає в розслідуваннях, а також у процесі судового переслідування за порушення міжнародного гуманітарного права [13]. США також активно використовують технології для збереження електронних доказів, включаючи супутникові знімки, відеозаписи та інші цифрові матеріали. Це забезпечує можливість перевірки автентичності доказів і їх використання в судових процесах, що є важливим для забезпечення відповідальності за злочини проти людяності. В США, для документування воєнних злочинів, широко застосовуються цифрові реєстри та бази даних, що включають супутникові знімки, відеофіксацію, а також інформацію з соціальних мереж і електронних комунікацій. Ці реєстри є основою для національних та міжнародних розслідувань, зокрема, через такі інструменти, як проект «Atrocity Crimes» для збору і перевірки даних [14]. Однією з ключових рекомендацій є інтеграція українських реєстрів із міжнародними стандартами для забезпечення ефективного обміну даними з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний кримінальний суд та Європейський суд з прав людини. Наприклад, МКС активно використовує систему цифрових реєстрів для документування воєнних злочинів, здійснюваних під час збройних конфліктів. Це включає використання відео- та фотодоказів, а також збирання свідчень від потерпілих і свідків для подальшого використання в судовому процесі [15]. Враховуючи сучасні виклики, важливо забезпечити належний доступ до реєстрів для міжнародних правозахисних організацій і судів, а також встановити стандарти для взаємодії з іноземними органами правопорядку [13]. В свою чергу, удосконалення технічних аспектів реєстрів має включати розробку та впровадження нових технологій для забезпечення збереження, перевірки та захисту цифрових доказів. Українські органи повинні забезпечити високу ступінь захищеності даних, використовуючи методи блокчейн-технологій для підтвердження автентичності доказів [16]. Також необхідно оновити нормативно-правові акти, що регулюють використання реєстрів, для узгодження з міжнародними стандартами в галузі цифрових технологій і зберігання даних.

Висновки. Дослідження показало, що Єдині та державні реєстри відіграють ключову роль у документуванні воєнних злочинів в Україні, забезпечуючи збереження доказів, які є критично важливими для майбутнього правосуддя. За допомогою таких реєстрів вдається систематизувати інформацію про порушення міжнародного гуманітарного права, що робить цей процес більш прозорим і доступним для міжнародних органів правосуддя. Проте, існують значні виклики, зокрема у забезпеченні автентичності даних і

захисті від кібератак, що потребує вдосконалення технічних і правових механізмів. У майбутньому використання державних реєстрів може стати основою для створення більш інтегрованої системи зберігання доказів, яка дозволить ефективно взаємодіяти з міжнародними організаціями, такими як Міжнародний кримінальний суд. Це допоможе забезпечити більшу правову впевненість в результатах судових процесів і зробить важливі докази більш доступними для всіх зацікавлених сторін. Отримані результати мають важливе значення для розвитку міжнародного правосуддя, оскільки забезпечують не лише збереження доказів, але й сприяють ефективному покаранню воєнних злочинців. Зміцнення системи документування порушень прав людини на національному рівні також має позитивний вплив на глобальні ініціативи, спрямовані на боротьбу з безкарністю та захист прав людини у збройних конфліктах.

1. Чому важливо документувати воєнні злочини рф в Україні? Правозахисна група «СІЧ». URL: <https://sich-pravo.org/chomu-vazhlyvo-dokumentuvaty-voenni-zlochyny-rf-v-ukraini/>
2. Воєнні злочини та їх документування. Безоплатна правнича допомога. 05.10.2022. URL: <https://legalaids.gov.ua/publikatsiyi/voenni-zlochyny-ta-yih-dokumentuvannya/>
3. Польська К. Документування воєнних злочинів: поради від Євроюсту і МКС. 21.09.2022. URL: <https://www.dw.com/uk/evroust-ta-mks-opublikovali-instrukcii-z-dokumentuvannya-voennih-zlociniv/a-63196613>
4. Тимошко В.В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. №1 (31). С. 307-314. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.25>
5. Прізова В. Воєнні злочини рф в Україні: громадські організації, що документують їх та збирають свідчення для трибуналу. 07.07.2023. URL: <https://suspilne.media/523271-voenni-zlocini-rf-v-ukraini-gromadski-organizacii-so-dokumentuut-ih-ta-zbiraut-svidcenna-dla-tribunalu/>
6. Anti-corruption headquarters. Впроваджуємо цифрові інструменти для фіксації воєнних злочинів росії. Запустили «Реєстр зруйнованих об'єктів культурної спадщини України». 07.07.2023. URL: <https://shtab.net/en/news/view/vprovadzhujemo-cifrovi-instrumenti-dlya-fiksacii-v/>
7. Єдиний реєстр зброї. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/jedinii-rejestr-zbroyi-ukrayini>
8. Alraggad, M.M., Almahasneh, A.A.A.A., Borovikova, V., Zhyvko, Z., & Komissarchuk, Y. (2024). The policy of rethinking the criminal process in the national security system: The impact of digitalisation on working with electronic evidence. *Social and Legal Studies*, 7(2), 162-170. <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.162>
9. USAIDE Ukraine. Документування та розслідування, їх значення та цінність для перехідного правосуддя. 12.10.2023. URL: <https://www.prostir.ua/?library=dokumentuvannya-ta-rozsliduvannya-jih-znachennya-ta-tsinnist-dlya-perehidnoho-pravosuddya>
10. Присяжна Л. Відновлено роботу державних реєстрів – Мін'юст. 20.01.2025. URL: https://biz.ligazakon.net/news/233440_vdnovleno-robotu-derzhavnikh-restrv---mnyust
11. Документуємо воєнні злочини рф в Україні. 11.03.2022. URL: https://od.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=311741
12. Біда О. Документування воєнних злочинів – природний процес відновлення справедливості. 22.03.2021. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/oleksiy-bida-dokumentuvannya-voennykh-zlochyniv-prirodniy-protses-vidnovlennia-spravedlyvosti/>
13. EUAM Ukraine. War crimes documentation in Ukraine: building a network for justice. 17.09.2024. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/news/war-crimes-documentation-in-ukraine-building-a-network-for-justice/>
14. Documenting war crimes committed by russians: journalism, advocacy, human rights. 01.12.2023. URL: <https://www.oporaua.org/en/viyna/documenting-war-crimes-committed-by-russians-journalism-advocacy-human-rights-25027>
15. Ukrainian prosecutors gained insight into international standards governing admissibility of electronic evidence of war crimes and other offences. Council of Europe office in Ukraine. 18-19.09.2024. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/ukrainian-prosecutors-gained-insight-into-international-standards-governing-admissibility-of-electronic-evidence-of-war-crimes-and-other-offences>
16. Documenting Ukraine. Frequently asked questions. URL: <https://www.iwm.at/documenting-ukraine/FAQ>

ІПСО: ІНФОРМАЦІЯ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ТА ПРОПАГАНДА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В сучасному світі війни ведуться не лише на полі бою, а й у свідомості людей. Інформаційні війни стали потужним інструментом впливу, а інформаційно-психологічні операції (ІПСО) використовуються для досягнення стратегічних цілей без застосування фізичної сили. У воєнний час інформаційний простір стає ще одним фронтом, на якому ведеться боротьба за свідомість громадян, деморалізацію противника та формування суспільної думки.

Завдяки розвитку цифрових технологій, соціальних мереж та месенджерів, поширення інформації відбувається миттєво. Це дає змогу ворогові не лише впливати на населення країни, що обороняється, а й на міжнародну спільноту, створюючи альтернативну реальність, вигідну агресору. Особливо це проявляється в умовах воєнного стану, коли суспільство перебуває у напрузі, а будь-яка неправдива або маніпулятивна інформація може призвести до серйозних наслідків – паніки, соціальної нестабільності, підризу довіри до влади та військових.

Сучасні ІПСО складаються з цілого комплексу заходів, що включають дезінформацію, маніпуляцію, пропаганду та інформаційний терор. Вони можуть здійснюватися через офіційні медіа, соціальні мережі, підставних «експертів», ботоферми та навіть через реальні події, які подаються в потрібному контексті.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) – це цілеспрямовані дії, спрямовані на вплив на психологічний стан, емоції, переконання та поведінку людей. Вони можуть мати як оборонний, так і наступальний характер. У воєнний час ІПСО є ключовим елементом гібридної війни, яку ведуть не лише збройні сили, а й державні спецслужби, інформаційні агентства та навіть окремі групи осіб, що діють в інтересах агресора.

Головна мета ІПСО – маніпуляція суспільною свідомістю. Вони можуть бути спрямовані як на вороже середовище (з метою послаблення противника), так і на власне населення (для підтримки боєздатності, мобілізації суспільства та консолідації зусиль).

Основні цілі ІПСО

ІПСО можуть переслідувати різні цілі залежно від ситуації та стратегічних інтересів сторін. До основних завдань ІПСО під час війни належать:

1. **Деморалізація противника** – створення відчуття безвиході, страху, зневіри у власних силах, поширення панічних настроїв серед військових і цивільних.
2. **Дестабілізація державної системи** – провокування політичних криз, підризу довіри до влади, силових структур, ключових державних рішень.
3. **Розпалювання внутрішнього конфлікту** – створення ворожнечі між різними соціальними групами, релігійними чи етнічними спільнотами, посилення внутрішніх суперечностей.
4. **Дискредитація військового керівництва та уряду** – формування в суспільстві уявлення, що військове командування некомпетентне, що керівництво держави діє неналежним чином.
5. **Зміна міжнародної думки** – створення вигідного для агресора образу подій, зниження рівня підтримки жертви агресії з боку міжнародної спільноти.

Форми та методи ІПСО

ІПСО реалізуються через різні методи та засоби, включаючи:

- **Традиційні медіа** (телебачення, радіо, друковані ЗМІ) – створення та трансляція дезінформаційних сюжетів, фейкових новин, тенденційних коментарів.
- **Соціальні мережі** – використання ботів, тролів, фейкових акаунтів, що поширюють потрібні наративи та формують відповідний порядок денний.
- **Псевдоексперти та лідери думок** – залучення «аналітиків» та блогерів, які подають певні події у вигідному світлі для агресора.
- **Чутки та паніка** – розповсюдження панічних повідомлень про нібито нестачу ресурсів, провали військових операцій або «зраду» серед керівництва.
- **Кібероперації** – злами урядових сайтів, поширення фальшивих офіційних документів, підміна інформації.

Приклади ІПСО в умовах війни

Одним із найпоширеніших методів ІПСО є інформаційні вкиди у вигляді «сенсаційних» новин. Наприклад, противник може запустити фейкову інформацію про масштабні втрати серед військових або про те, що західні партнери припинили надавати допомогу. Це робиться для зниження бойового духу населення та військових.

Ще один приклад – спроби вплинути на міжнародну спільноту, формуючи хибний наратив про те, що саме країна-жертва нібито «провокує війну», «не хоче миру» або «вчиняє воєнні злочини». Такі операції спрямовані на зменшення підтримки з боку союзників та партнерів.

Протистояти ІПСО можливо за допомогою таких методів:

1. **Інформаційна гігієна** – перевірка джерел інформації, аналіз контексту повідомлень.
2. **Розвиток критичного мислення** – вміння розпізнавати маніпуляції та розмежовувати факти від емоційних оцінок.
3. **Фактчекінг** – використання перевірених ресурсів для верифікації інформації (StopFake, VoxCheck, офіційні урядові канали).
4. **Освітні ініціативи** – навчання громадян основам медіаграмотності, розпізнаванню дезінформації та пропаганди.
5. **Оперативне спростування фейків** – швидке реагування на дезінформацію з боку офіційних органів та незалежних ЗМІ.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) є одним із ключових інструментів сучасної гібридної війни. Вони дозволяють впливати на свідомість людей, формувати їхню поведінку та емоції, а також змінювати хід воєнних дій без безпосереднього застосування сили. В умовах воєнного стану ІПСО можуть бути навіть не безпечнішими, ніж фізичне знищення об'єктів інфраструктури, адже їхня мета — посіяти хаос, деморалізувати суспільство та підштовхнути його до самознищення.

Дезінформація, пропаганда, маніпуляції та інформаційні вкиди стали основною зброєю в інформаційній війні. Ворог намагається створити атмосферу страху, недовіри та нестабільності, використовуючи соціальні мережі, медіа та навіть офіційні дипломатичні заяви. Усе це спрямоване на зниження стійкості держави та суспільства.

Однак Україна вже довела, що вміє не лише воювати на полі бою, а й протистояти інформаційним атакам. Сучасний світ навчився розпізнавати фейки, міжнародні організації дедалі активніше борються з російською пропагандою, а громадяни стають більш обізнаними щодо методів інформаційного впливу.

-
1. «Як не стати овочем», Оксана Мороз, видавництво «ВІВАТ», 2021 р., 256 с.
 2. «Токсичний інфопростір. Як зберегти ясність мислення і свободу дій», Георгій Поченков, видавництво «ПРОСВІТА», 2021 р., 384 с.
 3. «Війна лайків. Зброя в руках соціальних мереж», Пітер Сінгер, Емерсон Брукінг, видавництво «КСД», 2019 р., 320 с.
 4. «Ворожі ІПСО. Як визначити та протистояти», практичний посібник, Мегель А., Яремчук М., видавництво «СКІФ», 2023 р., 96 с.

Борсук М. Я.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
за спеціальністю 231 «Соціальна робота»
Логвиненко В. М.,
доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук,
кандидат філософських наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОСТТРАВМАТИЗОВАНИХ ВІД ВІЙНИ: СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Пошук і обґрунтування сучасних засобів реабілітації та її соціального напрямку є актуальним напрямом наукового пошуку, адже вони стосуються соціальної інтеграції осіб, які мають ознаки вразливості. Для ефективних програм відновлення в повоєнний період необхідна реабілітація спрямована на відновлення фізичного, психічного та соціального благополуччя не лише учасників бойових дій, а й усіх членів громад, охоплених війною. Сучасні закордонні джерела акцентують, що у післявоєнному контексті громади часто стикаються з деструктивними явищами пов'язаними з браком довіри, міжособистісними конфліктами, які посилюються втратами та дислокацією, подолання яких потребує застосування реабілітаційних заходів [1]. Ефективні стратегії реабілітації, що пропонуються, можуть включати: створення консультативних служб для полегшення травм; проведення діалогів у громаді для відновлення довіри; проведення майстер-класів, які сприяють соціальній стійкості. Програми, призначені для розвитку соціальних мереж, відіграють значну роль у зціленні. Вони можуть створити безпечний простір для людей для обміну досвідом і почуттями, допомагаючи зменшити почуття ізоляції. Крім того, залучення членів громади до цих процесів сприяє колективному зціленню та зміцненню місцевих зв'язків. Системи підтримки, включаючи партнерство з фахівцями з психічного здоров'я та соціальними працівниками, мають важливе значення для підтримки прогресу. Підготовка місцевих лідерів для створення мереж підтримки може розширити можливості громад, що в кінцевому підсумку призведе до більш здорового, добре пристосованого населення до реабілітації постраждалих від війни регіонів [1].

Ведучи мову про реабілітацію постраждалих від війни доречно виділити основні підгрупи цієї категорії населення та окреслити специфіку надання соціальних послуг, що пропонуються науковцями. Передусім це ветерани війни, а також ті, які виконували професійні завдання в умовах підвищеної небезпеки і, внаслідок підступних дій ворога, отримали тяжкі травми (напр. поліцейські чи рятувальники). Для них, пропонуються програми соціальної реабілітації, що спрямовані на відновлення соціальних зв'язків, професійної адаптації чи реабілітації, психологічної підтримки. Друга велика когорта – це внутрішньо переміщені особи та ті, що залишилися в зоні бойових дій. Заходи для них включають консультування та психологічну допомогу, сприяння у відновленні чи отриманні тимчасового житла, доступ до здобуття освіти та професійної зайнятості. Особлива увага має бути приділена дітям, які зазнали впливу війни. Програми зосереджені на створенні умов для соціальної інтеграції та розвитку дитини, психологічній реабілітації, адаптації до нового середовища, забезпеченні безпечного простору для гри та навчання. Також реабілітаційні послуги потребують і родини постраждалих. Реабілітація в сімейному контексті враховує потреби всіх членів сім'ї, забезпечуючи комплексну підтримку. Програми можуть включати сімейне консультування, сприяння у відновленні сімейних зв'язків, організацію спільних заходів для зміцнення відносин тощо [2]. Ефективна реабілітація передбачає комплексний підхід, який враховує особливі потреби кожної цільової групи та оптимізує ресурси для проведення основних заходів.

Світовий досвід свідчить, що успішна соціальна реабілітація вимагає тісної співпраці між урядовими органами, міжнародними та громадськими організаціями, а також місцевими громадами. Координація зусиль забезпечує доступність та ефективність програм реабілітації, запобігає дублюванню зусиль і оптимізує використання ресурсів [2]. Castillo del, G. слушно зауважує, що відновлення основних соціальних послуг та інфраструктури є критично важливим для стабілізації країни в повоєнний час. Потрібно забезпечити громадську безпеку, створити політичні системи з гарним управлінням, відновити соціальну згуртованість та побудувати функціонуючу економіку [3]. В інтересах постконфліктної реабілітації має бути пряме та продумане використання фінансування таким чином, щоб громада отримувала повну підтримку, а не підтримувалася тимчасовим ентузіазмом щодо тимчасових проєктів. Життя, які перевернулися через воєнний конфлікт, повинні отримувати підтримку, на яку вони заслуговують [4]. Ініціативи, керовані громадою, часто сприяють соціальній згуртованості, що є життєво важливим у постконфліктних умовах. Працюючи разом над досягненням спільних цілей, люди покращують свої відносини та зміцнюють довіру, що має вирішальне значення для довгострокової стабільності. Акцентування на

важливості місцевих традицій та культурної ідентичності у відновленні також може допомогти громадам зцілитися від травми війни [1].

Отже, соціальна реабілітація постраждалих від війни є важливим напрямом наукового пошуку та практичної діяльності. Програми реабілітації повинні бути адаптовані до потреб різних груп, включаючи ветеранів, внутрішньо переміщених осіб, дітей та родини постраждалих. Успішна соціальна реабілітація вимагає системного підходу, який забезпечує доступність та ефективність реабілітаційних програм, максимізуючи використання ресурсів та запобігаючи дублюванню зусиль.

-
1. Rehabilitation of War-Affected Areas: A Path to Recovery and Renewal. *Total Military Insight*. 2024. URL: <https://totalmilitaryinsight.com/rehabilitation-of-war-affected-areas/> (дата звернення: 01.02.2025)
 2. Шапошникова І. В. Соціальна реабілітація в умовах війни: світовий досвід та проблеми України. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. №12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-07-02>
 3. Castillo del, G. Rebuilding War-Torn States: Is the UN System Up to the Challenges? *Future United Nations Development System Briefing*, 2013. No 8, P.1-4
 4. Runswick-Cole I. Life After War: Changing Perceptions Of Post-Conflict Rehabilitation. *The Organization for World Peace*. 2017. URL: <https://theowp.org/reports/life-after-war-changing-perceptions-of-post-conflict-rehabilitation/> (дата звернення: 01.02.2025)

СПЕЦІАЛЬНИЙ ТРИБУНАЛ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: ДЕ МИ ЗАРАЗ?

Рада Європи розпочала процес створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії проти України, повідомив міністр закордонних справ Дмитро Кулеба наприкінці квітня 2024 року. Він зазначив, що Комітет міністрів Ради Європи доручив генеральному секретареві підготувати документи, які можуть призвести до укладання із Україною угоди про створення такого трибуналу [1].

4 лютого 2025 р. відбулася зустріч юридичних радників Європейської комісії, Європейської служби зовнішніх справ, Ради Європи, України та 37 держав, де визначили ключові параметри для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України, а також найважливіші елементи проекту статуту Шумана – основного юридичного документа, що регулюватиме діяльність трибуналу [2].

А. Кориневич у нещодавньому виступі на онлайн вебінарі щодо створення цього спеціального Трибуналу зауважив, що робота над правовою основою створення Трибуналу триває вже понад два роки і за порадою Ради Європи, такий має бути створений до кінця 2025 р.

Окрім цього, при Євроюсті був створений Міжнародний центр переслідування злочину агресії проти України (далі – МЦПАУ), який є унікальним судовим центром, інтегрованим у Євроюст, для підтримки національних розслідувань злочину агресії, пов'язаного з війною в Україні. Завдяки МЦПАУ незалежні прокурори з різних країн можуть щодня працювати разом в одному місці, швидко та ефективно обмінюватися доказами та погоджувати спільну стратегію розслідування та обвинувачення. Робота цього Центру ефективно підготує та сприятиме будь-якому майбутньому судовому переслідуванню злочину агресії, незалежно від юрисдикції, до якої вони будуть подані. Учасники Центру користуються спеціалізованою операційною, технічною, матеріально-технічною та фінансовою підтримкою Євроюсту. Основна міжнародна база даних про злочини (CICED), якою керує Євроюст, відіграє центральну роль у забезпеченні роботи Центру. Докази, які вже були надані CICED у контексті інших міжнародних злочинів (злочинів геноциду, злочинів проти людяності та воєнних злочинів), можуть мати таке ж значення для розслідування злочину агресії [4].

Пропозиції щодо спеціального трибуналу для України стосуються вчинених конкретних актів агресії, і це окремий напрямок роботи, відмінний від розслідувань, які веде Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС). Після вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року деякі держави оголосили це актом агресії. І вже 2 березня 2022 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію «Агресія проти України». Серед інших заяв було сказано, що Генеральна Асамблея «...висловлює найрішучіший жаль з приводу агресії російської федерації проти України в порушення статті 2 (4) Статуту ООН» [3].

МКС не може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, за винятком тих випадків, коли його юрисдикція щодо злочину агресії визнається як і державою-потерпілим, так і державою-агресором, або якщо Рада Безпеки ООН передає цю ситуацію до суду. Україна вже є членом МКС, а от росія ні, окрім цього, росія може накласти вето на будь-яке рішення Рада безпеки ООН як її постійний член.

Отож, на сьогоднішній день робоча група із напрацювання правової основи для створення і діяльності такого Трибуналу працює над тим, щоб розробити:

- Двосторонню угоду між Радою Європи та Україною про створення Спеціального Трибуналу щодо агресії проти України;
- Проект Статуту Трибуналу.

Поряд з цим, на обговоренні є досі багато питань, які дискутуються міжнародними та національними експертами:

1. Чи буде Статут Трибуналу по Україні відображати напрацювання інших міжнародних Трибуналів, які діяли до сьогодні (Міжнародний трибунал по колишній Югославії, Спеціальний трибунал по Сьєрра-Леоне, спеціальні судові палати по Камбоджі)? Більшість провідних юристів-міжнародників вважають, що відповідь на це запитання має бути однозначно «так». При цьому тут важливо врахувати не лише позитивний, але і негативний досвід, який отримало міжнародне правосуддя, використовуючи ці статuti.

2. Чи буде в Статуті прописане членство представників якнайширшої міжнародної спільноти чи лише представники країн Ради Європи? Також більшість науковців та експертів вважають, що обмежуватись членством лише країн Європи невірно, слід залучити якнайширшу аудиторію. Особливо з врахуванням того, що серед країн-членів Ради Європи є чимало прихильників росії.

3. Яким чином буде створений Трибунал та яке законодавство бути пріоритетним у його діяльності: міжнародне чи національне? А. Кориневич як один із членів робочої групи по розробці Статуту Трибуналу вказує, що базою буде міжнародне право, а національне – лише в певних вкрай необхідних випадках. Це важливе питання, враховуючи те, що відповідальність за злочин агресії з'явилася в Кримінальному кодексі України лише 09 жовтня 2024 р.

4. Питання особливе гостре: доля Трибуналу у випадку перемовин про мир з росією? Адже зрозуміло, що росія наполягатиме на тому, щоб надати імунітети вищому політичному керівництву та взагалі неможливості створення та діяльності Трибуналу як такого. Важливим є те, що росія має сильні важелі впливу, щоб тиснути на прийняття негативного рішення по Трибуналу: захоплена атомна станція, ядерна зброя, повернення військовополонених-українців, незаконно депортованих дітей тощо. Тому тут важливо використати всі механізми, щоб питання створення та діяльності Трибуналу навіть не було можливим поставити як одну із вимог перемовин про мир.

5. Також важливим є питання, щоб були виписані в Статуті Трибуналу всі найважливіші принципи міжнародного кримінального права та передбачено механізми їх реалізації:

- принцип індивідуальної кримінальної відповідальності;
- принцип неможливості покликатися на імунітети;
- принцип забезпечення права на захист;
- відкритий та справедливий суд;
- можливості та порядку проведення засідань in absentia;
- забезпечення компенсації за заподіяну шкоду;
- співпраця з МКС.

1. Судити Путіна, Шойгу, Герасимова...»: коли запрацює спецтрибунал щодо злочину агресії Росії проти України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovyya-sud-proty-putina-shoygu-herasimova/32943309.html>

2. Коаліція держав визначила правові основи для створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України. URL:

3. <https://www.president.gov.ua/news/koaliciya-derzhav-viznachila-pravovi-osnovi-dlya-stvorennnya-95869>

4. Conflict in Ukraine: A Special Tribunal on the Crime of Aggression. 27.08.2024. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-9968/CBP-9968.pdf>

5. International Center for the Prosecution of the Crime of Aggression against Ukraine. URL: <https://www.eurojust.europa.eu/international-centre-for-the-prosecution-of-the-crime-of-aggression-against-ukraine>

П'ЯТИФАКТОРНА МОДЕЛЬ ЯК ОСНОВА РОЗГЛЯДУ ТРАНСФОРМАЦІЙ ОСОБИСТОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення на територію нашої держави актуалізувало значну кількість викликів для психологічної спільноти. Частина з них торкнулася питань пов'язаних з психологічним забезпеченням фахівців різних сфер професійної діяльності. Особистість, під час дії воєнного стану, перебуває в загрозових для життя умовах, а враховуючи професійну діяльність, що обумовлюється виконанням функціональних обов'язків в секторі безпеки психологічне навантаження кожного дня означається значними витратами особистісних ресурсів правоохоронців. Безумовно, в залежності від сили дії та тривалості несприятливих чинників на поліцейського, можуть відбуватися певні зміни в його змістовних та динамічних елементах структури особистості. Один з викликів сьогодення полягає в формулюванні відповіді на питання: «Які зміни можуть відбуватися в особистості правоохоронця під впливом воєнних дій?». Вирішення наведеного завдання обумовлює створення дієвих та ефективних засобів психологічного забезпечення правоохоронної діяльності в актуальному та перспективному вимірі.

Дослідження особистості в просторі правоохоронної діяльності потребує, насамперед, визначення методологічних засад її теоретичного аналізу. В предметному полі вітчизняної психології розгляд категорії «особистість» має ґрунтовну представленість в роботах Г. Балла, Г. Костюка, С. Максименка, В. Роменця, В. Рибалка, В. Татенко, Н. Чепелевої тощо. До розгляду феноменології особистості правоохоронця в своїх дослідженнях зверталися Д. Александров, В. Барко, Л. Казміренко, О. Кудерміна, В. Медведєв, О. Романенко та ін. В своєму викладі ми хотіли би звернутися до представленості в дослідженнях проблеми «структури особистості».

Відповідно до тлумачення зазначеного поняття, у більшості доступних нам для аналізу словників, структура (від лат. structure – будова, розташування, порядок) – це сукупність внутрішніх зв'язків, внутрішній устрій об'єкту. Структура відбиває упорядкованість внутрішніх і зовнішніх зв'язків об'єкту, що забезпечують його сталість, стабільність, якісну визначеність. Структурні зв'язки різного роду пронизують всі процеси, які відбуваються у системних об'єктах.

За поглядами Б. Рассела виявити структуру об'єкта – це означає відтворити засоби, за допомогою яких взаємодіють його окремі частини.

Поняття структури і близькі до нього, такі як зв'язок, відношення, взаємодія, відіграють важливу роль у теорії систем і при використанні системного підходу в різних сферах діяльності. Структури можна розрізняти за:

- сферами існування – матеріальні (фізичні, біологічні, хімічні) і ідеальні (психічні, пізнавальні, логічні);
- характером зв'язків – порядкові, композиційні, топологічні;
- спрямованістю – субстанціальні і функціональні;
- типом зв'язків – прості і складні.

В основі особистості лежить її *структура* — зв'язок і взаємодія відносно стійких компонентів (сторін). Формування особистості здійснюється як розгортання цілісної органічної системи, в якій кожна сторона передбачає іншу і зумовлюється цілісною системою. У результаті формується особливий тип системних відносин всередині цілісної психологічної організації особистості. Однак структура особистості набуває гармонії не на основі пропорційного розвитку всіх її сторін, а в результаті максимального розвитку здібностей, які створюють домінуючу спрямованість людини в діяльності [1].

Для вичерпності аналізу можливих методологічних засад дослідження особистості в конкретному теоретико-емпіричному дослідженні та окреслюючи вагомий пласт вітчизняних наукових розвідок постає необхідність дослідити напрацювання представників зарубіжної психологічної спільноти.

У дослідженнях особистості існує приблизно два підходи до структурування особистості. Один з них – це низхідний підхід, за своїм характером може бути означений як психолого-біологічний, прикладом якого є структури особистості Г. Айзенка, М. Цукермана, Я. Грея, Н. МакНотона. Інший підхід – це висхідний, емпірично обґрунтований, таксономічний підхід. Останній бере свій початок від Г. Олпорта, Г. Одберта, Р. Кеттела, У. Нормана та Л. Голдберга.

Необхідно зауважити, що зазначені підходи до визначення структури особистості базувалися на використанні факторного аналізу. В той же час, в зарубіжній психології існує й інші процедури визначення структури особистості (А. Пантер, Дж. Танака, Р. Хойле тощо).

Спираючись на обмеження змісту, ми дозволимо собі стисло проаналізувати перший із згаданих вище підходів як найбільш популярний та традиційний в зарубіжних психологічних дослідженнях.

Структура особистості, яка привернула найбільше уваги протягом останніх кількох десятиліть, – це, можливо структура «великої п'ятірки», структура с повним переліком рис особистості. Зазначена модель набула в зарубіжних дослідженнях статусу «зразка» та іноді тлумачиться як універсальний теоретико-емпіричний підхід в психологічних розвідках. Історичні витоки виникнення «великої п'ятірки» сягають 30 – х років ХХ століття, коли Г. Олпортом та Г. Одбертом було створено каталог тисячі рис особистості. В свою чергу, Р. Кеттел виступив піонером у наведенні порядку в алфавіті ознак шляхом пошуку базової структури. На той час, він стверджував – «проблема з вимірюванням рис полягає в тому, що їх занадто багато» [2, с. 55]. У свій «лексичний» період він був змушений скоротити каталог до кількох десятків ознак-змінних, оскільки таку кількість можна було, за допомогою доступних на той час комп'ютерних технологій, структурувати у процесі факторного аналізу. В результаті ця кількість, а саме 35 пунктів, мала представляти повну область особистісних рис.

Слід зауважити, що цей набір пунктів був покладений в основу, хоча й по-різному, трьох класичних для зарубіжної психології моделей особистості (16 FP Р. Кеттела, моделі «великої п'ятірки», трифакторної моделі NEO).

35 змінних ознак, запропонованих Кеттеллом як такі, що вичерпують сферу ознак і дають початок 16PF, також лягли в основу факторних аналізів дедалі більшої кількості вибірок. У цих аналізах неодноразово розглядалися не дванадцять, а п'ять факторів для найкращого узагальнення різних кореляційних матриць. Л. Голдберг назвав цю п'ятифакторну структуру «Великою п'ятіркою».

«Велика п'ятірка» простежує своє коріння, як ми вже зауважували, у лексичній парадигми, яка спирається на сталу думку – те, що є найбільш важливим, цікавим або значущим для людей, коли вони описують себе та інших, закодовано в мові. Фундаментальні сфери особистості виникають у міру того, як люди розвивають все більше і більше слів для опису градацій, варіацій і нюансів відповідної сфери. Природна, невід'ємна структура особистості забезпечується емпіричним зв'язком між термінами рис і структурою англійської мови. Остання добре збігається з лексичною сутністю «великою п'ятіркою». «Велика п'ятірка» також була відтворена в німецькій, чеській, голландській, філіппінській, івриті, угорській, італійській, корейській, польській, іспанській та турецькій мовах [3].

П'ятифакторна модель (FFM) загальної структури особистості складається з п'яти широких областей: невротизму (або емоційної нестабільності проти стабільності), екстраверсії (або інтроверсії), відкритості (або закритості), інтелекту (або антагонізму) та збудливості (або розгальмування). Кожна з цих сфер включає більш специфічні аспекти (наприклад, довірливий проти цинічного, лагідний проти агресивного, м'якосердий проти черствий, безкорисливий проти корисливого тощо).

Емпіричне підтвердження FFM як структурної моделі особистості в зарубіжному предметному полі психології є суттєвим, включаючи багатоваріантну генетику поведінки, досвід дитинства, часову стабільність протягом усього життя та міжкультурне відтворення. У величезній кількості емпіричних результатів досліджень було доведено, що вона є корисною для прогнозування значної кількості важливих життєвих результатів, як позитивних, так і негативних. В той же час, у конкретному теоретико-емпіричному аналізі можливих трансформацій особистості у професійному просторі вищенаведена структура не зможе вичерпано реалізувати дослідницьке завдання. Ієрархія значущості якостей особистості як вимога професійної діяльності обумовлює необхідність визначення інших методологічних засад розгляду. При цьому, доцільно використати приклади психодіагностичного інструментарію, розробленого в межах п'ятифакторної моделі особистості.

1. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці: Підручник. К.: КНЕУ, 2003. 367 с.

2. Cattell, R. B. (1965). The scientific analysis of personality. Chicago IL: Aldine Publishing Company.

3. Thomas A. Widiger, Cristina Crego (2019). The Five Factor Model of personality structure: *World Psychiatry*. Oct; 18(3): 271–272.

БУЛІНГ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРОБЛЕМАТИЦІ ДІТЕЙ ВПО В УКРАЇНІ

Починаючи з 2014 року наша держава зіткнулася з новим для суспільства явищем – велика кількість громадян набула статусу внутрішньопереміщені особи (ВПО). З початком повномасштабного вторгнення зазначений факт набув раніше не прогнозованого масштабу. Нажаль, за понад 10 років російської агресії наше суспільство не змогло ґрунтовно опрацювати весь спектр проблем, з якими стикнулися люди, що безпосередньо потерпіли від військових дій та вимушено покинули власні домівки, звичне коло спілкування, втратили майно й загалом, кардинально змінили власне життя. Серед комплексу актуальних для внутрішньопереміщених осіб проблем важливого значення набувають проблеми психологічної детермінації.

Вивченню та вирішенню психологічних проблем внутрішньопереміщених осіб присвячені праці науковців О. Блінової, А. Голотенко, І. Григоренко, Д. Ісаєва, В. Панка, О. Риндзак, Н. Савельєвої, З. Спринської, І. Трубавіної, А. Ярового та багатьох інших.

За поглядами І. Трубавіної, що у переважній більшості ВПО характерні наступні психологічні проблеми:

- відчуття невизначеності щодо майбутнього і теперішнього стану;
- психологічні проблеми, пов'язані з тим, що люди стали свідками руйнувань, насильства, війни;
- почуття провини, що їм довелося покинути свої домівки і просити допомоги;
- наявність страху втрати своєї ідентичності;
- почуття жертвовності та віктимності внаслідок компактного проживання переселенців;
- відчуття того, від них нічого не залежить;
- безпорадність, низька самооцінка або агресія;
- тривога за своє майбутнє і майбутнє своїх рідних;
- невимовне горе і біль, постійне очікування чогось поганого;
- страх перед змінами в житті;
- відчуття безпорадності і незахищеності або гнів та агресія («ми все втратили, нам потрібно допомагати»);
- психологічні труднощі в адаптації до нових умов проживання;
- сум через розлучення з домашніми тваринами, особистими речами тощо;
- зміна життєвих цінностей в родині;
- відсутність критичного мислення, проблеми з виявом емоцій, замкнутість, глибокі емоційні переживання;
- особисті життєві кризи і кризи родини, які накладаються одна на одну, погіршуючи життєдіяльність сім'ї [1, с. 324].

Особливого звучання вищенаведене набуває стосовно найбільш незахищених верств населення – маленьких громадян нашої держави – дітей. Ми повністю погоджуємося з думкою, що становище дітей вимушених переселенців – глобальна проблема сучасності, характерна для багатьох країн та народів. Нині ця проблема набула особливо гострого характеру в нашій країні. У періоди посилення соціальної напруженості, особливо в період війни, вимушеним переселенцям доводиться переносити дуже тяжкі випробування, включаючи геноцид, масове винищення людей, руйнування звичного життя, розпад громади, розмивання сімейних зв'язків тощо [2].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що основних проблем, які спостерігаються у внутрішньо переміщених дітей, належать:

- 1) порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення);
- 2) невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту);
- 3) функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади);
- 4) емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність (діти молодшого шкільного віку), часті зміни настрою);
- 5) проблеми пов'язані із спілкуванням (не сформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих);

б) порушення взаємовідносин в сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми, до яких вони можуть бути не готові.

Однією з головних психологічно обумовлених проблем внутрішньопереміщених дітей – проблема соціально-психологічної адаптації до нових умов проживання та навчання. Зазначене може мати прояв в психологічній інкапсуляції (дитина повністю замикається в собі); сімейній та груповій ізоляції (замикання в сім'ї або у групі однолітків); соціальній дезорієнтації (намагається включитися в життя суспільства, але через неадекватне сприймання соціальних норм не в змозі це зробити). На фоні цього, відбувається ускладнення процесу соціалізації та якості виховання (порушення шкільної дисципліни, поява проблем у навчанні), що призводить до проблем у формуванні особистості.

В той же час, дитина, потрапляючи в нове для себе середовище, потенційно може опинитися в ситуації булінгу. Булінг – це цілеспрямоване та систематичне завдання кривди однією дитиною іншій. Наприклад, обзивання, образи, приниження, погрози, психологічне або фізичне насильство, штовхання, побиття, псування речей тощо. Важливо, що нападки спрямовані на одну й ту саму дитину і відбуваються з раз у раз. Відмінності у поведінці, родинних традиціях, мові, культурологічних атрибутах внутрішньопереміщеної дитини може стати ознакою для виокремлення в новому колі спілкування однолітків.

В засобах масової інформації, соціальних месенджерах, нажалі, не поодинокі випадки висвітлювання фактів булінгу дітей однолітками за вищенаведеною ознакою. Актуальність піднятої для обговорення проблеми можна візуалізувати проведенням опитуванням в одному з регіонів нашої держави (м. Рівне) [4]. Відповідно до одержаних результатів опитування:

- прояви булінгу серед дітей внутрішньо переміщених осіб:
 - понад 20 % батьків дітей ВПО повідомили, що їхні діти скаржилися на булінг у школах;
 - 29 % респондентів зазначили про конфлікти, а 20 % – про агресію, спрямовану проти дітей ВПО;
 - водночас 54 % опитаних батьків наголосили, що подібних випадків не траплялося;
- розбіжності у сприйнятті булінгу педагогами та батьками дітей ВПО:
 - жодному зі 199 педагогів, які брали участь в опитуванні, не доводилося бути свідком булінгу;
 - 46 % батьків вказали, що їхні діти зазнавали агресії у школі;
- джерела цькування:
 - найчастіше булінг походив від однокласників (39 випадків);
 - менше повідомлень стосувалися інших учнів закладу (15 випадків), вчителі (7 випадків) та батьків інших дітей (6 випадків);
- форми булінгу:
 - 39% дітей зіштовхувалися зі словесними образами;
 - 19% – із фізичним насильством;
 - 2% – із кібербулінгом;
 - 2% – з економічним насильством.

Вищенаведене дозволяє окреслити основні проблеми протидії булінгу внутрішньопереміщених дітей, а саме: для внутрішньопереміщених дітей прояви булінгу в навчальних закладах є, нажалі, знайомими та актуальними для вирішення; психологічна обізнаність педагогів стосовно можливих джерел та форм булінгу не відповідає сучасним вимогам та потребує залучення додаткових заходів підвищення професійної компетентності для моніторингу та протидії цьому явищу; найбільш розповсюдженими формами булінгу внутрішньопереміщених дітей виступають вербальні образи, обзивання та погрози.

1. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції. Збірник наукових праць. Старобільськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320-342.

2. Зубіашвілі І., Ольга Лавренко О. Поради для батьків-вимушених переселенців : Метод. рекомендації. Київ, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

3. Булінг щодо дітей ВПО на Рівненщині: результати дослідження // Сайт Суспільне Рівне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/rivne/921345-buling-sodo-ditej-vpo-na-rivnensini-rezultati-doslidzenna/>

ВОЛОНТЕРСТВО В СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Волонтерство є невіддільною частиною сучасного українського суспільства і відіграє важливу роль у його консолідації в умовах війни з боку російської федерації (далі – рф). Згідно з рейтингом World Giving Index 2023, який складають за трьома показниками – допомога незнайомцям, грошові пожертви й волонтерство, у 2022 році Україна стала єдиною європейською державою, яка ввійшла до десятки країн світу з найвищим рівнем благодійності [1].

Із повномасштабним вторгненням рфФ на територію України залученість до волонтерської діяльності зросла в рази. Влітку 2022 року 59 % українців долучились до волонтерської діяльності на користь Збройних Сил України, внутрішньо переміщених осіб та інших громадян, постраждалих внаслідок війни, що демонструє колосальний потенціал здійснення волонтерської діяльності в Україні. Загалом упродовж 2022 року 74 % українців долучились до волонтерської діяльності. У 2023 році волонтерську діяльність в Україні здійснювали 37 % українців, у 2024-му цей показник зменшився до 27 %. Тому волонтерська діяльність потребує розвитку. Попри зростання кількості волонтерів, які надають допомогу індивідуально, та організацій, які залучають до своєї діяльності волонтерів, більшість громадян не залучена системно до волонтерської діяльності, що є звичайною практикою в країнах Європейського Союзу. Крім того, розвиток волонтерської діяльності є важливою частиною існування і сталого розвитку громадянського суспільства [2].

Основними законодавчими актами, що регулюють волонтерську діяльність в Україні, є закони України «Про волонтерську діяльність», «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», а також «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо сприяння розвитку волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України» та ін. Також ще в жовтні 2023 року Уряд затвердив постанову «Про реалізацію експериментального проєкту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості» [3]. Основна мета реалізації експериментального проєкту – зниження загального рівня стресу і тривожності українців, формування навичок першої психологічної допомоги близьким (особливо дітям і старшим членам родини), навчання стресостійкості та запобігання психологічній травматизації. Окрім того, послуга передбачає навчання волонтерів і допомогу в координації їхньої діяльності.

Напрями волонтерської діяльності закріплено у статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [4]. Зокрема, ідеться про: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки й допомоги; надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту, тимчасової окупації; утвердження української національної і громадянської ідентичності; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії РФ та/або іншої країни проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України тощо.

Одним із ключових аспектів волонтерської діяльності є соціальні й економічні процеси в Україні. Волонтерство сприяє укріпленню соціальної солідарності, сприяє розвитку громадянського суспільства і формуванню позитивної суспільної думки. Одна із соціальних вигод волонтерства – можливість участі громадян України у благодійних і суспільно значущих заходах без матеріальної винагороди. Люди, які займаються волонтерською діяльністю, готові віддавати свій час і зусилля для допомоги іншим, що дозволяє формувати доброзичливе середовище в суспільстві. Крім того, добровільність сприяє розвитку навичок і компетенцій учасників, підвищує їхню самооцінку і впевненість у своїх силах. Більше того,

добровільна діяльність забезпечує важливий внесок у соціальну політику України і підвищення якості життя людей, формує нові стандарти в поведінці громадян.

Одним із ключових аспектів волонтерства в Україні є соціальна сфера. Дослідження показують, що волонтерська діяльність справляє позитивний вплив на різні аспекти суспільного життя. Наприклад, волонтери можуть допомогти в наданні соціальних послуг особам, які потребують допомоги, брати участь в організації заходів для місцевих громад, а також втілювати інноваційні підходи у вирішенні соціальних проблем. Крім цього, добровільність у соціальній сфері сприяє укріпленню зв'язків у спілкуванні. Люди, об'єднані загальною метою допомоги іншим, формують спільноти, де ціняться доброта, емпатія і готовність прийти на допомогу. Такі спільноти здатні укріпити соціальні верстви суспільства і створюють сприятливе середовище для спільної діяльності та розвитку.

Водночас держава відіграє важливу роль у підтримці волонтерського руху в соціальній сфері: це і створення сприятливих умов для розвитку, і надання державної підтримки, і загалом заохочення до такої діяльності. Усе це сприяє збільшенню кількості людей, які готові доєднатись до лав волонтерів і зробити свій внесок у поліпшення соціального середовища в Україні.

Одним із важливих аспектів підтримки волонтерства є інформаційна підтримка та пропаганда волонтерських ініціатив. Державні і громадські організації активно працюють над залученням уваги громадськості до волонтерської діяльності. Так, волонтери відіграли важливу роль у поширенні інформації про війну в Україні, а також в інформаційних та лобістських зусиллях, спрямованих на підвищення обізнаності іноземців про російську агресію та хід визвольної війни [5]. Це сприяє формуванню позитивного образу волонтерства і мотивує людей приєднатися до цього руху. Окрім того, фінансова підтримка, розробка спеціальних програм і проєктів, а також інформаційна підтримка – здатні зміцнити волонтерство як ресурс консолідації українського суспільства в умовах війни.

Волонтерська допомога за згаданими напрямками може здійснюватися в онлайн-режимі за допомогою інтернету та інших телекомунікаційних мереж [4]. Використання сучасних технологій та інновацій у волонтерстві не лише сприяє покращенню якості діяльності волонтерів, але й робить цю сферу більш привабливою й доступною для всіх охочих. У сучасному світі цифровізація відіграє ключову роль в організації волонтерської діяльності. Впровадження інформаційних технологій дає змогу ефективніше координувати дії волонтерів, покращувати моніторинг й оцінку результатів їхньої роботи, а також підвищити доступність інформації про можливості участі волонтерів у різноманітних соціальних проєктах.

Отже, виклики й перспективи розвитку волонтерства в Україні тісно пов'язані з адаптацією до умов, у яких змінюється Українська держава, з урахуванням різноманітності потреб суспільства та використання сучасних технологій. Розвиток волонтерського руху в Україні має потенціал для консолідації суспільства, укріплення соціальної солідарності та розв'язання актуальних проблем боротьби з агресією з боку РФ. Загалом волонтерство є важливим ресурсом консолідації українського суспільства і сприяє зміцненню соціальної солідарності та взаємодопомоги.

1. Путівник з волонтерства в Україні: законодавство, менеджмент, найкращі практики. Київ, 2023. 88 с. URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/volonterstvo/ПУТІВНИК%203%20ВОЛОНТЕРСТВА.pdf> (дата звернення: 17.01.2025).

2. Концепція Державної цільової програми з розвитку волонтерської діяльності в Україні на період до 2030 року. *Міністерство соціальної політики України : вебсайт*. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/922/> (дата звернення: 17.01.2025).

3. Про реалізацію експериментального проєкту із запровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 № 1049. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

4. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 17.01.2025).

5. Резнік О. Залученість українців до волонтерської діяльності під час повномасштабної війни. *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*. 2023. 26 квіт. URL: <https://dif.org.ua/article/oleksandr-reznik-zaluchenist-ukraintsiv-do-volonterskoi-diyalnosti-pid-chas-povnomasshtabnoi-viyni> (дата звернення: 17.01.2025).

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ ПІСЛЯ ПОЧАТКУ ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ ТА ВВЕДЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Станом на середину листопада 2022 р. російські окупанти вже знищили або пошкодили понад 12 000 багатоповерхових будинків, понад 100 тис. приватних садиб та більше 500 промислових підприємств в Україні [1]. З тих пір обстріли українських міст та бойові дії на нашій землі фактично не припинялись. Відходи, які були утворені внаслідок повномасштабної військової агресії з боку рф, вимірюються сотнями тисяч тонн. Місцева влада вимушена їх вивозити на територію полігонів побутових відходів та навіть на територію несанкціонованих сміттєзвалищ. Більшість відходів, які стали наслідком російської агресії – це габаритні і важкі матеріали. Треба зазначити, що частину цих відходів можна переробити і використати повторно в промисловості чи будівництві. Багато будівельних відходів містить токсичні речовини, що забруднюють повітря, ґрунт і підземні води. За офіційними даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, орієнтовні екологічні збитки внаслідок засмічення земель відходами перевищують 997 млрд грн. [2]. Найбільше відходів унаслідок російських обстрілів накопилось на території Київської, Житомирської, Сумської, Миколаївської, Херсонської, Чернігівської та Харківської областей. Слід зазначити, що на Луганщині та Донеччині, унаслідок російської окупації, цей підрахунок неможливо здійснити.

Існують три способи поводження з будівельними відходами: захоронення, утилізація або повторне використання. На жаль, в Україні переважають перші два.

На підставі пп. 2 п. 15 постанови Кабміну України № 1073 від 27 вересня 2022 р., органи місцевого самоврядування отримали право перевозити відходи від руйнувань від місця їх утворення до об'єктів поводження з відходами або місць тимчасового зберігання. На нашу думку, ця норма дозволила органам місцевого самоврядування вивозити та зберігати відходи, у тому числі на території несанкціонованих сміттєзвалищ. Наприклад, у м. Ірпінь, де тимчасово «погостювали» рашистські війська, подібне сміттєзвалище було утворено на підставі акту комісії, створеної службовцями органів місцевого самоврядування. Треба зазначити, що це тимчасове сміттєзвалище розташоване прямо на березі річки Буча [3]. Хоча, на підставі п. 26 Постанови Кабміну України № 1073 від 27 вересня 2022 р., місця тимчасового зберігання слід організовувати за 2 кілометри від об'єктів водного фонду [4]. Окрім будівельних відходів на територію сміттєзвалища завозиться також побутова техніка [3]. Також на підставі п. 31 Постанови Кабміну України № 1073 від 27 вересня 2022 р., виконавчі органи сільської, селищної, міської ради зобов'язані вживати заходи щодо повторного використання основних компонентів відходів від руйнувань. Наприклад, у місті Гостомелі Київської області, завдяки уряду Франції та іншим донорам, французька компанія Нео-Есо в рамках проекту відновлення семи житлових будинків демонтувала чотири зруйновані внаслідок збройних дій рф будинки і переробила 15 тис. тонн будівельного сміття. Цікаво, що після сортування тільки 10 % будівельного сміття як потенційно небезпечного відходу (такого, що містить азбест) було відправлено на утилізацію в спеціалізовані та сертифіковані компанії. Решту 90 % будівельних відходів успішно перероблено на місці [4].

Розв'язати проблему будівельних та побутових відходів в м. Ірпінь на Київщині допомагає японська компанія Padeco [5] та японське агентство міжнародного співробітництва JICA. У рамках глобального Проєкту екстреного відновлення та переробки відходів в Україні, агентство міжнародного співробітництва JICA передало Ірпінській громаді протягом 2023 р. 39 різних машин: екскаватори, навантажувачі, дробарки та ін. [6].

У квітні 2023 р. Асоціація Переробки Відходів України та Литовська Асоціація Знесення підписали Меморандум про створення майданчика з переробки будівельного сміття в Бучі [7]. Також у серпні 2023 року ізраїльська компанія GreenMix, що спеціалізується на переробці будівельного сміття, заявила про готовність інвестувати в будівництво заводу з екологічної переробки будівельного сміття та демонтувати зруйновані під час бойових дій багатоповерхівки в м. Буча [8]. Однак на сьогодні нами не знайдена інформація про затвердження проєкту чи початок будівництва такого заводу.

Таким чином, утилізація будівельних відходів є важливою екологічною проблемою, розв'язання якої необхідно надавати державній ваги, особливо нині. Необхідне спорудження нових переробних під-

приємств, а також перепрофілювання існуючих, які мають недостатньо завантажені виробничі потужності. Істотним є також питання розроблення відповідної нормативної бази щодо використання вторинних ресурсів з будівельних відходів для виготовлення будівельних матеріалів.

Також військові дії завдали значної шкоди інфраструктурі, яку органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства та приватні компанії використовують у сфері поводження з побутовими відходами. За інформацією Міністерства розвитку громад та територій України, лише в Донецькій, Луганській, Харківській, Київській та Чернігівській областях було знищено та пошкоджено 5 % всіх наявних сміттєзбиральних автомобілів, 17 % всіх біогазових установок, 9 % сортувальних ліній. Прямі збитки сфери управління відходами становили 95,36 млн доларів, орієнтовна вартість вивезення будівельного сміття / завалів становила 320,70 млн доларів, а втрата прибутків підприємствами з утилізації сміття – 11,9 млн доларів [9].

1. Міндовкілля: Масштаби шкоди, завданої довкіллю України від агресії рф, вражають весь світ. *Урядовий портал*. 11 листопада 2022 р. URL : mindovkilliamasshtabi-shkodi-zavdanoyi-dovkilliyu-ukrayini-vid-agresiyi-rf-vrazhayut-ves-svit.

2. Орієнтовні розрахунки збитків нараховані Державною екологічною інспекцією відповідно до затверджених методик. URL : <https://ecozagroza.gov.ua>.

3. Росія влаштує нам сміттєзвалища. Міста переповнені відходами руйнації – що з ними робити. URL : <https://vikna.tv/video/ukrayina/smittye-zvalyshha-perepovneni-vidhodamy-ruynacziyi-massht408.ab-problemy/>.

4. Neo-Eco демонтувала чотири будинки в Гостомелі, переробила 15 тис. тонн будівельного сміття. URL : <https://interfax.com.ua/news/general/898650.html>.

5. Японська компанія планує допомогти Ірпеню із переробкою сміття — Маркушин. URL : <https://suspilne.media/597705-aponska-kompania-planue-dopo-mogti-irpenu-iz-pererobkou-smitta-markusin/>.

6. Відбудова Ірпеня: японське агентство JICA передало партію спецтехніки для переробки будівельного сміття. URL: <https://suspilne.media/530757-vidbudova-irpena-aponske-agentstvo-jica-peredalo-partiu-spectehniki-dla-pererobki-budivelnogo-smitta/>.

7. У Бучі перероблятимуть будівельне сміття. URL: <https://big.informator.ua/uk/2023/04/21/u-buchi-pereroblyatymut-budivne-smittya/>.

8. Україна зароблятиме на переробці будівельного сміття. URL : <https://spilka.pro/ukrayina-zaroblyatyme-na-pererobtsi-budivelnogo-smittya/>.

9. Вивіз сміття в умовах воєнного стану: Кабмін затвердив порядок управління побутовими відходами. URL : <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/20/701350/>.

Buciunas Gediminas,

*PhD, in position of associate professor
of the Law Faculty of Vytautas Magnus University,
Kaunas, Lithuania*

*PhD, Lecturer, in position of professor
of the Academy of Public Security at Mykolas Romeris University,
Vilnius, Lithuania*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1826-0527>

POLICE SOFT POWER INSTRUMENTS. NEW CHALLENGES

“War stirs in men’s hearts the mud of their worst instincts. It puts a premium on violence, nourishes hatred, and gives free rein to cupidity. It crushes the weak, exalts the unworthy, and bolsters tyranny. Time and time again it has destroyed all ordered living, devastated hope, and put the prophets to death.” – Charles DeGaulle (Former President of France, 1890 – 1970, France) [1].

The article presents the author’s thoughts on the new challenges for police, other law enforcement agencies, state institutions and society of Ukraine due to the Russian Federation’s aggressive war launched against the territorial integrity and sovereignty of Ukraine in 2014. The full-scale invasion launched by the Russian Federation on 24 February 2022 has brought an immense impact on the mental health of Ukrainians. It also brings new challenges for the police, other state institutions and for all society. Police officials are part of society, they live and work in the same society, they are also reflecting desires, wishes of society and their behavior during performance duties of protection a public order leaves of pattern in society’s memory, an opinion about police officials.

Wars, civil unrest, military conflicts between non-state players different in nature and essence crisis are significant public health concerns with immense mental health implications and the driving force of changes in human beings’ behavior. According to Murthy RS and Lakshminarayana R., academic findings, anxiety, depression and Post-Traumatic Stress Disorder (hereinafter referred to as “PTSD”) are the most prevalent mental health challenges reported among populations affected by war [2].

The impact on human beings’ mental health from the war in Ukraine was proven by the results of research studies done by scientists A. Kurapov, A. Kalaitzaki, V. Keller, I. Danyliuk and T. Kowatsch. The study aimed to investigate the impact of the ongoing war in Ukraine on the mental health of Ukrainians, focusing on war-induced trauma, disturbances in self-organization, post-traumatic stress disorder, complex post-traumatic stress disorder, anxiety, stress, and depression. Data was collected from 703 participants 6 months after the full-scale invasion using a structured questionnaire. The results of study state that Ukrainians reported that the war itself became a major traumatic event for most of the population. In addition, researchers have identified the prevailing trauma types: (i) experience of war (war exposure), (ii) death of a close person/relative, (iii) accident, and (iv) military actions, which comply with the reported trauma events that include another stressful event. Experience of multiple types of victimization over time leads to increased mental health problems and overall situation with mental health may worsen. However, it is also possible that the low levels of stress, depression, and PTSD among Ukrainians could be due to a lack of awareness acknowledgment of these issues. Many people may not realize that they are experiencing stress or mental health problems, or they may not seek out help for these issues due to stigma or other barriers. It is possible that the prevalence of stress, depression, and PTSD in Ukraine is actually higher than reported, but that these issues are not being adequately addressed [3].

The above presented results of a research study on the mental status of Ukrainians are closely related to the topic of this academic paper. A police official, other state officials who provide different types of social services for local communities are part of society. We can’t analyze the impact of the war in Ukraine on mental health of society separately from the officials representing the different state institutions. Its two intertwined bodies. At the same time changes of mental health caused by the war bring new challenges for public servants, officials and other service providers in their activities.

Police officers, emergency medical workers, social workers are in charge of providing social services and conducting duties assigned to them by law and at the same time they have a relatively high risk of being confronted with aggressive behavior from human beings at work. It proves the results of a survey done by the author of this paper during research on stress management. The target audience of this survey were 176 police officers from the first response teams from the National Police of Ukraine in the region, Patrol Police. The questionnaire was created by the author of this research paper in compliance with ethical and data protection

standards prescribed in the laws. Most respondents (more than 90 % of respondents) to the question. What usually causes you stress at the workplace? They replied – law offenders [4]. This finding also has been proven by the results of another research done by Lisa van Reemst, Tamar F. C. Fischer from the Kingdom of the Netherlands and based on data from a workplace violence survey of the Ministry of the Interior and Kingdom Relations of the Netherlands. Findings of research revealed that police officers are at high risk, facing with violent behavior, action outside their workplace [5]. According to data from the FBI's Law Enforcement Officers Killed and Assaulted (hereinafter referred to as "LEOKA") database, 503 officers nationwide were feloniously killed between 2011 and 2020 [6].

It naturally leads to the question. What measures should police officials take? Part 2 of Article 30 on Types of police measures of Law of Ukraine on the National Police states that "for the purpose of protecting human rights and freedoms, preventing and combating threats to public order and civil security, the Police shall also apply, within the scope of its competence, preventive police measures and coercive measures contemplated in this Law" [7]. Provisions as mentioned above for using coercive measures exist in the laws on police activity in other countries. Two forms of coercion are in place and assigned for the police to use: physical and psychological (in some academic research, laws use the term "mental").

So, it leads to the conclusion that police officers have to choose which form of coercion is going to be used to cope with the challenges during the performance of assigned duties. The instruments (the author's note – the term "instruments" is in use instead of the term "measures" in this paper). How do we connect two parties with opposite positions, approach towards someone or something? One part of the conflict is the sender who has requested or been ordered to do something. Another part of the conflict is the receiver, who must obey some procedures, instructions, and directions. The answer is communication. It is a bridge for connecting the opposite parts of a conflict or relationship. Obviously, the uniqueness of each person during the communication process can lead to problems of interpretation, meaning, or understanding, but dealing with certain behavior types, such as conflicted individuals, makes communication even more difficult. This is especially relevant in the activities of police officers because many of them communicate with various individuals on a daily basis. So, there is a need to identify which communication methods of police officers are effective when communicating with individuals with different types of behavior [8].

Police officers often have to communicate with different types of human beings. Interacting with a conflict-type person makes them feel uncomfortable, as they may be aggressive, have no control over their emotions, and may be under the influence of alcoholic beverages or narcotic or psychotropic substances, which only makes the situation worse. Above mentioned research proves that clear and short instruction, easily understandable to perform, and skilled use of vocal elements, such as volume, pace, pauses, articulation, tone, timbre, and intonation plays an important role in reducing tension at the conflict area. The importance of the use of a voice as a psychological coercion element is also supported by the survey results done by the author. Target audience – 18 police first response team officers (9 male and 9 female) from the National Police of Ukraine in the region, located in the western part of Ukraine. The goal of the survey was to determine how the usage of appropriate words to express the instructions/commands influence the offender and other persons present at the scene of the conflict. To the question: does the use of proper wordings to express instructions affect the behavior of an offender, also other participants of a conflict? 9 respondents answered – yes, it has a crucial impact on the behavior of participants involved in the conflict, mainly on the offender. 2 respondents – partly agree and 7 – slightly agree. The following question was: Did the police officer need to add the additional phrase "please" to an instruction? For example, put down a knife, please. 15 respondents answered – yes. It is a polite way to communicate with every natural person, including an offender. 2 answers were that it may be accepted by an offender as a police officer's weakness, and no need to use the word "please". One respondent answered. A police officer doesn't need to use polite words at all. It is just an instruction issued by a police officer. The Law on Police granted the right for police to issue a verbal instruction that is mandatory to be fulfilled by whom it was addressed [4].

Although a lasting aggressive war launched by the Russian Federation has impacted the mental health of Ukrainians and the situation in a given area is deteriorating. It requests active actions from authorities, society and the international community aiming to softening the consequences of war on human beings' mental health. The author of this paper would like to propose several ideas on improving situations related to mental health. Firstly, education programs should be created designed for different categories of public servants, officials and all society. The educational program could be presented on offline and online platforms. It is important to draw attention on family members of a natural person who suffers from main types of mental health disorders such as anxiety, depression, PTSD. Secondly, to create workplaces. War has a tendency sooner or later to come to an end, and it will be accompanied by the demobilization of hundreds of thousands of people. A well-prepared recovery plan for Ukraine's prosperity should include improvements of infrastructure through construction of

new roads or repairs already in use. The best experience of the recovery of Europe after the devastation of the Second World War should be subject for analysis. Israel's experience on coping with stress, anxiety, PTSD should be a topic for analysis. The need to increase awareness on PTSD is also supported by the survey results done by the author. Target audience – 16 police first response team officers from the National Police of Ukraine in the regions, located in the western part of Ukraine. The goal of the survey was to assess police officials' knowledge of PTSD. To the question: do you need additional trainings on responding to crisis situations related to PTSD? 87.5 % of respondents answered were: "Yes". The following question was: What additional knowledge would like to obtain during the training/advanced training courses related to PTSD? Most of the responders replied that they need training on how to recognize PTSD and what tactics and methods should be used during communication with such the category of human beings.

So, it leads to conclude that educational programs for police cadets, basic and advanced training programs for police officials should be revised and more topics related to the psychology of communication, in recognition of main types of mental health disorders such as PTSD must be introduced.

Conclusions

1. Police officials, public servants, other social service providers have a relatively high risk of being encountered with human beings who suffer from different types of mental health disorders.
2. War hugely impacts on human beings' mental health in Ukraine and brings new challenges for police and other social service providers in arranging their activities, of performance of assigned duties.
3. Police officials have enough psychological coercion instruments in their disposition to persuade the conflict parties to change their attitudes and behavior.
4. Police officials lack knowledge of types of mental health disorders and to recognize them.
5. The state should craft concise social policy on improving mental health of the population affected by war and a clear vision of how to cope with post-war challenges through prepared programs on how to deal with members of society who suffer from different types of mental health disorders.

-
1. 121 Quotes that Analyze the Nature of War and Violence. <https://everydaypeacebuilding.com/121-quotes-that-analyze-the-nature-of-war-and-violence/>
 2. Murthy RS, Lakshminarayana R. (2006). Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*. 5:25–30. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC1472271/>
 3. Kurapov, A., Kalaitzaki, A., Keller, V., Danyliuk, I., Kowatsch, T., (2023). The mental health impact of the ongoing Russian-Ukrainian war 6 months after the Russian invasion of Ukraine. *Front Psychiatry*. 2023 Jul 27;14:1134780. DOI: 10.3389/fpsy.2023.1134780. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37575573/>
 4. Buciunas, G., (2024). Stress factors at police officials' activity. p 315-318. Materials of the XI International Scientific and Practical Internet Conference. Poltava, Ukraine.
 5. Reemst, L., A.& Fischer, T. F. C. (2019). Experiencing External Workplace Violence: Differences in Indicators Between Three Types of Emergency Responders. *Journal of Interpersonal Violence*, Vol. 34 (9), 1864–1889. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0886260516657913>
 6. Law Enforcement Officers Killed and Assaulted (LEOKA). Retrieved from <https://www.fbi.gov/how-we-can-help-you/more-fbi-services-and-information/ucr/publications#LEOKA>
 7. Law on National Police of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
 8. Dobrzinskiene, R., & Palaityte, D. (2023). Effective communication with persons of different behavioral types. *Research journal Public Security and Public Order*, Vol.34, 57-70. Retrieved from <https://ojs.mruni.eu/ojs/vsvt/index>

Василець Д. О.,
старший науковий співробітник науково-організаційного відділення
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

Лук'янов Д. А.,
науковий співробітник науково-організаційного відділення
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

МІЖНАРОДНА ВІЙСЬКОВА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

З початком збройної агресії російської федерації на території України у 2014 році міжнародна військова допомога стала важливим аспектом у забезпеченні збройної відсічі ворогу.

Ключові аспекти міжнародної допомоги та реформування логістики:

Міжнародна військова допомога

– США, Великобританія, країни НАТО стали основними донорами військової техніки, озброєння та навчальних програм.

– З 2014 року Україна отримала нелетальну допомогу (амуніцію, бронезилети, медичне обладнання), а після 2022 року – високотехнологічне озброєння (HIMARS, ППО Patriot, дрони, артилерію, танки, ракети).

– Ленд-ліз та військові пакети допомогли компенсувати дефіцит озброєнь і боєприпасів.

Реформування системи забезпечення

– Перехід на стандарти НАТО: централізоване планування, цифрові системи контролю, гнучке управління запасами.

– Зміна логістичних підходів: оперативні склади ближче до фронту, мобільні логістичні підрозділи.

– Адаптація до гібридної війни: швидке розгортання нових виробничих потужностей, налагодження постачань через партнерів.

Логістика як ключовий фактор у війні

– РФ мала значну перевагу в ресурсах, але проблеми в логістиці (довгі маршрути, централізована структура) зробили її вразливою.

– Україна використала гнучку, асиметричну логістику, що дозволило ефективніше використовувати ресурси та швидко адаптуватися.

– Удар по тилівій логістиці ворога (знищення складів, мостів, залізниць) став одним із найефективніших методів послаблення окупантів.

До повномасштабного вторгнення Україна суттєво поступалася Росії за економічними та демографічними показниками.

Головні виклики для України у війні з РФ:

Економічна нерівність:

– РФ мала у 7,6 разів більший ВВП за ПКС, що дозволяло їй більше витратити на оборону.

– Україна мала значно менший бюджет, але змогла ефективніше використовувати ресурси.

– Війна спричинила падіння української економіки, тоді як Росія поки що витримує санкції завдяки нафто-газовим доходам.

Демографічний фактор:

– росія мала в 3,3 рази більше населення, що давало їй перевагу в мобілізаційному потенціалі.

– В Україні значна частина населення не підлягає мобілізації через вік або зайнятість у критичних галузях.

– Агресор має можливість проводити хвилі мобілізації, використовуючи репресивні методи, а Україна обмежена ресурсами та соціальними факторами.

Військово-технічна перевага РФ:

– До 2022 року РФ мала більшу кількість артилерії, бронетехніки, авіації, ракетної зброї.

– Україна критично залежала від міжнародної військової допомоги.

– Поступова передача сучасної західної зброї допомогла вирівняти баланс, але росія зберігає значні запаси техніки.

Контактна група з питань оборони України, більш відома як «Рамштайн», стала ключовим механізмом координації міжнародної військової допомоги для України. Координація військової допомоги, обговорення стратегічних потреб ЗСУ та планування майбутніх поставок – основна мета зустрічей в даному форматі. Формат «Рамштайн» довів свою ефективність та залишається **фундаментом міжнародної військової підтримки України**. Однак для перемоги Україні потрібне **ще більше далекобійної зброї, систем ППО та авіації**.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАПРАВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ ДО ІНОЗЕМНИХ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ЗАКЛАДІВ

Відновлення боєздатності військовослужбовців, які отримали поранення, травми або контузії під час бойових дій, потребує надання необхідної реабілітаційної допомоги. Відповідні реабілітаційні послуги можуть бути надані як у реабілітаційних закладах України, так і за кордоном.

В.М. Якимець, В. П. Печиборщ, В. В. Вороненко стверджують, що в умовах ведення широкомасштабної війни надзвичайно актуальним питанням є повернення у стрій підготовлених воїнів, адаптованих для ведення бойових дій на передовій, що передбачає здійснення повноцінних реабілітаційних заходів, спрямованих на формування психологічної стійкості до травмуючих факторів під час ведення бойових дій [1, с. 48]. В процесі дослідження проблем психологічної реабілітації, В.В. Волошина дійшла висновку, що такий різновид реабілітаційної допомоги є комплексом заходів для розвитку функцій психічного здоров'я, супутнього соціально-фізичного компоненту, націленим на реінтеграцію військовослужбовців із психічними розладами до суспільного, професійного, особистого життя [2, с. 10]. Зазначені види реабілітаційної допомоги можуть бути надані травмованим військовослужбовцям як в українських, так і в іноземних реабілітаційних закладах.

Згідно із абз. 9 ч. 1 ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх родин у період дії воєнного стану військовослужбовці, які брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах здійснення зазначених заходів, можуть бути направлені відповідно до висновку військово-лікарської комісії для подальшого надання їм медичної допомоги або проведення медико-психологічної реабілітації до медичних закладів, розташованих за межами України [3]. Отже, саме військово-лікарська комісія (далі – ВЛК) може направити військовослужбовця для надання реабілітаційної допомоги в іноземних закладах охорони здоров'я.

Правовий статус та особливості діяльності ВЛК встановлені Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, яке затверджено наказом Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року. Згідно із п. 6.13 Положення про військово-лікарську експертизу військовослужбовці за рішення ВЛК можуть бути направлені для проходження лікування та реабілітації до іноземних закладів охорони здоров'я. Для прийняття рішення про направлення військовослужбовця для проходження реабілітації у закордонні реабілітаційні заклади ВЛК закладу охорони здоров'я буде вивчати виписки із медичних карт стаціонарного хворого, консультативні висновки лікарів-спеціалістів, результати додаткових методів досліджень, довідки про обставини травми (поранення, контузії, каліцтва), а також військово-облікові документи: довідки про проходження військової служби, у тому числі за кордоном, про безпосередню участь у бойових діях тощо [4]. Таким чином, рішення ВЛК про направлення військовослужбовця для проходження реабілітації до іноземного реабілітаційного закладу повинно бути обґрунтовано відповідними документами.

Порядок направлення на лікування за кордон осіб зі складу сил оборони та сил безпеки затверджений окремою постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2022 року. Цей підзаконний акт передбачає, що рішення про направлення постраждалого захисника для лікування та реабілітації в іноземну лікарню може бути прийнято в наступному порядку:

1. Ініціатива про направлення військовослужбовця для лікування в іноземний заклад охорони здоров'я може виходити від ВЛК того українського закладу охорони здоров'я, в якому військовослужбовець перебуває на лікуванні.

2. Керівник закладу охорони здоров'я та лікуючий лікар військовослужбовця готують перелік документів необхідний для прийняття відповідного рішення.

3. Пакет документів надсилається до того міністерства, якому підпорядковується військовий підрозділ, в якому проходить службу військовослужбовець.

4. Міністерство оборони України або МВС України, інший воєнізований орган влади узгоджують рішення про направлення військовослужбовця на лікування до іноземного реабілітаційного закладу із МОЗ України.

5. Остаточні рішення про лікування та реабілітацію військовослужбовця в іноземному закладі охорони здоров'я погоджується із Координаційним центром з надзвичайних ситуацій Європейської комісії. Вказаний координаційний центр володіє інформацією про готовність закладу охорони здоров'я держави-члена Європейського Союзу прийняти українського військовослужбовця на безоплатне лікування [5].

Окреслена процедура прийняття рішення про надання медичної та реабілітаційної допомоги військовослужбовцю в іноземному закладі охорони здоров'я є достатньо складною. Відповідне рішення потребує узгодження з багатьма органами влади, що зумовлено специфікою міжнародної співпраці. Отже, вважаємо, що відповідна процедура прийняття рішення про направлення військовослужбовця для надання реабілітаційної допомоги у закордонний заклад охорони здоров'я потребує спрощення.

1. Якимець М. В., Печиборщ В. П., Вороненко В. В. Гарантована психологічна допомога та реабілітація військовослужбовців – складова національної безпеки. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я*. 2022. № 3 (39). С. 41–50. <https://doi.org/10.11603/1681-2786.2022.3.13435>

2. Волошина В. В. Сутність поняття психологічної реабілітації військовослужбовців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2024. № 2. С. 7–11 <https://doi.org/10.32782/psyvisnyk/2024.2.1>

3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10 лютого 2025 року)

4. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 р. № 402. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 10 лютого 2025 року)

5. Про затвердження Порядку направлення осіб із складових сил оборони та сил безпеки, постраждалих у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, на лікування за кордон : постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2022 № 411. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2022-п> (дата звернення: 10 лютого 2025 року)

ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ АНАЛІТИЧНИХ ЗАХОДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ДОВКІЛЛЯ

У відповідності до Закону України «Про Державне бюро розслідувань», Державне бюро розслідувань є центральним органом виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність з метою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції [1].

На виконання вимог пункту 2 частини 1 статті 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» Державним бюро розслідувань, відповідно до покладених завдань та у межах компетенції, постійно здійснюються інформаційно-аналітичні заходи щодо встановлення системних причин та умов проявів організованої злочинності й інших видів злочинності, протидію яким віднесено до компетенції ДБР, вжиття заходів до їх усунення [1].

З урахуванням вимог Стратегічної програми діяльності Державного бюро розслідувань на 2022-2026 рр., Державне бюро розслідувань зосереджує зусилля на організації системної та комплексної роботи щодо захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави.

Не зважаючи на повномасштабну агресію росії проти України, Державне бюро розслідувань не залишає поза увагою запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у сфері охорони довкілля. Слід зазначити, що у той час, коли робота державних органів, поряд з виконанням передбачених законодавством функцій, спрямована на забезпечення національної безпеки, збереження стабільності в умовах воєнного стану, окремі посадові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних і контролюючих органів, нехтуючи вимогами регулюючих галузевих норм законодавства, намагаються налагодити злочинні механізми задля власного збагачення.

У поточних реаліях національну безпеку доцільно трактувати як захищеність інтересів суспільства, держави, та громадянина від зовнішніх та внутрішніх загроз (економічних, екологічних, соціальних, енергетичних), для забезпечення сталого розвитку суспільства, шляхом вчасного запобігання та нейтралізації існуючих чи ймовірних загроз [2, с. 10].

У даному контексті як негативний приклад можна навести протиправну діяльність посадових осіб ДП «В», які протягом останніх п'яти років здійснювали видобування корисних копалин (кам'яне вугілля) загальнодержавного значення без спеціальних дозволів на користування надрами, завдаючи при цьому екологічну (наднормативне викидання забруднюючих речовин в атмосферне повітря при відсутності дозволу на викиди забруднюючих речовин від стаціонарних джерел; здійснення забору та використання підземної води без дозволу на спеціальне водокористування; наднормативні скиди забруднюючих речовин у зворотних водах на скиди у водойми) та економічну шкоду державі (здійснення діяльності з добування кам'яного вугілля, за відсутності спеціального дозволу на користування надрами).

У ході досудового розслідування та оперативного супроводу відповідного кримінального провадження встановлено, що ДП «В» для продовження строку дії спеціальних дозволів на користування надрами направлялись до Державної служби геології та надр України відповідні заяви. За результатами розгляду яких Службою у продовженні було відмовлено.

У відповідності до відомих нормативно-правових документів Держгеонадр вбачається, що при надходженні до Держгеонадр заяви про продовження строку спецдозволу, така заява реєструється внутрішнім вхідним номером та передається до виконання у відділ використання надр та забезпечення виконання процедур надання спеціальних дозволів, Департамент правового забезпечення та Департамент державного геологічного контролю. Після чого, головним виконавцем є відділ використання надр та забезпечення виконання процедур надання спеціальних дозволів, який здійснює її первинну перевірку на відповідність вимогам законодавства. У разі невідповідності вимогам Порядку заява з листом, в якому зазначаються зауваження щодо пакету документів наданих на продовження дії спеціального дозволу повертається.

У випадку, якщо пакет документів пройшов першочергову перевірку та відповідає вимогам Порядку далі один з примірників пакету документів надсилається до Міндовкілля, другий на ДНВП «Геоі-

нформ України», де вони здійснюють подальшу перевірку документів на відповідність: щодо руху запасів, надають довідку з бази ДНВП «Геоінформ України», тощо, відповідно до покладених на них завдань.

У той самий час, протягом 15 робочих днів Міндовкілля надає Держгеонадрам, зокрема відділу використання надр та забезпечення виконання процедур надання спеціальних дозволів, пропозицію щодо продовження дії спеціального дозволу, або зауваження щодо поданих документів надрокористувачем, у випадку наявності зауважень від Міндовкілля, заява повертаються до надрокористувача з копією зауважень від Міністерства.

Надалі, ДНВП «Геоінформ України» при отриманні пакету документів протягом 10 днів надають висновок щодо опрацювання геологічних матеріалів: контур заяви контуру спеціального дозволу щодо координат, довідка про запаси, довідку з архівів протоколів ДКЗ СРСР/України, тощо.

При виявленні зауважень, ДНВП інформує Держгеонадра, після чого, Держгеонадра аналізують виявлені ДНВП зауваження, що не завжди є підставою для відмови в продовженні строку дії спеціального дозволу.

Після отримання пропозицій від Міндовкілля щодо заяви та інформаційного звіту від «Геоінформ України», пакет документів виноситься на розгляд робочої групи надрокористування, до складу якої входять: представники Департаменту державного геологічного контролю, Управління геології, департаменту правового забезпечення, відділу використання надр та забезпечення виконання процедур надання спеціальних дозволів, головуючим у групі є директор Департаменту державного геологічного контролю.

Таким чином, не зважаючи на обізнаність відповідних посадових осіб Держгеонадр, рішення щодо продовження спеціального дозволу на видобування кам'яного вугілля прийнято не було.

Необхідно зауважити, що однією з передумов, що сприяла вчиненню зазначеного кримінального правопорушення, є бездіяльність окремих службових осіб Держгеонадра та неналежний контроль зі сторони їх керівників, а також відсутність чітко регламентованого законодавчого механізму щодо проведення заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Така негативна практика посадових осіб Держгеонадр є причиною зниження довіри суспільства до системи державного управління загалом, а в умовах повномасштабної агресивної війни, яку веде російська федерація проти України, враховуючи правовий режим воєнного стану, завдає додаткової шкоди політичній організації суспільства та підриває демократичні процеси.

Слід звернути увагу, що вчинення злочинів вказаної категорії також зумовлені наступними факторами:

- неналежне законодавче врегулювання питання проведення заходів державного нагляду (контролю) у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр (впровадження та розробка нових інструкцій, положень, які регламентували б діяльність структурних підрозділів Міндовкілля, Держгеонадр, Геоінформ України);
- відсутність дієвого контролю та впливу з боку контролюючих і правоохоронних органів у сфері використання та охорони надр;
- незначні розміри адміністративних стягнень (штрафів) за порушення природоохоронного законодавства є неефективними для запобігання вчинення порушень у майбутньому;
- дефіцит вугілля, що може призвести до виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру.

1. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_derzhavne_byuro_rozsliduvan/1.htm.

2. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. с. 372.

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Злочини проти цивільного населення, зокрема насильницькі зникнення, катування та депортація, є злочинними порушеннями міжнародного гуманітарного права та прав людини. Для ефективного розслідування таких злочинів необхідне залучення спеціальних знань у галузі криміналістики, судової медицини, психології та інших наукових дисциплін.

У даній доповіді розглянуто експертні підходи до 1) встановлення фактів насильницьких зникнень, катувань та депортації, а також 2) значення психологічної експертизи у розслідуванні злочинів проти людяності та ін.

1. Експертні підходи до встановлення фактів насильницьких зникнень, катувань та депортації

1.1. Судово-медична експертиза відіграє ключову роль у розслідуванні злочинів проти цивільного населення. Її основними завданнями є: встановлення причин смерті жертв; ідентифікація тіл загиблих; виявлення тілесних ушкоджень, характерних для катувань; визначення термінів і обставин заподіяння ушкоджень.

Огляд місця події та проведення ексгумацій на територіях масових поховань є критично важливими для документування воєнних злочинів. У цьому процесі застосовуються сучасні методи, зокрема 3D-реконструкція місць злочину, аналіз ДНК та радіологічні дослідження.

1.2. Криміналістичний аналіз доказів. Криміналістичні методи дослідження відіграють важливу роль у виявленні злочинів проти цивільного населення. Серед основних методів:

- Аналіз відео- та фотодоказів (записи камер спостереження, супутникові знімки та ін.);
- Баллістична експертиза (визначення типу зброї, використаної при вчиненні злочинів та ін.);
- Хімічний аналіз речовин, які могли бути використані під час катувань або масових убивств.

Застосування штучного інтелекту та великих масивів даних (Big Data) дозволяє автоматизувати процеси пошуку та аналізу доказової бази.

1.3. Документування випадків депортації. Депортація цивільного населення є порушенням міжнародного гуманітарного права. Для її розслідування застосовуються: аналіз документів про примусове переселення; свідчення потерпілих та очевидців; геолокаційний аналіз маршрутів пересування; вивчення архівних даних, у тому числі телефонних з'єднань та транспортних записів.

2. Використання психологічної експертизи у розслідуванні злочинів проти людяності

2.1. Роль психологічної експертизи у встановленні наслідків катувань. Психологічна експертиза допомагає встановити психологічний стан жертв насильства та катувань. Основні завдання такої експертизи: оцінка посттравматичного стресового розладу (ПТСР); визначення наслідків катувань на психічне здоров'я постраждалих; аналіз можливих психологічних маніпуляцій, які використовувалися над потерпілими.

У цьому контексті важливими є: глибинні інтерв'ю та аналіз невербальних реакцій; використання психометричних тестів (MMPI, PCL-5); оцінка психологічних наслідків у дітей, які стали свідками або потерпілими злочинів.

2.2. Свідчення постраждалих: психологічні аспекти. Психологічна експертиза сприяє оцінці достовірності свідчень потерпілих злочинів. Зокрема, вона допомагає визначити:

- Чи має свідок когнітивні або емоційні бар'єри для відтворення подій;
- Чи не є свідчення викривленими через психологічний тиск або маніпуляцію;
- Чи не відбулося витіснення спогадів унаслідок психологічного захисту.

2.3. Психологічна допомога жертвам злочинів проти людяності. Постраждалі від злочинів проти людяності потребують тривалої реабілітації. Основні напрями психологічної допомоги: індивідуальна та групова психотерапія; робота з дітьми, які пережили воєнні злочини; програми соціальної адаптації для депортованих осіб.

3. Залучення міжнародних експертів до розслідування. Ефективне розслідування злочинів проти цивільного населення вимагає залучення міжнародних фахівців та експертів, що дозволяє: забезпе-

чити незалежну та неупереджену оцінку доказів; використати передові методики розслідування, які застосовуються у міжнародній практиці; покращити співпрацю з міжнародними організаціями (ООН, Міжнародний кримінальний суд, ОБСЄ, INTERPOL); забезпечити документування злочинів відповідно до міжнародних стандартів; підвищити рівень підготовки національних експертів завдяки міжнародному обміну досвідом.

4. Необхідність оприлюднення результатів розслідування через ЗМІ. Гласність та прозорість розслідувань злочинів проти цивільного населення є важливими факторами для забезпечення міжнародної підтримки, правосуддя та суспільного контролю. Публічне висвітлення результатів розслідувань сприяє:

- **Посиленню міжнародного тиску на винуватців** (оприлюднення доказів злочинів через ЗМІ сприятиме ухваленню міжнародних санкцій та судових процесів проти злочинців).
- **Зміцненню довіри до правоохоронних органів** (інформування громадськості про перебіг та результати розслідувань підвищує довіру до слідчих органів та судової системи).
- **Забезпеченню історичної справедливості** (документування та оприлюднення фактів злочинів сприяє збереженню історичної пам'яті та запобігає спробам заперечення або викривлення фактів).
- **Захисту прав постраждалих** (публічне висвітлення справ допомагає постраждалим отримати підтримку від міжнародних організацій, психологічну допомогу та компенсацію).
- **Мобілізації міжнародної спільноти** (через ЗМІ можна привернути увагу міжнародної громадськості, організацій ООН, Європейського суду з прав людини та правозахисних організацій, що сприятиме встановленню справедливості).

Методи поширення інформації включають: проведення пресконференцій із представниками слідчих органів та правозахисних організацій; публікацію аналітичних звітів та доповідей на міжнародних платформах; використання соціальних мереж для інформування громадськості; взаємодію із журналістами провідних міжнародних медіа для підготовки документальних розслідувань.

Отже, застосування спеціальних знань у розслідуванні злочинів проти цивільного населення є ключовим фактором для встановлення справедливості. Використання судово-медичних, криміналістичних та психологічних експертиз дозволяє: об'єктивно задокументувати злочини; надати докази для міжнародних судових інстанцій; забезпечити психологічну реабілітацію постраждалих. Оприлюднення результатів розслідувань через засоби масової інформації є критично важливим для досягнення правосуддя, привернення міжнародної уваги та запобігання повторенню подібних злочинів у майбутньому.

Висоцька І. Б.,

заступник начальника відділу організації освітнього процесу-
завідувач відділення планування та організації навчання,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Нагірна О. В.,

доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗВИТОК ІТ-ГАЛУЗІ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Основною особливістю сучасного розвитку світової економіки є використання знань як засобів виробництва. На тлі збільшення обсягів інформаційних потоків, знання та інформація стають вирішальним чинником економічного розвитку. Процес цифрової трансформації пронизує різні сфери життєдіяльності суспільства. За таких умов всесвітнім трендом є збільшення попиту на «цифрові» продукти, трансформацію бізнес-моделей та структуру економіки. Відтак країни, які прагнуть досягти прогресу, створюють привабливі умови для провадження ІТ-бізнесу, а науково-експертне середовище активізує пошукову діяльність у цій царині.

За короткий проміжок часу ІТ-сфера перетворилась на один з головних драйверів світової економіки, ставши каталізатором для основоположних змін і трансформацій у багатьох інших галузях. Упродовж останніх років ІТ-сфера була однією із сфер, що найбільш динамічно розвивались і в Україні. Усе більше українських промислових підприємств впроваджує технології Big Data, 3D-друку, хмарних сервісів та робототехніки. В цих технологіях лідирують фармацевтика, машинобудування та виробництво техніки [1].

На сьогодні українська економіка зазнає суттєвих втрат від війни. Військова агресія російської федерації проти України стала причиною катаклізмів у економічній сфері, що проявилось у значному скороченні обсягів ВВП, руйнації активів, порушенні механізму функціонування фінансової сфери, падінні рівня та якості життя населення.

Не є виключенням і ІТ-галузь. Повномасштабне вторгнення Російської федерації стало причиною падіння темпів розвитку галузі. Оскільки ІТ-сфера України є орієнтованою на експорт, то основним показником який її характеризує є обсяг експорту ІТ-послуг. Згідно з інформацією Національного Банку України, обсяг експорту ІТ-послуг у 2024 р. продовжує знижуватись, зменшившись на 4,3% порівняно з 2023 р. та на 14% порівняно з рекордним 2022 р. До цього, показники були позитивними, демонструючи зростання на 6,8% у порівнянні з 2021 р. та на 32,4% порівняно з 2020 р. [2]. Основним імпортером українських ІТ-послуг залишаються Сполучені Штати Америки (обсяг експорту 2,4 млрд дол. США). На другому та третьому місцях Великобританія (565 млн млрд дол. США) та Мальта (502 млн млрд дол. США).

Відновлення української економіки повинно відбуватися на основі новітніх цифрових технологій. Саме ІТ-індустрія є каталізатором модернізації вітчизняної економіки. За перший рік війни цифровий простір продемонстрував стійкість до зміни умов функціонування, а також здатність не тільки адаптуватись, але й демонструвати розвиток в критичних умовах. Саме ІТ-індустрія є локомотивом, який впроваджує новації у всі галузі економіки.

Для швидкої цифрової трансформації вітчизняної економіки, доцільно здійснити низку заходів, реалізація котрих матиме синергетичний ефект:

-здійснити цифрову трансформацію окремих галузей. Серед пріоритетів відбудови є енергетична галузь. Оскільки об'єкти критичної інфраструктури стали першочерговою ціллю для знищення ворогом (на початок 2023 р. більше половини об'єктів енергетичної інфраструктури знищено [3]) ця галузь потребує першочергової модернізації – реалізації проєктів «цифрові електростанції», здійснити цифровізацію енергетичної сфери та застосовувати інтелектуальні лічильники.

-розбудова цифрової інфраструктури. Цифрова трансформація неможлива без забезпечення доступу до мережі Інтернет. Високошвидкісне широкосмугове підключення є важливим компонентом цифровізації. Саме тому, першочерговим завданням із відновлення звільнених територій є відновлення надання послуг телекомунікаційними операторами. Проте масштаби пошкодження мереж є значними, а, отже, Україна без донорської підтримки не зможе швидко відновити їх.

- *розширення цифрових державних послуг*. У довоєнний період з метою забезпечення прозорості та зниження корупційного ризику в Україні реалізовано кілька проєктів. Реалізовані проєкти мали значний успіх та отримали підтримку серед населення. Задля продовження реформ та з метою інтеграції України у Європейський цифровий прості доцільно здійснити цифрову трансформацію митниць, оформлення торговельної документації, транспортно-логістичної та інших сфер.

-
1. IT Ukraine Association. Do IT Like Ukraine. 2022. URL: <https://itukraine.org.ua/it-reports-do-it-like-ukraine.html>
 2. IT Ukraine Association. Падіння експорту IT-послуг у 2024 році склало понад 4%. URL: <https://itukraine.org.ua/padinnya-eksportu-it-poslug-u-2024-rotsi-sklalo-ponad-4-shho-dali/>
 3. Лаб'як І. Частина енергетичної інфраструктури України – повністю знищена, близько 50% – пошкоджено <https://tsn.ua/ukrayina/chastina-energetichnoyi-infrastrukturi-ukrayini-povnistyu-znischena-blizko-50-poshkodzheno-2219656.html>
 4. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України: наукова доповідь / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcja-povojennoji-economiky.pdf>

Вінічук М. В.,
професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Коваль П. Є.,
аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ ІТ-КОМПАНІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Діяльність ІТ-компаній в умовах сьогодення піддається вагомому впливу викликів і небезпек сучасності, які характеризуються динамічністю змін та мінливістю проявів. За таких умов особливої актуальності набуває необхідність захисту інтересів ІТ-компаній від ризиків і загроз, що негативно впливають на рівень забезпечення безпечних умов їх функціонування та досягнення поставлених цілей у сфері інформаційної безпеки.

Очевидно, що повномасштабне вторгнення росії на територію України спровокувало поглиблення проблеми захисту діяльності ІТ-компаній та гарантування їх інформаційної безпеки, адже, нестабільність та невизначеність обумовлюють зростання чисельності кібератак зі сторони країни-агресора, а також перешкоджають вчасному виявленні загроз та апробації сучасних технологій у практичній діяльності [1, с. 92], що, своєю чергою, провокує необхідність формування системи протидії кіберзагрозам та розроблення додаткових методів нейтралізації негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів. Більше того, окремі вітчизняні науковці, зокрема, Г. Леськів, В. Гобела та Н. Лесик [2], стверджують, що основна проблема протидії загрозам інформаційній безпеці ІТ-компаній та забезпеченню стабільності їх діяльності в умовах війни полягає у відсутності чітко сформульованої моделі протидії проблемам і ризикам інформаційній безпеці на рівні ІТ-компаній. Не менш важливою проблемою, на думку вчених, є й обмеження можливостей використання широкого спектру методів прогнозування, що пов'язано із стійкою невизначеністю розвитку підприємницького середовища та непередбачуваністю військової ситуації в країні.

Ще однією вагомою проблемою протидії загрозам інформаційній безпеці ІТ-компаній в умовах війни є недосконалість чинного законодавства України, що призводить до неможливості ефективно здійснювати регулювання основних аспектів захисту інформації, яка містить комерційну таємницю, оскільки достатньо частими є випадки порушення правил щодо порядку користування інформацією з обмеженим доступом. В даному контексті доцільним виявляється його перегляд та внесення змін і доповнень із урахуванням викликів війни та посилення норм дотримання принципів конфіденційності, цілісності й доступності інформації.

Крім того, ІТ-компанії зустрічаються із такою проблемою як відсутність висококваліфікованого персоналу, спроможного ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні пристрої та технічну продукцію, що призводить до втрати інформації про інноваційні виходи та такої, що становить комерційну таємницю.

Таким чином, на підставі зазначеного можна стверджувати, що в сучасних умовах війни ІТ-компанії піддаються негативному впливу зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, які обумовлюють виникнення вагомих проблем протидії загрозам інформаційній безпеці ІТ-компаній та потребують вирішення із застосуванням сучасних методів та інноваційних заходів.

1. Вінічук М.В., Коваль П.Є. Проблеми запобігання та протидії загрозам інформаційній безпеці ІТ-компаній. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 90 – 95. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2024-1-13>.

2. Леськів Г.З., Гобела В.В., Лесик Н.А. Характеристика основних проблем забезпечення інформаційної безпеки в умовах впливу цифрових технологій. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-8>.

Вітомський Ю. Л.,
доцент кафедри філософії та психології,
кандидат психологічних наук
(Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»)

Бондаренко С. Ю.,
фахівець Навчально-наукового інституту
інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій
(Національна академія СБ України)

КІБЕРПСИХОЛОГІЧНА ВІЙНА ТА ЇЇ ДОВГОСТРОКОВІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ

Поява кіберпсихологічної війни як прояву асиметричного конфлікту в межах цифрової парадигми породжує багатогранний континуум соціально-психологічної дестабілізації, нейрокогнітивного дисонансу та масової модифікації поведінки, що виходить за межі традиційного розуміння психологічної війни. На відміну від традиційних модальностей психологічних операцій, кіберпсихологічна війна діє на стику когнітивної війни, алгоритмічно керованого нейропластичного кондиціонування та використання емерджентного штучного інтелекту (ШІ) в дезінформаційних кампаніях, породжуючи форму когнітивного підкорення, яка змінює як індивідуальну, так і колективну психосоціальну архітектуру в підступний, довготривалий і здебільшого непомітний для постраждалих груп населення спосіб. «Епістемічна ерозія» (авторське визначення), спричинена тривалим впливом механізмів кіберпсихологічної війни, прискорює структурну дисоціацію як на мікро-, так і на макрорівнях психосоціального рівня, спричиняючи стан хронічної когнітивної заплутаності, коли люди відчують рекурсивні цикли інформаційної неопределенності, що призводить до краху епістемологічних переконань, які формують основу суспільної згуртованості та раціонального прийняття рішень.

Соціально-психологічні наслідки кіберпсихологічної війни проявляються в ерозії структур колективної ідентичності, що призводить до глибокої дезінтеграції суспільної довіри, особливо в суспільствах, які піддаються систематичним операціям когнітивної війни. Стратегічне розгортання потужної психометричної війни за допомогою генеративних ворожих мереж (GAN) з глибоким навчанням посилює фрагментацію колективної ідентичності, оскільки населення опиняється в епістемічних «силосах», які закріплюють антагоністичне сприйняття аутгруп, роблячи соціальне примирення важким, якщо не неможливим, завданням [1]. Колективний дисонанс, що виникає в результаті, породжує масовий соціогенний стан, подібний до істеричного зараження, коли цілі групи населення демонструють гіперреактивні когнітивні упередження, такі як ефект Даннінга-Крюгера та ефект ілюзорної правди, посилюючи стійкість до дезінформації в контрінтуїтивний спосіб, що зводить нанівець традиційні стратегії когнітивного щеплення.

В економічному плані затяжні наслідки кіберпсихологічної війни проявляються в систематичному зниженні продуктивності ринку праці, підприємницьких інновацій та макроекономічної стабільності, зокрема в тому, що когорти робочої сили, які зазнали хронічної кіберпсихологічної війни, демонструють підвищені показники паралічу прийняття рішень, нехті до ризику та ангедонічну економічну поведінку. Кіберпсихологічне виснаження когнітивних ресурсів прискорює помітне зниження показників гнучкого інтелекту, особливо у молодих людей, які відчують фрагментацію уваги, спричинену надмірною цифровою стимуляцією, що погіршує їхню адаптивну когнітивну гнучкість і знижує їхню здатність до вирішення складних проблем – ключових рушіїв економічних інновацій і технологічного прогресу [2, с. 116]. Це, своєю чергою, призводить до деградації національних інноваційних екосистем, роблячи відповідні економіки вразливими до системної стагнації та зовнішньої залежності.

На екзистенційному рівні кіберпсихологічна війна вносить парадигмальний зсув у феноменологію людини, де традиційні конструкти самості, агенції та свободи волі зазнають радикальної метаморфози під впливом когнітивної реструктуризації, опосередкованої штучним інтелектом. Алгоритмічна індукція гіперреалістичних симулякрів породжує бодріярівську кризу сприйняття реальності, коли межа між органічною когнітивною здатністю та нав'язаною ззовні когнітивною маніпуляцією стає безповоротно розмитою. Ця парадигма гіперреальності прискорює появу опосередкованого цифровими технологіями дисоціативного конструкту ідентичності, в якому індивіди демонструють виражені симптоми дереалізації та деперсоналізації, що призводить до глибокого екзистенційного відчуження та аномії, які поси-

люють довготривалу суспільну атомізацію. Нейропсихологічне вбудовування екзогенних когнітивних імперативів у нейронну архітектуру цивільних осіб, які зазнали кіберпсихологічної війни, ефективно розчиняє автономні процеси прийняття рішень, тим самим сприяючи створенню середовища, в якому поведінкова передбачуваність і дотримання алгоритмічних директив стають психодинамічним станом за замовчуванням.

Наслідки кіберпсихологічної війни для різних поколінь є особливо глибокими, оскільки нейронний імпринтинг кіберіндукованих когнітивних схем передає неадаптивні когнітивні патерни наступним поколінням через епігенетичні механізми. Доведено, що хронічний вплив алгоритмічних психологічних операцій викликає спадкові модифікації в структурі метилування ДНК у генетичних локусах, що реагують на стрес, зокрема в гені NR3C1, який модулює чутливість глюкокортикоїдних рецепторів [2, с. 132]. Ці трансгенераційні епігенетичні зміни схиляють наступні когорт до підвищеної чутливості до стресу, підвищеної сприйнятливості до афективних розладів і зниженої здатності до когнітивної стійкості, таким чином забезпечуючи увічнення кіберпсихологічних психопатологій, спричинених війною, ще довгий час після припинення відкритих бойових дій.

Підсумовуючи, кіберпсихологічна війна являє собою онтологічний розрив у тканині людського пізнання, суспільних функціях та економічній стійкості, наслідки якого виходять далеко за межі безпосереднього театру конфлікту. Підступна природа цього способу ведення війни вимагає розробки контрзаходів, які виходять за межі традиційних парадигм психологічної стійкості, натомість вимагаючи впровадження стратегій нейрокогнітивної імунізації, когнітивних брандмауерів, керованих штучним інтелектом, і методологій психометричної ентропії, покликаних перекалібрувати пластичність нейронних мереж у бік адаптивної когнітивної рівноваги. Лише завдяки синтезу передових нейропсихологічних, соціокогнітивних та економічних механізмів втручання людство може сподіватися пом'якшити згубні довгострокові наслідки кіберпсихологічної війни та захистити цілісність автономного людського пізнання в цифрову епоху.

1. R. Shandler, M. L. Gross, D. Canetti. Cyberattacks, Psychological Distress, and Military Escalation: An Internal Meta-Analysis. *Journal of Global Security Studies*, Volume 8, Issue 1, March 2023, <https://doi.org/10.1093/jogss/ogac042> (дата звернення: 06.02.2025)

2. Kibris A., Goodwin R. The long-term effects of war exposure on psychological health: An experimental study with Turkish conscript veterans. *Social Science & Medicine*. 2023. С. 116-117. URL: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2023.116453> (дата звернення: 07.02.2025).

3. Miller K. E., Rasmussen A. The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. *Epidemiology and Psychiatric Sciences*. 2016. Т. 26, № 2. С. 129–138. URL: <https://doi.org/10.1017/s2045796016000172> (дата звернення: 07.02.2025).

Вітюк О. О.,
заступник начальника Управління –
начальник відділу інформаційно-аналітичного забезпечення
та взаємодії з територіальними органами
Управління інформаційно-аналітичного забезпечення
та взаємодії з територіальними органами
Департаменту організаційного забезпечення,
кандидат історичних наук
(Державна міграційна служба України)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРЕВЕНТИВНО-ПРОФІЛАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ – ОДНЕ ІЗ ОСНОВНИХ ЗАВДАНЬ ДЕРЖАВНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Переселення різних народів у світовій історії, зміна динаміки міграційних рухів існували та змінювались постійно. Завдяки постійній міграції населення, з метою пошуку кращих умов для існування, виникали цілі держави. Причини ж міграції були доволі різноманітні, від локальних збройних конфліктів до глобалізаційних світових процесів.

Наша держава, завдяки своєму вигідному геополітичному розташуванню є транзитним міграційним шляхом для нелегальних мігрантів, які прагнуть потрапити, перш за все, у Європу, зазвичай нелегальним шляхом. Нелегальну міграцію не можна виокремити в окреме явище, оскільки вона є частиною міграційних процесів.

Превентивно-профілактичні заходи щодо попередження та протидії нелегальній міграції реалізовує Державна міграційна служба України (далі – ДМС) у співпраці з іншими відомствами системи Міністерства внутрішніх справ України.

Відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360, ДМС є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [1].

До основних завдань ДМС, зокрема, належить реалізація державної політики у сфері протидії нелегальній (незаконній) міграції та внесення на розгляд Міністра внутрішніх справ пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у даному напрямку.

Доволі результативними превентивно-профілактичними заходами з нагляду та контролю за виконанням законодавства в міграційній сфері, які здійснюються ДМС, є систематичне проведення цільової операції під умовною назвою «Мігрант».

У 2024 р. превентивно-профілактичні заходи тривали з 29.04.2024 по 30.11.2024. Проаналізуємо результати їх проведення, підсумовуючи загальні наслідки по регіонах України.

На територіях Кіровоградщини та Черкащини працівниками ЦПМУ ДМС було виявлено 219 порушників міграційного законодавства, з яких – 49 нелегальних мігрантів. Стосовно 43 осіб були ухвалені рішення про примусове повернення до країн походження [2].

Працівниками УДМС у Вінницькій області, з метою виявлення порушників, було перевірено ринки, гуртожитки, розважальні заклади, заклади громадського харчування, залізничні станції та автовокзали. В результаті операції було виявлено 29 осіб, які перебували на території України нелегально, для 26 з них було прийнято рішення про примусове повернення, для 3 – примусове видворення. Крім того, 138 осіб було притягнуто до адміністративної відповідальності за порушення міграційного законодавства, загальна сума накладених стягнень склала понад 400 тис. грн. [3].

В Одеській області було виявлено 72 нелегальних мігранти, з них, по 66 було прийнято рішення про примусове повернення іноземців до країн походження або третіх країн, по 6 – рішення про примусове видворення. Загалом виявлено 102 порушника міграційного законодавства [4].

На Сумщині в ході проведення профілактичних заходів було виявлено громадянку Кенії, яку притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 203 КУпАП, за порушення вимог реєстрації місця проживання; громадянина рф притягнуто до адміністративної відповідальності за ч. 2 ст. 203 КУпАП, за порушення правил перебування в Україні [5].

За результатами проведених заходів на Чернігівщині притягнуто до адміністративної відповідальності 95 порушників міграційного законодавства; прийнято 13 рішень про примусове повернення до

країн походження та 2 рішення про примусове видворення з території України, які фактично виконані. За фактами порушень міграційного законодавства накладено штрафів на суму понад 300 тис. грн. [6, с. 11].

В Івано-Франківській області було виявлено 22 іноземці з не врегульованим статусом. Матеріали з протоколів про адміністративні правопорушення засвідчують, що це громадяни 10 країн: гендерно різні люди (чоловіки та жінки), у кожного своя ситуація та історія в житті. В'їжджали на законних підставах, але надалі не дотрималися правил перебування іноземців в Україні, як наслідок стали правопорушниками національного законодавства. Зобов'язання виїхати з України отримали 16 іноземців: 7 громадян Молдови, 2 громадян Італії, громадяни Єгипту, Марокко, білорусі, Литви виконали вимоги, ще двом громадянам Молдови і громадянину Нігерії встановлено конкретні терміни для залишення території нашої країни. Водночас стосовно 6 іноземців були ухвалені рішення про примусове видворення з України. Двох з них (громадяни республіки білорусь) видворено через гуманітарний коридор на українсько-білоруському кордоні, натомість 4 правопорушників, згідно з рішеннями суду, поміщено до спеціалізованого пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства (ПТП), що у Волинській області, з метою їх ідентифікації (оформлення проїзних документів) та здійснення подальших заходів за процедурою примусового видворення. Йдеться про громадян рф, Єгипту, Казахстану і Туркменістану. За період проведення операції «Мігрант» в Івано-Франківській області загалом задокументовано півсотні порушень законодавства про правовий статус іноземців. Правопорушники сплатили до державного бюджету штрафів на загальну суму понад 120 тис. грн. [7, с. 10].

Загалом за 2024 р. працівниками ДМС виявлено 3058 нелегальних мігрантів, серед яких 2288 – чоловіки, 770 – жінки [8]. Вказані показники свідчать про дієвість ДМС у напрямку протидії нелегальній міграції.

Протидія нелегальній міграції, реалізації превентивно-профілактичних заходів щодо її запобігання, особливо в умовах повномасштабного вторгнення рф в Україну була і залишається під пильною увагою ДМС та є одним із пріоритетних напрямків її діяльності.

1. Про затвердження Положення про Державну міграційну службу України : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 № 360. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/360-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.01.2025).
2. У ЦПМУ підсумували результати операції «Мігрант». URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/16778.html> (дата звернення: 13.01.2025).
3. Операція «Мігрант» у Вінницькій області: підсумки. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/16779.html> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Про операцію «Мігрант» на Одещині. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/17247.html> (дата звернення: 13.01.2025).
5. У Сумах список порушників міграційного законодавства поповнили громадянин рф та громадянка Кенії. URL: <https://dmsu.gov.ua/news/region/17460.html> (дата звернення: 13.01.2025).
6. На Чернігівщині завершилася операція «мігрант». *Міграція*. 2024. № 12 (269). С. 11.
7. Десятьох іноземців видворено з України за порушення міграційного законодавства. *Міграція*. 2024. № 12 (269). С. 10.
8. Показники діяльності ДМС за 2024 рік. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2024_12.pdf (дата звернення: 13.01.2025).

ПРОСВІТНИЦЬКО-ВИХОВНА СКЛАДОВА У ВОЛОНТЕРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Волонтерство є чи не одним із найяскравіших проявів громадянської активності суспільства, де безкорислива діяльність спрямована на допомогу іншим, де зміцнюється соціальна згуртованість та демократичні цінності. Особливий прояв волонтерської діяльності став саме під час кризових періодів, таких як війна, гуманітарні катастрофи чи природні катаклізми.

У статті «Волонтерський рух України в умовах військової агресії» автори Манелюк Юрій, Луценко Вікторія, Савчук Назарій зазначають: «Діяльність волонтерів є основним чинником для заснування й ефективного розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найкращі та найсвітліші бажання людства – бажання свободи та миру, захищеності та справедливості для усіх людей. І тому наша держава повинна сприяти всебічному розвитку як і волонтерських організацій, так і руху в цілому. Для нашої країни волонтерська діяльність є надзвичайно актуальною та важливою. Ще з давніх часів у українського народу існувала традиція – об'єднуватись з метою досягнення спільної мети, за історію незалежності можна виокремити три найбільші підйоми й активізації волонтерського руху в Україні» [1, с.29].

Історія волонтерського руху сягає давніх часів: в античні періоди люди об'єднувалися для допомоги нужденним. Волонтерство почало формуватися в XIX столітті з появою гуманітарних організацій, таких як Червоний Хрест (1863 рік) та Товариство Червоного Півмісяця. У XX столітті волонтерський рух набув глобального масштабу, особливо після Другої світової війни, коли з'явилися міжнародні організації, що займалися допомогою постраждалим.

Тимченко С., Шмаріна А. у статті «Історія волонтерської діяльності у світі та в Україні» висвітлюють, що «...волонтерська діяльність з давніх-давен була притаманна українському народу. Адже у словнику української мови подано низку слів-синонімів (добročинність, добročинство, добродійство, добродіяння, благодіяння тощо), які мають однакове тлумачення: «Надавати допомогу, сприяти комусь-небудь у чомусь». Перші вітчизняні добровольці – Червоний Хрест, організований добровільний запис в сестри милосердя для шпиталю і лікарень для хворих. В Україні поняття «волонтер» до 90-х XX ст. не існувало. Людей, що займалися суспільно-корисною справою, називали добročинцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами, меценатами (Князь Володимир, Ярослав Мудрий, Гетьман Петро Сагайдачний, Мазепа), приватні благодійники Терещенки, Семеренки, Броцькі», наголошують, що «...соціальні проблеми мають неухильно розв'язуватись, успіх намічених змін залежатиме від кваліфікації працівників, зайнятих соціальним обслуговуванням і захистом, що передбачає відповідну підготовку кадрів; вона стає завданням першочергової ваги у здійсненні нової політики країни. Формування великого руху добровольців є одним з важливих шляхів до продуктивної соціальної роботи в будь-якій державі» [2, с. 152, 154].

В Україні волонтерство завжди було важливою складовою суспільного життя, однак особливого розмаху воно набуло після 2014 року, під час Революції Гідності та війни на сході України. З 2022 року, після початку повномасштабного вторгнення Росії, волонтерський рух став життєво необхідним для підтримки армії, цивільного населення та відбудови зруйнованої інфраструктури.

Для прикладу наведемо діяльність однієї львівської волонтерської організації: після повномасштабного вторгнення росії в Україну, 25 лютого 2022 року, зібралися активісти ГО «Лінія 102.юа» (голова правління Олег Возняк, м. Львів), від української громади провінції Малага та Севілья (Андалусія, Іспанія) ГО «Майдан Малага» (голова Ярослав Васильців). У них виникла ідея створення організації з координації волонтерської та гуманітарної діяльності. Метою було: допомога для потреб ЗСУ, для територіальної оборони, допомога біженцям, медичним закладам України тощо. Місцем розташування Центру визначили юридичну адресу ГО «Лінія 102.юа», звісно на некомерційній основі. Ярослава Васильціва визнали координатором гуманітарної допомоги від імен Центру. Учасники Центру (волонтери) почали їздити на схід України, возити гуманітарну допомогу, а назад привозити трофеї з війни, зокрема, елементи форми окупантів, взірці їхніх сухпайків, прапори російських частин, елементи зброї тощо.

Оскільки за період поїздок на східну частину України назбиралося досить багато елементів, які були привезені з гарячих точок та їх кількість поступово почала накопичуватись. Елементи експозиції все збільшувалися, згодом сама експозиція отримала умовну назву «музей волонтерів». Згодом волонтери почали проводити благодійні заходи, де демонструвалися експонати, що були привезені з війни.

Представники навчальних закладів середньої та вищих освіти виявили бажання щодо проведення таких екскурсій в «музеї волонтерів», оскільки експонати не залишили байдужим нікого, не дивлячись на вік.

У зв'язку із розширенням експозиції, весною 2023 року волонтери звернулися до ДНС, які зробили Акт про безпечність експонатів, де засвідчувалося, що дані експонати не несуть загрози. Під час відвідування «музею волонтерів», школярам, студентам, курсантам волонтери не лише коментують елементи експозиції, дозволяють доторкнутися до експонатів, а й розповідають історії, що трапилися з ними на сході України. Історії ці вражають і не залишають молодь байдужою, адже саме «музей волонтерів» є «очима» війни, що формує у молодих серцях патріотизм, посилює ненависть до ворога. Екскурсоводом «музею волонтерів» є Юрій Козак – викладач Захисту України Львівського міжрегіонального вищого професійного училища залізничного транспорту, який також був учасником бойових дій на сході України і з власного досвіду наводить багато прикладів. Надзвичайно важливою є роль «музею волонтерів» як просвітницько-виховна складова у формуванні патріотичного виховання молоді. Ця діяльність є невід'ємною частиною освітнього процесу сьогодення. «Музей волонтерів» – це пам'ять, пам'ять і біль народу, рани якої ще довго будуть турбувати душу.

Отже, волонтерство – це не лише прояв громадянської активності, а й показник зрілості суспільства, частиною виховної діяльності патріотизму. Чим більше людей залучені у волонтерський рух, тим міцнішою є держава. В Україні волонтерство стало невід'ємною частиною боротьби за незалежність і процвітання, демонструючи силу та єдність українського народу.

-
1. Манелюк Ю., Луценко В., Савчук Н. Волонтерський рух України в умовах військової агресії. *Політичні інститути та процеси*. 2022. Вип. 6. С.29
 2. Тимченко С. С., Шмаріна А. В. Історія волонтерської діяльності у світі та в Україні. URL: https://keui.wordpress.com/wpcontent/uploads/2015/04/42_tymchenko_shmarina.pdf (дата звернення: 04.02.2025)

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ, МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ: ОЦІНКА ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ, ВНАСЛІДОК АГРЕСІЇ РФ

За останні кілька років особливо зріс інтерес до охорони навколишнього середовища як в Україні, так і в усьому сучасному світі. Це зумовлюється погіршенням екологічної обстановки, незворотними процесами впливу людської діяльності. Надалі зростає контроль над екологією та раціональним використанням природних ресурсів.

Становлення інституту екологічної експертизи обґрунтовано необхідністю раціонального підходу до експлуатації екології та оцінки антропогенного впливу на довкілля.

Нині увага всього світу прикута до подій в Україні, при цьому обов'язок наукової аграрної спільноти окреслити проблеми стану ґрунтового покриву в країні. Науковці та експерти мають оцінити стан руйнацію, фізичну. Механічну та біологічну деградацію, забруднення та засмічення внаслідок збройної агресії та запланувати шляхи усунення наслідків бойових дій.

Для раскрытия правонарушений в области управления в экологической сфере, как правило, возникает необходимость в назначении целого комплекса экспертиз, так как это помогает в установлении фактических данных, которые имеют значение для полноценного рассмотрения дела и правильного вынесения решения. Ещё одной особенностью экологической экспертизы является широкий круг участвующих специалистов, которые занимаются исследованием. Но при этом узкий профиль включает в себя химиков, биологов, геологов, инфекционистов, агрономов, географов, зоотехников. [3]

Оцінюючи на рівні держави шкоду, слід зазначити. Що найбільшою мірою сільськогосподарські землі зазнали двох значних видів пошкоджень- мінне та хімічне забруднення й пряме фізичне пошкодження. Екологіческая експерт Незважаючи на захист, який забезпечується декількома правовими інструментами, навколишнє середовище продовжує залишатися тихою жертвою збройних конфліктів у всьому світі.

Багато міжнародних організацій і вчених задокументували й проаналізували наслідки різноманітних збитків, завданих довкіллю під час конфліктів і війн.

Особливу небезпеку становлять зміни еколого-токсикологічного стану ґрантового покриву, які відбуваються в зонах бойових дій і можуть мати довготривалі негативні наслідки для здоров'я населення, якості сільськогосподарчої продукції та водних ресурсів, флори та фауни України.

У зв'язку зі зміною еколого – токсикологічного стану ґрунтів України внаслідок збройної агресії РФ, виникає нагальна потреба в удосконаленні національної нормативно – методичної бази щодо якості ґрунтів, яка потребує злагодженої співпраці різних наукових установ, міністерств і відомств України. Зокрема, є необхідність перегляду і доопрацювання ряду нормативних документів стосовно величин гранично допустимих концентрацій небезпечних забруднювачів у ґрунтах, системи моніторингу екологічного стану земель у зонах бойових дій, методів обстеження і пробовідбирання ґрунтів у місцях вибухів боєприпасів, стійкості токсикантів та їх небезпечності для довкілля та здоров'я людини. [1]

Кілька урядових і неурядових організацій збирають дані про екологічний вимір конфлікту в Україні. Оперативний штаб (ОШ) при Держекоінспекції України збирає дані про надзвичайні ситуації, пошкодження та руйнування та займається обліком екологічних втрат та збитків, пов'язаних із конфліктом, на національному рівні. Українська асоціація регіональних та обласних рад (УАРОР) у співпраці з Державною екологічною академією створила Центр моніторингу наслідків війни, який в основному діє на рівні громади, але також готовий реагувати на можливі екологічні та хімічні, біологічні, радіологічні та ядерні катастрофи. Український бізнес об'єднався навколо Глобального договору ООН в Україні, збираючи дані про втрати навколишнього середовища та шкоду приватного сектора. [4]

Результати та повнота експертного дослідження багато в чому залежать від правильної підготовки матеріалів – відбору, вилучення, пакування, створення оптимальних умов зберігання об'єктів експертизи. Важливу роль дотриманні цих умов відіграє присутність фахівця, який має певний комплекс спеціальних знань.

Проблемою є пробовідбирання ґрунтів з метою фіксації екологічних злочинів і визначення збитків унаслідок збройної агресії російської федерації для міжнародних судових інституцій. До правильного відбирання проб та упакування необхідно залучати спеціаліста з експертної установи. У цьому кон-

тексті методи відбору проб ґрунтів мають відповідати вимогам чинної міжнародної нормативно-методичної документації, тобто стандартам Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). В іншому випадку підтвердити в міжнародних судах той факт, що відбір проб ґрунту було проведено належно і якісно, буде дуже складно.

Існує велика кількість даних від агентств ООН та їхніх партнерів, кожна з яких активно бере участь у віддаленому моніторингу та аналізі даних, що стане частиною більш комплексної оцінки. Одним із викликів є обсяг даних та інформації, які надходять та обробляються. Такі дані необхідно буде оцінити та проаналізувати з часом, і вони ляжуть в основу наступних звітів. [4, с. 43,50-51],

Основна теза Пленарної асамблеї Глобального ґрунтового партнерства, що відбулася 23-25 травня 2022 р. на базі Продовольчої та сільськогосподарчої організації ООН інших міжнародних документів – продовольча безпека починається з ґрунту. Стан ґрунту підкреслює наявність шкідливих речовин у воді та екологічну безпеку.

В екологічному праві сформовано компенсаційні механізми відшкодування шкоди, завданої довкіллю, оскільки у багатьох випадках повернути природний ресурс до попереднього стану неможливо. Тому відновлення здійснюється не лише через систему заходів по приведенню природного ресурсу у попередній стан, а й через компенсацію завданої довкіллю шкоди в грошовому вимірі [3]. Виокремлюють такі основні способи визначення розміру екологічного збитку: розрахунковий, витратний, нормативний, таксовий. Розрахунковий спосіб являє собою систему формульних розрахунків, що здійснюються за затвердженими методиками і враховують особливості природних об'єктів та ресурсів. Витратний спосіб визначається за кількістю коштів, які потрібні для відновлення попереднього стану природного об'єкту. Нормативний спосіб обчислення шкоди полягає у застосуванні у випадку порушення екологічного законодавства підвищених (кратних) сум за використання природних ресурсів порівняно із сплатою податку чи платежу, за основу беруться встановлені законодавством розміри зборів (рентної плати за спеціальне природокористування) та застосовуються відповідні коефіцієнти.[2, с. 68-72].

Таким чином, для належного розслідування злочинів проти довкілля та встановлення розмірів відшкодування збитків необхідне проведення судової інженерно-екологічної експертизи, а висновки експертів за її результатами надалі будуть використані у судах для стягнення збитків з РФ відповідно до принципів і норм міжнародного права. Таким чином, СЕК ООН, ЮНЕП та ОЕСР створили неформальну міжвідомчу групу, до якої приєдналися інші. Група збирається регулярно та веде перелік оцінок шкоди навколишньому середовищу внаслідок російського вторгнення в Україну. [2, с. 73-77].

1. Бюлетні для оцінки різних типів шкоди довкіллю, виконані Обсерваторією конфліктів і довкілля (Conflict and Environment Observatory) та Екологічною мережею Зої (Zoі): промисловість. URL: <https://zoinet.org/product/ceobs-ukraine/> (дата звернення 03.08.2023)

2. Балюк С.А., Хареба В.В., Кучер А.В. Стале управління ґрунтами як основа продовольчої безпеки: глобальні тренди й національні виклики. Вісник аграрної науки. 2022.№ 10. С. 68-77. <http://doi.org/10.31073/agrovisnyk202210-08/>

3. Вплив російської війни в Україні на клімат: Проміжна оцінка викидів парникових газів. 01.11.2022. Автори: Ленард де Клерк (Irota EcoLodge), Анатолій Шмурак (Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України), Ольга Гасан-Заде (Carbon Limits), Микола Шлапак (консультант зі зміни клімату та охорони довкілля, Україна), Кирило Томляк (ТОВ «КТ-Енергія»), Адріан Кортуїс (Climate Focus). URL: <https://ecoaction.org.ua/wpcontent/uploads/2023/02/vplyv-ros-viyny-na-klimat-promizh-otsinka-parn-haziv.pdf> (дата звернення 03.08.2023)

4. Вплив збройної агресії та воєнних дій на сучасний стан ґрунтового покриву, оцінка шкоди та збитків, заходи з відновлення:наук. Доп.//Балюк С.А., Кучер А.В., Солоха М.О., Соловей В.Б., Смірнова К.Б., Момот Г.Ф., Левін А.Я. – Харків: ФОП Бровін О.В.2022.-102 с.

5. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.2022Дайджести ключових наслідків російської агресії для українського довкілля. URL: <https://mepr.gov.ua/>

ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО ПРОСТОРУ

Аналітичний огляд сучасних підходів учених до осмислення особливостей такої категорії криміналістичної характеристики, як обстановка, засвідчує, що найчастіше її ототожнюють із часом і місцем учинення кримінальних правопорушень, а також із сукупністю інших характеристик існуючих умов дійсності, у яких здійснювалося готування, безпосередньо вчинявся злочин або приховувалися сліди кримінально-протиправної діяльності.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій закономірно зумовив автоматизацію різних видів діяльності, цифровізацію тощо. Ці процеси не оминули й злочинність як соціальне явище. У цифрову епоху суттєво змінюються не лише кількісні, а й якісні ознаки злочинності. Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що окремі кримінальні правопорушення вчиняються в умовах цифрового простору або ж певні особи використовують можливості даркнету для реалізації злочинного умислу. Попри те, що на сьогодні не сформувалися усталені підходи щодо визначення цифрового простору або «віртуальної обстановки» як типової обстановки вчинення кримінальних правопорушень у XXI ст., не можна заперечувати схильність осіб із антисоціальними установками до використання всіх доступних можливостей цифрових технологій для вчинення злочинів.

На початку повномасштабного вторгнення країни-агресора представники сектору безпеки та оборони гостро відчували необхідність мінімізації фактів поширення у відкритому доступі (зокрема, в мережі Інтернет) різноманітних цифрових даних, зокрема геопозицій, радіосигналів, на підставі яких можна встановити місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронних засобів) тощо. Також перед силами безпеки постало завдання ефективного документування воєнних злочинів і злочинів проти основ національної безпеки, а також фіксації цифрових даних у процесуальному порядку.

Численні факти колабораціонізму, глорифікації осіб, які здійснюють збройну агресію Російської Федерації проти України, жорстокого поводження з військовополоненими та низка інших суспільно небезпечних діянь, до яких вдаються окремі суб'єкти, вимагають негайного й належного реагування з боку органів досудового розслідування. Це необхідно для подальшого забезпечення процесу доказування кожного факту порушення прав і законних інтересів українського народу й інших громадян, котрі постраждали від кримінальних правопорушень.

Окремі вчені пропонують здійснювати аналіз обстановки кримінального правопорушення як на теоретичному, так і на практичному рівнях. На теоретичному рівні це поняття розглядається як система типових даних про фактори об'єктивної реальності, що визначають сукупність умов, у яких відбувалися підготовка, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Ці фактори відображаються та оцінюються в межах криміналістичної характеристики злочинів. На практичному рівні обстановка злочину – це середовище, у якому здійснювалися дії, пов'язані з підготовкою, вчиненням і приховуванням злочину. Це середовище підлягає дослідженню, аналізу та фіксації, щоб забезпечити швидке, повне й ефективне розслідування кримінальних правопорушень [1, с. 73].

На сьогодні великий масив інформації зберігається в електронній (цифровій) формі. Сукупність телекомунікаційних мереж, комп'ютерних систем і пристроїв, які забезпечують передачу інформації іншим користувачам, прийнято розуміти як кіберпростір. Водночас поряд із ним існує можливість зберігання інформації в електронній (цифровій) формі поза межами кіберпростору. Низка об'єктів, що мають криміналістичне значення, також знаходять своє закріплення у цифровому просторі.

За своєю фізичною природою така інформація доступна безпосередньому сприйняттю лише за допомогою програмно-технічних засобів. Унаслідок знищення, копіювання, блокування, модифікації чи іншого впливу на комп'ютерну інформацію шляхом доступу до неї утворюються відомості, які в криміналістиці називають цифровими слідами. Носіями таких слідів є відповідні технічні засоби, а не матеріальні об'єкти чи свідомість людини, тому ці сліди ще називають віртуальними. Віртуальні сліди є досить складним об'єктом для пізнання слідчим у межах конкретного кримінального провадження. Такі сліди можуть зберігатися у провайдерів Інтернет-послуг або користувачів на певних матеріальних носіях. З метою ефективного виявлення, фіксації та аналізу інформаційних слідів, що мають криміналістичне значення або доказовий потенціал, доцільним є вдосконалення правових норм [2]. Зокрема, у контексті доповнення Кримінального процесуального кодексу України новими положеннями щодо огляду

комп'ютерних даних, що було передбачено змінами до ст. 237 цього Кодексу. Вчені і практики також неодноразово наголошували на можливості використання протоколу Берклі як засобу фіксації цифрової інформації під час розслідування воєнних злочинів.

Для ефективного виявлення, фіксації та аналізу таких слідів, що мають доказове значення, необхідно вдосконалювати тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій, а також правові й організаційні засади використання спеціальних знань. Це пов'язано з тим, що віртуальний простір забезпечує відносну анонімність злочинця, дозволяє маніпулювати свідомістю певних груп людей, вносити зміни до цифрових об'єктів та їхніх віртуальних відображень. У зв'язку з цим у практиці все частіше призначаються комп'ютерно-технічні експертизи. Так, у справі №176/695/23 за результатами проведеної експертизи було доведено, що обвинувачений публічно заперечував збройну агресію проти України. Злочинний умисел реалізовано шляхом розміщення дописів в одній із заборонених соціальних мереж за допомогою ноутбука та наявного на ньому програмного забезпечення, призначеного для доступу до мережі Інтернет [3].

З огляду на те, що знаряддями доступу до слідів, розміщених у цифровому просторі, найчастіше стають мобільні телефони та комп'ютерна техніка, важливо, щоб усі спроби доступу до них і їх дослідження здійснювалися з дотриманням належної правової процедури.

Передусім варто зазначити, що під час проведення слідчих (розшукових) дій і судових експертиз, зокрема при подоланні системи логічного захисту пристрою, отриманні даних про програмне забезпечення телефону, аналізі інформації щодо обміну повідомленнями в різноманітних месенджерах, необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

- 1) фіксувати у відповідному процесуальному документі (протоколі, висновку спеціаліста або експерта) всіх учасників процесуальної дії;
- 2) описувати апаратну систему, за допомогою якої здійснювалося подолання системи логічного захисту пристрою;
- 3) обґрунтовувати дії, що полягають у вибіркового визначенні файлів, які підлягатимуть потенційному копіюванню (вилученню);
- 4) детально описувати всі програмні засоби, що використовуються для зчитування, архівування та інших операцій із цифровими даними;
- 5) фіксувати способи виготовлення цифрових носіїв інформації, на яких у подальшому зберігатимуться копії вилучених даних.

Окрему увагу слід приділити формулюванню завдань експертного дослідження, оскільки ініціатива експерта в цьому випадку може стати підставою для визнання висновку неналежним доказом. Наприклад, під час призначення експертизи необхідно чітко визначити, чи покладається на експерта завдання «злому системи логічного захисту» або «інформування ініціатора проведення експертизи про можливість його подолання». Необґрунтованість застосованих методик і методів може стати підставою для визнання висновку експерта недостовірним доказом.

Отже, перед представниками сил безпеки, зокрема правоохоронних органів та інших установ, на які покладено реалізацію правоохоронної функції держави, постало завдання вирішення професійних питань в умовах цифровізації злочинної діяльності. На сьогодні цифровий простір є не лише місцем збереження слідів кримінально-протиправної діяльності, а й типовою обстановкою реалізації злочинного умислу. В умовах воєнного стану загострилися виклики щодо вдосконалення методів роботи національних правоохоронних органів. Актуальним напрямом діяльності залишається забезпечення належної правової процедури під час досудового розслідування. Саме тому у цьому дослідженні визначено актуальні рекомендації щодо проведення слідчих (розшукових) дій і судових експертиз, дотримання яких стане гарантією ефективної фіксації цифрових слідів.

1. Динту В. А. Місце кіберпростору у системі обстановки злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. № 2 (3). С. 72-75.

2. Самойленко О. А. Природа кіберпростору як об'єкта криміналістичного дослідження. *Криміналістика і судова експертиза*. 2018. № 63 (1). С. 174-184.

3. Вирок Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 07 квітня 2023 року у справі №176/695/23. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110107355> (дата звернення: 01.02.2025).

Гайдук О. Г.,
старший судовий експерт
Неділько Д. С.,
судовий експерт
(Центр судових і спеціальних експертиз
Українського науково-дослідного інституту
спеціальної техніки та судових експертиз
Служби безпеки України)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЗБРОЇ У ЧАСТИНІ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН ПОСТРІЛУ ЗА ФАКТАМИ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ: «ПОРУШЕННЯ ЗАКОНІВ І ЗВИЧАЇВ ВІЙНИ, ПОЄДНАНЕ З УМИСНИМ ВБИВСТВОМ»

З початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України національна система кримінальної юстиції зіткнулася з надзвичайним викликом – забезпечити ефективну протидію абсолютно новому для переважної слідчих та прокурорів виду злочинності – міжнародним злочинам (воєнним злочинам, злочинам агресії, геноциду тощо), кількість яких щоденно зростає майже в геометричній прогресії [1].

Російська федерація принесла в Україну масові вбивства мирних людей, знищення об'єктів інфраструктури та помешкань громадян, гвалтування жінок і дітей, мародерство.

За інформацією Офісу генпрокурора, за час повномасштабного вторгнення рф в Україні загинуло понад 12 тис. 700 цивільних людини, серед них – 562 дитини [2].

Згідно статей 31–32 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949, ратифікованої Указом Президії Верховної Ради Української РСР «Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни» від 03.07.1954, забороняється, зокрема: жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей; застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою.

Провина представників російської влади і військових армії рф має бути доведена шляхом розслідування численної кількості воєнних злочинів, а збирання процесуальних доказів передбачає проведення значної кількості судових експертиз серед яких судова експертиза зброї займає одне ключових місць.

Відповідно до науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3] серед основних завдань досліджень слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу належать установлення обставин, пов'язаних з використанням зброї або конструктивно подібних до неї виробів, у тому числі кількості пострілів, відстані, з якої стріляли та напрямку пострілу.

Визначення обставин пострілу, який відбувся на близьких відстанях стрільби достатньо висвітлені в сучасній науково-методичній літературі — дистанція визначається за наявними первинними і вторинними слідами пострілу. Однак при вирішенні ситуаційних питань, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї на дальніх відстанях пострілу, виникають досить суттєві труднощі. Як показує аналіз літературних джерел і результатів практичної роботи судових експертів, у більшості випадків це потребує індивідуального підходу. Практика свідчить, що при стрільбі одними і тими ж патронами із різних зразків і моделей зброї балістичні характеристики снарядів, а відповідно, дальність і траєкторія польоту можуть суттєво відрізнятись, що пов'язано із характеристиками і ступенем зносу каналу ствола, кількістю заряду пороху, розміром і будовою куль тощо. На процеси зовнішньої балістики суттєвого впливу відіграють і такі фактори, як топографічні, балістичні і метеорологічні [4].

Тобто дослідження з визначення обставин пострілу спрямовано на встановлення саме обставин застосування вогнепальної зброї та боєприпасів, і як наслідок предметом дослідження є об'єкти, які досліджуються безпосередньо судовим експертом так і інша надана інформацією про обставини скоєння злочину.

Характер вогнепального ушкодження визначається на підставі наступних ознак: наскрізного чи «сліпого» ушкодження в перепоні; каналу ушкодження; наявності паска обтирання; мінусу тканини навколо ушкодження; наявності кіптяви, часток порохових зерен і мастила навколо ушкодження; снарядів і їхніх частин у глибині наскрізних (сліпих) ушкоджень. Про вогнепальний характер ушкодження можна судити лише на підставі комплексу зазначених ознак, а не за однією з них.

Однак, в більшості випадків, одним із основних негативних факторів для виявлення повного комплексу слідової інформації є значний проміжок часу між скоєнням злочину та проведенням огляду місця події.

В даному випадку, для надання обґрунтованого висновку про напрям здійснення пострілів та дистанції пострілу експерту доцільно максимально вивчити не тільки результати огляду місця події, а й додаткову інформацію, яка зафіксована в показах свідків, а також результати слідчих експериментів.

Як приклад, справа 733/961/23 [5]. Як встановлено в судовому засіданні, у березні 2022 року, під час виконання бойового завдання військовослужбовець зс рф, разом зі своїм підлеглим, з метою їх умисного вбивства, використовуючи автоматичну зброю невстановленого зразка, почали вести прицільний вогонь у напрямку автомобіля, який рухався по автомобільній дорозі. У результаті обстрілу цивільний автомобіль отримав механічні пошкодження та зупинився, а водій та пасажир, які є цивільними особами та були одягнуті у цивільний одяг, отримали смертельні вогнепальні поранення. В даній справі, по причині бойових дій, огляд автомобіля та місця події проведено у червні 2022 року. У ході огляду зафіксовано всі наявні на автомобілі пошкодження, а також виявленні та вилучені металеві рештки та кулі. У даному провадженні проведено ряд судових експертиз зброї, за результатами яких встановлено вид патронів, частинами яких є виявлені кулі, а також встановлено напрямок та відстань з якої здійснені постріли. Для встановлення напрямку та дистанції здійснення пострілу основним джерелом інформації став слідчий експеримент. На підставі наявної у органів досудового розслідування додаткової інформації про дислокацію військових рф в момент скоєння злочину, результатів детального дослідження судовими експертами пошкоджень виявлених на автомобілі, а також ушкоджень отриманих потерпілими, у сукупності із показами свідків дали змогу максимально наближено відтворити умови здійснення пострілів і встановити дистанцію та напрямок пострілу.

В теперішніх реаліях все більше військових Збройних сил України та службовці інших військових формувань використовують безпілотні літальні апарати, інформацію яких також доцільно опрацьовувати органами досудового розслідування.

Як приклад успішного використання інформації отриманої за допомогою безпілотного літального апарату, що використовувався військовим можна навести результати розгляду справи 611/229/23 [6].

Згідно обставин справи російські військові піддали обстрілу легковий автомобіль, який рухався по проїжджій частині автошляху, в результаті чого одна цивільна особа отримала тяжкі тілесні поранення, а автомобілю завдані пошкодження.

Ключовою в вказаній справі інформацією, яка суттєво допомогла в встановленні напрямку пострілу була інформація отримана під час перегляду відеозапису тих подій з квадрокоптеру.

З огляду на зазначене вважаємо, що доцільно ініціатором в постанові про призначення експертизи, зазначати вихідні дані: орієнтувальну інформацію, яка встановлена слідчим та оперативним шляхом (місце розташування підрозділів військ рф, блок постів та оборонних споруд на момент скоєння злочину, зафіксованих можливих повідомлень військових рф про факти події, метеорологічні показники, тощо), результати судових експертиз з дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу, судово-медичних та інших експертиз проведених в вказаному провадженні, а також за наявності опрацьовану та узагальнену достовірну інформацію отриману після вивчення відео з безпілотного апарату.

Тобто можна констатувати, що результати висновків судових експертиз зброї у частині проведення ситуаційних обставин пострілу є невід'ємним складником розслідування злочинів щодо порушення законів і звичаїв війни, поєднаних з умисним вбивством, проте обставини пов'язані з нестандартними умовами застосування зброї, неможливістю забезпечення невідкладного проведення огляду місця події спонукають до удосконалення наявних алгоритмів щодо встановлення напрямку та дистанції здійснення пострілу.

1. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. Київ 2023. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf.

2. Офіційний сайт офісу прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/rozstrilyav-avto-z-civilnimi-ta-ditmi-suditimut-viiskovoslužbovcya-zs-rf-pricetnogo-do-rozstrilu-civilnix-osib-u-buci>.

3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 (Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 листопада 1998 р. за № 705/3145) «».

4. Методика судово-балістичних досліджень обставин пострілу. Схвалено Вченою радою Київського НДІСЕ МЮ від 26.12.2013. Протокол № 1. Київ 2013.

5. Реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117894180>.

6. Реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115464004>.

Гаргат-Українчук О. М.,
доцент кафедри кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук
(Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»)

Юрчишин Н. Г.,
доцент кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права,
кандидат юридичних наук
(Івано-Франківський навчально-науковий юридичний інститут
Національного Університету «Одеська юридична академія»)

ЮРИСДИКЦІЯ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Україна продовжує здійснювати важливі кроки на шляху до посилення відповідальності за міжнародні злочини та узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами. Серед основного у даному напрямку є ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та відповідні зміни до національного законодавства. Зокрема, зміни у національному законодавстві передбачені Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX від 21.08.2024 року [1].

Міжнародний кримінальний суд є міжнародною судовою установою, яка слугує гарантом підтримання міжнародного правопорядку і набуває більшої стабільності, через який і реалізується принцип верховенства права у міжнародних відносинах [2, с. 10].

Даний судовий орган в системі міжнародного судочинства, який є першим постійно діючим міжнародним кримінальним органом, створений для притягнення до відповідальності осіб за найтяжчі злочини міжнародного значення. Його юрисдикція була визначена в Римському статуті 1998 року, що набув чинності 1 липня 2002 року.

Юрисдикція МКС розповсюджується на держави (в межах їхньої території та їхніх громадян), які ратифікували Римський статут, а також на держави, які не ратифікували Статут, але зробили заяви про визнання юрисдикції МКС стосовно того чи іншого злочину відповідно до ст. 12 Статуту [3, с. 184].

Суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності відповідно до Статуту Міжнародного кримінального суду є індивіди, які вчинили міжнародні злочини і не були притягнені до кримінальної відповідальності на національному рівні. Питання юрисдикції МКС також регламентується положеннями Римського статуту. А саме, юрисдикції МКС підлягають особи, які займають найвищі посади в системі органів державної влади та управління (головнокомандуючі, міністри оборони, командуючі арміями). Офіційний статус глави держави, члена парламенту, уряду або обраного представника жодним чином не звільняє особу від переслідування або кримінальної відповідальності. Керівники і військові командири можуть нести відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені особами, які перебувають під їх ефективним командуванням і контролем або ефективною владою та контролем [3, с. 185].

У відповідності до ст. 25 Статуту МКС фізична особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, несе кримінальну відповідальність і покарання у відповідності з даним Статутом. Ст. 17 Римського статуту наголошує, що МКС не може розглядати питання кримінальної відповідальності фізичної особи за вчинений нею злочин, що охоплює юрисдикцію даного Суду, якщо ця фізична особа вже притягнена до кримінальної відповідальності за такий злочин у відповідності з національним законодавством держави [4].

Тобто, можна констатувати, що Міжнародний кримінальний суд доповнює національні судові системи та долучається тоді, коли держава не бажає чи не може порушити кримінальне провадження. Така система, заснована на принципі компліментарності, покладає на державу обов'язок притягати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили міжнародний злочин.

Як уже зазначалося, кримінальній відповідальності за Римським статутом підлягають особи за найтяжчі злочини міжнародного значення. Саме ст. 5 Римського статуту визначає такі види злочинів: 1) злочин геноциду – тобто діяння вчинене з наміром знищити, повністю або частково національну, етнічну або релігійну групу як таку; 2) злочини проти людяності – під ознаки якого підпадають будь-які дії направлені на вбивство, пригнічення, заподіяння сильних страждань, серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю людини, які перелічені в ст. 7 Римського статуту; 3) військові злочини; 4) злочин агресії [4].

Зрозуміло, що юрисдикція МКС на вчинені злочини має певні особливості її поширення: 1) юрисдикція суду не має зворотної дії у часі (ст. 1); 2) юрисдикція суду поширюється на злочини громадян

держав-учасниць статуту, або держав, які визнали юрисдикцію МКС; 3) принцип неможливості притягнення до відповідальності особи за злочин, за який особа відбула покарання або її було виправдано; 4) принцип індивідуальної кримінальної відповідальності особи (ст. 25); 5) юрисдикція суду не поширюється на осіб, які вчинили злочин до досягнення 18-річного віку (ст. 26) ; 6) юрисдикція суду поширюється на всіх осіб незалежно від їх посади: глави держави, члена уряду чи парламенту та інших посад. Імунітети, передбачені національним законодавством не мають перешкоджати здійсненню правосуддя (ст. 27); 7) відсутність строків давності на злочини, передбачені статутом (ст. 29); 8) незнання закону не звільняє від відповідальності (ст. 32); 9) принцип презумпції невинуватості (ст. 66) та деякі інші [4].

Разом з тим, справа відповідно до ст.17 Статуту не може бути прийнята до провадження МКС в тих випадках, коли: 1) справа розслідується, або порушена кримінальна справа державою, яка має таку юрисдикцію, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна вести розслідування або порушити кримінальну справу належним чином; 2) справа розслідувана державою, яка має юрисдикцією по відношенні до неї, і ця держава не порушила кримінальну справу відносно особи, яка вчинила злочин , за винятком випадків, коли це стало результатом небажання або нездатності держави порушити кримінальну справу належним чином; 3) особу, яка вчинила злочин уже було засуджено за поведінку, яка є предметом даної заяви; 4) справа не є досить серйозною, щоб виправдовувати подальші дії з боку Суду; 5) у випадку повного або часткового розвалу судової системи, або повної її відсутності, що веде до неспроможності вирішити конкретну справу та ін. випадки [4].

Отже, можна дійти висновку про те, що діяльність Міжнародного кримінального суду на постійній основі є гарантією захисту найважливіших прав і свобод людини; забезпечує можливість залучення світового співтовариства для відновлення справедливості і притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб незалежно від посади; а також забезпечує можливість реагування з боку МКС якщо національні судові органи не виконують своїх обов'язків по відновленню справедливості. Незважаючи на певні недоліки Статуту, відсутність єдиного підходу до тлумачення його положень, діяльності МКС, сам факт його створення означає значний крок вперед.

Ратифікація Римського статуту дасть можливість у подальшому притягти до відповідальності винних у воєнних злочинах та злочинах проти людяності під час агресії проти України, наблизити нашу державу до стандартів ООН, Європейського Союзу у сфері верховенства права.

1. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21.08.2024 року № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>

2. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародне судочинство : навч. посібник. Дніпро: ДДУВС, 2022. 304 с.

3. Ведькал В. А. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 3. 2021, С. 183-188.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Gardus Maksym,
student,
European Humanities University,
Vilnius,
World politics and economy
gardus.maksym@student.ehu.lt
www.orcid.org/0009-0008-7021-0181
Verba Denys,
associate professor
PhD in Economics

SANCTIONS AS AN ENERGY WEAPON: HOW RESTRICTIONS ON RUSSIAN ENERGY EXPORTS ARE TRANSFORMING GLOBAL MARKETS AND UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY

INTRODUCTION

The full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022 triggered an unprecedented wave of international sanctions aimed at undermining the economic potential of the aggressor state. Particular attention was paid to the energy sector, as revenues from oil and gas exports are key to financing Russia's military actions. In this context, sanctions are seen as an instrument of economic pressure aimed at reducing the aggressor's resource base and stimulating global changes in energy policy [1].

The main sanctions measures include the introduction of a **price ceiling for Russian oil**, the European Union's refusal to import Russian oil products, and large-scale restrictions on technological access for Russian energy companies [2]. The impact of these measures has gone beyond the Russian economy, transforming global energy markets and forcing both suppliers and consumers to adapt to the new conditions.

An important aspect of the study is to assess the impact of sanctions on **Ukraine's economic security**. The reduction of Russia's financial capabilities leads to a weakening of its ability to wage war, while opening up opportunities for Ukraine to integrate into the European energy market, increase electricity exports, and develop renewable energy [3].

The purpose of this study is to analyze the sanctions restrictions against the Russian energy sector, their impact on global energy markets, and to assess their importance for Ukraine's economic security.

1. Sanctions against the Russian energy sector

After the start of the Russian Federation's full-scale aggression against Ukraine in 2022, the international community imposed a series of sanctions aimed at limiting the aggressor's economic capabilities. Particular attention was paid to the energy sector, which is a key source of revenue for the Russian budget [4].

Main limitations:

- **Price ceiling on Russian oil** – The G7 countries and the European Union have set a price ceiling on Russian oil at \$60 per barrel in an attempt to reduce Russia's oil export revenues used to finance military operations [5].
- **Refusal to import Russian energy resources** – the EU has been gradually reducing its dependence on Russian gas and oil by imposing an embargo on coal imports and limiting oil purchases [6]. In 2023, the EU's imports of Russian gas amounted to only a quarter of the volume of 2021 [7].
- **Restrictions on access to technology and investment** – Sanctions included a ban on the supply of high-tech equipment and investments in the Russian energy sector, which complicated the development of new projects and modernization of existing ones [8].

Analysis of the effectiveness of sanctions:

Despite the restrictions, Russia has managed to adapt to the new conditions. In particular, it created a so-called «shadow fleet» of tankers to circumvent sanctions and ensure oil exports to countries that have not joined the sanctions regime [9]. In addition, Russia has reoriented its energy exports to Asian markets, in particular to China and India, which has partially compensated for the losses from the decline in European demand [10].

2. Impact on global energy markets

The imposition of international sanctions against the Russian energy sector has caused significant changes in the structure of global energy markets, forcing both suppliers and consumers to adapt to the new conditions.

Changes in the structure of oil and gas supply:

- Russia has stepped up its efforts to increase exports to Asian countries, particularly China and India. In 2023, India imported 26.2 million tons of Russian coal, which is 31% more than in the previous year [11].
- Russia is trying to create a «Trilateral Gas Union» with Kazakhstan and Uzbekistan to compensate for the loss of the European gas market [12].

Impact on energy prices and availability:

- Sanctions have caused energy prices to fluctuate. In November 2024, the average spot price for Urals crude oil decreased by 2%, but still exceeded the price ceiling, amounting to USD 67.91 per barrel. US dollars per barrel [13].

3. Implications for Ukraine's economic security

The imposition of international sanctions against the Russian energy sector has a significant impact on Ukraine's economic security, creating both challenges and opportunities for the national economy.

Reducing energy dependence on Russia:

Historically, Ukraine has been dependent on Russian energy supplies, especially natural gas. Sanctions against Russia and its aggressive policies have forced Ukraine to step up efforts to diversify its energy sources and reduce its dependence on Russian imports. In particular, reverse gas supplies from Europe have been increased and the development of domestic energy production has begun. These measures contribute to improving energy security and reducing Russia's influence on the Ukrainian economy.

New opportunities: hydrogen transit and electricity exports to Europe:

Sanctions against the Russian energy sector open up new prospects for Ukraine in the European energy market. In particular, the European Union is actively looking for alternative energy sources and supply routes, which creates opportunities for Ukraine to become a key transit country for hydrogen to Europe. In addition, the development of renewable energy in Ukraine allows for an increase in electricity exports to the EU, strengthening economic ties and increasing government revenues.

The importance of continuing sanctions pressure and Ukraine's integration into the European energy market:

To ensure Ukraine's long-term economic security, it is crucial to maintain and increase sanctions pressure on Russia. This not only limits the aggressor's financial capabilities but also stimulates the development of alternative energy projects in Ukraine. Integration into the European energy market will contribute to the stability of energy supplies, attract investment and technology, and increase the competitiveness of the Ukrainian economy.

Thus, sanctions against the Russian energy sector have a complex impact on Ukraine's economic security, creating both challenges and opportunities for its development and integration into the European energy space.

4. Conclusions and recommendations

Key conclusions on the impact of sanctions on Russia, global energy and economic security of Ukraine

The analysis of the sanctions impact on the Russian energy sector allows us to draw the following conclusions:

- 1. The Russian economy has suffered significant financial losses, but is adapting**
 - The sanctions imposed by the G7 and the EU have reduced Russia's revenues from oil and gas exports.
 - Russia's budget losses in 2023-2024 from energy sanctions are estimated at tens of billions of dollars [1, p. 6].
 - Nevertheless, Russia is actively using the «shadow fleet» and discounts for Asian markets in an attempt to compensate for the sanctions blow [2, p. 4].
- 2. Global energy markets have undergone a transformation**
 - The European Union has reduced its imports of Russian energy resources by strengthening cooperation with Norway, the United States, and the Middle East [3, p. 3].
 - Energy prices have been subject to fluctuations, but long-term trends point to market stabilization.
 - There has been an accelerated expansion of renewable energy in the EU, which has reduced dependence on fossil fuels.
- 3. Ukraine gained opportunities to develop its own energy potential**
 - **Refusal from Russian gas and oil contributes to energy independence.** Ukraine has increased reverse gas supplies from Europe and strengthened domestic production [4, p. 2].

- **Energy exports to Europe.** Thanks to its integration into the European energy grid, Ukraine has increased electricity exports, which contributes to economic growth [5, p. 4].
- **Prospects for the development of hydrogen energy.** Ukraine has a chance to become a key partner of the EU in the production and transit of «green hydrogen», which can provide long-term economic benefits [6, p. 5].

Recommendations for further sanctions policy and Ukraine's role in the new energy architecture

- 1. Increased sanctions pressure on Russia**
 - **Stricter control over compliance with restrictions** on the export of Russian energy resources.
 - **Sanctions against intermediary countries** that help Russia circumvent restrictions (in particular, increased monitoring of oil and oil products transportation through third countries).
- 2. Ukraine's integration into the European energy space**
 - Deepening cooperation within the **European Energy Community** to ensure synchronization with the European electricity market.
 - Implementation of **long-term contracts for electricity exports from Ukraine to the EU.**
- 3. Focus on renewable energy and hydrogen technologies**
 - Stimulating **investment in renewable energy** as an alternative to traditional energy sources.
 - Launching large-scale **hydrogen projects** that will allow Ukraine to become a key exporter of green hydrogen to Europe.

CONCLUSIONS

The imposition of international sanctions against the Russian energy sector has become one of the most important mechanisms for limiting the aggressor's financial capabilities. An analysis of their effectiveness shows that sanctions have already caused significant damage to the Russian economy, reducing export revenues and weakening the ability to finance the war. At the same time, these restrictions have led to profound transformations in global energy markets, helping to reduce the EU's dependence on Russian energy resources and stimulating the development of renewable energy.

For Ukraine, the sanctions policy has opened up new opportunities, including accelerated integration into the European energy market, increased electricity exports, and potential leadership in hydrogen energy. At the same time, it is important to take into account that Russia is trying to adapt to the sanctions by developing shadow export schemes and reorienting supplies to Asia.

In view of the above, the following key recommendations can be formulated:

- 1. Increased sanctions pressure on Russia**, including stricter control over compliance with sanctions and sanctions against intermediary countries that help Russia circumvent restrictions.
- 2. Further integration of Ukraine into the European energy market**, including increased electricity exports and participation in EU energy security programs.
- 3. Development of renewable energy and hydrogen technologies** as a basis for Ukraine's long-term energy independence and strengthening its economic security.

Thus, an effective sanctions policy and strategic use of its consequences can significantly strengthen Ukraine's energy security, contribute to its economic stability, and become the foundation for future sustainable development.

List of references

1. Razom We Stand. **1000 days of Russian aggression: Razom We Stand joined the recommendations for updating the international sanctions policy.** 2024.
2. Razom We Stand. **Financing the aggression: Russia's oil and gas revenues exceed 680 billion euros.** 2024.
3. Bloomberg. **How Europe is Ending its Dependence on Russian Energy.** 2024.
4. Reuters. **Russia seeks to boost coal exports to India.** 2024.
5. Center for Research on Energy and Clean Air (CREA). **Monthly analysis of Russian fossil fuel exports and sanctions.** 2024.
6. Voice of America. **The United States imposes large-scale sanctions on Russia's energy sector.** 2025.
7. Die Welt. **Gazprom erlebt Abstieg – diese sechs Konzerne halten Putins Wirtschaft jetzt am Laufen.** 2024.
8. EU4Ukraine. **How the EU's embargo on Russian oil could change the course of the war.** 2022.
9. Razom We Stand. **Prospects for Ukrainian energy exports: analytical report.** 2024.

РОСІЙСЬКА SOFT-POWER В УКРАЇНІ ЯК ПРОЯВ НЕОКОЛОНІАЛІЗМУ

Постановка проблеми. Міфологема «руський мір» є однією із ключових російської імперської ідеології, яка прагне відродити та втримати вплив і контроль москви на сусідні країни. На перший погляд, ця концепція проповідує єдність всіх слов'янських народів під егідою росії, проте водночас заперечує їхнє право на самовизначення, культурну ідентифікацію та політичну незалежність. Тобто, фактично міфологема «руський мір» є сучасною формою колоніалізму кремля. Повномасштабне вторгнення рф змушує звернути особливу увагу на усі прояви російського імперіалізму, нового колоніалізму як однієї із загроз для національної безпеки України та світового порядку загалом. Від моменту свого утворення, московська імперія, незалежно від кольору прапора та типу політичної системи, прагне встановити контроль над якомога більшою частиною планети. Ще у XIX столітті російський цар Нікалай I заявив, що «росія є державою ні промисловою, ні аграрною, а воєнною, її завдання – тримати у постійному страху інші народи...» [1, с. 52]. Вислів промовистий і наскрізно характеризує російську геополітику.

Метою нашої статті є дослідження проявів застосування російської soft-power проти України як нового колоніалізму та пошук методів і шляхів протидії імперським намірам кремля.

Як переконливо засвідчує вітчизняна й світова історія, міфологема «руський мір» – це не лише ідейна конструкція, а цілеспрямована багатовекторна політика росії, що має глибоке коріння і чіткі колоніальні риси. Упродовж століть вона знайшла свій прояв у багатьох напрямках. Коротко проаналізуємо основні серед них, які належать до так званої м'якої сили «soft power»:

1. Імперський спадок: ідея «руського міра» є прямим продовженням імперських амбіцій російської імперії та радянського союзу. Вона побудована на фундаменті так званого «збирання руских земель» і розширення кордонів «руського міра» на щоразу нові народи [2, с. 103]. У цьому контексті доречно нагадати, що росія фактично вкрала українську історію і стверджує, що є наступницею Київської Русі – середньовічної української держави. Цей великий міф брехливої російської історичної пропаганди легко спростовує той факт, що навіть назву «росія» замість «московія» насильно, під страхом смерті кожного, хто не її не використовує, упровадив Пйотр I на початку XVIII століття. А за наказом його кривавої продовжувачки Єкатеріни II давні українські рукописи були переписані (сфальсифіковані), а ті з них, які неможливо було підлаштувати під московські історичні фальсифікації, просто спалені. Бо справді, ворожа експансія починається із переписування історії і росії у цій площині належить ганебна першість. Кожен більш-менш обізнаний із шовіністичними характеристиками кремля, знає про путінські «теорії» історії походження українського народу і державності.

2. Культурний і мовний імператив: як відомо, колонізатори завжди насаджують свою культуру і мову підкореним народам, знецінюючи, упосліджуючи і переслідуючи їхні історичні витоки. Міфологема «руський мір» активно і агресивно просуває російську мову і культуру, знецінюючи мови і культури поневолених москвою народів. Історія України має безліч прикладів, як росія знищувала українську національну еліту, наприклад, згадаємо трагічний період «Розстріляного Відродження» 1933–1937 рр., упродовж якого комуністична москва знищила 92% української наукової та творчої інтелігенції, цілком ліквідувала свободу творчої діяльності, заборонила українську мову, змінила правопис, репресувала всіх членів Інституту філології Академії наук України тощо. У багатьох містах України під час радянської окупації не було жодної україномовної школи, а вища освіта була цілковито російськомовною. Ці тяжкі, трагічні наслідки масованого багатостолітнього зросійщення українського народу, на жаль, не подолані до нині. А москва, як відомо, вважає, що «руський мір» закінчується там, де закінчується російська мова [5, с. 208–214]. Уже три роки ми щоденно переконуємося, що за російською мовою приходять російські танки, які розчавлюють гусеницями мирних людей, прилітають російські ракети і падають бомби на житлові будинки. Варто пригадати влучний вислів світлої пам'яті професорки Ірини Фаріон про те, що війна найперше почалася там, де не розмовляють українською мовою і не знають української історії.

3. Економічна експлуатація та пограбування: колоніальні держави традиційно експлуатували ресурси колоній. Росія використовує економічні засоби впливу, насамперед, енергоресурси, для підкорення інших країн і установлення контролю над їхніми економіками. Відомо, що хабарі «Газпрому» підко-

рили владну верхівку не однієї європейської країни. Після розпаду СРСР росія одразу ж розпочала «газові війни» проти України та продовжує маніпулювати країнами ЄС в українському питанні через транзит енергоресурсів. Після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2024 р. російські окупаційні війська захопили атомні електростанції України, таким чином продовжуючи шантажувати безліч країн.

4. Політичний контроль: колонізатори установлюють політичний контроль над колоніями, обмежуючи або скасовуючи їхній суверенітет. Росія для цього застосовує цілий комплекс, у тому числі і гібридну війну, щоб дестабілізувати / окупувати як Україну, так і інші країни. Важко усвідомити той факт, що під прикриттям культурних фондів, у храмах московського патріархату і т.п. здійснювалася, а часто, і зараз здійснюється, системна робота для поширення ідей «руського міра» і, таким чином, готувався ґрунт для військового вторгнення. Доречно пригадати, що у силових відомствах часів авторитарного режиму Януковича на керівних посадах перебували громадяни РФ, співробітники ФСБ. Тут коментарі зайві. Але великою загрозою є те, що частково ця ворожа агентура діє і нині.

5. Ідеологічна робота / обробка: росія створює ідеологічні міфи, які мають пояснити і виправдати її експансію. Зауважимо, що міфотворчість – це одна із характеристик антидемократичних режимів, а росія давно перетворилася в авторитарну державу, густо вкриту імперською та радянською бутафорією, помноженою на тотальний суспільний шовінізм [1, с. 39]. Не варто заглиблюватися особливо в російську історію, щоб переконатися у тому, що демократія взагалі не притаманна російському населенню. Досить поверхневого погляду на піраміду підданства, як наскрізну для усього загалу. «Руский мір» опирається на цілком історично недоведених тезах про «братні народи», «спільний корінь», «захист російськомовного населення» тощо. Зараз, коли минає третій рік від повномасштабного вторгнення, путінський режим неприховано заявляє, що українського народу і України як держави нема, мовляв, це проекти ворожих до росії країн, насамперед США.

Усі перелічені елементи є складовими так званої м'якої сили – soft-power, яка має за мету досягнути результатів за допомогою впливу на мислення і свідомість мільйонів людей, без відкритого військового вторгнення. В Україні після розпаду СРСР чітко прослідковуємо і вплив російської м'якої сили, і її згубні, навіть трагічні наслідки. Російська soft-power серед іншого, спрямована на формування бажаного позитивного образу РФ і на ліквідацію України як держави, або перетворення її у білоруський варіант. У цьому контексті широко використовується інформаційна війна, яку росія здійснює кількома шляхами:

- дезінформація і фейки: масове розповсюдження неправдивої інформації, спрямованої на маніпулювання суспільною думкою, дискредитацію української влади і підживлення російських настроїв;
- тролі і боти: використання інтернет-тролів і ботів, або чат-ботів для розпалювання конфліктів у соціальних мережах, посилення ненависті і дискредитації опонентів;
- контроль над інформаційним простором: утворення альтернативних каналів, які себе позиціонують як незалежні й опозиційні, але насправді завуальовано транслюють і розповсюджують російську пропаганду, водночас моніторять рівень сприйняття ворожих наративів у суспільстві.

Ще одним елементом не лише конкретно російської soft-power, але й російського колоніалізму загалом, є культурна асиміляція, коли весь культурний потенціал (байдуже, що часто привласнений) спрямовується на підтримання і посилення імперських амбіцій. Вона проявляється у нав'язуванні російської мови і культури як вищих із одночасним знеціненням культур інших народів, зокрема української. Існує навіть просякнута шовінізмом конструкція «велика російська культура». Жоден народ не говорить так про свої національні культури. Після 2022 року росія взагалі відкрито заперечує існування української національної ідентичності, щоденно транслюючи все нові варіанти нашої історії [4, с. 418]. Величезну негативну роль у культурній асиміляції відіграє масова (споживацька) культура. Із жалем доводиться констатувати, що до повномасштабної агресії український медійний простір був переповнений російськими фільмами, музикою, програмами тощо, які розпилювали імперські ідеї та стереотипи, були нашіпговані шовіністичними вкидами, формували негативний, неповноцінний, негідний образ українця і України як країни, цілком контрольованої та керованої ворожим Заходом, особливо США. Таким чином, формувався електорат для голосування за проросійські партії, які проводили антиукраїнську діяльність всередині країни, зокрема вели агентурну роботу. Звичайно, що ці партії та рухи фінансували російські спецслужби.

Говорячи про шляхи посилення російського колоніалізму проти України, неможливо не відзначити релігійної складової. Росія упродовж століть використовує релігію як знаряддя поширення ідей «руського міра», водночас забороняючи національні чи будь-які інші церкви. Очевидно, що РПЦ є опорою російського режиму і безперервно пропагує ворожу ідеологію. Український народ відрізняється глибокою духовністю, тому цілком зрозуміло, що РПЦ мала в Україні найбільшу кількість парафій серед усіх пострадянських республік [3, с. 65]. А отже, вплив цієї «церкви» на свідомість і спосіб мислення значної

частини українського народу складно применшити. Московське православ'я виконує функцію соціального нагляду і контролю над вірними, спрямовуючи світогляд у русло ідеологем «руській мір». Проте у ситуації з РПЦ ідеться не лише про «soft power», але і про «hard power». Цивілізованій людині важко припустити, що російське духовництво та його співбратія в Україні виправдовують і підтримують війну росії проти України та вбивство українців, освячують танки і ракети, спрямовані на цивільних і житлову забудову, так само як виправдовують штучний Голодомор 1932 – 1933 року – комуністичний геноцид проти українського народу. Воно ж відмовляється поховати полеглих захисників України, відкрито колаборує з росіянами на тимчасово окупованих територіях України, заперечує існування українського народу і української мови. Фактично, РПЦ є ворожою інституцією, яка не має нічого спільного з духовністю і повинна бути цілком заборонена в Україні, а її духовництво – покаране за посягання на державний суверенітет і незалежність.

Висновки. Таким чином, російська soft power справді є формою сучасного колоніалізму і спрямована на знищення української ідентичності і повернення України під повний контроль москви. Оскільки ідеться про загрози державній безпеці України, то протидія має відбуватися системно на усіх рівнях суспільного життя. Насамперед, треба укріпити національну ідентичність, а для цього – поглиблено вивчати історію України, акцентуючи на одвічному знищенні всього українського російською владою, позбавитися від усього російського на усіх рівнях, як антигуманного і такого, що несе смерть. Водночас слід популяризувати українську літературу, кіно, музику, живопис, розширювати сферу вживання української мови як основи національної безпеки. І усвідомлювати, що російське вторгнення розпочалося там, де не розмовляли українською мовою і не вивчали української історії. Знання рідної історії перетворює народ у націю та формує імунітет проти російської пропаганди, яка стає неефективною.

Окрім внутрішньої політичної діяльності, важливо здійснювати культурну дипломатію, відкриваючи Україну для світу, знайомлячи різні країни з тисячолітньою культурною спадщиною українського народу та її європейською сутністю. І звичайно ж, необхідно посилювати міжнародну ізоляцію росії, упроваджувати дієві санкції, бо ця країна є загрозою для світового порядку і найбільшим злом для людства. Ця робота є дуже тривалою і складною, адже російська пропаганда проникла як у державні, так і церковні структури багатьох країн. Вважаємо, що у випадку з росією доречно говорити про протистояння між варварством і цивілізацією, а «руській мір» є великою війною проти усіх гуманних цінностей, тому протидіяти цивілізований світ має цілісно і безперервно.

1. Бжезинський З. Велика шахівниця, Американська першість та її стратегічні імперативи. Переклад з англ. Олени Фешовець. Івано-Франківськ: Лілея-НВ. 2019. 288 с.

2. Дорош Л., Воят Б. Інструменти гібридного впливу росії: до проблеми систематизації. // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічних студій. 2020. Вип. 33. С. 101 – 107.

3. Седляр Ю., Лимар М. «М'яка сила» росії у контексті українсько-російських відносин.// Наукові праці Чорноморського державного університету. Серія «Історія». Вип. 159. Том 171. Херсон.: Світ-Ло. 2011. С. 63 – 69.

4. Фесенко Г. Головний Майдан Харкова: російський колоніальний поворот ХУІІІ ст. Грааль науки. Міждисциплінарний науковий журнал. Вип.38. 2024. С. 418 – 423.

5. Харнеп М. Х. Ван. Війни Путіна... Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. Х.: Віват. 2016. 304 с.

ПОЛІТИКА ОФІСУ ПРОКУРОРА МКС ЩОДО ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИХ ЗЛОЧИНІВ: ДЕЯКІ ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ПОСТРАЖДАЛИМИ ТА СВІДКАМИ

*GBC have affected people of all ages, genders, and circumstances
(Policy on Gender-based Crimes)*

У грудні 2023 року з'явилася Політика Офісу Прокурора МКС щодо гендерно зумовлених злочинів (злочини, які включають сексуальне, репродуктивне та інші форми гендерно зумовленого насильства) [1] (далі – Політика). Це не перша політика МКС щодо гендерних аспектів міжнародних злочинів. З червня 2014 року діяла Політика щодо сексуальних та гендерно зумовлених злочинів. Її значення для міжнародного кримінального правосуддя підкреслювалось у доктрині [2], хоча і не можна сказати, її положення не зазнавали і певної критики.

Пояснення змін назви у тексті Політики 2023 року таке: хоча термін «сексуальні та гендерно зумовлені злочини» (далі – ГЗН) відображав концептуалізацію цих злочинів у 2014 році, коли була запущена перша Політика, зараз Офіс використовує термін «ГЗН». Термін «ГЗН» охоплює злочини, пов'язані з сексуальним, репродуктивним та іншим гендерно зумовленим насильством, що краще відображає сучасне розуміння цих форм страждань та їхній взаємозв'язок між собою. Специфіка саме репродуктивного насильства та важливість його ідентифікації підкреслюється у доктрині [3].

Серед цілей Політики особливо слід відмітити такі:

- підтвердити відданість Прокурора ретельному розслідуванню та кримінальному переслідуванню ГЗН, щоб допомогти виправити історичне нехтування цими злочинами;
- інтегрувати потерпілоорієнтований підхід та травма-інформований підхід (survivor-centred and trauma-informed approach), у роботу Офісу з потерпілими та свідками, які постраждали від ГЗН та від інших найтяжчих міжнародних злочинів.

Прикметно, що у Політиці прямо і сміливо визнано, що в історії переслідування таких злочинів було недостатнім. І це при тому, що в збройних конфліктах сексуальне насильство було і на, жаль, залишається, «зброєю» війни [4, с. 20] (як би боляче не було застосовувати такі формулювання щодо діянь СНПК), при чому «згвалтування як зброя може витіснити цілу групу населення і мати той самий ефект, що й традиційна зброя, але обійдеться значно дешевше» [4, с. 281].

У Політиці прямо зазначено, що Офіс дотримується підходу, згідно з яким практично всі злочини, передбачені Римським статутом, можуть бути пов'язані з формами сексуального, репродуктивного або іншого гендерно зумовленого насильства, незалежно від того, чи традиційно вони розглядаються як такі. Офіс повинен розглядати таку можливість у всіх випадках. Це важливо у контексті воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду, гендерний аспект яких окремо розкрито у Політиці. Кожен з цих різновидів міжнародних злочинів може бути гендерно зумовленим, про що свідчать формулювання *actus reus* у самому ж Римському статуті.

Надзвичайно важливими є пряме визнання у Політиці значущості потерпілоорієнтованого підходу та травма-інформованого підходу (survivor-centred and trauma-informed approach), у роботі з постраждалими та свідками.

Потерпілоорієнтований підхід у Політиці розкритий таким чином: він орієнтує всю політику, дії та процес прийняття рішень на гідне та поважне ставлення до кожної вцілілої особи та постраждалої особи (survivor and victim). Як загальний принцип, цей підхід визнає, що кожна вціліла особа має рівні права на допомогу та підтримку; є різною та унікальною; по-різному реагує на пережите насильство; має різні сильні сторони, можливості, навички подолання, ресурси та потреби; має право, відповідно до свого віку та обставин, бути поінформованою про відповідні події, вирішувати, хто має знати про те, що з нею сталося, та що має відбуватися далі; а також має право на те, щоб їй вірили та ставилися до неї з повагою, доброзичливістю, милосердям, співчуттям та емпатією (п. 70).

При розкритті цього підходу Політика посиляється, зокрема, на Кодекс Мурад та Посібник для роботи з випадками гендерно зумовленого насильства: Реагування на розкриття гендерного насильства в умовах гуманітарної кризи [5]. Відмітимо, що у дослідженнях виділяються різні прояви потерпілоорі-

єнтованого підходу (підходу, орієнтованого на постраждалих) [6, р. 30–31], у тому числі у контексті проваджень по домашньому насильству за українським законодавством [7, с. 97–103; 8].

Окремо Політика виділяє травма-інформований підхід, хоча у п. 73 визначає, що розвиток травма-інформованих практик є важливою частиною загального потерпілоорієнтованого підходу.

Політика передбачає, що Офіс зобов'язується застосовувати травма-інформований підхід, у своїй роботі з потерпілими та свідками, у тому числі з тими, хто прямо чи опосередковано постраждав від гендерно зумовленого насильства. Травма-інформований підхід, – це підхід, який усвідомлює та реагує на травму та її вплив на окремих осіб, їхні сім'ї та громади. Він спрямований на сприяння безпеці, зціленню та відновленню після травматичного досвіду. Це може вимагати інтеграції культурно-чутливих знань про те, як різні люди реагують на травматичний досвід, у політику, процедури та практики. Зрештою, травма-інформований підхід активно намагається уникнути подальшого заподіяння шкоди або спричинення ретравматизації (п. 71-73).

Загалом можна визнати, що міжнародні стандарти та найкращі практики, які передбачають у тому числі і отримання вербальної інформації від постраждалих, враховують травма-інформований підхід (Кодекс Мурад, Міннесотський протокол, Стамбульський протокол, Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту та ін.) На національному рівні у доктринальних та практичних рекомендаціях [9-12] також є згадки про травму та недопустимість ретравматизації, чутливе поводження з постраждалими. Зокрема, зазначається: потерпілих ніколи не варто змушувати «забувати» про травму; варто пам'ятати, що через травматичний досвід людина може не пам'ятати фактів злочину або не хотіти їх згадувати [10].

Як окремий підхід у Політиці вказаний *due diligence*, а це найменування не є звичним у контексті кримінальних проваджень (хоча і зустрічається в інших документах [13]). Це підхід розкривається таким чином: Статут вимагає, щоб Офіс виявляв **належну ретельність** (ще варіанти перекладу – сумлінне застосування [14], належна перевірка [15]) у всіх аспектах, що мають відношення до ГЗН, на всіх етапах своєї роботи. Ця ретельність поширюється на забезпечення незалежних, неупереджених та етичних розслідувань і судових переслідувань, спрямованих на встановлення істини. Зокрема, Офіс вживає належних заходів, щоб поважати інтереси та особисті обставини вцілілих, постраждалих та свідків, включаючи їхній вік, гендер та стан здоров'я, а також враховує природу та характер ГЗН. Він також враховує характер злочину, особливо коли йдеться про сексуальне, репродуктивне та інше гендерно зумовлене насильство або насильство щодо дітей. Щоб правильно зрозуміти характер злочину, Офіс повинен точно розуміти його контекст, спираючись на відповідну географічну, гендерну та іншу міжгалузеву експертизу. Офіс повинен завжди повністю поважати права підозрюваного та/або обвинуваченого. Для успішного розслідування та кримінального переслідування ГЗН Офіс звертає увагу на всі елементи, необхідні для доказування (п. 77-78).

Аналіз формулювань Політики, зокрема, у аспекті забезпечення незалежних, неупереджених та етичних розслідувань і судових переслідувань, спрямованих на встановлення істини, свідчить про наявність спільних ознак зі стандартами розслідувань за ст. 2 та 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, систематизованими у практиці ЄСПЛ. Там також йдеться про незалежність та належність розслідування (як і про оперативність та розумну швидкість, залучення потерпілого та громадський контроль). Утім, є і специфіка, адже мова йде найперше на ідентифікацію гендерного аспекту ситуації / провадженні, тобто про проведення належної перевірки на наявність гендерно зумовлених злочинів на всіх етапах роботи Офісу [15].

Отже, Політика врахувала найкращі міжнародні практики поводження з постраждалими від ГЗН (цікаво, що у Політиці використовується як термін *survivor*, так і термін *victim*). Її важливість для переслідування на міжнародному та національному рівнях полягає у тому, що у ній підкреслено важливість та, по суті, основоположність ряду підходів, які безпосередньо пов'язані з поводженням з вцілілими, постраждалими та свідками. Йдеться про потерпілоорієнтований підхід, травма-інформований підхід, *due diligence*. Ці підходи, без сумніву, не є новелами, їх елементи можна знайти протоколах та інших документах, які відображають найкращі міжнародні практики, утім, важливо їх закріплення та визнання їх як стандарту саме у аспекті поводження з вцілілими та постраждалими від міжнародних злочинів, які є гендерно зумовленими. Ці підходи використовуються на національному рівні в Україні, зокрема, правоохоронними органами [15], травма-інформовані підходи прописані окремою частиною у Протоколі для судів по роботі з вразливими потерпілими та свідками, затвердженому Радою суддів України [16]. Підхід же *due diligence*, який за найменуванням стандартним для кримінального провадження поки що не є, по суті, поєднує в собі стандарти ефективного розслідування з належною ідентифікацією саме гендерної зумовленості міжнародних злочинів.

Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору (-ам) і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (EACEA) не можуть нести за них відповідальність.

1. Policy on Gender-based Crimes. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-policy-gender-en-web.pdf>
2. Valerie Oosterveld, The ICC Policy Paper on Sexual and Gender-Based Crimes: A Crucial Step for International Criminal Law, 24 Wm. & Mary J. Women & L. 443 (2018), <https://scholarship.law.wm.edu/wmjowl/vol24/iss3/2>
3. Aldo Zammit Borda. Reproductive Violence in International Criminal Law and the ICC OTP's Revised Policy on Gender-Based Crimes: An Emerging Concept. URL: <https://www.ejiltalk.org/reproductive-violence-in-international-criminal-law-and-the-icc-otps-revised-policy-on-gender-based-crimes-an-emerging-concept/>
4. Лемб Крістіна. Наші тіла — їхнє поле бою. Київ: Видавництво, 2024. 368 с.
5. Gender-based Violence Disclosure Toolkit. Responding to Gender-based Violence Disclosure in Humanitarian Crisis Settings. September 2022. URL: <https://publichealth.wustl.edu/items/gbv-disclosure-toolkit/>
6. Посібник для роботи з випадками гендерно зумовленого насильства: Реагування на розкриття гендерного насильства в умовах гуманітарної кризи. URL: https://bpb-us-w2.wpmucdn.com/sites.wustl.edu/dist/1/2391/files/2023/03/Ukrainian-Toolkit_230223.pdf
7. Здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, з метою використання найкращих міжнародних практик, забезпечення орієнтованих на потерпілого підходів, у тому числі права на представництво та безоплатну вторинну правничу допомогу : методичні рекомендації / колектив авторів. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 180 с.
8. Підсумки другої конференції «Правосуддя, орієнтоване на постраждалих від гендерно зумовленого насильства»». URL: <https://jurfem.com.ua/pidsumky-2-konf/>
9. Жовтюк О. Особливості проведення допиту свідків і потерпілих під час розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Юридична психологія*. 2024. №1 (34). С. 101-109. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.101>
10. Не завдати шкоди: як правильно працювати з потерпілими та свідками воєнних злочинів. Спільна колонка Анни Адамської-Галлант та Ольги Срібняк для УП. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/ne-zavdati-shkodi-yak-pravilno-pracyuvati-z-poterpilimi-ta-svidkami-voyennih-zlochiv>
11. Завтур В.А. Отримання фактичних даних від осіб, що постраждали від воєнних злочинів: міжнародні стандарти та перспективи їх імплементації в Україні. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса, 2023. Т. 2. С. 293-296.
12. Гловюк І. Міжнародні та національні стандарти розслідування сексуального насильства під час збройного конфлікту: гендерний аспект. *Права людини та гендерна рівність під час воєнних дій на території України*: збірник тез доповідей учасників наукового форуму (17 червня 2022 року). Львів, 2022. С. 59-64.
13. Documenting international crimes and human rights violations for accountability purposes: Guidelines for civil society organisations. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/ne-zavdati-shkodi-yak-pravilno-pracyuvati-z-poterpilimi-ta-svidkami-voyennih-zlochiv>
14. Документування міжнародних злочинів і порушень прав людини для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що їх вчинили Рекомендації для громадських організацій. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/2022.3769_UK_V1.pdf
15. Росохата Д. Міжнародний кримінальний суд: новий погляд на гендерно зумовлені злочини. URL: <https://jurfem.com.ua/mks-gb-crimes/>
16. Про схвалення Протоколу для судів по роботі з вразливими потерпілими і свідками: рішення Ради суддів України від 11.11.2024 № 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0038414-24#Text>

Глущенко В. О.,
курсант факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Дробенко Д. Ф.,
підполковник поліції, викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄННИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній час наша країна переживає одні з найжахливіших моментів свого існування за всю свою історію. У сучасних умовах збройної агресії росії проти України, особливої актуальності набуває питання кваліфікації воєнних злочинів які вчиняються на території нашої держави.

Воєнні злочини є одним із найтяжчих правопорушень, що посягають на основи міжнародного права та безпеку держави. Згідно ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – ККУ), в якій визначено що, воєнні злочини – це жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою України, а також відання наказу про вчинення таких дій, а також ті самі діяння, якщо вони спричинили загибель людини [1].

Тим не менш, правозастосовна практика свідчить про наявність значних проблем у кваліфікації таких злочинів, пов'язаних із розмежуванням воєнних злочинів від суміжних кримінальних правопорушень, доказуванням умислу винних осіб та застосуванням міжнародних правових норм.

Однією з ключових проблем щодо кваліфікації воєнних злочинів є їх розмежування від інших кримінальних правопорушень, а саме терористичних актів та геноциду. У багатьох випадках дії окупаційних військ супроводжуються навмисним вбивством цивільного населення, захопленням заручників, а також руйнуванням житлових споруд та інфраструктури. Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду такі дії можуть підпадати як під визначення воєнних злочинів, так і злочинів проти людяності [2]. Водночас кваліфікація конкретного діяння залежить від наявності прямого умислу на порушення міжнародного гуманітарного права, що потребує ґрунтовного аналізу доказової бази. У цьому контексті важливим є врахування суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а саме умислу, мотиву та цілей злочинців.

При дослідженні та порівнянні ст. 438 ККУ та ст. ст. 258, 441 ККУ, ми виявили ряд відмінностей.

Терористичні акти (ст. 258 ККУ) зазвичай спрямовані на досягнення певних політичних цілей шляхом залякування населення, тоді як воєнні злочини мають місце у рамках збройного конфлікту і можуть включати такі дії, як вбивства, тортури або знищення цивільних об'єктів.

Геноцид (ст. 441 ККУ), у свою чергу, відрізняється своєю спрямованістю на знищення певної національної, етнічної або релігійної групи, що визначено Конвенцією про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 року [3]. Однак на практиці розмежування цих категорій є складним, оскільки одні й ті ж самі дії можуть мати схожі елементи кількох складів злочинів.

Тому, на нашу думку, встановлення суб'єктивної сторони діяння, тобто мотивів та цілей злочинців, відіграє вирішальну роль у правильній кваліфікації злочинів, що вчиняються в умовах сучасних збройних конфліктів.

Друга проблема, пов'язана з доведенням наявності збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру. У міжнародному праві воєнні злочини можуть бути вчинені лише в контексті збройного конфлікту. Для встановлення такого конфлікту слід застосовувати критерії, викладені в Женевських конвенціях 1949 року та їх Додаткових протоколах [4].

В Україні ситуація ускладнюється тим, що на початкових етапах агресії РФ кваліфікація збройного конфлікту за міжнародним правом була неоднозначною, що ускладнювало правову оцінку вчинених злочинів.

Зокрема, питання полягало в тому, чи слід вважати ситуацію на Донбасі 2014 року внутрішнім збройним конфліктом чи міжнародною агресією. Для міжнародної кваліфікації необхідно було б довести, що бойові дії відбуваються між двома державами або що одна держава здійснює ефективний контроль над збройними формуваннями, які діють на території іншої держави.

Щодо України, існувала певна складність у встановленні такого контролю з боку РФ на початкових етапах війни, оскільки вона формально заперечувала свою причетність. Лише з часом, із появою достатньої доказової бази, а саме звітів міжнародних організацій, розвідданих та свідчень військовополонених, стало можливим довести міжнародний характер конфлікту [5].

Також, одною з найбільших проблем варто зазначити проблему доказування воєнних злочинів. Основними доказами у таких справах є інформація, отримана внаслідок радіоперехоплення; розвідувальна інформація; докази, отримані безпосередньо з поля бою [6]. Однак часто виникають труднощі з документуванням злочинів через активні бойові дії, відсутність доступу до місця злочину та втрату доказової бази. Важливим кроком у цьому напрямку є робота Міжнародного кримінального суду, Офісу Генерального прокурора України та правозахисних організацій, які документують злочини з метою притягнення винних до відповідальності.

Проблеми доказування воєнних злочинів також пов'язані з необхідністю збору та збереження доказів відповідно до міжнародних стандартів. Водночас виклики пов'язані з можливістю маніпуляції доказами або їх знищенням з боку агресора.

У зв'язку з цим, ми вважаємо за необхідне забезпечити ефективну взаємодію між національними та міжнародними правоохоронними органами, що дозволить підвищити ефективність розслідувань і доведення злочинів до судового розгляду.

Отже, на підставі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що для вдосконалення кваліфікації воєнних злочинів в Україні необхідно: 1) розробити чіткі критерії розмежування воєнних злочинів та інших міжнародних злочинів; 2) забезпечити ефективне документування злочинів, у тому числі із залученням міжнародних експертів; 3) ратифікувати Римський статут, що посилить можливості міжнародного переслідування воєнних злочинців; 4) адаптувати КК України до міжнародних стандартів відповідальності за воєнні злочини. Впровадження цих заходів сприятиме дієвому притягненню винних до кримінальної відповідальності та гарантуванню справедливості для потерпілих.

1. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040> (дата звернення: 01.02.2025)

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.02.2025)

3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 01.02.2025)

4. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.02.2025)

5. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки URL: https://hromada.hu/2015/nom_129/publicistika/vijna.html (дата звернення: 02.02.2025)

6. Доказування у воєнних злочинах: основні тенденції та погляди різних учасників процесу URL: <https://justtalk.com.ua/post/dokazuvannya-u-voennih-zlochinah-osnovni-tendentsii-ta-poglyadi-riznih-uchasnikiv-protsesu> (дата звернення: 02.02.2025)

Гмиря В. П.,
провідний науковий співробітник науково-організаційного відділу
(Державний науково-дослідний інститут випробувань
і сертифікації озброєння та військової техніки)

Романовська Л. В.,
старший науковий співробітник науково-організаційного відділу
(Державний науково-дослідний інститут випробувань
і сертифікації озброєння та військової техніки)

ІННОВАЦІЙНА ЕКОСИСТЕМА В ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

У сучасному світі, що швидко розвивається, інновації відіграють вирішальну роль у формуванні обороноздатності країн. Збройні Сили України (далі – ЗС України) є важливою опорою для забезпечення безпеки країни, сприяння технологічному прогресу. Для України, яка останнім часом все більше стикається зі значними безпековими викликами, ефективне формування інноваційної діяльності в ЗС України для забезпечення безпеки стає необхідним.

У контексті російсько-української війни інновації набувають нового значення і стають невід’ємною частиною стратегічного планування. Це не лише питання технологічних рішень для поля бою, але й нові підходи до економіки, управління ресурсами, оборонних стратегій та безпеки. Інновації в обороні, зокрема в сфері безпілотних систем, кібервійни та інформаційних технологій, мають вирішальне значення для успіху на фронті. Однак, не менш важливими є інноваційні підходи до соціальної мобілізації, волонтерства та координації суспільства у підтримці ЗСУ. Таким чином, розвиток інноваційних рішень і технологій стане важливим елементом як для перемоги у війні, так і для майбутнього відновлення України після перемоги.

Основним фактором еволюції інноваційної екосистеми є мінімізація сукупних суспільних витрат на створення та розповсюдження товарів або послуг. Платформна економіка є рушійною силою сучасних екосистем. Ця модель економіки спрямована на мінімізацію витрат суспільства через взаємодію різних учасників ринку, таких як бізнес, споживачі, та органи управління. Важливим аспектом є використання інформаційно-технологічних платформ, що полегшують створення нових продуктів і обмін спільно створеними вартостями. Це відповідає тенденціям четвертої промислової революції, що сприяє інноваційним перетворенням на різних рівнях економіки. [1].

Ключовою фірмою в інноваційній екосистемі виступає центральний гравець, який є надзвичайно важливим для розбудови інноваційної екосистеми **Збройних Сил України (ЗСУ)**. У такій моделі ЗСУ стають не просто учасником, а основним ядром, навколо якого організовуються взаємодії між різними суб’єктами, включаючи виробників, постачальників, наукові установи та регулюючі органи.

Особливість цієї екосистеми полягає в тому, що вона включає як **висхідну діяльність** (створення нових продуктів і технологій), так і **низхідну** (їхнє впровадження та споживання). Це означає, що ЗСУ виступають не лише в ролі користувачів готових інновацій, але й активних учасників процесу їхнього розроблення, будучи водночас **замовниками та інвесторами** нових рішень. Це дозволяє спрямовувати зусилля на розвиток технологій, що безпосередньо задовольняють потреби оборони та безпеки.

Інноваційна екосистема оборонної промисловості чітко визначає три рівні, які взаємодіють для забезпечення постійного потоку нових технологій і продуктів. Кожен з цих рівнів має власну специфіку та ключову роль у загальній системі, що сприяє розвитку як оборонної індустрії, так і військової спроможності Збройних Сил України.

1. Верхній рівень – великі корпорації: Ці компанії, такі як **Lockheed Martin, Raytheon, Boeing**, та інші, є лідерами світової оборонної індустрії. Вони мають великі державні контракти і несуть відповідальність за розробку і виробництво масштабних військових проектів. З огляду на високі ризики, їхнє завдання — створювати високонадійні та перевірені продукти, які проходять ретельну сертифікацію. Для цього їм необхідно мати солідне портфоліо успішних проектів і значні ресурси на дослідження і розробки. Україна також має досвід співпраці з такими корпораціями для отримання сучасного військового обладнання.

2. Середній рівень – малі та середні підприємства, стартапи: Цей рівень є найбільш динамічним у інноваційній екосистемі, оскільки малі компанії й стартапи часто виступають генераторами нових ідей та технологій. Державні інвестиції у цьому сегменті спрямовані на зменшення ринкових ризиків, тобто допомагають цим компаніям подолати так звану «долину смерті» — період, коли нова технологія вже розроблена, але для її успіху бракує ресурсів на маркетинг, управління та інші необхідні елементи.

Така структура дозволяє створювати нові інноваційні компанії, зокрема в оборонному секторі України, що сприяє розвитку вітчизняних технологій і підвищенню конкурентоздатності.

3. Нижній рівень – інститути та дослідницькі центри: На цьому рівні зосереджуються фундаментальні дослідження, що проводяться в університетських лабораторіях або дослідницьких центрах, які фінансуються з державного бюджету. Це довгострокові інвестиції, адже нові технології можуть розвиватися протягом десятиліть, перш ніж їх можна буде використовувати у військових цілях. На цьому рівні основну роль відіграє держава як інвестор, що фінансує дослідження через гранти та залучає експертизу як державних, так і приватних установ.

Важливо, що така багаторівнева структура інноваційної екосистеми створює сприятливі умови для **розвитку вітчизняних оборонних стартапів**, зростання їх ринку та стабільного випуску надійних продуктів для потреб ЗСУ. Подібний підхід, з правильним державним управлінням і фінансуванням, може суттєво зміцнити обороноздатність України та забезпечити постійний доступ до новітніх технологій.

Формування інноваційної екосистеми в Україні, особливо в оборонній сфері, є нагальним питанням, з огляду на необхідність зміцнення **ЗСУ** та забезпечення їх сучасним озброєнням.

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ЩОДО НЕМЕДИЧНОГО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В УМОВАХ ВІЙНИ І ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Станом на сьогоднішній день, законодавство України у сфері обігу наркотичних засобів і психотропних речовин є досить застарілим, не відповідає умовам сьогодення та потребує суттєвих змін. Такі зміни мають передбачати реформування правової політики щодо осіб, які вживають наркотичні засоби і психотропні речовини з немедичною метою. На жаль, війна в Україні значно збільшила кількість таких осіб. Проведені автором в межах діяльності Лабораторії дослідження проблем національної безпеки в сфері громадського здоров'я НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України неформальні інтерв'ю з медичними професіоналами, які надають в Україні медичну допомогу в безпосередній близькості до зони бойових дій, показують високий рівень поширеності немедичного вживання учасниками бойових дій наркотичних засобів і психотропних речовин.

Законодавство України у сфері оборони виходить з того, що особи, які мають розлади психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, визнаються непридатними до військової служби лише за наявності синдрому залежності з тяжкими, стійкими психічними розладами [1]. В інших випадках вони підлягають мобілізації до Збройних сил України, що є додатковим чинником незаконного розповсюдження наркотичних засобів і психотропних речовин серед військовослужбовців. Крім того, психоактивні речовини часто використовують військовослужбовцями та цивільними особами для зняття стресу, знеболювання, самолікування при посттравматичних стресових розладах, спричинених внаслідок бойових дій.

Проблему поглиблює й те, що законодавство України не передбачає можливості отримання військовослужбовцями за місцем проходження служби замісної підтримуючої терапії, яку можуть отримати інші особи з психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів [2]. Що ж до використання наркотичних засобів для надання медичної допомоги пораненим військовослужбовцям на догоспітальному етапі, то першу ліцензію на роботу в бойових умовах з наркотичними засобами та прекурсорами Державна служба з лікарських засобів та контролю за наркотиками видала лише в лютому 2024 року, тобто тільки через два роки після початку повномасштабної агресії проти України [3].

Виходячи з цього, можна припустити, що після закінчення бойових дій значна кількість ветеранів належатиме до людей, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини в немедичних цілях. Така ситуація ще більшою мірою актуалізує питання про необхідність корекції кримінально-правової політики щодо споживачів психоактивних речовин, перенесення акценту в кримінальній караності зі споживачів наркотиків на їхніх незаконних виробників і розповсюджувачів.

При аналізі цієї проблематики ми можемо звернутися до досвіду європейських країн. Наприклад, на відміну від України, у Німеччині запроваджено дещо інший підхід до споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин, що ґрунтується на принципі пропорційності обмеження прав і свобод людини, а також доцільності витрачання коштів платників податків на боротьбу з діями, які не завдають істотної шкоди. Так, згідно зі ст. 10а Закону про наркотики (BtMG) [4] дозволеним видом ліцензійної діяльності є утримання кімнат для безпечного немедичного вживання наркотичних засобів, у яких наркозалежним надається можливість безпечно вживати наркотичні засоби без медичного призначення, які вони мають при собі. Одночасно в таких кімнатах мають бути створені можливості для невідкладної медичної допомоги, надання медичних консультацій, спрямованих на допомогу наркозалежним у припиненні немедичного вживання наркотиків тощо. Крім того, цим законом передбачено право прокурора відмовитися від кримінального переслідування (ст. 31а), а суду – відмовитися від покарання (п. 5 ст. 29) у випадках, якщо правопорушник лише вирощує, виготовляє, виробляє, імпортує, експортує, купує, закупає чи зберігає в будь-який інший спосіб невелику кількість наркотиків для власного вживання [5].

Особи, які вживають ін'єкційні наркотичні засоби в немедичних цілях, крім ризику розладів психіки та поведінки, також перебувають у зоні високого ризику інфікування ВІЛ та інших особливо небезпечних інфекційних хвороб (зокрема, гепатитів В, С, D). Так, за даними Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, передача ВІЛ внаслідок спільного вживання ін'єкційних наркоти-

ків в Україні є одним із найпоширеніших способів інфікування [6]. З урахуванням високого рівня поширеності цих захворювань і способів їх передачі можна прогнозувати значну кількість людей, зокрема ветеранів, інфікованих такими вірусами. Психологічна та медична допомога таким людям буде ефективною лише за умови, що із законодавства України будуть усунуті дискримінаційні норми, які на сьогодні суттєво перешкоджають подоланню епідемії [7].

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що задекларована зараз в Україні політика «нульової толерантності» щодо немедичного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин в дійсності призводить до караності їх немедичного вживання, оскільки немає жодної можливості вжити ці засоби або речовини, не здійснивши їх обіг (зберігання, придбання, виготовлення або переміщення). Крім того, така політика має наслідком негативний вплив на поширення епідемій особливо небезпечних інфекційних хвороб, які передаються через спільне використання засобів ін'єкційного вживання психоактивних речовин.

З урахуванням зростання внаслідок повномасштабної агресії кількості немедичних споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин серед військовослужбовців і цивільного населення негативний вплив такої «нульової толерантності» на українське суспільство посилюватиметься. Для мінімізації такого впливу Україна, використовуючи досвід країн ЄС, і, перш за все Німеччини, має скасувати закони і практики притягнення до адміністративної і кримінальної відповідальності осіб, які здійснили незаконний обіг наркотичних засобів або психотропних речовин у невеликих розмірах і виключно для власного споживання. Крім того, для споживачів ін'єкційних наркотиків, особливо в обласних центрах, слід за досвідом Німеччини створити кімнати їх безпечного вживання з одночасним наданням медичної і психологічної допомоги, тестуванням на наявність інфекційних хвороб, соціальної допомоги тощо.

1. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України. Наказ Міністерства оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>

2. Про затвердження Порядку проведення замісної підтримувальної терапії осіб з психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.03.2012 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0889-12#Text>

3. Міноборони та Держлікслужба домовилися про співпрацю. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2024/02/21/minoboroni-ta-derzhliksluzhba-domovilisya-pro-spiivpraczju/>

4. Gesetz über den Verkehr mit Betäubungsmitteln (BtMG). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/btmg_1981/

5. Гнедик Є.С. Кримінально-правова заборона обігу наркотичних засобів і психотропних речовин особами, які страждають на наркоманію: український та німецький досвід. Наступність у кримінальному праві. До 70-річчя професора Юрія Васильовича Бауліна: матеріали наук. конф (м. Харків, 8 вересня 2023 року). Харків, 2023. С. 307-311

6. Центр громадського здоров'я МОЗ України. Безпечне вживання ін'єкційних наркотиків. URL: <https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/profilaktika-vilsnidu/bezpechne-vzhivannya-inekciynikh-narkotikiv>

7. Gutorova, N., Rachynska, V., & Gnedik, Y. (2023). HIV CRIMINALIZATION'S ORIGINS, ENFORCEMENT, AND SOCIAL IMPACTS. *Polski merkuriusz lekarski : organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*, 51(6), 624–631. <https://doi.org/10.36740/Merkur202306108>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

За найбільш поширеною в теорії кримінального права думкою, об'єктом будь-якого кримінального правопорушення є той елемент складу правопорушення, що об'єднує ознаки, які характеризують спрямованість дій особи. Ознаками об'єкта як елемента складу кримінального правопорушення визнаються: 1) об'єкт як ознака складу кримінального правопорушення (об'єкт кримінального правопорушення у вузькому значенні); 2) предмет кримінального правопорушення; 3) потерпілий від кримінального правопорушення [1, с. 207]. Отже, обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення є об'єкт кримінального правопорушення у вузькому значенні; натомість предмет і потерпілий є факультативними його ознаками.

Положеннями Кримінального кодексу України (далі – КК) визначено, що його завданням є право-ве забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства» (ч. 1 ст. 1 КК). На вказані суспільні відносини здійснюються посягання, заподіюючи їм істотну шкоду або створюючи загрозу її заподіяння.

Відповідальність за державну зраду передбачається у розділі I Особливої частини КК «Злочини проти основ національної безпеки України». У науковій літературі такі злочини визначають одним із найбільш небезпечних видів злочинної діяльності.

Зміст родового об'єкту державної зради впливає з назви розділу Особливої частини КК. Родовим об'єктом називають національну безпеку, безпеку самої держави у різних галузях діяльності, державні інтереси, які відображаються в безпеці, територіальній цілісності, суверенітеті, конституційному ладі, економіці, національній обороні [3, с. 225]. Вважаємо правильною думку щодо визнання основним безпосереднім об'єктом державної зради тих суспільних відносин, що забезпечують охорону національної безпеки у сфері державної безпеки, а також інформаційній, економічній, науково-технологічній і воєнній сферах. Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. визначено, що національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Складовими національної безпеки, яким заподіюється чи може бути заподіяна шкода внаслідок державної зради, є

- державний суверенітет – це самостійність і верховенство держави на всій її території, а також незалежність держави у міжнародних відносинах, які можуть бути обмежені лише необхідністю виконувати договори і зобов'язання в галузі міжнародних відносин;
- територіальна цілісність – територія України є єдиною, а існуючі адміністративно-територіальні одиниці не мають власного суверенітету, перебувають у нерозривному зв'язку та характеризуються єдністю;
- територіальна недоторканність – це захищеність території країни в існуючих кордонах від будь-яких протиправних посягань, що можуть стосуватися незаконної зміни території України, визначеної рішеннями Верховної Ради України та міжнародними договорами України;
- обороноздатність – це здатність держави до захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту, що складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю воєнного, економічного, соціального та морально-політичного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації. Стан обороноздатності України відображають її мобілізаційні можливості, кількість і якість Збройних Сил, їх здатність швидко переходити на військовий стан, організовано вступати у воєнні дії та успішно виконувати завдання по обороні від агресії [4];
- державна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [5];
- економічна безпека України – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зрос-

тання. Складовими економічної безпеки є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки [6];

- інформаційна безпека України – це захищеність інтересів України у сфері комунікацій, інформаційних систем, інформаційної власності від проявів обмеження свободи слова та доступу громадян до публічної інформації; поширення культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерної злочинності та комп'ютерного тероризму; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації, з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства та держави; намагань маніпулювати суспільною свідомістю шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації. Інформаційна безпека означає захищеність України від витоку інформації, яка становить державну таємницю [7].

Таким чином, державна зрада залишається однією з найважливіших і складних проблем сьогодення, загрожуючи основам національної безпеки України. Всі зусилля практичних співробітників правоохоронних органів та теоретичні напрацювання науковців повинні реалізовуватися у вигляді бездоганних кримінально-правових норм, які б забезпечували належну охорону національної безпеки та здатність держави ефективно реагувати на загрози.

1. Тацій В.Я., Пономаренко Ю.А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2022, № 2(18). С. 207 – 210

2. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

3. Стратонов В.М. Характеристика державної зради в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 31, № 1, 2024. С. 216 – 233. DOI: 10.31359/1993-0909-2023-31-1-216

4. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 р. : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#top>

5. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

6. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29.10.2013 р. № 1277 : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#top>

7. Указ Президента України №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : URL : <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

ВОЛОНТЕРСТВО В УКРАЇНІ: ЗАКОНОДАВЧІ ПРОГАЛИНИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ УСУНЕННЯ

Волонтерська діяльність є важливим чинником розвитку громадянського суспільства, особливо в умовах воєнного стану. В Україні волонтерство відіграє ключову роль у забезпеченні соціальної підтримки населення, допомозі військовим та внутрішньо переміщеним особам. Однак чинна законодавча база має низку недоліків, які створюють перешкоди для ефективного розвитку волонтерського руху.

Волонтерська діяльність в Україні регулюється низкою нормативно-правових актів, серед яких ключовим є Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19 квітня 2011 року № 3236-VI [1]. Цей закон визначає основні засади, напрями та організаційні форми волонтерської діяльності, а також встановлює права та обов'язки волонтерів і організацій, що залучають їх до своєї діяльності.

З початком воєнних дій на сході України та введенням воєнного стану виникла потреба в удосконаленні правового регулювання волонтерської діяльності. Зокрема, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» від 5 березня 2015 року № 246-VIII, який розширив напрями волонтерської діяльності, включивши надання допомоги Збройним Силам України та іншим військовим формуванням [2].

Незважаючи на наявність законодавчої бази, що регулює волонтерську діяльність в Україні, її норми залишаються недостатньо деталізованими та не враховують сучасних викликів, особливо в умовах воєнного стану. Закон України «Про волонтерську діяльність» встановлює основні засади організації та функціонування волонтерства, проте його положення містять низку прогалин, які ускладнюють діяльність волонтерів та волонтерських організацій. До ключових проблем належать відсутність чіткого визначення правового статусу волонтера, недостатність соціальних гарантій, неузгодженість у фінансовому регулюванні та відсутність механізмів відповідальності за зловживання волонтерською діяльністю. Аналіз цих аспектів дозволяє окреслити напрями вдосконалення законодавства з метою посилення ефективності волонтерського руху в Україні.

1. Визначення статусу волонтера. Закон України «Про волонтерську діяльність» не дає чітких критеріїв розмежування волонтерської та благодійної діяльності, що ускладнює правове регулювання.

2. Соціальні гарантії для волонтерів. Відсутність належного соціального захисту волонтерів, зокрема медичного страхування та пільг для учасників ризикових місій.

3. Фінансування волонтерських ініціатив. Недостатнє регулювання механізмів отримання грантів та міжнародної фінансової допомоги для волонтерських організацій.

4. Оподаткування. Відсутність чітких норм щодо податкових пільг для волонтерських організацій, що створює додаткові фінансові труднощі.

5. Кримінальна відповідальність за зловживання. Законодавство не містить достатніх механізмів для запобігання шахрайству під виглядом волонтерської діяльності.

З метою підвищення ефективності волонтерської діяльності та створення сприятливих умов для її розвитку необхідне вдосконалення законодавчої бази. Насамперед, варто чіткіше врегулювати правовий статус волонтерів, забезпечивши їм належні соціальні гарантії. Важливим кроком є створення механізмів податкового стимулювання для підтримки волонтерських ініціатив, а також удосконалення процедур фінансування. Крім того, необхідно розширити можливості державної підтримки волонтерських організацій через розробку спеціальних програм та спрощення нормативних процедур.

Ось можливі рішення для вдосконалення законодавчої бази з метою підвищення ефективності волонтерської діяльності:

1. Внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» з метою уточнення статусу волонтера та розмежування волонтерської та благодійної діяльності.

2. Запровадження державних програм соціального захисту волонтерів, зокрема страхування на випадок травмування чи загибелі під час виконання волонтерських місій.

3. Спрощення фінансового регулювання волонтерських організацій, включаючи механізми звільнення від податків та спрощення звітності.

4. Розширення міжнародного співробітництва у сфері волонтерської діяльності для адаптації передового досвіду інших країн.

5. Посилення контролю та відповідальності за зловживання статусом волонтера шляхом внесення відповідних змін до Кримінального кодексу України.

Удосконалення законодавчої бази волонтерства в Україні є необхідною умовою для його ефективного функціонування. Усунення наявних правових прогалин сприятиме створенню сприятливих умов для розвитку волонтерського руху, підвищенню соціального захисту волонтерів та підвищенню рівня довіри до волонтерських організацій. Важливим напрямом подальших досліджень є порівняльний аналіз законодавства інших країн для вироблення оптимальних моделей правового регулювання волонтерської діяльності в Україні.

1. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> – Дата звернення: 07.02.2025.

2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності» від 5 березня 2015 року № 246-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/> – (Дата звернення: 07.02.2025).

3. Волянська, Г. В. Соціальна робота: теорія і практика / Г. В. Волянська. – Київ: Освіта, 2020. – 320 с.

4. Козубовська, І. В. Менеджмент соціальної роботи / І. В. Козубовська. – Ужгород: Вид-во УжНУ, 2018. 250 с.

5. Петренко, Л. М. Волонтерська діяльність в Україні: проблеми та перспективи / Л. М. Петренко // Вісник соціальної роботи. – 2021. – № 3. – С. 45–58.

6. Соціальна робота в Україні: теоретико-методологічний аспект: зб. наук. пр. / за ред. О. В. Безпалько. – Київ: Університет «Україна», 2019. – 400 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

В умовах війни особливого значення набувають психологічні дослідження, які б сприяли адаптації внутрішньо переміщених осіб з особливими освітніми потребами. Різним аспектам даної проблеми присвячені ґрунтовні роботи науковців Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Інституту спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка НАПН України та багатьох інших закладів освіти. Науковці приділяють увагу вивченню умов ефективної соціалізації внутрішньо переміщених осіб з ООП у новому освітньому просторі в умовах воєнного стану та розробці практичних рекомендацій щодо надання їм психокорекційної допомоги.

Психокорекційна робота включає різноманітні психологічні технології, що можуть допомогти внутрішньо переміщеним особам з ООП адаптуватися до нових умов життєдіяльності, а саме [1, 2, 3]:

- когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) пропонує інструменти для зміни негативних думок, що призводять до стресу, депресії, тривоги та інших емоційних проблем і побудови позитивних соціальних установок;

- робота з емоціями (емоційна корекція) пропонує техніки для роботи з емоціями та емоційними станами, що допоможуть особі з ООП виявляти, усвідомлювати та регулювати свої емоційні реакції чи стани (техніки розслаблення, медитація, усвідомленість (майндфулнес), емоційна експресія тощо);

- гештальт-терапія акцентує увагу на усвідомленні і переживанні теперішнього моменту. Вона допоможе особам з ООП усвідомити невирішені внутрішні конфлікти і неусвідомлені потреби, що призводять до психологічних проблем. Основні техніки включають роботу з фантазіями, рольові ігри, техніку «порожнього стільця» тощо;

- психодинамічна терапія допомагає виявити неусвідомлені конфлікти, які містяться у досвіді та минулих переживаннях. Робота часто орієнтована на вивчення взаємодії клієнта з психологом, що дозволяє відслідковувати несвідомі захисні механізми психіки;

- техніки релаксації та зниження стресу включають дихальні вправи, медитацію, візуалізацію тощо. Ці методи допоможуть знизити рівень стресу, тривоги та фізичної напруги;

- техніки групової роботи використовують методи для підтримки і взаємодії з іншими учасниками. Це можуть бути рольові ігри, групові обговорення, психологічні вправи для розвитку емпатії та розуміння інших;

- техніки поведінкової корекції зосереджені на зміні конкретних патернів поведінки за допомогою позитивного підкріплення (нагороди за бажану поведінку), а також за допомогою негативного підкріплення (умовне виключення негативних звичок);

- арт-терапія базується на використанні мистецтва (малюнки, ліплення, музика, рух) для вираження та корекції емоцій. Ця техніка дозволить особам з ООП через творчість працювати із своїми внутрішніми переживаннями, що не завжди можна виразити словами.

Кожна з цих технологій може бути адаптована до конкретної особи залежно від її нозології, віку, ресурсу та потреб.

-
1. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. 212 с.
 2. Кузікова С. Б. Теорія і практика вікової психокорекції: навчальний посібник. – Суми: Університетська книга, 2020. 304 с.
 3. Осика О.В., Осика К.С. Теорія і практика психокорекційної роботи. Навчальний посібник. – Слов'янськ, 2016. 111 с.

Горун Г. Р.,
доцент кафедри мовної підготовки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Бойко О. Т.,
старший викладач кафедри мовної підготовки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СТУДЕНТСЬКЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК МІСТ МІЖ СУСПІЛЬСТВОМ І ДЕРЖАВОЮ

«До війни її руки торкалися тільки струн,
а за тиждень пальці болять від ножиць.
Але коли вона плете сітки, не чує тривожних лун
відчуваючи біль, відчуває себе живою.
Коли вона плете сітки, то ніби сплітає долі...
... Поки місто боронять її чоловік та син.
(Надія Гармазій. Волонтерам)

Зріле громадянське суспільство характеризується активною участю людей у соціальному, економічному та політичному житті країни. Найяскравішим показником цієї активності є волонтерський рух – відображення відповідальності, самосвідомості та взаємодопомоги.

Термін «волонтерство» розглядається як різновид суспільнокорисної діяльності, найчастіше безоплатної та соціально значимої, що надається фізичними особами – добровольцями з особистої ініціативи або від недержавної некомерційної організації-об'єднання [1]. Волонтерство – це той внесок, який робиться фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, без просування по службі, для добробуту і процвітання спільнот та суспільства в цілому [2].

Українцям волонтерство було притаманне завжди. Відтак з перших днів повномасштабного вторгнення громадяни активно долучилися до допомоги військовим, внутрішньо переміщеним особам, медикам та іншим соціальним групам, демонструючи надзвичайну соціальну згуртованість, допомагаючи без матеріальної вигоди. Це стало яскравим свідченням високого рівня громадянської свідомості та зрілості суспільства.

Особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисленнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь. [3]

Студенти збирають пожертви на потреби армії, забезпечення військових амуніцією, допомагають адаптуватися внутрішньо переміщеним особам, та займаються іншими видами волонтерської діяльності, а саме:

- організовують різні заходи, аукціони з метою збору грошей, медикаментів, одягу, продуктів харчування для військових, ВПО, працюють у притулках для покинутих і бездомних домашніх тварин;
- у логістичних центрах сортують, пакують та відправляють гуманітарну допомогу;
- працюють на волонтерських кухнях;
- плетуть маскувальні сітки;
- допомагають пораненим військовим і цивільним у медичних закладах;
- долучаються до інформаційної підтримки та кіберволонтерства, ведення соціальних мереж, створення контенту на підтримку України з метою боротьби з російською пропагандою;
- беруть активну участь у виготовленні дронів та запчастин до них.

Волонтери формують міцний тил для тих, хто тримає наш фронт. Найбільш ефективним волонтерством є тоді, коли воно має підтримку з боку організацій або держави. Натомість деякі волонтерські ініціативи можуть зазнавати труднощів через брак відповідного досвіду або ресурсів, проблем з логістикою, відсутність координації, бюрократичні труднощі та фізичне чи емоційне вигорання. Однією з серйозних проблем є дискредитація волонтерського руху через поширення «фейкової» інформації або спроб підризу довіри з боку ворожої пропаганди. Крім того, діяльність фальшивих волонтерів, які використовують благодійність для власного збагачення, підриває репутацію справжніх ініціатив і змушує людей сумніватися у чесності зборів.

Волонтерство має безліч позитивних наслідків як для суспільства, так і для окремих людей, зокрема студентське волонтерство як важливий елемент взаємодії між суспільством і державою, оскільки молодь активно залучається до розв'язання соціальних проблем та підтримки державних ініціатив.

Студенти-волонтери відіграють ключову роль у зміцненні громадянського суспільства, допомагаючи як окремим співвітчизникам, так і державним установам. Така діяльність сприяє підвищенню

соціальної згуртованості, люди вчаться працювати разом для досягнення спільної мети, активні громадяни контролюють владу та беруть участь у суспільному житті і таким чином формується покоління відповідальних громадян, які усвідомлюють свою роль у державотворенні.

Волонтерство є потужним інструментом зміцнення громадянського суспільства, розвитку соціальної відповідальності, взаємодопомоги та активної громадянської позиції. У тісних взаєминах із однодумцями волонтерський рух в Україні є неперервним зв'язком між тилом і тими, хто захищає незалежність і саме існування держави, відіграє ключову роль у подоланні кризових ситуацій і демонструє високий рівень самосвідомості громадян.

Лише разом ми можемо створити сильне, згуртоване та зріле громадянське суспільство, суспільство, готове брати на себе відповідальність за майбутнє своєї країни. Таким чином, волонтерські організації стають своєрідним мостом між суспільством і державою.

-
1. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. К.: НІСД, 2015. 36с.
 2. Декларація про волонтерську діяльність, прийнята на XVI Всесвітній конференції волонтерів у січні 2001 р. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/History_volunteer; <http://old.dyvensvit.org/articles>
 3. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп: [навч. посіб.] / Т.Л. Лях. К.: Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2010. 160 с.

Гошко Г. О.,
молодший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
(проблем психолого-педагогічного супроводу діяльності військ)
Інституту психологічної підтримки персоналу
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Рудковський В. Б.,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
(проблем психолого-педагогічного супроводу діяльності військ)
Інституту психологічної підтримки персоналу
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

МЕДІАПРОСТІР КРИЗЬ ПРИЗМУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Громадянське суспільство (ГС) – це комплексне поняття, яке окреслює сферу взаємодії «самодіяльних» і відокремлених від держави соціальних інститутів. ГС об'єднує переважно організації самоутворені або утворені під керівництвом, організації неурядові, професійні асоціації, харитативні, ініціативні, організації, які заохочують до соціально активного життя на рівні району і міста, часом з внеском місцевої церкви і її громади.

В Україні до інститутів ГС відносять: громадські організації, релігійні організації, благодійні організації, професійні спілки, об'єднання професійних спілок, творчі спілки, асоціації, організації роботодавців, недержавні ЗМІ, інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства України. Це також структура добровільних організацій громадян, які реалізують свої права та інтереси у публічній сфері, яка зосереджена на методологічних підходах до визначення поняття громадянського суспільства, що в умовах демократичного врядування громадянське суспільство діє подібно до профспілки, тобто функціонує в політико-культурній сфері.

Сучасна війна змінює саме поняття простору, яке ще донедавна можна було поділити на простір безпечний і небезпечний. Глобальний процес проникнення охоплює й мас-медіа. Відбувається збіг (отождешення) медійного простору та простору війни. Так само як ракета здатна вразити будь-яку точку на мапі воєнних дій, так і для медіа не існує меж для трансляції відео та радіорепортажів з місця подій.

Зростання ролі ГС, його ефективності у здійсненні реформ, всебічної волонтерської допомоги військовим і цивільному населенню в умовах початку агресії РФ свідчить про розвиток нормативно-правової сфери взаємодії між громадським сектором і державою, що всебічно висвітлюється в національному медіапросторі, який охоплює не лише телебачення та радіо. Важливим кроком у розвитку співпраці між національним медіапростором та інститутами ГС стало прийняття 26 лютого 2016 року Указу Президента України «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» [2]. На основі цього закону вперше було затверджено «Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки». У прийнятій стратегії наголошувалося, що метою цього документу є створення «сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади, місцевого самоврядування на засадах партнерства», а також всебічної взаємодії із ЗМІ.

«ВзаємоДія» – це онлайн-платформа, яка була частиною програми «Партнерство «Відкритий Уряд», в якій берали участь Міністерство цифрової трансформації України, ВР України, Секретаріат КМ України, Програма EGAP, Національного демократичного інституту, та ін. Нажаль, на сьогоднішній день сайт перестав оновлювати інформацію. Платформа яка так яскраво розпочала свою роботу припинила свою діяльність і на момент початку 2025 року на сайті ми можемо прочитати повідомлення про припинення оновлення даних та посилання на «Банку» для донату [2].

І це лише одна з багатьох програм, які припинили свою роботу впродовж останнього року, а то й півтора, від початку повномасштабного вторгнення, хоч ЗМІ всебічно висвітлюють та розповсюджують інформацію, новини та пропагують діяльність ГС, суспільство відчуває «втому від війни», про що свідчать численні соціологічні опитування. Результати останніх вказують на брак інтересу не лише до діяльності ГС, а й, загалом, до ЗМІ.

1. Указ Президента України №68/2016 від 26.02.2016 р. «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#Text>

2. Проект ВзаємоДія допоможе вам знайти любую інформацію про необхідну допомогу під час війни. URL: <https://viyna.net>

Грабар Н. М.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ НАЛЕЖНОГО ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Сьогодні, зважаючи на запроваджений воєнний стан в Україні через збройну агресію російської федерації, для належного забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів суб'єктів цивільного судочинства постійно триває процес адаптації законодавства під вимоги воєнних реалій.

На жаль, саме через активні бойові дії саме цивільне судочинство опинилося в найскрутнішому положенні, оскільки практично не мало механізму продовження ведення судових справ. Такі події зумовили законодавця та всю судову систему у найкоротші строки адаптувати державні та суспільні інститути до нових реалій. З перших днів війни, кількість судових звернень в рази зменшилась, оскільки ті громадяни, які опинилися в безпосередній близькості до активних бойових дій, турбувало лише одне питання – зберегти своє життя та життя близьких. Дещо згодом кількість справ почало зростати, що і виявило великі прогалини у законодавстві щодо здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. На сьогодні ж, питання щодо ефективності здійснення цивільного судочинства залишається вкрай актуальним [1].

Як нам вже відомо, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Приймаючи до уваги сучасні українські реалії судочинство в Україні повинно здійснюватися безперешкодно, а система судових органів зобов'язана виконувати покладену на них державою функцію здійснення правосуддя.

В даний час, коли говорити про правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, то воно, також, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [2].

Якщо проаналізувати саму процедуру здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану, то звісно вона має свою специфіку. Так, згідно із ст. 12² в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Самі ж повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені [2].

Також, важливим етапом для законодавчого забезпечення здійснення належного цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні стало й те, що Рада суддів України оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану, за якими:

- за можливості відкладати або знімати справи з розгляду через неможливість прибуття учасниками справи на судові засідання у зв'язку із небезпекою для життя або аналогічної загрози для працівників суду;

- право учасників судового процесу подати заяву про відкладення розгляду справи у зв'язку з активними бойовими діями, а також право на розгляд справи у online-режимі (відеоконференції) на підставі відповідної заяви;

- пріоритетний розгляд невідкладних справ; – необхідність брати на себе відповідальність у напруженні відповідної судової практики, виходячи із реалій воєнного часу;

- розгляд справ, які не є невідкладними, здійснюється лише за письмової згоди на це всіх учасників справи;

- керівництво судів обмежує особистий прийом громадян та допуск сторонніх осіб на судові засідання;

- для організації безпечних умов відвідувачів судів та учасників судових процесів обмежено доступ до деяких е-ресурсів, які дозволяють відстежувати стан розгляду справ;
- при визначенні графіку та умов роботи судів слід керуватися поточною обстановкою та оперативно реагувати на її зміну;
- запровадження воєнного стану є поважною причиною для поновлення процесуальних строків [3].

Утім, значущим кроком стали зміни до ст.147 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів», щодо територіальної підсудності судових справ у разі неможливості здійснення правосуддя з об'єктивних причин, що дало змогу реалізувати свої процесуальні права усім громадянам, особливо тим, які проживали на території тимчасової окупації чи в зонах бойових дій.

Своїми розпорядженнями голова Верховного Суду вирішує питання про зміну територіальної підсудності, відповідну інформацію доводять до відома на офіційному сайті судового органу, а на Державну судову адміністрацію України покладено обов'язок складати та доводити до відома перелік судів, які тимчасово не працюють [4].

Ще одним суттєвим прогресом, на наш погляд, стало запровадження дистанційної участі у судовому засіданні. Зазначений механізм проведення судових засідань хоч і був введений в дію у 2020 році під час Covid-19, проте такий досвід використано і під час запровадження в країні воєнного стану. Також, позитивним стало введення у 2022 році нового сервісу «Електронний кабінет», що дало можливість суб'єктам цивільного судочинства надсилати документи іншим учасникам та отримувати інформацію про їх отримання.

Звичайно, на сьогоднішній день існує ще багато перешкод для використання електронних ресурсів, особливо, в місцях ведення бойових дій та на територіях тимчасової окупації, а також існують проблеми з електрикою та доступом до мережі Інтернет, але попри все, держава прагне застосувати усі можливі універсальні засоби для доступу громадян до правосуддя.

Окремо варто зосередити увагу на питанні процесуальних строків в період воєнного стану. Звичайно що, введення воєнного стану не зупиняє процесуальних строків у судових справах, хоча в певній мірі, є перешкодою для реалізації процесуальних прав та при здійсненні правосуддя. Однак, ще на початку повномасштабного вторгнення Верховний Суд у своїх повідомленнях на сайті Судової влади України зауважував, що запровадження воєнного стану на території України є поважною причиною для поновлення процесуальних строків.

Проте, хочемо відзначити, що суди поновлюють лише ті пропущені процесуальні строки, щодо яких заявник у заяві про поновлення процесуальних строків вкаже поважну причину пропуску процесуального строку, у зв'язку з якою стало неможливим через певні обставини вчинити зазначену процесуальну дію, і суд визнає її справді поважною. Відповідно суди, під час розгляду заяви про поновлення процесуальних строків, також, мають враховувати територію розташування суду, масштабність ведення бойових дій чи їх відсутність на окремій території, чи справді існували перешкоди щодо вчасного звернення до суду для вчинення певних процесуальних дій із дотриманням процесуального строку.

Незважаючи на адаптаційні заходи в сфері цивільного судочинства все ж таки у процесі реалізації судочинства суди стикаються із рядом питань організаційного та процесуального характеру, пов'язаних із динамічною картиною бойових дій на певних територіях і неможливістю в повній мірі виконувати свої професійні обов'язки. По мірі можливостей ці питання впорядковуються нормативними та організаційно-розпорядчими документами вищих та колегіальних судових органів, таких як Верховний Суд та Рада суддів України з метою якнайшвидшої адаптації судової системи до вимог часу. В умовах воєнного стану під час здійснення судочинства згідно роз'яснень Верховного Суду та рекомендацій Ради суддів України забезпечується пріоритет безпечної роботи суду та учасників судового процесу, право першочергового розгляду невідкладних справ, у яких обмежені строки розгляду, надання можливості проводити судові засідання у форматі відеоконференцій, а також зміна підсудності справ у разі загрози життю та здоров'ю працівників суду та учасників процесу, розширення інструментарію цифровізації та електронних систем, зокрема, ресурсів ДП «Центр судових сервісів» [5].

Таким чином, здійснена адаптація системи правосуддя для забезпечення належного цивільного судочинства в умовах воєнного стану в Україні сприяє належному його виконанню передбачених у ЦПК України завдань щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Саме внесені зміни до нормативного забезпечення щодо здійснення цивільного судочинства сприяють забезпеченню додатко-

вих гарантій охорони законних прав, свобод та інтересів громадян своєї країни та, зокрема, гарантування одного з головних процесуальних прав – доступу до правосуддя, навіть, в умовах воєнного стану.

1. Ткалич М.О., Алімов К.О., Хорольська О.С., Чибінова Н.І. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2024. С. 198-201http://www.lsej.org.ua/5_2024/48.pdf.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#n88> (Дата звернення: 06.01.2025).
3. Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>.
4. Інформація про діяльність судів в умовах воєнного стану станом на 28 березня 2022 року. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/news/1265236/> (Дата звернення: 06.01.2025).
5. Привиденцев О. Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск 1(42), 2022. С. 54-57.

Гриньків О. О.,
старший викладач кафедри спеціальних дисциплін
факультету правоохоронної діяльності,
доктор юридичних наук
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

Тарасюк О. Р.,
курсантка факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України імені Богдана Хмельницького)

ПРОПАГАНДА – ВАГОМИЙ ІНСТРУМЕНТ ВПЛИВУ У ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТАХ

З розвитком сучасних технологій зросла й роль пропаганди у суспільному житті, має вона місце і у військових конфліктах. Пропаганда у збройних конфліктах спрямовується, перш за все, на інформаційне середовище, при цьому дещо спотворюючи інформацію стосовно певних соціальних питань. У свою чергу, подекуди це призводить до загальної деформації суспільної свідомості, формування непохитної точки зору в певних соціальних групах стосовно окремих проявів соціальної несправедливості, які можуть бути вирішені виключно за сприяння військових дій.

В умовах сьогодення актуальним є дослідження пропаганди, її впливу на підготовку та запобігання збройним конфліктам, перебіг військових дій і досягнення стратегічних цілей військових кампаній.

Будь-яка війна, ініційована владою, завжди починається з пропагандистської кампанії, метою якої є обман власного населення та світової громадськості. Це робиться, щоб змусити людей погодитися з майбутніми масовими вбивствами. Війна завжди супроводжується дезінформацією в засобах масової інформації (далі – ЗМІ), оскільки влада потребує суспільної підтримки військових дій. Отже, поряд з бойовими діями триває боротьба за контроль над свідомістю людей, створення так званої «правильної» громадської думки та управління інформаційними потоками тощо.

Ще під час Першої світової війни розкрито основні цілі військової пропаганди, серед яких виокремлено:

- переконання населення у правомірності дій влади, підтримка бойового духу, породження ненависті до ворога;
- внесення розколу в табір супротивника, підрив його морального стану та деморалізація населення;
- розвиток дружніх відносин із нейтральними країнами для подальшого залучення їх на свій бік.

Після Другої світової війни термін «пропаганда» частіше використовували для позначення політичних або націоналістичних методів впливу, а також для поширення певних ідей. Зрозуміло, що пропаганда є потужною зброєю під час війни, оскільки її метою є дегуманізація та викликання ненависті до ворога. Це може відбуватися як всередині країни, так і зовні, через створення спотворених образів у свідомості людей (як у військових, так і пересічних громадян).

Зауважимо, що пропаганда є невід’ємною складовою психологічної війни, вона може містити дезінформацію, призначену для зміцнення віри людей у наративи, які просувають пропагандисти.

Коли люди вірять у хибну інформацію, вони зазвичай відчують сумніви. Щоб позбутися невпевненості, вони схильні шукати підтвердження від авторитетних джерел. Тому пропаганда часто орієнтована на тих, хто вже симпатизує певній ідеї, використовуючи їхню схильність довіряти «зручним» джерелам інформації [1, с. 11 – 12].

Більшість науковців у своїх працях акцентують, що основною метою пропаганди є саме прихований вплив на свідомість людей щодо нав’язування їм потрібної позиції. Особливо актуально це і під час війни.

Розуміння війни перебуває в одному ряду із категоріями «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», «збройна агресія», «військова операція», «протидія тероризму», що зайвий раз свідчить про її розмитість та правову невизначеність [2, с. 23]. Ми погоджуємось з думкою авторки і тому використовуємо ці словосполучення як слова синоніми, хоча це питання дискусійне.

Збройний конфлікт визначається як будь-яка ситуація, в якій виникають збройні сутички між двома чи більше сторонами. Він може мати різноманітні масштаби – від локальних бойових дій до повномасштабних війн. Науковці зауважують, що характерною ознакою збройного конфлікту є застосування насильства для досягнення певної мети (політичної, економічної чи іншої) [3, с. 73] та поділяють

збройні конфлікти на внутрішні (громадянські війни, сепаратистські рухи) та міжнародні (війни між державами або коаліціями). При цьому зазначаються різні причини їх виникнення: територіальні суперечки, етнічні конфлікти, боротьба за ресурси тощо. У таких умовах інформаційна складова, зокрема пропаганда (точніше – воєнна пропаганда), відіграє важливу роль у формуванні суспільної думки, мобілізації ресурсів і підтримці бойового духу.

Зарубіжні вчені зазвичай розглядають воєнну пропаганду у зовнішньополітичному контексті. Це стосується і праць вітчизняних дослідників, які переважно зосереджують увагу на впливі пропаганди на армії Німеччини та Австро-Угорщини, що свідчить про існування наукової прогалини в аналізі внутрішньої пропаганди. Як зауважують Т.Ю. Перга та Т.В. Шевчук, в умовах українсько-російського конфлікту такий зміст набуває особливої практичної значущості [4, с. 60 – 62].

Помічаємо, що в умовах війни пропаганда набуває притаманного їй значення, що спрямоване на мобілізацію суспільства, формування громадської думки та дискредитацію ворога. При цьому, основними каналами поширення пропаганди є:

Мас-медіа (телебачення – найпотужніший засіб впливу, який забезпечує швидке поширення інформації серед широкої аудиторії; радіо – ефективний засіб у зонах з обмеженим доступом до інших джерел інформації; друковані ЗМІ (газети, журнали, листівки) – можуть бути використані для донесення офіційної позиції та агітації) [5, с. 19 – 21].

Інтернет та соціальні мережі (соціальні платформи (Facebook, Twitter, Instagram, TikTok) є ключовими для поширення інформації, включаючи пропаганду, вірусний контент, меми та відео; новинні сайти та блоги (онлайн-ресурси), які часто використовуються для поширення як правдивої, так і фейкової інформації; месенджери (Telegram, WhatsApp, Viber), які дозволяють оперативно поширювати інформацію через канали та групи) [6, с. 17].

Військові засоби комунікації (звукові сигнали та гучномовці – використовуються для передавання повідомлень у зонах бойових дій; психологічні операції (PSYOPS) – поширення пропагандистських матеріалів через листівки, радіохвилі та спеціальні мобільні платформи) [7, с. 130].

Культура та мистецтво (кіно та телесеріали – знімання патріотичних або антипропагандистських фільмів і серіалів; музика та література – пісні, поеми, романи, які впливають на моральний дух населення).

Живе слово (пропагандистські лекції, мітинги та збори – виступи офіційних осіб або активістів; інформатори та агітатори – люди, які поширюють пропагандистські меседжі в громадах).

Візуальна пропаганда (плакати, білборди та графіті – використовуються для підняття бойового духу або деморалізації супротивника; фотографії та інфографіки – візуалізація інформації для досягнення емоційного впливу).

Фейкові новини та дезінформація (чутки та плітки – поширюються як на рівні громад, так і через онлайн-канали для посилення паніки або створення хибного враження про ситуацію; маніпулятивні відео та фото – монтаж або викривлення реальних подій).

Релігійні організації (використання церковних структур для донесення пропагандистських меседжів, які апелюють до моральних і духовних цінностей).

Міжнародні канали комунікації (дипломатичні заяви та міжнародні ЗМІ – використовуються для формування думки за межами країни та впливу на міжнародне співтовариство) [8, с. 18 – 30].

Проаналізувавши праці вчених [5 – 10], ми дійшли висновку, що кожен із зазначених вище каналів поширення пропаганди виконує певні специфічні завдання, пристосовуючись до потреб аудиторії та умов ведення війни.

Основними засобами поширення пропагандистських матеріалів, звісно, є новини, моніторингові та статистичні звіти, обставини історичних подій, наукові дослідження, книги, брошури, фільми, мультфільми, радіо, телебачення, плакати (банери, біг-борди) тощо. Так, деякі рекламні кампанії адаптують ці методи, використовуючи стратегічні підходи до передання інформації, щоб мотивувати певну цільову аудиторію. Така стратегія передбачає перетворення реципієнта з пасивного споживача інформації на активного шукача, а згодом – на лідера громадської думки через процес індоктринації (систематичного нав'язування певних ідей або переконань індивіду з метою контролю або впливу на його думки та поведінку) [11, с. 89 – 90].

Підкреслимо, що сучасні ЗМІ є основним інструментом поширення пропагандистських меседжів. Їхня головна функція полягає у відкритій передачі інформації широкій аудиторії за допомогою технічних засобів.

У цифрову епоху з'явилися нові способи поширення пропаганди, такі як використання ботів і алгоритмів для створення обчислювальної пропаганди та розповсюдження хибних або упереджених новин через соціальні мережі.

Ознайомившись з дослідженнями науковців, ми погоджуємось з думкою, що активне використання різноманітних каналів поширення пропаганди (листівки, плакати, кінематограф, театральні вистави тощо) сприяє формуванню патріотичного настрою серед населення. Зокрема, пропагандистські кампанії демонструють свою потужність, адже в умовах війни пропаганда набуває особливого значення, спрямовуючи зусилля на мобілізацію суспільства, формування громадської думки та дискредитацію противника. Зазначені вище канали поширення інформації виконують специфічні завдання, пристосовуючись до потреб аудиторії та умов ведення війни, а також використовуючи різноманітні емоційні впливи і технології, в т.ч. й маніпуляції.

Вважаємо, що пропагандистські канали поширення інформації, які застосовуються під час війни, можуть значно змінювати хід конфлікту, якщо ефективно використовувати сучасні технології, зокрема соціальні мережі та Інтернет. Безумовно, для України контроль за пропагандою в сучасних умовах є важливим аспектом протидії розповсюдженню неправдивої інформації зокрема та задля забезпечення національної безпеки загалом.

-
1. Ткачук К. Інститут пропаганди росії та його вплив на російсько-українську війну : Кваліфікац. робота. Київ : Національний авіаційний університет, 2023. 83 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/60305/1/Ткачук%20диплом%20скан.pdf>
 2. Коруч У.З. Заборона пропаганди війни у сучасному міжнародному праві. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «конституційне право; муніципальне право». Національний авіаційний університет, Київ, 2023. 435 с.
 3. Ситник Г. Воєнно-політичні конфлікти та міжнародна безпека. Київ : КНУ, 2023. 92 с. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/336/files/f1eb24e2-deff-4a31-ad06-9848419f8d2c.pdf>.
 4. Перга Т.Ю., Шевчук Т.В. Вплив воєнної пропаганди на британське суспільство під час першої світової війни. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Вип. 43. 2019. С. 59 – 66. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/e0f424d7-7c36-42bf-8534-ec7b092903b2/content>.
 5. Базик Р. Роль соціальних медіа як інструменту поширення пропаганди та їх вплив на політичну активність суспільства. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2024. С. 16–23. URL: http://politicus.od.ua/4_2024/4.pdf.
 6. Даніш В. Методи впливу політичної пропаганди на свідомість молоді: український контекст : Кваліфікац. робота. Кривий Ріг : КРИВОРІЗЬ. ДЕРЖ. ПЕД. УН-Т, 2024. 50 с. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10316/3/кваліфікаційна%20робота_Даніш.pdf
 7. Черник П., Шумка А. Інформаційно-психологічні операції у війнах та збройних конфліктах другої половини XX – початку XXI ст. URL: https://vlp.com.ua/files/22_9.pdf.
 8. Горбенко С. Пропаганда в умовах війни: засоби та механізми ведення. Миколаїв : Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили, 2023. 84 с. URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2599/1/Горбенко.pdf>.
 9. Петрик В., Бедь В., Присяжнюк М. Інформаційно-психологічне протиборство. Київ : КАРПАТ. УН-Т ІМ. АВГУСТИНА ВОЛОШИНА МІЖНАР. АКАД. БОГОСЛ. НАУК, 2018. 386 с. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u34/informaciyno-psihologichne_protiborstvo_pidruchnik.pdf.
 10. Почепцов Г. Феномен нацистської пропаганди. *Главком*. URL: https://glavcom.ua/columns/ge_pochepts/-v/130845-fenomen-natsistskoji-propagandi.html
 11. Герасименко О. Основні особливості позитивістського, психоаналітичного і соціологічного підходів до визначення поняття «політична пропаганда». *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. Том 25. № 3. С. 88 –
 12. URL: <https://doi.org/10.15421/172242>

КОРУПЦІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЛЯ ДЕРЖАВИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

На сьогоднішній день корупція як негативне явище сьогодення загрожує розвитку держави та суспільства, а також проведенню ефективних державних реформ, вона підриває законність у політичній системі, а також знижує довіру суспільства до діяльності уряду та загалом органів державної влади і місцевого самоврядування, як наслідок поширюється неповага та тотальна недовіра до державних інститутів тощо.

Слушно зазначає Сахань О.М.: «Руйнівна дія корупції призводить до падіння престижу й авторитету влади на всіх рівнях, деформації моральних основ суспільства, зниження поваги громадян до закону, втрати соціальної солідарності, поширення в соціумі настроїв політичної апатії й цинізму, правового нігілізму та індиферентності, зростання рівня злочинності. Зрощування корумпованої частини державних службовців із тіньовими кримінальними колами становить безпосередню загрозу національній безпеці й конституційному ладу, веде до зменшення потенціалу інститутів громадянського суспільства, порушення прав людини, дискредитує державу на міжнародному рівні. Тому кожна держава намагається знизити рівень цієї соціальної патології, унеможливити корупційне зловживання владою, що вражає і призводить до незворотних змін в усіх сферах суспільного життя» [1, с.113].

З вище наведено видно наскільки є небезпечна корупція та яку загрозу для держави та довіри суспільства до органів та інститутів кожної держави, зокрема й України вона становить в цілому. Безперечно Україна активізувала роботу щодо боротьби з корупцією, створила й систему антикорупційних органів таких як Національне агенство запобігання та протидії корупції, Національне антикорупційне бюро, також було створено Вищий антикорупційний суд тощо.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція – це використання посадовою особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди, або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди посадовій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [2].

З наведеного законодавчого визначення корупція виникає коли службовців органів державної влади чи місцевого самоврядування використовують надану їм владу, та повноваження для задоволення своїх інтересів чи інтересів третіх осіб, а також створюють умови для: по-перше, для реалізації корупційних дій, по-друге, щодо формування передумов щодо реалізації корупційних дій, їх приховання та сприяння у їх здійсненні. Важливим також є поняття «зловживання владою», О.В. Капліна, зазначає, що «зловживання правом» у буквальному розумінні означає використання права «на зло», якщо уповноважений діє в межах наданого йому права, але завдає шкоди правам інших осіб або суспільству загалом [3, с. 288].

У сучасних працях науковців в галузі права, які здійснюють поділ зловживання правом на дві частини: 1) зловживання громадянами своїми суб'єктивними правами; 2) зловживання владою, тобто тими правами і обов'язками, якими відповідно до чинного законодавства наділені посадові особи для реалізації завдань і функцій держави [4, с. 44; 5, с. 13]. Власне зловживання владою є основою визначення поняття корупції визначене в Законі України «Про запобігання корупції», а також все ж слід підтвердити, що корупція тісно пов'язана із зловживання правом.

З огляду на викладене корупція – це явище, існування якого призводить до порушення прав людини та громадянина, соціальної нерівності та повільному економічному розвитку держави, вона несе загрозу національній безпеці держави, також авторитету держави на міжнародній арені. Отже, протидія корупції як масштабному соціальному явищу є одним із напрямків діяльності держави та суспільства в цілому.

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

2. Сахань О.М. Корупція в сучасній Україні як джерело деструктивності влади. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. Харків, 2015. № 4. С. 112–129.

3. Капліна О. Проблеми зловживання правом у кримінальному процесі. Вісник Академії правових наук України. 2010. № 3 (62). С. 286–295
4. Рубашенко М. Зловживання правом як загальноправова категорія: допустимість, сутність, кваліфікація. Юридичний журнал. 2010. № 12. С. 42–51
5. Малиновский А.А. Злоупотребление правом : монография. Москва : МЗ Пресс, 2002. 128 с

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

В умовах військового російсько-українського протистояння у 2014 р. та повномасштабного вторгнення та порушення росією територіальної цілісності України у лютому 2022 р. проблема як зовнішньої, так і внутрішньої міграції набула значної актуальності. Адже мова йде не про міграцію мирного населення, пов'язану із пошуком кращих умов для життєвої самореалізації, а про вимушену міграцію, про втечу від війни, окупації, фізичного знищення тощо.

Процес соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб (далі ВПО) є надзвичайно складним та багатогранним. Переселенці стикаються з проблемами інтеграції у нові спільноти, адаптації до незнайомих норм і цінностей, пошуку роботи, забезпечення житлом, а також із необхідністю налагоджувати нові соціальні зв'язки. Недостатній рівень адаптації може призвести до соціальної ізоляції, конфліктів із місцевим населенням, психоемоційного виснаження та інших негативних наслідків, що знижує якість життя як переселенців, так і населення тих територіальних громад, у які вони інтегруються.

Розглядаючи соціально-психологічну адаптацію як процес, спрямований на оптимізацію взаємовідносин людини і соціального середовища, необхідно враховувати, що цей процес є двостороннім, а саме: з одного боку, людина корегує свою поведінку відносно вимог соціуму, тобто цей процес пов'язаний з активною зміною своєї особистості, корекцією своїх власних установок і стереотипів поведінки; з іншого – людина впливає на соціальне середовище, внаслідок чого воно також зазнає певних змін.

У наукових джерелах соціально-психологічна адаптація визначається як процес взаємодії окремої особи чи соціальної групи з соціальним середовищем (умовами конкретної організації або ж суспільства в цілому), що спрямований на узгодження вимог і очікувань усіх учасників цього процесу – індивіда (групи), що адаптується та соціального середовища. Соціально-психологічна адаптація передбачає певні дії для приведення індивідуальної чи колективної поведінки відповідно до цінностей, норм і правил, прийнятих у середовищі, до якого відбувається адаптація.

В процесі соціально-психологічної адаптації індивід або соціальна група проходять кілька етапів. На етапі психологічної переорієнтації (зближення) розвивається терпимість і тривають пошуки компромісу. Це початкова стадія, коли людина чи група починають розуміти, як треба взаємодіяти в новому соціумі, але ще не готові повністю прийняти нову систему цінностей.

На стадії толерантності (узгодженість) тривають пошуки спільних рис, при цьому визнаються відмінності. Індивід або група разом із новим середовищем виявляють терпимість до цінностей один одного.

На етапі акомодатії (уподібнення) зникають відмінності, і формуються спільні погляди. Тут відбувається прийняття основних цінностей нового середовища, хоча деякі цінності індивіда чи групи можуть залишатись відмінними від тих, що характерні для нової соціальної реальності.

На стадії асиміляції (злиття) відбувається повне узгодження систем цінностей індивіда, групи та соціального середовища. Цей етап часто призводить до того, що індивід чи соціальна група повністю приймають цінності, норми та поведінкові моделі нового оточення [2, с. 102].

Як показує міжнародний досвід соціальної роботи із ВПО дієвим механізмом надання допомоги цій соціальній категорії є загальні та специфічні програми, щодо: наявних умов (представництво інтересів, працевлаштування, гуманітарна допомога, охорона здоров'я, покращення наявних умов життя); попереднього досвіду людей (консультування при психологічній та фізичній травмі, реабілітація, психологічна підтримка, соціальні та рекреаційні програми); ситуації в групі (самодопомога, соціальна взаємодія, соціальна інтеграція у громаду); майбутніх потреб (освіта, виховання, соціалізація підростаючого покоління).

До специфічних програм належать ті, що стосуються питань: сім'ї та окремих її членів (навчальні та психосоціальні програми для психологічного та соціального супроводу дітей, послуги для різних

соціальних категорій, супровід сімей, програми реабілітації, специфічні програми окремих країн); специфічних потреб (репатріація та реінтеграція; інтеграція; права людини; орієнтація у правовому полі) [1, с.163].

Серед рекомендацій, які допоможуть оптимізувати процеси соціально-психологічної адаптації ВПО визначимо наступні:

- проведення широкої, систематичної політики інформування на державному рівні щодо прав ВПО та механізмів отримання ними безкоштовних послуг, гуманітарної, медичної допомоги тощо. Як показали нам результати опитування переселенців, більшість із них не володіють повною інформацією щодо можливостей державної/недержавної підтримки. Дана проблема найгострішою є для представників пенсійного віку, адже ця категорія найчастіше отримує інформацію із радіо та телебачення та не має доступу до Інтернету.

- реалізація інформування ВПО має здійснюватися також на місцевому рівні. Так, у 2004 р. в межах нашої держави було ініційовано та проведено перегляд виплат для ВПО, з метою виключення категорій осіб, які отримують матеріальну допомогу від держави, але здатні самостійно себе забезпечувати (мова йде про осіб, які отримують дохід більш, ніж 8,5 тис. грн.; ті, які придбали протягом останнього року житло; ті, які вже не проживають на території країни та отримують матеріальну підтримку від іншої країни згідно її законодавства та ін.). Для підтвердження виплат вимогою було особисте підтвердження даних за місцем проживання при відсутності широкого оповіщення у засобах масової інформації, що призвело до того, що частина ВПО, яким помилково припинили виплати, не змогла вчасно це зробити внаслідок відсутності відповідного оповіщення (його можна було реалізувати за допомогою розсилки повідомлень поштою, у месенджери, за допомогою смс) та втратила можливість отримати належну допомогу від держави [3, с. 91-92]. Реалізація даної програми в черговий раз продемонструвала необхідність спрощення процедури реєстрації ВПО та невідповідність офіційних статистичних даних реальній кількості внутрішніх переселенців.

- поряд із інформуванням, не менш важливим є постійна психологічна підтримка та супровід ВПО. Адже ці люди, які пережили жахіття війни перебувають у стресі, демонструють високий рівень тривожності, часто у них спостерігаються депресивні настрої. Останнє відображається також і на стані їх фізичного здоров'я, загострюються хронічні хвороби, має місце зниження імунітету, тощо. Саме тому, своєчасна діагностика загалом, і психологічна, зокрема здатні не тільки покращити якість життя ВПО, але й матимуть позитивні наслідки для держави в цілому внаслідок їх більш швидкого повернення до самостійного повноцінного життя.

- розробка дієвої економічної стратегії та підтримки. Політика нашої держави в контексті підтримки ВПО з 2014 року здебільшого орієнтована на матеріальну допомогу цієї та інших вразливих соціальних груп, які переживають складні життєві умови. Але як нами уже зазначалося вище, успішна соціальна адаптація вимушених переселенців передбачає завершений процес інтеграції особистості у соціальне середовище та відновлення її здатності самостійно вирішувати проблеми, зокрема і матеріального характеру [4, с. 38].

Процеси соціально-психологічної інтеграції та адаптації ВПО є системним явищем і можуть бути реалізованими достатньою мірою лише у тісній взаємодії представників держави, місцевого самоврядування, громадського сектору та спільноти, організації сфери охорони здоров'я, соціального забезпечення, правопорядку та інше. Ефективність надання допомоги залежить від таких факторів як: соціальна, психологічна, фінансова, ресурсна підтримка, наявність висококваліфікованих соціальних працівників, психологів, менеджерів, державних службовців.

Окремою проблемою, яка виникла в ході реалізації роботи державних та недержавних організацій, що надають підтримку ВПО, стало питання професійного вигорання фахівців, пов'язаного з ненормованим робочим часом та стресом. Також особливо гостро відчувається потреба у фахівцях з профільної вищою освітою, внаслідок виїзду кваліфікованих робітників з країни у зв'язку з війною та зменшенням трудових ресурсів країни в цілому [5, с. 320].

Ще однією проблемою, на яку сьогодні вказують вітчизняні фахівці, що виникала в процесі переселення ВПО – це взаємини між ними та жителями територіальних громад до яких вони інтегруються. Мова йде в першу чергу про різницю, розбіжності за мовою або діалектами, звичаями, релігійними обрядами, повсякденними практиками. Часто мають місце випадки дискримінації ВПО з боку місцевих за мовними, релігійними ознаками тощо.

У зв'язку із цим, варто також здійснювати роботу із територіальними громадами, з метою зменшення дискримінації, упередженого ставлення, тощо. Серед місцевих жителів часто можемо спостеріга-

ти побоювання щодо збільшення конкуренції, злочинності, конфліктів внаслідок стихійного переселення великої кількості осіб у їхній населений пункт.

1. Гусак Н.Є., Семигіна Т.В., Трухан С.О. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Політологія. Соціологія. Право. 2014. Випуск 2 (22). С. 161-167.
2. Михайлич О. Особливості соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики, 2023, Вип. 100. С. 99-107.
3. Песоцька Ю. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. 2022. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 1. P. 91-100.
4. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. / А. Л. Свящук. Харків : Вид-во, 2018. 324 с.
5. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції : зб. наук. пр. Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320-342.

Груздь О. І.,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)
Козинець А. О.,
курсантка
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ЩОДО ЗАТРИМАННЯ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНILI КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Під час збройних конфліктів, а також у рамках кримінального провадження обмеження прав і свобод людини є необхідною вимогою держави для усунення негативних наслідків, які виникли внаслідок певної події, та налагодження життєво важливих сфер.

Варто зазначити, що права та свободи людини та громадянина охороняють приписи Конституції України, в яких зазначено, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними та ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом [1].

Як усім відомо, існує міжнародний договір, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини, ратифікований Україною та набувши статусу частини національного законодавства. Гарантією захисту свободи та особистої недоторканості на міжнародному рівні виступає стаття 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, де чітко вказано що кожен має право на свободу та особисту недоторканність та нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом [2].

Кримінально-процесуальне законодавство України має на меті захист особи, що впливає із статті 2 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України): завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [3].

Законне затримання може здійснювати не уповноважена службова особа, тобто кожна пересічна особа (частина 3 статті 207 КПК України) та уповноважена службова особа (стаття 208 КПК України).

Щодо затримання цивільною особою іншої особи на деокупованих територіях. Після повномасштабного вторгнення Росією на територію України до національного кримінально-процесуального законодавства постійно вносять зміни та доповнення. Але це не стосувалося права цивільної особи затримувати особу щодо якої є підстави вважати, що вона вчиняє або щойно вчинила кримінальне правопорушення. КПК України встановлює зобов'язання такої особи негайно повідомити уповноважені органи, проте не визначено скільки саме становить такий строк, оскільки дефініція «до прибуття правоохоронців» є нечіткою, оскільки на деокупованих територіях значна частина адміністративних будівель та відділень поліції пошкоджена та/або зруйнована. Тобто правоохоронні органи через обставини, які не залежать від їх волі (обстріли, ракетні удари, зруйновані автомобільні шляхи тощо) можуть приїхати на виклик за таким повідомленням і через тиждень, і через два. Також через відсутність у деяких місцях мобільного зв'язку на деокупованих територіях особа не матиме змоги вчасно повідомити органи поліції про затримання. Українському законодавцю необхідно врегулювати цей момент, оскільки таке затримання може визнатись незаконним, та вказати строк або ті надзвичайні ситуації, через які затримання особи може бути продовжено при вищевказаних умовах.

Щодо затримання уповноваженою службовою особою на деокупованих територіях. Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» були внесені зміни щодо затримання особи уповноваженою службовою особою, які забезпечують результативне виконання захисної функції держави під час дії воєнного стану та забезпечення кримінального провадження відповідно до його основоположних засад [4]. Особливостями цього нормативно-правового акту є збільшення строку

затримання особи з урахуванням правового режиму воєнного стану. Доставлення затриманої особи до суду для розгляду відповідного клопотання під час дії воєнного стану може відбуватись відповідно до статті 211 КПК не більше шістдесяти годин з моменту затримання, а стаття 615 КПК з внесеними змінами регламентує, що затримана особа повинна бути доставлена до слідчого судді, суду або до керівника органу прокуратури.

Однак доставлення такої особи до суду може виявитись проблематичним завданням для оперативних підрозділів та підрозділів, які здійснюють оперативне супроводження по кримінальному провадженню такі як поліцейські офіцери громади (далі – ПОГ), оскільки деокуповані території характеризуються особливою небезпекою для життя та здоров'я людини. Врахувавши це, законодавець встановив можливість розгляду клопотання про обрання стосовно затриманої особи запобіжного заходу із застосуванням доступних технічних засобів відеозв'язку. Знову ж таки постане питання щодо відсутності будь-якого зв'язку та доступу до Всесвітньої мережі Інтернет. У такому разі така затримана особа негайно звільняється. Аналізуючи ці положення можна дійти до висновку, що через об'єктивні надзвичайні умови винна особа може уникнути покарання через неврегульовані суспільні відносини у цій сфері. Якщо суд не функціонує прокурор має право застосовувати запобіжний захід у виді тримання під вартою.

Також згідно положень КПК України встановлено особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану. Згідно з частиною 2 статті 297-1 КПК спеціальне досудове розслідування здійснюється на підставі ухвали слідчого судді у кримінальному провадженні щодо злочинів, передбачених, наприклад, статтею 438 Кримінального кодексу, у тому числі кримінального правопорушення, вчиненого підозрюваним, стосовно якого уповноваженим органом прийнято рішення про передачу його для обміну, як військовополоненого та такий обмін відбувся. Здійснення спеціального досудового розслідування також допускається, коли обвинувачений:

- 1) переховується на тимчасово окупованій території України;
- 2) переховується на території держави-агресора з метою ухилення від кримінальної відповідальності;
- 3) оголошений в міжнародний розшук [3].

Отже, затримання особи, яку застали під час або після вчинення кримінального правопорушення, цивільною або уповноваженою службовою особою потребує детального урегулювання та закріплення в кримінально-процесуальному законодавстві. Уповноважена службова особа має право відповідно до пункту 6 частини 1 статті 615 КПК України без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, коли наявні випадки для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду, визначені статтею 208 цього Кодексу, або виникли обґрунтовані обставини, які дають підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину.

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.01.2025);

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.01.2025);

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.01.2025);

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану: Закон України від 27.07.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2462-20#Text> (дата звернення: 26.01.2025).

ПОНЯТТЯ «ГРАНТ» У РАМКОВІЙ ПРОГРАМІ ЄС З ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ІННОВАЦІЙ «ГОРИЗОНТ ЄВРОПА»

Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» (надалі – «Горизонт Європа») є одним із варіантів отримання міжнародної економічної підтримки Україною [1]. Однак, участь у такій програмі передбачає розуміння базових термінів та понять. Наприклад, грант. Він застосовується, але не містить визначення. Проте, у п. 56 Регламенту (ЄС) 2021/695 Європейського Парламенту та Ради від 28 квітня 2021 р. про заснування Horizon Europe – Рамкової програми з досліджень та інновацій, що встановлює правила для участі та розповсюдження, а також скасовує Регламенти (ЄС) № 1290/2013 та (ЄС) № 1291/2013 (надалі – Регламент (ЄС) 2021/695), зазначено про застосування до цієї Програми Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046 Європейського Парламенту та Ради від 18 липня 2018 року про фінансові правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу, внесення змін до Регламентів (ЄС) № 1296/2013, (ЄС) № 1301/2013, (ЄС) № 1303/2013, (ЄС) № 1304/2013, (ЄС) № 1309/2013, (ЄС) № 1316/2013, (ЄС) № 223/2014, (ЄС) № 283/2014 та Рішення № 541/2014/ЄС та скасування Регламенту (ЄС, Євратом) № 966/2012 (надалі – Регламент (ЄС, Євратом) 2018/1046). В ньому закріплені правила щодо виконання бюджету Союзу, включаючи правила щодо грантів, призів, закупівель, непрямого управління, фінансових інструментів, бюджетних гарантій, фінансової допомоги та відшкодування зовнішніх експертів [1]. Регламент (ЄС, Євратом) 2018/1046 припинив дію 29 вересня 2024 р. [2]. Замість нього є чинним Регламент (ЄС, Євратом) 2024/2509 Європейського Парламенту та Ради від 23 вересня 2024 року про фінансові правила, що застосовуються до загального бюджету Союзу (надалі – Регламент (ЄС, Євратом) 2024/2509), на який відсутнє будь-яке посилання у Регламенті (ЄС) 2021/695 [3]. Отже, спостерігається ситуація, коли один нормативно-правовий акт втратив чинність, а на інший не зробили посилання. На думку автора, можливо декілька варіантів у цій ситуації: 1) застосування Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509 замість Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046; 2) очікування змін у Регламенті (ЄС) 2021/695, пов'язаних з фінансовим аспектом, які регулювалися Регламентом (ЄС, Євратом) 2018/1046.

Вбачається, що існуюча ситуація може негативно вплинути на подальше отримання гранту у «Горизонт Європа».

Визначення поняття «грант» є у ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046 та ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509, і воно однакове: «...фінансовий внесок, що надається безвідплатно. Якщо такий внесок надається у рамках прямого управління, він регулюється розділом VIII» [2, 3]. Вважаємо, що наведене визначення потребує переосмислення та вдосконалення з урахуванням для «Горизонт Європа». По-перше, «...фінансовий внесок, що надається безвідплатно» (ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046, ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509) [2, 3]. Така конструкція, на думку автора, надає можливість отримати певну грошову суму без досягнення результату. Наприклад, програма транскордонного співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013, в межах якої реалізовано проект «Розробка документів на створення транскордонного парку з елементами логістики «Берег-Карпати». Результатом є розробка проектної документації без фактичного створення останнього [4]. Отже, з наведеного вище вбачається, що у визначення поняття «грант» необхідно внести зміни: «...фінансовий внесок, що надається безвідплатно, для реалізації заявленого проекту». По-друге, «якщо такий внесок надається у рамках прямого управління, він регулюється розділом VIII» (ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046, ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509) [2, 3]. Визначення поняття «пряме управління» є у ст. 62 Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046, ст. 62 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509 [2, 3]. Із аналізу можна встановити, що воно є чітко та логічно сформульованим без зазначення конкретних статей, що присутні.

Норма права міститься у ст. 21 Регламенту (ЄС) 2021/695 щодо правової основи грантів у «Горизонт Європа»: гранти в рамках Програми надаються та управляються відповідно до Розділу VIII Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046, якщо інше не зазначено в главі II Регламенту (ЄС) 2021/695 [1]. Отже, фундаментом для грантів у «Горизонт Європа» є саме глава II Регламенту (ЄС) 2021/695. І виникає питання щодо правильності застосування для розуміння поняття «грант» у «Горизонт Європа» другої частини визначення, зазначеної у ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046, ст. 2 Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509, бо суперечить ст. 21 Регламенту (ЄС) 2021/695.

Необхідність внесення саме змін до Регламенту (ЄС) 2021/695 щодо грантів є ст. 180(2) Регламенту (ЄС, Євратом) 2018/1046, ст. 183(2) Регламенту (ЄС, Євратом) 2024/2509, в яких зазначено: гранти, що надаються в рамках прямого управління, можуть фінансувати будь-що з наступного: «(а) заходу, призначеного для сприяння досягненню цілі політики Союзу; (б) функціонування органу, завдання якого є частиною політики Союзу та сприяє їй» [2, 3]. Вважаємо, що із запропонованих вище варіантів фінансування для грантів, для «Горизонт Європа» можна лише розглянути пов'язаний з досягненням цілі політики Союзу згідно ст. 3 Регламенту (ЄС) 2021/695.

Таким чином, необхідно у ст. 2 Регламенту (ЄС) 2021/695 додати визначення поняття «грант» для «Горизонт Європа». На думку автора, воно може бути наступним: «грант – це фінансовий внесок, що надається безвідплатно, для реалізації заявленого проекту».

1. Regulation (EU) 2021/695 of the European Parliament and of the Council of 28 April 2021 establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination, and repealing Regulations (EU) № 1290/2013 and (EU) № 1291/2013. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0695> (дата звернення: 07.02.2025).

2. Regulation (EU, Euratom) 2018/1046 of the European Parliament and of the Council of 18 July 2018 on the financial rules applicable to the general budget of the Union, amending Regulations (EU) № 1296/2013, (EU) № 1301/2013, (EU) № 1303/2013, (EU) № 1304/2013, (EU) № 1309/2013, (EU) № 1316/2013, (EU) № 223/2014, (EU) № 283/2014, and Decision № 541/2014/EU and repealing Regulation (EU, Euratom) № 966/2012 (Date of end of validity 29.09.2024). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2018/1046/oj> (дата звернення: 07.02.2025).

3. Regulation (EU, Euratom) 2024/2509 of the European Parliament and of the Council of 23 September 2024 on the financial rules applicable to the general budget of the Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32024R2509> (дата звернення: 07.02.2025).

4. Elaboration of documents for Cross-Border Industrial Park Creation with the Elements of Logistics – «Bereg-Karpaty». URL: <https://keep.eu/projects/23906/> (дата звернення: 07.02.2025).

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ З СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ

Національна безпека займає ключове місце в розвитку кожної країни. В її основу покладено ряд складових, котрі визначають її рівень з різних позицій. Доволі визначальним та впливовим сегментом на рівень національної безпеки України є соціально – економічний розвиток. Вочевидь таке явище пов'язано з тим, що саме соціально – економічна безпека виконує ключові положення Конституції України, яка гарантує права та безпеку кожному громадянину. Особливо гостро постало питання соціально – економічного розвитку України в умовах активних воєнних дій, які засвідчили необхідність внесення змін в правові регулятори виходячи з надзвичайних умов, які склалися. Разом з тим, актуальним для вирішення стало питання визначення чинників впливу на національну безпеку через низку існуючих ризиків та загроз в сфері соціально – економічного розвитку. Таке явище вказало на необхідність та доцільність більш поглибленого досліджування поставленої проблеми. Очевидним є те, що в питаннях дослідження коректніше буде спиратися на категорію соціально – економічної безпеки, котра більш наближена до поняття національна безпека країни.

Варто звернути увагу на той факт, що теоретичні та методичні аспекти національної безпеки країни доволі значний час актуалізуються вітчизняними науковцями та обираються як предмет вивчення в дисертаційних та монографічних дослідженнях, результати досліджень публікуються в фахових виданнях та на конференціях різного рівня. Вчені досліджують національну безпеку з різних позицій проте враховуючи надзвичайні умови розвитку країни постає питання більш поглибленого вивчення її зв'язку з складовими, котрі покладено в її основу. Серед вчених, які досліджували різні аспекти національної безпеки варто визначити таких як В.О.Антонов [1], М.Ф.Криштанович, Я.Я. Пушак, В.І.Франчук [2], .С.Кучеренко, В.Г.Литвин., Л.І. Липська [3], Є. М. Мануйлов, О. В. Шевчук, О. В. Соснін, Г. М. Куц [4] та інші.

Дослідження питань взаємозв'язку національної безпеки та соціально – економічної безпеки варто почати з визначення їх як понятійних категорій. Так, національна безпека на погляд Д.Г. Павленко, Ю.В. Семенюк, Ю.М. Лисецький[5, с.106] представляє собою «...стан, коли відсутня небезпека, а бажаний рівень національної безпеки представлено як мету, спосіб або необхідну умову життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства й держави». В свою чергу законодавець конкретизує національну безпеку як «...захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз»[6].

В свою чергу, Ю.А. Ромоновська [7, с.18] вважає, що «...соціально-економічна безпека є синтетичною категорією, яка містить економічну та соціальну компоненти, а також універсальною категорією, яка застосовна для всіх рівнів соціально-економічної системи держави». В контексті сталого розвитку країни Ю. Феленчак [8] констатує соціально – економічна безпека представляє собою «...створенні умов для стабільного економічного зростання, соціальної справедливості, політичної стабільності та екологічної стійкості».

Щоб глибше зрозуміти, як соціально-економічна безпека впливає на національну безпеку, необхідно проаналізувати взаємозв'язок між цими двома поняттями. Соціально-економічна безпека охоплює ряд компонентів, які забезпечують стабільність і стійкість держави в економічній, соціальній, політичній та екологічній сферах[8]. Наведені компоненти, у свою чергу, мають безпосередній вплив на досягнення рівня національної безпеки. Взаємозв'язок полягає в тому, що національна безпека забезпечує умови для соціально – економічного розвитку, захищаючи країну від загроз, що можуть зашкодити економічному і соціальному сегменту. Окрім того, національна безпека виконує ключову мету Конституції України, а саме необхідну умову життєдіяльності людини, соціальної групи, суспільства й держави.

Як зазначає І. Сєвідова[9] «...у сучасних умовах процес забезпечення національної безпеки держави проявляється у необхідності задоволення таких найважливіших інтересів суспільства, як збалансована економіка та динамічний соціально-економічний розвиток». Науковець вважає, що. «...такі заходи, як захист економічної конкуренції, оптимізація податкової системи, демонополізація та дерегулювання економіки, забезпечення сталого розвитку, створюють умови для забезпечення економічної та

соціальної безпеки». Таке явище вказує на існування не лише взаємозв'язку між національною економікою та соціальним розвитком країни, а, й підкреслює взаємозалежність між ними.

Враховуючи зазначене можна дійти наступного висновку, що лише вірно обрана політика формування та забезпечення відповідного рівня національної безпеки позитивно вплине на соціально – економічний розвиток країни за умови взаємоузгодженості в намічених заходах у сфері подолання ризиків і загроз. Особливо важливо такі дії з боку країни та законодавця в надзвичайних умовах розвитку країни, яка потерпає від активних воєнних дій.

-
1. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ :Талком, 2017. 576 с
 2. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення: монографія / М.Ф.Криштанович, Я.Я.Пушак, В.І.Франчук. Львів: Сполом, 2020. 418 с.
 3. Державна політика в галузі національної безпеки України : монографія/ О.С.Кучеренко, В.Г.Литвин., Л.І. Липська та ін. Київ : Аграр Медіа Груп, 2020. 327с.
 4. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади : монографія / Є. М. Мануйлов, О. В. Шевчук, О. В. Соснін, Г. М. Куц) за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків : Право, 2021. 776 с
 5. Павленко Д.Г. Семенюк Ю.В. Лисецький Ю.М. Національна безпека: поняття, складники, чинники впливу/ Д.Г. Павленко, Ю.В. Семенюк , Ю.М. Лисецький. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2021. Том 32 (71). № 3. С. 102-107.
 6. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
 7. Романовська Ю. А. Соціально-економічна безпека: зміст категорії та її об'єкти. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2019. № 6. С. 13-20.
 8. Феленчак Ю. Б. Соціально - економічна безпека держави як запорука сталого розвитку. *АКАДЕМІЧНІ ВІЗНІ*. 2024. Випуск 18. URL: <file:///C:/Users/Alex/Desktop/2222.pdf>
 9. Сєвідова І. Інституціональна трансформація економіки у сфері забезпечення національної безпеки. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bae9d2f6-d2c2-4b38-b903-b9d0583a04c2/content>

Гула В. В.,
старший викладач кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону
(Національна академія Державної прикордонної
служби України)

Соколовська С. С.,
курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України)

ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна пройшла складний шлях історичного розвитку. Її тривалий статус провінційності, відсутність власної державності позначилися, серед іншого, і на особливостях формування та розвитку громадянського суспільства. Зміни у розвитку громадянського суспільства в Україні почалися зі здобуттям країною незалежності.

З початку незалежності українське суспільство з різновидом соціальних, економічних і політичних викликів, що вплинуло на формування національної ідентичності, державного управління та громадянського суспільства.

Протягом багатьох років Україна стикалася з численними викликами та провокаціями з боку Російської Федерації, тому з початку повномасштабного вторгнення українське громадянське суспільство продемонструвало неймовірну стійкість. Люди самоорганізуються, допомагають одне одному та волонтерять, громадські об'єднання та волонтерські ініціативи стали опорою для країни. Війна – це шанс для змін, і громадянське суспільство може стати рушійною силою відновлення та розбудови України [2].

З початком воєнного стану українці масово об'єдналися для допомоги армії, переселенцям та постраждалим [1]. Волонтери відіграють ключову роль у забезпеченні військових необхідним спорядженням, медичними засобами та технікою. Також вони активно допомагають цивільному населенню, надаючи продукти, ліки та прихисток. Однією з головних рис волонтерського руху є самоорганізація громадян. Українці створюють благодійні фонди, організовують гуманітарні штаби та координують роботу через соціальні мережі. Багато людей стали волонтерами, не маючи попереднього досвіду, але з великим бажанням допомагати. Волонтери також взаємодіють з міжнародними партнерами, залучаючи підтримку з-за кордону. Волонтерський рух змінив структуру соціальної активності в Україні. Люди почали більше довіряти один одному та громадським організаціям. Досвід волонтерства формує громадянське суспільство та підвищує рівень соціальної відповідальності. Окремим напрямком є психологічна підтримка військових і переселенців. Багато волонтерів працюють як консультанти, допомагаючи людям подолати стрес та адаптуватися до нових умов. Також активну роль відіграють волонтери-медики, які надають першу допомогу на передовій та евакуюють поранених. Діяльність волонтерів значно полегшує роботу державних структур. У кризових умовах вони оперативно реагують на потреби суспільства. Завдяки волонтерам швидко вирішуються проблеми забезпечення військових автівками, дронами та засобами зв'язку. Крім того, волонтерство сприяє згуртованості суспільства. Люди з різних регіонів та соціальних груп працюють разом заради спільної мети. Волонтери стають агентами позитивних змін, які впливають на майбутнє країни. Після завершення війни волонтерський рух залишиться важливим елементом громадянського суспільства. Досвід самоорганізації допоможе у відбудові країни, реабілітації ветеранів та розвитку соціальних ініціатив. Українське волонтерство стало символом єдності, сили та самовідданості.

Громадянське суспільство відіграє ключову роль у зміцненні демократичних засад держави. В умовах воєнного стану ця взаємодія набуває ще більшого значення. Українські громадяни активно долучаються до підтримки армії, гуманітарної допомоги та захисту національних інтересів. Волонтерські організації, благодійні фонди та громадські активісти здійснюють колосальний внесок у зміцнення державних інституцій. Одним із найважливіших напрямків взаємодії є координація допомоги Збройним силам України. Волонтерські ініціативи постачають військовим необхідне спорядження, техніку та медичні засоби. Держава, своєю чергою, спрощує процедури закупівель і реєстрації волонтерських організацій. Завдяки цьому гуманітарна допомога надходить швидше і ефективніше. Громадянське суспільство активно співпрацює з органами місцевого самоврядування. У багатьох містах і селах волонтери бе-

руть участь у вирішенні питань безпеки, евакуації та розміщення внутрішньо переміщених осіб. Важливу роль відіграють ініціативи з облаштування бомбосховищ та організації продовольчих складів. Значну увагу громадянське суспільство приділяє інформаційній боротьбі. Волонтери та журналісти допомагають державним органам протидіяти ворожій пропаганді [4]. Громадські організації створюють аналітичні матеріали, які розвінчують фейки та маніпуляції. Уряд, своєю чергою, підтримує незалежні медіа та цифрові ініціативи. Не менш важливою сферою взаємодії є соціальний захист населення. Державні установи разом із громадськими організаціями реалізують програми підтримки ветеранів, переселенців і родин загиблих військових. Волонтери допомагають знайти тимчасове житло, забезпечують харчування та необхідні речі для постраждалих. Громадянське суспільство також бере участь у реформуванні державних структур. Антикорупційні ініціативи допомагають викривати зловживання та підвищувати прозорість влади. Державні органи залучають експертів із громадських організацій до розробки законодавчих ініціатив. Попри всі досягнення, існують і певні виклики у взаємодії громадянського суспільства з державою. Часом бюрократичні процедури сповільнюють роботу волонтерських ініціатив. Деякі державні структури не готові до гнучкої співпраці з активістами. Водночас обидві сторони усвідомлюють необхідність спільної роботи задля перемоги. Українське суспільство демонструє високий рівень згуртованості у протидії викликам війни. Взаємодія громадянського суспільства та державних структур є запорукою ефективного функціонування країни. Спільні зусилля сприяють обороноздатності, соціальному захисту та розвитку демократичних процесів.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль у підтримці військових під час війни. Українські волонтери, благодійні організації та активісти забезпечують армію необхідними ресурсами. Завдяки їхній діяльності військові отримують амуніцію, медикаменти, техніку та засоби зв'язку. Одним із найважливіших напрямків допомоги є постачання спорядження. Волонтери закупають бронежилети, каски, тактичний одяг та взуття. Це допомагає підвищити безпеку солдатів на передовій. Окрім цього, багато організацій займаються ремонтом техніки та виготовленням безпілотників. Громадянське суспільство також активно займається медичною підтримкою військових. Волонтери постачають аптечки, турнікети, ліки та організовують евакуацію поранених. Багато громадських організацій відкривають реабілітаційні центри для лікування та відновлення солдатів. Окрему увагу приділяють психологічній підтримці військових. Багато психологів та громадських активістів проводять тренінги для подолання стресу. Після повернення з фронту військовим допомагають адаптуватися до мирного життя. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у забезпеченні військових зв'язком. Завдяки волонтерським ініціативам армія отримує рації, супутникові телефони та інше обладнання [3]. Це значно покращує координацію бойових дій. Ще одним аспектом впливу є інформаційна підтримка. Журналісти, блогери та громадські діячі висвітлюють подвиги військових. Це допомагає формувати позитивний імідж армії та підтримувати бойовий дух солдатів. Також громадянське суспільство допомагає родинам військових. Благодійні фонди підтримують сім'ї загиблих та зниклих безвісти. Це забезпечує соціальну стабільність та мотивацію для військовослужбовців. Завдяки активності громадянського суспільства армія України стає сильнішою. Народна підтримка мотивує військових боротися за свободу та незалежність країни. Співпраця громадян із армією є запорукою перемоги у війні.

Українське громадянське суспільство в умовах воєнного стану продемонструвало надзвичайну згуртованість, стійкість і мобільність. Від початку повномасштабної війни воно стало ключовим фактором підтримки армії, волонтерського руху та соціального захисту населення. Волонтерські ініціативи швидко адаптувалися до нових викликів, забезпечуючи військових амуніцією, транспортом і гуманітарною допомогою. Громадяни активно долучилися до збору коштів, створення логістичних центрів та інформаційної протидії ворожій пропаганді. Воєнний стан сприяв посиленню горизонтальних зв'язків між громадськими організаціями, бізнесом та державою. Важливу роль відіграли місцеві громади, які самоорганізувалися для оборони своїх міст і сіл. Багато ініціатив отримали міжнародну підтримку, що посилює їхній вплив і масштаб [5]. Українське суспільство також проявило значну адаптивність у цифровому просторі, використовуючи новітні технології для координації дій. Попри труднощі, громадянське суспільство зміцнило свою роль у процесі ухвалення рішень, взаємодіючи з владою та контролюючи її дії. Водночас зросла довіра до волонтерських організацій, які стали надійним джерелом допомоги. Роль медіа та активістів у поширенні правдивої інформації була критично важливою для підтримки морального духу населення. Війна змінила пріоритети громадян, які почали більше цінувати єдність, національну ідентичність та взаємодопомогу. Водночас активізувалися рухи, спрямовані на відбудову країни та підтримку ветеранів. Українське громадянське суспільство стало не лише опорою для військових, а й рушійною силою змін у державі. Значний внесок зробили міжнародні партнери, які підтримували громадські ініціативи ресурсами та фінансами. Посилилася співпраця між державним сектором та волонтерами, що дозволило ефективніше вирішувати гуманітарні проблеми. Однак залишаються

виклики, зокрема необхідність подальшої інституціоналізації волонтерських рухів. Попри війну, українське суспільство продовжує будувати демократичні механізми та зміцнювати правову державу. Зросла політична активність громадян, що свідчить про усвідомлення своєї ролі у формуванні майбутнього країни. Волонтери, активісти та звичайні громадяни спільно працюють над відновленням зруйнованої інфраструктури.

Таким чином, українське громадянське суспільство в умовах воєнного стану стало символом незламності, єдності та ефективної самоорганізації. Його роль у перемозі та майбутньому відновленні країни є беззаперечною.

-
1. Бойко С. Українська молодь і громадське суспільство в умовах сучасних викликів.
 2. Звіт «Громадянське суспільство України в умовах війни – 2022»
 3. Мигаль М. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів.
 4. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу. *Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. АЄ Конверський (голова), ОВ Батрименко, ФП Власенко, [та ін.].
 5. Стаття «Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів».

ВЗАЄМОДІЯ СУБ'ЄКТІВ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Домашнє насильство – це одна з найбільш розповсюджених форм порушення прав людини, яка загострюється під час кризових ситуацій, зокрема у період воєнного стану. Війна створює додаткові фактори ризику: стрес, втрата стабільності, соціальні та економічні труднощі, вимушене переселення. В умовах правового режиму воєнного стану держава зобов'язана забезпечити ефективний захист постраждалих осіб, незважаючи на складну безпекову ситуацію.

Ключову роль у цьому процесі відіграє система взаємодії суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству. Згідно ст. 6 Закону України «Про запобігання і протидію домашньому насильству», суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є:

- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [1].

Від узгодженості дій даних суб'єктів залежить ефективність протидії домашньому насильству, швидкість реагування та можливість надання якісної допомоги постраждалим.

У статті 15 вищезгаданого Закону зазначено, що взаємодія суб'єктів, котрі здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, передбачає: 1) взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом; 2) реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі; 3) узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами; 4) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників; 5) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству; 6) організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції; 7) обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 8) скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування [1].

Також варто зауважити, що суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, залучають до співпраці з організації та здійснення таких заходів і надання дієвої допомоги постраждалим особам громадські об'єднання, іноземні неурядові організації та інших осіб, а також забезпечують висвітлення таких заходів і діяльності в медіа з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом [1].

Однак, з початком повномасштабного вторгнення росії в Україну було запроваджено правовий режим воєнного стану, який змінив пріоритети правоохоронних органів та соціальних служб. Перед цими суб'єктами тепер постали нові виклики:

- зростання кількості випадків домашнього насильства, особливо у сім'ях військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від війни;
- перевантаження правоохоронних органів, що впливає на ефективність розслідування та реагування на випадки насильства;
- проблеми з доступністю допомоги у зонах бойових дій: багато притулків закрито або переміщено, а доступ до соціальних послуг ускладнений;
- посилення ролі військових адміністрацій, які частково беруть на себе функції органів місцевого самоврядування, зокрема у сфері соціального захисту;

- необхідність адаптації законодавства до реалій війни, зокрема у частині надання допомоги військовослужбовцям, які стали кривдниками або постраждалими від насильства, тощо.

Саме тому, для подолання нових викликів та ефективної боротьби з домашнім насильством необхідна скоординована робота усіх суб'єктів, що буде включати:

- створення єдиної міжвідомчої координаційної платформи для оперативного реагування суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- розширення мережі кризових центрів, притулків для постраждалих від домашнього насильства осіб, за підтримки міжнародних організацій;
- введення спрощених механізмів надання допомоги у зонах бойових дій;
- проведення освітніх кампаній та інформаційних заходів для підвищення обізнаності населення та ін.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що домашнє насильство у воєнний час – це виклик, який вимагає негайних дій. Взаємодія державних органів, соціальних служб, правоохоронців та міжнародних партнерів є ключовою умовою для ефективного захисту постраждалих. Попри складну ситуацію, налагодження міжвідомчої координації, розширення мережі кризових центрів та залучення міжнародної допомоги дозволять забезпечити необхідний рівень захисту та підтримки для постраждалих осіб.

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 26.01.2025).

Данилевський А. О.,
начальник кафедри розвідки – начальник розвідки,
кандидат юридичних наук, доцент
Данилівський Л. Й.,
старший викладач кафедри розвідки
(Київський інститут Національної гвардії України)

РОЛЬ OSINT В СИСТЕМІ РОЗВІДУВАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

У сучасному світі Інтернет та обмін інформацією настільки увійшли в повсякденне життя людини, що практично не залишають місця для анонімності. Практично будь-яка людина так чи інакше залишає певні цифрові сліди в кіберпросторі, що дає можливість аналітикам OSINT виявляти таку інформацію про людей завдяки легкому доступу до величезної кількості інформації, дозволяючи деанонімізувати осіб в інтернет-просторі [1, с. 20]. Проте така інформація може бути використана як для захисту державної безпеки, так і у протиправних цілях. Доступність інформації та інструментів її обробки дозволяють використовувати методи OSINT різним прошаркам населення. Саме тому правоохоронні органи повинні приділяти цьому напрямку пильну увагу, щоб не опинитися у статусі «наздоганяючих» та не програти технологічні перегони криміналітету та ворогу.

Питання методів OSINT розглядали у своїх роботах О. В. Ангельська, В. В. Бурба, А. Л. Главацька, К. Ю. Ісмайлов, І. Р. Опірський, М. І. Пашковський, А. О. Смуk, О. С. Уфімцева, Т. Г. Щурат, Т. С. Яровой та інші дослідники. Проте в їх роботах недостатньо уваги приділяється дослідженню використання методів OSINT у правоохоронній діяльності, зокрема діяльності Національної гвардії України.

Метою цієї роботи є аналіз ролі OSINT в системі розвідувального забезпечення діяльності Національної гвардії України.

OSINT – термін який розшифровується як open-source intelligence, – це методи пошуку, збору, вибору та аналізу інформації, яка являє оперативний інтерес (розвідка), з відкритих джерел. Вперше термін OSINT був використаний військовими і розвідувальними службами для позначення збору стратегічно важливої, але загальнодоступної інформації з питань національної безпеки. За результатами різних експертних оцінок, американські розвідувальні служби з відкритих джерел добувають від 35 % до 95 % розвідданих [2, с. 762].

Збирання інформації з відкритих джерел може здійснюватися вручну за стандартизованою процедурою або бути автоматизованим за допомогою різноманітних інструментів або сценаріїв. В останньому випадку ланцюг забезпечення збереження може створюватися також автоматично (програмно). Особливо актуальним є використання програмних інструментів або сценаріїв в процесі відшукування належної інформації, наприклад для вебскрапінгу (від англ. *scraping*) – перетворення у структуровані дані інформації з вебсторінок [3, с. 85].

Розвідка з відкритих джерел відрізняється від інших видів розвідки в першу чергу специфічною категорією технічних і людських ресурсів, джерелами отримання інформації та методами її збору. На відміну від таємної інформації, перевірених інформацію з відкритих джерел можливо розповсюджувати та використовувати без застосування відповідних грифів, що дає змогу обмінюватися такою інформацією, оскільки при її добуванні не використовуються приховані методи та секретні джерела. Проте слід погодитися з дослідниками, які зазначають, що це не розповсюджується на аналітичну довідку з такої інформації [4, с. 112].

Дослідження досвіду європейських країн показує, що розвідка на основі аналізу відкритих джерел інформації є невід'ємною частиною діяльності розвідувальних органів європейських країн. Характерною особливістю застосування цього методу є поєднання OSINT з іншими видами розвідки та використання різних методів добування інформації, що значно підвищує ефективність та результативність процесу прийняття управлінських рішень [5, с. 18].

Як вже зазначалося, характерною особливістю OSINT є те, що його методи є доступними для використання будь-якою особою, це не розвідка в класичному розумінні, визначена положеннями Закону України «Про розвідку», а отже, відносно OSINT не діє заборона, закріплена у частині 2 статті 5 зазначеного закону, щодо заборони здійснення розвідувальної діяльності суб'єктами, які не відносяться до розвідувальних органів відповідно до закону. Це надзвичайно актуально для Національної гвардії України, яка на сьогоднішній день не входить ані до кола розвідувальних органів, ані до розвідувального товариства. Таким чином використання методів OSINT в діяльності Національної гвардії України не суперечить чинному законодавству.

Розглядаючи OSINT крізь призму завдань Національної гвардії України, визначених Законом України «Про Національну гвардію України», можна виділити наступні сфери використання OSINT:

1) Кримінальна розвідка – комплекс заходів, спрямованих на своєчасне запобігання, виявлення і нейтралізацію реальних та потенційних загроз національним інтересам України від протиправних посягань [5, с. 111]. Завдяки використанню OSINT підрозділи Національної гвардії України можуть отримувати інформацію щодо можливих загроз терористичної діяльності, організованої злочинності та інших протиправних посягань під час виконання завдань з охорони громадської безпеки та порядку, проведення масових заходів, охорони важливих державних об'єктів, охорони спеціальних вантажів тощо. Наприклад, моніторинг соціальних мереж та профільних груп чи форумів дозволяє оцінити приблизну кількість учасників масового заходу, наявність серед них радикально налаштованих елементів та потенційних провокаторів.

2) Військова розвідка – найважливіший вид бойового забезпечення, що полягає у добуванні, зборі та узагальненні відомостей про противника, характер його дій і наміри, сильних та слабкі сторони, а також ступінь та характер інженерного обладнання займаних ним районів та позицій, системи загороджень, нові засоби боротьби та способи дій в бою. Завдяки використанню OSINT підрозділи Національної гвардії України можуть отримувати інформацію про противника, виявлення його позицій, переміщення сил, логістичних маршрутів тощо. Аналіз супутникових знімків, перехоплення незашифрованих повідомлень, аналіз соціальних мереж російських військових можуть дати цінну інформацію про противника. Аналіз фото- та відеоматеріалів дозволяє оцінити приблизні втрати техніки та особового складу. Так, дослідники відзначають, що OSINT дозволяє:

- виявляти рух ворожих військ. Збір інформації про рух ворожих військ, їхню кількість та розташування допомагає військовим командирам приймати обґрунтовані рішення та своєчасно реагувати на загрози;

- аналізувати тактику і стратегію ворога. OSINT допомагає виявити тактику та стратегію ворога, що дає можливість українським військовим адаптувати свої дії для ефективного протистояння;

- збирати інформації про зброю і техніку. Аналіз відкритих джерел дозволяє виявляти та відстежувати рух військової техніки та зброї ворога, а також визначати нові типи зброї, які вони можуть використовувати [1, с. 41-42].

3) Протидія дезінформації та ворожого ІІСКО.

Таким чином, можна зробити висновок, що OSINT займає важливе місце у системі розвідувального забезпечення діяльності підрозділів Національної гвардії України. У поєднанні з іншими видами розвідки розвідка з відкритих джерел здатна значно підвищити ефективність діяльності підрозділів Національної гвардії України та результативність прийняття рішення командирами, що підтверджується досвідом правоохоронних органів європейських країн.

Водночас, незважаючи на доступність, ефективне використання OSINT вимагає специфічних знань і навичок, таких як знання технік пошуку, методології аналізу даних та розуміння юридичних аспектів, пов'язаних із використанням відкритої інформації. Крім того, у контексті сучасних загроз, таких як дезінформація та фейкові новини, критичне мислення та вміння відрізняти надійні джерела стають важливими елементами OSINT-досліджень [6, с. 3]. Тому, на нашу думку, для ефективного використання OSINT при виконанні службово-бойових завдань необхідно включати дослідження методів OSINT в систему підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

1. Главацька А. Л., Ангельська О. В., Опірський І. Р. Дослідження технології використання OSINT як нової загрози з деанонізації особи в інтернет просторі. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2024. № 1. С. 19-50.

2. Уфімцева О. С. Використання OSINT в умовах збройної агресії РФ проти України. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.)*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 761-763.

3. Пашковський М. І. Особливості використання OSINT при документуванні та розслідуванні колабораційної діяльності. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Одеса, 21 лип. 2022 р.* Одеса, 2022. С. 82–86.

4. Ісмаїлов К. Ю. Особливості кримінальної розвідки з відкритих джерел як інструмент збирання оперативної інформації. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 110-113.

5. Бурба В. В. Організаційно-правові засади використання розвідки з відкритих джерел інформації (OSINT) в діяльності розвідувальних служб європейських країн. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 11-19.

6. Думчиков М. О. Використання OSINT технологій для виявлення корупційних правопорушень: сучасні підходи та виклики. *Академічні візії*. 2024. Вип. 36. С. 1-6.

Данилюк І. В.,
член-кореспондент НАПН України,
заслужений працівник освіти України,
декан факультету психології,
професор кафедри експериментальної та прикладної психології,
доктор психологічних наук
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
Богучарова О. І.,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
факультету № 1,
доктор психологічних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ТА ГІДНІ ВІДПОВІДІ УКРАЇНСЬКИХ ПСИХОЛОГІВ

У першій чверті ХХІ століття в умовах широкомасштабної російсько-української військової агресії кардинальні зміни реальності стають новими викликами для психологічної науки. Саме ці зміни спонукають фахівців-психологів до перегляду вже сталих ідей та ініціюють дискусії про зміст основних понять усіх областей психологічної науки, у тому числі в сфері правових оцінок психологічної практики, зокрема пояснення витоків, мотивів і детермінацій нелюдської поведінки російських військових злочинців, булінгу дітей внутрішньо переміщених осіб в системі шкільної освіти, розбещення неповнолітніх і педофільії в звичайному житті й цифровому просторі, попри реальні загрози безпековому існуванню не лише дитини, а й суспільства тощо.

Уже в ХХ ст. психологія зайняла почесне місце в сфері науки. Проте, зараз у 20-х рр. ХХІ ст. у напруженій і трагічній ситуації фізичного виживання українства як самобутньої державотворчої спільноти в умовах правових режимів воєнного стану психологія, хоча почасти й втрачає свою першість у порядку денному, оскільки воєнно-технологічний, організаційно-управлінський та воєнно-економічний впливи та відповідно ті самі області знань значно посилили свою вагомість, тим не менш, це не завадило лавиноподібному виникненню новітніх сфер людинознавчої практики психологічної допомоги.

В умовах воєнного стану постали нові дослідницькі завдання, релевантні змінам у парадигмі психології особистості, що відбулися останнім часом. Серед таких нагальних дослідницьких завдань як одне з пріоритетних наступне: уможливити сприятливі умови розвитку психології, особливо прикладних та практичних її розділів притому не лише як соціогуманітарної науки, а й як всеохватного універсуму життєдіяльності кожної особистості, а відтак і як особливого світогляду і здатності науковців бачити та інтерпретувати всесвіт у фокусі гуманітарної парадигми тієї самої стражденної душі людини, що перебуває в травмованому війною українському суспільстві. Про такі бачення й такий підхід свідчать запроваджені проекти ДонДУВС «Ти як?» [2]; спільні програми прифронтових громад та психологів Київського національного університету імені Шевченка «Захищені любов'ю» [6]; поява штатної посади психолога в ЗСУ, НПУ, НГУ, ДСНС, компетентних в освітньому профілі екстремальної та кризової психології, плідної реалізації настанов першої психологічної допомоги у вогнищі надзвичайної воєнної події. Про це також свідчать поява і розвиток у комплексі гуманітарних дисциплін нових психологій, як-от «Психологія надії», «Психологія мудрості», «Феноменологічна психологія гніву, гордості та емоційної компетентності», «Психологія гумору» або архетипова психології, що значно посилює екзистенціальну складову психологічних допомоги, послуг, супроводження, реабілітації та покращує для постраждалої від російської агресії людини засвоєння біостратегій виживання у буремному вирі військових подій [1].

Очевидно, крім того, що зрушення в реальності актуалізують появу нових напрямків, зовсім нетипових для української психологічної науки, що покликані допомогти відновленню ментального здоров'я особистості, яка травмована війною, знедолена втратою близької рідної людини, позбавлена домішки й затишку. Серед таких новітніх наукових напрямків, зокрема, нейробіологічні дослідження психології особистості, поведінкова генетика, вивчення психології повсякденного життя, переорієнтація кількісних досліджень у якісні з їх збільшенням, розробка методологічних рішень та вимірювальних інструментів оцінки особистості [4, с. 84; 192]. Тобто сучасні виклики для українських психологів-практиків перетворилися в актуальні інноваційні запити в сфері конкретно-практичної діяльності спасіння «душі», ментального здоров'я й психологічного благополуччя людини.

Звідти завдання визначити провідні тенденції розвитку сфери практичної психології, цілісного усвідомлення місця та специфіки діяльності психолога-практика, психолога-консультанта, психолога-психотерапевта, психолога-реабілітолога під час воєнного стану постає не як суто професійний обов'язок,

а як нагальне зобов'язання українських психологів сприяти зрушенням у громадському ставленні до поціновування скінченного іншого життя. Це також стосується і професійної діяльності юридичного, клінічного або судового психолога, що задіяні у проведенні експертних оцінок (освідування, висновок, консультування) українських жінок і дітей, постраждалих від військових злочинів, пов'язаних з подіями сексуального терору, потерпілих від тортур, численних погроз вбивства звільнених військовополонених – українців, що зазнали небувалого насильства та катастрофічного приниження. Значний внесок роблять й психологи, які працюють з воїнами, що втратили кінцівки та підпадають під вітчизняні й міжнародні програми протезування. Разом з польськими, американськими вченими українські психологи допомагають воїнам відновлювати не лише своє фізичне, а й ментальне здоров'я [3; 5].

Не менш почесним є реалізація завдань залучення нинішньої української психології у світовий формат наявного психологічного дискурсу, чому сприяє звільнення від надмірного російського наукового соціально-гуманітарного та психологічного впливу, загалом позбавлення статусу науковців тих вчених, що є адептами науки ідеологічного штибу. Таке залучення української психології та психологів у світовий формат також здійснюється у напрямку віднайдення шляхів ефективної інтеграції української психологічної освіти у європейський освітній простір. Наочним прикладом плідної взаємодії світової спільноти та українських науковців є проекти ДонДУВС з CEPOL, міжнародний проект COVID-19 [7], до якого приєдналися українські психологи, програми і форми викладання юридичної психології, паспорт спеціальності «юридична психологія» ДонДУВС, ЛьДУВС, НАВС [4, с. 60].

У переліку викликів, на які українські психологи дають сьогодні гідну відповідь, варто згадати психологічні безпекові операції та заходи медійної психолінгвістичної протидії прадавнім архетипам свідомості «героя», з одного боку, й «зрадника», «колаборанта», «ухилянта», з іншого. Внаслідок маніпулятивної пропаганди та нав'язування українській спільноті певних ідеологем, ідеологічних стереотипів, кліше, штампів сприйняття воєнної дійсності й реакції на події широкомасштабної російсько-української військової агресії, створюваних завдяки експансивного тиску електронних ЗМК, процес маніпуляції суспільною свідомістю посилюється. Особливо з огляду на сучасну технологічно ще більш удосконалену систему впливу на свідомість українців із домінуванням соціальних мереж, почасти проросійських, Інтернету та конвергентних ЗМК. Тому психологи, розуміючи, що завдяки пропагандистському тиску, паралізуючим свідомість, знеособленим суспільством легше управляти, усіляко протистоять маніпулятивній пропаганді.

Загалом усе це свідчить про відхід української психології від традиційної причинно-наслідкової та рух до унаочнення ідей сучасної постнекласичної науки поряд з подальшим заглибленням у фундаментальні засади класичної психологічної науки та практики, зобов'язуючи самого психолога чутливо та вдумливо ставитися не лише до соматичних, фізичних, а й душевних і духовних страждань людини, травмованої війною. Оскільки очевидно, що тільки задіявши оптику постнекласичної раціональності у контексті сучасної постнекласичної науки [4, с. С.72], можна з'ясувати, як відображається на психіці руйнування засад сталої системи життя в умовах широкомасштабної російсько-української війни.

Отже, війна, яка розгортається на українських теренах, вперто доводить «гарячу» потребу в психологах як на полі бою, так і в умовах тилу, необхідність роботи з пораненими воїнами, їх сім'ями, внутрішньо переміщеними особами, цивільними громадянами, які потерпають від численних наслідків бойових зіткнень, «прильотів», бомбардувань. Тобто військові підрозділи, установи пенітенціарної системи, органи національної гвардії, прикордонної служби, митних і фіскальних структур потребують не лише командирів-офіцерів, менеджерів-управлінців, а й практичних психологів і звичайно психологічно й етично досвідчених працівників поліції, які забезпечують дотримання прав і свобод людини. У практичному плані сьогодні водночас вибудовується сучасний науковий комплекс пізнання людства, в якому утверджується методологічний принцип нового психологізму. Його сутність полягає в тому, що соціокультурна роль психології як людинознавчої науки та прикладної сфери мислєдїяльності істотно зростає й функціонально розширюється, з урахуванням перш за все урізноманітнення видів людинотехнологій й людинопсихотехнік як практичної психологічної роботи із різними категоріями, прошарками, групами громад України. Саме тому комплексний підхід з його методологією, що реалізують гуманітарну парадигму у формах спільної організації різноманітних наукових поглядів та точок зору (включаючи психологічні) у просторі міждисциплінарної взаємодії допомагає українським психологам, зокрема й в системі Національної поліції України гідно відповідати на виклики воєнного часу.

1. Васківська С. Динамічні архетипи емоцій як інструмент психотерапевтичної роботи: методика «стимул, емоція, тип». *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2023. 1 (17). С. 5-12. DOI: [https://doi.org/10.17721/ BPSY.2023.1\(17\).1](https://doi.org/10.17721/ BPSY.2023.1(17).1)

2. Меморандум у межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?» URL: <https://mon.gov.ua/news/mon-pidpysalo-memorandum-u-mezhakh-vseukrainskoi-prohramy-mentalnoho-zdorovia-ty-iak>
3. Скільки коштуватиме проєкт першого центру реабілітації в Україні? Дзеркало Тижня. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/skilki-koshtuvatime-projekt-pershoho-tsentru-reabilitatsiji-v-ukrajini-ta-zvidki-vizmut-koshti-rozpoviv-viktorljashko.html> (дата звернення: 05.02.2025).
4. Українська психологія. XXI століття. Початок. (Дні української психології в Берліні): мат-ли наук.-практ. конф. з між нар. участю 27-28 квіт. 2023 р.: 3б. мат-лів. За ред. В.Г. Панка. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 613 с.
5. Як адаптуватися до нового життя після ампутації. АрміяInform. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/08/08/yak-adaptuvatysya-donovogo-zhyttya-pislya-amputacziyi/> (дата звернення: 05.02.2023).
6. Danyiuk I., Malysheva K, Loshenko O., Kondratieva V. Assessing the impact of the psychological rehabilitation program «sheltered by love» on the mental well-being of ukrainian children during the war Організаційна психологія. Економічна психологія. 2024, 2 (32). С. 24-40. DOI: <https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.3>
7. Wollast R., Lüders A., Nugier A., at al. Gender inequality and cultural values in explaining gender differences in positive and negative emotions: A comparison of 24 countries during the COVID-19 pandemic. Current Psychology («Springer Nature»)? 2025. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-024-06989-0>

ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД ДІТЕЙ ОРГАНАМИ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Формування людини, як відомо, починається з дитинства. В молоді роки закладається основа не тільки відповідних знань, але й норм поведінки, звичок, потреб особи. Виховання молодого покоління – це виховання майбутнього кожної держави, і майбутнє залежить не тільки від рівня професійної підготовки цього покоління, але й від його моральних якостей.

Нестача спілкування, емоційна незадоволеність, яку діти нерідко відчують у власних родин, потреба у належності до певної групи, можуть бути частково компенсовані уважним, доброзичливим ставленням педагогів та працівників поліції під час проведення правового виховання дітей.

Сьогодні надто актуальною виступає проблема зростання правопорушень серед молоді. Профілактика правопорушень неповнолітніх є передусім проблемою педагогічною, бо вона пов'язана з вирішенням певного кола виховних завдань. Тому в цій справі особливе місце має зайняти рання профілактика, коли закладаються основи характеру, ставлення до оточуючих, поведінки в побуті. Одним із напрямів у боротьбі зі злочинністю взагалі та злочинністю неповнолітніх зокрема є профілактична діяльність.

Діяльність поліцейських з питань профілактики правопорушень щодо дітей фрагментарно досліджували під час підготовки методичних рекомендацій для поліцейських з питань забезпечення та захисту прав дітей [1]. Із міжнародних дослідників слід звернути увагу на наукові праці Мілан Делібашік, який досліджував етичні питання профілактичної роботи поліцейських з дітьми у конфлікті із законом, підкреслюючи необхідність додаткової і безперервної освіти поліцейських з питань роботи з дітьми, які вчинили правопорушення [2]. На важливості безперервної підготовки та підвищення кваліфікації фахівців служби ювенальної превенції, шкільних офіцерів поліції, педагогічних працівників та фахівців соціально-педагогічної служби навчальних закладів наголошують адміністративісти [3]. Проте, в умовах стрімкого розвитку суспільства, реалізації реформ в багатьох сферах, в тому числі у сфері забезпечення та захисту прав дітей, актуальними постають питання не лише належної підготовки поліцейських, але й дослідження викликів, що виникають під час профілактичної роботи ювенальних поліцейських з дітьми у конфлікті із законом, які перебувають на обліку поліції, а також науковий пошук шляхів їх подолання [4, с. 45].

Профілактична діяльність поліції щодо запобігання правопорушенням серед дітей належить до категорії постійно актуальних суспільних проблем. Ця тематика завжди була, є і залишатиметься у центрі уваги наукових дискусій через свою важливість та значущість для соціальної стабільності та безпеки. Злочинність серед молоді є комплексним явищем, зумовленим різними факторами, які є надзвичайно різноманітними та складними. В останні роки до традиційних причин вчинення дітьми правопорушень додалися нові фактори, пов'язані з військовою агресією [5, с. 680].

Відповідно до статті 3 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [6], під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання.

Варто звернути увагу, що поняття «профілактика» не обмежується тільки впливом на поведінку дитини, а й передбачає виявлення та усунення причин та умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, що охоплює більш комплексний підхід до вжиття заходів реагування та надання допомоги дитині.

Статтею 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначено, що уповноважені підрозділи органів Національної поліції зобов'язані виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів з їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей.

Відповідно до п.1 ч.1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» [7] поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень.

Просвітницька діяльність, яку здійснюють поліцейські в закладах освіти, виконує наступні функції:

- освітньо-інформаційна, що полягає у підвищенні рівня правової обізнаності, зокрема щодо прав та обов'язків людини та громадянина, а також правових механізмів їх захисту, загальних засад юридичної відповідальності, правил безпечної поведінки, тощо;

- превентивна, що спрямована, з однієї сторони, на попередження дитячої злочинності та асоціальної поведінки, а з іншого – формування у дітей навичок безпечної поведінки, зокрема розпізнавання й уникнення ризикованих ситуацій;

- виховна, яка сприяє формуванню у молоді моральних цінностей та усвідомленню відповідальності за власні вчинки, навчаючи їх розуміти наслідки своєї поведінки;

- світоглядна, яка сприяє формуванню уявлень про важливість дотримання законів як фундаменту стабільного та справедливого суспільства [5, с. 680].

В Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України неодноразово згадується про профілактичну роботу ювенальних поліцейських. Так, до основних повноважень підрозділів ювенальної превенції п.2 розділу II Інструкції віднесено:

- планування і реалізацію профілактичних заходів у дитячому середовищі щодо попередження негативних явищ серед дітей;

- вжиття заходів для запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь;

- участь у профілактичних заходах щодо запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням серед дітей [8].

Поліцейські підрозділів ювенальної превенції з питань, що входять до їх компетенції:

- дають рекомендації батькам, законним представникам щодо запобігання вчиненню дітьми та стосовно них правопорушень, поширенню негативних явищ серед дітей;

- організовують спільно з іншими уповноваженими органами та підрозділами Національної поліції України, заінтересованими органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, громадськими організаціями профілактичні заходи серед дітей.

Отже, на працівників органів Національної поліції покладено досить широкий обсяг завдань у сфері захисту прав дитини. Позитивним виявився той аспект, що порядок реалізації цих завдань визначено відповідними спеціальними підзаконними документами та деталізовано в суміжних нормативно-правових актах.

1. Журавель, Т. В., Зуб, Л. В., Ковальової, О. В., Пилипас, Ю. В. Підготовка працівників структурних підрозділів Національної поліції України у частині забезпечення та захисту прав дітей: частина 1. Київ, 2019. 515с.

2. Delibašić, M. Ethical principles of community police work with juvenile offenders. *Nauka, bezbednost, policija*. № 21 (3). 2016. С. 149–169.

3. Mohylka O., Tkachenko, M. Informal education of specialists working with at-risk teenagers at the facility of the «Compass» day center of the Kharkiv charity foundation «Blago». *ScienceRise: Pedagogical Education*. № 1 (34). 2020. С. 17–23.

4. Капуляк В.П., Ковальова О.В. Профілактична робота з дітьми, які перебувають на обліку поліції. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. №2(20). 2022. С.43-49.

5. Берендєєва А.І. Профілактична діяльність національної поліції в закладах освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2024. С. 679-682.

6. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

8. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 грудня 2017 року № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Захист дітей і створення умов для їхнього повноцінного розвитку – це питання національної важливості, яке слід розглядати й вирішувати в різних аспектах: історичному, соціологічному, культурному, демографічному, педагогічному та, безумовно, юридичному. Йдеться про законодавче закріплення чітко визначених правил, норм, стандартів і вимог, що регулюють організацію життя дитини, а особливо захист її прав та інтересів.

Актуальність цієї теми пояснюється тим, що захист прав дитини є одним із пріоритетних завдань держави, адже від виховання підростаючого покоління – майбутніх громадян країни – залежить майбутнє українського народу. У цьому контексті особливо важливим є соціально-правовий захист дітей від домашнього насильства.

Стаття 52 Конституції України визначає, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація є неприпустимими і підлягають покаранню згідно із законом. Ця норма Основного Закону стала логічним продовженням процесу, розпочатого Україною з ратифікації міжнародних правових актів, спрямованих на захист прав, свобод і законних інтересів дітей.

В Україні ухвалено низку законодавчих та нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству відносно дитини. Розглянемо деякі з них.

Щонайперше заслуговує на увагу Закон України «Про охорону дитинства». Стаття 1 цього Закону тлумачить, що «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, – дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поведінням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини» [1].

Стаття 10. Право на захист від усіх форм насильства

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Дисципліна і порядок у сім'ї, навчальних та інших дитячих закладах мають забезпечуватися на принципах, що ґрунтуються на взаємоповазі, справедливості і виключають приниження честі та гідності дитини. Держава здійснює захист дитини від: усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поведіння з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють» [1].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» окреслено поняття домашнього насильства, форми вчинення домашнього насильства, види та суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, заходи запобігання цьому явищу тощо. У ст. 4 цього закону йдеться про визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства [2]. Цілком погоджуємося з цим твердженням, адже лише за умови, що кожна людина, а отже, і суспільство в цілому, визнаватиме домашнє насильство неприйнятним явищем для сучасного цивілізованого світу, можна сподіватися на значне зменшення його випадків. Подолати це явище неможливо без суспільного усвідомлення важливості запобігання насильству, а також безвідмовного реагування на відомі випадки його вчинення. Крім того, відповідний закон містить перелік установ, відповідальних за надання допомоги постраждалим від домашнього насильства. Водночас, на нашу думку, у суспільстві поки що бракує достатньої інформації про конкретні алгоритми дій для громадян, які стали жертвами домашнього насильства.

На жаль, доводиться констатувати, що у нашій країні фізичне насильство залишається однією з найпоширеніших форм насильства, хоча це й суперечить законодавству, зокрема Сімейному кодексу України (ст. 150), згідно з яким батькам заборонено застосування фізичних та інших видів покарань, що принижують гідність дитини, а також будь-які види експлуатації батьками своєї дитини [3].

Також хочеться наголосити, що лише після початку збройної агресії РФ проти України 24 лютого 2022 року, Верховна Рада України 20 червня 2022 року, ратифікувала Стамбульську конвенцію, яка є золотим стандартом прав жінок та дітей, що є частиною прав людини та європейських цінностей, 21 червня цього ж року Закон про ратифікацію підписав Президент, і 01 листопада 2022 року ця конвенція набрала чинності для України. Положення Конвенції передбачають, що права та інтереси потерпілих від насильства мають бути в центрі уваги незалежно від перебігу обставин в державі, що зобов'язує відповідні органи, установи до координованої співпраці між собою та з громадськими організаціями [4, с. 488].

Ратифікація Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) стала важливим кроком на шляху до гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами захисту прав людини. Одним із ключових аспектів цього процесу є адаптація норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) відповідно до положень Конвенції, що передбачає запровадження нових правових механізмів для запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі [5, с. 436].

19 грудня 2024 року, набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» (№ 3733-IX). Ухвалення цього закону є вагомим кроком у сфері запобігання гендерно зумовленому та домашньому насильству, а також посилення механізмів захисту постраждалих від таких видів насильства, зокрема дітей [6].

Закон передбачає зміни, серед яких те, що малолітню та неповнолітню особу визначено потерпілою, якщо вона була присутня під час вчинення домашнього насильства. Цим документом було запроваджено окрему частину статті 173-2 КУпАП, яка передбачає адміністративну відповідальність за домашнє насильство, вчинене стосовно дітей, і виокремлено правопорушення «насильства за ознакою статі» у нову самостійну норму, що дозволить максимально точно розмежувати його від інших [6].

Попри позитивні зрушення у сфері законодавчого регулювання, процес імплементації положень Стамбульської конвенції у національне право стикається з низкою проблем. Зокрема, існують виклики щодо узгодження адміністративно-правових норм із міжнародними стандартами, розмежування компетенцій між органами державної влади у сфері запобігання насильству, а також забезпечення ефективного правозастосування нововведених норм. Окремої уваги потребує питання визначення та застосування адміністративної відповідальності за нові склади правопорушень, такі як сексуальне домагання, насильство за ознакою статі, невиконання термінових заборонних приписів.

Важливим аспектом є також розширення правового статусу потерпілих осіб, зокрема визнання дітей, які стали свідками домашнього насильства, потерпілими, що вимагає внесення відповідних змін до механізмів правового захисту та надання допомоги [5, с. 436].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» № 3733-IX, яким внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення в частині, що стосується вчинення домашнього насильства стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, а саме «Стаття 173². Вчинення домашнього насильства.

Вчинення домашнього насильства, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, -

тягне за собою накладення штрафу від двадцяти до сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин, або адміністративний арешт на строк до десяти діб.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, -

тягне за собою накладення штрафу від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до п'ятдесяти годин, або адміністративний арешт на строк від двох до десяти діб.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частинами першою або другою цієї статті, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, -

тягне за собою накладення штрафу від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або адміністративний арешт на строк від трьох до п'ятнадцяти діб» [7].

У ст. 269. КУпАП., що стосується потерпілого, то якщо адміністративне правопорушення, передбачене статтею 173² або 173⁶ КУпАП, було вчинено у присутності малолітньої чи неповнолітньої особи, така особа також визнається потерпілим, незалежно від того, чи було їй заподіяно шкоду таким правопорушенням, і на неї поширюються права потерпілого, крім права на відшкодування майнової шкоди» [7]. Це правило діє незалежно від того, чи завдано їй шкоду внаслідок правопорушення. При цьому на неї поширюються всі права потерпілого, за винятком права на відшкодування майнової шкоди. Зокрема, вона має право ознайомлюватися з матеріалами справи, подавати клопотання, отримувати правову допомогу адвоката або іншого фахівця у галузі права, оскаржувати постанову у справі про адміністративне правопорушення. Також така особа може бути допитана як свідок відповідно до статті 272 КУпАП [8].

Також хочемо звернути увагу, що Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо запобігання насильству та унеможливлення жорстокого поводження з дітьми» № 3792-IX від 6 червня 2024 року були внесені зміни до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в частині, щодо повноважень служб у справах дітей у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей належать:

- 1) розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів постраждалої дитини;
- 2) розроблення та виконання заходів із захисту прав та законних інтересів дитини-кривдника;
- 3) прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей, у тому числі повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини [2].

Що стосується норм Закону України «Національну поліцію то саме відповідно до п. 18 ч. 1 ст. 23 «Основні повноваження поліції» Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань вживає заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі [9].

Керуючись вищезазначеними документами, держава здійснює захист дитини від:

усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або інших законних представників дитини;

втягнення у злочинну діяльність, залучення до вживання алкоголю, наркотичних засобів і психotropних речовин;

залучення до екстремістських релігійних психокультових угруповань та течій, використання її для створення та розповсюдження порнографічних матеріалів, примушування до проституції, жебрацтва, бродяжництва, втягнення до азартних ігор тощо.

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства [1].

Отже, можна зробити висновок, що за роки незалежності України було здійснено значні кроки для подолання проблеми домашнього насильства. Законодавча база постійно оновлюється відповідно до викликів часу.

Водночас, попри розвинене законодавство у сфері протидії домашньому насильству, це явище все ще залишається поширеним на побутовому рівні. Це зумовлено, зокрема, тим, що багато жертв не усвідомлюють, що зазнають насильства, не вірять у можливість отримання реальної допомоги, а також через недостатньо суворі заходи покарання для кривдників.

Адаптація норм Кодексу України про адміністративні правопорушення відповідно до положень Стамбульської конвенції є важливим етапом у реформації національного законодавства для забезпечен-

ня ефективного захисту прав людини. Внесені зміни сприяють посиленню адміністративної відповідальності за домашнє насильство відносно дитини та насильство за ознакою статі, введенню нових складів правопорушень і розширенню правового статусу потерпілих осіб.

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. (з останніми змінами № 3792-IX від 06.06.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#top>.
3. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
4. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 486–489.(488).
5. Гурковська К.А. Щодо питань адаптації норм Кодексу України про адміністративні правопорушення відповідно до положень стамбульської конвенції. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. Випуск 86: частина 5. 2024 С. 435-440.(436).
6. В Україні набув чинності закон про посилення протидії домашньому насильству. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3939963-v-ukraini-nabuv-cinnosti-zakon-pro-posilenna-protidii-domasnomu-nasilstvu.html>
7. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 22 травня 2024 року № 3733-IX. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2024, № 31, ст.232). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text>.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон Української РСР від 07 грудня 1984 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. (Редакція від 11.04.2024 № 3633-IX). Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40-41. Ст. 379.

Дмитришина В. В.,
курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Вичавка В. І.,
старший викладач кафедри
теорії права та кримінально-процесуальної діяльності
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ПРОЯВ ЗРІЛОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вступ. Волонтерство в Україні сьогодні є не лише актом солідарності але й проявом зрілості громадянського суспільства, що дозволяє суспільству самоорганізовуватись у відповідь на виклики зовнішньої та внутрішньої політичної кризи. За останнє десятиліття українське волонтерство пройшло надзвичайну трансформацію: від окремих ініціатив до масового соціального явища, яке охоплює всі верстви населення та різні сфери життя. Так, за даними рейтингу World Giving Index, у 2010 році Україна займала лише 150 місце у світі, де до волонтерської діяльності долучалося лише близько 5% населення, що свідчить про низький рівень зацікавленості у добровільній допомозі. Однак події 2013-2014 років, пов'язані з Революцією Гідності, а потім і з початком війни, кардинально змінили ситуацію: долучення громадян до волонтерського руху різко зросло, і сьогодні дані свідчать про те, що до волонтерства долучалося від 20 до 25% населення, а в окремих регіонах ця цифра сягала навіть 30-35%. [1]

Основна частина. Волонтери допомагають забезпечувати армію необхідними засобами – від бронежилетів і касок до медичних препаратів та продуктів харчування, що є надзвичайно важливим в час війни. За даними деяких досліджень, близько 70% волонтерів у 2014 році спрямовували свої зусилля на підтримку військових операцій, тоді як сьогодні завдяки новим формам самоорганізації та спеціалізованим волонтерським організаціям, допомога надається як на передовій, так і в тилу. Волонтери організовують евакуацію цивільних, забезпечують першочергову медичну допомогу, а також займаються розподілом гуманітарної допомоги серед вимушених переселенців. За даними опитувань, проведених у 2024 році, 68% українців заявили, що долучилися до добровільної допомоги, а понад 80% громадян вважають, що волонтерство є обов'язковою складовою сучасного громадянського суспільства. [4]

Особливо важливим є той факт, що волонтерство в Україні має характер «мозаїчного» фінансування: кошти збираються як через традиційні канали, так і через сучасні інтернет-платформи та краудфандингові кампанії. Наприклад, благодійні фонди та неурядові організації залучають кошти від бізнесу, приватних осіб, а також міжнародних донорів, що дає можливість оперативно реагувати на надзвичайні ситуації. За даними однієї з провідних волонтерських організацій, лише у період повномасштабної війни РФ у 2022 році було зібрано понад 3,9 тисяч тонн гуманітарної допомоги з понад 29 країн-донорів, що свідчить про активну участь міжнародної спільноти у підтримці українських волонтерів. [1]

Неможливо не згадати і про трагічні сторінки цієї діяльності, за інформацією Центру прав людини «Зміна», з початку війни в Україні загинуло щонайменше 422 волонтера, серед яких були як активісти, так і журналісти. Серед відомих випадків – загибель медсестри Ірини Цибух, яка працювала в зоні бойових дій біля Харкова, та багатьох інших, чий імена сьогодні стали символом самопожертви та безкорисливої допомоги. Ці трагедії свідчать про високий ризик, який беруть на себе волонтери, аби підтримати свою країну в найскладніший час. [2, 3]

Волонтерський рух у нашій країні є потужним індикатором формування демократії та громадянської самосвідомості, заданими досліджень, проведених незалежними аналітичними центрами, довіра до волонтерів серед громадян України є найвищою у порівнянні з іншими інституціями – середня оцінка довіри сягає 7,3 бала за 10-бальною шкалою, причому абсолютну довіру (10 балів) відчуває близько 22-25% населення. Такі дані свідчать про те, що саме через свою безкорисливість і оперативність волонтерський рух здобув високий рівень довіри у суспільстві, що є основою для подальшого розвитку громадянського суспільства.

Висновки. Отже, волонтерство в Україні сьогодні є прикладом зрілості громадянського суспільства, що демонструє здатність населення об'єднуватись для вирішення складних соціальних, економічних та політичних проблем. Волонтерство відображає не лише внутрішню силу та єдність народу, але й

його готовність брати на себе відповідальність за майбутнє країни, забезпечувати підтримку тим, хто її потребує, та створювати умови для подальшого демократичного розвитку.

-
1. World Giving Index. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cafonline.org/insights/research/world-giving-index> (дата звернення: 09.02.2025).
 2. Zmina. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zmina.ua/> (дата звернення: 09.02.2025).
 3. На війні загинула журналістка Суспільного та парамедикіня Ірина Цибух. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/757281-na-vijni-zaginula-zurnalistka-suspilnogo-ta-paramedikina-irina-cibuh/> (дата звернення: 09.02.2025).
 4. Корнієвський О. А., Горєлов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналіт. доп. – Київ: НІСД, 2015. – 36 с.

Дмитрієнко О. А.,
старший науковий співробітник – старший інженер-випробувач
науково-дослідного відділу підготовки експериментально-бойових підрозділів
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

Фесюн О. В.,
начальник науково-дослідної лабораторії полігонних випробувань
високотехнологічних авіаційних систем науково-дослідного відділу
полігонних випробувань високотехнологічного озброєння та військової техніки
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ

Дослідження безпекового середовища та виявлення тенденцій і загроз для національної безпеки мають ключове значення для формування ефективної стратегії національної стійкості. В умовах постійно змінюваних геополітичних викликів і внутрішніх ризиків, для держави стає необхідним не тільки реагувати на загрози, але й заздалегідь створювати системи, які підвищують її стійкість.

Усебічний аналіз існуючих спроможностей держави, її нормативно-правової бази та організації управлінських процесів у сфері національної безпеки дозволяє виявити слабкі місця і системні проблеми. Це, у свою чергу, дає змогу не лише краще зрозуміти наявні загрози, але й підготувати державу до їхньої протидії за допомогою оптимальної моделі кризового менеджменту та управління.

Пріоритети подальшого зміцнення національної стійкості повинні базуватися на комплексному підході, який включає посилення інституційних можливостей, удосконалення законодавства та покращення практик управління. Це сприятиме підвищенню здатності держави та суспільства протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Така система національної стійкості повинна бути гнучкою, адаптивною та здатною оперативно реагувати на нові виклики, що постають у безпековому середовищі. Визначення сутнісних характеристик цієї системи та її ключових механізмів є важливим завданням для забезпечення довготривалої національної безпеки України.

Сучасний світ вимагає від держав не лише здатності протистояти загрозам, але й уміння адаптуватися до нових умов і перетворювати виклики на можливості для розвитку.

Аналіз безпекового середовища та прогнозування його розвитку є важливими компонентами стратегічного планування в Україні. Ця робота активно здійснюється Національним інститутом стратегічних досліджень (НІСД), який готує щорічні аналітичні доповіді для керівництва держави. Одним із таких документів є аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради.

У Стратегії національної безпеки України чітко визначені загрози, які становлять небезпеку для національної безпеки та національних інтересів України. Найбільш значущою загрозою для України, як зазначено в Стратегії, є **продовження збройної агресії російською федерацією** проти України. Ця агресія проявляється не лише у військових діях, але й у **гібридній війні**, що охоплює дезінформацію, економічні тиски та кібератаки. Російська агресія створює довгостроковий деструктивний вплив на національну безпеку України та сприяє загостренню глобальної нестабільності, ускладнюючи загальне безпекове середовище.

Гібридна війна, за своєю суттю, є складним і багатофазовим явищем, яке значно ускладнює ідентифікацію загроз і реагування на них. Вона включає одночасне використання військових, економічних, політичних, інформаційних та інших засобів з метою дестабілізації країни. Дані дії часто непомітні на перших етапах, і виявити їх як загрозу стає складно, оскільки вони впливають на різні сфери життя держави.

Особливістю гібридної війни є те, що **військові дії не завжди є головним засобом впливу**.

В умовах гібридної війни вирішальним є здатність держави не лише реагувати на видимі загрози, а й передбачати потенційні ризики на основі глибокого аналізу різних сфер суспільного життя, економіки та політики.

Однією з найбільших зовнішніх загроз національній безпеці України є продовження гібридної агресії з боку російської федерації, яка має довгостроковий і системний характер. Гібридна війна включає використання різноманітних методів, як **дезінформація, кібератаки, економічний тиск** і навіть під-

рив суспільної стабільності. Це комплексне поєднання військових і невійськових засобів створює значні виклики для безпеки України.

Окрім цього, посилення міжнародного суперництва між державами, особливо на тлі зростання геополітичної напруги, збільшує ризик ескалації конфліктів, що може мати негативні наслідки для регіональної та глобальної безпеки. Особливу загрозу становить поширення зброї масового ураження, що значно підвищує ризики не лише для України, а й для всього світу.

1. Доповідь про світовий розвиток 2011. Конфлікти, безпека, розвиток. *WORLDBANK* : веб-сайт. URL : <https://www.worldbank.org/en/who-we-are/ibrd> (дата звернення: 09.09.2024).

2. Про внутрішнє та зовнішнє становище України : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : НІСД, 2020. 57 с. URL : <https://niss.gov.ua/publikacii/poslannya-prezidentaukraini/analitichna-dopovid-do-schorichnogo-poslannya-prezidenta-4> (дата звернення: 09.09.2024).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ІНСТИТУТУ ЗЕМЕЛЬНОЇ ЧАСТКИ (ПАЮ) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Основним законодавчим актом, який передбачив право на отримання земельної частки на українських теренах став Закон України № 2196-ХІІ від 13.03.1992 р. «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР» [1]. Земельним кодексом встановлено, що колективна власність на землю є правовою підставою паювання сільськогосподарських земель. Члени колективних та інших сільськогосподарських підприємств, яким земля була передана в колективну власність, отримали право як виходу з нього так і виділення в натурі частки землі в розмірі так званої середньої земельної частки [1].

З аналізу норм статті 5 акту вбачається, що власник (лише при умові виходу з членів підприємства) частки землі в натурі (на місцевості) вправі її передати у спадщину та продати. Однак у випадку відсутності у такої особи – спадкоємців, переважне право на земельну частку «мали» члени таких підприємств, кооперативів та товариств. Вважаємо, що вказані норми суперечили нормам статті 555 Цивільного кодексу УРСР 1963 року, оскільки спадкоємцем у даному випадку виступала держава.

Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» від 10.11.1994 р. № 666/94 [2], встановлено дефініцію поняття паювання сільськогосподарських земель, як виділення кожному членові колективного сільськогосподарського підприємства земельної частки (паю), право на яку посвідчувалося сертифікатом [3, с. 223].

Тобто, у даному випадку мова йде вже про новий правовий інститут – земельну частку (пай), а не просто про «земельну частку».

У пункті 3 акту передбачено, що право на земельну частку (пай) може бути об'єктом відчуження: купівлі-продажу, дарування, міни та застави, а також може бути успадкованим. Варто наголосити, що вказані норми діють до сьогодні.

Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» від 08.08.1995 р. [4] сприяв подальшому удосконаленню правового регулювання розпаювання земель в державі. Згідно з частиною третьою пункту 1 акту, паювання земель передбачає визначення розміру земельної частки (паю) у колективній власності на землю – кожного члена колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства без виділення земельних ділянок в натурі (на місцевості). Також встановлено перелік суб'єктів (осіб), які мають право на земельну частку (пай). Вказані особи повинні бути передбачені у списку, що додається до державного акту на право колективної власності на землю [4].

У пункті 5 акту наголошено, що видача громадянам сертифікатів на право на земельну частку (пай) єдиного в Україні зразка та їх реєстрація провадяться відповідною районною державною адміністрацією.

У разі виходу власника земельної частки (паю) з колективного сільськогосподарського підприємства, сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського акціонерного товариства за його заявою здійснювалося відведення земельної ділянки в натурі в установленому порядку та видавався державний акт на право приватної власності на цю земельну ділянку. Після видачі громадянину державного акта на право приватної власності на земельну ділянку сертифікат на право на земельну частку (пай) повертався до районної державної адміністрації.

Тобто, сертифікат на земельну частку (пай) можна певною мірою назвати проміжним документом.

Постановою Кабінету Міністрів України № 801 від 12.10.1995 р. затверджено форми сертифіката на право на земельну частку (пай) та зразок Книги реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай)» [5].

Варто пригадати, що на Львівщині процес розпаювання земель, йшов дещо іншим шляхом. 01.02.1993 р. Львівська обласна рада ухвалою № 227 затвердила зразок «Сертифікату на право приватної власності на землю». Дійсно, такий сертифікат не відповідав формі «Сертифікату про право на земельну частку пай», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 801 [6, с. 86]. Тому на практиці виникала необхідність заміни таких сертифікатів.

Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. № 1529/99 [7]:

- заплановано реструктуризацію недержавних сільськогосподарських підприємств та видачу державних актів на право приватної власності на землю усім бажаючим власникам сертифікатів на право на земельну частку (пай);

- запроваджено обов'язкове укладання підприємствами, установами, організаціями, які використовують землю для сільськогосподарських потреб, договорів оренди земельної частки (паю), майнового паю з власниками цих часток, паїв з виплатою орендної плати у натуральній або грошовій формах.

Наказом Державного комітету України по земельних ресурсах № 5 від 17.01.2000 р. затверджено форму Типового договору оренди земельної частки (паю) [8].

Земельний кодекс України 2001 року запровадив ще один вид земельної частки (паю), яка надається громадянам не з земель колишніх колективних сільськогосподарських підприємств, а з земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій під час їх приватизації (стаття 25) [9].

Згідно з частиною першою статті 25, при приватизації земель державних і комунальних сільськогосподарських підприємств, установ та організацій земельні ділянки передаються працівникам цих підприємств, установ та організацій, працівникам державних та комунальних закладів освіти, культури, охорони здоров'я, розташованих на території відповідної ради, а також пенсіонерам з їх числа з визначенням кожному з них земельної частки (паю).

Законом України № 899-IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)» від 05.06. 2003 р. запроваджено іншу процедуру реалізації права на земельну частку (пай) [10].

У статті 2 Закону встановлено перелік документів, які підтверджують право на земельну частку (пай). Основним документом, що посвідчує право на земельну частку (пай), є сертифікат на право на земельну частку (пай), виданий районною (міською) державною адміністрацією. Документами, що посвідчують право на земельну частку (пай), також є: свідоцтво про право на спадщину; посвідчені у встановленому законом порядку договори купівлі-продажу, дарування, міни, до яких додається сертифікат на право на земельну частку (пай); рішення суду про визнання права на земельну частку (пай).

Т. Коваленко, зауважує, що в земельно-правовій науці України питання щодо юридичної природи права на земельну частку (пай) є дискусійним [11, с. 52]. Оскільки певна група вчених розглядає право на земельну частку (пай) як право зобов'язального характеру, а інші – лише визнають речовий характер земельної частки (паю). Власник сертифіката на земельну частку (пай) для виділення в натурі конкретної земельної ділянки має звернутися не до недержавного сільськогосподарського підприємства, а до відповідної сільської, селищної, міської ради чи районної державної адміністрації. Запровадження такого порядку реалізації права на земельну частку (пай) змінило його юридичну природу. З 2003 року таке право набуло ознак речового [11, с. 52].

Закон України від 10.07.2018 р. № 2498-VIII [12] серед іншого перебачив, що «розподіл між власниками земельних часток (паїв) та їх спадкоємцями земель, що залишилися у колективній власності після розподілу земельних ділянок, має бути здійснений до 1 січня 2025 року».

Т. Коваленко зазначає, що правова природа права на земельну частку (пай) зазнала істотної трансформації у процесі земельної реформи, а саме: а) з 1995 року до 2002 року таке право було зобов'язальним, а з 2003 року (після реструктуризації недержавних сільськогосподарських підприємств) набуло ознак речового; б) з 2001 року зазначене право набуло обмеженого характеру внаслідок законодавчої «тимчасової» заборони на укладення угод щодо відчуження земельних часток (паїв), не зважаючи на те, що рішенням ЄСПЛ 2018 року зазначені обмеження земельних прав були визнані такими, що порушують права людини; в) з 2019 року право на земельну частку (пай) набуло ознак строкового права і має бути реалізовано до 2025 року [11, с. 55-56].

Оскільки з розв'язаною війною росії проти незалежної України ще досить багато громадян, в тому числі Захисників та Захисниць держави, не встигли переоформити належним чином земельні частки (паї), вважаємо позитивними прийняття 08.10.2024 р. Закону України № 3993-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин» [13].

Вказаним Законом з 08.11.2024 р. продовжено термін розподілу між власниками земельних часток (паїв) та їх спадкоємцями земель, що залишилися у колективній власності після розподілу земельних ділянок, та має бути здійснений до 01.01.2028 р.»[13].

Таким чином, земельна частка (пай) є окремим правовим інститутом, який необхідно відмежовувати від виділеної в натурі (на місцевості) земельної ділянки.

Вважаємо, що Законом України № 3993-IX відбулося подальше вдосконалення правового інституту земельної частки (паю), в тому числі в частині необхідності застосуванням процедури адміністративних справ, а також подальшого запровадження процесів діджиталізації у земельні правовідносини в державі.

1. Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР: Закон України № 2196-XII від 13 березня 1992 року . <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2196-12#Text>
2. Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва: Указ Президента України від 10 листопада 1994 р. № 666/94
3. Долинська М. Інститут земельної частки (паю) в Україні: історико-правовий вимір. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини*: зб. матеріалів XI Міжнар. наук-практ. конф. (м. Луцьк 10 груд. 2024 р.). С. 223-226.
4. Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям Указ Президента України від 8 серпня 1995 року N 720/95. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/720/95#Text>
5. Про затвердження форми сертифіката на право на земельну частку (пай) і зразка Книги реєстрації сертифікатів на право на земельну частку (пай) : постанова Кабінету Міністрів України № 801 від 12 жовтня 1995 року. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/801-95-%D0%BF#Text>
6. Долинська М. С. Правові засади створення та діяльності селянських (фермерських) господарств в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 1999. 209 с.
7. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки; Указ Президента України від 3 грудня 1999 року N 1529/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#Text>
8. Про затвердження форми Типового договору оренди земельної частки (паю): наказ Державний комітет України по земельних ресурсах № 5 від 17.01.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0101-00#Text>
9. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2768-14>.
10. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закон України від 5 червня 2003 року № 899-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, № 38, ст.314.
11. Коваленко Т. О. Право на земельну частку (пай) у системі прав на землю в Україні. *Соціальне право*. 2019. № 1. С. 50-56.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні: Закон України від 10 липня 2018 року . № 2498-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19#Text>.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту інтересів власників земельних часток (паїв), а також застосування адміністративної процедури у сфері земельних відносин: Закон України від 8 жовтня 2024 року № 3993-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3993-20#Text>

Don A. Y,
cadet of the Operational and Service Activity Support Faculty
Karpushyna M. H.,
Associate Professor of the Foreign Languages Department
PhD in Education, Associate Professor
*(Bohdan Khmelnytskyi National Academy of
the State Border Guard Service of Ukraine)*

NEW CHALLENGES FOR PSYCHOLOGISTS IN A STATE OF WAR

War introduces a host of challenges for individuals who have committed themselves to the demanding role of psychological rescuers for those in distress. It has serious implications for the mental health of the population, calls for innovative approaches and strategies, and necessitates increased focus on vulnerable groups.

Psychologists operating in war zones are exploring strategies to effectively support diverse segments of the population, including children, adults, military personnel, and civilians. Emerging professionals in this demanding field should recognize that they will be working with diverse groups and must be adept in a range of psychological assistance techniques suitable for such circumstances. It is crucial to provide initial psychological aid, help individuals manage acute stress, and deliver long-term therapy to address the lasting traumatic effects of war.

War profoundly affects the mental health of the population, and this is clearly evident in the work of psychologists. Key aspects of this impact include traumatic experiences, chronic stress, and social isolation.

The persistent sense of danger, uncertainty, and loss of control results in chronic stress, which gradually erodes a person's physical and psychological resources.

This challenging period has led to a significant increase in the number of individuals seeking psychological assistance. Psychologists are facing a demanding workload and must be prepared to address a diverse array of issues. These may include trauma related to occupation, sexual violence, torture, and other serious experiences. Professionals in this field need to be equipped to handle these specific challenges and possess the appropriate methods and techniques to deliver effective care.

The recovery of society following a war is a complex and multifaceted process, and psychological support is essential to this effort. Specialists focus on helping individuals overcome traumatic experiences, as such events can have a profound impact on mental health. Psychological support enables individuals to confront these challenges, process their trauma, and restore their psychological balance.

In conclusion, it is important to recognize that war inflicts profound wounds on the mental health of society, leading to trauma, grief, loss, and chronic stress.

Psychological support is vital for addressing these repercussions, enabling individuals to process traumatic experiences, regain emotional stability, and rebuild social connections.

Psychologists play an indispensable role in the healing of emotional wounds, fostering psychological resilience, and aiding in the transition back to a normal life. Investing in mental health is crucial for restoring trust, promoting harmony, and creating a healthy society in the aftermath of war.

Доценко О. Л.,
доцент кафедри української мови,
кандидат філологічних наук, доцент
(Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Шутенко С. В.,
завідувач кафедри мовної підготовки
(Національна академія внутрішніх справ)

ПІДГОТОВКА ЛІНГВІСТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Із-поміж актуальних напрямів прикладної лінгвістики особливої ваги нині набуває лінгвоекспертологія – напрацювання теоретичних засад та розроблення практичних методик юридико-лінгвістичних експертиз різного типу. Зумовлено це, зокрема, тим, що упродовж тривалого періоду росія веде проти України гібридну війну, складником якої є публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, інформаційна агресія, яку чинне законодавство кваліфікує як кримінальні правопорушення, а їх розслідування потребує пильної уваги лінгвістів. Фахівців-мовознавців дедалі частіше залучають до аналізу пропагандистських текстів, закликів до протиправних дій, інших мовленнєвих правопорушень. Утім, нині спостерігаємо визнання небезпеки російської пропаганди та її поширення не лише в Україні, а й у Європі, засвідчене Резолюцією Європейського Парламенту щодо дезінформації та історичних фальсифікацій Росії для виправдання її агресивної війни проти України (2024/2988(RSP)), а отже, мусимо вибудувати систему протидії інформаційній складовій гібридної війни й усвідомлювати, що країна-агресор продовжує удосконалювати маніпулятивні технології впливу і на українців, і на європейців. У такій ситуації важливою видається організація системи підготовки лінгвістів, спроможних оцінювати тексти щодо наявності в них складу вербального злочину. Зауважимо, що нині в Україні «судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань» [8]. Саме фахівці останньої категорії з 2022 року активно виконують лінгвістичні дослідження текстів із закликами до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, виправдовуванням, визнанням правомірною, запереченням збройної агресії росії проти України, глорифікацією її учасників тощо. Тому постає проблема підготовки й атестації експертів-лінгвістів до такої діяльності не лише державними спеціалізованими установами, їх територіальними філіями, експертними установами комунальної форми власності, а й закладами вищої освіти, які апробовують програми навчання фахівців із прикладної лінгвістики, у яких передбачене й викладання дисциплін, зорієнтованих на опанування методик проведення лінгвістичних експертиз. Підготовку фахівців, обізнаних із правовими засадами організації та виконання судових експертиз, де об'єктом дослідження стають мовні феномени, здійснюють здебільшого в межах філологічних освітніх програм, а до викладання дисциплін юридико-лінгвістичного циклу залучають дипломованих філологів, які водночас є й практиками-експертами. Усе це, безумовно, засвідчує запит суспільства на підготовку фахівців, спроможних розслідувати вербальні злочини, адекватну реакцію закладів освіти на такий запит і бажання й можливість його задовольнити через розроблення й реалізацію програм підготовки експертів-лінгвістів. Проте нині можемо окреслити й проблеми, які вже стали очевидними і розв'язання яких лише сприятиме якісній підготовці лінгвістів-експертів.

По-перше, варто звернути увагу на відсутність уніфікованих програм підготовки закладами вищої освіти фахівців для виконання лінгвістичних експертиз. Свідченням цього є близько десятка різних назв дисциплін, зорієнтованих на практичну підготовку лінгвістів-експертів. На це звертали увагу Ю. Браїлко та Н. Кисла, зауважуючи, що «у різних освітніх програмах передбачено курси, присвячені лінгвоекспертології: «Лінгвістична експертиза», «Основи лінгвоекспертної діяльності», «Лінгвістична експертологія», «Лінгвістична експертиза медійного дискурсу» [2]. До наведеного переліку можна додати назви дисциплін магістерських програм Одеського національного університету імені І.І. Мечникова та Львівського національного університету імені Івана Франка: «Юридична лінгвістика та лінгвоекспертологія» [7] і «Семантико-текстуальна експертиза» [6] відповідно. Всі наведені назви навчальних курсів цілком відповідають загальній меті підготовки фахівців для успішного виконання юридико-лінгвістичних досліджень. Водночас впадає в око відсутність єдиного підходу до формулювання таких назв, зумовлена, очевидно, складною гіперо-гіпонімічною парадигмою типології експертиз, визначеною в Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, де лінгвістична експертиза мовлення є криміналістичною судовою експертизою [4]. Схожу проблему

маємо й у називанні цього типу експертиз в наукових працях, де йдеться про «судово-лінгвістичні», «семантико-текстуальні», «лінгвістичні», «лінгвістичні криміналістичні» та інші експертизи. Та й галузь прикладної лінгвістики, об'єктом дослідження якої є лінгвістичні експертизи мовлення, не має в Україні уніфікованої назви. Тут зустрічаємо і «судову лінгвістику», яка, вочевидь, пов'язана, з одного боку, з гіперонімом «судові експертизи», а з іншого – з російським «судебным речеведением», яке впродовж декількох десятиліть, на жаль, було науково-теоретичним підґрунтям української криміналістичної лінгвістики, і лінгвоекспертології, і криміналістичну лінгвістику. Саме остання назва, на нашу думку, найбільше корелює із західною традицією, де в аналогічних контекстах використовують словосполучення «Forensic Linguistics» [9; 10], де компонент Forensic фахові юридичні словники перекладають як «криміналістичний»: *forensic research* – криміналістична експертиза – [fr] *recherche en criminalistique* – [de] *kriminaltechnische Forschung* [1]. Зауважимо, що і в німецько-, і у французькомовному варіантах також звучать лексеми, етимологічно споріднені зі словом «криміналістичний», а не із «судовий». З огляду на це вважаємо, що саме варіант «криміналістична лінгвістика» був би найоптимальнішим і для назви напряму прикладної лінгвістики, і для назв відповідних навчальних курсів і програм. Такий підхід цілком відповідав би суті криміналістичної лінгвістики, теоретичним підґрунтям якої є елементарні знання криміналістичної тактики, необхідні студентам філологічних спеціальностей для розуміння перспектив можливої подальшої професійної реалізації в експертній діяльності.

Дисципліни, назви яких, на наш погляд, варто уніфікувати, викладають здебільшого на магістерських програмах підготовки фахівців із прикладної лінгвістики. Такий підхід корелює з нормами «Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів», де зауважено, що «для присвоєння (підтвердження) кваліфікації судового експерта працівники НДУСЕ та фахівці, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, повинні мати відповідну вищу освіту другого рівня за ступенем магістра» [8], а також що «при вирішенні кваліфікаційною палатою ЦЕКК питання щодо відповідності вищої освіти експертній спеціальності, за якою особа має намір отримати кваліфікацію судового експерта, враховується навчальний час з відповідних дисциплін, зазначених у додатку до диплома про вищу освіту» [8]. Отже, формулювання назв таких дисциплін та їх змістове наповнення є важливим, оскільки впливає на перспективи професійного становлення майбутніх лінгвістів-експертів.

Друге, на що варто було б звернути увагу освітянам, залученим до підготовки фахівців із прикладної лінгвістики, зокрема й лінгвістів-експертів, – це доцільність розгортання відповідних спеціалізацій на магістерських освітньо-професійних програмах. Про досвід підготовки спеціалістів у галузі прикладної лінгвістики, які, крім окреслених відповідною освітньою програмою вмінь та навичок із комп'ютерної та психолінгвістики, опановували ще й спеціальні компетенції, необхідні для проведення експертиз різних типів, що провадився в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка до 2020 року, ми вже писали, зауважуючи, зокрема, що «відповідно до Переліку компонентів освітньо-професійної програми зі спеціальності 035 Філологія для другого (магістерського) рівня вищої освіти студентам VI курсу викладається дисципліна «Лінгвістична експертологія», яка поєднує три змістові модулі: Юридично-лінгвістичні експертизи, Мовні експертизи, Психолінгвістичні експертизи» [3]. Таку традицію варто було б розвивати з огляду на популярність лінгвістичних експертиз, спричинену значним поширенням вербальних злочинів і потребою їх якісної лінгвістичної кваліфікації.

Розвиткові української криміналістичної лінгвістики, крім уніфікації освітніх програм і впровадження відповідних спеціалізацій на магістерських програмах підготовки філологів, сприяло б також викладання відповідних дисциплін на бакалаврських програмах підготовки і філологів, і правників, які за таких умов мали б можливість визначитися з індивідуальною освітньою траєкторією і вступити надалі на магістерські програми підготовки прикладних лінгвістів. Студенти-правники, в разі визначення криміналістичної лінгвістики як бажаного майбутнього фаху, мали б можливість потрапити на навчання за такою програмою, скориставшись системою перехресного вступу. Такий підхід до підготовки майбутніх лінгвістів-експертів цьогогоріч апробуватиметься в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», де бакалаврам запропоновано вивчати вибірково дисципліну «Основи лінгвокриміналістики», під час опанування якої студенти філологічних і правничих спеціальностей опрацьовуватимуть методи виконання лінгвістичних криміналістичних досліджень. Опанування азів криміналістики, визначення статусу експерта / спеціаліста, типології судових експертиз поєднуюватимуться з формуванням навичок реалізації лінгвістичних методів аналізу мовних фактів.

Отже, зауважуючи значний попит суспільства на необхідність ефективного розслідування вербальних злочинів, залучення до цих процесів кваліфікованих фахівців, обізнаних із теорією й практикою проведення лінгвістичних досліджень текстів, вважаємо, що освітянська та наукова спільнота має консолідувати зусилля в розробці й апробації уніфікованих програм підготовки майбутніх лінгвістів-

експертів на бакалаврських і магістерських освітніх програмах, беручи до уваги напрацювання українських фахівців у цій галузі й досвід провідних європейських і американських спеціалістів у галузі криміналістичної лінгвістики.

1. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу. – К.: «К.І.С.», 2007.– 226 с.
2. Браїлко Юлія, Кисла Наталія. Проблеми навчально-методичного забезпечення підготовки / стажування судових експертів у галузі лінгвістики. Сучасні напрямки розвитку судової експертизи та криміналістики : збірник Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 5 вересня 2024 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. URL: 320-Chapter Manuscript-21051-1-10-20241015.pdf.
3. Доценко О.Л. Лінгвістична експертологія в системі підготовки студентів-філологів. Українська мова в юриспруденції : стан, проблеми, перспективи. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 154–156. URL : https://nni1.naiu.kiev.ua/files/kafedry/ud/2019/konf/2018_zbirnyk_ukr_mova1.pdf#page=155.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Мін'юсте України від 08.10.1998 h/ № 53/5) (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
5. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб.– К.: ЦУЛ, 2011. – 280 с.
6. Семантико-текстуальна експертиза: силабус з навчальної дисципліни. Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. 22 с.
7. Освітньо-професійна програма «Прикладна лінгвістика другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціалізацією 035.10 Прикладна лінгвістика за спеціальності 035 Філологія». Одеський національний університет імені І.І. Мечнікова, 2024. 16 с.
8. Про затвердження Положення про Центральну експертно-кваліфікаційну комісію при Міністерстві юстиції України та атестацію судових експертів, наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5.
9. Gibbons John. Forensic linguistics: an Introduction to Language in the Justice System. Malden, USA; Oxford, UK; Victoria, Australia: Blackwell Publishing. 2005. 337 p.
10. Olsson J. Forensic Linguistics. London: Continuum, 2008.

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АДВОКАТА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав, свобод і законних інтересів людини в усіх сферах її життя виступає основною метою професійної діяльності сучасного адвоката. Адвокатура як правовий інститут можна визначити як елемент правової системи України, а правозахисна діяльність адвокатів являє собою частину юридичної практики – особливий правозахисний інститут громадянського суспільства, який представляє інтереси цього суспільства перед державою, взаємодіє з державою, в той же час, протистоїть державі в особі її органів з питань захисту прав та свобод людини і громадянина. Ми повністю погоджуємося з Л. Остапенко та А. Шандрук, що з моменту масштабної збройної агресії росії та введення воєнного стану дещо змінилась діяльність такого важливого інституту як адвокатура. Тема захисту прав людини є надзвичайно актуальною і потребує постійного вдосконалення та вивчення. Під час війни питання щодо захисту прав та інтересів особи гостро постає перед державою, а особливо перед адвокатами. Адже багато громадян нашої країни змушені були покинути свої домівки, робочі місця, рідні міста. При цьому виникає безліч правових питань, пов'язаних із війною, наприклад, – в якому порядку отримати соціальні виплати, що робити при втраті документів, чи компенсується знищене майно, як бути із трудовими гарантіями та багато інших [1].

Якщо окремі правові та організаційні засади професійної діяльності адвоката в кризових суспільних умовах повномасштабного вторгнення потрапили в фокус уваги наукової спільноти правників та знайшли своє відображення в розвідках О. Литвина, В. Заборовського, В. Манзюк, І. Ревуцької, С. Вилкова, І. Марценюк, то психологічні особливості адвокатської діяльності не знайшли, на сьогоднішній день висвітлення в науковому просторі.

До повномасштабного вторгнення питання психологічного змісту та основних професійно-психологічних чинників ефективності діяльності адвоката з надання правової допомоги перебували у колі досліджень провідних вчених, а саме: В. Бедя, С. Гусарєва, Л. Казміренко, В. Коновалової, М. Костицького, В. Шепітька, Л. Шульги.

Визначені науковці приділяли увагу психологічним проблемам ефективності взаємодії адвоката з клієнтом, використанню адвокатом прийомів психологічного впливу у професійній діяльності, механізмам формування професійно-значущих якостей особистості адвоката, проблемам профілактики його професійної деформації.

В той же час, поява нових категорій справ, швидка зміна законодавства з метою адаптації до актуального соціального та економічного становища в суспільстві, обумовлюють нагальність розгляду психологічних засад дієвості професійної правничої допомоги адвокатами в умовах воєнного стану.

Відповідно до класичної структури юридичної діяльності структурними компонентами адвокатської діяльності виступають: пізнавальна, комунікативна, конструктивна, організаторська; профілактична (виховна). При цьому пізнавальний та комунікативний її різновиди стосовно адвокатської діяльності є основними, інші – допоміжними (забезпечуючими). В нашому викладі ми дозволимо собі зупинитися на особливостях комунікативної діяльності адвоката в умовах воєнного стану, вважаючи його одним з найменш резистентним в актуальних умовах.

Комунікативна діяльність адвоката – невід'ємна складова процесу надання правової допомоги та умова його ефективності: від психологічно обґрунтованого та зумовленого контакту з клієнтами, представниками протилежної сторони, посадовими особами органів державної влади залежить перебіг подальшого процесу правової допомоги. Комунікативна діяльність настільки пронизує професійну практику адвоката, що її неможливо чітко виокремити в окремий етап – вона супроводжує всю його захисну діяльність.

Наприклад, в процесі пізнання встановлюються факти, зв'язки між ними, мета пізнання постійно уточнюється, змінюється, що потребує корегування створених від початку мисленнєвих моделей. Чим більш активна взаємодія з об'єктом пізнання, тим активніший процес професійного мислення. Ефективне професійне спілкування обумовлює активніший процес пізнання та вищі шанси на відстоювання позиції клієнта в межах правового поля.

Важливим, на наш погляд, згадати доведений факт, що робота адвоката – це робота з людьми, які перебувають у стані психологічного дискомфорту. В період воєнного стану це не просто дискомфорт – це весь спектр негативних станів, синдромів, розладів (наприклад ПТСР). Населення нашої держави три

роки перебуває в екзистенціальних умовах виживання. Постійна загроза життю, хвилювання та тривожність за долю близьких зумовлює зі сторони адвокати: здатність до поверхневого скринінгу емоційного стану, в якому перебуває клієнт як потенційно можливого для дієвої взаємодії; психологічної стійкості стосовно негативних емоцій – щоб складні життєві проблеми інших не зруйнували власного психологічного балансу; вміння відчувати, що клієнтові насправді необхідно та як правильно побудувати стосунки з ним, щоб психологічний комфорт відчували обидві сторони під час та після завершення їхньої взаємодії.

Як зазначає М. Мазур, професійні ситуації, які виникають в діяльності адвоката, нерідко носять як глибокий емоційно-позитивний, так і емоційно-негативний характер [2]. Важливо вже від самого початку правильно побудувати відносини з клієнтом, не дати собі психологічно «зануритися» в його становище, тим самим не просто поглиблюючи суб'єктивне ставлення до фактичних обставин справи, але й «оголюючи» власну душу до чужих переживань. Зрештою, це дозволить не дати клієнтові надмірно емоційно тлумачити елементи адвокатської діяльності.

Необхідною передумовою при спілкуванні адвоката з підзахисним є встановлення психологічного контакту. Адже специфіка відносин з боку останніх передбачає довіру, без якої здійснення захисту є неможливим. Якщо підсудний не йде на контакт зі своїм захисником, останньому складно будувати «сильний» захист, який сприятиме прийняттю справедливого, позитивного для підсудного вироку [3].

Серед чинників, які сприяють ефективності комунікації в діяльності адвоката, можна виділити наступні:

- сукупність темпераментних, характерологічних та інших індивідуально-психологічних якостей;
- професійні вміння захисника, що визначаються його знаннями та досвідом;
- загальна та професійна психологічна культура адвоката, правильне розуміння ним свого процесуального положення [4].

Метою даного викладу виступала актуалізація проблеми особливостей комунікативного компоненту професійної діяльності адвоката в сучасних, буремних та складних для нашого суспільства умовах. Безумовно, виклики воєнного стану виступають детермінантами всіх сторін професійної діяльності адвоката. Водночас, значущість та інструментальний характер комунікативного компоненту зумовлює необхідність його концептуального аналізу в умовах повномасштабного вторгнення російського агресора.

1. Остапенко Л., Шандрук А. Особливості діяльності адвокатури в умовах воєнного стану // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 2 (38). С. 176-182.

2. Мазур М. Психологічні особливості адвокатської діяльності // *Науковий вісник гуманітарного університету*. Серія: *Юриспруденція*. 2017. № 27. С. 106-109.

3. Шиманська, Н. Психологічні основи судового слідства в суді першої інстанції // *Вісник Вищої ради юстиції*. 2008. № 34. С. 8–14.

4. Шульга Л.В. Теоретичні та практичні аспекти захисної промови як засобу психологічного впливу в умовах судових дебатів // *Правничий вісник університету «КРОК»*. 2012. № 2. С. 263-266.

Євдокімова О. О.,
завідувачка кафедри соціології та психології,
доктор психологічних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх справ)
Шиліна А. А.,
професор кафедри соціології та психології,
кандидат психологічних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

МІЛІТАРНИЙ НІГІЛІЗМ ЯК МОРАЛЬНИЙ ВАКУУМ ВІЙНИ

«Право існує остільки, оскільки люди переживають його як право. Якщо явище не переживається як право, це означає, що права не існує» [2]. Ця думка, висловлена у 1907 році як жодна інша відображає сутність трансформацій у сприйнятті правових норм, що відбуваються у військовослужбовців під впливом екстремальних екзистенційних випробувань на полі бою. Переважна більшість науковців відхилення від правової поведінки військовослужбовців аналізують у семантичному полі таких понять як правова культура, правосвідомість, військова дисципліна тощо.

Наукові розвідки з проблем девіантної поведінки військовослужбовців, які були реалізовані за мирних часів, істотно відрізняються від наукових розвідок означеної проблематики в умовах ведення бойових дій, адже екстремальні екзистенційні випробування війни кардинальним чином змінюють ставлення людини до подій, що відбуваються, і впливають на систему її правових уподобань. Переважна більшість досліджень з цієї проблематики належить зарубіжним науковцям і присвячена впливу бойових подій на розвиток та протікання посттравматичного стресового розладу у ветеранів в'єтнамської, афганської та інших воєнних кампаній. Дослідженнями впливу бойової травматизації на правову поведінку військовослужбовців займалися зарубіжні дослідники – Hoge C. W., Castro C. A., D. W. Holowka, B. T Litz, N.Stein, J. M. Currier, M.Holland, W. D. Killgore, S. Maguen. Останніми роками з'явилися ґрунтовні роботи з означеної проблеми вітчизняних науковців – О.М. Кокуна, О.С. Колесніченка, І. І. Приходька, Я. В. Мацегори, А.О. Худавердової та ін.

На думку А. Пашенка, стан злочинів, правопорушень та військової дисципліни у військах України, а також ефективне та своєчасне виконання поставлених військам завдань нерозривно пов'язане з рівнем правової культури та правового виховання особового складу [3]. Основними причинами високого рівня правопорушень у військах дослідник вважає: несвоєчасне виявлення військовослужбовців, які мають особисто-сімейні проблеми, схильні до конфліктної поведінки та слабо адаптуються до військової служби; неприйняття своєчасних заходів щодо профілактики злочинів корупційної та корисливої спрямованості, неефективний відомчий контроль, що сприяє здійсненню фактів шахрайства, недостатню особисту наближеність офіцерського складу у виконанні посадових обов'язків; низький рівень правової культури та навченості військовослужбовців; недоліки у правовому вихованні військовослужбовців, правовий нігілізм та інфантилізм військовослужбовців [3].

В умовах ведення воєнних дій значно збільшується ступінь індивідуального поведінкового вибору військовослужбовця, а за таких умов питання правової культури та свідомості людей у військовій сфері набувають особливої значущості. Такі особливості несення служби як підвищена відповідальність, значні моральні та фізичні навантаження, віддаленість місць дислокації сприяють процесам спотворення правової свідомості [1]. У певних випадках джерелом правової деформації може виступати правовий інфантилізм, який виявляється у відсутності комплексу правових знань або їх недостатності, що впливає на появу негативних наслідків. Правовий інфантилізм своєю чергою впливає на виникнення правового нігілізму, ознаками якого є або неприйняття правової дійсності, або ігнорування законодавства і правових норм взагалі [5]. Відомі такі прояви правового нігілізму військовослужбовців як завищена самооцінка та відмова від визнання власних помилок з боку командира, приховування порушень, вчинених товаришами по службі, грубість і хамство, нехтування правовими вимогами тощо [6].

Для пояснення особливостей поведінки людини на війні науковці апелюють до понять моральної травми, моральної шкоди, трансгресії [6,7,8 та ін.] тощо. Науковці припустили, що синдром моральної травми складається із симптомів посттравматичного стресового розладу, таких як нав'язливі спогади, емоційне заціпеніння та уникнення, разом із побічними ефектами, такими як самотравмування, деморалізація та само ушкодження [9]. Вважається, що моральна травма (або шкода) є наслідком надзвичайно тривожних насильницьких подій під час війни, таких як вбивство цивільних осіб або нездатність запобігти звірства [9].

Центральним у роботах, присвячених девіаціям ветеранів війни можна вважати поняття трансгресії. Litz та його колеги [9] запропонували таке попереднє визначення морально шкідливого досвіду (або трансгресивних дій): «вчинення, нездатність запобігти, свідчення або дізнання про дії, які глибоко порушують моральні переконання та очікування» [9, с. 700].

М.Сенько зазначає, що «у період збройних конфліктів, революцій та інших суспільних і державних коливань відбувається деформація, як правосвідомості, так світосприйняття, суспільних та індивідуальних цінностей та принципів взаємодії індивідів у суспільстві. За таких суспільних коливань демократичні принципи та захист основних прав та свобод людини відходять на другий план. Норми моралі поступаються місцем інстинкту самозбереження» [4]. Суб'єктами правового нігілізму можуть виступати різні соціальні групи. Але його прояви стають особливо небезпечними, коли його суб'єктами стають люди зі зброєю в руках.

Виходячи з вищевказаного, вважаємо за доцільне і пропонуємо використання окремого терміну – *мілітарний нігілізм* – для означення правового нігілізму військовослужбовців в умовах війни. Мілітарний нігілізм є воєнно-військовим різновидом правового нігілізму, виражається у запереченні та зневазі до правових норм та втілюється специфічними проявами девіантної поведінки комбатантів – непокорю, дезертирством, СЗЧ, СЗПБ, мародерством, зрадою тощо, а також порушеннями законів та звичаїв війни. Специфіка мілітарного нігілізму полягає у сукупності поведінкових ознак воєнно-обумовленої агресивності – у можливості застосування сили, використання зброї, можливості підкоряти, завдавати болю та тілесних ушкоджень, вбивати, та водночас морально виправдовувати і дистанціюватися від відповідальності за скоєне.

1. Бугаєв В. О. Військові злочини і покарання : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2002. 190 с.
2. Євдокімова О.О. Особливості адиктивної поведінки військовослужбовців, що скоїли правопорушення. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*, No2 (49) 2019. С. 407-418
3. Пашченко А.О. Психологічні чинники делінквентної поведінки правоохоронців (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України). Дис. доктора філософії за спеціальністю 053 «Психологія». Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2023. 299с. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/373b03ae-dde1-4201-97d8-6908ab157639/content>
4. Сенько М. М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2005. 20 с.
5. Скуріхін С.М. Правосвідомість військовослужбовців Збройних Сил України: поняття та особливості. *Юридична наука* № 4. 2014. Теорія держави і права. С. 7-14.
6. Drescher, K., Foy, D., Kelly, C., Leshner, A., Schutz, K., & Litz, B. An exploration of the viability and usefulness of the construct of moral injury in war veterans. *Traumatology*, 17, 2011. 8–13. <http://dx.doi.org/10.1177/1534765610395615>
7. Frankfurt, S., & Frazier, P. A Review of Research on Moral Injury in Combat Veterans. *Military Psychology*. 28(5), 318–330. <http://dx.doi.org/10.1037/mil0000132>
8. Holowka, D. W., Wolf, E. J., Marx, B. P., Foley, K. M., Kaloupek, D. G., & Keane, T. M. (2012). Associations among personality, combat exposure and wartime atrocities. *Psychology of Violence*, 2, 260–272. <http://dx.doi.org/10.1037/a0026903>
9. Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29, 2009. 695–706. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cpr>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Положеннями Розділу I Особливої частини Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України), передбачено кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, а саме в нормах статей 109 – 114-2 КК України. Одним із фундаментальних питань дослідження вказаної групи злочинів є питання про дослідження складу злочину. Зокрема, питання про об'єкт злочину (як одного із двох видів кримінального правопорушення) та його (об'єкта) типологію (в тому числі, питання про родовий об'єкт злочину, в межах вчення про класифікацію об'єкта злочину по горизонталі). Так, згідно даної класифікації є загальний, родовий, безпосередній об'єкти злочину. Разом з цим, в межах даних тез, головну увагу буде приділено саме питанню про наукове пізнання родового об'єкта кримінального правопорушення відносно злочинів проти основ національної безпеки України.

Так, у теорії кримінального права, найбільш розповсюдженим є науковий підхід відповідно до якого об'єктом кримінального правопорушення (злочину, кримінального проступку, як двох окремих видів кримінального правопорушення згідно норм статті 12 КК України) є певні суспільні відносини, яким завдається шкода або створюється загроза заподіяння шкоди, внаслідок скоєння певного злочину або кримінального проступку.

У зв'язку з цим, вбачається, що родовим об'єктом вищевказаної групи злочинів є саме суспільні відносини в сфері основ національної безпеки України. Такий висновок є обґрунтованим, із урахуванням того, що назва Розділу I Особливої частини КК України, саме – Злочини проти основ національної безпеки України; визначає родовий об'єкт злочину, передусім, у формально-юридичному аспекті.

Тобто, в даному випадку, із врахуванням назви Розділу I Особливої частини КК України, визначено групу однорідних суспільних відносин: суспільних відносин в сфері основ національної безпеки України, які становлять родовий об'єкт кримінального правопорушення для вказаної групи злочинів. Таким чином, в даному випадку, наукове визначення родового об'єкту злочинів, а саме: родового об'єкту злочинів проти основ національної безпеки України, не викликає та не створює жодних пізнавальних труднощів.

Зауважимо, що в даній науковій праці, буде застосовано юридичне формулювання родового об'єкту злочинів проти основ національної безпеки України. Оскільки, назва Розділу I Особливої частини КК України, саме: Злочини проти основ національної безпеки України, а не – Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України. Вбачається, що застосування юридичної категорії – Злочин, в юридичній формулі назви Розділу I Особливої частини КК України, має акцентувати увагу на виключному рівні суспільної небезпечності вказаної групи кримінальних правопорушень, передбачених нормами Розділу I Особливої частини КК України. Вищеназване юридичне формулювання родового об'єкту злочинів повністю співвідноситься з формально-логічним методом тлумачення норм кримінального права. Також, зазначаємо, що окрім назви Розділу I Особливої частини КК України, юридичне формулювання – Злочини проти основ національної безпеки України, застосовується також й у тексті інших кримінально-правових норм.

Так, приписи частини 5 статті 49 КК України, встановлюють правоположення згідно якого, зокрема, давність не застосовується в разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 109 – 114-2 КК України. В даному випадку, вказане закономірне винятком із загальних правил інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності.

Так, для цих загальних правил характерним є те, що під час звільнення від кримінальної відповідальності застосовується постулат про певні строки давності, що передбачені в нормах пунктів 1, 2, 3, 4, 5 частини 1 статті 49 КК України (2, 3, 5, 10, 15 років, відповідно), які мають минути з дня вчинення кримінального правопорушення і до дня набрання вироком суду законної сили.

Вищевказані особливості застосування юридичного формулювання: злочини проти основ національної безпеки України, стверджують теоретичний принцип про внутрішньогалузевий доктринальний взаємозв'язок Загальної й Особливої частин КК України, в царині забезпечення кримінально-правової

охорони суспільних відносин у сфері основ національної безпеки України, як родового об'єкта злочинів, котрі посягають на вказані суспільні відносини.

Необхідно звернути увагу на те, що сфера кримінально-правових знань про об'єкт злочинів проти основ національної безпеки України, має співвідношення зі сферою теоретичного взаємозв'язку кримінального права з іншими галузями права (зовнішньогалузевий доктринальний взаємозв'язок).

По-перше, щодо взаємозв'язку з конституційним правом України. Так, положення пункту 17 частини 1 статті 92 Конституції України [2], передбачають юридичну дефініцію – основи національної безпеки. Також, приписи Основного Закону України, визначають правову категорію – в інтересах національної безпеки (ч. 2 ст. 32, ч. 3 ст. 34 Конституції України).

Крім того, норми Основного Закону України, встановлюють юридичні дефініції: а) «питань національної безпеки і оборони» (ч. 2 ст. 107 Конституції України); б) «у сфері національної безпеки і оборони» (ч. 2 ст. 107 Конституції України). У зв'язку з цим, зауважимо, що в даному випадку, термін: національна безпека, застосовується в якості одного єдиного цілого поняття разом з іншим юридичним терміном – оборона.

По-друге, щодо взаємозв'язку з адміністративним правом України. Так, положення пункту 9 частини 1 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України» [3], передбачають юридичний термін: національна безпека України. У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що у відповідності до вказаної норми Закону, юридичний термін: національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз.

Окрім цього, звертаємо увагу на співвідношення юридичних дефініцій національна безпека України й основи національної безпеки України, в аспекті історичної ретроспективи. Оскільки, до моменту набрання чинності Законом України «Про національну безпеку України» [3] (тобто, до 08 липня 2018 року), мав чинність Закон України «Про основи національної безпеки України» [4]. У зв'язку з цим, зауважимо, що вказаний Закон України «Про основи національної безпеки України» [4] визнано таким, що втратив чинність 08 липня 2018 року, згідно норм підпункту 1 пункту 3 Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про національну безпеку України» [3], який набрав чинності 08 липня 2018 року. В даному випадку, вбачається, також теоретичний взаємозв'язок кримінального права й теорії держави та права, в частині вчення про чинність нормативно-правових актів у часі та просторі. Крім того, в даному випадку, має місце застосування історичного методу дослідження в кримінальному праві.

Виходячи з того, що поняття «основи національної безпеки України» застосовано при конструюванні назви Розділу I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України», можливо аргументовано дійти до обґрунтованого висновку про те, що в кримінально-правовому вимірі дефініції «основи національної безпеки України» й «національна безпека України», можуть розумітися, як синонімічні поняття, як тотожні поняття.

По-третє, щодо взаємозв'язку з кримінальним процесом. Так, положення частини 1 статті 616 Кримінального процесуального Кодексу України [5] (далі за текстом – КПК України), передбачають юридичну дефініцію: здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони. В цій дефініції наявне пряме та точне зазначення про юридичну категорію: національна безпека.

Тобто, вказане правове поняття – здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, яке передбачено приписами КПК України, має в своїй лінгвістичній структурі словосполучення: «національна безпека», яке співвідноситься з вищеназваним кримінально-правовим терміном «основи національної безпеки України», який і застосовується при текстово-лінгвістичному викладенні назви Розділу I Особливої частини КК України.

Таким чином, має місце теоретичний взаємозв'язок між матеріальною галуззю права, якою є кримінальне право, з однієї сторони, й процесуальною галуззю права, якою є кримінальний процес, з другої сторони.

Все вищенаведене стверджує думку про те, що первинним елементом для будь-якого наукового дослідження є пізнання саме формально-логічного аспекту предмета дослідження, яким, в даному випадку, є такий родовий об'єкт кримінального правопорушення, як суспільні відносини у сфері основ національної безпеки України.

При цьому, в формально-логічному вимірі, дослідження вказаного питання полягає, передусім, у наукових пошуках застосування юридичної категорії «основи національної безпеки України» в тексті: 1) приписів Загальної й Особливої частин КК України, як джерела кримінального права України; 2)

положень нормативно-правових актів, які є джерелами права для інших галузей права України (передусім, галузей права в межах підсистеми публічного права).

-
1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст. 131.
 2. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96ВР. Голос України. 13.07.1996 р. № 128.
 3. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. ст.241.
 4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 року № 964-IV. Голос України. 22.07.2003 р. № 134.
 5. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

Єсімов С. С.,

професор кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Титюк Д. О.,

здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
Навчально наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ РИЗИКІВ ЩОДО ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У КОНТЕКСТІ OSINT-ДОСЛІДЖЕНЬ

Низький ступінь готовності до виникнення загроз відповідного роду загострив необхідність реформування системи та теоретичних підходів оцінки ризиків інформаційної безпеки, удосконалення механізмів державного управління в контексті OSINT-досліджень. Найбільш перспективним є підхід запобіжного управління, який формується протягом останніх двадцяти років в науковій літературі та впроваджується на практиці в НАТО на основі методу ранжування інформаційних ризиків.

Управління соціально-економічними процесами у сфері оборони та безпеки здійснюється за результатами відповідного ранжирування, коли рівень ризику визначає орієнтири стратегічного планування. Дослідження щодо застосування індикативних методів для оцінки ефективності державного управління та системи стратегічного планування присвячені формуванню нового підходу, який називають інструментальною парадигмою державного управління щодо забезпечення інформаційної безпеки в контексті OSINT-досліджень.

У новій парадигмі процес прийняття рішень спирається на отримання даних, їх статистичну обробку та аналіз результатів обробки. Дана методологія може бути використана стосовно сфери інформаційної безпеки держави з урахуванням можливості виникнення непередбачених ризиків і загроз, які можуть латентно розвиватися в існуючих умовах без відображення у відкритих медіа джерелах.

Ці проблеми неодноразово обговорювалися в міжнародних журналах і зараз відповідають практичному запиту для формування системи індикативних оцінок та планування, удосконалення методології оцінки ризиків.

Теоретичні підходи до оцінки ризиків у контексті інформаційної безпеки в щодо OSINT-досліджень умовно можна поділити на чотири частини. Системно-логічний аналіз застосовано для ранжування та оцінки ризиків у природоохоронній діяльності, питаннях здоров'я та безпеки у школах, до 2004-2005 років вже було розширено до загальної оцінки інформаційних загроз. Ризики оцінюються з погляду виявлених ознак і описуються у зведених таблицях ризиків, які відбивають практику передачі інформації про ризики. Зазначений підхід представляє інтерес при аналізі літератури щодо процесу відбору ризиків та загроз та формування їх класифікації у контексті OSINT-досліджень.

Ідея про широке залучення експертів у процес прийняття рішень є найбільш характерною для країн НАТО з розвиненими аналітичними інститутами. Під час проведення консультацій та ситуаційних аналізів залучаються співробітники органів влади, що знижує об'єктивність оцінки. Обмеження даного методу стосовно оцінки ризиків перелічені в науковій літературі переважно вказують на те, що розроблена методологія значну увагу приділяє класифікації та характеристикам суттєвості ризику.

Використання дорадчого методу ранжування ризиків не є достатнім для прийняття рішення про те, чи існує значна різниця між ризиками ранжування.

Методологія NRA (National Risk Assessment) в університетах Голландії використовує логарифмічно структуровану діаграму ризиків на основі агрегованої оцінки впливу.

На окрему увагу заслуговують дослідження щодо застосування індикативних методів до оцінки ефективності державного управління, де вже заявлено про необхідність нової, інструментальної парадигми державного управління як інформаційно-залежного процесу прийняття рішень. дана методологія може бути використана стосовно сфери інформаційної безпеки держави з урахуванням можливості виникнення непередбачених ризиків і загроз.

Управління на упередження особливо застосовується до глобальних системних проблем безпеки та оборони, або боротьба зі злочинністю, проявами тероризму, з урахуванням тисяч місцевих проблем, кожна з яких більш розв'язана з наукової та політичної точки зору, ніж глобальна проблема. Воно розширилося за змістом і включає соціальний та антропологічний контекст, оскільки має справу зі складними людськими взаємодіями, які раніше не розглядались як джерела інформації. Ці перешкоди

носять скоріше інституційний, ніж технічний характер, оскільки інститути будуються на основних передумовах і переконаннях, законах, політиці та нормах професійної поведінки, що глибоко укорінилися в освітніх системах.

Останнім часом стосовно проблеми оцінки ризиків інформаційної безпеки щодо OSINT-досліджень з'являються підходи системно-логічного аналізу військових стратегій і інших джерел про використання окремих «випереджальних» елементів оцінки ризиків інформаційної безпеки, які за своєю природою розуміються як гібридні, тобто такі, що поєднують штучне та природне походження.

У публікаціях немає чіткого розмежування між оцінками ризиків інформаційної безпеки у контексті OSINT-досліджень та стратегічним плануванням, але вже заявляється, що оборонна політика та політика безпеки має мати громадянський характер у плані визначення стратегічних орієнтирів і процесів адміністрування.

Окремі дослідження з виходом на інформаційне управління та аналіз геостратегічної, комплексної соціально-економічної ситуації зроблено українськими вченими [1-4]. Необхідність побудови чіткої системи оцінки ризиків є елементом єдиної державної політики у сфері управління інформаційною безпекою, від якої залежить соціально-економічний розвиток країни, що здійснюється на основі випереджаючого сценарного аналізу та імітаційного моделювання з використанням апарату функціональних знакових орієнтованих графів, тобто системи яка використовується в НАТО.

Джерела НАТО активно розвивають думку щодо використання штучного інтелекту при оцінці ризиків. Штучний інтелект змінить процес прийняття рішень у сфері оборони та безпеки чотирма основними способами: за рахунок можливості «когнітивного маневру» з використанням передиктивної аналітики для більш раннього втручання; змушуючи людей виходити «з циклу» для прийняття рішень, обганяючи їх у більшій кількості сфер; складаючи поради, які вірні, але важко зрозумілі; у короткостроковій перспективі, надаючи безпрецедентну чіткість процесам прийняття рішень та змушуючи осіб, які приймають рішення, набагато чіткіше описувати ментальні моделі, на яких вони ґрунтують рішення, щоб забезпечити можливість порівняння з автоматизованою аналітикою.

Питання оцінки ризиків інформаційної безпеки щодо OSINT-досліджень держави певною мірою позначені в науковій літературі та знайшли розвиток у формуванні нових теорій забезпечення інформаційної безпеки в різних аспектах державного управління.

Оцінка ризиків інформаційної безпеки в країнах НАТО здійснюється переважно в рамках деліберативного методу ранжування ризиків, який на певних етапах включається методологія Delphi, Foresight і Stakeholders Engagement, або об'єкт дослідження обмежується однією з вузьких сфер державного управління.

Дослідження акцентують увагу на необхідності вибудовування комплексної системи упередження державного управління у контексті OSINT-досліджень як складного процесу прийняття рішень на основі великих обсягів даних, сформованих на підставі результату оцінок стану індикаторів і показників.

1. Мартинюк С. О. Характеристика принципів функціонування OSINT у сфері національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 9. С. 332-334.

2. Жмур Н. В., Землянікіна М. П. Історія становлення та сучасний стан технології пошуку інформації OSINT. *Юридичний вісник*. 2022. № 3 (64). С. 95-101.

3. Дикий О. В., Сидорчук В. В. Поняття OSINT та суміжні категорії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 332-335.

4. Матвієнко, О., Цивін М. «Osint-технології» як освітня компонента спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: педагогічне ціле-покладання. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. С. 145–156.

Єфімов Г. В.,

провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу
(територіальної оборони) Наукового центру Сухопутних військ,
кандидат наук з державного управління, с.н.с.

Касаткін Є. В.,

старший науковий співробітник науково-дослідного відділу
(територіальної оборони) Наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Соціально-економічна складова є вкрай важливим сегментом системи національної безпеки України, яка відчула на собі реалії війни з росією і залишається визначальною у оцінці стану, тенденцій та перспектив розвитку економічної ситуації в країні, що перебуває в умовах дії правового режиму воєнного стану. Серед її основних напрямків можна виокремити наступні:

Економічна стабільність та відновлення.

Після початку агресії в 2014 році економіка України зазнала значних втрат: зниження ВВП, девальвація гривні, руйнування інфраструктури, припинення роботи підприємств на окупованих територіях, збільшення витрат на оборону. Для забезпечення економічної безпеки було необхідно: залучення міжнародної допомоги (міжнародні кредити, інвестиції, санкції проти країни-агресора); реалізація реформ у сфері фінансів, енергетики, агропромисловості та індустрії; диверсифікація енергетичних поставок, зокрема скорочення, а з часом, припинення залежності від росії; відновлення інфраструктури у зв'язку з бойовими діями на сході країни; маневр силами і засобами, передусім, енергетичного сектору, для утримання належного енергопостачання виробничого, агропромислового секторів, житлової та соціальної інфраструктури країни.

Досягнення економічної стабільності України в умовах війни стало можливим завдяки швидкій адаптації держави та бізнесу до нових реалій, підтримці міжнародних партнерів і ефективному використанню внутрішніх ресурсів. Проте для повної стабільності необхідно завершити конфлікт і зосередитись на відновленні інфраструктури та розвитку стратегічних секторів економіки.

Захист соціальних стандартів і підтримка населення.

Захист соціальних стандартів і підтримка населення України в умовах війни з російською федерацією є важливими завданнями держави, організацій громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Ось лише деякі аспекти, що визначають, як ці проблеми вирішуються в умовах війни:

забезпечення соціальних виплат. Держава забезпечує виплати внутрішньо переміщеним особам (ВПО), пенсіонерам, людям з інвалідністю, багатодітним сім'ям та іншим вразливим категоріям населення. Збільшено розміри соціальних виплат для певних категорій громадян, одночасно, для досягнення соціальної справедливості в умовах війни, впроваджено знижувальні коефіцієнти для деяких категорій пенсіонерів;

підтримка бізнесу та працівників. Для підтримки підприємств в умовах війни, уряд впровадив низку програм, податкові пільги, відстрочки тощо, щоб допомогти бізнесу працювати і зберігати робочі місця. Застосовані послаблення вимог КЗпП України для певних категорій громадян, що постраждали внаслідок агресії рф;

евакуація та відновлення житла. У зв'язку з численними руйнуваннями, держава організовує евакуацію людей з небезпечних територій, надає тимчасове житло та забезпечує необхідною допомогою в оселях для переселенців. Органи місцевого самоврядування, разом з міжнародними партнерами, займаються відновленням інфраструктури в звільнених від російських окупантів територіях;

медична допомога. Медична система України працює в умовах надвисоких навантажень. Крім надання екстреної медичної допомоги, Уряд і міжнародні організації забезпечують медичними засобами, ліками, а також проводять роботу з реабілітації військових і цивільних осіб. Впроваджено 100% бронювання лікарських посад у державних і комунальних медичних закладах;

соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх родин. Окреме місце посідає підтримка військовослужбовців, добровольців та їхніх родин, у тому числі: фінансова допомога, соціальні і психологічні програми адаптації.

Захист соціальних стандартів і підтримка населення України в умовах війни вимагають комплексного підходу держави, міжнародних, громадських організацій. Підтримка, соціальні виплати, допо-

мога в медицині, освіті, житлових питаннях є необхідними для нормального існування людей в цей складний час.

Зміцнення національної економіки через реформи.

Зміцнення національної економіки у воєнний час – це важливий аспект, який може визначити стабільність і виживання держави в умовах кризи. Реформи в цей період мають стосуватися не лише відновлення інфраструктури та забезпечення потреб оборони, але й зміцнення внутрішнього економічного потенціалу. Серед основних реформ, які сприятимуть зміцненню економіки під час війни, вбачаються наступні:

оптимізація бюджетних витрат та мобілізація ресурсів. Перерозподіл бюджету на користь оборони із ефективним використанням ресурсів для підтримки соціальної сфери, медичних закладів та інфраструктури. Введення механізмів мобілізації економічних ресурсів, зокрема через податкову систему, що забезпечує фінансування необхідних заходів;

підтримка національної промисловості та виробництва. Заохочення інвестицій у важливі галузі, зокрема в оборонну, виробництво продукції подвійного призначення (цивільної та військової), відновлення промислових потужностей. Розвиток технологій і інновацій, щоб знизити залежність від імпорту та забезпечити самодостатність;

вдосконалення інфраструктури та логістики. Відновлення та модернізація транспортної та енергетичної інфраструктури для забезпечення стабільного постачання (включно і альтернативного) товарів і послуг, як для потреб армії, так і для цивільного населення;

збереження соціальної стабільності та робочих місць. Реформи, спрямовані на збереження робочих місць і соціальних виплат для найуразливіших груп населення. Застосування політики зайнятості та переведення працівників в галузі, що мають критичне значення для оборони та відновлення інфраструктури;

інформаційні реформи та безпека даних. У період війни інформаційна безпека (захист даних, кібервійни, управління інформацією) поряд зі створенням систем для моніторингу економічних показників в реальному часі, щоб оперативно реагувати на зміни ситуації, стає особливо важливою.

Ці напрямки реформ дозволяють не тільки мобілізувати ресурси для оборони, а й створюють умови для відновлення національної економіки після завершення конфлікту.

Подолання і компенсація кризових явищ в економіці та зовнішньоекономічній діяльності.

Подолання і компенсація кризових явищ в українській економіці та її зовнішньоекономічній діяльності під час війни з РФ є надзвичайно актуальною, адже війна внесла значні корективи в економічну ситуацію країни та її міжнародні відносини. Ключові аспекти цієї проблеми наступні:

вплив війни на українську економіку: прямі економічні втрати, масштабні руйнування інфраструктури, підприємств, житлового фонду; окупація значних промислових регіонів, що є важливими суб'єктами важкої промисловості, видобутку корисних копалин; переміщення підприємств через; падіння ВВП – війна спричинила значне його падіння, скорочення інвестицій та падіння споживчого попиту;

зменшення експорту: через блокаду морських портів, пошкодження транспортної інфраструктури, порушення ланцюгів постачання, зменшення експорту товарів, послуг, особливо, в галузях сільського господарства, металургії, енергетики. Україна активно шукає нові ринки збуту та відновлює експорт через альтернативні маршрути (залізниця, автотранспорт через західні кордони). Україна активно звертається за допомогою до міжнародних фінансових установ, зокрема до МВФ, Світового банку, Європейського Союзу, іноземних, у т.ч., приватних інвесторів.

Міжнародна підтримка України на сьогоднішній день та на післявоєнний період є однією з головних складових у подоланні економічної кризи. Крім гуманітарної та військової допомоги, ЄС та США надають економічну підтримку через кредити, гранти, скасування санкцій, збільшення квот.

В перспективі після закінчення війни Україна повинна зосередити увагу на відновленні економічного потенціалу та інтеграції в європейський та світовий ринки.

В свою чергу, стабільність і розвиток економіки залежатимуть від здатності України створити сприятливий інвестиційний клімат, залучати іноземні інвестиції та покращити умови для бізнесу.

Таким чином, у період 2014-2024 років соціально-економічна складова національної безпеки України стала критично важливою для забезпечення стабільності країни в умовах війни.

Водночас, українська економіка продемонструвала здатність до адаптації й відновлення через реформи, підтримку міжнародних партнерів та активізацію внутрішнього потенціалу. Більше того, реалії повномасштабної війни з РФ, людожерська ідеологія, підступна політика, геноцидна практика дій російської армії, як віддзеркалення філософії сучасної Росії, пришвидшили, хоч і болісне, але неминуче остаточне розлучення незалежної України з імперськими наслідками кремлівських мрійників реставрації СРСР.

Проте для повної стабільності необхідно завершити конфлікт та зосередитись на відновленні інфраструктури та розвитку стратегічних секторів економіки.

Жук С. М.,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін,
кандидат військових наук
Степанов С. П.,
заступник начальника кафедри загальновійськових дисциплін,
кандидат педагогічних наук
Кравчук А. І.,
курсант
*(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИМ ОПЕРАЦІЯМ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) стали невід'ємною складовою сучасних воєнних конфліктів. Їх значення особливо зросло в умовах гібридної війни, коли інформаційний компонент виступає однією з ключових складових ведення бойових дій. Актуальність теми зумовлена тим, що ефективно протистояння ІПСО вимагає не лише фізичної сили, але й глибокого розуміння принципів ведення інформаційної війни, методів виявлення загроз та способів їхньої нейтралізації. Ці операції спрямовані на деморалізацію супротивника, послаблення довіри до уряду чи військового командування, створення паніки серед цивільного населення та розповсюдження дезінформації. Метою цього дослідження є аналіз сучасних методів виявлення та протидії інформаційно-психологічним операціям у контексті ведення бойових дій, а також визначення перспектив їхнього вдосконалення.

Інформаційно-психологічні операції мають широку сферу впливу. Їх роль у воєнних конфліктах полягає у формуванні уявлень, установок та поведінки супротивника у потрібному для нападника напрямку. Основними цілями ІПСО є деморалізація противника, маніпуляція громадською думкою, дезінформація та послаблення морального духу як серед військових, так і серед цивільного населення. Використовуючи сучасні технології, ІПСО набувають високого рівня ефективності завдяки широкому розповсюдженню інформації через соціальні мережі, медіа, мобільні додатки тощо. Серед найбільш поширених методів ведення ІПСО варто виділити створення та розповсюдження фейкових новин, використання соціальних мереж для таргетованого впливу, поширення демотивуючих матеріалів, а також здійснення психологічного тиску через персоналізовані повідомлення та кампанії залякування.

Для виявлення інформаційно-психологічних операцій необхідно застосовувати сучасні технології моніторингу інформаційного простору. Це включає використання спеціалізованих алгоритмів та програмного забезпечення для аналізу контенту. Такий аналіз дозволяє визначити ключові маркери інформаційних атак, серед яких невідповідність фактів, масове поширення однакових меседжів або підозріла активність з боку окремих джерел. Використання кіберрозвідки допомагає виявити організаторів ІПСО, їхні методи та канали розповсюдження інформації. Залучення аналітичних методів дозволяє оцінити вплив інформаційних кампаній на цільову аудиторію, що сприяє розробці ефективних заходів протидії.

Протидія інформаційно-психологічним операціям має здійснюватися комплексно. Серед технологічних методів варто виділити фільтрацію контенту, блокування шкідливих ресурсів та захист інформаційних систем від зламу. Водночас створення альтернативних інформаційних кампаній є ефективним засобом боротьби з дезінформацією. Розповсюдження правдивої інформації, спростування фейків та формування позитивного морально-психологічного настрою серед військових і цивільних є ключовими елементами такої протидії.

Практичний досвід протидії ІПСО у сучасних воєнних конфліктах демонструє, що країни, які активно розвивають системи інформаційної безпеки, здатні ефективно протистояти подібним загрозам. Приклади інформаційно-психологічних операцій супротивника часто включають поширення дезінформації про стан на фронті, створення панічних настроїв серед населення, а також підрив довіри до командування та союзників. Успішні кейси протидії ІПСО свідчать про те, що ключовим фактором є швидка реакція на інформаційні атаки, оперативне спростування фейків та мобілізація ресурсів для поширення достовірної інформації. Аналіз впливу ІПСО на бойову ефективність військових підрозділів показує, що системна протидія таким операціям дозволяє зберегти моральний дух армії, уникнути дезорієнтації та забезпечити стабільну підтримку серед населення.

Системний підхід до виявлення та протидії інформаційно-психологічним операціям є ключовим у забезпеченні інформаційної безпеки під час ведення бойових дій. В умовах гібридної війни ІПСО відіграють вирішальну роль, впливаючи на моральний стан суспільства, боєздатність військових підрозділів та стратегічне планування. Їхня комплексність та масштабність вимагають сучасних методів аналізу, моніторингу та нейтралізації.

Ефективна протидія ІПСО можлива завдяки використанню технологічних засобів, таких як автоматизовані системи моніторингу інформаційного простору, блокування шкідливого контенту та розробка алгоритмів для виявлення фейкових новин.

Жук С. М.,
доцент кафедри загальновійськових дисциплін,
кандидат військових наук
Башнянин О. В.,
старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін
Собко О. В.,
курсант
*(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОЇ СПІВПРАЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ІНШИМИ КРАЇНАМИ

У час нових викликів безпеці трансформація оборонно-промислової кооперації (ОПК) України з іншими країнами стала одним із найважливіших завдань. Важливість цього питання зумовлена посиленням військових загроз та бажанням України зміцнити свою обороноздатність та інтегруватися до міжнародних організацій безпеки, таких як НАТО та Європейський Союз. Головною метою перетворень є створення сучасного оборонно-промислового комплексу, який відповідає міжнародним стандартам та здатний конкурувати на світовому ринку. У зв'язку з розвитком техніки під час російсько-української війни, процесом модернізації Збройних сил України (ЗСУ), реформуванням українського ОПК та прискоренням темпів інтеграції України до ЄС, акцент на високотехнологічну зброю.

В цих умовах розвиток співпраці у оборонно-промисловій сфері між Україною та країнами ЄС орієнтується на нагальні потреби спілки офіцерів України (СОУ) як в базових озброєннях, так і передових високотехнологічних системах, які використовуються на полі бою.

Поточний хід війни Росії проти України має ознаки переходу у фазу позиційної війни та війни на виснаження. У цьому контексті вкрай необхідним є переосмислення підходу та парадигми подальшої реалізації оборонного порядку денного України, виходячи з необхідності забезпечення технологічної переваги та достатнього виробничого потенціалу на полі бою для збільшення поставок сучасного озброєння та військової техніки на постійній і довгостроковій основі.

У своїй статті для журналу The Economist, генерал Валерій Залужний вказує, що для успіху на полі бою СОУ мають володіти перевагою у повітрі, здатністю глибокого прориву мінних загороджень, ефективними інструментами контрбатареїної боротьби та ефективними засобами радіоелектронної боротьби та розвідки.

При цьому, генерал Залужний, уточнюючи шляхи отримання вказаних бойових спроможностей, зробив акцент саме не на традиційні інструменти, а на «асиметричні» новітні технології, котрі зможуть забезпечити прорив на полі бою і вихід з пастки позиційної війни, в яку Росія намагається втягнути СОУ. Україні необхідно наносити масовані удари, щоб перевантажити системи протиповітряної оборони Росії. Загалом, Залужний вказує на необхідність комбінування передових технологій для формування умов щодо забезпечення переваги та заволодіння ініціативи на полі бою.

Враховуючи тенденції розвитку російсько-української війни та положення, викладені у статті Залужного будуть актуальними ще тривалий час, а значить акценти реалізації програм розвитку озброєнь та військової техніки у середньостроковій та довгостроковій перспективі орієнтуватимуться саме на вказані технологічні сегменти (дрони, РЕБ, системи управління, зв'язку, системи розмінування тощо).

У свою чергу, керівництво Європейської оборонної агенції (European Defence Agency, EDA) ухвалило 22 Пріоритети ЄС щодо розвитку бойових можливостей – 2023 для модернізації збройних сил країн ЄС, враховуючи зміни регіональної та глобальної воєнно-політичної обстановки. Як підкреслив представник ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель, «ухвалені пріоритети мають забезпечити ефективний та дієвий формат, який дозволить управляти оборонним плануванням ЄС. Зберігаючи концептуальну прихильність до цілей Стратегічного компасу ЄС (EU Strategic Compass for Security and Defence), нові пріоритети дозволять державам-членам ЄС та їхнім збройним силам бути краще підготовленими до нових викликів безпекового середовища, що постійно змінюється та погіршується. Настав час перетворити пріоритети на конкретні проекти оборонного співробітництва, щоб забезпечити європейські збройні сили, які готові протистояти теперішнім і майбутнім загрозам».

Нові пріоритети розроблені за результатами плану розвитку можливостей ЄС (Capability Development Plan, CDP), враховуючи зміни в стратегічному оточенні ЄС, а також уроки агресивної війни Росії проти України. Саме на основі нових пріоритетів будуть переглянуті проекти в рамках постійної структурованої співпраці (Permanent Structured Cooperation, PESCO), функціонування Європейсько-

го оборонного фонду (European Defence Fund, EDF) та інші майбутні оборонні інструменти ЄС. Фактично, мова йде про стратегії розвитку ЄС у сфері оборони і, в тому числі, спільних проектів у сфері виробництва оборонної промисловості. Нові пріоритети мають стати рушійною силою інноваційної діяльності в рамках ЄС, що ґрунтуватиметься на дослідницьких та промислових програмах в країнах ЄС. Відповідно до нових підходів, саме EDA керуватиме спільною діяльністю у сфері бойових можливостей збройних сил, здійснюючи координацію багатонаціональних проектів ЄС через механізми CARD, PESCO та двосторонній діалог з кожною країною-членом ЄС є форумом для підтримки його реалізації, а також можливих спільних заходів з розбудови потенціалу з іншими країнами.

Ухвалений документ містить 22 пріоритети, згруповані за такими ключовими напрямками:

сухопутні сили – високоточних засобів ураження наземного базування;

повітряні сили – бойові авіаційні системи, інтегровані системи ППО;

військово-морські сили – бойові військово-морські системи, підводні системи, системи висвітлення надводної та підводної обстановки.

Кібер-простір – бойові можливості забезпечення кібер-оборони повного спектру дії, системи забезпечення переваги та готовності у кібер-операціях.

Стратегічні системи забезпечення та посилення спроможностей – операції з завоювання домінування у електро-магнітному спектрі, стійкість C4ISR (Command and Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance, Reconnaissance), мобільність військ, захист критичної інфраструктури та енергетична безпека, стійка та швидка логістика, медична підтримка, РХБЗ, тренування та підготовка професійних кадрів.

В цілому, нові пріоритети мають стати початком розвитку спільних оборонно-промислових проектів в рамках ЄС, які до останнього часу страждали від дефіциту фінансування та мотивації досягти спільних цілей у посиленні європейських оборонних спроможностей. Наявність багатьох проектів, напрямків досліджень у оборонно-промисловій сфері, які реалізовувалися в рамках EDA та спільної політики безпеки та оборони ЄС, на практиці досягли мінімальних практичних результатів. Часто при реалізації нових проектів проявлялися ознаки конкуренції між європейськими країнами, котрі, як правило, орієнтуються на інтереси національної оборонної промисловості, а не загальноєвропейські завдання спільної політики безпеки та оборони. Водночас США користуються відсутністю узгодженого стратегічного підходу до посилення боєздатності європейських збройних сил, ефективно продаючи на європейський оборонний ринок власне сучасне високотехнологічне озброєння.

В умовах, коли в рамках EDA проекти розробки авіаційних платформ протягом багатьох років залишалися на рівні дискусій без відповідного фінансування та залучення країн ЄС, США успішно забезпечили експансію власного літака 5-го покоління F-35 на європейський ринок. Чисельність американських літаків 5-го покоління на озброєнні країн ЄС може зростати навіть швидше, зважаючи на подальше загострення воєнно-політичної обстановки в Європі через російську агресію проти України, а також ефективні програми розвитку, модернізації, обслуговування та забезпечення F-35, які пропонуються Lockheed Martin своїм європейським клієнтам.

Наразі в Європі реалізуються два окремі проекти в цьому напрямку. Франція, Німеччина та Іспанія добровільно погодилися реалізувати проект SCAF (Système de Combat Aérien du Futur) для майбутніх авіаційних систем, вартість якого оцінюють приблизно в 100 мільярдів євро. Швидке просування SCAF тісно пов'язане з обговоренням між зацікавленими сторонами форм і механізмів розподілу відповідальності та завдань між французькими, німецькими та іспанськими компаніями. Франція, навпаки, вважає, що рішення Німеччини придбати F-35 завдало удару по її перспективам впровадження SCAF.

Жукова І. В.,
кандидат наук з державного управління, доцент
директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
старший викладач кафедри публічного управління і проектного менеджменту
(Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти»)

АНАЛІЗ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ АДМІНІСТРУВАННЯ ГАЛУЗІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У ЄС

Аналіз закономірностей міжнародного досвіду публічного адміністрування загальної середньої освіти в ЄС дозволяє сформулювати основні орієнтири видозміни даного процесу в Україні, що представлено на рис.

Рис. Закономірності публічного адміністрування ЗСО в ЄС: досвід для України

Отже, на підставі дослідження та аналізу міжнародних закономірностей та особливостей публічного адміністрування сфери загальної середньої освіти, можна констатувати чітку залежність даного процесу від правової сім'ї, юридичного та інституційного звичаїв, а, також, ролі та місця освітнього сектору та, зокрема, галузі загальної середньої освіти в сегментації державно-управлінської діяльності [1; 2].

Так, наприклад, у США регулювання процесу адміністрування загальної середньої освіти характеризується децентралізованою системою управління, в якій ключову роль відіграють штати та місцеві освітні округи. Особливу увагу приділено впровадженню ІТ-технологій та інновацій, що регулюється Законом «Кожен студент має успіх» 2015 р. (Every Student Succeeds Act, ESSA 2015).

Участь громадськості, включаючи батьків, студентів та громадські організації, забезпечується через дорадчі ради, публічні обговорення та законодавчі акти на рівні штатів. Для України імплементація зазначених положень може бути корисною в контексті стандартизації ролі та місця Міністерства цифрової трансформації України (Мінцифри) в процесах діджиталізації державотворення та процесів нормотворчості та правозастосування.

Також, особливого значення зазначена імплементація набуває в розрізі формування Стратегії впровадження правового механізму управління цифровізацією в закладах загальної середньої освіти

(ЗСО) на регіональному рівні (враховуючи міжнародний досвід), концептуальні риси впровадження котрої в контексті України будуть мною надалі розглянуті.

У свою чергу, у ЄС публічне адміністрування загальної середньої освіти Союзу базується на принципах субсидіарності та координації. Країни-члени ЄС зберігають національний суверенітет у питаннях освітньої політики, проте є загальносоюзні ініціативи та нормативні акти, які спрямовані на гармонізацію стандартів і забезпечення рівного доступу до якісної освіти. Ключовим нормативним актом регулювання процесу адміністрування галузі загальної середньої освіти у ЄС, на мій погляд, є Рекомендація Ради ЄС про ключові компетенції для навчання протягом життя 2018 р. (Council Recommendation on key competences for lifelong learning 2018), яка визначає основні компетенції, що мають бути інтегровані в освітні системи.

1. EurLex. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union 2012. EurLex official website. Режим доступу : https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng

2. European Parliament. Charter of Fundamental Rights of the European Union 18.12.2000. Official Journal of the European Communities C 364/1. 22 с. С. 10-11.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Необхідність підготовки висококваліфікованих офіцерських кадрів в Україні обумовлена світовими і вітчизняними політичними та соціокультурними процесами. Пріоритетним напрямом сучасної політики України на фоні анексії сусідньою країною Криму і військових дій на сході країни є забезпечення надійного захисту інтересів держави на основі належної боєздатності та боєготовності військових формувань, якісної підготовки військовослужбовців до захисту Батьківщини.

В Україні завдання щодо громадянської освіти студентської молоді представлені у таких нормативно-правових документах: Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Стратегії національно-патріотичного виховання, Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходів щодо її реалізації до 2025 року, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції громадянської освіти, Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні та ін.

Вказані закони, концепції, програми розкривають зміст громадянського становлення особистості: виховання поваги до Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, формування почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідоме ставлення до обов'язків людини і громадянина; сприяння реалізації прав особистості на вільне формування політичних і світоглядних переконань; виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу та ін.

Разом з тим, у значної частини молоді спостерігаються прояви байдужого ставлення до суспільно-політичних процесів, які відбуваються в країні, пасивної громадянської позиції, нехтування загальнолюдськими і моральними цінностями, неприйняття духовних ідеалів, що свідчить про необхідність посилення уваги всіх інституцій держави до формування громадянської компетентності молодих людей, здобувачів вищої освіти.

Саме тому, у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки, Стратегії національно-патріотичного виховання як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України для збагачення і примноження на цій основі культурного і творчого потенціалу нашого народу. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходів щодо її реалізації до 2025 року, Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності підкреслюється необхідність забезпечення у молодого покоління розвинутої патріотичної свідомості і відповідальності, почуття вірності, любові до Батьківщини, поваги до національних, історичних, культурних і духовних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, державної мови та державних символів України, турботи про спільне благо, природу, збереження та шанування національної пам'яті, формування активної громадянської позиції.

У Концепції громадянської освіти та виховання в Україні, Концепції розвитку громадянської освіти в Україні зазначається, що метою громадянського виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, з притаманними їй особистісними якостями, з рисами характеру, світоглядом і способом мислення, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Серед стратегічних завдань, котрі окреслюються даними документами, передовсім виділяються: формування національної свідомості, виховання почуття патріотизму, відданості в служінні Батьківщині; утвердження взаємозв'язку між ідеалами індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю; формування толерантного ставлення до інших культур і традицій. При цьому підкреслюється, що важливою якістю українського патріотизму має бути його дієвість, тобто турбота про благо народу та сприяння становленню й утвердженню української держави.

Значна частина дослідників (Т. Асламова, А. Бухун, В. Гладун, Т. Гребеник, О. Майданик, М. Михайліченко, Х. Мюнклер, О. Остапенко, В. Піддячий, В. Плахтєєва, Л. Снігур, К. Чорна, Т. Шевчук, О. Шестопалюк та ін.) виокремлює громадянську компетентність як одну із провідних ком-

петентностей сучасної людини, значущість становлення якої для суспільства й освіти постійно зростає. При чому, дослідники зауважують, що сьогодні громадянська компетентність набуває особливого значення у професійній діяльності **офіцерів** Збройних Сил України, оскільки патріотизм і громадянськість, є невід'ємними складовими професійної культури офіцера Збройних Сил України, а громадянська компетентність є невід'ємним компонентом професіоналізму офіцера Збройних Сил України [1].

Це обумовлює актуальність формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України. Сформованість якостей громадянина, таких як громадянська гідність, обов'язок, відповідальність, мужність, а також громадянської свідомості, позиції зумовлює мотиви поведінки й діяльності офіцера, дозволяє критично оцінювати себе, більш ефективно налагоджувати взаємодію з людьми при організації службової діяльності. У цьому випадку громадянську компетентність офіцера слід розглядати як складову його готовності до виконання службових обов'язків та передумову особистого і професійного самовизначення як захисника Вітчизни.

Саме тому необхідність розвитку і постійного вдосконалення громадянської компетентності **майбутніх офіцерів** Збройних Сил України закріплено на державному рівні: Закон України «Про Збройні Сили України, Кодекс честі офіцера Збройних Сил України, Кодекс етичної поведінки військових посадових осіб та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, Концепція трансформації системи військової освіти, Концепція гуманітарного і соціального розвитку у Збройних Силах України, Концепція ідеологічної роботи у Збройних силах України, Концепція виховної роботи в Збройних Силах та інших військових формуваннях України, Статуту Збройних Сил України, інші документи). В яких наголошується на необхідності розвитку і формування у кожного військовослужбовця – зрілого світогляду, громадської свідомості, любові до України, її народу, культури, традицій, звичаїв; почуття патріотизму, вірності військовій присязі, готовності мужньо і професійно виконувати свій військовий обов'язок, психічної стійкості, моральності, почуття офіцерської честі і власної гідності; вірності і відданості Вітчизні, внутрішньої готовності до захисту Батьківщини та її народу.

У багатьох дослідженнях вчених (Т. Багаліка, А. Бухун, А. Зельницький, Н. Макогончук, Ю. Приходько, Л. Снігур, Т. Шевчук, В. Ягупов та ін.) доведено, що категорія громадянської компетентності є системною якістю особистості, яка формується у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти і є її результатом.

Проте, аналіз рівня розвитку професійно важливих якостей випускників військових ЗВО показав, що курсанти мають низький рівень соціально-правових знань та вмінь, низький рівень розвитку громадянських якостей, часто не здатні до активної реалізації громадянськості на практиці, не мають чіткої громадянської позиції, не завжди здатні актуалізовувати механізми професійного й особистісного самовдосконалення, що означає недостатній рівень сформованості громадянської компетентності під час навчання у ЗВО, слабе прагнення до вдосконалення у професійній сфері, що негативно позначається на результатах служби [2].

Це, на нашу думку, потребує розробки нових педагогічних технологій навчання курсантів, визначення їх методологічної та теоретичної бази.

Разом з тим проведений теоретичний аналіз наукових досліджень свідчить про те, що проблема формування громадянської компетентності **майбутніх офіцерів** Збройних Сил України у процесі фахової підготовки потребує подальшого вивчення.

Розглядаючи цю проблему, необхідно, насамперед, визначити, що таке громадянська компетентність, виявити її структуру, умови її формування.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «громадянської компетентності **майбутніх офіцерів** Збройних Сил України» не знайшло достатнього вивчення у наукових дослідженнях і знаходиться у процесі розробки. Тому поки що відсутнє однозначне визначення поняття «громадянська компетентність **майбутніх офіцерів** Збройних Сил України».

Отже, враховуючи положення законів, концепцій, кодексів та інших державних нормативно-правових актів, сучасні суспільні запити щодо підвищення рівня громадянської свідомості молоді, зокрема, яка здобуває військову освіту, особливої актуальності набуває формування громадянської компетентності майбутніх офіцерів Збройних Сил України під час навчання у вищому військовому навчальному закладі.

1. Бухун А. Г. Розвиток громадянської компетентності майбутніх офіцерів Національної гвардії України у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2017. 20 с.

2. Шевчук Т. Є. Громадянська компетентність як елемент формування особистості майбутніх фахівців. *Молодий вчений*. 2018. № 4.1 (56.1). С.85–88.

ПУБЛІЧНИЙ ПОРЯДОК В УМОВАХ ВІЙНИ: НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА – ДЛЯ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

У чинному законодавстві України використовується таке невизначене за змістом поняття, як «публічний порядок України» (п. 2 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж», ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право», ч. 1 ст. 228 ЦК України). Наприклад, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 34 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражне рішення може бути скасоване судом, якщо воно суперечить публічному порядку України. Поняття «публічний порядок України» належить до оцінних, оскільки його зміст у законодавстві не визначений, що потребує з'ясування під час правозастосування.

Як передбачено у ст. 7 Конвенції про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах, у визнанні й виконанні іноземного судового рішення може бути відмовлено, зокрема, якщо визнання або виконання було б очевидно несумісним з публічним порядком запитуваної Держави, включаючи ситуації, коли конкретне провадження, за результатами якого ухвалене судове рішення, було несумісним з основоположними принципами процесуальної справедливості цієї Держави, та ситуації, пов'язані з порушенням безпеки або суверенітету цієї Держави. Відповідно до ст. 9(е) Конвенції про угоди про вибір суду у визнанні або виконанні може бути відмовлено, якщо визнання або виконання було б очевидно несумісним з публічним порядком запитуваної Держави, включаючи ситуації, коли конкретне провадження, за результатами якого винесене судове рішення, було несумісним із основоположними принципами процесуальної справедливості цієї Держави. У Посібнику секретаріату ЮНСІТРАЛ до Нью-Йоркської конвенції 1958 р. наводяться приклади випадків суперечності судових рішень публічному порядку в матеріально-правовому аспекті. До таких випадків віднесено, зокрема, суперечність арбітражного рішення національним інтересам запитуваної держави. Таким чином, у вказаних міжнародних документах підкреслюється, що національний публічний порядок необхідно вважати порушеним, якщо ухвалене судове рішення порушувало, зокрема, безпеку або суверенітет держави.

На національному рівні поняття публічного порядку України, яке й досі використовується в рішеннях судів України, закріплено в п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України». В ньому під публічним порядком розуміється правопорядок держави, визначальні принципи і засади, які становлять основу існуючого в ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності, основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо).

Верховний Суд (далі – ВС) сформулював правові позиції стосовно розуміння поняття «публічний порядок України». У постанові ВС від 12.09.2018 у справі № 824/256/2018 зазначається, що по-перше, застереження про порушення публічного порядку як підстава для відмови у визнанні та наданні дозволу на примусове виконання іноземного арбітражного рішення є своєрідним механізмом, який закріплює пріоритет державних інтересів над приватними, охороняє публічний порядок держави від будь-яких негативних впливів на нього. По-друге, застереження про публічний порядок у міжнародному праві не допускає визнання на території держави рішення арбітражного суду, якщо в результаті його виконання буде вчинено дії, які прямо заборонені законом або заподіюють шкоду суверенітету чи безпеці держави. При цьому ВС висногував, що під публічним порядком слід розуміти правопорядок держави, визначені принципи й засади, які становлять основу існуючого у ній ладу (стосуються її незалежності, цілісності, самостійності й недоторканності та основних конституційних прав, свобод, гарантій тощо). Публічний порядок будь-якої держави включає фундаментальні принципи й засади правосуддя, моралі, які держава має намір захистити навіть тоді, коли це не має прямого стосунку до самої держави; правила, які забезпечують фундаментальні політичні, соціальні й економічні інтереси держави; обов'язок держави з дотримання своїх зобов'язань перед іншими державами та міжнародними організаціями. Вказана пра-

вова позиція знаходить своє підтвердження в інших сучасних рішеннях ВС (наприклад, постанова від 28.04.2022 у справі № 824/204/21).

На сьогодні склалася більш-менш однозначна судова практика щодо невизнання зобов'язань українських компаній стосовно виплати заборгованості російським контрагентам на підставі арбітражних рішень як таких, що призведуть до результатів, несумісних із публічним порядком України. Таке рішення ухвалено відповідно до постанов ВС від 26.09.2018 у справі № 755/6749/15-ц та від 28.01.2021 у справі № 824/244/19. Наприклад, у постанові ВС від 26.09.2018 у справі № 755/6749/15-ц йдеться про те, що посилання на порушення публічного порядку може мати місце тільки у випадках, коли виконання іноземного арбітражного рішення несумісне з основами правопорядку держави. Та обставина, що стягувач є компанією рф, яку визнано в Україні державою-агресором, не може слугувати підставою для невиконання договірних зобов'язань. Українським товариством не надано суду жодного належного та допустимого доказу, що надання дозволу на виконання рішення іноземної інституції з арбітражних справ створює загрозу для національної безпеки та економіки України.

Чи можливим є вказаний підхід в сучасних умовах, умовах трирічної збройної агресії рф, в умовах воєнного стану, коли гинуть громадяни України, які захищають нашу Батьківщину, цивільні особи, життя і здоров'я яких, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України)? Це питання залишається відкритим.

У судовій практиці України має місце й протилежне рішення. Йдеться про постанову ВС від 25.06.2020 у справі № 824/174/19. У цьому рішенні Суд касаційної інстанції визнав застосовність застереження про публічний порядок, розглянувши справу за заявою російського акціонерного товариства (далі – АТ) про визнання та надання дозволу на виконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті (далі – МКАС при ТПП) рф у справі за позовом російського АТ до української компанії про стягнення коштів, за апеляційною скаргою російського АТ на ухвалу апеляційного суду. У своєму рішенні ВС висновував, що у разі визнання та виконання рішення МКАС при ТПП рф з державного підприємства, яке має стратегічне значення для оборони України, відбудеться стягнення коштів на користь зареєстрованої у державі-агресорі юридичної особи, що замовляє товари військового призначення і права якої щодо її майна, торговельної активності та фінансових зобов'язань на підставі Закону України «Про санкції» є тимчасово обмеженими з огляду на потребу України в захисті інтересів суспільства й держави від загроз національній безпеці, зокрема безпеці людей, які проживають на території України.

На сьогодні увага багатьох громадян України прикута до судового вирішення питання про скасування рішення МКАС при ТПП України від 31.07.2024 у справі № 46/2020 (далі – рішення МКАС у справі № 46/2020) за позовом Компанії LIMAK INSAAT SANAYI VE TICARET ANONIM SIRKETI (Republic of Turkiye) (далі – LIMAK) до КП «Дніпровський метрополітен» Дніпровської міської ради (далі – КП). Нагадаємо, що компанія LIMAK, яка перемогла у тендері на завершення будівництва другої черги метрополітену в м. Дніпро, під час повномасштабного вторгнення рф на територію України покинула будівельні майданчики, забравши персонал, техніку та документи, порушивши тим самим свої зобов'язання. Компанія LIMAK входить до Limak Holding сферою діяльності якого є реалізація важливих інфраструктурних, промислових та інших великих будівельних проектів у рф, що стало підставою для звернення депутатів Дніпровської міської ради до Національного агентства з питань запобігання корупції з метою внесення турецького Холдингу «Лімакгруп» до списку міжнародних спонсорів війни. У свою чергу, Компанія LIMAK входить до турецького Холдингу «Лімакгруп» для реалізації важливих інфраструктурних, промислових та інших великих будівельних проектів у рф. Нагадаємо, що рішенням МКАС у справі № 46/2020 було частково задоволено вимоги компанії LIMAK та стягнуто з КП на її користь 9 126 892,50 євро як компенсацію додаткових витрат та платежів за Контрактом; 34 627,26 доларів США як відшкодування сплати арбітражного збору; 735 712,50 євро як компенсацію частини арбітражних витрат; прості відсотки за ставкою 3% річних на суму додаткових витрат і платежів, 9 126 892,50 євро, починаючи з дати рішення.

На нашу думку, є підстави вести мову про те, що рішенням МКАС у справі № 46/2020 суперечить публічному порядку. Відповідно до законодавства України (зокрема, п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіа», Заява Верховної Ради України щодо визнання російського режиму терористичним, нелегітимності перебування рф в ООН і її реформування, відповідальності членів російських політичних партій, що підтримують агресію), державою-окупантом (державою-агресором) визнано рф. Як передбачено в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», рф – держава, яка рішенням Верховної Ради України відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 3314 «Визначення агресії» від 14.12.1974 визнана державою-агресором і здійснює збройну агресію проти України.

Після початку повномасштабного вторгнення рф на територію України законодавство України, зокрема, кримінальне, зазнало істотних змін, які спрямовані на кримінально-правове забезпечення су-противу та протидії збройній агресії рф. Зокрема, Кримінальний кодекс України (далі – КК) було доповнено такими новими статтями, як колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2). У судовій практиці, зокрема, пособництвом державі-агресору визнається так зване «підприємницьке» пособництво, коли особи здійснювали / продовжували здійснювати підприємницьку діяльність на тимчасово окупованій території у співпраці з окупаційною адміністрацією держави-агресора та/або з публічною владою різних рівнів, з підприємствами, установами, організаціями рф.

У судовій практиці підприємницька діяльність, яка здійснюється на тимчасово окупованій території та/або спрямована на надання сприяння підприємствам, установам, організаціям, господарським товариствам тощо у здійсненні своєї діяльності на території рф, з метою спричинення шкоди державі, є кримінально-протиправною (наприклад, вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 20.06.2024 у справі № 359/5133/24, Херсонського міського суду Херсонської області від 08.07.2024 у справі № 766/5669/23, Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 12.10.2023 у справі № 344/12085/23). Суб'єктом пособництва державі-агресору згідно з нормативним визначенням є громадянин України, іноземець чи особа без громадянства, за винятком громадян держави-агресора. Метою вчинення злочину, передбаченого ст. 111-2 КК є завдання шкоди Україні. Тобто, законодавець не конкретизував, у чому саме може полягати така шкода, а також її форми. У диспозиції ст. 111-2 КК лише зазначено, що метою вчинення пособництва державі-агресору є спричинення шкоди саме Україні.

На сьогодні в умовах повномасштабного вторгнення рф на територію України та наявністю міжнародного збройного конфлікту на терені нашої держави такою шкодою доцільно вважати будь-які негативні наслідки для України в цілому та окремим адміністративно-територіальним одиницям, те, що шкодить їй/їм. При цьому, як зазначалося вище, така шкода може мати різний характер, зокрема вона може бути майновою.

Тобто, на нашу думку, саме по собі рішення МКАС у справі № 46/2020, яке прийнято відповідно до норм міжнародного приватного права, суперечить публічному порядку України. Виплата коштів відповідно до такого рішення компанії, яка зареєстрована на території рф та до сьогодні здійснює підприємницьку діяльність на її території, формально підпадає під ознаки пособництва державі-агресору у формі «підприємницького пособництва». Звісно, кримінальна відповідальність навряд чи наступить, оскільки кошти будуть стягнуті на виконання рішення МКАС у справі № 46/2020 (якщо воно не буде скасовано у передбаченому національним законодавством порядку). Однак все ж можливе кримінально-правове реагування на дії посадових осіб КП у разі виконання ними рішення МКАС у справі № 46/2020 акцентує увагу на тому, що при всій відповідності нормам міжнародного приватного права, вирішення виключно приватно-правових питань, не обумовлених публічним правом, суперечить національним інтересам України, а тому може бути визнане й таким, що суперечить публічному порядку України.

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що вирішення приватно-правових спорів третейськими судами, зокрема МКАС при ТПП, не може суперечити національним інтересам, а отже публічному порядку України. Таку суперечність доцільно констатувати в тому разі, коли відповідним рішенням третейського суду з міської ради, яка представляє інтереси територіальної громади, ухвалено стягнути значну суму грошових коштів на користь товариства, зареєстрованого на території держави-агресора (держави-окупанта), яке продовжує здійснювати підприємницьку діяльність на території рф, яка офіційно визнана такою державою -агресором (державою-окупантом).

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ФОРМ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Адвокати в Україні ведуть різноманітні справи, багато з яких пов'язані з війною. Для захисника завжди є викликом бути першим в ситуації, з якою ніхто раніше не стикався [1]. Власне, адвокатура України – це недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правничої допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому законом. Адвокатуру України складають всі адвокати України, які мають право здійснювати адвокатську діяльність [2]. Вагомість інституту адвокатури підтверджують положення Конституції України, відповідно до яких для надання професійної правничої допомоги в Україні якраз і діє адвокатура [3].

Позаяк, адвокатська діяльність, яка спрямована на захист та охорону прав чи невизнаних інтересів учасників суспільних відносин в Україні, спрямована утвердженню принципів законності та верховенства права. Після відновлення незалежності України у 1991 році інститут адвокатури, як і правове регулювання адвокатської діяльності, зазнавали непоодиноких, інколи доволі кардинальних, змін. Наприклад, після імплементації конституційних змін щодо діяльності адвокатів, у літературі небезпідставно звернено увагу, що законодавець таким чином, по-перше, запровадив термін «правнича» допомога; по-друге, уповноважив на її надання лише адвокатів [4, с. 138].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає, що адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально або в організаційно-правових формах адвокатського бюро чи адвокатського об'єднання (організаційні форми адвокатської діяльності) [2]. У зв'язку з цим варто згадати, що Верховною Радою України прийнято законопроект «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (ще не підписаний у встановленому порядку). Цим актом передбачено серед іншого встановити, що організаційно-правова форма юридичної особи визначається відповідно до закону [5]. Безумовно, це матиме вплив і на організаційні форми здійснення адвокатської діяльності. Зокрема, ще постановою Вищого адміністративного суду України від 13.11.2014 Держстат було зобов'язано розробити зміни і доповнення до Класифікації організаційно-правових форм господарювання, що затверджена наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28.05.2004 № 97, шляхом запровадження окремих позицій для організаційно-правових форм «Адвокатське бюро» та «Адвокатське об'єднання» [6]. З цього часу, поширеним є підхід, що адвокатське об'єднання та адвокатське бюро є самостійними організаційно-правовими формами юридичних осіб. Хоча, незважаючи на це, чинне законодавство України про адвокатуру та адвокатську діяльність досі не дає однозначної відповіді на питання чи є адвокатська діяльність, як і діяльність адвокатських об'єднань / бюро, підприємницькою чи непідприємницькою.

На думку Ю.М. Юркевича, чітко врегульовувати згадані вище питання на рівні закону, у такий спосіб обмежуючи принцип свободи адвокатів як учасників цивільного і господарського оборотів – не виправдано. Відтак, ним запропоновано концепцію договірного врегулювання особливостей здійснення адвокатської діяльності в рамках адвокатського об'єднання на основі договору про створення адвокатського об'єднання, в якому доцільно встановлювати правовий режим переданого йому майна, особливості управління, використання ділової репутації окремих адвокатів, визначення підприємницького чи непідприємницького статусу [4, с. 145].

З іншого боку, широкого поширення зараз набуває ідея про впровадження концепції закритого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб. Так, відповідно до Концепції оновлення Цивільного кодексу України, Цивільний кодекс України як основоположний акт приватного права, що регулює в тому числі і загальні положення про юридичних осіб, повинен визначати вичерпний перелік їхніх організаційно-правових форм з одночасною відмовою від архаїчних конструкцій юридичних осіб. Для юридичних осіб, які зареєстровані в організаційно-правових формах, не передбачених Цивільним кодексом (*авт. приміт.* – а серед таких також адвокатські об'єднання та бюро), повинен бути наданий

час для приведення своєї організаційно-правової форми у відповідність до положень Цивільного кодексу протягом строку, який буде встановлений законом [7, с. 9].

Отже, за таких умов, виникає питання щодо необхідності врегулювання:

- організаційно-правової форми юридичних осіб, в яких має здійснюватися адвокатська діяльність;

- можливості створення таких за принципом загальної чи спеціальної правоздатності та надання чіткої відповіді щодо того, чи матимуть право такі «адвокатські юридичні особи» здійснювати іншу діяльність – «не у сфері права»;

- права чи можливо навпаки обмеження адвокатів бути засновниками одночасно більше однієї «адвокатської юридичної особи» і т.д.

Крім цього, дискусійним залишається питання тлумачення виразу «адвокат може здійснювати адвокатську діяльність індивідуально» у контексті того, чи передбачає таке реєстрацію винятково адвоката як самозайнятої особи згідно з положеннями Податкового кодексу України чи достатньо реєстрації його статусу як фізичної особи-підприємця.

Підсумовуючи вищенаведене, доцільно висувати, що станом на сьогодні існує необхідність вирішення окреслених питань на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» на основі врахування позитивного зарубіжного досвіду, зокрема, країн Європейського Союзу, членом якого Україна прагне стати. Актуальність цих питань підсилюється також непересічною важливістю інституту адвокатури в Україні, яка підтверджується конституційними приписами та є винятково значимою в період воєнного стану в умовах відсічі злочинній агресії російської федерації.

1. Роль адвокатури в кризових умовах: уроки війни озвучив В.Гвоздій. *Офіційний сайт Національної асоціації адвокатів України*. URL: <https://unba.org.ua/news/8771-rol-advokaturi-v-krizovih-umovah-uroki-vijni-ozvuchiv-v-gvozdij.html> (дата звернення: 11.02.2025).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 11.02.2025).

3. Конституція України від 28.06.1996 (із змінами та доповненнями). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.02.2025).

4. Юркевич Ю.М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.

5. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб (проект Закону України). URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/490df78b-c40a-4250-9742-8e9f7c7ff23f](https://itd.rada.gov.ua/490df78b-c40a-4250-9742-8e9f7c7ff23f) (дата звернення: 11.02.2025)

6. Постанова Вищого адміністративного суду України від 13.11.2014, судова справа № 826/2145/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 11.02.2025).

7. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ТИПОВИХ СЛІДЧИХ СИТУАЦІЙ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Молекулярно-генетична експертиза є ефективним засобом вирішення завдань з розкриття та розслідування різних видів кримінальних правопорушень. Кількість таких експертиз у кримінальних провадженнях постійно зростає, а доказова цінність результатів характеризується надзвичайно високим рівнем. Особливо зросли потреби в їх проведенні під час масштабної агресії проти України, коли особистість великої кількості жертв встановлюють шляхом порівняння генетичних ознак, а інші методи ідентифікації не є дієвими.

Сучасні досягнення судово-медичної молекулярно-генетичної експертизи дозволяють отримувати інформацію про конкретну особу щодо тяжких злочинів проти життя й здоров'я, які зазвичай виявляються на місці події та належать організму людини. Значна перевага цього методу при розслідуванні кримінальних злочинів полягає саме в надійному виключенні з кола підозрюваних осіб, які не причетні до вчинення злочину, в ідентифікації осіб, які вчинили злочин, із високим ступенем імовірності [1, с. 258].

В нинішній час, коли перед правоохоронними органами постали надзвичайно складні завдання з ідентифікації великої кількості загиблих внаслідок бойових дій, методи молекулярно-генетичних досліджень є незамінними й у розслідуванні воєнних злочинів та інших кримінальних правопорушень, що пов'язані з війною.

Як зазначають науковці, з початку повномасштабного вторгнення росії на територію України, значно зросла потреба в проведенні молекулярно-генетичної експертизи. Багато військових, які загинули на війні, не можуть бути передані своїм родичам та сім'ям саме через неможливість ідентифікації тіла, те саме стосується і цивільних осіб, які також піддаються катуванню та вбивствам з боку російських солдатів. Тіла спотворюються до такого стану, що їх важко розпізнати самостійно, саме тому відбувається звернення до експертів з проханням провести молекулярно-генетичну експертизу [2, с. 174]. При цьому в більшості випадків у прийнятті рішення про ідентифікацію особи вирішальним, а то й єдиним джерелом доказів є висновок судової молекулярно-генетичної експертизи, зроблений на основі дослідження ДНК останків загиблого, чию особу встановлюють, та його ймовірних родичів [3, с. 11]. Таким чином зараз у слідчій практиці виникли нові типові ситуації призначення молекулярно-генетичної експертизи за наявності великої кількості невпізнаних тіл та їх фрагментів.

Зазначені обставини, на нашу думку, переконливо засвідчують важливість такого компонента для типізації слідчих ситуацій призначення судової молекулярно-генетичної експертизи, як загальні тактичні завдання, вирішенню яких сприятимуть такі дослідження.

Типізацію слідчих ситуацій призначення молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному провадженні запропонували Р.Л. Степанюк і О.В. Матарикіна, які здійснили наступний їх розподіл: 1) на місці події або в ході іншої слідчої (розшукової) дії було виявлено сліди невідомої особи (осіб), які можуть містити ДНК; 2) на місці події або в ході іншої слідчої (розшукової) дії було виявлено сліди, які можуть містити ДНК. Встановлено особу (осіб), чії зразки необхідно порівняти зі слідами на предмет збігу генетичних ознак; 3) виявлено труп або частини трупа невпізнаної особи; 4) в ході досудового розслідування виникла необхідність визначити біологічне батьківство певної особи (осіб) [4, с. 473-474]. Ця типізація була розроблена до початку широкомасштабного російського вторгнення. Вона має загальний характер і, на нашу думку, може бути уточнена з урахуванням сучасних реалій та зростаючих можливостей криміналістичного ДНК-аналізу. Разом із цим варто підтримати обрання найбільш поширених об'єктів молекулярно-генетичного дослідження і тактичних завдань розслідування як підстав для типізації слідчих ситуацій.

Враховуючи зазначений вище підхід, сучасні потреби досудового розслідування і можливості молекулярно-генетичної експертизи, вважаємо доцільним визначити такі типові слідчі ситуації її призначення.

1. Молекулярно-генетична експертиза призначається з метою встановлення ДНК-профілю зі слідів біологічного походження, виявлених під час огляду місця події або зразків біологічного матеріалу

невпізаного трупа. У цій ситуації основними завданнями розслідування, які вирішують за допомогою висновку експерта, є з'ясування придатності біологічного матеріалу для подальшої ідентифікації та здійснення пошуку збігів генетичних ознак за електронним реєстром геномної інформації людини.

2. Молекулярно-генетична експертиза призначається з метою встановлення ДНК-профілю з біологічних зразків підозрюваного та порівняльного аналізу генетичних ознак зі слідами біологічного походження. Зазначена слідча ситуація є найбільш сприятливою для розслідування, оскільки висновок експерта дозволить з високим рівнем точності підтвердити або спростувати належність виявлених слідів певній особі.

3. Молекулярно-генетична експертиза призначається з метою ідентифікації невідомого трупа. У цій ситуації, особливо в умовах масових жертв, як це має місце зараз в Україні, слідчі в більшості випадків призначають декілька молекулярно-генетичних експертиз, що в сукупності дозволяють ідентифікувати тіла загиблих за допомогою прямих порівнянь з прижиттєвими зразками біологічного матеріалу та/або аналізу родинних зв'язків за зразками біологічного матеріалу родичів зниклих безвісти осіб [5].

Зазначені типові слідчі ситуації є основними, що є притаманними стадії досудового розслідування більшості кримінальних правопорушень, де виникає гостра потреба у застосуванні спеціальних знань судових біологів. Відповідно криміналістичні рекомендації в межах окремих методик розслідування певних різновидів кримінальних правопорушень повинні будуватись на основі такої типізації, що за потреби може бути деталізована задля формування конкретних алгоритмів дій слідчого.

1. Топчий В. В. Актуальність судової молекулярно-генетичної експертизи та проблемні питання щодо її проведення. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 256-263.

2. Давидюк П. П., Пелешок І. І., Якимчук М. Ю. Сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право* / голов. ред. Ю. М. Бисага Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2023. Т.2. Вип. 75. С. 171-176.

3. Молекулярно-генетична ідентифікація осіб, загиблих під час російської збройної агресії проти України: успіхи та проблеми / Костіков І. Ю., Марійко В. В., Щербакова Ю. В. та ін. *Криміналістичний вісник*. 2023. Вип. 39(1). С. 10-28.

4. Степанюк Р. Л., Матарикіна О. В. Типові ситуації призначення судової молекулярно-генетичної експертизи у кримінальному провадженні. *Шлях успіху і перспективи розвитку (до 26 річниці заснування Харківського національного університету внутрішніх справ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 листоп. 2020 р.)* / редкол.: Д. В. Швець (голова), О. М. Бандурка, С. М. Гусаров та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 473-475.

5. Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до призначення судової молекулярно-генетичної експертизи в кримінальному провадженні. *Право.ua*. 2024, № 4. С. 58-64. URL: <https://surl.li/rpvtrqc>.

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна спричинила значні економічні втрати, руйнування інфраструктури, скорочення виробничих потужностей, зниження доходів населення та кризи на ринку праці. Обмеження зовнішньої торгівлі, зокрема блокада морських портів, ускладнило експорт українських товарів, що потребує пошуку нових логістичних маршрутів. Водночас уряд впроваджує заходи для стабілізації економіки, залучення міжнародної фінансової допомоги, підтримки бізнесу та забезпечення макроекономічної рівноваги. Значну роль у цих процесах відіграє цифровізація державних послуг, реформи у сфері регуляторної політики та розвиток стратегій економічного відновлення. Враховуючи тривалість війни та її наслідки, особливого значення набуває питання економічної безпеки, зокрема захисту прав власності, податкової стабільності, залучення інвестицій і забезпечення сталого розвитку. Дослідження цих аспектів є важливим не лише для аналізу поточного стану економіки, а й для розробки ефективних механізмів її адаптації та відновлення в довгостроковій перспективі.

Запровадження воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 р. [1] обмежило громадянські та політичні права, дозволяючи уряду впроваджувати командне управління в економіці, зберігаючи водночас домінування ринкових механізмів. Перший рік повномасштабного вторгнення спричинив значні соціально-економічні наслідки, включаючи руйнування інфраструктури, втрати людського капіталу, зниження доходів та купівельної спроможності населення. Зменшення виробничих потужностей основних галузей промисловості, зокрема чорної металургії, хімічної та машинобудування, призвело до зміщення акценту на менш технологічні сектори. Аграрний сектор зазнав серйозних втрат через бойові дії та знищення сільськогосподарської інфраструктури. Блокада морських портів спричинила обвал зовнішньої торгівлі, що змусило Україну розвивати альтернативні логістичні маршрути, однак це супроводжувалося значними труднощами. Емісія готівки та економічні виклики призвели до зростання інфляції до 27% у грудні 2022 р., але міжнародна фінансова допомога дозволила стабілізувати ситуацію, знизивши інфляцію до 5% у жовтні 2023 року. Відкриті кордони та імпорту допомогли уникнути неконтрольованої інфляції, але для сталого економічного відновлення необхідні масштабні інвестиції. Головними перешкодами для іноземного інвестування залишаються проблеми захисту прав власності, бюджетної та податкової політики, а також обмежена свобода руху капіталу. Для залучення інвестицій влада має вже на цьому етапі працювати над усуненням цих бар'єрів [2].

Економічна безпека України зазнає суттєвих трансформацій унаслідок тривалої війни, що зумовило перехід до економіки воєнного часу після етапу стабілізації та адаптації. У 2024 р. головними загрозами залишаються руйнування економічної інфраструктури, ускладнення господарської діяльності через бойові дії, ракетно-дронові атаки, дефіцит кваліфікованої робочої сили та загострення макроекономічних диспропорцій. В умовах невизначеності щодо масштабів завданих збитків та можливостей їх компенсації, часові та фінансові перспективи економічного відновлення залишаються ключовими викликами економічної безпеки України [3, с. 4].

Додатково варто зазначити, що за інформацією Міністерства фінансів, оприлюдненою ВВС Україна, у 2024 р. фінансування оборонного сектору з державного бюджету склало близько 2,1 трлн гривень (51,9 млрд доларів). Таким чином, щоденні витрати на ведення війни оцінюються приблизно у 5,7 млрд грн (142 млн доларів США). У 2025 р. передбачено збільшення оборонного бюджету до 2,2 трлн грн, що становитиме понад 25% від валового внутрішнього продукту країни [4].

Міністерство економіки України окреслило основні напрями економічної політики та шляхи подолання викликів, спричинених війною, під час заходу «Економічна політика України. Відновлення під час війни». Основні пріоритети включають збереження темпів зростання ВВП, залучення інвестицій, розширення несировинного експорту, підвищення рівня переробки у ВВП та покращення ринку праці. Значну увагу приділено діджиталізації державних послуг, зокрема запуску сервісу «Дозвіл». Представлено Стратегію відновлення малого та середнього підприємництва до 2027 року, що передбачає відбудову за принципом «build back better», цифрову трансформацію, зелений перехід та інклюзивність бізнесу. Акцент зроблено на міжнародному партнерстві, зокрема співпраці з Великою Британією, USAID та UKAid, які підтримують розвиток цифрових платформ та доступ до фінансування для бізнесу. Міністерство також презентувало платформи Пульс та «Дозвіл», що спрямовані на автоматизацію держпослуг,

зменшення бюрократичних бар'єрів і корупційних ризиків, а також на посилення взаємодії бізнесу з державою [5].

В умовах триваючої війни перед Україною постають складні економічні виклики, які не зникнуть навіть після завершення бойових дій. За прогнозами МВФ, після 2027 р. обсяги міжнародної фінансової підтримки суттєво скоротяться, що змусить Україну шукати внутрішні джерела економічної стабільності. Уряд намагається компенсувати дефіцит фінансування за рахунок підвищення податків, що, хоча й сприяє наповненню бюджету, водночас посилює фіскальний тиск на бізнес. З метою стимулювання економічного розвитку використовуються кошти міжнародних програм, таких як 5-7-9, спрямовані на підтримку підприємництва. Частина міжнародної допомоги, зокрема в межах програми ERA, може бути використана на оборонні потреби. Водночас Україна розраховує на можливість конфіскації заморожених російських активів на суму близько 300 млрд доларів, однак це питання залишається дискусійним серед міжнародних партнерів. На фоні глобальних економічних ризиків, що виникають через війну, Україна позиціонує свою підтримку як ключовий елемент міжнародної стабільності, підкреслюючи загрози для продовольчої безпеки, фінансових ринків та геополітичного порядку [4].

Отже, економіка України в умовах воєнного стану зазнала значних втрат, проте водночас демонструє адаптаційні можливості та потенціал до відновлення. Основними викликами залишаються руйнування інфраструктури, зниження виробничих потужностей, криза на ринку праці та високий рівень інфляції. Блокада морських портів ускладнила зовнішню торгівлю, що змусило країну шукати альтернативні логістичні маршрути. Водночас уряд запроваджує заходи для стабілізації економіки, залучення міжнародної допомоги та підтримки бізнесу. Ключовими пріоритетами економічної політики в умовах війни є збереження макроекономічної рівноваги, розвиток стратегій відновлення, цифровізація державних послуг та залучення інвестицій. Одним із основних завдань залишається зміцнення економічної безпеки, що передбачає реформування податкової та бюджетної політики, покращення захисту прав власності та розширення міжнародного співробітництва.

Подальше економічне зростання України залежатиме від здатності адаптуватися до нових викликів, а також від рівня фінансової та технічної підтримки з боку міжнародних партнерів. Незважаючи на складні обставини, країна формує стратегію відновлення на принципах інклюзивного розвитку, цифрової трансформації та «build back better», що сприятиме довгостроковій економічній стійкості.

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 04.02.2025)

2. Кирильчук О., Мельник Т. Економіка України у період воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 59. Електронне видання. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3482/3411> (дата звернення: 04.02.2025)

3. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2024 71 с.

4. Зануда А. Чи витримає економіка України ще рік війни. *Вебсайт BBC Україна*. 2025. Електронне видання. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cj48y778z4wo> (дата звернення: 05.02.2025)

5. «Економічна політика України. Відновлення під час війни». Міністерство економіки розповіло про ключові проекти та пріоритети у роботі. *Вебсайт Міністерства економіки України*. 2024. Електронне видання. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=8520d965-40e6-410f-9216-c5e34ffc4022&title=EkonomicznaPolitikaUkraini-VidnovlenniaPidChasViini> (дата звернення: 05.02.2025)

Здреник І. В.,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Ониськів Б. П.,
здобувач ступеня бакалавра
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Питання розслідування воєнних злочинів набуло особливої актуальності з початком 2022 року. Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 [2] було введено воєнний стан в Україні у зв'язку з військовою агресією РФ проти України.

Масштабні та систематичні порушення норм міжнародного гуманітарного права, скоєні на території України, зумовлюють необхідність їх належного документування, ефективного розслідування та притягнення винних до відповідальності відповідно до національного й міжнародного законодавства. Масові вбивства цивільного населення, знищення об'єктів критичної інфраструктури, депортація українських громадян, катування, сексуальне насильство та інші тяжкі злочини вимагають комплексного підходу до їх розслідування та притягнення винних до відповідальності, як на національному рівні, так і в межах міжнародної кримінальної юстиції.

В Україні кримінальна відповідальність за дії, які кваліфікуються на міжнародному як воєнні злочини, передбачені Кримінальним кодексом України [1]. Загальний перелік воєнних злочинів закріплений у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римський статут) [3]. Згідно з Женевськими конвенціями [4] та Римським статутом Міжнародного кримінального суду [3], ключовими принципами розслідування воєнних злочинів є незалежність, неупередженість, об'єктивність та ефективність.

Попри відсутність законодавчого визначення воєнних злочинів, в Кримінальному кодексі України наведено деякі воєнні злочини: мародерство (стаття 432 КК України); насильство над населенням у районі воєнних дій (стаття 433 КК України); погане поводження з військовополоненими (стаття 434 КК України); незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею (стаття 435 КК України).

Розслідування воєнних злочинів в Україні потребує належного нормативного врегулювання та запровадження чітких механізмів протидії цьому виду кримінальних правопорушень. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, українське законодавство закріпило в Кримінальному кодексі України положення, яке передбачає притягнення до відповідальності осіб, визнаних воєнними злочинцями [6, с. 137].

Вирішальну роль у встановленні справедливості та притягненні до відповідальності осіб, причетних до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, відіграє розслідування воєнних злочинів. Важливим аспектом у цьому контексті є ефективна співпраця між національними правоохоронними органами, міжнародними інституціями та громадянським суспільством. Офіс Генерального прокурора України, Національна поліція України, Служба безпеки України, а також Державне бюро розслідувань здійснюють документування та розслідування фактів воєнних злочинів, використовуючи сучасні методи збору доказової бази. У цьому процесі значну роль відіграють міжнародні організації, такі як Міжнародний кримінальний суд, Європейський суд з прав людини та Організація Об'єднаних Націй, які допомагають забезпечити дотримання міжнародних стандартів розслідування та сприяють виявленню та засудженню винних осіб.

У сучасних реаліях розслідування воєнних злочинів неможливо без залучення спроможностей кіберполіції, аналітиків та цифрової інформації, у тому числі, з відкритих джерел. З початком збройного конфлікту у розслідуванні кримінальних проваджень широко використовуються можливості OSINT (Open source intelligence). При цьому до пошуку та аналізу інформації про воєнні злочини з відкритих джерел долучаються не тільки правоохоронці, а й журналісти, громадські організації, установи, діяльність яких багато років направлена саме на здійснення розслідувань за допомогою OSINT. Водночас отримання, фіксування та зберігання цієї інформації, яка може бути використана як докази у кримінальному провадженні має свої чітко визначені правила. Важливу роль у процесах роботи з інформацією, яка отримується з відкритих джерел, відіграє Протокол Берклі [5]. У ньому містяться керівні положення щодо міжнародних стандартів для проведення інтернет-розслідувань передбачуваних порушень, керівництво про методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання цифрової інформації з дотриманням професійних, правових та етичних принципів [7, с. 687].

Окремої уваги потребує питання доказової бази та методів збору інформації. З огляду на особливості воєнних злочинів, які скоюються в умовах бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або у зонах активного конфлікту, процес доказування таких злочинів є складним. Важливими джерелами доказів є супутникові знімки, відео- та фотоматеріали, зібрані завдяки OSINT-розслідуванням, свідчення потерпілих та очевидців, а також висновки судово-медичних експертиз. Використання сучасних технологій, таких як цифрова криміналістика та штучний інтелект для аналізу великого масиву інформації, сприяє підвищенню ефективності розслідувань.

Розслідування воєнних злочинів є важливим інструментом для забезпечення справедливості, відновлення прав потерпілих і притягнення до відповідальності осіб, причетних до порушень міжнародного гуманітарного права. Воно сприяє зміцненню верховенства права та запобіганню повторенню таких злочинів. Українське законодавство, хоча й передбачає базові механізми розслідування воєнних злочинів, проте потребує вдосконалення. Недоліки включають нечітку класифікацію злочинів, відсутність узгодженості з міжнародними стандартами, недостатню підготовку слідчих та прокурорів, а також слабкий захист учасників процесу. Працівники правоохоронних органів, свідки та потерпілі стикаються з численними фізичними, психологічними та соціальними ризиками. Забезпечення їхньої безпеки та належної підтримки є ключовим завданням для української системи правосуддя. Інтеграція міжнародного досвіду та співпраця з такими організаціями, як Міжнародний кримінальний суд, є критично важливою. Це дозволяє підвищити якість розслідувань, адаптувати найкращі практики та забезпечити відповідність процесу міжнародним стандартам. Усунення існуючих прогалин у національній системі та гармонізація українського законодавства з міжнародними стандартами сприятимуть ефективності досудового розслідування воєнних злочинів, забезпеченню справедливості та формуванню довіри до право-вої системи України [8, с. 99-100].

Подальший розвиток національного законодавства у сфері розслідування воєнних злочинів є нагальним завданням для України. Попри значний прогрес у гармонізації правової системи з міжнародними нормами, існує потреба у більш чіткій регламентації процесу доказування, удосконаленні механізмів захисту свідків та потерпілих, а також розширенні можливостей для міжнародного співробітництва. Особливу увагу слід приділити питанням збереження доказів для подальшого використання у міжнародних судових процесах, адже розгляд справ про воєнні злочини може тривати десятиліттями.

З огляду на масштабність та системність воєнних злочинів, скоєних у ході російської збройної агресії, ефективне розслідування цих правопорушень стане не лише важливим прецедентом для України, а й ключовим внеском у розвиток міжнародної кримінальної юстиції. Україна має унікальну можливість створити ефективну систему розслідування, яка відповідатиме найвищим міжнародним стандартам і стане прикладом для інших держав у майбутньому.

Притягнення винних до відповідальності є не лише питанням правосуддя, а й необхідним кроком для забезпечення історичної справедливості та недопущення повторення подібних злочинів у майбутньому.

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n3040> (дата звернення: 02.02.2025).

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 (ратифікація 21.08.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення 04.02.2025)

4. Женевські конвенції. URL: <https://warcrimes.gov.ua/sources.html> (дата звернення 04.02.2025).

5. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних. URL: <https://www.law.berkeley.edu/wp-content/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf> (дата звернення 04.02.2025).

6. Кагляк І. І.: Розслідування воєнних злочинів в Україні: особливості проведення допитів. *Успіхи і досягнення у науці* № 9 (9) 2024. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/16797/16869>

7. Тетерятник Г. К., Бех О. В., Одажиу Ю. М.: Розслідування воєнних злочинів: окремі теоретико-прикладні питання. *Юридичний науковий електронний журнал* № 6/2023. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/161.pdf

8. Лабенок А. О., Осипенко І. П.: Досудове розслідування воєнних злочинів в Україні: стандарти, ризики для особистого життя і здоров'я. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 5. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2024. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/321152/311687>

ПРОБЛЕМИ СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ (ПРОДОВЖЕННЯ) ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЗА ПРИЗОВОМ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

В умовах повномасштабної війни у держави зросла необхідність в залученні до відбиття російської агресії нових категорій оборонців. З цією метою законодавець у ст. 616 КПК України встановив, що у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152-156¹, 258-258⁶, ч. 4 ст. 286¹, ст. 348 КК України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з п.п. 1 п. 3 прим. до ст. 368 КК України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу [1].

Практика реалізації цієї норми висвітлила низку проблем, адже згідно абз. 4 ч. 1 ст. 616 КПК України відповідне клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час мобілізації, серед іншого, повинно обов'язково містити висновок про придатність особи до несення військової служби в умовах воєнного стану.

Чинне законодавство передбачає, що висновок про придатність особи до несення військової служби надається за результатами медичного огляду відповідною військово-лікарською комісією (далі – ВЛК).

Разом з тим, підозрюваний (обвинувачений), який ініціює скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для продовження та/або проходження військової служби, перебуває в місці, де його свободу обмежено (слідчі ізолятори тощо). Тож для проходження медогляду ВЛК йому потрібно в межах правової процедури на певний період легально покинути режимне приміщення СІЗО. Водночас кримінальний процесуальний закон чітко не визначає суб'єкта, який уповноважений прийняти рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) тимчасово залишити СІЗО для проходження медогляду ВЛК й процедурні аспекти його застосування. Це утруднює можливість реалізації принципу правової визначеності як важливої складової засади верховенства права, призводить до різних підходів на практиці й певним чином стримує потенціал ст. 616 КПК України щодо поповнення лав ЗСУ новими категоріями мобілізованих.

Очевидно, що процесуальне рішення про надання дозволу підозрюваному (обвинуваченому) на проходження медогляду для визначення ступеня придатності до несення військової служби має прийматися у формі ухвали тим же суб'єктом, який наділений компетенцією на застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, – слідчим суддею, судом.

Варто підтримати підхід, що формується за цим напрямом в судовій практиці [2; 3], й передбачає надання судом дозволу на етапування (доставку) обвинуваченого до ВЛК для проходження медичного огляду й визначення ступеня придатності до несення військової служби в умовах воєнного стану.

З метою конкретизації процесуального порядку скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для проходження (продовження) військової служби вбачається за доцільне доповнити частину першу статті 616 КПК України абзацем шостим наступного змісту: «Дозвіл на етапування особи до відповідної військово-лікарської комісії для проходження медичного огляду й визначення ступеня

придатності до несення військової служби надається слідчим суддею, судом за клопотанням сторони захисту або прокурора».

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийм. 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

2. Ухвала Козелецького районного суду Чернігівської області від 16 січня 2025 року, провадження № 1-кп/734/63/25, справа № 734/1670/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124456692>

3. Ухвала Київського районного суду м. Полтави від 07 січня 2025 року, провадження № 1-кп/552/82/25, справа №552/6546/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124246426>

Іванова О. В.,
докторант Національного університету оборони України,
кандидат психологічних наук
(Національна гвардія України)

Карлова М. Ю.,
студентка
(Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně)

САЛЮТОГЕНЕЗ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Сучасні трагічні події в Україні, пов'язані із руйнівними наслідками воєнної агресії РФ та загрози геноциду української нації потребують винайдення ефективних комплексних рішень та ді в усіх сферах соціально-економічного та політичного життя країни. Прихованим могутнім ресурсом виживання, перемоги та відновлення української нації є багаторівневе, доцільне та високопрофесійне застосування засобів психологічної науки.

Провідним принципом реалізації системи психологічної допомоги в українському суспільстві на сучасному етапі пошуку ресурсів для підтримки та психологічного відновлення як окремих постраждалих, так і в цілому нації, є Saluterгенний підхід. Арон Антоновський зазначав що залежно від того як пацієнти бачать стан свого здоров'я та життя визначається позитивність або негативність впливу на стан їхнього здоров'я. Він в своїх дослідженнях жертв Голокосту звернув увагу на те, що незважаючи на всі жахи Голокосту, що вони пережили, частини колишніх ув'язнених зуміла залишитись здоровими. Саме спроба знайти пояснення причин відмінностей у стані здоров'я зазначеної категорії психотравматизованих.

Менталітет української нації має разом із певними психологічними перевагами копінг-стратегій опанування психотравматичним досвідом приховану деструктивну схильність до патогенного підходу. Схильність «рятувати» дітей, слабких та постраждалих без врахування їх реальної ресурсності, навпаки сприяє суб'єктивному заглибленню жертви в стан психотравми та подальшій ретравматизації ставленням оточуючого середовища до них як тих хто є «жертвою», що позбавлена сил та ресурсів подальшого посттравматичного зростання і вимушена існувати в статусі «жертви», обираючи залежність від обставин і наявності або відсутності підтримки та допомоги. Слід звернути увагу щодо світового досвіду успішних країн щодо комплексного підходу до соціально-психологічної реалізації осіб із особливими потребами в усіх вимірах повноцінного життя особистості.

В квітні 2022 року була ефективно реалізована авторська програма психологічної допомоги та реінтеграції військовослужбовців бригади НГУ «Рубіж», результатом якої виявилось посттравматичне зростання зазначених військовослужбовців строкової служби, їх подальше бажання підписати контракти та продовжувати військову службу. Кожен з них мав право звільнитись з військової служби, але всі 11 солдат-строковців (100% учасників програми), що пройшли жахи полону РФ, прийняли героїчні рішення продовжити захищати Україну. Неможливо переоцінити наслідки «психологічного щеплення» особового складу підрозділів бригади, який отримала живий приклад незламності духу зазначених побратимів та віри в свої сили в боротьбі із нелюдьми-загарбниками.

Також проводиться апробація програми психологічної допомоги «UTBe v hlavě» – «У тебе в голові» студентам Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně в інокультурному середовищі щодо адаптації та професійного становлення. Серед психологічних проблем, традиційних для студентства для української категорії додалися ще психотравматичні обставини «вимушеної безпорадності», «травми спостерігача», «провини вцілілого» тощо. Не дивлячись на дві радикально протилежних за специфікою програми психологічної допомоги спільним є саме їх психологічний принцип – салютогенез, як фундамент світогляду та відновлення (формування) психологічно цілісної сильної особистості.

Програма захисту ментального здоров'я, що була ініційована О. Зеленською, перш за все, окрім декларування, мала б мати на меті формування в 100% населення країни базових спроможностей самостійного опанування психотехніками подолання руйнівних наслідків стресу війни, в тому числі культуру звернення за фаховою психологічною допомогою; розуміння феномену «посттравматичного зростання» та опанування принципом салютогенезу на всіх рівнях соціально-економічної реалізації як окремих громадян, так і населення України в цілому.

Формування принципів салютогенного мислення є тим нематеріальним екзистенційним ресурсом для подолання різноманітних випробувань у вигляді світоглядної платформи життя кожної сучасної цивілізованої людини.

Івахів О. С.,
заступник начальника науково-дослідного відділу (територіальної оборони)
Наукового центру Сухопутних військ,
кандидат політичних наук

Музика О. О.,
науковий співробітник науково-дослідного відділу (територіальної оборони)
Наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія Сухопутних
військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)

МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА – НЕВІДВОРОТНІСТЬ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Питання міжнародної допомоги в умовах війни є актуальними і надважливими, водночас ще більшої ваги набуває питання цілей, структури та ролі міжнародної допомоги післявоєнному відновленню нашої держави.

Відповідно до Будапештського Меморандуму про гарантії безпеки (від 05.12.1994) між Україною, рф, Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії і Сполученими Штатами Америки, було підтверджено їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. З огляду на недотримання зобов'язань росією та повномасштабну війну проти України більше 50 країн США та Великобританія надають матеріальну, військову та гуманітарну допомогу для забезпечення самооборони, територіальної цілісності та політичної незалежності нашої держави [3].

В сьогоденнішніх умовах, коли до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) віднесено 9 областей (37,5%): Чернігівську, Сумську, Харківську, Донецьку, Луганську, Запорізьку, Дніпропетровську, Херсонську, Миколаївську [5], масштаби і наслідки війни ставлять під загрозу результати соціально-економічного розвитку України, дестабілізують виробництво, порушують канали торгівлі (зокрема, експортні), зменшують інвестиції та призводять до відтоку людського капіталу [1]. Це, у свою чергу, впливає на зменшення ВВП, доходів державного бюджету, кількості платників податків, водночас зростає рівень безробіття та індекс цін. Сукупний вплив цих факторів призводить до соціально-економічної кризи в державі, подолання якої в умовах продовження війни і лише власними силами є неможливим. Відтак фінансова допомога міжнародних партнерів – необхідна умова забезпечення життєздатності української економіки та обороноздатності української армії. Саме підтримка макрофінансового управління та діяльності уряду є ключовим пріоритетом економічної політики під час війни задля обмеження негативного впливу зростання цін, пом'якшення інфляції та зменшення темпів зростання рівня безробіття та бідності. Окрім того, дії агресора призвели до того, що за кордон виїхало, за оцінками експертів, більше 7 млн українців, що має вкрай негативний вплив на поточний та перспективний стан людського потенціалу України.

На сьогоденнішній день допомога іноземних партнерів та міжнародних організацій поділяється на військову, гуманітарну та фінансову. Загалом допомогу Україні в тому або іншому вигляді надали більше п'ятдесяти країн світу, зокрема гуманітарну та фінансову – понад 30 іноземних компаній, а також низка міжнародних організацій. Фінансова допомога – макрофінансування, яке надають міжнародні організації (МВФ, Світовий банк, Європейський інвестбанк тощо), а також уряди інших країн (США, держав ЄС). Військова допомога, яку країни-партнери, які постачають Україні озброєння та військове спорядження, обліковують у грошовому еквіваленті. Міжнародна гуманітарна допомога – комплексний механізм, що охоплює численних донорів, процеси збору та формування потреб, і логістику [2, 3].

Загалом Україна отримує допомогу від 52 країн (194 країни світу (192 члени ООН) (за виключенням рф): фінансову – від 13 країн, що складає 25,0% від загальної кількості країн-партнерів; військову – від 34 країн (65,38% від загальної кількості країн-донорів); гуманітарну – від 40 країн, що складає 76,92% від загальної кількості країн-партнерів.

Подальша фінансова, гуманітарна та військова підтримка усіх країн цивілізованого світу є важливою передумовою перемоги України та її післявоєнного відновлення, оскільки протистояння державі агресору, державі-спонсору тероризму, влада якої нехтує найголовнішими загальносуспільними цінностями, правами і свободами громадян, є надскладним випробуванням.

Задля післявоєнного відновлення Президентом України створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни [4]. Основними завданнями Ради є: 1) розроблення плану заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей із дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини; 2) визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди; 3) підготовка стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [4]. З метою післявоєнної відбудови Україною було ініційовано та проведено ряд Міжнародних конференцій з питань відновлення України Ukraine Recovery Conference (URC), на яких зокрема було представлено українську дорожню карту післявоєнної відбудови України («цільовий план Маршалла» для України) – це унікальний шанс не тільки відшкодувати збитки, завдані війною, а й прискорити економічне зростання та підвищити якість життя [6]. План відновлення узгоджується з роботою Національної ради відновлення та Деклараціями конференцій. У ньому окреслено шість ключових пріоритетних напрямків відновлення економіки України, із загальною потребою у фінансуванні не менше 750 млрд дол. США.

На сьогоднішній день міжнародні партнери можуть підтримати Україну на шляху до повного економічного відновлення, використовуючи такі інструменти: 1) надання макрофінансової допомоги для підтримки стабільності; 2) надання технічної допомоги, зосередженої на узгодженні законодавства ЄС; 3) використання спеціальних фінансових інструментів для забезпечення галузевої трансформації, сумісної з ЄС; 4) страхування військових ризиків для відновлення зруйнованих активів та нових інвестицій; 5) залучення інституційних інновацій ЄС для забезпечення участі України в інституціях ЄС під час процесу вступу; 6) впровадження спільних партнерських проектів для сприяння передачі знань та міжлюдським контактам. Учасники Міжнародних конференцій з питань відновлення України зобов'язалися підтримувати Україну впродовж усього її шляху – від раннього і до довгострокового відновлення та пов'язувати це з європейською перспективою України та її статусом країни-кандидата у члени ЄС.

У сьогоднішніх умовах міжнародна допомога для України – це ресурсна база, щоб подолати наслідки війни, яка надається для реконструкції інфраструктури, інституцій, економіки, вона є необхідною умовою забезпечення життєздатності української економіки та обороноздатності української армії [7].

1. Допомога, відновлення та стійка відбудова: Надання допомоги Україні у задоволенні невідкладних та середньострокових економічних потреб / Неофіційний концептуальний документ, підготовлений працівниками Групи Світового банку, представлений в якості контексту для Міністерського круглого столу на підтримку України на Весняних зборах МВФ і Світового банку 2022 року. World Bank. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cutt.ly/D9i7sR5>.

2. Квятковська О. В. Офіційна допомога як функціональний інструмент реалізації політики міжнародного розвитку. *Панорама політологічних студій*. 2013. Вип. 10. С. 36-46. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pps_2013_10_7.

3. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї / Україна, Російська Федерація, Великобританія, США; Меморандум, Міжнародний документ від 05.12.1994 // Офіційний сайт ВРУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158#Text.

4. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни, затверджене Указом Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022 // Офіційний сайт ВРУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>.

5. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією / Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 309 від 22.12.22, із змінами № 415 від 29.11.2024 // Офіційний сайт ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text>

6. Проект Плану відновлення України (матеріали за тематичними розділами), липень 2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.urb2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

7. Мединська Т. В. МІЖНАРОДНА ДОПОМОГА ЯК ОСНОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ. Мединська Т. В., Боднарюк І. Л., Олійник Н. Р. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. № 73. С. 93-102.

Івченко А. Р.,

курсант

(Національна академія внутрішніх справ)

Козубенко І. В.,

старший викладач кафедри мовної підготовки

(Національна академія внутрішніх справ)

OSINT AS A KEY ELEMENT IN ENSURING UKRAINE'S SECURITY

Information has become a key resource in the modern world, influencing the political, economic, and military power of states. Technological progress has led to instantaneous data exchange and mass access to information, which creates both opportunities and threats to national security. Ukraine, in a state of hybrid war, faces disinformation, cyber attacks, and propaganda aimed at destabilization. Effective countering of information threats is a priority for protecting sovereignty and territorial integrity. OSINT (Open Source Intelligence) helps to collect and analyze publicly available information to counter threats. Active involvement of citizens in OSINT promotes transparency, accountability, and strengthens democracy [1].

OSINT is the process of gathering, analyzing, and using information available from open sources such as media, internet resources, social networks, official documents, scientific publications, and geospatial data. The goal of OSINT is to transform disparate information into useful data for making informed decisions in various fields of activity. Unlike traditional intelligence methods, OSINT is characterized by the availability of sources, legality of actions, speed of obtaining information, and lower cost.

In modern conditions, when Ukraine faces numerous challenges in the information space, Open Source Intelligence (OSINT) has become an integral component of national security. The aggression against our state is not only of a military nature but also informational, aimed at destabilizing the internal situation and undermining citizens' trust in state institutions [3].

The use of OSINT allows for effective counteraction to disinformation and information attacks. By monitoring open sources, government bodies, and special services can quickly detect fakes, analyze their origin and purpose, and promptly respond by disseminating reliable information. This contributes to increasing information literacy among the population and strengthening society's resilience to propaganda.

Moreover, OSINT enhances the responsiveness to potential threats. Quick access to relevant information enables the prediction of events, identification of risks, and making of informed decisions. In the context of hybrid warfare, this is particularly important as the adversary actively uses the information space to achieve its goals.

An important aspect is the cooperation between state bodies and civil society in the field of OSINT. Volunteers, public organizations, and individual activists are actively involved in collecting and analyzing information from open sources. They can complement official data by providing fresh information from the field, identifying anomalies and potential threats. Such interaction enhances the overall ability of the state to face challenges [2].

It is also worth noting the role of OSINT in identifying and documenting war crimes and human rights violations. By applying geolocation data, analyzing photos and videos, it is possible to record facts of aggression and transmit them to international institutions. This increases the responsibility of the aggressor and promotes justice.

Thus, OSINT is a key tool in ensuring Ukraine's national security. Its use not only allows for countering modern threats but also strengthens the trust between the state and citizens, develops civil society institutions, and ensures the sustainable development of the country in wartime conditions.

Effective use of OSINT requires the application of specialized mechanisms and tools. This allows not only the collection of large volumes of data but also the prompt analysis of them to obtain relevant and useful information.

Mass media are a traditional source of open data. Television, radio, print, and online publications provide wide coverage of events, official statements, and analytical materials. The media can be both state-owned and private, which allows for different perspectives on the same event. Websites, blogs, and forums contain a vast amount of data from various fields of activity. For example, corporate websites provide information about companies' activities, their financial reports, development plans, etc. Official documents and databases include legislative acts, decrees, government reports, and statistical data. They are reliable sources of information about state policy, economic indicators, and social programs. Geospatial data includes maps, satellite images, and geolocation information. They are used for monitoring territories, moving objects, and analyzing changes in infrastructure [2].

Given the large volumes of data, specialized software tools are used for effective collection and analysis of information: Collected data requires careful analysis to identify relevant information and draw useful conclusions. Content analysis involves examining textual or media content to identify specific themes, frequency of mentions, and message tone. This helps to understand which issues are relevant and what sentiments prevail in society. Sentiment analysis is used to determine the emotional coloring of the text. This allows for the assessment of the audience's attitude towards certain events or objects. Network analysis focuses on studying relationships between entities: people, organizations, and events. This helps to identify key nodes of influence, network structure, and potential risks. Trend analysis allows for the identification of long-term changes in data and prediction of future trends. This is important for strategic planning and decision-making. A comprehensive approach to analysis, combining different methods and tools, ensures the most complete and accurate understanding of the situation [1].

In the process of collecting and analyzing information from open sources (OSINT), it is important to consider legal and ethical aspects to ensure the legitimacy and ethics of operations. This is particularly relevant for Ukraine, where the security and confidentiality of information are of paramount importance in the context of national security.

National legislation of Ukraine regulates activities related to the collection of information, including OSINT. Specifically, the Laws of Ukraine «On Information», «On Personal Data Protection», and other regulatory acts define the rules for access to information and the protection of confidential data. Organizations engaged in OSINT must comply with these norms to avoid violations and ensure the legality of their actions.

Furthermore, it is important to consider international standards and recommendations in the field of information security and intelligence, such as the Recommendations of the Council of Europe, UN documents, and others. These standards help ensure that actions are in line with international law and ethical norms.

The ethical aspects of OSINT include issues related to privacy, confidentiality, and the use of obtained information. The use of information from open sources should be conducted responsibly, adhering to ethical principles such as respect for human rights and avoiding harm [3].

Privacy protection is one of the key ethical issues in the field of OSINT. Analysts must avoid using personal information that may violate individuals' privacy without their consent. This is especially relevant when analyzing data from social networks, where many users may not be aware that their data can be collected and used within the framework of OSINT.

It is also important to consider ethical issues related to the manipulation of information. OSINT analysts must adhere to the principle of objectivity and avoid using obtained information for disinformation or manipulating public opinion.

Privacy and confidentiality protection is an important aspect when working with open sources of information. Organizations engaged in OSINT must develop and implement measures to protect confidential information and personal data. This may include the use of encryption, data anonymization, and other technological methods of protection.

Additionally, it is necessary to conduct training and professional development for OSINT specialists to ensure they are aware of the legal and ethical aspects of their activities. This will help ensure compliance with legislative norms and ethical standards in the process of collecting and analyzing information.

OSINT plays a critical role in ensuring Ukraine's national security, especially in the context of hybrid warfare, cyber threats, and information campaigns. It allows for the rapid collection of data from open sources to make informed decisions and monitor the situation in real-time. Compliance with legislative norms and ethical principles guarantees the protection of privacy and confidentiality. The development of OSINT should become a priority task for state structures and private organizations in Ukraine. The integration of the latest technologies and professional training of specialists will increase the effectiveness of OSINT. This will help ensure the reliable protection of Ukraine's national interests.

1. Alexander Lanoszka, 'Russian Hybrid Warfare and Extended Deterrence in Eastern Europe', *International Affairs* 92, no. 1 (2016): 178.

2. Акімова Л. М. Етапи становлення економічної безпеки держави: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Державне управління: удосконалення та розвиток: електронне наукове фахове видання*. 2016. № 8. Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1246>

3. Карпенко О.О., Осипова Є.Л. Гібридні загрози та комплексна безпека: навчальний посібник. Укл. Карпенко О.О., Осипова Є.Л. Київ : ТОВ «ТРОПЕА», 2024. 76 с.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ТОРГІВЛІ КВОТАМИ НА ВИКИДИ ПАРНИКОВИХ ГАЗІВ В УКРАЇНІ

Розроблення та впровадження законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо забезпечення функціонування національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів (далі – СТК) відповідно до положень Директиви Європейського Парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 13 жовтня 2003 р. про встановлення СТК у межах Союзу та внесення змін до Директиви Ради 96/61/ЄС (далі – Директива), визначено як одне із завдань, спрямованих на «пом'якшення зміни клімату та забезпечення соціально справедливого та економічно ефективного переходу до низьковуглецевого розвитку держави», у Стратегії формування та реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2035 року, схваленій розпорядженням КМУ від 30 травня 2024 р. № 483-р.

Директива включає два етапи: I – налаштування системи моніторингу, звітності та верифікації парникових викидів (далі – МЗВ), що є важливою передумовою за запровадження і функціонування схеми торгівлі квотами на викиди парникових газів; II – створення СТК.

За принципами організації СТК ЄС – система, що надає державам-учасницям можливість самостійного вибору щодо способів впровадження вимог європейського законодавства на національному рівні та формування відповідних органів. [1]

Для України СТК є абсолютно новим засобом реалізації державної політики в сфері зміни клімату, якому надається значення економічного інструменту стимулювання скорочення парникових газів.[2]

Необхідною передумовою для запуску СТК є наявність в Україні системи МЗВ, оскільки саме на основі цих даних може бути визначено обсяги викидів парникових газів, які суб'єкти повинні будуть покривати придбаними квотами. Правовою основою для її створення є ЗУ «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» (далі – ЗУ № 377-IX) [3]. Створення системи МЗВ покликано охопити достовірні дані про обсяги викидів парникових газів, та може бути використано як для вдосконалення державної екологічної політики, так і для запровадження економічних інструментів регулювання цих викидів.

За підтримки уряду Німеччини через Німецьке товариство міжнародного співробітництва у рамках проекту «Підтримка встановлення СТК парникових газів в Україні» надається допомога щодо створення електронного Єдиного реєстру з МЗВ викидів парникових газів. Уже розпочав роботу електронний сервіс Єдиного реєстру з МЗВ викидів парникових газів з державної реєстрації установок, внесення змін до записів та скасування державної реєстрації установок в автоматичному режимі.

Набрання чинності ЗУ № 377-IX для учасників системи МЗВ зумовило виникнення ряду зобов'язань: 1) оператори повинні зареєструватися у Єдиному реєстрі з МЗВ на виконання вимог та дотримуючись критеріїв для включення установок в систему МЗВ, встановлених у Переліку видів діяльності, викиди парникових газів в результаті провадження яких підлягають моніторингу, звітності та верифікації, затверджені постановою КМУ України від 23 вересня 2020 р. № 880; 2) оператори повинні здійснювати моніторинг та звітність відповідно до вимог; 3) верифікатори повинні здійснювати верифікацію відповідно до процедур та вимог до проведення верифікації звіту оператора.

Як підтверджує досвід держав-членів ЄС, система МЗВ є важливим елементом та передумовою для запровадження ринкових та/або неринкових механізмів сприяння скороченню викидів парникових газів. Але ґрунтуючись на досвіді і практиці ЄС та беручи до уваги необхідність забезпечення репрезентативності та співставлення даних про викиди парникових газів на рівні установок після запуску системи МЗВ парникових газів, тобто з 01 січня 2021 року, слід врахувати, що впровадження СТВ в Україні може бути здійснено не раніше 2026 року.

Окрім того, хоча відповідно до закону, суб'єкти повинні вести облік кількості викидів, які утворюються під час їхньої діяльності, і у 2022 році вони мали подати річний звіт щодо кількості викидів, але рашистське вторгнення обмежило процес збору даних. Внаслідок введення воєнного стану підприємствам було дозволено тимчасово не подавати звіти або ж подавати їх за бажанням. За сучасних реалій має місце складність безпекової ситуації на промисловому майданчику, що, в свою чергу ускладнює роботу верифікаторів, простий обладнання, що призводить до зупинення технологічних процесів, а також недостатність верифікаторів (згідно з реєстром Національного агентства з акредитації в Україні зазначено тільки чотири органи з верифікації, які мають право проводити верифікацію моніторингових

звітів). Як наслідок неналежного МЗВ може стати встановлення неадекватних цілей зі скорочення викидів для підприємств.

Для запровадження СТК важливим є також запровадження Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів (далі – НРПЗ). За Київським протоколом про реєстри викидів та переносу забруднювачів Орхуської Конвенції, ратифікованим ще у 2016 році, Україна зобов'язалась вести свою екологічну політику відкрито, взаємодіяти з громадянами та залучати їх до розв'язання екологічних питань. І хоча у преамбулі закону анонсується запровадження НРПЗ як сервіс для потреб громадян, які зможуть отримувати інформацію та брати участь у формуванні державної екологічної політики у сфері реєстрації викидів, але слід зауважити, що його впровадження матиме і суспільний ефект, так як дозволить державі відстежувати викиди та перенесення забруднювачів у часі та просторі; аналізувати зменшення викидів і встановлювати пріоритети у скороченні та ліквідації потенційно шкідливих викидів; приймати ефективні рішення з питань запобігання та зменшення промислового забруднення. [4, с.267]

Однак, звернення до даних НРПЗ вказує на незначну кількість зареєстрованих об'єктів, попри те, що у законі встановлені граничні строки для цього етапу наповнення реєстру.

Наступним етапом має бути подання звітності. У ст.25 ЗУ «Про НРПЗ» встановлено господарсько-правову, цивільну, адміністративну, кримінальну відповідальність за порушення норм цього Закону (ч.1) та можливість застосування контролюючим органом до оператора адміністративно-господарської санкції у вигляді штрафу за порушення вимог закону у сфері реєстрації викидів та перенесення забруднювачів і відходів (ч.2), але враховуючи умови воєнного стану, слід взяти до уваги законодавче відтермінування (протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни), передбачене пп.1 п.1 ЗУ «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» від 03 березня 2022 р. Тобто подання звітності може бути відкладено, а це, у свою чергу, безпосередньо впливає на темпи запуску СТК.

Виконання усіх заходів є передумовою збереження конкурентоздатності і утримання на ринку в майбутньому. Виходячи з безальтернативності «зеленого» енергетичного переходу та зниження викидів парникових газів, нагальною є необхідність об'єднання з європейським ринком торгівлі квотами, вживання заходів з адаптації економіки держави та учасників з боку емітентів викидів.

Оскільки відповідно до Директиви допускається можливість розподілу квот як безкоштовно, так і шляхом продажу на аукціонах, то в Україні слід розробити механізм з поетапного впровадження цих способів. Першопочатково запровадивши використання безкоштовних квот, це дозволить врахувати технічні можливості щодо декарбонізації різних секторів економіки, так як відсутність технологій у багатьох галузях унеможливило б суттєве скорочення викидів у найближчій перспективі. Безкоштовні квоти також потрібні для так званого запобігання «витоку вуглецю», оскільки в разі суттєвого зростання цін на квоти на викиди є ризик, що вуглецеємні виробництва намагатимуться перенести свою діяльність в інші країни з меншою ціною на квоти на викиди і менш жорстким екологічним регулюванням. [1]

Поступове подальше запровадження плати за квоти теж повинно виходити з міркувань балансу, з тим щоб розмір плати не перетворився на додатковий податок на виробництво, який зменшуватиме конкурентоспроможність підприємств, та загальмує розробку технологій та їх впровадження на виробництві.

Специфіка бюджетних процесів в Україні і пріоритет програм безпеки та повоєнного відновлення вимагають чіткого регламентування та цільового використання доходів від ринку торгівлі квотами, першочергово на компенсацію відсоткових ставок за кредитами на «зелені», інноваційні, кліматично нейтральні проєкти.

Запровадження ринку торгівлі квотами потребує істотної підготовки, якісного планування та співпраці держави і бізнесу. При цьому мета скорочення викидів повинна відповідати цілям економічного зростання та повоєнного відновлення України. Це повинно знайти своє закріплення в оновленому Національно визначеному внеску до Паризької угоди та в Плані відновлення України.

1. Бойко О. Ринок торгівлі квотами на викиди CO₂ в повоєнній Україні: погляд бізнесу. Економічна правда, 2023, 12 грудня. <https://epravda.com.ua/columns/2023/12/12/707587/>

2. Облік викидів парникових газів у 2021 р.: Міндовкілля підготувало роз'яснення для операторів установок. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/oblik-vikidiv-parnikovih-gaziv-u-2021-r>

3. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12 грудня 2019 р. № 377-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20>

4. Ільків Н.В. Діджиталізація правового механізму запобігання зміні клімату. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 4. С.265-270. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/07/APP_04_2024.pdf

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ ЯК УМОВА УЧАСТІ У ПРОВАДЖЕННІ У СПРАВАХ ПРО ВІЙСЬКОВІ АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Факт порушення справи про військові адміністративні правопорушення, вчинене військовослужбовцем, за належного процесуального оформлення, означає юридичний наслідок, який полягає у визнанні даного суб'єкта учасником провадження у справі із процесуальною правоздатністю особи щодо якої ведеться провадження. Ця правоздатність не є універсальною, оскільки зумовлена фактом вчинення правопорушення. Її можна розглядати як універсальну через призму конституційного права на судовий захист за умови оскарження ухвали або рішення у справі про адміністративне правопорушення, захисту під час розгляду справи про військове адміністративне правопорушення. У разі законодавчо виключена можливість обмеження адміністративно-процесуальної правоздатності.

Процесуальна правоздатність у провадженні у справі про військове адміністративне правопорушення представляє публічно-правове явище, знаходиться в прямій залежності від зазначених вище обставин.

Зміст адміністративно-процесуальної правоздатності військовослужбовців не є спеціальним та регламентується загальними нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [1], які формують комплекс прав та обов'язків особи щодо якої ведеться провадження.

Адміністративно-процесуальна правоздатність військовослужбовців перебуває у тісному правовому зв'язку з матеріальною правоздатністю, обумовленою відповідним статусом. Але їх адміністративно-процесуальна правоздатність має менш гарантований рівень правової забезпеченості та регулювання, оскільки не є загальною, має конкретне функціональне призначення, обмежене провадженням у справі про правопорушення.

Саме тому тимчасовий діапазон адміністративно-процесуальної правоздатності цієї категорії суб'єктів не пов'язаний із загальним правилом параметрів фізичного існування фізичної особи, а правоздатність нерозривно пов'язана з провадженням у справі про військове адміністративне правопорушення, як спеціальний різновид адміністративно-юрисдикційного процесу.

Виникнення адміністративно-процесуальної правоздатності доцільно розглядати як наслідок порушення справи про військове адміністративне правопорушення щодо військовослужбовців. Виникнення правоздатності та порушення справи не відбувається одночасно, оскільки статус особи щодо якої ведеться провадження у справі про адміністративне правопорушення, передбачає наявність адміністративно-процесуальної дієздатності.

Адміністративно-процесуальна дієздатність цієї категорії осіб забезпечена безпосередньо їх статусом, що дозволяє говорити, що дефект дієздатності фактично неможливий. Будучи особливими суб'єктами адміністративної відповідальності, військовослужбовці мають особливу адміністративну деліктоздатність, яка підтверджується встановленими КУпАП вилученнями із загального порядку притягнення до адміністративної відповідальності та дозволяє говорити про обмежений імунітет цієї категорії осіб від адміністративної юрисдикції.

Реалізація процесуальної функції захисту багато в чому має патронажний зміст і призначення, створюючи умови реалізації процесуальної правоздатності у провадженні інших учасників. Водночас захисник і представник як самостійні учасники провадження мають власну повноцінну правосуб'єктність, необхідну для захисту чужих прав і законних інтересів.

Умовою належного захисту є наявність в особи, яка здійснює функцію захисту, повної адміністративної дієздатності як передумови процесуальної правоздатності особи, яка здійснює захист прав і законних інтересів інших осіб у провадженні.

Специфіка процесуального статусу прокурора у провадженні впливає з цілей та функціоналу інституту прокуратури в апараті публічної влади та управління. Наповнення цього статусу забезпечують конкретні публічно-владні повноваження, внаслідок чого процесуальна правоздатність прокурора у провадженні у справі про військові адміністративні правопорушення не залежить від матеріальної правосуб'єктності.

Процесуальна правоздатність прокурора показує компетенцію як суб'єкта публічного права, відповідно, наявність у статусі в матеріальних адміністративно-правових відносинах значення для участі у провадженні не має.

Участь у провадженні у справі про військові адміністративні правопорушення осіб, які сприяють вирішенню справи, передбачає певний функціональний зміст.

Умовою участі у провадженні у справі про військове адміністративне правопорушення свідка є наявність здатності сприймати, зберігати та повідомляти інформацію про події. А участь у провадженні експерта, фахівця, перекладача є наявність спеціальних знань у певній галузі.

Виникнення процесуальної правосуб'єктності зазначених осіб обумовлено наявністю фактичних спеціальних знань, певного рівня психофізіологічного розвитку, що дозволяє виконувати відповідні процесуальні функції.

Відсутність відповідного нормативного закріплення не тягне конкретних процесуальних проблем, що можна інтерпретувати як відсутність окремих теоретичних основ адміністративно-процесуального права.

Спроможність мати процесуальні права і обов'язки у провадженні у справі про військове адміністративне правопорушення прокурора, захисника та представника, свідка, експерта, фахівця, перекладача обумовлена наявністю власної можливості.

Кодекс адміністративного судочинства України [2] та КУпАП наділяє всіх учасників провадження для кожної процесуальної форми участі комплексом прав, які породжують кореспондуючі обов'язки, що забезпечує залучення до процесу з різними процесуальними цілями.

Форми участі, комплекси прав і обов'язків, процесуальна діяльність осіб, залучених у провадження, різні за змістом та обсягом, але становлять єдність загального контенту провадження у справах про військові адміністративні правопорушення, де кожен учасник провадження має право вимоги належної поведінки від інших учасників провадження, з якими він вступає в адміністративно-процесуальні відносини.

Суб'єктом провадження виступає особа, наділена конкретними процесуальними функціями, які відповідають встановленій законом процесуальній формі. Процесуальний статус кожного із суб'єктів зумовлений обсягом та змістом процесуальної правосуб'єктності в єдності процесуальної правоздатності, процесуальної дієздатності, процесуальних прав та обов'язків, що впливають з умов та передумов його залучення у провадження у справі про військове адміністративне правопорушення.

Відповідно, є підстави говорити про єдність природи суб'єкта провадження як особи з адміністративно-процесуальною правосуб'єктністю та як встановленої законом процесуальної форми залучення у провадження з конкретною процесуальною функцією, що у поєднанні дозволяє виділити дві групи суб'єктів судового провадження: суб'єкти адміністративної юрисдикції, суд; безпосередньо учасники провадження, зацікавлені в юридичному результаті справи та особи, які сприяють відправленню правосуддя.

Як особливості судового провадження можна вказати на специфіку визначення підсудності суду справ про військові адміністративні правопорушення та на специфіку матеріальної та процесуальної правосуб'єктності особи щодо якої ведеться провадження у справі.

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/stru#Stru>

2. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>

Іус Е. В.,

заступник начальника відділу процесуального керівництва,
підтримання публічного обвинувачення та нагляду за додержанням
законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності
управління нагляду за додержанням законів Національною поліцією
України та органами, які ведуть боротьбу з організованою злочинністю,
і щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту
(Прокуратура Автономної Республіки Крим та міста Севастополя)

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН

Кваліфікація порушення права на справедливий суд за ст. 438 КК України, як інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Застосування норм МГП для кваліфікації порушення права на справедливий суд.

Впровадження комплексного підходу до оцінки критеріїв порушення права на справедливий і офіційний процес на тимчасово окупованій території з урахуванням гарантій, визначених Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни та додаткових Протоколів до неї, Європейською Конвенцією з прав людини.

Недотримання принципу законності в діяльності органів судової влади, включаючи порушення державою-окупантом норм МГП під час створення судів на тимчасово окупованій території, порядку призначення суддів в органи окупаційної влади та гарантії суддівської незалежності в контексті положень, визначених ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини.

Так, у справі Україна проти РФ (щодо Криму), ЄСПЛ встановив, що суди на території Криму не можна вважати «створеними відповідно до закону» у значенні статті 6 Конвенції.

Таким чином, державою-окупантом порушено основоположний принцип законності ще на етапі створення так званих судів на тимчасово окупованій території.

Заборона для окупаційної держави змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, визначена ст. 54 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

Порушення права на захист підозрюваних, обвинувачених осіб під час здійснення кримінального провадження щодо них правоохоронними органами окупаційної влади та судового розгляду.

Відсутність зафіксованого належним чином моменту затримання особи, фальсифікації з боку так званих працівників оперативного підрозділу та слідства під час складання таких протоколів, отримання показань під впливом фізичного та психічного тиску, з подальшим залученням захисників за призначенням з метою дотримання видимості реалізації особою своїх прав, та зафіксовані факти численних змін захисників.

Несвоєчасне призначення захисника після отримання викривальних свідчень особи ставить під сумнів питання належності та допустимості доказів, на яких ґрунтується обвинувальний висновок органів окупаційної влади, та, у свою чергу, порушує презумпцію невинуватості.

Порушення принципів публічності, рівності сторін та змагальності під час здійснення судочинства на тимчасово окупованій території (випадки заборони безпосередньої участі обвинувачених під час судових засідань, упередженість під час розгляду клопотань та допиту свідків сторони захисту, відсутність можливості подавати докази, тощо).

Застосування незаконно створеними правоохоронними органами та судами на тимчасово окупованій території, так званої ретроспективи під час кваліфікації та подальшого досудового розслідування злочинів на прикладі кейсів щодо порушення права на справедливий суд за процесуального керівництва прокуратури Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.

Незабезпечення в ході слідства та під час судового розгляду таким особам всіх необхідних прав та засобів захисту, обмеження їх права надати докази та допитувати свідків. ґрунтування обвинувальних вироків на показаннях «залегенованих свідків», без можливості їх фактичної перевірки чи спростування.

Розгляд кримінальних справ судами на ТОТ АР Крим без залучення перекладачів за наявності неодноразових заяв про їх залучення самими обвинуваченими та їх захисниками.

Засудження осіб, які перебувають під захистом Женевських конвенцій за вчинення злочинів, що мали місце до початку збройного конфлікту та тимчасової окупації півострова Крим за законодавством держави-окупанта.

Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Враховуючи згадане вище, та з огляду на необхідність забезпечення ефективного судочинства, суди окупованої території продовжуватимуть виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень, визначених цим законодавством (ст. 64 Конвенції 1949 р.).

Суди повинні діяти лише відповідно до тих законодавчих положень, які були чинними до моменту скоєння правопорушення і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу відповідності покарання правопорушенню (Стаття 67 Конвенції 1949 р.)

Разом з тим, відповідно до ст. 70 Конвенції окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки або переконання скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни.

У контексті окупації Криму, РФ, як окупаційна держава, не мала права втручатися у порядок здійснення правосуддя українськими судами.

Основні проблеми та виклики під час досудового розслідування кримінальних правопорушень за фактами порушення права на справедливий суд.

Складнощі при доведенні співучасті у вчиненні кримінальних правопорушень зазначеної категорії, органів досудового розслідування, державних обвинувачів та суддів, комплексного підходу до оцінки кримінального переслідування окремої категорії осіб, як продовження політики країни-окупанта.

Доказування порушення прав на справедливий і офіційний судовий процес в контексті незаконного кримінального переслідування громадян України за злочини загальнокримінальної спрямованості, в той час коли притягнення до кримінальної відповідальності в дійсності обумовлене метою переслідування проукраїнськи налаштованого населення.

Здійснення досудового розслідування за відсутності доступу до території, закриті судові процеси, складність в отриманні матеріалів досудового слідства незаконно створених правоохоронних органів та судових справ, допиту свідків та близьких осіб засуджених. Можливі переслідування осіб на ТОТ при співпраці з українськими правоохоронцями.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Юридична газета онлайн. Рішення ЄСПЛ по Криму: що означає для України. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodniy-arbitrazh-ta-adr/rishennya-espl-po-krimu-shcho-oznachae-dlya-ukrayini.html>

3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

OPTIMIZATION OF THE SYSTEM OF MEDICAL SUPPORT FOR MILITARY PERSONNEL ON THE FRONT LINE IN THE CONDITIONS OF MODERN ARMED CONFLICT: PROBLEMS AND SOLUTIONS

The current armed conflict is characterized by high intensity of hostilities, the use of advanced weapons and the mixed nature of combat operations. These factors pose serious challenges to the medical support system for military personnel on the front line, which requires constant improvement and adaptation. [1] The high dynamism and speed of combat operations make it difficult to provide timely medical care to the wounded.

The use of high-precision weapons, drones, and snipers leads to an increase in the number of serious injuries and traumas.

The mixed nature of combat operations (urban warfare, raids, ambushes) requires different approaches to organizing medical support.

The prevalence of mine-blast wounds, which are often multiple and severe. Injuries caused by shrapnel and bullets, which can lead to significant blood loss and infection. [3] Thermal burns that require specialized treatment. Combined injuries that combine different types of injuries. Psychological trauma and post-traumatic stress disorder that require timely diagnosis and treatment. Limited time to help the wounded, which can lead to their deaths. [5] Lack of medical personnel on the front line, especially qualified surgeons and anesthesiologists. Problems with logistics and evacuation of the wounded due to the difficult combat situation and the destruction of infrastructure. Insufficient supply of medical equipment and materials, especially modern and specialized ones. Training in tactical medicine and first aid in combat. Training in the use of modern medical equipment and technologies. Advanced training in psychological assistance and rehabilitation. Regular trainings and exercises for medical personnel. Use of modern bandages and hemostatic agents. Provision of immobilization and breathing support equipment. Equipping medical units with modern diagnostic equipment, such as portable X-ray machines and ultrasound scanners. [3] Providing medical transportation, including armored vehicles and helicopters. Creating clear protocols and algorithms for evacuating the wounded from the battlefield. Use of modern vehicles, including helicopters and armored vehicles. Optimization of evacuation routes and collection points for the wounded. Creation of a system of medical triage of the wounded according to the degree of severity. Use of telemedicine for remote counseling and diagnosis. Use of artificial intelligence to analyze data on the condition of the wounded and predict their needs. Use of 3D printing for the manufacture of customized prostheses and implants. [2] Developing and implementing the latest medical technologies, such as blood substitutes and burn treatment products. Volunteer assistance in collecting and delivering medical supplies and equipment. Training military personnel in first aid skills. Support for medical facilities and rehabilitation programs. Public control over the provision of medical care to the military. Improving the quality and accessibility of medical care at all stages - from the battlefield to medical facilities. Introduction of the latest medical technologies and treatment methods. Developing a system of psychological support and rehabilitation for military personnel. Ensuring effective cooperation between military medical services, civilian medical institutions and volunteer organizations. [5] Optimizing the system of medical support for servicemen on the front line is a critical task for preserving the lives and health of Ukraine's defenders. Solving this problem requires a comprehensive approach, combining the efforts of the state, medical professionals, volunteers and civil society.

1. Толстоносов Д.Ю., Стащук І.В. Медичне забезпечення військовослужбовців під час ведення бойових дій // Вісник Київського інституту національної гвардії України. – 2023. – Вип. 10. – С. 161–168. URL: <https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/67>.

2. Король С.О., Верба А.В. Роль та значення медичної евакуації в системі лікувально-евакуаційних заходів медичного забезпечення ЗС України під час АТО/ООС // Збірник наукових праць Української військово-медичної академії. – 2020. 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/345938181_Rol_ta_znacenna_medicnoi_evakuacii_v_sistemi_likuvalno-evakuacijnih_zahodiv_medicnogo_zabezpecenna_ZS_Ukraini_pid_cas_ATOOS

3. Досвід та уроки медичного забезпечення Збройних Сил України під час антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил // Військова медицина України. – 2021. – Т. 21, № 1. – С. 8–15. URL: <https://camjournal.com/index.php/journal/article/download/8/3/>

4. Доктрина медичного забезпечення Сил оборони України // Спротив G7. – 2021. – 35 с. URL: https://sprotyv7.com.ua/wp-content/uploads/2024/06/2_%D0%A1%D0%9F-4-003501.01-%D0%94%D0%9E%D0%9A-%D0%9F%D0%A0%D0%98%D0%9D%D0%A6-%D0%86-%D0%9F%D0%9E%D0%9B-%D0%9C%D0%95%D0%94-%D0%97%D0%90%D0%91-%D0%A1%D0%98%D0%9B-%D0%9E%D0%91.pdf

5. Медичне забезпечення Збройних Сил України під час антитерористичної операції. Ч. 1 // Електронна медична бібліотека. – 2022. – 150 с. URL: https://emed.library.gov.ua/wp-content/uploads/tainacan-items/8476/27_860/Medychne-zabezpechennia-ZSU-pid-chas-antyterorystychnoi-operatsii.-CH.1.pdf

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ І БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

Сучасність доводить, що проблематичним аспектом розвитку України в умовах воєнних викликів виступає соціально економічний розвиток, який має суттєвий вплив на рівень безпекового середовища життєдіяльності суспільства. Громадяни суспільства потерпають від чинників негативного впливу, котрі породжені активними воєнними діями в країні. Порушуються не лише конституційні права громадян, а, й існуючі правові норми розвитку суспільства взагалі. Гостро постає питання перегляду ряду нормативно правових актів, які забезпечували різні аспекти соціально-економічного розвитку країни. Водночас, постає питання переосмислення суспільством у цілому і кожним громадянином країни окремо негативних наслідків війни з метою подолання їх у майбутньому. Цілком зрозумілим є той факт, що без деталізованого визначення змістовності загроз та небезпек, які існують в реальних умовах соціально – економічного розвитку винайти шляхи їх нівелювання практично не можливо, що і підкреслило актуальність та сучасність обраного напрямку вивчення.

Проблема соціально-економічного розвитку і безпеки України не є новою, проте не втрачає своєї актуальності в наукових розробках різного формату. Доволі часто питання соціально-економічного розвитку і безпеки стають предметом дослідження як у монографічних та дисертаційних дослідженнях, так і в якості обговорення на дискусійних наукових платформах. Молоді вчені результати своїх досліджень з даної проблеми оприлюднюють на Міжнародних та Всеукраїнських конференціях та в періодиці фахового спрямування. До складу науковців, які переймалися зазначеної проблеми варто включити таких як А.Л. Помаза-Пономаренко [1], О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, Ю.С. Залознова, Я.В. Остафійчук [2], Д.А. Біленець, В.С. Веселий, К.А. Возняковська, Т.А. Латковська [3], О.С.Білоус, Т.М. Королюк, П.Я. Хомин, А.С. Сверстюк [4] та інші. Віддаючи належне теоретичній і практичній цінності попередніх наукових здобутків, питання дослідження соціально-економічного розвитку і безпеки України в надзвичайних умовах все ще залишаються актуальними і сьогодні.

Перш ніж звернутися до проблематичного сегменту соціально-економічного розвитку і безпеки країни варто встановити сутнісний зміст його як понятійної категорії. З цього приводу доволі змістовно розкриває зазначене поняття « соціально-економічна безпека держави» Ю.С. Гурова [5]. Науковець розкриває сутнісний зміст категорії як «...здатність держави утримувати економічний розвиток на належному рівні, зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, в той же час забезпечувати високий рівень соціальної якості життя людського ресурсу, який відповідає усім необхідним кількісним і якісним критеріям, для стабільного ефективного функціонування держави, стійкого економічного зростання, високого рівня міжнародної конкурентоспроможності, та забезпечення сталого розвитку»[5].

В контексті проблематичного аспекту варто звернути увагу на ризики та загрози наступного змісту:

по-перше, виникнення демографічної кризи через велику кількість загиблих як військових працездатного віку, так і мирних жителів, масова міграція за кордон кваліфікованих кадрів, внутрішнє переміщення населення, низький рівень народжуваності малечі;

по-друге, ускладнення умов життєздатності населення через масштабні руйнування житлових будинків, промислових об'єктів, транспортних і енергетичних систем, а, як наслідок, відсутність або часткова втрата базових комунальних послуг, таких як електропостачання та водопостачання;

по-третє, значний рівень безробіття, відсутність можливості працювати за спеціальністю внутрішньо переміщених осіб, втрата робочих місць на окупованих та прифронтових територіях, скорочення промислового виробництва та пошкодження ключових економічних об'єктів, що ускладнює нормальне функціонування економіки; практично зупинено програму формування нових робочих місць тощо;

по-четверте, постійне зростання інфляційного тиску на економічний сегмент розвитку країни, наявність колапсу в багатьох галузях промисловості, знизилася купівельна спроможність населення, зріс рівень бідності, велике навантаження відчули бюджети різних рівнів, які не в змозі забезпечити в повному обсязі фінансування соціальних потреб населення, втрата підприємств, їх руйнування значно скоротили податкові надходження до бюджетів, що призвело до зростання їх дефіцити тощо.

Зазначений перелік не є вичерпним так як соціально-економічний аспект і безпека країни охоплює доволі розгалужений спектр розвитку. Звертаючи увагу на освітній сегмент, котрий є визначальним

в розвитку кожної країни доцільно констатувати втрату: великої кількості навчальних закладів були пошкоджені або повністю знищені, що обмежило доступ до навчання багатьох учнів і студентів; частина викладацького складу покинула країну або переїхала в інші регіони; зниження якості надання освітніх послуг через введення дистанційної форми навчання тощо.

Беззаперечним є той факт, що соціальна та економічна безпеки України в умовах війни пройшла швидку адаптацію до нових викликів, спрямовану на підтримку підприємницького сектору та найуразливіших категорій населення. Слід віддати належне законодавцю, котрий вніс достатню кількість правових ініціатив здатних позитивно вплинути на соціально – економічний розвиток і безпеку.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити ряд висновків. По-перше, соціально-економічний розвиток і безпека країни знаходяться в залежності від наявних воєнних викликів. По-друге, визначений рівень соціально-економічної безпеки країни можливо досягти лише за умови постійного адаптування заходів націлених на зниження, а в окремих питаннях нівелювання ризиків і загроз, які спровоковані війною в країні. По-третє, вирішення поставленої проблеми лежить в площині законодавчої системи з позиції адаптації до надзвичайних умов розвитку та переосмислення рольового сегменту соціально-економічного сегменту на рівень життєздатності країни в майбутньому.

1. Помаза-Пономаренко А.Л. Соціальний розвиток і безпека регіонів: державно управлінські аспекти: монографія. Харків: Видавництво «Діса плюс», 2017. 270 с.

2. Формування стійкого соціально-трудоного розвитку в умовах воєнного стану та цифрових трансформацій: монографія / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, Ю.С. Залознова, Я.В. Остафійчук, та ін. Київ: НАН України, Ін-т економіки пром-сті 2024. 382 с.

3. Національна безпека України в реаліях масштабної військової агресії: колективна монографія / Д.А. Біленець, В.С. Веселий, К.А. Возняковська, Т.А.Латковська та ін. ; за заг. ред. К.А.Возняковської. Чернівці: Чернівецькі навч. наук. юрид. ін -т 2024. 420 с.

4. Розвиток соціально-економічних систем в геоeкономічному просторі : колективна монографія / О.С.Білоус, Т.М. Корольок, П.Я.Хомин, А.С. Свєрстюк та ін.; за ред. д.е.н., проф. С.М. Співака. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2024. 318 с.

5. Гурова Ю.С. Соціально-економічна безпека України: визначення, виклики, шляхи подолання, міжнародний досвід. *Ефективна економіка*. 2024. URL:file:///C:/Users/Alex/Desktop/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%201.pdf

Казан Е. М.,

доцент,

кандидат історичних наук, доцент

(Національна академія Сухопутних військ)

Заболотнюк І. О.,

професор кафедри тактики

(Національна академія Сухопутних військ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ РОСІЇ

Посттравматичний стресовий розлад (далі ПТСР) серед комбатантів є однією з найгостріших проблем суспільства, яке веде війну чи вже завершило

її. Під час відбиття російської агресії ця проблема у повен зріст постала й перед Україною. Станом на 2016 рік розповсюдженість ПТСР в Україні серед учасників бойових дій становила 10-15% на червень 2017р. ПТСР уразив 60-70 тис. учасників АТО, що за словами військового психолога, полковника ЗСУ Олега Скрипіна, становить 20-25% від загальної кількості учасників АТО. Низка досліджень доводить, що ПТСР становить від 10 до 50% всіх медичних наслідків бойових дій. Ним страждали 29-45% ветеранів Другої світової війни, 25-30% ветеранів в'єтнамської війни. Науковцями доведено, що вплив бойового стресу провокує ранню смерть від соматичних хвороб, навіть незалежно від ПТСР, але ПТСР удвічі збільшує захворюваність на серцеві хвороби у ветеранів бойових дій.

ПТСР-реакція на перенесений бойовий стрес. Особиста загроза життю, вимушене вбивство людини, серйозне поранення, смерть або поранення товариша, каліцтво все це приводить до формування в майбутньому ПТСР. Його прояви: нав'язливі спогади, повторні переживання психотравмуючих подій, депресія, сексуальна дисфункція, агресія, фобії, сні «бойового характеру», відчуття провини перед загиблими товаришами, втрата інтересів, відчуженість. В інвалідів це доповнюється проблемами фізичного характеру в результаті поранення. Учасникам бойових дій притаманні також безпричинні спалахи гніву, напади страху і тривоги а також повторювані яскраві сні бойових ситуацій та нічні жахіття, нав'язливі спогади про пережиті бойові події, що супроводжуються важкими переживаннями.

Але основна причина полягає в тому, що в ході участі у бойових діях людина (чоловік, жінка, дитина) отримує психологічну, а інколи психофізичну травму, яка потребує ретельного вивчення і лікування, тривалого лікування щоби повернути особистість до мирного суспільства. І суспільство має прийняти комбатанта (постраждалого) з його зламанною психікою, підтримати у різних сферах. Психіка людей перебудована під потреби війни і є непристосованою до мирних обставин. Потужним фактором психічної травматизації є поранення, які дають інвалідність.

На тлі таких обставин велика вірогідність появ суїцидів серед учасників бойових дій, що є небезпечним як для самих учасників, так для їх рідних та близьких і безперечно для суспільства в цілому. У своїх проявах ПТСР становить певну тріаду – флешбеки, агресія, депресія, розповіді. Людина може проявляти агресію по відношенню до інших. Флешбеки несподівані, викликані тригером, супроводжуються панічною атакою або панічним нападом: людина може навіть бачити візуальні такі галюцинації, що вона перебуває в окопі або на позиції. Для ПТСР характерне порушення сну, тому для регуляції сну хтось починає вживати алкоголь, хтось психоактивні речовини. ПТСР викликає депресію, під час якої виникають суїцидальні думки або суїцидальні спроби [1].

Для профілактики ПТСР та лікування наслідків бойового стресу комбатантам, що прибули з зони бойових дій, перед прибуттям в цивільне життя необхідно пройти реабілітацію за програмою декомпресії. Ця програма-це західний, американський досвід. Перш ніж прийти в мирне життя людина проходить обстеження, реабілітацію впродовж від одного до трьох місяців в реабілітаційному центрі, де з нею працює психолог, психіатр і невролог. В Україні вже є кілька центрів, що працюють за цією методикою, але вони не можуть забезпечити всіх. Таким є психологічний центр «Equilibrium» в Одесі, де завдяки підтримці міжнародних партнерів, послуги надаються безкоштовно [1].

Важливе значення має також боротьба з гострим стресом та кризовими ситуаціями. У Києві Мілітарі Хабі запрацювали мобільні бригади соціально-психологічної допомоги для учасників бойових дій та членів їхніх родин. Вони показали свою ефективність.

Мобільні бригади сформовані для надання послуг кризової та екстреної допомоги, першої психологічної допомоги, мають сприяти в подоланні кризової ситуації учасникам бойових дій. В бригаді є

психолог, фахівець з соціальної роботи. Крім того, діє кризовий центр Соціотерапія», де лікують пацієнтів з гострим стресом, викликаним війною і діють програми психологічної реабілітації осіб з ПТСР [2].

З вересня 2022 року розпочато пілотний проєкт щодо надання послуг із психологічної реабілітації військовослужбовцям Збройних Сил України в Державному закладі «Центр психічного здоров'я та реабілітації ветеранів «Лісова поляна» Міністерства охорони здоров'я України». Зокрема, психологами Центру розроблена комплексна соціально-психологічна програма реабілітації саме для осіб, які звільнені з полону. Після повернення з районів бойових дій з усіма військовослужбовцями проводиться декомпресія як стартовий етап психологічної реабілітації. Психологи проводять індивідуальне психологічне діагностування, відбирають військовослужбовців, які потребують реабілітації і скеровують до закладів охорони здоров'я в системі Міністерства оборони України чи іншого підпорядкування.

На сьогодні у Збройних Силах України напрацьована практична складова психологічного забезпечення. Зокрема, у військових частинах є штатні групи контролю бойового стресу. Наразі має місце недокомплектованість посад фахівцями, їх близько 70 % [3].

Тим часом Міністерство оборони анонсувало пілотний проєкт психологічної реабілітації військовослужбовців. Відновлення триватиме 14 днів. З пацієнтами працюватиме команда з 12-15 осіб, серед яких будуть військові та цивільні психологи, лікарі первинної медичної допомоги, які в разі необхідності скерують на спеціалізовану медичну допомогу до потрібного фахівця, спортивні тренери та реабілітологи[4].

Отже, психологічна реабілітація комбатантів стартувала і набирає швидких обертів, адже повернення суспільства з війни до мирного життя – вимога сьогодення і проблема, яку необхідно вирішувати нагально. Це одне з першочергових завдань сучасної військової медицини.

1. «Період декомпресії» та ПТСР: якою має бути психологічна реабілітація-адаптація для військових. Режим доступу: URL: <https://suspilne.media/odesa/695836-period-dekompresii-ta-ptsr-akou-mae-buti-psihiologicna-reabilitacia-adaptacia-dla-vijskovih/> (дата звернення: 04.02.2025)

2. Реабілітація, працевлаштування, проблеми з рідними: у Києві працюють мобільні бригади психологічної допомоги військовим. Режим доступу: URL: <https://suspilne.media/kyiv/694800-reabilitacia-pracevlastuvanna-problemi-z-ridnimi-u-kyevi-pracuut-mobilni-brigadi-psihiologicnoi-dopo> (дата звернення: 04.02.2025)

3. Психологічна реабілітація військових після полону: роз'яснення. Режим доступу: URL: <https://armyinform.com.ua/2023/05/09/psychologichna-reabilitaciya-vijskovyh-pislya-polonu-rozjasnennya/> (дата звернення: 04.02.2025)

4. Міноборони планує психологічне відновлення військових, можна буде з родинами. Як це працюватиме. Режим доступу: URL: https://lb.ua/health/2024/11/04/642595_minoboroni_planuie_psihiologichne.html (дата звернення: 04.02.2025)

Казміренко В. П.,
професор кафедри педагогіки, психології,
медичного і фармацевтичного права,
доктор психологічних наук, професор
(Національний університет охорони здоров'я України
імені П. Л. Шупика)

Казміренко Л. І.,
професор кафедри психології ННПП,
кандидат психологічних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ОСОБИСТІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Життєдіяльність українського суспільства в умовах оголошення воєнного стану, беззаперечно, слід відносити до екстремальних (особливих, виняткових, надзвичайних) ситуацій. Здійснюючи суттєвий психологічний вплив на військовослужбовців, такі ситуації створюють труднощі у вирішенні професійних завдань, позначаються на успішності дій, вимагають від учасників психологічної стійкості та особливої підготовленості.

Оминаючи розгляд об'єктивних складових екстремальності, звернемося до розгляду суб'єктивних (екстремально-психологічних) чинників. Видається, що можна виділити дві групи таких чинників.

1. Екстремальні морально-психологічні чинники:

- розуміння свого громадянського обов'язку в відновленні порядку;
- велика значимість подій, що відбуваються, розуміння особистої причетності до них;
- усвідомлення відповідальності за свої рішення і дії, необхідність досягнення професійного результату;
- загальна дезорганізація життя на території, у населеному пункті, незвична поведінка громадян (паніка, істеричні реакції, агресивність та ін.);
- вплив людських втрат, як товаришів по зброї, так і цивільного населення (загибель і горе людей, страждання, матеріальні збитки, заклики на допомогу та ін.);
- колективізм, солідарність, що виражаються в розумінні необхідності діяти спільно та узгоджено, надавати взаємну підтримку і допомогу;
- активізація кримінального елемента (мародерство, крадіжки, пограбування, розбійні напади та ін.).

Ця група чинників чинить значний морально-психологічний вплив, вимагаючи від військовослужбовців високої морально-психологічної підготовленості, мобілізованості, стійкості, самовладання.

2. Екстремальні професійно-психологічні чинники спричиняють загальний вплив на психіку, що гальмує напрацьовані раніше вміння і навички, які успішно виконувалися у навчальних умовах. До них належать:

- незвичайність – екстремальні ситуації підвищеної складності відрізняються унікальністю, що вимагає не шаблонних дій, а винахідливих вчинків на межі своїх можливостей;
- раптовість – зміна ситуації відбувається різко й неочікувано, що вимагає постійної готовності до ускладнень, пильності, уміння не розгубитися;
- дефіцит часу – необхідність діяти негайно й адекватно, не відстаючи від темпу зміни обстановки і розвитку подій;
- високі навантаження – потребують комплексного залучення всіх своїх можливостей (не лише фізичних, але й когнітивних, емоційних, вольових), причому нерідко це відбувається в умовах депривації (порушення режиму харчування, відсутність умов для відпочинку і сну, дотримання особистої гігієни тощо);
- тривалі навантаження – перебування в «польових умовах» завжди супроводжується відчуттям постійного поспіху, що заважає вирішенню складних завдань; необхідністю спілкування з «важкими» людьми, порушенням запланованих термінів, відсутністю функціональних перерв;
- невизначеність – практично завжди має місце інформаційна невизначеність, неясність інформації (істотної і несуттєвої, достовірної і застарілої, визначеної і суперечливої).

Зазначене дозволяє стверджувати, що перебування в екстремальних умовах спричиняє значні, а інколи й граничні навантаження на психіку і поведінку військовослужбовця. Він напружено сприймає та оцінює ситуацію, робить для себе висновки та приймає рішення, визначає особливості поведінки та прогнозує особливості поведінки іншої сторони/сторін, мобілізує власні ресурси та долає внутрішні

труднощі і коливання, підкоряє свою поведінку службовому обов'язку і вирішенню професійних завдань. Зміни в його психіці неминуче призводять і до змін професійної поведінки, причому ця залежність не однозначна.

Польові спостереження підтверджують, що екстремально-психологічні чинники впливають на психіку морально і психологічно підготовленого військовослужбовця – позитивно, тобто мобілізуючим чином. Ознаками такої мобілізації слід вважати:

- максимально можливі прояви своїх сил і можливостей в процесі вирішення професійних завдань;
- енергійність, активність і наполегливість у досягненні мети;
- «діяльнісний максималізм», що виявляється в прагненні досягти найвищого і безумовного результату;
- підвищена пильність, уважність, спостережливість, швидка і чітка робота думок;
- зібраність і постійна готовність до будь-яких несподіванок;
- стійкість до тимчасових невдач та ін.

Тому професійна поведінка таких військовослужбовців характеризується високою якістю і результативністю, а самі вони в екстремальних умовах переживають професійний азарт і задоволення.

В свою чергу, екстремально-психологічні чинники впливають на психіку морально і психологічно недостатньо підготовленого військовослужбовця – негативно, тобто демобілізуючим чином. Їх психічна діяльність характеризується:

- переходом інтенсивності психологічного напруження за межі корисності;
- уповільненістю або хаотичністю реагування;
- підпорядкуванням своєї поведінки мотиву уникнення невдачі за будь-яку ціну, загостренням інстинкту самозбереження, що може стати єдиною спонукою поведінки;
- негативними змінами в динаміці психічних пізнавальних та емоційно-вольових процесів;
- постійним почуттям слабкості, втоми, безсилля;
- зростанням дратівливості, втратою контролю над собою та ін.

Перехід через межу корисності напруження і поява перенапруження є ознаками, в першу чергу, дистресу, за якого поведінка особи стає стереотипною та недоцільною. Граничне напруження призводить до фатальних помилок, а позамежове – до деструкції всієї психічної діяльності (втрата здатності розуміти навколишнє, ступор, заціпеніння, повна пасивність і байдужість або ж – панічна, безглузда, хаотична поведінка).

Втім, практичний досвід дозволяє стверджувати, що при якісній морально-психологічній і професійно-психологічній підготовці, при серйозній особистій роботі військовослужбовця над собою всі можливі негативні впливи екстремальних умов можуть бути успішно нейтралізовані.

Казміренко Л. І.,
професор кафедри психології ННПП,
кандидат психологічних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

Власенко С. Б.,
доцент кафедри психології ННПП,
кандидат психологічних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОПРОФІЛАКТИКИ ВІДХИЛЕНЬ У ПОВЕДІНЦІ ОСІБ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ПСИХІЧНУ ТРАВМУ

Вплив воєнних дій на психіку особистості прийнято визначати як руйнівний. Наслідки такого впливу можуть варіювати від непомітних та слабковиражених відхилень у поведінці до психотичних розладів при виникненні яких особистість потребує не лише психологічної допомоги та підтримки, а комплексного медикаментозного та психотерапевтичного впливу. Саме тому проблема профілактики відхилень у поведінці осіб, які піддалися психічній травматизації, на сьогодні постає надзвичайно гостро.

Станом на сьогодні в Україні проблема профілактики девіацій, що виникли внаслідок психотравматичного впливу на психіку особистості, залишає багато недосліджених питань. Дана проблема досліджувалася переважно у роботі із військовослужбовцями. Зокрема можемо відмітити наукові та методичні праці таких дослідників як Л. Гачак-Величко, І. Гузенко, М. Дичко, О. Кокун, О. Колесніченко, В. Мушкевич, М. Лукашенко, Н. Опанасенко, О. Охременко, О. Ролюк, А. Романишин, О. Шемчук, А. Шиліна та інші.

Метою нашої доповіді є розкриття поняття психологічної профілактики відхилень у поведінці осіб, що пережили вплив травмівних подій, оглядова характеристика видів, методів та заходів психопрофілактики.

Поняття психологічної профілактики визначають як систему заходів превентивного впливу, що спрямовані на охорону психічного здоров'я як кожної окремої особистості, так і населення в цілому, попередження неблагополуччя у розвитку людини, групи, суспільства, а також створення психологічних умов, які сприятимуть гармонізації такого розвитку. Основною метою психопрофілактичного впливу слід вважати попередження виникнення або полегшення протікання нервово-психічних, психічних розладів та поведінкових відхилень.

Існують загальноприйняті підходи до виділення основних видів психопрофілактики. Так, в залежності від рівнів, на яких реалізується психопрофілактичний вплив, виділяють первинну, вторинну та третинну психопрофілактику. В залежності від специфіки проблеми можемо виділяти загальну та спеціальну психопрофілактику. Також можна виділити індивідуальну та групову форму психопрофілактичної роботи. Як індивідуальна, так і групова робота можуть бути реалізовані на усіх рівнях.

До групових форм психопрофілактики відносяться психологічні лекторії, виступи, групові консультації, групові заняття психологічного розвантаження, робота з групами людей, які мають подібні проблеми; ознайомлення з психологічною літературою тощо.

Індивідуальні форми психопрофілактики включають індивідуальні консультації, індивідуальну психодіагностику, індивідуальні психокорекційні та психорозвиваючі заняття.

Таким чином, якщо ми говоримо про особливості психологічної профілактики відхилень у поведінці осіб, які пережили психічну травму, то будемо розглядати такий вид профілактичної роботи як спеціальну психопрофілактику, що може бути реалізована на кожному рівні як у індивідуальній, так і у груповій формі.

Основними видами відхильної поведінки у осіб, які пережили вплив воєнних подій на психіку, зокрема у військовослужбовців, А. Романишин, Т. Мацевко та співавтори вважають суїцидальну та адиктивну поведінку [1]. Розглянемо детальніше особливості профілактики даних девіацій.

До основних груп чинників, які призводять до виникнення суїцидальної поведінки у особистості відносять: об'єктивні (соціологічні) чинники, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні та біохімічні. Війна, викликаючи психічну травматизацію особистості, поглиблює вплив перерахованих чинників на психіку кожної людини, оскільки призводить до безробіття, втрати житла та здоров'я, переживання смертей близьких та знайомих, тривалої розлуки з рідними, виникнення таких негативних станів як втома, емоційне виснаження, депресивні стани, порушення зі сторони гормонального фону тощо. Усе перераховане поглиблює протікання критичного періоду та робить ризик виникнення суїци-

дальшої поведінки більш вагомим. До зростання ризику самогубства призводять також наступні фактори: вік та стать, соціальна ізоляція, сімейний стан, переживання горя, стан здоров'я (мова іде і про фізичне, і про психічне здоров'я), наявність оточення із ризиком суїцидальної поведінки, спроби суїциду, що були вчинені в минулому.

До основних методів психологічної профілактики ризику виникнення суїцидальної поведінки особистості, яка пережила психічну травму відносять наступні: санітарну освіту, методи психокорекції, які поєднують із методами психотерапії, арт-терапевтичні методи, ментальні та трансівні вправи, бібліотерапію, ведення щоденників та ін.

При роботі із військовослужбовцями, що пережили психічну травматизацію, профілактику суїцидальної поведінки поділяють на локальну (пов'язану із наданням екстреної психологічної допомоги), первинну та вторинну. Зазначимо, що при реалізації заходів первинної профілактики ключова роль відводиться первинному психологічному відбору та подальшому психологічному супроводу. Заходи, спрямовані на профілактику суїцидів у військовослужбовців реалізують на таких рівнях: організаційно-нормативні заходи, просвітницькі, психологічні, лікувально-профілактичні та науково-методичні заходи [2 с. 29-32].

Як зазначалося вище, ще одним із видів девіантної поведінки у осіб, які пережили психічну травматизацію, зокрема у військовослужбовців, є адиктивна поведінка, що теж потребує першочергового цілеспрямованого психопрофілактичного впливу.

Чинники, що зумовлюють виникнення адиктивної поведінки, прийнято поділяти на біологічні (пов'язані із особливості обміну речовин, наявністю вродженої толерантності до певних видів хімічних речовин та ін.), психологічні та соціальні. Зазначимо, що вплив психічної травми на психіку особистості значно збільшує ризик виникнення залежної поведінки, в першу чергу мова іде про хімічні адикції, оскільки вживання хімічних речовин задля полегшення переживання негативних психічних впливів – це один із провідних деструктивних способів подолання стану кризи.

У психології до індивідуальних чинників виникнення адиктивної поведінки відносять стать, вік, індивідуальні особливості особистості, типологічні особливості нервової системи, характерологічні особливості, низький рівень стресостійкості, відсутність сенсу життя.

Загальними ознаками залежної поведінки вважають наступні: прагнення до зміни власного психічного та фізичного стану, безперервний процес формування та розвитку такого виду поведінки, наявність її структури, суб'єктивність мотивації, циклічність та наявність ремісій, соціальна дезадаптація [3 с. 11-12].

Профілактика виникнення залежної поведінки у осіб, які пережили травматичний вплив на психіку, реалізується у вигляді трьох основних моделей: навчальної, медичної та психосоціальної. Дослідження показують, що серед найбільш ефективних психопрофілактичних впливів на військовослужбовців виділяють такі їх характеристики як поєднання емоційності та аргументованості, а психопрофілактичні заходи варто використовувати у комплексі [3 с. 36-37].

Узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що психологічна профілактика виникнення відхилень у поведінці осіб, що пережили психічну травму набуває виняткового значення в період війни як для цивільного населення, так і для військовослужбовців. Вважаємо, що найбільш ефективними є реалізація профілактичних заходів саме на первинному рівні, що дозволяє не просто попередити проблему, а і створює додаткові ресурси для конструктивного подолання наслідків травматичного впливу.

1. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців: навч.-метод. посібник / А. М. Романишин, Т. М. Мацевко [та ін.]. Київ, 2023. 174 с.
2. Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України: практ. посібник / за ред. проф. І. І. Приходька. Харків, 2020. 116 с.
3. Профілактика вживання психоактивних речовин військовослужбовцями Національної гвардії України: практ. посібник / Я. В. Мацегора, О. С. Колесніченко, І. І. Приходько. Харків, 2021. 184 с.

Качмар О. В.,
професор кафедри управління соціокультурною діяльністю,
шоу-бізнесу та івентменеджменту,
доктор філософських наук, професор
Навчально-наукового інституту мистецтв
Навчально-наукового інституту мистецтв
(Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника)

Єнько О. О.,
магістрант І курсу
ОП Менеджмент соціокультурних проєктів,
креативних індустрій
Навчально-наукового інституту мистецтв
(Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Війна є кризовим фактором, який трансформує суспільні відносини, психологічний стан населення та освітні процеси. Тривалі військові дії в Україні спричинили масові переміщення населення, зростання рівня психологічних розладів і дестабілізацію соціальних інституцій [2; 25].

Актуальність цієї теми визначається необхідністю розробки ефективних механізмів підтримки та реабілітації постраждалих, а також інтеграції їх у громадянське суспільство. У роботі ми акцентуємо увагу на двох ключових аспектах психолого-педагогічного впливу — формуванні психологічної стійкості та соціальній реабілітації громадян, які постраждали від війни.

Воєнні дії призводять до масштабних психологічних проблем, що проявляються у різних психологічних формах – посттравматичному стресовому розладі (ПТСР): нав'язливих спогадах, панічних атаках, емоційній нестабільності, депресивних і тривожних розладах – втраті сенсу життя, соціальній ізоляції, труднощах у прийнятті рішень, когнітивних порушеннях – проблеми із концентрацією, запам'ятовуванням та навчанням, із адаптацією, поганий контакт у спілкуванні, втрата мотивації до навчання чи професійної діяльності .

Ці наслідки вимагають системного підходу до психологічної підтримки та соціальної інтеграції постраждалих.

Формування психологічної стійкості в умовах воєнного стану – здатності людини ефективно адаптуватися до стресових ситуацій, долати кризи та відновлювати внутрішню рівновагу в умовах війни ця якість набуває критичного значення, оскільки сприяє виживанню, реадaptaції та подальшому розвитку особистості.

Успішна адаптація до несприятливих змін, розвиток резильєнтності включають емоційну саморегуляцію, гнучкість мислення, підтримку соціальних зв'язків, почуття мети та цінності життя.

Соціальна реабілітація як процес інтеграції постраждалих у мирне життя через відновлення соціальних зв'язків, професійної діяльності та освітнього процесу включає педагогічні та психологічні методи розвитку стійкості : когнітивно-поведінкові техніки, методи арт-терапії (малювання, музика, казкотерапія як засіб опрацювання емоцій), практики майндфулнес та медитації (навчання технікам концентрації та контролю емоцій), групові підтримувальні зустрічі (формування відчуття спільноти та взаємодопомоги), включення у волонтерську діяльність (допомога іншим як засіб подолання власної травми).

Особлива увага має приділятися дітям, які пережили воєнні події. Для них ефективними є методи ігрової терапії, психодраматерапії та психолого-педагогічний супровід у школах [1].

Такі інституційні механізми соціальної підтримки як освітні заклади мають створювати адаптаційні програми для дітей-переселенців, провадити психологічний супровід у школах і ВНЗ, застосовувати гнучкі форми навчання для тих, хто пережив стрес.

Громадські організації та волонтерські ініціативи впроваджують у своїй діяльності програми наставництва та підтримки, соціальні платформи для пошуку роботи та освіти, залучати центри психологічної допомоги та реабілітації.

Після закінчення воєнних дій суспільство стикнеться з проблемами адаптації до мирного життя. Основними причинами зростання агресії є:

ПТСР – військовослужбовці, які повертаються з бойових дій, часто переживають сильні флешбеки, неконтрольовані сплески гніву та труднощі в соціальній взаємодії [5].

Соціальна нестабільність – економічні труднощі, безробіття, проблеми з житлом сприяють фрустрації та агресивній поведінці. Звикання до агресії як способу реагування – війна формує толерантність до насильства, що може проявлятися у побутових конфліктах.

Нерозуміння з боку суспільства – ветерани та внутрішньо переміщені особи можуть відчувати ізоляцію, що загострює їхню агресивність. Виснаження психіки – довготривалий стрес призводить до емоційного вигорання та вибухових реакцій [3].

Можливі прояви агресії: домашнє насильство – за даними Національної соціальної сервісної служби України, у 2023 році кількість випадків домашнього насильства серед сімей військових зросла на 30%.

Конфлікти у громадах – нерідко місцеві жителі висловлюють невдоволення щодо переселенців, що спричиняє соціальну напругу.

Зростання рівня злочинності – економічні труднощі штовхають окремих осіб на агресивні або незаконні дії [7].

Для подолання цих викликів необхідні системні психолого-педагогічні та соціальні стратегії:

- когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) – ефективно використовується у США для реабілітації ветеранів війни в Іраку та Афганістані [6].

В Україні такі програми вже впроваджуються на базі Центру психічного здоров'я і реабілітації ветеранів «Лісова Поляна»;

методи саморегуляції – у Польщі активно застосовують йогу та медитативні техніки для ветеранів. В Україні подібні ініціативи впроваджує «Veteran Hub»; групова терапія – успішно використовується в Ізраїлі, де групи ветеранів взаємодіють у форматі підтримки один одного.

У школах Канади впроваджені програми, що навчають педагогів працювати з дітьми, які пережили війну. Українські школи вже адаптують цей досвід у межах ініціативи UNICEF.

У Грузії після війни 2008 року було створено освітні програми, які допомагали молоді керувати емоціями. В Україні схожі тренінги реалізує проєкт «Діти війни» за підтримки психологів.

Відновлення громадянського суспільства

Культурні ініціативи – у Хорватії після війни мистецтво активно використовували як спосіб психологічної реабілітації. В Україні реалізуються проєкти «Театр для діалогу» та мистецькі ініціативи.

Спільні проєкти військових та цивільних – у США створено бізнес-ініціативи для ветеранів, що допомагають їм адаптуватися. В Україні прикладом є платформа «Veterano Group».

Подолання агресії після війни вимагає комплексного підходу: від психологічної підтримки до змін у суспільних структурах. Ключовими чинниками успішного подолання наслідків війни вважаємо наступні :

- розвиток психологічної стійкості через терапевтичні практики та освітні програми;
- соціальна інтеграція постраждалих, особливо ветеранів;
- зміцнення громадянського суспільства через волонтерські та культурні ініціативи [4].

Воєнна агресія створює глибокі психологічні та соціальні виклики, що потребують ефективних механізмів подолання. Нами розглядаються психолого-педагогічні чинники, які сприяють реабілітації постраждалих осіб та відновленню громадянського суспільства. Особливу увагу приділено питанням формування психологічної стійкості (резильєнтності), методам соціальної інтеграції постраждалих і запобіганню агресії у поствоєнний період.

1. Бойко О. І. *Психологічна підтримка дітей у кризових ситуаціях*. – Київ: Освіта, 2022.

2. Левченко В. С. *Соціально-психологічна реабілітація жертв воєнних конфліктів*. – Харків: Університетська книга, 2023.

3. Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. *Методики подолання посттравматичного синдрому*. – Львів, 2021.

4. Національний інститут стратегічних досліджень. *Вплив війни на психологічний стан населення України та шляхи реабілітації*. – Київ, 2023.

5. ГО «Veteran Hub». *Програми соціальної інтеграції ветеранів в Україні*.

6. Shay J. *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character*. – Scribner, 1994.

7. ГО «Повернись живим». *Методичні матеріали щодо психологічної підтримки військових та їхніх родин*.

Кердивар В. В.,
начальник навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології
Навчально-наукового інституту управління та безпеки населення,
доктор філософії
(Національний університет цивільного захисту України)
Kerdyvar V.,
head of the educational and research laboratory of extreme and
crisis psychology of the educational and research institute of
public administration and safety, PhD
(National University of Civil Protection of Ukraine)

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF WORKING WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS WITH HEIGHTENED AGGRESSION

The war and large-scale crisis situations in Ukraine have led to a significant increase in the number of internally displaced persons (IDPs). These are individuals who have lost their homes, stability, and habitual way of life, which profoundly affects their psycho-emotional state. Facing uncertainty, social isolation, and economic instability, IDPs often experience stress, frustration, and a sense of powerlessness. Accumulated negative emotions frequently manifest as aggressive behavior, which serves as a defensive response to deep internal distress.

Aggressiveness among IDPs is a significant challenge for psychologists working in crisis conditions. Understanding it as a natural reaction to stress allows for effective communication and support for individuals in need. Psychological work with aggression involves not only stabilizing emotional states but also addressing the underlying causes that provoke it by creating a safe space for dialogue and restoring trust in the world.

An analysis of manifestations of aggression among IDPs shows that such behavior is a complex psychological reaction to prolonged stress, uncertainty, and the loss of a familiar way of life. Displacement caused by war or other crises destroys fundamental human needs: safety, control over circumstances, and social stability. The inability to return to normal life and manage accumulated emotional tension often results in aggressive behavior as a form of psychological defense. In this case, aggression is a reaction to helplessness, frustration, and a desire to regain lost control over one's life [1].

The psychological nature of aggression among IDPs manifests at various levels. Verbal aggression is the most common form, where individuals express dissatisfaction through accusations, critical remarks, or raised tones. In more severe cases, aggression may take physical forms when frustration escalates into destructive actions or demonstrative behavior. Such manifestations signal that internal tension has reached its peak, and the individual is unable to regulate their emotional state independently.

On a psychological level, aggressiveness among IDPs often stems from a lost sense of justice. Many internally displaced persons feel wronged and abandoned without proper assistance or support, fostering deep dissatisfaction and social distrust. Accumulated anger and disappointment may be directed at the environment, the state, or even loved ones. At the same time, aggression often masks other emotions-fear, helplessness, or shame-resulting from traumatic experiences [2].

Understanding the nature of aggression among IDPs is crucial for effective psychological intervention. It is important not to view aggressive behavior solely as a negative manifestation but rather as a signal of deep internal distress and unmet needs. The psychologist's task is to see the person's true pain behind the aggression, help stabilize their emotional state, and find safe and constructive ways to express their feelings.

Working with IDPs who exhibit high levels of aggression requires a specific approach focused on creating a safe space for emotional expression and reducing aggression. The first step involves establishing trust and contact with individuals under stress. For this purpose, it is important to use active listening techniques that allow individuals to express their feelings without judgment or condemnation. This creates a sense of support and gradually reduces tension that may provoke aggressive behavior. A psychologist must demonstrate openness and readiness to accept the person with their emotions, thus breaking down initial barriers of distrust [3].

After trust is established, it is essential to diagnose the causes of aggression. Identifying the triggers for aggressive reactions helps psychologists determine whether they are linked to specific life circumstances or deeper traumatic experiences. Internally displaced persons often face feelings of helplessness and danger, which can provoke aggression as a means of regaining control. It is important to pay attention to any signs of stress, anxiety, or anger and provide opportunities to express these feelings without fear of judgment.

To directly reduce aggression, psychologists can employ various stabilization techniques. Grounding techniques, for example, help individuals focus on the present moment and reduce emotional tension. These can include breathing exercises to promote relaxation or physical activities to release excess tension. Techniques based on «here and now» approaches, where individuals focus on physical sensations or surrounding objects, are also effective in reducing psycho-emotional strain [4].

Moreover, psychologists should facilitate the development of alternative forms of emotional expression. This includes helping individuals find constructive ways to express aggression, such as through creativity, physical exercises, meditation, or group activities. Group therapy and community support are particularly important for IDPs as they foster a sense of belonging, improve social connections, and reduce feelings of isolation. Individual characteristics must also be considered, with methods tailored to personal experiences and needs.

The work of psychologists with internally displaced persons exhibiting heightened aggression involves numerous challenges and limitations that can complicate the assistance process. One major challenge is the limited time available to establish contact and address emotional issues. In crisis situations, psychologists often have insufficient time for in-depth work with clients, which may result in superficial handling of aggression and stress. The lack of adequate time for proper emotional stabilization can complicate further psychological assistance, making it less effective.

Another significant challenge is emotional burnout among psychologists. Constantly working with individuals experiencing stress and demonstrating aggression can lead to emotional exhaustion. This occurs due to the high psycho-emotional load and the need to continuously manage one's own reactions to difficult situations. It is essential for psychologists to have regular supervision and support from colleagues to prevent professional burnout. Additionally, psychologists often face resource limitations-both human and material-which hinder the provision of comprehensive support.

Equally important is the instability of the conditions in which IDPs find themselves, including frequent relocations, changes in living conditions, and insufficient social support. Such instability complicates the establishment of long-term therapeutic relationships and the planning of support strategies. Individuals who have experienced trauma and must constantly adapt to new realities may struggle to maintain emotional stability, making therapy more challenging [5].

Aggressiveness among internally displaced persons is an important symptom of deep psycho-emotional distress, and its management requires an individualized approach that considers each person's unique characteristics. For psychologists, it is crucial to understand that aggression reflects not conflict per se, but trauma, uncertainty, and stress. The psychologist's role is to identify the sources of aggression and help individuals find constructive ways to resolve their emotional challenges.

Psychologists must be prepared to work with aggressive IDPs by understanding not only methods for reducing aggression but also its underlying causes. Professional development, regular crisis psychology training, and the creation of supportive conditions for psychologists are highly recommended. Additionally, involving interdisciplinary teams to address mental health issues among IDPs ensures a comprehensive approach. Developing socio-psychological programs that allow IDPs to adapt to new living conditions and express emotions without aggression is a key step toward ensuring their psychological well-being.

1. Kerdyvar V., Platonov V. Osoblyvosti roboty psykholohiv Derzhavnoyi sluzhby Ukrainy z nadzvychaynykh situatsiy iz vnutrishno peremishchenymy osobamy. In: Vyklyky tolerantnosti v umovakh rosiyskoyi voyennoyi ahresiyi: materialy Vseukrayinskoyi naukovy-dyskusiynoyi platformy, pryurochenoyi do Mizhnarodnoho dnia tolerantnosti, Kropyvnytskyi, DonDUVS, P. 73–75. [in Ukrainian]

2. Pokhilko D.S. Novi vyklyky viyny: psykholohichnyy aspekt. In: Psykholohiya osobystosti fakhivtsya v umovakh voyennoho chasu ta postvoyennoyi reabilitatsiyi: zbirnyk materialiv IX Vseukrayinskoyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi (25 zhovtnya 2024 roku), compiled by V. S. Blikhar, Lviv: Lvivskyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, P. 300–302. [in Ukrainian]

3. Kerdivar V. Psykholohichni osoblyvosti ahresyvnosti u vnutrishno peremishchenykh osib zi skhidnykh oblastey Ukrainy. Disaster and Crisis Psychology Problems, No. 2. Available at: <https://doi.org/10.52363/dcpp-2021.2.2>. [in Ukrainian]

4. Blynova O. Sotsialno-psykholohichni zasady adaptatsiyi vymushenykh mihrantiv. In: Aktualni problemy psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrainy, Kyiv: Tankom, Vol. IX, Issue 9, pp. 58–66. [in Ukrainian]

5. Humenyuk L.Y., Breus A.O. Sotsialno-psykholohichna adaptatsiya vymushenykh pereselentsiv v Ukraini. Naukovyy visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, No. 2, P. 108–122. [in Ukrainian]

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСОБИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із завдань кримінального провадження є «охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження» [1]. При цьому вказане завдання повинно виконуватися релевантно з іншим, не менш важливим, завданням кримінального провадження – «забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1]. Тобто, незважаючи на те, що основною ціллю збирання доказів під час досудового розслідування кримінальних правопорушень є встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню та мають важливе значення для кримінального провадження, така діяльність обов'язково повинна реалізуватися в правовому полі з дотриманням усіх похідних вимог. Відповідно, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень загалом і проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) зокрема слід керуватися засадами кримінального провадження, серед іншого верховенством права. Адже будь-які порушення прав, свобод і законних інтересів особи в кримінальному провадженні забороняються.

Законодавець допускає можливість використовувати кримінальний процесуальний примус для досягнення завдань кримінального провадження, який полягає в обмеженні, але жодним чином не порушенні, прав і свобод особи. При цьому проведення процесуальних дій, пов'язаних із обмеженням прав і свобод особи, різновидом яких є і НС(Р)Д, є винятковими засобами збирання доказів, коли в інший спосіб їх отримати не можливо, а вони мають вагоме значення для кримінального провадження. Тому з метою забезпечення прав особи під час застосування заходів кримінального процесуального примусу, зокрема проведення НС(Р)Д, у кримінальному процесуальному законодавстві закріплена система процесуальних гарантій. Особливої актуальності окреслена проблематика набуває в умовах воєнного стану, коли підвищений ризик порушення прав особи в кримінальному провадженні з боку представників правоохоронних і судових органів «під прикриттям ретивої протидії проявам кримінальної протиправної діяльності в тяжкі для держави часи, пов'язані зі збройною агресією та веденням бойових дій в Україні».

Забезпечення прав особи під час проведення процесуальних дій, пов'язаних із обмеженням її прав, НС(Р)Д, реалізується шляхом дотримання вимоги «ясності закону», яка є складовою принципу верховенства права та гарантією застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону [2]. Бо, як зазначається в рішенні Конституційного Суду України від 24.12.2004 № 22-рп/2004 «відповідно до частини другої статті 3 Конституції України головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини; забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод» [3]. Тому, керуючись наведеним, повністю погоджуємося з твердженням, що «обмеження прав і свобод передбачає те, що вплив на них здійснюється належним суб'єктом від імені держави за наявності підстав і з дотриманням умов, що прямо передбачені Конституцією України та відповідними нормами законів. Чинний КПК України, спираючись на конституційні положення, допускає можливість і відповідними процесуальними нормами встановлює підстави й порядок тимчасового обмеження окремих прав і свобод особи під час здійснення кримінального провадження. Обмеження окремих прав і свобод мають місце під час проведення НС(Р)Д, які певним або іншим чином торкаються інтересів окремих осіб, що виступають учасниками провадження, і це пов'язується з потребою тимчасового обмеження їхніх конституційних прав на свободу спілкування, таємницю листування, невтручання в особисте і сімейне життя, недоторканість житла чи іншого володіння тощо. Такими особами можуть бути як підозрювані, що мають чітко визначений процесуальний статус і знають про наявність в органів досудового розслідування відомостей, які можуть вказувати на їхню причетність до вчинення злочину, так і інші особи, що не мають статусу підозрюваного, але відносно яких органами досудового розслідування здійснюються відповідні процесуальні заходи у зв'язку з проведенням досудового розслідування. Це відповідає нормам міжнародного права в тому розумінні,

що людина може бути піддана з боку держави певним обмеженням лише з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав та законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави» [4, с. 93].

Відповідно, в умовах воєнного стану, як і у мирний час, підстави та порядок проведення НС(Р)Д повинні бути чітко регламентованими, бо тільки в такому разі вони будуть зрозумілими та доступними для особи, а значить остання має можливість оскаржити будь-які порушення закону. Як указав І.В. Хоменко, «однією з суттєвих змін, які обумовлені проведенням досудового розслідування в умовах особливого режиму є специфіка правової регламентації проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Хоча формально ст. 615 КПК України стосовно проведення НС(Р)Д змінює лише суб'єкта, який надає дозвіл на проведення НС(Р)Д (замість слідчого судді цей дозвіл надає керівник органу прокуратури), але зміни щодо організації та тактики проведення НС(Р)Д у таких умовах значно глибші, оскільки обумовлені також: різними категоріями осіб, які раніш не підпадали до сфери дії органів кримінальної юстиції; неможливістю задіяти весь арсенал сил та засобів негласної роботи правоохоронних органів; відсутністю ефективного правового забезпечення діяльності органів досудового розслідування та оперативних підрозділів в умовах воєнного стану» [2, с. 195–196].

Так, згідно з п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК України у разі введення воєнного стану та якщо відсутня об'єктивна можливість виконання слідчим суддею повноважень, передбачених ст. ст. 245–248, 250 КПК України, такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [1]. Указана норма реалізується виключно в умовах дії правового режиму воєнного стану за наявності сукупності певних умов. Зокрема, як зазначають з цього приводу І.В. Черниченко, А.А. Мацола, такими умовами є: 1) відсутність об'єктивної можливості виконання окремих повноважень слідчим суддею. При цьому необхідно враховувати наявність реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці, можливість доступу до приміщення суду та матеріалів кримінального провадження, а також існування інших обставин, що впливають на виконання повноважень слідчого судді; 2) керівник відповідного органу прокуратури виконує вищезазначені повноваження за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором; 3) рішення керівника органу прокуратури приймається у формі постанови та має містити обґрунтування правомірності здійснення ним повноважень слідчого судді; 4) про рішення, прийняті прокурором, невідкладно за першої можливості повідомляється прокурор вищого рівня, а також суд, визначений у порядку, передбаченому законодавством, з наданням копій відповідних документів не пізніше 10 днів з дня повідомлення [3, с. 359–360]. Крім того, згідно з абз. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України за відсутності можливості складання процесуальних документів про хід і результати проведення НС(Р)Д фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких дій [1].

Отже, з метою забезпечення прав особи під час проведення НС(Р)Д в умовах воєнного стану, крім загальних положень проведення негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених гл. 21 КПК України, слід керуватися положеннями ст. 615 КПК України.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

2. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Верховний Суд*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України») від 25.12.2004 № 22-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 52. Т. 1. Стор. 328. Ст. 3455.

4. Даль А.Л. Забезпечення прав і свобод людини під час здійснення негласних слідчих (розшукових) дій. *Сучасна європейська поліцейська та можливості її використання в діяльності Національної поліції України: збірник тез доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 92–95.

5. Хоменко І.В. Правове забезпечення проведення негласних слідчих (розшукових) дій в умовах особливого режиму досудового розслідування. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 194–202. DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2022.4.29>.

6. Черниченко І.В., Мацола А.А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 358–363. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62>.

Кіндзерська А. Г.,
курсант факультету забезпечення оперативно-службової діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького)

Карпушина М. Г.,
доцент кафедри іноземних мов,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Національна академія Державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького)

Kindzerska A. H.,
cadet of the Operational and Service Activity Support Faculty

Karpushyna M. H.,
Associate Professor of the Foreign Languages Department
PhD in Education, Associate Professor
(Bohdan Khmelnytskyi National Academy of
the State Border Guard Service of Ukraine)

VOLUNTEERING AS THE FOUNDATION OF CIVIC MATURITY AND SOCIETAL RESILIENCE DURING THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

The war launched by Russia against Ukraine has put to the test not only the state and its military forces but also the resilience of Ukrainian society as a whole. A key factor in the country's ability to navigate these challenges is its robust civil society, which has displayed remarkable adaptability and initiative in response to wartime conditions. At the core of this resilience is the volunteer movement, which serves as a powerful expression of civic maturity and a shared responsibility for the nation's future.

Volunteering in Ukraine encompasses a broad array of activities, ranging from supporting the military and addressing humanitarian needs to mobilizing international aid and advocating for Ukraine on the global stage. It is essential to understand that volunteering is not merely an emergency response to crises; it also serves as a vital indicator of a mature nation, where citizens actively participate in shaping their future.

What, then, are the key aspects of volunteerism during wartime? How does it contribute to the strengthening of society? And what are the prospects for collaboration between the state and volunteer organizations?

Volunteerism is often seen as one of the most significant expressions of civic responsibility, illustrating that individuals are willing to take action rather than simply waiting for government intervention. Volunteers support both the military and civilians by assisting in evacuations, distributing food and medical supplies, and participating in campaigns to counter disinformation and propaganda.

Civic responsibility during times of conflict involves more than just providing material support; it also includes raising societal awareness and encouraging active engagement. Every citizen involved in fundraising, sharing accurate information, or providing moral support to those affected by war makes a significant contribution to the larger volunteer movement. This active involvement highlights the crucial role of civic duty in building community resilience during crises.

The volunteer movement in Ukraine is fundamentally rooted in a strong sense of trust among citizens. In numerous instances, Ukrainians exhibit greater confidence in volunteer organizations than in governmental structures, largely due to the organizations' prompt responses to emerging challenges and their transparent management of resources. The accountability demonstrated through public disclosures, comprehensive financial reporting, and the visibility of tangible outcomes further reinforces this trust.

Since 2014, in the wake of Russia's annexation of Crimea and the onset of armed conflict in eastern Ukraine, the country has seen a remarkable expansion of its volunteer movement. This initiative emerged to meet the military's urgent needs, as state resources at the time were inadequate for comprehensive logistical and tactical support. Following the full-scale invasion in 2022, the scale of volunteerism grew dramatically, spanning a wide range of activities including supplying military equipment and tactical gear, evacuating civilians, and providing medical assistance.

Initially, numerous volunteer efforts were driven by local grassroots initiatives, characterized by small groups of activists collaborating toward specific objectives. These initiatives effectively scaled into larger organizations. Furthermore, the influence of social media, coupled with a significant level of public trust in volunteers, has led to the rapid completion of crowdfunding campaigns for the acquisition of drones, vehicles, and protective gear.

The role of international support has been instrumental in assisting Ukraine during this challenging period. Contributions from the Ukrainian diaspora, international charities, and global organizations have facilitated the provision of humanitarian aid, military supplies, and financial assistance. Consequently, Ukraine's volunteer movement has successfully transcended national boundaries, effectively engaging the global community in its efforts to support the nation.

The relationship between the Ukrainian government and volunteer organizations is intricate and multifaceted. On the one hand, the government acknowledges the essential role that volunteers play in national defense and humanitarian efforts. However, on the other hand, bureaucratic challenges and regulatory obstacles can sometimes create tension between the two entities.

It would be beneficial for state institutions and volunteer groups to work together as complementary forces towards a common goal: the protection and support of Ukraine. Moreover, the most effective collaboration model should entail minimal interference from government entities in the operational activities of volunteers, while concurrently providing essential structural support. This includes the streamlining of logistics, the facilitation of financial transactions, and the assurance of legal protections for volunteer initiatives.

Even after the war concludes, the volunteer movement must continue, as the nation will encounter the substantial task of reconstruction. Consequently, the government should implement a system of incentives for volunteers. This could encompass tax benefits, streamlined customs procedures for humanitarian shipments, and legal protections to support volunteer organizations.

Achieving a balance between regulation and flexibility is vital. Overly bureaucratic processes can impede the grassroots spirit of volunteerism, reducing its effectiveness and responsiveness. Consequently, policies should be designed to empower volunteers instead of limiting them, ensuring their ongoing contributions to national resilience and recovery.

In conclusion, volunteering in Ukraine has emerged as a crucial pillar of civic engagement and societal resilience amidst the ongoing conflict. Ukrainians have displayed extraordinary self-organization, social responsibility, and a profound commitment to supporting one another during these challenging times. This volunteer movement not only contributes to the nation's immediate survival but also fosters long-lasting social cohesion and national unity.

1. Верховна Рада України. Законодавство України. Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI «Про волонтерську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

2. Державні сайти України. Національна соціальна сервісна служба України. Волонтерство. URL: <https://nssu.gov.ua/volonterstvo>

3. Верховна Рада України. Законодавство України. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2015 № 556 «Про затвердження Порядку надання волонтерської допомоги за окремими напрямками волонтерської діяльності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-2015-%D0%BF#n9>

4. Волонтерська платформа. URL: <https://platforma.volunteer.country/>

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ПІДГРУНТЯ ГОТОВНОСТІ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ ТА РИЗИКОНЕБЕЗПЕЧНИХ УМОВАХ

Професійна діяльність правоохоронців майже постійно супроводжується психоемоційною напруженістю, професійним ризиком та психічною травматизацією. Стабільність стресогенних умов породжує особливі вимоги до особистості працівника-правоохоронця, які діагностуються на рівні професійного психологічного відбору. Однак доволі часто напруженість виявляється позамежевою, що може призводити до виникнення деформаційних процесів як безпосередньо, так і шляхом опосередкованого пошуку безпечних альтернатив професійної поведінки через неналежне виконання службових обов'язків [1, с. 241].

І. В. Ващенко у монографічному дослідженні «Конфлікти: сучасний стан, проблеми на напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ» зазначає, що «дефіцит часу, невизначеність ситуації, різноманітність завдань, які необхідно розв'язувати, висока відповідальність за наслідки здійснюваних дій та рішень, що приймаються, висока ймовірність підпадання під інтенсивний негативний психологічний (часто й фізичний) тиск – усе це чинники екстремальності, які висувають певні вимоги до особистості кожного працівника правоохоронних органів. Окрім того, саме їх дія викликає накопичування нервово-психічного напруження, що може стати основою для різноманітних функціональних порушень. Останнє стає неминучим у разі відсутності в представників правоохоронних органів адекватно сформованої психологічної загартованості до труднощів, що виникають при розв'язанні оперативно-службових завдань, умінь і навичок самоконтролю та регуляції власного психічного стану, своєї поведінки» [2, с. 150].

Результат діяльності правоохоронців в умовах постійної дії стресових детермінант підвищеної інтенсивності вкрай часто проявляються у трагічних формах. Так, відповідно до матеріалів соціологічних досліджень, 70% поліцейських, які застосовували зброю на враження, зазнавши пережиту психічну травму протягом п'яти років звільняються зі служби. Так, на думку більшості учених-поліцейстів, підрозділ поліції, який виконував службові обов'язки під час масових безладів з великою кількістю постраждалих, може втратити до двадцяти відсотків особового складу через порушення психічної адаптації. Проведені психологічні обстеження даної категорії осіб, дають підстави стверджувати про значну поширеність у них по стресових розладів (понад 60% обстежених відзначили значний вплив інцидентів на їхній психічний стан і наступне життя, і лише 35% не відчули якихось негативних психологічних наслідків) [3, с. 192].

Загальновідомим є той факт, що діяльність правоохоронців повсякчас пов'язана з ризиком та екстремальними ситуаціями і вони постійно перебувають у стані протистояння з конфліктуючими сторонами, що в свою не може не позначитися психологічній, організаційно-тактичній і технічній готовності до дій в умовах конфлікту. Так, кожен третій правоохоронець (36%) під час виконання посадових функцій відчуває на собі значне психічне та фізичне навантаження. Кожен другий правоохоронець (49,7%) зазначив про певні функціональні порушення, які зазвичай проявляються у втомі, дратівливості, головному болі тощо.

Як свідчать реалії сьогодення, екстремальні ситуації, які повсякчас мають місце у професійній діяльності правоохоронців чинять значний вплив на їх психіку та їх професійну діяльність. Нині домінує тенденція підвищення рівня екстремальності в діяльності поліцейських під час виконання покладених на них функцій, які вимагають від них граничного напруження сил і можливостей. Екстремальні та ризиконебезпечні умови праці, тривала дія стресогенних факторів, наявність постійної загрози життю, постійна комунікація з кримінальними і асоціальними елементами, ненормований робочий день, повна самовіддача психічних та фізичних сил під час припинення протиправних дій, висока ймовірність травмування, поранення або загибелі призводять до емоційного та психічного виснаження, зниження функціональних резервів організму. Всі перелічені детермінанти професійної діяльності поліцейських зумо-

влюють високі вимоги до формування у них стресостійкості та психологічної готовності до дій у ризиконебезпечних та екстремальних умовах.

Незважаючи на давність перманентних спроб дослідити феномен «стійкість» серед учених не має єдиного підходу, існують різночитання самого поняття. Багатогранність поняття терміну «стійкість» зумовлена тим, що він застосовується відносно процесів, становлення, розвитку особистості, для характеристики різноманітних аспектів її поведінки та професійної діяльності. На думку автора, це поняття не доцільно пов'язувати лише мотиваційною, когнітивною, поведінковою, афективною сферами особистості або з поведінкою чи діяльністю, позаяк це поняття має інтегральний характер. Психічна стійкість правоохоронців є своєрідним фундаментом професійної готовності до виконання покладених на них завдань і забезпечує їх стійкість до фруструючих і стресогенних впливів на їх психіку у ризиконебезпечних та екстремальних умовах. Тому психологічна підготовка поліцейських у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання повинна бути направлена на формування стійкості до:

- негативних детермінант професійної діяльності (напруженості, підвищеної відповідальності, екстремальності, дефіциту часу, невизначеності тощо);
- детермінант, котрі сильно впливають на психічний стан правоохоронця (тілесні пошкодження, вид крові або трупу);
- ситуацій конфронтації (необхідні навички провадити психологічну боротьбу з особами, які перешкоджають превенції, розкриттю та розслідуванню злочинів; умінню протистояти маніпулятивному впливу з боку об'єктів професійної діяльності; умінню не піддаватися на різноманітні провокації тощо);
- конфліктних ситуацій у професійній діяльності (умінні аналізувати умови виникнення, протікання зовнішніх і внутрішніх конфліктів; володіти основними стратегіями вирішення конфліктних ситуацій; вироблення навичок володіння собою у складних, напружених психологічних ситуаціях).

Значна кількість ризиконебезпечних та екстремальних ситуацій у професійній діяльності правоохоронців вимагають від них наявності уміння володіти своїм психоемоційним станом, миттєвої реакції в оцінці складних ситуацій та приймати найбільш раціональні та адекватні рішення, що, в свою чергу, сприяє ефективному виконання поставлених завдань та зменшенню кількості надзвичайних подій в діяльності персоналу правоохоронців. Відсутність навиків регулювання свого психоемоційного стану часто призводить до негативних, а подеколи і важких наслідків як для правоохоронця так і для оточуючих. Екстремальний та ризиконебезпечний характер діяльності правоохоронців призводить до виникнення в них різноманітних негативних психоемоційних станів та проблем у професійно-службовій діяльності. Тому, оволодіння правоохоронцями прийомами та методами психологічної саморегуляції є вкрай актуальною проблемою сьогодення. Найкращі показники у професійній діяльності досягають ті правоохоронці, які вміють розпоряджатися не лише своїми розумовими і фізичними ресурсами, а й зберігати на належному рівні свою нервово-психічну активність у своїй повсякденній службовій діяльності, а також у складних ситуаціях проявляти психологічну стійкість.

Аналізуючи науковий доробок учених можна дійти до висновку, що домінантною умовою психологічної стійкості особистості правоохоронця є власна пошукова активність. Так, пошукова активність працівників поліції в частині пошуку нових можливостей запобігання негативним детермінантам, готовність до засвоєння сучасних психологічних технік, спрямованих на регуляцію психоемоційних станів, сприятиме подоланню деструктивного впливу екстремальних та ризиконебезпечних обставин професійної діяльності та формуванню психологічної стійкості особистості.

Враховуючи вище викладене, під час проведення занять з професійно-психологічної підготовки з метою формування психологічно важливих якостей працівника поліції слід застосовувати:

- психодіагностику (тестування, спостереження, бесіда);
- тренінги: емпатійної поведінки; релаксаційні та медитативні техніки для подолання емоційного вигорання; формування стресостійкості; формування комунікативних навичок спілкування; подолання комунікативних бар'єрів у взаємодії з оточуючими; фасилітації діалогу (коло відновлення); саморегуляції як профілактики посттравматичних станів;
- психофізіологічні тренінги подолання смуги перешкод;
- оволодіння навичками аутогенного тренування тощо.

Необхідність проведення психологічних тренінгів та практичних занять зумовлюється існуванням певної психологічної закономірності, а саме: особистість, котра неодноразово потрапляла у складні екстремальні і ризиконебезпечні ситуації і впоралася з ними, апріорі, має більше шансів впоратися і з іншими, а ніж та, котра ніколи в них не потрапляла. Проведений контент-аналіз новинок наукової літе-

ратури та соціологічних досліджень щодо умов роботи з виконання службових завдань правоохоронцями дає нам підставу стверджувати про те, що нині вкрай актуальним є питання щодо вдосконалення методик формування психологічної стійкості до фруструючого та стресогенного впливу ризиконебезпечних та екстремальних ситуацій в професійній діяльності правоохоронців.

1. Balynska, O., Kisil, Z., & Blikhar, V. (2024). Modern understanding of stress factors in police work in scientific research. *Social & Legal Studios*, 7(4), 240-247. doi: 10.32518/sals4.2024.240.

2. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ / Ірина Володимирівна Ващенко. Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2002. 256 с.

3. Kisil Zoriana, Kisil Roman-Volodymyr Professional stress of the national police of Ukraine: psychological dimension // Соціально-правові студії. 2021. Випуск 4(14). С. 190-196.

МІЖНАРОДНІ БАЗИ ДАНИХ ІНДИКАТОРІВ ТА ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасний, найбільш перспективний напрямок оцінки ризиків національної безпеки пов'язаний із застосуванням методів, які базуються на аналізі даних. Існує декілька міжнародних баз даних та організацій, які надають індикатори та показники для оцінки національної безпеки. Ці джерела збирають дані про різні аспекти національної безпеки, такі як політична стабільність, економічна стійкість, військова міць, кібербезпека та багато інших. Зокрема, серед найвідоміших можна відзначити такі:

1. Інститут миру (Institute for Economics and Peace): цей інститут випускає щорічний Глобальний індекс світу (Global Peace Index), який оцінює рівень миру та безпеки в різних країнах на основі різних критеріїв, включаючи рівень насильства, рівень злочинності тощо.

2. Світовий банк (World Bank): Світовий банк збирає та надає широкий спектр даних про світову економіку, включаючи інформацію про країни, яка може бути корисною для оцінки та порівняння економічної безпеки різних країн.

3. Інститут вивчення стратегічних загроз (Institute for the Study of War): надає аналітичні звіти та карти, які можуть бути корисними для оцінки військової безпеки та конфліктів у різних регіонах світу.

4. Спільний центр кібербезпеки (Joint Cyber Security Centre, JCSC): у різних країнах існують JCSC, які надають інформацію та ресурси для оцінки та покращення кібербезпеки.

5. Платформа «пошук світу» (Global Peace Search): онлайн-платформа, що надає доступ до різних джерел даних про мир, конфлікти та миротворчу діяльність.

6. Інститут Бонна (Bonn International Center for Conversion, BICC): цей центр зосереджується на питаннях, пов'язаних з конфліктами та конверсією, і надає інформацію про військову міць, зовнішні конфлікти та баланс збройних сил різних країн.

7. Індекс розвитку людського потенціалу ООН (HDI): опублікований ООН, індекс включає індикатори, такі як очікувана тривалість життя, освіта та рівень життя, які пов'язані з національною безпекою через соціальні та економічні аспекти.

8. Світовий інститут для дослідження миру (World Institute for Security Economics): зосереджується на аналізі економічних аспектів національної та світової безпеки.

9. Індекс індикаторів прав людини (Human Rights Indicator Index, HRI Index): надає дані про дотримання прав людини у різних країнах.

10. Глобальний індекс ризиків Ллойдса (Lloyd's Global Risk Index): індекс оцінює різноманітні ризики, включаючи природні катастрофи, економічні загрози та технологічні ризики, які можуть вплинути на національну безпеку.

11. Міжнаціональний архів даних тимчасових рядів (CNTS): база даних, яка збирає інформацію про міжнародні конфлікти, війни та мирні події протягом багатьох десятиліть. Вона є одним із ключових джерел даних для дослідження міжнародних відносин та світової політики.

12. Міжнародний страховий архів ризиків (ICRG): набір публічно доступних баз даних та інструментів для оцінки ризиків, пов'язаних з інвестиціями та бізнесом у різних країнах світу. ICRG надає інформацію та аналіз про політичні, економічні та фінансові ризики, які можуть впливати на бізнес-рішення та інвестиційні стратегії.

Ці та інші джерела надають широкий спектр даних та аналітичних інструментів, які можуть бути корисними для оцінки національної безпеки та розробки політики у цій галузі.

Найбільш повними джерелами кількісних даних для є Міжнаціональний архів даних тимчасових рядів (CNTS) та Міжнародний страховий архів ризиків (ICRG). CNTS був однією з перших спроб створення комплексного ресурсу з повними кількісними даними, які описували сукупність індикаторів і показників протягом досить тривалого проміжку часу.

Цей ресурс був запущений Артуром С. Бенкс восени 1968 року в Державному університеті Нью-Йорка. Архів був результатом зроблених кількома роками раніше зусиль зі збору в машиночитаному поздовжньому форматі деяких сукупних ресурсів даних, потенційно корисних для порівняльних соціологів. Однак багато даних виявилися сумнівними (особливо за попередні роки), і зрештою

було проведено консультації з великою кількістю експертів щодо необхідності створення агрегованого архіву даних.

При створенні архіву було вирішено зібрати матеріали, датовані, наскільки це можливо, 1815 (відрізок після Віденського конгресу та формування сучасної міжнародної системи). Було вирішено, що будуть представлені всі загальноновизнані члени міжнародної спільноти, за винятком кількох квазі-держав, таких як Андорра, Ліхтенштейн, Монако та Ватикан.

У 1977 році були внесені дані по цих державах з 1975 року. Враховуючи велику різноманітність джерел, слід очікувати на інформацію різного ступеня надійності. Файл, однак, є відкритим, виправлення постійно вносяться у міру того, як вони стають відомими оператору архіву. Архів містить майже 200 змінних та дані про більш ніж 200 страхових одиниць з професійним веденням записів з 1815 року (за винятком двох сучасних періодів воєнного часу, 1914–1918 та 1940–1945 років).

Базова структура архіву є прямокутною матрицею періодично доповнюваних документів, кожна з яких охоплює дані за один страховий рік.

Всі змінні, включені нині у файл, носять поздовжній, а не поперечний характер (теорія інформаційних технологій і систем). Тимчасові діапазони масивів, варіюються в залежності від наявності даних та актуальності індикатора на даний момент часу.

Переважає частина даних має інтервальну шкалу, тобто виражається в справжніх числових одиницях, долари, милі чи щось інше. Єдиними порядковими даними (ранжованими за принципом «більше» чи «менше» без зазначення дійсних числових одиниць) є певні політичні елементи у «Даних законодавчого процесу» та «Політичних даних». Лише чотири змінні: тип режиму (polit01), глава держави (polit05), прем'єр-міністр (polit06) та ефективна виконавча влада (polit07) є номінальною шкалою (ранжується за якісними категоріями, а не за принципом «більше»/«менше»). Незважаючи на те, що для порівняно складного аналізу не інтервальних даних було розроблено безліч методів, більшість легкодоступних багатовимірних процедур, як і раніше, засновані на регресії, що технічно потребує інтервального рівня вимірювання.

Файл містить первинні та вторинні (похідні) дані. Останні розраховуються шляхом математичного маніпулювання первинними даними, найчастіше шляхом перетворення первинних змінних задля досягнення міжнародної сумісності, і навіть шляхом переформулювання масивів з урахуванням відсоткової річної зміни.

Більшість масивів архіву з інтервальним масштабуванням містять як вихідні, так і оціночні дані. Кожна дата є оригінальним записом, або взятим безпосередньо, або отриманим із зовнішнього джерела.

Оціночні дані, з іншого боку, є одним з двох основних типів, залежно від того, чи були вони згенеровані комп'ютером або надані оператором архіву, зазвичай на основі непрямих даних, що містяться в літературі (включаючи випадки, коли вихідні або кінцеві вихідні дані відносяться до періодів 1914–1915). Усі такі записи посилаються на оцінку укладача.

Включено обмежену кількість менш надійних оцінок. Ці «робочі оцінки» спочатку були включені для аналітичних цілей в обставинах, коли відсутні дані не могли бути допущені, і до них слід ставитися з особливою обережністю, особливо в тих випадках, коли вони використовуються як основа комп'ютерних оцінок. Хоча у зв'язку з цими даними не використовуються бібліографічні посилання, більшість із них спочатку були взяті з The New York Times.

В останні роки були зроблені всі зусилля для пошуку в Інтернеті додаткових достовірних повідомлень новин. Приклад CNTS є досить показовим у частині розуміння підходів формування комплексного архіву кількісних даних та експертних оцінок з метою подальшого аналізу ризиків та загроз національній безпеці.

У даний час сформувалися передумови для того, щоб індикативний підхід до оцінки ризику у національній безпеці почав активно застосовуватися: є значні масиви даних за напрямками, є організації, які збирають ці дані та їх обробляють, з'явилися перші комплексні ресурси даних. Теоретичні передумови розгортання індикативного підходу є, практичні кроки у цьому напрямі можна побачити на міжнародному та національному рівнях аналітики.

1. Резнікова О. О., Войтовський К. С., Лепіхов А. В. Національні системи оцінювання ризиків і загроз: кращі світові практики, нові можливості для України : аналітична доповідь. За ред. О. О. Резнікової. Київ : НІСД, 2020. 84 с.

2. Качинський А. Б. Індикатори національної безпеки: визначення та застосування їх граничних значень : монографія. Київ : НІСД, 2013. 104 с.

ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО КРИМІНАЛЬНО КАРАНИХ ДІЯНЬ, ВЧИНЕНИХ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Будь-яка взаємодія суб'єкта доказування з певним джерелом (носієм) доказової інформації починається з його виявлення, яке з погляду психології можна охарактеризувати як сукупність пізнавальних процесів отримання вихідних відомостей про такі об'єкти. Виявлення доказів стороною обвинувачення переважно відбувається внаслідок їх цілеспрямованого пошуку, який є невід'ємною складовою діяльності з розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, або у результаті ініціативного подання таких даних іншими особами (заявниками, потерпілими, свідками, стороною захисту тощо). Водночас процес розслідування кримінально караних діянь, вчинених на тимчасово окупованих територіях, характеризується відсутністю фізичного доступу правоохоронців до місць локалізації більшості слідів таких правопорушень, що змушує уповноважених суб'єктів застосовувати специфічний інструментарій та вдаватися до певних процесуальних і тактичних хитрощів, щоб належним чином задокументувати такі діяння. Тому засоби виявлення доказів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, потребують окремого висвітлення та класифікування.

Залежно від ступеня їх правової регламентації усі засоби виявлення доказів (їх джерел чи носіїв) насамперед варто поділити на процесуальні й непроцесуальні. Перші з них включають передбачені КПК України процесуальні дії пошукової спрямованості, у той час як другі являють собою сукупність не заборонених законом криміналістичних та оперативно-розшукових інструментів цілеспрямованого пошуку джерел (носіїв) доказової інформації. Відомості про докази, отримані в результаті застосування процесуальних засобів їх пошуку, самі собою мають доказове значення й можуть використовуватися як підстава (інформаційна основа) для прийняття процесуальних і непроцесуальних рішень, зокрема про проведення конкретних дій, спрямованих на дослідження виявленого джерела та фіксацію отриманої від нього інформації. Своєю чергою відомості про джерела (носії) доказової інформації, отримані в непроцесуальний спосіб, мають орієнтуюче значення та можуть виступати підставою прийняття непроцесуальних рішень, а також додатковою складовою інформаційної основи прийняття рішень процесуальних.

Під час розслідування діянь, вчинених на тимчасово окупованих територіях, правоохоронцям з очевидних причин не доступні класичні процесуальні інструменти пошуку матеріально-фіксованих слідів кримінального правопорушення – огляд місця події та обшук. Натомість уповноважені суб'єкти застосовують процесуальні інструменти виявлення й фіксації електронних (цифрових) та ідеальних відображень таких діянь – огляд комп'ютерних даних та допит свідків й потерпілих, відповідно.

Так, об'єктом огляду комп'ютерних даних переважно виступають розміщені у мережі Інтернет відомості про кримінально-релевантні події, що відбулися на тимчасово окупованих територіях. Предметом огляду можуть бути вебсторінки окупаційних адміністрацій, підприємств, установ чи організацій, які діють у цих місцевостях, портали медіа, сторінки у соціальних мережах тощо. Виявлені й отримані у таких спосіб дані фіксуються шляхом складання протоколу огляду комп'ютерних даних та збереження (завантаження) окремих файлів, що набувають статусу електронних документів. У комплексі з наведеним процесуальним інструментом широко використовується й сукупність засобів криміналістичної (кримінальної) розвідки з відкритих джерел – моніторинг медіа та соціальних мереж, OSINT тощо. До пошукових науково-технічних засобів, які використовуються у межах огляду комп'ютерних даних, варто віднести комп'ютерну техніку (персональні комп'ютери, ноутбуки, мережеве обладнання) та спеціалізоване програмне забезпечення (зокрема й розміщене на віддалених серверах), призначене для поглибленого аналізу окремих файлів та вебсторінок (програми для аналізу метаданих файлів, пошукові рушії, вебархіви та ін.), засоби захисту інтернет-з'єднання (VPN) тощо.

Допитуватися щодо обставин подій, які відбулися на тимчасово окупованих територіях, можуть потерпілі й очевидці, які повернулися із таких місцевостей в райони, підконтрольні уряду України. Предметом допиту виступають кримінально-релевантні події, які такі особи особисто сприймали, запам'ятали та можуть описати у межах процесуального спілкування. У ході таких допитів слідчі й дізна-

вачі застосовують низку запропонованих криміналістичною тактикою прийомів виявлення й отримання вербальної інформації: встановлення психологічного контакту, поставлення різного роду запитань, пред'явлення доказів з метою актуалізації пам'яті тощо. В цьому контексті зауважимо, що сьогодні практики потребують криміналістичних рекомендацій щодо особливостей тактики допиту осіб під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях.

Крім того, згадані особи здатні передавати правоохоронцям окремі документи виготовлені представниками окупаційних організацій на тимчасово-окупованих територіях: посвідчення, довідки, акти реєстрації цивільного стану тощо. Найчастіше такі об'єкти набувають доказового значення документів-речових доказів, проте, в окремих випадках, національні суди можуть брати до уваги й зміст таких документів за принципом «намібійських винятків». Вважаємо, що можливості застосування названого принципу у кримінальному судочинстві потребують окремого теоретичного опрацювання.

Таким чином, процес розкриття й розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на тимчасово окупованих територіях, вирізняється відсутністю фізичного доступу правоохоронців до місць локалізації більшості слідів таких діянь. Через це уповноважені особи мусять застосовувати специфічні засоби цілеспрямованого виявлення (пошуку) джерел та носіїв доказової інформації у таких кримінальних провадженнях. Серед процесуальних інструментів виявлення доказів найбільш поширеними є огляди комп'ютерних даних (найчастіше – вебсторінок, котрі містять відомості про кримінально-релевантні події, що відбулися на тимчасово окупованих територіях) та допити свідків-очевидців й потерпілих, які повернулися на підконтрольні уряду України території. У комплексі з наведеними процесуальними застосовується й низка специфічних криміналістичних та оперативно-розшукових засобів пошуку джерел (носіїв) доказової інформації. В контексті викладеного також наголосимо, що надактуальними є питання розроблення криміналістичних рекомендацій щодо особливостей тактики проведення допитів у таких провадженнях, а також обґрунтування можливості застосування «намібійських винятків» до окремих документів окупаційних адміністрацій у кримінальному судочинстві.

Ковалів М. В.,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Крізь А. В.,
здобувач вищої освіти 1 курсу магістратури
Навчально наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правове регулювання забезпечення інформаційної безпеки багато в чому визначається державною політикою у питаннях розробки, використання цифрових технологій у державному управлінні, бізнесі, громадянському суспільстві, спрямованої на формування суверенітету держави в інформаційно-комунікаційній сфері за умов воєнної і інформаційної агресії росії.

Основними цілями державної політики у інформаційній сфері в умовах війни є: захист інформаційних ресурсів і забезпечення громадян суспільно значущою достовірною інформацією; розвиток національного сегменту мережі Інтернет та медіа в умовах воєнного стану; удосконалення нормативно-правової бази; регулювання інформаційної сфери та цифрових технологій; пріоритет розробки та використання програмно-апаратних засобів захисту виробництва ЄС та НАТО; кадрове та фінансове забезпечення інформаційної безпеки.

Зазначені цілі визначають вектори реалізації державної політики в інформаційній сфері, консолідуються в єдину систему завдань як основи забезпечення суверенітету та стійкості національної економіки.

Основні напрями інформаційно-правової державної політики реалізуються у вигляді стратегічного планування та вдосконалення законодавства, реалізації заходів, вкладених у досягнення національних пріоритетів. Система органів публічної влади бере участь у створенні та реалізації цільових програм у галузі забезпечення інформаційної безпеки та застосування цифрових і інформаційних технологій.

Продовжується процес формування системи організаційних заходів захисту державних і комунальних інформаційні системи, що забезпечують доступ до цифрових даних фізичних і юридичних осіб.

Водночас одним із основних нормативно-правових актів у галузі інформаційної безпеки є Стратегія інформаційної безпеки України [1]. У нормативно-правовому акті визначено основні напрями внутрішньої та зовнішньої політики держави у сфері забезпечення інформаційної безпеки. У нових геополітичних умовах державна політика у сфері забезпечення інформаційної безпеки змінилася.

Масова електронна взаємодія та використання інформаційних технологій з великим масивом цифрових даних призвели до великої кількості злочинів у сфері інформаційної безпеки. Зазначена тенденція інформаційних атак і кібер протистояння визначила збільшення показників суспільно небезпечних діянь та появу в умовах трансформації права нових видів посягань на важливі об'єкти, включаючи об'єкти критичної інформаційної інфраструктури.

Вивчення соціально-кримінологічних даних свідчить про ефективність заходів державної політики щодо захисту об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та технічної взаємодії з країнами ЄС та НАТО щодо протидії комп'ютерним злочинам, що безпосередньо впливає на стан економіки в умовах постійних ракетних атак на цивільні об'єкти.

Розвиток інформаційно-правових відносин у сфері забезпечення інформаційної безпеки в умовах цифрової трансформації пов'язують із проблемами міжнародного права, невирішеністю багатьох інформаційно-правових питань у національній системі права. Питання міжнародного співробітництва в контексті європейської інтеграції та членства в НАТО щодо забезпечення інформаційної безпеки вирішують низку проблем з подолання загроз, викликів та ризиків.

Серед стратегічних напрямів правового регулювання інформаційної безпеки в умовах воєнного стану виокремлюється необхідність удосконалення нормативно-правової бази з урахуванням сучасного стану інформаційної безпеки щодо посилення оперативності реагування на кіберзагрози.

Удосконалення та розвиток заходів забезпечення інформаційної безпеки сприяє встановленню ефективних і дієвих заходів для боротьби з інформаційними атаками в умовах інформаційної війни. У свою чергу, певні проблеми реалізації державної політики у сфері, що розглядається, посилюються в процесі обробки персональних даних і іншої інформації обмеженого доступу на різних цифрових платформах і програмних ресурсах в інформаційно-комунікаційній мережі Інтернет. У зв'язку з цим право відповідним чином реагує на нові виклики та погрози.

Стратегія інформаційної безпеки України спрямована на формування правової культури у громадян щодо безпечного використання інформаційних ресурсів, встановлення порядку з отримання, зберігання та використання достовірної інформації, підвищення ефективності захисту інформаційної інфраструктури, формування правових механізмів виявлення інформаційних загроз. Концепція розвитку цифрових компетентностей націлена на формування знань, умінь і навичок з питань інформаційної безпеки з урахуванням стратегічних цілей державної політики забезпечення національних інтересів України.

Розвиток цифрових технологій потребує посилення відповідальності за порушення встановленого порядку використання суб'єктами інформаційних відносин. Посилення відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері обумовлено підвищенням проблем захисту прав людини, включаючи необхідність посилення правового забезпечення безпеки обробки персональних даних, які є цінним ресурсом для російських спецслужб.

Ключову роль у забезпеченні інформаційної безпеки грає просування національних інтересів, культури та української мови, оскільки втрата культурної ідентичності народу України детермінує ризики та загрози державного суверенітету. У цій сфері реалізація політики стикається з певними труднощами, для подолання яких необхідно вживати заходів вдосконалення національної системи правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні у контексті принципів Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року [2].

Дослідження показує, що зважаючи на зростання ризиків в інформаційній сфері з метою вдосконалення інформаційно-правового забезпечення доцільно ґрунтуватися на ризик-орієнтованому підході, який в умовах воєнного стану має базуватися на системі скоординованих заходів з оцінки існуючих ризиків, їх ранжуванні та подальшому розвитку нормативно-правового регулювання.

Розвиток національної системи правового забезпечення інформаційної безпеки в Україні повинен мати системний характер, який на постійній основі виявлятиме прогалини та колізії правового регулювання в галузі інформаційної безпеки з врахування досвіду передвоєнного та воєнного періоду.

Реалізація державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки пов'язана з посиленням контролю за інформаційною безпекою, використанням криптографічних, інженерно-технічних і інших засобів захисту інформації.

Пріоритетним є вдосконалення освітніх програм і стандартів у цій сфері, у тому числі за допомогою посилення компетенцій з забезпечення кібербезпеки, комп'ютерної експертизи та розслідування цифрових злочинів. Істотну роль відіграє підвищення інформаційно-правової та цифрової культури населення у питаннях інформаційної безпеки, дозволяючи активно протистояти існуючим загрозам та ризикам, брати участь у забезпеченні національних інтересів в інформаційній сфері.

З метою реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки затверджено Концепція розвитку цифрових компетентностей. Згідно з Концепцією, в умовах війни основним завданням є вироблення комплексного підходу до підвищення рівня культури інформаційної безпеки громадян і формування у навичок протидії негативним інформаційним впливам російської пропаганди. Цим правовим актом передбачено низку положень, спрямованих на формування знань, умінь та навичок з питань інформаційної безпеки на основі регулярного моніторингу рівня грамотності громадян з питань інформаційної безпеки. Реалізація цих заходів дозволить сформувати у громадян відповідальне ставлення до правового забезпечення інформаційної безпеки та побудувати довіру до національного інформаційного простору, знизивши загрози та ризики інформаційно-психологічної безпеки.

Правове забезпечення інформаційної безпеки в умовах воєнного стану є важливою складовою системи забезпечення національної безпеки України, що визначається завданнями протидії: внутрішнім і зовнішнім інформаційним загрозам при використанні цифрових технологій; деструктивним процесам, що розвиваються, спрямованим на інформаційний простір України, безпеки суспільства та держави, завданнями забезпечення соціально-економічного розвитку, суверенітету та територіальної цілісності України.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 року № 685/2021. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

2. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1322. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

3. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text>

Ковальова О. В.,
декан факультету № 1,
доктор юридичних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Богучарова О. І.,
професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
факультету № 1
доктор психологічних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день актуальність застосування спеціальних знань під час досудового розслідування навряд чи в кого викликає сумніви. Розглядаючи сутність і зміст поняття «спеціальні знання», що представлений у кримінальнопроцесуальному законодавстві та юридичній літературі, зазначимо, що, попри все, остаточного роз'яснення цього терміну у Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України [4] поки що немає. Також досить дискусійним залишається його використання й в науковій спільноті правників. Тим не менш, головною ознакою спеціальних знань у кримінальнопроцесуальному значенні є мета їх застосування. Так, використання поняття «спеціальні знання» очевидно цілком логічне для доказування в кримінальному провадженні, що здійснюється в установленому законом порядку. Не менш важливим воно також є й для непроцесуального застосування, а саме під час проведення оперативно-розшукових заходів. Мету застосування спеціальних знань, зокрема в кримінальному провадженні перш за все становить сприяння збиранню доказової і орієнтуючої інформаційної бази під час розслідування або попередження злочину, а до того ж метою може бути й сприяння в розробці тактичних і технічних засобів та методів збирання цієї інформаційної бази. Звісно, покладатися на спеціальні знання та застосовувати їх на етапі досудового розслідування можуть не тільки обізнані й компетентні фахівці (експерти, спеціалісти), а й ті особи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність та слідчі (консультативна та довідкова діяльність обізнаних осіб, наприклад, проведення попередніх досліджень матеріальних об'єктів). Притому, ясна річ, результати застосування спеціальних знань в кожному випадку будуть мати різне процесуальне значення. Підкреслимо, що, з одного боку, використання спеціальних знань спеціаліста та судового експерта в інформаційному забезпеченні досудового розслідування надає можливість отримати дані, які можуть безапеляційно підтвердити факт відношення конкретної особи до відкритого кримінального провадження або доповнити вже наявне коло речових доказів правопорушення. У той же час, з іншого боку, спеціальні знання вказаних допоміжних суб'єктів провадження також здатні сприяти удосконаленню наявних інформативно-аналітичних та інших баз даних.

Як відомо, досудове розслідування здійснюється у певних межах і з чіткою регламентацією норм КПК України. Відповідно до форм використання спеціальних знань та чинного законодавства, суб'єктами, які ними володіють є експерт (ст. 69 КПК) і спеціаліст (ст. 71 КПК). Прийнятий 13.04.2012 року Кримінальний процесуальний кодекс [4] за суттю не змінив процесуального статусу експерта та спеціаліста, але водночас конкретизував їх процесуальні права та обов'язки у зв'язку з впровадженням змагальної системи кримінального процесу. Тоді, виходячи із процесуального статусу слідчого як головної і незалежної процесуальної фігури на досудовому слідстві, спеціаліста потрібно розглядати з точки зору його допоміжного статусу у діяльності суб'єкта розслідування. Слідчий може залучити будь-якого спеціаліста в залежності від виду спеціальних знань, що необхідні при проведенні тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

Адекватне використання спеціальних знань в умовах правового режиму воєнного стану доводить необхідність залучення різних видів експертиз та експертів і спеціалістів різних галузей знань. Наприклад, у широкомасштабній війні цілком законними «цілями» можуть бути не тільки російські військові, а й російські пропагандисти при відкритті кримінального провадження під час розслідування щодо підбурювання до геноциду та щодо геноцидної риторики. Адже злочин геноциду не скоюють виключно військові чи політичні лідери. Тобто, на думку експертів, наприклад, в галузі лінгвістичної експертизи дії російських пропагандистів, їх екстремістські заклики до руйнування Харкова, Києва, інших українських міст, ліквідації цивільного населення України, українців-військовополонених, твердження типу «можемо повторити» безумовно мають розслідуватися за принципом універсальної юрисдикції національними судами, а також Міжнародним кримінальним судом. Притому вагомим чинником обґрунтування звинувачення в геноциді проти Росії в Міжнародному суді ООН могли б стати, окрім всього, ма-

теріали психолінгвістичних експертиз пропагандистських російських ЗМІ, які здатні надати доказові юридичні аргументи про умисний намір геноциду російських пропагандистів.

У цьому контексті цілком логічна необхідність уведення законодавчих змін, які вже розпочаті в різних країнах та міжнародних юрисдикціях. Так, для переслідування воєнних злочинців – російських військових, які вчиняли злочини проти українських громадян, законодавці США були змушені розширити власну юрисдикцію. Тобто, якщо раніше влада Сполучених Штатів могла переслідувати воєнних злочинців лише у випадку, якщо обвинувачений чи постраждалий були американськими громадянами, то після юридичних змін, внесених Конгресом США у 2022 року, російські військові, які вчиняли злочини проти українських громадян, тепер не зможуть уникнути відповідальності за свої злочини, якщо вони вирішать колись відвідати США. Унесення законодавчих змін, у тому числі в українське законодавство не єдиний важіль, що забезпечує невідворотність покарання за рахунок вивчення всіх існуючих матеріальних об'єктів особами, котрі мають відповідну освіту. Невідворотності покарання за військові злочини РФ має також сприяти реалізація нагальної потреби експертів у сфері правознавства та міжнародних відносин у цифрофізації правосуддя. Таким очевидним прикладом на сьогодні є платформа *eyeWitness to Atrocities*, яку розробила Міжнародна асоціація адвокатів, на якій вже зібрано понад 53 тисячі фото та відеофайлів з доказами про вчинення жорстоких воєнних злочинів в Україні [7].

Ураховуючи цінність спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування по усіх видах воєнних злочинів в Україні, особливо треба наголосити щодо відповідальності за сексуальні злочини, скоєні російськими військовими. У цих випадках слідчі, на яких в процесуальному порядку покладений обов'язок щодо збирання та оцінювання судових доказів часто не можуть їх забезпечити, бо жертви злочинів є глибоко травмовані та тривало перебувають у емоційно негативних, фруструючих психічних станах. І саме це, зокрема, є чинником того небажання жертв сексуального терору розповідати про такого типу злочини **армії РФ, про** самі факти сексуального терору російських військових або, навпаки, слідчі змушені протоколювати **моторошні розповіді** потерпілих, де є швидше емоційна реакція (потреба «виговоритися», бути почутими), а не самі докази злочинів. Де-інде це значно заважає збиранню судових доказів слідчими. Про ці складнощі кримінального провадження у досудовому розслідуванні свідчить, зокрема, звіт директора Центру документування російських злочинів в Україні імені Рафала Лемкіна «Сексуальне насильство російських військ щодо українських жінок» [1]. Безпосередня участь за розслідування такого типу злочинів спеціаліста та судового експерта – психолога чи психіатра, які можуть надавати висновок спеціаліста та висновок експерта [7] відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [6], та володіють спеціальними науковими знаннями і можуть проводити різні види комісійної комплексної психолого-психіатричної експертизи, а також надавати консультації, пояснення, ще й до того ж обізнані в сфері інструментів психологічної підтримки потерпілих, полегшують досудове розслідування. Таким чином, залучення фахівців, які мають спеціальні знання, на сьогоднішній день дозволяє комплексно та відповідально підійти до інформативного забезпечення досудового розслідування злочинів російських військових.

1. Експерт: сексуальний терор російських військ на окупованих територіях України має системний характер. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/9724/artukul/3374650> (дата звернення: 03.02.2025)

2. Ковальова О.В. Форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.32>

3. Крайня В. Російські пропагандисти можуть постати перед судом через підбурювання до геноциду, – експерт з воєнних злочинів. URL: <https://detector.media/infospace/article/237394/2025-01-22-rosiyski-propagandysty-mozhut-postaty-pered-sudom-cherez-pidburyuvannya-do-genotsydu-ekspert-z-voiennykh-zlochyniv/> (дата звернення: 03.02.2025)

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-17. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

5.Офіс генпрокурора: розслідуючи воєнні злочини, українські правоохоронці окрему увагу приділяють геноцидній риториці кремлівських пропагандистів. URL: <https://detector.media/infospace/article/218913/2023-11-03-ofis-genprokurora-rozsliduyuchy-voienni-zlochyny-ukrainski-pravookhorontsi-okremu-uvalu-prydilyayut-genotsydnirytorytsi-kremlivskykh-propagandystiv/> (дата звернення: 03.02.2025)

6. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

7. Сімакова-Сфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». Теорія та практика судової експертизи. 2019. № 20. С. 110–120

8. <https://www.eyewitness.global/resources> (дата звернення: 03.02.2025)

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РОЛЬ ТРЕНІНГІВ ЗА УЧАСТІ МІЖНАРОДНИХ ЕКСПЕРТІВ

В умовах повномасштабної агресії проти України, що супроводжується численними воєнними злочинами, документування та розслідування цих злочинів стали ключовими викликами для системи правосуддя. Ефективне розслідування потребує дотримання міжнародних стандартів і підготовки кадрів, які володіють не лише знанням українського права, але й розумінням міжнародного гуманітарного та кримінального права. Нестача спеціалістів із відповідними знаннями та навичками ускладнює процес збору, документування та аналізу доказів. Особливо важливу роль у цьому процесі відіграють тренінги за участі міжнародних експертів, які допомагають адаптувати кращі практики до українських реалій і підвищити ефективність роботи слідчих та прокурорів [1]. У цьому контексті стратегічним завданням є створення системи навчання слідчих і прокурорів із залученням міжнародного досвіду, що дозволить забезпечити справедливе правосуддя [2; 3, с. 99].

Однією з головних проблем у сфері розслідування воєнних злочинів в Україні є недостатній рівень підготовки слідчих та прокурорів. Згідно з даними дослідження Української Гельсінської спілки з прав людини, лише 12% українських слідчих пройшли спеціалізоване навчання з розслідування міжнародних злочинів, включаючи воєнні [4]. Це значно обмежує їх здатність правильно документувати злочини, аналізувати докази та взаємодіяти з міжнародними судами.

В Україні наразі відсутня систематизована освітня програма, яка б відповідала міжнародним стандартам і забезпечувала фахову підготовку спеціалістів із розслідування воєнних злочинів. Хоча існують окремі навчальні ініціативи, наприклад, сертифікатні програми з прав людини та міжнародного гуманітарного права [5], їхня кількість та якість не завжди відповідають сучасним викликам. Як результат, слідчі та прокурори часто не володіють необхідними навичками для роботи в рамках міжнародних стандартів.

Другою важливою перешкодою є недостатність матеріально-технічної бази для підготовки слідчих. Ефективне навчання потребує практичних тренувань, моделювання реальних ситуацій і доступу до сучасного обладнання. В Україні бракує ресурсів, таких як програмне забезпечення для обробки відео- та фотофайлів, спеціалізовані центри для моделювання розслідувань, а також доступу до методик, як-от Berkeley Protocol чи стандарти Міжнародного кримінального суду [1]. Відсутність цих ресурсів обмежує знання та навички слідчих, що негативно впливає на якість розслідувань.

Ще однією проблемою є складність імплементації міжнародних стандартів у національну правову систему. Попри ратифікацію міжнародних угод, таких як Римський статут, їх повна інтеграція у національне законодавство залишається невирішеною [3, с. 101]. Це ускладнює визнання та використання цифрових доказів, важливих для розслідування воєнних злочинів. Багато слідчих не знайомі з поняттями, як-от «командна відповідальність» чи «злочини проти людяності» [1]. Відсутність правової бази та знань про міжнародні стандарти знижує ефективність розслідувань і шанси на успішне судове переслідування. Для вирішення цих викликів необхідно запровадити комплексну систему навчання та сучасні інструменти, які відповідають міжнародним стандартам.

Рекомендованими практиками для вирішення цих проблем є розробка спеціалізованих програм підготовки кадрів, проведення тренінгів за участю міжнародних експертів та подальше вдосконалення нормативної бази.

Створення навчальних модулів для слідчих і прокурорів, адаптованих до міжнародних стандартів, є першим кроком до покращення якості розслідувань воєнних злочинів. Програми мають охоплювати такі аспекти як: **правила документування воєнних злочинів**. Сюди входить навчання принципам фіксації доказів, збору свідчень та дотримання прав жертв і свідків. Особливий акцент має бути зроблений на правилах, які забезпечують юридичну обґрунтованість доказів у міжнародних судах; **міжнародні протоколи збирання доказів**: Використання таких протоколів, як Berkeley Protocol, дозволить забезпечити належну методологію документування злочинів, що включає аналіз цифрових і відкритих джерел інформації. Інтеграція цих модулів у навчальні програми Національної академії внутрішніх справ і систему підготовки Офісу Генерального прокурора дозволить підвищити кваліфікацію слідчих і прокурорів. Це сприятиме формуванню єдиної бази знань і стандартів, що полегшить співпрацю з міжнародними судовими інституціями [5].

Систематичні тренінги за участі міжнародних організацій, таких як ООН і ОБСЄ, допоможуть українським слідчим освоїти передові методики. **ООН (UNITAR, UNODC)** може надати спеціалізовані курси з таких тем, як міжнародні підходи до збору доказів і свідчень, забезпечення прав людини під час розслідувань, а також використання цифрових технологій для документування злочинів. Особливу увагу слід приділити практичним тренінгам ОБСЄ, які включають аналіз цифрових доказів і застосування сучасних технологій. Тренінги також повинні зосереджуватися на правах людини в умовах війни, щоб забезпечити етичність і законність процедур розслідування.

Для забезпечення практичної підготовки та координації між правоохоронними органами необхідно створити спеціалізовані навчальні центри в регіонах України. Оснащення таких центрів інструментами моделювання реальних ситуацій (наприклад, VR-технологіями для відтворення місць злочинів) та програмами для аналізу доказів сприятиме практичному навчанню слідчих і прокурорів. Регулярні обміни досвідом із судами та прокурорами Гаазького трибуналу, а також навчальні візити до міжнародних правових інституцій, дозволять українським спеціалістам переймати найкращі практики розслідування воєнних злочинів.

Ефективна підготовка спеціалістів неможлива без належного нормативно-правового забезпечення. Необхідно створити стандарти, які відповідатимуть положенням Римського статуту та іншим міжнародним документам. Вони мають включати рекомендації щодо підготовки слідчих у сфері міжнародного гуманітарного права. Запровадження законодавчих змін, які сприятимуть співпраці з міжнародними організаціями та імплементації їхніх стандартів у національну систему правосуддя, допоможе закріпити ці підходи на державному рівні. Запропоновані рекомендації дозволяють не лише підвищити професійний рівень слідчих і прокурорів, але й сприяють систематизації знань і адаптації міжнародних стандартів до українських реалій. У результаті, це створить підґрунтя для ефективного розслідування воєнних злочинів та забезпечення справедливості для жертв.

Запровадження міжнародних стандартів у роботу українських органів досудового розслідування суттєво підвищить якість розслідувань і судових процесів. Ця інтеграція включає: адаптацію національного законодавства до Римського статуту та інших міжнародних норм створить умови для ефективного співробітництва з міжнародними судами. Це сприятиме зниженню ризиків відхилення доказів через невідповідність стандартам; використання єдиних підходів у навчанні прокурорів і слідчих забезпечить дотримання універсальних принципів правосуддя, таких як неупередженість і об'єктивність. Це зробить розслідування більш прозорими та якісними. Загалом інтеграція міжнародних стандартів дозволить Україні досягти кращих результатів у боротьбі з безкарністю за воєнні злочини, а також підвищити рівень довіри до правової системи як всередині країни, так і на міжнародній арені.

Ефективне впровадження міжнародних стандартів також відкриває нові можливості для співпраці України з міжнародними організаціями та правовими інституціями: регулярна участь українських слідчих у навчальних програмах і тренінгах, організованих ООН, ОБСЄ, Міжнародним кримінальним судом, сприятиме передачі передових практик розслідування воєнних злочинів. Це також дозволить Україні покращити взаємодію з міжнародними слідчими органами під час спільних розслідувань; активна імплементація кращих практик розслідувань зміцнить позиції України як країни, що прагне забезпечення справедливості навіть в умовах війни. Це дозволить посилити міжнародну підтримку та залучити додаткові ресурси для реформування правової системи. Таким чином, Україна не лише вдосконалив внутрішню систему правосуддя, але й стане активним учасником міжнародного правового співтовариства, сприяючи глобальній боротьбі з воєнними злочинами. Отже, реалізація запропонованих рекомендацій забезпечить комплексний підхід до розв'язання проблеми документування і розслідування воєнних злочинів. Це підвищить кваліфікацію слідчих, інтегрує міжнародні стандарти у національну практику та створить міцну платформу для співпраці з міжнародними партнерами, сприяючи досягненню справедливості для жертв війни.

Висновки. Запровадження міжнародних стандартів і належна підготовка кадрів є ключовими для ефективного розслідування воєнних злочинів в Україні. Інтеграція принципів об'єктивності, незалежності та допустимості доказів, разом із впровадженням передових методик документування, таких як Berkeley Protocol, сприятиме уніфікації підходів і підвищенню довіри до розслідувань. Активна співпраця з міжнародними організаціями, створення сучасних навчальних центрів та оновлення національного законодавства відповідно до міжнародних норм забезпечать високий рівень підготовки слідчих і прокурорів. Це дозволить Україні не лише досягти справедливості у воєнних злочинах, але й стати лідером у глобальній боротьбі з безкарністю.

-
1. EUAM Ukraine. Консультативна місія ЄС: що було зроблено за 10 років роботи в Україні. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/opinion/eu-advisory-mission-achievements-of-10-years-in-ukraine/>
 2. Асоціація правників України. Українські правники відвідали Гаагу для розбудови спроможності у сфері міжнародного кримінального правосуддя. URL: <https://uba.ua/ukr/news/drugijj-den-navchalnogo-vzitu-ukrainskoi-delegaci-do-gaagi-vazhliv-obgovorennja-korishn-lekci-ta-cnn-visnovki>
 3. Лабенюк А.О., Осипенко О.І. Досудове розслідування воєнних злочинів в Україні: стандарти, ризики для особистого життя і здоров'я. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія право. Вип. 86. Ч. 5. С. 95-100. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.5.13>
 4. Helsinki.org.ua. (2023). Ключові проблеми України у розслідуванні воєнних злочинів: результати дослідження. Retrieved from <https://www.helsinki.org.ua>.
 5. Сертифікатна програма: Європейські стандарти прав людини у професійній діяльності прокурорів, суддів та слідчих. НАВС. Retrieved from <https://nlu.edu.ua>.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДІТЕЙ

Воєнні конфлікти несуть за собою руйнівні наслідки для цивільного населення, і особливо страждають найуразливіші категорії – діти. Порушення їхніх прав у період збройного протистояння набуває форми особливо тяжких злочинів, які, згідно з міжнародним правом, класифікуються як воєнні злочини. Серед таких злочинів виділяються випадки примусового переміщення дітей, використання їх як солдатів, сексуального насильства, викрадення, фізичних знущань та позбавлення доступу до гуманітарної допомоги. Ці дії не лише завдають шкоди фізичному і психічному стану дітей, але й мають довготривалі наслідки для їхнього розвитку та соціалізації.

Особливу актуальність ця проблематика набуває для України, яка внаслідок масштабної збройної агресії зазнала суттєвого погіршення стану захисту прав дитини. За даними міжнародних організацій та національних інституцій, кількість злочинів проти дітей, скоєних під час воєнного конфлікту, є значною і потребує ефективного розслідування та правового реагування [1]. Українське законодавство та система правосуддя стикаються з численними викликами у процесі документування та розслідування таких злочинів, включаючи відсутність адаптованих процедур, нестачу спеціалізованих кадрів та обмеження у доступі до територій, де скоюються правопорушення.

Міжнародні стандарти, зокрема положення Женевських конвенцій 1949 року, Римського статуту Міжнародного кримінального суду та Конвенції ООН про права дитини, формують базис для кваліфікації, розслідування та покарання воєнних злочинів проти дітей. Проте імплементація цих норм у національну правову систему України потребує значного вдосконалення. Водночас, міжнародний досвід, зокрема практики трибуналів у справах Руанди, Югославії та сучасні кейси розгляду Міжнародним кримінальним судом, відкривають перспективи для впровадження нових підходів у розслідуванні та правовій оцінці воєнних злочинів проти дітей. Метою цього дослідження є аналіз особливостей розслідування воєнних злочинів проти дітей в Україні у контексті міжнародних стандартів, а також розробка рекомендацій щодо вдосконалення національної правової практики у цій сфері.

Розслідування воєнних злочинів проти дітей є складним процесом, який вимагає врахування особливих прав дитини. Принципи, що забезпечують дотримання цих прав, включають принцип найкращих інтересів дитини, конфіденційність, участь у розслідуванні та недискримінацію. Наприклад, Конвенція ООН про права дитини акцентує на обов'язку держав забезпечувати захист дітей навіть у найскладніших умовах, зокрема під час воєнних конфліктів [2, с. 8]. Особливу роль відіграють методи збору доказів. Допити дітей-свідків і потерпілих здійснюються з дотриманням етичних норм та із залученням кваліфікованих психологів. Це дозволяє зменшити травматизацію дитини під час розслідування. Для збору доказів також використовуються сучасні технології, зокрема запис свідчень у безпечному середовищі або відеоконференції, які можна долучати до судових матеріалів [2, с. 22-28]. Важливим аспектом є міжнародне співробітництво в розслідуванні. Організації, такі як Міжнародний кримінальний суд, активно допомагають збирати докази злочинів проти дітей. Цей досвід значною мірою базується на стандартах, розроблених для боротьби з воєнними злочинами у таких країнах, як Руанда чи колишня Югославія [2, с. 15]. Таким чином, ефективне розслідування воєнних злочинів проти дітей потребує адаптації найкращих міжнародних практик до національного законодавства. Українська система правосуддя має впроваджувати більш ефективні процедури, які враховують як міжнародні стандарти, так і місцеві реалії.

Національне законодавство України у сфері досудового розслідування воєнних злочинів передбачає виконання міжнародних зобов'язань відповідно до Конвенції ООН про права дитини (1989) та інших міжнародних актів. У сучасних умовах, коли Україна стикається з масовими воєнними злочинами, ключову роль відіграє ефективне розслідування випадків, пов'язаних із дітьми. Ці процедури охоплюють розробку спеціалізованих методик збору доказів, забезпечення участі психологів у роботі з дітьми та інтеграцію міжнародних стандартів у слідчу практику [3]. Складнощі досудового розслідування в Україні пов'язані з обмеженим доступом до тимчасово окупованих територій, нестачею ресурсів для документування злочинів і проблемами з ідентифікацією потерпілих. Незважаючи на це, Україна активно імплементує сучасні підходи до розслідування, залучаючи міжнародні організації для підтримки

процесів збору доказів. Важливим кроком стало створення спільних слідчо-оперативних груп, які об'єднують національні та міжнародні органи правосуддя [4, с. 33, 35, 59]. Однією з важливих ініціатив є створення спеціалізованих підрозділів у структурі правоохоронних органів, які займаються виключно розслідуванням воєнних злочинів проти дітей. До таких підрозділів входять слідчі, психологи та криміналісти, які забезпечують всебічний підхід до виявлення злочинів та роботи з потерпілими дітьми. Україна також використовує інструменти цифрового документування, що дозволяють фіксувати докази злочинів навіть у віддалених регіонах [5, с. 165–168; 6, с. 31–34;]. Для підвищення ефективності досудового розслідування необхідно розширювати міжвідомчу співпрацю, впроваджувати навчальні програми для слідчих і покращувати технічну базу. Крім того, важливо забезпечити постійний моніторинг дотримання прав дітей під час розслідувань і підсилити роль міжнародного співробітництва для досягнення справедливості у воєнних злочинах.

Використання міжнародного досвіду у розслідуванні воєнних злочинів залишається актуальним. Так поліція США активно застосовує модель «Community Policing», яка базується на співпраці між правоохоронцями та громадами для захисту дітей, що постраждали від кризових ситуацій, включаючи воєнні конфлікти. Основними елементами цієї моделі є превентивна робота, навчання поліцейських щодо роботи з дітьми та створення програм реабілітації. Наприклад, ініціатива «Kids & Cops» у Лос-Анджелесі спрямована на підвищення довіри до поліції серед дітей і запобігання насильству у громадах. У Німеччині поліція тісно співпрацює з соціальними службами для забезпечення прав дітей у кризових ситуаціях. Особливий акцент робиться на реабілітаційних програмах, які допомагають дітям подолати психологічні травми, спричинені воєнними злочинами. Крім того, у Німеччині активно використовуються мобільні слідчі групи, які спеціалізуються на документуванні злочинів проти дітей у зонах конфлікту [7]. У Швеції захист прав дітей під час кризових ситуацій є невід'ємною частиною соціальної політики. Поліція співпрацює з психологами та соціальними працівниками для комплексного реагування на випадки насильства проти дітей. Одним із ключових аспектів є забезпечення конфіденційності та мінімізація повторної травматизації під час слідчих дій. У Швеції також застосовуються спеціальні навчальні програми для поліцейських щодо роботи з дітьми, які постраждали внаслідок кризових подій [8]. Використання міжнародного досвіду в Україні може значно підвищити ефективність розслідувань воєнних злочинів проти дітей. Застосування принципів «Community Policing», створення міжвідомчих груп із залученням психологів і соціальних працівників, а також впровадження реабілітаційних програм є важливими кроками для покращення якості слідчих дій і забезпечення прав дітей.

Висновки. У процесі дослідження особливостей розслідування воєнних злочинів проти дітей було розкрито ключові аспекти, що впливають на ефективність цього процесу. Насамперед, наголошено на важливості дотримання принципів захисту прав дитини, таких як найкращі інтереси, конфіденційність, участь у розслідуванні та недискримінація. Ці принципи створюють основу для гуманного та етичного підходу до роботи з дітьми, які постраждали від воєнних злочинів. Особлива увага приділена методологічним аспектам збору доказів, які включають застосування сучасних технологій, участь психологів та ювенальних спеціалістів, а також забезпечення безпеки потерпілих дітей. Було зазначено, що міжнародний досвід, зокрема практики США, Німеччини та Швеції, пропонують цінні рішення для вдосконалення процесу розслідування. В Україні вже запроваджуються спеціалізовані слідчо-оперативні групи, які забезпечують якісне документування злочинів, проте є значний потенціал для подальшого вдосконалення. Загалом дослідження підкреслило необхідність інтеграції міжнародних стандартів у національну практику та розвитку міжвідомчої співпраці для підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів проти дітей. Ці заходи сприятимуть не лише притягненню винних до відповідальності, а й захисту прав дітей та їхньої реабілітації.

1. Офіс Генерального прокурора. 1.06.2024. URL: https://www.facebook.com/pgov.ua/posts/891569799672521?ref=embed_post

2. Керівні принципи та методика документування порушень прав дитини внаслідок сексуального насильства. Кишенькова версія. Автори-упоряд.: П. Пархоменко, Г. Попов, І. Уримова, за заг. ред. О. Калашник. К.: 2022. 52 с. URL: <https://rm.coe.int/pocket-guide-methodological-guidelines-on-documenting/1680a9769c>

3. Розслідування воєнних злочинів в Україні: правозахисники анонімно опитали правоохоронців і зібрали дані. Радіо Свобода. 21.09.2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/doslidzhennia-rozsliduvannia-voiennyh-zlochyniv-v-ukraini/32602285.html>

4. Особливості здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю дітей: методичні рекомендації. Літвінова В.В., Цуцкірідзе М.С., Усенко Ю.А. та ін. Київ, 2023. 78. с.

5. Alraggad, M.M., Almahasneh, A.A.A.A., Borovikova, V., Zhyvko, Z., & Komissarchuk, Y. (2024). The policy of rethinking the criminal process in the national security system: The impact of digitalisation on working with electronic evidence. *Social and Legal Studies*, 7(2), 162-170. <https://doi.org/10.32518/sals2.2024.162>

6. Довженко А.С. Цифровізація кримінального процесу як один із шляхів підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану. *Розслідування та протидія кримінальним правопорушенням в умовах воєнного стану* [Текст] : матеріали підсумк. наук.-теорет. конф. здобувачів вищої освіти та молодих вчених (Київ, 16 трав. 2024 р.) / [редкол.: С. В. Русанівський, Ю. М. Сірий, Т. В. Швець]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. С. 31-34.
7. Ключові проблеми України у розслідуванні воєнних злочинів. Результати дослідження. Українська Гельсінська спілка з прав людини. 20.09.2023. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kliuchovi-problemy-ukrainy-u-rozsliduvanni-voiennykh-zlochyniv-rezultaty-doslidzhennia/>
8. Про Швецію. Права дітей та Конвенція про права дитини. URL: <https://www.informationsverige.se/uk/om-sverige/att-bilda-familj-och-leva-med-barn-i-sverige/barns-rattigheter-och-barnkonventionen.html>

Когут В. М.,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
кандидат технічних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3286-9016>

Церковник С. І.,
старший дослідник, старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2293-1880>

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ НОРМ І СТАНДАРТІВ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ

Щороку близько 1,3 мільйона людей гинуть у дорожньо-транспортних пригодах (ДТП), а ще більше зазнають травм. Це підкреслює потребу у нових підходах і механізмах для підвищення безпеки на дорогах, що вимагає не лише національних зусиль. Важливу роль у цьому відіграє міжнародна співпраця, яка дозволяє країнам обмінюватися досвідом, запроваджувати передові практики та узгоджувати національні нормативно-правові акти з міжнародними стандартами [1, с. 348].

Україна, як частина глобальної транспортної системи та учасниця численних міжнародних угод у сфері безпеки дорожнього руху, активно інтегрує міжнародні стандарти у своє законодавство. Одним із основних нормативних документів є Віденська конвенція про дорожній рух 1968 року, яка встановила загальні правила дорожнього руху на міжнародному рівні та сприяє їх уніфікації між країнами. Ця конвенція імплементована в українське законодавство, що підкреслює важливість міжнародного співробітництва для вдосконалення правового регулювання та підвищення безпеки на дорогах. Також Закон України «Про дорожній рух» визначає основні принципи регулювання дорожнього руху, наголошуючи на необхідності адаптації міжнародних стандартів і співпраці в цій сфері.

Міжнародні угоди та конвенції відіграють ключову роль у створенні єдиних правил і стандартів для безпеки дорожнього руху, забезпечуючи їхнє узгоджене застосування серед різних держав. Однією з найбільш значущих угод у цій сфері є Віденська конвенція про дорожній рух 1968 року, що встановлює основні принципи та правила дорожнього руху для країн-учасниць. Її головна мета – сприяти міжнародній стандартизації правил дорожнього руху, що полегшує пересування транспортних засобів між країнами та сприяє зниженню кількості ДТП.

Конвенція 1968 року встановлює основні положення щодо поведінки учасників дорожнього руху, охоплюючи правила пріоритету, обмеження швидкості та вимоги до дорожніх знаків. Україна, будучи учасницею цієї конвенції, інтегрувала її норми у своє законодавство через Закон України «Про дорожній рух», що відображає міжнародні стандарти безпеки. Ця конвенція важлива тим, що створює загальноприйняті стандарти, які знижують ризик ДТП та уніфікують правила для всіх учасників дорожнього руху.

Крім Віденської конвенції, важливими є й інші міжнародні документи, такі як Конвенція ООН про безпеку дорожнього руху 1985 року, що визначає мінімальні вимоги до технічного стану транспортних засобів — важливий компонент безпеки на дорогах. Ці документи регулюють не тільки поведінку водіїв і пішоходів, але й технічні аспекти, включаючи обов'язковий технічний огляд, стандарти дорожніх знаків і сигнальних пристроїв.

До цього важливим є дотримання Європейських угод та стандартів, таких як Директива ЄС щодо безпеки транспортної інфраструктури, спрямована на підвищення безпеки дорожніх умов через регулярний моніторинг та оцінку стану дорожньої інфраструктури. Це дозволяє знизити рівень аварійності завдяки впровадженню передових технологій та практик з інших країн.

Таким чином, міжнародні угоди та конвенції, зокрема Віденська конвенція 1968 року, є основою для глобального регулювання безпеки дорожнього руху [2]. Їх імплементация в національне законодавство, як у випадку з Україною, сприяє уніфікації правил дорожнього руху та підвищує загальний рівень безпеки на дорогах.

Міжнародні організації, як ООН, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і Європейський Союз (ЄС), відіграють ключову роль у створенні рекомендацій та стандартів, спрямованих на підви-

щення безпеки дорожнього руху на глобальному рівні. Основною метою цих рекомендацій є зменшення кількості ДТП і рівня смертності на дорогах шляхом уніфікації міжнародних практик.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) зосереджується на зниженні рівня смертності та травматизму від ДТП, надаючи державам рекомендації в рамках Глобального плану дій з безпеки дорожнього руху на 2011-2020 роки. Ці рекомендації включають покращення інфраструктури, законодавства та безпеки транспортних засобів, а також підвищені стандарти захисту для пасажирів і водіїв, такі як обов'язкове використання ременів безпеки, дитячих крісел і обмеження швидкості на дорогах.

Європейський Союз (ЄС) також встановив низку директив для підвищення стандартів безпеки дорожньої інфраструктури та транспортних засобів. Директива ЄС щодо управління безпекою дорожньої інфраструктури (2008/96/EC) вимагає від держав-членів регулярного аудиту безпеки доріг, оцінки ризиків на автомагістралях та запровадження заходів для їхнього зменшення. Крім того, ЄС підтримує ініціативи впровадження інтелектуальних транспортних систем (ITS), які підвищують ефективність управління дорожнім рухом і знижують аварійність.

Міжнародна співпраця у сфері безпеки дорожнього руху набуває особливого значення завдяки успішному впровадженню практик з інших країн, що дозволяє знижувати рівень дорожньо-транспортних пригод та покращувати загальні умови на дорогах. Дослідження показують, що обмін досвідом може суттєво вплинути на ефективність національної політики у цій сфері [3].

Серед глобальних ініціатив особливе місце посідає шведська концепція «Vision Zero», яка пропагує досягнення нульової смертності на дорогах шляхом вдосконалення інфраструктури, підвищення відповідальності водіїв та впровадження безпечних технологій. На цей підхід орієнтуються уряди багатьох країн, зокрема України, де він закладений в Указі Президента «Про Стратегію підвищення рівня безпеки дорожнього руху на період до 2024 року».

Таким чином, міжнародні організації встановлюють стандарти й надають рекомендації, спрямовані на зниження рівня аварійності та підвищення загальної безпеки на дорогах. Імплементація цих стандартів у національне законодавство дозволяє Україні застосовувати найкращі світові практики для забезпечення безпеки дорожнього руху.

Отже, міжнародна співпраця виступає ключовим рушієм у підвищенні рівня безпеки дорожнього руху в Україні. Для досягнення відчутних результатів необхідно продовжувати інтеграцію міжнародних норм, покращувати підготовку водіїв, інвестувати в інфраструктуру та підтримувати активну взаємодію з міжнародними партнерами.

Дослідження ролі міжнародної співпраці у покращенні безпеки дорожнього руху в Україні демонструє, що інтеграція міжнародних стандартів є критично важливою для зниження аварійності та покращення загальної безпеки на дорогах. Важливо розвивати платформи для обміну досвідом з країнами, які досягли успіху в реалізації політик безпеки дорожнього руху. Це дозволить Україні запозичувати найкращі практики та адаптувати їх до місцевих умов. Рекомендується також залучати міжнародні фонди для фінансування інфраструктурних проєктів, таких як освітлення, дорожня розмітка та знаки.

Попри позитивні зрушення, виклики залишаються. Необхідно покращити контроль за дотриманням правил дорожнього руху, посилити заходи з розбудови безпечної інфраструктури, а також удосконалити систему моніторингу ДТП.

Попри прогрес, війна в Україні створила нові виклики для безпеки дорожнього руху:

- **зруйнована дорожня інфраструктура** у зонах бойових дій потребує відбудови за міжнародними стандартами;
- **висока аварійність через військові перевезення** вимагає адаптації правил для змішаного трафіку;
- створення безпечних умов для евакуації населення;
- **мінна небезпека на дорогах** створює загрози для цивільного транспорту та потребує посилення заходів з розмінування.

Україна має продовжувати співпрацю з міжнародними організаціями для адаптації інфраструктури та законодавства до нових реалій. Важливими є такі кроки:

- розширення фінансування інфраструктурних проєктів через міжнародні фонди;
- удосконалення системи контролю за дотриманням ПДР;
- впровадження сучасних інтелектуальних транспортних систем (ITS);
- адаптація європейського підходу «**Vision Zero**» (нульова смертність на дорогах) до українських умов.

Таким чином, ефективна міжнародна співпраця є одним із ключових чинників покращення безпеки дорожнього руху в Україні. Реалізація цих рекомендацій сприятиме зниженню кількості дорожньо-транспортних пригод та підвищенню загальної безпеки на дорогах.

-
1. Ківалов, С. В. (2015). Адміністративне право України: Європейський вектор розвитку: монографія. Одеса: Юридична література. 215 с.
 2. Колодяжний, М. Г. (2021). Система міжнародно-правового забезпечення безпеки дорожнього руху. Вісник Академії правознавства. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/243742>
 3. Рудик М.М. Міжнародний досвід у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації авто-транспорт. Науково-практичний журнал. 2022. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/download/715/652>.

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Цивільний захист – є функцією держави, що передбачає гарантування безпеки населення та захист територій від впливу надзвичайних ситуацій, а також навколишнього природного середовища та майна від них. Повномасштабна агресія РФ проти України актуалізувала низку питань, пов'язаних з цивільним захистом. У ситуації збройного конфлікту та війни основну відповідальність за повагу та захист цивільного населення несуть держави та збройні групи. Це передбачає вжиття всіх можливих запобіжних заходів, щоб звести до мінімуму вплив на них військових дій. У той же час, міжнародні організації сприяють забезпеченню цивільного, гуманітарного та іншого захисту цивільного населення через діалог та взаємодію з державами та озброєними суб'єктами, а також за допомогою гуманітарних та інших операцій.

Захист цивільного населення – один із ключових аспектів воєнних дій, а також етичний і стратегічний імператив при всіх видах конфліктів, починаючи з гібридної війни і закінчуючи боротьбою з повстанцями та великомасштабними військовими операціями, коли противник може намагатися використати тактику, призначену для заподіяння шкоди цивільному населенню. Майже два десятиліття військових операцій та сприяння силам безпеки в Афганістані та на Близькому Сході стали підтвердженням того, що необхідна умова успіху військових операцій та партнерства у забезпеченні безпеки – зниження шкоди цивільному населенню: якщо не визнавати цієї шкоди і не вирішувати цю проблему, посилюється негативне сприйняття збройних сил, виникають проблеми із захистом сил, підігривається недовіра та радикалізація. Як показує війна в Україні, під час розвитку подій за статтею 5 ще більше буде поставлено на карту для НАТО. Захист цивільного населення від дій інших і мінімізація втрати, що завдається вашими власними діями, матиме ключове значення для успішної оборони. Чим надійніше захищене громадянське населення, тим вища його життєстійкість та підтримка стабілізації та міцного світу.

Як показує війна в Україні, міста мають стратегічне значення і важливі для забезпечення системи безпеки країни, тому висока ймовірність вуличних боїв, обстрілів міст і їхнього руйнування. З урахуванням складної місцевості, включаючи підземні комунікації, близькість розташування військових цілей від цивільної інфраструктури, труднощів зі збереженням ефективного управління та обмеженості в часі на реагування, міста представляють собою особливу ціль для ведення бойових дій, здійснення ракетно-дронових обстрілів та ін. Унаслідок збитків, що завдаються через застосування зброї вибухової дії в житлових районах, та наслідків знищення об'єктів інфраструктури – від лікарень до електростанцій – міста можуть стати непридатними для проживання цивільного населення (як м. Маріуполь). Тим більше, коли противник завдає невідворотних ударів або навмисно завдає ударів по цивільному населенню: як повідомляється, в Україні війська російської федерації здійснюють регулярні артобстріли цивільної інфраструктури м. Миколаїв, Запоріжжя та ін., створюють небезпеку для об'єктів АЕС, не дозволяючи цивільному населенню залишати райони конфлікту, як це відбувається у м. Херсон.

З огляду на зростаючий ризик і велику вразливість громадянського населення до впливу конфлікту на території НАТО та за її межами, НАТО має унікальну можливість знову заявити про політичну прихильність до захисту цивільного населення, унаслідок чого захист населення стає пріоритетним завданням НАТО та інших державних інституцій. У результаті країни Альянсу і сама організація пріоритизують захист населення у трьох ключових сферах:

- заснованій на цінностях імперативу для союзницької організації, яка прагне захистити держави-члени та людей;
- ефективної стратегічної комунікації, завдяки якій сили безпеки та оборони можуть сприяти досягненню політичних цілей, захищаючи при цьому громадянське населення від найгірших наслідків конфлікту;
- життєстійкості критичної інфраструктури.

Однак політична єдність – це лише початок шляху. У практичному плані є кілька важливих дій, які сили НАТО можуть зробити, щоб підготуватися до потенційних зіткнень у своїх країнах, й унеможливити появу нових деструктивних процесів, за допомогою яких можна перейти від політичної прихильності до військових засобів ураження. НАТО має можливість окреслити спектр практичних заходів у цій сфері. Насамперед, щоб ефективно захищати населення та знизити шкоду, яку

завдають воєнні дії, НАТО і урядам країн НАТО треба регулярно взаємодіяти з громадянським населенням. Ця робота має передбачати створення засобів, процедур, каналів зв'язку та вироблення звички активної взаємодії з населенням і громадянським суспільством при веденні бойових дій. Усе це допомагає збройним силам зрозуміти оперативну обстановку та вплив військової присутності й механізм захисту цивільних осіб, а також краще прогнозувати їх поведінку під час конфлікту.

Слід заохочувати впровадження нових передових методів захисту, зокрема групи з відстеження громадянських збитків (Civilian Harm Tracking) [7]. Ці групи, долучені до планування, добре забезпечені ресурсами та перевірені під час навчань, можуть відслідковувати та аналізувати випадки заподіяння шкоди цивільним особам чи об'єктам інфраструктури, рекомендувати тактичні й оперативні зміни, щоб скоротити подібні інциденти, не допускати їх та зводити до мінімуму руйнівні наслідки. Країнам НАТО слід також розглянути питання про створення процедур, які допомагають вживати відповідних заходів у зв'язку зі збитками, нанесеним цивільному населенню, – від медичної допомоги до механізмів зміни, – за допомогою яких можна не тільки поправити шкоду, але й покращити відносини між країнами НАТО, для чого необхідно розробити підходи, під час яких громадянське населення та інфраструктура не можуть цілеспрямовано зазнавати ударів. Як показує досвід Сирії та України, йдеться про цілком ймовірний сценарій. Для цього силам країн НАТО знадобиться бути готовими до ситуацій, коли захист цивільного населення від дій інших стає одним із пріоритетних завдань, і бути здатними вести військові операції, збір розвіданих та підтримувати зв'язок та взаємодію з організаціями, що не належать до євроатлантичного альянсу, таким чином, щоб можна було здійснювати раннє оповіщення та надійну цивільно-військову координацію.

У міру того, як умови безпеки змінюються, НАТО стикається з новими проблемами, важливість захисту цивільного населення у разі конфлікту залишається незмінною. При виникненні нових обставин з'являється спокуса відреагувати по-іншому, і може скластися таке враження, що підготовка до територіальної оборони відрізняється від підготовки до експедиційного кризового регулювання. Проте основний принцип той самий: захист цивільного населення – це не просто якась робота, що виконується силами безпеки та оборони паралельно з основним завданням, а одна з найважливіших складових військового планування та один із найважливіших засобів, які НАТО має пріоритизувати. За останні два десятиліття накопичився великий досвід, і створені підходи, які НАТО могла б розвивати далі, у міру того, як вона переходить на європейський напрямок, а процеси, що відбуваються в Альянсі, – починаючи з нової Стратегічної концепції та закінчуючи розробкою підходів до громадської безпеки та подальші кроки щодо захисту цивільного населення на практиці – можливості враховувати аспекти захисту мирного населення у всіх видах діяльності НАТО.

Отже, захист цивільного населення не є елементом, який можна додати в останній момент: потрібні добре відпрацьовані підходи, відповідне мислення та можливості, необхідні для захисту населення та надання йому підтримки. В епоху небезпек важливо, щоб цивільний захист був одним із пріоритетних напрямків функціонування держави.

1. Клименко Н. Г. Державне управління в умовах надзвичайних ситуацій в Україні: від цивільної оборони до цивільного захисту (1991 – 2012 роки). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=687>.

2. Помаза-Пономаренко А.Л. Збитки, нанесені бойовими діями об'єктам критичної інфраструктури в Україні: механізми оцінювання та відновлення // Успіхи і досягнення в науці. 2025. Вип. 1 (1). С. 601–61.

3. Помаза-Пономаренко А.Л., Батир Ю.Г., Лопатченко І.М. Попередження надзвичайних ситуацій у туристичній галузі як засіб захисту права на відпочинок // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Туристично-рекреаційна сфера: виклики сучасності» (22.04.2024 р., м. Хмельницький). С. 108–111.

4. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Механізми забезпечення цивільної безпеки України: аспекти попередження НС на об'єктах військово-промислового комплексу // Публічне адміністрування та національна безпека. 2024. № 3 (44). <https://www.inter-nauka.com/issues/administration2024/3/9732>.

5. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Управлінські підходи до попередження надзвичайних ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури та підвищеної небезпеки // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/5502/5557>.

6. Pomaza-Ponomarenko A., Taraduda D., Leonenko N., Poroka S., Sukhachov M. Ensuring the safety of citizens in times of war: aspects of the organization of civil defense // AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2024. Vol. 14. Issue 1. Pp. 216–220.

7. Civilian Harm Tracking: Analysis of ISAF Efforts in Afghanistan. URL: https://civiliansinconflict.org/wp-content/uploads/2017/09/ISAF_Civilian_Harm_Tracking.pdf.

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному світі, де вимоги та стресові ситуації для поліцейських постійно зростають, здатність витримувати тиск, адаптуватися до негативних факторів та відновлювати психоемоційну стійкість стає критичною для їхньої успішної професійної діяльності. Особливо критично проблема резильєнтності постає в умовах воєнного стану, який створює надзвичайно складні виклики для суспільства та його захисників, зокрема, для поліцейських, які забезпечують безпеку та порядок. Воєнний стан призводить до росту стресових факторів, посиленого фізичного та психологічного навантаження й постійного відчуття загрози.

Резильєнтність – «це здатність відносно добре справлятися (to cope) з важкими ситуаціями, особиста ресурсність» [6, с. 8]. Резильєнтність працівників поліції має надзвичайну важливість для забезпечення ефективності та якості роботи правоохоронних органів.

Поліцейські, що діють у цих умовах, стикаються зі складними ситуаціями, які вимагають швидкого та відповідального реагування. У таких надзвичайних ситуаціях необхідність вивчення резильєнтності працівників поліції стає актуальнішою, ніж будь-коли раніше.

Вивчення резильєнтності працівників поліції в умовах воєнного стану дозволяє розкрити й розвинути їхні внутрішні резерви та стратегії, які допомагатимуть витримувати тиск і стрес, збільшувати стійкість до впливу стресорів і підтримувати ефективність служби на високому рівні. Вивчення цього аспекту стає необхідним для забезпечення найкращих умов для функціонування поліцейських під час воєнного конфлікту, а також для збереження їхньої психічної та фізичної стійкості, яка є важливою як для них самих, так і для громади, яку вони обслуговують.

Резильєнтність – це властивість особистості, яку можна розвивати та вдосконалювати. Вивчення цієї якості серед поліцейських допомагає створити відмінні умови для підтримки їхнього психічного та фізичного здоров'я, підвищення ефективності їхньої роботи та забезпечення безпеки громадян.

У роботі Г.М. Вагнільд, Х.М. Янг (G.M. Wagnild, H.M. Young, 1993, 2009) резильєнтність розглядається як структура, яка утворюється п'ятьма факторами: незворушність (відображає здатність «плисти за течією»); наполегливість або рішучість; самозабезпечення (відображає віру у свою здатність керувати життям); осмисленість або віра в те, що життя має сенс; екзистенційна самотність або відчуття унікальності [15; 16].

М.Р. Харві, Б. Лян, П.А. Харні (M.R. Harvey, B. Liang, P.A. Harney, 2003) описують резильєнтність у контексті здатності людини відновлюватися після травматичного стресового досвіду та визначають такі її структурні компоненти: влада над пам'яттю, інтеграція пам'яті та афекту, толерантність до афекту та регулювання, оволодіння симптомами та позитивне подолання, самооцінка, самозгуртованість, безпечна прив'язаність та створення сенсу [8].

Д.С. Джонсон, М.А. Полусні, Ч.Р. Ербес (D.C. Johnson, M.A. Polusny, C.R. Erbes, 2011) у своїй концепції фокусуються на тому, як людина зазвичай реагує під час і одразу після стресових подій, зосереджуючись на внутрішніх особистісних характеристиках. Складовими резильєнтності за результатами проведеного дослідниками факторного аналізу виявилися наступні: формування сенсу та відновлення, активне подолання, когнітивна гнучкість, духовність та самоефективність [9].

А. Мастен (A. Masten, 2014) до переліку резильєнтних факторів особисто відніс такі: досвід дбайливого опікування в дитинстві, близькі стосунки з людьми, наявність близьких друзів і романтичних партнерів, високий рівень інтелектуального розвитку, розвинені навички вирішення проблем, здатність до самоконтролю та регулювання емоцій, здатність до панування діяльності, мотивація успіху, самоефективність, цінності та сенси, здатність до навчання, віра та надія, гармонійні стосунки з оточуючими [12].

М.Д. Мадсен та Н. Абель (M.D. Madsen, N. Abell, 2010) описали резильєнтність як сукупність захисних факторів особистості (позитивні особливості когнітивного, емоційного, екологічного, соціального та духовного досвіду людини, які пов'язані зі стійкістю та в сукупності сприяють їй), поєднаних із позитивною адаптацією після насильства. До її структури було віднесено вирішення проблем, стосунки, оптимізм і духовність [11].

Наведені дані підтверджують визнання науковою спільнотою існування ціннісно-смыслових регуляторів у структурі резильєнтності особистості, вони підкреслюють важливість цінностей у підтримці

резильєнтності особистості. Вони не лише надають сенс життю, але й створюють основу для ефективної адаптації до складних ситуацій і розвитку внутрішніх ресурсів для подолання труднощів.

Застосування компетентнісного підходу до вивчення ціннісної сфери особистості є важливим і виправданим із кількох причин:

- цей підхід акцентує увагу на здатності особистості до досягнення конкретних цілей і завдань, вивчення цінностей у контексті компетентнісного підходу дозволяє з'ясувати, наскільки ефективно особистість використовує свої цінності для досягнення значущих життєвих результатів;

- вивчення ціннісної сфери особистості в контексті компетентнісного підходу допомагає визначити, як особистість може адаптувати свої цінності до змінних обставин.

Компетентнісний підхід надає можливість розвивати навички та стратегії управління життєвими ситуаціями на основі цінностей, людина може формувати навички використовувати свої цінності для прийняття рішень, подолання наслідків впливу травмуючих стресових подій і посттравматичного зростання, надає можливість розвивати навички та стратегії управління життєвими ситуаціями на основі цінностей, допомагає ідентифікувати ресурси, які поліцейський може використовувати для досягнення своїх цілей, зокрема, цінностей, які стимулюють і мотивують.

Уміння виражати свої цінності виявляється в навичках вираження своїх цінностей у відкритий і ефективний спосіб (комунікація з іншими людьми, відкриті виступи та заяви, створення продуктів мистецтва, реалізація в життєвих виборах і рішеннях). Реалізація цінностей у дії пов'язана із здатністю успішно перетворювати свої цінності на конкретні дії та рішення.

Здатність вирішувати міжособистісні конфлікти, пов'язані з цінностями, зумовлює вміння знаходити компроміси та розв'язувати суперечки в спосіб, що враховує цінності всіх сторін. Здатність вирішувати внутрішні конфлікти виявляється у вмінні виявляти та в конструктивний спосіб вирішувати проблеми, що виникають унаслідок ціннісних дилем.

Розвиток ціннісних орієнтацій містить здатність розвивати та змінювати ціннісні орієнтації відповідно до зміни життєвих обставин і нового досвіду, переосмислювати та переглядати свої цінності впродовж життя.

Соціальна чутливість і толерантність передбачають розуміння та врахування цінностей інших людей, здатність ставитися до інших із повагою та розумінням їхніх цінностей.

Критичне мислення вказує на здатність критично оцінювати свої цінності та цінності суспільства в цілому, ставити питання та аналізувати інформацію, що впливає на ціннісні переконання.

Отже, усі ці аспекти підкреслюють важливість цінностей у підтримці резильєнтності особистості. Вони не лише надають сенс життю, але й створюють основу для ефективної адаптації до складних ситуацій і розвитку внутрішніх ресурсів для подолання труднощів.

1. Савченко О.В. Рефлексивна компетентність: методи та процедури діагностики : монографія. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2016. 286 с.

2. Facilitator Guide MHPSS in Complex Emergencies Training Course. Setting Up Community-Based Supports : Training materials, 2016. 17 p.

3. Harvey M.R., Liang B., Harney P.A., Koenen K., Tummala-Narra P. A multidimensional approach to the assessment of trauma impact, recovery and resiliency: Initial psychometric findings. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2003. № 6(2). P. 87–109.

4. Johnson D.C., Polusny M.A., Erbes C.R. Development and initial validation of the Response to Stressful Experiences Scale. *Military Medicine*. 2011. № 176(2). P. 161–169.

5. Madsen M.D., Abell N. Trauma Resilience Scale: Validation of protective factors associated with adaptation following violence. *Research on Social Work Practice*. 2010. № 20(2). P. 223–233.

6. Masten A. Ordinary magic: resilience in development. New York : The Guilford press, 2014. 308 p.

7. Wagnild G.M. A Review of Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*. 2009. № 17(2). P. 105–113.

8. Wagnild G.M., Young H.M. Development and psychometric evaluation of the Resilience Scale. *Journal of Nursing Measurement*. 1993. № 1. P. 165–178.

МОДЕЛЬ БОЙОВОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТРАВМАТИЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Розроблена модель бойової психологічної травматизації військовослужбовців передбачає взаємодію трьох елементів, які об'єднуються поняттям соціальна ситуація розвитку особистості військовослужбовця. Перший – вплив бойової ситуації на особистість військовослужбовця. До суттєвих характеристик цього елемента слід віднести виділений раніше поділ стрес-факторів на: 1) «Несприятливі соціальні умови виконання службово-бойових завдань», які містять широкий перелік характеристик ситуацій взаємодії – від негативного ставлення українського суспільства до іміджу чи певних дій, військовослужбовців; негативного ставлення до військовослужбовців і їх дій цивільного населення на тимчасово-окупованих територіях до відсутності поваги військового керівництва, безпосереднього командира чи відсутності підтримки співслужбовців тощо. Цей вплив є найширшим і містить найбільшу кількість варіацій стрес-факторів такого типу; 2) «Несприятливі умови виконання службово-бойових завдань у бойових умовах», які містять в собі специфічні характеристики дій в бойових умовах – обстріли, вибухи, обмеженість доступних ресурсів, здатності вільно задовольняти потреби.

Попри те, що військовослужбовець з самого початку служби потенційно готується до вірогідності виконувати службово-бойові завдання в бойових умовах, проте, у мирний час, в цивільному житті здобуття такого досвіду у повному обсягу є неможливим.

При всіх наявних засобах моделювання неможливим є зімітувати у повному обсязі потенційну загрозу для життя. Крім потенційної загрози для життя, стресовість цих характеристик полягає також у «традиційних характеристиках» – новизні ситуації, відповідальності дій, обмеженості часу для прийняття рішень, гучних звуках, фрустрації потреб тощо; 3) «Віктимні умови», які передбачають безпосереднє переживання загрози життю, істотну вірогідність загибелі – це ситуації потрапляння у полон, у оточення, безпосереднє спостереження загибелі товариша, цивільних осіб тощо. Перелік віктимних стрес-факторів є значно меншим, ніж двох інших, проте їх дія є більш травмуючою. Цей фактор має значно більшу вагу, як фактор розвитку ПТСР, проте і їх дія не обов'язково веде до розвитку ПТСР, саме несприятливі соціальні умови посилюють / усугубляють переживання дії віктимних стрес-факторів.

Емпіричним шляхом було визначено, що у військовослужбовців збільшення травматичності бойового досвіду пов'язане з його накопиченням. Проте, накопичення досвіду веде до певної адаптації до дії стрес-факторів. У результаті виділені рівні травматичності бойового досвіду, по суті, виявилися етапами адаптації до дії бойових стрес-факторів. Так, низький рівень травматичності бойового досвіду передбачає першу зустріч з бойовими стресорами, оцінку своїх можливостей і перспектив подальшого розвитку ситуації, формує очікування щодо розвитку ситуації.

Середній рівень травматичності накопиченого бойового досвіду, по суті, є піковим, який перевіряє дійсну глибину розвитку характеристик особистості військовослужбовця, які забезпечують його стійкість до бойової психологічної травматизації. Глибина розвитку характеристик, її усвідомлення визначають ефективність адаптації до дії стрес-факторів.

Високий рівень травматичності накопиченого бойового досвіду свідчить про адаптацію до дії стрес-факторів, яка веде до переоцінки вихідних характеристик ситуації і себе в ній, про перехід до нової соціальної ситуації розвитку.

Таким чином позначені точки розвитку адаптації до дії бойових стрес-факторів: «1» – очкування, «2» – пікові переживання, «3» адаптація і нова оцінка вихідних даних ситуації участі в бойових діях і себе в ній, мають утворювати виток спіралі. При цьому для низхідного типу новий виток цієї спіралі мав би бути виходом із травматичності ситуації, а для висхідного – кожен наступний виток має призводити до скорочення відстані між негативними очікуваннями до пікових негативних переживань та негативної оцінки «Я» – наближення до ПТСР, як зосередженості свідомості на негативності ситуації, неможливості вийти з неї, продовжити лінію життя. Використана в моделі форма спіралі дозволяє реалізувати метафору, що «закручування в ситуацію» призводить до розвитку ПТСР. Військовослужбовці низхідного типу мали б адаптуватися до дії бойових стрес-факторів і не сприймати ситуацію участі у бойових діях, як травматичну, проте, крім того, що існує значна варіативність бойових стрес-факторів і обмежені можливості звикнути до дії віктимних стрес-факторів, «нормальним» розвитком ситуації адаптації до дії бойових стрес-факторів є вихід із неї із збереженням досвіду. Проте такого виходу не відбувається, так

як військовослужбовці не за власною волею вимушені їхати в чергове відрядження до зони бойових дій. Тобто замість спіралі, військовослужбовці фактично замикаються у коло переживання дії бойових стрес-факторів, що потенційно може вести до виснаження ресурсів військовослужбовця і переходу військовослужбовців низхідного типу у висхідний з перспективою розвитку ПТСР.

Також, у даній моделі робиться припущення і практика діяльності психологічної служби засвідчує, що заходами активної профілактики, спрямованими на формування стійкості до бойової психологічної травматизації, можливим є перевід висхідного типу у низхідний чи принаймні утримання висхідного типу від переходу до ПТСР. Так, попри усі негативні прогнози, які озвучуються цивільними фахівцями, серед військовослужбовців, які охопленні заходами такої профілактики ПТСР, як сформований діагноз, встановлений менше, ніж у 4% військовослужбовців. Зазначимо, що заходи профілактики передбачають активні дії психологічної служби від моменту здійснення професійного психологічного відбору, професійної психологічної підготовки, в тому числі і використання тренінгів командоутворення, до надання першої психологічної допомоги, реалізації заходів декомпресії та психологічної і фізичної реабілітації.

Припускаємо, що точками переходу від низхідного типу у висхідний і із висхідного типу у низхідний, як зображувати цей процес, як процес поступового (з накопиченням) розвитку є: 1 – очікування розвитку ситуації, виходячи із наявних ресурсів та 3 – адаптація і нова оцінка вихідних характеристик ситуації і себе в ній. Вловити моменти такого переходу із низхідного типу у висхідний тип покликанні заходи періодичного моніторингу стану військовослужбовців. Припускаємо, що якщо дія стрес-факторів стає значно інтенсивнішою, то точками переходу низхідного у висхідний стає 2 – пікове переживання, відповідно до традиційного визначення дистресу, як такого, що значно переважає можливості людини і, зазвичай, є неочікуваним. Проте, військовослужбовці із низхідним типом, навіть при значній травматизації (ГСР) має гарні перспективи відновлення (і точками переходу знов таки є із «3» в «1»).

Таким чином, розроблена диференціація бойових стрес-факторів, визначені точки проходження адаптації до дії бойових стрес-факторів: очікування – пікове переживання – адаптація, визначені полюси реалізації стійкості до бойової психологічної травматизації: висхідний та низхідний тип, частина її елементів залишається евристично побудованими і потребують свого подальшого вивчення. До таких елементів, перед усім слід віднести точки переходу із низхідного типу у висхідний тип і навпаки. Актуальним завданням для наступних досліджень є припущення, того що попри здійснення заходів психологічної профілактики (від професійного психологічного відбору, психологічної підготовки до декомпресії та психологічної реабілітації) існує певне межове значення кількості відряджень військовослужбовців до зони бойових дій, після яких вони залишаються здатними здійснювати вихід із ситуації бойових дій у наступну соціальну ситуацію розвитку (переходити на наступний етап свого життя). Визначення допустимої (такої, що не наносить незворотної шкоди психічному та фізичному здоров'ю) кількості циклів: професійно-психологічна підготовка – участь в бойових діях – відновлення, є актуальним завданням для наступних наукових досліджень.

1. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України. Х. : ФОП Бровін О.В., 2018. 488 с. http://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monograf_bojov_psihol_travm_2018.pdf

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ВОЛОНТЕРСТВО

Актуальність даної проблематики обумовлена сучасними подіями у житті нашого суспільства. Волонтерство під час військових дій на теренах нашої країни перетворилося на важливий чинник взаємодопомоги та співпраці з різними верствами населення, соціальними службами та організаціями. Ця діяльність стала свідченням існування потужного громадянського суспільства, яке потребує все більшої уваги з боку державних інституцій. Це не тільки громадянська позиція, це – новий стиль життя наших співвітчизників.

Дослідженню проблем вітчизняного волонтерства присвятили свої роботи такі дослідники як: Дробуш І., Головка О., Ванюшина О., Блоха Я., Потапенко В., Двігун А., Ткачук Ю. та інші.

Волонтерство, як зазначено у ч. 3 ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність», здійснюється з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, перебувають у складних життєвих обставинах, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану тощо [4].

Тобто волонтерство як різновид громадської діяльності базується на ідеях соціальної допомоги, безоплатної підтримки незахищених верств населення, сприяє поширенню альтруїстичних та гуманістичних ідей у суспільстві, активно залучає добровольців до суспільно корисної діяльності.

Етимологічно французьке слово *volontaire* («волонтер») походить від латинського *voluntarius* («добровільний»). Волонтер – це людина, яка добровільно надає безоплатну допомогу людям, які потребують особливої підтримки та соціального захисту, або державі, некомерційній чи громадській організації. Основою такої діяльності виступає бажання допомагати людям та природі незалежно від їх статусу, національності, релігії, політичних вподобань.

Під час екзистенційних криз та викликів суспільного життя волонтерська діяльність набуває особливого значення, сприяє зменшенню соціальної напруги, може оперативно виправити недоліки соціальної політики у державі, досить швидко відреагувати на різні ситуації, сформувати ефективний та дієвий результат на потреби та запити конкретних людей.

Сьогодні волонтерство у нашій країні розглядається як яскравий приклад спільної взаємодії, духовної єдності та співпраці для досягнення мети, як показник дієвого громадянського суспільства.

Соціально-філософські засади волонтерства в Україні включають в себе безприбутковість, відкритість, духовність, гуманізм, прозорість, відкритість, співпрацю з державними структурами та військовими. Вітчизняний волонтерський рух є важливим чинником у забезпеченні безпеки та допомоги постраждалим. Залучення до волонтерської діяльності різних груп населення, а також співпраця з державними та міжнародними структурами є важливими для забезпечення ефективності та успішності волонтерської діяльності [1, с. 86].

1. Blokha, Y. (2023). Світоглядні засади волонтерства в Україні в умовах війни. *Філософські обрії*, (47), 80–88. <https://doi.org/10.33989/2075-1443.2023.47.282578>

2. Ванюшина О. Ф. Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус. *Вісник Національного університету оборони України* 1 (44) /2015 с.275-281.

3. Головка О. В. Волонтерство в Україні: історико-правовий аспект. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 9–18. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.01>.

4. Закон України «Про волонтерську діяльність». Документ 3236-VI, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.01.2024, підстава – 1909-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення 02.02.2025 р.).

5. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки: Указ Президента України від 07.09.2021 № 487/2021 // БД «Законодавство України» / ВР України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021> (дата звернення: 02.02.2025 р.).

Конопля В. В.,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності, солдат
(Київський інститут Національної гвардії України)

Крук С. В.,
курсант курсу № 1 факультету службово-бойової діяльності, солдат
(Київський інститут Національної гвардії України)

Скиба О. М.,
старший викладач кафедри мовної підготовки
(Київський інститут Національної гвардії України)

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ, ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Воєнні злочини є одними з найтяжчих порушень міжнародного гуманітарного права, що завдають непоправної шкоди мирному населенню, культурній спадщині та людству загалом. До них належать навмисні вбивства, катування, жорстоке поводження з цивільним населенням, використання заборонених видів озброєння та інші форми насильства. Історія містить численні трагічні приклади таких злочинів, зокрема під час Другої світової війни, збройного конфлікту в Югославії та війни в Сирії. Україна активно впроваджує законодавчі механізми, гармонізовані з міжнародними стандартами, спрямовані на притягнення винних до відповідальності. Це підкреслює важливість дотримання принципів справедливості та гуманності навіть у періоди збройних конфліктів.

Воєнні злочини є серйозним порушенням Женевських конвенцій 1949 року та інших норм міжнародного гуманітарного права, закріплених у статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Вони належать до категорії міжнародних злочинів (злочинів за загальним міжнародним правом) поряд із геноцидом, злочинами проти людяності та злочином агресії.

Воєнні злочини поділяються на такі основні категорії:

- серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 року, зокрема: навмисні вбивства, катування, завдання фізичних або психічних страждань, незаконна депортація населення, взяття заручників;
- серйозні порушення законів і звичаїв війни, включаючи: навмисні напади на цивільне населення та об'єкти, атаки на гуманітарний персонал і транспорт, умисне вбивство або поранення комбатантів, які склали зброю, неналежне використання прапора ворога, напади на культурні, історичні та релігійні об'єкти, шпиталі, розграбування міст, відмова у наданні пощади.

В Україні відповідальність за воєнні злочини регулюється Кримінальним кодексом України та нормами міжнародного гуманітарного права.

Стаття 437. Злочин агресії. Передбачає кримінальну відповідальність за планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни або збройного конфлікту, а також участь у змові, спрямованій на вчинення таких дій. Максимальне покарання – довічне позбавлення волі.

Стаття 438. Воєнні злочини. Охоплює жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням, примусову працю, розграбування окупованих територій та застосування заборонених засобів ведення війни. Максимальне покарання – довічне позбавлення волі.

Стаття 439. Використання зброї масового знищення. Забороняє застосування такої зброї відповідно до міжнародних договорів. Покарання – позбавлення волі на строк до 15 років або довічне ув'язнення.

Стаття 442. Геноцид. Визначає відповідальність за дії, спрямовані на часткове або повне знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Покарання – від 10 років ув'язнення до довічного позбавлення волі.

Стаття 442-1. Злочини проти людяності. Передбачає відповідальність за систематичні чи широко-масштабні напади на цивільне населення, включаючи депортацію, катування, сексуальне насильство, оборнення в рабство, насильницькі зникнення та інші нелюдські дії. Покарання – від 7 до 15 років ув'язнення або довічне позбавлення волі. [2]

Ці положення свідчать про прагнення України гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами у сфері боротьби зі злочинами проти миру, людяності та воєнними злочинами.

Воєнні злочини мають глибоке коріння в історії, і численні приклади свідчать про їх трагічний вплив на цивільних осіб під час воєн.

Друга світова війна – Катинський розстріл (вбивство понад 20 тисяч польських офіцерів і представників інтелігенції), Голокост та злочини в нацистських концтаборах.

Війна в Югославії (1990-ті роки) – етнічні чистки, масові вбивства (зокрема різанина у Сребрениці), злочини проти цивільного населення.

Війна в Іраку (2003 р.) – катування і знущання над військовополоненими у в'язниці Абу-Грейб.

Війна в Сирії (2011 – сьогодні) – використання хімічної зброї проти цивільного населення, масові вбивства, катування, воєнні злочини, скоєні режимом Башара Асада.

Ці приклади демонструють жорстокість воєнних конфліктів, руйнівні наслідки воєнних злочинів та наголошують на необхідності дотримання міжнародного гуманітарного права. Актуальність теми воєнних злочинів залишається надзвичайно важливою в світлі сучасних конфліктів, оскільки суспільство продовжує боротися за справедливість та відповідальність за вчинені злочини. [3]

Для ефективного вирішення проблеми воєнних злочинів та забезпечення справедливості необхідно здійснити низку важливих заходів на національному та міжнародному рівнях:

- посилення міжнародного правосуддя (розширення повноважень МКС, удосконалення механізмів співпраці між державами);
- гармонізація національного законодавства (адаптація кримінальних кодексів відповідно до міжнародних стандартів);
- створення спеціалізованих трибуналів для розгляду воєнних злочинів;
- захист прав жертв (надання юридичної, психологічної та соціальної підтримки постраждалим);
- запровадження механізмів превенції (навчання військових нормам міжнародного гуманітарного права, створення систем моніторингу порушень);
- інформаційна робота (підвищення обізнаності громадськості про воєнні злочини);
- санкційні механізми (введення персональних санкцій проти осіб, причетних до воєнних злочинів).

Комплексне та скоординоване впровадження цих заходів допоможе забезпечити ефективну боротьбу з воєнними злочинами та сприятиме встановленню справедливості у конфліктах. Воєнні злочини, як один із найсерйозніших видів міжнародних злочинів, завдають величезної шкоди людству, завдаючи страждань мільйонам мирних жителів та руйнуючи культурну спадщину. Історія демонструє, що навіть після найбільших воєн, зусилля по притягненню винних до відповідальності і запобіганню повторення таких злочинів є невід'ємною частиною плану відновлення стабільності і справедливості.

Активні дії, які вживає Україна для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, відображають прагнення суспільства до справедливості та захисту прав людини. Для ефективного вирішення проблеми воєнних злочинів необхідно вжити комплексних заходів, що включають зміцнення міжнародного правосуддя, гармонізацію національних законодавств, створення спеціалізованих судів, а також захист прав жертв. Лише спільними зусиллями на глобальному рівні, із залученням міжнародних органів і держав, можна досягнути довготривалих рішень та запобігти скоєнню нових правопорушень. Таким чином, підтримка принципів гуманності та справедливості стане запорукою миру в суспільствах, що пережили конфлікти.

1. Термінологічний словник міжнародного гуманітарного права : термінол.словн./О.М.Волуйко, Л.В.Полуніна. Київ : КІ НГУ, 2024. 148 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІ. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Воєнні злочини – звична справа для кремля. Згадуємо про масові вбивства та геноцид під час Другої світової, за які росію (поки що) не покарали – в архівних фото. URL: <https://babel.ua/texts/78000-voyenni-zlochini-zvichna-sprava-dlya-kremlya-zgaduyemo-pro-masovi-vbivstva-ta-genocid-pid-chas-drugoji-svitovoji-za-yaki-rosiyu-pokishcho-ne-pokarali-v-arhivnih-foto>.

4. Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

Копитко М. І.,
завідувач кафедри менеджменту та економічної безпеки,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Грицан В. М.,
аспірант кафедри менеджменту та економічної безпеки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ВИМУШЕНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

Повномасштабне вторгнення росії на територію України та проблеми, які спричинила неспровокована війна, обумовили значні диспропорції розвитку підприємницького сектору і бізнесових структур, внаслідок чого суб'єкти господарювання вимушені здійснювати свою фінансово-господарську діяльність в умовах криз та невизначеності. Очевидно, що механізми управління підприємством зазнали значних змін під впливом війни та переорієнтувалися на антикризові засади. Більше того, істотно посилили вимоги до здійснення антикризового управління підприємством процеси вимушеної трудової міграції населення, які негативно вплинули як на виробничу, так і на управлінську діяльність суб'єктів господарювання. Необхідно визнати, що в умовах запровадження спеціального правового режиму воєнного стану в Україні відчувається дефіцит висококваліфікованої робочої сили через хаотичне переміщення населення в межах регіонів, його виїзд за межі країни та у зв'язку із посиленням мобілізаційних заходів.

Зазначене доводить необхідність перегляду існуючих стратегій управління підприємствами та обґрунтовує потребу у формуванні нових стратегій антикризового управління підприємством в умовах посилення процесів вимушеної трудової міграції населення, що й актуалізує тематику дослідження.

Проведений аналіз існуючих наукових підходів до дослідження стратегій антикризового управління підприємством в умовах посилення процесів вимушеної трудової міграції населення дозволяє виявити низку проблем, які перешкоджають успішній реалізації таких стратегій. Першочергово, необхідно відмітити таку проблему як розбалансованість національного ринку праці, що призводить до виникнення диспропорцій при працевлаштуванні висококваліфікованих спеціалістів та до посилення процесів нелегальної зайнятості, а також зниження економічної активності суб'єктів господарювання в умовах ведення війни, що обумовлює зниження рівня залученні інновацій у фінансово-господарську діяльність підприємств [1, с. 91].

Водночас, формування й реалізація стратегій антикризового управління підприємством в умовах посилення процесів вимушеної трудової міграції населення істотно залежить від ефективності системи стратегічних і тактичних дій, які вчиняються на етапі попередження, подолання та мінімізації негативних наслідків кризових ситуацій для суб'єкта господарювання [2]. Зокрема, при реалізації стратегії реагування на кризу важливим виявляється активізація власне реакції підприємства на кризу, яка вже виникла, її глибокий аналіз, розроблення плану дій та мобілізація ресурсів, спрямованих на усунення негативних наслідків, а також моніторинг і коригування необхідних заходів.

При реалізації стратегії управління ризиками на підприємстві особливої вагомості набуває системність роботи щодо попередження виникнення кризових ситуацій. Очевидно, що першочергового значення в даному контексті набуває ідентифікація та оцінювання ризиків, а також їх управління на ранніх стадіях. Водночас, при формуванні й реалізації стратегії диверсифікації бізнесу основний акцент варто зробити на розширенні діяльності підприємства, що дозволить збільшити дохідну частину його бюджету та підвищити показники прибутковості, внаслідок чого створиться можливість підвищення рівня стійкості в умовах кризи. Більше того, зроблений акцент на інноваційності відкриє нові можливості не лише у виробничій сфері, а й підвищить конкурентоспроможність підприємства.

В умовах війни та посилення процесів вимушеної трудової міграції населення актуалізується проблема виживання підприємства, тому формування й реалізація антикризової стратегії виживання дозволить забезпечити його діяльність та стійкість в кризових ситуаціях, побороти фінансові труднощі та економічні спади. Не менш важливим є формування стратегії післякризового відновлення, в процесі реалізації якої отримається можливість продовження фінансово-господарської діяльності, пошук нових шляхів стабільного розвитку та відновлення взаємозв'язків із стейкхолдерами.

Очевидно, що кожна із зазначених стратегій потребує системності та комплексності при розробленні і реалізації. При цьому, суб'єкт господарювання повинен самостійно визначити доцільність їх реалізації одночасно, чи окремо, а показники результативності діяльності засвідчать ефективність.

Отже, проведені дослідження дають підстави стверджувати, що в Україні наявні проблеми формування та реалізації стратегій антикризового управління підприємством, які особливо загострилися в умовах посилення процесів вимушеної трудової міграції населення, та потребують вирішення у короткостроковій перспективі.

1. Вінчук М.В., Захаров З.І. Особливості та проблеми антикризового управління підприємством в умовах невизначеності та посилення впливу вимушеної трудової міграції населення, спричиненої війною російської федерації проти України та процесами євроінтеграції. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 1(73). С. 83 – 92. URL: DOI: <https://doi.org/110.31732/2663-2209-2024-73-82-92>

2. Копитко М.І., Грицан В.М. Сутність, значення та особливості антикризового управління підприємством в умовах впливу на нього чинників війни та євроінтеграційних процесів. *Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*, 2024. № 1. С. 36-42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-844X/2024-1-5>

Коренівська З. Ю.,
курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
(Національна академія Державної прикордонної
служби України)

Сойко О. В.,
викладач кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону
(Національна академія Державної прикордонної
служби України)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ОСОБЛИВИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ: ДОСВІД УКРАЇНИ

Прикордонний контроль є важливим компонентом національної безпеки держави, що забезпечує її територіальну цілісність, охорону кордонів, а також ефективний контроль за переміщенням осіб, товарів і транспортних засобів. У сучасних умовах глобалізації, загроз тероризму, організованої злочинності та пандемій, прикордонний контроль вимагає адаптації до нових викликів і реалій. В Україні ефективність прикордонного контролю стає ще більш актуальною в умовах особливих правових режимів – воєнного стану, карантину та тимчасово окупованих територій. Специфіка цих режимів вимагає швидкої адаптації органів прикордонного контролю, чіткої координації з іншими органами державної влади, а також інтеграції міжнародного досвіду та стандартів

Система прикордонного контролю в Україні визначається численними нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність Державної прикордонної служби України (ДПСУ), Національної поліції, митної служби та інших правоохоронних органів. Основою правового регулювання є Конституція України, Закони України про Державну прикордонну службу та про державний кордон. В умовах особливих правових режимів, таких як воєнний стан, карантин чи тимчасова окупація, виникає необхідність у спеціальних правових нормах, що визначають порядок дій органів прикордонного контролю, взаємодію з іншими державними органами та міжнародними структурами.

Одним із ключових нормативних актів є Постанова Кабінету Міністрів України № 1236 від 09.12.2020, що регулює заходи з запобігання поширенню COVID-19, зокрема порядок прикордонного контролю в умовах пандемії. Постанова встановлює обмеження на перетин державного кордону, запровадження карантинних заходів, вимоги до тестування на COVID-19 для громадян, що в'їжджають в Україну, а також визначає порядок взаємодії прикордонників з органами санітарно-епідеміологічного контролю.

В умовах тимчасово окупованих територій важливим нормативним актом є Наказ МВС від 23.06.2017 № 535, який визначає порядок дій уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України в разі виявлення осіб, що перебувають на тимчасово окупованих територіях. Цей наказ встановлює порядок перевірки документів, взаємодії органів охорони кордону з державними органами, які надають доручення, а також уточнює вимоги до правових процедур при перетині адміністративних кордонів, зокрема з Кримом.

Наказ МВС від 04.06.2016 № 505 та Наказ МВС від 23.08.2017 № 725 також визначають детальні процедури перевірки осіб, транспортних засобів і документів, які перебувають у банках даних Інтерполу та інших міжнародних кримінальних організацій. Це дозволяє Україні співпрацювати з міжнародними правоохоронними структурами для запобігання транскордонній злочинності та тероризму.

Україна, як частина міжнародної спільноти, зобов'язана виконувати міжнародні договори та угоди, що регулюють прикордонний контроль. Важливою складовою міжнародного правового середовища є угоди та конвенції в рамках ООН, ЄС, а також двосторонні угоди з сусідніми державами.

Зокрема, важливим документом для України є Європейська конвенція про прикордонний контроль, яка встановлює стандарти здійснення контролю на кордонах країн Європи. Україна, маючи статус асоційованого члена ЄС, повинна адаптувати своє законодавство до стандартів ЄС, що включає контроль за переміщенням осіб та вантажів, а також боротьбу з тероризмом та організованою злочинністю.

А.Є. Лавринцев у своїй роботі «Міжнародно-правове регулювання прикордонного контролю» зазначає, що міжнародні норми дозволяють ефективно взаємодіяти з іншими країнами, зокрема в боротьбі з контрабандою, нелегальною міграцією та організованою злочинністю, що здійснюється через держав-

ний кордон. Ця співпраця є надзвичайно важливою, зокрема для країн, які стикаються з гібридними загрозами, як Україна.

Прикордонний контроль в умовах особливих правових режимів – воєнного стану, карантину чи тимчасової окупації – потребує специфічних правових та організаційних підходів.

Окупація території України (зокрема Криму) вимагає спеціальних процедур при перетині адміністративних кордонів. За таких умов, Наказ МВС № 535 забезпечує чіткий порядок взаємодії органів прикордонного контролю з іншими державними установами для перевірки осіб, які виїжджають або в'їжджають на тимчасово окуповані території. Це забезпечує не лише національну безпеку, а й виконання міжнародних зобов'язань України.

Карантин у зв'язку з пандемією COVID-19 вимагає посилення заходів на державному кордоні. Відповідно до Постанови КМУ № 1236 вводяться тимчасові обмеження на перетин кордону, що включають карантинні вимоги до осіб, які в'їжджають на територію України, такі як тестування на коронавірус, вимога до наявності медичних документів, самоізоляція тощо. Прикордонні органи тісно співпрацюють з органами санітарно-епідеміологічного контролю, митними та ін.

Воєнний стан в Україні, введений у деяких областях у зв'язку з військовою агресією з боку Російської Федерації, значно розширює повноваження органів прикордонного контролю. Відповідно до закону України «Про воєнний стан», під час воєнного стану прикордонні органи можуть проводити перевірки осіб та транспортних засобів без обмежень, що стосуються приватності, а також збільшуються заходи щодо контролю за пересуванням громадян та вантажів, зокрема через міжнародні пункти пропуску.

Ефективність прикордонного контролю в Україні в умовах особливих правових режимів безпосередньо залежить від системи нормативно-правових актів, злагодженої роботи прикордонних органів, а також від адаптації до сучасних загроз. Важливою умовою є також інтеграція українського законодавства в міжнародну правову систему, зокрема через виконання зобов'язань за міжнародними договорами та угодами. Тільки через гнучку адаптацію та координацію внутрішніх і міжнародних зусиль можна забезпечити належний рівень безпеки на державному кордоні, що є критичним для забезпечення національної безпеки та боротьби з зовнішніми і внутрішніми загрозами.

1. Постанова Кабінету Міністрів України № 1236 від 09.12.2020 «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2».

2. Наказ МВС від 23.06.2017 № 535 «Про затвердження Порядку дій уповноважених службових осіб Державної прикордонної служби України в разі виявлення в пунктах пропуску через державний кордон України та контрольних пунктах в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї осіб, стосовно яких надано доручення».

3. Лавринєць А. Є. Міжнародно-правове регулювання прикордонного контролю. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2011.

Коробцова Д. В.,

професор кафедри правового забезпечення
підприємницької діяльності та фінансової безпеки,
кандидат юридичних наук, доцент

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

П'янов С. В.,

здобувач вищої освіти

(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ВІЙНА, БЕЗПЕКА ТА КАПІТАЛОВКЛАДЕННЯ: ПОТЕНЦІАЛ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Війна в Україні стала безпрецедентним викликом для національної безпеки, соціально-економічної стабільності, а також для майбутнього економічного розвитку країни. Збройний конфлікт не лише спричинив значні людські втрати та руйнування інфраструктури, а й серйозно вплинув на функціонування фінансового сектору, зокрема на залучення інвестицій. Через бойові дії та невизначеність, економіка України зазнала масштабних скорочень виробництва [1; 2]. Вона втратила частину ринків збуту та зіштовхнулася з необхідністю кардинальної перебудови фінансових механізмів залучення капіталу [3]. В умовах війни та післявоєнного відновлення особливого значення набувають механізми мобілізації фінансових ресурсів, які здатні забезпечити економічну стійкість та стабільність країни. На нашу думку, одним із ключових інструментів, що можуть сприяти активізації інвестиційної діяльності та прискоренню економічного зростання, є інститути спільного інвестування (ІСІ). Це спеціалізовані фінансові механізми, що дозволяють акумулювати кошти від великої кількості інвесторів та ефективно їх розподіляти, при цьому мінімізуючи ризики, а також сприяючи розвитку стратегічно важливих секторів економіки [4].

На фоні геополітичної нестабільності та структурних змін у світовій економіці, ІСІ можуть відіграти критичну роль у залученні внутрішніх та зовнішніх інвестицій, спрямованих на відновлення зруйнованої інфраструктури, розвиток малого та середнього бізнесу, підтримку промисловості та впровадження інноваційних технологій. Однак, для ефективного використання усього потенціалу ІСІ необхідно враховувати сучасні виклики: законодавчі бар'єри; недовіра населення до фінансових інструментів; загрози, пов'язані з воєнними ризиками.

Розглянемо вплив війни на інвестиційний клімат в Україні, можливості та перспективи розвитку ІСІ, а також їхній потенціал як важливого елементу економічної безпеки та фінансової стабільності країни.

ІСІ можуть стати ефективним механізмом акумуляції фінансових ресурсів для інвестування у відновлення зруйнованої інфраструктури, підтримку малого та середнього бізнесу, а також розвиток нових технологій та інновацій. Об'єднуючи кошти приватних та інституційних інвесторів, ІСІ сприяють мобілізації капіталу. Цей капітал необхідний для реалізації масштабних проєктів, які є критично важливими у післявоєнний період.

Переваги ІСІ для інвесторів та економіки:

- диверсифікація ризиків (ІСІ інвестують у широкий спектр активів, що дозволяє знизити ризики втрат для інвесторів);
- професійне управління (активами ІСІ керують професійні менеджери, які мають необхідний досвід та знання у сфері інвестування);
- доступність для широкого кола інвесторів (ІСІ надають можливість інвестувати навіть з невеликими сумами, що робить їх привабливими для широкого кола громадян).

Незважаючи на великий потенціал, розвиток ІСІ в Україні стикається з низкою викликів. На нашу думку, основними з цих викликів є наступні:

- недостатня обізнаність та довіра населення (багато громадян України не мають достатнього розуміння стосовно функціонування ІСІ. Це знижує їхню готовність інвестувати через ці механізми. Недовіра до фінансових установ, яка зумовлена попередніми кризами та випадками шахрайства, також значно стримує розвиток ІСІ [2]);

- нестабільність законодавчої бази (часті зміни у законодавстві, яке регулює діяльність ІСІ, створюють невизначеність для інвесторів та компаній з управління активами. Це ускладнює довгострокове планування та знижує привабливість ІСІ як інструменту інвестування);

- обмежений доступ до міжнародних ринків капіталу (Українські ІСІ стикаються з труднощами з залученням іноземних інвесторів через низькі кредитні рейтинги країни, а також геополітичні ризики. Це обмежує можливості диверсифікації інвестицій та зменшує обсяги доступного капіталу);

- низький рівень фінансової грамотності (брак знань про фінансові інструменти серед населення призводить до обмеженого використання ІСІ. Багато потенційних інвесторів не розуміють переваг та механізмів роботи ІСІ. Це знижує їхню активність на цьому ринку).

Для подолання цих перешкод, на нашу думку, необхідно в першу чергу впроваджувати наступні основні заходи:

1. Розвиток законодавчої бази (удосконалення та стабілізація нормативно-правової бази, яка регулює діяльність ІСІ, сприятиме підвищенню довіри інвесторів та створенню сприятливих умов для розвитку цього сегменту фінансового ринку).

2. Підвищення фінансової грамотності населення (проведення освітніх кампаній та тренінгів для громадян щодо переваг та механізмів роботи ІСІ в Україні. Це може збільшити кількість учасників ринку та обсяги залучених інвестицій).

3. Інтеграція з міжнародними ринками (співпраця з міжнародними фінансовими інституціями та залучення іноземних інвесторів сприятиме збільшенню капіталу, доступного для інвестування через ІСІ, а також підвищенню їхньої стійкості).

4. Впровадження нових технологій (використання фінансових технологій (FinTech) у діяльності ІСІ може значно підвищити ефективність управління активами, знизити витрати, а також зробити інвестування більш доступним для широкого кола громадян).

5. Розвиток венчурних фондів (створення та підтримка венчурних ІСІ сприятиме фінансуванню стартапів та інноваційних проєктів. Це, у свою чергу, стимулюватиме економічне зростання та технологічний розвиток України).

ІСІ в Україні відіграють дедалі важливішу роль у забезпеченні фінансової стабільності, економічного розвитку, а також післявоєнного відновлення країни. В умовах воєнної нестабільності та макроекономічних викликів вони можуть виступати як ефективний механізм акумулювання коштів від широкого кола інвесторів, сприяючи мобілізації внутрішніх фінансових ресурсів та залученню іноземного капіталу. На нашу думку, ІСІ мають потенціал стати важливим елементом економічного відновлення України та сприяти підвищенню рівня фінансової безпеки країни. Але їх розвиток залежатиме від ефективності державної політики, активності бізнесу, рівня довіри населення до інвестиційних інструментів. Подолання існуючих бар'єрів та реалізація перспективних напрямів розвитку дозволить ІСІ відігравати ключову роль у забезпеченні стабільного економічного зростання, фінансуванні критично важливих секторів економіки та підвищенні добробуту громадян нашої держави.

1. Посеред війни Україна зберігає макроекономічну стабільність і розпочинає реформи. *Міжнародний валютний фонд*. 2023. Режим доступу: https://www.imf.org/uk/News/Articles/2023/04/05/cf-amid-war-ukraine-is-maintaining-macroeconomic-stability-and-embarking-on-reforms?utm_source=chatgpt.com

2. Трекер економіки України під час війни. *Центр економічної стратегії*. 2025. Режим доступу: https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/?utm_source=chatgpt.com

3. Вплив війни на економічну стабільність України. *Finway*. 2024. Режим доступу: https://finway.com.ua/vplyv-vijny-na-ekonomichnu-stabilnist-ukrayiny/?utm_source=chatgpt.com

4. Татарин Н.Б., Пилат М.В. Інститути спільного інвестування України: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2023. № 5 (117). с. 184–188.

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧИМИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ РИЗИКО-НЕБЕЗПЕЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Професійно-важливі якості є окремі динамічні риси особистості, психічні та психомоторні властивості (виражені рівнем розвитку відповідних психічних та психомоторних процесів), а також фізичні якості, що відповідають вимогам до людини будь-якої певної професії і сприяють успішному оволодінню цією професією. У розумінні професійно важливих якостей існує багато різних підходів і різноманіття використовуваних термінів. Професійно-важливі якості виступають у ролі тих внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи і вимоги діяльності, що є вузловим моментом формування психологічної системи діяльності. «Професійно-важливі якості – психологічний потенціал для формування знань, умінь навичок; знання, вміння і навички – необхідна умова і ресурс для формування професійної компетентності». У функції професійно-важливі якості можуть виступати як власне психічні та особистісні, так і біологічні властивості суб'єкта професійної діяльності – соматичні, морфологічні, нейродинамічні та ін. До поняття «професійно важливих ознак» можна віднести психологічні особливості сенсорної, розумової, моторної діяльності, а також особливості уваги, мислення, пам'яті, емоційно-вольової сфери та особливості особистості. Також професійно-важливі якості можна розглядати як компоненти професійної придатності, тобто такі якості, які необхідні людині для успішного вирішення професійних завдань. Серед них широкий спектр різних якостей – від природних задатків до професійних знань, одержуваних у процесі професійного навчання та самопідготовки, особливості особистості (мотивація, спрямованість, смислова сфера, характер), психофізіологічні особливості (темперамент, особливості ВНД), особливості психічних процесів (пам'ять, увага, мислення, уява), а у ставлення певних видів діяльності – навіть анатомо-морфологічні характеристики людини. Науковці вводять поняття «професійно важливі властивості», до яких відносять такі: індивідуально-типологічні (індивідуальний стиль діяльності), сенсорні і перцептивні (особливості відчуття і сприйняття), атенціонні (властивості уваги), психомоторні, мнемічні (властивості пам'яті), ім'яжитивні (властивості уяви), розумові, вольові властивості та інтелектуальні вміння. Формування підсистеми професійно-важливих якостей виходить з наступного у людини вже є певні якості, і при освоєнні професій відбувається їх перебудова відповідно до особливостей даної професійної діяльності.

Загальна логіка такої перебудови діяльності:

- а) перенастроювання якостей відповідно з професійною діяльністю;
- б) поява і розвиток нових якостей та здібностей;
- в) формування індивідуального стилю діяльності, що як би «вінчає» розвиток професіонала.

Деякі фахівці звертають увагу на структуру професійно-важливих якостей як ключовий критерій, що забезпечує формування професійної придатності суб'єкта і виділяють «п'ять основних складових системи професійно цінних якостей»:

- суспільні якості – ідейний моральний вигляд людини як члена колективу, суспільства;
- ставлення до праці, професії, інтереси і схильності до даної сфери діяльності;
- дієздатність, яка утворюється якостями, важливими в багатьох і різних видах діяльності (широта розуму, його глибина, гнучкість та ін);
- поодинокі, приватні, спеціальні здібності. Це такі особисті якості, які важливі для даної роботи, професії або для відносно вузького їх кола;
- навички, звички, знання, досвід.

Дослідники розрізняють чотири основні групи індивідуальних якостей, що утворюють в сукупності структуру професійної придатності до споживання:

- абсолютні професійно-важливі якості – властивості, необхідні для виконання діяльності як такої на мінімально допустимому або нормативно-заданому – середньому рівні;
- відносні професійно-важливі якості, що визначають собою можливість досягнення суб'єктом високих кількісних та якісних показників діяльності «професійно-важливі компетентності майстерності»;
- мотиваційна готовність до реалізації тієї чи іншої діяльності; доведено, що висока мотивація може істотно компенсувати недостатній рівень розвитку багатьох інших професійно-важливих компетентностей (але не навпаки);

- анти- професійно-важливі якості: структура професійної придатності передбачає мінімальний рівень їх розвитку або навіть їх відсутність. [1, с. 73]

Це властивості, які виступають професійними протипоказаннями до тієї чи іншої діяльності. Вони, на противагу якостям перших трьох груп, корелюють з параметрами діяльності значимо, але негативно.

Психологами встановлено, що будь-яка діяльність реалізується на базі системи професійно-важливих якостей, що є набір своєрідних симптомокомплексів суб'єктивних властивостей, специфічних для тієї або іншої професійної діяльності. Симптомокомплекси формуються у суб'єкта в ході освоєння ним відповідної діяльності і містять в собі специфічні підсистеми професійно-важливої компетентності, що забезпечують виконання кожного чергового етапу професійної діяльності (формування вектора «мотив-мета», планування діяльності, переробка поточної інформації, концептуальна модель, прийняття рішення, дії, перевірка результатів, корекція дій).

Таким чином, будь-яка діяльність реалізується на базі системи професійно-важливих компетентностей. Це означає, що кожна діяльність потребує певної сукупності ПВЯ, яка є їх закономірно організованою системою. Система професійно-важливих компетентностей виступає як певна сукупність суб'єктних властивостей, специфічна для тієї чи іншої діяльності. Вона не задана в готовому вигляді, а формується у суб'єкта в ході освоєння ним діяльності.

1. Бодров, В.А., Спиркин Л. Д. Диагностика та прогнозування професійної мотивації у процесі психологічного відбору. *Психологічний «журнал»*. 2003. № 1. 73.

Корольов О. О.,
старший викладач кафедри тактики
Сил підтримки, пр. ЗСУ
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)
Костюк О. Є.,
завідувач навчальним кабінетом кафедри
тактики Сил підтримки
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ПРОБЛЕМА ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема підвищеної небезпеки життєдіяльності особистості — актуальна проблема сьогодення. Постійне збільшення темпу нашого життя, інформаційна насиченість, техногенні, стихійні та природні катаклізми, ..., недотримання правил безпеки людиною — це все призводить до непередбачуваних наслідків. Сукупність цих факторів призводить до психічної напруги, крайніми формами вираження якої є стресогенні реакції особистості. Наразі усі ці фактори надзвичайно підсилені сучасним станом суспільства а саме перебування у стані повномасштабної війни з російською федерацією, яка не цураючись нічого проявляє відвертий геноцид по відношенню до Українського народу. Ситуації, що призводять до такого стану називають екстремальними. Протягом існування людства, у зв'язку зі змінами умов життя, збільшується кількість спеціалізованих служб порятунку та ризикованих видів професій (військові, працівники правоохоронних органів, пожежні-рятувальники, охоронці, волонтери, тощо). Ці люди працюють в екстремальних умовах діяльності із постійною загрозою для їх здоров'я та життя. Визначена проблематика розглядається в рамках медичної та екстремальної психології.

Складність визначення екстремальної ситуації пов'язана з варіативністю самої екстремальної ситуації та багатомірністю джерел її виникнення.

Робота в екстремальних умовах висуває особливі вимоги до особи. Це пов'язане з наступними умовами діяльності:

- службова діяльність (робота) із загрозою для життя;
- висока відповідальність за прийняті рішення;
- виконання ускладнених функцій;
- збільшення темпу діяльності;
- дефіцит часу на виконання очікуваних дій;
- усвідомлення великих обсягів і потоків інформації; ускладнені фактори службового (робітничого) середовища;
- монотонність роботи в умовах очікування сигналу до екстремальної діяльності.

На представників ризикованих професій діє ряд факторів, кожен з яких чинить специфічний вплив на діяльність і поведінку особистості. Однак, існують загальні закономірності діяльності, що проходить в екстремальних умовах. Вчені (Смірнов Б.А. та Долгополова О.В.) вирізняють певні закономірності, а саме — при роботі в екстремальних умовах відмічається три види психічної напруги — емоційна, неемоційна та змішана. Емоційна напруга виникає під дією емоціогенних факторів, що викликають почуття тривоги, страху, ризику для життя тощо. Неемоційна напруга виникає в умовах з підвищеними вимогами до розумових ресурсів і рухового апарату. Змішана емоційна напруга характеризується різною „питомою вагою» емоційного компоненту в загальній структурі напруги і буває найбільш характерною для різних видів діяльності в екстремальних умовах. Емоційні умови служби (праці) викликають коливання працездатності людини або її спад, особливо при сильній емоційній напрузі. В деяких випадках відбувається втрата службових (трудових) навичок. Коливання працездатності залежить від індивідуальних особливостей особистості, перш за все від властивостей нервової системи. Люди з сильною нервовою системою більш стійкі до екстремальної напруги. «Слабкі типи» більш піддаються надпотужним впливам. У них часто спостерігається розгубленість і зменшується надійність виконання обов'язків по службі (роботи). Емоційна стійкість і надійність роботи підвищується, якщо людина наперед ознайомлена із особливостями діяльності, що на неї чекає. З іншого боку, до екстремальних умов діяльності можна звикнути і це відомо представникам ризикованих професій. Велике значення при перебуванні в екстремальних умовах відіграють моральні, вольові та інші характеристики особистості, особливо розвиток почуття відповідальності. Для оцінки цієї якості, останнім часом у психології використовується термін «надійність особистості». Робота в екстремальних умовах передбачає постійну

загрозу життю. В таких ситуаціях досить чітко проявляються стійкі риси особистості, її установки. Однак, роль морально-психологічного фактору і професійної підготовки при роботі людини в стресових ситуаціях не слід переоцінювати. Варто чітко уявляти, що навантаження, яке впливає на психіку людини при загрозі життю – це перш за все навантаження на її нервову систему. Властивості ж нервової системи у кожної людини індивідуальні, а отже і навантаження по-різному впливає на працездатність різних людей. У деяких людей в момент, коли критична ситуація ставить високі вимоги до діяльності, настає етап психічної нестійкості. Відомо, що під час другої світової війни, лише 25% людей були здатні діяти на передовій під час бою. Стан психічної нестабільності виникає в результаті астенізації нервової системи, яка викликається порушеннями режиму праці, та різними психічними потрясіннями, що травмують психіку. Особливо чітко психічна нестабільність в загрозливих умовах для життя виявляється в умовах бойових дій, аварійній ситуації. Аналізу впливу довготривалої емоційної напруги на організм присвячені роботи багатьох вчених, спеціалістів у різних галузях – психології, соціології, фізіології тощо. Багато з них відмічають, що людина, знаходячись у складних умовах, здатна виробити навички найбільш адекватних реакцій, які забезпечать правильну мобілізацію власних функцій. Також можливим є навчання різними способами подолання (елімінації) страху. В ряді випадків екстремальна ситуація має затяжний вплив на людину, викликає порушення поведінки, конфліктність, а також соціальні девіації (поведінка особистості, яка не відповідає загальному стандарту). Опір складним ситуаціям проявляється в здатності переносити і переживати такі випадки без дезорганізації своєї поведінки. [1, с. 164]

Постійна загроза для життя, що обумовлена підвищеним фактором ризику загинути в результаті ведення бойових дій, нещасного випадку, аварії або катастрофи, може викликати різні специфічні психічні реакції – від стану тривожності до розвитку різноманітних психічних розладів. У представників ризикованих професій постійно присутня готовність до ризикованих дій, але вона не завжди усвідомлюється. Така готовність, що супроводжується відповідною психічною напругою в адекватній формі, є закономірною реакцією на небезпеку. Робота в екстремальних умовах призводить до того, що військовослужбовці (працівники) переживають кризові стани, які проявляються у професійному вигоранні, підпаданню під стреси, а також неможливості адаптування до нових умов праці. Представники ризикованих професій належать до категорії людей, чия діяльність пов'язана з умовами, що в значній мірі сприяють виникненню кризових станів. Для професійної кризи є характерними: емоційне виснаження, цинічна оцінка відношення до праці і її результатів, а також нестача почуття власних досягнень. При емоційному виснаженні людина почуває втому та виснаженість. У випадку цинічного відношення до праці людина починає з ненавистю ставитися до своєї діяльності, робота вже не дає бажаних результатів та відповідного почуття значимості й задоволення від зробленого. Психологи вважають, що , що професійна криза – це психічна травма. Попереднє життя людини руйнується на очах і вона перестає його контролювати. На думку дослідників, почуття небезпеки не повинно зникати. Це почуття включає в себе психологічні, в тому числі емоційні механізми, що активізують мислення людини у випадку аварії. Науковці у своїй роботі „Особистість в екстремальних умовах» наводять приклад поведінки пілотів в екстремальних ситуаціях: „Спеціальний психологічний аналіз форм поведінки пілотів в аварійних ситуаціях показав, що вони не розглядали аварійну ситуацію як щось невинуватне, а ставилися до неї як до пересічної випадковості.» Цікавою є думка стосовно вибору екстремальної професії, яка передбачає ризик. Тобто, існують люди для яких небезпека є життєвою потребою. Вони прагнуть до неї і в боротьбі з нею знаходять велику радість і сутність життя. „Якби небезпека завжди викликала негативну і болісну емоцію страху, то тоді б бойова ситуація, яка завжди пов'язана з великою небезпекою, не мала би в собі нічого притягального, що дає велику насолоду». Таким чином, існують важко пояснювані стеничні емоції, які відповідь на небезпеку. (Стеничні емоції від грецького слова «стенос» – сила – ті, що посиляють активність, пожвавлюють людину, спонукають її до діяльності (радість, упевненість, триумф, страх, злість)). Аналізуючи мемуари пілотів-випробувачів і космонавтів, чітко прослідковується захопленість відомими героями, яка має свої початки в глибокому дитинстві.[2, с. 140]

Поведінка людини в екстремальних умовах, а також наслідки, які спричинені такими умовами на особистість – все це належить до кола перспективних питань медичної психології. В коло питань цієї науки входить дослідження, діагностика, а також корекція психічних порушень особистості, яка перебувала (або постійно перебуває в екстремальних умовах існування). Серед психічних відхилень, які прослідковуються у людей, що потребують психологічної допомоги є: порушення когнітивних психічних процесів; психічна дезадаптація, психосоматичні розлади; афективно-шокові реакції; істеричні психози; різноманітні види неврозів тощо.

1. Корольчук М.С. Актуальні проблеми психофізіології військової діяльності: Навчальний посібник. К.: КВГІ, 1996. 164 с.

2. Корольчук М.С. Практикум з психофізіології військової діяльності. – К.: КВГІ, 1997. 140 с.

Костенко В. В.,
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
кафедри юридичної психології, ННЕКІ
(Національна академія внутрішніх справ)

Галич М. Ю.,
доцент кафедри юридичної психології,
доктор філософії, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

РОЛЬ СТРЕСОСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ В УСПІШНОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розвитку суспільства зростає увага до підготовки майбутніх фахівців, здатних ефективно діяти в стресогенних та екстремальних ситуаціях. Особливо це стосується курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, які у процесі професійної підготовки стикаються з підвищеними фізичними, психологічними та соціальними навантаженнями. Формування стресостійкості є важливою умовою їхньої ефективності, як майбутніх професіоналів у сфері оборони, безпеки чи правоохоронної діяльності.

Розглянемо поняття стресу та стресостійкості більш детально. Стрес – це захисна реакція організму на зовнішні подразники. Вона проявляється психічно, фізично, емоційно та дає змогу адаптуватися до змін. Стресостійкість – це здатність особистості протистояти стресу, адаптуватися до сильних стресових чинників та ефективно працювати в умовах стресу. Важливим компонентом стресостійкості є здатність адаптуватися і правильно реагувати на стрес, зберігаючи при цьому повне соматичне та психічне здоров'я [1].

Особистість з розвиненою стресостійкістю легко адаптується до постійних змін, не уникають хвилюючих ситуацій і, що особливо важливо, зберігають здатність ухвалювати рішення в короткі терміни за мінімальної кількості даних. Тому в професійній діяльності правоохоронця дана риса високо цінується в колективах, тому що такі працівники не панікують і можуть узяти на себе ініціативу, коли інші перебувають у розгубленому стані. На розвиток стресостійкості впливає безліч чинників. Основні з них – самосвідомість, позитивне мислення, соціальна підтримка, вміння планувати й організовувати роботу, а також фізичне здоров'я.

Стресостійкість є ключовою характеристикою, яка визначає, наскільки ефективно особа може подолати стресові ситуації та зберегти свою психічну та фізичну рівновагу. Розуміння цього поняття важливе для оцінки та підготовки курсантів в умовах воєнного часу, де вони можуть зіткнутися зі стресогенними ситуаціями [2, с.49].

Наш час демонструє необхідність розуміння та управління стресом у професійній діяльності, особливо в такій сфері, як правоохоронна діяльність. Курсантське життя повне надзвичайних і стресогенних ситуацій, тому курсанти часто відчувають стрес і нервово-психічне напруження. В основному у курсантів стрес розвивається через великий потік інформації, нові важливі завдання, контроль, несення добових нарядів з відповідальністю. Фахова підготовка курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання передбачає насичену та різнопланову підготовку до виконання майбутніх професійних обов'язків. Організація та зміст навчальних завдань, режим дня, соціально-побутові умови, в які потрапляє курсант, регулюються нормативними документами, що суттєво відрізняють класичне уявлення про життя студента. Варто відмітити, що така система навчання максимально наближає курсанта до умов майбутньої професійної діяльності.

Розвиток стресостійкості у майбутніх офіцерів є важливим аспектом в забезпеченні їх ефективності та підтримки в них ментального здоров'я для ефективного виконання поставлених задач. Для досягнення цієї мети, при підготовці майбутніх офіцерів необхідно застосовувати такі методи та засоби як когнітивні тренінги, стресові тренування, фізична підготовка, розвиток командної роботи реалізацію яких забезпечить злагоджена робота психологічної служби.

Когнітивні тренінги, що містять розвиток моральних сил через вправи, що спрямовані на підвищення уваги, пам'яті, концентрації, та прийнятті рішень в критичних ситуаціях. Цьому можуть сприяти вправи з медитації, ментальної фокусації та розв'язання складних задач. Стресові тренування передбачають використання симуляцій, що створюють стресові ситуації, які максимально близькі до реальних. Інтенсивні тренування, що охоплюють такі аспекти, як непередбачувані ситуації, тактичні навички, стрільба, допомагають розвивати швидку реакцію на стресори та покращують здатність до швидкого прийняття рішень. Фізична підготовка виступає ключовим аспектом стресостійкості. Заняття фізичними

вправами зміцнюють тіло та психіку, збільшують кількість енергії, сприяють витривалості та здатності контролювати стрес. Також важливим етапом при підготовці майбутніх офіцерів це розвиток співпраці з іншими військовослужбовцями в стресових умовах. Це передбачає тренування комунікацій, лідерства, розуміння ролей та прийняття рішень в командному середовищі.

Надання кваліфікованої психологічної підтримки майбутнім офіцерам так само важливо, як і тренування фізичних та когнітивних навичок. Психотерапія, консультування та групова підтримка можуть допомогти у подоланні стресу, тривоги, та відновлення після стресових подій.

Під час підготовки до стресових ситуацій важливі саме практичні заняття, коли від курсантів вимагається швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, прийняття рішень на основі отриманих знань, уміння швидко концентрувати увагу на необхідних об'єктах [3].

Надзвичайно важливим чинником формування стресостійкості є активна участь курсантів у роботі різноманітних спортивних секцій та участь у змаганнях. Майбутніх правоохоронців доцільно навчити найпростішим прийомам психологічної саморегуляції (здатність контролювати свої дії, дії оточуючих, контролювати свої емоції та ситуацію взагалі, тощо).

1. Психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків, Україна : Фоліо, 2012. 863 с.

2. Боднар А.Я. *Психологічні особливості стресостійкості представників стресогенних професій (на прикладі працівників приватних охоронних структур)*. Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2017. – № 149. – С. 49- 56.

3. Кісіль З.Р. Психологічні чинники професійного стресу у працівників Національної поліції України. *Legal scholarly discussions in the XXI century: collective monograph (SENSE)*. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3655>

РОЛЬ ПСИХОЛОГІВ У ПОДОЛАННІ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Стрес, тривога, депресія та інші психологічні розлади можуть бути викликані війною. Роль психологів стає надзвичайно важливою в таких обставинах, оскільки вони допомагають адаптуватися до нових реалій, відновити емоційний баланс та повернутись до нормального життя. Важлива робота з військовими, їхніми сім'ями та дітьми, які зазнали травматичних подій. Сучасні підходи до психологічної підтримки ґрунтуються на міжнародному та вітчизняному досвіді, що враховує специфіку українського суспільства під час війни. Ключ до подолання психологічних наслідків військових подій – це поєднання професійного підходу, гнучкості та чутливості до потреб кожної жертви.

Кількість людей, в яких виникає військовий патопсихологічний синдром, різко зростає під час війни. Частково це відбувається через участь у бойових діях або втрату близьких, що впливає на тривалість впливу синдрому. Індивідуальні психологічні, вікові та гендерні особливості досвіду екстремальних подій також визначають тяжкість його симптомів. Розуміння цього синдрому та його симптомів є ключовою умовою для навчання практичних психологів та соціальних педагогів для надання психологічної підтримки та допомоги жертвам [1]. Військові конфлікти залишають глибокий відбиток на психічне здоров'я людей, які напряду або опосередковано зіштовхнулися з бойовими діями. В особливих випадках відбувається втручання фахівців, здатних допомогти в подоланні наслідків травматичних подій та мінімізації їхнього впливу на подальше життя постраждалих. У процесі індивідуальної реабілітації учасників або свідків бойових дій роль психологів є важливою у соціальній адаптації, повертаючи їх до суспільства та відновлюючи їх соціальну активність. Психолог використовує різноманітні методи та технології для виконання своїх завдань. Основна мета психологічної роботи з надання допомоги людині, яка була в складних обставинах – зберегти статус продуктивної особистості та індивідуальності. Для досягнення цієї мети важливо вирішити такі завдання: сприяти стабілізації емоційного стану та розумного сприйняття вашої життєвої ситуації; розробити конструктивні методи вирішення складних життєвих ситуацій і підтримувати процеси самосвідомості [2]. Особливо важливо розуміти, що не всі, хто пережив травматичні події, відразу усвідомлюють їх вплив на їх психічне здоров'я. Симптоми можуть проявлятися поступово, а тому вчасна діагностика і підтримка відіграє важливу роль. Ми можемо констатувати, що травматична подія викликає роздратування, підвищення збудливості та проблеми зі сном, але загалом, самого факту травматичної події недостатньо для діагнозу ПТСР. Дослідники відзначають, що ті, хто зазнав травматичних втрат під час війни переживають горе та страх [3]. Людина, яка переживає такий стан, може втратити відчуття власної безпеки та довіру до оточення.

Для швидкої допомоги людям, які зазнали втрат від війни чи травматичних подій, можна віднести дихальні вправи, когнітивно-поведінкову терапію, групові терапії, арттерапію тощо. Дихальні вправи та інші методи використовуються для зменшення тривоги та стресу. Наступна когнітивно-поведінкова терапія використовується для обробки травматичного досвіду. Групова терапія також відіграє значну роль, в якій люди можуть поділитися своїм досвідом з іншими. Для роботи з дітьми підходить ігрова терапія та арттерапія, що допомагають справитися з травмою.

ПТСР можна запобігти через раннє втручання та довгострокову психотерапевтичну підтримку для тих, хто цього потребує. Спеціальні програми реабілітації потрібні для військових, які повертаються з фронту, щоб допомогти їм адаптуватися до цивільного життя та подолати психологічні труднощі. Психотерапевтичні підходи можуть бути різними залежно від обраної парадигми. Підхід Віктора Франкла зосереджений на пошуку сенсу у випадку, який спричиняє психологічну травму. Когнітивна модель Бека та Х. Емері зосереджується на тому, як людина оцінює травматичну травму та які стратегії адаптації чи дезадаптації [4].

Війна також залишає особливо тяжкі наслідки для психічного здоров'я дітей та підлітків. Надаючи психологічну підтримку дітям, які зазнали травми, психолог повинен визначити та зрозуміти фактори, особливо з огляду на потреби кожної дитини. Забезпечення своєчасної та відповідної психологічної підтримки дає змогу полегшити негативний вплив травматичних подій, а також закласти основи їх психологічної стійкості до подолання небажаних екстремальних ситуацій [5]. Діти, які пережили війну,

частіше стикаються з такими проблемами, як тривожний розлад, ПТСР, депресія, різні форми дисоціативних розладів, а також кататонічні розлади. Деякі дослідники кажуть, що психічні розлади у дітей, які пережили війну, є нормальними для обставин в яких опинилися діти. При достроковому впливі насильства може збільшитися ризик розвитку різних форм фізичної, психологічної та соціальної дезадаптації. 75% населення країни до 18 років зазнали психічної травми, що призвело до того, що кожен п'ятий – страждає від порушень сну, кошмарів, у кожного десятого – зменшується прагнення до соціальної взаємодії та освітньої діяльності. Це спричиняє соціальну та психологічну дезадаптацію, а в більш складних випадках виникають розлади внаслідок порушення регуляторних функцій психіки [6].

Також під час війни підлітки зазнають психологічних травм, а саме часто відчують різноманітні емоційні реакції, такі як емоційні вибухи, істерика, страх, а іноді навіть заїкання від переживаних подій. Результатом психологічного захисного механізму є те, що підлітки можуть втратити свою здатність до співпереживання за драматичних обставин. Підлітки, які перебувають в безпеці, можуть почувати себе винними, оскільки вони вижили. Підлітки здатні впоратися з негативним досвідом та адаптуватися до нових обставин, якщо вони мають емоційну стабільність [7].

Не менш потрібним є покращення роботи психологів, для яких важливо не лише володіти сучасними методиками, а й постійно адаптувати їх до реальних викликів, з якими стикаються люди у військових умовах. Ефективна підтримка психічного здоров'я потребує поєднання міжнародного досвіду, власних напрацювань та гнучкого підходу до кожного випадку. Сьогодні існує підготовка наших психологів «на марші» як на основі підходів, розроблених закордонними психологами, які мають досвід у військових умовах, так і на основі аналізу досвіду роботи психологів, що були набуті протягом війни. Саме вирішенню цієї проблеми присвячена підготовка та проведення багатьох навчальних, наукових та державних заходів: вебінарів, круглих столів, психологічних груп, створення інформаційних психологічних спільнот, а також розвитку великої кількості інформаційних матеріалів, які представлені в соціальних мережах. Мета полягає в тому, щоб визначити та проаналізувати, як війна впливає на психічне здоров'я людини та які специфічні аспекти цієї проблеми [8].

Професійно-психологічна допомога успішно виконує ключову роль у реабілітації постраждалих, допомагаючи їм адаптуватися до нових реалій, відновити емоційний стан та повертатися до нормального життя. Особливого підходу потребують діти та підлітки, які можуть проявити різні реакції на пережиту травму, включаючи страх, емоційні спалахи чи втрату здатності до співпереживання. Важливим аспектом є розвиток психологічної стійкості та емоційної підтримки з боку дорослих. Зростає брак у підготовці психологів, які спеціалізуються на роботі з військовими травмами. Важливо адаптувати міжнародний досвід до українських реалій, поєднуючи сучасні методики з урахуванням специфіки суспільства в умовах війни. Загалом, ефективна психологічна підтримка та комплексний підхід до реабілітації можуть значно зменшити негативні наслідки війни для психічного здоров'я населення та сприяти їх інтеграції в суспільство.

1. Рибалка, В. В. Психологічні умови відновлення якості професійної діяльності та властивостей особистості педагогічних працівників, постраждалих від стресів війни. *II Міжнародна науково-практична конференція «Тенденції забезпечення якості освіти»*, 2024. С. 27-31.

2. Шевченко, С. В. Психологічні аспекти розвитку емоційної стійкості осіб, постраждалих під час війни. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*, 2024. Вип. 2. С. 102-106.

3. Лукомська, С. Особливості психологічних травм Російсько-Української війни у контексті євроінтеграційних процесів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. Спецвипуск*. 2022. С. 78-86.

4. Нянько, Л. Ю., Нянько, В. В. Психологічна підтримка в умовах війни. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*. 2024. Вип. 1. С. 40-46.

5. Булакова, О. Ю., Савченкова, М. В. Психологічні можливості підтримки дітей, які перенесли травматичний досвід. *Наука і освіта*. 2022. Вип. 4. С. 25.

6. Мисенко, С. В. Психологічні умови збереження психічного здоров'я дітей під час війни. *Кваліфікаційна робота бакалавра*. 2024. С. 58.

7. Генчу, С. А. Соціально-психологічні чинники розвитку життєстійкості підлітків в умовах війни (Doctoral dissertation). *Кваліфікаційна робота здобувача освітнього ступеня магістр*. 2024. С. 22.

8. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : Метод. рекомендації. *Київ: Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. 2022. С. 52.

Кравчук Д. В.,
курсант 2 курсу факультету підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Квашук О. Д.,
старший викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики,
кандидат юридичних наук
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ З МІЖНАРОДНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Реалії війни, що ведеться проти України, не зменшують гостроту проблем кваліфікації та розслідування воєнних злочинів.

Слідчі підрозділи Національної поліції України виконують важливу роль у документуванні злочинів, які вчиняються проти цивільного населення, для знищення цивільної інфраструктури, що є прямим порушенням міжнародного гуманітарного права. У співпраці з органами прокуратури та Служби безпеки України вони здійснюють фіксування злочинів, вчинених на території, тимчасово непідконтрольній українській владі, наслідки масованих обстрілів, ракетних ударів та використання безпілотних літальних апаратів, внаслідок яких гине цивільне населення та руйнується інфраструктура, а також злочини, які поліцейські виявляють після звільнення територій ЗСУ [1].

Взаємодія Національної поліції із компетентними міжнародними інституціями сприяє підвищенню ефективності розслідування, відповідності напрацьованим стандартам ходу і результатів закріплення доказової бази, що використовуватиметься під час проваджень в українських та міжнародних судах, і обмін інформацією, експертна допомога та впровадження новітніх методів і засобів є важливими аспектами цієї співпраці.

Формами міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні за КПК є: вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків. У науковій літературі до основних напрямків міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю відносять: міжнародну правову допомогу; надання практичної професійно-технічної допомоги окремим державам у вирішенні проблем злочинності, вивченні цих проблем та питань пенітенціарної системи; визнання небезпеки для співтовариства держав певних кримінальних діянь та необхідності вжиття заходів для її припинення; науковий напрямок (обмін національним, науковим та практичним досвідом, здійснення спільних досліджень); інформаційний напрямок (обмін довідковою, оперативно-розшуковою, криміналістичною інформацією тощо) [2, ст.35-36].

Однією із форм міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій є створення спільних слідчих груп. Так, у 2014, році було створено спільну слідчу групу, до складу якої увійшли представники України, Естонії, Бельгії та інші. Дана організація займається збором інформації, фіксацією воєнних злочинів та тісно співпрацює з Національною поліцією щодо розслідування воєнних злочинів. Зокрема, завдяки взаємодії та співпраці з представниками міжнародних організацій, з початку збройної агресії РФ проти України, НПУ розпочали більше 70 000 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їхніми пособниками, з яких 60 000 – за ст. 438 Кримінального кодексу України [3].

Донедавна закон про кримінальну відповідальність не містив поняття воєнного злочину. З набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (24.10.2024) поняття «воєнний злочин» знайшло відображення на рівні закону – у статті 438 КК України [4].

Статут Міжнародного кримінального суду (Римський статут) визначає найширший перелік воєнних злочинів, що об'єднує більшість порушень міжнародного гуманітарного права, закріплених у низці міжнародних конвенцій, зокрема у чотирьох Женевських конвенціях (1949) та додаткових протоколів до них, Гаазькій конвенції (1954) та інших міжнародно-правових актах. МКС – постійно діючий міжнародний кримінальний суд, заснований Римським статутом (1998), до юрисдикції якого входить розслідування геноциду, воєнні злочини, злочинів проти людяності та злочин агресії.

У свій час МКС визнав окупацію АР Крим, назвав збройний конфлікт на сході України як «міжнародний збройний конфлікт». У 2018 році Офіс Прокурора (МКС) зазначив, що серед імовірних злочинів, скоєних у Криму і на Донбасі, є насильницькі зникнення, вбивства, катування, сексуальні та гендерні злочини, примусовий призов до збройних сил держави-окупанта, порушення права на справедливе судочинство, незаконне позбавлення волі, захоплення власності, знищення цивільних об'єктів тощо [5, с.11]. Задля ефективного втілення положень щодо співробітництва із МКС, до КПК додано новий розділ IX-2, яким запроваджено механізм співпраці компетентних органів України з Міжнародним кримінальним судом. Цим Законом, передбачено обсяг і порядок такого співробітництва: консультації з МКС, виконання прохання про надання допомоги, забезпечення збереження доказів, виконання МКС функцій на території України, тимчасова передача особи МКС для проведення процесуальних дій, запити (прохання) до МКС, застосування тимчасового арешту на прохання МКС про тимчасовий арешт (тимчасового арешту) тощо [6].

У січні 2023 року між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом підписано Угоду про створення Офісу МКС в Україні, що має сприяти ефективному розслідуванню міжнародних злочинів[7].

У структурі Офісу Генерального прокурора на правах самостійного підрозділу діє Департамент протидії злочинам, скоєними під час збройного конфлікту, який взаємодіє з Міжнародним кримінальним судом [8].

Суттєвим чинником підвищення ефективності діяльності органів Національної поліції за цим напрямом є організація взаємодії в рамках співробітництва з Європолем. Зокрема, з квітня 2022 року на базі Аналітичного проєкту Європолу щодо розслідування основних міжнародних злочинів, функціонує Єдина платформа для збору, зберігання й аналітичної обробки оперативних даних про воєнні злочини рф [9]. У разі збігу, інформація буде використовуватися в національних та міжнародних розслідуваннях, зокрема у тих, які проводяться МКС та під юрисдикцією Євроюсту. Зазначене потребує подальшої системної роботи, одним з прорітетних напрямків якої є упровадження комплексної платформи зі сприяння в організації розслідування злочинів, вчинених агресором в Україні [9].

Отже, продуктивна міжнародна взаємодія сприяє ефективному розслідуванню, якісному документуванню злочинів проти населення України, що посилюватиме позицію обвинувачення під час розгляду справ в міжнародних судах. Подальший розвиток форм співпраці є необхідним для протидії воєнним злочинам, забезпечення невідворотності покарання винних. Реалізація ініціативи щодо створення комплексної міжнародної платформи з підтримки України у розслідуванні воєнних злочинів може стати вагомим інструментом для досягнення цієї мети.

1. Слідчі поліції фіксують наслідки воєнних злочинів військ рф за трьома напрямками. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/09/slidchi-policziyi-fiksuyut-naslidky-voyennyh-zlochyniv-vijsk-rf-za-troma-napryamkamy>.

2. Ігнатенко В.В. Основні напрямки та форми міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю // Південноукраїнський правничий часопис. – № 3/2007. – Одеса, 2007. – с. 34-37.

3. Портал МВС України. Злочини, вчинені військовими під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 05.06.2023). URL: <https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-05062023> (дата звернення: 30.01.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 30.01.2025).

5. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду / Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, 2019. – с.11.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17> (дата звернення: 30.01.2025).

7. Угода між Кабінетом Міністрів України та Міжнародним кримінальним судом про створення Офісу Міжнародного кримінального суду в Україні : Угода; Міжнародні суди від 23.03.2023 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/980_001-23 (дата звернення: 30.01.2025).

8. Положення про Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генерального прокурора, затв. наказом Генерального прокурора від 14 листопада 2023 року № 312. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/polozhennya-pro-samostijni-strukturni-pidrozdili> (дата звернення 30.01.2025)

9. Україна ініціює створення комплексної платформи сприяння в розслідуванні воєнних злочинів рф. Інформація Департаменту комунікації МВС України від 02 лютого 2023 року. URL: <https://mvs.gov.ua/news/ukrayina-iniciuje-stvorennia-kompleksnoyi-platformi-spriannia-v-rozsliduvanni-vojennix-zlociniv-rf-igor-klimenko> (дата звернення: 30.01.2025).

Крильчук В. Ю.,
доцент кафедри тактики Сил підтримки
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)
Костюк О. Є.,
завідувач навчальним кабінетом
кафебри тактики Сил підтримки
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ПТСР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна в Україні спрямувала погляди суспільства на проблему посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Міжнародні дослідження показують, що розвиток ПТСР серед осіб, які перебувають в зоні бойових дій зростає вдвічі і сягає 20–30%. Такий відсоток постраждалих вимагає оцінки їхнього стану, проведення лікувальних та реабілітаційних заходів. Реабілітаційні заходи спрямовані на швидке та максимально повне відновлення фізичного, психологічного та соціального статусу пацієнта з метою інтеграції особи в суспільство з досягненням для нього можливої соціальної та економічної незалежності. Інтеграція воїнів у суспільство має бути одним із пріоритетних напрямків соціальної політики держави.

ПТСР з'являється на тлі стресу, зумовленого травматичним досвідом, та розвивається впродовж кількох тижнів після цього. Важливу роль тут відіграє повторюваність стресових впливів, особливо тих, яких людина не може уникнути. Для військових основною проблемою є те, що вони постійно піддаються впливу негативних та стресових факторів та постійно знаходяться у тривалому напруженні. Постійне напруження та травмуючий досвід згодом призводить до виникнення ПТСР. Але проблема в тому, що людині важко перемкнутися, коли вона опиняється в безпечному місці чи маючи відносно вільний час. Перейти з режиму напруження в режим відновлення і розслаблення. Саме це вміння є дуже важливим для військових. Щоб вони могли перемикатися в режим розслаблення коли є час на відпочинок. В умовах бойових дій це зробити досить складно і цю навичку потрібно розвивати [1].

На сьогодні пропонується багато технік і методик психотерапевтичної та психологічної допомоги військовим для попередження симптомів посттравматичних станів. На нашу думку можна виокремити декілька методів, що послаблюють ризики виникнення ПТСР та сприяють зціленню особи. До них можемо віднести саморегуляцію, тренінги і групову терапію, а також індивідуальне консультування.

У кризовій ситуації, такий як постійне перебування в зоні проведення бойових дій не можна приступати до допомоги та профілактики відразу. Слід оцінити ситуацію, визначити тих, хто потребує допомоги першим. Для цього ефективним буде проведення індивідуальної бесіди та консультування. Індивідуальне консультування допоможе підвищити адаптивність воїна та уникнути асоціальної поведінки. Такий метод спрямований не стільки на зняття симптомів або пошуку причин неблагополуччя, скільки на майбутнє особистісне зростання військового та формування нових сенсів життя в кризових умовах. Під час індивідуальної бесіди з військовим необхідно забезпечити атмосферу відкритості, свободи висловлювань і переживань, співчуття, що в подальшому допоможе йому добровільно прийняти психологічну допомогу. Створення належних умов психологічного консультування, спрямованих на особистісне зростання учасника бойових дій, відповідна позиція психолога сприяють швидкій корекції уявлень про себе і самоставлення відповідно до мінливої реальності. Успішне індивідуальне консультування спрямоване на зміну особистості у конструктивному напрямку, інтеграцію бойового досвіду в побут, формування нових мотивів самоактуалізації, пошуку «самого себе» та, що головне в бойових умовах, зняття невротичних симптомів.

У профілактичній роботі із військовослужбовцями використовуються також групові форми, які є не менш ефективними ніж індивідуальні при дотриманні тих же умов: психолог має бути орієнтований на особистісному зростанні, що посилює ефективність тренінгових заходів, групових релаксаційних занять, корекційних методик і т.д. Проведення групових форм психотерапії та тренінгів рекомендується розпочинати після початкових етапів індивідуального консультування. Групова психотерапія може вважатися як ключовий метод надання психологічної допомоги та профілактичний метод ПТСР, військовослужбовцям що перебувають в зоні ведення бойових дій.

У груповій психотерапії велику роль відіграють саме тренінгові методики. Це методики рольового тренінгу з використанням поведінкових процедур, психодрама із розігруванням рольових ситуацій,

що дозволяє військовослужбовцям розглянути свої переживання стосовно тої чи іншої ситуації ніби зі сторони. Важливим для військовослужбовців, на наш погляд є групове релаксаційне заняття із застосування вправ аутотренінгу та саморегуляції, основною метою яких є психологічна допомога особі в стресовій ситуації досягти згоди із самим собою, зняти психічну напругу. Саме переживання станів релаксації та розслаблення є найефективнішою профілактикою стресових реакцій, а також формування стану підвищеної працездатності. Для кращого результату розслаблення є також ефективними фітотерапія, арттерапія, ароматерапія, техніка активної нервово-м'язової релаксації та прийоми самогіпнозу. Ключовими є тренінги з набуття навичок саморегуляції та самомасажу де навчають використовувати такі вправи як «Лижник», «Самомасаж», «Танок», «Обтруситись», «Напружуємось-Розслабляємось» та різні вправи на дихання. Самим простим способом саморегуляції є використання власного дихання для впливу на тонус м'язів і емоційні центри мозку. Протистояти стресу допомагає масажування активних точок. Антистресова п'ятихвилинна фізкультура, що дозволяє без особливих фізичних зусиль знімати негативні емоції і напругу, позбавляє від невротичних порушень, фобій, залежностей і психосоматичних захворювань[3].

Методи саморегуляції у бойових умовах є найважливішими профілактичним етапом попередження стресових розладів, депресії, виникнення ПТСР за рахунок заспокоєння та розслаблення. Саморегуляція активізує перебіг відновлювальних процесів, посилення мобілізаційних ресурсів і тим самим створює передумови для формування станів високої працездатності. Їх можна вважати найбільш ефективними, якщо спостерігаються симптоми порушення балансу вегетативної нервової системи (порушення сну, загальна м'язова скутість, тремор кінцівок, головні болі тощо).

Проводячи тренінгові заняття потрібно говорити бійцям про добровільність надання першої психологічної допомоги побратимам [4].

Отже, психологічна підтримка у бойовій обстановці припускає збереження боєготовності військовослужбовців та уникнення ними ПТСР згодом.

Саме ці методи, ціль яких захищати людину від ПТСР є ключовими для впровадження в роботу психологів та працівників служби психологічної підтримки персоналу у бойових частинах.

-
1. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник / Я. С. Андрушко. – Львів: ЛьвДУВС, 2017. – 212 с.
 2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В. Психологічна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
 3. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України: навч.-метод. посіб./ За редакцією генерал-майора В. Клочкова.– К.: НДЦ ГП ЗС України, 2023. – 325 с.
 4. Сафін О., Якимчук А. Психологічні інструменти роботи з учасниками антитерористичних операцій під час їх реабілітації. Психологічні науки. 2019. №3 (14). С. 235-251.

ПОНЯТІЙНИЙ АСПЕКТ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: НАЦІОНАЛЬНЕ І МІЖНАРОДНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Розпочата війна росії проти України є грубим порушенням міжнародного права. Злочином у міжнародному кримінальному праві слід розуміти винне діяння, що посягає на міжнародну безпеку, світовий правопорядок і його окремі сфери, визнане в результаті узгодження волевиявлень суверенних держав протиправним, таким, що підлягає кримінальному покаранню. Основний перелік міжнародних злочинів містить статут Нюрнберського міжнародного військового трибуналу 1945 (Міжнародний військовий трибунал): злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності (ст. 6). Згідно міжнародного права під воєнним злочином розуміють винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права *jus cogens*, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права.

Основними джерелами міжнародного права, що встановлюють злочинність даної групи діянь, є: Женевські конвенції про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року і протоколи до них: Про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях; Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі; Про поводження з військовополоненими; Про захист цивільного населення під час війни (Женевські конвенції); Римський Статут (ст. 8); Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію від 10 квітня 1981 р.; Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічних засобів від 17 червня 1925 р.; Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) зброї і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р. (Конвенція про біологічну зброю); Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 3 січня 1993 р. (Конвенція про хімічну зброю); Конвенція про заборону вербування, використання, фінансування і навчання найманців 1989 р (Конвенція про найманство).

Сам термін «воєнний злочин» з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі і вважається порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю. Воєнними злочинами є серйозні порушення заборон, що містяться як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві порядок ведення військових дій в міжнародних і внутрішньодержавних збройних конфліктах. Таким чином, воєнні злочини – це є серйозні порушення принципів міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), законів і звичаїв війни, які здійснюються під час війни які встановлюють обмеження щодо способів ведення війни та містяться у Гаазьких конвенціях, Женевських конвенціях та додаткових протоколах, а також у Римському статуті Міжнародного кримінального суду (МКС), за вчинення яких передбачена кримінальна відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях, яке серйозно порушує звичаї чи правила ведення війни або спрямоване на планування, підготовку й розв'язування агресивної війни.

Україна підписала Римський статут ще 20 січня 2000 року, 2024 році ратифікувала його, хоча після угоди про Асоціацію з ЄС у 2014 році ратифікація цього документу є одним із прямих міжнародних зобов'язань України. Відповідно всі міжнародні злочини вказані в Римському статуті, які відбуваються в Україні у зв'язку зі збройною агресією РФ з 2015го року можуть бути предметом розгляду Міжнародного кримінального суду (МКС). У преамбулі Римського Статуту зазначено, що серйозні злочини не мають залишатися безкарними і такі злочини: • порушують фундаментальні цінності, що захищаються імперативними нормами породжують зобов'язання для всіх держав по їх переслідуванню; • загрожують миру, безпеці та добробуту всього людства, • заборонені загальним (звичаєвим) міжнародним правом, • повинні переслідуватися на національному рівні.

Статут МКС вказує на чотири категорії воєнних злочинів: 1) серйозні порушення ЖК від 12 серпня 1949 року (п. «а», ч. 2 ст. 8 Статуту); 2) інші серйозні порушення законів і звичаїв, які застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права

(п. «б», ч. 2 ст. 8 Статуту); 3) серйозні порушення ст. 3, спільної для чотирьох ЖК від 12 серпня 1949 року, у випадку збройного конфлікту неміжнародного характеру (п. «с», ч. 2 ст. 8 Статуту); 4) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру у встановлених рамках міжнародного права (п. «е», ч. 2 ст. 8 Статуту).

Римський статут виділяє наступні *групи міжнародних злочинів*: а) злочин геноциду (вбивства, нанесення тяжких тілесних ушкоджень, створення нестерпних умов життя, перешкоди дітонародженню, насильницька передача дітей, вчинені з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку); б) злочини проти людяності (вбивство, винищення, обертання в рабство, депортація або насильницьке переміщення населення і т.п. коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено); с) воєнні злочини (грубі порушення Женевських конвенцій); d) злочин агресії (планування, підготовку, ініціювання або здійснення акту агресії, який в силу свого характеру, серйозності та масштабів являється грубим порушенням Статуту ООН).

У свою чергу *грубим порушенням Женевських конвенцій* може бути порушення таких правил ведення війни: Напад на цивільних, атака їх власності або цивільних адміністративних будівель; Залучення дітей до бойових дій; Напад на медичний персонал, лікарні і карети швидкої допомоги; Перешкоджання наданню гуманітарної допомоги цивільному населенню, яке її потребує. Примус цивільного населення до давання будь-яких показань чи розповіді будь-якої інформації. Грабування цивільного населення. Примус цивільного населення воювати на стороні окупаційних військ. Переміщення цивільного населення на територію держави-окупанта. Жорстоке поводження з полоненими. Заборона використання видів озброєння, які через невибірковість цілей становлять пряму небезпеку для цивільного населення. Атака атомних електростанцій та інших об'єктів, знищення яких може призвести до витоку небезпечних речовин. Атака будівель, що є історичними пам'ятками, культурною чи духовною спадщиною.

Женевські конвенції 1949 року, в яких було кодифіковано міжнародне гуманітарне право після Другої світової війни, окрім іншого, містять перший в історії перелік воєнних злочинів, під якими розуміли серйозні порушення конвенцій, враховуючи специфіку відносин, врегульованих кожною із них. Причому кожна з чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. подає власний перелік серйозних порушень, разом створюючи єдину систему. *Перелік воєнних злочинів, що становлять серйозні порушення Женевських конвенцій*: • умисне вбивство; • катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне • заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю; • незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю, скоєне щодо осіб та майна, що знаходяться під захистом Конвенцій; • примус цивільної особи чи військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави; • позбавлення особи права на неупереджене і нормальне судочинство; • незаконна депортація, переміщення цивільної особи; • незаконний арешт цивільної особи; взяття заручників (ст. 50 ЖКІ, ст.51 ЖКІІ, ст. 130 ЖКІІІ, ст. 147 ЖКІV). Даний перелік суттєво доповнив Додатковий протокол І 1977 року, включивши в число серйозних порушень ще такі: проведення певних медичних експериментів; перетворення цивільного населення, окремих цивільних осіб або демілітаризованих та безпечних зон в об'єкти нападу; здійснення нападу невибіркового характеру, що зачіпає цивільне населення або цивільні об'єкти, коли відомо, що такий напад буде причиною великої кількості смертних випадків та поранень серед цивільних осіб; віроломне використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця та інших захисних та розпізнавальних знаків; переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території; невинуватна затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб; апартеїд; напад на історичні пам'ятники та ряд інших.

Також перелік воєнних злочинів конкретизовано у статуті Міжнародного трибуналу для колишньої Югославії, ухваленому Радою безпеки ООН 1993 року. Серед порушень законів та звичаїв війни вказані (ст. 3): застосування отруйних речовин; напад на незахищені міста, села, житла чи будівлі або їхній обстріл; захоплення, руйнування або умисне пошкодження культових, благодійних, навчальних, художніх і наукових установ, історичних пам'яток і художніх та наукових творів; пограбування суспільної або приватної власності.

Поняття «воєнний злочин» є збірним, має «подвійну» (дуалістичну) природу й об'єднує групу серйозних порушень правил ведення бойових дій («законів війни»), норм і принципів міжнародного гуманітарного права, пов'язаних із вчиненням суспільно небезпечних діянь, які спрямовані на планування, підготовку й розв'язування агресивної війни чи збройного конфлікту. Але, необхідною умовою визнання злочину воєнним, з точки зору сучасних міжнародно-правових договорів та доктрини міжнарод-

ного кримінального права, є зв'язок зі збройним конфліктом міжнародного або внутрішнього характеру. У КК України в різних статтях також уживаються терміни «воєнний конфлікт», «збройний конфлікт», «воєнний стан», «війна» тощо, однак між ними не проводиться чіткого розмежування. Кримінальний кодекс України містить статтю, яка встановлює відповідальність за воєнні злочини – стаття 438 КК. Стаття передбачає відповідальність за жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій, тобто фактично ця стаття так само відсилає до міжнародно-правових, які містять конкретні описи правопорушень. Крім того, Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за: – застосування зброї масового знищення (ст.439 КК); – розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення (ст. 440 КК); – екоцид (ст. 441 КК); – геноцид (ст. 442 КК); – Злочини проти людяності (442-1 КК), але більшість науковців схиляються до того, що перелічені злочини, які вчиняються під час воєнного конфлікту, необхідно кваліфікувати за спеціальною нормою – ст. 438 КК.

-
1. Кримінальний кодекс України від 11.08.2023, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
 2. Єрмоєнко Я.С., Гаріна Д.А., Гельдт С.В., Онищенко Ю.М. Воєнні злочини Росії під час війни з Україною та юридична відповідальність за скоєне. Львів: 2022. 931 с.
 3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
 4. Пилипенко В. П. Воєнні злочини за Римським Статутом Міжнародного кримінального суду: питання теорії та практики : дис. ... докт. наук : 12.00.11. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2024. 465 с.

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОГО СТАНУ В АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Сьогодні Україна зіткнулася з проблемою російської агресії. Водночас, попри щоденні атаки російської федерації на загальновизнані демократичні цінності, покладені в основу нашої Конституції, Україна не тільки мужньо дає відсіч ворогу на полі бою, а й намагається ефективно захищати конституційні права людини.

Найперше, варто нагадати, що збройна агресія російської федерації проти України була розпочата не у 2022 р., а більше ніж 10 років тому – 20 лютого 2014 р., коли частину території України (Автономна Республіка Крим і місто Севастополь) було анексовано, а деякі райони Донецької та Луганської областей тимчасово окуповано. Із 24 лютого 2022 р. збройна агресія російської федерації проти України набула повномасштабного характеру.

Конституційний Суд України як орган державної влади впродовж більш ніж 10-ти років відстоює ключові конституційні цінності в умовах збройної агресії, які є сутністю нашої держави і, власне, однією з ідей, за яку ми боремося в цій війні [1, с. 140].

Через збройну агресію росії та повне вторгнення в Україну все суспільство та державний устрій переведено на оперативний режим правового режиму воєнного стану. Воєнний стан – це правовий режим, який надає Україні певні повноваження під час зіткнення зі збройною агресією. Він також може бути застосований в інших випадках, визначених законом. Він дозволяє обмежувати конституційні права і свободи на певний час за наявності зовнішньої загрози. Це тому, що воєнний стан надає владі необхідні повноваження для захисту національної безпеки від агресії. У Конституції України зазначено, що права людини підлягають виключному захисту в силу їх високої соціальної цінності. Тому що Конституція визнає життя, здоров'я, честь, гідність, безпеку і свободу людини недоторканими. Всі ці причини зумовлені складністю сучасної дійсності [2, с. 9].

У висновку від 13.11.2019 № 5-в/2019, Конституційний суд України чітко визначає, що Конституцію України не може бути змінено в умовах воєнного або надзвичайного стану (частина друга статті 157 Конституції України) [3]. Маємо зауважити, що заборона внесення змін до Конституції під час правового режиму воєнного стану постає важливим запобіжником, що має на меті збереження демократичних принципів і правопорядку навіть у кризових умовах. Крім того, Конституційний Суд наголошує, що будь-які зміни до Основного Закону мають відбуватися виключно у відповідності до встановлених процедур у мирний час, коли забезпечена належна участь парламенту, громадськості та експертного середовища. Це сприяє захисту основоположних прав і свобод громадян та збереженню принципів верховенства права в Україні.

Стосовно воєнного стану, Конституційний суд України встановлює, що оскільки воєнний стан у державі вводиться не тільки на підставі Конституції України, але й відповідно до закону. Таким законом є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (далі – Закон), у якому встановлено, що «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (стаття 1).

Стаття 2 Закону визначає правову основу введення воєнного стану, якою є Конституція України, Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України.

Порядок введення воєнного стану регламентований положеннями статті 5 Закону.

У разі оголошення указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях Верховна Рада України збирається на засідання у дводенний строк, без скликання, та розглядає питання щодо затвердження цього указу у порядку, встановленому Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України, офіційно оприлюднюється разом із законом щодо його затвердження та набирає чинності одночасно з набранням чинності таким законом.

Особливі вимоги законодавець ставить навіть до змісту указу Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях. Так, у такому указі обов'язково зазначається обґрунтування необхідності введення воєнного стану; межі території, на якій він вводиться, час і строк його введення з наведенням вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, із зазначенням строку дії цих обмежень (стаття 6 Закону) [4].

Також у своєму Рішенні Конституційний Суд України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 зазначає, що відповідно до другого речення частини другої статті 64 Конституції України людські права і свободи, гарантовані Конституцією України у приписах статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (презумпція невинуватості), статті 63 (право на захист), не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Це означає, що хоча обмеження зазначених людських прав не може бути зумовлене потребами, пов'язаними з воєнним станом, однак державне втручання у їх захисну сферу є можливим за умови виправданості (домірності) обраних законодавцем засобів, які зберігають повагу до сутності людських прав та не суперечать приписам Конституції України, які *expressis verbis* гарантують їх обсяг [5].

Маємо зазначити, що Конституційний Суд України не надає визначення поняття «правовий режим воєнного стану», а лише оперує поняттям, яке надано у Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Водночас, правовий режим воєнного стану Конституційним Судом України розглядається у трьох аспектах: 1) заборона внесення змін до Конституції України (Конституційний Суд України чітко встановлює, що в умовах воєнного стану будь-які зміни до Конституції заборонені (ч. 2 ст. 157 Конституції України); 2) порядок введення правового режиму воєнного стану (Конституційний Суд зазначає, що воєнний стан вводиться згідно з процедурою, визначеною Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, він вводиться Указом Президента України, який має бути затверджений Верховною Радою України); 3) захист прав і свобод людини під час дії правового режиму воєнного стану (хоча воєнний стан передбачає можливість тимчасового обмеження деяких прав, Конституційний Суд України наголошує, що певні фундаментальні права, такі як право на свободу (ст. 29), право на судовий захист (ст. 55), презумпція невинуватості (ст. 62) та право на захист (ст. 63), залишаються недоторканими навіть у воєнний час).

1. Совгіря О. Верховенство права в умовах війни: виклики для конституційного судочинства України. *Візії майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції* : збірник матеріалів і тез II Маріупольського конституційного форуму (м. Київ, 06 жовт. 2023 р.). Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 140-146.

2. Кравець М. О. Головні засади конституційного права за умов повномасштабної військової агресії. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 9-13. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.2>.

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 93 Конституції України (щодо законодавчої ініціативи народу) (реєстр. № 1015) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : Висновок Конституційного суду України від 13.11.2019. № 5-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v710-19#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаптали Н.К. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України : Конституційний Суд України; Окрема думка від 27.01.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nh01d710-16#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

5. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенко Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) : Рішення Конституційного суду України від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-24#Text> (дата звернення: 10.02.2025).

РОЛЬ OSINT-ДОСЛІДЖЕНЬ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЗМІЦНЕННІ ІНСТИТУЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Апробація великої війни московії проти України розпочалась із анексії Криму та вторгнення на Донбас у 2014 році. Особливим характером ворожих дій було та залишається використання гібридних методів ведення війни. Серед цих методів найпоширенішими є наступні: створення та поширення дезінформації, підтримка та поширення деструктивних та злочинних груп, формування антидержавних та антинаціональних структур з використанням демократичних інструментів, масштабування корупції у суспільстві, створення та поширення «фейків», масштабні або локальні ПСО (інформаційно-психологічні спеціальні операції) та ін.

Ефективним інструментом протидії гібридним методам московської агресії є OSINT (Open Source Intelligence) – розвідка на базі відкритих джерел. З допомогою цього інструменту, ми маємо змогу попереджати загрози, зменшувати їх вплив на суспільство та інституції, викривати приховані мотиви тих чи інших ворожих діячів, віднаходити та аналізувати достовірну інформацію, формувати прогнози розвитку подій та використати ряд інших корисних функцій.

OSINT дослідження переважно використовуються у безпекових, політичних, економічних, військових, комерційних галузях.

В контексті сьогодення, з метою *підвищення рівня національної безпеки України* OSINT дослідження є ключовими у:

- **Виявленні та протидії загрозам:** OSINT-дослідження допомагають ідентифікувати потенційні загрози національній безпеці, зокрема: діяльність розвідувальних служб інших країн, терористичних організацій, екстремістських груп тощо. Аналіз відкритих джерел дозволяє виявляти їхні наміри, методи та ресурси, що сприяє своєчасному реагуванню та запобіганню негативним наслідкам;

- **Інформаційній війні:** OSINT-дослідження відіграють важливу роль у протидії інформаційній агресії, яку здійснює країна-терорист. Вони допомагають виявляти та спростовувати «фейки», пропаганду та дезінформацію, котрі поширюються з метою дестабілізації ситуації в Україні, а також, з метою підриву довіри до влади та інституцій громадянського суспільства;

- **Фіксуванні військових злочинів:** OSINT-дослідження є важливим інструментом для документування та розслідування військових злочинів, скоєних російськими окупантами на території України. Аналіз супутникових знімків, відеозаписів, повідомлень у соціальних мережах та інших відкритих джерелах, дозволяє встановлювати факти злочинів, ідентифікувати винних та забезпечувати доказову базу для міжнародних судів.

Говорячи про *зміцнення інституцій громадянського суспільства*, можемо виокремити наступне:

- **Громадський контроль:** OSINT-дослідження сприяють підвищенню рівня прозорості та підзвітності влади, оскільки дозволяють громадським активістам та журналістам отримувати доступ до інформації, яка може свідчити про зловживання, корупцію або інші порушення;

- **Незалежні розслідування:** OSINT-дослідження дозволяють незалежним журналістам та громадським організаціям проводити власні розслідування резонансних подій, отримувати об'єктивну інформацію та доносити її до широкої аудиторії;

- **Підвищення рівня обізнаності:** OSINT-дослідження сприяють підвищенню рівня обізнаності громадян про важливі суспільно-політичні теми, дозволяючи їм формувати власну думку на основі об'єктивної та достовірної інформації.

OSINT-дослідження є важливим інструментом для зміцнення національної безпеки України та інституцій громадянського суспільства. Їхнє значення особливо зростає в умовах гібридної війни, коли доступ до об'єктивної та достовірної інформації є критично важливим для прийняття обґрунтованих рішень та протидії ворожій пропаганді.

Розвиток та підтримка OSINT-досліджень є важливим завданням для держави, бізнесу та кожного громадянина, зацікавленого у безпечному та демократичному майбутньому України.

Лебедь О. С.,
завідувач лабораторією
кафедри філології, перекладу та мовної комунікації
Національної академії Національної гвардії України,
аспірант
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Виконання завдань, які натеper стоять перед Національною гвардією України, потребує вдосконалення системи психологічного забезпечення службово-бойової діяльності особового складу Національної гвардії України. Оскільки заходи психологічного забезпечення сприяють цілеспрямованому розкриттю й розвитку здібностей офіцерів НГУ, зростанню їх професіоналізму, працездатності, формуванню та розвитку в особового складу Національної гвардії України професійно важливих якостей, підтриманню та відновленню оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереженню здоров'я і самого життя при виконанні ними службово-бойових завдань.

Головною метою вдосконалення системи психологічного забезпечення службово-бойової діяльності особового складу Національної гвардії України має бути розробка нормативної бази, яка визначає функціонування самої служби психологічного забезпечення Національної гвардії України, поліпшення діяльності психологів, озброєння їх новітніми психодіагностичними засобами, передовими психотехнологіями. Усе це дасть змогу підвищити ефективність дій психологів у вирішенні службово-бойових завдань та забезпеченні належного рівня безпеки особового складу Національної гвардії України у повсякденному житті і екстремальних ситуаціях, у здійсненні якісного відбору та психологічної підготовки військовослужбовців.

При цьому особливої уваги набуває проблема формування професійної компетентності майбутніх психологів Національної гвардії у процесі їх фахової підготовки у вищих військових навчальних закладах.

Необхідність формування професійної компетентності майбутніх психологів Національної гвардії зумовлена воєнним станом та вимогами до рівня їх підготовки, що пов'язано із необхідністю виконувати значну кількість різних професійних завдань. Це зумовлює потребу у модернізації системи фахової підготовки майбутніх психологів Національної гвардії України шляхом впровадження нових підходів і сучасних технологій в освітній простір вищих військових закладів освіти задля формування у них професійної компетентності.

Однією з актуальних проблем практичної психології у сучасних умовах дії воєнного стану є проблема підготовки фахівців-практиків, які володіють різними ефективними технологіями надання психологічної допомоги в різних сферах – освіті, військовій, правоохоронній, медичній, підприємницькій діяльності тощо.

Особливе місце серед психологів різних напрямів і сфер діяльності займають психологи Збройних сил України, Міністерства внутрішніх справ, Національної гвардії України і т. ін., оскільки їх професійна діяльність має відмінності і обумовлена специфікою професійної діяльності військових або відомчих підрозділів.

За даними наукових досліджень заходи психологічного забезпечення впливають на підвищення продуктивності праці (залежно від галузі на 10-30%), скорочення плинності кадрів (на 20-25%), зниження травматизму та безповоротних втрат (на 30-45%), продовження активного періоду працездатності (на 8-10%), а також сприяють зниженню відрахувань слухачів і курсантів з освітніх закладів (у 3-4 рази) [1].

У змісті освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти «Психологічне забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів НГУ» за спеціальністю 053 «Психологія», яка реалізується в Національній академії Національної гвардії України, визначено мету підготовки фахівця, об'єкти професійної діяльності випускника, види професійної діяльності та очікувані результати навчання.

Мета підготовки – підготовка фахівця, здатного виконувати професійні обов'язки офіцера-психолога, здійснювати заходи психологічного забезпечення в Національній гвардії України на основі сучасних теоретичних досягнень і кращих практик, обґрунтовано обирати й застосовувати форми, методи й засоби психологічної роботи, самостійно вибудовувати траєкторію підвищення професійної кваліфікації.

Об'єктами професійної діяльності психологів є – психологічне забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів Національної гвардії України; бойова готовність і виконання службово-бойових завдань підрозділом; бойова підготовка, виховання, військова дисципліна і морально-психологічний стан особового складу; озброєння, військова техніка та інше.

Видами професійної діяльності випускника-психолога за освітньою програмою є:

- організаційно-управлінська діяльність: організація роботи малих колективів і груп виконавців у процесі вирішення конкретних професійних задач;
- командна діяльність: управління підрозділом в сучасному загальновійськовому бою та під час виконання службово-бойових завдань;
- психологічна робота: заходи психологічного забезпечення Національної гвардії України за напрямками професійно-психологічної підготовки; професійно-психологічного відбору; психологічного супроводу службово-бойових завдань; вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах; психологічної оцінки надзвичайних подій; психопрофілактики; психологічної допомоги і психологічної реабілітації особового складу;
- військово-технічна діяльність: експлуатація й організація ремонту озброєння, військової техніки та іншого військового майна підрозділу;
- адміністративно-господарська діяльність: організація повсякденної діяльності підрозділу; забезпечення безпеки військової служби;
- правоохоронна діяльність: забезпечення законності, правопорядку, безпеки особистості, суспільства і держави; виявлення та попередження загроз безпеці особистості, суспільства і держави; надання допомоги фізичним і юридичним особам у захисті їхніх прав і законних інтересів забезпечення реалізації актів застосування права.

Отже, особливості професійної підготовки психологів НГУ полягають у поєднанні підготовки до діяльності у складі Національної гвардії України як військового формування з правоохоронними функціями та як фахівця з психологічною освітою, здатного надавати психологічну допомогу і реалізовувати психологічну роботу у підрозділах [2].

Очікуваними результатами навчання – є засвоєння комплексу знань, оволодіння уміннями і навичками, які необхідні військовому психологу для організації психологічного забезпечення службово-бойової діяльності підрозділів Національної гвардії України.

Аналіз і врахування нормативних документів, військової практики організації і проведення психологічної роботи дозволяють виділити низку особливостей професійної діяльності психолога Національної гвардії, що визначають її специфіку:

1. Сучасна психологічна наука і практика є теоретичною основою цієї діяльності для вирішення різних психологічних проблем.
2. Неухильне дотримання психологом етичних норм, орієнтація на цінність іншої людини, що передбачає адекватне сприйняття й оцінку психологом своїх можливостей як заходу впливу на іншу людину.
3. Регламентованість діяльності різними нормативними актами, що передбачає орієнтацію психолога як на інтереси військовослужбовця, урахування його особистісних цінностей, інтересів і збереження психічного здоров'я, так і на необхідність якісного вирішення службових і бойових завдань, забезпечення ефективного функціонування психіки військовослужбовців у процесі їх виконання.
4. Необхідність виконання, крім здійснення безпосередньої професійної діяльності, й інших службових обов'язків (чергування по військовій частині, контроль виконання розпорядку дня, участь у проведенні службових розслідувань тощо).
5. Надзвичайна функціональна різноманітність і складність завдань, розв'язуваних психологом Національної гвардії. Це вимагає від нього широкого наукового кругозору, орієнтованості у багатьох галузях психології, застосування методів і засобів як дослідницько-діагностичного, так і управлінського характеру.
6. Колективний характер організації і проведення психологічної роботи, необхідність тісної взаємодії її суб'єктів, що передбачає обмін між ними психологічною інформацією, отриманою під час роботи з військовослужбовцями, і використання цієї інформації у практичній діяльності, що визначає особливість орієнтації на вимогу конфіденційності такої інформації.
7. Залежність остаточного результату від погодженості спільних дій психолога та інших суб'єктів психологічної роботи: командирів, штабів, офіцерів виховних структур.
8. Відсутність досить чітких критеріїв ефективності діяльності психолога, надійних і апробованих методик, що дозволяють ефективно здійснювати професійні завдання, коректно і адекватно застосовувати їх стосовно певних категорій військовослужбовців, відсутність професіограм багатьох військових професій [3].

Отже, вирішення значної кількості складних завдань професійної діяльності, необхідність їх вирішення у мирний і військовий час, вимагає цілеспрямованого формування професійної компетентності майбутніх психологів Національної гвардії України під час навчання у ВВНЗ.

-
1. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України / Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. Відділ гуманітарної політики. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/>
 2. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/876-18>
 3. Основи роботи психолога внутрішніх військ МВС України: навч. посіб. / І.І. Ліпатов, І.І. Приходько, Ю.Б. Ірхін, В.І. Пасічник та ін. Харків: Акад. ВВ МВС України, 2010. 153 с.

Литвиненко О. Г.,
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики факультету № 1,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»
(Донецький державний університет внутрішніх справ)
Бенчак Б. І.,
здобувач вищої освіти 2 курсу факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ЩОДО РОЛІ ВОЛОНТЕРСТВА У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Волонтерство в Україні, особливо в умовах війни, стало невід'ємною частиною громадянського суспільства, яке демонструє свою зрілість та відповідальність у найскладніші часи. Під час військових дій, коли країна бореться за свою незалежність, волонтерська діяльність виявляється не лише способом надання допомоги, а й потужним механізмом соціальної згуртованості. Вона стає справжнім виявом громадянської свідомості, патріотизму та взаємної підтримки серед населення.

У умовах війни волонтери не лише допомагають військовим і цивільним, а й беруть на себе роль мосту між державою та суспільством. Вони заповнюють прогалини, які виникають в умовах обмежених ресурсів, часто ризикуючи своїм життям, аби забезпечити необхідну підтримку. Це є яскравим прикладом зрілості громадянського суспільства, де кожен може і готовий долучитися до загальної справи, не чекаючи на допомогу від держави чи інших структур [3].

Волонтерство у воєнний час підтверджує, що сила нації полягає не лише в її армії, а й у готовності її громадян діяти заради спільної мети. Це є показником не лише соціальної відповідальності, але й важливою умовою для зміцнення демократичних цінностей, єдності та розвитку країни у майбутньому. Відмітимо, що волонтерство, як рушійна сила в умовах війни, стало важливим важелем підтримки України під час війни, забезпечуючи як армію, так і цивільних. Волонтери активно постачають амуніцію, медичне обладнання, продукти харчування та воду для військових, що дозволяє Збройним силам України ефективно діяти в складних умовах. Крім того, волонтери організовують гуманітарні місії для цивільних, доставляючи продукти, ліки, будівельні матеріали для відновлення зруйнованих домівок, а також надають тимчасове житло і психологічну підтримку постраждалим.

Мотивація волонтерів у військовий час базується на глибокому патріотизмі та відчутті громадянської відповідальності. Багато людей долучаються до волонтерства, відчуваючи необхідність допомогти своїй країні в боротьбі за незалежність. Для них це не просто підтримка армії чи постраждалих, а й акт особистої відданості справі, в якій кожен може зробити свій вклад. Часто мотивація волонтерів пов'язана з емоційним зв'язком з військовими або постраждалими, що робить їхній внесок ще більш значущим. Війна також збирає людей, які раніше не брали участі у подібних ініціативах, адже кожен розуміє важливість спільних зусиль для досягнення перемоги [2].

Також потрібно виокремити складнощі і виклики волонтерської діяльності в умовах війни. Волонтери стикаються з численними складнощами та викликами, які ускладнюють ефективну допомогу, по-перше, **небезпека і ризики для життя**, оскільки волонтери часто працюють у зонах бойових дій, доставляючи допомогу на передову або в зону обстрілів, що ставить їх під пряму загрозу. По-друге, **нестача ресурсів** — часто волонтери мають обмежений доступ до необхідних фінансів, матеріалів та техніки, що ускладнює швидке реагування на потреби військових та цивільних. Крім того, **логістичні труднощі** — постачання гуманітарної допомоги може бути ускладнене через пошкоджену інфраструктуру або блокади, що зменшує ефективність операцій. Також варто зазначити, про **психологічний тиск**, оскільки працюючи в умовах війни, волонтери часто стикаються з великими емоційними навантаженнями, споглядаючи масштаби руйнувань та страждань людей. Всі ці фактори створюють серйозні труднощі, але водночас підкреслюють важливість та відданість волонтерів у цей складний час.

Найголовніше це що ця діяльність має позитивний вплив на суспільство, значний позитивний вплив, сприяючи розвитку як національної, так і міжнародної підтримки. Один із найбільших позитивних ефектів — **виховання нової ланки громадян**. Молодь, залучена до волонтерської діяльності, розвиває в собі почуття відповідальності за свою країну, активно долучається до соціальних змін та формує важливі навички, що допомагають у майбутньому стати лідерами та ініціаторами позитивних змін у суспільстві. Вони стають більш свідомими громадянами, здатними впливати на розвиток країни.

Крім того, волонтерство має важливе значення в **залученні міжнародної підтримки**. Завдяки волонтерським ініціативам, іноземці часто долучаються до допомоги, що не лише підвищує рівень гуманітарної допомоги, а й сприяє створенню міжнародної солідарності. Залучення міжнародних організацій

і волонтерів допомагає зміцнити глобальну підтримку та забезпечує Україну додатковими ресурсами, які важливі для подолання наслідків війни та відновлення країни [1].

Підсумовуючи варто зазначити, що волонтерство в Україні під час війни стало не лише необхідною складовою боротьби за незалежність, а й потужним механізмом соціальної згуртованості та розвитку громадянської свідомості. Воно проявляється як важливий прояв патріотизму, відповідальності та взаємної підтримки серед населення, де кожен громадянин готовий долучитися до спільної справи. Волонтери не тільки підтримують армію та цивільних, а й заповнюють прогалини у державних структурах, ризикуючи своїм життям. Це свідчить про зрілість громадянського суспільства, яке здатне ефективно діяти навіть у найскладніших умовах. Попри численні складнощі, такі як небезпека, обмежені ресурси та психологічні навантаження, волонтерство залишається важливим елементом у підтримці країни та її відновленні після війни. Позитивний вплив цієї діяльності на суспільство проявляється в вихованні нової генерації активних та свідомих громадян, здатних впливати на розвиток своєї країни. Волонтерство також сприяє зміцненню міжнародної підтримки, залучаючи іноземців і міжнародні організації до допомоги Україні. Загалом, волонтерство в умовах війни підтверджує, що сила нації полягає не лише в її армії, а й у згуртованості та готовності її громадян діяти разом заради спільної мети. Це важлива умова для зміцнення демократичних цінностей, єдності та подальшого розвитку України.

1. Панькова О.В., Касперович О.Ю., Іщенко О.В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. Український соціум. 2016. №2 (57). С. 25-40. URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/25-40__no-2__vol-57__2016__UKR.pdf

2. Нагорнюк О. Волонтерство як практика громадянського суспільства. Мережа UPLAN. Грудень, 20. №07. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-iak-praktyka-hromadianskoho-suspilstva/>

3. Волонтерський рух України: як він змінився, чим є зараз, та що його чекає в майбутньому. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. 19 вересня 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/volonterskiy-ruk-ukraini-yak-vin-zminivsia-chim-e-zaraz-ta-shcho-yogo-chekae-v-maybutnomu>

Литвиненко О. Г.,
доцент кафедри
кримінального процесу та криміналістики факультету № 1,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Нургалієв Е. О.,
здобувач вищої освіти 2 курсу факультету № 2
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІД ЧАС ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

В умовах повномасштабної військової агресії проти України питання ефективної взаємодії органів та підрозділів Національної поліції з іншими державними установами та міжнародними інституціями набуває особливого значення. Ті діяння, які нині скоюють російські військові є грубими порушеннями норм і звичаїв ведення війни, які передбачені міжнародним гуманітарним правом. Вони належать до категорії найбільш небезпечних міжнародних злочинів поряд зі злочином агресії, проти людяності та геноцидом. Вчинення воєнних злочинів завдає серйозної шкоди як окремим особам, так і національній безпеці держави, оскільки підриває її суверенітет, територіальну цілісність та демократичні засади правопорядку.

Національна безпека України охоплює систему заходів, спрямованих на захист державного суверенітету, територіальної цілісності, конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних та потенційних загроз, у тому числі з боку воєнних злочинців. Виявлення, документування та розслідування таких злочинів є ключовими завданнями правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України, яка взаємодіє з іншими державними установами та міжнародними організаціями для забезпечення правосуддя.

З огляду на особливості організації діяльності уповноважених підрозділів кримінальної поліції, проведення оперативно-розшукових заходів за межами визначеної юрисдикції є значно ускладненим. Це створює перешкоди для своєчасного реагування та ефективного запобігання злочинним діям.

Одним із ключових факторів подолання цих труднощів є належна організація міжвідомчої та міжтериторіальної взаємодії у процесі виявлення й припинення кримінальних правопорушень. Така взаємодія сприяє ефективному використанню наявних сил і засобів, оптимізує обмін інформацією та забезпечує узгодженість дій правоохоронних органів у місцях проведення оперативно-розшукових заходів.

Поняття «взаємодія» об'єднує спільна ідея: це процес взаємного зв'язку між двома або більше суб'єктами, які впливають один на одного. Всі учасники такої взаємодії виступають як елементи певної системи, формуючи єдиний механізм взаємозв'язків [1].

Взаємодія ґрунтується не просто на впливі одного суб'єкта на іншого, а на розумінні необхідності співпраці задля досягнення спільної мети. У процесі такої взаємодії суб'єкти не лише координують свої дії, а й можуть змінювати власні якісні характеристики, адаптуючись до нових умов і вдосконалюючи свої можливості в результаті спільної діяльності.

Українська система переслідування міжнародних злочинів охоплює як національні, так і міжнародні механізми розслідування та правосуддя. Вона включає органи кримінальної юстиції, зокрема органи досудового розслідування, прокуратуру та суди загальної юрисдикції, а також державні установи іншого спрямування, такі як Міністерство закордонних справ, яке відіграє ключову роль у формуванні міжнародно-правових ініціатив, зокрема щодо створення спеціального трибуналу для розгляду злочину агресії.

Окрім державних інституцій, важливу роль у процесі збору доказів та документування міжнародних злочинів відіграють недержавні суб'єкти – громадські організації, адвокати, правозахисники та журналісти. Їхня діяльність сприяє фіксації воєнних злочинів, збору свідчень постраждалих і передачі цієї інформації до компетентних національних та міжнародних органів.

Українська система правосуддя у справах міжнародних злочинів має також глобальний вимір, оскільки йдеться про злочини проти миру та безпеки людства, що становлять загрозу не лише для України, а й для всієї міжнародної правопорядкової системи. У зв'язку з цим взаємодія з міжнародними судовими інституціями, зокрема Міжнародним кримінальним судом, а також із правоохоронними органами інших держав є важливим елементом ефективного переслідування воєнних злочинців та забезпечення принципу невідворотності покарання [2].

Міжнародне право прав людини зберігає свою чинність навіть під час збройних конфліктів, доповнюючи та підсилюючи механізми міжнародного гуманітарного права для забезпечення захисту осіб та груп, які постраждали від воєнних дій. Сучасні тенденції свідчать про зростання застосування міжнародних принципів прав людини в умовах війни, що сприяє більш ґрунтовному контролю за дотриманням правових норм у збройних конфліктах [1].

Зокрема, деякі міжнародні угоди, такі як Європейська конвенція з прав людини, прямо зобов'язують держави забезпечувати ефективне розслідування порушень прав людини. Це стосується таких фундаментальних прав, як право на життя, заборона катувань, примусової праці, право на мирне володіння майном, а в окремих випадках – право на повагу до приватного та сімейного життя. Європейський суд з прав людини відіграє ключову роль у визначенні стандартів правозастосування цих норм під час збройних конфліктів, забезпечуючи їхню актуальність і на «полі бою» [1].

Ефективне розслідування міжнародних злочинів є невід'ємною складовою правосуддя та має відповідати низці ключових вимог, сформульованих у практиці ЄСПЛ, зокрема принципам ретельності, оперативності та незалежності. Крім того, висновки таких розслідувань мають бути доступними для родичів жертв, якщо це не створює загрози для їхньої подальшої реалізації. Головна мета ефективного розслідування – встановити факт правопорушення, ідентифікувати відповідальних осіб та системні чинники, що сприяли його вчиненню, а також закласти основу для подальших заходів щодо відновлення справедливості [1].

Разом із тим, обов'язок ефективного розслідування полягає не у забезпеченні конкретного результату, а у належному процесі його здійснення. Це означає, що відсутність притягнення до відповідальності конкретної особи не свідчить автоматично про недоліки в розслідуванні. Державні органи мають діяти відповідно до наявних доказів, щоб уникнути необґрунтованого кримінального переслідування, особливо за тяжкі злочини, такі як співучасть у масових вбивствах [3].

У кожному органі досудового розслідування та прокуратурі нині створено підрозділи, які спеціалізуються на розслідуванні саме воєнних злочинів, що сприяє ефективній взаємодії, збору доказової бази, розслідуванню в цілому та притягненню винних до відповідальності.

Координація між органами досудового розслідування здійснюється через органи прокуратури, які виконують функцію процесуального керівництва. Це дозволяє уникати дублювання зусиль, чітко розподіляти компетенції між різними правоохоронними структурами та підвищувати ефективність розслідувань. Важливим аспектом є **налагоджений обмін інформацією**, що допомагає слідчим і прокурорам оперативно отримувати доступ до необхідних баз даних і реєстрів, зменшуючи ризики втрати часу на пошук інформації [3].

Розслідування воєнних злочинів в Україні є надзвичайно актуальним завданням у контексті міжнародного правосуддя та забезпечення справедливості для жертв збройного конфлікту. Новизна підходу полягає у поєднанні національних механізмів кримінального переслідування з міжнародними стандартами та технологіями, що дозволяє ефективно фіксувати докази та ідентифікувати підозрюваних. Основними проблемами залишаються складність збору доказів у зонах бойових дій, дублювання повноважень різних правоохоронних органів та необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними нормами. Вирішення цих питань можливе завдяки координації між слідчими органами, впровадженню сучасних методик розслідування, також посиленню міжнародної співпраці, зокрема через Європол та Міжнародний кримінальний суд.

1. Козьменко А., Лебідь В., Крапівін Є., Войнова Н., Сапожнікова О. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. Київ. 2023 р. 130 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

2. Топчій В.В. Взаємодія та координація в діяльності органів внутрішніх справ з виявлення та розкриття злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія Право. Випуск 30. Том 2. С. 165-169

3. Сорока С. О., Римарчук Г. С. Взаємодія слідчого із співробітниками інших підрозділів під час досудового розслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. Вип. 825. С. 347–354.

НАПРЯМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Реабілітацію визначають як тимчасову сторонню підтримку з метою активізації сил людини (або її опікунів), щоб допомогти їй переступити через нещастя, які зруйнували її попереднє життя, розвинути здатність самостійно брати відповідальність за власне життя у сьогоденні та майбутньому.

Заходи соціально-психологічної реабілітації громадян, що зазнали екстремальних життєвих обставин, є багатогранними, торкаються матеріальних, медичних, соціальних, психологічних, мовно-культурних, світоглядних аспектів налагодження життя людини у нових обставинах. Розв'язувати комплексні проблеми соціально-психологічної реабілітації більш ефективно, залучаючи соціальних працівників, лікарів, реабілітологів, психологів, фахівців сфери культури, мистецтва, спорту.

У дослідженнях звертають увагу на таких видах реабілітації: 1) медична (лікувальна), оздоровча, психіатрична; 2) соціально-психологічна, освітня; 3) соціальна, економічна, професійна, пост-пенітенціарна, морально-репутаційна. Кожен з названих видів реабілітації має свою предметну сферу, методи і техніки.

Медична реабілітація – спрямована на максимально можливе відновлення здоров'я людини після поранення, ампутацій частин тіла, перенесеного захворювання, і має мету компенсувати порушені або повністю втрачені функції людського організму. Це, зокрема: відновлення хворих людей до здорового фізичного стану та працездатності; компенсація постраждалим засобами протезування ампутацій втрачених частин тіла, набуття навиків користування протезами і т.п.; відновлення вигляду обличчя засобами косметичної хірургії; набуття навичок осіб з інвалідністю до самообслуговування (з дефектами слуху, зору, координації руху тіла, тощо); супровід пацієнтів з психічними розладами та допомога членам їх сімей, опікунам; супровід людей з алко-, нарко-, токсикозалежністю, ігроманією з метою повернення їх до здорового способу життя.

Соціально-психологічна реабілітація – спрямована на створення умов для інтеграції людей (які потерпають від психологічних труднощів) у суспільство, набуття навичок самостійної суспільної і родинно-побутової діяльності. Це відновлювальні заходи у таких напрямках:

- персональний напрям – відновлення частково втраченої цілісності особистості, розбалансованості внаслідок стресу (подолання абулії, відновлення пізнавальних психічних процесів, самоконтролю, життєвих мотивацій та волі, розширення світогляду, переоцінка цінностей і життєвих орієнтирів);
- професійний напрям – відновлення недостатньої професійної самоефективності особистості (зміцнення самооцінки, профорієнтація, розвиток професійних навичок);
- комунікативний напрям – підвищення комунікативної компетентності особистості, зокрема навиків володіння іноземною мовою чи мовою країни перебування (для емігрантів, іноземних шукачів притулку), налагодження соціальних зв'язків, інтеграція в соціальне середовище, конструктивне розв'язання конфліктів [1; 2; 3; 4; 5].

Соціальна реабілітація – супровід під час відновлення (особою, або сім'ями) втраченого через обставини непереборної сили соціального статусу, зокрема:

- *соціально-економічна реабілітація* – надання соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям позбавленим батьківського піклування, повернення потерпілим особам економічної, фінансової незалежності, відновлення втрачених документів, оформлення документів для тимчасового проживання для біженців чи емігрантів, оформлення соціальної допомоги внутрішньо-переміщеним особам (ВПО), надання соціально-правового захисту жертвам торгівлі людьми, потерпілим від мародерства, крадіжок, шахрайства, зловживання службовим становищем, супровід колишніх ув'язнених;
- *професійна реабілітація* – професійне навчання та перенавчання, оволодіння новими трудовими навичками, працевлаштування, трудова адаптація, зокрема шляхом створення спеціально пристосованих робочих місць для людей з інвалідністю;
- *пост-пенітенціарна реабілітація* – поновлення прав безпідставно звинуваченої людини, або особи, що зазнала насильства (полону, депортації, втрату громадянства, домашнього насильства, зґвалтування, катування, нелюдського поводження);

- *морально-репутаційна реабілітація* – супровід людини під час відновлення нею репутації (зокрема, через суд, ЗМІ), яка стала жертвою компрометації (наклепу); відновлення репутації людини, яка вчинила злочин, однак відбула покарання, щиро покаялась і намагається повернутися до суспільства.

Перелічені різновиди реабілітації мають свої чітко визначені цілі та вимагають адекватних технологій їх досягнення [6].

В умовах воєнного стану кількість громадян, які потребують тих-чи-інших видів реабілітації стрімко збільшується. Держава ні фінансово, ні організаційно не здатна справлятися з кількістю проблем, оскільки змушена бюджетні ресурси витратити на фінансування сектору оборони і безпеки. На допомогу державним службам доводиться залучати міжнародні організації, отримувати допомогу від урядів держав-партнерів, церковних організацій, благодійних фондів, громадських організацій, волонтерських організацій для надання допомоги та супроводу людям, що потерпають від війни та особистих життєвих обставин.

1. Титаренко Т.М. Соціально-психологічна реабілітація особистості: етапи, технології, техніки. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/713738/1/Соціально-психологічна%20реабілітація%20особистості.%20Етапи,%20технології,%20техніки.pdf>
2. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>
3. Данилова Т. В. Організація і проведення соціально-психологічної реабілітації та професійного навчання дітей-інвалідів. URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2009/10_2009/8.pdf.pdf
4. Єгорова К. Г. Структура соціальної реабілітації дітей молодшого шкільного віку з дитячим церебральним паралічем у роботі майбутнього соціального працівника. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/19/part_1/24.pdf
5. Чупіна К. Соціально-психологічна реабілітація осіб з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. Габітус. 2020. Вип. 12. Т. 1. С. 212–216. URL: http://habitus.od.ua/journals/2020/12_2020/part_1/39.pdf
6. Лозинський О., Конівіцька Т. Міжкафедральна лабораторія соціально-психологічної реабілітації в умовах війни // Особистість в екстремальних умовах: матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 травня 2024 р., м. Львів). Львів, 2024. 244 с. С.166-170.

Лугіна Н. А.,
доцентка кафедри кримінального права та процесу,
кандидатка юридичних наук, доцентка
(Державний податковий університет)

Підгородецький В. О.,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
(Державний податковий університет)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ, ДЕПОРТОВАНИХ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

Російська агресія проти України спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу, яка особливо трагічно позначається на долях дітей. Примусове переміщення неповнолітніх громадян України з окупованих територій становить серйозне порушення міжнародного права та загрозу національній безпеці держави.

В Москві заявляють, що кількість депортованих дітей перевищила за 700 тисяч. В Україні вважають, що ця цифра хоча й перебільшена, але кількість депортованих дітей може сягати від 150 до 300 тисяч. Загалом ідентифікувати вдалось лише 19 тисяч дітей, а повернути приблизно 380 – зазначила Аксана Філіпішина, керівниця аналітичного відділу Української Гельсінської спілки з прав людини [1].

Міжнародно-правова база захисту прав депортованих дітей ґрунтується на фундаментальних документах: Конвенції ООН про права дитини, Женевських конвенціях про захист цивільного населення, Статуті Міжнародного кримінального суду та додаткових протоколах.

Процес повернення дітей є надскладним і багатоступеневим. Він включає послідовне вирішення надзвичайно чутливих завдань: встановлення особи дитини, документування факту депортації, міжнародне судове провадження, дипломатичні переговори та фізичне переміщення.

Постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 р. № 551 затверджено порядок виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, який визначає механізм взаємодії між суб'єктами, які беруть участь у пошуку, поверненні, забезпеченні соціального захисту та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених, і таких, які перебувають під ризиком депортації або примусового переміщення внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України [2].

У порядку також зазначається, що з урахуванням потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, місця перебування та місця повернення, її культурної та етнічної приналежності та забезпечує її повноцінну реінтеграцію і можливість повернення до місця постійного проживання в Україні або інтеграції її на новому місці проживання в Україні розробляється індивідуальний план [2].

Не менш важливим питання є питання реабілітації дітей та їх інтеграції в суспільство. За словами Дар'ї Герасимчук, Уповноваженої Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації – «В рф постійно психологічно їх пресували, розповідали, що вони не потрібні Україні, взагалі немає такої країни як Україна, як нації такої немає, що вони не потрібні своїм родинам, за ними ніхто не приїде, не поверне, їх ніхто не любить. Тому ті діти, які повертаються, вони потребують реабілітації і в плані возз'єднання дитини з родиною» [3].

Психологічна реабілітація депортованих дітей вимагає комплексного підходу. Необхідні спеціалізовані реабілітаційні програми, супровід підготовлених психологів, індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її травматичного досвіду.

Важливо зазначити, що юридичний супровід передбачає системну роботу з документування воєнних злочинів, підготовку позовів до міжнародних судових інстанцій, забезпечення правового статусу дітей та захист їхніх фундаментальних прав на освіту і медичне обслуговування.

Соціальна реінтеграція включає відновлення сімейних зв'язків, психолого-педагогічний супровід, поступове включення дітей в освітнє середовище та надання всебічної соціальної підтримки.

У висновку, слід зазначити, що основними перешкодами на шляху повернення дітей є політичне небажання рф співпрацювати, складність встановлення особи кожної дитини, психологічні бар'єри та документальні обмеження. Ефективність процесу повернення безпосередньо залежить від координації міжнародних організацій, дипломатичного тиску на рф, постійного моніторингу дотримання прав дітей та масштабної інформаційної кампанії. Захист та реінтеграція депортованих дітей є складним багатове-

кторним процесом, що потребує консолідованих зусиль міжнародної спільноти, послідовної державної політики та непохитної гуманістичної позиції.

1. Є два шляхи повернення дітей з Росії в Україну, які ще не використані – Аксана Філіпішина – Українська Гельсінська спілка з прав людини. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/ye-dva-shliakhy-povernennia-ditey-z-rosii-v-ukrainu-iaki-shche-ne-vykorystani-aksana-filipishyna/>

2. Про затвердження Порядку виявлення та повернення дітей, депортованих або примусово переміщених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Постанова Каб. Міністрів України від 14.05.2024 № 551 : станом на 1 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-2024-п#Text>

3. Прищепа Я., Матвіїшина Г. Бачили смерті рідних, відчули психологічний тиск: радниця президента розповіла про допомогу дітям, яких повернули з РФ. Суспільне новини. URL: <https://suspilne.media/496921-bacili-smerti-ridnih->

Лузан В. А.,
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів досудового розслідування
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

Дробенко Д. Ф.,
викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ В УКРАЇНІ

Актуальність теми. Війна, що розв'язана росією призвела, до скоєння численних воєнних злочинів на території України. Це питання є надзвичайно актуальним, адже до них відносяться: вбивства цивільного населення катування, зґвалтування, руйнування інфраструктури та інші тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права. З початку збройного вторгнення російської федерації на територію України, спираючись на власні дослідження хочу зазначити, що неодноразово фіксувались кримінальні правопорушення, а саме: пропаганда війни (стаття 436 ККУ); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікація її учасників (стаття 436² ККУ); планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни (стаття 438 ККУ); порушення законів та звичаїв війни (стаття 437 ККУ); екоцид (стаття 441 ККУ); геноцид (стаття 442 ККУ) та інші неправомірні дії, які тягнуть за собою жакливі наслідки для українського населення [4]. Отже, виходячи з вище зазначених аспектів, ми можемо зазначити, що міжнародне співробітництво у розслідуванні воєнних злочинів в Україні є надзвичайно важливим.

Міжнародне співробітництво у сфері розслідування воєнних злочинів передбачає обмін інформацією, досвідом та експертами між різними країнами та міжнародними організаціями. Воно також включає в себе спільні слідчі дії, допомогу у зборі доказів та переслідуванні злочинців. Розслідування воєнних злочинів регулюється міжнародним гуманітарним правом, зокрема Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами до них, а також Римським статутим Міжнародного кримінального суду. Ці документи встановлюють стандарти щодо визначення воєнних злочинів, їх розслідування та покарання винних. На жаль, наразі в Україні розслідування воєнних злочинів стикається з багатьма проблемами. Серед них є – триваючі бойові дії, які ускладнюють процесам досліджень та розслідування; обмеження у ресурсах та термінах; а також нестача кваліфікованих кадрів (співробітників відповідних правоохоронних органів, у тому числі Національної поліції України.

Досудове розслідування в Україні регламентується кримінальним процесуальним Кодексом України (далі – КПК України) [1]. Згідно до ч. 5 ст. 3 КПК України, досудове розслідування – це стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення – відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотання про закриття кримінального провадження [1]. Спираючись на дослідження, вважаємо за потрібне зазначити **основні особливості міжнародного співробітництва у розслідуванні воєнних злочинів, а саме це:**

1. **Універсальна юрисдикція:** деякі воєнні злочини, як – от геноцид, злочини проти людяності та серйозні порушення Женевських конвенцій, підпадають під універсальну юрисдикцію [2]. Це означає, що будь-яка держава може здійснювати розслідування та переслідування таких злочинів, незалежно від місця їх вчинення та громадянства злочинця.

2. **Міжнародні трибунали та суди:** для розгляду особливо тяжких воєнних злочинів можуть створюватися міжнародні трибунали та суди, такі як Міжнародний кримінальний суд [3]. Вони мають повноваження розслідувати та судити осіб, обвинувачених у вчиненні воєнних злочинів, незалежно від їх громадянства та місця вчинення злочину.

3. **Співпраця між державами:** держави можуть співпрацювати між собою у розслідуванні воєнних злочинів, обмінюючись інформацією, доказами та досвідом. Вони також можуть надавати правову допомогу одна одній у зборі доказів та переслідуванні злочинців.

4. **Роль міжнародних організацій:** міжнародні організації, такі як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста та інші, відіграють важливу роль у документуванні воєнних злочинів, зборі доказів та наданні допомоги постраждалим.

5. **Захист свідків та потерпілих:** міжнародне співробітництво також передбачає механізми захисту свідків та потерпілих від воєнних злочинів, які можуть зазнавати тиску або переслідувань у зв'язку зі своїми свідченнями.

6. **Пошук та ідентифікація зниклих безвісти:** збройні конфлікти часто призводять до зникнення безвісти великої кількості людей. Міжнародне співробітництво передбачає заходи з пошуку та ідентифікації зниклих безвісти, а також надання допомоги їхнім родинам.

7. **Відновлення справедливості та примирення:** розслідування воєнних злочинів є важливим елементом відновлення справедливості та досягнення примирення в постконфліктних суспільствах. Міжнародне співробітництво може сприяти цим процесам, забезпечуючи притягнення винних до відповідальності та надаючи допомогу жертвам.

Переглянувши зазначене вище ми можемо зробити висновки, що війна в Україні супроводжується численними воєнними злочинами. Російська агресія призвела до скоєння тяжких порушень міжнародного гуманітарного права, таких як вбивства, катування, зґвалтування та руйнування інфраструктури. **Міжнародне співробітництво є безумовно важливим для розслідування воєнних злочинів.** Через масштабність та складність цих злочинів, а також обмеженість ресурсів та кваліфікованих кадрів в Україні, міжнародна підтримка, на нашу думку, є необхідною для забезпечення ефективного розслідування та покарання винних. **Розслідування воєнних злочинів в Україні стикається з багатьма проблемами.** Серед них – триваючі бойові дії, які ускладнюють доступ до місць злочинів, обмеження ресурсів та термінів, а також недостатня кількість кваліфікованих кадрів.

Міжнародне співробітництво у розслідуванні воєнних злочинів має свої особливості. Воно включає універсальну юрисдикцію щодо деяких злочинів, можливість створення міжнародних трибуналів та судів, співпрацю між державами та міжнародними організаціями, захист свідків та потерпілих, пошук та ідентифікацію зниклих безвісти, а також сприяння відновленню справедливості та примиренню. **Досудове розслідування в Україні регламентується виключно Кримінальним процесуальним кодексом.** Цей кодекс визначає порядок здійснення досудового розслідування, права та обов'язки учасників кримінального провадження, а також інші важливі аспекти цього процесу. Ми вважаємо, що українське законодавство має бути адаптоване до міжнародного кримінального права задля максимально справедливого покарання винних у вчиненні воєнних злочинів на території України.

Отже, міжнародне співробітництво є ключовим фактором успішного розслідування воєнних злочинів в Україні. Воно дозволяє подолати існуючі проблеми та забезпечити притягнення винних до відповідальності, а також сприяє відновленню справедливості та запобіганню подібним злочинам у майбутньому.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція; ООН від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_154

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : Статут; Міжнародні суди від 17.07.1998 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_588

4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

Лук'янець К. В.,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
(Національна академія внутрішніх справ)
Кудерміна О. І.,
завідувач кафедри юридичної психології,
доктор психологічних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ТА НЕОБХІДНІСТЬ СТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ СЛУЖБ В ОРГАНАХ МВС У КОНТЕКСТІ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні реалії, зумовлені повномасштабною війною Росії проти України, суттєво трансформували діяльність психологічних служб Міністерства внутрішніх справ України (далі-МВС), що виконують критично важливі функції щодо забезпечення психологічного добробуту та психоемоційної стійкості особового складу.

В умовах бойових дій, масштабних руйнувань та зростаючого рівня стресу серед працівників підрозділів МВС, необхідність у професійній психологічній підтримці набуває стратегічного значення. Постійне перебування в умовах підвищеного ризику, безпосереднє зіткнення з наслідками бойових дій, вимушена необхідність ухвалення рішень в екстремальних ситуаціях та переживання особистих і колективних втрат створюють значне навантаження на психіку правоохоронців, що може призводити до розвитку стресових розладів, емоційного вигорання та порушень адаптаційних механізмів. У такому контексті першочерговими завданнями психологічних служб стає надання своєчасної психодіагностичної, корекційної та реабілітаційної допомоги, спрямованої на збереження ефективності професійної діяльності особового складу [1, с. 85-89].

Одним із основних напрямів діяльності психологічних служб у період воєнного стану є психологічна підтримка працівників МВС шляхом організації індивідуального та групового консультування, психодіагностики рівня стресостійкості, виявлення осіб із симптомами посттравматичного стресового розладу та проведення профілактичних заходів щодо розвитку емоційного вигорання. Значну роль відіграє формування психологічної готовності до виконання службових обов'язків у складних умовах, що передбачає навчання методам емоційної саморегуляції, підвищення рівня стресостійкості та розвиток навичок управління психоемоційним станом у кризових ситуаціях.

Психологічні служби також здійснюють кризове консультування, надаючи екстрену допомогу особам, які перебувають у стані психологічного шоку або дезадаптації після участі в бойових діях чи інших екстремальних подіях. Значна увага приділяється заходам із психологічної реабілітації, що включають довгострокові програми відновлення психоемоційного стану службовців, які зазнали значного психологічного впливу внаслідок виконання професійних обов'язків у зонах підвищеного ризику.

Застосування ефективних методик психологічної роботи в умовах бойових дій та підвищеного рівня стресу є необхідною умовою для забезпечення професійної ефективності правоохоронців. У цьому контексті особливого значення набувають такі методи, як: дебрифінг, що сприяє зниженню рівня напруженості після критичних ситуацій; когнітивно-поведінкові техніки, які допомагають скоригувати негативні когніції та поведінкові патерни; методи психологічної релаксації, що включають дихальні практики та тілесно-орієнтовану терапію. Значну роль відіграє кризова інтервенція, спрямована на надання оперативної допомоги особам, які перебувають у стані афективного збудження, панічних атак або гострих стресових розладів.

У практиці психологічних служб активно впроваджуються моделі організації психологічної підтримки, що включають створення спеціальних зон психологічного розвантаження, проведення тренінгових програм з управління стресом та впровадження цифрових платформ для самодіагностики та моніторингу психоемоційного стану особового складу [2, с. 131-134].

Попри значну роль психологічних служб у забезпеченні психоемоційного добробуту працівників МВС, існує низка об'єктивних викликів, що ускладнюють їхню діяльність у період війни. Передусім, це високе навантаження на психологів, яке обумовлене зростаючою кількістю звернень від службовців із симптомами ПТСР, тривожних розладів та емоційного виснаження.

Також однією з проблем є недостатній рівень підготовки психологічного персоналу до роботи в умовах бойових дій, що вимагає впровадження спеціалізованих навчальних програм для підготовки кризових психологів.

Додатковим ускладнюючим фактором виступає поширене упереджене ставлення до отримання психологічної допомоги серед працівників правоохоронних органів, які можуть сприймати звернення до психологів як прояв слабкості або загрозу своїй професійній репутації. Відсутність централізованої системи моніторингу психоемоційного стану особового складу також є значним бар'єром для своєчасного виявлення осіб із ризиком розвитку психологічних розладів.

Сучасна система МВС України включає не лише правоохоронні структури, що безпосередньо займаються забезпеченням громадського порядку, а й адміністративні підрозділи, такі як Державна міграційна служба та Головний сервісний центр. Хоча їх діяльність не пов'язана з бойовими діями або екстремальними ситуаціями у звичному розумінні, працівники цих установ щодня взаємодіють із великою кількістю громадян, що перебувають у стані стресу, а також піддаються психологічним навантаженням, пов'язаним із високим рівнем відповідальності, бюрократичним тиском та професійним вигоранням [2, с. 131-134]. Однак у цих структурах наразі відсутні психологічні служби, що робить актуальним питання їх створення та функціонального наповнення.

Одним із ключових аргументів на користь запровадження психологічного забезпечення в Державній міграційній службі (далі-ДМС) є те, що її працівники працюють із соціально вразливими категоріями громадян, такими як внутрішньо переміщені особи (далі-ВПО), біженці, особи без громадянства, іноземці, які шукають притулку, а також громадяни України, які перебувають у складних життєвих обставинах [3, с. 43-52].

В умовах війни значна частина заявників звертається до міграційної служби в стані гострого стресу через втрату житла, загибель родичів або примусове переселення. Такі обставини підвищують емоційну напругу під час комунікації з працівниками ДМС, що може призводити до конфліктних ситуацій, агресивної поведінки або проявів психологічної дезадаптації. Відсутність у співробітників навичок роботи з такими клієнтами може спричинити їхнє професійне вигорання, зниження ефективності роботи та підвищення рівня внутрішнього стресу. Психологічна служба в ДМС могла б виконувати функції супроводу співробітників, забезпечення тренінгів з управління конфліктами, профілактики стресу та розвитку емоційної стійкості. Крім того, кризові психологи могли б надавати екстрену психологічну допомогу особам, які звертаються до служби, перебуваючи в гострому емоційному стані.

Не менш важливим є питання створення психологічної служби в сервісних центрах МВС, де громадяни отримують адміністративні послуги, такі як реєстрація транспортних засобів, видача водійських посвідчень та інші операції, пов'язані з транспортною системою.

Попри зовнішню рутинність, робота цих центрів супроводжується високим рівнем емоційної напруги, оскільки багато клієнтів приходять із проблемами, які потребують термінового вирішення, можуть стикатися з технічними труднощами, правовими обмеженнями або необхідністю сплати штрафів. Це часто спричиняє негативні емоційні реакції, роздратування, агресію, а в деяких випадках – і відверті конфлікти між громадянами та працівниками центру. Співробітники сервісних центрів, які щоденно працюють у режимі високої комунікаційної активності, піддаються ризику професійного вигорання, що може негативно впливати на якість надання адміністративних послуг.

У цьому контексті впровадження психологічної служби в сервісних центрах МВС матиме кілька стратегічних функцій. По-перше, це сприятиме зниженню рівня конфліктності шляхом навчання персоналу ефективним методам комунікації та регулювання емоційних станів. По-друге, це допоможе запобігти професійному вигоранню шляхом проведення регулярних психологічних консультацій та впровадження заходів для зниження рівня стресу серед працівників. По-третє, психологи зможуть працювати безпосередньо з громадянами, які перебувають у стані підвищеної емоційної напруги, допомагаючи їм адаптуватися до обставин, уникати ескалації конфліктів та конструктивно вирішувати питання в межах адміністративного процесу [4, с. 82-86].

Створення психологічних служб у цих підрозділах МВС також відповідатиме загальним тенденціям розвитку державного управління, спрямованим на підвищення рівня сервісу, гуманізацію адміністративних процедур та покращення умов праці державних службовців. Для реалізації цієї ініціативи доцільним є розроблення пілотних проектів із впровадження психологічного супроводу в найбільш навантажених міграційних службах та сервісних центрах, що дозволить оцінити ефективність такої моделі та надалі поширити її на інші підрозділи.

З огляду на викладене, необхідність створення психологічних служб у Державній міграційній службі та сервісних центрах МВС України є очевидною. Працівники цих підрозділів виконують важливі функції, пов'язані з наданням державних послуг у складних соціально-економічних умовах, і їхня психологічна стійкість безпосередньо впливає на якість роботи, рівень задоволеності громадян та загальну ефективність функціонування адміністративної системи. Впровадження психологічного супроводу дозволить не лише підвищити рівень добробуту працівників, а й сприятиме зменшенню конфліктності у

взаємодії з громадянами, що в кінцевому підсумку позитивно позначиться на загальному іміджі державних органів та покращенні довіри до них з боку суспільства.

1. Панок В.Г. Психологічна служба : підруч.. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с.
2. Шевченко О. М. Напрями та засоби забезпечення професійної захищеності практичних психологів ОВС України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Шевченко Олександр Миколайович. Київ, 2006. 199 с.
3. Васютинський В. О. Індивідуальні і колективні стратегії адаптації мешканців міських громад до життя в період воєнного конфлікту. Київ : Міленіум, 2017. С. 43-52.
4. Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Вип. № 4. 2021. С. 82-86.

Льюїс Дейвід,
директор фундації
«Альянс етичної підтримки» (Велика Британія)
David B. Lewis,
BA (Hons), MA, M.Ed. FCIPD, FRSA, M. Inst. L.M.
Director,
(The Ethical Support Alliance (UK))

ВІЙСЬКОВА ДОПОМОГА ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ: ОТРИМАНІ УРОКИ

Military Aid to the Civil Society in the United Kingdom: Lessons Learnt

The current phase of the war in Ukraine reveals the hybrid nature of the modern global threat of aggression. Through highlighting three specific examples, this paper seeks to indicate that the member states of the NATO alliance are engaged, whether they wish to publicly acknowledge it or not, in an existential war with the forces of an enemy alliance intent on imposing an imperial will on democratic governance across Europe. The paper argues that the division between military and civil powers in the NATO and associated security alliance requires a fresh approach to combat the threat and that a closer pan-European integration of the separate security functions, particularly between the police and the military is now needed. This need is additionally highlighted to reduce an over-reliance on capability emanating from the United States.

As the Royal United Services Institute in London comments, 'The confrontation between Russia and the West is not merely about the future of Ukraine's security arrangements; it is about Europe's entire post-Cold War strategic framework.'¹ In March 2021, the United Kingdom embarked on its 'Integrated Review' of defence, security, development and foreign policy, followed up by a further 'refresh' review in 2023. One of the strands of these reviews linked security and defence 'at home and overseas' as integral elements of current state threats to the UK; not just the direct and hidden threat from enemy states, but from radicalisation, terrorism, serious and organised crime and weapons proliferation.² It is entirely likely that these have become elements of the war being conducted against the west with emerging examples of individual acts in all these criminal categories now taking place across Europe. It is no longer within the limited international capability of UK policing services to tackle these threats. It requires the close cooperation of both military intelligence, which has long been closely aligned with the UK police response, and the armed forces themselves.

For a long time, the concept of 'military aid to the civil powers' has existed in the UK, being well displayed in times of flood, severe weather incidents, and most notably throughout the long years of 'The Troubles' in Northern Ireland which often spread into the mainland campaigns of the Irish Republican Army and its splinter groups. Now, despite escalating examples of indirect and direct attacks within UK boundaries, the UK population, and its elected representatives, remain unconvinced that the UK is *de facto* in a war situation. The UK Ministry of Defence itself has said that 'the future defence strategy may need to continue to investigate cyber, space, and Artificial Intelligence to maintain a strategic advantage and also to sustain cooperation with allies.'³ These are areas traditionally investigated, at least from a criminal perspective, by the civil policing services, but in 2025, criminality and war have become increasingly intertwined, each user of which is increasingly seeking to exploit each other's opportunity to subvert the established order.

The March 2018 Novichok poisoning in Salisbury, England, might be construed as the enemy attacking its own for which 153 Russian diplomats were expelled from the UK, but once the illegal invasion of Ukraine took place, the war was taken to the UK as a whole.⁴ At least seven incidents occurring in the UK in 2024 can be attributed to enemy action. On 20 March, a warehouse connected to a Ukrainian business was set alight in Leyton in East London for which seven people were later charged with arson and espionage related offences. Two men admitted carrying out the arson attack on behalf of a foreign intelligence agency and naming Russia. On 22 July 2024, in Birmingham, a fire in a parcel warehouse was also attributed to an enemy attack, followed by bomb scares in London, an explosion at a munitions factory in Wales and drone sightings over airbases. The war is in its most disruptive form in the UK with cyber-attacks on banks, the National Health Service and communication systems.⁵

That Russia is targeting the UK with operations that are intended to cause chaos is indicated by Ken McCallum, Director General of MI5, who has stated that, 'We should expect to see continued acts of

¹ <https://rusi.org/explore-our-research/topics/uk-integrated-review-refresh>

² <https://www.gov.uk/government/collections/the-integrated-review-2021>

³ Allen, J. R. et al. (2021). *Future War and the Defence of Europe*. Oxford University Press.

⁴ UK government briefing paper: www.gov.uk/terrorism-threat accessed 12 February 2025

⁵ Bradley, C. RUSI briefing paper Sat, Nov 30, 2024

aggression here at home. The GRU, (Russia's military intelligence service) in particular is on a sustained mission to generate mayhem on British and European streets: we've seen arson, sabotage, and more.'

Much of the investigative work into the effects of this targeting, currently falls under the remit of the Anti-Terrorist commands of the UK police whose strategy, from the mid-1990s, has included intelligence-focused operations that relies heavily on the partnership between the security service (MI5) and the police. The strategic intention of this is to detect, deter or disrupt terrorist activity, based on the following elements:

- Preparatory activity: reviewing partnerships and vulnerabilities
- Preventative measures: considering target-hardening options
- Pro-active operations: actively pursuing initiatives designed to disrupt, detect and deter terrorist activity
- Post-incident investigations and consequence management: ensuring staff are well-trained, well-managed and have access to the best equipment to be effective and work with partners in an integrated manner
- Community involvement: underpinning the previous strands, this emphasises the need to avoid the demonisation of particular sections of the community. It reinforces the concept of the message 'communities defeat terrorism', and it seeks to ensure that the community impact issues of police operations (including military involvement) and investigations are fully considered and addressed.¹

One of the principal lessons learned from this period has been the willingness of senior officers in MI5 to share sensitive intelligence with police colleagues at the earliest possible stage, combined with senior police officers' appreciation of the need to protect the source, intelligence-gathering techniques and MI5's knowledge. As MI5 themselves state, 'A close working partnership between law enforcement and intelligence agencies is crucial to the efficient and effective management of intelligence into usable and useful evidence. A safe and secure working relationship, founded on mutual understanding of the different organisational needs and concerns, is crucial to this partnership. The absence of this understanding provides opportunities for misunderstanding, rivalry and, at worst, enmity.'

The lesson is clear that if the waging of war by the enemies of an integrated Europe are to be defeated, then the military and civil powers of each state must also be integrated into a multi-agency unit, staffed by experienced intelligence officers and police officers with an overarching knowledge of the roles and responsibilities of their parent organisations. The UK centre of excellence in this area is the Joint Terrorism Analysis Centre (JTAC) which provides expert analysis of intelligence, from all available sources, and produces threat assessments based on the analysis.

The second major lesson learnt from the war in Ukraine is the use of displaced people as a tactic of tying up military, border and police functions in addition to burdening the state with unauthorised migrants. Traditionally this is not an area that the armed forces would have been directly involved with, but as can be seen by the use of naval vessels in the English Channel and the increasing attempts by Russia to swamp border countries with refugees as an arm of warfare, the approach to dealing with the issues arising increasingly requires a joint and integrated multi-national approach.

The third major lesson learnt from the current war in Europe is the apparent unwillingness of the current younger generation to serve in the armed forces. The issue is not restricted to Ukraine. A YouGov survey in January 2024 showed that 38% of under-40s would refuse to serve in the UK Armed Forces in the event of a world war, and 30% said they would not serve even if Britain was facing imminent invasion. As with other European countries, there have been recent discussions in the UK about whether conscription or some form of national service might be required.² The development of offices of the 'Hub of European Integration' a specifically civil and societal approach to dealing with the tragic effects of war, is an example that might well be replicated in the arena of civil police and military co-operation.³

Putin's dream of establishing a new world order is reflected in the current push for bilateral talks with the United States to discuss the fate of Ukraine and Europe without Ukrainian or European participation. This discussion and trading of sovereignty is also a strategy of modern warfare by participants and non-participants of the military battleground who are seeking to demonstrate that sovereignty is negotiable and convey the message that some nations are more equal than others. The consequences of this approach could be catastrophic for both Ukraine and Europe as a whole.⁴

There are many more lessons being learnt by the war in Ukraine and the three mentioned in this paper serve only to suggest that there is an urgent need for all European countries to coalesce their national and international civil and military functions in the face of enemies who will seek to exploit any weaknesses provided by states not so doing.

¹ Weston K. The Changing Nature of Counter-Terrorism Policing 13 August 2009

² Williams, S. Browley, S., War and the Future of War <https://doi.org/10.58248/HS93>

³ The Hub of European Integration Report Lviv City Council February 2025

⁴ Zagorodnyuk, A., <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/russias-war-against-the-west-will-continue-until-putin-tastes-defeat/> accessed 11 February 2025

Любич Д. О.,
інспектор з дотримання прав людини відділення поліції № 2
Криворізького районного управління поліції ГУНП
в Дніпропетровській області,
(магістрант Донецького державного
університету внутрішніх справ)
лейтенант поліції
Веселов М. Ю.,
професор кафедри державно-правових
дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2,
доктор юридичних наук, професор
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ ПІДРОЗДІЛІ ПОЛІЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Відповідно до ст. 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Таким чином, Україна як держава закріпила за собою головний обов'язок – забезпечувати та захищати права і свободи людини [1].

В органах Національної поліції України (далі – НПУ) існували різні службові особи, на яких нормативно-правовими актами покладено обов'язки із забезпечення прав та свобод затриманих осіб. По-перше, це особи, відповідальні за перебування затриманих в органах досудового розслідування (ст. 212 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК України) [2]. Втім, нормативне закріплення в нормах КПК України процесуального статусу особи, відповідальної за перебування затриманих, свідчило лише про декларативний характер даних положень. Однак, проведене дослідження показало, що покладення обов'язків із забезпечення прав затриманих у системі органів поліції на різних службових осіб призводить до значної плутанини, формального виконання обов'язків із забезпечення прав та свобод даної категорії осіб, а також ведення подвійного, а іноді й потрійного обліку затриманих осіб у територіальних органах та спеціальних установах НПУ. Неєфективність такого інституту службових осіб, відповідальних за перебування затриманих, та інші передумови (зокрема, недосконалість нормативно-правової бази щодо функціонування даного інституту, неналежне забезпечення прав затриманих) зумовили запровадження електронної форми обліку всіх дій щодо особи, починаючи з моменту її фактичного затримання.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо посилення ефективності функціонування інституту службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих» від 21.03.2024 р. № 3623-IX до ст. 212 КПК внесено зміни, відповідно до яких: *«в органі, до складу якого входить підрозділ органу досудового розслідування, мають бути призначені одна або декілька службових осіб, відповідальних за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих. Відповідальними за перебування та забезпечення дотримання прав затриманих не можуть бути слідчі, дізнавачі, керівники органів досудового розслідування, керівники органів дізнання, інші співробітники підрозділу органу досудового розслідування та оперативних підрозділів»* [2].

Відділ організації діяльності ізоляторів тимчасового тримання та моніторингу дій із затриманими реорганізувався восени 2024 року у зв'язку зі змінами у ст. 212 КПК та необхідністю введення посади інспектора з дотримання прав, відповідальної особи за перебування затриманих, в усі підрозділи поліції. До минулого року відділ мав іншу назву та займався організацією діяльності лише ізоляторів тимчасового тримання – забезпечення кращих стандартів утримання осіб взятих під варту, недопущення порушень прав затриманих та арештованих осіб.

Сьогодні наступним важливим завданням стає моніторинг поведінки правоохоронців із затриманими у всіх територіальних органах та підрозділах поліції. Тобто, виникає потреба у методичному забезпеченні та координації діяльності інспекторів з дотримання прав людини.

Сучасний етап реформування органів НПУ характеризується тенденцією до оновлення підходів до організації діяльності поліції, створенням нових органів та підрозділів поліції. У рамках такого реформування першочергова увага приділяється створенню належних умов для забезпечення дотримання

прав і свобод громадян в діяльності поліцейських, по-перше, з метою недопущення випадків насильства з боку поліцейських, по-друге, запобігання необґрунтованих звинувачень самих поліцейських у перевищенні наданих їм повноважень, маніпуляцій суспільною думкою на цю тему. Отже, на сучасному етапі особливої уваги потребує вирішення питання щодо забезпечення прав і свобод тих осіб, що звернулися до відділу поліції по допомогу, тих, що безпосередньо перебувають у відділах поліції в якості затриманих осіб, а також прав поліцейських, які виконують покладені на них завдання. До недавнього часу наявні письмові форми обліку фактів затримання осіб поліцейськими не повною мірою створювали умови для збору, накопичення, зберігання та аналізу інформації, що стосувалась контролю за дотриманням прав і свобод громадян в діяльності органів поліції, перебуванням осіб у приміщеннях поліції. Саме це і зумовило необхідність створення інформаційної підсистеми обліку затриманих осіб інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (інформаційної підсистеми «CUSTODY RECORDS»).

Невід’ємними складовими елементами інформаційної підсистеми «CUSTODY RECORDS» зараз є:

- забезпечення інфраструктурних умов у підрозділі поліції (зонування);
- система відео нагляду 24/7;
- призначення інспектора з дотримання прав людини;
- підключення до ІП «Custody Records» ІПП України поліцейських, дотичних до процесу затримання;

- дистанційний зовнішній контроль (моніторинг) за діями в системі.

«Custody Records» – система забезпечення безпеки як затриманих, так і представників правоохоронних органів, яка уможливорює фіксацію усіх дій, що відбуваються із затриманими особами [3].

Для роботи з електронною базою НПУ запроваджує нову штатну одиницю – *інспектор з дотримання прав людини*. Це особа, яка володіє спеціальними знаннями, для того щоб працювати з затриманими особами. Місія інспектора відображена в назві посади – *забезпечувати дотримання прав людини*. Безперечно, відповідальна особа повинна бути ретельно підготовленою та мати детальні посадові інструкції. Службова особа, відповідальна за перебування затриманих повинна: 1) роз’яснити затриманому підстави його затримання, права і обов’язки, здійснити опитування щодо обставин затримання, застосування уповноваженою службовою особою заходів примусу, повідомлення затриманого про підстави затримання та його права, повідомлення третіх осіб про факт затримання, стан здоров’я затриманого; 2) звільнити затриманого негайно після зникнення підстави для затримання або спливу строку для затримання, передбаченого статтею 211 КПК України; 3) забезпечити належне поведіння із затриманим та дотримання його прав, передбачених Конституцією України, КПК та іншими законами України; 4) забезпечити запис усіх дій, що проводяться із залученням затриманого, у тому числі час їх початку та закінчення, а також осіб, які проводили такі дії або були присутні при проведенні таких дій; 5) забезпечити невідкладне надання належної медичної допомоги та фіксацію медичним працівником будь-яких тілесних ушкоджень або погіршення стану здоров’я затриманого; 6) у разі виявлення порушень дотримання прав затриманої особи, фактів катування, жорстокого або нелюдського ставлення до неї негайно вжити заходів щодо їх припинення та повідомити про такі факти за єдиним телефонним номером «112» служби екстреної допомоги населенню, доповісти керівнику органу (підрозділу) поліції для ініціювання та проведення службового розслідування, а також письмово повідомляти відповідний орган прокуратури та територіальне управління Державного бюро розслідувань; 7) дотримуватись принципів діяльності поліції, таких як: верховенство права, законність, відкритість та прозорість, політична нейтральність, безперервність, дотримання прав і свобод людини, взаємодія з населенням на засадах партнерства; 8) здійснювати моніторинг за дотриманням поліцейськими прав затриманих осіб та вжиття за фактами виявлених порушень заходів реагування; 9) здійснювати запобігання, виявлення та припинення фактів вчинення, сприяння, підбурювання чи терпимого ставлення до будь-яких форм катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведіння чи покарання в поліцейській діяльності; 10) взаємодіє з органом (установою), уповноваженим законом на надання безоплатної правничої допомоги в установленому законом порядку [4].

Слід наголосити, що дана система є корисною не лише для затриманих осіб, а й для працівників структурних підрозділів поліції. Іноді підозрювані намагаються уникнути відповідальності шляхом звинувачення правоохоронців у порушенні їхніх прав, наприклад, у застосуванні протиправних методів досудового розслідування (катування, побиття, психологічний тиск, жорстокого або нелюдського ставлення), порушенні права на захист, погіршенні стану здоров’я тощо. За доволі короткий період функціонування системи вже зафіксовано випадки, коли завдяки належній фіксації в системі інформації щодо

затриманої особи, у тому числі й за допомогою відеофіксації, працівникам правоохоронних органів вдалося запобігти обвинуваченню у незаконному поводженні із затриманим.

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

3. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : Наказ МВС України від 24.05.2022 р. № 311. Дата оновлення: 12.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

4. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України : Наказ МВС України від 16.10.2024 р. № 699. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#Text> (дата звернення: 02.12.2024).

Люта А. О.,
курсант факультету забезпечення
оперативно-службової діяльності
(Національна академія
Державної прикордонної служби України)

Павлюк Т. Г.,
старший викладач кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону,
доктор філософії зі спеціальності «Освітні, педагогічні науки»
(Національна академія
Державної прикордонної служби України)

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна має руйнівний вплив на економіку України, що відображається у зниженні ВВП, втраті людського капіталу, руйнуванні інфраструктури та скороченні виробничих потужностей. За оцінками міжнародних організацій, економіка України втратила значний відсоток свого потенціалу, що спричинило ріст безробіття, інфляцію та зниження рівня життя населення. Однак, попри всі виклики, країна продовжує адаптуватися до нових реалій, шукаючи шляхи економічного відновлення та стабілізації.

Основні наслідки війни для економіки України. Насамперед, серйозних збитків зазнала критична інфраструктура. Руйнування мостів, доріг, заводів, електростанцій та інших об'єктів економічної інфраструктури не лише ускладнює логістику та промислове виробництво, але й створює енергетичну кризу, яка впливає на всі сфери життя.

Крім того, війна значно скоротила виробничий потенціал країни. Багато підприємств або припинили свою діяльність через бойові дії, або змушені були переїхати в безпечніші регіони. Унаслідок цього бізнес зазнав суттєвих втрат капіталу, ринків збуту та кваліфікованої робочої сили, що, своєю чергою, поглибило кризу на ринку праці.

Не менш важливим є демографічний чинник. Війна спричинила масову міграцію: мільйони громадян виїхали за кордон або стали внутрішньо переміщеними особами. Це не лише посилило навантаження на соціальну систему, а й призвело до дефіциту кадрів у багатьох галузях економіки. Втрата висококваліфікованих спеціалістів, які шукають безпечніші та стабільніші умови життя за кордоном, створює серйозні виклики для відновлення країни в майбутньому.

Крім цього, Україна змушена витрачати значну частину державного бюджету на оборону. Зростання військових витрат суттєво обмежує можливості розвитку інших сфер – освіти, медицини, соціальних програм, що ускладнює забезпечення базових потреб населення. Разом із цим військові дії викликають інфляцію та девальвацію національної валюти, що знижує купівельну спроможність громадян і робить умови ведення бізнесу ще більш нестабільними.

Адаптація економіки та шляхи стабілізації. Попри всі ці виклики, Україна демонструє високу здатність до адаптації. Одним із ключових елементів цієї адаптації є релокація підприємств у безпечніші регіони, що допомагає частково зберегти виробничий потенціал. Важливу роль відіграє також розширення експорту IT-послуг, який забезпечує валютні надходження та підтримує економічну активність. Додатковим фактором стабілізації є міжнародна фінансова допомога, яка допомагає покривати дефіцит бюджету та підтримувати соціальні виплати.

Важливу роль у забезпеченні стабільності країни відіграє національна безпека, яка включає не лише військову, але й економічну та соціальну складові. Економічна стійкість є ключовою умовою для підтримки обороноздатності та подальшого розвитку країни.

Соціально-економічна безпека України. Одним із пріоритетних напрямків є енергетична безпека. Україна активно працює над зменшенням залежності від російських енергоносіїв, розширюючи власне виробництво електроенергії та співпрацюючи з ЄС у питаннях інтеграції до європейського енергетичного ринку. Зокрема, країна розвиває альтернативні джерела енергії та модернізує електромережі, що дозволяє зменшити вразливість енергосистеми.

Не менш важливим є питання продовольчої безпеки. Незважаючи на бойові дії, Україна залишається одним із найбільших експортерів зерна у світі. Це не лише забезпечує валютні надходження до бюджету, а й дозволяє підтримувати продовольчу стабільність як всередині країни, так і на міжнародних ринках. Однак, блокування портів та проблеми з логістикою створюють серйозні ризики, які потребують комплексного вирішення.

Ще одним ключовим аспектом є фінансова стійкість. Національний банк України та уряд здійснюють заходи для стабілізації курсу гривні, залучення міжнародної фінансової допомоги та підвищення

довіри інвесторів. Водночас, питання боротьби з корупцією залишається одним із головних викликів для відновлення економіки.

У сфері соціального захисту особливу увагу приділяють підтримці ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та найбільш уразливих верств населення. Держава разом із міжнародними партнерами працює над створенням ефективних програм реабілітації та соціальної інтеграції, що допоможе мінімізувати негативні наслідки війни.

Роль міжнародної допомоги та санкцій. Одним із ключових факторів стійкості України є міжнародна підтримка. Вона включає фінансову допомогу у вигляді кредитів, грантів та макрофінансової підтримки від США, ЄС, МВФ, Світового банку та інших партнерів. Крім цього, військова підтримка у формі озброєнь, військової техніки та навчання українських військових відіграє важливу роль у зміцненні обороноздатності країни.

Окремим важливим напрямком є санкції проти Росії, які суттєво послаблюють її економіку та обмежують здатність фінансувати війну. Західні країни продовжують розширювати санкційні обмеження, що знижує доходи російського бюджету та ускладнює доступ до критично важливих технологій.

Використання OSINT для національної безпеки. Ще одним важливим аспектом сучасної війни є використання OSINT (Open Source Intelligence) – методів збору розвідданих з відкритих джерел. Цей інструмент активно застосовується в Україні для моніторингу військових загроз, аналізу супутникових знімків, соціальних мереж та інших відкритих даних, що дозволяє оперативно реагувати на загрози.

OSINT також відіграє значну роль в інформаційній безпеці, допомагаючи виявляти та нейтралізувати дезінформацію, пропаганду та фейкові новини. Крім того, ці технології використовуються для розслідування воєнних злочинів, збору доказів для міжнародних судів та викриття порушень прав людини.

Отже, Україна перебуває у складному перехідному періоді, коли одночасно триває війна та формується стратегія повоєнного відновлення. Незважаючи на серйозні втрати, країна демонструє здатність до адаптації та розвитку. Подальший успіх залежатиме від ефективного використання міжнародної допомоги, реалізації реформ та забезпечення економічної безпеки. Завдяки євроінтеграції, відбудові критичної інфраструктури та залученню іноземних інвестицій Україна має всі шанси на швидке відновлення та довгостроковий розвиток.

-
1. Інститут OSINT-досліджень. Аналітика відкритих даних. <https://osintukraine.com> Національний банк України. Офіційні звіти та аналітика. <https://bank.gov.ua>
 2. Міністерство економіки України. Стратегії та аналітичні матеріали. <https://me.gov.ua>
 3. Офіційні звіти МВФ щодо України. <https://imf.org>
 4. Радіо Свобода. Аналітика та розслідування. <https://radiosvoboda.org>
 5. Світовий банк. Звіти про стан економіки України. <https://worldbank.org>
 6. VoxUkraine. Економічні дослідження та аналіз. <https://voxukraine.org>

Мамедова Е. А.,
інспектор служби освітньої безпеки
Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області,
доктор філософії
(Департамент патрульної поліції)

Войтушенко І. О.,
аспірант в галузі публічного права та адміністрування
кафедри адміністративно-правових дисциплін та публічного управління
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ У ПРАКТИКУ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УКРАЇНИ

Воєнні злочини з котрими зіткнулась Україна стали трагедією для громадян, вони завдають величезної шкоди не лише безпосередньо потерпілим особам, а й порушують основні принципи міжнародного гуманітарного права, що регулюють ведення війни та захист прав людини. Враховуючи поточну ситуацію в Україні, де військові дії триває вже понад десять років, питання розслідування воєнних злочинів стає важливим елементом забезпечення правосуддя та відновлення прав людини. З цієї причини інтеграція міжнародних стандартів у практику розслідування воєнних злочинів в Україні є критично важливим для підвищення ефективності національних органів досудового розслідування та забезпечення міжнародного визнання правосуддя.

Міжнародні стандарти, зокрема визначені Статутом Міжнародного кримінального суду (МКС), встановлюють вимоги до незалежності, об'єктивності та неупередженості розслідувань. Вони також підкреслюють важливість забезпечення прав обвинувачених та жертв, а також необхідність належного збору та збереження доказів.

Україна активно працює над інтеграцією міжнародних стандартів у національну практику розслідування воєнних злочинів. Зокрема, Офіс Генерального прокурора України спільно з експертами розробив стандарти розслідування воєнних злочинів, які узагальнюють кращі міжнародні та вітчизняні практики. Ці стандарти надають необхідні знання щодо предмета доказування та правил кваліфікації воєнних злочинів [1]

Однак, як зазначає науковиця Олена Гречко, що однією з головних проблем є недостатній рівень підготовки слідчих, що безпосередньо впливає на якість розслідувань. Це підкреслює необхідність постійного навчання та підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування [2].

Інтеграція міжнародних стандартів у практику розслідування воєнних злочинів в Україні стикається з декількома викликами:

- обмежений доступ до місць подій: Ускладнений доступ до зон бойових дій для збору доказів;
- недостатнє фінансування та ресурси: Обмежені матеріальні та технічні ресурси для проведення розслідувань.

Для ефективного вирішення цих викликів важливо забезпечити регулярне підвищення кваліфікації слідчих через участь у міжнародних тренінгах та навчаннях. Також необхідно поліпшити доступ до місць подій шляхом співпраці з міжнародними організаціями, що гарантуватиме безпеку та можливість збору доказів[3]. Крім того, для успішного розслідування важливо залучити додаткові фінансові ресурси та технічну підтримку.

Висновки

Інтеграція міжнародних стандартів у практику розслідування воєнних злочинів є ключовим елементом розвитку правової системи України, що дозволяє підвищити ефективність боротьби з воєнними злочинами та забезпечити правосуддя для потерпілих від воєнних злочинів. Успішна адаптація цих стандартів вимагає комплексних змін на рівні законодавства, а також відповідних кроків щодо навчання та технічного оснащення правоохоронців. Україна має значний потенціал для цього процесу, і важливо, щоб національні органи досудового розслідування зуміли ефективно скористатися міжнародними нормами для забезпечення справедливості. На нашу думку, важливим аспектом є те, що міжнародні стандарти повинні не лише адаптуватися до національної правової системи, але й стати основою для подальшого розвитку української правозастосовної практики. З огляду на виклики, з якими стикається Україна, успішна інтеграція міжнародних стандартів має стати одним із основних

пріоритетів не лише для правоохоронців, а й для всього правового суспільства в країні. Тільки таким чином ми зможемо забезпечити справедливість для жертв воєнних злочинів і реалізувати право на ефективний доступ до правосуддя.

1. Прокурори Офісу Генпрокурора спільно з експертами розробили стандарти розслідування воєнних злочинів. Офіс генерального прокурора. 30.05.2023. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/prokurori-ofisu-genprokurora-spilno-z-ekspertami-rozrobili-standarti-rozsliduvannya-vojennix-zlociniv?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.02.2025).

2. Гречко О. Міжнародні стандарти і Україна. Міжнародні стандарти і Україна. 05.04.2023. URL: <https://jurfem.com.ua/mizhnarodni-standarty-i-ukraina>.

3. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина. JustGroup. 28.04.2023. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 06.02.2025).

КІБЕРБЕЗПЕКА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ДЕЗІНФОРМАЦІЯ, ПРОПАГАНДА ТА СТРАТЕГІЇ ПРОТИДІЇ

З початком повномасштабного вторгнення росії на територію України у 2022 році інформаційний простір став одним з ключовим полем бою. Кіберпростір використовується агресором для проведення дезінформаційних кампаній, поширення пропаганди та здійснення кібератак на критичну інфраструктуру. Ці дії спрямовані на підриг довіри до державних інституцій, деморалізацію населення та дестабілізацію ситуації в країні. У зв'язку з цим питання забезпечення кібербезпеки та розробки ефективних стратегій протидії інформаційним загрозам набуло особливої актуальності.

Дезінформація та пропаганда як інструменти гібридної війни. Країна-агресор активно використовує дезінформацію та пропаганду як складові гібридної війни проти України. За даними дослідження, опублікованого в журналі «Економіка та держава», дезінформація є серйозною загрозою національній безпеці України, оскільки вона спрямована на підриг довіри до державних інституцій та деморалізацію населення. Дезінформаційні кампанії включають поширення фейкових новин, маніпулятивних повідомлень та спотворення фактів. Наприклад, у квітні 2024 року жителі Харкова отримали фальшиві повідомлення із закликами залишити місто через нібито неминуче оточення російськими військами. Це було частиною психологічної операції, спрямованої на створення паніки серед населення [1].

З початком війни Україна зіткнулася з безпрецедентними кіберзагрозами. Ворог активно використовує інформаційні технології для досягнення своїх цілей, здійснюючи кібератаки на державні установи, об'єкти критичної інфраструктури та приватні компанії. За даними Національного координаційного центру кібербезпеки, з квітня 2022 року спостерігається активізація кібератак, спрямованих на отримання несанкціонованого доступу до інформаційних систем та поширення шкідливого програмного забезпечення [2]. Водночас українські фахівці з кібербезпеки демонструють високий рівень професіоналізму та адаптивності, впроваджуючи нові методи захисту та оперативно реагуючи на загрози. Завдяки міжнародній підтримці та обміну досвідом, Україна змогла посилити свою кіберстійкість та мінімізувати наслідки кібератак.

Ефективна стратегія протидія дезінформації та пропаганді вимагає комплексного підходу, який включає:

1. Підвищення медіаграмотності населення. Програма «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», реалізована IREX у співпраці з Міністерством освіти і науки України, сприяє розвитку критичного мислення та навичок аналізу інформації серед громадян [3].

2. Розвиток законодавчої бази. Необхідно вдосконалювати законодавство, яке визначає механізми боротьби з дезінформацією та передбачає відповідальність за її поширення [4].

3. Міжнародна співпраця. Обмін досвідом та координація зусиль з міжнародними партнерами сприяють підвищенню ефективності протидії інформаційним загрозам. Наприклад Європейська служба зовнішніх дій (EEAS) створила оперативну групу East StratCom Task Force, яка займається виявленням та спростуванням дезінформації, пов'язаної з російською агресією проти України.

4. Використання сучасних технологій. Застосування штучного інтелекту та машинного навчання для виявлення фейкових новин та аналізу інформаційних потоків дозволяє оперативно реагувати на загрози та мінімізувати їхній вплив.

Висновки

Війна в Україні підкреслила критичну важливість кібербезпеки та необхідність протидії дезінформації та пропаганді. Комплексний підхід, що включає підвищення медіаграмотності, вдосконалення законодавства, міжнародну співпрацю та використання сучасних технологій, є ключовим для забезпечення інформаційної стійкості держави. Лише спільними зусиллями можна ефективно протистояти інформаційним загрозам та забезпечити безпеку в кіберпросторі.

1. russia vs Ukraine: the biggest war of the fake news era. 01.08.2024. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/russia-vs-ukraine-biggest-war-fake-news-era-2024-07-31/> (дата звернення: 07.02.2025).

2. РНБО. Кібербезпека України в умовах війни: виклики та напрями вдосконалення. Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО України. 18.04.2023. URL: rnbo.gov.ua
3. РНБО. Кібербезпека України в умовах війни: виклики та напрями вдосконалення. Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО України. 18.04.2023. URL: mon.gov.ua
4. Мамедова Е. А. сучасна концепція правового регулювання кібербезпеки в Україні. Юридичний бюлетень. випуск 22. 2021. С. 131–140. URL: DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.17>.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

Психологічна допомога учасникам бойових дій на сучасному етапі повномасштабного вторгнення росії є багатогранним і критично важливим аспектом реабілітації військовослужбовців. Вона охоплює різні стратегії, заходи та методики, спрямовані на підвищення психологічної стійкості, емоційної стабільності та загального благополуччя військовослужбовців, які брали участь в бойових діях у складних умовах високого рівня стресу.

Важливість психологічної допомоги неможливо переоцінити, особливо в ситуаціях, коли військовослужбовці стикаються з екстремальними умовами, підвищеним рівнем небезпеки та тривалими періодами стресу. Здатність підтримувати оптимальне психологічне здоров'я і готовність не тільки має важливе значення для виконання бойових завдань, але й суттєво впливає на подальшу реабілітацію та повернення в мирне життя.

Психологічна допомога включає в себе комплекс психологічних заходів відновлювального характеру, спрямованих на подолання негативних психологічних наслідків виконання обов'язків військової служби та відновлення належного рівня психічного здоров'я військовослужбовців. Метою надання психологічної допомоги військовослужбовцям є відновлення фізичного та психологічного здоров'я, спроможності й готовності виконувати службові обов'язки [1; 2].

Основними завданнями психологічної допомоги є: подолання кризових психічних станів військовослужбовців; відновлення психологічної витривалості військовослужбовців та їх психічної стійкості до впливу стресових чинників; профілактика виникнення конфліктних ситуацій у військових колективах; відновлення у військовослужбовців необхідного рівня психологічної готовності до виконання завдань; психологічна реабілітація військовослужбовців [2].

Дослідження висвітлюють різні фактори, які сприяють психологічній невідповідності до бойових дій. В першу чергу до них відносяться неналежна професійна підготовка, включаючи психологічну складову, в результаті чого формується недостатня психологічна готовність, а також наявність сприятливих факторів, таких як страх, тривога і невпевненість. Психологічна невідповідність може проявлятися у сповільненій реакції, порушенні координації, ослабленні уваги та підвищеній схильності до психічних розладів, таких як депресія та тривожні розлади [3].

Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу, який охоплює як проактивні заходи, так і реактивні втручання. Проактивні заходи передбачають інтеграцію психологічної підготовки та основних складових освітнього процесу в загальну програму військової підготовки. Завдяки навчанню методам підвищення життєстійкості, стратегіям управління стресом і механізмам подолання труднощів, військовослужбовці можуть краще орієнтуватися у ризиках та викликах, з якими вони стикаються під час повернення до мирного життя (гострий стрес, депресія, агресія, ПТСР, суїцидальні думки тощо).

Кризова та екстрена психологічна допомога передбачає: надання першої психологічної допомоги безпосередньо в зоні бойових дій або після виходу з неї; використання технік стабілізації емоційного стану (дихальні практики, заземлення, методи зниження стресу); запобігання гострим стресовим реакціям та панічним атакам; робота з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР).

Адаптація військовослужбовців після повернення з лінії бойових дій є складним процесом, на який впливають численні фактори. Вони можуть бути як сприятливими, так і такими, що ускладнюють інтеграцію в мирне життя. До них можна віднести наступні групи факторів: а) психологічні; б) соціальні; в) професійні та економічні; г) державна та громадська підтримка тощо.

Серед психологічних факторів виділяють: рівень бойового стресу та, як наслідок цього, отримання травми (інтенсивність побаченого та пережитого впливає на подальший психоемоційний стан людини), наявність посттравматичного стресового розладу (проявляється у вигляді агресивності, спалахів гніву, безпричинної тривоги, нічних кошмарів), відбувається суттєва зміна особистісних цінностей та світогляду (після війни деякі життєві пріоритети можуть втратити значення або суттєво змінитися), рівень психологічної стійкості (здатність до адаптації залежить від особистісних якостей та попередньої психологічної підготовки).

Соціальні фактори включають в себе: сімейну підтримку (стабільні стосунки та розуміння з боку близьких сприяють швидшій адаптації), взаємовідносини в суспільстві (наявність упереджень, нерозу-

міння або осуду близького оточення може ускладнити повернення до мирного життя), спілкування з іншими ветеранами допомагає пережити труднощі адаптації, наявність реабілітаційних програм та підтримки.

Професійні та економічні фактори передбачають можливість працевлаштування (труднощі з пошуком роботи через зміну професійних навичок або дискримінацію), фінансову стабільність (наявність достойного доходу впливає на загальний рівень життя та прискорює подальшу адаптацію), перекваліфікацію та професійний розвиток (можливість навчання новим професіям та навичкам сприяє швидшому поверненню до повноцінного життя).

Разом з тим в період адаптації важливого значення набуває фізичне здоров'я військовослужбовця. Наявність бойових поранень та фізичних травм викликає потребу у лікуванні, реабілітації та можливість у подальшому продовжити повноцінне життя. На загальний стан здоров'я військовослужбовця впливають також хронічні захворювання або наслідки бойових дій, які можуть суттєво ускладнити подальшу адаптацію.

Отже, адаптація військових після повернення з лінії бойових дій залежить від сукупності психологічних, соціальних, економічних та фізичних факторів. Важливу роль відіграє підтримка родини, держави та суспільства, а також наявність реабілітаційних програм, що допомагають ветеранам інтегруватися в мирне життя.

Попри важливість психологічної підтримки військовослужбовців, ця сфера стикається з численними викликами, які ускладнюють надання ефективної психологічної допомоги.

Психологічна допомога військовослужбовцям є критично важливим елементом їхньої боєздатності, соціальної адаптації та загального психічного здоров'я. Війна здійснює глибокий вплив на психіку людини, і без належної підтримки багато ветеранів стикаються з посттравматичним стресовим розладом, емоційною нестабільністю, безпричинною тривожністю, депресією та труднощами у поверненні до мирного життя.

Психологічна допомога учасникам бойових дій у сучасних умовах потребує комплексного підходу. Важливо враховувати індивідуальні особливості ветеранів, їх бойовий досвід і соціальне оточення для ефективної реабілітації та повернення до повноцінного життя.

Системна психологічна підтримка дає змогу:

- знизити рівень стресу та наслідки бойових травм;
- запобігти розвитку ПТСР, депресії та суїцидальних настроїв;
- допомогти у поверненні до цивільного життя та соціальній адаптації;
- підтримати сім'ї військовослужбовців у процесі реінтеграції.

Таким чином, ефективна система психологічної допомоги має бути невід'ємною частиною підтримки військових як під час бойових дій, так і після повернення з лінії бойових дій. Вона допомагає зберегти життя, зміцнити суспільство та забезпечити гідне майбутнє ветеранам.

1. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2023. 175 с.

2. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України (методичні рекомендації) / Міністерство оборони України, Наук.- дослід. центр гуманітар. проблем Збройних Сил України: Н.А. Агаєв, О.Г. Скрипкін, А.Б. Дейко, В.В. Поливанюк, О.В. Еверт. – К.: НДЦ ГП ЗС України, 2016. – 147 с.

3. Остапенко І.С., Герасимчук О.А., Крамар І.Є., Шаптала О.І., Яковлев С.О., Жінчина С.М. Морально-психологічне забезпечення підрозділів Держспецтрансслужби: навч. посіб. / Укр. держ. ун-т науки і технологій. – Дніпро, 2022. – 188 с.

Матюшенко О. І.,

т.в.о. завідувача кафедри кримінального права,
кандидат наук з державного управління, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

Колісник С. А.,

старший викладач кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є вина, яка відповідно до положень ст. 23 Кримінального кодексу України (далі – КК), виражається у формі умислу чи необережності.

Положеннями диспозиції ст. 111-1 КК не визначаються жодні вказівки щодо форми вини, проте аналіз даної норми дозволяє зробити висновок, що колабораційна діяльність здійснюється виключно з умисною формою вини. Дане твердження знаходить обґрунтування в тому, що діяння, передбачене ст. 111-1 КК, має формальний склад, при цьому його наслідки виходять за межі складу правопорушення. Цей факт свідчить про те, що відповідальність за такі дії настає незалежно від їх наслідків. Враховуючи законодавче визначення необережності, де мова йде про акцент на суспільно небезпечних наслідках дій, слід стверджувати, що наслідки не вписуються в структуру об'єктивної сторони формальних ознак колабораційної діяльності. Отже, можливість вчинення колабораційної діяльності необережно виключається. Таким чином, неможливо уявити необережне кримінальне правопорушення з формальним складом без зміни теоретичного розуміння та законодавчого визначення форм вини [1, с. 36].

Тому ми підтримуємо думку, що будь-яка з форм колабораційної діяльності може вчинятися лише умисно [2, с. 365]. Але у даному випадку умисел може бути лише прямий: суб'єкт повинен усвідомлювати суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачати його суспільно небезпечні наслідки у вигляді посилення спроможностей або розширення певних можливостей держави-агресора, окупаційної влади чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України, і бажати їх настання [3, с. 148].

Інтелектуальна ознака прямого умислу в даному випадку повинна зводитися до усвідомлення суб'єктом суспільно небезпечного характеру свого діяння, що виникає за умови розуміння суб'єктом їхньої протиправності. При цьому слід пам'ятати, що мова не повинна йти про усвідомлення правопорушником наявності конкретної законодавчої норми, оскільки незнання закону не звільняє від кримінальної відповідальності [4, с. 128]. Тобто особа повинна усвідомлювати, що її дії з позиції держави оцінюються як суспільно небезпечні [5, с.213].

Тому слід констатувати, що вольова ознака прямого умислу характеризується бажанням вчинити відповідні суспільно небезпечні дії. При вчиненні аналізованого злочину інтелектуальна ознака прямого умислу характеризується тим, що для суб'єкта ключовим є його усвідомлення спрямованості власних дій саме на шкоду національній безпеці України. Розуміння фактичної сторони злочину автоматично свідчить і про усвідомлення його суспільної небезпеки, що додатково підтверджує наявність для даного діяння умисної форма вини у виді прямого чи непрямого умислу.

Диференціації умислу на прямий, для якого характерним є бажання настання суспільно небезпечних наслідків та непрямий (що характеризується не бажанням, а свідомим припущенням настання суспільно небезпечних наслідків) прямо впливає на розуміння вольового моменту умислу [6, с. 19]. Тому вольова ознака прямого умислу характеризується бажанням особи вчинити певні протиправні дії, неухильно втілюючи поставлену перед собою мету. Враховуючи зазначене, пропонуємо у ст. 111-1 КК визначати вольову ознаку прямого умислу як бажання вчинити відповідні суспільно небезпечні діяння [7], а непрямого – як свідоме припущення настання суспільно небезпечних наслідків.

Згідно змісту аналізованої норми, мотив не впливає на кваліфікацію колабораційної діяльності. Натомість її мета присутня у ч. 3 ст. 111-1 КК, де встановлена мета – сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утворенню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

Для інших форм колабораційної діяльності ані мета, ані мотив не є обов'язковими ознаками, проте вони неодмінно потребують установлення, оскільки набувають важливого значення для успішного розв'язання інших кримінально-правових питань [8, с. 118].

Разом з тим, існує протилежна думка про необхідність визнання обов'язковою ознакою абсолютно всіх злочинів проти основ національної безпеки України лише прямого умислу та віднесення до обов'язкових їх суб'єктивної сторони спеціальних мотиву та мети. Мова йде про антидержавницький мотив, яким варто вважати бажання вчинити діяння на шкоду інтересам України та мету – заподіяння шкоди національній безпеці України [9, с. 118]. Вважаємо, що вказана позиція суперечить основним уявленням та правилам визначення елементів складу будь-якого кримінального правопорушення та його ознак.

1. Куц В., Бондаренко О. Зміст вини у злочинах з формальним складом. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 3. С. 36-40.
2. Лігун А.І. Особливості суб'єктивної сторони колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми кримінального права* [Текст] : матеріали XIV Всеукр. наук. – теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П.П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / [редкол.: В.В. Черней, С.Д. Гусарєв, С.С. Чернявський та ін.] Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 365 – 367
3. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії : практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В.В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
4. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2019. 218 с.
5. Олійник Х. В. Суб'єктивна сторона складів злочинів, які полягають у пропаганді, плануванні, підготовці, розв'язуванні та веденні агресивної війни. *Вдосконалення правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : зб. матер. Всеукр. конф. (26 березня 2021 року); кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ. 2021. С. 213 – 216.
6. Безгинський Б. Г. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення незаконного збагачення. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4 (21). С. 17–21
7. Вереща Р.В. Поняття вини як елементу змісту кримінального права України : монографія. Київ : Атіка, 2005. 224 с.
8. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ, Норма права, 2022. 278 с.
9. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склад кримінальних правопорушень. *Верховний суд України*. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1300163/

Мелех Б. В.,
доцент кафедри права,
кандидат наук з державного управління, доцент
(Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького)
Гавур І. Б.,
студентка 3 курсу ОПП «Право» ФГРЗ
(Львівський національний університет
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького)

ВІДШКОДУВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення рф дедалі більше громадян стикаються з порушенням своїх фундаментальних прав. Насамперед це стосується права на життя, права на безпечне довкілля та права власності. Предметом розгляду є питання відшкодування матеріальної шкоди, яке безпосередньо пов'язане з порушенням права власності.

Зобов'язання про відшкодування шкоди – це правовідношення, в силу якого одна сторона (потерпілий) має право вимагати відшкодування завданої шкоди, а інша сторона (боржник) зобов'язана відшкодувати завдану шкоду в повному розмірі [1].

Необхідно зазначити, що відшкодування шкоди, яка була нанесена військовими діями, здійснюється у два способи: контрибуція та репарація.

Контрибуція – вилучення майна або примусові платежі, які здійснюються державою – переможцем у війні.

Репарація – одна з форм матеріальної відповідальності, яка настає для суб'єкта міжнародного права за збитки, спричинені іншому суб'єкту міжнародного права в результаті правопорушення (до яких безпосередньо відноситься і війна). Характер і об'єм репарацій залежить від нанесених збитків [2].

Ще є такі способи, як конфіскація, реституція, субституція, які так чи інакше застосовувалися після завершення збройної агресії.

Також застосовувалися різні способи досягнення відшкодування шкоди: через укладення відповідних угод між сторонами конфлікту або із залученням інших країн.

Застосування контрибуцій чи репарацій можливе тільки після завершення війни, після того, як будуть підписані відповідні документи – Акт про капітуляцію або мирна угода. За відшкодування збитків та відновлення територій платить сторона, яка програла війну

Підставою виникнення зобов'язання про відшкодування шкоди є завдання майнової шкоди іншій особі.

У зв'язку з тим, що воєнні дії на території України тривають, існують певні труднощі у відшкодуванні шкоди в зазначених формах. Без сумніву, після перемоги буде ініційовано єдиний процес України проти росії, у межах якого з останньої примусово стягнуть кошти (репарації, контрибуції) для компенсації всієї майнової шкоди, заподіяної воєнними діями.

Постановою кабінету Міністрів України від 21 квітня 2023 року № 381 затверджено Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення». Дана компенсація має цільове призначення та надається для придбання будівельної продукції з метою виконання поточного чи капітального ремонту самостійно отримувачем компенсації або шляхом замовлення виконання відповідних послуг та робіт за наступних умов:

- об'єкт нерухомого майна був пошкоджений після набрання чинності Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. N 64 «Про введення воєнного стану в Україні»; [3]

- об'єкт нерухомого майна розташований на території України, крім територій активних бойових дій, територій активних бойових дій, на яких функціонують державні електронні інформаційні ресурси, або тимчасово окупованих російською федерацією територій України, включених до переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затвердженого Мінреінтеграції, для яких на дату подання заяви не визначена дата завершення бойових дій або тимчасової окупації;

– відомості про право власності на пошкоджений об'єкт внесені до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [4].

22 травня 2023 року набув чинності Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі – Закон), який визначає *правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, з дня набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року N 64/2022, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України* [5].

Закон про компенсацію за пошкоджене або знищене житло під час війни є дуже важливим рішенням для відновлення України та відшкодування шкоди, завданої російською агресією. Цей закон передбачає компенсацію громадянам, які зазнали втрат та пошкоджень майна внаслідок воєнних дій. Це важливий крок у забезпеченні соціального захисту громадян та допомоги їм у складних життєвих ситуаціях.

В умовах воєнного стану питання відшкодування матеріальної шкоди за знищене або пошкоджене майно набуло особливого значення. Масштабні руйнування, спричинені воєнними діями, порушують право власності громадян, гарантоване Конституцією України.

На сьогодні механізми компенсації мають певні обмеження, оскільки воєнні дії тривають, а система відшкодування шкоди знаходиться в стадії формування. Основні надії покладаються на:

– Національні механізми компенсації — через державні програми та судові процеси в межах українського законодавства.

– Міжнародні механізми – шляхом примусового стягнення репарацій з російської федерації після перемоги України.

Важливими аспектами є розробка прозорих процедур оцінки збитків, обґрунтованих джерел фінансування та своєчасне надання компенсацій постраждалим. Також необхідно врахувати можливість залучення міжнародних партнерів до фінансування відновлення майна громадян.

Відшкодування матеріальної шкоди має бути системним і базуватися на принципах справедливості, законності та ефективності, щоб забезпечити відновлення порушених прав громадян і підтримати їхню довіру до держави навіть у складних умовах воєнного стану.

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>

2. Способи відшкодування шкоди URL: <https://prikhodko.com.ua/poslugy/neruhomist-i-zemelne-pravo/vidshkoduvannya-shkody-zapodiyanoyi-vijnoyi/>

3. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022>

4. Про затвердження Порядку надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «єВідновлення» : Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок, Перелік, Форма типового документа від 21.04.2023 № 381 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/381-2023-%D0%BF>

5. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2923-20>

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНУ ВОЛОНТЕРСТВА ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблема милосердя та доброчинної діяльності, а зокрема волонтерства, посідає значне місце у умовах воєнного стану.

Відповідно до положень закону визначено наступні поняття: *волонтер* – фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги; *волонтерська допомога* – роботи та послуги, що безоплатно виконуються та надаються волонтерами і волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. *Волонтерська діяльність* є формою благодійництва та добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [1].

Проаналізувавши історичні джерела, зазначимо, що волонтерський рух започатковано ще у 1859 році. Саме в той час французький письменник Анрі Дюнаном запропонував ідею створення Червоного Хреста – організації, яка на добровільних засадах працювала б і надавала першу допомогу пораненим в Солферино[2]. Саме цими принципами й користуються волонтерські організації сьогодні у всьому світі, а також в Україні під час дії воєнного стану.

Волонтерська робота як ідея соціального служіння та допомоги потребуючим майже настільки ж давня, як і поняття «соціум». В історії людства не було жодного суспільства, байдужого до ідей безкорисливої та добровільної допомоги, без людей, для яких способом самореалізації, самовдосконалення, спілкування із іншими була праця на благо тієї спільноти, у якій людині довелося народитися та жити.

В Україні волонтерство з'явилося на початку 90-их років минулого століття, однак воно пройшло довгий шлях до його визнання. Офіційно його визнали Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року, та закріпили у Законі України «Про волонтерську діяльність» (2011 рік). Законодавство у сфері волонтерства складається із Конституції України (254к/96-ВР), Законів України «Про соціальні послуги» (від 19.06.2003 р., № 966-IV), «Про волонтерську діяльність» (19 квітня 2011 р., N 3236-VI) й інших законів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і інших нормативно-правових актів [3, с. 124].

Сьогодні феномен волонтерства трактується: як форма громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм вирішення актуальних соціально-педагогічних проблем; як діяльність, яка є непримусовою; ґрунтується на прагненні допомогти; як справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду; як робота, а не гра; як добровільний вибір діяльності, що відображає особисті погляди й позиції; активна участь громадянина в суспільному житті, що виявляється у спільній діяльності в межах різних асоціацій, сприяє покращенню якості життя; як національна ідея – ідея доброчинності та милосердя, ресурс філантропії – людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту знедолених громадян через милосердя [2, с. 75].

Наявність воєнних волонтерів, добровольчих бригад – це прояв слабкості держави, проте держава легітимувала право воєнним волонтерам, добровольчим бригадам, що каналізувало бажання певної частини суспільства брати безпосередню участь у воєнних діях поза контролем держави. Держава дозволила волонтерам діяти на свій розсуд, спиратися на свої організації, джерела фінансування, матеріальне постачання за рахунок ресурсів громадянського суспільства. Певним чином держава була не в змозі стримувати потяг волонтерів брати участь у воєнних діях.

Варто зазначити те, що волонтерський рух для молодих людей є можливістю вчитися та сприяти розвитку солідарності у країні, невичерпним джерелом надбання громадянської освіти, можливості реалізувати себе у служінні суспільству, а для старшого покоління можливістю допомогти і окремій людині, і суспільству в цілому під час дії воєнного стану в Україні.

У волонтерській роботі кожен громадянин держави має змогу досягти позитивних особистісних змін. А саме, участь у волонтерській діяльності людей, які самі потребують допомоги (діти-сироти, самотні пенсіонери, люди з особливими потребами, малозабезпечені, люди, які мали алкогольну та нарко-

тичну залежність тощо), виступає як шлях, що допомагає їм змінити своє життя на краще. Допомагаючи іншим, волонтери знаходять упевненість у своїх здібностях, силах, опановують нові навички та встановлюють нові соціальні зв'язки, що є дуже важливо під час війни.

Особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисленнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є студентська та учнівська молодь. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у вирішення соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах соціально-педагогічної спрямованості. Становлення волонтерського руху в Україні відбувається сьогодні за такими напрямками [3, с. 13-14]:

1. Добровільна безкоштовна робота волонтерів у некомерційних та громадських організаціях, що має на меті допомогу будь-яким категоріям населення у будь-яких видах діяльності, навчанні, потенціальному розвитку. Такий вид діяльності сприяє тому, що добровільні помічники мають можливість для творчої та соціальної самореалізації, самоствердження та саморозвитку.

2. Традиційний для багатьох країн західного світу обмін групами молодих добровольців, що мають на меті транслявання власної культури (історії, мови, традицій, досвіду із певних видів суспільної та професійної діяльності людини) та засвоєння аналогічно культури тієї країни, до якої за домовленістю виїжджає на певний час волонтер; надання молоді можливості навчатися і розвивати різні лінії взаємозв'язку, а також служити суспільству. Засади такої волонтерської діяльності розробляються Європейським комітетом міжкурядового співробітництва у молодіжній галузі та активно застосовуються Корпусом Миру США в Україні.

3. Добровільна систематична або епізодична допомога державним установам у здійсненні соціальної політики: допомога освітянським (шкільним та позашкільним) закладам у навчально-виховній роботі, закладам соціального забезпечення в роботі з молоддю з особливими потребами та з людьми похилого віку.

4. Педагогічно спрямована волонтерська діяльність як засіб розвитку особистості, її соціалізації, духовного становлення. Цей напрям засвоюється в дитячих і молодіжних об'єднаннях, що передбачають суспільно корисну діяльність, в різних угрупованнях при центрах соціальних служб для молоді.

5. Волонтерська діяльність, як результат творчого саморозвитку, бажання навчати всіх, хто прагне, тому, що сам добре знаєш та вмієш, але що не завжди є власною професією добровільного помічника.

Згідно із Законом України «Про волонтерську діяльність», волонтерство здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги із метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, інвалідами, самотніми, людьми похилого віку й іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок стихійного лиха, екологічних, техногенних та інших катастроф, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [4].

Отже, волонтерство у сучасному суспільстві, а саме під час дії воєнного стану є важливим сучасним феноменом, значимість та вплив якого зростає з кожним роком. Вимоги нашого часу сприяють модернізації форм і методів волонтерської діяльності. Однак мотиви і функції волонтерства залишаються незмінними: бажання допомагати нужденним і активно брати участь як у громадському, так і в своєму власному житті.

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. Відомості Верховної Ради України. 2011 р. № 42. стор. 1842. С. 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.

3. Бондаренко З. П. Доброчинність та волонтерство як веління часу. *Думки, підказані серцем*. заг. ред. М.В. Полякова; авт.-упоряд. В.В. Іваненко, Н.П. Олійник. Д.: Вид-во ДНУ, 2011. С. 70-81.

4. Лях Т. Л. Методика організації волонтерських груп: навч. посіб. К.: Київський університет ім. Бориса Грінченка, 2010. 160 с.

Мельник Я. Я.,
старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем правотворчості
та адаптації законодавства України до права ЄС,
доктор юридичних наук
(Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України)

РОЛЬ ПРАВОВИХ УЧЕНЬ ЯК ПРАВОТВОРЧОГО КОНЦЕПТУ ДОКТРИНИ ПРАВА У ЗРІЗІ ЕПОХИ «ІІІ»

Питання правотворчої діяльності в епоху розвитку штучного інтелекту (*надалі* – ІІІ), зводиться в ранг виняткової актуальності. Адже постає концепція «створювати» VS концепції «правотворення».

Проте уявляється, що одні та інші згадані фактори об'єднуються уособленням єдиною заданістю «генерувати» у правовий простір певні можливості, соціальні блага, соціальні зв'язки, ідеї тощо. По суті, формувати права та обов'язки, власне, зобов'язання.

Очевидно, що в одному контексті постановки питання ми зіштовхуємось із антропологічним процесом правотворчості, оскільки йдеться про процес юридизації тих чи інших благ, навиків, інструментів для «генерування» завдяки ІІІ, чи то навпаки, завдяки правовим ученням. З іншого боку, постає за очевидне можливість зведення певних надбань людини у інший формат завдяки алгоритмам, які дозволяють фіксувати, обробляти та узагальнювати інформацію про правові звання, генерувати інформацію про право, правотворення в широкому та вузькому сенсі.

Виникає питання: чи потрібний тут вчений-правник, яка його роль?

М.В. Костицький досліджуючи проблеми правової трансформації у захисті національного багатства України через призму філософсько-правового аналізу, справедливо віднаходять проблему у тому, що контекст розуміння знань демонструє перетворення об'єктивного в суб'єктивне і навпаки, що також важливо для усвідомлення кореляції між знаннями та інформацією. До того ж, вчений зауважує, що цілком очевидно, що нові знання мають ґрунтуватись на сучасній науковій інформації, яка об'єктивно відтворює картину буття загалом та в певних її сегментах зокрема [2, с.120]. В той же час, М.В. Костицький досить аргументовано зазначає, що лавиноподібні обсяги інформації та знань (псевдознань), з якими стикається непідготовлена людина практично щодня, може призводити не тільки до ефекту «перевантаження свідомості», але й до сутнісних трансформацій свідомості – значне зниження критичності при сприйнятті інформації, виникнення проблем з селекцією інформаційних повідомлень на важливі та неважливі, деформація ціннісних та знаннєвих критеріїв (світоглядних орієнтирів) при сприйнятті контенту певної спрямованості. Напевно правильним є міркування, що «переважну більшість знань суб'єкти отримують не шляхом суворого логічного гегелівського конструювання, а шляхом комунікації – себто з розмови... Знання з розмови, може ставати головною формою, що витісняє інші форми стримання знань» [2, с.121].

Звідси, стає очевидним те, що роль науки (доктрини, вчень про право) може замінитися псевдо знаннями у алгоритмах пропонованих ІІІ, адже деяка інформація може слугувати сурогатом «знань», не істинних, не перевірених, неусвідомлених.

Отож, вищезазначене так чи інакше стосується безпосередньо питань царини правових учень та їх місця в сучасному інформаційному просторі «роботи /застосування/ ІІІ».

У юридичній енциклопедії зазначається, що «методологічна функція історії правових учень» має свій прояв у озброєнні юридичних дисциплін (зокрема теорії держави і права) важливим методом дослідження права, *генерування нових ідей* у цій сфері – через ідеї видатних мислителів минулого та сформовані ними цілісні теорії. На цій основі ставиться в приклад теза «Ex nihilo nihil fit», яка означає те, що – з нічого не походить нічого, усі юридичні гіпотези, аргументи і висновки формуються в певному історично-культурному й професійному контексті – шляхом інтегрування окремих або суто профілактичних теорій у більш загальну, комплексну, влаштування їх у більш широкий контекст, за допомогою кількісного доповнення й якісного корегування попередніх теорій (курсив власний – Я.М.) [1, с.537]. Очевидно, що така функціональна спрямованість «історії правових учень» потребує досить виважених підходів у застосуванні алгоритмів ІІІ для того аби забезпечити ефективний правовий моніторинг правової доктрини.

В той же час, доречно звернути увагу й на ІІІ. Із відкритих джерел інтернет-ресурсів подається інформація про те, що ІІІ є «... системою, що працює, поєднуючи великі обсяги даних з інтелектуальними алгоритмами обробки. Вважається, що алгоритми АІ працюють так, що це дозволяє йому вчитися

на основі аналізованих шаблонів і особливостей. Ба, більше, під час кожного циклу обробки інформації, система оцінює свою продуктивність і використовує результати для вдосконалення...» [5]. Вважається, що «... основні компоненти ІІІ: (а) **машинне навчання (ML)**: алгоритми, що виявляють закономірності та генерують інсайти з даних, надають ІІІ здатність до навчання; (б) **глибоке навчання**: підкатегорія ML, яка дозволяє ІІІ імітувати нейронну мережу людського мозку для розпізнавання складних закономірностей і шумів у даних; (в) **нейронні мережі**: створюють основу для глибокого навчання, імітуючи нейрони мозку. Складаються з вхідного, прихованого та вихідного шарів, які містять тисячі чи мільйони вузлів. Інформація подається у вхідний шар, а з'єднані вузли множать вагу зв'язку, коли вона рухається. Машини навчаються, порівнюючи результати роботи мережі та коригуючи зв'язки, ваги та пороги...» [5], тощо.

Застосовується й інший інструмент в Інтернет-просторі у зборі та моніторингу інформації, який дістав назву «OSINT». Він використовується для збору інформації задля моніторингу даних про особу. Зокрема, цей термін позначається англійською як «Open Source Intelligence» та означає пошук інформації з відкритих джерел. Більшість із нас користується цим методом регулярно, навіть не підозрюючи про це [6].

Натомість, сам по собі моніторинг в контексті права, правотворчості, відіграє дещо іншу роль, яка також засновується на певних ученнях про право, на доктрині права, його методології тощо. Виникає інше питання, а саме питання стосовно того, як повинні модифікуватися в алгоритмах правомоніторингові процеси із вченнями про право та ІІІ? Зрештою, яка роль вчень про право в епоху ІІІ?

Згідно преамбули Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24 серпня 2023 року № 3354-ІХ (надалі – № 3354-ІХ від 24 серпня 2023 року) закріплено положення про те, що цей Закон визначає «... правові та організаційні засади правотворчої діяльності, принципи і порядок її здійснення, учасників правотворчої діяльності, правила техніки нормопроектування, порядок здійснення обліку нормативно-правових актів, а також правила дії нормативно-правових актів, усунення прогалин, подолання колізій у нормативно-правових актах та здійснення контролю за реалізацією нормативно-правових актів ...» [4].

Досліджуючи проблеми роль та значення правового моніторингу як дієвого інструменту забезпечення якості законодавства України, А.Б. Гриняк приходить до висновку у тому, що «... без відповідного правового моніторингу правотворчої та правозастосовчої діяльності як систематичної, комплексної діяльності, спрямованої на спостереження, аналіз та оцінку законодавства з метою його вдосконалення та прогнозування неможливо стверджувати про формування науково-обґрунтованої правової політики держави, нормативні регулятори якої спрямовані на закріплення концепції людиноцентризму, коли інтереси людини навіть в часи наявних зовнішніх викликів та загроз є найвищою цінністю. Ба більше, – на думку вченого, – вищенаведена людиноцентристська концепція правотворчості потребує залучення людини як ядра громадянського суспільства до правотворчої діяльності шляхом забезпечення можливості участі в обговореннях проєктів нормативно-правових актів та подання своїх пропозицій. Зважаючи на це, правовий моніторинг є перспективним інструментом формування такої правової політики, яка б відповідала політичним, економічним і соціальним реаліям розвитку громадянського суспільства....» [3, с.222].

Враховуючи думку А.Б. Гриняка, іншими словами, стає очевидним, що питання людського ресурсу, у формі громадянського суспільства, різних професійних груп юристів, вчених-правників, а точніше Інтернет-користувачів, породжує здатність генерувати правотворчі та правомоніторингові процеси через алгоритми ІІІ. За допомогою останнього, створиться можливість відображення людиноцентристських ідей. Проте, питання отримання нових знань, а не інформації, залишається все так, на нашу думку, за вченими-правниками, і, зокрема, в контексті тих дослідників, які є фахівцями в «історії політичних та правових учень», які б були спроможні використовувати одночасно ІІІ у своїй науково-дослідницькій роботі. Для чого, уявляється, постає за необхідність не тільки законодавчого врегулювання такої діяльності, але й кореляції «алгоритмів ІІІ», а також, потреба у здобутті навиків для використання ІІІ вченими-правниками.

Висновки. Отже, феномен «генерування» правових знань, ідей, доктрин у науково-дослідній роботі завдяки ІІІ, є нічим іншим як тенденцією для аналізу та формування якісних і точних історико-правових та культурно-соціальних досліджень.

Роль правових учень, як правотворчого концепту доктрини права у зрізі епохи ІІІ, характеризується певними технічно-методологічними та законодавчими підвалинами, здатними заповнити інформаційний простір Інтернет мережі. Слід визнати і те, що без «правових вчень», інформаційний простір ІІІ адекватно заповнюватися не може, відповідно, й генерація «знань» та інформації про право, про учення права теж буде мати вади. Складається доволі стійке уявлення про те, що ІІІ має значний поте-

нціал та спроможність «підтримуватись» в адекватному релевантному стані завдяки минулим та сучасним науковим доробкам, які розміщуються в Інтернет-просторі, накопичується та генерується в останньому за релевантністю, затребуваністю, валідністю, актуальністю тощо.

Як там пак, «правові учення» (власне, доктрина права зокрема), повинна добре вивірятися вченими-правниками за рамками Інтернету (фо-лайн), аби потрапляв в інформаційний простір для обробки якісний науковий матеріал. Очевидно, що дане питання залишається відкритим викликом сьогодення.

1. Велика українська енциклопедія: у 20т. Х.: Право, 2016. Т.:3: Загальна теорія права/редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац.юрід. ун-т імені Ярослава Мудрого. 2017. 952с.

2. Правовий вимір та охорона національного багатства України: монографія / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ: Алерта, 2024. 320с.

3. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання : збірник наукових праць / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 226с.

4. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення: 11.02.2025).

5. III та революція в digital: як штучний інтелект змінює гру. URL.: <https://ukrainiandigital.com/strong-yak-stvoryty-vlasne-onlayn-navchannia-strong/> (дата доступу: 11.02.2025).

6. Як правильно шукати інформацію з відкритих джерел? Розпитали фахівця з OSINT. URL.: <https://www.village.com.ua/village/life/mediahramotnist/342503-yak-pravilno-shukati-informatsiyu-z-vidkritih-dzherel-rozpitali-fahivtsya-z-osint> (дата доступу: 11.02.2025).

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Криміналістика як наука, що займається вивченням методів розслідування злочинів та запобігання їм, є надзвичайно важливою у період воєнного стану, коли зростає кількість злочинів, пов'язаних із воєнними діями, терористичною діяльністю, порушенням громадського порядку та гуманітарного права. Зміна умов життя суспільства через збройну агресію російської федерації проти України вимагає швидкої адаптації криміналістики до нових викликів, що обумовлює необхідність впровадження інноваційних підходів до розслідування злочинів у воєнний час. Новітні технології (штучний інтелект, дрони для моніторингу місць злочинів, мобільні лабораторії), а також сучасні цифрові інструменти для збору й аналізу доказів, стають невід'ємною частиною процесу правосуддя. Крім того, збройний конфлікт породжує специфічні форми злочинної діяльності, такі як воєнні злочини, мародерство, економічні правопорушення, що вимагають розробки нових методик розслідування.

Впровадження інновацій у криміналістику сприяє забезпеченню верховенства права, захисту прав потерпілих, відновленню справедливості та зміцненню довіри суспільства до правоохоронної системи. У зв'язку з цим дослідження інноваційних напрямків розвитку криміналістики в умовах воєнного стану є актуальним не лише для науковців, але й для практикуючих юристів, правоохоронців та законодавців, які працюють над відновленням правопорядку та стабільності в Україні.

Криміналістика (як прикладна наука) активно інтегрує сучасні наукові та технічні досягнення, спрямовуючи свій потенціал на розробку ефективних систем криміналістичних методів, прийомів і технологій. Їх застосування має вирішувати складні практичні завдання, серед яких особливу роль відіграє використання криміналістичних знань для протидії злочинності в умовах воєнного стану. Водночас важливим залишається прагнення до інтеграції у спільний криміналістичний простір європейських країн [1, с. 12].

У своїх працях І. С. Пилипенко та А. К. Манукян зазначають, що термін «криміналістична інновація» найточніше відображає сутність цього поняття, підкреслює його специфіку та є достатньо лаконічним для використання у криміналістиці. Разом з тим, з метою формулювання змістовного та інформативного визначення цього терміну доцільно проаналізувати його складові. Так, перша частина терміну – «криміналістична» – вказує на його зв'язок із криміналістикою, тобто із засобами, що використовуються для розкриття, розслідування, судового розгляду та запобігання злочинам. Щодо другої складової, то виходимо з того, що слово «інновація» походить від латинського *innovatio*, що означає «оновлення» або «поліпшення». У сучасній термінології (лат. *inovatio*, англ. *innovation*) цей термін використовується як синонім слова «нововведення» [2, с. 651]. Таким чином, криміналістична інновація – це нововведення у сфері криміналістики, спрямоване на вдосконалення методів та засобів, які використовуються для боротьби зі злочинністю. У науковій літературі є й більш розгорнуте визначення, зокрема: криміналістичні інновації це розроблені та впроваджені в практику нові сучасні методи, прийоми, технології, технічні засоби, прилади, апаратура, інструменти, метою яких є оптимізація розслідування злочинів та їх судового розгляду, підвищення якості правозастосовної діяльності [3, с. 8]. У будь-якому разі, уніфікація цього поняття сприятиме усуненню термінологічних розбіжностей, що позитивно вплине як на теоретичні дослідження, так і на практичну діяльність.

Глобальні воєнні загрози та трансформація злочинності під час війни вимагають нового підходу до застосування криміналістичних знань у роботі правоохоронних органів. Інструменти криміналістики мають бути адаптовані до сучасних викликів, сприяти ефективній протидії злочинності, зокрема тим її проявам, які пов'язані з військовою агресією російської федерації проти України. У цих умовах значну роль відіграє розробка комплексного криміналістичного забезпечення, яке включає техніко-криміналістичний, тактико-організаційний та методико-криміналістичний напрями. У цьому контексті важливо розглядати військово-польову криміналістику як новий науковий напрямок, здатний відповісти на виклики часу [4, с. 44].

Техніко-криміналістичне забезпечення потребує активізації наукових досліджень, спрямованих на створення та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів, що оптимізують боротьбу зі злочинністю. До таких продуктів можна віднести нові або адаптовані техніко-криміналістичні засоби, сучасні інформаційні технології, електронні бази даних, а також методи збору, фіксації, аналізу та оцінки доказів. Важливу роль у цьому відіграють сучасні системи ідентифікації, зокрема біометричні технології, що дозволяють здійснювати ідентифікацію за фізичними та біологічними ознаками, такими як відбитки пальців, риси обличчя, райдужна оболонка ока, ДНК, почерк, манера ходи тощо. Використання цих інноваційних засобів значно підвищує ефективність протидії злочинам у сучасних умовах [4, с. 44]. Більше того, на тепер певні науковці виділяють такий окремий напрямок криміналістики, як воєнна криміналістика та зазначають, що в умовах сучасних викликів і загроз значна роль у забезпеченні безпеки суспільних відносин та побудові держави в умовах воєнного стану відводиться праву воєнного часу, або так званому воєнному праву. Ця галузь права регулює правовідносини, що виникають у період збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій, зосереджуючи увагу на забезпеченні законності, громадського порядку та захисту прав людини в умовах війни. У такій ситуації виникає необхідність наукового опрацювання і впровадження криміналістичних методик, спрямованих на ефективне розслідування злочинів, пов'язаних із військовою та воєнною діяльністю [5, с. 178].

Воєнна криміналістика (як окрема теорія) покликана виконувати важливу функцію у забезпеченні законності та порядку під час воєнного судочинства. Вона зосереджується на дослідженні особливостей злочинів у військовій та воєнній сфері, розробці спеціальних методів їх розслідування, а також формуванні нових підходів до збору, аналізу та оцінки доказової інформації. Ця наука покликана забезпечувати об'єктивність і ефективність розслідування, адаптуючи класичні криміналістичні знання до реалій воєнного часу. Особливістю воєнної криміналістики є її орієнтація на унікальні принципи та завдання, що відрізняють її від традиційної криміналістики мирного часу. Зокрема, вона повинна враховувати специфіку злочинів, пов'язаних із воєнними діями, таких як воєнні злочини, диверсії, мародерство, порушення законів і звичаїв війни. Крім того, вона має впроваджувати новітні техніко-криміналістичні засоби, адаптовані до умов бойових дій, а також забезпечувати використання сучасних цифрових і біометричних технологій для ідентифікації осіб та фіксації злочинів [5, с. 178].

Таким чином, воєнно-польова криміналістика стає важливим напрямом криміналістичної науки, що сприяє ефективному виконанню завдань правоохоронних органів у воєнний час. Її розвиток та вдосконалення не лише підвищують якість розслідувань у військовій сфері, але й зміцнюють правопорядок, забезпечують верховенство права та справедливість у надзвичайних умовах. На справедливу думку В.М. Шевчука, подальший розвиток криміналістичної доктрини потребує оновлення та модернізації існуючої парадигми криміналістики. Це передбачає актуалізацію підходів і врахування нових ідей щодо застосування криміналістичних знань. Зокрема, пропонується розширити сферу використання цих знань, адаптуючи їх для ефективного застосування не лише в кримінальному судочинстві, але й у інших видах правової діяльності, таких як конституційний, цивільний, господарський і адміністративний процеси. Отже, криміналістичні методики та прийоми можуть бути використані для отримання та аналізу юридично значущої інформації у різних галузях права, що підвищує їх універсальність і практичну цінність [1, с. 17].

З огляду на наведене можна обґрунтовано припустити, що в умовах воєнного часу перед криміналістичною наукою постають нові виклики, які вимагають змін у її парадигмі та впливають на розвиток і застосування криміналістичних знань. На тепер криміналістика зосереджується на створенні інноваційних засобів і методів, спрямованих на протидію з воєнними злочинами, скоєними військовими російської федерації в Україні; злочинами проти миру, міжнародної безпеки та правопорядку; злочинами, що загрожують національній безпеці України; військовими кримінальними правопорушеннями, фінансуванням тероризму та іншими протиправними діями.

Для ефективного виконання цих завдань необхідне впровадження дієвої системи протидії таким злочинам, яка включає реформування кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також вжиття нагальних заходів для вдосконалення слідчої та судової практики. Ці процеси мають базуватися на сучасних досягненнях криміналістики, передових технологіях і міжнародному досвіді, що дозволить забезпечити ефективність та справедливість правозастосування.

1. Шевчук В. М. Сучасні проблеми криміналістики в умовах війни та глобальних загроз. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2022. № 3. С. 11-27.

2. Пилипенко І. С., Манукян А. К. Інноваційні технології у криміналістиці: проблемні питання та можливості використання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 650-654.

3. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : монографія / кол. авт. В.Ю.Шепітько, В.А.Журавель, Г.К. Авдеева та ін.; за ред. В.Ю. Шепітька, В.А.Журавля. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2017. – 260 с.

4. Шевчук В. М. Перезавантаження криміналістики в умовах війни: проблеми, завдання, перспективи. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 рік). Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 40-47.

5. Оржинська Е. І., Мартинова Д. О. Воєнна криміналістика: від теорії до тенденцій. Організаційно-правові аспекти досудового слідства. 2024. № 1. С. 177-181.

Михаліцька Н. Я.,
доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,
кандидат наук з державного управління, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Яцик М. Р.,
доцент кафедри менеджменту та економічної безпеки,
кандидат педагогічних, доцент,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПІДВИЩЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ З ОПОРОЮ НА ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Економічна безпека та її найважливіша складова – фінансова безпека, – в сучасних умовах постійного виникнення та розвитку в Україні потенційних загроз воєнного, енергетичного, екологічного, технічного, тощо характеру набуває важливого значення для існування держави, добробуту громадян та ефективності розвитку економіки. Економічна діяльність потребує державної підтримки та захисту, тобто встановленої законом державної політики, що охоплює різні складові господарської діяльності та забезпечує захист суб'єктів господарювання з різних позицій правового регулювання, зокрема і фінансового [1, с. 132].

Могутність національної безпеки держави, як гарантії стабільності, незалежності країни та умов ефективності життєдіяльності суспільства, характеризується, перш за все, станом захищеності економіки від загроз з фінансової сторони. Метою фінансової безпеки держави є ефективне використання державних ресурсів, запобігання фінансовим загрозам, економічна стійкість та забезпечення сталого розвитку держави.

Фінансові ресурси є стержнем господарської діяльності, а стан фінансів є складовою безпеки підприємств і, як наслідок, національної безпеки. Насамперед, в Україні ще не перестали діяти наслідки світової економічної кризи, яка розвинулась з фінансової кризи, що почалася в США в 2007-2008 рр. Різні країни і регіони виходили з гострої фази кризи в різний час, з 2009 по 2013 рік, а його наслідки зберігаються донині.

Новий етап фінансових втрат України розпочався після російської агресії. За даними НБУ міжнародні резерви (у млрд дол. США на кінець періоду) знизились з 20,4 млрд. у 2013 р. до 7,5 млрд. у 2014 та 13,3 млрд. у 2015 р. При цьому реальний ВВП знизився на 6,3% у 2014 р. та 9,4% у 2015 р. До цього добавився ще один негативний чинник – розпочалася «коронавірусна агресія». У 2020 році з цієї причини відбувся спад реального ВВП на 4,2% або на 7,1% до рівня 2013 р. (з урахуванням тимчасово втрачених територій).

Найглибше річне падіння економіки за всю історію України відбулося у 2022 році після повномасштабного вторгнення країни-агресори Росії та пов'язані з нею наслідки. У 2022 році реальний ВВП скоротився на 29,1%, валове нагромадження основного капіталу скоротилося на 34,3%. За підсумками 2023 року та 2024 року зростання реального ВВП України у порівнянні з попереднім роком становило, відповідно, 5,3% та 3,6%. Таким чином, дія негативних чинників, що мали цілком об'єктивне походження, суттєво загострили проблему зміцнення стійкості фінансової системи України.

Діагностика режиму соціально-економічного розвитку, встановленого в Україні до повномасштабного вторгнення за 2013-2021 рр. за окремими показниками (табл. 1) показала, що з початку 2000-х років в Україні започаткована орієнтація на «фінансіалізацію» або створення «капіталізму з домінуванням фінансів».

Таблиця 1

Фінансові та економічні показники розвитку України у 2013-2021 рр.

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Експорт товарів і послуг, млрд. дол. США	65,4	47,9	46,0	53,9	59,2	63,6	60,6	68,09
Імпорт товарів і послуг, млрд. дол. США	70,0	49,6	51,5	62,7	70,6	76,1	62,4	72,82
Різниця між експортом та імпортом, млрд. дол.	-4,6	-1,7	-5,5	-8,7	-11,4	-12,5	-1,8	-4,73
Обсяги приватних грошових переказів в Україну, млн. дол.	6489	6959	7535	9264	11111	11921	12121	14019
Міжнародні резерви, млрд дол. США на кінець періоду	7,5	13,3	15,5	18,8	20,8	25,3	29,1	30,9
Валовий зовнішній борг,								
млн. дол. США	126,3	118,7	113,5	116,6	114,7	121,7	122,8	125,7
у % до ВВП	95,8%	131,0%	121,7%	103,9%	87,7%	79,2%	71,5%	95,3%
ВВП у фактичних цінах, млрд. грн.	1586,9	1988,5	2385,4	2983,9	3560,6	3978,4	4445,2	5459,6
Реальний ВВП,								
у % до 2013 р.	93,7%	84,9%	87,4%	89,9%	93,4%	96,9%	92,9%	96,3%

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Валове нагромадження капіталу, у % до ВВП	13,8%	13,7%	15,1%	15,0%	16,3%	15,7%	15,1%	15,2%
Населення,(середньорічне), тис. осіб	44241	42845	42672	42485	42270	42028	41745	96,3%
Зайняте населення тис. осіб	18073	16443	16277	16156	16361	16578	17082	15600
у % до всього населення	40,9%	38,4%	38,1%	38,0%	38,7%	39,4%	40,9%	35,8%
Середньооблікова кількість штатних працівників тис. осіб	8959	8065	7868	7679	7661	7443	7345	7021
у % до всього населення	20,3%	18,8%	18,4%	18,1%	18,1%	17,7%	17,6%	15,1%
Середня заробітна плата, грн.	3480	4195	5183	7104	8865	10497	11597	17453
Середня заробітна плата, дол. США	292,8	192,0	202,8	267,1	325,9	406,1	430,2	641,5

Джерела: статистичні дані НБУ, Мінфіну та Держстату України, опрацьовані авторами

Фінансіалізація – це термін, який часто використовується для опису розвитку фінансового капіталізму в період з 1980 року по теперішній час, коли відношення боргу до власного капіталу збільшувалося, а на фінансові послуги припадала все більша частка національного доходу в порівнянні з іншими секторами [2]. За даними таблиці 1 ознакою цього механізму в Україні є, по-перше, орієнтація на збільшення обсягів експорту та особливо імпорту товарів та послуг, який використовується для отримання спекулятивних надприбутків крупних підприємств та корпорацій-експортерів. В угоду цьому скорочуються обсяги власного виробництва товарів, які можуть випускатися на вітчизняних виробничих потужностях. По-друге, наші «державники» фактично стимулювали експорт робочої сили, який супроводжувався постійним зростанням обсягів приватних грошових переказів в Україну. Наприклад, ці обсяги зросли з 6,5 млрд. дол. у 2014 р. до 14,0 млрд. у 2021 р., тобто більше ніж вдвічі.

Оскільки валютні резерви поглинаються «механізмом фінансіалізації», то валове нагромадження капіталу відбувалося на недопустимо низькому рівні (15-16% від ВВП проти потрібних 20-25%). Негативним наслідком всіх цих процесів була тенденція зменшення робочих місць в Україні та негативні структурні зміни у використанні робочої сили.

Для забезпечення стабільної фінансової безпеки нашої країни необхідно переорієнтувати стратегію соціально-економічного розвитку України у напрямку зменшення негативного впливу фінансіалізації на механізм розвитку реальної економіки та створення ефективних робочих місць з високим рівнем оплати праці у поєднанні з підвищенням соціальної відповідальності бізнес-підприємців.

1. Гетманець О.П. Фінансово-правове регулювання безпеки господарської діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. №89 (2). С.132-142. URL: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.13>

2. Сірант М., Гурковський М., Михаліцька Н., Яцик М., Єсімов С. Economic and legal characteristics of financialization: benefit or harm to the real economy? *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023.Т. 1.(48). Р. 418-426. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5231>.

Мілорадова Н. Е.,
професор кафедри психології, соціології та педагогіки,
доктор психологічних наук, професор
(Харківський національний університет внутрішніх справ)
Тюганова М. С.,
асистент кафедри психології
(Державний університет економіки і технологій)

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ВПЛИВУ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

Початок повномасштабної війни 24 лютого 2022 року виявився надзвичайним стресогенним фактором психологічних змін емоційного стану і психологічного благополуччя цивільного населення. Стресовий стан суспільства був насичений гострими та інтенсивними емоційними переживаннями різної модальності, включаючи тривогу, страх, агресію, гнів, паніку тощо, що потребувало зусиль кожного громадянина на подолання їх деструктивного впливу, використання внутрішніх ресурсів і копінг-стратегій.

Залежно від адаптаційного потенціалу, стратегії подолання можуть бути адаптивні, відносно адаптивні та неадаптивні. Критеріями ефективності подолання, успішності стратегії адаптації переважно вважається знижений рівень невротизації суб'єкта адаптації та суб'єктивне психологічне благополуччя [1]. У роботі з дітьми, які зазнали наслідків воєнної агресії, копінг-стратегії відіграють важливу роль у підтримці їхньої емоційної стабільності та адаптації. Частина таких стратегій базується на прагненні до дії та активному подоланні труднощів. Діти можуть шукати ресурси, що допоможуть їм почуватися у безпеці, вчитися новим навичкам саморегуляції або займатися діяльністю, яка сприяє їхньому емоційному відновленню. Інша група стратегій включає пасивне уникнення стресових факторів, що може проявлятися у фокусуванні на внутрішньому світі, творчості, грі або спробах уникнути нагадувань про травматичний досвід.

Емоційно орієнтовані стратегії допомагають дітям виражати та регулювати власні переживання. Це може бути спілкування з однолітками або дорослими, ведення щоденника, малювання, заняття музикою або релігійні практики, що сприяють заспокоєнню та усвідомленню власних емоцій. Важливим фактором у процесі адаптації є соціальна підтримка з боку батьків, педагогів, психологів і волонтерів. Взаємодія з розуміючими дорослими дозволяє дитині відчувати захищеність та отримувати необхідну допомогу у формуванні конструктивних способів подолання стресу. У будь-якому разі, використання копінг-стратегій свідчить про прагнення дитини знайти шляхи вирішення складних ситуацій і адаптуватися до нових умов життя [2].

Дослідження копінг-стратегій сімей, які вимушено залишили свої домівки через воєнні дії, свідчить про різні підходи до адаптації в складних умовах. Факторний аналіз дозволив виокремити основні стратегії подолання труднощів, до яких вдаються сім'ї з дітьми. Серед них – економія коштів шляхом обмеження витрат на необхідні речі, якісні товари та дозволя, пошук додаткових джерел доходу, включаючи вечірню, понаднормову чи навіть ризиковану роботу, використання фінансових позик, а також звернення за гуманітарною допомогою та радикальне скорочення витрат, зокрема на харчування [3].

Ці стратегії відображають прагнення батьків забезпечити виживання своєї родини, зберегти контроль над ситуацією та знайти шляхи подолання труднощів. Водночас вони впливають на емоційний стан дітей, які можуть відчувати нестабільність, тривожність або страх перед майбутнім. Саме тому важливим аспектом роботи з такими дітьми є застосування ефективних копінг-стратегій, що сприятимуть їхній адаптації, підтримці емоційної рівноваги та збереженню психологічного благополуччя.

Дорослі відіграють критичну роль у становленні копінг-стратегій у дітей. Від їхньої поведінки, стилю спілкування та емоційної реактивності залежить, які механізми подолання стресу сформуються у дитини. Створення емоційно безпечного середовища, навчання навичкам регуляції емоцій та підтримка соціальних контактів є ключовими факторами, що сприяють розвитку адаптивних копінг-стратегій та підвищенню психологічної стійкості в умовах кризових ситуацій.

Життестійкість є важливою характеристикою особистості, яка допомагає долати труднощі та адаптуватися до складних умов. Особливо значущою життестійкою поведінкою стає в умовах екстремального стресу, зокрема під час війни, яка кардинально змінює базове відчуття безпеки дитини. Діти, які зазнали наслідків воєнної агресії, можуть проявляти підвищену тривожність, страхи, панічні атаки; порушення сну, нічні кошмари; емоційні «гойдалки» — від апатії до різких спалахів агресії; труднощі у концентрації

уваги та навчання; соціальне замикання або, навпаки, гіперактивність. У таких умовах розвиток життєстійкості та формування ефективних копінг-стратегій стають ключовими факторами, що допомагають дітям подолати психологічні наслідки війни [1].

У процесі адаптації дітей, які зазнали наслідків воєнної агресії, важливу роль відіграють різні копінг-стратегії, що допомагають їм впоратися зі стресом та переживаннями, виокремлюють чотири основні типи таких стратегій.

Перший тип – стратегії, сфокусовані на оцінці, які передбачають усвідомлення значущості та потенційної загрози ситуації, а також аналіз можливих наслідків. Вони допомагають дитині зрозуміти свої переживання та краще орієнтуватися в складних обставинах.

Другий тип – стратегії, спрямовані на вирішення проблем. Вони включають прийняття рішень і конкретні дії, що дозволяють активно долати труднощі та адаптуватися до нових умов.

Третій тип – соціальна підтримка, яка є ключовим ресурсом для дітей у кризових ситуаціях. Спілкування з близькими, друзями чи спеціалістами допомагає зменшити тривожність, отримати необхідну допомогу та знайти внутрішні ресурси для подолання труднощів.

Четвертий тип – емоційно орієнтовані стратегії, спрямовані на регулювання почуттів, підтримку емоційної рівноваги та психологічної стабільності. Використання творчих методів, релаксаційних технік, ведення щоденника чи інші способи вираження емоцій можуть значно полегшити стан дитини та сприяти її поступовому відновленню.

Таким чином, війна суттєво впливає на психоемоційний стан дітей, змінюючи їхнє базове відчуття безпеки та викликаючи різні негативні реакції, зокрема тривожність, страхи, проблеми зі сном і соціальні труднощі. Важливу роль у процесі їхньої адаптації відіграють копінг-стратегії, які допомагають впоратися зі стресом та складними переживаннями. Використання стратегій, сфокусованих на оцінці, вирішенні проблем, соціальній підтримці та емоційному регулюванні, сприяє поступовому відновленню дітей та їхній адаптації до нових умов. Розуміння цих механізмів дозволяє розробити ефективні методи психологічної підтримки, що допоможуть дітям зберегти емоційне благополуччя навіть у складних життєвих ситуаціях.

1. Мілорадова Н.Е., Невинна В.І. Розвиток життєстійкості особистості в умовах воєнного стану. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України* : матеріали ІІ Всеукраїнського міжвідомчого психологічного форуму (м. Київ 30 травня 2023 року). Київ: ДНДІ МВС України, 2023. С. 140-144.

2. Соколова І.М., Шайхлісламов З.Р., Ладика М.С. Вплив умов бойових дій на психологічний клімат сім'ї. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Том 33 (72). № 5. С. 54-59

3. Лютий В., Дуля А. Сім'ї внутрішньо переміщених осіб з дітьми: потреби та стратегії опанування складними обставинами. *Humanitas*. 2023. № 1. С. 49–58. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.1.7>

НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В СИСТЕМІ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

В умовах збройного конфлікту поліцейські зазнають значного психологічного навантаження. Постійний контакт зі смертю, травмами, насильством, а також відповідальність за життя інших людей створюють високий ризик розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів. Українське законодавство визначає конкретний перелік осіб, до якого відносяться і поліцейські, що зобов'язані надавати допомогу постраждалим, які знаходяться у невідкладному стані, тобто у стані, коли у людини раптово погіршилося фізичне або психічне здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу її життю та здоров'ю або оточуючих людей і виникає внаслідок будь-якої хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин.

Домедичною допомогою, відповідно до положень Закону України «Про екстрену медичну допомогу», є невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування і збереження життя людини в невідкладному стані й мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування і збереження життя людини, яка перебуває в невідкладному стані, та, відповідно до закону, зобов'язані здійснювати такі дії й заходи [6]. Повноваження поліції щодо вжиття заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної та медичної допомоги визначено пунктом 4 ч. 1ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію», а саме як надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я [1, с. 62].

Незважаючи на актуальність проблеми особливо в умовах воєнного стану, нормативно-правова база, що регулює надання домедичної допомоги в своїх чітко прописаних протоколах має одним з пунктів «Заспокоїти особу», проте не містять детальних алгоритмів як це зробити. Проте психологами чітко сформовані ці настанови, як заспокоїти, адже цим є саме первинна психологічна допомога, якій на жаль мало приділяється уваги викладачами з домедичної допомоги при роз'ясненні особливостей роботи з постраждалими на місці подій.

Перша (первинна) психологічна допомога (дала ППД) – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги постраждалій особі, яка може надаватись не лише професійними психологами, а й іншими спеціалістами, які знайомі з правилами її надання [3, с. 22]. Метою даної доповіді є саме висвітлення різних моделей надання ППД для розширення усвідомлення особливостей, як це заспокоїти потерпілу особу при наданні домедичної допомоги.

Модель індивідуального кризового втручання George S. Everli передбачає чіткі етапи ППД: стабілізація (інформування про те що сталося, або уточнення наскільки сама особа усвідомлює що відбувається навколо); визнання події і реакції постраждалого на неї; полегшення розуміння постраждалим як того, що вже відбулося, так і того, що відбувається у теперішньому, нормалізація стану («нормальна реакція в ненормальних обставинах»); поширення ефективних копінг-стратегій (чіткі рекомендації та роз'яснення причинно-наслідкових дій); відновлення незалежного функціонування чи скерування постраждалого з забезпеченням подальшого догляду [5, с. 157].

Raphael вказує, що ППД має містити такі заходи, які можуть бути виконанні під час надання допомоги одній особі в саме конкретній події, а можуть лише певні з них. До цих заходів віднесено: сприяння продовженню надання допомоги (проведення сортування і скерування осіб, які гостро потребують кваліфікованої допомоги, використання для підтримки постраждалих вже створених та ефективно існуючих соціальних мереж); звернення до базових потреб (фізичний захист, досягнення почуття безпеки, задоволення фізіологічних потреб); звернення до психологічних потреб (втішання, емоційна підтримка, надання поведінкової підтримки, забезпечення емоційного вентильовання, поширення конструктивної

поведінки); забезпечення соціальної підтримки (використання екстрених соціальних та суспільних підтримуючих зв'язків, возз'єднання постраждалих з родинами) [4, с.158].

Як показує практика психологів у теперішній військовий час, наведений нижче алгоритм надання ППД гарно зарекомендував себе у кризовій допомозі, тому доречним буде інтегрувати його в систему надання домедичної допомоги [2, с. 291]. Алгоритм надання первинної психологічної допомоги:

- ідентифікувати себе (ім'я, посада), запропонувати допомогу та чітко проговорити свої дії постраждалому, розуміючи, що в цей час особа дезінтегрована (емоційно нестабільна).

- Надати безпечне місце, підтримуючи гідність особи, орієнтуючись на основні вікові, психоемоційні особливості (прикрити, дати одяг, ковдру тощо).

- Повернути до реальності, через використання простих питань, звернення по імені, прохання допомоги в елементарних питаннях (порахувати до 10, назвати літери, що є в імені тощо).

- Забезпечити задоволення базових потреб, при фізичній можливості в умовах надання домедичної допомоги. При цьому важливо постраждалому надавати право вибору, з метою повернення контролю над своїм життям, хвалити та заохочувати самостійність.

- Дати можливість виговоритись, слухати, але намагатись максимально відтворити хронометрах подій, фіксувати ситуації як пережиті.

- Бути поруч стільки треба або скерувати до іншого спеціаліста (мед. працівника, психолога, соціального працівника).

Включення психологічної допомоги в протоколи надання домедичної допомоги має стати обов'язковим компонентом підготовки поліцейських. Інтеграція психологічної допомоги в систему надання домедичної допомоги поліцейським є необхідним кроком для забезпечення їхнього психічного здоров'я в умовах війни. Завдяки своєчасній і якісній психологічній допомозі можна зменшити ризик розвитку посттравматичних стресових розладів та інших психічних проблем, підвищити боєздатність поліцейських та покращити загальну якість їхнього життя.

1. Миронюк С.А. Особливості надання домедичної допомоги працівниками поліції в тактичних умовах. Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (ДДУВС, 27.04.2022) С. 62-63

2. Мітченко К.В. Особливості надання поліцейським первинної психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства. Особистісні та ситуативні детермінанти благополуччя особистості в сучасних умовах життєдіяльності: кол.монографія / К.М. Васюк, Ж.В. Сидоренко, Ю.А. Короцінська та ін.: за заг.ред. В.А. Оверчук. Вінниця, 2023, С. 286-299

3. Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях. Київ: Університетське видавництво «ПУЛЬСАРИ», 2017. 66 с.

4. Перша психологічна допомога в гострих стресових реакціях: навч.-практ. посіб. / за заг. Ред. д-ра юрид. наук, проф. О.А. Моргунов; [О.І. Федоренко та ін.]; МВС України, Харківю нац. ун-т внут. спра. Харків: ХНУВС, 2022. 84 с.

5. Протоколи надання першої психологічної допомоги військовослужбовцям Національної гвардії України в екстремальних умовах діяльності : посібник / О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, І.І. Приходько / За заг. ред. проф. І.І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2018. 40 с.

6. Про екстрену медичну допомогу : закон України від 05.07.2012 № 5081-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17> (дата звернення: 13.11.2018).

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З ОДЕРЖАННЯМ ДОХОДІВ

Однією із актуальних проблем у сфері протидії кримінальним правопорушенням в Україні, пов'язаним з одержанням доходів, є вдосконалення порядку проведення слідчими та прокурорами фінансових розслідувань.

Зокрема, результати оцінювання загроз організованої злочинності та тяжких злочинів відповідно до системи оцінки SOCTA Україна 2022 свідчать, що головною метою і рушійною силою для організованої злочинності є отримання прибутку. Наразі організовані групи і злочинні організації контролюють протиправну діяльність, пов'язану із розкраданням бюджетних коштів, легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, наркозлочинністю, незаконним обігом зброї, нелегальною міграцією, торгівлею людьми тощо. Натомість аналіз, представлений у SOCTA-2021 Європолу, висвітлює ключові характеристики сучасної організованої злочинності, такі як широке використання корупції, проникнення та використання легальних бізнес-структур для всіх видів злочинної діяльності, а також існування паралельної підпільної фінансової системи, яка дозволяє злочинцям переміщати та інвестувати свої багатомільярдні прибутки [1, с. 50–51].

Отже, в умовах російсько-української війни та повоєнного відновлення України завданням для правоохоронних органів нашої держави повинна стати активна участь кожного з них у забезпеченні вилучення незаконних прибутків. Ефективним механізмом протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів, та забезпечення конфіскації злочинних доходів є інструмент фінансових розслідувань.

Відповідно до ст. 216 КПК України, а також відповідних статей КК України всі органи досудового розслідування на сьогодні уповноважені здійснювати досудове розслідування злочинів, пов'язаних з одержанням доходів. Зокрема, Національна поліція, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань відповідальні за розслідування предикатних злочинів та розслідування злочинів щодо відмивання коштів та фінансування тероризму, пов'язаних з предикатними злочинами, що належать до їх компетенції. Також Служба безпеки України є відповідальною за розслідування злочинів щодо фінансування тероризму. Крім того, усі досудові розслідування підлягають контролю Офісу Генерального прокурора та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури [2].

Натомість Порядком організації та забезпечення досудового розслідування злочинів, у результаті вчинення яких одержано майно (доходи), затвердженого наказом Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБ України, ДБР, НАБУ, БЕБ України від 28 жовтня 2024 р. № 254/724/520/401/177/185, визначено поняття «фінансове розслідування» – як сукупність здійснюваних у межах досудового розслідування злочину, у результаті вчинення якого одержано майно (доходи), слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення такого майна, відслідковування його руху, зміни форми, маскування походження, перетворення, визначення вартості, накладення арешту, з метою використання зібраних доказів у порядку, передбаченому КПК України, та застосування конфіскації / спеціальної конфіскації [3].

При проведенні фінансових розслідувань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів, важливу роль відіграють структурні підрозділи правоохоронних органів. Зокрема, у Національній поліції такими є: Головне слідче управління, Департамент стратегічних розслідувань, Департамент кіберполіції, Департамент боротьби з наркозлочинністю, Департамент кримінального аналізу, відповідні підрозділи у міжрегіональних та територіальних управліннях тощо. У системі Служби безпеки України такі функціональні підрозділи: контррозвідки, контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, інформаційно-аналітичний, оперативно-технічний, оперативного документування, слідчий, підрозділи у територіальних управліннях тощо. У структурі Державного бюро розслідувань: Головне слідче управління, Головне оперативне управління, Головне оперативно-технічне управління, відповідні відділи у територіальних управліннях. В організаційній структурі Національного антикорупційного бюро України: Головний підрозділ детективів, Дру-

гий підрозділ детективів, Управління аналітики та обробки інформації, Оперативно-технічне управління, відповідні підрозділи у територіальних управліннях. У структурі Бюро економічної безпеки України: підрозділи детективів, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні та інші підрозділи, відповідні підрозділи у територіальних управліннях.

Відповідно до міжнародних стандартів, усі країни повинні забезпечити, щоб фінансові розслідування стали обов'язковою частиною усіх кримінальних проваджень, необхідно проводити фінансове розслідування не лише щодо основних фігурантів злочинів, але й щодо їх оточення. Здійснення фінансових розслідувань, зокрема, відстеження злочинних активів, їх арешт та конфіскація, дає можливість: позбавлення злочинців доходу від протиправної діяльності та мотивації до вчинення нових злочинів; позбавлення злочинців можливості продовжувати злочинну діяльність (виявлення злочинних схем і зв'язків, ключових фігурантів, позбавлення злочинних груп фінансування). Фінансові розслідування можуть також надати інформацію щодо масштабу та особливостей діяльності організованих злочинних угруповань, їх зв'язків, керівників злочинних організацій та злочинних спільнот, їх ієрархії.

Отже, поняття «фінансові розслідування у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів» підлягає адаптації до національної правової доктрини та практики, з метою забезпечення умов для формування єдиного підходу в практичній діяльності правоохоронної системи.

Відтак, до основних напрямів розв'язання проблем проведення фінансових розслідувань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів, слід віднести:

- 1) формування й впровадження проактивного підходу на основі управління ризиками;
- 2) розмежування повноважень та завдань між суб'єктами проведення фінансових розслідувань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів, удосконалення взаємодії, інформаційного обміну та координації дій між ними, а також з іншими державними органами;
- 3) удосконалення національного законодавства щодо проведення фінансових розслідувань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів, та гармонізація його із законодавством Європейського Союзу;

4) розвиток державно-приватного партнерства з урахуванням пріоритетності інтересів держави в системі забезпечення економічної безпеки;

5) приєднання до міжнародних програм співробітництва, використання міжнародного досвіду щодо проведення фінансових розслідувань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів.

З метою виконання завдань кримінального провадження слідчим у кожному кримінальному провадженні щодо злочинів, у результаті вчинення яких одержано доходи, забезпечується проведення необхідних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення майна (доходів), одержаного злочинним шляхом, відслідковування його руху, зміни форми, походження, перетворення, визначення вартості, накладення арешту, для його конфіскації / спеціальної конфіскації.

Натомість, у 2023 році Генеральна асамблея Інтерполу, що відбулася у Відні, окреслила розробку та впровадження пілотного проєкту Silver Notice and Diffusion через резолюцію GA-2023-91-RES-11. У цій резолюції Експертній робочій групі з пошуку та повернення активів у співпраці з Генеральним секретаріатом Інтерполу було доручено розробити обсяг пілотного проєкту, його формат, умови та заходи безпеки.

Водночас у січні 2025 року Інтерпол опублікував своє перше в історії Срібне повідомлення (Silver Notice) про допомогу у відстеженні та поверненні злочинних активів, боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю та посиленні міжнародної співпраці поліції. Повідомлення, на яке запитала Італія, містить запит на інформацію про активи, які належать високопоставленому члену мафії. Silver Notice є найновішим доповненням до набору кольорових сповіщень та розповсюдження Інтерполу, які дозволяють країнам ділитися попередженнями та запитами на інформацію по всьому світу. Він запускається в рамках пілотної фази, що охоплює 52 країни та території, у тому числі й Україну, і триватиме щонайменше до листопада 2025 року. За допомогою Silver Notices і Diffusions країни-члени можуть запитувати інформацію про активи, пов'язані зі злочинною діяльністю особи, такою як шахрайство, корупція, торгівля наркотиками, екологічні злочини та інші тяжкі злочини. Це має сприяти пошуку, ідентифікації та отриманню інформації про відміті активи, включаючи нерухомість, транспортні засоби, фінансові рахунки та підприємства. Згодом країни зможуть використовувати таку інформацію як основу для взаємодії, зокрема, двосторонні запити про арешт, конфіскацію або повернення активів відповідно до національного законодавства [4].

Отже, позбавлення злочинних мереж незаконних прибутків є одним із найпотужніших способів боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, оскільки значний відсоток злочинних активів залишається неповерненим. Відтак, правоохоронні органи працюють над тим, щоб знищити злочинні мережі, вилучити їх фінансові прибутки та зменшити їхній вплив в усьому світі.

1. Мовчан А. В., Созанський Т. І. Характерні ознаки сучасної організованої злочинності за результатами опитування СОСТА. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. № 1. С. 49–56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-1-7> URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/563>

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Голос України* від 19.05.2012. № 90–91.

3. Про затвердження Порядку організації та забезпечення досудового розслідування злочинів, у результаті вчинення яких одержано майно (доходи): наказ Офісу Генерального прокурора, МВС України, СБ України, ДБР, НАБУ, БЕБ України від 28 жовтня 2024 року № 254/724/520/401/177/185. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v254_905-24#Text

4. ІНТЕРПОЛ публікує перше срібне повідомлення про активи злочинного походження URL: <https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2025/INTERPOL-publishes-first-Silver-Notice-targeting-criminal-assets>

Моравчикова Міхаела,
доктор юридичного факультету
Інституту правових питань релігійної свободи
Трнавського університету, доктор
(Трнава, Словачька Республіка)

ТЕОРІЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ

ThLic. Mgr. Michaela Moravčíková, Th.D.
Faculty of Law, Trnava University, Slovak Republic

JUST WAR THEORY: HISTORY AND CURRENT PERSPECTIVES

Introduction

The prominent Spanish theologians and jurists of the 16th century, collectively known as the Salamanca School, made seminal contributions to the evolution of just war theory, a moral and philosophical framework that seeks to establish the ethical legitimacy and boundaries of engaging in armed conflict. These medieval Spanish scholars, including figures such as Francisco de Vitoria and Francisco Suárez, were instrumental in refining and codifying the principles of just war doctrine, which had been developed over centuries by earlier thinkers. Their rigorous analyses and debates on the appropriate justifications, constraints, and conduct of warfare represented a significant advancement in the understanding and application of just war theory.

Just war theory is a philosophical and ethical concept that addresses questions of the morality of war, its causes and methods of warfare. The concept has evolved over the centuries and has its roots in ancient Rome and early Christianity. Just War Theory seeks to answer the key questions: when is war justified? What are the ethical standards for waging it? And what are the consequences for those who engage in conflict?

A history of just war theories

The history of just war theories dates back to the time when philosophers such as Augustine Aurelius and Thomas Aquinas began to formulate ideas about the moral evaluation of war. Augustine, who lived in the 4th and 5th centuries, argued that war can be just if it is fought to restore peace and justice. Thomas Aquinas, who lived in the 13th century, developed this idea by defining three key criteria for a just war: just cause, legitimate authority, and right intentions.

Throughout the Middle Ages and the modern period, these ideas continued to evolve. Hugo Grotius, known as the father of international law, emphasized the importance of just cause and legitimacy in the context of war in the 17th century. In the 19th century, other theories emerged that emphasized the humanitarian aspects of war, such as the work of Henri Dunant, the founder of the Red Cross.

Criteria for a just war

Just war theory usually includes two basic components: „ius ad bellum» (right to war) and „ius in bello» (right in war).

«Ius ad bellum»

Just cause. The war must have a legitimate cause, such as defense against aggression, protection of the innocent, or restoration of justice.

Legitimate authority. War should be declared by an authority that has legitimate powers, such as a state or international organization.

Rightful intentions. The aims of war should be moral and seek peace and justice.

«Ius in bello»

Proportionality. The force used must be proportionate to achieve legitimate objectives.

Discrimination. Warring parties should distinguish between civilians and combatants and avoid deliberately targeting innocents.

Humanity. Basic humanitarian standards should be respected during conflict, including the protection of prisoners and the wounded.

Current challenges and criticisms

Just war theory faces many challenges today. Globalization, technological advances, and changes in international relations raise new questions about the morality of war. For example, cyber warfare and drone attacks bring complications to traditional notions of just war because of the difficulty of determining legitimate authority and distinguishing between civilians and combatants.

Another criticism is that just war theory can be misused to justify aggressive military action. In many cases, states invoke 'just cause' to legitimise their military interventions, which can lead to ethical dilemmas and violations of international law.

Conclusion

Just war theory remains relevant in today's world where wars and conflicts continue to occur. Although it has evolved over the centuries, its basic principles provide a framework for the moral evaluation of war and its conduct. As conditions and technologies change, this theory needs to be reassessed and adapted to the new challenges that modern warfare presents. It is important that the just war debate continues to evolve and incorporate different perspectives to ensure the protection of human rights and international law in the context of military conflict.

Морозов О. М.,
доктор медичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
почесний академік
Національної академії педагогічних наук України
Морозова Т. Р.,
президент Всеукраїнської асоціації поліграфологів,
доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник

ПСИХОЛОГО-ПСИХІАТРИЧНА КВАЛІФІКАЦІЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Історичний досвід показує, що умовою затримання найвищих воєнних злочинців є зміна політичного режиму. Після ув'язнення видатних воєнних злочинців у мільйонів людей виникає зрозуміле бажання їх неминучого заслуженого покарання. Здійснення бажання світової спільноти покарати злочинців вищої владної ланки тиранічних режимів до сьогодні вважається єдино правильним. Але часи змінюються і з'являються нові можливості.

Світ бачить, що попри всім відомі тяжкі наслідки злочинів тиранів та часто їх особистий не менш тяжкий кінець, кількість бажаючих заволодіти титулами «батька всіх народів», «генія всіх часів», «полководця, царя, імператора» і іншого можновладного сміття не зменшується. Очевидно, що покарання, яким би жорстоким і ганебним воно не було для можновладного злочинця, не несе в собі стримуючого профілактичного впливу на людей, котрі мають нестримне ваблення до тиранії. Окрім того, беззаперечним фактом є те, що більшість злочинних можновладців уникають заслуженого покарання. Це також послаблює внутрішні стримуючі фактори в кандидатів у тиранів. Виникає проблема пошуку нових підходів щодо кваліфікації злочинної діяльності тиранів та її попередження.

У лютому 2000 року було надруковано монографію «Агресивні засуджені»¹, у січні 2025 року вийшла у світ монографія «Політична психіатрія»², у яких проведений психолого-психіатричний аналіз аморальної, девіантної, агресивної, насильницької, кримінальної поведінки, а також вивчалися особливості політичної діяльності та інші цікаві аспекти. Спираючись на наведені дослідження, можна стверджувати, що воєнні злочини можуть здійснюватися тиранами не тільки через наявність продуктивної симптоматики (параноя, марення), а й через наявність дефіцитарних симптомів, зокрема вроджену аморальність, яка є результатом недорозвиненості визначених ділянок кори головного мозку. Нагадаймо, що моральний ателіоз проявляється легким інтелектуальним недорозвиненням, яке часто компенсується примітивною хитрістю (сурогат розуму), аморальністю, підвищеною агресивністю, патологічною брехливістю, підступністю, жорстокістю, відсутністю почуттів сорому, докорів сумління і каяття, домінуванням ідей власної величч та нестримної жагою принижувати людей, насамперед, обдарованих, нездатністю правильно оцінювати навколишнє середовище, людей і події, наявністю «кривої логіки».

Озброївшись такими знаннями, повернемося до важливого питання: карати, лікувати можновладних воєнних злочинців чи запобігати їх появі. Можна констатувати, що на відміну від карального підходу, який вступає в дію вже після здійснення злочинів, психолого-психіатричний підхід надає можливість як лікувати злочинців (на жаль, також постфактум), так і попереджувати появу тиранів, виявляти їх ще на підході до абсолютної влади та своєчасно зупиняти.

Каральний підхід, так склалася світова практика, передбачає затримання і покарання тирана вже після того, як він із звичайного маленького підлого тупого мерзотника, що писав доноси на своїх друзів, перетворився у величного «вождя, генія, полководця и непревзойденного историка», коли його злочини вже відбулися. Після того, як загинули тисячі, сотні тисяч, мільйони та десятки мільйонів людей, зруйновано тисячі населених пунктів, отруєно навколишнє середовище, всюди, де він з'явився, запанував безлад, хвороби, голод і холод. Де-факто, такий підхід є просто нікчемним. Він нічому й нікому нічим не допомагає, нічому не запобігає, а інколи і заохочує кандидатів у тиранів. Такий підхід нагадує звичайну емоційну побутову помсту та бажання «нагріти руки» на майні знищеного тирана та народу, який зробив його богоподібним. Може це і логічно на момент падіння тирана, але недалекоглядно. Тому протягом історії тиранів менше не стає.

Разом з цим каральний підхід має формальне право на життя – де-юре не можна карати будь кого, зокрема тирана, за злочини, які він ще не здійснив, навіть, тоді, коли всі розуміють, що він незворотне здійснить апокаліптичні злочини в майбутньому. Каральний шлях щодо тиранів, котрі здійснили воєнні злочини, заводить до глухого кута. Третя світова війна, яка роздухується сьогодні з того ж самого джерела, що й дві попередні, може призвести до руйнації земної цивілізації як такої. Змінилася руйнівна сила зброї і тому загравання з божевільними воєвничими тиранами недоречне. Психолого-психіатричний підхід відкриває дві продуктивні перспективи.

Перспектива перша. За рішенням суду тиран-злочинець, якій виявляє ознаки розумових проблем, може бути відправленим на примусове лікування до психіатричної лікарні. Такого пацієнта треба інтенсивно лікувати доки його стан не покращиться настільки, що він буде готовим до публічного каяття щодо своїх злочинів. Після повернення до тирана критичного розуміння своїх злочинів його слід повернути до суду для остаточного вирішення його долі. Такий підхід не буде полегшенням для тирана з розумовими проблемами. Навпаки, той буде сприймати ці події як ганебне приниження та скасування можливості його зарахування до мучеників і борців за високі ідеї. Він справедливо переходить з уявно-го ним і його прихильниками розряду вождя-героя до розряду пересічного психічно хворого громадянина. Окрім того, з високою вірогідністю, він випаде з кола вождів і великомучеників, у яких завжди знаходяться прихильники і такі ж затяті агресивні послідовники з розумовими проблемами. Навряд чи «вождь світового пролетаріату» та «батько всіх народів» увійшли би в пантеон величних людей XX століття, якщо би першого лікували від сифілісу мозку, а другого від параної (діагнози академіка В. М. Бехтерева. Першому посмертно, другому при житті).

Перспектива друга. Найбільш ефективно психолого-психіатричний підхід проявиться під час запобіжних заходів щодо вирощування чергового тирана. Такий підхід дозволить ще на початку кар'єри кандидата в тирана виявити його та ізолювати від громадської і політичної діяльності, закрити дорогу до влади та захистити мільйони людей від страждань і смерті.

У сучасному світі на кожну мінімально значущу посаду призначають людей, які пройшли через сито відбору на придатність до конкретної посади. Такі перевірки проходять у кількох напрямках: професійному, на доброчесність, причетність до криміналу, співпрацю з іноземними спецслужбами. Відповідність визначеним фізичним та психолого-психіатричним вимогам (професіограми, психограми). Дивовижним є те, що найвищі державні діячі ніякого відбору не проходять, може за винятком кулуарного визначення політичної лояльності до влади, конкретного можновладця або олігарха. Так на владний Олімп потрапляють хитрі олігофрени. Опинившись за владним кермом, вони винищують конкурентів, насамперед професійних, талановитих, чесних людей (мерітоцид), створюють владну банду (какістократія), а далі у повній красі проявляють в управлінні країною свій психічний дефект. Складається влада божевільних. Божевільні ідеї через несамовиту брехливу пропаганду як інфекція (психічне зараження) охоплюють примітивне населення і тоді остаточно складається імперія дурнів (*imperium stultorum*). Зупиняти скаженого тирана та його збожеволівший народ треба раніше.

Слід урахувати, що в сучасних умовах організація, забезпечення діяльності та неупередженості міжнародного трибуналу на кшталт Нюрнберзького над найвищими можновладцями, які здійснили воєнні злочини, буде вкрай складно. Якщо в першій половині XX століття національні політичні та воєнні еліти, представники спецслужб, члени міжнародних організацій, інші світові діючі особи були, в основному, розумними, чесними, моральними, з ґрунтовною освітою, великим життєвим, професійним і, часто, воєнним досвідом людьми, то в останню чверть XX та першу чверть XXI століть багато що змінилося не на краще. Представники РФ неприховано пишаються тим, що їм вдалося криміналізувати і розкласти морально значну частину можновладців демократичного світу, оточити їх своєю агентурою і місцевими зрадниками, розхитати соціальні системи цивілізованого світу, використовуючи їхні демократичні процедури проти них самих.

Саме через це такі «сильні цього світу» будуть перешкоджати організації та роботі трибуналу над можновладними злочинцями. Якщо вищі воєнні злочинці почнуть давати свідчення, то лаву підсудних доведеться значно подовжувати. На ній опиняться такі «гранди» демократичного світу, що увесь інший світ здригнеться. Це ще один аргумент щодо доцільності запровадження психолого-психіатричного підходу, як засобу попередження тиранії та її наслідків у світі.

Висновки. 1. Жорстке покарання головних звинувачуваних у воєнних злочинах є заслуженою карою але з відтінком емоційної недалекоглядної помсти.

2. Недосконалість міжнародної системи покарання можновладних злочинців дозволяє їм уникати покарання, тому смертна кара не несе в собі суттєвого потенціалу щодо попередження виникнення тиранів і воєнних злочинів.

3. Психолого-психіатричний підхід дає змогу спрямовувати до психіатричної лікарні можновладних злочинців із розумовими проблемами та лікувати їх до готовності публічного каяття у своїх злочинах, а після цього їх повернення до суду.

4. Психолого-психіатричний підхід відкриває нові, доки відсутні, можливості попередження тиранії, злочинних режимів і воєнних злочинів шляхом створення національних і міжнародних психолого-психіатричних комісій для відстеження психічного здоров'я осіб, які рухаються вгору владними сходами.

1. Морозов О.М., Морозова Т.Р. Агресивні засуджені. Київ: МП Леся, 2000. 204 с.

2. Морозов О. М. Політична психіатрія. Київ: Алерта, 2025. 448 с.

ПОЛІЦЕЙСЬКІ У МІЖНАРОДНИХ МІСІЯХ ТА УКРАЇНІ: ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Міжнародна обстановка суттєво ускладнилася останнім часом. За даними Гайдельберзького інституту досліджень міжнародних конфліктів, у 2022 році у світі було зафіксовано 363 конфлікти, з яких 21 – війна. Це підкреслює важливість діяльності міжнародних організацій, таких як ООН, які намагаються зупинити та попередити конфлікти.

Поліцейські, які беруть участь у миротворчих операціях ООН, стикаються з безліччю стрес-факторів. Постійна загроза збройних конфліктів, тероризму, злочинності та природних катастроф ускладнює їхню роботу. Небезпеки від мін-пасток, снайперів та терористичних актів серйозно впливають на їхній психологічний стан. Крім того, особливості організації службової діяльності на міжнародних місіях додають стресу.

Основні стрес-фактори включають кліматичні та географічні умови, особисту безпеку, специфіку службової діяльності, національно-мовні та культурні відмінності, інтимні та побутові умови. Непідготовленість до специфічної діяльності, культурні та мовні відмінності, розлука з родиною та несприятливі побутові умови негативно впливають на психічне здоров'я поліцейських, створюючи важку атмосферу, де психологічний тиск лише зростає.

Фахівці Департаменту операцій на користь миру Секретаріату ООН виділяють універсальні стресогенні фактори для цивільних осіб, військових та поліцейських. Серед них управлінська система, менеджмент, розподіл ресурсів, призначення на посаду, низький рівень задоволеності від роботи, невизначеність посадових обов'язків, брак підтримки, погана комунікація з колегами та несприятливі робочі умови. Невпевненість у майбутньому є потужним джерелом негативного стресу. Існує ризик дострокового припинення мандата місії та її закриття, а процедура продовження терміну відрядження на службу в поліцію ООН є складною та тривалою, вимагаючи узгодження з багатьма інстанціями. Це створює додаткові труднощі для поліцейських, що знаходяться у зоні конфлікту.

Проблеми у комунікації з місцевим населенням також становлять значні виклики для поліцейських ООН. В умовах громадянського конфлікту деякі місцеві громади можуть симпатизувати або виявляти ворожість до представників окремих країн. Наприклад, у місії ООН у Косово ставлення місцевих до поліцейських залежить від того, чи визнала країна походження поліцейського незалежність Косова. Це ускладнює виконання службових обов'язків та вимагає додаткових зусиль у комунікації.

Розлука з родиною та близькими є серйозним джерелом негативного впливу на психологічний стан поліцейських. Хоча сучасні технології допомагають адаптуватися, серйозні проблеми, такі як смерть або хвороба близьких, розлучення чи сімейні фінансові труднощі, потребують їхньої присутності поряд з родиною.

Організація правильного харчування також є важливою проблемою, оскільки відсутність звичних національних страв та необхідність вживати незнайомі місцеві продукти може призвести до шлункових захворювань.

Досвід інших країн, що стикаються з подібними викликами, показує, що міжнародна співпраця та підтримка відіграють ключову роль у подоланні цих проблем. Спираючись на цей досвід, Україна продовжує боротися з наслідками військової агресії та займається відновленням деокупованих територій. Відновлення інфраструктури, забезпечення житлом тих, хто втратив свої домівки, надання медичної та психологічної допомоги постраждалим – все це є пріоритетами як для уряду, так і для міжнародних організацій.

Особлива увага приділяється поліцейським, які працюють на деокупованих територіях. Вони не лише забезпечують правопорядок, але й активно співпрацюють з місцевим населенням для подолання наслідків війни. Це включає надання психологічної підтримки, організацію заходів безпеки, відновлення довіри між громадянами та владою.

Поліцейські, що працюють на деокупованих територіях, стикаються зі значними викликами. Вони не тільки забезпечують правопорядок, але й надають підтримку місцевому населенню, яке постраждало від бойових дій. Це вимагає високого рівня підготовки, емпатії та витривалості. Злагоджена робота

поліцейських допомагає створювати атмосферу стабільності та безпеки, що є надзвичайно важливим для відновлення нормального життя на постраждалих територіях.

Співпраця з місцевим населенням є ключовим елементом успішної роботи поліцейських. Відновлення довіри між громадянами та владою сприяє зміцненню соціальної згуртованості та створенню безпечного середовища. Поліцейські мають активно залучати місцеве населення до процесу відновлення, організовувати громадські заходи та ініціативи, спрямовані на підвищення рівня безпеки та добробуту. Відновлення деокупованих територій також включає забезпечення доступу до освіти, медичних послуг та інших основних послуг.

Поліцейські співпрацюють з місцевими органами влади, міжнародними організаціями та благодійними фондами для забезпечення всебічної підтримки населення. Вони допомагають організовувати навчальні програми, медичні клініки та інші заходи, які сприяють відновленню нормального життя на постраждалих територіях. Україна продовжує працювати над подоланням наслідків воєнної агресії та відновленням деокупованих територій. Це складний і тривалий процес, що вимагає зусиль як з боку уряду, так і з боку міжнародної спільноти.

Міжнародні організації, такі як ООН, Європейський Союз та інші, надають важливу допомогу Україні в цьому складному процесі. Вони забезпечують фінансову підтримку, технічну допомогу та необхідні ресурси для відновлення інфраструктури, медичних закладів та освітніх установ.

Одним з ключових аспектів відновлення є розмінування територій, що були під окупацією. Багато регіонів залишаються засіяними мінними полями та вибухонебезпечними залишками війни, що становить серйозну загрозу для мирного населення. Розмінування є складним та тривалим процесом, який вимагає координації зусиль багатьох організацій та фахівців. Поліцейські, разом з інженерними підрозділами, беруть участь у цій небезпечній роботі, забезпечуючи безпеку для місцевих жителів. Важливою складовою відновлення є також реабілітація постраждалих від воєнних дій. Надаються медичні та психологічні послуги, спрямовані на допомогу як військовим, так і цивільним особам, які пережили травматичні події. Це допомагає їм повернутися до нормального життя, подолати стрес і адаптуватися до нових умов. Реабілітаційні центри та програми підтримки створюються для всебічної допомоги постраждалим.

Освіта та просвіта — ще один важливий аспект відновлення. Зруйновані школи та університети відбудовуються, щоб діти та молодь могли продовжувати своє навчання. Організуються освітні програми, які сприяють підвищенню рівня знань та навичок у різних сферах, що сприяє економічному відновленню та соціальній стабільності на деокупованих територіях.

Відновлення економіки також є пріоритетним завданням для України. Створення нових робочих місць, підтримка малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій — усе це сприяє економічному зростанню та підвищенню добробуту населення. Поліцейські забезпечують безпеку підприємств, контролюють правопорядок та запобігають злочинності, що є важливими умовами для економічного відновлення.

Співпраця між урядом, міжнародними організаціями та місцевими громадами є ключем до успішного відновлення деокупованих територій. Лише злагоджені зусилля всіх сторін можуть забезпечити стабільність, безпеку та процвітання на постраждалих територіях. Відновлення нормального життя на цих територіях — важливий крок до мирного та процвітаючого майбутнього. Спільні зусилля уряду, поліцейських, міжнародних організацій та місцевого населення створюють умови для сталого розвитку та відновлення України.

ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ГЕНОЦИДУ

Відповідно до положень чинної ч. 1 ст. 442 Кримінального кодексу України (далі – КК), геноцидом є діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу [1].

Геноцид містить дві обов'язкові складові – сам фізичний акт у формі перелічених вище дій і мету – знищити певну групу осіб як таку повністю або частково. При чому, часткове знищення – це знищення суттєвої частини захищеної групи, що матиме вплив на групу в цілому.

Об'єктивна сторона даного злочину проявляється в суспільно небезпечному діянні (дії або бездіяльності), спрямованому на повному або частковому знищенні національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої. Національна група (нація) – це стійка спільнота людей, що історично склалася, і має спільну територію, економічні зв'язки, власну мову, відмітні особливості побуту, культури і духовності. Етнічна група (етнос) – це стійка соціальна група людей, що історично склалася, характерними ознаками якої є єдність культури і духовності, особливості побуту та звичаїв. Расова група (раса) – група людства, що історично склалася і об'єднана спільністю фізичних ознак, які генетично наслідуються (колір шкіри, волосся та очей, форма черепа, зріст), обумовлені спільним походженням і початковим розселенням. Релігійна (конфесійна) група – це група людей, для якої спільною є сукупність духовних уявлень про надприродні сили та істоти, яким ця група поклоняється.

Способи діяння чітко перераховані в диспозиції ст. 442 КК:

1) позбавлення життя членів цієї групи, тобто умисне спричинення смерті, що може проявлятися у дії або бездіяльності. Найчастіше умисне вбивство вчиняється шляхом дії, спрямованої на порушення функцій чи анатомічної цілісності життєво важливих органів іншої людини;

2) заподіяння членам групи серйозної шкоди. Відповідно до прим. До ст. 442 КК, серйозна шкода – це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або тілесних ушкоджень середньої тяжкості, вчинення зґвалтування або інших форм сексуального насильства, заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання;

3) створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення – це впровадження ряду таких заходів, наслідком яких є або може стати неминуча загибель людей (заборона займатися діяльністю, що є основним джерелом їх існування, поширення епідемій, економічна блокада групи та позбавлення її реальної можливості забезпечити себе достатнім харчуванням і медичним забезпеченням, заборона існування групи за межами невеликої території резервації, примусове переміщення населення з місця його споконвічного проживання, насильницьке переселення (депортацію) в місцевість, несприятливу для проживання людей);

4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі. Основними формами таких дій можуть бути застосування методів генної інженерії, протиправної примусової стерилізації осіб обох статей у репродуктивному віці, насильницької контрацепції, примушування жінок до вчинення абортів, незаконного позбавлення волі чоловіків групи, створення умов для окремого проживання чоловіків та жінок, заборони шлюбів між членами однієї расової, етнічної чи національної групи;

5) насильницька передача дітей з однієї групи в іншу – це вилучення дітей у батьків, які належать до однієї групи, проти їх волі та передача іншим особам, які не є родичами цих дітей і належать до іншої групи, це передача їх із однієї національної групи в іншу національну, із однієї етнічної – в іншу етнічну, із однієї расової – в іншу расову, із однієї релігійної – в іншу релігійну групу. Метою таких дій, зазвичай, є стирання із пам'яті дитини інформації, що ідентифікує її у власному уявленні як члена певної групи з наступним біологічним розчиненням її нащадків серед представників іншої групи [2, с. 71].

Для кваліфікації геноциду, вчиненого шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, необхідно встановити, що:

- діти належать до конкретної національної, етнічної або релігійної групи (так званої захищеної групи);
- учасники насильницької передачі дітей мали умисел повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи, до якої належать вказані діти;

- насильницька передача дітей з однієї групи в іншу мала місце в контексті явної моделі подібної поведінки, спрямованої проти групи, до якої ці діти належать, або якщо така передача могла спричинити знищення цієї групи сама по собі;

- учасники геноциду насильницьким шляхом передали мінімум одну дитину;
- передача дітей відбулась з однієї групи в іншу;
- діти є неповнолітніми, тобто не досягли віку 18 років, про що знали або повинні були знати виконавці злочину.

Геноцид у формі позбавлення життя члена національної, етнічної, расової чи релігійної групи або заподіяння їм серйозної шкоди є закінченим злочином із моменту настання суспільно небезпечних наслідків. Якщо об'єктивна сторона полягає у створенні для групи життєвих умов, спрямованих на повне або часткове її фізичне знищення, у впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі чи насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу – злочин є закінченим з моменту вчинення діяння, незалежно від настання суспільно небезпечних наслідків. Таким чином, у ч. 1 ст. 442 КК злочин має формально-матеріальний склад.

-
1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
 2. Розвиток галузевого законодавства України: виклики воєнного стану: збірник наукових праць / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Л.В. Красицької. Київ: Алерта, 2024. 146 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В науковій вітчизняній літературі ведуться численні дискусії щодо сутності процесуального керівництва. Деякі науковці вважають, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням виступає формою прокурорського нагляду за досудовим розслідуванням. Таким чином, під час реалізації функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням, прокурор повинен організувати взаємодію зі слідчим, оперативними працівниками та іншими суб'єктами кримінального процесу. Також прокурор повинен забезпечувати швидке, повне та неупереджене досудове розслідування, що в умовах воєнного стану характеризується кількома проблемами та особливостями. Слід зазначити, що прокурор виступає процесуальним керівником, який повинен не лише контролювати законність проведення слідчих (розшукових) дій, але й приймати активну участь у їх організації. Існують випадки коли прокурор проводить їх особисто [1].

В умовах воєнного стану надзвичайно важливе значення має правильна кваліфікація кримінального правопорушення, встановлення всіх обставин вчинення злочину а також дотримання процедури досудового розслідування. Важливим напрямком діяльності прокуратури в умовах воєнного стану є здійснення досудового розслідування за фактами примусової депортації, примусового вигнання цивільного населення для здійснення примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованих територіях, жорстокого поводження з військовополоненими чи цивільним населенням, використання засобів ведення війни, які заборонені міжнародним правом, а також інших порушень законів та звичаїв війни. Після початку повномасштабної агресії з боку РФ проти України у прокурора часто виникають проблеми, пов'язані з неможливістю отримання доказів з тимчасово окупованих територій або територій, де ведуться бойові дії. Ще додатковою проблемою для прокурорів стало неможливість проведення допиту свідків, які знаходяться на окупованих територіях тощо [2].

У 2022 р. Верховна Рада України внесла ряд змін до розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України [3]. Наприклад, через військові дії в певних місцевостях часто відсутня електроенергія та доступ до мережі інтернет. Однак, на підставі діючого законодавства, прокурор не має права відкласти початок досудового розслідування, оскільки певні докази можуть бути втрачені, а особа, яка вчинила кримінальне правопорушення встигне здійснити заходи для приховування слідів злочину тощо. У зв'язку з цим, законодавець передбачив можливість прокурора та слідчого у випадку відсутності технічного доступу до Єдиного реєстру досудових розслідувань оформити рішення щодо початку досудового розслідування через винесення відповідної постанови, а зазначені у цій постанові дані слід внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань якнайшвидше [4]. Велика кількість критики вітчизняних науковців було направлено на положення абз. 3 п. 1 ч. 1 ст. 15 КПК [3], відповідно до якого слідчі (розшукові дії), зокрема, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи, можуть проводитись без залучення понятих (у випадку, якщо залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я), законодавство передбачає в такому випадку безперервну фіксацію слідчої (розшукової дії) доступними технічними засобами.

Треба звернути увагу на розширення повноважень керівника прокуратури в умовах воєнного стану. Наприклад, у випадку, якщо слідчий суддя не може об'єктивно виконати свої повноваження, керівнику прокуратури було надано право вибору запобіжного заходу.

В умовах воєнного стану важливе значення має налагоджена взаємодія прокурора із судом, як на стадії досудового розслідування, так і під час підтримання публічного обвинувачення в суді. Якісно проведене досудове розслідування, під час якого було зібрано весь необхідний масив доказів на підтвердження винуватості особи, а також відсутність процесуальних помилок є запорукою уникнення прокурором проблемних ситуацій під час підтримання публічного обвинувачення в суді. Під час підтримання публічного обвинувачення важливим є те, щоб обвинувачена особа отримала ту міру покарання, яка є пропорційна вчиненому злочину, щоб було враховано всі пом'якшуючі та обтяжуючі обставини. Проте, ще більш важливим є забезпечення того, щоб жоден невинуватий не був засуджений. Для забезпе-

чення цього важливе значення має якісна підготовка прокурора до підтримання публічного обвинувачення та правильна кваліфікація кримінального правопорушення [5].

1. Крапівін Є. Editorial: Покладення функції судового контролю на прокурора: як обґрунтовується «відсутність об'єктивної можливості» його здійснення? URL: <https://justtalk.com.ua/post/editorialpokladennya-funktsii-sudovogo-kontrolyu-na-prokurora-yak-obgruntovuetsya-vidsutnist-obektivnoi-mozhливostijogo-zdijsnennya>.

2. Гловюк І., Тетерятник Г., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Електронне видання. Львів-Одеса, 2022. 80 с.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України, Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

4. Допити в умовах воєнного стану : особливості фіксації інформації та необхідність змін до законодавства. URL: <https://justtalk.com.ua/post/dopiti-v-umovah-voennogo-stanu-osoblivosti-fiksatsii-informatsii-ta-neobhidnist-zmin-do-zakonodavstva>

5. Кісліцина І. О. Актуальні питання діяльності прокуратури в умовах воєнного стану. Актуальні питання юриспруденції. Правова позиція, № 3 (40), 2023. С. 170-175.

ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ НА КІБЕРБЕЗПЕКУ

Сектор фінансових послуг є особливо важливою метою для кібератак та суворо регулюється юрисдикціями по всьому світу. Перебуваючи перед постійними спробами вторгнення та інших атак, організації, що надають фінансові послуги, часто зустрічаються з труднощами при переході від реактивної позиції щодо кібербезпеки до попереджувальної. Захист надзвичайно конфіденційних даних є першочерговим завданням як для бізнесу, так і для дотримання вимог. Але неприпустимо жертвувати продуктивністю мережі задля забезпечення безпеки, оскільки споживачам та компаніям, від онлайн-банкінгу та мобільного банкінгу до високочастотної торгівлі, все частіше потрібний доступ до кожної пропозиції в режимі реального часу. У той же час, щоб залишатися конкурентоспроможними в галузі з багатьма гравцями, організації повинні контролювати витрати та оптимізувати операційну ефективність [1].

Головні проблеми кібербезпеки у сфері фінансових послуг:

1) *скорочення витрат* – фінансові організації постійно перебувають під тиском обмеження та скорочення витрат на обслуговування свого ІТ-середовища. У зв'язку з обмеженням бюджетів на кібербезпеку необхідно використовувати стратегічний підхід до розподілу фінансових та людських ресурсів. Враховуючи той факт, що гроші та час персоналу обмежені, потрібна стратегія, що обмежує межу ризику, а також прийняття компромісних рішень. Ці проблеми посилюються нестачею персоналу в галузі кібербезпеки, що призводить до ускладнення та подорожчання процесу пошуку певних фахівців, а також ставить під сумнів можливість їхнього знаходження;

2) *відстеження* – поверхня атаки постійно зростає, ускладнюючи процес захисту від загроз. Поширення пристроїв Інтернету речей (IoT), впровадження багатохмарних рішень для бізнес-послуг та використання мобільних пристроїв клієнтами та співробітниками призводить до стрімкого зростання кількості векторів атак. У зв'язку з цим компанії, які надають фінансові послуги, змушені впроваджувати все більше спеціалізованих засобів захисту, щоб перекрити прогалини, що виникають внаслідок зростання кількості таких напрямків атак. Створювані внаслідок цього сховища безпеки негативно впливають на відстеження, збільшуючи неефективність роботи та підвищуючи ризик;

3) *операційна ефективність* – дефіцит інтеграції між різними елементами безпеки та фрагментація архітектури збільшують операційну неефективність. За відсутності інтеграції управління багатьма робочими процесами необхідно здійснювати вручну. На додаток до затримки виявлення, запобігання та реагування на загрози архітектурні сховища створюють надмірність, підвищують експлуатаційні витрати та призводять до виникнення потенційних прогалин у системі кібербезпеки організації;

4) *гнучкість* – оскільки організації, що надають фінансові послуги, все частіше використовують хмарні програми та інфраструктуру, архітектура безпеки повинна бути досить гнучкою, щоб забезпечувати високу швидкість, безпеку та сумісність загальнодоступних, приватних та гібридних хмарних служб поряд з одночасним захистом традиційних локальних служб;

5) *звітність про відповідність вимогам* – фінансові послуги є однією з найсуворіших галузей у світі, і всі фінансові дані, особисті та корпоративні, зберігаються в мережі — від кампуса до центру обробки даних, периферії та хмари. Організації повинні демонструвати дотримання кількох норм та стандартів. Вони не повинні залучати працівників, які виконують стратегічні завдання, для підготовки аудиторських звітів вручну [1].

У результаті цифрової трансформації установи тепер використовують все більше нових програм, пристроїв і компонентів інфраструктури, які збільшують площу атак. Усі ці фактори сприяють зростанню ризиків кібербезпеки для фінансових організацій та їхніх клієнтів. Відтак, підвищення кібербезпеки є вагомим складовою для фінансових установ та громадян для захисту своїх інформаційних ресурсів та даних від кібератак. Адже, за прогнозами аналітиків, кіберзагрози фінансового сектора в умовах війни будуть ще більш серйозними і загрожуватимуть стабільності фінансового сектора в цілому [2].

Щоб убезпечити інфраструктуру від хакерів, компаніям варто щороку проходити комплаєнс на відповідність PCI DSS стандарту захисту інформації, замовляти аудит програмного забезпечення за методами проникнення white box, використовувати програмні застосунки, які допускають / відмовляють / шифрують мережевий трафік (firewalls), VPN з обмеженнями по IP-адресах, працювати із загрозами нульового дня, регулярно перевіряти вразливості (AVS-сканування). Від кібератак захищає шифрування

конфіденційних даних, створення безпечного коду, архітектури і аутентифікації та впровадження захисту відповідно до Due diligence Mastercard (багаторівнева перевірка – Forbes) [3].

Загрози, які можуть спричинити великі матеріальні збитки та порушити довіру клієнтів до фінансових інституцій наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Основні кіберзагрози фінансового сектора

<i>Кіберзагрози фінансового сектора</i>	<i>Характеристика загроз</i>
<i>смійшинг</i>	вид фішингу через SMS. Шахраї відправляють жертві SMS-повідомлення, що містить посилання на фішинговий вебсайт і мотивувальне повідомлення увійти на цей сайт.
<i>фішинг</i>	вид шахрайства, метою якого є виманювання в довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів онлайнних аукціонів, сервісів із переказу або обміну валюти, інтернет-магазинів.
<i>кетфішинг</i>	вид шахрайства, коли людина створює вигаданий несправжній акаунт чи сторінку в соціальних мережах або на сайтах знайомств, зазвичай націлюючись на конкретну жертву.
<i>вішинг</i>	телефонне шахрайство, пов'язане з виманюванням реквізитів банківських карток або іншої конфіденційної інформації, примушуваннями до переказу коштів на картку злодіїв.
<i>газлайтинг</i>	форма психологічної маніпуляції, метою якої є змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття навколишньої дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість.
<i>шкідливе програмне забезпечення</i>	програмне забезпечення, яке перешкоджає роботі комп'ютера, збирає конфіденційну інформацію або отримує доступ до комп'ютерних систем. Може проявлятися у вигляді коду, скрипту, активного контенту, і іншого програмного забезпечення.
<i>програми-вимагачі</i>	це тип шкідливої програми, який злочинці встановлюють на комп'ютерах користувачів. Програми, які вимагають викуп, надають злочинцям можливість віддалено заблокувати комп'ютер.
<i>компрометація корпоративної електронної пошти</i>	це схема компрометації корпоративної пошти, за якої шахраї використовують зламаний поштовий акаунт компанії для отримання платежів від клієнтів компанії, водночас вони змінюють платіжні реквізити на свої й отримують усі гроші.
<i>доступ до конфіденційної інформації (внутрішні загрози)</i>	це загрози, які походять від співробітників, підрядників або інших осіб, що мають доступ до внутрішніх систем компанії та корпоративних ресурсів. Інсайтери можуть навмисно або ненавмисно викликати загрози, такі як витік конфіденційної інформації, знищення даних або саботаж.
<i>розвідка сховища</i>	це незахищене хмарне сховище, де можна отримати доступ до даних і використовувати їх.
<i>атаки нульового дня</i>	це спроба встановити на комп'ютер жертви шкідливе програмне забезпечення за допомогою експлуатації існуючої в програмі вразливості нульового дня.
<i>соціальна інженерія</i>	це фіктивні особи та профілі в соціальних мережах, для встановлення фальшивих стосунків зі своїми жертвами, для досягнення своїх цілей — фішингу та встановлення шкідливого ПЗ, щоб саботувати бізнес-зусилля або отримати фінансову вигоду.
<i>витік даних</i>	це несанкціоноване переміщення даних з особистих або робочих пристроїв, яке призводить до крадіжки та несе фінансову шкоду.

Джерело: узагальнено автором за даними [1; 2; 3, 4]

Кіберзлочинці використовують війну для масштабування злочинного бізнесу у спосіб оформлення кредитів на зниклих безвісти військовослужбовців та громадян, що виїхали за кордон, викрадаючи їхні SIM-картки і разом з тим отримуючи доступ до їхніх банківських рахунків та оформлюючи онлайн-кредити на їхнє ім'я [2].

Разом з тим, фінансові установи повинні вдосконалювати свої заходи з кібербезпеки, включаючи методи виявлення кіберзагроз.

Деякі з найбільш ефективних методів виявлення кіберзагроз у фінансовому секторі включають наступні:

1. Моніторинг мережі – системи моніторингу мережі, щоб відстежувати та аналізувати відправлення та отримання даних.
2. Використання аналізу поведінки – використання аналізу поведінки, з метою виявлення незвичайних змін у роботі систем і користувачів.
3. Управління журналами подій – збір та зберігання журналу подій, щоб мати можливість вивчити що сталося, якщо відбулася атака.

4. Здійснення регулярних тестів на проникнення, вони зможуть допомогти виявляти слабкі місця в системі та узгоджувати плани дій на випадок атак.

5. Використання штучного інтелекту [2].

В умовах підвищеного попиту на професіоналів у галузі кібербезпеки продовжує зростати дефіцит кваліфікованих кадрів. Згідно з дослідженням ISC2 Cybersecurity Workforce Study, глобальна нестача кадрів у сфері кібербезпеки становить 3,4 мільйона, при цьому 70% організацій мають незакриті вакансії [5].

Таким чином, фінансове планування витрат на кібербезпеку є інструментом для мінімізації ризиків, пов'язаних із кібератаками. Воно дозволяє бізнесу ефективно розподіляти ресурси, інвестуючи в превентивні заходи та інноваційні технології захисту, такі як збалансований підхід до цих витрат, забезпечення стійкості бізнес-процесів і збереження репутації компанії.

1. Кібербезпека фінансових послуг від Fortinet. URL: <https://wiseit.com.ua/finansy-kiberbezpeka/>

2. Гончаренко, І. (2023). Кіберзагрози фінансового сектора в умовах війни. *Економіка та суспільство*, (50). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2442>

3. Броня фінтеху за сотні тисяч доларів. Під час війни кібератаки на фінансовий бізнес почастишали в рази. Як компанії захищаються від нападів. URL: <https://forbes.ua/money/bronya-fintekhu-za-sotni-tisyachdolariv-pid-chas-viyni-kiberataki-na-finan-soviy-biznes-pochastishali-v-razi-yak-kompanii-zakhishchayutsya-vid-napadiv-04052023-13434>

4. ТОП 10 загроз кібербезпеці бізнесу у 2023 році. URL: <https://www.bdo.ua/uk-ua/insights-2/information-materials/2023/top-10-cybersecurity-threats-to-businesses-in-2023>

5. 2024 ISC2 Cybersecurity Workforce Study. URL: <https://www.isc2.org/Insights/2024/10/ISC2-2024-Cybersecurity-Workforce-Study>.

Немченко О. О.,
аспірант денної форми навчання
(Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»)
Луцький Р. П.,
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
(Університет Короля Данила)

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Підстави та умови обмеження прав та свобод людини і громадянина повинні базуватися на конституційній основі, себто бути конституційними, а також відповідати вимогам міжнародного права. І дійсно, як вірно пише О.С. Лютюк, аналізуючи питання необґрунтованих обмежень, якщо розглядати цю проблематику у широкому змісті, то забезпечення гарантій від необґрунтованого обмеження конституційних прав та свобод людини і громадянина здійснюється на декількох рівнях – міжнародному та національному [4, с. 11]. Так, відповідно до частини другої статті 29 Загальної декларації прав людини, при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [1]. Саме дані вихідні положення стосовно обмеження прав та свобод стали базовими векторами їх конституційного врегулювання на національному рівні. З цього приводу Т. Кірієнко наводить влучне бачення М. Козюбри, відповідно до якого, оскільки основоположні фундаментальні громадянські і політичні права мають своїм призначенням передусім захист сфери свободи людини від надмірного втручання держави, до визначення меж їх обмеження треба підходити особливо виважено, залишаючи якомога менше простору для вільного розсуду держави, її органів та посадових осіб. Саме тому власне правові межі обмеження встановлюються Конституцією і законами [2, с. 120].

Серед положень Основного Закону, значення яких в частині проблеми обмеження прав та свобод важко переоцінити, слід навести статтю 3, згідно з якою людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку визнано найвищою соціальною цінністю. Вказане правило виступає нормативно-юридичним фундаментом гуманістичного спрямування розвитку суспільного і державного життя в Україні [3, с. 19]. Частиною другою статті 3 Конституції проголошено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини визнано головним обов'язком держави.

Базове вихідне положення Конституції України закріплене статтею 8 і стосується того, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційний Суд України з цього приводу вказав, що верховенство права є пануванням права у суспільстві. Даний правовий принцип вимагає від держави його втілення в правотворчій і правозастосовчій діяльності, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями справедливості, свободи, рівності [9].

Не можна обійти стороною норми Основного Закону, які так чи інакше здійснюють свій регулятивний потенціал по відношенню до усієї системи прав та свобод. Так, відповідно до приписів статті 21, усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Більше того, права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. На основі положень статті 22, права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод. Згідно з частиною першою статті 24, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не можна не згадати й конституційні визначення статті 157, відповідно до яких норми Основного Закону не можуть бути змінені, якщо такі зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Наведені положення Конституції України по-суті виступають гарантіями реалізації усіх конституційно закріплених прав та свобод людини і громадянина.

Методологічно важливо наголосити на рішенні Конституційного Суду України, яке присвячене аналізу понять: «скасування конституційних прав», «звуження змісту та обсягу прав і свобод», «обсяг прав людини». Таким чином, скасування конституційних прав і свобод є їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту і обсягу прав і свобод є їх обмеження. Обсяг прав людини виступає їх сутнісною властивістю, вираженою кількісними показниками можливостей людини, що відобра-

жені відповідними правами, які не являються однорідними і загальними. Загальноновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права у жодному разі не може бути порушена [10].

Досліджуючи механізм обмежень прав і свобод О.С. Лотюк вірно зазначає, що останній є можливим лише у виключних випадках, у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством [4, с. 12]. Згідно з частиною першою статті 64 Основного Закону, конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Як бачимо, виключно Конституцією можуть передбачатися випадки обмеження. Аналізуючи вказану норму, Т. Слінько зазначає, що цитовані приписи, лише на перший погляд є категоричним імперативом оскільки в Основному Законі передбачена значна кількість випадків, коли обмеження є допустимим [12]. Проте ми не можемо погодитись з таким твердженням, оскільки якість імперативності наведеного положення не втрачається і цілком очевидно проявляється у відповідності чітким критеріям обмеження прав і свобод.

Частиною другою статті 64 Конституції України передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень; проте у будь-якому разі не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Вказана норма передбачає, що відповідні обмеження можуть мати місце за умови введення воєнного або надзвичайного стану, а також додає в якості критерію темпоральну складову таких обмежень.

Інші ж критерії слід шукати у відповідних статтях Основного Закону. Так, згідно зі статтею 34 Конституції обмеження права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, здійснюється законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Приписами даної статті визначено, що зовнішньою формою обмеження вказаних прав виступає виключно закон; метою обмеження є забезпечення національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку; умовами за яких обмеження є необхідними – це реальна загроза інтересам держави або суспільства, коли іншими засобами неможливо запобігти заворушенням чи злочинам.

Обмеження права на свободу світогляду і віросповідання (стаття 35 Конституції), здійснюється законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. У цьому випадку також формою вираження виступає лише закон, а метою – забезпечення охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення, захист прав і свобод інших людей.

Як бачимо, у випадках визначених Конституцією України, передбачено вихідне і базове положення: обмеження прав та свобод людини і громадянина може здійснюватися лише у формі закону. Таким чином серед джерел обмежень слід назвати власне Конституцію України і відповідні закони України, як то «Про правовий режим воєнного стану» [7], «Про правовий режим надзвичайного стану» [8], тощо.

З точки зору формулювання критеріїв на основі яких мають здійснюватися обмеження прав та свобод людини і громадянина, цікавим є рішення вищого органу конституційної юрисдикції у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу), відповідно до якого обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [11].

Досліджуючи проблему обмеження прав та свобод людини і громадянина, виявляючи критерії притаманні даному правовому явищу, переважна більшість вчених акцентує увагу на необхідності виявлення саме системи принципів встановлення вказаних обмежень. Так, у своєму дисертаційному дослідженні О. Осинська слідом за М. Баглаєм зазначає, що головне питання щодо обмеження конституційних прав полягає в тому, на яких принципах держава може і повинна це робити [6, с. 94]. Слід зауважити, що вітчизняне законодавство не містить системи означених принципів, як наслідок такі спроби здійснюються на доктринальному рівні, що сприяє глибшому пізнанню досліджуваного явища. Поряд із

цим підходи вчених значно різняться між собою. У даному аспекті ми підтримуємо позицію А. Мерник, яка серед принципів обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів, називає: принцип законності, принцип рівності та принцип пропорційності [5, с. 281-322]. Нормативне закріплення системи керівних положень, які стосуються обмеження прав та свобод, є бажаним та необхідним, адже це забезпечить досягнення рівноваги між різними суб'єктами у даній сфері правових зв'язків, стане на заваді надмірного втручання держави у сферу свободи людини.

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Кірієнко Т.П. Принципи обмеження прав і свобод крізь призму забезпечення безпеки людини. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. Серія Право. Випуск 81: частина 1. С. 116-124.
3. Конституція України. Науково-практичний коментар. 2-ге вид. перероб. і допов. Х.: Право. 2011. 1128 с.
4. Лотюк О.С. Конституційні засади обмеження прав та свобод людини і громадянина у повоєнний період. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №2. 2023. С. 9-15
5. Мерник А.М. Обмеження прав людини в умовах особливих правових режимів: загальнотеоретичні аспекти. Дис. д.ю.н. Х., 2023. 408 с.
6. Осинська О.В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти. дис. к.ю.н. К., 2010. 227 с.
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Про правовий режим надзвичайного стану. Закон України від 16.03.2000 р. №1550-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) № 15-рп/2004 від 02.11.2004 р. Урядовий кур'єр від 17.11.2004 р. №219.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) №5-рп/2005 від 22.09.2005 р. Урядовий кур'єр від 05.10.2005 р. № 188.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) №2-рп/2016 від 01.06.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16>
12. Слінько Т.М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини і громадянина. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15153/1/Slinko.pdf>

ПРАВОВІ МОДЕЛІ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ В КРАЇНАХ НАТО

Національні правові моделі військового обов'язку відрізняються за багатьма критеріями. Правова традиція та військова необхідність визначають вибір системи комплектування військовослужбовцями державних військових організацій. З метою більш тонкої адаптації до військових, політичних, економічних і соціальних умов встановлюються призовний вік, підстави відстрочок та звільнень від призову, терміни служби, може проводитися диференційований підхід до різних груп призовників.

Встановлення принципу відбору на військову службу та регулярності проведення призову безпосередньо відображають основні завдання військового обов'язку в їх національній специфіці, тому є виправданим на їх основі класифікувати національні моделі військового обов'язку.

Відповідно, пропонується низка класифікацій правових моделей військового обов'язку. Основна класифікацій правових моделей проводиться за методом відбору при призову на військову службу:

1. Вибіркова модель. Ґрунтується на використанні методів випадкового відбору призовників, що направляються на військову службу з їх загальної маси (наприклад, у Данії). Більш адаптивна до потреб Збройних сил у військовослужбовцях за призовом, дозволяє встановити черговість направлення на військову службу, але залишає певну кількість військово-ненавчених придатних для служби призовників.

2. Загальна модель. Заснована на максимі про обов'язковість проходження служби всіма особами, які підлягають призову (наприклад, в Австрії). Виключає елемент удачі, що призводить до звільнення від служби. Інструментами регулювання відповідності кількості призовників, які направляються на військову службу, потребам збройних сил виступають відстрочення та звільнення від військової служби, поступаючись у цьому сенсі оперативності вибіркової моделі.

Збройні сили та територіальний принцип комплектування, військовий обов'язок у Швейцарії представляє загальну модель за наявності певної національної специфіки.

Спочатку актуальною була лише вищевказана основна класифікація, але у зв'язку з розвитком та ускладненням структури військового обов'язку обґрунтованим є виділення двох додаткових класифікацій проходження обов'язкової військової служби:

1. Регулярна модель, коли обов'язок несення військової служби реалізується улюбий час, а призов проводиться систематично з певною періодичністю (наприклад, Естонія). Для сучасного військового обов'язку була історично першою моделлю.

2. Мобілізаційна модель, що передбачає проходження обов'язкової військової служби у період безпосередньої загрози агресії та у воєнний час, а призов на військову службу здійснюється за необхідності.

У разі військової загрози в основу відбору на військову службу може бути покладено загальний (Польща) та вибіркового принцип (США). Це є розвитком регулярної моделі.

Тенденція відмовитися від призову у мирний час намітилася у другій половині ХХ в., та її пік припав на період 2000 – 2010 років.

Залежно від гендерної власності суб'єктів військового обов'язку виділяється:

1. Традиційна модель. Історично перша у цій класифікації. Жінки повністю або з деякими винятками звільняються від військового обов'язку (наприклад, у Туреччині). З ХХ ст. у випадках військової загрози жінки, які мають відповідну підготовку, можуть залучатися до військового обов'язку.

2. Гендерно-нейтральна модель, в якій військовий обов'язок однаково поширюється на чоловіків і жінок. Термін військової служби за призовом може диференціюватися за статевою ознакою. Є розвитком ідей загальної моделі і відрізняється найширшим охопленням населення військовим обов'язком. Як правило, застосовується за регулярної моделі. Проте саме принцип формальної рівності визначив цю модель з погляду права.

Хоча для низки держав фактичною причиною може бути військова необхідність у більшій кількості призовників. Норвегія і Швеція керувалися саме першим мотивом. Цілком ймовірно, що в даний час склалися умови для ширшого поширення вказаної моделі.

У США Національна комісія з військової та публічної служби (англ. National Commission on Military, National, and Public Service) у 2020 році, рекомендувала розширити на гендерно-нейтральних засадах обов'язок перебувати на військовому обліку та можливість призову.

Запропоновані правові моделі адаптуються до національної правової дійсності держав, результатом чого є особливості правового регулювання військового обов'язку у різних державах.

Не можна абсолютизувати правові моделі, враховуючи розбіжності фактичної реалізації, що мають місце, і ідеальної моделі, яка втілена в праві. В даний час у світі існує кілька правових моделей військового обов'язку, і є тенденції щодо їх перерозподілу серед держав-членів НАТО.

Загальної моделі військового обов'язку в НАТО не має.

Як елемент правового статусу громадянина військовий обов'язок в Україні реалізується у формі регулярної загальної традиційної моделі, заснованої на правовій традиції розуміння військового обов'язку як частини громадянства.

Однак до початку збройної агресії російської федерації щодо України відсоток громадян, які пройшли службу із загальної кількості призовників, невеликий, триває курс на збільшення частки військовослужбовців за контрактом у загальній кількості.

На нашу думку, в середньостроковій перспективі Україна, у контексті вступу в НАТО перейде до мобілізаційної моделі військового обов'язку.

Проте подібні реформи, з погляду на реформування збройних сил бувших країн Варшавського договору, а у даний час країн-членів НАТО, не вдається провести швидко. В Україні за останні 20 років було здійснено низку невдалих спроб.

Дослідження у зазначеній сфері, що проводив Стокгольмський інститут дослідження проблем миру (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) вказують на тенденції регулювання військового обов'язку як елемента правового статусу громадянина в сучасних державах, у тому числі в Україні. З одного боку, здійснюється зменшення обсягу вимог, що становлять військовий обов'язок. З іншого – розширення суб'єктного складу військового обов'язку (скасування деяких підстав звільнення від призову, його поновлення у мирний час та встановлення на гендерно-нейтральній основі).

Обидві зазначені тенденції синтезуються у зближенні методів регулювання та форм реалізації прав і обов'язків особи (наприклад, наявність репутаційного цензу для суб'єкта військового обов'язку, посилення диспозитивності та диференційованості у реалізації військового обов'язку).

1. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 05.03.1992 р. № 2232-XII. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2232-12>

Осадчий М. Л.,
аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом
(Одеський національний економічний університет)

Березорудський А. М.,
викладач кафедри статистики та математичних методів в економіці
(Одеський національний економічний університет)

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ІНВЕСТИЦІЙ У ТРАНСПОРТНУ ІНФРАСТРУКТУРУ НА СОЦІАЛЬНО – ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Інвестиції у транспортну інфраструктуру є одним із найважливіших факторів забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України. Розвиток транспортної мережі безпосередньо впливає на економічну стабільність, доступність ринків, мобільність населення та рівень життя громадян. В умовах глобалізації та зростаючої конкуренції між державами стратегічні інвестиції в інфраструктурні проекти дозволяють створювати нові робочі місця, сприяти інтеграції регіонів у національну та міжнародну економіку, а також забезпечувати рівномірний розвиток територій [1].

Одним із ключових аспектів впливу інвестицій у транспортну інфраструктуру є підвищення економічної активності. Будівництво та модернізація автошляхів, залізниць, портів та аеропортів стимулюють розвиток суміжних галузей, таких як будівництво, виробництво матеріалів, логістика та послуги. Завдяки покращенню транспортних зв'язків підприємства отримують можливість оптимізувати логістичні витрати, розширювати свою діяльність та підвищувати конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках [2]. Це сприяє зростанню валового регіонального продукту, збільшенню доходів місцевих бюджетів та створенню сприятливого інвестиційного клімату.

Окремої уваги заслуговує вплив інвестицій у транспортну інфраструктуру на рівень зайнятості. Реалізація масштабних проектів потребує залучення значної кількості працівників, що сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню доходів населення. Крім того, розбудова інфраструктури стимулює розвиток малого та середнього бізнесу, створюючи нові можливості для підприємництва у сферах торгівлі, сервісного обслуговування та транспорту. Покращення транспортного сполучення зменшує соціальну нерівність між регіонами, оскільки мешканці віддалених територій отримують доступ до нових робочих місць, освітніх та медичних установ, що сприяє підвищенню рівня життя та зменшенню міграційного відтоку населення.

Інвестиції у транспортну інфраструктуру також відіграють важливу роль у забезпеченні енергетичної та екологічної безпеки регіонів. Сучасні транспортні рішення, орієнтовані на використання екологічно чистих технологій, сприяють зниженню рівня викидів парникових газів та зменшенню залежності від викопного палива. Будівництво швидкісних залізничних магістралей та розвиток громадського транспорту дозволяють скоротити використання приватних автомобілів, що позитивно позначається на стані довкілля та здоров'ї населення. Крім того, модернізація транспортних мереж сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів, що є важливим чинником стійкого розвитку регіонів.

Важливим аспектом впливу інвестицій у транспортну інфраструктуру є забезпечення національної безпеки та обороноздатності держави. Розвинена мережа транспортних коридорів дозволяє оперативно переміщувати військові підрозділи, техніку та гуманітарні вантажі, що є критично важливим у разі виникнення загроз. У цьому контексті модернізація автомобільних шляхів та залізниць, розвиток авіаційного та морського транспорту відіграють ключову роль у формуванні стратегії оборони та забезпеченні стабільності у прикордонних регіонах України. Також варто зазначити, що участь у міжнародних інфраструктурних проектах сприяє зміцненню геополітичних позицій держави, інтеграції у світові економічні процеси та підвищенню рівня міжнародної співпраці у сфері безпеки.

Соціально-економічна безпека регіонів також залежить від рівня інвестицій у цифрову інфраструктуру транспорту. Використання сучасних технологій, таких як автоматизовані системи управління рухом, електронні квитки та розумні транспортні мережі, підвищує ефективність перевезень та покращує якість надання послуг. Цифровізація транспортної системи дозволяє зменшити ризики аварій та транспортних заторів, що позитивно впливає на рівень безпеки та комфорту громадян. Крім того, розвиток цифрових сервісів сприяє інтеграції України у міжнародні логістичні мережі, забезпечуючи доступ до передових технологій та покращуючи конкурентоспроможність економіки.

У контексті України особливу увагу слід приділити ролі міжнародної допомоги та співпраці у сфері інвестицій в інфраструктуру. Фінансування з боку міжнародних організацій, таких як Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, а також фондів Європейського Союзу дозволяє реалізовувати масштабні проекти, спрямовані на модернізацію доріг, залізниць та портів. Взаємодія з

іноземними партнерами сприяє впровадженню передових технологій, підвищенню стандартів будівництва та зміцненню інституційної спроможності державних структур, відповідальних за розвиток інфраструктури [3].

Таким чином, інвестиції у транспортну інфраструктуру є потужним інструментом забезпечення соціально-економічної безпеки регіонів України. Вони сприяють економічному зростанню, зниженню рівня безробіття, покращенню якості життя населення, розвитку екологічно чистих транспортних рішень та підвищенню рівня національної безпеки. Ефективна стратегія інвестування у транспортну сферу дозволяє зміцнити позиції України на міжнародній арені, покращити її логістичний потенціал та забезпечити сталий розвиток регіонів у довгостроковій перспективі.

1. Ольвінська Ю. О., Березорудський А. М. Статистичний аналіз інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання в Україні. Ефективна економіка. 2021. № 8.

2. Осадчий М. Л. Пріоритети стратегічного розвитку транспортно-інфраструктурних підприємств. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2024. № 7-8 (320-321). С. 166-174. DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2024-7-8-320-321-166-174>.

3. Осадчий М.Л. Інституційно-економічні механізми розвитку інфраструктури господарювання морських портів України. Ефективна економіка. 2024. №11. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.11.104>.

ВІЙНА І МОРСЬКІ ПОРТИ: ЯК КОНФЛІКТ ВПЛИНУВ НА ЛОГІСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ УКРАЇНИ

Війна в Україні кардинально змінила логістичну карту країни, зокрема суттєво вплинувши на морські порти, які завжди були важливими вузлами для експорту та імпорту. До початку повномасштабного вторгнення рф Україна володіла потужною морською інфраструктурою, що забезпечувала перевезення мільйонів тонн зернових, металу, нафтопродуктів та інших товарів. Однак після лютого 2022 року багато портів були або заблоковані, або пошкоджені, що спричинило масштабні проблеми для національної економіки, міжнародної торгівлі та продовольчої безпеки.

Одним із перших ударів, завданих війною по морській логістиці, стала окупація частини узбережжя та блокада українських портів у Чорному та Азовському морях. Маріупольський та Бердянський порти були фактично виведені з ладу внаслідок бойових дій і подальшого захоплення. Маріуполь, який до війни відігравав важливу роль у транспортуванні металопродукції, був знищений у значній мірі, що унеможливило його використання. Крім того, від початку війни рф встановила морську блокаду Одеського порту та інших причорноморських портів, що фактично паралізувало український експорт зерна та інших товарів [1].

Протягом кількох місяців Україна намагалася знайти альтернативні шляхи для експорту, зокрема через західний сухопутний кордон. Однак залізнична та автомобільна інфраструктура не могла замінити морські перевезення, що призвело до значного накопичення вантажів і втрати прибутків для українських експортерів. Водночас почалася активна робота над тим, щоб залучити міжнародних партнерів до розв'язання проблеми [2]. Це призвело до підписання так званої «зернової угоди» за посередництва ООН і Туреччини, яка дозволила частково відновити експорт зерна через Чорне море.

«Зернова угода», укладена в липні 2022 року між Україною, рф, Туреччиною та ООН, стала критично важливим механізмом для відновлення глобальних ланцюгів постачання продовольства. Основною метою цієї угоди було забезпечення безпечного проходу суден, які перевозять зерно з українських портів, зокрема Одеси, Чорноморська та Південного. Відповідно до домовленостей, судна проходили перевірку в Стамбулі під наглядом представників усіх сторін, що забезпечувало їхню безпеку в умовах військових дій. Угода діяла з певними труднощами, адже рф неодноразово затримувала перевірки суден, а також блокувала нові заявки на вихід кораблів [3].

Однак навіть після початку роботи «зернового коридору» ситуація залишалася складною. Російські атаки на інфраструктуру портів, зокрема в Одесі, Чорноморську та Південному, регулярно ускладнювали роботу судноплавства. Були випадки обстрілів елеваторів, зерносковищ та нафтобаз, що ще більше дестабілізувало українську морську логістику. Більшість страхових компаній почали відмовлятися страхувати судна, які заходили в українські порти, що також ускладнило торгівлю.

Після виходу рф з угоди в липні 2023 року Україна була змушена шукати альтернативні маршрути для експорту. На тлі цих викликів Україна почала шукати нові можливості для логістичних шляхів. Активізувалося використання портів сусідніх країн, зокрема Румунії та Польщі. Констанца, головний румунський порт на Чорному морі, стала важливою альтернативою для українського експорту. Також зросло навантаження на залізничні перевезення через Польщу, що дозволило частково компенсувати втрати морських шляхів. Попри це, витрати на транспортування значно зросли, що вплинуло на кінцеву вартість української продукції на світових ринках.

Крім того, війна стимулювала активний розвиток річкової логістики. Дніпро та Дунай стали важливими альтернативними маршрутами для транспортування вантажів, зокрема зернових. Українські порти на Дунаї, такі як Ізмаїл та Рені, отримали новий імпульс до розвитку, ставши одними з головних точок експорту в умовах війни. Європейські країни також сприяли модернізації цих портів, аби збільшити їхню пропускну спроможність.

Поступово Україна почала впроваджувати нові стратегії для відновлення морської торгівлі. Окрім міжнародних домовленостей, були активізовані роботи з розмінування акваторій, що дозволило відновити судноплавство частково незалежно від рф. У 2023 році Україна змогла створити власний тимчасовий коридор для суден, що дозволило почати вихід українських кораблів із портів під захистом військово-морських сил.

Таким чином, війна завдала значних втрат українським морським портам, суттєво ускладнила експорт та імпорт, але водночас сприяла пошуку нових рішень і логістичних маршрутів. Попри втрати,

Україна поступово адаптується до нових умов, модернізуючи інфраструктуру та розширюючи партнерські відносини з сусідніми країнами. Морська торгівля залишається життєво важливою для економіки країни, і її поступове відновлення є одним із ключових факторів подальшої стабілізації України в умовах війни.

-
1. Кушнір Ю. Б., Блага М. М., Поп М. В., Поп Ю. В. Логістика та міжнародна торгівля України в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2023. №1 (61). С. 23-25.
 2. Осадчий М. Л. Взаємозв'язок інституційно-економічних компонентів з економічними процесами. Причорноморські економічні студії. 2024. №89. С. 210-216. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.89-37>.
 3. Осадчий М. Л. Сучасні інституціональні особливості розвитку водного транспорту України. Економіка та суспільство. 2024. № 67.

НОВІ ВИКЛИКИ ДЛЯ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна значно змінює психологічний ландшафт суспільства, створюючи нові виклики для фахівців у сфері психології. Психологи змушені адаптувати свої методи роботи та створювати нові методи підлаштування їх до умов постійного стресу, втрати, травматичних переживань та невизначеності. В умовах воєнного стану психологи також стикаються з новими викликами, які потребують адаптації підходів до надання допомоги.

Нижче наведено огляд основних аспектів, що характеризують роботу фахівців з психології в кризових воєнних умовах.

Основні виклики для психологів в умовах війни наступні:

- Робота з посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Військові дії спричиняють масове поширення ПТСР серед військових, цивільного населення, волонтерів та навіть дітей. Психологи мають застосовувати методи кризової інтервенції, когнітивно-поведінкової терапії (КПТ), EMDR (десенсибілізація та репроцесуалізація рухами очей) та інші техніки для роботи з травмою. Психологи повинні швидко і ефективно реагувати на зростання кількості пацієнтів, що звертаються за допомогою, адаптуючи традиційні терапевтичні методики до нових реалій.

- Допомога тим, хто пережив втрату. Війна призводить до значних втрат, тому психологам доводиться працювати з людьми, які втратили близьких, дім або звичний спосіб життя. Підтримка сімей загиблих військових та цивільних осіб включає роботу з горем, емоційним вигоранням, депресією та соціальною ізоляцією. Важливо надавати психологічну підтримку в умовах горя та шоку, використовуючи техніки роботи з травмою втрати.

- Робота з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Переселенці часто стикаються з проблемами адаптації, соціальної ізоляції та тривожності. Психологи допомагають опрацьовувати почуття втрати, тривожності, невизначеності та сприяють соціальній інтеграції. Завдання психологів – допомогти їм знайти нові життєві опори, подолати кризу і зменшити рівень стресу.

- Психологічна допомога військовим та їхнім сім'ям. Військовослужбовці стикаються з високими рівнями стресу, моральними дилемами та страхом за майбутнє. Підтримка військових включає роботу з бойовим стресом, реабілітацію після поранень, адаптацію до цивільного життя. Важливо враховувати особливості військової культури та потребу у швидкій стабілізації емоційного стану. Їхні сім'ї також потребують підтримки у подоланні тривоги, занепокоєння в період очікування звістки чи повернення з фронту.

- Робота з дітьми та підлітками. Діти особливо вразливі до наслідків війни. Вони можуть переживати нічні страхи, регрес у розвитку, агресію або апатію. Важливо застосовувати ігрову терапію, арт-терапію та стабілізуючі техніки.

- Психологічна стійкість суспільства. Формування культури психологічної підтримки, навчання навичок стресостійкості, розвиток взаємодопомоги та підтримка на рівні громади є важливими завданнями.

- Попередження емоційного і психологічного вигорання психологів. Велике навантаження та постійний контакт із травмованими людьми можуть призвести до вигорання самих фахівців. Самі психологи також перебувають під сильним стресом. Психологи повинні дбати про власний емоційний стан, отримувати супервізію та використовувати методи саморегуляції. Необхідно розробляти програми підтримки для спеціалістів, включаючи супервізію та емоційне розвантаження. Важливо, щоб психологи знаходили баланс між професійними обов'язками та особистою життєвою енергією.

- Дистанційна психологічна допомога. Через війну зростає потреба в онлайн-консультаціях, телефонній підтримці, кризових чатах. Психологам необхідно адаптувати методи роботи до цифрового формату.

Методи та підходи, які використовують психологи найчастіше в умовах війни- кризове консультування (короткострокова консультація в стані гострого стресу), групова терапія (група підтримки з подібним досвідом), психоедукація (навчання навичкам стресостійкості та адаптації), онлайн – консультування (підтримка в умовах переміщення та нестабільності).

Умови війни потребують адаптації терапевтичних методик та використання інноваційних підходів у ситуації обмеженої мобільності та підвищеної небезпеки традиційні форми терапії можуть бути неефективними або недоступними. Дистанційні консультації, онлайн-терапія та використання мобіль-

них додатків для психологічної підтримки набувають великої актуальності. Фахівцям необхідно інтегрувати новітні технології у свою практику, зберігаючи при цьому якість та конфіденційність надання допомоги.

Актуальним стає конфіденційність та безпека. У кризових умовах, коли інформація може бути стратегічно важливою, дотримання етичних норм стає ще більш актуальним. Фахівці мають ретельно враховувати питання конфіденційності, особливо під час роботи з уразливими групами населення. Також виникають дилеми, пов'язані з безпосередньою безпекою пацієнтів та психологів, що вимагає чіткого дотримання правових норм і стандартів етики. Це стосується як проведення особистих консультацій, так і використання онлайн-платформ, де важливо гарантувати захист особистих даних.

Психологам доводиться оперативно реагувати на зростання запитів на допомогу, часто працюючи в умовах обмежених ресурсів та інфраструктури.

В умовах глобальних криз важливою є співпраця не лише на національному, а й на міжнародному рівні. Обмін досвідом, участь у професійних мережах та конференціях сприяють розробці нових підходів у наданні психологічної допомоги, що базуються на передових дослідженнях та практиці інших країн.

В умовах воєнного стану зростає потреба у комплексній підтримці – від оперативної допомоги на передовій до повоєнної реабілітації цивільних осіб. Психологи тісно співпрацюють із фахівцями суміжних дисциплін (медицина, соціологія, юриспруденція) для розробки інтегрованих програм підтримки та відновлення психічного здоров'я. Це сприяє формуванню нових підходів, які відповідають специфіці бойових дій і їх наслідкам.

Психологи, працюючи в умовах воєнного стану, стикаються з численними викликами, серед яких зростання кількості психотравматичних розладів, потреба в адаптації терапевтичних методик, ризик професійного вигорання та етичні труднощі. Війна змінює підхід до психологічної допомоги, вимагаючи нових методів і стійкості від самих фахівців. Ставить перед психологами нові виклики, які потребують комплексного підходу, професійної підготовки та розвитку ефективних методів допомоги. Для ефективного надання допомоги необхідно інтегрувати інноваційні технології, дотримуватися високих етичних стандартів і активно співпрацювати як на національному, так і на міжнародному рівнях. Психологи відіграють ключову роль у відновленні ментального здоров'я суспільства, допомагаючи людям знайти внутрішні ресурси для подолання кризи.

Для ефективної роботи у такій складній обстановці важлива міждисциплінарна співпраця та створення систем підтримки, що охоплюють як безпосередню психологічну допомогу, так і довготривалу реабілітацію.

Таким чином, нові виклики для психологів у воєнний час стимулюють переосмислення та модернізацію існуючих підходів, спрямованих на забезпечення максимальної підтримки для тих, хто опинився в кризових ситуаціях.

1. ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ТА ПОСТВОЄНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 жовтня 2023 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 316 с.

2. Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді : монографія / НАПН України ; за заг. ред. В. Г. Кременя; [В. Г. Панок, С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський, Л. І. Прохоренко, Н. В. Чепелева, Т. І. Куліш, С. Л. Чуніхіна, І. Г. Губеладзе, І. І. Ткачук, Н. А. Ярмола]. – [Електронне видання]. – Київ, 2024. – 188 с. ISBN 978-617-7118-51-9.

3. Психологічна допомога особистості у воєнний період : матеріали VII Всеукр. психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», м. Умань, 18 квіт. 2024 р. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т соц. та психологічної освіти та [ін.]; [редкол.: С. Ю. Діхтяренко, Л. А. Данилевич, А. В. Шулдик, О. О. Андрусик]. – Умань. – 204 с.

4. Підтримка психологічного здоров'я особистості в умовах війни: матеріали VI Всеукраїнських психологічних читань «Удосконалення професійної майстерності майбутніх психологів», 21 квітня 2023 р. ред. кол. : Андрусик О.О. та ін. Умань. 182 с.

5. «La batalla que no ha librado aún Rusia: la salud mental de sus veteranos de guerra» (El País, 2024), <https://elpais.com/internacional/2024-09-29/la-batalla-que-no-ha-librado-aun-rusia-la-salud-mental-de-sus-veteranos-de-guerra.html>

Осьодло В. І.,
начальник інституту воєнної історії,
доктор психологічних наук, професор
(Національний університет оборони України)

Тютюнник Л. Л.,
старший науковий співробітник
Інституту стратегічних комунікацій,
доктор філософії
(Національний університет оборони України)

ВПЛИВ БОЙОВОГО СТРЕСУ НА КОГНІТИВНІ ЗДІБНОСТІ ВІЙСЬКОВИКІВ

Участь у бойових діях стала суворим випробуванням психічних та психологічних спроможностей людини. Вплив бойового стресу на психіку військовослужбовця здатен спричиняти зміну рис його характеру, а також прояв до цього невластивих акцентуацій; загострювати (у межах норми) особистісні властивості; спричиняти виникнення стрес-асоційованих розладів і ризик проявів суїцидального характеру тощо. Стресори війни можуть зумовлювати когнітивні дисфункції, зокрема, впливати на пам'ять, мислення, уяву, сприйняття, увагу тощо.

У боротьбі з психотравмуючим впливом залежно від сили і терміну дії стресорів у бойовій обстановці у бійця спочатку порушується функціонування інтелектуальної, а потім соціальної й емоційної особистісних складових [1; 2, с. 107–108]. Це, зі свого боку, призводить до часткової або повної втрати військовослужбовцем його функціональних спроможностей і негативно впливає на успішність виконання ним поставлених завдань.

Зазначимо, що під впливом стресу спостерігаються дві основні форми поведінкової активності: пасивна й активна. Активна поведінкова реакція виникає, коли стресогенні обставини підсвідомо сприймається бійцем, як можливі, тобто у його досвіді мали місце аналогічні ситуації, що й зумовило формування програми активної захисної поведінки. Пасивна форма реагування на стрес виникає за умови, коли стресогенна ситуація підсвідомо сприймається, як неможлива, оскільки подібного досвіду у людини раніше не було.

У ході наукових експериментів було встановлено, що у суб'єкта з активною поведінковою реакцією під час короткого переляку, у тій чи іншій мірі, спочатку блокується усвідомлення зовнішніх візуальних образів і звужується їх сприйняття. Пізніше спостерігається зменшення контролю свідомості над правильністю і цінністю тієї візуальної інформації, що поступала. Водночас, досліджуваний краще запам'ятовує і в майбутньому краще відтворює ту інформацію, яка була для нього прецедентною [1].

Досліджувані з пасивною реакцією на стрес зазвичай демонструють зниження контролю за вибірковістю мнестичних асоціацій, зменшення значимості отриманих ними інструкцій та якості спостереження за монотонними подіями. Можуть спостерігатись схильність до відторгнення завдань, що призводять до монотонної діяльності й тенденція до заміни їх нетривіальними діями. У деяких досліджуваних з пасивним типом реагування спостерігається нудота і блювання й при цьому, схильність уникати дій, що вимагають значних вольових зусиль.

Під впливом потужного стресу в бойових умовах може спостерігатись коротка раптова втрата пам'яті. Такі порушення спочатку відносили до медичної сфери, але згодом була висунута гіпотеза «одного каналу». Суть її полягає у тому, що в небезпечній ситуації, продовжуючи свою діяльність, людина настільки фокусується на ній, що виникає перерва в усвідомленні того, що відбувається довкола. Це дозволило науковцям розглядати вищезазначені стани як порушення безпосередньо пам'яті, а не свідомості. Ретроградну та антиретроградну амнезію також відносять до тих же процесів пам'яті, які у звичайних умовах перебувають в латентному стані, але можуть активуватися в умовах небезпеки та бою.

Дослідження інтелектуальної діяльності та пам'яті при довготривалому впливі стресорів, демонструють, що у військовослужбовця згодом можуть виникати складнощі процесів переключення уваги, забудькуватість в процесі монотонної діяльності, погіршення якості виконання складних мнестичних та інтелектуальних завдань, й водночас, покращення виконання відносно простої розумової діяльності. В ході виконання простих мнестичних завдань, поряд зі збільшенням об'єму пам'яті (не дивлячись на погіршення самопочуття), спостерігається збільшення кількості помилкових актуалізацій у вигляді контамінацій та парафазій. Парафазії зазвичай виражаються у заміні певних букв вимови або слів на інші, а також у неправильному їх вживанні у вимові, а контамінації – у виникненні нових слів чи виразів унаслідок поєднання частин двох схожих слів, або у змішуванні двох або кількох подій під час розповіді.

Таким чином, вплив стресорів бойової обстановки на когнітивну сферу військовослужбовця, зокрема на пам'ять, є чинником істотного збільшення помилкових дій у професійній діяльності і деструктом для психічного здоров'я особистості загалом. Підвищення рівня стресостійкості, формування навичок психофізіологічної саморегуляції в складних умовах й спеціальні вправи, що спрямовані на розвиток когнітивної сфери суттєво зніжують виникнення вищезазначених порушень, а також надмірної напруженості, тривожності, перевтоми та інших небажаних психічних станів. Це, зі свого боку, сприятиме адекватному сприйняттю небезпечної ситуації, швидкій адаптації до динамічних змін бойової обстановки, прийняттю ефективних і своєчасних рішень та збереженню функціональних спроможностей військовослужбовця в бойових умовах [2, с. 112].

Розроблення ефективної психотренінгової програми розвитку стресостійкості особистості зі спрямуванням на покращення функціонування когнітивної сфери та впровадження її у систему професійної підготовки військовослужбовців Сил безпеки і оборони України забезпечить збереження їх психічного здоров'я та високий бойовий потенціал української армії.

1. Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту: монографія / В.С. Гічун та ін. Дніпро: Акцент ПП, 2019. 324 с.

2. Тютюнник Л. Л. Бойовий стрес та шляхи подолання його психотравмуючих наслідків // Вісник НУОУ. Київ: НАОУ, 2020. № 2 (55). С. 106 – 115.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧАСНИКАМ БОЙОВИХ ДІЙ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ

Війна в Україні докорінно порушила відчуття безпеки й призвела до стресу, психологічні наслідки якого можуть бути небезпечними для здорового майбутнього як військовослужбовців та правоохоронців, так і цивільного населення. За даними вчених [1, 2], у багатьох комбатантів після першого перебування в зоні бойових дій спостерігаються симптоми депресії, тривоги або гострої реакції на бойовий стрес чи бойової травми, депресивні реакції, генералізований тривожний розлад тощо. Багато з них потребують кваліфікованої допомоги фахівців – психологів, психіатрів, психотерапевтів, оскільки мають більший ризик розвитку ПТСР. Фахівці стверджують, що від 20% до 40% учасників бойових дій потребують належної психологічної допомоги. Симптоми гострої травми виявляють 60-80% бійців, які були очевидцями загибелі побратимів чи мирного населення [3, 4]. Ризик появи симптомів порушення психіки стосується більш молодих бійців, віком 18-24 років, у яких виявлено симптоми депресії або у яких були проблеми з алкоголем. Зазвичай це особи, які перенесли бойову травму, але не зверталися за психологічною допомогою через побоювання зневаги за прояви слабкості, загрозу професійній кар'єрі тощо.

Загалом актуальність дослідження особливостей прояву посттравматичних стресових розладів в учасників бойових дій та обґрунтування напрямів надання їм психологічної допомоги обумовлена серйозними викликами, які виникають у зв'язку з психічними та емоційними наслідками війни. Бійці, які пережили стресові ситуації та травматичні події, часто стикаються з різнобічними труднощами адаптації до повсякденного життя після повернення з бойових дій. ПТСР може суттєво впливати як на психічне, так і фізичне здоров'я учасників бойових дій, на взаємовідносини в сім'ї, у колективах, а також на їх загальний стан [5, 6]. Разом із тим, дослідження в цій сфері є важливими й для розробки ефективних стратегій та інтервенцій, спрямованих на поліпшення їхнього психічного і фізичного станів та повернення до повноцінного життя й гармонійної інтеграції у суспільство.

З метою виявлення особливостей прояву посттравматичних стресових розладів (ПТСР) в учасників бойових дій та обґрунтування напрямів надання їм психологічної допомоги нами було організоване та проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяли участь 100 учасників бойових дій. До вибіркової сукупності увійшли виключно чоловіки у віці від 23 до 54 років, які в різний період приймали участь у бойових діях на території України.

Результати анкетування свідчать про те, що серед опитуваних найвищий рівень вираженості ознак ПТСР виявлено у 66 % учасників бойових дій. У них спостерігається найвища вираженість таких ознак, як головний біль (96,9%), порушення сну (69,7%) та прояви депресії (74,2%). Порушення сну включають труднощі зі здійсненням засинання, переривчастий сон, нічні кошмари та боязнь заснути, пов'язану із страхом повторення минулих подій. Друге місце за поширеністю займає загальна тривожність, проявляючись на фізіологічному рівні (підвищена втомлюваність (62,1%); ломота у спині (54,5%), біль у м'язах (46,9%)), в психічній сфері (постійне занепокоєння і стурбованість (68,2%) тощо. Третє місце за поширеністю займає високий рівень агресії (51,5%) та невмотивованої пильності (43,9%). Ця агресія може виявлятися як фізичний силовий вплив, так і психічна, емоційна й вербальна агресивність.

Аналіз переважаючих типів реакцій (уникнення, фізіологічна збудливість або втручання) в учасників бойових дій за «Шкалою оцінки впливу травматичної події» засвідчив, що домінуючим типом реакції є захисний механізм «уникнення», який виявився у 45% досліджуваних. Учасники бойових дій не бажають «вторгнення» в їх емоційну сферу й самі емоційно не втручаються в ситуації інших. Досліджувані із цим механізмом також відзначаються порушенням пам'яті та концентрації уваги, зростанням агресивності та невмотивованими спалахами гніву, які часто призводять до нападів люті. Вони відчують потребу в ізоляції та відсутності інтересу до колишніх цінностей.

Встановлено, що 56% комбатантів оцінюють свій загальний фізіологічний стан як добрий, 25% – як задовільний, 19% – відчувають себе незадовільно та мають значні проблеми з фізичним здоров'ям. У сфері функціональних показників найвищий відсоток виявлених порушень становлять проблеми зі сном – 41% (погане засинання, нічні кошмари, переривчастий сон, періодичне безсоння).

У показниках роботи пізнавальної сфери найбільше порушень виявилось у сфері уваги: 25% досліджуваних вказали на порушення концентрації, переключення та розподілу уваги. Порушення функціонування мислення зафіксовані у 14% досліджуваних, а порушення функціонування пам'яті виявили у 12%. Найменший відсоток склали порушення у функціонуванні сприймання – 6%.

Звідси результати проведеного дослідження вказують на високий рівень стресових розладів в учасників бойових дій, що вимагає кваліфікованої психологічної допомоги. Оскільки ресурси особистості є потенціалом психологічного здоров'я та благополуччя, відновлення цих ресурсів сприяє швидкому поверненню воїнів до звичайного життя. Тому, спираючись на висновки робіт багатьох вчених та враховуючи показники власних емпіричних досліджень, нами було обґрунтовано технологію психотерапевтичної допомоги для подолання проявів ПТСР в учасників бойових дій, що базується на інтегративному підході. Це поєднання різних методів психотерапії, об'єднаних системоутворюючим елементом – методологічною платформою, та відповідними узагальненими принципами та методами основних напрямів психотерапії.

Мета технології полягає у відновленні внутрішніх і зовнішніх ресурсів в учасників бойових дій із проявами ПТСР. Завдання технології охоплює проведення заходів для зменшення психопатологічних синдромів, підвищення обізнаності щодо впливу екстремального стресу і методів опрацювання травматичного досвіду, оволодіння уміннями та навичками подолання деструктивних наслідків, а також підвищення обізнаності близького оточення.

Основні конструктивні моделі подолання психотравматичної симптоматики мають передбачати: 1) когнітивне подолання – розуміння травми, усвідомлення стратегій подолання та власних можливостей; пошук і оцінка ресурсів, які можуть бути задіяні для подолання психотравматичних симптомів; 2) емоційне подолання – усвідомлення та прийняття власних почуттів і емоцій, дозвіл на їх вираження, оволодіння навичками контролю над динамікою реакцій; переживання страху, тривоги, смутку, вини, безпомічності, гніву тощо; 3) поведінкове подолання – коригування стратегій діяльності, активізація певних форм поведінки, робота з агресією, униканням, дезорганізацією; 4) соціально-психологічне подолання – відновлення міжособистісних відносин.

Технологія відновлення внутрішніх і зовнішніх ресурсів учасників бойових дій зумовлює використання таких психотехнік: 1) техніки реконструкції базових ресурсів людини (способи підвищення базового рівня довіри); 2) техніки управління фізичним «Я» (опанування вправ на стабілізацію та самовідновлення; опанування релаксацийних фізичних вправ; аутогенні тренування, медитації); 3) техніки опрацювання травматичних переживань, що включають різні техніки емоційного реагування; 4) техніки репродукції ресурсних станів і позитивних образів (приємні спогади; згадування ситуацій, де було відчуття впевненості, емоційного підйому); 5) техніки саморегуляції (зниження збудження; дихальні техніки); 6) техніки мобілізації ресурсів (підвищення мотивації; вправи на уяву; дихання; вправи на мисленнєву та сенсорну стимуляцію); 7) техніки роботи із соціальним атомом (мобілізація зовнішніх ресурсів); 8) техніки сугестії (позитивне навіювання, самонавіювання) й ін.

Отже, виявлено, що більшість учасників бойових дій здатна адаптуватися до життя в нових умовах. Проте наслідки війни залишають свій відбиток на всіх. Той, хто брав участь у війні, виходить з неї іншою людиною, і повне позбавлення від ПТСР є неможливим. Цей синдром має тенденцію не тільки не зникати з часом, але й ставати більш вираженим, навіть на фоні загального благополуччя. Покращення стану учасників бойових дій можливе лише за допомогою системи корекційних та реабілітаційних заходів.

Обґрунтовано технологію надання психотерапевтичної допомоги учасникам бойових дій з проявами ПТСР, завдання якої включає проведення заходів для зменшення психопатологічних синдромів, підвищення обізнаності щодо впливу стресу і методів опрацювання травматичного досвіду, оволодіння уміннями та навичками подолання негативних наслідків, а також підвищення обізнаності близького оточення. Систематичний контроль і своєчасна корекція програми психологічної допомоги є необхідними для досягнення ефективних результатів.

1. Jones E. (2006). Historical approaches to post-combat disorders. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B, Biological Sciences*, 361(1468), 533–542. <https://doi.org/10.1098/rstb.2006.1814>
2. Brusher E. A. (2007). Combat and Operational Stress Control. *International Journal of Emergency Mental Health*, 9(2), 111–122.
3. Benner, P., Halpern, J., Gordon, D. R., Popell, C. L., & Kelley, P. W. (2018). Beyond pathologizing harm: Understanding PTSD in the context of war experience. *The Journal of Medical Humanities*, 39(1), 45–72. <https://doi.org/10.1007/s10912-017-9484-y>
4. Cancio, J. M., & Cancio, L. C. (2023). Combat and operational stress control: Application in a burn center. *European Burn Journal*, 5(1), 12–22. <https://doi.org/10.3390/ebj5010002>
5. Zasiakina, L., Duchyminska, T., Bifulco, A., & Bignardi, G. (2024). War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: Moral injury and associated mental health symptoms. *Military Psychology*, 36(5), 555–566. <https://doi.org/10.1080/08995605.2023.2235256>
6. Holovanova, I. A., Okhrimenko, I. M., Sharapova, J.V., Fedyk, A.O., Filippov, M.O., Misheniuk, R.M., & Lyakhova, N.A. (2024). The influence of motor activity on the formation of stress resistance in servicemen while performing special service and combat missions. *World of Medicine and Biology*, 89(3), 39–44. <https://doi.org/10.267224/2079-8334-2024-3-89-39-44>

Павко Я. А.,
старший науковий співробітник відділу
міжнародного права та права Європейського Союзу,
кандидат юридичних наук
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України)

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Збройна агресія рф проти України негативно вплинула на соціально-економічний розвиток нашої держави. В умовах російсько-української війни економічна безпека зазнала значних трансформацій. Воєнні дії погіршили можливості для економічного зростання та посилили залежність національної економіки України від зовнішніх джерел фінансування. Одним із головних завдань для нашої держави є мінімізація ризиків та загроз економічній безпеці та відновлення економічного потенціалу України [1].

Зокрема, у наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» 2013 р. міститься визначення поняття економічної безпеки. Відповідно до нього під економічною безпекою доцільно розуміти стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання. У цьому підзаконному акті виокремлено наступні складові економічної безпеки: виробнича безпека; демографічна безпека; енергетична безпека; зовнішньоекономічна безпека; інвестиційно-інноваційна безпека; макроекономічна безпека; продовольча безпека; соціальна безпека; фінансова безпека [2]. Необхідно зазначити, що економічна безпека — це стан економіки, який забезпечує достатній рівень соціального, політичного, оборонного існування та прогресивного розвитку суб'єкта безпеки, невразливість і незалежність його економічних інтересів стосовно можливих зовнішніх і внутрішніх загроз та впливів [3, с. 105].

Економічну безпеку слід розглядати як складову національної безпеки, оскільки від неї залежить стабільний і динамічний розвиток національної економіки, її ефективність і конкурентоспроможність на внутрішньому та світовому ринках [4, с. 150]. На думку Т. Цвігуна, економічна безпека передбачає спроможність національної економіки забезпечити свій незалежний розвиток, стабільність інститутів громадянського суспільства, достатній оборонний потенціал держави за різних несприятливих умов і подій, а також здатність країни захистити власні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз [4, с. 151].

Зауважимо, що забезпечення економічної безпеки є однією із найважливіших функцій держави згідно зі ст. 17 Конституції України 1996 р. [5].

Крім того, відповідно до п. 4 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» 2018 р. державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, безпеки критичної інфраструктури, кібербезпеки України та на інші її напрями. Зокрема, у даному нормативно-правовому акті відображено взаємозв'язок між національною безпекою та економічною безпекою. Згідно з вищевказаним законом поняття національної безпеки України слід трактувати як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ст. 1). У свою чергу, сталий розвиток національної економіки та інтеграція в європейських економічний простір належать до фундаментальних національних інтересів нашої держави (п.2, 3 ст. 4) [6].

Варто зазначити, що 14 вересня 2020 року Указом Президента України було затверджено Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», яка є основним документом довгострокового планування, що визначає основні напрями державної політики у сфері національної безпеки. Безумовно, вона охоплює питання у сфері економічної безпеки [7].

Зокрема, 11 серпня 2021 року було затверджено Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року, яка має сприяти досягненню цілей і реалізації пріоритетів національних інтересів у сфері забезпечення економічної безпеки (п. 1). Вона спрямована на виконання наступних завдань: створення стійкої, конкурентоспроможної, соціально відповідальної ринкової економіки та умов для випереджаючого розвитку науково-технічного потенціалу країни, сталого нарощування національного багатства та факторів виробництва; досягнення Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722, рівня життя населення та соціально-політичної стабільності, притаманних економічно розвиненим країнам; зайняття Україною у

світовому розподілі праці та міжнародних економічних відносинах місця, яке відповідає її природним, трудовим та інтелектуальним ресурсам, економічному та геополітичному потенціалу; забезпечення гарантованого захисту національної економіки в умовах виникнення або посилення внутрішніх та зовнішніх загроз (п. 26) [8].

Під час збройної агресії РФ проти України економіка нашої держави функціонує у складних умовах. Руїнування інфраструктури та виробничих потужностей, зупинення реалізації інвестиційних проєктів, інфляція, зростання негативного сальдо торгівельного балансу, екологічна катастрофа—усе це наслідки російсько-української війни, які здійснили негативний вплив на економічну безпеку України [9, с. 122].

24 жовтня 2024 року відбулася презентація Міжнародним інститутом свободи Концепції національної економічної безпеки України, яка повинна сприяти економічному зростанню країни на рівні 7% ВВП протягом наступних 20 років. Головний розробник концепції — Я. Романчук — зазначає, що цей документ містить зовсім інший підхід до визначення загроз безпеці та формування економічної політики України. Його особливістю є людиноцентричність [10].

Таким чином, економічна безпека є важливою складовою національної безпеки України, яка відображає здатність держави протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Від її забезпечення залежить економічний та оборонний потенціал держави, а також розвиток національної економіки та інтеграція країни в європейських економічний простір.

1. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. 21.05.2024. URL: <https://niss.gov.ua/publi?atsiyi/analitichni-dopovidi/ekonomichna-bezpeka-ukrayiny-v-umovakh-dovhotryvaloyi-viyny> (дата звернення: 05.02.2025)

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 05.02.2025)

3. Стеценко С. П. Економічна безпека: сутність і структура. Інвестиції: практика та досвід. 2013. №24. С. 104–106.

4. Цвігун Т. В. Економічна безпека в системі національної безпеки України. Економіка та суспільство. 2017. №11. С. 150–156.

5. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.02.2025)

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.02.2025)

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14.09.2020 р. «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> (дата звернення: 08.02.2025)

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n2> (дата звернення: 08.02.2025)

9. Лизун М. В., Озарко К. С. Економічна безпека ЄС та України: нові виклики та загрози. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: економіка. 2023. Випуск 25. С. 117–127.

10. Презентація концепції Національної економічної безпеки України. 24.10.2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3916784-prezentacia-koncepcii-nacionalnoi-ekonomichnoi-bezpeki-ukraini.html> (дата звернення: 08.02.2025)

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ВІЙНИ

Підтримка психосоціального благополуччя людей, захист і поліпшення їхнього психічного здоров'я, стали одним із пріоритетів в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Невтішною є статистика щодо постійного збільшення кількості людей, які потребують обов'язкової психосоціальної підтримки.

У широкому, комплексному розумінні психосоціальна підтримка розглядається як дії спрямовані на задоволення психологічних і соціальних потреб окремих осіб, сімей та спільнот. До неї відносять також дії, націлені на полегшення страждань осіб, які перебувають у важкій життєвій ситуації та спрямовані на відновлення їхнього психосоціального благополуччя. Її суть полягає в тому, щоб розкрити внутрішній потенціал особистості або спільноти, сприяти розвитку механізмів подолання стресу та підвищенню їхньої стресостійкості.

Вчасно та якісно надана психосоціальна підтримка здатна допомогти відновленню після кризової події й сприяє мінімізації ризиків щодо подальших серйозних психологічних проблем. Найчастіше психосоціальної підтримки потребують ті особи, які нездатні самотійно справитися з кризовою подією, її впливом та наслідками.

Однією із найвпливовіших міжнародних організацій, що опікується питаннями психічного здоров'я та психосоціальної підтримки є Міжвідомчий постійний комітет (МПК), створений Генеральною Асамблеєю ООН. Одним із документів який було розроблено МПК є «Керівництві МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації». Цим документом визначається поняття «психосоціальна підтримка» яке трактується як будь-який вид локальної або зовнішньої підтримки, що націлена на захист особистості чи сприяння її психосоціальному благополуччю та/або запобігання чи лікування психічних розладів. Крім того, у цьому документі визначено етичні принципи з надання психосоціальної підтримки: права людини та справедливість; участь громади; принцип «не нашкодь»; використання доступних ресурсів і спроможності; багаторівнева підтримка тощо [1].

Відповідна увага щодо регламентації питання психосоціальної підтримки та допомоги приділяється і в Україні. Одним із нормативних документів, які регулюють зазначене питання, є наказ МОЗ України від 13.12.2023 № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги» [3]. Наказом затверджено «Порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення», перелік психосоціальних послуг з надання психосоціальної допомоги, перелік валідних методів психологічної діагностики та перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю. Затвердженням Порядком визначається механізм надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компонента реабілітації ветеранів війни та інших груп населення, встановлюються вимоги до організації та забезпечення надання психосоціальної допомоги під час чи після надання медичної або реабілітаційної допомоги.

Накопичений досвід свідчать, що участь у заходах психосоціальної підтримки та допомоги дозволяє значно знизити ризик виникнення психічних розладів, таких як ПТСР, депресія, тривожні розлади, та підвищує здатність працівників ефективно функціонувати в умовах стресу. Крім того, особи, які отримують відповідну психосоціальну підтримку, мають вищий рівень загального самопочуття, кращі міжособистісні стосунки і більшу стресостійкість, що позитивно впливає на загальну якість життя.

Психосоціальна підтримка певних груп суспільства, які травмовані війною розглядається як неспеціалізований спосіб допомоги, що відрізняється, зокрема, від медичної або психіатричної допомоги, але включений до послуг гуманітарної підтримки. Вона може бути елементом діяльності соціальних працівників, практичних психологів, медичних працівників тощо [5]. Вона включає індивідуальні та групові форми допомоги, консультаційні послуги, групи підтримки та можливість отримання доступу до відповідних ресурсів і програм, що надаються державними та недержавними установами.

Означимо, хто із фахівців в Україні має право надавати психосоціальну підтримку. У Постанові Кабінету міністрів України від 3 березня 2020 р. № 185 «Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг» чітко окреслено критерії діяльності надавачів соціальних послуг. Одним із голо-

вних критеріїв визначено, що фахівець повинен мати відповідний фаховий рівень, що підтверджується документом про освіту, свідоцтвом про підвищення кваліфікації та/або про проходження атестації відповідно до чинного законодавства. Фаховий рівень соціальних робітників підтверджується документом про освіту або про неформальне професійне навчання [4].

Фахівці, які надають психосоціальну підтримку та допомогу, повинні мати відповідну кваліфікацію та досвід. Надаючи психосоціальну підтримку, фахівець повинен:

- дотримуватися етичних норм при наданні психологічної допомоги та соціальних послуг в Україні;
- керуватися нормативними документами, які регламентують його діяльність та діяльність відповідних органів та служб з урахуванням специфіки кожного окремого завдання, що потребує вирішення;
- чітко розуміти власні функції, завдання та кінцеву мету надання відповідної підтримки та допомоги;
- вміти оцінити психічний стан та визначити потреби для надання необхідних рекомендацій і допомоги;
- бути стресостійким, проявляти гнучкість та адаптивність, які дозволяють швидко підлаштовуватися під індивідуальні потреби сімей та різні обставини;
- вміти підтримувати комунікацію в умовах високого емоційного навантаження, проявляти здатність вислухати та забезпечити емпатійний і безоцінковий підхід;
- володіти знаннями з кризового втручання, навичками роботи з травмою та розумінням специфіки роботи з родинами;
- володіти інформацією та розуміти, які функції та завдання виконують фахівці інших органів та служб;
- володіти інформацією, що стосується питань проведення, відповідними органами та службами, заходів з психосоціальної підтримки;
- координувати власні дії та спрямовувати дії особи, яка потребує психосоціальної підтримки з урахуванням компетенції фахівців органів та служб до завдань яких відносяться питання психосоціальної підтримки;
- вміти працювати у команді з іншими фахівцями для якісного забезпечення комплексної підтримки та допомоги;
- володіти навичками планування довгострокових реабілітаційних заходів, які спрямовані на стабілізацію психологічного стану та адаптацію членів родини до нових життєвих обставин.

Водночас слід акцентувати увагу на тому, що психологічна, медико-психологічна та психіатрична допомога є різними формами надання допомоги людям, що мають психологічні проблеми. Їх відмінності полягають у специфіці видів допомоги та відповідних професійних компетентностях фахівців, що її надають. Також слід зауважити, що надання психосоціальної підтримки та допомоги має здійснюватися кваліфікованими спеціалістами, які володіють навичками кризового консультування та психотерапії. Важливим є залучення спеціалістів, які мають відповідну підготовку. Згідно з нормативно-правовими документами, кваліфікаційні вимоги передбачають наявність вищої освіти з психології або медицини та проходження професійної атестації.

Отже, психосоціальна підтримка направлена на те, щоб розкрити внутрішній потенціал людини, середовища, спільноти в якій ця людина існує, допомогти розвинути механізми подолання стресу, підвищити стійкість до нього. Вчасно та якісно надана психосоціальна підтримка, допоможе швидше відновитись після кризової події та мінімізує ризики виникнення психологічних проблем в подальшому. Особливого значення відповідна діяльність набуває в сучасних реаліях.

1. Керівництво МПК з психічного здоров'я та психосоціальної підтримки в умовах надзвичайної ситуації. Київ. Університетське видавництво «ПУЛЬСАРИ» 2017. 216 с.

2. Офіс першої леді, МОЗ та партнери запускають Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. МОЗ України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/ofis-pershoi-ledi-moz-ta-partneri-zapuskajut-nacionalnu-programu-psichichnogo-zdorov'ja-ta-psihosocialnoi-pidtrimki>.

3. Порядок надання психосоціальної допомоги та психосоціальних послуг щодо питань психічного здоров'я, у тому числі щодо запобігання суїциду і психосоціального компоненту реабілітації ветеранів війни та інших груп населення: Наказ МОЗ України від 13.12.2023 № 2118 «Про організацію надання психосоціальної допомоги». URL: <https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-13122023--2118-pro-organizaciju-nadannja-psihosocialnoi-dopomogi-naselennju>.

4. Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг: Постанова Кабінету міністрів України від 3 березня 2020 р. № 185 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>

5. Череповська Н., Умеренкова Н. Медіапсихологічні ресурси подолання травми війни : практичний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2-ге вид., випр. та доп. 2021. 220 с.

ВОЄННА АГРЕСІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ДЕАКТУАЛІЗАЦІЇ ВІДНОШЕННЯ ДО ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

Відношення до приватної власності слід розглядати як складний і багатогранний феномен, що охоплює різні рівні його осмислення. На мікрорівні акцент робиться на суб'єктивному сприйнятті кожної людини щодо конкретного об'єкта власності. Це сприйняття має суб'єктивну природу, включаючи емоційні переживання, які можуть стосуватися не лише конкретних об'єктів, але й соціальних цінностей та ідеалів, пов'язаних із володінням і привласненням. Таке відношення може бути як конкретним, так і узагальненим. Відношення до приватної власності можна вважати компонентом самосвідомості, що проявляється у соціальних практиках, стаючи одночасно як чинником, так і наслідком міжособистісної взаємодії. Це багатовимірне явище, особливості якого визначаються організацією його елементів і розмаїттям форм вияву.

На макрорівні феномен приватної власності аналізується через призму соціальних, політичних і історичних процесів. Відчуття власності формується під впливом різного рівня узагальнення об'єктів власності, а соціальні інститути та традиції відіграють ключову роль у його підтримці.

Дослідженням різноманітних аспектів феномену почуття власності як психологічної категорії займалась низка зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме: Ш. Летурно, Р. Пайпс, З.Фрейд, Ж. Сімон, Е.Фромм, Л. Виготський, У. Джеймс, Г. Олпорт. Особливої уваги вимагає питання яким чином воєнна агресія як соціально-психологічний чинник призводить до деактуалізації відношення до приватної власності.

Почуття власності не завжди відіграє лише адаптивну роль у житті людини, водночас воно є взаємозалежним із мотивацією на подальше майбутнє що тісно пов'язано з особистістю, її ставленням до життя, до людей, її переконаннями і поглядами. Почуття власності є типом моральних почуттів, в яких виявляється стійке ставлення особистості до соціальної дійсності, інших людей та власного «Я» себе крізь призму ставлення до певного об'єкта власності та до власності взагалом. Дане почуття формується в соціальній взаємодії, спільній діяльності суспільства та у процесі їх взаємодії і є важливим інструментом оцінки дій і поведінки, а також в регулюванні індивідуальних міжособистісних стосунків [1, с.52].

Воєнна агресія є надзвичайно потужним соціально-психологічним явищем, яке суттєво впливає на різні аспекти життя суспільства, зокрема на ставлення до приватної власності. У періоди військових конфліктів змінюється система цінностей, а потреба у фізичній безпеці, виживанні та набуває більшої актуальності, витісняючи прагнення до збереження чи примноження приватної власності.

В умовах воєнної агресії приватна власність може втратити своє значення як джерело стабільності, комфорту та ідентичності. Особистість, яка стикається з насильством, руйнуваннями чи примусовим переміщенням, сприймає матеріальні цінності як тимчасові або другорядні в порівнянні з безпекою і життям. Серед соціально-психологічних механізмів, які впливають на відношення до власності під час війни, виокремлено такі як втрата контролю та пріоритетність виживання. Воєнна агресія часто супроводжується руйнуванням інфраструктури, мародерством або конфіскацією майна. Особистість перестає сприймати приватну власність як захищену чи гарантовану. В умовах війни основними стають базові потреби, такі як їжа, вода, житло і фізична безпека, що знижує емоційну і практичну значущість власності.

Зміна ставлення до приватної власності впливає на суспільну свідомість і соціальні відносини. По-перше, війна стимулює розвиток культури тимчасовості, коли люди не прив'язуються до матеріальних благ і концентруються на адаптації до нових реалій. По-друге, воєнні дії часто сприяють формуванню соціального запиту на перерозподіл ресурсів та справедливості, що може стати підґрунтям для зміни економічних і правових систем після закінчення конфлікту [2, с. 221].

Попри тимчасову деактуалізацію значення приватної власності під час воєнної агресії, після завершення конфлікту ставлення до неї поступово відновлюється. Приватна власність знову стає символом стабільності, соціального статусу та індивідуальної автономії. Водночас поствоєнна відбудова вимагає врахування змін у соціальній психології, які виникли внаслідок війни, зокрема більшої орієнтації на спільне благо. Воєнна агресія є важливим соціально-психологічним чинником, який здатний тимчасово змінити ставлення до приватної власності, зменшивши її значущість у системі цінностей. Утім, ці зміни не є остаточними, а їх наслідки залежать від тривалості конфлікту, масштабів руйнувань та соціальних умов, які виникають у поствоєнний період.

1. Губеладзе І. Соціальна психологія власності : монографія. Київ: Талком, 2021. 406 с.

2. Панов В.В. «Соціально-психологічна характеристика почуття власності як конструкта самосвідомості особистості» наук. журн. Габітус. 2024. № 66. С. 220-224.

ВПЛИВ ВІЙНИ НА РОЗПОДІЛ БАТЬКІВСЬКИХ ОBOB'ЯЗКІВ У СІМ'ЯХ

Період повномасштабного вторгнення приніс із собою численні зміни, вплинувши не лише на наше повсякденне життя, але й на наші цінності та погляди. Цей час поставив перед нами нові виклики, які вимагали від кожного перегляду своїх пріоритетів та цінностей. Соціальні та сімейні зв'язки стали важливішими, ніж будь-коли раніше. Багато сімей були змушені адаптуватися до нових умов та знайти нові способи підтримувати один одного на відстані: переїзд за кордон та служба в ЗСУ стали факторами, що фізично роз'єднали родини. Це призвело до виникнення численних проблем, в тому числі перегляді батьківських обов'язків, що робить цю тему надзвичайно **актуальною** в сучасному контексті. Відповідно, **метою** цієї роботи є дослідження впливу нових умов на соціальні та сімейні зв'язки, а також вивчення тих інноваційних підходів та стратегій, які дозволяють сім'ям підтримувати одне одного навіть за умов відстані або ізоляції один з одним.

Виклад основного змісту. Для початку, слід звернутися до визначень. Батьківські обов'язки – це обов'язки, які законодавство покладає на батьків для виховання та утримання дітей, забезпечення їхньої фізичної, емоційної та соціальної благополуччя [1]. Сімейне право встановлює, що батько та мати мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі [1]. Ці права та обов'язки повинні здійснюватися відповідно до інтересів дитини, з любов'ю, турботою та повагою до її потреб і бажань. У сучасному суспільстві, коли на плечі батьків лягає так багато відповідальності, важливо наголошувати на значимості їхньої ролі та підтримки, яку вони надають своїм дітям. Незалежно від обставин, батьківська любов і турбота є тим незамінним джерелом сили та впевненості, яке допомагає дітям долати всі життєві труднощі [1].

Протягом всієї історії існування українського народу, сім'я завжди мала величезне значення. Як традиційний та основний інститут суспільства, сім'я забезпечувала самозбереження української ідентичності у найскладніші періоди. У часи економічних, соціальних та військових викликів посилюється захисна функція сім'ї: взаємодопомога і підтримка стають ключовими механізмами виживання. Наприклад, під час економічної кризи 1990-х років, коли рівень життя різко знизився, сім'я стала своєрідним амортизатором, що допомагав знімати напругу, спричинену економічними труднощами. З розпадом таких інститутів, як ринок праці та освіта, сім'я забезпечувала підтримку своїм членам. Однак найбільший удар по нашим цінностям завдала агресія російської федерації. У цих екстремальних умовах виконання основних функцій сім'ї стає складним: головним завданням часто стає не народження і виховання наступних поколінь, а елементарне виживання та фізичний захист дітей від небезпеки [5, с. 6-7]. Зазначене можна віднести до простих соціальних механізмів, однак роль батьків у становленні особистості дитини в цілому доволі важко переоцінити: так, яку б глибинно-психоаналітичну концепцію розвитку психічного апарату ми б не взяли (психосексуальна теорія З. Фрейда, концепція кастрацій Ж. Лакана та Ф. Дольто, теорія стадії дзеркала Ж. Лакана, теорія формування об'єкта Д. Віннікотта та М. Кляйн тощо) – всюди підкреслюється особлива роль обох батьків [3].

Складнощі в сім'ї також пов'язані з географічною відстанню між батьками та страхом подолання гендерних стереотипів, які частіше переживають чоловіки. Наприклад, багато матерів з дітьми виїхали з країни, тоді як батьки залишилися в Україні, що створює багато невирішених питань. Психологи зазначають, що подружжя, яке не бачилося особисто більше шести місяців і спілкується виключно через інтернет, може втратити спільні сімейні моменти та спільний контекст життя, що негативно впливає на почуття та взаємні переживання [5]. Інша складність – втрата роботи батьком. У випадку, коли жінка продовжує працювати, відбувається перерозподіл побутових обов'язків між подружжям. Якщо сім'я не була до цього готова, чоловік може відчувати себе неповноцінним, що може призвести до конфліктів і поставити шлюб під загрозу [5, с. 13-14].

У деяких випадках матері перейняли на себе всі домашні обов'язки та виховання дітей, оскільки їхні чоловіки вступили до лав Збройних Сил. Інша ситуація склалася, коли батько загинув на фронті, і мама з дітьми залишилася одна, намагаючись впоратися з втратою та одночасно забезпечувати родину. На жаль, деякі сім'ї розпалися також через розбіжності у поглядах. Наприклад, мати та батько не змогли дійти згоди щодо майбутнього і розлучилися, що призвело до розділу сім'ї. Ці приклади ілюструють,

як війна змусила сім'ї адаптуватися до нових реалій, випробовуючи їхню стійкість і здатність знаходити нові способи виживання та підтримки одне одного.

Крім того, війна зменшила увагу до проблеми насильства в сім'ях. Велика кількість стресу та емоційного тиску, викликаного постійною небезпекою, сприяла прояву прихованої агресії, що призвело до збільшення насильства в родинях [4]. Це може бути не тільки фізичне, а й сексуальне насильство. Зазвичай такі випадки трапляються з незнайомими злочинцями, але все частіше з'являються історії про сексуальне насильство всередині сім'ї, яке не повинно виправдовуватися чи залишатися без покарання через ситуацію в країні.

У зв'язку з цим було створено багато організацій, які борються за права постраждалих та добиваються покарання для злочинців, щоб захистити постраждалих та запобігти повторенню трагедій у майбутньому. Зокрема, такі організації надають і психологічну допомогу. До таких організацій належать «Ла Страда-Україна», «Форпост», «Телефон довіри» та інші. Вони надають консультації, юридичну підтримку та допомагають відновити психологічне здоров'я постраждалих. Такі організації також займаються просвітницькою діяльністю, спрямованою на підвищення обізнаності суспільства про проблему насильства та способи її вирішення [4].

Для того щоб уникнути ситуацій коли подружжя втрачає розуміння один одного, важливо дотримуватися певних рекомендацій для покращення стосунків або звернутися до сімейного психолога. Серед рекомендацій можна виділити спільні заходи, такі як прогулянки, приготування їжі, перегляд фільмів або планування майбутніх подій. Такі моменти підтримують психологічну стійкість та знижують рівень стресу, який неминуче виникає під час війни. Також важливо створити умови для відкритої комунікації, щоб кожен член родини міг висловити свої почуття та думки. Адаптивні стратегії, такі як ведення щоденника або участь у групових обговореннях, допомагають краще зрозуміти потреби один одного та знайти нові способи подолання стресу. Підтримка індивідуальних інтересів і особистісного розвитку підвищує здатність родини адаптуватися, дозволяючи ефективніше реагувати на зовнішні стресові фактори, зумовлені війною [2].

Отже, в результаті наших розвідок можна прийти до таких **висновків**: сімейні зв'язки та підтримка стали критично важливими для виживання та адаптації у нових умовах. Сім'ї, що зберігають єдність та співпрацю, краще справляються з викликами, пов'язаними з війною та іншими кризовими ситуаціями. Війна призводить до численних труднощів, таких як смерть близьких, втрата роботи, вимушений переїзд. Крім того, військова служба створює додатковий стрес і виклики для родин. Через це, батьки вимушено зіткнулися з необхідністю переосмислити свої обов'язки та підходи до виховання дітей, включаючи необхідність забезпечення фізичного, емоційного та соціального благополуччя за умов відстані або розлуки. Тому дотримання певних рекомендацій для покращення стосунків, таких як спільні заходи та відкрита комунікація, сприяє збереженню психологічної стійкості та зниженню рівня стресу у родинях, що допомагає батькам підтримувати здорові стосунки та у злагоді виховувати дітей.

1. Албул І. В. Батьки і діти: законодавче забезпечення прав та обов'язків. 2017. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/7081/1/prava_ditey.pdf (дата звернення: 09.02.2025)

2. Васильєв О. Г. Чинники психологічної стійкості сімейних стосунків під час війни. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/25162> (дата звернення: 09.02.2025).

3. Депутатов В. О. Психоаналітичний підхід до розуміння генези формування тілесного Я. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. №2. С. 19–27. <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.2.3>

4. Ла Страда – Україна. Перелік служб підтримки осіб, які постраждали від сексуального насильства, пов'язаного з війною (очно та онлайн). URL: <https://la-strada.org.ua/posts/perelik-sluzhb-pidtrymky.html>. (дата звернення: 09.02.2025)

5. Слюсар Людмила. Українська сім'я в умовах війни. *Demography and social economy*. 2023. №2 (52). С. 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>.

ПСИХОКОРЕКЦІЙНА РОБОТА ЗІ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ДО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Здобувачам вищої освіти в умовах стрімкого розвитку різноманітних сфер життя, доводиться докласти більше зусиль до самовдосконалення і процесу навчання, чим це було декілька років тому. Відповідно до наявних реалій від здобувачів вимагається долати збільшені навантаження. Особливим ускладненням на сьогоднішній день в Україні є війна, яка сприяє розладам адаптації та зниженню можливості виробити ефективні адаптивні стратегії, які б допомагали справлятися з усіма наявними труднощами, які виникли під час повномасштабного вторгнення. В описаних кризових соціальних і економічних умовах конструктивність і успішність соціально-психологічної адаптації є визначним компонентом, який впливає на подальший розвиток суспільства [1, с. 45].

Адаптивність впливає на здатність особистості успішно реалізуватися і досягнути поставлених цілей незалежно від того, як стрімко змінюються зовнішні умови, та незалежно від їх негативного чи позитивного забарвлення. Наразі Україна знаходиться на етапі переломного моменту, який в результаті сприяє розвитку. І в умовах такої кризи соціально-психологічна адаптація має бути адекватною та успішною, задля тенденції соціального і політичного розвитку в майбутньому. Оскільки молоді люди, які починають свій шлях отримання вищої освіти, ще не є повністю сформованими і зрілими особистостями, тоді на першому плані є завдання створити умови для самореалізації, самоствердження, професійного і особистісного визначення молодих людей.

Адаптація – вміння пристосовуватися до нових навколишніх умов, які потребують оновлення та вдосконалення людини своїх практичних навичок за допомогою яких вона звикла виживати і впорядковувати свої звичні справи [2, с. 168].

До основних сфер адаптації, які присутні в освітньо – навчальному процесі здобувачів відносимо:

- Соціальна сфера, яка включає в себе знайомство і адаптацію до нового соціуму, який функціонує за певними правилами і визначеними цілями;
- Соціально-психологічна сфера характеризується об'єднання зовнішнього (соціального) і внутрішнього (особистісного), тобто здобувачі в нових умовах навчаються застосовувати нові особистісні адаптивні механізми пристосування до нового соціального середовища;
- Навчально -пізнавальна сфера – це основна одиниця, яка характеризує спрямованість діяльності здобувачів в тому чи іншому закладі. Відповідно адаптація тут виступає в ролі механізму, який забезпечує активне та уважне засвоєння нового матеріалу;
- Професійна сфера адаптації у вищих навчальних закладах має на меті дати здобувачам інформацію про обраний напрямок діяльності, щоб вони надалі змогли визначити для себе наскільки вони бачать себе в цьому напрямку і щоб вже на етапі навчання відбувалася адаптація до майбутнього професійного спрямування і його специфіки.

Результати адаптації в будь-якій з цих сфер можуть бути, як позитивними, так і негативними, або ж нейтральними, коли здобувачі уникають наявних можливостей дослідити нові сфери адаптації в своєму житті. Ефективна адаптація можлива за умови високої стійкості, вмотивованості, несуттєвого рівня психологічного напруження і з відчуттям психологічного здоров'я, коли тривожність чи надмірний страх не дестабілізують. Натомість відсутність успішності в адаптації характеризується посиленою тривожністю, наявністю фрустраційних станів, нестійкою увагою, неможливістю працювати в колективі [3, с. 401].

Важливим елементом психокорекційної роботи зі здобувачами, які мають порушення адаптації буде опір на когнітивні, мотиваційні, емоційно – поведінкові компоненти, тому що саме вони зазнають порушення за наявності стресових ситуацій, які особистість не в силах подолати без подальшої шкоди для свого психічного здоров'я. Адаптаційний потенціал розвивається за умови всебічної роботи з особистістю, а саме з її самосприйняттям, прийняттям інших людей, орієнтацією і вмотивованістю на успіх. Також під час психокорекційної роботи доцільно вдосконалювати здатність здобувачів усвідомлювати рівень свого емоційного комфорту або дискомфорту, що дозволить оцінювати свій рівень стресу або задоволення в будь-якій ситуації.

Таким чином баланс внутрішньої і зовнішньої мотивації сприяє можливості успішно проаналізувати ситуацію з точки зору емоційності і прийняти вдале рішення для дій в стресових ситуаціях, які

потребують адаптаційної мобільності людини. Чим краще особистість знає себе і власні внутрішні установки та вміє аналізувати і приймати зовнішні незалежні від неї обставини, тим вищий рівень її адаптивності.

-
1. Будзяк О.С., Будзяк В.М. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації. Одеса. 2022. 45 с.
 2. Шпортун О., Редька І. Емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації молоді у період військових дій в Україні. *Psychology Travelogs*. Вінниця. №2. 2023. 168 с.
 3. Березяк К.М. Психологічні особливості адаптації студентів до навчання в умовах війни. *Науковий журнал «Перспективи та інновації науки»*. Київ. 2022. 401-406 с.

Пасько Д. С.,
здобувач ступеня вищої освіти магістр
(Національна академія внутрішніх справ)
ORCID ID: 0009-0000-3266-9591

Веденяпіна М. М.,
доцент кафедри
оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки,
кандидат юридичних наук
(Національна академія внутрішніх справ)
ORCID ID: 0000-0002-3148-4744

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ

Сфера надання фінансових послуг в Україні на теперішній час має стрімкий розвиток. Не дивлячись на ситуацію з війною, яка склалася, кількість споживачів, товарів що пропонує ринок, можливості для інтеграції на міжнародний рівень ростуть. Саме в зв'язку з таким стрімким розвитком ця тематика і набуває актуальності як ніколи.

Споживач фінансових послуг – це фізична особа, що планує, або вже уклала договір з фінансовою установою про надання послуг.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», фінансовою установою є юридична особа, що відповідно до чинного законодавства надає фінансові послуги та віднесена до спеціального державного реєстру. Але відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» попередній закон визнано недійсним, але новим нормативно-правовим актом хоч і розширена кількість введених дефініцій, деякі такі як наприклад фінансова установа, були пропущені.

Також питання в сфері надання фінансових послуг регулюються Постановою Правління Національного Банку України. А також в процесі змін в законодавстві України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг». Насамперед новий закон передбачає зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, адже до внесення відповідних змін жодної відповідальності за протиправні дії в сфері надання фінансових послуг не було. Таким чином після опрацювання нормативно-правового забезпечення діяльності в сфері надання фінансових послуг одразу можна помітити як плюси в змінах так і недоліки. Перевагою в даному випадку буде розширення

правового регулювання всіх пов'язаних сфер діяльності, та відокремлення їх від сфери надання фінансових послуг як самостійної сфери діяльності. Але в процесі внесення змін до чинного законодавства деякі деталі, такі як пропущені дефініції, було пропущено, що в свою чергу розв'язує руки правопорушникам, та ускладнює процес захисту прав споживачів.

Основними критеріями порушення прав споживачів є:

1) Вимога, від сторони що надає фінансові послуги, про сплату боргу іншої особи, у випадку якщо це не передбачено законом, особа споживач не є поручителем, спадкоємцем або ж представником іншої особи;

2) Тиск або погрози з боку сторони надання фінансових послуг (в даному випадку, дії сторони надання фінансових послуг можна розглядати як примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань, що передбачено статтею 355 Кримінального кодексу України.)

3) Відмова, або порушення строків та обсягів виплат страхових випадків

4) Нарахування відсотків у випадку закінчення строку кредитування Для вирішення питань у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг на базі Національного банку України було створено Управління захисту прав споживачів фінансових послуг.

Відповідно до офіційного веб-порталу Національного банку України, Управління захисту прав споживачів фінансових послуг має наступні функції: 1) Розроблення та вдосконалення нормативно-правової бази в сфері захисту прав споживачів.

2) Здійснює нагляд за додержанням надавачами фінансових та супровідних послуг чинного законодавства України, їх прямих прав та обов'язків.

3) Розглядати звернення громадян, аналізувати їх та надавати відповіді на звернення, виносити рішення після розгляду звернення в межах своєї компетенції.

Проаналізувавши надану інформацію для громадськості з офіційного веб-порталу Національного банку України, можна звернути увагу на іншу актуальну проблему комунікації. Нажаль немає жодної інформації про врегулювання взаємодії Управління захисту прав споживачів фінансових послуг з іншими органами державної влади. Врегулювання на нормативно-правовому рівні взаємодії Національного банку України з іншими органами державної влади розширить повноваження та можливості як самого Національного банку України, так і органів державної влади, що в свою чергу зробить свій внесок у спрощення процесу захисту не лише прав споживачів фінансових послуг, а й прав сторони надання фінансових послуг. Передусім законодавство України ставить акцент за вирішенні проблемних питань пов'язаних з захистом прав споживачів фінансових послуг. Для держави необхідно розширити також і законодавство пов'язане з захистом прав сторони надання фінансових послуг.

Інший недолік в сфері захисту прав споживачів фінансових послуг є дещо вузьке охоплення профілю в сфері надання фінансових послуг. Діяльність надання фінансових послуг може бути пов'язане і з іншими сферами діяльності. Наприклад зв'язок між наданням фінансових послуг та правом інтелектуальної власності. У разі виникнення проблем в цій сфері, справи що підлягають розгляду в суді, зазвичай не мають кінцевого рішення. Все зупиняється на етапі оцінки ситуації, і в зв'язку недостатнього нормативно-правового регулювання справи пов'язані одразу з цими двома сферами, розгляд справи буде просто затягнуто без кінцевого вирішення.

Окрім вище вказаних проблем на теперішній час є проблематика яка сидить в самих людях. Неуважність при укладанні договору. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, окрім своїх прямих обов'язків також регулює питання захисту прав споживачів фінансових послуг. А саме за рахунок контролю за надавачами фінансових послуг та недопущення випадків шахрайства. Деякі шахраї залишаються безкарними за рахунок розумно укладеного договору. На українському телебаченні існує програма «Аферисти в сітях», в процесі зйомок вони відкривають громадськості очі на найбільш популярні схеми шахраїв для заволодіння майном або коштами. Серед випусків був один цікавий коли установа, що надає фінансові послуги, в договорі серед всіх пунктів вказує що установа надає лише інформаційні послуги по фінансовим, хоча самі працівники установи вказують на надання фінансових послуг. Небезпека в даному випадку полягає в масовості випадків коли громадяни України страждають від їх дій, а також у безкарності таких установ, через розумно складений договір. Сторона держави робить все можливе для боротьби з такими випадками, але недостатнє нормативно-правове регулювання унеможливорює сам факт боротьби в таких випадках.

Тому проаналізувавши нормативно-правове забезпечення, наукові матеріали, напрацювання журналістів в сфері забезпечення прав споживачів фінансових послуг, можна акцентувати увагу на найбільш небезпечних проблемах. Вирішення цих проблем принесе спрощення, а у деяких випадків забезпечує можливість захисту прав споживачів фінансових послуг.

1. Конституція України редакція від 01.01.2020 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-20#Text>
3. Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n1134>
4. Закон України (втратив чинність) «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>
5. Кримінальний кодекс України редакція від 26.12.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Офіційний веб-портал Національного банку України URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/structure/departments/division-of-the-rights-of-the-sponsors-of-financial-services>
7. Офіційний веб-портал Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів URL: <https://dpss.gov.ua/>
8. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : юридичні науки. 2016. Випуск 1. Т. 2. С.58-62.
9. Телепортал «Нового каналу» програма «Аферисти в сітях» URL: <https://teleportal.ua/ua/show/novyy-kanal/aferystyvsetyah>

Пацула О. І.,
заступник директора з освітньої
та науково-дослідної діяльності
Навчально-наукового інституту
управління, психології та безпеки,
кандидат економічних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Фінансова безпека є ключовою складовою національної безпеки держави, оскільки визначає здатність економіки до ефективного функціонування, забезпечення макроекономічної стабільності та соціальної стійкості. В умовах збройного конфлікту фінансові ризики загострюються, що потребує глибокого аналізу та розробки стратегічних механізмів їх мінімізації.

Актуальність дослідження зумовлена значними макроекономічними змінами, спричиненими воєнними діями. Серед основних викликів можна виокремити падіння ВВП, зростання бюджетного дефіциту, інфляційні ризики, послаблення національної валюти, втрати у банківському секторі, скорочення внутрішніх та зовнішніх інвестицій, руйнування інфраструктури та енергетичної системи. Додатковим фактором є демографічні зміни, пов'язані з міграцією населення та кваліфікованих кадрів.

Метою дослідження є систематизація основних загроз фінансовій безпеці України, аналіз їхнього впливу на економічну стабільність та розробка можливих шляхів нейтралізації негативних наслідків.

Аналіз Звіту про фінансову стабільність за грудень 2024 року дозволив побачити, що макроекономічний ризик залишився без змін в порівнянні з червнем цього ж року, проте й надалі продовжує перебувати на високому рівні, ризик капіталу показав позитивну динаміку і зменшився на одну позицію за останні пів року, за цей же період відбулося зростання ризику ліквідності та валютного ризику [1]. Високий рівень цього ризику викликаний зниженням економічної активності, втратою частини територій та руйнуванням виробничих потужностей.

Одним із найбільш критичних факторів є зростання дефіциту державного бюджету, що в свою чергу пов'язане із різким збільшенням видатків на оборону та соціальну підтримку населення, скорочення податкових надходжень через припинення роботи підприємств на окупованих територіях, або територіях у зоні активних бойових дій. Слід зазначити, що інфляційні процеси в Україні також набули системного характеру, що спричинено низкою обставин, серед яких надмірна емісія гривні, порушення логістичних ланцюгів, зростання цін на енергоносії [2].

Зростання ризику ліквідності та валютного ризику пов'язане з: підвищенням рівня неповернення кредитів, що в свою чергу спричинене скороченням доходів бізнесу та населення; відтоком депозитів через зниження відсотків за депозитами, посилення фінансового моніторингу за коштами, які проходять через банківську систему; волатильністю валютного ринку, яка ускладнює підтримку валютного курсу [3].

Загрози геополітичного характеру також є тим дестабілізуючим фактором, який в сучасних умовах, здійснює негативний вплив на фінансову безпеку України, адже вони вказують на невизначеність, яка спричинена воєнним станом та його наслідками. Такі загрози вимірюються індексом GPR (global risk index), який за даними Національного банку України збільшився на 14,57 п. протягом періоду червень-грудень 2024 року [1].

За даними Національного банку зовнішнє фінансування державного бюджету станом на січень 2025 року залишається доволі значним (20 % від ВВП в порівнянні з 2 % у довоєнний період), відповідно зростатимуть витрати на обслуговування державного боргу [1].

Досліджуючи загрози фінансовій безпеці проаналізуємо і рівень фінансової напруги в країні, який характеризує так званий індекс фінансового стресу. Даний показник розраховується за загальноприйнятою міжнародною практикою і в Україні для аналізу запроваджений з 2008 року. Даний індекс дозволяє здійснити порівняльне дослідження ситуації у фінансовій системі та визначити обсяг та тривалість проявів її дестабілізації. В Україні для розрахунку цього показника використовують 4 ключові субіндекси, які дозволяють охарактеризувати різні сторони роботи фінансової системи, такі як банківський сектор, сектор корпоративних цінних паперів, державний цінних паперів та валютний ринок. Зазначимо, що з початком повномасштабного вторгнення індекс фінансового стресу наближався до 1 і був близьким до критичного значення. Далі, коли фінансова система призвичаїлася до нових умов роботи, його рівень почав поступово знижуватися і станом на грудень 2024 спостерігаємо його значення на рівні 0,08, що є абсолютно нормальним, з урахуванням економічної і політичної ситуації в країні [1].

З огляду на зазначене виділяємо наступні типи загроз та викликів фінансовій безпеці України в період воєнного стану:

1) Макроекономічну нестабільність, зокрема: високий рівень інфляції, який знижує купівельну спроможність населення та посилює соціальну напругу; коливання валютного курсу, яке створює ризики для експортерів, імпортерів та банківської системи в цілому; дефіцит державного бюджету та низький рівень бюджетної безпеки, що призводить до нарощування боргового навантаження і вносить дестабілізуючий вплив на фінансову безпеку.

2) Зростання державного боргу, яке обмежує можливості уряду для фінансування розвитку та післявоєнної відбудови, а залежність від зовнішніх запозичень збільшує вразливості країни перед міжнародними фінансовими ризиками.

3) Недосконалість банківської системи, в тому числі: низька довіра населення до банків, викликана наслідками банківських криз минулих років; високий рівень проблемних кредитів, викликаний впровадженням воєнного стану та руйнуванням значної кількості промислових об'єктів і, як наслідок, неспроможність великої частини позичальників обслуговувати боргові зобов'язання.

4) Тінізація економіки, яка призводить до того, що значна частина фінансових операцій проходить поза офіційними механізмами та впливає на зменшення податкових надходжень до бюджету.

5) Низький рівень інвестицій, адже нестабільна ситуація в країні та високі ризики відлякують як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів, а відтік капіталу через недовіру до системи управління та правових інституцій також знижує рівень фінансової безпеки країни.

6) Соціальні виклики, зокрема, через падіння рівня доходів населення, високу частку внутрішньо переміщених осіб та зростання безробіття посилюється соціальна нерівність та напруга.

До загроз фінансової безпеки зовнішнього характеру відносимо, насамперед, наступні:

1) Військові дії та геополітичні ризики (тривалий воєнний стан на території України створює величезні фінансові витрати на оборону та відновлення інфраструктури, а втрата територій та економічних активів на окупованих територіях зменшує економічний потенціал держави).

2) Залежність від зовнішнього фінансування, адже Україна значною мірою залежить від міжнародної фінансової допомоги, кредитів МФВ, Світового банку та інших організацій. Умови надання допомоги часто вимагають жорстких економічних реформ, які можуть викликати соціальне незадоволення.

3) Зовнішньоекономічні ризики полягають, в першу чергу в тому, що залежність від експорту сировини (зокрема, зерна та металів) робить Україну вразливою до коливань світових цін. А втрати традиційних ринків збуту через воєнні та політичні обставини дестабілізують роботу великих експортерів в країні.

5) Залежність від імпорту енергоресурсів, особливо в умовах воєнного стану, створює значний тиск на валютний ринок і державний бюджет.

Задля мінімізації впливу зазначених загроз необхідне комплексне реформування фінансової системи, яке включало б такі напрями: диверсифікацію джерел фінансування (залучення грантів, розвиток внутрішнього ринку боргових зобов'язань); макроекономічну стабілізацію (посилення контролю над грошово-кредитною політикою, запобігання надмірній емісії гривні); підтримка бізнесу та залучення інвестицій (створення сприятливих умов для малого та середнього підприємництва, спрощення податкової політики); розвиток енергетичної незалежності (інвестиції у відновлювані джерела енергії, модернізації електромереж); оптимізація соціальних видатків (збалансоване фінансування соціальних програм з акцентом на підтримку працездатного населення).

Підсумовуючи зазначимо, що фінансова безпека України зазнала значних викликів через військову агресію, що спричинила макроекономічну нестабільність, зростання інфляції, послаблення банківської системи, скорочення інвестицій, руйнування інфраструктури та соціально-демографічні зміни. Для подолання цих загроз необхідна стратегічна політика держави, спрямована на зміцнення економічної стабільності та фінансової незалежності.

1. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2024. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2024-H2.pdf?v=9

2. Індекс інфляції 2025. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

3. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Офіційна сторінка Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/hJTwdlrBPNWeMzk>

4. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates>

5. Роль монетарної політики під час війни та в післявоєнному відновленні. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Volodymyr_Lepushynskyi_Role_monetary_policy_in_wartime_and_post-war_recovery_pr_2023-05-12.pdf?v=4

Пашковський М. І.,
старший науковий співробітник,
кандидат юридичних наук, доцент
(Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України)

ВІД ЕПІЗОДІВ ДО СИСТЕМИ: ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ДОКАЗОВОЇ БАЗИ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ ЧЕРЕЗ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

З лютого 2014 року триває агресія російської федерації проти України та спричинений нею міжнародний збройний конфлікт, окупація частини території України, що супроводжуються вчиненням найтяжчих міжнародних злочинів. Прокурор МКС Карім А. А. Хан 2 березня 2022 року на підставі звернень від 39 держав-учасниць про передачу йому ситуації в Україні вирішив «розпочати розслідування ситуації в Україні з 21 листопада 2013 р., тим самим охоплюючи до своєї сфери дії будь-які минулі та теперішні заяви про воєнні злочини, злочини проти людяності або геноцид, вчинені на будь-якій частині території України будь-якою особою»[1]. Важливою є та частина повідомлення, в якій йдеться про початок розслідування зокрема заяв про геноцид, вчиненого на території України. Ані в заявах України про визнання юрисдикції МКС 2014, 2015 років (див. наш аналіз [2, с. 528-530]), ані у звіті про попереднє вивчення ситуації в Україні, попередниці Каріма А. А. Хана Фату Бенсуди [3] посилення на геноцид не було, що вказує на те, що заява Прокурора МКС за *ratione materiae* не збігається з попередньою оцінкою можливих порушень міжнародного права на території України. Це обумовлено насамперед посиленням геноцидної риторики у публічній комунікації російського керівництва [4] під час та після початку повномасштабного вторгнення рф в Україну 24.02.2022, що обумовило порушення Україною відповідного провадження в Міжнародному Суді ООН [5], а також прийняття Верховною Радою Україною спеціальної політичної заяви [6], початок міжнародного процесу з підтримки цієї заяви іноземними парламентами та міжнародними інституціями.

Виходячи з принципу комплементарності юрисдикції МКС, Україна несе основний обов'язок з розслідування можливого геноциду на її території. За даними Офісу Генерального прокурора (форма 1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення) було обліковано кримінальних правопорушень за ст. 442 КК України у 2014, 2015 роках – по 2, у 2017 – 1, у 2018 – 2, у 2019 – 4, у 2020 – 2, у 2021 – 3, у 2022 – 22 (5 особам повідомлено про підозру), 2023 – 7 (2 підозри), за 11 місяців 2024 – 3 (1 особі повідомлено про підозру) [7, 8, 9, 10]. Аналіз судової практики дозволяє припустити, що в більшості випадків відомості про вказані кримінальні правопорушення внесені за ч. 2 ст. 442 КК України.

Ознакою, що вирізняє злочин геноциду, є спеціальний намір, викладений в ч. 1 ст. 442 КК України через ознаку мети «повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої».

Г. Верле (G. Werle) зауважує на складності доведення конкретно такого наміру знищення, оскільки «найважливішим показником геноцидного наміру є те, що обвинувачений діяв у рамках всеосяжного плану або політики, спрямованої на вчинення геноциду». Недоведеність зв'язку індивідуального наміру з геноцидним планом призводило у міжнародній судовій практиці до невдач. Тому для доведення геноцидного характеру політики переслідування потрібно брати до уваги «певні обставини, такі як кількість жертв, вибір жертв на основі їхньої приналежності до групи, а також вчинення інших винних дій, систематично спрямованих проти тієї ж групи... що може включати дії, які не підпадають під визначення злочину, наприклад, руйнування культурних установ, пам'ятників, релігійних об'єктів або будівель» [11, § 957]. Це дозволило дослідникам припустити про структурованість специфічного умислу геноциду, який «стосується не лише наслідків особистої поведінки, а й наслідків колективних дій» [12]. Очевидно, що вказані особливості обумовлюють особливу організацію досудового розслідування, яке повинно охоплювати як індивідуальні акти геноциду та індивідуальний умисел, так і існування широкого геноцидного контексту – існування всеосяжного плану або політики, спрямованої на вчинення геноциду. В рамках розслідування окремої ізольованої поведінки виконавця геноциду цього досягти важко, крім того, існує загроза що керівники вищого рівня залишаться безкарними.

На цьому зазначають і вітчизняні дослідники, стверджуючи, що доведення спрямованості діянь агентів російської федерації на знищення (часткове знищення) української нації пов'язано також зі знанням контексту і значення лексики «офіційної російської риторики, якою супроводжуються вбивст-

ва, тортури, нелюдське поводження та переслідування українців, русифікація українських дітей та широкомасштабне знищення критичної інфраструктури України» [4, с. 32].

Видається, що такого завдання можна досягти за умови дворівневої організації розслідування можливих діянь, що складають геноцид: стратегічний – розслідування контексту геноциду, пов'язаного із встановленням існування всеохоплюючого плану або політики, спрямованої на вчинення геноциду українців, – через загальне або магістральне кримінальне провадження, щоб виявити контекст геноциду, загальний механізм злочинної діяльності й командну відповідальність; «епізодний» або «фактовий» – що стосується поведінки конкретних осіб через окремі кримінальні провадження про окремі події чи на окремій території («осередкові» злочини).

Можливі епізоди злочину геноциду вчиняються в контексті, що є визначальним для воєнних злочинів, – під час та у зв'язку із збройним конфліктом, спричиненим агресією РФ проти України, що триває з лютого 2014 року. Тому важливо забезпечити, щоб докази, зібрані у кримінальних провадженнях про воєнні злочини, були доступні для кримінальних проваджень про злочин геноциду (як магістрального, так і фактових). Мова йде не лише про фізичну і формальну доступність, а про доступність аналітичну, коли кожному з доказів надається детальна характеристика, що дозволяє вибудувати його зв'язки з іншими доказами, діями, особами, територіями тощо, що дозволяє відтворити соціальні процеси більш високого рівня та через такі непрямі докази встановити існування та реалізацію «всеосяжного плану або політики, спрямованої на вчинення геноциду». Це вказує на те, що магістральне провадження щодо подій, пов'язаних зі збройним конфліктом в цілому, має бути єдиним і для воєнних злочинів, і для злочину геноциду, і для злочину агресії – як на рівні фіксації подій збройного конфлікту, так і щодо можливого взаємозв'язку окремих епізодів цих злочинів.

Досудове розслідування за «загальним» чи «магістральним» кримінальним провадженням відповідає ознакам такого методу організації досудового розслідування як структурне розслідування (якщо розглядати організацію розслідування злочинів як допоміжну до розслідування діяльності, що здійснюється шляхом упорядкування його елементів та створення сприятливих умов [13, с. 5]). Структурний підхід застосовується в розслідуванні міжнародних злочинів для того, щоб встановити: (i) всеосяжні схеми злочинів; (ii) структури влади, причетні до скоєння злочинів; (iii) відповідних суб'єктів, як у структурах влади, так і поза ними (наприклад, цивільних осіб, які відігравали певну роль у скоєнні злочинів); і (iv) ширший контекст, в якому відбувалися всі відповідні події (економічний, соціальний, політичний, культурний, релігійний та геополітичний) [14].

В рамках структурного розслідування, орієнтованого на встановлення організаційних структур, пов'язаних з вчиненням можливого геноциду, можуть вирішуватися і стратегічні питання для «епізодних» («фактових») кримінальних проваджень: визначатися підходи до кваліфікації подій, до організації та планування їх розслідування, доказування (збирання, обробки доказів) та аналітичної роботи, зокрема мапування доказів, формування справ щодо конкретних осіб (про структурні розслідування в Німеччині див. наше дослідження [15]). За такого розслідування докази щодо конкретної події (епізоду) геноциду будуть рухатися знизу-вверх (через відповідну базу управління доказами), а докази та аргументи щодо контексту геноциду, а також загальні вказівки щодо організації розслідування та переслідування геноциду зверху-вниз. Основне завдання структурного розслідування – сформувати загальне розуміння контексту геноциду агентами російської федерації проти українців, коло та рівні причетних до цього осіб, визначити пріоритети щодо здійснення кримінального переслідування, а також відбір кримінальних проваджень для направлення з обвинувальним актом до суду або ж для передачі переслідування до МКС чи інших держав в порядку універсальної юрисдикції. На важливість структурного розслідування геноциду зазначають й іноземні дослідники [16].

Викладене дозволяє зробити висновок, що попри обмеженість ресурсів, з погляду пріоритезації кроків з забезпечення ефективності як магістрального провадження, так і фактових кримінальних проваджень, найважливішим виглядає впровадження спеціалізованої бази даних з управління розслідуваннями міжнародних злочинів та доказами про ці злочини з інтегрованою аналітичною платформою, єдиної для усіх органів досудового розслідування. Ця база має включати також судові докази за кримінальними провадженнями, де відбувся судовий розгляд. Ізоляція доказів кримінальними провадженнями про окремі епізоди воєнних злочинів (характерна для проваджень про ординарні злочини) виключає отримання додаткової інформації, знань та доказів, які є важливими для розбудови справи про злочин геноциду. Ця робота вимагає не лише відповідного технічного забезпечення, але й команд аналітиків, які б відповідні докази декомпонували, вводили до бази даних доказів, аналізували сформовані зв'язки і пропонували як версії, так і можливі напрямки розслідувань.

Тези доповіді підготовлені на виконання фундаментальної теми «Пріоритезація та технологізація у кримінальному провадженні у воєнний та повоєнний час».

1. Statement of ICC Prosecutor, Karim A.A. Khan QC, on the Situation in Ukraine: Receipt of Referrals from 39 States Parties and the Opening of an Investigation. *International Criminal Court*. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-aa-khan-qc-situation-ukraine-receipt-referrals-39-states>.
2. Пашковський М. І., Короткий Т. Р. 4.3.2. Юрисдикція міжнародного кримінального суду щодо воєнних злочинів, учинених на території України. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану* : монографія. Одеса, 2023. С. 520–544.
3. Ukraine. *Report on Preliminary Examination Activities (2016)*. International Criminal Court, 14 November 2016. §§ 146–191. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf.
4. Війна Росії проти України як геноцид українського народу / Д. Азаров та ін. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2023. №. 11. С. 12–39. URL: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2023.11.12-39>.
5. Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation). *Cour internationale de Justice – International Court of Justice*. URL: <https://www.icj-cij.org/case/182>.
6. Про Заяву Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні» : Постанова Верхов. Ради України від 14.04.2022 № 2188-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-IX#Text>.
7. Візуалізація на підставі звітів за період з 2013 по 2021 рік, представлених на офіційних сайтах Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації. *Створено у веб-застосунку – Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні: інфографіка : інтерактивний довідник*. URL: <https://ioyfgl-nikolay-karchevskiy.shinyapps.io/1234/>.
8. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма 1) за січень-грудень 2022 року. Офіс Ген. прокурора, 2023. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=225262.
9. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма 1) за січень-грудень 2023 року. Офіс Ген. прокурора, 2024. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=241804.
10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення (форма 1) за січень-листопад 2024 року. Офіс Ген. прокурора, 2024. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&t=fsfile&c=download&file_id=258770.
11. Werle G., Jeßberger F. *Principles of International Criminal Law*. 4th ed. Oxford University Press, 2020. 720 p.
12. Vest H. A Structure-Based Concept of Genocidal Intent. *Journal of International Criminal Justice*. 2007. Vol. 5, no. 4. P. 781–797. URL: <https://doi.org/10.1093/jicj/mqm036>.
13. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 17 с.
14. What We Do. IIIM – *International, Impartial and Independent Mechanism*. URL: <https://iiim.un.org/what-we-do/>.
15. Пашковський М. І. Структурні розслідування міжнародних злочинів: досвід Німеччини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. No. 11. P. 656–661. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/159>.
16. Studt T. The Necessity of a Structural Investigation into the Cultural Genocide in Ukraine. *Völkerrechtsblog*. URL: <https://doi.org/10.17176/20230215-113003-0>.

Перемибіда І. В.,
старший викладач кафедри
управління повсякденною діяльністю військ
та тилового забезпечення, підполковник
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Перемибіда Д. О.,
начальник НДЛ НДВ підготовки військ НЦСВ, підполковник
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОЯСНЕННЯ ФЕНОМЕНУ ДОБРОВОЛЬЧOSTІ

Сучасне суспільство як ніколи потребує усвідомлення необхідності та значущості волонтерських рухів. Проблема розвитку волонтерства у нашій країні стурбована як держава, так і громадяни. Розвиток волонтерської діяльності є важливим як для суспільства в цілому, так і для окремих його секторів, а також для самих волонтерів. Для окремої людини участь у волонтерській діяльності сприяє самореалізації та самовдосконаленню, дає можливість здобути нові знання та досвід, що, безумовно, є важливим особливо для молодих людей, а також можливість відчувати себе соціально значущим та соціально корисним. Волонтерська діяльність у період війни стає ключовим показником згуртованості суспільства, відображаючи його здатність до самоорганізації, солідарності та взаємодопомоги. Добровольчість у таких умовах не лише сприяє матеріальній підтримці військових та постраждалих, а й формує нові соціальні зв'язки, зміцнює довіру між громадянами та державою.

У розвитку сучасного світу важлива роль належить соціальним рухам, що є формою участі громадян у суспільному житті і є найважливішою характеристикою сучасного суспільства. При цьому особлива роль приділяється волонтерському руху як ключовому елементу, здатному знизити соціальну напруженість, взявши на себе функції, з якими держава не справляється. Волонтерський рух розглядається дослідниками як один із найбільш високоморальних та шляхетних соціальних рухів; його сутність становлять альтруїзм і безкорислива допомога людям, які потребують допомоги та підтримки. Феномен волонтерства настільки поширений у суспільстві, що виникає необхідність його поглибленого вивчення засобами різних наук, серед яких особливе місце належить соціології. Соціологію волонтерства дослідники визначають як галузь соціологічного знання та як спеціальну соціологічну теорію, головним завданням якої є сприяння формуванню громадянського суспільства та активізації включеності населення до волонтерських практик.

Поняття «волонтер» походить від французького слова «volontaire», яке бере коріння з латинської мови, а саме від латинського слова «voluntarius», що в буквальному перекладі означає «доброволець, який бажає» [2, с. 16]. Волонтер чи доброволець – це той, хто за своїм бажанням, по своїй волі береться за виконання будь-якої справи. У зв'язку з цим поняття «волонтерський рух», «волонтерство», «добровольство» нами використовуватимуться як синоніми.

Історія добровольчості показує, що у волонтерській роботі завжди брали участь широкі верстви населення незалежно від професії, доходів та рівня освіти. Членство у волонтерських рухах не має ні релігійних, ні вікових, ні расових, ні гендерних обмежень. З кожним роком волонтерство набуває все більшої популярності у світі. Кофі Анан, Генеральний секретар ООН так відгукувався про волонтерство: «У серці добровольчості/волонтерства зібрані ідеали служіння та солідарності та віра в те, що разом ми можемо зробити цей світ кращим. У цьому сенсі можна сказати, що добровільність – це кінцевий вираз головної мети існування ООН» [1, с. 67].

Феномен добровольчості пояснюється поєднанням патріотичних, моральних і альтруїстичних мотивів, що підштовхують людей до безкорисливої допомоги. Особливо це актуально для України, де волонтерський рух набув масового характеру, ставши потужним чинником громадянської стійкості. Він не тільки заповнює прогалини державних інституцій, а й трансформує суспільну свідомість, роблячи волонтерство нормою поведінки.

Питання про активну участь громадян у волонтерському русі особливо актуальне в період повномасштабної російської агресії проти України. Соціальний портрет волонтера є соціально-антропологічною основою волонтерської діяльності в час війни. Соціальний портрет волонтера в Україні – це інтегративна єдність соціально-економічних, поведінкових, культурних ознак, типових предста-

вників цієї соціальної групи. Підвищення престижу особистості волонтера та його діяльності викликане зростанням кількості тих, хто потребує добровольчої допомоги внаслідок військових дій, втрати людьми домівок, необхідності підтримки ЗСУ та іншими соціальними проблемами.

Досвід різних країн свідчить, що волонтерська активність під час війни сприяє зміцненню соціальної єдності та стає основою для післявоєнного відновлення. Український випадок демонструє унікальне поєднання добровольчості, інноваційних підходів до допомоги та високої громадянської відповідальності, що потребує подальшого вивчення та осмислення.

Волонтерство, як і будь-яка діяльність може мати організований і неорганізований характер, здійснюватися у групі чи індивідуально, у приватних організаціях чи громадських. Неорганізоване (стихийне) волонтерство можна визначити як одноразову, епізодичну допомогу нужденним. Організована добровольчість найчастіше визначається як регулярна діяльність, що здійснюється за сприяння некомерційних державних або приватних організацій.

Державі волонтерська праця допомагає ефективніше вирішувати завдання, що стоять перед нею та суспільством. Розвиток волонтерства сприяє становленню громадянського суспільства, слугує підвищенню ролі некомерційних та громадських організацій. Волонтерство позитивно впливає на соціальний та економічний розвиток країни загалом, допомагаючи вирішити соціально значущі проблеми. Корпоративне волонтерство є одним із найважливіших способів прояву соціальної відповідальності бізнесу.

Таким чином, волонтерська діяльність під час війни є не лише механізмом допомоги, а й чинником соціальної консолідації, що підсилює відчуття єдності та відповідальності за майбутнє країни. Український досвід доводить, що добровольчість стає рушійною силою суспільних змін, сприяючи формуванню активного громадянського суспільства та посиленню національної ідентичності.

1. Liu H. K., Harrison Y. D., Lai J. J. K., Chikoto G. L., & JonesLungo K. Online and virtual volunteering. Palgrave handbook of volunteering and nonprofit associations. New York, NY: Palgrave Macmillan. 2016. 389 p.

2. McGregor-Lowndes M., Crittall M., Conroy D., & Keast R. Individual giving and volunteering: Giving Australia 2016. Brisbane, Australia: Australian Government Department of Social Services. 2017. 178 p.

Петрушин О. В.,
курсант III курсу
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)
Синиціна Ю. П.,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ОГЛЯД МЕТОДІВ ПРОВЕДЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО АНАЛІЗУ МОДЕЛЕЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) відкриває нові можливості для правоохоронних органів, судових інстанцій та міжнародних організацій у сфері розслідування воєнних злочинів. У сучасних умовах зростаючої кількості конфліктів та порушень міжнародного гуманітарного права виникає потреба у вдосконалених інструментах для ідентифікації, класифікації та розслідування таких злочинів. Методи штучного інтелекту можуть відігравати важливу роль у: автоматизації збору та аналізу доказової бази (аналіз супутникових знімків, відеоматеріалів, аудіозаписів та інших джерел інформації). Виявленні закономірностей та класифікації воєнних злочинів (розрізнення між законними військовими діями та злочинами, такими як геноцид, злочини проти людяності, військові атаки на цивільні об'єкти тощо). Оптимізації процесів розслідування та судового розгляду (спрощення та прискорення аналізу великого обсягу даних, ідентифікація винних осіб, встановлення зв'язків між учасниками злочину). Однак застосування ШІ у сфері кримінального переслідування воєнних злочинів також породжує низку викликів, серед яких: Правова відповідність та етичні питання (проблеми легітимності доказів, отриманих за допомогою ШІ, ризики дискримінації, можливість маніпуляцій з боку злочинців). Точність та надійність моделей ШІ (висока відповідальність за прийняття рішень, ризик хибно позитивних або хибно негативних результатів аналізу). Використання ШІ злочинцями для уникнення покарання (застосування глибоких фейків, методів приховування слідів злочину, зламування цифрових доказів). Таким чином, проведення порівняльного аналізу методів ШІ, які застосовуються для розслідування воєнних злочинів, є надзвичайно актуальним. Це дозволить визначити найбільш ефективні підходи, оцінити їхні переваги та обмеження, а також розробити рекомендації щодо вдосконалення технологічних та правових аспектів їх використання. Дослідження також має велике практичне значення, оскільки отримані результати можуть бути використані міжнародними організаціями, такими як Міжнародний кримінальний суд (МКС), ООН, Європейський суд з прав людини, а також національними правоохоронними органами для підвищення ефективності розслідування воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності [1, 2]. Різноманітність моделей ШІ – від класичних алгоритмів машинного навчання до глибоких нейронних мереж – породжує необхідність об'єктивної оцінки їх ефективності, переваг і ризиків. Оскільки існує велика кількість різних моделей ШІ, вибір найефективнішої для конкретної задачі стає ключовим завданням для правоохоронців, науковців, інженерів та бізнесу. Порівняльний аналіз моделей ШІ дозволяє оцінити їхні сильні та слабкі сторони, визначити найкращі практики застосування, оптимізувати витрати на розробку та впровадження, а також гарантувати максимальну ефективність рішень. Враховуючи широкий спектр доступних моделей з'являється необхідність систематизувати підходи для порівняння та аналізу цих моделей.

За результатами ретроспективного аналізу виявлено декілька визначень терміну «модель штучного інтелекту, а саме: Модель штучного інтелекту (ШІ) – це математична структура або алгоритм, здатний навчатися на даних і робити прогнози чи приймати рішення без явного програмування для кожного конкретного завдання. Такі моделі варіюються від простих лінійних регресій до складних нейронних мереж, які імітують роботу людського мозку [2]. ШІ-системи створені для навчання на досвіді, розпізнавання закономірностей і ухвалення рішень на основі вхідних даних. Вони можуть виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту, такі як розпізнавання зображень, розуміння природної мови або гра в ігри [3]. Навчання моделей ШІ базується на використанні великих обсягів даних і алгоритмів машинного навчання. Ці алгоритми дозволяють моделі аналізувати дані, виявляти закономірності та робити обґрунтовані прогнози або ухвалювати рішення [4]. В Українському законодавстві не містить конкретного визначення терміну «модель штучного інтелекту». Однак, відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, ШІ визначається як «організована сукупність інформаційних

технологій, що дозволяє виконувати складні завдання шляхом використання наукових методів досліджень та алгоритмів обробки інформації» [5]. Згідно з цією концепцією, ШІ здатний створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [6]. Таким чином, хоча законодавство не надає конкретного визначення «моделі штучного інтелекту», можна стверджувати, що це математична структура або алгоритм, здатний навчатися на даних і робити прогнози чи приймати рішення без явного програмування для кожного конкретного завдання. Для проведення якісного порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту використовуються різноманітні методи дослідження. Вони дозволяють оцінити продуктивність, ефективність та застосовність моделей у різних умовах. Розглянемо можливості використання основних з методів аналізу більш детально:

1. Теоретичний аналіз. Мета: Визначити принципи роботи, архітектурні особливості та ключові характеристики моделей ШІ. Аналіз наукових статей, технічної документації, звітів та стандартів. Вивчення архітектури моделей (MLP, CNN, RNN, Transformers тощо). Порівняння алгоритмів навчання (supervised, unsupervised, reinforcement learning). Дослідження історії розвитку моделей ШІ та їх еволюції.

2. SWOT-аналіз. Мета: Виявити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози різних моделей. Strengths (Сильні сторони): Висока точність, ефективність, масштабованість. Weaknesses (Слабкі сторони): Висока обчислювальна складність, потреба в великих обсягах даних. Opportunities (Можливості): Інтеграція з новими технологіями, автоматизація процесів. Threats (Загрози): Етичні проблеми, ризик упередженості, кібератаки.

3. Експериментальний аналіз (Benchmarking). Мета: Провести тестування моделей ШІ на спільних наборах даних для об'єктивного порівняння. Використання стандартних датасетів (MNIST, CIFAR-10, ImageNet, IMDB, COCO). Запуск моделей на однакових параметрах та аналіз метрик ефективності (Accuracy, Precision, Recall, F1-score, RMSE). Вимірювання часу навчання та продуктивності в різних обчислювальних середовищах (CPU, GPU, TPU). Аналіз роботи моделей на обмежених обчислювальних ресурсах.

4. Метод багатокритеріального аналізу (MCDM – Multi-Criteria Decision Making). Мета: Оцінити моделі за кількома критеріями та визначити найоптимальнішу. Визначення критеріїв порівняння (точність, швидкість, інтерпретованість, енергоспоживання). Використання методів AHP (Analytic Hierarchy Process), TOPSIS, ELECTRE. Оцінка моделей на основі зважених коефіцієнтів та ранжування.

5. Аналіз продуктивності та масштабованості. Мета: Оцінити здатність моделей працювати на великих наборах даних та в реальному часі. Тестування моделей на великих потоках даних. Оцінка ефективності роботи в хмарних середовищах (Google Cloud, AWS, Azure AI). Аналіз швидкодії моделей при різних обсягах вхідних даних.

6. Аналіз інтерпретованості та прозорості моделей. Мета: Визначити, наскільки модель зрозуміла для користувачів і чи можна пояснити її рішення. Використання методів пояснюваності ШІ (LIME, SHAP). Аналіз рівня довіри користувачів до результатів моделі. Визначення механізмів боротьби з алгоритмічними упередженнями.

7. Аналіз ризиків та безпеки. Мета: Виявити потенційні загрози та вразливості в роботі моделей ШІ. Аналіз стійкості моделей до Adversarial Attack (атаки, що змінюють вхідні дані). Оцінка можливих загроз для конфіденційності та безпеки даних. Перевірка відповідності етичним нормам та законодавчим вимогам (GDPR, ISO/IEC 27001).

8. Кейсовий аналіз (Case Study). Мета: Дослідити реальні випадки впровадження різних моделей у бізнесі та науці. Вивчення практичного застосування моделей у фінансах, медицині, промисловості. Аналіз успішних кейсів та виявлення факторів, що вплинули на ефективність. Визначення проблем, що виникли при впровадженні моделей, та шляхів їх вирішення.

Для проведення комплексного дослідження порівняльного аналізу моделей штучного інтелекту доцільно використовувати поєднання теоретичних, експериментальних та аналітичних методів. Це дозволить отримати об'єктивні результати та визначити найефективніші підходи до застосування ШІ в різних сферах.

1. Рижков Е.В., Синиціна Ю.П., Станіна О.Д. Штучний інтелект: що змінилося за 50 років Theoretical foundations of engineering. Tasks and problems: coll. monogr./ Boiko T., Boiko P., etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. 485 p. Available at: DOI- 10.46299/ISG.2021.MONO.44TECH.III.

2. Синиціна Ю.П. Інтеграція штучного інтелекту в системи інформаційної безпеки: перспективи та виклики для державних і комерційних установ Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів сектору безпеки і оборони України: матеріали Науково-практичної конференції (м. Львів, 20 грудня 2024) Львів: ЛьвДУВС, 2025 С. 111-113.

3. Як працює модель штучного інтелекту? 2024. URL: https://tseivo.com/b/memecode/t/1g0mjklpr/yak-pratsiuiemodel-shtuchnoho-intelektu?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.02.2025).
4. Штучний інтелект URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D1%82%D1%83%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення 08.02.2025)
5. Як створюється штучний інтелект? URL: https://lemon.school/blog/yak-stvoryuyetsya-shtuchnyj-intelekt?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 09.02.2025).
6. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження кабінету міністрів від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Редакція від 29.12.2021 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1556-2020-%D1%80?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення 10.02.2025).
7. Барбашин С. Штучний інтелект: правове регулювання в Україні та ЄС. 2023. URL: https://barbashyn.law/statyi/shtuchnyj-intelekt-pravove-regulyuvannya-v-ukrayini-ta-yes/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 10.02.2025)

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ПРОФЕСІЙНО-ЕКСТРЕМАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ОПЕРАТИВНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сьогодні заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання стикаються із низкою викликів, які стосуються забезпечення якісної підготовки майбутніх фахівців у сфері цивільного захисту. Умови війни створюють додатковий стресовий фактор, що вимагає адаптації традиційних освітніх підходів до реалій професійної діяльності психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій, які відіграють важливу роль у психологічному захисті населення.

Основними завданнями психологічної служби Державної служби України з надзвичайних ситуацій є надання психологічної допомоги та підтримки особам рядового і начальницького складу, рятувальникам та працівникам, які перебували в екстремальних умовах та постраждали внаслідок дії стрес-факторів, а також екстреної психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій, зокрема унаслідок ракетних обстрілів [3]. Найважливішою метою екстреної психологічної допомоги є зберегти психічне здоров'я постраждалих унаслідок надзвичайних ситуацій, а також запобігти розвитку деструктивних і девіантних форм поведінки. При цьому здійснюється принцип активної позиції та допомоги, коли психологи самі виявляють тих, хто потребує невідкладної психологічної допомоги. Звідси, важливо, щоб майбутні екстремальні психологи були готові до виконання професійних завдань в особливих та екстремальних умовах, що власне забезпечує якісна професійно-екстремальна підготовка у процесі здобуття вищої освіти.

Проблематику особливостей професійно-екстремальної підготовки фахівців, які виконують свої завдання в особливих та екстремальних умовах досліджували М. Козяр, І. Коваль, М. Коваль, А. Литвин, Р. Сірко та інші.

Варто зазначити, що науковець М. Козяр розробив структуру професійної підготовки фахівців з надзвичайних ситуацій та виділив такі види екстремально-професійної підготовки, а саме: за цілями – базову, контекстно-екстремальну, постекстремальну; за завданнями – загально-професійну, спеціально-професійну, оперативно-екстремальну; за змістом – спеціальну екстремально-дійову, спеціальну морально-психологічну, спеціальну екстремально-психологічну, спеціальну технічно-рятувальну, спеціальну медичну, спеціальну фізичну; за видами надзвичайних ситуацій – підготовку, із забезпечення екстремально-індивідуальної та екстремально-групової безпеки. [2].

Ми підтримуємо концепцію М. Козяра, який трактує професійно-екстремальну підготовку як «організовано-цілеспрямований процес навчання, виховання, розвитку та формування фахівців з надзвичайних ситуацій, спрямований на оволодіння сукупністю загальних знань, навичок і вмінь, які необхідні для екстремальної діяльності у різних надзвичайних ситуаціях» [1]. Продовжуючи вже вивчення професійно-екстремальної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби, Р. Сірко розуміє її, як «організований процес професійного становлення фахівців з надзвичайних ситуацій, що спрямований як на оволодіння знаннями, вміннями та навичками професійно-екстремальної діяльності, такі і на розвиток професійно важливих якостей особистості, які визначають її придатність до діяльності в особливих та екстремальних умовах» [4].

Сьогодні психологи Державної служби України з надзвичайних ситуацій є тими, хто надає екстрену психологічну допомогу на місцях ракетних ударів. Варто зазначити, що тривалість перебування на місці цієї надзвичайної ситуації може бути доволі довгим, також присутнім є ризик повторних ракетних обстрілів, наявність великої кількості потерпілих і навіть загиблих. Звідси, вважаємо, що для здобувачів вищої освіти важливо розвивати уміння розв'язувати професійно-екстремальні завдання. Р. Сірко вважає, що вони пов'язані із діяльністю фахівця у особливих та екстремальних умовах та наданням екстреної психологічної допомоги постраждалому населенню [4].

Звідси, серед основних сучасних викликів професійно-екстремальної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в умовах війни доцільно виділити:

- високий рівень психологічного навантаження, пов'язаного із воєнним станом;
- впровадження сучасних методів кризової інтервенції в освітній процес;

- переважання практико-орієнтованого навчання за допомогою інноваційних методів навчання та стажування в особливих та екстремальних умовах;
- розвиток здатності майбутніх психологів ефективно функціонувати в умовах невизначеності;
- розвиток професійно-важливих якостей для майбутнього екстремального психолога;
- налагодження співпраці у сфері реабілітаційної психології тощо.

Якісна професійно-екстремальна підготовка майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби цивільного захисту вимагає системного підходу, що враховує як практичні навички роботи в екстремальних умовах, так і особистісне зростання самих фахівців. Удосконалення освітніх програм та адаптація їх до сучасних викликів дозволять підготувати професійно-екстремальних компетентних спеціалістів, здатних ефективно виконувати свої професійні обов'язки в умовах війни.

1. Козяр М. М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2004. 376 с.

2. Козяр М. М., Коваль І. С. Психопедагогіка професійно-екстремальної підготовки: навчальний посібник. Львів: Вид-во ЛДУ БЖД, 2024. 504 с.

3. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій : Наказ МВС України від 31.08.2017 р. № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення: 07.02.2025).

4. Сірко Р.І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки майбутніх психологів оперативно-рятувальної служби: дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.09. Хмельницький, 2019. 602 с.

ПІДПАЛ АВТОМОБІЛЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ЗА ВІЙСЬКОВИМ ПРИЗНАЧЕННЯМ: ПІДХОДИ ДО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ

Неповнолітній громадянин України в липні 2024 р., перебуваючи у м. Дніпро, з метою збагачення погодився виконати завдання, отримане в мережі «Telegram» від замовника – невстановленої особи, зареєстрованої на невідомий номер оператора мобільного зв'язку. Завдання полягало знайти автомобіль за визначеними параметрами замовника, підпалити його та прозвітувати про виконану роботу. Невстановлена особа попередньо перерахувала на банківський рахунок тисячу гривень та водночас надала неповнолітньому інструкцію щодо подальших дій. Виконуючи цю інструкцію, громадянин України знайшов відповідний автомобіль, який використовується за військовим призначенням, облив його капот горючою рідиною та за допомогою запальнички підпалив його, що призвело до його пошкодження. Після цього він здійснив фотографування і відеозйомку підпаленого автомобіля задля подальшого пересилання невстановленій особі, та з місця вчинення кримінального правопорушення втік [1].

Починаючи з середини 2024 р., зазначений тип поведінки став ширитися територією України, а вчинення підпалу автомобілів, які використовуються військовослужбовцями для військових цілей, відбувається на регулярній основі.

Це новий виклик для України, народ якої відважно чинить супротив широкомасштабній збройній агресії російської федерації третій рік поспіль. Поступово новий тренд у сфері злочинності опинився у фокусі уваги як правоохоронців, які офіційно почали фіксувати відповідну тенденцію, так і громадськості, зокрема представників медіа й науковців.

Представники журналістської спільноти одними з перших провели роботу з вивчення описаної ситуації. Зокрема, вони встановили, що підпал автомобілів військового призначення громадяни України, істотну частину яких становлять неповнолітні, здійснюють за однаковим сценарієм: «знайшли оголошення про швидкий заробіток – отримали пропозицію підпалити військове авто – знайшли автівку – погодили вибір з куратором – підпалили» [2]. Ба більше: з певною очевидністю можна стверджувати, що такими кураторами є представники держави-агресора, які з усією очевидністю у такий спосіб проводять підривну діяльність проти України в межах чергового етапу російсько-української війни. Одним з підтверджень тому є факт того, що далі російські медійні засоби поширюють відповідні відео та фото, коментуючи їх ніби це незадоволені українці підпалюють автомобілі працівників військкоматів та протестують таким чином проти мобілізації [3].

За повідомленням органів правопорядку паліїв активно затримують, розпочинають щодо них кримінальні провадження: зокрема, протягом 2024 р. Служба безпеки України та Національна поліція України затримали понад 450 осіб, які за дорученням російських кураторів займалися підпалами в Україні [4].

Стосовно судової практики, то вона лише починає поступово формуватися. Однак на сьогодні її уже достатньо для того, щоб зробити певні попередні висновки стосовно підходів офіційних суб'єктів кваліфікації до кримінально-правової оцінки підпалів автомобілів, що використовуються за військовим призначенням.

Насамперед вартує уваги відсутність однаковості правозастосовної практики з кваліфікації відповідних актів поведінки. Одночасно простежуються дві тенденції, перша з яких – це кваліфікація вчиненого за ст. 114-1 КК України як правопорушення у виді перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період. Саме така кваліфікація була надана в продемонстрованому на початку доповіді прикладі. Друга тенденція передбачає здійснення кримінально-правової оцінки підпалів автомобілів, що можуть використовуватися за військовим призначенням, як ідеальної сукупності двох кримінальних правопорушень, а саме: умисного знищення або пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України) та перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період (ч. 1 ст. 114-1 КК України). І саме другий підхід поки переважає. З того незначного числа вироків, які станом на січень 2025 р. постановлені за фактами підпалу автомобілів, що можуть використовуватися за військовим призначенням, третина – це вирoki за ст. 114-1 КК України, а дві треті-

ни – за ст. 194 і ст. 114-1 КК України. Тобто попри неоднорідність практики, що формується, можна встановити, що поширенішим підходом до здійснення кваліфікації є саме другий, який характеризується більшою повнотою, аніж перший.

Прикладом, що ілюструє другий підхід, може бути справа, у якій було встановлено таке: громадянка України в жовтні 2023 р. з метою заробітку грошових коштів приєдналась до однієї спільноти в месенджері «Telegram». 29 червня 2024 р. вона під час листування з одним із користувачем цього месенджера (далі – користувач) отримала пропозицію про здійснення підпалів майна представників ТЦК та СП за грошову винагороду в сумі десять тисяч гривень, а також інструкції щодо виготовлення запально-вальної суміші та способів підпалу транспортних засобів. Того ж дня громадянка України здійснила фотозйомку автомобіля марки «Mitsubishi L200» кольору «хакі» та відправила світлини користувачу, який ідентифікував автомобіль і надав завдання щодо його знищення. 30 червня 2024 р. обвинувачена, попередньо придбавши бензин, облила ним зазначений транспортний засіб та здійснила підпал. Далі вона здійснила відеозйомку палаючого автомобіля та на підтвердження виконання завдання відправила відео користувачу. За цим фактом суд ухвалив рішення про засудження громадянки України за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 114-1 КК України (перешкоджання законній діяльності військового формування в особливий період) та кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України (пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу) [5].

Можна спрогнозувати, що в перспективі ситуація з кваліфікацією зазнаватиме змін, або виникатимуть інші варіанти правової оцінки (наприклад, аналогічні дії щодо підпалу релейних шаф на об'єктах Укрзалізниці розцінюються як диверсія [6; 7]), проте поки можна констатувати саме таку тенденцію, що привалює.

Наскільки ж правильно є офіційна кваліфікація, яка надається діям осіб, які підпалюють автомобілі, що можуть використовуватися за військовим призначенням, виконуючи замовлення «невстановлених осіб»?

Якщо кваліфікація вчиненого за ч. 2 ст. 194 КК України питань не викликає, то правову оцінку, надану згідно з ч. 1 ст. 114-1 КК України, можна ставити під сумнів. Насамперед треба звернути увагу на особу замовників, які в судових вироках позначаються як невідомі особи, що дають завдання здійснити підпал того чи іншого транспортного засобу.

Це питання має надважливий характер, адже його належне з'ясування здатне змінити здійснену кваліфікацію кримінального правопорушення. Висвітлені вищі матеріали журналістського розслідування разом з коментарями представників органів правопорядку свідчать, що такими особами є співробітники спецслужб держави-агресора. Отже, дії громадян України, які вчиняють підпали автомобільного транспорту, що використовується за військовим призначенням, мали б кваліфікуватися за сукупністю ч. 2 ст. 194 КК України та ч. 2 ст. 111 КК України як надання представникам іноземної держави допомоги в проведенні підривної діяльності проти України, вчинене в умовах воєнного стану. І корисливий мотив, з яким діяли громадяни, які здійснювали підпал, не може виключати кваліфікації за ст. 111 КК України. Адже такий мотив безперешкодно може співіснувати з іншими мотивами, зокрема пов'язаними зі спричиненням шкоди національним інтересам держави, її обороноздатності.

На жаль, досі не вдалося зафіксувати на рівні судової практики рішення, згідно з якими розгляда-ний тип поведінки оцінювався б саме як державна зрада. Поки можна на рівні гіпотези припустити, що основна причина полягає в тому, що органи досудового розслідування не мають належних можливостей установити особу замовників підпалів, довести зовнішній характер впливу на громадян України тощо. Тобто за поточних умов війни вкрай проблематичним є доказування зв'язку з іноземною державою, на замовлення яких відбуваються підпали. А саме цей зв'язок видається визначальним для того, що здійснити кваліфікацію за ст. 111 КК України як державна зрада. Водночас такий підхід був би найбільш точним, повним та справедливим.

1. Вирок Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 29 січня 2025 р. у справі № 206/4980/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124761080>

2. Пирлік Г. Справи про підпал автівок військовослужбовців та волонтерів: як кваліфікують та чи доводять російській слід / Грати (21 січня 2025 р.). URL : <https://graty.me/spravi-pro-pidpal-avtivok-vijskovoslužhbovcziv-ta-volonteriv-yak-kvalifikuyut-ta-chi-dovodyat-rosijskij-slid/>

3. М'ясищев О., Раєвський Д. Третій місяць в Україні регулярно палять машини військових. Для цього росіяни знаходять підлітків, боржників і залежних, яким обіцяють по \$1 000. Як влаштована схема «легких грошей» / Бабель (08 серпня 2024 р.). URL : https://babel.ua/texts/109717-vzhe-tretyi-misyac-v-ukrajini-regulyarno-pidpalyuyut-mashini-viyskovih-dlya-cogo-rosiyani-znahodyat-pidlitkiv-borzhnikov-i-zaleznhih-yakim-obicyayut-po-1-000-yak-vlashtovana-cya-shema?utm_source=page&utm_medium=read_more

4. СБУ проводить інформкампанію «Спали» ФСБшника» для протидії вербуванню молоді спецслужбами РФ (відео) / Служба безпеки України (15 січня 2025 р.). URL : <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-provodyt-informkampaniiu-spaly-fsbshnyka-dlia-protydii-verbuvanniu-molodi-spetssluzhbamy-rf-video>
5. Вирок Олександрійського міськрайонного суду Кіровоградської області від 04 жовтня 2024 р. у справі № 398/4875/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122080704>
6. Вирок Садгирського районного суду м. Чернівці від 30 січня 2025 р. у справі № 726/3365/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124794160>
7. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 20 листопада 2024 р. у справі № 473/6143/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123148449>

ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ РОБОТИ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

За останнє десятиріччя війна сформувала нові виклики для суспільства, зокрема велику потребу у психологічній допомозі військовим. Брак кваліфікованих фахівців-психологів у лавах Збройних Сил України та інших військових формуваннях, що готові та вміють працювати з травмами війни, не вистачає. До того ж ті, хто зараз уже надають таку допомогу, не завжди мають відповідну кваліфікацію. Останнє може призводити до порушення етичних стандартів психолога.

Там де є люди, їхні почуття й особистий простір, світогляд, цінності, думки – виникатимуть етичні питання. Дуже часто, коли говорять про етичні стандарти психологів, то уявляють конфіденційність чи анонімність, але насправді стандартів у цій професії значно більше.

Невидимі травми, які притаманні не лише військовослужбовцям, але й психологам, особливо тим, що безпосередньо беруть участь у бойових діях або знаходяться поблизу лінії зіткнення:

посттравматичний стресовий розлад (ПТСР): флешбеки, безсоння, тривожність, які залишають людину замкнутою в переживаннях війни.

емоційне виснаження: втрата близьких часто призводять до депресії чи втрати сенсу життя.

І ці всі переживання військові психологи також переживають. Тому, надважливим є вчасно виявити всі симптоми, щоб вони не шкодили їх роботі з персоналом.

Використання методів активного слухання, які дають змогу військовослужбовцям відчувати себе почутими. Запобігання повторній травматизації через некоректні запитання або коментарі. Люди, які пережили травматичний досвід, потребують відчуття безпеки. Це включає як фізичні умови, так і психологічну підтримку. Тому для військових психологів важливо вчасно звертатись до колег по фаху: психотерапевтів або реабілітологів, які спеціалізуються на роботі з бойовим стресом щоб не переносити свої особистісні травми та переживання на персонал. Емоційний ресурс, готовність і можливість допомогти також мають значення. Психологи, які працюють з військовослужбовцями, повинні бути в ресурсі, в адекватному зібраному стані, адже від цього залежить якість їх роботи та стан людей, які щодня перебувають на межі життя та смерті. Актуальних ціннісних тригерів наразі справді багато: мова, політичні погляди, досвід і стиль життя, плани на майбутнє, оцінки ситуації. Люди різні, і це природно, але фахівці також люди, які не завжди можуть зберігати нейтральність.

Важливим аспектом для роботи військового психолога є розуміння власної компетентності і її обмежень. Не з усіма темами психологи можуть працювати. Є категорії людей за віком, діагнозом, специфікою запитів, для роботи з якими фахівець просто не має компетенції. Так, межі останньої потрібно чітко усвідомлювати, аби не зробити гірше, адже це може бути розцінено як етичне зловживання. Вважається, що психолог має бути нейтральним та неупередженим у своїй роботі, не засуджувати, не давати оцінки.

Реалії війни вимагають від військових психологів не лише виживання, а й адаптації до нових викликів. Навички ефективної комунікації з військовослужбовцями, які пережили бойовий стрес, є важливими для створення середовища у військовому колективі, де кожен може знайти підтримку та допомогу. Лише через розуміння, чуйність і професійний підхід ми зможемо допомогти військовослужбовцям подолати як видимі, так і невидимі наслідки війни.

1. Етичний кодекс психолога України. URL: <http://myronivka-osvita.gov.ua/etichnij-kodeks-psihologa-13-04-48-16-09-2020/>

Платонов В. М.,
науковий співробітник
навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології
Навчально-наукового інституту управління
та безпеки населення,
доктор філософії (PhD) з психології
(Національний університет цивільного захисту України)

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ РЯТУВАЛЬНИКАМ ДСНС УКРАЇНИ: НОВІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Тривалі бойові дії стали неабияким викликом не тільки для тих хто зі зброєю в руках захищає територію та незалежність України але й для тих кого назвали «Герої без зброї» – рятувальники ДСНС. Кожна ворожа ракетно-дронна атака, кожен артилерійський обстріл прифронтових міст несе за собою руйнації, пожежі, які ліквідують рятувальники та не менш важливою місією залишається порятунок потерпілих. Практично у всіх областях де проходить лінія фронту безпекова ситуація вкрай складна. Рятувальникам під час свого чергування доводиться переїздити з однієї надзвичайної події на іншу, без повернення до частини та отримання короткотривалого відпочинку, який потрібен для фізичного та психологічного відновлення. Зауважимо, що зараз діяльність рятувальників ускладнена факторами військової агресії (повторними обстрілами) та додатковим захисним спорядженням, що значно ускладнює виконання діяльності. Слід зазначити, що та кількість навантаження, яке сьогодні переживають рятувальники є значно більшим ніж у довоєнний час.

Натомість, у 2024 році МВС було проведено анонімне опитування з метою оцінки психологічного стану персоналу ДСНС та якості організації психологічного супроводу діяльності. Де було встановлено, що незадовільний психологічний стан відмітили у себе лише 3% рятувальників, але цей сегмент у 3% припадає на прифронтові області. Результати опитування підтвердили інформацію, що під впливом найбільшого психологічного навантаження знаходяться рятувальники, які перебувають у близькості до лінії фронту. Про потребу відпочинку у вигляді відпустки вказали 55,9% з вибірки опитуваних рятувальників, це вказує про потребу фізичного та психологічного відновлення. Такі оцінки свідчать про нерівномірне розподілення навантаження на підрозділи ДСНС по різних областях України.

Переходячи до питання психологічного забезпечення діяльності, згідно приведеного вище опитування, рятувальники ДСНС відзначають у 75,8% опитуваних не потребують психологічної допомоги, а 74,4% персоналу не бажають брати участь у будь-яких психологічних заходах. Така тенденція свідчить про певне перенасичення діяльності психологічними заходами, що викликано низкою програм по збереженню психологічного здоров'я [1].

В подальшому така тенденція з перенасичення психологічними заходами може проявлятися в небажанні особового складу ДСНС відвідувати психологічні заходи в наступному, що не матиме користі.

На відміну від планових заходів з психологічної підтримки значно ефективнішим методом може стати психологічна експертиза. Про основні ідеї та концепцію психологічної експертизи ми вже зазначали в наших попередніх напрацюваннях [2]. Проведення психологічної експертизи дозволить перевести фокус уваги на рятувальників, які частіше переживають травмуючі події та визначити їх актуальну потребу в психологічній підтримці. В подальшому це дозволить покращити якість психологічного супроводу, та оптимізує діяльність психологів, так як, згідно ідеї концепції психологічної експертизи є можливість залучення інших психологів-експертів.

Таким чином, сучасні виклики в наданні психологічної допомоги рятувальникам ДСНС України входять до проблемного кола, де рятувальники одних областей мають значне перенасичення психологічними заходами, а в прифронтових областях потребують значно більшої уваги з боку психологів. Тому для чіткого визначення конкретних осіб, яким першочергово потрібна психологічна допомога слід впроваджувати процедуру психологічної експертизи. Це дозволить визначити індивідуальну потребу в психологічній допомозі, силу впливу травмуючої ситуації та можливість ефективного продовження виконання діяльності рятувальником та запобігти професійному вигоранню.

1. Похілько Д., Сичевський А. Психологічне забезпечення підрозділів ДСНС під час війни. Проблеми екстремальної та кризової психології. 2024. № 2 (8). С. 42–49. <https://doi.org/10.52363/dcpp-2024.2.4>

2. Платонов В. М. Необхідність створення концепції психологічної експертизи рятувальників ДСНС України після травмуючих подій. Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації : збірник матеріалів ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2024 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. С. 278–282.

Плахтій П. А.,
курсант факультету № 1
(Донецький державний університет внутрішніх справ)
Дробенко Д. Ф.,
викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики, підполковник поліції
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність дослідження воєнних злочинів зумовлена довготривалими військовими конфліктами та необхідністю забезпечення справедливого покарання для осіб, які вчиняють тяжкі правопорушення у період збройного конфлікту. Особливої уваги потребує кваліфікація таких злочинів та проблематика їх кримінального переслідування відповідно до міжнародних та національних правових норм.

Національна безпека – це ключовий елемент, завдяки якому країна має можливість розвиватися та забезпечувати дотримання основних принципів правової держави.

Після початку повномасштабної російської агресії Верховна Рада України внесла низку змін до КК України, вдосконаливши положення Особливої частини цього Кодексу, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Відтоді на практиці виникають питання щодо застосування нових законодавчих норм і їх співвідношення з іншими статтями КК України. Втім, фахові обговорення в колі представників судової влади, слідчих органів і науковців дають свої результати та сприяють вирішенню відповідних правових проблем. Сьогодні на національні суди покладається додаткове навантаження щодо розгляду нових категорій справ, і суди відіграють особливо відповідальну роль. Адже вироків, ухвалених у таких справах, чекає українське суспільство. Ці рішення не лише формують авторитет українських судів, а й мають вплив на світовому рівні, оскільки є предметом ретельного аналізу міжнародних юристів, науковців та експертів[1].

Щодо проблеми кваліфікації воєнних злочинів та злочинів проти основ національної безпеки в КК яка зазнала змін можна виокремити наступні статті з якими виникає багато проблем під час розслідування. Відсутність єдиної позиції слідчих та прокурорів щодо кваліфікації воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Здебільшого, непорозуміння виникають у питанні розмежування категорії злочинів, передбачених статтею 438 КК, які є злочинами проти людяності або воєнними злочинами відповідно до міжнародного права, з іншими кримінальними правопорушеннями. Необхідно зазначити, що така ситуація виникла із самого початку російської збройної агресії, тобто ще з 2014 року, та триває дотепер. Так, унаслідок неоднозначної та різнопланової оцінки зазначеної категорії злочинів поступово закладалася подвійна природа в механізмі попередньої та остаточної кримінально-правової кваліфікації обставин вчинення злочину та дій підозрюваних осіб, коли одні й ті ж події одночасно оцінювалися і як участь у злочинах агресії, і як терористичні акти, а в інших окремих випадках – як порушення законів та звичаїв війни. Кваліфікація відносно до ст. 110 КК в якій можемо зазначити про те, що на підставі сумнівної оцінки того, що метою російського вторгнення є лише порушення територіальної цілісності України (ст. 110 КК України – посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), формується викривлений загальний підхід до кримінально-правової кваліфікації дій, безпосередньо пов'язаних з військовою агресією. Така кваліфікація не може вважатися прийнятною, оскільки склад злочину за статтею 110 полягає у вчиненні дій з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, тобто склад злочину статті 110 поширюється лише на суб'єктів, які підпадають під дію Конституції України та порушують встановлений нею порядок визначення території та державного кордону. Проблема ще в тому, що застосування помилкового підходу до кваліфікації таких дій представників держави-агресора за ст. 110 КК України значно обмежує (навіть фактично унеможлиблює) можливості отримання міжнародної допомоги та нашої співпраці з міжнародними організаціями. За проблематикою кваліфікації ст. 258 КК яка стосується помилкової кваліфікації злочинів, передбачених статтею 438 КК за порушення законів та звичаїв війни, тобто воєнних злочинів та злочинів проти людяності, як терористичних злочинів, передбачених, зокрема, статтями 258, 258-3 КК. Можна зазначити те що відповідно до сучасного міжнародного права терористичні акти не вважаються ні міжнародними, ні воєнними злочинами. Кваліфікація злочинної діяльності фізичних осіб або їхніх угруповань, як терористичної та відповідальність за таку діяльність, визначається нормами національного кримінального права відповідної держави. Міжнародно-правові акти встановлюють лише загальні критерії кваліфікації терористичних актів (чи діяльності) та правила взаємодії держав-учасників відповідних конвенцій у сфері запобігання тероризму (наприклад, Конвен-

ція Ради Європи про запобігання тероризму). Вчинення терористичних актів є підставою для кримінальної відповідальності осіб згідно з національним законодавством. Термін давності для притягнення до відповідальності за вчинення терористичного акту визначається національним законодавством відповідних держав. Таким чином, кваліфікація міжнародних злочинів, особливо воєнних, як тероризму, звільняє від міжнародно-правової відповідальності державу-агресора, як державу в цілому, і дає міжнародним злочинцям можливість уникати кримінального переслідування у державах дружніх до держави-агресора чи нейтральних державах[2].

За для правильної кваліфікації та застосування кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів та злочинів проти основ національної безпеки саме на цей час Україні важливо сфокусуватись на кількох основних кроках, щоб покращити ситуацію на рівні практики. привести у відповідність національне законодавство до міжнародного кримінального права та міжнародного гуманітарного права. Для цього вже було зроблено кілька кроків, які нічим не закінчились: законопроект № 2689 було прийнято Верховною Радою України в цілому та направлено на підпис Президенту, де він перебуває до цього часу; також у квітні 2022 року було зареєстровано законопроект № 7290, який було включено до порядку денного, проте ще не розглянуто Верховною Радою України. Також важливо ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду та приєднатись в якості повноправного члена до системи міжнародного правосуддя. Насамперед треба забезпечити системну підготовку кадрів та проведення програм підвищення кваліфікації для слідчих, прокурорів та суддів, які дозволять на професійному рівні говорити про застосування і тлумачення положень міжнародного права у межах кримінальних проваджень. Та враховуючи масив зафіксованих фактів порушення законів та звичаїв війни, важливо сформулювати професійний дискурс щодо моделі спеціального механізму правосуддя, який зміг би дозволити Україні забезпечити належне правосуддя за найтяжчі міжнародні злочини, вчинені внаслідок агресії РФ [3, 4].

На завершення можна позначити наміри щодо розслідування та кваліфікація воєнних злочинів які є складним процесом, вони вимагають поєднання національного та міжнародного досвіду, а також ефективного використання криміналістичної методики. Покарання осіб, винних у вчиненні таких злочинів, має бути невідворотним та відповідати міжнародним стандартам правосуддя.

1. Злочини проти основ національної безпеки. Обговорення питань щодо кваліфікації цих злочинів та відповідальності в умовах повномасштабного вторгнення. ВЕРХОВНИЙ СУД. 2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1588565>

2. Воєнні злочини РФ проти України: що не так з усталеною практикою їх кваліфікації. Судово-юридична газета. В'ячеслав Хрипун. 2022. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/254268-voennye-prestupleniya-rf-protiv-ukrainy-chto-ne-tak-s-ustoyavsheysya-praktikoy-ikh-kvalifikatsii>

3. Проблемні питання належної кваліфікації воєнних злочинів. Аналітика. Адвокатське об'єднання AZONES. 2022. URL: <https://azones.law/analytics/problemni-pytannya-nalezhnoyi-kvalifikatsiyi-voyennyh-zlochyniv/>

4. Кримінальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. Документ 2341-III, чинний, точна редакція – Редакція від 26.12.2024, підстава – 4111-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

СТАН КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНИМ НАСИЛЬСТВОМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ (ВОЄННОГО СТАНУ)

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) набула особливої актуальності з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Разом з тим, нормативна невизначеність такої дефініції створює численні дискусії серед вчених, чиє коло наукових інтересів стосується досліджуваного нами питання.

Сьогодні, виходячи із численних наукових публікацій щодо протидії кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканності особи в умовах збройного конфлікту, зокрема, застосуванню сексуального насильства щодо чоловіків, жінок і дітей різного віку з боку російських військовослужбовців, може скластися враження, що гендерно зумовлене насильство – це лише сексуальне насильство, адже саме І. Заворотко у дисертаційному дослідженні на тему «Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин» сформувала авторську дефініцію сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язаного з конфліктом, як *акт сексуального характеру та (або) акт, що вчиняється відносно особи через гендер, якщо вони вчинені в умовах примусу та завдали особі фізичної, сексуальної чи психологічної шкоди, а також погроза вчинення зазначених актів та (або) примус до участі у них, за умови, що вони мають географічний, часовий і причинний зв'язок зі збройними конфліктами або іншими ситуаціями, що порушують мир (виділ. – А.С.П.)* [1, с. 26-27].

Погодитися з таким визначенням складно, оскільки в умовах збройного конфлікту мають місце також і такі форми (види) гендерно зумовленого насильства як каліцтво статевих органів, примушування до шлюбу, катування, примушування роздягатися частково або повністю, примушування особи бути свідком актів сексуального характеру та інші діяння, перелік яких визначити точно не можливо. Це вказує на те, що обмеження поняття гендерно зумовленого насильства в умовах збройного конфлікту суто сексуальним насильством є помилковим і не правильним.

Враховуючи відзначений нами аспект, а також виходячи із положень Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.; Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.; Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.; Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.; Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, від 8 червня 1977 р.; Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, від 8 червня 1977 р.; Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується прийняття додаткової відмітної емблеми, від 8 грудня 2005 р.; Конвенції про права дитини, 20 листопада 1989 р.; Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини, що стосується участі дітей у збройному конфлікті, 25 травня 2000 р., а також Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, 17 липня 1998 р., яким індивідуалізована кримінальна відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права, та положення чинного Кримінального кодексу України 2001 р., до кримінальних правопорушень, пов'язаних з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану) нами віднесено: ст. 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій, ст. 434. Погане поводження з військовополоненими, ст. 438. Воєнні злочини, ст. 442. Геноцид та ст. 442-1. Злочини проти людяності.

Зауважимо, що Законом України від 09.10.2024 № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» було внесено суттєві зміни до Розділу XX. Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку Особливої частини КК України. Так, зокрема, законодавець привів у відповідність до ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду відповідні положення Закону України про кримінальну відповідальність,

серед яких, наприклад, змінено назву ст. 438 з «Порушення законів та звичаїв війни» на «Воєнні злочини» та доповнено ст. 442-1. Злочини проти людяності.

Досліджуючи питання кримінологічних аспектів гендерно зумовлених злочинів в умовах збройних конфліктів, О. Охман, Т. Дерев'янка та Н. Логінова відзначають, що з метою забезпечення справедливості для тих, хто став жертвою сексуального та гендерного насильства, кожна держава повинна прийняти вичерпні заходи для виконання своїх зобов'язань у сфері розслідування, судового переслідування та покарання винних у злочинах геноциду, проти людяності та військових злочинах, включаючи ті, що пов'язані з сексуальним та гендерним насильством [2, с. 37].

Але наскільки ефективний механізм покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану)? Проведений нами аналіз звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2022-2024 рр. щодо ст. 433, 434, 438, 442, 442-1 КК України (більш детальна інформація у Діаграмах 1-4) показав, зокрема:

щодо ст. 433 КК України – жодного кримінального провадження з обвинувальним актом не скеровано до суду;

щодо ст. 434 КК України – у 2022 р. 13,04 % кримінальних проваджень закрито, а у 2023 р. – 25 %; жодного кримінального провадження з обвинувальним актом не скеровано до суду;

щодо ст. 438 КК України, то серед цієї великої кількості кримінальних проваджень, не всі відносяться до предмета нашого дослідження, адже до таких кримінально протиправних діянь також віднесено розграбування національних цінностей на окупованій території, вигнання цивільного населення для примусових робіт, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом та діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством. Проте, якщо у 2022 р. було закрито 0,055 % кримінальних проваджень, то у 2024 р. – 0,024 %; у 2022 р. 0,078 % кримінальних проваджень з обвинувальним актом скеровано до суду, то у 2024 р. – 0,16 %;

щодо ст. 442 КК України : у 2022 р. 13,67 % кримінальних проваджень закрито, у 2023 р. – 57,1 %, а у 2024 р. – жодного; у 2022 р. 18,18 % кримінальних проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом, у 2023 р. – 14,29 %. також варто відзначити, що у 2024 р. хоча жодного кримінального провадження не було направлено з обвинувальним актом до суду, проте винесено 3 вироки у судах першої інстанції протягом червня-листопада цього року¹;

щодо ст. 442-1 – жодного кримінального правопорушення не обліковано.

Діаграма 1. Узагальнення звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення за ст. 433 КК України та результати досудового розслідування

¹ Вирок Шевченківський районний суд міста Києва від 25.06.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120371517> (дата звернення 10.02.2025)

Вирок Шевченківський районний суд міста Києва від 09.08.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121132679> (дата звернення 10.02.2025)

Вирок Шевченківський районний суд міста Києва від 28.11.2024. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124175579> (дата звернення 10.02.2025)

Діаграма 2. Узагальнення звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення за ст. 434 КК України та результати досудового розслідування

Діаграма 3. Узагальнення звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення за ст. 438 КК України та результати досудового розслідування

Діаграма 4. Узагальнення звітів про зареєстровані кримінальні правопорушення за ст. 442 КК України та результати досудового розслідування

Таким чином, підводячи підсумок, вважаємо, що порушені нами питання свідчать не тільки про недосконалість окремих редакцій статей КК України, а й складність доказування вини і неможливість виявлення осіб, що вчинили такі кримінально протиправні діяння. Окрім того, потребує комплексна

розробки Концепції протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з гендерно зумовленим насильством в умовах збройного конфлікту (воєнного стану), яка стане потужним механізмом у боротьбі з такими кримінально протиправними діями. Але найкращий спосіб – це вигнати з нашої держави російських військовослужбовців, які вчиняють такі звірства.

1. Заवортко І.Г. Сексуальне і гендерно-обумовлене насильство, пов'язане з конфліктом, як міжнародний злочин: дис. ... д.-ра філософії за спеціальністю 293. Міжнародне право / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2020. 301 с.

2. Охман О., Дерев'янка Т., Логінова Н. Кримінологічні аспекти гендерно зумовлених злочинів в умовах збройних конфліктів. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*. 2023. Вип. 2 (65). С. 35-40. DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.2.5>

Помаза-Пономаренко А. Л.,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з дослідження проблем управління у сфері цивільного захисту,
доктор наук з державного управління, старший дослідник,
(Національний університет цивільного захисту України)

Тарадуда Д. В.,
доцент кафедри ліквідації надзвичайних ситуацій
Інституту післядипломної освіти
кандидат технічних наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ОСОБЛИВОСТІ ФІЗИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми дослідження не викликає заперечень, адже Україна сьогодні перебуває у стані політичної, економічної, соціальної кризи, а також у правовому режимі воєнного стану, запровадженого 24 лютого 2022 р. у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України.

Сучасні підходи до відновлення мають бути гнучкими, оперативними та ефективними, оскільки Україна перебуває у стані постійних змін, де безпекові, економічні та соціальні виклики виникають і трансформуються з великою швидкістю. Ключовим завданням є не просто відбудова пошкоджених об'єктів, а створення нової стійкої до викликів моделі розвитку, яка зможе запобігти подібним загрозам у майбутньому. Водночас механізми подолання наслідків війни повинні охоплювати і фізичну реконструкцію, і підвищувати рівень довіри суспільства до влади, забезпечуючи правопорядок й ефективне функціонування державних структур.

Отже, незаперечною є важливість визначення механізмів реалізації державної політики з ліквідації наслідків воєнних дій, що позначились на стані функціонування критичної інфраструктури. Це є необхідним не лише з позиції визначення темпів відбудови критичної інфраструктури країни, а й формування основи для її подальшого розвитку, зміцнення національної безпеки та становлення України як сучасної європейської держави.

Держава-агресор здійснює цілеспрямовані масовані ракетно-дронові обстріли критичної інфраструктури України. Від початку повномасштабної зовнішньої агресії ці обстріли набули масованого та регулярного характеру. У період з 2022 р. по 2024 р. рф здійснила понад 11 тис. ракетно-дронових обстрілів території України. Відтак, набувають актуальності наукові розвідки щодо визначення стану нанесених збитків вітчизняній критичній інфраструктурі (далі – КІ) і шляхів її відновлення.

Дослідження заходів, вжитих Україною перед вторгненням рф для забезпечення належного фізичного захисту критичної енергетичної інфраструктури, дає підстави стверджувати, що цих заходів виявилось недостатньо. Оскільки вони були спрямовані на захист від диверсійних і терористичних актів [9, с. 55]. З лютого 2022 року Україна реалізує численні заходи реагування, протидії та пом'якшення наслідків аварій в енергетичному секторі. Воєнний досвід, отриманий тисячами енергетиків за час повномасштабної агресії рф, заклав міцну основу для цих заходів реагування та протидії [8]. Промисловість накопичила запасні частини до вторгнення для ремонту пошкодженої енергетичної інфраструктури, а більші компанії розробили резервні центри управління з альтернативними каналами зв'язку в безпечних зонах [9, с. 55]. На початку вторгнення було забезпечено заходи з реалізації спланованих планів евакуації необхідного персоналу та сімей у ці місця, створення спеціально навчених ремонтних бригад, кількість яких швидко зросла після напрацьованого досвіду інтенсивних боїв [7]. Крім того, було створено кризові підрозділи (центри). В очікуванні же чергової хвилі кінетичних атак на енергетичну інфраструктуру в майбутньому Україна має вживати додаткових заходів для зміцнення або покращення фізичного захисту енергетичної інфраструктури [8].

Держава-агресор нанесла шкоду всім складникам екологічної сфери України, і в т.ч. через руйнацію об'єктів КІ. Процеси впливу забруднень на атмосферу через їх складність можна описувати на основі спостережень на регулярній основі [5]. Щодо збитків нанесених рф через обстріли української критичної інфраструктури, то відповідна інформація представлена в табл. 1.

**Загальна оцінка обсягів нанесених рф збитків критичній інфраструктурі України
станом на червень 2023 року**

№ з/п	Назва сектору критичної інфраструктури	Загальна оцінка збитків, млрд доларів США
1	Сектор житлової забудови	55,9
2	Інфраструктура	36,6
3	Промисловість	11,4
4	Освітня сфера	9,7
5	АПК	8,7
6	Енергетичний сектор	8,8
7	Фонд лісового господарства	4,5
8	Транспортна інфраструктура	3,1
9	Система охорони здоров'я	3,1
10	Комунальне господарство	2,7
11	Торгівля	2,6
12	Культура, спорт, туризм	2,4
13	Адміністративні будівлі	0,5
14	Цифрова інфраструктура	0,5
15	Соціальний сектор	0,2
16	Фінансовий сектор	0,2
17	Усього	150,5

Джерело: складено на підставі [6, с. 12]

Незважаючи на накопичення енергокомпаніями запасів запчастин, необхідних для ремонту енергосектору, важливим моментом є міжнародна підтримка в постачанні Україні спеціалізованого обладнання та запасних частин. З перших місяців вторгнення рф, ЄС постачає такі товари, як гуманітарна допомога Україні та міжнародна технічна підтримка. Серед останньої можна виокремити такі заходи з відновлення КІ та подолання наслідків її руйнації в Україні через ракетно-дронові обстріли рф: 02.11.2022 р. Швейцарія виділила Україні майже \$100 млн на термінове відновлення енергетичних об'єктів; 18.11.2022 р. українська влада почала розгортати по всій країні «Пункти незламності»; 23.11.2022 р. в Європарламенті була започаткована ініціатива «Генератори надії»; у грудні 2023 р. Нідерланди надали Україні допомогу на суму 120 мільйонів євро на підтримку на енергетики тощо [2]. У Міністерстві енергетики України оголошено план будівництва в Україні 4 атомних блоків. У разі реалізації цього проекту Хмельницька АЕС мала б стати найбільшою атомною станцією в Європі. Станом на початок 2025 р. даний план так і не було зреалізовано, хоча у 2024 р. Норвегія виділила понад 450 млн доларів грантової підтримки енергетичному сектору України [1].

Таким чином, збитки, нанесені рф об'єктам КІ України, є, безумовно, значними. Їхне відшкодування – це найближче майбутнє держави-агресора. У той же час, кошти виділені в межах міжнародної технічної підтримки для відновлення КІ мають раціонально використовуватись, щоб забезпечити безпечне її функціонування за будь-яких умов. Крім того, потрібно розвивати публічно-приватне партнерство у сфері КІ, оскільки значна її частина перебуває у приватній власності. У цьому контексті набувають актуальності наукові розвідки, спрямовані на визначення шляхів і засобів попередження надзвичайних ситуацій на об'єктах КІ.

1. Норвегія вже надала понад \$450 мільйонів грантів українському енергосектору. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3818035-norvegia-vze-nadala-ponad-450-miljoniv-grantiv-ukrainskomu-energo-sektoru.html>.

2. Помаза-Пономаренко А.Л. Збитки, нанесені бойовими діями об'єктам критичної інфраструктури в Україні: механізми оцінювання та відновлення // Успіхи і досягнення в науці. 2025. Вип. 1 (1). С. 601–61.

3. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Забезпечення стійкості системи державного регулювання об'єктів підвищеної небезпеки // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 4. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/3461>.

4. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Перспективи розвитку публічного адміністрування як критичної інфраструктури // Матеріали XI Міжнародної науково-практичної он-лайн конференції «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (24.10.2024, м. Одеса). С. 131–133.

5. Помаза-Пономаренко А.Л., Тарадуда Д.В. Управлінські підходи до попередження надзвичайних ситуацій на об'єктах критичної інфраструктури та підвищеної небезпеки // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 1. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/5502/5557>.

6. Aebi S., Hauri A., Kamberaj J. Critical Infrastructure Resilience in Ukraine: Energy, Transportation, and Communication. URL: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RR-Report-2024-Critical-Infrastructure-Resilience.pdf>.
7. Lambroschini S. How Do Ukrainian Networks Resist? Sources and Limits of Critical Infrastructure Resilience // PONARS Eurasia Policy Memo. 2022. URL: <https://www.ponarseurasia.org/how-do-ukrainian-networks-resist-sources-and-limits-of-critical-infrastructure-resilience/>.
8. Hammer M. Ukraine Races to Protect its Energy System from Russia // Times. 15.11.2023. URL: <https://time.com/6335675/ukraine-russia-energy-system-winter/>.
9. Sukhodolia O. Ukrainian Energy Sector under Military Attack: Lessons for Resilience // in book: War and Energy Security: Lessons for the Future (Tallinn: International Centre for Defence and Security ICDS). 2023, p. 46–59. URL: https://www.researchgate.net/publication/370630939_Ukrainian_Energy_Sector_under_Military_Attack_Lessons_for_Resilience.

Пономаренко Я. С.,
доцентка кафедри соціології та психології ННІ № 5,
кандидатка психологічних наук, доцентка
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

Шиліна А. А.,
доцентка кафедри соціології та психології ННІ № 5,
кандидатка психологічних наук, доцентка
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМАТИКА ВЕРБУВАННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ДИВЕРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОГЛЯД

В умовах повномасштабної війни Україна стикається з безпрецедентними викликами, серед яких особливу небезпеку становить вербування неповнолітніх для диверсійної та підривної діяльності. Ворог цілеспрямовано використовує психологічні маніпуляції, соціальні мережі та економічну вразливість молоді, аби залучати їх до протиправних дій. Ця проблема не лише підриває національну безпеку, а й має довготривалі наслідки для психічного здоров'я та соціальної адаптації підлітків. Вразливість неповнолітніх пояснюється їхніми віковими особливостями, недостатнім рівнем критичного мислення, емоційною нестабільністю та впливом соціальних мереж. Ворог активно використовує психологічні маніпуляції, фінансові стимули та інформаційно-психологічний тиск, щоб залучати молодь до виконання протиправних дій. Психологи відіграють важливу роль у профілактиці цього явища, розробляючи методики раннього виявлення ризиків, формуючи у підлітків критичне мислення та навички інформаційної безпеки. Наукове вивчення механізмів вербування, його наслідків та ефективних шляхів протидії має першочергове значення для розробки заходів, спрямованих на захист підлітків від цього деструктивного впливу.

О. Клименко зазначає, що свідоме залучення дітей до військових дій має серйозні наслідки не лише для них самих, а й для суспільства. Мілітаризація молодого покоління в умовах затяжного конфлікту не тільки збільшує ризик фізичних травм і втрати людського потенціалу, але й порушує моральний розвиток дитини, яка ще перебуває в процесі становлення та соціалізації [1, с.19]. Т. Стаховський підкреслює, що ключову роль у втягненні неповнолітніх у протиправну діяльність відіграє особа злочинця. Саме вона виступає носієм мотивів і причин скоєння кримінального правопорушення, яке відбувається в межах суспільних девіацій і спричиняє руйнування моральних засад [3, с.253]. Ц. Оганісян наголошує на загрозі вербування дітей у військові конфлікти, що порушує їхні права та створює значні гуманітарні виклики. У контексті війни в Україні особливу увагу слід приділити психологічній підтримці, реабілітації та адаптації постраждалих дітей. Важливими завданнями є забезпечення доступу до освіти та створення безпечного середовища для навчання. Ефективна протидія вербуванню потребує комплексного підходу, включаючи міжнародну співпрацю, правові механізми та освітні кампанії [2, с.133-134].

Сучасні методи вербування є складними та багаторівневими. Вони будуються на поступовому залученні, що починається з невинних на перший погляд завдань і закінчується безпосередньою участю у злочинній діяльності. Основні тактики, що застосовуються вербувальниками: використання соціальних мереж, створення довіри, маніпуляції на основі патріотизму чи ідеології та фінансова мотивація.

Платформи TikTok, Telegram, Instagram стають основним інструментом вербування. Підлітки отримують пропозиції «легкого заробітку» або участі в «громадянських ініціативах», які насправді мають прихований деструктивний характер. Вербувальники часто виступають у ролі «наставників», які обіцяють підтримку, захист або «справедливу місію». Вони адаптують комунікацію до інтересів підлітків, підлаштовуючись під їхній спосіб мислення. Підлітків переконують, що вони «борються за правильну справу», формуючи у них спотворене уявлення про героїзм. Через економічні труднощі багато підлітків стають вразливими до грошових пропозицій. Суми варіюються від кількох тисяч гривень за прості завдання до значно більших виплат за ризиковані дії.

Вербувальники обирають цільову аудиторію, враховуючи низку психологічних і соціальних факторів, які роблять підлітків більш сприйнятливими до маніпуляцій. Серед них: *вікові особливості* (підлітковий період характеризується емоційною нестабільністю, схильністю до ризику та пошуком самоствердження, що створює сприятливий ґрунт для маніпуляцій); *сімейні проблеми* (дефіцит довіри, конфлікти в сім'ї або відсутність авторитетних дорослих роблять підлітка більш вразливим до впливу сторонніх осіб); *соціальна ізоляція* (діти, які мають труднощі в комунікації або переживають кризові ситуації, часто шукають підтримку в онлайн-середовищі, де можуть натрапити на небезпечні контакти); *низький рівень медіаграмотності* (брак критичного мислення та невміння аналізувати інформацію сприяють поширенню маніпуляцій і дезінформації серед молоді).

Вербування підлітків має серйозні наслідки, що охоплюють правові, психологічні та соціальні аспекти: *юридичні наслідки* (кримінальна відповідальність за диверсійну діяльність згідно із законодавством України передбачає покарання від 15 років позбавлення волі до довічного ув'язнення); *психологічні наслідки* (підлітки, залучені до протиправної діяльності, можуть відчувати сильний стрес, провину, депресію та посттравматичні розлади) та *соціальні наслідки* (стигматизація, втрата довіри з боку сім'ї, проблеми у навчанні та подальшому працевлаштуванні).

Протидія вербуванню неповнолітніх потребує системного підходу та ефективної взаємодії державних інституцій, освітніх закладів, батьків, правоохоронних органів і психологів. Важливим є формування цілісної стратегії запобігання цьому явищу, яка включатиме як профілактичні заходи, так і механізми оперативного реагування. Одним із ключових напрямів є розвиток медіаграмотності серед дітей та підлітків. Освітні програми повинні містити інтегровані курси, присвячені критичному аналізу інформації, безпечній поведінці в інтернеті, розпізнаванню маніпуляцій і психологічним аспектам кібербезпеки. Важливо навчати дітей розуміти принципи інформаційної війни, виявляти пропаганду та не піддаватися на маніпулятивні впливи. Батьки відіграють ключову роль у запобіганні втягненню дітей у небезпечні ситуації. Саме в сім'ї формуються базові цінності, критичне мислення та навички безпечної поведінки в цифровому середовищі. Відкрите спілкування, довіра та увага до емоційного стану дитини є важливими чинниками, що знижують ризик її залучення до деструктивних впливів. Батьки повинні навчати дітей безпеки у цифровому просторі, контролювати їхню активність у соціальних мережах, встановлювати відповідні налаштування безпеки та обговорювати потенційні ризики. Окрім цього, необхідно заохочувати підлітків до участі в соціально значущих проєктах, які сприяють розвитку відповідальності, навичок самоідентифікації та критичного мислення.

Школа та освітні установи відіграють важливу роль у протидії вербуванню, адже саме вони мають безпосередній контакт із підлітками. Вчителі та психологи повинні активно ідентифікувати дітей із групи ризику, надавати їм необхідну підтримку та формувати безпечне середовище для їхнього розвитку. У навчальні програми необхідно інтегрувати теми цифрової безпеки, інформаційної гігієни, психологічної стійкості та критичного мислення. Важливим є проведення тренінгів із розпізнавання маніпуляцій, групового тиску та емоційного шантажу.

Правоохоронні органи відіграють ключову роль у запобіганні вербуванню неповнолітніх. Поліція повинна оперативно виявляти вербувальників, блокувати пропагандистські ресурси, а також проводити активну профілактичну роботу серед молоді. Спеціальні програми правоохоронців можуть включати лекції для школярів, індивідуальні консультації та інтеграцію заходів з кібербезпеки. Важливим напрямом є кіберполіцейська діяльність, спрямована на виявлення та ліквідацію каналів вербування, а також оперативне реагування на випадки залучення підлітків до злочинної діяльності. Необхідно також вдосконалювати механізми взаємодії між поліцією, освітніми закладами, психологами та соціальними службами, що дозволить забезпечити ефективну підтримку дітей, які стали жертвами або потенційними мішенями вербування.

Отже, проблема вербування підлітків в умовах війни є надзвичайно гострою та вимагає міждисциплінарного, скоординованого підходу. Ключовими напрямками профілактики мають стати системне формування інформаційної грамотності, розвиток критичного мислення, зміцнення психологічної стійкості молоді, розбудова довірливих і відкритих стосунків у родині, а також активна взаємодія з правоохоронними органами. У сучасних реаліях ця діяльність є не просто важливою, а життєво необхідною для захисту молодого покоління та збереження соціальної стабільності. Створення безпечного інформаційного простору, навчання підлітків навичкам цифрової гігієни, розпізнаванню маніпуляцій і пропаганди – це ключові механізми запобігання втягненню неповнолітніх у деструктивну діяльність.

Ефективна боротьба з вербуванням потребує комплексного підходу, що включає превентивні заходи, активну просвітницьку роботу, посилення кібербезпеки та тісну співпрацю між державними інституціями, освітянами, батьками й правоохоронцями. Лише цілісна, стратегічно продумана взаємодія дозволить мінімізувати загрози та захистити підлітків від злочинного впливу.

1. Клименко О.Ю. Залучення дітей до участі в збройних конфліктах: моделі та методи вербування (український досвід). *Соціологічні студії*. 2019. № 2 (15). С. 6-12.

2. Оганісян Ц.В. Гуманітарні виклики та правовий захист дітей в умовах війни в Україні: аналіз, проблеми та перспективи. *Юридична клінічна практика: сучасний стан та перспективи розвитку*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 листопада 2023 р.). Дніпро: ДДУВС, 2024. С.131-134.

3. Стаховський Т.В. Особа злочинця, який вчиняє втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність: основні напрямки кримінологічного вивчення. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. №32(2). С.253-260.

ІНДУСТРІАЛЬНІ ПАРКИ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану економіка країни зазнає значних змін, зокрема через зниження інвестиційної активності, руйнування інфраструктури та порушення логістичних ланцюгів [4, с. 45]. У таких умовах індустріальні парки можуть стати важливим інструментом для підтримки економічної стабільності та розвитку фінансової системи країни [1, с. 12]. Індустріальні парки сприяють відновленню виробничих потужностей, забезпеченню робочих місць та залученню інвестицій, що є критично важливим для подолання економічних труднощів під час війни [3, с. 28]. Відповідно, важливо вивчити правові засади функціонування цих парків в умовах надзвичайних ситуацій і криз [4, с. 49].

Законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність індустріальних парків, мають важливе значення в умовах воєнного стану [2, с. 7]. Однією з ключових задач є забезпечення пільгових умов для підприємств, що працюють в індустріальних парках. Це може включати зниження податкового тягара, спрощення процедур ліцензування та дозволів, а також гарантії для інвесторів щодо захисту їхніх прав власності [5, с. 62]. Ураховуючи специфіку воєнного стану, державна підтримка повинна бути орієнтована на максимальну ефективність, зокрема шляхом використання механізмів пільгових кредитів та субсидій на відновлення інфраструктури парків.

Ефективним підходом до посилення впливу індустріальних парків може бути створення кластерів на їхній базі. Кластери забезпечують концентрацію взаємопов'язаних підприємств, що працюють у суміжних галузях. Це сприяє створенню додаткової вартості, обміну технологіями, а також спрощує логістичні процеси. Для прикладу, у рамках кластерної моделі можна об'єднати підприємства, які займаються виробництвом оборонної продукції, з тими, що спеціалізуються на розробці сучасних технологій [4, с. 52]. Такий підхід не лише підвищує продуктивність, але й сприяє технологічному оновленню економіки.

Індустріальні парки можуть значно впливати на фінансову стабільність, забезпечуючи безперервність виробничих процесів та виконання державних замовлень у стратегічних галузях, таких як оборона, енергетика та медицина. У періоди кризи, коли порушуються ланцюги постачання та зменшується виробничий потенціал, індустріальні парки стають важливим засобом підтримки критичних виробництв. Створення нових виробничих потужностей в індустріальних парках дає змогу зберегти фінансові потоки та заохотити нові інвестиції, що сприяє розвитку національної економіки [3, с. 36].

Розвиток індустріальних парків також може стати ефективним засобом для відновлення інфраструктури. Війна часто супроводжується значними руйнуваннями об'єктів критичної інфраструктури, таких як дороги, залізничні вузли та енергетичні системи. Індустріальні парки, у яких впроваджуються централізовані рішення щодо управління енергетикою, водопостачанням і переробкою відходів, можуть бути використані як платформи для реконструкції. Це забезпечує не лише відновлення втрачених об'єктів, але й підвищення їхньої ефективності за рахунок впровадження сучасних технологій.

Для ефективного функціонування індустріальних парків в умовах воєнного стану необхідно впроваджувати специфічні фінансові інструменти, такі як пільгові кредити, державні гарантії для інвесторів, а також спеціальні програми субсидування для відновлення зруйнованої інфраструктури. Це дозволяє знизити ризики для підприємств, що працюють в індустріальних парках, а також залучити інвестиції в критично важливі галузі [5, с. 70]. Важливою є також підтримка місцевих підприємств, які можуть використовувати ресурси індустріальних парків для забезпечення внутрішнього виробництва та стійкості фінансових потоків.

Індустріальні парки можуть стати каталізатором для розвитку малого та середнього бізнесу (МСБ). Державна підтримка підприємств МСБ, що працюють у таких парках, може включати пільгове оподаткування, доступ до сучасних технологій та інфраструктури, а також можливість участі у спільних проєктах з великими компаніями [4, с. 63]. Це сприяє диверсифікації економіки та створенню нових робочих місць.

Одним із важливих аспектів функціонування індустріальних парків є їх інтеграція в міжнародну економічну та фінансову систему. В умовах воєнного стану важливою є взаємодія з міжнародними партнерами, що може допомогти залучити додаткові інвестиції для відновлення інфраструктури та створення нових виробничих потужностей. Спільні проєкти з міжнародними компаніями можуть сприяти залученню технологій та знань, що підвищує ефективність індустріальних парків.

Окрему увагу слід приділити екологічному аспекту функціонування індустріальних парків. Використання екологічно чистих технологій, переробка відходів, впровадження енергоефективних рішень мають стати пріоритетом при розробці нових та модернізації існуючих індустріальних парків [3, с. 51]. У цьому контексті міжнародне співробітництво, зокрема з екологічними фондами, може відіграти важливу роль.

Діджиталізація процесів управління індустріальними парками також може підвищити їх ефективність. Використання сучасних інформаційних технологій, таких як автоматизовані системи управління, аналітичні платформи, забезпечує прозорість процесів і спрощує взаємодію між резидентами парків, органами влади та інвесторами.

Індустріальні парки можуть бути ключовими елементами інноваційного розвитку економіки, якщо вони орієнтуються на створення виробництва стратегічно важливих товарів, таких як оборонна продукція, медичні засоби, енергетичні ресурси. Індустріальні парки, орієнтуючись на виробництво медичних засобів, можуть сприяти розвитку інноваційних технологій та підвищенню доступності життєво важливих препаратів і медичних виробів. Ось кілька напрямків, у яких індустріальні парки можуть зробити значний вплив:

- виробництво медичних засобів: це можуть бути фармацевтичні препарати, вакцини, діагностичні засоби або навіть інструменти для хірургії. Парки можуть орієнтуватися на випуск новітніх ліків, що відповідають міжнародним стандартам, і навіть на виробництво спеціалізованих засобів для боротьби з новими інфекційними хворобами чи пандеміями.

- інновації в медицині: підтримка досліджень і розробок у галузі біотехнологій, генетичних методів лікування, новітніх технологій для моніторингу здоров'я або відновлення тканин та органів. Індустріальні парки можуть стати платформою для запуску стартапів, які зосереджуються на медичних інноваціях.

- медичне обладнання та пристрої: виробництво інноваційних медичних пристроїв, таких як обладнання для телемедицини, роботизовані хірургічні системи, системи для моніторингу пацієнтів або прилади для реабілітації.

- переробка та утилізація медичних відходів: виробництво і впровадження технологій для безпечної утилізації медичних відходів або стерилізації медичних матеріалів також може бути важливим напрямом для індустріальних парків.

- співпраця з науковими установами та університетами: індустріальні парки можуть забезпечити необхідну інфраструктуру для дослідницьких лабораторій і підприємств, що працюють у медичних і біотехнологічних галузях. Це може сприяти комерціалізації нових медичних технологій та продуктів [4, с. 57]. Для цього потрібно створити сприятливі умови для впровадження новітніх технологій та інновацій, а також забезпечити ефективне управління парками через впровадження сучасних методів фінансового та виробничого менеджменту. У такому випадку індустріальні парки стають не тільки економічними, але й стратегічними інститутами.

Отже, індустріальні парки відіграють важливу роль у підтримці економічної стабільності та розвитку фінансової системи в умовах воєнного стану. Вони не лише сприяють відновленню виробничих потужностей, але й допомагають залучати інвестиції та забезпечувати стратегічну безпеку країни. Однак для цього необхідно розробити ефективні правові та фінансові механізми, які сприятимуть розвитку індустріальних парків і збереженню їх конкурентоспроможності навіть у умовах надзвичайних ситуацій.

1. Верховна Рада України. Закон України «Про індустріальні парки» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5012-17>.

2. Кабінет Міністрів України. Постанова «Про затвердження порядку функціонування індустріальних парків в умовах надзвичайного стану» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-poryadku-funkcionuvannya-industrialnih-parkiv-v-umovah-nadzvichajного-stanu>.

3. Іванова Н. І. «Економічні механізми підтримки розвитку індустріальних парків в Україні». Київ, 2021.

4. Петренко А. В. «Правові засади функціонування економіки в умовах воєнного стану». Харків, 2022.

5. Міжнародний валютний фонд. «Фінансова стабільність у періоди криз: міжнародний досвід та рекомендації». 2020.

Потоцький М. М.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
доктор філософії зі спеціальності 081 «Право»
(Криворізький факультет
Донецький державний університет внутрішніх справ)
Бреславець Я. О.,
студентка 2 курсу
(Криворізький факультет
Донецький державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СВІДКА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Забезпечення прав свідка у ході проведення допиту є важливою умовою допустимості показань у кримінальному провадженні. А.Ю. Габрелян, О.В. Чепель зазначають, що показання учасників кримінального процесу займають центральне місце в системі процесуальних джерел доказів. Показання складають, в середньому, майже 70 % від загальної кількості наявних у провадженні доказів. При цьому значна їх частина складається з показань свідків [1, с. 452]. Показання свідка у кримінальному процесі є важливим та найбільш розповсюдженим джерелом доказової інформації.

Показання осіб, які володіють певною інформацією про обставини кримінального правопорушення, є найважливішим процесуальним засобом, за допомогою якого забезпечується встановлення обставин події [1, с. 457].

Відповідно до ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [2]. Т.О. Закревська надає авторське визначення поняття «свідок»: свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань, а також фізична особа яка була залучена до участі у проведенні слідчої (розшукової) дії слідчим, прокурором та викликана в судові засідання, для надання показань стосовно умов та результатів її проведення [3, с. 81]. Позитивно оцінюючи деталізацію положень кримінального процесуального закону щодо поняття свідка, убачається, що визначення, надане у ч. 1 ст. 65 КПК України охоплює й випадки залучення до судового розгляду особи як свідка, яка попередньо брала участь у провадженні слідчих (розшукових) дій у якості понятого.

С.В. Слінько зазначає, що свідок є неупередженою особою у кримінальному процесі. На підставі показань свідка сторони приймають рішення щодо винності або невинуватості особи, відносно якої порушена кримінальна справа [4, с. 878]. Можна дискутувати з приводу упередженості/неупередженості свідка у кримінальному провадженні. Така якість як «неупередженість» більш властива такому учаснику кримінального провадження як понятій. Адже, за наявності у особи «упередженості», така особа не може бути залучено у якості понятого до проведення процесуальних дій. Відповідно до того, яка зі сторін залучає свідка до кримінального процесу, останніх можна класифікувати як свідків сторони захисту та як свідків сторони обвинувачення. Залежно від ситуації, свідок може мати зацікавленість щодо результатів кримінального провадження. Однак, якщо брати за основу той факт, що усі свідки надають виключно правдиву інформацію та в повному обсязі, дійсно можна вести мову про їх неупередженість та нейтральність стосовно мети кримінального провадження.

КПК України відносить свідка до інших учасників кримінального провадження [2]. З огляду на те, що за замовчуванням свідок має надавати правдиву інформацію, відповідно зміст такої правдивої інформації знаходиться поза змістом обвинувальної чи виправдувальної спрямованості.

Відповідно до чинного кримінального процесуального закону свідок зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду; 2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду; 3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків [2].

В той же час, беручи участь у допиті у якості свідка мають враховуватись відповідні норми етикету. Так, коли вас викликають для давання показань у статусі свідка, ви повинні за законом обов'язково з'явитися саме в той час і в той день, які зазначені у виклику. Ви зобов'язані чесно і правдиво відповідати на всі поставлені вам запитання. Є два винятки, коли ви можете відмовитися відповідати на запитання:

тання: ви можете відмовитися від розголошення інформації, яка підлягає захисту як ваша професійна таємниця; ви можете відмовитися від показань проти близьких родичів та членів своєї сім'ї [5]. Близькі родичі та члени сім'ї – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [2].

Відмова давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї можлива виключно у разі, якщо такі показання можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні особою, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення [2]. Відповідно, імунітет свідка щодо дачі показань у досліджуваному контексті не розповсюджується на покази стосовно обставин які не можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення.

За загальним правилом, виклик свідка на допит здійснюється слідчим, прокурором або судом. Свідку надсилається повістка, в якій зазначаються дата, час та місце проведення допиту, а також його процесуальний статус і наслідки неявки без поважних причин. Повістка може бути вручена особисто, надіслана поштою, електронною поштою або іншими доступними засобами зв'язку. Якщо немає можливості з'явитися свідок має повідомити про це завчасно та надати докази поважності причини, але якщо свідок без обґрунтованих підстав ухиляється від явки, до нього можуть бути застосовані відповідні примусові заходи [2].

Здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану вимагає внесення змін до традиційних підходів проведення процесуальних дій. З огляду на вимушене внутрішнє переміщення населення набуває актуальності допит свідків у режимі відеоконференції. Позитивно оцінюючи надану законодавцем таку можливість убачається, що процедура проведення допиту у режимі відеоконференції виглядає надто обтяжливою для сторони обвинувачення та не містить виключень для проведення такого допиту в умовах воєнного стану.

Такими обтяжливими умовами, є умови, викладені у ч. 5 ст. 232 КПК України, а саме: зобов'язання про вручення допитуваній особі пам'ятки про її процесуальні права; перевірка у допитуваної особи документів, що посвідчують особу; обов'язок службової особи перебувати поряд з нею до закінчення слідчої (розшукової) дії [2]. На наше переконання, процедура здійснення слідчих (розшукових) дій, у тому числі й допиту свідка, в умовах воєнного стану має в більшості орієнтуватись на змістовний аспект процесуальної дії, упускаючи при цьому вимоги формального характеру, які створюють невинновдані перешкоди діяльності сторони обвинувачення та не несуть змістовного наповнення. Наявність вищевказаних перепон знижує ефективність проведення допитів у режимі відеоконференції в умовах воєнного стану.

З огляду на все вищевказане, слід підсумувати, що показання свідка відіграють суттєву роль у доказуванні у кримінальному процесі. Свідок не повинен зазнавати будь-якого тиску, погроз чи обмежень, які можуть вплинути на правдивість його свідчень. Процесуальна форма проведення допиту свідка у режимі відеоконференції в умовах воєнного стану потребує удосконалення у бік зменшення формалізму та акцентуванні на змістовному аспекті даної слідчої (розшукової) дії.

1. Габрелян А. Ю., Чепель О. В. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 451-458.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.02.2025).

3. Закревська Т. О. Правовий статус свідка у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2020. Вип. 48. С. 78-82.

4. Слінько С. В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 878-882.

5. Путівник з прав людини. Права людини і громадянська освіта. Свідок. URL : <https://www.rights.in.ua/themes/court-fair-trial/criminal-proceedings/witness> (дата звернення: 01.02.2025)

Проноза І. І.,
доцент кафедри політичних наук і права,
кандидат політичних наук, доцент
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»)

Сулова М. В.,
студентка III курсу спеціальності 052 «Політологія»
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»)

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ЗРІЛОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Суспільство що переживає кризу війни, хвороб, природних катаклізмів, рукотворних руйнувань, інформаційних атак з метою роздрібненості населення має отримати мотивацію як не самознищитися. За практикою більшість фінансових стимулювань закінчуються або нарощуванням апетитів, або перекриванням матеріального каналу.

Таким чином, благодійність та наймання на роботу програють волонтерству, бо саме у волонтерстві люди платять своїм часом, силами та енергією, де зазвичай отримують те саме від оточення. Люди в стані режиму виживання більш ладнають з самоорганізацією, вони скоріше розуміють як корисно вкласти свою енергію та прийти до суспільної згуртованості. Ця синергія і відображає рівень зрілості громадянського суспільства.

Щодо форми громадянської участі, то в важких умовах волонтерство набуває незліченної багатогранності. Люди у своїх можливостях відкривають від вже звичних: гуманітарного, соціального, медичного волонтерства – нові його прояви. Таким чином у надзвичайних ситуаціях спричинених військовими діями або погодними умовами виникає потреба у кризовому волонтерстві, що під собою лишає теоретичні та практичні надбання. Волонтерство у гарячих точках сприяє дослідженню та відпрацюванню плану реагувань задля збереження якомога більшої кількості життів. «Як надати психологічну допомогу?» – на сьогодні є максимально звуженим питанням, що не розглядає навіть різницю між спробою підтримати військового, внутрішньо переміщену особу чи навіть просто іншого волонтера, який переживає стрес та емоційне вигорання. Чи буде вважатися достатнім сприяння без матеріальних чинників? Збори грошей, провізії, заселення людей на безкоштовній основі, насамперед не є безоплатними.

Щоб забезпечити собі здоровішу екосистему на думку спадає екологічне волонтерство, що тягне за собою інформаційні кампанії про стан довкілля, способи переробки та озеленення міст, які потім стають нарисами урбаністичних планів для покращення життя самих громадян.

Часи пандемії привчили нас переводити своє життя в онлайн, і воно не оминуло волонтерство. Цифровий світ дає нам можливість повпливати через адміністрування сайтів, ведення соціальних мереж чи навіть надання онлайн-консультацій, не кажучи, що переклад текстів, субтитрування та монтаж відео для благодійних та соціальних проєктів взагалі не потребує взаємодії більше ніж зі звичним електронним приладом користувача, витрачаючи на це власними силами до декількох годин, а користуючись привілеями функціоналу штучного інтелекту – декількох хвилин.

Таким чином в незалежності від місцезнаходження та можливостей кожен робить свій вклад не відчуючи при цьому обтяження. Більше того, в місцях де культура волонтерства стала чимось буденним, так як людина робить свою частку керуючись самим ентузіазмом вона не відчуває в свою сторону пригнічення чи важелів утиску, так як їй легше позбутися нервуючих та дратуючих факторів.

Визначальним є принцип добровільності – волонтер діє за покликом душі, з почуття потреби реалізувати свою громадянську позицію[1]. Сукупність активних громадян, що має відкритий діалог з державою та бізнесом розвиває правову культуру та демократичність.

Утворення нових рухів та ініціатив знаходить своїх шанувальників, творить лідерів думок свого періоду, які в свою чергу підвищують рівень соціального капіталу (взаємодопомогу, співпрацю та підвищення довіри).

Також волонтерство підвищує рівень зайнятості в країні. Для життя та процвітання громадських ініціатив регулярністю мають стати залучення ресурсів. Нерідким виникає поява та поширення на всіх рівнях мережі соціальних підприємств.

Українські волонтери – рушійна сила світу. Це унікальний прецедент коли в рамках повномасштабного вторгнення, пандемії та внутрішніх конфліктів локальне вдосконалення волонтерських програм

є предметом вивчення у міжнародних програмах та місіях. Так само як і ми використовуємо досвід розвинених країн для адаптації у власних реаліях.

І все ж щоб лишатися до кінця коректними, варто зазначити що відсутність матеріального підґрунтя так само може викликати відтік кадрів, їх постійну заміну, потребу в навчанні, пошук додаткової мотивації, намагання всіма силами підтримувати сприятливі умови задля уникнення занепаду моральної складової і дуже великому переліку чинників. Кажучи про необхідність всього вищеперерахованого перебувати у постійній або принаймні розпланованій довгостроковій підтримці на фоні бюрократичних перепон та перешкоджань спрощенню реєстрації волонтерських ініціатив намагання людей перетворюються на титанічні та іноді неосяжні. Гарним фактором виступила б звісно і підтримка зі сторони державних структур, для полегшення бар'єрів у взаємодії волонтерських організацій із державними інституціями.

Волонтерська діяльність є основою побудови та розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей. [2] Фундаментом вже стали отримані навички та методичні рекомендації щодо реагування у різних становищах, але для справжньої життєздатності будь-якого громадянського суспільства є залучення молоді. Поки школярі та студенти шукають себе та не перенавантажені побутовими питаннями, вони можуть отримувати абсолютно різноманітний професійний досвід, змінюючи напрямки або навіть поєднуючи їх. Оцифрована реальність дає їм змогу лишатися в зоні комфорту, але в той самий час шукати ініціативи для виходу з неї та соціалізації, що набула особливої цінності від часів заборони знаходитись менше метра від одного до по добових перебуваннях в підземних укриттях в межах умовно безпечних зон.

Волонтерська діяльність відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості та активної життєвої позиції молоді. Згідно з дослідженням Діани Нагорної, волонтерство сприяє розвитку соціальних компетенцій, підвищенню рівня відповідальності та формуванню лідерських якостей у молодих людей. [3] Чим раніше молоді люди усвідомлять важливість суспільної участі та взаємодії з різними соціальними групами, тим їх навички комунікації та критичного мислення набудуть міцності та зможуть посилити їх як спільноту та як індивідів окремо.

Лишається недоопрацьованим видимий недостатній рівень обізнаності молоді про можливості волонтерства, а також відсутність механізмів визнання офіційного волонтерського досвіду.

Якщо казати більш персоніфіковано, індивід в той самий час відчуває свою значущість в суспільстві, що сприяє його особистісному зростанню. Практичний досвід дозволяє в перспективі визначитися з напрямом діяльності, способу досягнення здобутків, цілеспрямованого навчання та цінного експерта.

Тож підсумовуючи волонтерський рух впроваджує за собою низку необхідних для виживання системи чинників – активні громадяни, освічена та досвідчена молодь, професіоналізм та здатність до організації та адаптації у надважких умовах.

1. Українське волонтерство – явище унікальне. Йому завдячуємо суверенітетом. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2324579-ukrainske-volonterstvo-avise-unikalne-jomu-zavdacuemo-suverenitetom.html>

2. Серцем покликані до милосердя: волонтерський рух в Україні та світі. URL: https://libgonchar.org/index.php?catid=214&id=257%3A2014-09-19-13-02-56&lang=uk&option=com_content&view=article

3. Нагорна Д. Технології залучення молоді до волонтерства в Україні. Social Work and Education. 2022. Т. 9, № 3. С. 340-357. URL: <https://journals.urau.ua/swe/article/view/266504/262520>

Проць І. М.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Росяк С. Т.,

здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ВІЙСЬКОВИХ КАДРІВ В УКРАЇНІ

Реформування адміністративно-правових механізмів комплектування військовослужбовців є актуальним завданням для України в умовах збройної агресії та тривалої війни. Сучасна мобілізаційно-призовна система має низку недоліків, які знижують ефективність комплектування Збройних Сил України (ЗСУ), зокрема проблеми з військовим обліком, недостатня мотивація військовослужбовців, ризик корупції, бюрократичні перешкоди.

Комплектування військ є ключовим елементом обороноздатності України, особливо в умовах збройної агресії. Для підвищення ефективності комплектування та утримання військовослужбовців необхідно вдосконалити діючу систему мобілізаційної, призовної та контрактної служби. Комплектування військ є одним із напрямів реалізації військової кадрової політики держави.

Військова кадрова політика – сукупність принципів, напрямів, форм та методів діяльності Міністерства оборони та інших органів військового управління ЗС України, спрямованих на створення цілісної системи формування, підготовки, ефективного використання персоналу відповідно до потреб ЗС України, забезпечення потреб кожної особистості, розвитку в неї стійкої мотивації до військової служби та можливості реалізації свого потенціалу під час її проходження. Головною метою військової кадрової політики є створення умов для гарантованого та якісного комплектування ЗС України підготовленим та вмотивованим персоналом, спроможним виконувати завдання за призначенням, і його ефективне використання [1].

На ефективність формування та реалізації військової кадрової політики впливають такі фактори: національні інтереси та політика держави у сфері національної безпеки і оборони; державна кадрова політика; економічні, внутрішньополітичні, соціальні, демографічні, національно-культурні реалії розвитку українського суспільства; існуючі та імовірні проблеми і загрози, подолання або запобігання яких є визначальною умовою подальшого сталого розвитку ЗС України; принципи військової кадрової політики [1].

Реформування адміністративно-правових механізмів комплектування військовослужбовців в Україні є необхідною умовою ефективного функціонування Збройних Сил у сучасних умовах, особливо в умовах воєнного стану. Існуюча система комплектування має низку недоліків:

- Недостатня ефективність військового обліку (застарілі реєстри, відсутність єдиної бази даних).
- Низька мотивація громадян до військової служби (недостатній рівень соціальних гарантій, проблеми з демобілізацією та реінтеграцією).
- Корупційні ризики в процесі набору та мобілізації.
- Невідповідність адміністративних процедур сучасним викликам (особливо в умовах війни).
- Обмежені механізми залучення до служби іноземців та осіб з подвійним громадянством.

Це створює ризики для ефективності мобілізації, планування військового резерву, стабільності кадрового потенціалу армії.

Одним із ключових аспектів реформи є вдосконалення військового обліку. Існуюча система обліку призовників має значні прогалини, які ускладнюють процес оперативного реагування на потреби оборони. Запровадження цифрового реєстру військовозобов'язаних, який буде синхронізовано з іншими державними базами даних, усуне дублювання інформації, зменшить корупційні ризики та підвищить ефективність облікових процесів. На сьогоднішній день було прийнято рішення про удосконалення військового обліку. Були прийняті міри щодо створення єдиного електронного реєстру військовозобов'язаних з інтеграцією в державні бази даних. Також автоматизовано процеси оповіщення та оновлення військового обліку через цифрові платформи і спроба запровадження електронних повісток для прозорого та ефективного сповіщення.

Модернізація мобілізаційних процедур є ще однією важливою частиною адміністративно-правової реформи. Однією з основних проблем є складність та повільність вручення повісток, що часто призводить до неефективності мобілізаційних заходів. Запровадження електронних повісток за допомогою цифрових платформ, зменшить ризики ухилення від мобілізації та забезпечить прозорість цього процесу. Ще одним важливим аспектом є спрощення процедури бронювання працівників критичних галузей, що включає чітке законодавче закріплення критеріїв стратегічного бізнесу та цифровізацію процесу бронювання.

Одним із найпроблемніших аспектів призову на військову службу є служба за контрактом. Існуюча система контрактної служби потребує суттєвих змін, оскільки не забезпечує достатнього рівня стимулювання громадян до підписання контрактів. Необхідно покращити соціальну захищеність військовослужбовців шляхом впровадження державного медичного страхування, розширення можливостей навчання та перепідготовки військовослужбовців. Крім того, має бути вдосконалена система адаптації після служби, яка включатиме програми соціальної реабілітації, психологічної допомоги, працевлаштування, підтримки для відкриття власної справи.

Також важливим елементом реформи є лібералізація механізмів залучення іноземців до служби в Збройних Силах України. Іноземний військовий персонал може бути цінним людським ресурсом, особливо в контексті міжнародної підтримки України. На законодавчому рівні необхідно спростити механізм укладання контрактів у Збройних Силах України для іноземців, скасувати обов'язкове отримання посвідки на проживання перед підписанням контракту, створити особливий статус для військовослужбовців-іноземців, який би гарантував їм соціальні права [2, с. 59].

Зменшення корупції у сфері комплектування військових потребує цифровізації процесів, автоматизації обліку та військової мобілізації, а також посилення контролю за діяльністю офіцерів. Запровадження державного реєстру призовників, електронної повістки, особистого військового кабінету зменшить людський фактор та зменшить можливості для корупційних маніпуляцій. Запровадження прозорої системи бронювання військовозобов'язаних та цифрової платформи служби за контрактом усуне суб'єктивні рішення під час мобілізації. Зменшить зловживання посилення відповідальності чиновників у територіальних центрах комплектування, ротація кадрів, аудити та незалежний антикорупційний нагляд. Також необхідно спростити та врегулювати механізми залучення іноземців на військову службу, забезпечивши прозорість процедур оформлення контрактів та отримання громадянства. Комплекс цих заходів сприятиме ефективності мобілізації, підвищенню суспільної довіри та зміцненню обороноздатності України.

Також важливим є запровадження системи професійного відбору, ротації та атестації військовослужбовців (зокрема, офіцерів), впровадження механізму планованого просування по службі, введення рейтингової системи оцінювання та просування по службі. Зокрема, слід розглянути перспективи ротації до країн-членів НАТО з метою обміну досвідом [2, с. 61].

Отже, важливе значення для підвищення боєздатності Збройних Сил України має реформування адміністративно-правових механізмів комплектування військовослужбовців [3, с. 214]. Ефективному комплектуванню армії сприятиме цифровізація військового обліку, оптимізація процедур мобілізації, удосконалення контрактної служби, залучення іноземців. Запровадження антикорупційних заходів забезпечить прозорість процесів та мінімізує зловживання. Комплексне впровадження цих реформ дозволить створити сучасну, гнучку та справедливую систему військового управління, здатну відповідати викликам сьогодення.

1. Про затвердження Концепції військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року: Наказ Міністерства оборони України № 637 від 27.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23#Text>

2. Галушка В.Ю. Проблеми кадрової політики Збройних Силах України. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2021. Том 32 (71). № 5. С. 58-62.

3. Військове право : підручник / за ред. І.М. Коропатніка, І.М. Шопіної. Київ: Алерта. 2019. 648 с.

Пушак Я. Я.,
професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Новосад Ю. Б.,
студент,
Навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ

Запорукою успішного функціонування економіки будь-якої країни та розвитку суспільства загалом є достатність та забезпечення умов для ефективного відновлення населення держави.

Ознаки кризових явищ у демографічних процесах нашої держави почали проявлятися ще у 90-х роках минулого століття, що зумовлено недостатнім рівнем природного відтворення населення, негативним міграційним сальдо, зниженням тривалості життя передусім осіб чоловічої статі працездатного віку та низкою інших процесів.

Динаміку формування чисельності населення України впродовж 1991-2024 років наведено у табл. 1

Таблиця 1

Чисельність населення України впродовж 1991-2024 років, млн ос.

За даними:	Роки								
	1991	1996	2001	2006	2011	2016	2021	2022	2024
Держкомстату України	51,9	51,3	48,9	46,9	45,8	42,8	41,6	41,2	н.д.
МВФ	51,7	50,4	48,2	46,5	45,5	42,4	41,0	34,5	33,0

Джерела: [1, 2]

Як свідчать офіційні статистичні дані, впродовж 1991-2011 років щорічне зниження населення складало близько 300 тис. осіб (Держкомстат України) та 310 тис. осіб (МВФ), тобто умовно щорічно зникала чисельність мешканців співставна із населенням Херсону, Чернігова чи Полтави.

Однак у наступні 10 років, а саме з 2011 до 2021 року темпи зниження чисельності населення істотно зросли, щорічне зниження населення складало близько 420 тис. осіб (Держкомстат України) та 450 тис. осіб (МВФ), що передусім зумовлено початком військової агресії проти України у 2014 році й окупацією Автономної республіки Крим та частини Донецької і Луганської областей.

Держкомстат України на офіційному сайті оприлюднює дані щодо населення лише до 2022 року включно, тому для аналізу за останні три роки приймалися до уваги дані МВФ, відповідно до яких в нашій державі на початок 2025 року проживає 32,96 млн осіб [1]. Тобто впродовж останніх трьох років чисельність населення катастрофічно знизилась, а саме на 8 млн осіб, тобто майже на 20%, що зумовлено передусім активним виїздом наших громадян за межі території держави та залишенням їх на окупованих територіях.

Впродовж періоду незалежності України відбулись хоча й незначні, однак зміни у структурі населення за місцем проживання: частка сільських мешканців поволи, але невпинно демонструє тенденцію до зниження. Так, якщо в 1991 році кожен третій мешканець проживав у сільській місцевості, то на початок 2023 року сільські мешканці становили менше 30% від усього наявного населення.

До системних демографічних проблем вітчизняної економіки, що були характерні у довоєнний період, а саме: низькі темпи відтворення населення; істотно нижчу тривалість життя порівняно із розвиненими країнами світу; високу смертність передусім чоловіків працездатного віку; зростання у структурі населення частки непрацездатного населення, передусім пенсіонерів за віком; падіння коефіцієнту народжуваності в розрахунку на одну жінку (з 2-х до 1,2 дитини); переважання чисельності жінок над чоловіками у віковій категорії 40-69 років (зокрема у 2020 році у даній групі на 4-ох чоловіків припадало 5 жінок), додалась й низка нових.

Варто зазначити, що навіть у мирний час мало місце природне скорочення населення, що разом із негативним сальдом зовнішньої міграції зумовлювало його зниження.

З початком війни, передусім другої її фази, що розпочалась у лютому 2022 року, ситуація у державі в даному аспекті ще більше загострилась. Це передусім зумовлено: високими темпами виїзду циві-

льних осіб за межі країни; значною міграцією в середині країни, що зумовлена, в тому числі й життєвими потребами внутрішньо переміщених осіб, котра сформувала негативні передумови для виникнення територіальних диспропорцій у плані розселення на певних територіях; втратою частини жителів окупованих регіонів, що не виїхали з місця постійного проживання з огляду на життєві обставини; вивезенням до РФ частини населення з окупованих територій; втратами життя або здоров'я військовослужбовцями та цивільним населенням, зумовленими бойовими діями, обстрілами, бомбардуваннями тощо.

Відповідно до даних, опублікованих у звітах ЦРУ у 2024 році, смертність в Україні є найвищою серед 229-ти країн світу і становить 18,6 на 1000 осіб, щодо рівня народжуваності, то він у нас фактично найнижчий та складає лише 6 дітей на 1000 осіб [3].

Такі негативні тенденції у демографічній сфері формують вагомі загрози ну лише відтворенню нашого суспільства, але й функціонуванню вітчизняної економічної системи, що обумовлюються наступними чинниками: падінням сукупного попиту і, як наслідок, скороченням доходів Державного бюджету від оподаткування; падінням сукупної пропозиції через знищення, пошкодження об'єктів або ж зниження економічної активності суб'єктів господарювання, що виготовляють товари чи надають послуги, на які наявний стабільний попит; релокацією підприємств з регіонів, охоплених активними бойовими діями або ж прилеглих до них [4, С.147-148]; вибуттям зі складу трудових ресурсів значної частки працездатного населення через виїзд його за межі держави та необхідністю долучення до захисту країни у військовому аспекті та ін.

З огляду на це вкрай необхідними є формування та реалізація державних програм, спрямованих на посилення матеріального забезпечення вразливих верств населення, створення умов для релокації та успішного розвитку бізнесу на нових територіях, стимулювання до відтворення населення громадянами, що проживають на території нашої держави, державну підтримку у працевлаштуванні осіб працездатного віку, забезпечення реальних мінімальних стандартів для людей з особливими потребами та вразливих у соціальному аспекті прошарків населення.

1. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <https://www.imf.org/external/datamapper/LP@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/UKR> (Дата звернення 05.02.2025)

2. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: <http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/> (Дата звернення 05.02.2025)

3. Офіційний сайт Розвідувального управління США. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/death-rate/country-comparison/> (Дата звернення 05.02.2025)

4. Пушак Ярослав, Новосад Юлія. Бізнес в умовах війни: регіональний аспект. Матеріали X-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні (м. Львів, 27 листопада 2024 р.). Львів: НУ «Львівська політехніка», 2024 с.147-148

ВИМОГИ ЄСПЛ ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕНЬ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [1], тим самим визнавши дію вказаного міжнародно-правового акта на своїй території. Відповідно, вказаний акт є частиною національного законодавства України [2] та підлягає обов'язковому дотриманню. Ба більше, активно відбуваються імплементаційні процеси європейських стандартів прав людини в українське судочинство загалом і кримінальне провадження зокрема. Водночас, у разі порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенції) і протоколів до неї з метою усунення причин такого/таких порушень наша держава зобов'язана виконати рішення Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) проти України [3]. Крім того, для недопущення порушень Конвенції в окремих галузях права, приміром кримінальному процесуальному, практика ЄСПЛ визнається джерелом права. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 8 Кримінального процесуального кодексу України принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [4].

У нинішніх реаліях, зумовлених збройною агресією проти України та дією правового режиму воєнного стану, особливої актуальності набуває питання про застосування практики ЄСПЛ у кримінальному провадженні загалом і під час здійснення досудового розслідування порушень права на життя в умовах збройного конфлікту. З огляду на що в представленому дослідженні окреслимо основні вимоги до ЄСПЛ щодо проведення ефективного розслідування порушень ст. 2 Конвенції в умовах збройного конфлікту.

Так, відповідно до ст. 2 Конвенції право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Крім того, згідно з ч. 2 цієї ж статті «позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання» [5]. З наведеного помітно, що позбавлення життя внаслідок збройного конфлікту є порушенням ст. 2 Конвенції, а значить потрібно «здійснити ефективне розслідування заяв про порушення її матеріального складу» [6, с. 6].

На державу Конвенцією покладається обов'язок із вжиття практичних превентивних заходів, спрямованих на захист особи/осіб, яку/яких заздалегідь можна було визначити як потенційні мішені для заподіяння смерті [6, с. 9]. При цьому слід зіставити наявність у влади можливості оцінити ризик і своєчасно та належним чином відреагувати на нього. Наприклад, у рішенні ЄСПЛ «Справа Кліч проти Туреччини» вказується, що «беручи до уваги труднощі в управлінні сучасних суспільств, непередбачуваність людської поведінки та оперативний вибір, який повинен бути зроблений з точки зору пріоритетів та ресурсів, позитивне зобов'язання має бути витлумачено таким чином, щоб не накладати неможливе або непропорційне навантаження на владу. Відповідно, не кожен заявлений ризик для життя може спричинити за собою вимогу Конвенції про вжиття оперативних заходів для запобігання матеріалізації цього ризику. Для того, щоб виникло позитивне зобов'язання, необхідно встановити, що влада знала або повинна була знати на момент існування реального та безпосереднього ризику для життя ідентифікованої особи або осіб від злочинних дій третьої сторони, і що вони не вжили заходів у межах своїх повноважень, які, за обґрунтованою оцінкою, можна було очікувати, щоб уникнути цього ризику» [7].

Крім того, під розслідування порушень ст. 2 Конвенції в умовах збройного конфлікту потрібно встановити всі факти позбавлення особи життя, при цьому керуючись «критерієм доказу «поза будь-яким розумним сумнівом»; такий доказ може бути заснований на низці вказівок або неспростованих, достатньо вагомих, точних і узгоджених між собою презумпцій» [6, с. 20]. При цьому обов'язок доказування згідно практики ЄСПЛ покладається на державні органи, які повинні надати належне і переконливе пояснення у справах стосовно збройних конфліктів, коли осіб було знайдено пораненими чи мертвими, або ж вони зникли на території, що перебувала виключно під контролем державної влади, або ж коли певні докази (*prima facie*) дозволяли вважати, що до цього може бути причетна держава [6, с. 20; 8;

9]. Зокрема, згідно з практикою ЄСПЛ «законним є проведення паралелі між становищем затриманих, за добробут яких держава несе відповідальність, і становищем осіб, знайдених пораненими або мертвими в районі, що знаходиться під виключним контролем органів державної влади. Така паралель заснована на тому факті, що в обох ситуаціях події, про які йде мова, повністю або значною мірою знаходяться в межах виключної інформації влади. Тому доречно, що в таких випадках, як нинішній, коли саме нерозголошення урядом найважливіших документів, що знаходяться в їх виключному володінні, заважає Суду встановити факти, Уряд або остаточно стверджує, чому документи, про які йде мова, не можуть служити для підтвердження тверджень, висунутих заявниками, або надати задовільне та переконливе пояснення того, як відбулися події, про які йде мова» [8]. Тобто слід підтвердити чи спростувати наявність доказів *prima facie*. Більше за все, практика ЄСПЛ демонструє, що «в усіх справах, коли він не може встановити точні обставини подій через причини, за які об'єктивно є відповідальними державні органи, то саме держава-відповідач повинна належно і переконливо встановити хронологію подій і надати вагомі докази, які дозволили б спростувати твердження заявника» [6, с. 20].

Також згідно з практикою ЄСПЛ, у разі порушення ст. 2 Конвенції представниками державної влади в умовах збройного конфлікту, слід з'ясувати пропорційність застосування сили для досягнення цілей, указаних у ч. 2 ст. 2 Конвенції. Крім того, встановлюється факт ужиття під час проведення військових операцій/операцій з підтримання миру заходів для уникнення випадкового завдання смерті цивільним особам або ж принаймні зменшити цей ризик. Як зазначає Суд, «застосування сили у воєнних конфліктах регулюється звичаєвими нормами міжнародного гуманітарного права і міжнародними договорами». А саме – «стаття 2, наскільки це можливо, має тлумачитись у світлі міжнародно-правових норм, зокрема, норм міжнародного гуманітарного права, які відіграють незамінну і загально визнану роль у зменшенні варварства і негуманності воєнних конфліктів. У зоні міжнародного конфлікту держави-учасниці повинні захищати життя тих, хто не залучені чи вже не залучені у військові дії, що вимагає, зокрема, надання медичної допомоги пораненим. Стосовно тих, хто гине в бою або помирає від поранень, зобов'язання надати звітність передбачає, що їхні тіла мають бути належно поховані, а влада має зібрати і поширити інформацію про їх особу і їхню долю, або ж дозволити зробити це таким організаціям, як Міжнародний комітет Червоного Хреста» [6, с. 25, 27].

Отже, основними вимогами ЄСПЛ щодо проведення ефективного розслідування порушень права на життя в умовах збройного конфлікту є: оперативність і неупередженість; прозорість з урахуванням балансу приватних і публічних інтересів у кримінальному провадженні; використання стандарту доказування «поза будь-яким розумним сумнівом»; обов'язкове встановлення пропорційності обраних засобів і методів проведення спецоперацій/військових операцій цілям ч. 2 ст. 2 Конвенції, вжиття та дотримання всіх запобіжних заходів для збереження життя цивільного населення, дотримання норм міжнародного гуманітарного права при застосуванні сили в збройних конфліктах.

1. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 40. Ст. 263.

2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція Ради Європи від 04.11.1950. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13/№ 32 від 23.08.2006/. Стр. 270.

6. Довідник із застосування статті 2 Європейської конвенції з прав людини – Право на життя. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2018 рік. 50 с. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_ukr.

7. Case of Kiliç v. Turkey (Application no. 22492/93). *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22\[%22001-58524%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22[%22001-58524%22]).

8. Case of Akkum and others v. Turkey (Application no. 21894/93). *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22\[%22001-68601%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22[%22001-68601%22])

9. Case of Aslakhanova and others v. Russia (Applications nos. 2944/06 and 8300/07, 50184/07, 332/08, 42509/10). *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22\[%22001-115657%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22[%22001-115657%22]).

Ревак І. О.,
завідувач науково-дослідної лабораторії OSINT-досліджень
та безпекової аналітики,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Підхонний О. М.,
професор кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
доктор економічних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ЧИННИКИ ІНТЕГРАЦІЇ СИСТЕМ КОНТРОЛЮ ТОВАРНИХ І ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ НА ОСНОВІ МОЖЛИВОСТЕЙ OSINT

У сучасному глобалізованому світі, де фінансові злочини стають все більш складними та, зазвичай, мають транскордонний характер, інтеграція систем контролю товарних і фінансових потоків на основі можливостей OSINT (Open Source Intelligence) є критично важливою для забезпечення національної безпеки та цілісності фінансової системи. Боротьба з відмиванням грошей у сфері торгівлі (TBML) та обхід санкцій потребує злагодженої співпраці між правоохоронними, митними органами та підрозділами фінансової розвідки, що передбачає не лише обмін даними, але й налагодження неформальних комунікацій між працівниками цих структур. Підготовка звітів про Національну оцінку ризиків (National Risk Assessment, NRA) [1] та Оцінку загроз серйозної та організованої злочинності (Serious and Organized Crime Threat Assessment, SOCTA) [2] стає важливим чинником для спільного усвідомлення актуальних загроз, узгодження пріоритетів стосовно вжиття пом'якшувальних заходів та, як наслідок, ефективної міжвідомчої співпраці у сфері протидії фінансовим злочинам та забезпечення дотримання санкційних режимів.

В основу налагодження такої співпраці варто покласти певну концептуальну схему (див. рис. 1). Ця схема логічно відображає процес інтеграції систем контролю товарних і фінансових потоків із використанням можливостей OSINT, демонструючи взаємозв'язки між джерелами даних, їх обробкою та впливом на контрольні механізми. Основу інформаційного забезпечення складають відкриті OSINT-джерела, серед яких соціальні мережі, державні реєстри, комерційні бази даних та інші веб-ресурси. Вони слугують базою для збору й аналізу даних, що є необхідним для всебічної оцінки ризиків генерування та відмивання нелегальних доходів з подальшим формуванням системи сповіщень, включаючи автоматизовані, про потенційні загрози.

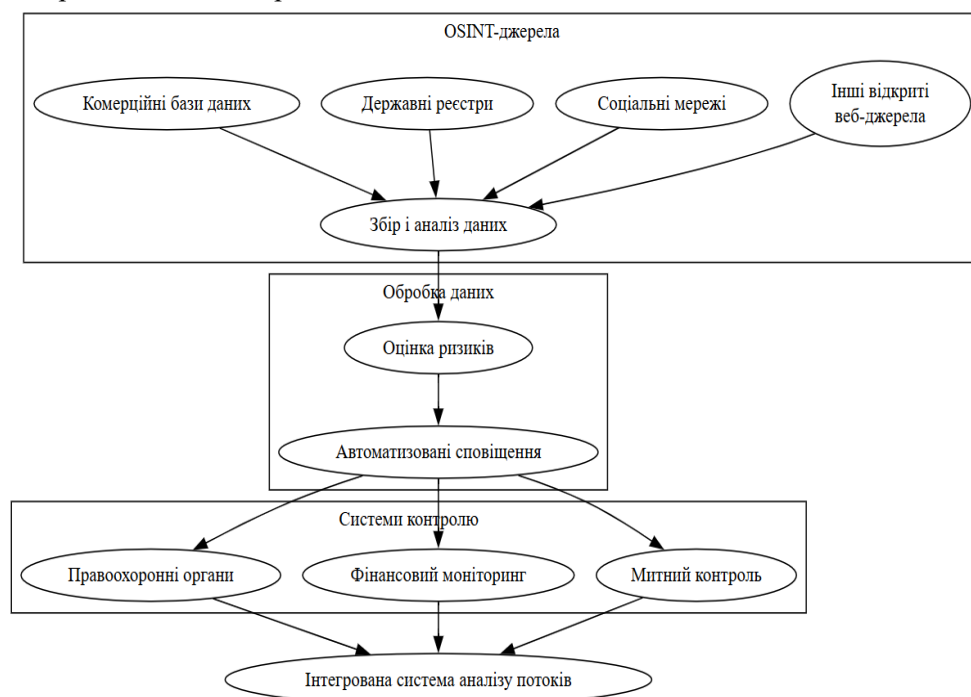

Рис. 1. Концептуальна схема інтеграції систем контролю товарних і фінансових потоків на основі можливостей OSINT

Важливим етапом є обробка отриманої інформації, що передбачає її систематизацію, аналіз та оцінку ризиків. У рамках цієї процедури здійснюється ідентифікація підозрілих операцій, встановлення можливих схем ухилення від контролю та прогнозування загроз. Автоматизовані сповіщення відіграють важливу роль у забезпеченні швидкого реагування на виявлені ризики, оскільки вони оперативного надходять до відповідних органів, що здійснюють контрольні функції.

Ключовими суб'єктами контролю виступають митні органи, підрозділи фінансового моніторингу та правоохоронні структури, які використовують аналітичні дані для прийняття рішень щодо виявлених ризиків. Усі ці органи отримують інформацію від системи автоматизованого сповіщення та на її основі проводять заходи з ідентифікації схем ухилення від митного, банківського та інших видів контролю. Зокрема, особливу увагу варто приділяти виявленню випадків (TBML) обходу санкційних обмежень і фінансуванню незаконної діяльності.

Завершальним етапом є формування інтегрованої системи аналізу потоків, що забезпечує зростання ефективності контролю за переміщенням товарів і фінансових ресурсів. Такий підхід дає змогу підвищити рівень координації між відомствами, оптимізувати обмін даними та знизити ризики зловживань у сфері міжнародної торгівлі й фінансів.

Різноманітність джерел забезпечує багатогранність інформації, необхідної для виявлення складних схем ухилення від контролю. Зібрана інформація має підлягати ретельній обробці, яка включає очищення даних, їх аналіз та оцінку ризиків, пов'язаних з контрагентами і транзакціями. Саме на цьому етапі можуть бути виявлені підозрілі патерни й аномалії, які можуть вказувати на незаконну діяльність.

Стратегічні орієнтири, визначені у NRA, SOCTA та інших подібних документах покликані стати важливими чинниками для функціонування різноманітних систем контролю, зокрема, митного контролю, фінансового моніторингу та заходів правоохоронних органів. Ці орієнтири дають змогу ефективніше виявляти порушення митних правил, відмивання грошей та іншу кримінальну діяльність, сприяючи точнішому аналізу та обґрунтованому прийняттю рішень. Важливою є інтеграція результатів роботи всіх систем контролю в єдину систему аналізу, яка дає змогу отримати системне уявлення про товарні й фінансові потоки, виявляти стратегічні недоліки та розробляти ефективні стратегії протидії фінансовим злочинам [7]. Крім того, результати аналізу повинні використовуватися для підготовки ситуативних звітів та аналітичних матеріалів, які забезпечують основу для прийняття обґрунтованих тактичних рішень та покращення ефективності системи контролю загалом.

У контексті глобальної фінансової безпеки та протидії економічній злочинності, інтеграція можливостей OSINT у системи контролю товарних і фінансових потоків набуває вирішального значення [5; 6]. Ефективний контроль за цими потоками, необхідний для боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму, обходом санкцій та іншими фінансовими злочинами, вимагає комплексного підходу до збору, аналізу та використання інформації. Спільна робота з відкритими джерелами є важливим етапом поглиблення співпраці між різними державними органами за умов існування певних проблем щодо розкриття відомчої інформації з обмеженим доступом [3; 4]. Не меншою мірою це стосується налагодження співпраці на міжнародному рівні. Спільна робота над загальнодержавними аналітичними документами (звіти з проблем NRA, SOCTA) формує стратегічні передумови для ефективної співпраці при розслідуваннях окремих епізодів злочинної діяльності й діяльності злочинних організацій, передусім, транснаціональних.

1. Методика національної оцінки ризиків відмивання коштів, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення в Україні (оновлена 2024 року). URL: https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/310/%D0%9D%D0%9E%D0%A0/%D0%94%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/METODOLOGY_2024.pdf

2. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності – SOCTA Україна) 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>

3. 4.1. The WCO Global Information and Intelligence Strategy. URL: <https://rocb-europe.org/uploads/1/e-training/materials/en/enforcement/1-the-wco-global-information-intelligence-strategy.pdf>

4. CUSTOMS – FIU Cooperation Handbook. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/report/wco_fiu_handbook_sanitised-public-version_wco_en.pdf?la=en

5. OSINT: Revolutionizing Customs Intelligence in the Digital Age. URL: https://pudasainimohan.com.np/post/osint_20241023/

6. Unlocking the Value of Open-Source Intelligence (OSINT) for Customs Enforcement July 2024. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/security-programme/osint-report_final.pdf

7. Use of Open Source in FIUs' Operational & Strategic Analysis Information Exchange Working Group (IEWG). Public Summary. May 2023 URL: https://egmontgroup.org/wp-content/uploads/2023/07/202302-IEWG-Report-Use-of-OSINT-in-FIU-Operational-and-Strategic-Analysis-Sanitized-Version_FINAL3.pdf

Резнік А. О.,

здобувачка ступеня вищої освіти «бакалавр»
(Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ)

Христюк О. С.,

викладачка кафедри психології, магістр психології
(Навчально-науковий інститут права та психології
Національної академії внутрішніх справ)

ВПЛИВ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У СІМ'Ї НА ПСИХОЛОГІЧНУ СТІЙКІСТЬ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ВІЙНИ

У період війни психологічна стійкість дітей набуває критичного значення. В контексті сьогодення, російсько-українська війна створює обставини, які руйнують звичний спосіб життя, породжуючи тривогу, страх та невизначеність майбутнього. Тому в таких умовах міжособистісні відносини в сім'ї відіграють ключову роль у формуванні психологічного здоров'я та стійкості дитини, адже міцна підтримка сім'ї може стати своєрідним щитом, що допомагає дитині адаптуватися до складних життєвих обставин.

Російсько-українська війна залишала глибокий відбиток на психіці дітей, які були свідками обстрілів, насильства чи втрати рідних, адже такі події створюють серйозну загрозу для психоемоційного стану дитини, викликаючи страх, гострий та хронічний стрес, посттравматичний стресовий розлад, депресію та інші психологічні проблеми [1, с. 185]. При цьому, такі прояви можуть стати хронічними, особливо якщо війна буде тривати довгий період часу [3, с. 10].

Відповідно, сім'я є основним джерелом емоційної безпеки для дітей, адже у кризові часи роль сімейних відносин набуває особливого значення, здорові відносини між членами сім'ї сприяють зміцненню почуття впевненості у дітей, що допомагає їм долати виклики. Тоді як, навпаки, конфлікти, напруга чи байдужість у сім'ї можуть посилювати стрес дитини та перешкоджати її адаптації до обставин війни. А.О. Шмицька зазначає, що не всі діти, що пережили події пов'язані з війною, реагують однаково, адже близько 75-80% здатні проявити адаптивність і успішно впоратися з наслідками травматичних ситуацій завдяки правильно сформованими міжособистісними відносинами у сім'ї [5, с. 22].

Відповідно, емоційна підтримка батьків є визначальним фактором у формуванні психологічної стійкості дітей, оскільки турбота, увага, співчуття та готовність вислухати допомагають дитині почуватися в безпеці навіть у складних умовах. Тому якщо батьки будуть активно взаємодіяти із дитиною, створювати атмосферу довіри та емоційного комфорту це знизить рівень тривоги та стресу у дітей та сприятиме кращому рівню адаптивності в майбутньому. Також відкриті розмови між батьками та дітьми допомагають краще зрозуміти емоційні переживання дитини та забезпечують їй відчуття причетності та значущості. Важливим моментом є те, що батьки повинні бути уважними до питань та страхів своїх дітей, надаючи чесні й зрозумілі відповіді, що допоможе дитині не лише впоратися зі своїми емоціями під час стресових ситуацій, але й зберегти довіру до дорослих.

Діти, які складно переживають переїзд чи смерть близьких людей через війну, особливо потребують підтримки, адже збереження сімейного зв'язку є критичним у таких обставинах. Тому спільні сімейні традиції, як-от обговорення щоденних подій, читання книжок чи вечірній перегляд фільмів, допомагають зберігати відчуття стабільності. Проте важливо також підтримувати пам'ять про рідних, яких дитина втратила, що буде сприяти прийняттю втрати та зменшить емоційний біль.

Діти часто переймають моделі поведінки батьків у стресових ситуаціях, тому якщо батьки демонструють стійкість, зберігають оптимізм і впевненість, це позитивно впливає на дитину. І навпаки, якщо дорослі занурюються в паніку чи проявляють агресію, це може погіршити емоційний стан дитини. Відповідно, батьки мають слугувати прикладом стійкості, показуючи, що труднощі можна подолати. Тому ключову роль відіграє розуміння і прийняття емоцій, оскільки важливо допомогти дитині зрозуміти та прийняти власні емоції. Для цього батьки можуть пояснити, що страх, сум чи гнів є природними реакціями на складні обставини. Важливо створювати простір для вираження цих почуттів без осуду. Наприклад, дитина може малювати свої емоції або обговорювати їх із батьками, це є можливістю дитині «випустити» з себе складні думки без шкоди для здоров'я. Оскільки існує проблема, що діти яким не вистачає підтримки сім'ї, тому вони починають її шукати через соціальні мережі або сумнівні компанії, що може формувати в них агресивну, асоціальну поведінку, зловживання алкоголем і наркотиками чи ізоляцію від зовнішнього світу [2, с. 590].

Значний вплив на психологічну стійкість дітей у період війни відіграє гра та творчість, які є потужними засобами зменшення стресу у дітей та допомагають не лише відволіктися від негативних думок, але й виразити емоції. Крім того гра відіграє важливу роль, як терапевтичну, так і реабілітаційну, оскільки допомагає дітям відновити відчуття нормальності та радості. Сімейні творчі заходи, як-от малювання, музика чи спільні натільні чи рухливі командні ігри, сприяють зміцненню зв'язків між членами родини та покращенню настрою [4].

Варто зазначити, що у деяких випадках підтримки сім'ї може бути недостатньою і потрібне втручання фахівців. Психологи та психотерапевти допомагають дітям подолати травматичний досвід і знайти ефективні способи адаптації, а залучення батьків до терапії підвищує її ефективність, оскільки сім'я є основним середовищем, де відбуваються зміни.

Отже, міжособистісні відносини у сім'ї мають вирішальне значення для формування психологічної стійкості дітей у період війни, адже гармонійні сімейні стосунки, емоційна підтримка та відкритість до комунікації сприяють зниженню рівня стресу й адаптації до складних умов. Водночас важливо звертати увагу на потреби дитини, підтримувати її емоційно та, за потреби, звертатися до професійної допомоги. За таких умов, сім'я стає опорою, яка допомагає дитині вистояти у найважчі часи.

1. Грушецька О. В., Магдисюк Л. І. Психологічна підтримка дітей в умовах війни. *Соціально-психологічний супровід особистості в умовах інтеграції України в Європейський простір: збірник матеріалів IV Інтернет-конференції*. Київ, 2024, С. 185-187.

2. Мостова Т. Д., Кучеровська Н. О., Доскач С. С. Психологічні умови розвитку дітей в умовах війни. *Наукові перспективи*, 2022. № 6 (24). С. 584-595.

3. Панок В. Г. Захист психічного здоров'я дітей в умовах війни: виклики та можливості. *Методи та засоби психологічної допомоги постраждалим у подоланні ПТСР: тези доповідей науково-практичної конференції*. Київ-Біла Церква: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. С. 10-12.

4. Чому під час війни потрібно залучати дітей до гри. URL: <https://vseosvita.ua/blogs/chomu-pid-chas-viiny-potribno-zaluchaty-ditei-do-hry-105953.html>

5. Шмицька А. О. Психологічні особливості розвитку резильєнтності дітей, які пережили війну : кваліфікаційна робота / науковий керівник – д-р психол. н., доцент Когут Олександра Олександрівна. Кривий Ріг, 2023. 92 с.

ІННОВАЦІЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ: ШЛЯХ ДО ВІДНОВЛЕННЯ

Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, стала одним із найбільших викликів у сучасній історії, вплинувши не лише на безпеку та економіку країни, а й на її соціальну сферу та систему охорони здоров'я. Кількість поранених військових і цивільних, які потребують комплексного лікування, зростає щодня. Травми, отримані внаслідок бойових дій, нерідко є складними та потребують тривалого процесу фізичної, психологічної й соціальної реабілітації.

На тлі цих викликів Україна демонструє здатність до швидкої адаптації та впровадження сучасних рішень. Інноваційні технології, такі як біонічні протези, віртуальна реальність і 3D-друк, уже стали невіддільною частиною процесу лікування та відновлення. Водночас важливу роль відіграють громадські ініціативи, як-от фонд «Суперхюменс», що забезпечує високоякісне протезування, та міжнародна організація First Volunteer Surgical Team, яка проводить реконструктивні операції.

Реабілітація постраждалих не обмежується фізичним відновленням. Вона включає психологічну підтримку, соціальну інтеграцію та повернення до активного суспільного життя. У цьому контексті Україна використовує досвід інших країн, які стикалися з військовими конфліктами, але водночас розробляє унікальні підходи, що відповідають викликам саме нашої ситуації.

Сучасні бойові травми часто супроводжуються ампутаціями, опіками, складними переломами та ушкодженнями суглобів. Вирішення цих проблем потребує застосування передових технологій, таких як біонічні протези, 3D-друк, роботизовані екзоскелети й стимуляція росту тканин. Біонічні протези, які реагують на нервові імпульси та м'язову активність, є революційним рішенням для людей із ампутаціями. Завдяки високотехнологічним датчикам ці пристрої забезпечують точний контроль рухів, дозволяючи пораненим вести активне життя.

Фонд «Суперхюменс» забезпечує безкоштовне протезування українських військових, залучаючи провідних міжнародних виробників і спеціалістів [1]. Також активно використовується технологія 3D-друку, що дозволяє швидко виготовляти індивідуальні протези, імпланти та навіть штучні кісткові структури. Це значно знижує вартість лікування та скорочує час виготовлення [2].

Сучасні екзоскелети допомагають пацієнтам із травмами хребта або паралічем відновлювати рухливість, а новітні біотехнології, як-от стовбурові клітини, стимулюють регенерацію тканин, прискорюючи загоєння й відновлення.

Психологічна травма є однією з найбільш поширених проблем серед військових і цивільних. Для її подолання впроваджуються такі інноваційні підходи, як використання віртуальної реальності (VR), арттерапії, групової та сімейної терапії, а також телемедицини. VR-технології створюють безпечне середовище, у якому пацієнт може поступово працювати зі своїми страхами та спогадами, знижуючи рівень тривожності [3].

Арттерапія й музикотерапія сприяють зниженню депресії, допомагаючи військовим висловити емоції, які важко передати словами. Групова та сімейна терапія допомагають відновити довіру в соціальних і сімейних стосунках. Телемедицина дозволяє проводити онлайн-консультації, забезпечуючи доступ до якісної допомоги навіть у віддалених регіонах.

Окрім фізичного та психологічного відновлення, ключовою складовою реабілітації є інтеграція постраждалих у суспільство. Фонд «Суперхюменс» фінансує освітні програми, що дозволяють пораненим отримувати нові професії, організовує спортивні заходи для ветеранів, сприяючи їхній соціальній інтеграції [1].

Міжнародна організація First Volunteer Surgical Team допомагає постраждалим через реконструктивні операції та навчання українських лікарів [4]. Освітні програми для ветеранів, розроблені у співпраці з університетами та громадськими організаціями, сприяють здобуттю нових навичок для роботи у цивільному житті.

Інноваційні підходи до реабілітації постраждалих у війні є не просто важливим компонентом відновлення здоров'я, а й запорукою соціальної стабільності та відновлення людського потенціалу України. Використання таких технологій, як біонічні протези, 3D-друк, роботизовані екзоскелети й віртуальна реальність, значно покращує якість фізичної реабілітації та скорочує її тривалість.

Психологічна підтримка на основі сучасних методик, включно з VR-терапією, арттерапією та груповою роботою, допомагає боротися з наслідками ПТСР і відновлювати психологічний баланс постраждалих. Водночас важливим є розуміння того, що реабілітація – це не лише медичний процес, а й соціальний. Завдяки громадським ініціативам, як-от «Суперхюменс» та First Volunteer Surgical Team, а також підтримці держави й міжнародних партнерів, Україна створює умови для ефективного повернення ветеранів і постраждалих до суспільного життя.

Таким чином, інноваційні форми реабілітації є не лише проявом сучасної медицини, а й символом людяності, сили та єдності українського суспільства перед викликами війни.

-
1. Офіційний сайт фонду «Суперхюменс». Доступ: <https://superhumans.com>.
 2. Кравченко О. Застосування 3D-друку в медичній реабілітації. Журнал медичних інновацій, 2023.
 3. Rizzo AS, Difede J. Virtual Reality in the Assessment and Treatment of PTSD. Behavioral Sciences, 2021.
 4. Офіційна сторінка First Volunteer Surgical Team. Доступ: <https://fvst.org>.

Резуненко Д. О.,
старший викладач кафедри тактики
Сил підтримки, підполковник
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Кузьмичев А. В.,
старший викладач кафедри тактики
Сил підтримки, підполковник
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ФРОНТ: РОЛЬ І ПРОТИДІЯ ІПСО У ДІЯЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) стали невід'ємною складовою сучасних збройних конфліктів, що охоплюють не лише військові дії, але й інтелектуальну боротьбу на інформаційному фронті. В умовах гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України, інформація здобуває стратегічну вагу. ІПСО спрямовані на вплив як на мирне населення, так і на військових, і зокрема на інженерні війська, які відіграють важливу роль у забезпеченні боєздатності армії та стабільності на фронті. Військові інженери виконують низку критично важливих завдань, таких як будівництво оборонних укріплень, розмінування, забезпечення мобільності військ та відновлення інфраструктури після бойових дій. Важливість їхньої діяльності не лише в технічному виконанні завдань, але й у психологічному компоненті – сприйнятті суспільством і військовими цієї роботи.

ІПСО мають на меті не лише дезінформацію і пропаганду, а й руйнування морального духу військових підрозділів. Інженерні війська, що перебувають на передовій, стають об'єктом впливу через поширення фальшивих новин, маніпуляцій і пропагандистських повідомлень. Подібні атаки мають на меті знизити ефективність операцій, а також змусити особовий склад сумніватися у власних силах і здатності виконати бойові завдання. У той же час, оборона від ІПСО потребує від інженерних військ високої готовності не тільки на полі бою, але й у інформаційній сфері. Важливо розуміти, як працюють ці механізми впливу, як їх розпізнавати та нейтралізувати, щоб підтримати високий моральний дух військ і забезпечити ефективну протидію дезінформації. Тому питання боротьби з ІПСО, особливо у контексті інженерних військ, є надзвичайно актуальним у сучасних умовах війни.

Методи ІПСО і їх вплив на інженерні війська. ІПСО, як частина гібридної війни, включає кілька методів впливу на інженерні війська:

1. Фальсифікація фактів. Одним із основних методів є створення фальшивих новин, що підривають довіру до інженерних підрозділів. Ворог активно поширює неправдиві повідомлення про невиконання завдань, неефективність в розмінуванні територій або фортифікації. Це може призвести до того, що солдати інженерних військ почнуть сумніватися у своїх силах, а цивільне населення втратить довіру до їх діяльності. Як зазначає Романенко О. в своїй праці «Інформаційно-психологічні операції у сучасній війні», фальсифікація фактів здатна серйозно вплинути на моральний стан військ та змінити уявлення про ефективність операцій [1, с. 45-47].

2. Дезінформація. Для підриву ефективності інженерних військ ворог активно поширює дезінформацію, яка здатна призвести до зниження морального духу. Наприклад, часто виникають чутки про те, що інженери не можуть виконати завдання з мінування або розмінування вчасно. Це змушує частину особового складу сумніватися у своїй здатності діяти в умовах бойових дій, а також підриває довіру до загальної стратегії оборони. Капітоненко М. в своїй книзі «Гібридна війна: виклики для України» зазначає, що дезінформація є однією з основних складових інформаційної війни, оскільки вона призводить до посилення розколів і недовіри всередині держави [2, с. 50-53].

3. Пропаганда. Ворог не тільки створює фальшиві повідомлення, але й активно поширює пропаганду. Вона може бути спрямована на те, щоб переконати населення в тому, що інженерні війська не виконують свою роль у забезпеченні безпеки. Це може включати як маніпуляції з результатами розмінування, так і фальшиві свідчення про погану якість побудови фортифікацій або мостів. Пропаганда також використовується для дискредитації загальної стратегії, коли противник намагається втілити в уми людей ідею про неефективність військових зусиль.

4. Ідеологічний тиск. Важливим компонентом ІПСО є ідеологічний тиск, метою якого є зниження підтримки діяльності інженерних військ серед громадськості. Пропагандисти можуть стверджувати, що витрати на інженерні війська не відповідають реальним потребам оборони, що призводить до політич-

них та економічних дебатів всередині країни. Петров О. зазначає, що саме такі інформаційні атаки можуть серйозно вплинути на формування громадської думки і створювати додатковий тиск на уряд [3, с. 102-104].

Протидія ІПСО та збереження інформаційної безпеки. Для ефективної боротьби з ІПСО необхідно застосовувати комплексний підхід, що включає:

1. Інформаційна грамотність та навчання військових. Військовослужбовці повинні бути здатні розпізнавати інформаційні маніпуляції. Підвищення інформаційної грамотності особового складу допоможе зменшити вплив ворожих ІПСО та зберегти моральну стійкість підрозділів.

2. Оперативне спростування фейків. Оперативність у спростуванні неправдивих новин є ключовим елементом у боротьбі з дезінформацією. Важливо, щоб інформаційні ресурси української армії активно і швидко реагували на фейки, спростовуючи їх через офіційні канали та в соціальних мережах.

3. Прозорість діяльності. Для зміцнення довіри до інженерних військ важливо, щоб вони регулярно інформували громадськість про свою діяльність. Висвітлення результатів роботи допомагає створити правильне сприйняття їхньої діяльності серед населення та міжнародної спільноти.

4. Міжнародна підтримка. У боротьбі з ІПСО важливо залучати міжнародних партнерів, які можуть сприяти в поширенні правдивої інформації про діяльність українських збройних сил, зокрема інженерних військ.

Інформаційно-психологічні операції (ІПСО) є потужним інструментом в умовах сучасних збройних конфліктів і гібридних воєн. Вони мають прямий вплив на ефективність військових підрозділів, зокрема інженерних військ, і можуть змінювати хід бойових дій, створюючи відчуття невизначеності та зниження морального духу серед особового складу. Оскільки інженери виконують завдання, пов'язані з розмінуванням, побудовою оборонних споруд, відновленням інфраструктури, їхня роль у війні є вирішальною для забезпечення боєздатності армії. Однак постійний інформаційний вплив на них може стати фактором, що ослаблює їх ефективність і здібність до виконання поставлених завдань.

У боротьбі з ІПСО важливе значення має комплексний підхід, який включає підвищення рівня інформаційної грамотності серед військових, оперативне спростування фальшивих новин і активну контрпропаганду. Крім того, необхідно забезпечити прозорість діяльності інженерних військ і оперативно реагувати на інформаційні загрози. Протидія ІПСО повинна бути частиною загальної стратегії безпеки, що включає як технологічні, так і психологічні аспекти ведення війни. Важливо розуміти, що інформаційні атаки можуть бути не менш небезпечними, ніж військові, і їхня здатність змінювати хід боїв та деморалізувати війська не повинна бути недооцінена.

Залучення міжнародних партнерів для підтримки правдивої інформації та спростування ворожих маніпуляцій також є важливим елементом у боротьбі з ІПСО. Таким чином, науково обґрунтований підхід до протидії інформаційним атакам і підвищення загальної інформаційної готовності військ стає необхідною умовою для досягнення перемоги на сучасному полі бою.

1. Романенко О. Інформаційно-психологічні операції у сучасній війні. Львів: Видавництво Національної академії сухопутних військ, 2023. С. 45-47.

2. Капітоненко М. Гібридна війна: виклики для України. Київ: Центр стратегічних досліджень, 2022. С. 50-53.

3. Петров О. Стратегії інформаційних війн. Харків: Видавництво «Наука», 2021. С. 102-104.

Рижков Е. В.,
професор кафедри інформаційних технологій,
кандидат юридичних наук, професор
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

СТВОРЕННЯ УМОВ ТА МЕХАНІЗМІВ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ВЕТЕРАНАМИ ВІЙНИ ТА ЛЮДЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Ми очолюємо зусилля уряду, спрямовані на те,
щоб зробити Великобританію
найкращим місцем у світі для ветеранів,
допомагаючи країні виконувати свій
довічний обов'язок перед тими,
хто служив у Збройних силах.
Джонсон і К

У сучасних умовах зростаючих викликів безпеки, погіршення демографічної ситуації в країні та потенційного дефіциту робочої сили у повоєнний період інтеграція ветеранів війни та людей з інвалідністю, які отримали її у разі війни (далі - люди з інвалідністю) у силові структури набуває в Україні стратегічного значення. Служба в поліції для цієї категорії громадян може стати не лише засобом реалізації накопиченого бойового досвіду, але й потужним інструментом соціальної адаптації. Створення спеціалізованих умов, що враховують фізичні, психологічні та професійні особливості цих працівників, відкриває нові можливості для працевлаштування, продовження кар'єрного зростання та сприяє підвищенню довіри суспільства до правоохоронних органів. Наше суспільство вимагає ефективних заходів із забезпечення безпеки та соціальної підтримки тих, хто вніс значний вклад у захист Батьківщини.

Аналіз емпіричних досліджень та статистики зарубіжного досвіду свідчить про ефективність інтеграційних програм працевлаштування ветеранів та людей з інвалідністю у правоохоронні органи їхніх країн.

Так, наприклад, у США за даними дослідження у 2018 році RAND Corporation, впровадження спеціалізованих програм підготовки для ветеранів у правоохоронних органах призвело до зниження службового стресу на 20% та збільшення задоволеності роботою на 25% порівняно з традиційними програмами [1].

Дослідження Гарвардського університету, яке було проведене у 2020 році, показало, що рівень зайнятості ветеранів у правоохоронних органах США зріс на 15% у період з 2010 по 2020 роки, що свідчить про високу затребуваність їхнього досвіду [2].

У Великобританії станом на 2021 рік за даними Міністерства внутрішніх справ близько 12% співробітників поліції мають військовий досвід. Спеціалізовані адаптаційні курси дозволили скоротити період адаптації нових співробітників з 6 до 4 місяців, а рівень плинності кадрів знизився на 10% [3].

За результатами дослідження Інституту громадської безпеки Канади у 2021 році виявлено, що ветерани, які пройшли адаптаційні програми, демонструють підвищену ефективність у вирішенні кризових ситуацій. При цьому рівень довіри громадян до поліції в регіонах з активною інтеграцією ветеранів зріс на 18% [4].

Ці дані свідчать про те, що застосування спеціалізованих адаптаційних програм, гнучких умов праці та менторських систем суттєво підвищує професійну адаптацію ветеранів, знижує стрес і сприяє покращенню суспільного сприйняття правоохоронних органів.

Вивчення досвіду зарубіжних країн дозволяє виділити ключові чинники, що сприяють успішній інтеграції ветеранів і людей з інвалідністю у правоохоронні структури: впровадження програм, спеціально адаптованих для них, що дозволяють трансформувати їхній бойовий досвід у навички, необхідні для роботи в правоохоронних органах; менторські програми допомагають цим категоріям громадян швидше адаптуватися до нових умов, знижуючи рівень службового стресу та прискорюючи процес професійної інтеграції; запровадження моделей гнучкого графіка та адаптації робочих місць для людей з інвалідністю довели свою ефективність, дозволяючи їм успішно поєднувати фізичні обмеження з виконанням службових обов'язків; перегляд нормативно-правових актів у ряді країн забезпечує рівний доступ ветеранів до кар'єрного зростання та можливості займати керівні посади, що сприяє ефективному використанню їхнього досвіду; наявність ветеранів і людей з інвалідністю у складі правоохоронних органів позитивно впливає на імідж всієї системи, підвищуючи рівень довіри громадян та зміцнюючи патріотичні цінності в суспільстві.

В Україні за громадської ініціативи та за підтримки міжнародних організацій також проводяться відповідні дослідження з цього питання, розробляються проекти заходів та змін у вітчизняному правовому полі [5].

Разом з тим, робота державних органів у цьому напрямку з огляду на відсутність значущих результатів, на наш погляд, є недостатньою і такою, що потребує активізації.

З певних позицій ситуацію можна охарактеризувати наступним чином. Після завершення активних бойових дій багато ветеранів і людей з інвалідністю стикаються з труднощами адаптації до мирного життя. Служба в поліції може відновити у них почуття гідності та соціальної значущості. Ветерани війни та люди з інвалідністю володіють низкою переваг. Як правило вони мають певний практичний досвід, що передувало участі у бойових діях. Він у свою чергу надає унікальні знання, уміння та навички, що є надзвичайно важливими у кризових та нестандартних ситуаціях принесенні служби поліцейськими. Національна поліція України володіє потенційно широким спектром посад, що дозволяють використовувати досвід ветеранів та людей з інвалідністю не лише в оперативній роботі або при охороні громадського порядку але й в адміністративному управлінні, навчальному процесі та інш. Серед посад, які за штатним розписом нині існують в органах та підрозділах Національної поліції, на нашу думку, є ряд таких, що успішно можуть бути укомплектовані зазначеною категорією працівників: кадрові підрозділи, підрозділи з питань зв'язків із громадськістю, інформаційно-аналітичні підрозділи, підрозділи кримінального аналізу, наукові та науково-педагогічні колективи тощо. Після скасування воєнного стану значна кількість атестованих працівників поліції з вислугою 25 і більше років буде звільнятися зі служби з різних причин, що неминуче призведе до утворення недокомплекту в підрозділах. До того ж, суттєве зменшення набору курсантів у вищі навчальні заклади, де здійснюється підготовка поліцейських кадрів, яка спостерігається останніми роками, також сприятиме цьому негативному процесу. Тому, комплектування посад у Національній поліції ветеранами війни та людьми з інвалідністю може у перспективі частково пом'якшити перехідний період кадрового дефіциту.

Процес інтеграції ветеранів війни та людьми з інвалідністю до лав Національної поліції пов'язаний із рядом складнощів. Фізичні обмеження, як результат бойових травм та поранень можуть бути перешкодами при виконанні деяких службових обов'язків. Це, у свою чергу, вимагає адаптації службових процесів або функціональних обов'язків. Перехід від бойових дій до більш цивільної служби може викликати стрес через перенесені психологічні травми, що потребує спеціалізованої психологічної підтримки [6, с. 90]. Існуючі нормативно-правові акти та кваліфікаційні вимоги не завжди враховують специфічні потреби цієї категорії громадян, що вимагає коригування кадрової політики через нормативно-правове регулювання та розробки нових професійних стандартів і механізмів прийому на службу, або її подовження.

Можливості для інтеграції ветеранів війни та людей з інвалідністю у Національну поліцію України, на наш погляд, можуть бути реалізовані за двома основними напрямками. Перший – через атестовані посади поліцейських. Другий – застосування посад вільного найму, що у більшій мірі дозволяє враховувати індивідуальні особливості співробітників. Обидва напрями повинні об'єднувати гнучкі форми працевлаштування, персоналізований підхід у певних випадках окрім стандартизованого. Спеціалізоване професійне навчання та підвищення кваліфікації, розробка цільових програм перепідготовки та підвищення кваліфікації, адаптованих до потреб ветеранів війни і людей з інвалідністю, дозволить трансформувати їх бойовий досвід у навички, необхідні для проходження служби в поліції.

Інтеграція ветеранів війни та людей з інвалідністю крім їх особистої ефективної соціалізації має певні переваги для суспільства та Національної поліції. Наявність на службі осіб з реальним бойовим досвідом, пораненнями та ознаками інвалідності сприяє зростанню довіри, поваги громадян та підвищує авторитет поліції. Досвід та навички, набуті в бойових умовах, потенційно підвищують ефективність оперативних та навчальних підрозділів. Реалізація права на повноцінну професійну діяльність сприяє соціальній реабілітації вказаних людей та зниженню рівня маргіналізації. Такі співробітники стають символом мужності, патріотизму та професіоналізму, формуючи позитивні суспільні цінності.

Для успішної інтеграції ветеранів війни та людей з інвалідністю у Національну поліцію пропонується створити необхідні умови та механізми:

1. Нормативно передбачити для них конкретні посади. Визначити та нормативно закріпити конкретний перелік атестованих посад та посад вільного найму з можливістю їх подальшого коригування в органах та підрозділах Національної поліції на всіх рівнях.

2. Змінити кадрову політику. Адаптувати нормативно-правові документи та процедури прийому на службу для забезпечення рівного доступу до посад ветеранам та людям з інвалідністю.

3. Запровадити спеціалізовані програми навчання та адаптації. Створити курси, що враховують особливості досвіду колишніх військовослужбовців, з акцентом на психологічну підтримку, правові аспекти та професійну перепідготовку.

4. Розробити механізми гнучкої адаптації умов праці. Впровадити модифікації робочих місць та графіків, що дозволяють враховувати особливості стану здоров'я ветеранів та людей з інвалідністю.

5. Впровадити менторські програми. Призначати до вказаної категорії людей досвідчених співробітників наставниками. Це сприятиме прискоренню адаптації та передачі професійних знань.

6. Створювати мережу інтеграційних центрів. Організувати спеціалізовані центри для консультування, медичної та психологічної реабілітації, а також сприяння в оформленні документів для працевлаштування та проходження служби.

7. Передбачити квотування на початковому етапі (наприклад, на 3-річний період). Запровадити квоти на визначені посади для ветеранів війни та людей з інвалідністю.

Таким чином, комплексний підхід, що включає правові, кадрові, освітні та психологічні заходи, дозволить створити умови для повноцінної інтеграції ветеранів війни та людей з інвалідністю, підвищивши ефективність роботи Національної поліції та зміцнивши патріотичний дух у суспільстві.

Реалізація запропонованих заходів може стати важливим кроком на шляху до підвищення потенціалу поліції та соціальної справедливості для тих, хто віддав значну частину свого життя і здоров'я захисту Батьківщини.

1. Drought Can Hit Almost Anywhere: How Five Cities That Nearly Ran Dry Got Water Use Under Control <https://www.rand.org/pubs/commentary/2025/02/drought-can-hit-almost-anywhere-how-five-cities-that.html>

2. Harvard Kennedy School gets to work <https://www.hks.harvard.edu/>

3. Програми працевлаштування ветеранів <https://www.gov.uk/government/collections/employment-schemes-for-veterans>

4. Adaptation programs for veterans <https://www.publicsafety.gc.ca/index-en.aspx>

5. Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей: експертні рекомендації до формування оновленої державної політики <https://www.pryncyp.com/wp-content/uploads/2024/01/veteranpolicy.pdf>

6. Рижков Е. В. Щодо подолання психолого-емоційних кризових станів в умовах воєнного стану / Е. В. Рижков, С. А. Рижкова / Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. (м. Дніпро, 28 лют. 2023 р.). Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 89-92

АНТИДЕРЖАВНИЦЬКІ ДІЇ ТА ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПЕДАГОГА: РЕАГУВАТИ ЧИ ІГНОРУВАТИ?

Антиукраїнська агітація у закладах освіти тривалий час залишалася серйозною проблемою. Випадки пропаганди «руського міра», поширення сепаратистських настроїв та закликів про визволення російськомовних українців неодноразово висвітлювались засобами масової інформації. Водночас антидержавницька поведінка педагогів часто не отримувала належного реагування нібито через брак правових механізмів.

Військове вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 року стало початком нової реальності, а відтак актуалізувалась потреба адекватної правової оцінки антидержавницьких діянь загалом, і у сфері освіти зокрема. Військова агресія зумовила необхідність корегування чинних правових механізмів для протидії антидержавницьким проявам у суспільстві. Важливим кроком на цьому шляху стали зміни до Кримінального кодексу України (далі – КК України), ухвалені у березні 2022 року. Зокрема, було посилено відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану та запроваджено кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Різновидами останньої, що можуть вчиняти освітяни, визнано: здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від їх типу та форми власності, а також дії, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1 КК України).

Щоправда ці нововведення не завжди є достатніми для ефективної протидії антидержавницьким проявам у сфері освіти. Адже на практиці трапляється, що вчитель, вчинивши діяння, яке має ознаки кримінально караного, в силу тих чи інших причин не може бути притягнутим до кримінальної відповідальності, або призначене судом покарання дозволяє йому продовжувати працювати в закладі освіти. Так, Богунський районний суд м. Житомира від 22 червня 2022 року ухваливши обвинувальний вирок вчительці за ч. 1 ст. 111-1 КК України, призначив покарання у вигляді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням функцій держави та місцевого самоврядування строком на 10 років (справа № 295/5493/22) [1]. Тож педагог, попри те, що на робочому місці, у присутності своїх колег, відкрито виправдовувала дії збройних сил рф, поширювала наративи про «спеціальну військову операцію» та дезінформувала щодо подій в Україні, зберегла можливість продовжувати педагогічну діяльність.

Цей випадок свідчить, що для ефективної протидії антидержавницьким проявам у сфері освіти необхідно використовувати правові інструменти не лише кримінального права. На цьому наголошує і Верховний Суд, який переглядав вирок у згаданій вище справі за скаргою прокурора. Зокрема, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду зазначив, що відповідно до п. 3 ч.1 ст. 41 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) вчинення працівником, який виконує виховні функції, аморального проступку є підставою для розірвання трудового договору [2]. Отже, Верховний Суд спонукає не обмежуватися кримінальним правом, а активно застосовувати механізми трудового права для усунення з освітнього середовища осіб, які вчиняють антидержавницькі дії.

На наше переконання, педагог, який проводить антидержавну агітацію на уроках, у позаробочий час, або ж розміщує відповідний контент на власних публічних сторінках у соціальних мережах, викладає замість навчальної програми власні антидержавницькі погляди на політичні процеси в Україні, займається антидержавницькою пропагандою, відкрито демонструє антидержавницьку позицію, пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України, виправдовує чи заперечує факт збройної агресії рф проти України, у тому числі шляхом представлення такої як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечує тимчасову окупацію частини території України, вчиняє аморально. А відтак, трудові відносини з ним можна припинити за п. 3 ч. 1 ст. 41 КЗпП України [5].

Станом на 1 травня 2024 року у Єдиному державному реєстрі судових рішень зафіксовано лише один випадок розгляду справи про звільнення педагога за антидержавницькі висловлювання у порядку цивільного судочинства. Йдеться про рішення Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 6 лютого 2023 року (справа № 699/404/22) [4], залишене без змін постановою Черкаського апеляційного суду від 25 квітня 2023 року [3], яким було відмовлено у поновленні на роботі вчителя історії, звільненого за п. 3 ч. 1 ст. 41 КЗпП України. Суд встановив, що педагог, поширюючи проросійські наративи в соціальних мережах, дискредитував українську армію та виправдовував агресію проти

України, що було визнано аморальним проступком, несумісним із подальшим виконанням виховних функцій.

Ця справа має важливе значення для правозастосовчої практики, оскільки суд підтвердив, що аморальний проступок може включати дії, спрямовані проти основ державності, а підтримка країни-агресора педагогічними працівниками суперечить їхній місії виховання учнів у дусі патріотизму.

Для очищення освітнього середовища від педагогів з антидержавницькими поглядами можуть застосовуватися й інші підстави для припинення трудових відносин, передбачені КЗпП України. Зокрема, п. 7 ч. 1 ст. 36 КЗпП може бути використаний у разі призначення судом покарання у вигляді позбавлення права обіймати посади в закладах освіти чи здійснювати виховну діяльність. Також застосовним є п. 13 ст. 40 КЗпП України, який дозволяє звільнення після набрання законної сили вироком суду щодо злочинів проти основ національної безпеки України. Крім того, певною мірою може бути використаний і п. 14 ст. 40 КЗпП України, який передбачає звільнення за невиконання правил поведінки на підприємстві, установі чи організації, зокрема в частині положень, закріплених у ч. 2 ст. 142 КЗпП України. Це забезпечує додаткові інструменти для припинення трудових відносин із працівниками, чиї дії мають антидержавницький характер.

Однак припинення трудових відносин із педагогом-антидержавником не є достатнім заходом. Проблемою залишається те, що після звільнення ці педагоги можуть повторно влаштуватися на роботу в інший заклад освіти, адже система перевірки їхньої діяльності є недостатньо ефективною. Це створює серйозний ризик для освітнього середовища, адже дозволяє вчителям із проросійськими поглядами продовжувати свою діяльність, отруюючи розум і душу дітей. Тому необхідним є запровадження правових обмежень працевлаштування таких осіб у сфері освіти.

У майбутньому варто також розглянути питання про внесення змін до Закону України «Про освіту», що дозволить припиняти трудові відносини з педагогами, які виправдовують чи підтримують державу-агресора або беруть участь у підривній діяльності. Дієвими засобами протидії антидержавницьким проявам можуть стати періодичні перевірки (атестація) педагогів на предмет їхньої лояльності державі, відданості конституційним цінностям, дотримання професійної етики та відсутності антиукраїнської риторики у їхній діяльності. Важливим елементом контролю може бути також моніторинг публічних висловлювань педагогів, їхньої участі у суспільно-політичному житті та оцінка доброчесності з боку відповідних державних органів та громадських інституцій.

Вважаємо, що атестація, звільнення та обмеження доступу до професії педагога можуть стати ефективними інструментами захисту національної безпеки, не поступаючи за значенням кримінальним санкціям.

1. Вирок Богунського районного суду міста Житомира від 22.06.2022 у справі № 295/5493/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104867799> (дата звернення 10.02.2025 р.).

2. Постанова Верховного Суду від 04.04.2023 у справі № 295/5493/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033#> (дата звернення 10.02.2025 р.).

3. Постанова Черкаського апеляційного суду від 25.05.2023 у справі № 699/404/22 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110512085> (дата звернення 10.02.2025 р.).

4. Рішення Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 06.02.2023 у справі № 699/404/22) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108895330#> (дата звернення 10.02.2025 р.).

5. Рим О.М. Щодо проблеми припинення трудових відносин з педагогами за антидержавницькі дії та висловлювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1/2023. С. 200-206.

Ринський І. М.,
старший науковий співробітник
науково-дослідного відділу (територіальної оборони)
Наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Микитин В. Ф.,
молодший науковий співробітник
науково-дослідного відділу (територіальної оборони)
Наукового центру Сухопутних військ
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ПРОЯВ ЗРІЛОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Волонтерство стало одним з ключових аспектів українського суспільства, особливо в умовах російсько-української війни 2014-2024 років. Сьогодні і у світі, і самому українському суспільстві мало хто усвідомлює, що розмах волонтерського руху в країні є, до певної міри, світовим феноменом, оскільки слабкість держави у забезпеченні потреб фронту, спричинила необхідність для громадян брати на себе відповідальність за цю складову стримування і відсічі агресії, яка допомогла забезпечити підтримку українським військовим та цивільним особам і стала важливим індикатором зрілості та розвитку громадянського суспільства в Україні.

Волонтерський рух виявився потужним інструментом солідарності та національної ідентичності, сприяючи розвитку громадянських цінностей, таких як патріотизм, самовідданість та готовність допомогти тим, хто цього потребує.

Попри вертикальну і централізовану систему організації держави, Україна сформувала, адаптувала і розвинула розгалужену систему горизонтальних зв'язків у суспільстві, що пронизує всі сфери життя, всі регіони й прошарки суспільства. Унікальними Україну роблять волонтери, які взагалі себе волонтерами не вважають. Це люди, які в певний момент просто відкривають збір і здійснюють його серед свого невеликого кола знайомих.

Сьогодні ми є співтворцями дива, коли одна людина жертвує свої гроші іншій, яку вона навіть не знає, аби допомогти третій, так само невідомій людині. Коли це відбувається щодня упродовж років, це і є унікальність і ознака зрілості громадянського суспільства, сформованого за понад три десятиріччя незалежності України [1].

В цьому контексті вважається за доцільне розкрити його основні складові: волонтерство, як основа мобілізації ресурсів на фронті; як форма патріотичного виховання; як соціальна норма і відповідальність; волонтерство в реабілітації ветеранів, членів сімей, внутрішньо-переміщених осіб.

Волонтерство, як основа мобілізації ресурсів на фронті.

Вже після анексії Криму в 2014 році та початку активних бойових дій на сході України, волонтерські організації стали основним джерелом матеріальної та медичної допомоги для української армії. Вони почали організовувати поставки бронежилетів, медикаментів, харчів та іншої необхідної техніки. Окрім цього, волонтери допомагали у транспортних питаннях та доставці медичних засобів. Тоді до волонтерського руху долучилось близько 23% українців. Друга хвиля підйому волонтерського руху в Україні пов'язана з повномасштабним вторгненням РФ. За даними благодійної організації Charities Aid Foundation: 75% українців допомагали незнайомцям, 47% – жертвували кошти, 24% – займалися волонтерською діяльністю [2].

Одним із прикладів є фонд «Повернись живим» (ПЖ), який сьогодні займається аналітикою у секторі безпеки та оборони, реалізує проєкти з реабілітації ветеранів, закуповує обладнання, зокрема тепловізійну оптику, квадрокоптери, автомобілі, засоби захисту, зв'язку та розвідки, тощо [3].

3 травня 2014 року по квітень 2024-го фонд зібрав понад 11 мільярдів гривень на допомогу Силам оборони України, підготував понад 10 тисяч військових фахівців. Представники фонду активно залучені позаштатною інноваційною групою Національної академії сухопутних військ до вдосконалення багатьох елементів базової загальновійськової підготовки мобілізаційних ресурсів, що проходять підготовку у підпорядкованих навчальних центрах.

Волонтерство, як форма патріотичного виховання.

У контексті України, особливо в умовах військових дій і кризових ситуацій, волонтерська діяльність стала одним із основних способів прояву патріотизму, із наступними компонентами:

активна участь у допомозі державі: волонтерство допомагає громадянам зрозуміти важливість національної єдності та сприяє розвитку взаємодопомоги, що зміцнює громадянську свідомість;

розвиток почуття відповідальності за майбутнє: участь у волонтерських ініціативах дозволяє розвивати почуття відповідальності за долю своєї країни, розуміння важливості внеску в її розвиток та безпеку;

формування моральних цінностей: волонтерська діяльність розвиває такі якості, як співчуття, терпимість, готовність до самопожертви та взаємопідтримка, що є важливими складниками патріотичного виховання, зміцнює громадянські зв'язки та підтримує дух єдності;

пропагування національних ідеалів: волонтери часто стають ініціаторами та учасниками різноманітних проєктів, спрямованих на популяризацію української культури, історії та традицій, що сприяє формуванню глибокої поваги до своєї країни та її досягнень;

підтримка морального духу суспільства: волонтери допомагають підтримувати моральний дух громадян у складні часи через психологічну підтримку військових, або людей, які втратили домівку через конфлікти.

Окрім цього, волонтерство – це потужний освітній інструмент, через який люди можуть усвідомити свою роль у розвитку та відновленні країни, що позитивно впливає на національну ідентичність та патріотичні почуття. Безпосередня участь у підтримці армії, медичних служб та постраждалих від війни людей дозволила українцям відчувати свою причетність до важливих змін у державі.

Волонтерство, як соціальна відповідальність.

Волонтерство можна розглядати як важливий елемент соціальної відповідальності і форму самовираження з наступними основними аспектами:

сприяння розвитку громади: волонтери сприяють покращенню соціальних умов, допомагають в освіті, охороні здоров'я, екології, культурі, підтримці малозабезпечених верств населення тощо. Вони стають «мостами» між різними соціальними групами та організаціями;

формування громадянської свідомості: волонтерство допомагає людям усвідомити свою відповідальність перед суспільством, розвиває відчуття громадянського обов'язку. Це виховує повагу до прав і свобод інших людей;

підвищення соціальної згуртованості: волонтерська діяльність сприяє об'єднанню людей навколо спільної мети, зменшуючи соціальні бар'єри та покращуючи взаєморозуміння. Це допомагає будувати здорове суспільство;

особистісний розвиток волонтерів: час, витрачений на волонтерство, дозволяє людині розвиватися та удосконалюватися;

підтримка благодійних організацій та ініціатив: волонтери відіграють ключову роль у діяльності некомерційних організацій, які займаються вирішенням соціальних проблем.

Таким чином волонтерство допомагає створювати більш справедливе, чуйне та взаємопідтримуюче суспільство.

Волонтерство в реабілітації ветеранів.

Волонтерство в реабілітації ветеранів є важливим аспектом соціальної підтримки та допомоги тим, хто повернувся з війни чи інших військових конфліктів. Реабілітація ветеранів може включати як фізичну, так і психологічну допомогу. Серед основних напрямів такої діяльності наступні:

психологічна підтримка: допомога у подоланні посттравматичного стресового розладу, психологічне консультування та створення підтримувальних груп для ветеранів, організація заходів для полегшення адаптації до цивільного життя;

фізична реабілітація: організація фізичних вправ і терапевтичних занять, підтримка в процесі відновлення фізичної форми, використовуючи фізіотерапевтичні методи та спорт;

соціальна адаптація: підтримка в інтеграції в суспільство після повернення з війни, допомога в пошуку роботи, навчання новим навичкам;

забезпечення необхідними ресурсами: матеріальна підтримка (одяг, їжа, ліки), допомога з пошуком житла або наданням тимчасового притулку;

організація заходів для ветеранів: проведення культурних заходів, для ветеранів для підвищення їх соціальної активності та підтримки зв'язків між ними.

Відтак, цей гуманістичний комплекс діяльності допомагає ветеранам відновлюватися після переживань, знаходити своє місце в суспільстві.

В умовах війни волонтерство також є свідченням соціальної трансформації суспільства. Українці стали більш відповідальними та ініціативними, готовими брати на себе відповідальність за долю країни та громадян. Це показує зміни у політичній культурі та виявляє зростання громадянської свідомості.

Таким чином, волонтерство стало не просто відповіддю на виклики війни, а важливим фактором, що сприяє зміцненню громадянського суспільства в Україні. Цей рух дозволяє громадянам відчувати свою відповідальність за долю країни, брати участь у важливих соціальних процесах та активно впливати на зміни в державі. Зрілість суспільства проявляється в готовності людей об'єднуватися заради спільної мети, допомагати один одному та активно будувати нову, сильну Україну.

-
1. Волонтерська діяльність. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/волонтерство>.
 2. Charities Aid Foundationy. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Charities_Aid_Foundation.
 3. БФ «Повернись живим». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://savelife.in.ua/about-foundation/>

АДАПТИВНИЙ ПІДХІД ДО ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Продовження бойових дій в Україні, велика кількість травмівних подій, потреба в нових доказових методах психологічної допомоги та реабілітації, важливість розуміння адаптивних процесів, які діють в умовах травми та після неї, зумовлюють актуальність досліджень проблеми посттравматичного зростання (ПТЗ) та отримання практично важливих відповідей на сучасні виклики.

Тому, закономірно зростає інтерес науковців й практиків до вивчення адаптивних процесів особистості в стресових умовах, які можуть призвести до особистісного розвитку та підвищення стійкості. Такий результат перебування в умовах дії психотравмувальних обставин отримав назву «посттравматичне зростання» (ПТЗ).

Початок систематичного вивчення проблеми ПТЗ припадає на 1990-ті роки. Сам термін «посттравматичне зростання» було запропоновано американськими вченими R. Tedeschi та L. Calhoun (1995). Їх публікації започаткували систематичні дослідження ПТЗ [1; 2].

Посттравматичне зростання визначається як позитивні психологічні зміни, які виникли в результаті боротьби з травматичними життєвими подіями чи обставинами. Встановлено, що травма пов'язана зі значними викликами до наявних внутрішніх та зовнішніх адаптивних ресурсів та варіантів розуміння світу й себе в ньому, що дозволяє сформувати новий погляд на життя. ПТЗ виникає в контексті спроб адаптації до травматичних обставин.

На початку 2000-х років посилились дослідження, які містили аналіз факторів та механізмів, що сприяють зростанню. Було здійснено метааналіз та проаналізовані кореляції між травматичним досвідом, психічною адаптацією та посттравматичним зростанням [3]. Було встановлено, що зростання – це універсальний, але потенційно ймовірнісний результат травми, що пов'язаний з особистісним розвитком, внутрішніми змінами тоді як резилієнтність – це здатність до відновлення та збереження стабільного стану, повернення до вихідного рівня [4].

Сучасні дослідження посттравматичного зростання наголошують на міждисциплінарних підходах, нейропсихологічних механізмах, психологічних умовах зростання, впливах різних видів психотравми на зростання та кроскультурних відмінностях. В наш час найбільш відомими є когнітивний, диференціальний, нейропсихологічний, факторний, прикладний підходи тощо [5; 6; 7; 8].

Зауважимо, що посттравматичне зростання, якщо його розглядати в межах адаптивного підходу, може бути представлене як певна адаптаційна стратегія особистості. Особистісним чинником, який системно сприяє посттравматичному зростанню є розвинені адаптивні здібності до стресу [9].

Адаптивна концептуальна модель посттравматичного зростання може бути заснована на інтеграції чинних теорій з урахуванням індивідуальних, соціальних та культурних факторів, що впливають на здатність людини трансформувати травматичний досвід в особистісний розвиток. Опис такої моделі містить індивідуально-психологічні та індивідуально-психофізіологічні властивості, індивідуальні компетенції, когнітивні характеристики, поведінкові патерни тощо.

Ми припускаємо, що модерація, або предикція посттравматичного зростання відбувається системно, тобто структурою певного явища. Оскільки саме структура є інваріантом впливу. Таким функціонально-структурним явищем є адаптивність, як полісистемна функціонально-структурна властивість, що складається з підсистем різнорівневих (біологічних, психологічних, соціальних) рис, здібностей та вмінь. До них відносяться:

- оптимістичність як особистісна властивість та когнітивний стиль;
- здатність до підтримання емоційних стосунків, контактів;
- адаптивне, саногенне мислення;
- здатність до здорового сну та відновлюваних сновидінь;
- впевненість в собі та здатність до асертивної поведінки;
- здатність до саморегуляції власних станів;
- здатність підтримувати та покращувати власний фізичний стан;
- здатність до організації часу власного життя;
- здатність до усвідомлення та роботи з власними неадаптивними звичками [9].

Адаптивний підхід до посттравматичного зростання фокусується на підтримці людини у подоланні травматичного досвіду з урахуванням її індивідуальних особливостей, навколишнього контексту та доступних ресурсів. Основна ідея в тому, що травма може стати стимулом для особистісного розвитку за обов'язкової наявності адаптивних властивостей, компетенцій, механізмів та стратегій підтримки. Кожна людина унікально сприймає травму та адаптується до неї.

Адаптивний підхід до посттравматичного зростання учасників бойових дій – це комплексний підхід, який допомагає людині не лише подолати наслідки травми, а й знайти нові можливості для самореалізації. Цей підхід спирається на поєднання індивідуальних, соціальних та культурних ресурсів.

В підсумку зазначимо, що адаптивний підхід будується на багатокомпонентній природі посттравматичного зростання, що робить його міждисциплінарним.

Адаптаційна концептуальна модель посттравматичного зростання може інтегрувати когнітивні, емоційні, соціальні та культурні чинники, що сприятиме глибокому розумінню того, як людина може перетворити травматичний досвід на джерело особистісного розвитку. Ця модель підкреслює динамічний характер зростання, важливість осмислення травми та адаптивну взаємодію з навколишнім світом, що робить її корисною в тому числі й для практиків.

Поглиблені дослідження проблеми посттравматичного зростання на основі адаптивного підходу будуть важливим інструментом для психологів, лікарів, соціальних працівників у роботі з жертвами травматичного впливу, сприятимуть їм відновити психічне здоров'я військових та цивільних осіб, допоможуть знайти ресурси та можливості для особистісного розвитку та підвищення стійкості. Це має значну практичну цінність для обґрунтування та розвитку прикладних психотерапевтичних й соціальних програм збереження й покращення психічного здоров'я громадян України.

1. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 1996. №9(3). P. 455-471.
2. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*, 2004. №15(1). P. 1-18.
3. Park, C. L., & Fenster, J. R. Stress-related growth: Predictors of occurrence and correlates with psychological adjustment. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 2004. №23(2). P. 195-215.
4. Bonanno, G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 2004. №59(1) P. 20-28.
5. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 125 с.
6. Кокур О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О. Теоретичні основи посттравматичного зростання військовослужбовців – учасників бойових дій : метод. посіб. К.: ТОВ «7БЦ», 2023. 148 с.
7. Лазос, Г. Посттравматичне зростання: теоретичні моделі, нові перспективи для практики. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2016. Т. I. Вип. 45, С. 120–127.
8. Лукомська С.О. Посттравматичне зростання: теоретичні підходи, емпіричні методики та практичні рекомендації. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика. Кн.2. Суми: Вид. СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2017. С. 216–236.
9. Розов В. І. Психологія екстремальних ситуацій: адаптивність до стресу та психологічне забезпечення : науково-практичний посібник. Видання 3-тє, доповнене та перероблене. Київ: КНТ, 2024. 711 с.

ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ В ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ (АРХІВНА РОЗВІДКА)

Навіть після референдуму про Незалежність 1 грудня 1991 р. кадри колишнього КДБ та радянської прокуратури (на відміну від тієї ж Прибалтики) збереглися, збереглося (в основному) і їхнє ставлення до питань реабілітації членів ОУН-УПА.

Ось мало не анекдотичний приклад, заснований на архівній справі про реабілітацію репресованого «банд посібника» [1].

6 жовтня 1990 р. (йде горбачовська кампанія реабілітації, Закон Української РСР від 17 квітня 1991 р. ще не прийнятий) репресований (ст. ст. 54-1 «а» та 54-11) Кузь Петро Васильович з Перемишлянського району Львівської області пише (від руки) Заяву про реабілітацію «Прокурору УРСР, м. Київ, вул. Різницька, № 13/15» [2]. Пише українською мовою. Без відповіді.

1 серпня 1991 р. (за три тижні до ГКЧП) Кузь П.В. на україномовному бланку пише Заяву про реабілітацію на ім'я прокурора Львівської області (також без вказування прізвища). У Львівській області уже рік, як демократично обрана обласна рада, то ж заява написана українською мовою [3]. Без відповіді.

В подальшому 27 січня 1992 року репресований Кузь О.М. пише на україномовному бланку російською мовою Заяву про реабілітацію «Начальнику Перемишлянського РО УСБН» (бланк) [4].

Спрацьовує, але не відразу. «30 октября 1992 г.» скаржнику нарешті висилають «Справку о реабилитации репрессированного» [5] – російською мовою.

До речі, уся «провина» репресованого Кузя О.М. (10 років ВТТ, 5 років поразки у правах з конфіскацією майна) полягала у тому, що «в грудні 1946 року дав згоду зберігати в своїй квартирі продукти харчування для бійців ОУН-УПА» [6]. Тобто справа за усієї своєї простоти виглядала не надто складною. Інша річ, що стосувалася не репресованого «чесного комуніста» (цих реабілітували в першу чергу), а т.зв. бандпосібника.

Утім російсько-український мовний поділ далеко не найголовніший, якщо виходити з політичного аспекту цих лінгвістично-правових досліджень. Куди важливішим бачиться інший, майже не пов'язаний з мовою юридичного документа, критерій. Ким були вони, ці «реабілітовані», з точки зору їхніх «реабілітаторів».

У документах Військової прокуратури ПрикВО та відповідних структур КДБ – СНБУ – СБУ аж до другої пол. 1990-х рр. звичними є формулювання, запозичені з архівних справ сталінської доби: «банди УПА», «бандити УПА» тощо. І лише наприкінці 1996 р. чи не вперше фіксуємо тектонічні лінгвістичні зрушення (Тут ми далекі від передчасних узагальнень. Мова йде лише про документацію Військової прокуратури ПрикВО, з чиїми документами працював здобувач. – А.Р.).

Ось кілька витягів з однієї папки 1996 р., складені двома різними «реабілітаторами» – з однієї структури.

Документ перший, Висновок (позитивний, «підлягає реабілітації») по архівній справі Матіїшина С.О. [7], складений позаштатним прокурором ВП ПрикВО Матвійвим О.В. 21 листопада 1996 р. Читаємо: «боєць винищувального батальйону», «Був захоплений бандитами (...) отримав псевдонім «Дубок» і був озброєний німецькою гвинтівкою з патронами. У складі банди він тероризував місцеве населення. Після розгрому цієї банди скривався по селам. 18 червня 1945 року в с. Білявці був затриманий як бандит «УПА»».

Документ другий, складений позаштатним прокурором Військової прокуратури Прик ВО Череповським М.Р. і затверджений начальником відділу ВП Коростильовим В. 26 листопада 1996 р., – «Висновок по архівній кримінальній справі № 4333 відносно Ключка Н.А., Ільківа І.М. [8].

На арк. 448–449 зв. читаємо: «Ільків І.М. в лютому 1945 року дезертирував із Радянської Армії, повернувся в село Реклинець і вступив у формування УПА, де виконував обов'язки кур'єра боївки «СБ» (Служби безпеки), на озброєнні мав гвинтівку, пістолет, гранати».

Те ж саме по Ключко Н.А.: «Знаходячись з 1944 року у формуванні УПА і виконуючи обов'язки господарчого боївки СБ, він разом з Ільківим брав участь у вбивстві в 1946 році сімей Хвалюбота і Годись, в пограбуванні населення». Не суть важлива кваліфікація дій репресованих. Чи не вперше в офіційному документі ВП Прик ВО вжито термін «формування УПА», а не «банда УПА». Надалі (після

листопада 1996 р.) у документах цієї ВП практично повсюдно будемо читати «формування УПА» тощо, а не «бандити».

Маленький крок на шляху до досягнення історичної істини.

1. Министерство обороны Украины. Военная прокуратура ПрикВО. Дело № 15. Том 2. Доклады, отчеты и другие документы о работе по делам об особо опасных преступлениях и переписка, не входящая в наблюдательные и надзорные производства. Начато 26 ноября 1992 г. Окончено 15 февраля 1993 г. На 280 листах. Спр. (4) Гр. Олейник, А.Н, Дидух и др., арк. 12–32.

2. Вк. док., арк. 16–16 зв.

3. Вк. док., арк. 15.

4. Вк. док., арк. 12–13 зв.

5. Вк. док., арк. 22.

6. Вк. док., арк. 23.

7. Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України Справа № 22, Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. Закінчена 30 листопада 1996 р. Внутрішній опис на 534 аркушах. УСБУ Терн., № 19310, Матійшин С.О. Арк. 423–425.

8. Прокуратура України. Військова прокуратура західного регіону України. Справа 22. Том 23. Матеріали та документи листування по розгляду АКС по виконанню Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». УСБУ. Почата 4 листопада 1996 р. закінчена 30 листопада 1996 р. На 534 аркушах. Висновок по архівній кримінальній справі № 4333 відносно Ключка Н.А., Ільківа І.М.). Арк. 446–451.

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ, ЇЇ ПРИПИНЕННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИННИХ ЗА АКТ АГРЕСІЇ, ГЕНОЦИД, ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ, ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ

XXI століття людство пов'язувало з миром, безпекою, добробутом, бурхливим розвитком науково-технічного прогресу, що дозволило б остаточно залишити в історії повномасштабні війни та усі біди до яких вони призводять. Але отримало чергову фазу протистояння демократичних та авторитарних державно-правових режимів, яке виразилося у гібридних та повноцінних конвенційних війнах.

Рашистський режим на Росії, ісламістський в Ірані, квазі комуністичний в Китаї та деспотичний у Північній Кореї не змирилися з успішністю та безальтернативністю демократичних державно-правових режимів і намагаються зруйнувати, як вільний Західний демократичний світ, так і діючий світовий порядок. Причому характерною рисою війн XXI століття є їх, як правило, гібридна форма. Від сучасних диктаторів ви не почуєте «іду на ви», оголошення війни за зразком Першої чи Другої світових воєн. Замість погрожувати західним альянсам та інституціям прямими нападами, вони використовують їх зсередини [1, с. 263]. Деякі авторитарні режими навіть проводять псевдо вибори для легітимації своїх недемократичних режимів та імітації демократії.

Агресія рашистської Росії проти України стала прецедентом переростання гібридної війни у повномасштабну конвенційну війну. Щоправда жодного оголошення війни з боку Росії не було ні в 2014 році, ні в 2022 році. Де-юре, рашисти проводять «спеціальну воєнну операцію».

Хоча відповідно до статті 1 Конвенції про відкриття воєнних дій (III Гаазька конвенція) воєнні дії між державами не повинні розпочинатися без попереднього і чіткого повідомлення у формі або мотивованого оголошення війни, або ультиматуму з умовним оголошенням війни [2]. У 2014 році рашисти заперечували участь російських військ в окупації АР Крим та частини Донецької та Луганської областей, а в 2022 році, очевидно, сподіваючись на швидку окупацію України, в черговий раз проігнорували норми міжнародного права. За іншою версією, на відміну від «війни», термін «спеціальна воєнна операція» представляє Україну як колонію Росії і не передбачає рівноправності, використовуючи «мову поліційної діяльності» [3]. Слушним також буде твердження про припинення практики оголошення війни після Другої світової війни, оскільки така дія автоматично підпадає під визначення агресії. Воєнні дії розпочинаються як факт разом із взаємними звинуваченнями сторін у першості їх відкриття. Тому в усіх офіційних міжнародних документах замість терміна «війна» вживається термін «збройний конфлікт», що більше відповідає реаліям ведення воєнних дій. Статут ООН підняв на вищий щабель правову заборону війни, позбавивши її будь-якої законності [4]. Якби не були мотиви відсутності оголошення Росією війни Україні, зрозумілим є небажання рашистського режиму бути агресором у цій війні, незважаючи на очевидний факт нападу.

В таких ситуаціях, для ідентифікації війни та уникнення відповідальності за її розв'язання, Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла 14 грудня 1974 року Резолюцію 3314 (XXIX) у якій визначила агресію як застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним зі Статутом Організації Об'єднаних Націй, як це зазначено в цій ухвалі. У статті 3 Резолюції вказано, що будь-яка з наведених нижче дій, незалежно від оголошення війни, за умови та відповідно до положень статті 2 (застосування державою збройної сили першою) кваліфікується як акт агресії:

- а) Вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини;
- б) Бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- в) Блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави;
- г) Напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські та повітряні бойовики або державу, що не має доступу;
- д) Застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території по припиненню дії угоди;

ф) Дія держави, що дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;

г) Засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, що носять настільки серйозний характер, що це рівносильне перерахованим вище актам, або його значну участь в них [5].

Таким чином дії Росії (під пункт f) підпадають і дії Білорусі) щодо України можемо кваліфікувати за цими ознаками як акт агресії, без оголошення війни, що в свою чергу зазначено у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН ES-11/1 «Агресія проти України», Резолюції ПАРЄ 2433 (2022) «Наслідки продовження агресії Російської Федерації проти України: роль і відповідь Ради Європи» і 2436 (2022) «Агресія Російської Федерації проти України: забезпечення відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та інші міжнародні злочини», Декларації Парламентської Асамблеї НАТО на підтримку України, Резолюції Парламентської Асамблеї ОБСЄ стосовно агресивної війни Російської Федерації проти України та її народу й загрози безпеці в усьому регіоні ОБСЄ, Резолюції Європейського Парламенту «Російська агресія проти України» [6].

Якщо з кваліфікацією, відповідно до міжнародного права, агресивних дій Росії щодо України маємо хоч якусь ясність, то притягнення до відповідальності осіб винних у вчиненні акту агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності залишається відкритим.

Ідеальним вирішенням було б надання Україні усієї необхідної допомоги для її перемоги, включаючи військові контингенти, державами гарантами (США, Великобританія, Франція та КНР) незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України відповідно до Будапештського меморандуму 1994 року. Перемога України передбачала б безумовну капітуляцію Російської Федерації, арешт її вищого військово-політичного керівництва, спецслужб, створення Міжнародного військового трибуналу для розгляду злочинів як окремих посадовців, так і рашистського державно-правового режиму. Досвід у світової спільноти проведення таких трибуналів є – Нюрнберзький, Токійський, Югославський. Але найбільш ідеальний варіант має найбільше проблемних місць, серед яких домінуючим є те, що Російська Федерація є ядерною державою і примушення її до капітуляції, за зразком нацистської Німеччини, може призвести до ядерної війни. Тому цей варіант є найменш імовірним, хоча в повній мірі дав би можливість здійснити правосуддя.

Ще одним механізмом міжнародної юстиції є Міжнародний суд ООН, який вирішує спори між державами, але не може переслідувати окремих осіб. Отже, притягнути до відповідальності безпосередньо очільника кремля через цю судову установу не вдасться [7]. Тим більше, що Росія не виконує рішення Міжнародного суду у справі «Україна проти Російської Федерації» щодо зловживання Конвенції про геноцид від 26 лютого 2022 рік, відповідно до якого повинна «негайно припинити воєнні операції» [8]. Також Росія проігнорувала резолюції Генеральної Асамблеї ООН, що засуджує агресію Росії в Україні та вимагає повного виведення російських військ з суверенної території України. У Раді Безпеки ООН Росія банально наклала вето на рішення щодо засудження своєї агресії в Україні [9, с. 86]. Загалом інституції ООН проявили повну безпорадність у припиненні акту агресії Росії проти України та притягненні винних до відповідальності.

Найбільш дієвою інституцією міжнародної юстиції виявився Міжнародний кримінальний суд, в компетенцію якого входить переслідування осіб, відповідальних за геноцид, воєнні злочини і злочини проти людяності. Власне це він і зробив, видавши ордери на арешт президента РФ Путіна та чиновниці Львової-Белової у зв'язку з їхньою участю у викраденні українських дітей та відданям наказів по вчиненню даного злочину, а також на ряд військових Росії за воєнні злочини. Щодо розгляду актів агресії Міжнародним кримінальним судом необхідно зазначити, що попри те, що редакція Римського статуту від 2010 р. містить визначення злочину агресії, а з 2018 р. його віднесено до юрисдикції Міжнародного кримінального суду, існують певні сумніви щодо застосування цього правила [10], тому наразі він не розглядає злочини агресії. Щоправда слабкість і цієї інституції показала Монголія, яка не виконала ордер на арешт президента РФ Путіна під час його візиту у цю країну. А чергового удару по Міжнародному кримінальному суду було завдано Президентом США Дональдом Трампом, який 6 лютого 2025 року підписав Указ про санкції, щодо цієї інституції. Тому чим закінчаться провадження Міжнародного кримінального суду щодо військово-політичної верхівки рашистської Росії та яка подальша доля самого суду залишається досить невизначеним.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що незважаючи на досить складний механізм визначення у сучасному міжнародному праві війни, Україні вдалося добитися визнання акту агресії Росії та закріпити цей факт у ключових міжнародних документах та судових рішеннях. Щодо припинення війни можемо констатувати неможливість за допомогою міжнародної юстиції припинити акт агресії ядерної держави по відношенню до неядерної. Механізм притягнення до відповідальності посадових осіб обвинувачених

у акті агресії, геноциді, воєнних злочинах та злочинах проти людяності також виявився невідомим. Порушивши буквально усі норми міжнародного права та взяті на себе зобов'язання, рашистська Росія створила небезпечний прецедент, результатом якого буде кінець епохи «сили права» і початок «права сили». Ті механізми, які були розроблені для підтримки світового порядку після Другої світової війни, виявилися невідомими до ядерної держави. Висновок в таких ситуаціях напрашується сам по собі – незалежність, суверенітет та територіальну цілісність Україні можуть гарантувати лише її Збройні сили та усвідомлення агресором можливості отримати не чергову нікчемну резолюцію, а ядерний гриб.

1. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюються обличчя тиранії в XXI столітті / С. Гурієв, Д. Трейсман. – К.: Видавництво Букшєф, 2023. – 448 с.
2. Конвенція про відкриття воєнних дій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b85#Text (дата звернення: 10.02.2025).
3. Russian «Special Military Operation» and the Language of Empire. URL: <https://opiniojuris.org/2022/05/24/russian-special-military-operation-and-the-language-of-empire/> (дата звернення: 10.02.2025).
4. Війна. URL: <https://leksika.com.ua/15260618/legal/viyna> (дата звернення: 10.02.2025).
5. Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) «Визначення агресії» прийнята 14 грудня 1974. URL: [https://docs.un.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://docs.un.org/en/A/RES/3314(XXIX)) (дата звернення: 10.02.2025).
6. Злочин агресії: поняття та підстави притягнення вищого військово-політичного керівництва Росії до відповідальності. URL: <https://ecpl.com.ua/news/21869> (дата звернення: 10.02.2025).
7. Чи можна притягнути до реальної відповідальності путіна за війну в Україні? URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-mozhna-prityagnuti-do-realnoyi-vidpovidalnosti-putina-za-viynu-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.02.2025).
8. Справа «Україна проти Російської Федерації» щодо зловживання Конвенції про геноцид (Міжнародний Суд). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-mozhna-prityagnuti-do-realnoyi-vidpovidalnosti-putina-za-viynu-v-ukrayini.html> (дата звернення: 10.02.2025).
9. Рудий Н.Я. Вплив рашизму на зміну сучасного світового порядку // Земля і територія як юридичні та геополітичні поняття: історико-правова реальність і сучасність : збірник тез міжнародної наукової конференції (Київ, 1-2 листопада 2024 року) / Ред. колегія. І.Б. Усенко (голова), А.Ю. Іванова (відп.секр.). Київ: Талком, 2024. 256 с. – С. 84-90.
10. Поняття війни у міжнародному праві: проблеми концептуалізації. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/132.pdf (дата звернення: 10.02.2025).

Рудик О. Р.,
доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
кандидат економічних наук
(Львівський національний університет імені Івана Франка)
Синякова Є. Є.,
студентка спеціальності 072
«Фінанси банківська справа, страхування та фондовий ринок»
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ МАЙНОВОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

Майнове страхування є одним з найдавніших інститутів страхування та визнається обов'язковим елементом суспільних та економічних систем. Ця форма захисту страхує майно від втрат та пошкоджень, а також від підприємницьких ризиків, за умови, що вони не мають умисного характеру. Майнове страхування включає будь-яку страховку, що не стосується особистого страхування або страхування відповідальності.

Теоретичні та практичні аспекти роботи страхового ринку та майнового страхування були предметом дослідження вітчизняних науковців, таких як М. Александрова, О. Барановський, Н. Внукова, К. Воблог, О. Заруба, М. Клапків, В. Пліса та інших.

Під час повномасштабного вторгнення ринок майнового страхування зазнав значних змін. За даними Національного банку України, у першому півріччі 2022 року загальні підписані страхові премії зменшилися на 28% порівняно з аналогічним періодом 2021 року, склавши 17,8 млрд грн. Зокрема, у сегменті non-life страхування (до якого входить майнове страхування) спад становив 29%. Станом на 30 червня 2022 року загальний обсяг активів страховиків майже не змінився порівняно з початком року, склавши 65,7 млрд грн. Проте кількість страхових компаній скоротилася з 155 на початку року до 142 на середину 2022 року [2].

У 2023 році тенденція до зменшення кількості страхових компаній продовжилася. За даними дослідження, у період з 2020 по 2023 рік кількість ризикових страхових компаній зменшилася з 190 до 89, що свідчить про значну консолідацію ринку. Слід зазначити, що до початку війни рівень покриття майнового страхування в Україні залишався досить низьким – було застраховано лише близько 10% ризиків. Для порівняння, у розвинених країнах цей показник становить 90–95% [3, 4].

За даними онлайн-журналу «Форіншурер» страхування майна в Україні знаходиться на 6 місці (Таб.1).

Таблиця 1

Найбільш популярні види страхування в Україні 2024 р. [7]

№	Вид страхування	Премії, млрд грн.
1	КАСКО	10,9
2	ОСАЦВ	8,54
3	ДМС	5,7
4	Зелена картка	4,99
5	Накопичувальне страхування життя	3,94
6	Страхування майна	2,4
7	Страхування від нещасних випадків	1,4
8	Страхування вантажів	1,3
9	Страхування вогневих ризиків	1,2
10	Страхування фінансових ризиків	1,0

Виплати за всіма страховими продуктами в II кварталі, крім страхування фінансових ризиків, багажу та вантажів і асистиансу, зростали (Таб.2).

Таблиця 2

Валові премії по класах страхування [6]

	Клас страхування	Премії
1	КАСКО	6314
2	ОСАЦВ	4645
3	Медичне страхування	3414
4	Зелена картка	2624
5	Майно	1535
6	Класичне накопичувальне ,страхування життя	1429
7	МАТ майно, відповідальність	934
8	Здоров'я	924
9	Фінансові ризики	516
10	Інше ризикове страхування життя	512

Ці дані свідчать про високу активність у сегменті страхування транспортних засобів (КАСКО, ОСЦПВ) та медичного страхування, а також значний попит на накопичувальне страхування життя.

Таким чином, війна суттєво вплинула на ринок майнового страхування України, призвівши до зменшення обсягів страхових премій та кількості підприємств на ринку. Незважаючи на це, стабільність активів страховиків свідчить про певну стійкість ринку в умовах кризи [5].

Збройний конфлікт, руйнування інфраструктури, житлових будівель та суб'єктів господарювання створили серйозні виклики на ринку страхових послуг, зокрема:

1. зростання ризиків та зменшення обсягів страхування. Війна значно підвищила ризики для об'єктів нерухомості, особливо в регіонах, де ведуться активні бойові дії. Страхові компанії неохоче беруть на себе покриття ризиків, пов'язаних із війною, адже це може призвести до масових виплат. В той же час багато громадян втратили житло, бізнес, або вимушено виїхали за кордон. Це знизило попит на майнове страхування;

2. виключення військових ризиків. Більшість страхових компаній виключають військові ризики (акти війни, тероризм) із стандартних договорів. Це пов'язано з тим, що покриття таких ризиків потребує значних резервів і є практично неможливим для багатьох вітчизняних страховиків. Деякі міжнародні перестраховики також відмовляються перестраховувати об'єкти в Україні через непередбачуваність ситуації;

3. збільшення ролі держави. Уряд України активно обговорює створення програм компенсації втрат, пов'язаних із руйнуванням майна. Наприклад, це програми відшкодування для житла, пошкодженого або зруйнованого внаслідок бойових дій. Існують ініціативи, спрямовані на залучення міжнародних «донорів» для фінансування страхування і відновлення пошкодженого майна;

4. зміна структури страхових продуктів. Ринок поступово адаптується, розробляючи нові страхові продукти, орієнтовані на специфічні потреби громадян України, зокрема страхування житла в безпечних регіонах, страхування на випадок стихійних лих або техногенних катастроф, що можуть супроводжувати бойові дії;

5. вплив на перестраховування. Війна ускладнила співпрацю українських страхових компаній із міжнародними перестраховиками. Останні вимагають підвищених премій або взагалі не покривають ризики, пов'язані з Україною;

6. зростання цін на страхові послуги. Вартість страхових полісів зросла через підвищення ризиків і здорожчання перестраховування [3, 4, 5].

7. До позитивних тенденцій можна віднести зростання попиту на страхування в безпечних регіонах та залучення міжнародної допомоги.

Отже, ринок майнового страхування в Україні перебуває у стані трансформації. Основні виклики пов'язані з покриттям ризиків у зоні бойових дій, високим рівнем непередбачуваності та фінансовою нестабільністю. Проте, зростання інтересу до страхування в безпечних регіонах, розробка нових продуктів та міжнародна підтримка можуть забезпечити поступове відновлення відчизняного ринку майнового страхування.

1. Гладкина А. І. Страховий ринок України в умовах воєнного стану. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Актуальні проблеми та перспективи розвитку України в галузі управління та адміністрування: ініціативи молоді» 28 жовтня 2022 року; наук. кер. Нагаєва Г. О. Харків : ДБТУ, 2022. С. 102–103.

2. Давиденко Д. О., Шорох В. Д. Діяльність страхових компаній в умовах воєнного стану. Наукові дослідження молоді з проблем європейської інтеграції: зб. тез доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. мол. учен. та студ. (6 квітня 2023 року, м. Харків, Україна). Харків, 2023. С. 101–103.

3. Павлова Ю.С. Страхування в умовах воєнного стану. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/22960/>

4. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <https://nfp.gov.ua> (дата звернення: 15.01.2025 р.).

5. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації. Постанова № 380, від 26 березня 2022 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220380?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01&_ga=2.107471810.118874471.1654022391-822619003.1630900472 (дата звернення: 23.01.2025 р.)

6. Статистика страхового ринку України. URL: <https://forinsurer.com/stat> (дата звернення: 23.01.2025 р.)

7. «Форіншурер». Онлайн-журнал Ліги страхових організацій України. URL: <https://forinsurer.com/> (дата звернення: 23.01.2025 р.)

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ВПЛИВ ЇХ НА ПОШИРЕННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Війна в Україні носить руйнівний характер не лише щодо фізичних втрат територіальної цілісності та людей, а також зачіпає та руйнує багато інших сторін та сфер життя українського народу. Безперечно, війна є основною причиною втрати людського капіталу, що в свою чергу призводить також до ряду негативних наслідків та проблем.

Серед таких проблем, які спричиненні війною є вимушені міграційні кроки людей, які ще до карантинних обмежень (пов'язаних з «ковідом») були в загостреній фазі. А під час війни й подавно викликають загрози для життєдіяльності країни та населення.

Міграційні процеси викликані війною, показують стан забезпеченості чи втрати людського капіталу та є відображенням її негативного впливу. Так, наприклад, третина населення змушена була виїхати з нашої країни через війну, що відображається на діяльності підприємств, установ та закладів, а отже це говорить про припинення або скорочення обертів виробництва, що також відображається негативно на всю діяльність країни.

Міграційні процеси породжують безліч супутніх наслідків та викликів. Так, наприклад, це потреба у відновленні зруйнованої інфраструктури, підвищенні рівня економіки, підтримці малого та середнього бізнесу, наданні соціальної допомоги тощо.

Для того, щоб подолати ці наслідки війни та виклики, які постають зараз перед нашим суспільством потрібний наявний значний людський потенціал, який на жаль зараз відсутній в Україні, знову ж таки у зв'язку із війною. До вимушеної міграції на жаль вдалася більшість наша частина нашого населення, і тут мова йде про міжнародну міграцію.

І в аспекті міжнародної міграції, наші громадяни, як потенційні об'єкти потрапляють в категорію осіб, які первинно розглядаються злочинцями в торгівлі людьми. Звичайно, в Україні після початку війни міграційні процеси значно посилилися та масштабувалися. Значна частина українців покинувши свої місця проживання втратили роботу та дохід. Збільшилися обмеження щодо отримання простих природних потреб людей, особливо внутрішньо переміщених осіб, а також загалом постраждалого від війни населення, особливо тих хто виїхав з країни.

В свою чергу всі такі аспекти, які пов'язані із переміщенням, як внутрішнім так і зовнішнім, з пошуком безпечного місця проживання та працевлаштування для отримання засобів для існування – призводять до зростання ризиків бути втягнутими до торгівлі людьми чи до дотичних суміжних явищ торгівлі людьми, як от примусове сурогатне материнство, зайняття проституцією, використання в порнобізнесі, найм на неоплачувану працю, неналежні умови праці та оплати, залучення до жебракування тощо.

Нагадаємо, що торгівля людьми може проявлятися в різних видах, так наприклад, як примусова праця, рабство, звичай подібні до рабства, сексуальна експлуатація, використання у порнобізнесі, насильницька вагітність, злочинне вилучення органів, проведення незаконних дослідів над людиною, використання у збройних конфліктах та у жебрацтві, неправомірне усиновлення з метою наживи, продаж дитини та в цілому втягнення в злочинну діяльність.

Під час вимушеного переміщення чи переселення, однозначно людина зазнає стресу, і тому в такому ураженому стані може бути легко піддана злочинному чи будь-якому іншому негативному впливу. Особи (а це переважно жінки та діти), які змушені були покинути територію нашої країни інколи без засобів існування, без необхідних речей, без знання тої чи іншої іноземної мови, не маючи впевненості в завтрашньому дні, без належної інформованості, без чіткого плану подальших дій в своєму житті легко потрапляють в ситуації насилля, експлуатації та торгівлі людьми.

В цілях безпеки та збереженості людей від потрапляння до торгівлі людьми та розуміння ризиків, які пов'язані із міграцією та з метою привернення їхньої уваги до ймовірних ризиків, пов'язаних із переїздом з охоплених війною регіонів, потрібно проводити (різним і державним і недержавним суб'єктам) роз'яснювальну роботу для тимчасово чи вимушено переміщених осіб.

Також, сьогодні, гостро стає питання щодо повернення наших людей, але це можливе лише за умови безпеки та наявності робочих місць, що зменшить відтік та міграційні процеси з нашої держави.

На думку Н. Черненко, і ми її підтримуємо, розв'язати питання щодо вимушеної міграції та забезпечення робочими місцями населення країни може цифровізація [1, с. 234]. Схожу думку висловлюють також, А. Сімахова та І. Церковний, які вважають, що для того, щоб вирішити проблему з питанням повернення українських біженців назад, то потрібно розробити та втілити відповідну державну програму, яка б включала економічне зростання на основі залучення іноземних інвестицій, модернізації та діджиталізації економіки, підвищення рівня добробуту населення [2, с. 63].

Безперечно, що ситуація в нашій країні зміниться на краще (і в сфері міграції в тому числі), лише тоді, коли будуть забезпечені безпекові складові та коли ризики, пов'язані із війною почнуть зменшуватися. Отже, для того щоб міграційні процеси були зменшені та ті, особи, які виїхали мали можливість повернутися та підняти економічну активність держави та підвищити свій життєвий рівень потрібно мати дієвий засіб (технологічний, економічний, політичний) регулювання для об'єднуючих зусиль у внутрішньо-економічній сфері та у тих викликах, які утворюються під час діяльності нашої держави.

На нашу думку, забезпечення захисту прав своїх громадян в частині недопущення дискримінації, надання соціального захисту та адаптація до нових умов (післявоєнних чи поствоєнних) та відповідне навчання для активного входження мігрантів в соціальне життя нашої країни та для підняття рівня економіки – дозволить створити підґрунтя для повернення українських людей у свою державу та зменшить подальший відтік наших громадян до інших країн. Безперечно якісний стан міграційних процесів, а особливо законний, також сприятиме зменшенню потрапляння осіб до торгівлі людей та суміжних їй злочинних явищ.

1. Черненко Н.. Міграційні процеси в умовах війни: шляхи розв'язання проблем. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2023. № 16, С. 229-235. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.16.30>

2. Сімахова А., Церковний І. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. *Економіка, управління та адміністрування*, 2022, № 4 (102.). С. 60-64.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ Й ЗМІСТ КОМПЛЕКСНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРОГРАМИ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Позашкільна освіта набуває все більшої важливості в сучасному світі з кількох причин. По-перше, вона дає учням можливість виявляти та розвивати свої здібності, таланти та інтереси в різних сферах — від мистецтва і спорту до науки та техніки. Вона дозволяє дітям займатися тим, що їм справді цікаво, відкриваючи нові можливості для самовираження і професійного зростання в майбутньому. Також позашкільні програми сприяють гармонійному розвитку особистості дитини. Вони дозволяють не лише розвивати інтелектуальні здібності, але й важливі соціальні навички, як-от комунікація, робота в команді, управління емоціями, вирішення конфліктів. Це формує більш адаптивних, впевнених та соціально відповідальних осіб.

Позашкільна освіта допомагає знизити стрес від шкільного навчання. Вона дає учням можливість відпочити від традиційних шкільних предметів і знайти більш цікаві способи навчання. Це важливо для уникнення вигорання та розвитку в дітей позитивного ставлення до навчання. Не варто забувати, що участь у позашкільних заняттях може допомогти дітям зрозуміти, які професії їм можуть бути цікаві в майбутньому. Наприклад, заняття в наукових клубах чи гуртках робототехніки допомагають розвивати практичні навички, які можуть бути корисні в кар'єрі в галузі науки чи техніки.

Заклади позашкільної освіти забезпечують можливість соціалізації дітей поза межами школи. Це особливо важливо для дітей з різних соціальних, культурних чи економічних середовищ, оскільки такі програми можуть стати містком до більш широкої громади та розширення кола спілкування.

Нові підходи до навчання в ЗПО є більш орієнтовані на практичне застосування знань. Тут учні можуть самостійно брати участь у проєктах, творчих виступах, спортивних змаганнях або волонтерських ініціативах, що дозволяє розвивати інноваційні та критичні навички.

Позашкільна освіта формує покоління, яке є більш освіченим, обізнаним і здатним до інновацій. Вона відіграє важливу роль у формуванні соціально відповідальних громадян, які здатні реагувати на зміни у світі, активно шукати рішення для розв'язання проблем та створювати позитивні зміни в суспільстві.

Таким чином, позашкільна освіта є важливим елементом у розвитку особистості, надаючи можливості для самовираження, розвитку творчих здібностей, а також готує дітей до дорослого життя і кар'єри.

Психологічні особливості управління закладами позашкільної освіти можуть проявлятися у низці аспектів, які включають як індивідуальні характеристики керівників, так і особливості роботи з педагогічними колективами, учнями та їх батьками. Ось кілька важливих психологічних аспектів:

1. Лідерські якості: керівник позашкільного закладу має володіти лідерськими якостями, які дозволяють йому ефективно взаємодіяти з педагогічним колективом, учнями та батьками. Це включає вміння мотивувати, знаходити підхід до різних людей, підтримувати атмосферу довіри та співпраці. Важливо, щоб керівник був не тільки авторитетом, але й прикладом для своїх підлеглих.

2. Емпатія і комунікативні навички: управлінці позашкільної освіти повинні володіти розвиненими комунікативними навичками, здатністю до активного слухання та емпатії. Це дозволяє належним чином реагувати на потреби учнів, педагогів, батьків та інших зацікавлених сторін, що важливо для успішної реалізації програм і проєктів.

3. Управління стресом та конфліктами: оскільки управління закладом позашкільної освіти часто супроводжується стресовими ситуаціями, керівнику важливо вміти ефективно управляти стресом і зберігати емоційну стійкість. Здатність до вирішення конфліктів у колективі, зокрема між педагогами або між педагогами та учнями, є критично важливою для підтримки здорового психологічного клімату в закладі.

4. Мотивація та розвиток персоналу: психологічно важливою особливістю управління є вміння розпізнавати потенціал працівників, мотивувати їх до професійного розвитку, а також створювати умови для самовираження в позашкільній діяльності. Це включає в себе підвищення рівня задоволення роботою, що сприяє стабільності колективу та ефективності навчального процесу.

5. Адаптація до змін: керівник позашкільного закладу має бути гнучким у прийнятті нових ідей та технологій. Адаптація до змін у освітній політиці, впровадження нових методів та форматів навчання є важливими аспектами, що допомагають зберігати актуальність діяльності закладу.

6. Організація роботи з вихованцями: керівник повинен розуміти психологічні потреби різних вікових груп учнів, враховувати індивідуальні особливості розвитку, інтереси та схильності учнів до творчості, спорту чи науки. Психологічна підтримка та мотивація учнів можуть мати вирішальне значення для успіху позашкільної освіти.

Таким чином, ефективне управління закладами позашкільної освіти вимагає від керівників не лише організаційних здібностей, а й високого рівня психологічних навичок, які дозволяють адаптуватися до змінюваного середовища та забезпечувати гармонійне функціонування закладу.

В рамках дослідження теми нашого дисертаційного дослідження щодо психологічних особливостей управління закладами позашкільної освіти можемо запропонувати психокорекційну програму, спрямовану на підвищення ефективності управлінської діяльності та психологічного клімату в колективі. Програма передбачатиме декілька блоків, серед яких:

1. Розвиток лідерських навичок

- Ціль: Підвищення ефективності управлінських здібностей керівників позашкільних закладів.
- Завдання:
 - Розвиток комунікативних та лідерських навичок.
 - Навчання технікам мотивації працівників та учнів.
 - Підвищення емоційної інтелігентності для розуміння і регулювання власних емоцій та емоцій інших.
- Методи: Тренінги, коучинг-сесії, рольові ігри, вправи на розвиток емоційної стійкості, групові обговорення.

2. Стрес-менеджмент та профілактика вигорання

- Ціль: Зменшення рівня стресу серед керівників та педагогічного персоналу.
- Завдання:
 - Навчання технікам релаксації та стрес-менеджменту.
 - Визначення факторів стресу і формування стратегій його подолання.
 - Запобігання вигоранню через розвиток самопідтримки та професійної самореалізації.
- Методи: Практики медитації, дихальні вправи, арт-терапія, тренінги з управління емоціями.

3. Психологічна підтримка та розвиток командної роботи

- Ціль: Покращення взаємодії та співпраці в колективі педагогів.
- Завдання:
 - Формування здорових командних відносин.
 - Покращення комунікації між членами колективу.
 - Вирішення конфліктних ситуацій через групову роботу.
- Методи: Тренінги з командоутворення, психологічні тренінги на взаєморозуміння, вправи на розвиток емоційної підтримки колег.

4. Психологічна підтримка учнів через управлінські стратегії

- Ціль: Покращення психологічного клімату в закладі та мотивація учнів до участі в позашкільних програмах.
- Завдання:
 - Розробка індивідуальних підходів до учнів з урахуванням їхніх інтересів і психологічних потреб.
 - Створення комфортного освітнього середовища для учнів, підтримка їх творчих ініціатив.
- Методи: Психологічні консультації для учнів, групові заняття з розвитку творчих здібностей, практики на побудову мотивації.

5. Психокорекція для запобігання конфліктам у закладі позашкільної освіти

- Ціль: Покращення управління конфліктними ситуаціями.
- Завдання:
 - Розвиток навичок конструктивного вирішення конфліктів.
 - Зниження рівня агресії і напруженості в колективі.
 - Підвищення ефективності міжособистісної комунікації.
- Методи: Рольові ігри, тренінги з переговорних навичок, техніки активного слухання, навчання методам мирного вирішення конфліктів.

У структуру психокорекційної програми входить оцінка початкового рівня, що передбачає психологічне тестування, опитування працівників та учнів для виявлення проблемних аспектів управлінської діяльності та колективного клімату. Також планування заходів, в рамках якого буде розробка індивідуальних та групових програм корекції для різних категорій учасників (керівники, педагоги, учні).

Далі плануємо виконання, безпосереднє проведення тренінгів, консультацій, групових занять. В кінці буде проведено моніторинг ефективності. Ми дамо оцінку результатів через аналіз змін у поведінці та психологічному кліматі через кілька місяців після впровадження програми.

Такий підхід допоможе не лише покращити психологічний стан учасників освітнього процесу, але й значно підвищить ефективність управлінської діяльності в закладах позашкільної освіти.

1. Ковальчук З.Я. Емпіричний аналіз результатів впровадження генетично-психологічного комунікативно-рефлексійного тренінгу (ГП КРТ). Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В. В. Серeda. Львів: ЛьвДУВС, 2016. Вип. 1. С. 247-258.

2. Ковальчук З.Я. Психологічний аналіз впливу тренінгу на деякі особистісні характеристики майбутніх психологів через призму оптимізації педагогічної взаємодії. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологічні науки / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 96-109.

КАНІСТЕРАПІЯ ЯК ДІЄВИЙ МЕТОД ПСИХОТЕРАПІЇ У ПРОЦЕСІ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПОРАНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ПРАЦІВНИКІВ МВС УКРАЇНИ

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації 24.02.2022 р. в Україну стало додатковим стрес-фактором для населення України та, зокрема, для працівників МВС, які кожного дня мають виконувати бойові завдання та забезпечувати правопорядок і законність в умовах дії правового режиму воєнного стану. В результаті військово-політичного конфлікту між Російською Федерацією та Україною велика кількість військовослужбовців МВС отримали серйозні поранення, потрапили в полон, набули різноманітні сталі психологічні розлади, в тому числі ПТСР, або ж стали інвалідами.

Зважаючи на вищезазначені чинники, психоемоційні навантаження, напружений режим несення служби, стрес, ризики, психологічну та фізичну травматизацію, необхідність використовувати зброю та інші спеціальні засоби, все більше працівників МВС потребують кваліфікованої психологічної допомоги та застосування інноваційних методів психотерапії та психокорекції аби реабілітуватися та повернути собі ментальне та фізичне здоров'я.

Дані фактори вказують на своєчасність та актуальність відповідних досліджень у сфері психологічного забезпечення реабілітації працівників МВС. А також спрямовують науковців та практиків на пошук нових та ефективних методик психологічної реабілітації зазначеного контингенту.

Каністерапія (від лат. «canis» – собака) є одним з видів психологічного лікування та реабілітації людини за допомогою спеціально відібраних та навчених собак під наглядом кваліфікованих фахівців. Внаслідок економічної доступності даного виду терапії і високого рівня соціальної поведінки тварин, що використовуються при цьому, каністерапія є одним з найбільш затребуваних видів пет-терапії. Собаки мають деякі якості, подібні до людських: емоційність, здатність висловлювати свої переживання діями, звуками, мімікою, реакцією на комунікативні ініціативи людини. Крім того, вони легко навчаються вербальним командам та охоче їм підкоряються. [1]

Позитивний ефект зоотерапії на людську психіку вивчали такі вчені-психологи та психіатри, як Алан Бек, Аарон Катчер, Борис Левінсон, Елізабет Корсон, Сем Корсон, Елеонора М. Волей.

У 1961 році доктор Левінсон представив ідею анімалотерапії Американській психологічній асоціації (American Psychological Association). У той час його теорія була зустрінуто з цинізмом. Проте опитування, проведене доктором Левінсоном через 10 років виявило, що з 319 психологів, які взяли участь в опитуванні, 16% під час проведення своїх терапевтичних сеансів використовують тварин-компаньйонів, вказуючи на те, що анімалотерапія робить людей більш відкритими. На сьогоднішній день анімалотерапія, завдяки безлічі позитивних прикладів одужання, стала загальноновизнаною методикою у світовому масштабі. У ряді країн: США, Британія, Канада та Франція, є спеціалізовані медичні асоціації, спеціальні інститути, які займаються вивченням впливу тварин на людей. Активно проводяться міжнародні конференції та семінари, присвячені методикам лікування за допомогою тварин.

Дослідниками-психологами було доказано, що каністерапія часто використовується як психотерапевтична методика, що сприяє розвитку розумових та емоційних здібностей, поліпшенню рухових функцій та моторики. Також метод може використовуватися для посилення ефективності розвитку особистості під час корекції, реабілітації та соціальної адаптації дітей з нестандартними особливостями розвитку. Спілкування з чотирилапими істотами знижує тривожність, підвищує загальну особистісну адаптивність, і таким чином сприяє лікуванню аутизму. Навіть на відстані спостереження за собаками та спілкування з ними допомагає відновити людині душевний комфорт, може бути причиною зникнення нападів мігрені та істероїдного стану. Позитивні терапевтичні властивості при спілкуванні людини з домашніми тваринами були відомі ще з часів Гіппократа, про що свідчать документи, твори мистецтва і дані розкопок археологів, що збереглися. Однак, саме поняття «терапії за участю тварин» (або пет-терапія) було вперше сформульовано американським фахівцем у галузі дитячої психіатрії Борисом Левінсоном у 1960 році. Під час прийомів він зауважив, що присутній на сеансах власний собака викликає у пацієнтів-дітей позитивні реакції. З того часу метод лікування, що включає і спілкування з тваринами, зокрема з собаками, набув широкого поширення на Заході. Спілкування з собаками може позитивно впливати на людину в момент кризового стану, заспокоювати і розслабляти [3, 4]. При цьому знижується

ся почуття самотності та покращується процес соціалізації. Тварина може надати допомогу людині, нормалізуючи стресову ситуацію, в яку вона потрапила, або яка особливо відчуває нестачу соціальної підтримки. Заспокоєння і мобілізація уваги — ці ефекти найчастіше застосовують у роботі з дітьми, які мають труднощі з концентрацією уваги чи гіперактивністю. Дослідження у школах показали, що тварини здатні захоплювати та утримувати увагу дітей, спрямовуючи його назовні, що зменшувало збудження та агресію. Спостереження взаємодії собак та дітей із синдромом Дауна показали, що живі собаки були більш стійким об'єктом уваги, ніж штучні. Для каністерапії підійде не всякий собака. В даний час каністерапевти віддають перевагу видам, що відрізняються доброзичливістю і рівним характером. На сьогоднішній день у рамках каністерапії найчастіше використовуються лабрадори, ретрівери, коллі, шелті, малінуа. Вони досить швидко адаптуються до незнайомих людей і охоче включаються в ігрову та лікувальну діяльність. Позитивні емоції, відданість, щирість, якими нагороджують собаки при спілкуванні людей, в рамках каністерапії, здатні протистояти хвороботворним стражданням і страхам.

Щодо історії та практики застосування методу зоотерапії, варто зазначити, що вперше зоотерапія, як метод психологічної допомоги була використана наприкінці XVIII століття в англійській психіатричній лікарні Йорк-ретрит. При клініці містили собак, кішок, кроликів та голубів. Терапевтичний ефект досягався просто: пацієнти відчували приплив моральних сил, доглядаючи тварин тварин, ще слабкішими, ніж вони самі. 1964 року Борис Левінсон (Boris Levinson) розповів про позитивний досвід застосування зоотерапії для людей. Хлопчик-аутист, з яким Левінсон працював довго і безуспішно, випадково побачив собаку лікаря і попросив замість сеансів дозволити йому грати з псом. Чудове перетворення відбулося за лічені дні: дитина стала комунікабельною, веселою і змогла спілкуватися з однолітками. Натхненний лікар узяв собаку собі у «напарники» і почав практикувати зоотерапію для лікування психічних розладів у дітей. У 1977 році його методикою скористалися психіатри Сем та Елізабет Корсон (Sam and Elizabeth Corson) з Огайо: замість стандартної терапії вони запропонували групі пацієнтів вибрати собі вихованців із сусіднього притулку для собак та щодня проводити з ними час. Вже за кілька тижнів багато хто відзначив, що почувається більш впевненими та незалежними. У 1981 році зоотерапія була успішно використана для лікування людей похилого віку. У Мельбурні в будинку для людей похилого віку поселили золотистого ретривера на прізвище Хані — він миттєво став улюбленцем і найкращим «антидепресантом» для старих. Одне сенсаційне відкриття було за іншим. Психологи Університету Оклахоми (The University of Oklahoma) з'ясували, що власники тварин більш комунікабельні та соціально активніші, ніж ті, хто не тримає вихованців. Британські вчені оголосили, що спілкування з собаками та кішками знижує артеріальний тиск. А дослідження, проведене в Каліфорнії, довело: люди, які мають домашніх улюбленців, менше хворіють і живуть довше. Благотворний вплив тварин на людину було доведено та прийнято як факт, але механізм цього впливу досі не вивчений та викликає безліч суперечок. Відомі американські психологи-зоотерапевти Алан Бек (Alan Beck) та Аарон Катчер (Aaron Katcher) висунули версію, що лікувальний ефект досягається шляхом тактильного контакту: у кожної тварини є біополе, яке утворюється за рахунок енергетичних випромінювань усіх органів тіла, тому, гладячи вихованця, можна підживлюватись його енергією. Тварини чутливі до проявів так званого тонкого світу і тому безпомилково резонують обстановку в будинку, лягають на хворе місце, сумують та радіють разом із господарем. Якщо таке «лікування» швидше відсилає нас до шаманізму та обрядів симпатичної магії, ніж може бути науково пояснено, то ось у психологічній допомозі від спілкування з тваринами сумніватися не доводиться: кішки та собаки — уважні терплячі слухачі та найкращі психотерапевти. Замість критики та засуджень вони пропонують тепло та любов. Як писав Джером К. Джером, «собаки ніколи не перебивають, ніколи не переводять розмову на свої проблеми і щосили намагаються зрозуміти господаря». Американський психіатр Елеонора М. Волой (Eleonora M. Voloy) висунула теорію, що любов тварини схожа на материнську і саме тому така цінна для людини. Звір прив'язується до господаря незалежно від матеріального становища, успішності, розуму та краси останнього. Крім того, людина, яка займає в соціумі скромну позицію, завжди буде лідером і буквально богом для вихованця — це, безсумнівно, вселяє впевненість і піднімає самооцінку. Практична зоотерапія здійснюється при деяких медичних центрах та спрямована насамперед на реабілітацію інвалідів та дітей з порушеннями психіки. Так, кінотерапія вважається особливо ефективною для лікування аутизму та олігофренії; іпотерапія — для ДЦП та усунення наслідків травм та інсультів. Для загального оздоровлення, покращення обміну речовин та релаксації чудово підходить дельфінотерапія. Лікарі, які практикують традиційну медицину, ставляться до зоотерапії позитивно — очевидно, що цей метод лікування якщо не цілює від тяжких недуг, то в будь-якому разі приносить радість пацієнтам. Протипоказання лише одне — алергія на шерсть тварин.

В останні роки британське Міністерство охорони здоров'я виділило кілька мільйонів фунтів стерлінгів на розвиток зоотерапії, як дієвого методу психотерапії і незабаром ця послуга може бути включе-

на до стандартної страховки. В деяких країнах запроваджена практика виїзду бригади зоопсихологів або кінологів, що привозять тварин для позитивного спілкування та емоційної підтримки у лікарні, шпиталі, військові частини, дитячі садочки тощо.

Тому вдається логічним та прогресивним, що під час російсько-української війни психологи системи МВС так само запроваджують сталу практику реалізації методу зоотерапії, зокрема, каністерапії в рамках реабілітаційних програм працівників МВС та військовослужбовців. Зокрема, працівниками поліції та науковцями системи МВС було спільно проведено декілька практичних заходів щодо емоційної підтримки працівників МВС та військовослужбовців у закладах охорони здоров'я системи МВС. В рамках спільного пілотного проекту Кінологічного центру та відділу психологічного забезпечення ГУНП в Київській області в межах програми «Рівний-рівному» – «Залучення службових собак Національної поліції України в якості емоційної підтримки для реабілітації поранених військовослужбовців та співробітників МВС на базі закладів охорони здоров'я МВС України», психологи та кінологи пропонували пацієнтам закладу психологічні вправи, спрямовані на пошук мотивації та ресурсу, а службові собаки розраджували учасників зустрічі своєю присутністю. Позитивні зміни у психоемоційному стані пацієнтів закладу охорони здоров'я, їх зацікавленість та мотивованість під час зустрічі свідчили про доцільність застосування даної інноваційної методики та подальшого дослідження її впливу на ментальне здоров'я військовослужбовців.

1. Beiger, François; Jean, Aurélie (2011). *Autisme et zoothérapie : Communication et apprentissages par la médiation animale*. Santé Social. Dunod. с. 176. ISBN 978-2-10-056561-0.

2. Ганна Попп. В Ужгороді тренують собак для каністерапії. URL: <https://suspilne.media/uzhhorod/592759-grautsa-viguluut-ta-vcat-rozpiznavati-zvuki-v-uzgorodi-trenuut-sobak-dla-kanisterapii> (дата звернення 03.02.2025)

3. Корпачев, В. В. Целебная фауна [Текст] / В. В. Корпачев ; ред. В. П. Комиссаренко ; АН СССР. – Москва : Наука. 1989. 189 с. (Человек и окружающая среда). Библиогр.: с. 184-186.

4. Шпонтан, І. М. Анімалотерапія – оздоровлення і психологічна допомога дитині. Безпека життєдіяльності. 2013. № 12. С. 6-10.

ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AND SUBJECTS OF BUSINESS UNDER MARTIAL LAW

National economic security is an important part of national security. It is associated not only with economic stability, but also with the protection of the interests of legal entities. Ensuring economic security is especially important in a state of war, as business entities may face new challenges, such as supply chain disruptions, resource mobilization, changing market conditions, and threats from aggressors.

National economic security in the conditions of martial law involves the protection of strategic resources, ensuring the stability of the financial system and supporting the national economy. The legal system of martial law allows the state to control and regulate economic processes to protect national interests.

Military operations can disrupt supply chains, leading to shortages of raw materials and goods. Companies will have to adjust their strategies, for example, find new suppliers or change logistics routes.

Martial law will affect labor supply as the military men can mobilize or force large groups of workers to relocate. This factor can lead to labor shortages.

Martial law requires increased security measures of critical facilities because they are elements of the infrastructure that support essential services in society. They include such things as transport systems, air, and seaports, electricity, water, communications systems, hospitals and health clinics, and centers for fire, police, and public administration services. The state must ensure the protection of these objects, because they are the basis for the stable functioning of the economy. To ensure the needs of the army and maintain stability, the state can introduce special mechanisms for managing the distribution of resources, such as setting quotas, restrictions on exports, and priorities for critical sectors.

A decrease in demand, inflation and exchange rate fluctuations will have a negative impact on the financial stability of enterprises. Enterprises may experience losses due to changes in the market situation, what complicate business activities.

Successful enterprises try to adapt to new conditions by introducing innovative solutions. For example, even under martial law, companies can adapt production or develop new services to meet the needs of war.

Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 209 (2022) was adopted to regulate state registration of economic activities during martial law. The procedure has been simplified, and an economic entity can be included in the Unified State Register of Enterprises, Organizations, and Institutions within 10 days after its state registration (reregistration) [1, p. 28].

Continuing the theme of the economic security of the state and the business sector in the conditions of martial law, it is worth paying attention to additional aspects that will help stabilize the economy and maintain business efficiency. These measures are important both for public administration and for business entities that operate in emergency conditions.

In the conditions of martial law, the state seeks to use internal resources to reduce dependence on imports and ensure its own stability. This may include the support of national production, the development of industrial capacities capable of quick adaptation to the needs of the army and the civilian population. It creates opportunities for enterprises to reorient their activities to the production of goods of strategic importance (for example, medicines, military equipment, etc.).

The biggest restraining factors for economic growth remain economic situation and energy sources as energetics are one of the vulnerable and painful challenges faced by manufacturers [2, p. 154].

The state plays an important role in supporting economic entities in the conditions of martial law. One of the important measures is the provision of tax benefits, deferrals and soft loans to business entities that are experiencing financial difficulties because of military operations. In addition, governments can help diversify markets and support exporters by providing subsidies and other incentives.

In times of war, international support became a key factor in economic stability. It can be financial assistance, supply of equipment, and humanitarian support. Enterprises can use international grants, small and medium-sized business support programs to maintain their capacities and grow.

It is also important to support small and medium-sized enterprises, which can become the basis of post-war economic recovery. Reducing the regulatory burden, simplifying procedures for starting a business, and providing government financing programs are important measures to support small and medium-sized enterprises (SMEs) in martial law.

In times of war, businesses face an increased risk of cyberattacks that can paralyze their operations. It is important to ensure reliable protection of information systems, especially for critical areas such as the financial sector, telecommunications and government institutions.

Ensuring the economic security of states and economic entities in the conditions of martial law is a complex issue that requires quick response and flexibility on the part of the state and economic entities. Ensuring economic stability requires effective use of mechanisms of state control and support, as well as adaptation of business processes to new realities. During the war, the economy was an important factor in the struggle for independence, and therefore the priority should be to protect and support the economy.

1. Kanaryk Yu. S. Peculiarities of conducting economic activity under martial law: Business and human rights. *Law. Human. Environment*. 2024. Vol. 15, No. 1. DOI: 10.31548/law/1.2024.23. P. 23-36. Journal homepage: [https:// environmentalscience.com.ua/en](https://environmentalscience.com.ua/en)

2. Namliieva N.V. Osoblyvosti pidpriemnytskoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu v Ukraini. *Stalyi rozvytok ekonomiky* № 2 (47), 2023. S.150-157. DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2023-47-22> [in Ukrainian]

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕСУРСНОСТІ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Аналіз сьогочасних наукових розвідок надають можливість висувати про те, що усе більше предметом аналізу є ресурси та потенції особистості, котрі забезпечують продуктивне рішення завдань щодо особистісної адаптації, самореалізації та саморегуляції.

Щодо серйозності проблеми наявних психологічних ресурсів щоденної професійної діяльності співробітників поліції свідчить високий відсоток фактів як психологічного так і їх професійного «вигорання». Власне ресурси виступають підґрунтям мобілізації потенції особистості співробітника в контексті зміни як оперативної так і службової ситуації, в ході несення служби за умов, котрі вимагають підвищеного ступеня уваги, в ризиконебезпечних та екстремальних ситуаціях. Опора власне на психологічні ресурси надає можливість співробітнику вкрай легко переходити із становища повсякчас морально-психологічної спроможності щодо вирішування професійних завдань у стан підвищеної готовності. Присутність та повсякчасне «підкріплення» ресурсів втім є абсолютним чинником надійності службової діяльності співробітників поліції.

Апріорі, що службова діяльність співробітників Національної поліції України відноситься до штибу складних професій, котрі позиціонують вкрай високий рівень вимог власне як до психологічних так і психофізіологічних їхніх властивостей. Вкрай важливими у контексті професійного становлення для майбутніх співробітників Національної поліції України є теоретичні знання та практичні уміння, котрі вони здобувають у процесі навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Втім виняткову роль у контексті професійного становлення поліцейських мають і особистісні властивості та наявність внутрішнього ресурсу [1].

Реалізація власних професійних завдань у співробітників Національної поліції України повсякчас є пов'язаною зі значним ступенем нервового та психічного навантаження. Тому вкрай найважливішим є «...особистісний потенціал працівників, їхнє вміння використовувати власні ресурси» [2].

Професійні учини співробітників поліції вирізняються цілісністю структурної побудови індивідуальних компонентів, у котрих домінуючим є власне регуляційний компонент, а субдомінантними є когнітивний, комунікативний, професійний. Важливими засадами ефективної та результативної діяльності органів правоохорони є заінтересованість всього персоналу щодо підвищення продуктивності й якості діяльності. Слушною є думка Л. Перлін та К. Скулер, що «...ресурсність є необхідним аспектом трудової мотивації» [3].

Професійна мотивація співробітників поліції полягає у їх прагненні задовільнити власні потреби за сприяння професійної діяльності, реалізації власних правоохоронних та правозабезпечувальних функцій та завдань. Система мотивації повсякчас характеризує комплекс пов'язаних поміж собою низки заходів, котрі стимулюють як окремого співробітника так і колектив, зокрема, задля досягнення особистісних та спільних завдань структурного підрозділу. Тому цілком слушною є думка І. Жданова і Л. Балабанова про те, що «...потенціальні ресурси відіграють велику роль у професійній діяльності правоохоронців» [2].

Професійна діяльність співробітників Національної поліції України відноситься до штибу «складних» професій, котрі ставлять до них вкрай високі психологічні й фізіологічні дезидерати. Напруженість, котра повсякчас є пов'язаною із значними фізичними та психологічними навантаженнями, котрі постійно відчуває співробітник поліції, з огляду на високий рівень ризиконебезпечності та екстремальності його діяльності, із учинами, які здебільше здійснюються за умов конфліктних ситуацій, впливом різноманітних стресових факторів, невнормованим робочим днем, присутністю негативного емоціонального забарвлення професійної діяльності, позаяк поліцейському доводиться зіштовхуватися із виявами людського горя, вкрай складними аспектами його професійної діяльності. Отож, поліцейським слід повсякчас бути готовими до дії стрес-факторів, і власне ресурсність контролю за власним психоемоційним станом може їм допомогти у цьому.

Розвій психологічної ресурсності у співробітників Національної поліції України є важливим чинником щодо поліпшення їхньої продуктивності й придатності на належному рівні реалізовувати свої професійні функції. Психологічна ресурсність, на думку А. Шиліна, охоплює найрізноманітніші психо-

логічні чинники, котрі сприяють «...поліцейським протистояти стресовим ситуаціям, підтримувати психологічний баланс, ухвалювати розумні рішення й ефективно взаємодіяти із громадою» [4].

Неодноразове перебування поліцейських у ризиконебезпечних, а подеколи й небезпечних для життя обставинах потребує від них вміння владати собою, швидко здійснювати оцінювання складних обставин та приймати адекватні до наявної ситуації рішення, що, у свою чергу, слугуватиме продуктивності здійснюваних ними завдань та зменшенню кількості надзвичайних інцидентів та зривів у професійній діяльності. Тому вкрай важливими для поліцейських є власне їх особистісні ресурси, котрі зможуть сприяти їхньому професійному розвитку та адаптувати як психічне, так власне і психофізіологічне становище.

Потреба у подоланні небезпечних обставин, усунення існуючих перешкод, котрі мають місце на професійному шляху поліцейського, спричиняє з'яву у них різноманітних емоційних реакцій, окреслюють повсякчасну вольову напругу та активну інтелектуальну діяльність. За умов активного протистояння виникає потреба постійної інтелектуальної діяльності, корегування власних цілей, маскування реальних соціальних функцій. Таку потенцію надають власне когнітивні ресурси співробітників поліції [5].

Учені, котрі досліджували проблеми професіогенезу особистості є переконаними, що становлення особистісного ступеня спроможності фахівців до здійснення професійних учинів відбувається внаслідок рефлексії ними особистих професійно-важливих якостей та професійної компетентності.

Тому, задля сприяння вироблення у поліцейських особистісної готовності до здійснення професійних учинів, слід скеровувати їхню рефлексію на особисті професійно-важливі індивідуальні ознаки. Одним із прийомів цілеспрямовування зазначеної рефлексії є власне завдання з індивідуального саморозвитку, сутність котрих стосується власних ресурсів особистості поліцейського. Наслідками рефлексії саморозвитку професійних властивостей є формування у них особистого досвіду, підґрунтям котрого є актуалізовані ресурси [6].

І. Клименко, в контексті розроблення програми психологічного супроводження професійної підготовки співробітників поліції, встановив своєрідності стресостійкості та ресурсності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Проактивне долаюче поведіння, на думку І. Клименко, є багатовимірним утворенням, котре містить у собі сукупність штибів копінг-поведінки, а саме: «...цілепокладання і проактивна саморегуляція з досягнення поставлених цілей, а також формування і накопичення ресурсів» [7]. Прерогативою проактивного копіngu є власне маніфестування стресорів на початковій стадії, що, у свою чергу, спричинює до меншої втрати ресурсів щодо протиборства їм, а отож, ресурси лишаються доступними власне для реалізації інших видів учинів. Засвоєння курсантами під час навчання методики проактивної копінг-поведінки сприяє позитивному оцінюванню подій, котрі відбуваються, надають можливість акумулювати власні ресурси та перешкоджати їх втраті. Власне проактивній долаючій поведінці, на думку І. Клименко, є властивими заходи щодо утворення загальних особистісних ресурсів, котрі слугують досягненню поставленої мети, особистісно-професійному зросту майбутніх поліцейських [8].

Низка учених, котрі досліджували окремі психологічні властивості потенцій особистості співробітників поліції вважають, що вони можуть бути позиціоновані власне як психологічні ресурси [9].

На співробітників Національної поліції України щоденно чинять вплив різноманітні стрес-чинники, котрі імовірно можуть спричинити появу «...перевтоми, різноманітних негативних емоційних станів, до розладів професійно-службової діяльності» [10]. Отож, професійна діяльність поліцейських потребує розвитку й удосконаленню особистих ресурсів.

Аналіз наукових розвідок надав нам можливість окреслити основні аспекти розвитку психологічної ресурсності під час проходження служби в Національній поліції України, а саме:

1. Психологічна підготовка, котра полягає в оволодінні поліцейськими основних психологічних знань та умінь, котрі сприяють їм краще осмислити власні емоції, емоційний стан інших людей, зформувувати сталі вміння управляти стресом в процесі здійснення професійних завдань.

2. Практикування реакцій на наявні стресові обставини, полягає у тому, що з поліцейськими проводять тренінги, котрі є спрямованими на формування високого рівня стресостійкості й спроможності діяти продуктивно у кризових ситуаціях.

3. Конфліктологічні навички полягають у тому щоб навчити співробітників поліції ненасильницькому спілкуванню та фасилітації з агресивно налаштованими чи збудженими особами.

4. Формування емоційного інтелекту полягає у розвитку емпатії у поліцейських, що зараджуватиме їм легше осмислювати інших та співпереживати людям, із котрими вони повсякчас взаємодіють.

5. Психологічне підтримання опісля складних, надзвичайних та стресових обставин, полягає у наданні кваліфікованої психологічної допомоги та підтримки поліцейським.

6. Розвиток комунікаційних навичок полягає в оволодінні ефективних способів та методів комунікації з об'єктами професійної діяльності, колегами по службі та підлеглими.

7. Самоуправління полягає у навчанні поліцейських маніфестації власних сильних та слабких сторін, оволодінні стратегіями саморозвитку та самовдосконалення.

8. Тренування умінь самостійно приймати рішення, полягає у тому, що поліцейським надається інструментарій задля проведення ефективного аналізу обставин та своєчасного та об'єктивного прийняття рішень.

9. Активізування позитивного мислення полягає у тому, що власне навчіння мислити позитивно сприяє формуванню у поліцейських стійкого психологічного оптимізму.

10. Захист психічного здоров'я полягає у проведенні профілактичних заходів, покликаних підтримувати психічне здоров'я співробітників поліції, запобіганню емоційного вигорання (burnout) та професійній деформації, зокрема.

Позиціоновані ключові аспекти розвитку психологічної ресурсності сприятимуть співробітникам поліції продуктивніше впоратися із усіма викликами їх професії і покращити рівень довіри поміж громадян.

Аналіз наукових розвідок та проведені емпіричні дослідження надають нам можливість висувати, що психологічна ресурсність співробітників Національної поліції України — це є придатність актуалізувати особисті психологічні ресурси задля особистісного саморозвитку, саморегуляції у взаємовідносинах й надання поліцейських послуг. Власне у психологічній ресурсності поліцейського позиціонується автентичність індивідуума. В особистісній ресурсності поліцейського проявляється вміння бути обізнаним як у життєвих так і професійних питаннях, автономним в контексті ухвалення рішень, бути самодостатнім під час долаття складних стресових обставин, вмінні підтримувати й надавати кваліфіковану допомогу іншим, якісно реалізовувати власні професійні функції.

1. Швець Д.В. Професійна деформація правоохоронців: юридико-психологічний вимір: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 394 с.

2. Жданова І., Балабанова Л. Психічне здоров'я як складова професійного здоров'я майбутніх правоохоронців. *Актуальні питання сучасної психіатрії, наркології та неврології*. 2015. С. 8–10

3. Perlin L.I., Schooler C. The structure of coping. *The journal of health and social behavior*. 1998. № 1. Р. 2–21.

4. Шиліна А. Мотивація професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ з різним рівнем ургентної аддукції. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2013. № 1046. С. 170

5. Бойчук С. Специфіка психологічної ресурсності у поліцейських-спецпризначенців. *Габітус*. 2021. Вип.27. С. 173–177. DOI: 10.32843/2663-5208.2021.27.30.

6. Охренко О. Психологічні закономірності адаптації особистості до особливих умов діяльності : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.09. Київ, 2005. С. 28.

7. Клименко І.В. Взаємозв'язки факторів прийняття рішень та життєстійкості у курсантів – майбутніх правоохоронців. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. VI: Психологія обдарованості*. 2017. Вип. 13. С. 57–66.

8. Клименко І.В. Проактивна копінг-поведінка у курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу професійної підготовки. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2017. №38. С. 215–226.

9. Мазяр О.В. Диференціальна психологія : модульний курс : навчальний посібник. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 284 с.

10. Войцеховська О., Закалик Г. Сучасні напрями досліджень копінг-стратегій особистості. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2016. № 2. С. 95–104.

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНА «ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН» У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Тема воєнних злочинів є надзвичайно актуальною для України в умовах триваючого збройного конфлікту, що триває з 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення росії в 2022 році. У таких умовах національне законодавство, яке визначає механізми кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, набуває особливої важливості. Водночас наявність чіткої та узгодженої правової дефініції терміну «воєнний злочин» є основою для ефективного розслідування та переслідування осіб, які скоюють такі злочини, а також для притягнення до відповідальності винних. Кваліфікація злочинів, що вчиняються під час війни, є складним правовим процесом, оскільки воєнні злочини часто мають специфічний характер, і їх визнання вимагає детального правового аналізу. Зокрема, однією з основних проблем є те, що українське законодавство не завжди чітко визначає всі аспекти воєнних злочинів, що ускладнює їх кваліфікацію на національному рівні. Крім того, розбіжності між національними нормами та міжнародними стандартами можуть призводити до правових прогалин, що негативно позначається на результатах розслідувань.

Звертаючись до Кримінального кодексу України (далі – ККУ) ми можемо побачити, що законодавець у ч. 1 ст. 438 ККУ надає розгалужене поняття щодо воєнного злочину, а саме: Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій [1].

Шаповалов О.О. та Шаповалова А. О. у своїй роботі заявляють, що стаття 438 ККУ є бланкетною та відсилає на інші статті ККУ або Міжнародні правові акти. Також у роботі зазначено, що законодавець визначив 6 основних форм об'єктивної сторони, з яких 5 перших є спеціальними, а шоста – універсальною [2].

Відповідно до статистики Офісу Генерального Прокурора України, у період з січня по грудень 2021 року було зареєстровано лише 172 кримінальні провадження за фактами воєнних злочинів, передбачених ст. 438 ККУ. Проте після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну цей показник різко зріс: у 2022 році зафіксовано 60 387 проваджень (зростання на 35 100% порівняно з 2021 роком), у 2023 році – 60 944 (+0,92% до 2022 року). За період січень–грудень 2024 року кількість проваджень становить 27 788, що на 54,4% менше, ніж у 2023 році [3].

Наведена статистика демонструє різке зростання кількості зареєстрованих воєнних злочинів після початку агресії росії, що підтверджує її масовий і системний характер. Під зареєстрованих правопорушень припав на 2022–2023 роки, а у 2024 році спостерігається тенденція до зниження, що може бути пов'язано з деокупацією територій, адаптацією слідчих органів до нових умов роботи та зміною динаміки збройного конфлікту з активних бойових дій на більш позиційну війну та більш обмежений доступ до інформації про воєнні злочини безпосередньо на полі бою.

Отже, воєнні злочини, передбачені ст. 438 ККУ, охоплюють широкий спектр порушень міжнародного гуманітарного права. Статистика Офісу Генпрокурора України свідчить про масовий характер цих злочинів після повномасштабного вторгнення росії. Хоча у 2024 році кількість зареєстрованих проваджень знизилася, це може пояснюватися зміною характеру бойових дій і складнощами з документуванням злочинів. Розслідування воєнних злочинів і притягнення винних до відповідальності залишається критичним завданням для правоохоронної системи України.

Як зазначає Шульженко А. В. у своїй роботі, основною проблемою кваліфікації злочинів за ст. 438 ККУ полягає в множинності об'єктивних ознак і складності визначення категорії потерпілих. Окремі правопорушення мають різні склади злочину, що ускладнює розслідування та потребує застосування різних методів доказування, включаючи комплексні судові експертизи (психологічні,

судово-медичні, трасологічні тощо). Додаткові труднощі виникають через неможливість своєчасного проведення експертиз у зв'язку з перебуванням потерпілих в полоні, окупації або відсутністю доступу до доказів. Відсутність уніфікованої методики розслідування зумовлює необхідність окремих підходів до розслідування злочинів, пов'язаних зі звалтуваннями, вивезенням культурних цінностей та незаконними покараннями [4].

Перспектива кваліфікації злочинів за ст. 438 ККУ в Україні спрямована на удосконалення правозастосовної практики та адаптацію до міжнародних стандартів. Перш за все, існує необхідність чіткого визначення складу злочину, що дозволить уникнути правової невизначеності та надмірної бланкетності норми. Також важливим є узгодження національного законодавства з міжнародними правовими нормами, зокрема з нормами Міжнародного кримінального суду та Женевських конвенцій, для ефективнішого переслідування воєнних злочинів. Розвиток методики розслідування злочинів, що стосуються порушень законів та звичаїв війни, також має велике значення, що включає створення чітких алгоритмів для збору доказів, оцінки потерпілих і використання судових експертиз. Підвищення інституційної спроможності правоохоронних органів та судової системи через спеціалізовані підрозділи та навчання слідчих також є важливим аспектом. Крім того, перспективним напрямом є поглиблення міжнародного співробітництва з іноземними партнерами та міжнародними трибуналами, що сприятиме забезпеченню невідворотності покарання за воєнні злочини.

У результаті кваліфікація злочинів за ст. 438 ККУ може стати більш деталізованою, що сприятиме ефективнішому розслідуванню та судовому переслідуванню осіб, винних у порушенні законів та звичаїв війни.

Отже, воєнні злочини, передбачені ст. 438 ККУ, є надзвичайно складними і багатогранними правопорушеннями, що вимагають детального підходу до їх кваліфікації, розслідування та доказування. Нормативно-правова база, зокрема стаття 438 ККУ, потребує подальшого розвитку для уникнення правової невизначеності та забезпечення точного та ефективного застосування законодавства. Враховуючи сучасні виклики, зокрема повномасштабне вторгнення росії в Україну, зростає кількість зареєстрованих кримінальних проваджень за воєнними злочинами, що підтверджує актуальність і важливість даної теми. Крім того, суттєву роль у розслідуванні таких злочинів відіграють спеціалізовані судові експертизи, а також необхідність удосконалення методик розслідування, що стосуються різних форм порушень законів та звичаїв війни і все це разом з необхідністю підвищення професіоналізму і ефективності кваліфікації слідчими саме воєнних злочинів за ст. 438 ККУ. Перспектива розвитку кваліфікації таких злочинів у межах національного законодавства потребує поглибленого дослідження і вдосконалення нормативно-правової бази, зокрема створення спеціалізованих підрозділів, удосконалення методики доказування та розвитку міжнародного співробітництва. У результаті, правова система України має потенціал для ефективної боротьби з воєнними злочинами, що допоможе забезпечити справедливість і невідворотність покарання для винних осіб.

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 03.02.2025).

2. Шаповалов, О. О., & Шаповалова, А. О. (2022). Особливості кваліфікації порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України).

3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 03.02.2025).

4. Шульженко, А. В. (2022). Проблеми доказування об'єктивної сторони у злочинах про порушення законів і звичаїв війни. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені ЕО Дідоренка*, (2), 261-270.

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ВОЄННИЙ ЧАС

Як відомо, складовою частиною сучасної юридичної психології стала кримінальна психологія. Вона виникла та ефективно розвивається на стику психології та правознавства, у тому числі, кримінології, кримінального права та криміналістики [1, с. 24-26]. При цьому судово-психологічна експертиза як одна із категорій спеціальних знань, що використовуються при проведенні окремих слідчих дій під час розслідування ряду кримінальних правопорушень, дозволяє комплексно оцінити людину, що сприяє об'єктивному та науково обґрунтованому прийняттю рішень [2, 6].

На сьогоднішній день, в умовах війни, цілий ряд різноманітних чинників мають вагомий вплив на стан психічного здоров'я людини. Відповідно, більшої уваги вимагають питання, пов'язані з проведенням судово-психологічної експертизи, зокрема, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Судово-психологічна експертиза передбачає проведення спеціальних експертиз з метою визначення психічного стану людини, а також її психологічних особливостей і поведінкових характеристик у різних життєвих ситуаціях. Така експертиза необхідна для отримання об'єктивної інформації про психічний стан особи, яку можна використовувати у кримінальному судочинстві під час розслідування кримінальних правопорушень на деокупованих територіях..

В цілому, психологічна експертиза покликана давати оцінку психологічних характеристик і психічного стану особистості з використанням наукових методів та підходів. Вона дозволяє не лише виявити наявність або відсутність психічних розладів, а й глибше оцінити особистість, мотиви її поведінки, когнітивні здібності та емоційні реакції. Найбільш часто таку експертизу проводять з метою визначення різних негативних емоційних станів.

На даний час потребу у використанні спеціальних психологічних знань гостро відчують фахівці кримінального блоку, які виконують не тільки оперативно-розшукові та профілактичні функції, а і повинні забезпечувати можливості дослідження індивідуально-психологічних особливостей учасників кримінального процесу (підозрюваних, обвинувачених, підсудних, свідків, засуджених, потерпілих, позивачів, відповідачів та ін.), результати яких мають юридичне значення та викликають певні правові наслідки.

У зв'язку з цим, дедалі актуальнішими для використання стають методи судово-психологічних експертиз. Так, існує декілька основних видів психологічної експертизи, кожен з яких має свої конкретні завдання. Зокрема, судово-психологічна експертиза використовується у кримінальних провадженнях для оцінки осудності підсудного, здатності свідків давати правдиві свідчення, психологічного стану потерпілих. Вона також може допомогти суду оцінити ризики повторного злочину.

На сьогодні психологічна експертиза використовує різноманітні методи, які допомагають отримати найбільш повну та достовірну інформацію про психічний стан людини. Це:

- психологічне тестування: тести на інтелект, пам'ять, увагу, емоційну стійкість та інші показники дозволяють оцінити когнітивні та емоційні здібності людини;
- клініко-психологічні бесіди (експерти проводять бесіди, у ході яких збирається інформація про особистість, особливості поведінки, а також з'ясовуються можливі мотиви та емоційні реакції на певні ситуації);
- аналіз медичної документації (вивчення історії хвороб, а також проведення додаткових медичних обстежень може бути важливим для встановлення наявності психічних розладів);
- спостереження – що дозволяє експерту вивчити поведінку людини у різних ситуаціях, її реакції та способи взаємодії з оточуючими [3, с. 319].

Таким чином, результатом проведення психологічної експертизи є:

- визначення психічного стану обстежуваної особи, наявності психічних захворювань, ступеня їх впливу на поведінку та здатності до усвідомленого контролю своїх дій;

- оцінка когнітивних здібностей, що включають такі навички, як пам'ять, увага, мислення, сприйняття інформації, аналізує рівень розвитку цих здібностей, їх відповідність нормі, а також їхній вплив на поведінку обстежуваного;
- оцінка емоційного стану людини, її здатності до самоконтролю, реакції на стресові ситуації, наявності агресивних, тривожних або депресивних рис характеру;
- визначення мотивації та особистісних особливостей [4, 5]

Під час проведення психологічної експертизи слід дотримуватися ряду етичних засад. Зокрема, конфіденційності, неупередженості та добровільності. Крім того, експерт повинен бездоганно володіти компетентністю та професійною майстерністю, мати відповідну кваліфікацію і дотримуватися високих професійних стандартів [6, с.78].

Таким чином, психологічна наука сьогодні покликана досліджувати залежність психічних явищ від об'єктивних умов життя і діяльності людини з точки зору юриспруденції, предметом вивчення якої є психологічні аспекти системи «людина-право».

Психологічна експертиза є важливою складовою сучасної психології, яка дозволяє комплексно оцінювати психічний стан, особистісні риси, мотиви поведінки та здатність людини відповідати за свої дії. Вона забезпечує надання об'єктивної оцінки психологічного стану особи, що має особливе значення у правових питаннях.

Оскільки на сьогоднішній день психологічна експертиза стала надзвичайно актуальною, доцільно розвивати її у таких напрямках як нейропсихологія, комп'ютерна діагностика та штучний інтелект.

1. Медведєв В.С. Практична психологія в органах внутрішніх справ України. Сьогодення та перспективи. Практична психологія та соціальна робота. 2002. № 4. С.24-26.
2. Голубєва, І.О. Психологія у кримінальному праві. Харків: Право, 2019. 265 с.
3. Белов, М.І., Васильєва, О.Р. Психодіагностика в юридичній психології. Одеса: Астропринт, 2017. 410 с.
4. Зайцев, П.П. Психологічне тестування: основи, методи та перспективи розвитку. Київ: Центр навчальної літератури, 2021. 289 с.
5. Шевченко, В.О., Марченко, Т.В. Методи та методологія психоекспертизи у судовій практиці. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 350 с.
6. Гриньова, М.І. Етичні принципи психологічної експертизи. *Науковий вісник Національного університету «Острозька академія»*. 2020. №2. С. 75–80.

Sylka E. V.,
cadet of the Operational and Service Activity Support Faculty
Karpushyna M. H.,
Associate Professor of the Foreign Languages Department
PhD in Education, Associate Professor
(*Bohdan Khmelnytskyi National Academy of
the State Border Guard Service of Ukraine*)

PSYCHOLOGICAL OPERATIONS: INFORMATION, MISINFORMATION, PROPAGANDA

Information and psychological operations are essential elements of both civilian and hybrid warfare in the 21st century. This topic holds particular significance for Ukraine, especially in the context of its ongoing conflict with Russia. Since 2014, the Russian government has strategically deployed propaganda and misinformation as tools against Ukraine and prominent Western nations. Their goal is to influence public perception and behavior to achieve their political and military objectives.

The primary objective of these scientific theses is to conduct a comprehensive analysis of psychological operations (PSYOPS) and evaluate their influence on events occurring at the state border of Ukraine between 2013 and 2025. Furthermore, these theses aim to cultivate the awareness of military personnel regarding strategies to effectively counter information and PSYOPS. Special attention is devoted to examining the specific methods and tools utilized by Russia to propagate misinformation, the objectives underlying such actions, and the approaches necessary to mitigate the effects of propaganda in the information landscape.

Russia has employed a range of information-influence tactics against Ukraine to achieve various goals, such as justifying its aggression and destabilizing the internal situation of the country. The extensive spread of fake news, propaganda, and disinformation via social media, coupled with the deployment of bots and trolls to shape public opinion, has played a significant role in the occupation of the Crimean Peninsula.

Russia has asserted that the Russian-speaking population in Crimea was in danger due to the events in Ukraine following the Revolution of Dignity. However, the OSCE and other international organizations found no evidence of discrimination or harassment. In 2014, the Russian Federation reignited and supported the armed conflict in eastern Ukraine under the guise of «protecting» Russian speakers. In 2022, Russia escalated the situation further by launching a full-scale invasion, absurdly claiming it was to «protect the Russian-speaking population from genocide.»

The aggressor country operates an extensive network of military and intelligence agencies with the primary objective of shaping the perceptions and behaviors of both its own citizens and those of other nations, particularly Ukraine. The main organizations tasked with PSYOPS in Russia include the Main Intelligence Directorate (GRU) of the General Staff of the Russian Armed Forces, the Foreign Intelligence Service (SZR) of the Russian Federation, and the Federal Security Service (FSB) of the Russian Federation.

Currently, much of the propaganda focuses on Ukraine's strategic partners, aiming to disrupt the supply of essential resources necessary for resisting Russia's armed aggression. This propaganda disseminates false information, asserting that support for Ukraine is ineffective, that weapons fall into the wrong hands, and that the Ukrainian government is corrupt, among other claims. The objective is to erode the commitment of Western countries, causing their citizens to question the need for ongoing support. To facilitate this, they actively promote the narrative of «fatigue with Ukraine» in their information campaigns.

To protect national security against information and PSYOPS, a variety of measures must be implemented at all levels, from personal to state. Adopting a comprehensive approach is essential for effectively countering propaganda and disinformation while safeguarding national security. It's important to acknowledge that information warfare is a fundamental aspect of modern conflicts; consequently, preserving the information space is critical for maintaining the country's sovereignty and territorial integrity.

1. Stancu M. N., Cazanaru G. (2024). Psychological operations during the Russian war of aggression in Ukraine. URL: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/raft-2024-0037>

2. Czarnocki Lucheschi, Alvise (2022). PSYCHOLOGICAL WARFARE Russia's botched attempt to break Ukraine. URL: <https://www.proquest.com/openview/ed64c897d58cd8d220d8bece204760cc/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КІБЕРНАСИЛЬСТВО: ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

Розвиток цифрових технологій значно вплинув на всі сфери суспільного життя, відкриваючи нові можливості для економічного зростання, освіти, комунікації та інновацій. Однак, разом із цими можливостями виникають і нові загрози, серед яких особливе місце займає кібернасильство. Це явище охоплює широкий спектр правопорушень, починаючи від незаконного збору особистої інформації та закінчуючи сексуальною експлуатацією через цифрові платформи. Сучасне кібернасильство може включати такі правопорушення, як кібершахрайство, кібербулінг, сексуальні домагання в інтернеті, розповсюдження порнографії або навіть кібератаки на критичну інфраструктуру.

Враховуючи ці нові виклики, українське кримінальне законодавство поступово адаптується до змін, передбачаючи кримінальну відповідальність за різні форми кіберзлочинів. Законом України від 15 жовтня 2017 року «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» чітко визначено відповідальність за кіберзлочини, що є суспільно небезпечними діями у кіберпросторі. Цей закон охоплює широкий спектр правопорушень, пов'язаних з інформаційною безпекою, зловживаннями в цифровому середовищі та порушенням прав людей, зокрема у сфері особистої недоторканності [2].

Правопорушення у кіберпросторі, згідно з цим законом, передбачають кримінальну відповідальність відповідно до українського законодавства або визнаються правопорушеннями, що підпадають під дію міжнародних угод, ратифікованих Україною. Це підтверджує важливість інтеграції національних правових норм із міжнародними стандартами, що регулюють кібербезпеку, як-от Будапештська конвенція, що зобов'язує держави-учасниці боротися з кіберзлочинами на глобальному рівні [3].

Таким чином, українське законодавство активно розвивається, відповідаючи на нові загрози, що виникають у кіберпросторі. Воно спрямоване не лише на захист інформаційної безпеки, а й на забезпечення прав і свобод громадян в умовах цифровізації, підтримуючи міжнародну співпрацю у боротьбі з кіберзлочинністю.

Кібернасильство – це будь-яка форма психологічного, економічного чи сексуального насильства, що вчиняється з використанням цифрових технологій. До найпоширеніших видів кібернасильства належать:

- кіберпереслідування (кіберсталкінг);
- кібербулінг (інтернет-цькування);
- сексторшен (шантаж інтимними матеріалами);
- грумінг (входження в довіру з метою сексуальної експлуатації);
- незаконний збір, зберігання або поширення персональних даних.

Українське кримінальне законодавство передбачає відповідальність за різні форми кібернасильства. Основні норми Кримінального кодексу України (далі – КК України), які регулюють відповідальність за такі правопорушення, включають:

1. Стаття 182 КК України – *порушення недоторканності приватного життя*. Це кримінальне правопорушення полягає у незаконному зборі, зберіганні або поширенні особистої інформації без згоди особи. Включає в себе випадки, коли дані, такі як фотографії, переписки чи інша особиста інформація, використовуються з метою приниження, шантажу або маніпуляцій.

2. Стаття 129 КК України – *погроза вбивством*. Вказана норма передбачає кримінальну відповідальність за усні або письмові погрози, що створюють реальну загрозу для життя особи. У випадку погроз через інтернет це включає кібербулінг, де правопорушник використовує цифрові платформи для залякування жертви.

3. Стаття 156-1 КК України — *домагання дитини для сексуальних цілей*. Запроваджена у 2021 році для посилення захисту дітей від грумінгу. Криміналізує сексуальні домагання до неповнолітніх, включаючи використання інтернету для спроб отримати сексуальні послуги або вчиняти інші сексуальні дії через цифрові канали.

4. Стаття 301 КК України – *ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів*. Кримінальна відповідальність настає за виготовлення, розповсюдження, збут і ввезення порнографічних матеріалів, зокрема через мережу Інтернет.

5. **Стаття 301-1 КК України** – одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження. Досить нова норма в кримінальному законодавстві України, яка криміналізує незаконну діяльність, що включає будь-які дії, які сприяють поширенню та доступу до порнографічних матеріалів за участю неповнолітніх.

6. Стаття 189 КК України – вимагання, у тому числі через онлайн-шантаж (сексторшен) [1].

Кожен з цих кримінальних правопорушень визначає конкретні форми порушення прав особи в цифровому середовищі, а також передбачає серйозні покарання для осіб, які вчиняють їх

То ж, кібернасильство становить серйозну загрозу для безпеки та прав людини в умовах цифровізації, вимагаючи від законодавців ефективної правової реакції та постійної адаптації національних норм до нових реалій. Українське кримінальне законодавство поступово удосконалюється, щоб протидіяти різноманітним формам кіберзлочинності, зокрема через встановлення кримінальної відповідальності за кібербулінг, погрози, сексуальні домагання в Інтернеті, порушення права на приватність та інші порушення, що здійснюються за допомогою цифрових технологій. Законодавчі зміни свідчать про активну реакцію України на виклики цифрової ери та спрямовані на посилення захисту прав громадян у кіберпросторі, особливо через гармонізацію національних стандартів з міжнародними нормами, що забезпечує ефективну боротьбу з кіберзлочинами на глобальному рівні.

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.02.2025).

2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України № 2163-VIII від 05.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 06.02.2025).

3. Конвенція про кіберзлочинність: ратифікована Законом України № 2824-IV від 07.09.2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення: 06.02.2025).

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ВИБУХОТЕХНІКА ЗІ СЛІДЧИМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Взаємодія судового експерта-вибухотехніка зі слідчими Національної поліції України під час досудового розслідування значно зросла в умовах військової агресії РФ та запровадженого в Україні воєнного стану. Масове використання вибухових пристроїв, мін та артилерійських боєприпасів на території бойових дій та у прифронтових регіонах значно ускладнює процес криміналістичного дослідження вибухових речовин і механізмів. Це вимагає підвищення ефективності співпраці між експертами-вибухотехніками та слідчими підрозділами для оперативного встановлення обставин злочинів, ідентифікації використаних вибухових засобів та осіб, причетних до їх застосування.

В умовах війни перед експертами та слідчими постають нові виклики, пов'язані з документуванням воєнних злочинів, кваліфікацією дій окупаційних військ, аналізом характеру пошкоджень, спричинених вибуховими пристроями, та встановленням їх походження. Необхідність швидкого реагування на факти використання вибухових засобів вимагає від експертів-вибухотехніків не лише глибоких теоретичних знань і практичного досвіду, а й оперативного обміну інформацією зі слідчими, тісної координації дій та впровадження сучасних методів криміналістичних досліджень.

Взаємодія судового експерта-вибухотехніка та слідчого Національної поліції також базується на нормативно-правовій основі, оскільки її здійснення пов'язане з дотриманням вимог кримінального процесуального законодавства, спеціальних законодавчих актів, а також відомчих інструкцій і методичних рекомендацій. Так, Гузела М., Канцір В. визначають взаємодію слідчого з обізнаними особами (експертами, спеціалістами) як узгоджену діяльність учасників досудового розслідування, яка ґрунтується на законодавчих та підзаконних актах. Вона передбачає оптимальне поєднання їхньої професійної співпраці та особистих відносин при збереженні процесуальної незалежності кожного із суб'єктів [1, с. 129].

Важливо відзначити, що незалежність та рівноправний статус працівників експертних підрозділів не змінюють ключової ролі слідчого в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Саме слідчий координує весь процес розслідування, визначає послідовність слідчих (розшукових) дій і приймає рішення щодо застосування процесуальних заходів. Він також має право давати вказівки спеціалістам, зокрема щодо методів документування ходу й результатів слідчих дій, таких як фото- чи відеозйомка.

Разом із тим, хоча слідчий несе відповідальність за перебіг досудового розслідування, він не має повноважень впливати на вибір експертом засобів, прийомів чи методів дослідження доказів. Це стосується як роботи під час слідчих (розшукових) дій, так і проведення експертиз чи надання технічної допомоги. У межах своїх повноважень експерт може самостійно ініціювати певні дії під час співпраці зі слідчим.

Згідно з дослідженням В.В. Ковальова, така взаємодія ґрунтується на законодавчих нормах і підзаконних актах, що регламентують узгоджену діяльність незалежних організаційно суб'єктів із різними компетенціями. Вона має бути погодженою за місцем, часом, методами і засобами реалізації для виконання конкретних завдань, зумовлених слідчою ситуацією. Метою цієї співпраці є ефективне розслідування кримінальних правопорушень, встановлення об'єктивної істини та забезпечення правильного застосування закону [2, с. 17].

Взаємодія судового експерта-вибухотехніка зі слідчим Національної поліції України під час досудового розслідування – це врегульована кримінальним процесуальним законодавством та іншими нормативно-правовими актами спільна діяльність цих суб'єктів, спрямована на всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин кримінального провадження, пов'язаного з вибуховими речовинами, для встановлення істини та забезпечення законності.

Розслідування злочинів, пов'язаних з вибуховими речовинами, потребує спеціальних знань. Судовий експерт-вибухотехнік володіє такими знаннями та має досвід роботи з вибуховими речовинами, що є необхідним для якісного та ефективного розслідування.

Взаємодія судового експерта-вибухотехніка та слідчого Національної поліції України під час призначення та проведення судової експертизи вибухових предметів та вибухових речовин є важливою складовою розслідування злочинів, пов'язаних з їх використанням.

Слідчий, який розслідує злочини, пов'язані з вибуховими речовинами, як правило, може бути присутнім під час проведення судових експертиз вибухових предметів та речовин. Ця присутність сприяє ефективній взаємодії між слідчим та експертом, оскільки дозволяє: оперативно вирішувати питання, що виникають під час експертизи; краще розуміти методику експертного дослідження та оцінювати його результати; конкретизувати або доповнити питання, поставлені перед експертом; отримати додаткову інформацію, що має значення для висування слідчих версій; запропонувати експерту застосувати певну методику або технічні засоби дослідження.

Важливо зазначити, що рекомендації слідчого не є обов'язковими для експерта, оскільки останній є незалежним у своїй діяльності та керується власними знаннями та досвідом. Проте, співпраця між слідчим та експертом, заснована на взаємній повазі та професіоналізмі, сприяє ефективному та об'єктивному проведенню експертизи, що є запорукою успішного розслідування злочину.

Окрім присутності на експертизі, взаємодія між слідчим та експертом може здійснюватися й в інших формах, таких як: обмін інформацією та консультації; участь експерта у слідчих (розшукових) діях; підготовка експертних висновків.

Ефективна взаємодія судового експерта-вибухотехніка зі слідчим Національної поліції під час досудового розслідування є складним та багатогранним процесом, що ґрунтується на принципах законності, професіоналізму, незалежності та співпраці. Ефективна взаємодія між цими суб'єктами є запорукою успішного розслідування злочинів, пов'язаних з вибуховими речовинами, вибуховими пристроями, та забезпечення справедливості у кримінальному провадженні.

1. Гузела М., Канцір В. Зарубіжний досвід організації судово-експертної діяльності в процесі здійснення кримінального переслідування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2018. № 906 (20). С. 129.

2. Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.

3. Полянський А.О. Зарубіжний досвід взаємодії судово-експертних установ з правоохоронними органами. *Європейські перспективи*. 2019. № 3. С. 230-234.

БЕЗПЕКА ЯК СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ

Втілення концепції безпеки можна дослідити аналізуючи найголовніші аспекти її генезису. Прямими та непрямыми дієвими інструментами імплементації цієї концепції у практичну площину є соціально-філософське обґрунтування, організаційна складова, правова культура людських ресурсів, стратегію та програмні цілі. Досвід людства доводить, що державні органи та місцева громада разом відповідають за безпеку соціального середовища і як безпека сприймається суспільством у аксіологічному аспекті.

У зв'язку з цим доцільно проаналізувати та визначити яке місце займає безпека серед цінностей людського суспільства адже безпека – є загально визнаною базовою соціальною цінністю. З кожним новим політичним економічним або культурним викликом, що постає перед спільнотою ми все більш чутливіше сприймаємо та свідоміше розуміємо соціальне призначення та глибинний внутрішній сенс концепції безпеки. Не зважаючи на те, що безпека загально визнана цінність, треба зв'язувати що ж саме означає цей термін і який зміст поняття «цінність»? Чому всупереч такій термінологічній виокремленості та визнанню безпеки як загально важливої цінності у світі постійно існує загроза, ризик небезпеки як замах на безпечне середовище для людини? Термін «цінність» визначається як сталий набір морально-етичних, морально-релігійних переконань, що їх дотримується особа стосовно поведінки у різних ситуаціях. Цей набір соціально важливих цінностей як соціальні блага формується і змінюється та доповнюється у процесі соціалізації людини. Взаємний вплив суспільства як середовища і особи як складового елемента цього середовища накладає особливу відповідальність на всі соціальні інститути суспільства. Міркуючи, про сенс поняття «цінність» можна визначити в цілому його як прийняту внутрішнім світом людини систему переконань; ця система існує поза межами компромісів; вона спочатку прищеплюється «першим» оточуючим середовищем, але у процесі становлення особистості ці переконання підкріплюється та закріплюється через особистий досвід. Ці процеси впливають і на поведінку (як зовнішній простір людини), і на світ думок та ментальних процесів (як внутрішній простір). Можна відзначити, що безпека ґрунтується на правилах етичних норм, які задля об'єднання суспільства спрямовані на подолання індивідуалізму і агресивності. Безпека як соціально-політична цінність реалізується у вигляді соціальних умов, що унеможливають настання наслідків, які вважаються негативними з точки зору потреб, уявлень та знань суспільства [1].

Аксіологія як складова філософії відводить фундаментальне значення концепції «цінність» та відмічає, що формування та закріплення певних морально-етичних правил відбувається у декілька етапів у вигляді вірувань, поведінки та етичних настанов, які передаються від одного покоління до наступного. Національна безпека є одним із видів безпек, в межах якої та засобами якої забезпечується сталий розвиток суспільства, виявлення та усунення загроз його існування. Складові національної безпеки знаходять свою верифікацію через практичну складових усіх соціальних інститутів, у тому числі, систему освіти та виховання. Суспільство кожної країни шукає відповідь щодо забезпечення реалізації концепції безпеки, у тому числі. Безпека як основна соціальна цінність допомагає зрозуміти яким чином такі складові як безпека на особистому рівні впливають на формування правової культури, а також допомагають оцінити соціально-політичну цінність кожної особистості для суспільства загалом. Розуміння безпеки як соціальної цінності означає, що кожна людина відповідає за власну безпеку, а також за безпеку людей навколо. Формування світогляду, правової культури та правосвідомості на підґрунті концепції безпеки включатиме також ідентифікацію ризикованої поведінки. Поінформованність громади про можливі ризики та опосередкований вплив правоохоронців через міжособистісні контакти з громадськістю також допомагає сформувати правосвідомість та усвідомлене ставлення до проблем безпеки. Взаємодія громадян з офіцерами поліції у формі, яка може навіть і не бути безпосередньо завжди пов'язана із забезпеченням правопорядку, призводить до значного покращення ставлення населення до поліції є фундаментальною частиною політичної соціалізації. Щоб сформувати та підтримувати високий рівень правової культури різного виду безпеки (як особисту, так і національну), на правоохоронців у екзистенційному вимірі на правоохоронців покладається обов'язок не лише просто підтримувати високий індивідуальний стандарт поведінки, але й постійно демонструвати його як взірць задля розбудови довіри між проохоронними органами та населенням [2]. Повага та довіра між поліцейськими та населенням є результатом, серед інших, набуття знання про

цінності мешканців громади та розуміння цих цінностей як окремих елементів, що створюють загальну концепцію безпечного середовища.

1. Skyba E. Philosophical foundations of a new approach to the community policing' activity. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2023. Volume 3. no. 2. P.13-24.

2. Skyba E. Human rights as philosophy basis of professional activities of police officers. *Philosophy, Economics and Law Review*. 2024. Volume 4, no. 1. 2024. P. 17 -25.

Слободенюк Ю. В.,
начальник науково-дослідної лабораторії
полігонних випробувань наземного високотехнологічного озброєння
та військової техніки науково-дослідного відділу
полігонних випробувань високотехнологічного озброєння
та військової техніки в умовах радіоелектронної боротьби
науково-дослідного відділу полігонних випробувань
високотехнологічного озброєння та військової техніки
*(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)*
Шульга І. С.,
студент радіотехнічного факультету
*(Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»)*

ІННОВАЦІЇ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

На тлі сучасної реальності, охопленої російсько-українською війною, інновації набувають критично важливого стратегічного значення. Вони більше не є просто елементом модернізації, а стають ключовим фактором виживання, переваги та майбутньої перемоги. Це вимагає не лише глибокого розуміння природи інновацій, але й чіткого усвідомлення їхньої ролі як стратегічного імперативу.

Оборонно-промисловий комплекс України (ОПК) опинився у виняткових умовах, де поєднання викликів і можливостей, що виникають від інноваційного розвитку, є вирішальним для забезпечення національної безпеки та збереження суверенітету.

Сучасна війна довела: перемога можлива лише за умови технологічної переваги.

У контексті повномасштабної збройної агресії росії проти України, оборонно-промисловий комплекс (ОПК) активно працює над впровадженням інноваційних технологій, які визначають ефективність сучасного озброєння та військової техніки.

Передові технології не лише підвищують ефективність бойових дій, а й суттєво змінюють сам характер ведення війни.

Сьогодні інноваційні розробки в ОПК України охоплюють широкий спектр напрямів, серед яких:

- Штучний інтелект та автоматизація – системи прогнозування загроз, автономні бойові комплекси, аналіз великих масивів даних.
- Кібербезпека та засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ) – захист критичної інфраструктури, нейтралізація ворожих систем управління та зв'язку.
- Робототехніка та безпілотні системи – повітряні, наземні та морські дрони, автономні бойові платформи.
- Ракетно-артилерійські системи нового покоління – високоточне кероване озброєння, далекобійні системи.
- Космічні технології та супутникова розвідка – розвиток національної системи супутникового спостереження, інтеграція з західними розвідувальними платформами.

Український ОПК вже демонструє здатність швидко адаптуватися до викликів сучасної війни, інтегруючи найновіші технології та залучаючи міжнародних партнерів до розвитку Defense Tech.

Подальший успіх у впровадженні інновацій значною мірою залежить від державної підтримки, міжнародної кооперації та активного залучення приватного сектору до оборонних розробок.

Україна активно розвиває військово-технічні рішення, демонструючи безпрецедентну швидкість впровадження інновацій. Якщо раніше реалізація військових проєктів займала 1,5–2 роки, то зараз нові технології впроваджуються всього за 2–3 місяці.

За окремими напрямками зростання галузі військових технологій в Україні з 2014 року склало від 3 до 7 разів.

Український досвід також впливає на світовий ринок Defense Tech. У США спостерігається рекордне зростання інвестицій у військові стартапи, що свідчить про глобальний тренд посиленої уваги до передових оборонних рішень.

Швидка адаптація технологій, міжнародне співробітництво та фінансова підтримка є ключовими факторами успіху оборонної індустрії України у війні проти росії та подальшому розвитку країни як технологічного лідера у сфері безпеки.

Україна активно співпрацює з НАТО та міжнародними партнерами, що свідчить про готовність світових стейкхолдерів підтримувати розвиток українських оборонних технологій. Зовнішня допомога охоплює не лише постачання озброєння, а й технологічні трансфери, фінансування військових стартапів та експертну підтримку.

Однією з ключових ініціатив, спрямованих на прискорення розвитку оборонних технологій, є створення оборонно-технологічного кластера Brave1.

Brave1 та аналогічні ініціативи є важливими елементами побудови сучасної інноваційної екосистеми оборонного сектору, що забезпечить технологічну перевагу України у війні та її подальше стратегічне зміцнення.

Смірнов Б. В.,
курсант 208 н. в. факультету № 3
(Донецький державний університет внутрішніх справ)
Кабіцька О. В.,
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної та домедичної підготовки
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

PECULIARITIES OF PROVIDING MEDICAL CARE TO WOUNDED SERVICEMEN IN ACTIVE HOSTILITIES PROBLEMS AND SOLUTIONS

Providing medical care to military personnel wounded in active combat is an important and complex task that requires a comprehensive approach and continuous improvement. Let's consider the main problems and ways to solve them, taking into account current challenges and experience of armed conflicts. The wounded often come under enemy fire, which makes it difficult or impossible to provide assistance on the spot. Time is a critical factor, as untimely assistance can lead to the death of the wounded due to blood loss, pneumothorax, shock or other life-threatening conditions. [1] Medical personnel providing assistance on the battlefield are also at great risk and require special training and equipment. The enemy's use of kamikaze drones and other modern weapons increases the danger to medical personnel and complicates the evacuation of the wounded. Medical units operating under enemy attack may experience an acute shortage of medicines, bandages, equipment (especially modern and specialized equipment), and other necessary resources. Competent medical personnel, especially surgeons, anesthesiologists and other specialists, may also be in short supply, especially if the fighting is protracted and medical personnel have suffered significant losses. Vehicles used to evacuate the wounded may be damaged or disabled by fighting, infrastructure destruction, or other factors. [3] Transportation of the wounded to medical facilities can be severely hampered by the destruction of transportation infrastructure, checkpoints, minefields, and other effects of the conflict. Evacuating the wounded can take a long time, worsening their condition and reducing their chances of survival, especially in the case of severe injuries. Coordination between different medical units and medical services (medical reconnaissance, evacuation, hospitalization) can be difficult due to communication, management and information sharing issues. Medical workers and military personnel dealing with victims in conflict situations experience significant psychological strain due to constant stress, threats to life, and the need to make quick decisions in crisis situations. They may be seriously injured, witness the death of a fellow soldier or other traumatic events, which can lead to the development of post-traumatic stress disorder, depression, anxiety and other psychological problems. Lack of proper psychological support and rehabilitation can lead to professional burnout, professional errors and other negative consequences. [4] Medical professionals working in combat situations should receive special training in tactical medicine, including first aid in combat, evacuation of the wounded from the battlefield, triage of the wounded according to the severity of the injury, and organization of medical care in conditions of limited resources. Training in the use of modern medical techniques and equipment, such as tourniquets, hemostatic agents, respiratory care, and infusion therapy, is also important. Soldiers should also be trained to provide first aid in a help themselves and other soldiers until the arrival of specialized medical personnel. Medical units operating in combat conditions should be provided with all necessary medical supplies, dressings, equipment (including modern specialized equipment) and other resources. [2] It is important to create stockpiles of medical resources and establish supply and logistical support systems in case of their loss or damage. Medical units should be provided with modern vehicles (including armored vehicles, helicopters and other vehicles capable of operating in combat conditions) to transport the wounded. Clear and effective systems for evacuating the wounded from the battlefield to medical facilities must be established. This includes medical reconnaissance, identification of safe evacuation routes, and the establishment of casualty holding and triage facilities. It is important to ensure continuous communication between medical units, evacuation services and medical facilities to coordinate actions and respond quickly to changing circumstances. The latest technologies, such as geolocation systems, wireless communications, and unmanned aerial vehicles, should be used to optimize the evacuation process and reduce the time required to transport victims to the hospital. Medical and military personnel caring for the wounded should receive regular psychological support, including individual and group counseling, as well as stress and burnout training. They should also have opportunities for rest and recuperation and access to qualified psychologists and psychotherapists who have experience working with military personnel. It is important to create an atmosphere of mutual support and assistance in the team so that everyone can share their experiences and get help. In addition to these solutions, it

is also important to constantly monitor and analyze the situation, exchange experience between different medical units and countries, and use modern technologies and scientific developments to improve the quality of medical care for servicemen and women injured in active combat.

-
1. Юрченко В. Д., Крилюк В. О., Гудима А. А. та ін. Домедична допомога в умовах бойових дій: Методичний посібник. Київ: Середняк Т. К., 2014. 80 с.
 2. Основи тактичної медицини. Навчальний посібник. Київ: Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, 2020. 175 с.
 3. Вступ до ТССС (Допомоги пораненим в умовах бойових дій). URL: <https://tccc.org.ua/files/downloads/tccc-mp-1-introduction-ua.pdf> (дата звернення: 12.02.2025).
 4. Принципи надання допомоги пораненим в умовах бойових дій (ТССС). URL: <https://tccc.org.ua/guide/module-1-principles-and-application-of-tccc-smc> (дата звернення: 12.02.2025).
 5. Домедична допомога в умовах бойових дій. URL: <https://tck.pl.ua/wp-content/uploads/2021/02/Domedychna-dopomoha-v-umovakh-boyovykh-diy.pdf> (дата звернення: 12.02.2025).

**ФОРМИ ТА ПРОЦЕДУРИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ
З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ В УМОВАХ ВІЙНИ
З МЕТОЮ РОЗСЛІДУВАННЯ, ПРИТЯГНЕННЯ
ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ОСІБ,
ЯКІ ВЧИНILI НАЙТЯЖЧІ МІЖНАРОДНІ ЗЛОЧИНИ**

Після повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну, 3 травня 2022 р. Верховна Рада України ухвалила проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом. КПК доповнився новим розділом IX² «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», яким передбачається обсяг і процесуальний порядок такого співробітництва. Проте цілком логічним було б появлення таких змін в КПК лише після ратифікації Україною РС Міжнародного кримінального суду (*англ. Rome Statute of the International Criminal Court*, далі – РС)[1].

Згодом, з метою виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, а також внутрішньодержавних процедур, необхідних для набрання чинності для України РС, 15 серпня 2024 року Президент України подав до Верховної Ради України проект Закону України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (реєстр. № 0285 від 15.08.2024 р.).

21 серпня 2024 року РС було ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» (№ 3909-IX від 21.08.2024 р.).

Після ратифікації Україною РС, з метою усунення правових перешкод та створення належних умов для повноцінного співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом (*англ. International Criminal Court*, далі – МКС) на постійній основі необхідним є гармонізація національного законодавства України до положень РС, яка повинна мати комплексний характер та супроводжуватись відповідними змінами до матеріального та процесуального права.

Відповідно до ст. 88 РС, держави забезпечують наявність процедур, передбачених їх національним законодавством, для всіх форм співробітництва, зазначених у ч. 9 «**Міжнародне співробітництво та судова допомога**» РС. Отже, національне кримінальне процесуальне законодавство в частині форм та процедур співробітництва з МКС обов'язково має бути приведено у відповідність до норм РС.

Обов'язок співробітництва з МКС є незаперечним для держав, які є учасниками РС і внаслідок цього мають перед МКС зобов'язання всебічно з ним співпрацювати. МКС у своїй діяльності покладається на співробітництво держав від виконання прохання про надання допомоги і до передачі особи МКС. Крім того, повністю залежним функціонування МКС від співробітництва з державами робить компліментарний характер його юрисдикції.

Ч. 9 РС, яка має назву «**Міжнародне співробітництво та судова допомога**» містить ст. 86 («Загальне зобов'язання співробітничати»), яка передбачає, що держави відповідно до положень РС всебічно співробітничать із МКС у проведенні ним розслідування злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС і здійсненні кримінального переслідування за ці злочини. З цим положенням узгоджується ч. 1 ст. 617 КПК, в який зазначається, що співробітництво з МКС здійснюється з метою сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили злочини, що підпадають під його юрисдикцію, шляхом вжиття необхідних заходів на прохання МКС про співробітництво, в тому числі прохання про надання допомоги, про тимчасовий арешт, про арешт і передачу особи, а також інші прохання, які можуть направлятися відповідно до РС. Словосполучення «сприяння у притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб» говорить про те, що пріоритет кримінального переслідування за найтяжчі злочини належить саме державам, а МКС лише доповнює повноваження держав у їх діяльності.

Отже, основна функціональна спрямованість діяльності МКС – це підсилення національної спроможності України щодо здійснення розслідування, судового розгляду найтяжчих міжнародних злочинів та виконання рішень МКС.

Відповідно до ч. 2 ст. 617 КПК співробітництво між Україною та МКС здійснюється у порядку, визначеному КПК та РС, з урахуванням особливостей, передбачених розділом IX² КПК. Норми розділу

IX² КПК детально регламентують порядок та особливості взаємодії правоохоронних та судових органів України з МКС у питаннях здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС.

В КПК та РС передбачені різні форми та процедури співробітництва держав з МКС з метою сприяння здійсненню розслідування, кримінального переслідування, притягненні до кримінальної відповідальності та покаранні осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини, що підпадають під його юрисдикцію.

Слід зазначити, що форми та процедури співробітництва є різними але взаємопов'язаними поняттями. Відмінність між ними полягає в наступному:

Форми співробітництва з МКС – це певний вид або тип взаємодії між Україною та МКС. Форма передбачає, як саме може бути реалізоване співробітництво з МКС, тобто який вид взаємодії може бути застосований під час співробітництва України з МКС.

Процедури співробітництва з МКС – це порядок або певна послідовність дій, за допомогою яких реалізується конкретна форма співробітництва України з МКС. Отже, процедура передбачає (регламентує) який саме має бути порядок або які саме повинні бути виконані дії в рамках певної форми співробітництва з МКС.

Розділ IX² КПК передбачає такі форми співробітництва з МКС: 1) виконання МКС функцій на території України; 2) надання допомоги МКС шляхом проведення процесуальних дій на території України; 3) отримання допомоги від МКС шляхом проведення процесуальних дій; 4) тимчасова передача особи до МКС для проведення процесуальних дій; 5) передання кримінального провадження до МКС; 6) перейняти кримінального провадження від МКС щодо злочинів проти відправлення ним правосуддя; 7) затримання на прохання МКС; 8) тимчасовий арешт на прохання МКС; 9) арешт і передача на прохання МКС; 10) тимчасове звільнення особи, до якої застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; 11) передача особи до МКС у спрощеному порядку; 12) організація передачі особи до МКС; 13) транзитне перевезення особи, яка передається до МКС; 14) виконання вироків та рішень МКС.

В ч. 1 ст. 617 КПК зазначається, що співробітництво з МКС здійснюється шляхом: вжиття необхідних заходів на прохання МКС; направлення прохання про надання допомоги; направлення прохання про тимчасовий арешт; направлення прохання про арешт і передачу особи; інших прохань, які можуть направлятися відповідно до РС.

Інші форми співробітництва передбачені ст. 93 РС, в якій зазначається, що держави-учасниці РС відповідно до положень ч. 9 РС та згідно з процедурами, передбаченими їх національним законодавством, виконують прохання МКС про надання допомоги у зв'язку зі здійсненням розслідувань або кримінального переслідування шляхом: 1) ідентифікації і встановлення місця перебування осіб чи предметів; 2) отримання доказів, у тому числі показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів та висновки експертизи, необхідні МКС; 3) допиту будь-якої особи, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування; 4) вручення документів, у тому числі судових документів; 5) сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до МКС; 6) тимчасової передачі осіб, що тримається під вартою; 7) проведення огляду місць або об'єктів, включаючи ексгумацію та огляд поховань; 8) проведення обшуків і накладення арешту; 9) надання записів і документів, у тому числі офіційних записів і документів; 10) захисту потерпілих і свідків та збереження доказів; 11) виявлення, відслідковування і заморожування або арешту доходів, майна та активів, а також знарядь злочинів з метою подальшої конфіскації без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін.

Крім того, окремо зазначається можливість надання будь-яких інших видів допомоги, не заборонених законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС. Це положення повністю узгоджується зі ст. 561 КПК, відповідно до якої на території України з метою виконання запиту про міжнародну правову допомогу можуть бути проведені будь-які процесуальні дії передбачені КПК або міжнародними договорами України.

Отже, розділ IX² КПК обмежує предметну сферу діяльності центральних органів України лише питаннями співробітництва з МКС під час здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень МКС. Повноваження та функції центральних органів України обумовлені особливою правовою природою співробітництва з МКС та поширюється виключно на співробітництво з МКС.

У контексті співробітництва України з МКС, форми та процедури співробітництва, передбачені КПК та РС, є різними але взаємопов'язаними елементами. Форми співробітництва визначають види взаємодії між державою і МКС, а процедури – це ті інструменти, за допомогою яких ці форми співробітництва реалізуються.

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

РИМСЬКИЙ СТАТУТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ: ВПЛИВ НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Повномасштабна збройна агресія РФ проти Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності спричинили нові виклики для міжнародної і вітчизняної системи правосуддя, які вимагають комплексних заходів для притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини, скоєні в Україні.

Ратифікація Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Римський статут МКС) є надзвичайно актуальною, особливо для засудження за міжнародні злочини, вчинені російським агресором проти нашої країни та її громадян [1; 2].

Україна підписала Римський статут МКС 20 січня 2000 р., але так і не змогла тривалий час ратифікувати його на підставі Висновку Конституційного Суду України в справі про Римський статут МКС від 11 липня 2001 р. Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України, у частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та статті 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції» [3]. Це зумовило необхідність внесення змін до Основного Закону України у 2016 році, що дозволило Україні визнати юрисдикцію МКС: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду» (частина шоста статті 124 Конституції України).

Слід зауважити, що Україна співпрацювала з Міжнародним кримінальним судом (далі – МКС) на підставі поданих нею заяв ще до ратифікації Римського статуту МКС. Наприклад, у 2014 р. Україна визнала юрисдикцію МКС щодо злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів, у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року [4], а у 2015 р. – щодо скоєних злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами РФ та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян, починаючи з 20 лютого 2014 року [5].

Крім того, механізм співпраці національних компетентних органів України з МКС був запроваджений у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» [6].

Ратифікація Римського статуту МКС – це і зобов'язання України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, якою передбачено, що Сторони співробітничать з метою зміцнення миру та міжнародного правосуддя шляхом ратифікації та імплементації Римського статуту МКС 1998 року та пов'язаних з ним документів (стаття 8) [7].

Найголовнішим є те, що ратифікація Римського статуту МКС Україною позитивно вплинула на удосконалення національного правосуддя в належній спроможності щодо розслідування злочинів, скоєних під час війни, що загалом сприятиме інтеграції міжнародних правових стандартів. Ратифікація Римського статуту МКС є важливим кроком на шляху до міжнародної справедливості та зміцнення верховенства права в Україні.

Особлива правова сутність МКС полягає в тому, зокрема, що він є постійнодіючою установою та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями Римського статуту МКС (стаття 1).

Задля ефективного співробітництва з МКС виникла потреба адаптації національного законодавства до положень Римського статуту МКС.

Надзвичайно важливим є прийняття 9 жовтня 2024 року імплементаційного Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», яким запроваджено принцип універсальної юрисдикції щодо злочинів геноциду, агресії, воєнних злочинів, злочинів проти людяності [8].

Положення Римського статуту МКС містять сучасні напрацювання міжнародного права в частині кримінального переслідування за міжнародні злочини. Узгодження кримінального та кримінально-процесуального законодавства України з Римським статутом МКС сприяє оновленню українського законодавства про кримінальну відповідальність у контексті фундаментальних принципів міжнародного права.

Ратифікація Римського статуту МКС дала змогу Українській державі бути повноправною учасницею цього статуту, наприклад, бути членом Асамблеї держав-учасниць МКС; брати активну участь у формуванні складу МКС, зокрема вносити кандидатуру судді від Української держави; брати участь у виборах прокурора МКС; можливість формувати бюджет для забезпечення ефективного розслідування або кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію МКС, та інші потужні правові інструменти притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочин агресії.

Українські науковці й практики мають вивчати й аналізувати правові позиції МКС для релевантного їх застосування.

Вплив Римського статуту МКС на розвиток національного правосуддя полягає, зокрема, в уніфікації внутрішнього законодавства з міжнародним шляхом внесення змін до кримінального та кримінального процесуального кодексів для забезпечення справедливої відповідальності за злочини геноциду, агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини. Це зміцнює верховенство права, підвищує ефективність судових процедур і гарантує дотримання прав і свобод людини.

Крім того, Римський статут МКС базується на принципі компліментарності, за якого перевага надається національній кримінальній юрисдикції, а це сприятиме удосконаленню правової спроможності держави та посиленню незалежності судової системи України.

Ратифікація Римського статуту МКС Україною є важливою складовою її євроінтеграційного шляху розвитку, а також можливістю на міжнародному рівні притягнути до відповідальності країну-агресора за злочини, скоєні в Україні. Ратифікувавши Римський статут МКС, Україна отримала правові інструменти для ефективного розслідування злочинів агресії, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності.

Слід зауважити, що кваліфікована підготовка суддів і слідчих до роботи за міжнародними правовими стандартами підвищить ефективність правосуддя.

Україна отримала змогу впливати на діяльність МКС і брати участь у формуванні міжнародної правової політики, зміцнюючи міжнародну співпрацю.

Ратифікація Римського статуту МКС стала суттєвим фактором, який визначив вектор впливу на гармонізацію національного законодавства із загальновизнаними демократичними цінностями. Імплементация міжнародного досвіду, використання кращих практик МКС зміцнюватиме міжнародний правопорядок й підсилюватиме ефективний захист прав людини.

Отже, ратифікація Римського статуту МКС має велике значення для розвитку національного правосуддя, створивши додаткові інструменти захисту прав людини та притягнення до відповідальності осіб, винних у найтяжчих міжнародних злочинах, а також подальше вдосконалення механізмів взаємодії між МКС і національними судами. Інтеграція норм Римського статуту МКС у національне законодавство забезпечує посилення спроможності України в боротьбі з міжнародними злочинами та сприяє вдосконаленню правової системи відповідно до міжнародних стандартів.

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року (ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 8.02.2025).

2. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 21 серпня 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20> (дата звернення: 8.02.2025).

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський статут) від 11 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text> (дата звернення: 8.02.2025).

4. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду від 25 лютого 2014 року № 790-VII про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення: 8.02.2025).

5. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими

посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» від 4 лютого 2015 року № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення: 8.02.2025).

6. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» від 3 травня 2022 року № 2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 8.02.2025).

7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом України № 1678-VII від 16.09.2014). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 08.02.2025).

8. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#Text> (дата звернення: 8.02.2025).

НАСЛІДКИ ВІЙНИ ДЛЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Науковий людський капітал є ключовим фактором довгострокової конкурентоспроможності та розвитку будь-якої країни. Його мобільність дозволяє адаптуватися до нових умов, проте екстремальні події – такі як війни, економічні кризи чи стихійні лиха — змушують талановитих людей шукати безпечніші й сприятливіші умови для роботи та життя. У таких ситуаціях еміграція часто стає одним із привабливих варіантів, особливо для науковців.

Варто відмітити, що російська агресія завдає значних втрат українській науці вже з 2014 року, після окупації Криму та частини Донбасу. Внаслідок цього українські освітні й наукові установи втратили матеріальні ресурси, частину персоналу, змушені були евакуюватися та відновлювати зв'язок зі здобувачами освіти й співробітниками [1].

Однак повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року призвело до небачених раніше втрат для наукового потенціалу України. Війна суттєво обмежила можливості проведення досліджень, професійного розвитку й співпраці науковців. Постійна загроза життю, обстріли, зруйновані лабораторії та інституції, окупація територій, відсутність фінансування, перебої з електроенергією, інтернетом і мобільним зв'язком, вимушене переміщення — усе це серйозно ускладнює роботу науковців. До цього додаються втрати житла, погіршення фізичного й психологічного стану. Війна спричинила значні втрати людського капіталу в науковій сфері України. До таких втрат належать: фізична загибель науковців, тимчасове припинення їхньої наукової діяльності через службу у Збройних силах України, а також неможливість продовжувати роботу через вимушене переміщення, зокрема статус внутрішньо переміщених осіб або еміграцію за кордон. Слід зазначити, що проблеми з кадровим потенціалом науки в Україні існували ще до початку повномасштабної війни. Це підтверджують дані Державної служби статистики України за 2020 рік, які свідчать про кризові тенденції у цій сфері [5].

Станом на квітень 2023-го року за кордон виїхало близько шести тисяч науковців. Це півтори тисячі вчених Національної академії наук України (11% штату), з яких майже півтисячі вчених із відділень фізики і астрономії та ядерної фізики й енергетики. Ще 705 (5% штату), за даними на кінець 2022-го, були вимушені змінити місце проживання в межах України, близько 40% науковців стали ВПО, а 12–15% емігрували [2].

Еміграція науковців може мати двозначний характер: з одного боку, це втрата для країни, а з іншого – можливість здобути міжнародний досвід, який у майбутньому може бути привезений назад в Україну. Проте соціологи попереджають, що повернуться не всі, а після завершення війни існує ризик посилення повоєнної еміграції [3].

Під час кризових ситуацій люди стають особливо вразливими, концентруючись на забезпеченні базових потреб і виживанні. Збройні конфлікти завжди завдають шкоди людям, які стикаються із прямою загрозою життю, заборобою займатися науковими дослідженнями, вимушеним переміщенням або втратою роботи. Це спричиняє міграційні потоки, руйнує професійні зв'язки, позбавляє науку молодих перспективних дослідників.

Науковці зазнають порушення фундаментальних прав людини, таких як право на життя чи недоторканність житла, а також стикаються з обмеженням академічних свобод, що робить проведення досліджень неможливим.

На жаль, в Україні відсутня єдина система обліку втрат людського наукового потенціалу. Інформація про вплив війни на науковців і науку є обмеженою та складається з розрізнених даних.

Війна є періодом глибокого випробування для нації, що спричиняє значні зміни в усіх соціальних групах. Для української наукової спільноти повномасштабне вторгнення Росії стало не лише джерелом загроз, але й відкрило нові можливості для розвитку. Для збереження наукового потенціалу важливо фокусуватися на наступних аспектах:

1. Збереження людей — науковців як джерела нових ідей, знань і винаходів.
2. Підтримка наукових шкіл для забезпечення наступності традицій і можливості продовження досліджень, навіть у разі загибелі засновників напрямів.
3. Збереження наукових тем, які слугують основою для відродження традицій і формування нового кола дослідників [4].

Війна спричинила незворотні втрати для науки: загибель науковців, погіршення їхнього фізичного і психоемоційного стану, руйнування інфраструктури та вимушену міграцію. Це створює загрози для відновлення наукового потенціалу країни, враховуючи ризик неповернення частини мігрантів, зниження ефективності наукової діяльності та недостатню підготовку молодого покоління. Проте в процесі подолання цих викликів зміцнюється національна ідентичність, активізується соціальна відповідальність, розвиваються цифрові навички та формуються нові культурні наративи. Це відкриває нові можливості для якісних змін і може стати основою для значного розвитку української науки в майбутньому.

-
1. Яких втрат зазнає українська наука через російську війну. URL: <http://surl.li/fwXuoh>
 2. Науковці під час війни: виявити потреби і впоратись з викликами. URL: <http://surl.li/jjulgc>
 3. Україна має уникнути повоєнної хвилі міграції, коли поїдуть чоловіки. URL: <http://surl.li/mkrjow>
 4. Збереження науковців в умовах війни та надзвичайних ситуацій. URL: [8f1f50e5cafe66c19dab35dc800c7b8c6a2ebaf2.pdf](https://www.ukrstat.gov.ua/00c7b8c6a2ebaf2.pdf)
 5. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Солонець О. С.,
здобувачка 3 курсу
Навчально-наукового юридичного інституту
(Державний університет економіки і технологій)
Маср Ю.,
доцентка кафедри психології
PhD в галузі психології
(Державний університет економіки і технологій)

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ ДЛЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року, яке стало кульмінацією тривалої та виснажливої гібридної агресії, спричинило низку серйозних викликів для соціально-психологічного стану українського суспільства [1, с. 85]. Для окремих індивідів та груп війна становить реальну небезпеку, що породжує страх за власне життя, свободу та майно. Цей страх викликає інтенсивні, катастрофічні переживання та тривоги, змушуючи людину шукати такі форми психічного функціонування, які дозволяють ефективно протистояти як зовнішнім загрозам, так і внутрішнім емоційним напруженням. Сьогодні наше суспільство зіштовхнулося з такими випробуваннями та соціальними потрясіннями, як військові дії. Війна, як соціально-політичний феномен, є деструктивним явищем, яке радикально трансформує майже всі сфери суспільного життя. Її наслідки виходять за межі лише матеріальних збитків, включаючи психосоціальні та емоційні втрати суспільства, що проявляються у формі колективних та індивідуальних страждань. Наукові дослідження підтверджують, що війна має прямий вплив на психічне здоров'я людини, викликаючи такі стани, як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), тривожні розлади та депресію. Участь або спостереження за воєнними подіями можуть спричинити глибокі психологічні травми, які формують тривалі когнітивні, емоційні та поведінкові зміни. Таким чином, війна залишає не лише фізичні, але й психічні «рубці», які потребують комплексного наукового підходу до їх дослідження та подолання.

Вплив війни на особистість є складним і багатофакторним процесом, який залежить від взаємодії численних, ще недостатньо вивчених факторів. Швидкість і ефективність адаптації людей до умов війни визначаються їх адаптаційними можливостями та психологічними ресурсами, що дозволяють впоратись із стресовими факторами різної тривалості та інтенсивності. Якщо інтенсивність або тривалість зовнішніх негативних впливів перевищує індивідуальні можливості адаптації, це призводить до порушення адаптаційного бар'єру та травмування особистості [2, с. 278 – 279].

Кожна війна, як комплексна колективна травма, складається з численних епізодів, які завдають найбільше болю та залишають глибокі психологічні шрами, формуючи колективну травму всього народу [5 с. 171].

Військові події в Україні стали потужним стресовим чинником, що серйозно впливає на здоров'я населення: життя в зонах бойових дій, участь у військових діях, поранення, втрата близьких, житла та робочих місць, а також невизначеність ситуації, яка ускладнює передбачення майбутнього як для окремих осіб, так і для їхніх сімей [3, с. 110].

Стреси, які можуть мати різну інтенсивність і тривалість, впливають на організм та здоров'я як позитивно, так і негативно, і по-різному відображаються на особистості: одні люди справляються з наслідками пережитих подій краще, інші – гірше. Важливим є те, що наслідки стресу можуть передаватися наступним поколінням, адже постраждалі іноді «переносять» власний травмований образ на своїх дітей, які стають носіями цього травматичного досвіду.

Травматичний стрес – це специфічна форма стресової реакції, при якій відбувається перевантаження психологічних, фізіологічних і адаптаційних ресурсів людини. Внаслідок цього стрес стає травматичним і може призвести до психологічної травми.

Комбінація симптомів, що спостерігаються у тих, хто пережив травматичний стрес, отримала назву посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Досліджуючи чинники розвитку посттравматичного стресового розладу, науковці не дійшли єдиного висновку відносно того, в чому причина його виникнення у окремих людей, в той час як у інших ПТСР не проявляється. ПТСР може виникнути у людей будь-якого віку, які пережили травму, зокрема у ветеранів бойових дій, а також у тих, хто став свідком або жертвами фізичного чи сексуального насильства, жорстокого поводження, нещасних випадків, стихійних лих або інших шоківих подій. Вказується, що на виникнення ПТСР можуть впливати генетичні фактори, нейробіологія, фактори ризику та індивідуальні характеристики.

У психології виокремлюють три основні групи симптомів ПТСР:

1. Симптоми повторного переживання: нав'язливі спогади про подію, негативні сни, що повторюються, флешбеки, інтенсивний психологічний стрес при нагадуванні про травму.
2. Симптоми уникнення: відмова від думок і почуттів, пов'язаних з подією; уникання ситуацій, що нагадують про подію; відчуження від інших людей; втрата інтересу до колишніх важливих справ; відсутність орієнтації на майбутнє.
3. Симптоми підвищеної збудливості: труднощі зі сном, безсоння, дратівливість, проблеми з концентрацією, підвищена тривожність, вибухові реакції, фізіологічні прояви при нагадуванні про травму.

Для подолання посттравматичного стресу можуть застосовуватися кваліфіковані методи, такі як психотерапія чи медикаментозне лікування, зокрема когнітивно – поведінкова терапія, експозиційна терапія, методи десенсибілізації за допомогою рухів очей та інші. Лікарські препарати повинні призначатися виключно лікарем, як і тривалість і схема їх застосування.

Дослідження впливу різних травмуючих подій на індивідів в умовах війни показують необхідність залучення кваліфікованих фахівців для надання психологічної допомоги з урахуванням специфіки кожної кризової ситуації та індивідуальних реакцій постраждалих. З огляду на руйнівний вплив психічної травми на особистість людей усіх вікових категорій, виникає потреба в організації комплексного підходу до консультування та лікування, що включає соціально – психологічну, соціально – педагогічну та медико – психологічну допомогу в умовах кризового середовища [4, с. 224 – 225].

Пережиті потрясіння можуть глибоко змінити людину, викликати серйозні психічні і соматичні проблеми, такі як розлади, залежності, дезадаптація, депресії, суїцидальні нахили та посттравматичний стресовий розлад. Це супроводжується психологічним і емоційним напруженням, з яким буває важко впоратись, що веде до порушень психічного здоров'я.

Травматичний досвід може призвести не лише до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а й до розвитку специфічних фобій, тривожних розладів, депресії, соматоформних та дисоціативних розладів, хронічного болю й різноманітних соматичних синдромів. У результаті психічних розладів знижується когнітивна функція, рівень енергії, мотивація, а також здатність до навчання та прийняття рішень. Особи, що пережили психотравмуючі ситуації, часто мають підвищений рівень тривожності та чутливості, погіршення самопочуття та настрою, емоційну та вольову слабкість, а також проблеми з самоконтролем. Їх самосприйняття та сприйняття навколишнього світу можуть бути спотворені, що призводить до «тунельного мислення», коли домінує нераціональне мислення. Спостерігається дисонанс між психологічними потребами та психофізіологічними можливостями для їх реалізації. Почуття можуть бути надмірно екзальтованими та неконтрольованими, що в певних умовах може призвести до психоагресії. Також спостерігається нестабільність моральних орієнтирів і цінностей. Ці симптоми вказують на порушення функціонування основних психологічних сфер особистості: мотиваційної, емоційно – вольової, когнітивної, комунікативної та моральної.

У кризових ситуаціях люди часто намагаються знайти вихід, але емоційне та мисленнєве збудження ускладнює ефективне планування дій для подолання кризи. Це створює потребу в емоційній підтримці та інтелектуальній допомозі, що, у свою чергу, підвищує попит на психологічну допомогу. Відтак сучасне українське суспільство стикається з особливим запитом до психологічної науки та практики, оскільки існує нагальна потреба в соціально – психологічній підтримці, допомозі як окремим індивідам, так і цілим групам та родинам. Аналіз досвіду надання психологічної допомоги постраждалим внаслідок бойових дій та проведення їх реабілітації свідчить про наявність численних методик, програм і технік, що можуть бути широко використані для зменшення наслідків психічних травм та відновлення психічного здоров'я [2, с. 280 – 282].

Висновок. Отже, війна, як соціально-політичний феномен, несе з собою глибокі та тривалі психо-емоційні наслідки для особистості та всього суспільства. Вона викликає не лише матеріальні, але й серйозні психосоціальні втрати, які позначаються на психічному здоров'ї людей, сприяючи розвитку різноманітних психічних розладів, таких як ПТСР, депресія, тривожні розлади та фобії. Травматичний стрес може бути переданий наступним поколінням, що підкреслює необхідність комплексного підходу до надання психологічної допомоги та реабілітації.

Українське суспільство, зіткнувшись з війною, вимушене активно шукати рішення для подолання цих наслідків, що породжує величезний попит на психологічну допомогу для індивідів і соціальних груп. Психологічні методи підтримки та реабілітації, включаючи психотерапевтичні підходи та медикаментозне лікування, є важливими інструментами для зменшення наслідків психічних травм і відновлення психічного здоров'я. Аналіз існуючого досвіду допомоги постраждалим внаслідок бойових дій підтверджує необхідність розвитку і впровадження спеціалізованих програм, які враховують індивідуальні реакції і потреби людей, що пережили війну.

Надання психологічної підтримки має стати невід'ємною частиною процесу відновлення суспільства після війни, з акцентом на індивідуальні потреби та соціально – психологічну реабілітацію для тих, хто постраждав. Це дозволить значною мірою зменшити негативні наслідки війни і сприяти соціальній і психологічній адаптації постраждалих осіб.

1. Слюсаревський М. М. Соціально – психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1). 2022. С. 85 – 92.
2. Терещук А. Д. Основні аспекти психологічної допомоги постраждалим внаслідок воєнної травматизації. 2019. С. 278 – 287.
3. Прокоф'єва Л. Психологічна модель ПТСР та особливості корекції в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*, (57). 2022. С. 110-120.
4. Березюк Т. П. Психологія травми: ключові поняття та шляхи адаптації в умовах військового конфлікту. 2022. С. 224 – 226.
5. Горностай П. Революція гідності та російсько – українська війна (2013–202?) як системна колективна травма. 2023. С. 161 – 175.

НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИЛАДІВ ШВИДКОГО ДНК-ТЕСТУВАННЯ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У складних умовах війни перед правоохоронними органами виникли нові масштабні завдання щодо ідентифікації загиблих. Для вирішення цих завдань у практику діяльності спеціалістів-криміналістів Національної поліції України були впроваджені сучасні прилади швидкого ДНК-тестування «ANDE™ 6C rapid DNA», які виявились надзвичайно корисними, оскільки дозволили оперативно встановлювати особистість масових жертв.

Ефективність таких приладів засвідчено практикою [1]. Разом із цим виникли певні проблеми з процесуальним оформленням результатів, оскільки в КПК України донедавна не було регламентовано дослідження спеціалістів, на що звертали увагу науковці, пропонуючи закріпити в законі відповідне джерело доказів [2].

У жовтні 2024 року Верховною Радою України було прийнято закон про внесення змін до КПК України, у тому числі в частині доповнення ст. 71 правом спеціаліста надавати довідки, висновки з питань, що належать до сфери його знань, щодо ідентифікації особи. Ця зміна спрямована насамперед на правову регламентацію застосування приладів швидкої ДНК-ідентифікації.

Як видається, ідентифікація є складним завданням для розслідування з точки зору використання спеціальних знань. Тому досить дивним виглядає надання спеціалістам права проводити дослідження саме щодо цієї мети, яка має досягатись шляхом проведення експертиз та інших слідчих (розшукових) дій. Водночас довідки та висновки спеціалістів мають надаватись лише стосовно проведених перевірочних досліджень (експрес-аналізів), які не повинні підміняти експертизу. Проводити такі дослідження доречно тільки щодо об'єктів, які в подальшому можна ще раз дослідити експертним шляхом. Об'єкти, які внаслідок впливу руйнівних методів будуть втрачені без можливості повторного одержання, спеціалістами досліджуватись не повинні взагалі [3, с. 467-468]. Тому видається, що деталізація цілей надання спеціалістами довідок та висновків в тексті КПК України є зайвою.

Порівняно з лабораторним експертним обладнанням прилади швидкого ДНК-тестування відрізняються простотою у використанні та значно меншим періодом часу, необхідним для проведення дослідження. Водночас вони поки що поступаються точністю результатів і можуть використовуватись особами з мінімальним рівнем підготовки у галузі судової генетики. Але з цієї ж причини гарантувати таку саму достовірність результату, як при експертизі, використання експрес-тестів не може. Тому підміна довідкою або висновком спеціаліста експертного висновку є неприпустимою.

Задля належного впорядкування використання приладів швидкого ДНК-тестування в практичній діяльності видається доцільним закріпити конкретні випадки їх застосування у відомчій інструкції для спеціалістів-криміналістів. При цьому варто врахувати, що системи експрес-аналізу ДНК були розроблені з метою забезпечення поліцейських підрозділів обладнанням, яке дає можливість швидко перевірити затриману особу на предмет знаходження її ДНК-профілю в криміналістичних базах даних ДНК. Надалі вони продемонстрували свою ефективність у вирішенні завдань з ідентифікації масових жертв катастроф.

Враховуючи вищезазначене вважаємо, що сфера використання приладів швидкого ДНК-тестування спеціалістами-криміналістами має бути обмежена виключно експрес-дослідженнями, результати яких не повинні жодним чином конкурувати з молекулярно-генетичною експертизою. Зокрема експрес-дослідження ДНК доцільно використовувати в таких випадках.

1. Для швидкої перевірки певної особи (осіб) щодо причетності до події, яка розслідується. Яскравим прикладом такої ситуації є масована перевірка широкого кола осіб на предмет збігу генетичних ознак із ДНК-профілем виявленого сліду біологічного походження. У даному випадку основною метою експрес-дослідження є виключення з кола підозрюваних тих осіб, генетичні ознаки яких не співпадають з профілем особи, що залишила слід, та виявлення ймовірного підозрюваного (так звана «ДНК-облава»).

2. Для швидкої перевірки генетичних ознак частин виявленого трупа (трупів) та встановлення їх належності певному тілу (тілам). Це є актуальним для випадків розслідування злочинів, пов'язаних із

розчленуванням трупа, а також воєнних злочинів, пов'язаних із застосуванням зброї з високою вражаючою дією, що призводить до масових жертв і спотворення тіл.

3. Для швидкого встановлення ДНК-профілів родичів осіб, зниклих безвісти, та забезпечення їх перевірок за базами даних ДНК в умовах надзвичайних подій з масовими жертвами, зокрема під час війни.

4. Для встановлення ДНК-профілю з макрослідів біологічного походження з місця події, у виключних випадках, зумовлених необхідністю швидкого розслідування і тільки коли слідового матеріалу виявлено у достатній кількості для подальшого проведення судової молекулярно-генетичної експертизи.

5. Для вирішення завдань державної реєстрації геномної інформації людини поза рамками певного кримінального провадження. Цей напрям, на нашу думку, має розвиватись з огляду на те, що Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» передбачено наповнення національної бази даних ДНК, у тому числі й у випадках, коли в певному кримінальному провадженні молекулярно-генетична експертиза не проводиться, а отже, організація відбору біологічного матеріалу та проведення молекулярно-генетичних досліджень має здрібнюватись поза кримінальним процесом.

Насамкінець відзначимо, що в умовах війни сучасні криміналістичні технології ДНК-аналізу виявились надзвичайно ефективними у вирішенні завдань, пов'язаних з ідентифікацією тіл загиблих. Разом з цим потребують подальшого вдосконалення правові, організаційні та методичні аспекти щодо використання приладів швидкого ДНК-тестування у кримінальних провадженнях та рутинній діяльності поліцейських підрозділів.

1. Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В., Шульга О. О. Технологія швидкісного встановлення ДНК-профілю – Rapid DNA. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 81. Ч. 3. С. 150-156.

2. Пиріг І. В. Експертне забезпечення досудового розслідування в системі державної безпеки України в умовах російської агресії. *Державна безпека України в умовах російської агресії: актуальні питання експертно-криміналістичного та науково-технічного забезпечення*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 22 серпня 2023 р.: Том 2. Київ : ІСТЕ СБУ, 2023. С. 95-99

3. Степанюк Р. Використання новітніх техніко-криміналістичних засобів доказування під час розслідування в умовах війни. *Протидія організований злочинності і корупції в умовах збройного конфлікту*: досвід та перспективи з нагоди 5-річчя створення Департаменту стратегічних розслідувань НПУ: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 04 жовтня 2024 року). Кропивницький: ДонДУВС, 2024. С. 466-469.

Сукмановська Л. М.,
доцент кафедри адміністративного права
та поліцейської діяльності ННПФПКП,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Репан М. І.,
старший викладач кафедри
адміністративного права і процесу ННПФППД
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

БОРОТЬБА ІЗ ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ¹

Питання, пов'язані з аналізом стану безпеки в Україні є надзвичайно важливими в умовах сьогодення. Не менш важливими є питання щодо ситуації стосовно безпеки в суспільстві та українських сім'ях. За 2024 рік на телефон довіри щодо фізичного, психологічного й економічного насильства надійшло 16 792 звернення. Це майже на чотири тисячі більше, ніж у 2023 році. За 2024 рік зафіксували 2 777 кримінальних проваджень про домашнє насильство. Це на 5% більше, ніж у 2023-му, і на 17%, ніж у 2021 році [1]. Згідно з дослідженням Інституту соціології Національної академії наук України, 68% жінок в Україні (близько 18 мільйонів) зазнають насильства в сім'ї, а 20% з них часто зазнають насильства (переважно з боку чоловіків) [2, с. 367].

Як бачимо, домашнє насильство як вид правопорушення не втратив своєї актуальності під час війни. Людські стреси, потрясіння, втрати, вимушена зміна місця проживання, втрата роботи та засобів для існування, психологічні навантаження провокують конфлікти та непорозуміння у стосунках, сприяють зростанню випадків домашнього насилля.

Пошук виходу ускладнюється тим, що в умовах збройного конфлікту постраждала особа ще більше залежить від свого кривдника як фінансово, так і фізично. Ще одним психологічним фактором є пасивність у захисті своїх прав. Багато хто вважає, що під час воєнного стану звертатися по допомогу від насильства є недоречним [3, с. 2].

Сьогодні наша країна зазнає наслідків широкомасштабного вторгнення, громадяни України щодня страждають від протиправних дій загарбників. Одним із надзвичайно травмуючих факторів є наявність фактів сексуального та фізичного насильства, якого зазнають, в першу чергу жінки та дівчата. Відповідно, таке насильство часто називають насильством за ознакою статі, пов'язаним з конфліктом.

Гендерно зумовлене насильство знаходить свої прояви у багатьох формах під час воєнних дій та має руйнівні наслідки для постраждалих, сімей, громад і перспектив побудови тривалого миру. У постконфліктних ситуаціях гендерно зумовлене насильство також значно зростає, оскільки участь у конфліктах і вплив воєнної травми прямо пов'язані зі зростанням інтенсивності домашнього насильства. Отже, ефективна профілактика й міжгалузеві механізми реагування є ключовими для зменшення згаданих вище ризиків [4, с. 4].

У суспільстві може зрости сприйняття насильства з боку інтимного партнера у якості норми, як що насильство загалом нормалізується у контексті конфлікту та якщо більша кількість чоловіків, які беруть участь у збройних діях, сприятимуть структурним змінам. Проте, це більш характерно для довгострокових конфліктів. Війна має тенденцію знижувати чутливість до сприйняття насильства та формує дегуманізований погляд на постраждалих від нього. Більш лояльне ставлення до насильства також може відбуватися разом з посиленням патріархальних норм. Коли вважається, що чоловіки схильні до застосування сили за своєю природою чи вихованням, насильство з боку чоловіків може бути нормалізоване або виправдане незалежно від того, здійснюється воно військовими чи цивільними особами. Таким чином, існує ризик, що в результаті насильство щодо жінок не буде вважатися реальним злочином, оскільки така поведінка вважатиметься невід'ємною частиною проявів маскулінної поведінки. Як наслідок, у процентному співвідношенні кількість випадків вчинення домашнього насильства у подальшому буде зростати, при цьому кількість звернень щодо таких правопорушень до органів поліції, навпаки – зменшиться. Тому, навіть зараз, коли в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану, питання протидії гендерно зумовленому насильству та домашньому насильству зокрема, є надзвичайно

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури. Ні Європейський Союз, ні грантодавець не можуть за них нести відповідальність.

актуальним і вимагає від поліцейських додаткових знань та умінь, в тому числі щодо надання психологічної допомоги потерпілим від його проявів.

Воєнні обставини не розглядаються як причина домашнього насильства, однак участь у воєнних діях та отримані травми можуть стати тригером, «спусковим механізмом» для вибуху агресії та епізодів насильства й впливати на ріст масштабів домашнього насильства. Серед факторів, що сприяють збільшенню кількості випадків домашнього насильства під час війни, є страх та невпевненість, соціально-економічна нестабільність, порушення усталеної сімейної динаміки та стосунків, «запивання» стресу алкоголем та наркотичними засобами, легкий доступ до різних видів зброї, виникнення посттравматичного стресового синдрому у осіб, приймаючих участь у захисті вітчизни, а також у осіб, що мешкають в регіонах активних бойових дій [4, с. 19].

З початком широкомасштабного вторгнення проблема домашнього насильства часто применшувалась, нівелювалась. Зараз же можемо спостерігати ситуацію з адаптації правоохоронними органами (зокрема Національною поліцією) та іншими суб'єктами, що виконують функції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, механізму реагування на випадки домашнього насильства та взаємодії між собою. У цьому контексті особливо складними є випадки у зонах активних воєнних дій, де відповідно, реагування на факти домашнього насильства також стає ускладненим. У сірій зоні, тобто у зоні конфлікту, де переважають військові, правоохоронні структури працюють, однак не настільки швидко можуть реагувати, як у більш безпечних зонах. Ці чинники, безумовно повинні бути враховані при подальшому удосконаленні системи запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану, адже у суспільстві спостерігається небезпечно високий рівень емоційного навантаження, стану фрустрації, особливо у прифронтових районах [5; 6].

На жаль, проблема не зникне сама собою навіть після перемоги України. Соціальна та економічна напруженість постійно зростає. З кожним днем збільшується кількість внутрішньо переміщених осіб, які не знають куди їм можна звернутись по допомогу на новому місці. Подвійний вплив війни відчувають і діти, котрі спостерігають почуття незахищеності батьків та їхні негативні емоції. Систематичний характер явища домашнього насильства посилює деструктивні його наслідки. Навіть у довоєнний період складним було розірвати коло домашнього насильства, а під час війни й поготів. У постраждалих окрім травм та страху наявна додаткова тривога за своє майбутнє та майбутнє дитини (дітей). За таких обставин протистояти кривднику вкрай важко.

Не менш гострою є проблема учинення домашнього насильства із застосуванням вогнепальної зброї. Породжена спочатку антитерористичною операцією, а потім війною, ця проблема спричинена неконтрольованим обігом вогнепальної зброї в Україні. Тому важливим залишається питання застосування поліцейськими превентивних поліцейських заходів та заходів впливу не тільки у районах підвищеної небезпеки, а і по усій іншій території України.

Водночас не можна допускати замовчування жодного факту домашнього насильства та необхідно постійно нагадувати у ЗМІ та соцмережах про готовність поліції та інших уповноважених законом суб'єктів допомогти особам, постраждалим від такого насильства.

1. Яковенко І. У 2024 році було майже на чотири тисячі більше звернень щодо насильства, ніж за 2023-й. Віледж. Новини твого міста. Електронний ресурс. URL: <https://www.village.com.ua/village/life/edu-news/358713-u-2024-rotsi-bulo-na-nbsp-mayzhe-chotiri-tisyachi-bilshe-zvernen-schodo-nasilstva-nizh-za-2023-y>

2. Сметаніна Н.В. Запобігання домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2024. С. 367-369.

3. Домашнє насильство в умовах воєнного стану. Друге, доповнене видання. Альянс громадського здоров'я, 2023. 34 с. Електронний ресурс. URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://aph.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Domestic-Violence.pdf>

4. Запобігання та реагування на гендерно зумовлене насильство під час війни та в післявоєнних умовах: досвід та рекомендації жіночих громадських організацій / І. Адільханян та ін. Відень: WAVE, 2022.

5. Домашнє насильство під час війни: як постраждалим отримати допомогу? URL: <https://la-strada.org.ua/novyny/domashnye-nasylstvopid-chas-vijny-yak-postrazhdalym-otrymaty-dopomogu.html>.

6. Домашнє насильство в умовах війни: як діяти? URL: <https://nakipelo.ua/domashnie-nasylstvo-v-umovakh-vijny-iak-diati/>

Таран В. І.,
старший викладач кафедри мобілізаційної,
організаційно-штатної та кадрової роботи
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Лячин С. В.,
викладач кафедри мобілізаційної,
організаційно-штатної та кадрової роботи
(Національна академія Сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного)

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ У ЗАХИСТІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ КРАЇНИ

На сьогоднішній день, коли третій рік ведуться повномасштабні бойові дії щодо захисту нашої Вітчизни, гостро встало питання розподілу людських ресурсів між Силами оборони України, органами державної влади, іншими державними органами, а також підприємствами, які забезпечують обороноздатність країни та підприємствами критичної інфраструктури, які забезпечують функціонування економіки. Наша держава вирішує це питання продовжуючи розвиток демократизації суспільства і дотримання прав людини.

Задля організації такого розподілу органи державної влади внесли зміни до Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу», а також розробили і видали низку підзаконних актів.

Для ефективного виконання Законів і постанов Кабінету Міністрів України запроваджується діджіталізація процесів спілкування громадян України з державними органами, а також шляхом створення інформаційного обміну між Єдиним державним реєстром призовників, військовозобов'язаних та резервістів з інформаційними системами, реєстрами та базами даних державних органів та дозволяє виключити негативний людський фактор спілкування громадян України чоловічої статі призовного віку з посадовими особами територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. Це значно знімає напругу в суспільстві. Вже сьогодні бронювання військовозобов'язаних за посадами в організаціях, підприємствах, установах на воєнний час та в особливий період здійснюється виключно дистанційно через Єдиний портал державних послуг «Дія». Категорії громадян, які підлягають бронюванню за посадами на підприємствах на воєнний час та в особливий період постійно розширюються, що дозволяє забезпечити функціонування національної економіки в умовах воєнного стану [1].

Для зручності громадян, обов'язкове уточнення своїх військово-облікових та персональних даних можливо здійснити через мобільний застосунок Міністерства оборони України «Резерв+». Крім того, мобільний застосунок «Резерв+» формує електронний військово-обліковий документ, який може бути роздрукований і має однакову юридичну силу з військово-обліковим документом у паперовій формі виданим територіальним центром комплектування та соціальної підтримки [2].

Головним джерелом поповнення рядів Збройних сил України керівництво держави вважає добровільний набір на військову службу за контрактом. Патріотично налаштовані громадяни України, яким небайдуже майбутнє нашої держави, можуть самостійно обрати вид Збройних Сил, рід військ, а також певну військову частину, пройти всебічне навчання, в тому числі в провідних навчальних центрах НАТО, отримати військову спеціальність і стати на захист Батьківщини разом з її кращими синами і доньками. Для цього в видах Збройних сил, з'єднаннях, територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки, інших військових формуваннях створені підрозділи рекрутингу, які вже показали свою ефективність.

Разом з тим, продовжуються заходи мобілізації громадян України, які спрямовані на доукомплектування військових частин, які стримують агресора на сході нашої країни і створення нових військових частин.

Питання організації надійно та ефективно функціонуючої системи оповіщення, збору та призову на військову службу військовозобов'язаних, забезпечення неухильного дотримання громадянами України законодавства про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію є першочерговими у справі забезпечення національної безпеки в умовах ведення широкомасштабної війни з російськими загарбниками. Забезпечення ефективного оповіщення та призову військовозобов'язаних є завданням надзвичайної важливості в ході запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Об'єктивний аналіз виконання заходів проведення мобілізації людських ресурсів, зокрема призову військовозобов'язаних на військову службу за призовом під час мобілізації, свідчить, що істотне ускладнення цього процесу зумовлене наступними основними чинниками:

1. Негативний вплив у інформаційному середовищі, спрямований на ускладнення проведення заходів мобілізації, дискредитацію дій влади щодо оповіщення та призову на військову службу військовозобов'язаних. Схвалення у інформаційному просторі ухилення військовозобов'язаних від призову, роз'яснення шляхів уникнення оповіщення та призову на військову службу.

2. Неефективна робота Національної поліції щодо адміністративного затримання військовозобов'язаних, які порушили законодавство про оборону, мобілізаційну підготовку та мобілізацію, правила військового обліку, та доставку їх до територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки;

3. Самоусунення від заходів мобілізаційної роботи органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування. Перекладання відповідальності за заходи оповіщення та призову громадян на територіальні центри комплектування та соціальної підтримки;

4. Недостатньо ефективна робота елементів системи оповіщення військовозобов'язаних.

5. Відсутність підготовлених військовонавчених людських ресурсів.

Важливою проблемою проведення мобілізації є відсутність комплексного механізму підготовки громадян до служби в Збройних силах. Негативне ставлення суспільства до строкової служби, курс держави на створення контрактної армії західного зразка призвели до того, що зараз по мобілізації призивають громадян, які фактично не мають військової підготовки та досвіду служби за своєю військово-обліковою спеціальністю.

Останнім часом у суспільстві обговорюються питання призову по мобілізації громадян України молодших 25 річного віку, наші союзники в США наголошують про їх необхідність. Наразі військовозобов'язані до досягнення 25-річного віку, які пройшли базову загальновійськову підготовку чи базову військову службу, не підлягають призову під час мобілізації [3]. На даний час замість строкової військової служби розглядаються два виду підготовки: базова загальновійськова підготовка – для слухачів вищих навчальних закладів і базова військова служба.

Базова загальновійськова підготовка вже розпочинається з вересня 2025 року. Програма військової підготовки для студентів інтегрована в освітній процес закладів вищої освіти і має на меті утворення основних військових навичок у студентів, підвищення їх рівня готовності до захисту держави.

Базова загальновійськова підготовка для слухачів передбачає 300 годин, і складається з двох компонентів: теоретичний курс (90 годин), який буде проходити безпосередньо у закладах освіти та практичний курс (210 годин), який сплановано проводити у визначених навчальних центрах Збройних сил України [4].

Навколо базової військової служби точаться суперечки і рішення щодо її організації наразі не прийняті, що негативно впливає на накопичення військовонавчених резервів для Сил оборони України, які ведуть нерівну боротьбу з підступним агресором.

Таким чином, питання розподілу людських ресурсів між Силами оборони України, органами державної влади, іншими державними органами, а також підприємствами, які забезпечують обороноздатність країни, підприємствами критичної інфраструктури, які забезпечують функціонування економіки є найважливішим питанням сьогодення, яке потребує постійної уваги зі сторони як законодавчих органів країни, так і органів виконавчої влади, а також доброї волі і участі всіх громадян України.

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2023 р. № 76 «Деякі питання реалізації положень Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/76-2023-%D0%BF#Text>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 559 «Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2024-%D0%BF#Text>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 р. № 560 «Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

4. Закон України від 25 березня 1992 р. № 2233-ХІІ, «Про військовий обов'язок і військову службу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

Таран О. В.,

професор кафедри кримінального процесу,
доктор юридичних наук, професор
(Національна академія внутрішніх справ)

Хабло О. Ю.,

професор кафедри кримінального процесу
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія внутрішніх справ)

ВІДСТУП ВІД ЗОБОВ'ЯЗАНЬ, ВИЗНАЧЕНИХ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ КОНВЕНЦІЄЮ З ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

Права людини є фундаментальними цінностями, які сприяють стійкості та розвитку правової держави, а також є гарантією справедливості судового рішення. Держава та її інститути повинні дотримуватися та захищати права людини, що визначені міжнародними документами і національними законами, це передбачає обов'язок не допускати порушень таких прав, вживати заходи у випадках порушень, створювати умови, за яких реалізація прав є можливою.

Під час дії воєнного стану чи інших надзвичайних правових режимів можуть виникати обставини, які вимагають обмеження прав людини, гарантованих як Європейською конвенцією з прав людини (Конвенція), так і Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) України. У зв'язку з цим, постало питання легітимності відступу від дотримання прав людини, гарантованих нормами міжнародного права, зокрема і права на свободу та особисту недоторканність.

Так, у ч. 1 ст. 15 Конвенції зазначено, «що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [1]. Україна скористалася цим правом і ще в травні 2015 року Верховна Рада України прийняла Постанову «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод» [2].

У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) рішення у контексті відступу держав від зобов'язань, передбачених Конвенцією, виносилися у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами (міжнародними, неміжнародними), терористичними актами та загрозами, пандемією COVID 19. Зокрема, рішення у справах «Лоулес проти Ірландії» від 1 червня 1961 року, «Ірландія проти Сполученого Королівства» від 18 січня 1978 року, «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» від 27 травня та 28 жовтня 1988 року, «Мехмет Хасан Алтан проти Туреччини» від 20 березня 2018 року тощо.

У зв'язку з цим практика ЄСПЛ виробила стандарти відступу від зобов'язань, визначених Конвенцією. Зокрема, як відмічає Джеремі МакБрайд, у ст. 15 Конвенції передбачено «чотири істотні вимоги: а) наявність війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації; б) вжиті заходи мають впливати лише на права, від яких може бути відступ; с) заходи не повинні суперечити іншим зобов'язанням за міжнародним правом; d) заходи повинні вживатися виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища. До того ж прецедентним правом Європейського суду встановлено, що будь-який захід щодо відступу має бути законним, і на відступ можна посилається тільки в частині території, чітко зазначеної як територія, на якій він застосовний» [3, с. 5].

Однією з умов, за яких можливий відступ, є війна або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації (надзвичайна ситуація). Як війна, так і антитерористична операція чи операція об'єднаних сил, які тривають в Україні з 2014 року, відповідають цій ознаці, адже є винятковою ситуацією кризи або надзвичайної ситуації, яка впливає на все населення та становить загрозу для організації життя нації та суспільства.

Що стосується визначення факту офіційного проголошення стану суспільної небезпеки, як підстави для відступу, у справі «Lawless v. Ireland» Суд зауважує, що у Конвенції відсутнє спеціальне положення, яке б зазначало, що відповідні держави-учасниці мали оприлюднювати на своїй території повідомлення про відступ від зобов'язань, призначене Генеральному секретареві Ради Європи [4]. Тобто форма офіційного оголошення на національному рівні визначається державою із урахуванням того, щоб вона мала офіційний характер і виконання п. 3 ст. 15 Конвенції щодо повідомлення про вжиті заходи та їх причини у межах відступу є необхідною умовою за будь-яких обставин.

Наступною вимогою відступу від зобов'язань є те, що вжиті заходи мають впливати лише на ті права, від яких може бути відступ. Тобто, відступ не є необмеженим і не допускається щодо права на

життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), абсолютно забороненим є катування, рабство, тримання в підневільному стані, покарання без закону, заборонено відступ від зобов'язань за статтею 1 Протоколу № 6 до Конвенції (скасування смертної кари в мирний час) і статтею 4 Протоколу № 7 до Конвенції (право не бути притягненим до суду або покараним двічі). В цьому контексті актуальним є питання щодо відступу від положення п. 3 ст. 5 Конвенції, де передбачено, що «кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження» [1]. Адже під час дії надзвичайних правових режимів не завжди є об'єктивна можливість доставити затриманого до суду у найкоротший строк. Зокрема, відповідно до вимог ч. 1 ст. 211 КПК України строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати 72 годин з моменту затримання. Разом з цим ЄСПЛ визнав прийнятним семиденний арешт до санкціонування затримання, тоді як не вважав прийнятною затримку на чотирнадцять днів [3, с. 8].

Відступ від зобов'язань за статтею 15 Конвенції є правом держави, тому стан війни або інша суспільна небезпека, яка загрожує життю нації, самі по собі не обов'язково зумовлюють здійснення відступу. Якщо такий відступ офіційно здійснено, це не означає позбавлення права звернення до Суду зі скаргою про порушення прав, на які поширюється відступ, оскарження фактів і обставин, які, за оцінкою держави, є підставою застосування ст. 15 Конвенції, а також того, що вжиті заходи не охоплюються або не відповідають заходам, визначеним у відступі [5].

Відступ від зобов'язань дозволяється лише в тій мірі, в якій це суворо вимагає гострота ситуації. У правових позиціях Суду визначено поняття суспільної небезпеки, що загрожує життю нації: «виняткова ситуація кризи чи надзвичайної ситуації, яка впливає на все населення та становить загрозу організованому життю спільноти, з якої складається держава» [4]. Надзвичайна ситуація у правових позиціях Суду визначається як реальна (така, що об'єктивно існує) («*Lawless v. Ireland*», «*Aksoy v. Turkey*»), неминуха, потенційна («*A. and Others v. The United Kingdom*»).

З огляду на те, що розгляд скарги зазвичай відбувається не безпосередньо під час подій (але надзвичайна ситуація і відступ можуть тривати і на момент розгляду), коли було можливе порушення прав заявника, Суд констатує, що національні органи об'єктивно більше інформовані про поточну ситуацію. Так, у рішенні «*Aksoy v. Turkey*» зазначено, що через безпосередній і постійний зв'язок із нагальними тогочасними потребами національні органи влади були у кращому становищі, ніж міжнародний суддя, щоб ухвалити рішення щодо наявності такої надзвичайної ситуації та характеру й масштабу відступу, необхідних для її подолання. Отже, у цьому питанні національним органам влади потрібно було залишити значну свободу розсуду [6].

Відступ потрібно відрізнити від законного обмеження прав, останнє є складовою забезпечення прав людини, передбачено загальним законодавством, не є тимчасовим, не запроваджується спеціально у зв'язку з певними обставинами і призначене для забезпечення загального правового балансу, тоді як відступ застосовується тимчасово для врегулювання надзвичайної ситуації, усунення загрози, яку вона несе. Під час відступу здійснюється обмеження прав, проте воно має інше правове регулювання, призначення, мету та межі, і, як було зазначено, має тимчасовий характер та зумовлено надзвичайною ситуацією.

Отже, кожна держава має належно реагувати на загрози її національній безпеці, життю і здоров'ю її громадян. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, дозволяється відступ від окремих зобов'язань, зокрема і щодо гарантування права, визначеного ст. 5 ЄКПЛ. Втім, такий відступ має здійснюватися при наявності визначених законом підстав та з дотриманням процесуальної форми. Такий підхід дозволяє запобігати випадкам, коли обмеження прав стає їх порушенням.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : прийнята 4 листоп. 1950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

2. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова Верховної Ради України від 21 трав. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#Text>

3. Застосування статті 5 Європейської конвенції з прав людини під час війни. Інформаційна довідка розроблена експертно-консультативною групою Ради Європи з підтримки Офісу Генерального прокурора України. URL : <https://rm.coe.int/-5-upd/1680a8eb68>

4. Case of «*Lawless v. Ireland*» (Application № 332/57) : Judgment European Court of Human Rights 1 July 1961. HUDOC. *European Court of Human Rights*. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57518%22%7D>

5. Case of «*Barseghyan v. Armenia*» (Application №17804/09). European Court of Human Rights. Strasbourg. 21 September 2021 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-211814%22%7D>

6. Case of «*Aksoy v. Turkey*» (Application № 21987/93). European Court of Human Rights. Strasbourg. 18 December 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58003%22%7D>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У ПРАКТИЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Воєнні злочини є одними із найтяжчих міжнародних злочинів, що становить такі протиправні дії міжнародного гуманітарного права, як вбивства, катування, жорстоке поводження з військовополоненими, знищення цивільних об'єктів та ін. Розслідування таких злочинів є важливим етапом для забезпечення справедливості, притягнення винних до відповідальності та запобігання майбутнім подібним видам кримінальних правопорушень.

Міжнародне гуманітарне право (МГП) та міжнародне кримінальне право встановлюють основні принципи та правила, що регулюють розслідування воєнних злочинів. Основні документи включають Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи до них 1977 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) та інші міжнародні договори.

Женевські конвенції та Додаткові протоколи встановлюють норми, які регулюють захист жертв збройних конфліктів і зобов'язують держави проводити розслідування та судове переслідування осіб, які вчинили серйозні порушення.

Римський статут визначає юрисдикцію та повноваження МКС щодо геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії [1]. Статут також встановлює процедури розслідування, кримінального переслідування, судового розгляду таких злочинів, а також види покарань, які можуть бути застосовані за вчинення таких діянь. На нашу думку, зазначений нормативно правовий акт є вкрай важливим для національного законодавства, оскільки допомагає документуванню тих подій, які відбуваються нині на території нашої держави.

Розслідування воєнних злочинів проходить через кілька основних етапів, які включають збір доказів, ідентифікацію підозрюваних, проведення судового процесу та виконання вироків. Проте, в умовах сьогодення фіксування та збір слідів є вкрай складним та небезпечним враховуючи постійні та повторні обстріли територій, що унеможливають нормальну роботу слідчо-оперативних груп на місці події.

Вивчення міжнародного досвіду у розслідуванні воєнних злочинів може сприяти покращенню національних механізмів правосуддя. Так, міжнародна кримінальна юстиція тяжіє до створення єдиного міжнародного майданчика для притягнення винних до відповідальності, насамперед військовополітичного керівництва держави, яка розв'язала збройний конфлікт. Насамперед, це *ad hoc* трибунали на кшталт МКТЮ або УСТР (трибуналу щодо Руанди), а також, звісно, постійний МКС, який вважається судом, що має покласти край трибуналам *ad hoc*, щоб не сумніватись в легітимності їх рішень, щоб їх не називали «судом переможців» тощо [2, с.17].

Разом з тим, існують суди змішаної (контамінованої) моделі, в яких відбувається комбінування національної та міжнародної системи правосуддя. Вони характеризуються змішаним суддівським корпусом, змішаною службою обвинувачення та секретаріатом. Проте у всіх випадках цими судами розглядаються справи військово-політичного керівництва держави, яке несе відповідальність за міжнародні злочини. Тобто це злочини командування, а не окремі злочини, насамперед воєнні злочини, вчинені рядовими військовослужбовцями. Адже жоден міжнародний чи контамінований трибунал не має достатньо ресурсів, аби здійснити переслідування кожного індивідуального учасника збройного конфлікту, який вчиняв міжнародні злочини. [2, с.17]. Ми переконані, що відповідальність за вчинення воєнних злочинів мають нести не тільки командири, які надавали накази, а й безпосередні виконавці, оскільки, як показує практика розслідування, найчастіше ми можемо задокументувати та встановити саме виконавців цих злочинів. Тому необхідно розробити механізми притягнення до відповідальності усіх причетних, що сприятиме справедливому розслідуванню та встановленню істини у справі.

Відмітимо, що на національному рівні під час огляду місця події та досудового розслідування існує узгоджена взаємодія членів слідчо-оперативної групи Національної поліції [3] та служб і підрозділів для повного та ефективного документування тих чи інших подій, пов'язаних із російською агресією. Проте, координацію їхньої діяльності на території України здійснює Генеральна прокуратура України як ініціатор створення спільної слідчої групи. Офісом Генпрокурора спільно з провідними

національними експертами із міжнародного гуманітарного права розроблено та представлено ряд методологічних посібників щодо стандартів розслідування воєнних злочинів, що сприяє швидкому, повному та ефективному документуванню та розслідуванню такого виду злочинів.

У 2023 році в Україні було затверджено єдині стандарти розслідування воєнних злочинів, що допомагає привести до єдиного знаменника всі злочини учинені країною-агресором проти України під час розгляду у Міжнародному суді. Проте, ми вважаємо, що існує безліч перешкод та проблемних питань для доведення причетності та винуватості конкретних осіб, в тому числі виконавців злочинів, які вчиняються проти народу України.

Задля усунення проблемних питань під час документування та розслідування воєнних злочинів, командою експертів і практиків було напрацьовано одразу дві частини методологічних рекомендацій. Перша з них — «Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина», яка розглядає усі основні воєнні злочини, які фіксуються в Україні, та пропонує чіткі алгоритми щодо проведення процесуальних дій у вказаних випадках [4].

Також окремо розроблено набір стандартів, що стосуються розслідування незаконного позбавлення волі та катування, в яких розглядається загальна логіка розслідування, фрагменти можливої аргументації для прийняття процесуальних рішень, процесуальні інструменти отримання та фіксації інформації [5], що є вкрай важливим, оскільки такий вид злочину суттєво порушує не лише права особи на свободу чи недоторканність, а й суттєво впливає на фізичне і психологічне здоров'я людини.

Підсумовуючи варто наголосити на тому, що розслідування воєнних злочинів є складним і багатоступеневим процесом, який вимагає міжнародної співпраці, дотримання високих стандартів доказування та захисту прав обвинувачених. Міжнародне гуманітарне право та міжнародне кримінальне право встановлюють чіткі правила та процедури, які повинні дотримуватися під час розслідування таких злочинів. Ефективне розслідування воєнних злочинів стикається з численними викликами, включаючи безпеку слідчих та свідків, доступу до доказів, політичний тиск та правові проблеми. Подолання цих викликів вимагає рішучих дій з боку міжнародного співтовариства, урядів та правозахисних організацій. Реалізація заходів, спрямованих на покращення розслідування воєнних злочинів, сприятиме зміцненню міжнародного правопорядку, захисту прав людини та забезпеченню справедливості навіть у найскладніших умовах збройних конфліктів.

1. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

2. Козьменко А., Лебідь В., Крапивін Є., Войнова Н., Сапожнікова О. Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики. Київ. 2023. 130 с. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

3. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України № 575 від 07.07.2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0937-17> (дата звернення: 14.08.2024 р.).

4. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина: метод. рекомендації./ «Право-Justice»; [уклад.: М.І. Пашковський, Є.О. Крапивін, В.В. Яворська, М.М. Постоловська, Д.О. Коваль, А.В. Павлюк, Ю.Л. Белоусов, С.М. Атаманчук, Д.Л. Лисенко, А.Л. Лещенко, С.І. Петренко]. К.: Вид-во «Право-Justice», 2023. – 108 с.

5. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Незаконне позбавлення волі та катування: метод. рекомендації./ «Право-Justice»; [уклад.: М.І. Пашковський, Є.О. Крапивін, В.В. Яворська, М.М. Постоловська, Д.О. Коваль, М.І. Слободянюк, Ю.Л. Белоусов, С.М. Атаманчук, Д.Л. Лисенко, А.Л. Лещенко, С.І. Петренко, Р.Я. Циб]. – К.: Вид-во «Право-Justice», 2023. 104 с.

ВПЛИВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЙ НА ВІДНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ (В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)

Майже три роки Україна перебуває у стані збройної агресії російської федерації. Війна росії проти України значною мірою вплинула на сформовану протягом багатьох десятиліть систему міжнародних відносин та безпеки світу.

Реакцією цивілізованого світу на агресивну політику росії, а також одним із інструментів примушення її до відновлення миру стало, запровадження міжнародно-правових санкцій. Антіросійські санкції є безпрецедентною міжнародною подією, явищем, що потребує вивчення та оцінювання їх дієвості як у теоретичному так і практичному аспектах.

Для України, «санкційний тиск» є одним із факторів, який певною мірою стримує росію від досягнення заявлених агресивних намірів, а також є чинником, що надає змогу нашій державі відстоювати власні національні інтереси.

Нашими союзниками, зокрема США, Канадою, Швейцарією, Великою Британією, Японією, Австралією, Новою Зеландією, запроваджені повні блокуючі та часткові санкції проти юридичних та фізичних осіб російської федерації та її прихильників, також застосовано візові обмеження до фізичних осіб, причетних до військового вторгнення росії в Україну. Зокрема запроваджено повні блокуючі санкції стосовно найбільших російських банків, фактично всіх підприємств російського оборонно-промислового комплексу, запроваджено додаткові митні тарифи на значну кількість товарних груп імпорту з російської федерації, заборонено імпорт предметів розкоші, здійснення інвестицій в російську економіку, обмежено або заборонений зовсім постачання російської нафти та нафтопродуктів на зовнішні ринки.

Крім того, введено повні блокуючі санкції проти значної кількості суб'єктів з різних юрисдикцій, які афілійовані з металургійним та гірничодобувним секторами росії, з виробництвом та експортом енергоносіїв, закупівлею продукції для російського ВПК, а також наданням допомоги російській стороні в ухилянні від міжнародних санкцій.

Запроваджено заборону на експорт до російської федерації товарів, технологій, матеріалів, металів і сполук, сировинних та технологічних товарів, які можуть використовуватися у військових цілях або для виробництва військової продукції; заборонений експорт до російської федерації предметів розкоші та імпорт з росії предметів розкоші, таких як алкогольні напої, морепродукти, риба та непромислові алмази [1].

З боку США та Великої Британії введені санкції на суверенний борг, в наслідок чого росія не має доступу до західних джерел фінансування своїх боргових зобов'язань, а також не має можливості залучати кошти шляхом продажу облігацій на американських та європейських фінансових ринках. Також Європа, США, Тайвань запровадили відключення деяких російських банків від платіжної системи SWIFT, що негативно позначається на їх роботі в усьому світі та фактично блокує російський експорт та імпорт.

Санкції також охопили сферу транспорту. Так, свій повітряний простір для літаків з росії закрили більше ніж 32 країн світу. Введена заборона на постачання до росії літаків та запчастини до них. Велика Британія закрила свої морські порти для суден, пов'язаних із росією. Транснаціональні компанії на ринку вантажоперевезень DHL, Maersk припинили надання послуг перевезення морським та наземним транспортом [2].

Запроваджено персональні санкції до представників політичного керівництва росії, а також санкції застосовані до медіа-груп, які виправдовують агресивну поведінку кремля.

На сьогоднішній день розробляються юридичні механізми, які стануть правовою основою для конфіскації російських активів, які знаходяться на території країн цивілізованого світу, зокрема США, Канада, Велика Британія та країнах Європи [1].

Цілями застосування санкцій до російської федерації, внаслідок збройної агресії проти України, є стримання військової агресії внаслідок обмеження можливостей її економіки, зокрема воєнно-промислового комплексу та створення умов для відновлення національних інтересів нашої держави, зокрема територіальної цілісності в межах визнаних світовим співтовариством держаного кордону, за-

безпечення захищеності державного суверенітету. Окрім, цього, цілями протидії агресії російської федерації у геополітичному вимірі є сприяння безпеки окремих країн, які є союзниками України, відстоюють демократичні цінності, засуджують імперську політику кремля та можуть бути наступною ціллю збройної агресії росії.

Аналіз практики застосування міжнародно-правових санкцій вказує на те, що на їх дієвість та досягнення бажаної мети, впливає значна кількість чинників. Реалії сучасного світу, глибина глобалізаційних та інтеграційних світових процесів викликають взаємозалежність країн з багатьох питань, зокрема тих, які позначаються на розвитку економіки, що у свою чергу впливає на їх готовність до застосування санкційних механізмів, у тому числі до порушників міжнародного правопорядку та безпеки якою є російська федерація.

Застосований до росії санкційний тиск, на сьогоднішній день має значний негативний вплив на її економіку, зокрема на міцність грошової одиниці, надходження іноземних фінансових інвестицій, сучасних технологій, промислового обладнання тощо, які поступово зменшують її спроможності. Проте, час показав, що застосовані заходи є не настільки дієвими, щоб примусити росію до припинення війни.

Незважаючи на те, що російська федерація виключена із значної частини світових економічних процесів, а її активи на сотні мільярдів доларів заморожені, її фінансова стійкість виявилася напрочуд сильною завдяки величезній частці та впливу на зачну кількість світових економічних процесів особливо в енергетичному секторі, стабільність в яких має значення, особливо для країн Європи [3]. Фактом є те, що запроваджені обмеження змусили російську федерацію до пошуку інших ринків збуту товарів та сировини, що перебувають під санкціями. Зокрема, зросла частка товарообороту із Китаєм, КНР, Індією. Окрім цього, щодо товарів, технологій та послуг, доступ до яких було обмежено в наслідок запроваджених санкцій, російська федерація напрацювала шляхи, які дозволяють обійти такі заборони у тому числі через треті країни та іноземні приватні компанії. Вищезазначені обставини призводять до зменшення ефективності та прогнозований вплив на досягнення мети запроваджених санкцій до російської федерації, її політичної та ділової еліти.

Досвід запровадження міжнародно-правових санкцій до російської федерації за наслідками збройної агресії до України показав, що такі заходи до певної міри мають певний вплив на окремі галузі економіки, фінансову сферу, розвиток промисловості та еліту російської федерації. Проте, за три роки війни, наміри у російської федерації до її припинення та відновлення міжнародного правопорядку не змінилися. Крім того, останнім часом серед експертного середовища поширюються прогнози про подальше розширення агресивної воєнної політики росії до країн Балтики та Польщі.

На жаль, санкційний тиск, застосований до російської федерації, не створив передумов до припинення війни, а відтак і до відновлення порушених російською федерацією національних інтересів України, зокрема її територіальної цілісності. Отже, вплив на країну-порушника міжнародного права та безпеки, примушення до припинення протиправних дій та намірів можливий за умови одночасного запровадження великого за об'ємом пакету санкцій та обмежень, який у короткий проміжок часу суттєво позначиться на фінансові, економічні, промислові, торговельні та інші спроможності такої країни та матиме безпосередній вплив на можливості досягнення агресивних намірів. Санкційні механізми мають бути спрямовані на унеможливлення підтримання порушником міжнародного правопорядку спроможностей вести агресивну політику, у випадку російської федерації продовжувати ведення війни. Проте, глобалізаційні процеси, які призвели до багатовекторної взаємозалежності суб'єктів міжнародних взаємовідносин багато в чому стають на заваді реалізації подібних завдань.

1. Санкції проти РФ. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України. Режим доступу: URL: <https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf> (дата звернення: 10.02.2025).

2. Антонюк Д. Весь світ карає Росію санкціями. Офіційний сайт Forbes Ukraine. Режим доступу: URL: <https://surl.li/zlvapn>. (дата звернення: 10.02.2025).

3. Бродський А. Санкції не для всіх. Чому захід продовжує купувати російський титан. Економічна правда (2023, 3 листопада). URL: <http://surl.li/prujf> (дата звернення: 10.02.2025).

Тополевський Р. Б.,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Мина В. В.,
викладач кафедри правового забезпечення та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки,
кандидат юридичних наук
(Київський інститут Національної гвардії України)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ВИПЛАТ ДОПОМОГИ У ЗВ'ЯЗКУ З ЗАГИБЕЛЛЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Повномасштабне вторгнення росії призвело до зростання людських втрат серед військовослужбовців, що поставило перед державою критично важливе завдання – забезпечити гідну підтримку родин загиблих. Значною мірою почуття справедливості в суспільстві залежить від ефективності державних механізмів соціального захисту родин загиблих військовослужбовців. Очевидно, що такі гарантії та виплати мають бути справедливими та доступними, щоб знищити рівень соціальної напруги в суспільстві. Адже державна політика щодо родин військових є «лакмусовим папірцем» довіри до влади та її спроможності виконувати соціальні зобов'язання. В свою чергу, справедливе ставлення до загиблих та їхніх сімей є одним з факторів, який впливає на готовність громадян до військової служби.

Таким чином, існує необхідність посилення соціальної значущості підтримки родин військовослужбовців. З точки зору моралі, держава має забезпечити родинам загиблих військових гідне життя як прояв вдячності суспільства за їхню жертву. Інша складова стосується необхідності забезпечення належного економічного стану родин загиблих, адже родини загиблих стикаються з втратою основного годувальника, що може призводити до зубожіння і погіршення якості життя. З іншого боку, підтримка родин загиблих військовослужбовців сприяє психологічній адаптації членів родин загинлого та зменшенню негативного впливу втрати на їхнє життя.

Відповідно перед законодавцем постає питання посилення відповідної законодавчої бази, передбачивши більш чіткі механізми реалізації прав сімей загиблих та забезпечити уніфікований підхід до визначення статусу родин загиблих та розподілу виплат.

Також, існує необхідність формування ефективного механізму нагляду за виконанням соціальних гарантій щодо родин загиблих військовослужбовців.

В цьому відношенні важливим є як те, що доцільно адаптувати кращі світові практики соціального забезпечення родин загиблих військовослужбовців, так і той факт, що внаслідок масштабу ведення воєнних дій, яких не було в Європі з часів Другої Світової війни, саме в Україні розвивається і апробується цей механізм в умовах масового характеру таких родин.

Питання щодо виплати одноразової грошової допомоги у зв'язку з загибеллю військовослужбовців регулюється, зокрема Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [1], Постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2013 №975 «Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві» [2], Постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» [3], Наказом Міністерства оборони України від 25.01.2023 № 45 «Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану» [4].

Постанова № 168 встановлює, зокрема Одноразову грошову допомогу у разі загибелі військовослужбовця – 15 млн грн, що розподіляється між членами сім'ї [3]. Постанова КМУ № 168 є ключовим нормативним актом у цій сфері, але її практична реалізація викликає низку проблем, які потребують законодавчого вдосконалення.

У зв'язку із такими виплатами існують питання, які потрібно вирішувати. Так, зокрема, оскільки виплати є суттєвими і розтягнуті (окрім першої виплати яка становить 1/5 суми) на 40 місяців, існує

необхідність пошуку відповідних фінансових ресурсів у довгостроковій перспективі. Іншою проблемою є те, що через певні бюрократичні процедури може мати місце затримка виплат родинам військовослужбовців.

Суттєвою проблемою залишається питання розподілу коштів між членами сім'ї загиблого. За загальним правилом, одноразова грошова допомога розподіляється рівними частками між всіма отримувачами. В той же час, сама процедура не є бездоганною і потребує уточнення законодавчих норм щодо статусу членів сім'ї загиблого та порядку розподілу виплат. Очевидно, що частково на вирішення цього питання, а також для того, щоб військовослужбовець міг розпорядитися цими коштами за своєю волею, і було спрямоване право військовослужбовця видавати особисте розпорядження щодо спрямування коштів після загибелі військовослужбовця.

Зважаючи на особливий порядок розподілу коштів за особистим розпорядженням, можна визначити низку проблем, які воно породжує. Так, зокрема, за особистим розпорядженням отримувачем одноразової грошової допомоги можна призначити осіб, які не є спадкоємцями. Відповідно, залишається під питанням врахування інтересів осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, якщо тільки не вважати, що ця сума має інший правовий статус, аніж спадок.

Залишаються запитання щодо використання певних прийомів нормотворчої техніки та зменшення можливості зловживання у цій сфері. Так, сам факт, що таку заяву може посвідчити командир військової частини ставить питання щодо можливості зловживань за допомогою цього інструменту. Йдеться, зокрема, як про порядок такого підписання, так і про те, що особисте розпорядження проходить багато етапів, на яких його зміст стає відомий багатьом людям, таким чином існує ризик витоку персональних даних. Разом із тим залишається ризик його втрати і, врешті-решт, фальсифікації. Якщо заповіти реєструються у спадковому реєстрі, тут поки що про реєстр особистих розпоряджень не йдеться.

Таким чином існує загроза внесення змін в особисте розпорядження загиблого військовослужбовця, або можна припустити про можливість підготовки особистого розпорядження без відома військово-службовця.

Наявне законодавство є важливим етапом у соціальному захисті військовослужбовців, однак воно потребує подальшого вдосконалення та усунення правових колізій.

Існує необхідність посилення соціальної та правової підтримки родин військових через комплексну програму державної політики.

Вирішення цих проблем сприятиме соціальній стабільності, зміцненню довіри до держави та підтримці обороноздатності України.

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. Верховна Рада України : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12/conv#Text>

2. Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, які призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві. Кабінет міністрів України : Постанова від 25.12.2013 № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-%D0%BF#Text>

3. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану. Кабінет міністрів України : Постанова від 28.02.2022 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану». Міністерство оборони України. Наказ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-23#n13>

КАНІСТЕРАПІЯ ЯК ДОДАТКОВИЙ МЕТОД ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПІД ЧАС ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЛУ ДСНС, ЯКИЙ ЗАЗНАВ ПОРАНЕНЬ

В сучасних реаліях психологи ДСНС дуже часто стикаються з необхідністю впроваджувати якомога більше інновацій для допомоги персоналу ДСНС, який зазнав поранення та проходить психологічне відновлення або реабілітацію. Одним із таких додаткових методів психологічної підтримки є каністерапія — метод психологічної допомоги із залученням спеціально відібраних та навчених собак.

Каністерапія є видом психологічного втручання, який передбачає взаємодію між людиною та собакою для досягнення позитивних змін у емоційному стані клієнта. Науково доведено, що контакт із тваринами сприяє зниженню рівня стресу, покращує настрій та стимулює активність нервової системи.

Робота організовується за допомогою каністерапевтичної трійки: психолог-каністерапевт, кінолог-каністерапевт та спеціально навчена та сертифікована собака. Психолог-каністерапевт під час сеансу забезпечує психологічний супровід клієнта, кінолог-каністерапевт слідкує за поведінкою тварини та її комфортом під час сеансу. Каністерапевтичний сеанс не може перевищувати 30 хвилин, це максимальний час за який каністерапевтична собака тримає свою увагу на поставлених завданнях для роботи. Після сеансу для тварини обов'язковий відпочинок.

Метою каністерапії саме в роботі з пораненими є сприяння їх психологічному відновленню шляхом створення умов для зниження тривожності, покращення настрою та підвищення соціальної активності.

Основними завданнями каністерапії є: стимулювання позитивних емоцій, зменшення рівня стресу, покращення комунікаційних навичок, а також формування довіри та емоційного зв'язку між клієнтом та терапевтом.

Етапи проведення каністерапії:

1. Оцінка потреб клієнтів: визначення емоційного стану та індивідуальних потреб кожного співробітника, який проходить психологічне відновлення після отримання поранення.
2. Підготовка каністерапевтичної трійки: розробка програми для використання спеціально навченої та сертифікованої собаки, яка відповідає стандартам безпеки та терапевтичної ефективності.
3. Взаємодія клієнта з каністерапевтичною трійкою: організація ігрових сесій, тактильного контакту та вправ на розвиток емоційної чутливості.
4. Оцінка результатів: спостереження за динамікою емоційного стану клієнта після кожного заняття.

Переваги каністерапії для співробітників ДСНС полягають у зниженні рівня стресу через стимулювання вироблення гормонів щастя та довіри (серотоніну та окситоцину, що допомагає відновити психічний баланс і створити атмосферу спокою. Водночас цей метод сприяє розвитку соціальних навичок, формуванню позитивних емоцій і готовності до відкритого спілкування.

Таким чином можна дійти висновку, що каністерапія є ефективним додатковим методом психологічної підтримки, який має значний потенціал у реабілітації та психологічному відновленні поранених співробітників ДСНС. Організація таких занять сприяє покращенню психоемоційного стану, підвищенню життєвої активності та формуванню позитивного мислення. Подальше впровадження цього методу може стати важливою складовою комплексної програми психологічного відновлення.

1. Кокун О.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Олійник В.О., Хоружий С.М., Ларіонов С.О., Сириця М.В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ : 7БЦ, 2023. 175 с.

2. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців ; заг. ред. К. Возніцина, Л. Литвиненко. Київ, 2023. 164 с. Друге видання, доповнене.

Третяк С. В.,
здобувач вищої освіти
(Донецький державний університет внутрішніх справ)
Удод А. М.,
завідувач кафедри
кримінального права та кримінології,
кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЯНЬ ЯК ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ТА ГЕНОЦИДУ

Проблема кваліфікації та застосування кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду є серйозним викликом у кримінальному та міжнародному праві. Важливими нормативно-правовими актами у цій сфері є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни та Римський статут Міжнародного кримінального суду.

Загальною умовою кваліфікації злочинів як воєнних є наявність збройного конфлікту. Водночас, відповідно до норм міжнародного права, протиправні діяння можуть вчинятися під час збройних конфліктів як міжнародного, так і внутрішнього характеру[1, ст. 6].

Для цілей Римського статуту воєнні злочини означають:

- серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.;
- інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах міжнародного характеру[2].

Такі серйозні порушення законів і звичаїв війни включають наступні дії:

- вбивство;
- каліцтво, жорстоке поводження та катування;
- взяття заручників;
- умисне спрямування нападів на цивільне населення;
- умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових або благодійних цілей, на пам'ятки історії або лікарні;
- мародерство;
- зґвалтування, сексуальне рабство, примусову вагітність чи будь-яку іншу форму сексуального насильства;
- набір або вербування дітей віком до 15 років до складу збройних сил або груп, а також використання їх для активної участі в бойових діях[3, с. 24].

Варто зазначити, що стаття 8 Римського статуту не позбавлена недоліків. Основною прогалиною є відсутність заборони на використання у ході збройного конфлікту зброї, що викликає зайві страждання, зокрема хімічної та бактеріологічної зброї, а також протипіхотних мін [1, ст. 7].

Україна, як учасниця Женевських конвенцій, має міжнародно-правові зобов'язання, які включають розслідування та застосування ефективних кримінально-правових санкцій за порушення міжнародного гуманітарного права, а також низку інших зобов'язань.

Беручи до уваги 438-му статтю Кримінального кодексу України, варто наголосити на її головній особливості – бланкетному формулюванні. На відміну від інших положень особливої частини ККУ, де безпосередньо визначений склад злочину, 438-ма стаття не містить чіткого опису об'єктивної сторони злочину, а натомість відсилає до «інших порушень законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [4].

Окремі фахівці пропонують альтернативний підхід до кваліфікації воєнного злочину не за ч. 1 ст. 438 КК України, а за так званими «загальнокримінальними» статтями або за сукупністю злочинів (ч. 1 ст. 438 КК України та «загальнокримінальні» статті).

Така позиція зазвичай обґрунтовується тим, що санкції окремих статей особливої частини КК України, які передбачають відповідальність за певні кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади злочинів проти статевої свободи та недоторканості або проти власності, передбачають суворіше покарання, ніж ч. 1 ст. 438 КК України. Наприклад, санкції ч. 6 ст. 152 та ч. 4 ст. 187 КК України є більш суворими, ніж ч. 1 ст. 438 КК України. Водночас, одночасна кваліфікація дій особи за ст. 438 КК України та загальними нормами створює штучну сукупність злочинів, яка не може існувати при конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм. Крім того, це порушує правила кваліфікації, адже загальна і спеціальна норма не можуть застосовуватися одночасно[5, ст. 256].

Форми виявлення ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України:

- жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням;
- вигнання цивільного населення для примусових робіт;
- розграбування національних цінностей на окупованій території;
- застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом;
- інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
- віддання наказу про вчинення таких дій[3, ст. 23].

Отже, визначальними умовами для кваліфікації діяння як геноциду є:

- належність потерпілого до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи;
- намір суб'єкта злочину знищити цю групу як таку.

Незважаючи на ці умови, основним критерієм кваліфікації є саме знищення захищеної групи населення як мета злочину, а не кількість потерпілих. Окремі випадки вбивств чи інших діянь, передбачених ст. 442 ККУ, вчинені проти окремих членів групи, які не становлять загрози для групи, не є геноцидом.

Отже, для кваліфікації діяння як геноциду необхідно довести факт систематичного та послідовного знищення певної групи, а не лише окремих її представників. Встановлення цієї мети є найскладнішим у випадку міжнародних кримінальних правопорушень. Це стосується і збройного конфлікту в Україні.

Одна з головних проблем у доведенні геноциду в контексті російсько-української війни – встановлення того, що дії збройних сил РФ на території України спрямовані не просто на збройну агресію, а на систематичне і послідовне знищення українського народу[7].

Кваліфікація воєнних злочинів, злочинів проти людства та геноциду потребує чіткого розмежування складів злочинів, врахування їхніх обов'язкових ознак та недопущення конкуренції норм. Важливим аспектом є правильне застосування ст. 438 КК України без штучного поєднання із загальнокримінальними статтями, що може призводити до юридичних колізій. Особливу складність становить доведення спеціального наміру при кваліфікації геноциду, оскільки він визначає сутність цього злочину. Точне дотримання кримінально-правових принципів і міжнародних стандартів є запорукою правильної кваліфікації та притягнення винних до відповідальності.

1. Пилипенко В. П. Воєнні злочини в статутах міжнародних кримінальних трибуналів та Римському статуті міжнародного кримінального суду // Право.ua. – 2020. – № 2. – С. XX–XX. URL: <https://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2020/10/5-Pylypenko.pdf>

2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

3. Зрозуміти Міжнародний кримінальний суд. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-06/UICC-UKR-rgb.pdf>

4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040>

5. Шаповалов О. О., Шаповалова А. О. Особливості кваліфікації порушення законів і звичаїв війни (ст. 438 КК України) // Електронний архів НАВС. URL: <https://elar.naiau.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/f5c05202-b764-4e71-adb0-5135680634bc/content>

6. Глушко А. М. Особливості кримінально-правової кваліфікації дій особи за порушення законів і звичаїв війни // Часопис Київського університету права. – 2023. – № 2. – С. XX–XX. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.34>.

7. Жук І. В. Деякі питання кваліфікації злочину геноциду в контексті російсько-української війни // Lex-line. URL: https://www.lex-line.com.ua/?Go=full_article&id=3688

Українець О. І.,
аспірант денної форми навчання
(Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»)
Луцький Р. П.,
доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
імені академіка Івана Луцького
(Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила»)

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ УСИНОВЛЕННЯ У МІЖНАРОДНІЙ ТА ВІТЧИЗНЯНІЙ ПРАКТИЦІ

Для захисту прав та інтересів дітей, перед міжнародної спільнотою постало завдання розроблення й впровадження міжнародно-правових стандартів та механізмів, які будуть регулювати міжнародне усиновлення та стануть взірцем для розробки уніфікованих національних норм. Відповідно, розроблено універсальні та регіональні міжнародні договори, членами яких стають дедалі більше держав, що призводить до формування системи міжнародних-правових стандартів у сфері міжнародного усиновлення.

А неспинний процес глобалізації світу, розширення сфер співпраці, посилення взаємозалежності держав, збільшення випадків міжнародного усиновлення, поруч з ризиком торгівлі людьми, викраденням дітей, незаконною трансплантацією органів висуває на перше місце питання захисту прав дітей під час усиновлення іноземними громадянами перед кожною країною та міжнародною спільнотою в цілому. Тож, держава в залежності від рівня соціально-економічного розвитку, притаманних їй релігійних, правових, політичних традицій, розробляє та запроваджує власний механізм реалізації міжнародно-правових стандартів з питання міжнародного усиновлення дітей.

Так, австрійський вчений Дж. Гарпер визначає, що міждержавне усиновлення це складніша ніж внутрішнє усиновлення процедура, за для реалізації якої діють спеціальні організації посередники, яка характеризується обмеженою роллю документів та є неоднозначною за правовою природою [8].

Однак, таке визначення видається змістовною характеристикою, а не комплексним поняттям, та стосується лише тих держав, які підписали та ратифікували Гаазьку конвенцію про захист та співробітництво у сфері міждержавного усиновлення.

Італійський науковець С. Лоренціні визначає поняття міждержавного усиновлення дитини як, по суті, приватний законний акт між фізичною особою або подружньою парою, яка бажає усиновити дитину, й іноземним судом, який діє за законами і нормами закордонної країни [10].

А провідний американський вчений П. Селмен визначає, що міждержавне усиновлення – це усиновлення, за якого дитина, народжена за межами країни, усиновлюється прийомними батьками, які живуть у межах країни [11].

Проте, на сьогодні найбільш влучним у міжнародно-правовій спільноті прийнято вважати визначення С. Детріка, що міждержавне усиновлення – це юридичний акт, згідно з яким усиновлена дитина, незалежно від свого громадянства, культури та мови, передається через міжнародні кордони у нову сім'ю [7].

Аналіз законодавства, що присвячене врегулюванню порядку здійснення усиновлення дітей іноземцями, слід розпочати із держав-сусідів з якими ми маємо спільний кордон.

Зокрема, Цивільний кодекс Угорщини передбачає можливість здійснення міжнародного усиновлення (ст. 4:129), коли дитина переїжджає на постійне проживання в іншу країну внаслідок усиновлення, незалежно від громадянства усиновлювача та незалежно від того, чи змінюється громадянство дитини. За винятком випадків, коли дитина усиновлюється родичем або одним з подружжя, дитина може бути усиновлена на міжнародному рівні, якщо визнається такою, що підходить для усиновлення, або, у випадку передачі на виховання до прийомної сім'ї, за умови, що після передачі на виховання до прийомної сім'ї, якщо має право на усиновлення, не була усиновлена в Угорщині, тому що вжиті заходи для усиновлення дитини не увінчалися успіхом [3, с. 147; 5, с. 183].

Цивільний кодекс Чеської республіки, визначаючи особливості усиновлення (удочеріння) у параграфах 794-854, не передбачає особливостей для усиновлення дітей іноземцями, встановлюючи для них по суті національний режим [5]. Як зазначається у Законі Чехії «Про міжнародне приватне право» усиновлення має здійснюватися відповідно до умов, передбаченими правом країни громадянства усиновлювача та усиновленої дитини, причому у разі усиновлення дитини, що є громадянином Чехії, перевагу

має саме чеське законодавство [2]. Національний режим для усиновлення дітей іноземцями передбачений і Цивільним законом Латвійської республіки [4].

Сімейний кодекс Республіки Польща передбачає окремі особливості для усиновлення дитини іноземцями. Зокрема, відповідно до ст. 1142 Кодексу усиновлення, яка призведе до зміни поточного місця проживання усиновленої дитини в Республіці Польща на місце проживання в іншій країні, може мати місце, якщо це єдиний спосіб забезпечити усиновленій дитині відповідне сімейне середовище (виняток становлять випадки, коли між усиновлювачем та усиновленою дитиною існують відносини споріднення або якщо усиновлювач вже усиновив брата чи сестру дитини, яка усиновлюється [9].

Сімейний кодекс Республіки Болгарії передбачає спеціальні правила для міжнародного усиновлення у ст. ст. 110-121. Зокрема, право на усиновлення дитини мають іноземці, за винятком тих, які проживають у державах, які не визнають рішень болгарських судів (ст. 110), також передбачається необхідність отримання дозволу на міжнародне усиновлення від міністра юстиції (ст. 117) [6].

Відповідно до першої редакції ст. 162 Сімейного кодексу Республіки Молдова усиновлення іноземним громадянином дитини – громадянина Республіки Молдова на її території здійснюється з урахуванням вимог законодавства держави, громадянином якого є усиновлювач. У такому ж порядку здійснюється скасування усиновлення. Під час вирішення питання про усиновлення дітей, є громадянами Республіки Молдова, іноземними громадянами та особами без громадянства з метою забезпечення наступності у вихованні усиновлених повинні враховуватися етнічне походження дитини, її приналежність до певної культури, віросповідання, мова та інші особливості, що заслуговують на увагу. Діти, які є громадянами Республіки Молдова, можуть бути усиновлені іноземними громадянами та особами без громадянства лише у випадках, якщо згідно із законодавством країн, у які дітям належить виїхати, їм будуть забезпечені гарантії та правові норми, рівноцінні тим, якими вони користувалися б після усиновлення на батьківщині, а також якщо законодавство цих країн гарантує їм права в обсязі, не меншому, ніж передбачено законодавством Республіки Молдова. Після прийняття Закону Республіки Молдова «Про правовий режим усиновлення» відповідні положення про усиновлення дитини іноземцями були передбачені саме цим законом, передусім ст. ст. 32 – 39 передбачається особлива процедура міжнародного усиновлення, передусім в частині особливого порядку подання заяви про усиновлення, особливого переліку документів, які подаються із заявою про міжнародне усиновлення, наділення Міністерства охорони здоров'я, праці та соціального захисту як центрального органу та відповідних управлінь соціального забезпечення та захисту прав сім'ї як територіального органу опіки особливими повноваженнями здійснювати відбір іноземців, які бажають усиновити дитину, що є громадянином Республіки Молдова, остаточний підбір усиновителя та постановлення рішення про міжнародне усиновлення [1].

На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо визначити, що у країнах Західної Європи законодавчо закріплюється положення про те, що усиновлення можливе тільки з урахуванням інтересів дітей, але в той же час воно направлене на те, щоб забезпечити бездітних осіб спадкоємцями, внаслідок чого у ряді країн допускається шлюб між усиновленим і усиновлювачем, а також усиновлення повнолітніх осіб.

В практиці держав, суміжних з Україною та держав-членів Європейського Союзу існує три підходи визначення порядку усиновлення дітей іноземними громадянами: через визначення національного режиму для іноземців, аналогічному тому, який існує для громадян відповідної держави; через визначення колізійних прив'язок щодо законодавства, яке застосовується до правовідносин з усиновлення, що визначено у цивільному кодексі Чехії або окремих законах про міжнародне приватне право; через встановлення окремого порядку усиновлення (Болгарія, Молдова) або виняткового випадку усиновлення дитини іноземцями при застосуванні того ж порядку усиновлення, що і при національному усиновленні (Польща, Угорщина). В останньому випадку, передбачається можливість здійснення міжнародного усиновлення, якщо дитина після передачі на виховання до прийомної сім'ї, не була усиновлена в державі своєї громадянської належності, тому що вжиті заходи для усиновлення дитини не увінчалися успіхом, причому в Польщі передбачаються винятки із цього правила, коли між усиновлювачем та усиновленою дитиною існують відносини споріднення або якщо усиновлювач вже усиновив брата чи сестру дитини, яка усиновлюється.

В Республіці Болгарія іноземці, які бажають усиновити дитину повинні отримати дозвіл на міжнародне усиновлення від міністра юстиції.

При міжнародному усиновленні громадян Республіки Молдова повинні враховуватися етнічне походження дитини, її приналежність до певної культури, віросповідання, мова та інші особливості, що заслуговують на увагу; особи, які бажають усиновити дитину повинні подати особливу заяву – про міжнародне усиновлення, Міністерство охорони здоров'я, праці та соціального захисту Республіки Мол-

дова та управління соціального забезпечення та захисту прав сім'ї як територіальні органи опіки здійснюють попередній та остаточний відбір іноземців, які бажають усиновити дитину, що є громадянином Республіки Молдова.

1. Закон Республіки Молдова № 99 від 28.05.2010 р. Про правовий режим усиновлення. Ministerul Justiției. Державний реєстр правових актів. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=123104&lang=ua.
2. Закон Чехії № 91/2012 від 25 січня 2012 року «Про міжнародне приватне право». URL: <https://pravo.hse.ru/data/2020/03/03/1563609719/Закон%20о%20МЧП%20Чехии%202012%20ред.%202016.pdf>.
3. Мосейчук А. І. Поняття та сутність усиновлення дитини іноземцем. Європейські перспективи. 2020. № 2. С. 144-149.
4. Цивільний закон Латвійської Республіки від 28.01.1937 (ред. від 19.11.2015). Inlatplus. URL: <https://www.inlatplus.lv/wp-content/uploads/2019/11/Цивильний-закон.pdf>.
5. Цивільний кодекс Чехії. Закон від 3 лютого 2012 року. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/novy-obcansky-zakonik-rj.pdf>.
6. Bulgarian Family Code. Адвокатска кантора Кристина Кенарова & Партньори. URL: <https://kenarova.com/law/Family%20Code.pdf>.
7. Detrick. S. A commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. *Martinus Nijhoff Publishers*. 1999. 790 p.
8. Harper J. Intercountry Adoption of Older Children in Australia. *Adoption and Fostering*. 1986. №10. P. 27–31.
9. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Grupa ArsLege.pl. URL: <https://lexlege.pl/krio/dzial-ii-przysposobienie/102/>
10. Lorenzini Stefania Adozione internazionale: Genitori e figli tra estranietà e familiarità. *Alberto perdisa editore*. 2014. 177 p.
11. Selman P. Trends in Intercountry Adoption: Analysis of Data from 20 Recruiting Countries 1998–2004. *Journal of Population Research*. 2016. Vol. 23, № 2. P. 183–204.

Устрицька Н. І.,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін ННІПД,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Боднарчук Д. О.,
здобувачка вищої освіти ННІПД
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНЕ З КОНФЛІКТОМ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА КВАЛІФІКАЦІЇ

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора станом на 31 грудня 2024 року зафіксовано 355 випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом з початку повномасштабної військової агресії російської федерації [1]. На жаль, під час збройного конфлікту сексуальне насильство не є ані новим, ані ізольованим типом насильства і вчиняється щодо жінок, дітей і чоловіків. У тій чи іншій формі таке насильство є виразною рисою багатьох минулих та теперішніх конфліктів і може бути вчинене будь-ким, із будь-ким, багатьма різними способами, і немає жодного «типового» прикладу [2].

Якщо звернутись до Римського статуту Міжнародного кримінального суду [3], то сексуальне насильство розглядається у різних аспектах. Зокрема, у ст.6 Римського статуту зазначено, що геноцид – це діяння, яке вчинене з метою знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу і може реалізовуватися у таких діях: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; с) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення; d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи; e) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи. Як видається, сексуальне насильство може розглядатись як форма геноциду, якщо злочинці мають намір знищити расову, релігійну, етнічну або національну групу. Міжнародний трибунал щодо Руанди визнав геноцидом знищення етнічної групи тутсі. Організатори цього злочину відкрито заявляли і вбивати тутсі [4, с.26]. Щодо російсько-української війни єдиною основою для геноциду може бути критерій національності. У ст. 442 КК України передбачено відповідальність за геноцид. Однак, як зазначено у літературі, вона не деталізує і не дублює статтю Римського статуту, виключає психічну шкоду та низку інших наслідків, що підкреслює неможливість кваліфікації сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом за даною статтею [5].

У ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду вказано, що зґвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості відносяться до злочинів проти людяності за умови, що вони вчиняються у рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо. Тут важливою ознакою сексуального насильства як злочину проти людяності є спрямованість широкомасштабного або систематичного нападу проти будь-якого цивільного населення, яке не обов'язково повинно відбуватись в умовах збройного конфлікту

В той же час у ст.8 Римського статуту зазначено, що зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2 (f) ст.7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, які становлять грубе порушення Женевських конвенцій відносяться до воєнних злочинів. Наприклад, О. Харитонova зазначає, що зґвалтування як воєнний злочин має містити такі елементи: 1) правопорушник вторгнувся в тіло особи шляхом поведінки, яка призвела до проникнення, хоча б незначного, до будь-якої частини тіла постраждалої/ого або злочинця статевим органом, або до анального чи генітального отвору постраждалої/ого будь-яким предметом, або будь-якою іншою частиною тіла. 2) вторгнення було вчинено силою, або загрозою застосування сили чи примусу, наприклад, викликане страхом насильства, примусу, затримання, психологічного пригнічення чи зловживання владою проти такої особи чи іншої особи, або шляхом використання примусового середовища, або вторгнення було скоєно проти особи, не здатної дати справжню згоду; 3) дія відбулася в контексті міжнародного конфлікту та була пов'язана з ним; 4) правопорушнику були відомі фактичні обставини, які встановлювали наявність збройного конфлікту. Зґвалтування як воєнний злочин на національному рівні має кваліфікуватись за ст.438 КК України [6].

Спільними й обов'язковими ознаками для усіх кримінальних правопорушень, пов'язаних із сексуальним насильством в умовах конфлікту (ст.438 КК України) є:

- безпосередній об'єкт – права та гарантії, передбачені міжнародним гуманітарним правом для захисту життя, здоров'я, фізичної недоторканості та статевої свободи особи в умовах збройного конфлікту; потерпілі – комбатанти, які вибули з активної участі у збройному конфлікті та перебувають під владою супротивної сторони (особи hors de combat, військовополонені), або цивільні особи, які перебувають на території, підконтрольній стороні збройного конфлікту.

- об'єктивна сторона цих правопорушень характеризується такими альтернативними формами: інші порушення законів і звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України (міжнародне гуманітарне право відносить сексуальне насильство до серйозних порушень), та/або віддання наказу про вчинення таких дій; обстановка вчинення діяння – у контексті міжнародного збройного конфлікту та зв'язок із таким конфліктом, а також у межах плану чи політики або під час великомасштабного їх вчинення;

- суб'єктивна сторона, що характеризується виною у формі прямого умислу, тобто особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала суспільно небезпечні наслідки свого діяння і бажала їх настання; обізнаність правопорушника з фактичними обставинами, що свідчили про наявність збройного конфлікту;

- суб'єкт вчинення кримінальних правопорушень – фізична, осудна особа, яка досягла 16 років і належить до сторони збройного конфлікту або є цивільною особою за умови, що її дії пов'язані зі збройним конфліктом; суб'єкт вчинення кримінальних правопорушень у формі віддання наказу – особа, наділена фактичною владою, що надає їй можливість віддавати накази про вчинення сексуального насильства (це може бути військовий начальник – командир) [4, с. 33].

Отже, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом може переслідуватись як воєнний злочин, злочин проти людяності та як одна із форм геноциду. Щодо російсько-української війни, то російські військові застосовують сексуальне насильство як зброю для руйнування громадянської та національної позиції населення. Такі діяння слід кваліфікувати за статтею 438 «Воєнні злочини» КК України, а саме в частині «інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

1. Результати діяльності Офісу Генерального прокурора URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/rezultati-diyalnosti>

2. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. Березень 2017 р. URL: https://nmc-vfpo.com/wp-content/uploads/2022/05/mizhnarodnyj-protokol-iz-dokumentuvannya-ta-rozsliduvannya-seksualnogo-nasylstva-v-konflikti-2017_compressed.pdf

3. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

4. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: правове регулювання та практика. URL: <https://jurfemosvita.com/wp-content/uploads/2023/06/CHPK.pdf>

5. Каглійчук М., Петечел О. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: проблеми кримінально-правової кваліфікації. *UNIVERSUM*. 2023 (2), 58–63. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/490>.

6. Харитонova О. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом у війні рф проти України: можливості правового реагування. URL: <https://jurfem.com.ua/sexualne-nasylstvo-povyazane-z-konfliktom-u-viyni-rosii-proti-ukrainy/>

Фаріон О. Б.,

професор кафедри прикордонної безпеки,
доктор військових наук, професор
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

Пешко О. В.,

слухач факультету професійної освіти та лідерства
(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПОЗАШТАТНИХ ПОМІЧНИКІВ НАЧАЛЬНИКА ПРИКОРДОННОГО ПІДРОЗДІЛУ ТА ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ З ПИТАНЬ ПРОТИДІЇ ПРОТИПРАВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Організація та підтримання належної взаємодії між працівниками підрозділів Національної поліції України та позаштатними помічниками начальників прикордонних підрозділів по роботі з місцевим населенням Державної прикордонної служби України є актуальним питанням в умовах сьогодення та має важливе значення для забезпечення правопорядку в прикордонних районах. Така співпраця сприяє ефективному запобіганню та протидії правопорушенням на державному кордоні України, зокрема нелегальній міграції, контрабанді, порушенню режиму державного кордону тощо.

Позаштатні помічники начальників прикордонних підрозділів та працівники підрозділів Національної поліції постійно працюють в межах наданих керівними документами повноважень з місцевим населенням. А тому, ключовим аспектом в процесі взаємодії є оперативний обмін інформацією про оперативну обстановку в прикордонних районах, про ознаки та факти протиправної діяльності, незаконні канали переміщення осіб та товарів через державний кордон, а також осіб, причетних до протиправної діяльності. Крім того, спільна діяльність також включає проведення профілактичних заходів, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості місцевого населення. З цією метою рекомендується консолідувати зусилля на:

роз'яснювальній роботі серед жителів прикордонних населених пунктів, інформуючи їх про правила перебування та проведення робіт у прикордонному районі, відповідальність за правопорушення, а також важливість співпраці з правоохоронними органами у протидії злочинності;

організації та проведенні зустрічей з громадянами, адже їх інформування щодо законності дій сприяє формуванню відповідального ставлення до питань забезпечення безпеки державного кордону України.

Крім того, в процесі взаємодії важливим є координація дій спрямованих на виявлення та припинення протиправної діяльності. З цією метою працівники Національної поліції та Державної прикордонної служби України здійснюють спільне патрулювання прикордонних територій, беруть участь у спецопераціях з виявлення нелегальних мігрантів, боротьби з контрабандою та іншими правопорушеннями. А позаштатні помічники начальника прикордонного підрозділу можуть оперативно повідомляти про підозрілі дії або осіб, що дозволяє швидше реагувати на дії правопорушників.

Для підвищення ефективності взаємодії рекомендується регулярно проводити спільні навчання та тренування, що дозволяє покращити координацію дій між різними підрозділами, удосконалити методи роботи та підвищити рівень професійної підготовки співробітників, покращити знання правових аспектів діяльності, сформувавши єдиний підхід до спільних дій.

Залучення місцевого населення до співпраці створює довірливі відносини між правоохоронцями та громадянами, надає можливість оперативно отримувати інформацію про правопорушення, що дозволяє значно підвищити рівень безпеки в прикордонних районах.

Отже, з метою ефективної організації взаємодії необхідно розробляти плани спільних дій, регулярно проводити наради та робочі зустрічі, а також використовувати сучасні засоби комунікації для швидкого обміну інформацією. Чітка координація дій, спільне патрулювання, обмін оперативними даними та робота з місцевим населенням сприяють підвищенню рівня правопорядку, забезпеченню контролю за державним кордоном та зменшенню ризиків виникнення правопорушень у прикордонних районах України.

Федіна Н. В.,

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін ННІПД,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Грищенко М. В.,

рядовий поліції, здобувач 2 курсу, факультету № 1 ПФОДРНПУ
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану українське суспільство проявило здатність до оперативної громадської самоорганізації, взявши на себе частину функцій держави, зокрема у соціальній та гуманітарній сферах. В першу чергу, це проявилось у вирішенні нагальних проблем цивільних осіб, які постраждали від бойових дій, внутрішньо переміщених осіб, забезпеченні усім необхідним українських військових. Усе це спричинило структурні зміни громадянського суспільства, що зумовило збільшення частки благодійних, волонтерських та інших соціально орієнтованих громадських об'єднань, які створювалися за принципом волонтерських центрів та гуманітарних штабів. Завдяки взаємодії влади, громадськості та бізнесу, суттєвій допомозі іноземних донорів, в Україні запрацювали мережі соціальних, гуманітарних, журналістських, освітніх та інноваційних громадських центрів та хабів. Практика державно-громадської взаємодії, громадської самоорганізації, в складний період російської агресії, з вирішення проблем різних груп населення, сприятимуть залученню можливостей громадського сектору до розбудови та відновлення безпечного середовища у громадах, які пережили бойові дії та окупацію [1, с. 40].

Також, зазнала значних змін ідентична свідомість громадян. Відомо, що війна – це механізм конструювання політичної ідентичності, що поширюється через усі форми комунікації. Саме так і сталося – єднання жителів України перед воєнною загрозою виявилось одразу після повномасштабного вторгнення рф. Факт належності до держави та її території, статус громадянства перетворився на екзистенційний досвід людей. Тому, на сьогодні частка тих, хто вважає себе насамперед громадянами України, різко зросла, тоді як до повномасштабного вторгнення з 2014 р. залишалось значно нижчою. Консолідація характерна для різних категорій населення, різних спільнот, відмінності серед яких зазвичай фіксувалися у регіональних, вікових, етнічних особливостях. Загальний настрій корелює безумовна довіра людей до ЗСУ та віра в перемогу України.

Ці чинники нинішньої єдності українців суттєво підтримуються засобами масової інформації та суспільною комунікацією, рухомою потребою яких є бажання всіляко очистити загальне інформаційне поле від будь-яких ворожих втручань. З початком війни, більшість людей, які перебували в Україні, відчували токсичність присутності в інформаційному просторі проросійських медіа, небажання звертатися до російських джерел і достатність інформації щодо подій, яку надавали українські ЗМІ. За час війни, люди відкоригували свої режими споживання інформації та контактів з медіа – від постійного, безперервного стеження за новинами в перші дні після повномасштабного вторгнення, до необхідності прийняття якогось «щадного» порядку споживання новинного контенту, що надало б можливість психологічно та емоційно відволіктися від збуджуючих і травмуючих повідомлень [2, с. 295].

Також, українське суспільство під час дії воєнного стану стало більш згуртованим. Консолідація виникла в наслідок появи зовнішнього спільного ворога та необхідності йому протистояти. Об'єднання проявлялося у згуртуванні зусиль для боротьби з агресором, вірі в Збройні сили України, появі негативних емоцій до росії. Така спільність мети та поглядів посилювала тенденції до об'єднання представників різних соціальних груп і зменшенні розбіжностей у політичних поглядах, сприяла розумінню цінностей спільних суспільних інтересів. В період дії воєнного стану, суспільство переживає багато негативних моментів таких як: обстріли, втрата близьких, житла, складність знайти продукти, спроби підлаштуватися під відключення електроенергії, занепокоєння майбутнім країни, переживання через загибель військових і відчуття радості від звільнення територій та військовополонених. Ці ситуації створювали спільний контекст життя для людей незалежно від місця проживання, формували спільну історичну пам'ять, яка сприяла появі відчуття єдності.

Важливо зазначити, що українське суспільство по-різному відчувало єдність, розуміло її динаміку, висловлювало занепокоєння через поступове падіння рівня консолідації або її залежності від наявності зовнішнього спільного ворога. Але, більш поширеними є думки, що згуртування охопило чимало сфер суспільного життя і досягло значної стійкості. Респонденти трактували об'єднання населення не лише як результат протистояння росії, але і як спробу подолати спричинені війною наслідки, долучити-

ся до допомоги та підтримки одне одного, в наслідок переживання спільного досвіду та зростання вираженої ідентичності [3].

Отже, повномасштабне вторгнення і введення воєнного стану також зумовило розвиток громадянського суспільства. Тому, українське громадянське суспільство робить більше, ніж традиційно – допомагає розробляти закони, у межах своїх можливостей сприяє їхньому прийняттю і навіть допомагає у процесах їхнього виконання. Також, воно виступає посередником між урядом та громадянами, сприяє покращенню якості життя та виконує ще безліч функцій. Важливо відзначити, що український уряд взяв на себе більше відповідальності за захист своїх громадян із початком повномасштабного російського вторгнення у 2022 році. Вчергове, громадянське суспільство також стало важливішим для суспільства і населення покладає на нього більше надій, ніж це зазвичай буває в мирний період часу. Безперечно, повномасштабна війна призвела до змін у роботі громадських організацій та їхнє сприйняття суспільством. Це простежується в зростанні спільних ініціатив для допомоги українському суспільству і в боротьбі з агресором. В сьогоднішній Україні сподіваються не тільки на владу, а в більшій мірі на взаємодопомогу, через особисті зв'язки і структуру громадянського суспільства і ці очікування зростають [4].

Також, значний вплив на розвиток українського суспільства відіграла міграція з окупованих територій. Цей процес є суттєвим фактором, що впливатиме на спроможність держави належним чином організувати легітимні післявоєнні вибори. Адже, виборча інфраструктура має обмежену пропускну спроможність і в разі збільшення кількості виборців у певному регіоні, потребуватиме її розширення. Лише за належної оцінки динаміки переміщення осіб, держава зможе вжити ефективних заходів для забезпечення виборчих прав вимушено переміщених українців [5].

Отже, в умовах воєнного стану українське суспільство демонструє високу здатність до самоорганізації, взаємодії з владними та бізнесовими структурами у протидії та подоланні наслідків зовнішньої агресії і має достатній потенціал для відбудови України в післявоєнний період.

1. Корнієвський О. А. Особливості інституалізації громадянського суспільства в умовах воєнного стану. Політичне життя. Політичні інститути та процеси. 1-2024. С. 40-44.
2. Українське суспільство в умовах війни. 2022. Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
3. Побережець Г. С.; Левченко М. Г.; Форостян А. Ф. Сучасні соціокультурні процеси в Україні та їх роль у розвитку національної свідомості. URL: https://lb.ua/blog/cedos/561919_jednist_pid_chas_viyni_rezultati.html
4. Як змінюється громадянське суспільство. Інститут аналітики та адвокації. URL: <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/>
5. Вплив повномасштабної війни на міграцію українців: як масштаби переміщення оцінюють держава Україна та міжнародні організації. Опора. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/vpliv-povnomasshtabnoyi-viini-na-migratsiiu-ukrayintsiv-iak-masshtabi-peremishchennia-otsiniuiut-derzhava-ukrayina-ta-mizhnarodni-organizatsiyi-24523>

Федіна Н. В.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін ННІППД,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Мацюк Д. Т.,
рядовий поліції, здобувач 2-го курсу, факультету №1 ПФОДРНПУ
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОЛІТИЧНІ ФУНКЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В будь-якій демократичній, правовій державі громадянське суспільство має значний вплив на формування та інтеграцію демократичної системи державної влади, сприяє впровадженню системи прав людини та формуванню відкритої політичної системи. Державі було б складно функціонувати, якби у ній не було свідомого громадянського суспільства. Адже, держава і суспільство вони невіддільні один від одного. Ситуація, яка склалася в нашій державі, дає зрозуміти, що із повномасштабним вторгненням рашистів на територію України відбулися значні зміни в українському суспільстві, як у психічному так і у емоційному станах [1, с. 311].

В сьогоденні українське громадянське суспільство відіграє значну роль у державі, оскільки воно сприяє активній участі громадян у прийнятті важливих рішень, розвитку демократії, захисту прав та свобод людини, а також забезпечує контроль за владою. Воно є механізмом для вираження громадської думки, різних ініціатив та підтримки соціальних змін. Також, громадянське суспільство має значний впливає на владу через різноманітні механізми, такі як громадський тиск, акції, петиції, медійна кампанія, а також участь у виборах та громадських слуханнях. Воно створює обстановку, де влада вимушена слухати думку громадян та враховувати їхні інтереси при ухваленні рішень. Такий взаємозв'язок сприяє забезпеченню більшої відкритості, відповідальності та ефективності владних структур.

Неможливо забути про громадські рухи та об'єднання, якими було проведено велику кількість мітингів, демонстрацій, акцій та інших мирних заходів патріотичного характеру, як в Україні так і за кордоном, після повномасштабного вторгнення росії. Частина суспільства усіма силами намагається робити все можливе задля територіальної цілісності, суверенітету і звичайно на підтримку української влади та захисників України. Деякі громадяни намагаються більше поширювати в соціальних мережах інформацію про військовополонених, про злочини російської федерації щодо населення України, щоб охопити більше свідомих осіб, разом із якими можна досягти бажаного результату, які об'єднані спільною метою і бажають перемоги Україні [2, с. 27-29].

Ефективність способів впливу на владу відбувається у зв'язку з такими чинниками як: активною взаємодією з засобами масової інформації; утворення сильних об'єднань (асоціацій, рухів) громадських організацій; звернення до світової спільноти, міжнародних організацій; публічне обговорення (круглі столи, слухання) нагальних суспільних проблем. Важливим є те, що громадські організації, активісти та волонтери відіграють важливу роль у вирішенні соціальних проблем, сприяють боротьбі з корупцією та підтримують розвиток демократії. Хоча, довіра до громадських організацій і активістів може коливатися серед населення через різні фактори, вони все ж зазвичай відчують певну підтримку та довіру, особливо це стало відчутно після повномасштабного вторгнення росії на нашу територію [3].

Важливо відзначити, що українцям здавна притаманні традиції взаємодопомоги. На початку свого створення волонтерський рух мав дещо соціальний характер, проте з часом волонтерські організації почали розв'язувати гострі проблеми суспільства. У надзвичайно складний період волонтерський рух об'єднав суспільство, створив дієву структуру громадських організацій, груп людей готових взяти на себе вирішення найбільш нагальних і болючих проблем держави [4]. Розвиток допомоги та взаємодопомоги в країні поступово виріс у потужний громадський рух, основними рисами якого є: шляхетна жертвність, фанатична відданість справі та активна громадська позиція.

В даний час видається неможливим визначити реальний кількісний склад учасників волонтерського руху, через постійне його поповнення. Події, пов'язані з воєнними діями, змусили волонтерів не тільки допомогти цивільному населенню, а більше сил та засобів спрямувати на постачання всього необхідного для військових. Найбільш ефективний внесок до посилення обороноздатності держави волонтерський рух зробив саме на початку широкомасштабного вторгнення, коли забезпечення державою силових підрозділів здійснювалося повільно, не вистачало елементарних систем захисту, обмундирування та продовольства. За лічені місяці волонтерські ініціативи перетворилися в потужні організації, діяльність яких була спрямована на забезпечення майже всього спектру потреб як силових структур, так

і громадян, що постраждали від військових дій. Вирішальну роль у цьому процесі відіграли два фактори: по-перше, патріотичний підйом у суспільстві, що привів до появи безпрецедентної кількості волонтерів і благодійників; по-друге, менеджерські якості керівників волонтерських організацій [5, с. 25].

Прикро, що громадські організації відводять невеликий час на допомогу в розробці законопроектів, необхідних для забезпечення нагальних та довгострокових потреб в суспільстві. Серед головних досягнень вони називають, здебільшого, веб-портали або електронні послуги, зазначають кількість евакуйованих людей чи відновлених будівель. Це може свідчити про те, що їхня діяльність більше зосереджена на проєктах, де можна побачити швидкі результати і громадські організації не приділяють належної уваги довгостроковим проєктам відновлення. Головною проблемою для громадських організацій, які працюють над відновленням, є фінансування. Після початку повномасштабного вторгнення донори переглянули та дещо змінили пріоритети надання коштів. Це стало проблемою для деяких організацій. Багато з них вважають, що підтримка від донорів та уряду недостатня. Ще однією проблемою є нестача працівників, оскільки від початку повномасштабної війни близько 8 млн. людей залишили Україну [6].

Проте, є в Україні одна особливість, вдало підмічена британським аналітиком Джеймсом Шерром: «росія – країна з сильною державою і слабким громадянським суспільством. Україна – країна зі слабкою державою і сильним громадянським суспільством». Ці слова дають гарні рамки для аналізу сказаного, бо відразу звертають увагу на те, що відбувається у нашому суспільстві і з нашим суспільством. Не варто заперечувати роль держави у наведенні порядку в країні, захисту її суверенітету, мова йдеться не про те, що громадське суспільство має підмінити державу, створити «державу в державі». По-перше, це неможливо, а по-друге, це мало б шкідливі наслідки. **Однак, у громадянського суспільства є завдання навіть важливіше – змусити державу бути справедливою та ефективною [7].**

Тому, українські революції неспростовно довели, що більшість найголовніших державотворчих імпульсів в Україні насправді йшли не від держави до громадянського суспільства, а навпаки. Зважаючи на різноманітність підходів та тлумачень, розуміння ролі громадянського суспільства в державотворчих процесах може бути винятковим для кожної особи. Так, одна людина може підкреслити роль громадських організацій у зміцненні демократії, тоді як інша може акцентувати увагу на активній участі громадян у різних сферах суспільного життя [7].

1. Ніколайчук Д. Позиція українського суспільства в умовах російської агресії. *Механізм функціонування громадянського суспільства в умовах війни (осінні читання)*. Збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти. 24 листопада 2023 року. С. 311-313.

2. Роль громадянського суспільства України у протидії зовнішній агресії. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/spa_2015_3_6.pdf

3. Європейський простір. URL: <https://euproster.org.ua/stories/133521>

4. Волонтерство як практика громадянського суспільства. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-iak-praktyka-hromadianskoho-suspilstva/>

5. Паславська О. Становлення та розвиток волонтерського руху в Україні (історико-правове дослідження). *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (8). 2016 р. С. 22-28.

6. Інститут аналітики та адвокації. URL: <https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/>

7. Укрінформ. URL: https://www.ukrinform.ua/cdn.ampproject.org/v/s/www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/2834247-rol-i-misia-gromadanskogo-suspilstva-ci-potribni-ludam-poseredniki.html?amp_gsa=1&amp_js_v=a9&usqp=mq331AQIUAKwASCAAgM%3D#amp_tf=%D0%94%D0%B6%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BE%3A%20%251%24s&aoh=17127409555960&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&ampshare=https%3A%2F%2Fwww.ukrinform.ua%2Frubric-society%2F2834247-rol-i-misia-gromadanskogo-suspilstva-ci-potribni-ludam-poseredniki.html

ДЕРЖАВНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розвиток системи страхування є критично важливим завданням для будь-якої країни, особливо в умовах воєнного стану. Військові конфлікти і соціально-економічна нестабільність суттєво впливають на життєдіяльність громадян і функціонування бізнесу, що робить питання ефективного страхування надзвичайно актуальним[1].

Саме державне страхування є потужним інструментом, який може суттєво вплинути на рівень національної безпеки. Воно не лише забезпечує фінансову стабільність у випадку надзвичайних ситуацій, а й стимулює розвиток економіки та соціальної сфери. Національна безпека державного страхування в умовах воєнного стану є запорукою стабільності та захищеності суспільства. Ефективна система страхування здатна мінімізувати негативні наслідки кризових ситуацій, забезпечити відновлення інфраструктури та підтримати постраждалих громадян[2].

Так, сьогодні головним нормативно-правовим актом, у якому визначаються загрози національній безпеці України, є Стратегія національної безпеки України [3] – «документ, що визначає актуальні загрози національній безпеці України та відповідні цілі, завдання, механізми захисту національних інтересів України та є основою для планування й реалізації державної політики у сфері національної безпеки» (п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» [4]).

У воєнний час державне страхування набуває особливого значення для забезпечення національної безпеки. Воно стає не тільки механізмом захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб, але й важливим інструментом підтримки стійкості держави та суспільства в умовах підвищених ризиків та загроз. Воно відіграє вирішальну роль у забезпеченні національної безпеки з кількох ключових причин:

1. Захист життя та здоров'я громадян, а саме державне страхування може забезпечити виплати компенсацій у разі загибелі або поранення військовослужбовців та цивільного населення внаслідок воєнних дій. Воно може покривати витрати на медичну допомогу та реабілітацію постраждалих від війни. Страхування може поширюватися на випадки захворювань, спричинених війною, таких як психологічні травми або інфекційні захворювання.

2. Забезпечення соціальної стабільності, тобто державне страхування допомагає зменшити соціальну напругу, забезпечуючи фінансову підтримку тим, хто втратив житло, майно або роботу через війну. Воно може сприяти відновленню нормального життя на звільнених територіях, допомагаючи людям відбудувати свої домівки та підприємства. Страхування може стати інструментом для підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпечуючи їх житлом, харчуванням та іншими необхідними ресурсами.

3. Підтримка економічної стійкості, мається на увазі, що державне страхування може захистити підприємства від збитків, завданих війною, допомагаючи їм зберегти виробництво та робочі місця. Воно може сприяти залученню інвестицій у відновлення економіки, зменшуючи ризики для інвесторів. Страхування може стати інструментом для підтримки критичної інфраструктури, такої як енергетичні об'єкти, транспортні мережі та системи зв'язку.

4. Зміцнення обороноздатності, а саме державне страхування може забезпечити страховий захист для військової техніки, озброєння та іншого військового майна. Воно може покривати витрати на ремонт або заміну пошкодженого військового майна. Страхування може стати інструментом для залучення добровольців до лав Збройних Сил України, пропонуючи їм гарантії соціального захисту у разі поранення або загибелі.

Забезпечення кібербезпеки, а саме державне страхування може захистити інформаційні системи органів державної влади та критичної інфраструктури від кібератак. Воно може покривати витрати на відновлення пошкоджених систем та даних. Страхування може стати інструментом для стимулювання розвитку кібербезпеки в країні.

Для зміцнення національної безпеки України, розвиток державного страхування має зосередитися на наступних ключових напрямках:

1. Модернізація системи державного страхування передбачає розробку та впровадження новітніх страхових продуктів, які б відповідали сучасним викликам та загрозам, це включає в себе: створення страхових продуктів, що покривають ризики кібербезпеки, терористичних актів, природних катастроф та інших сучасних загроз; адаптацію існуючих страхових продуктів до потреб різних груп населення та різних секторів економіки. Важливо враховувати особливості кожної категорії, щоб запропонувати най-

більш ефективні та корисні варіанти страхування; розробку комплексних страхових програм, що охоплюють широкий спектр ризиків.

2. Ефективне функціонування системи державного страхування неможливе без належного регулювання та контролю. Тому, одним із пріоритетних напрямків розвитку є вдосконалення системи регулювання, що включає в себе:

посилення контролю за діяльністю страхових компаній; підвищення прозорості страхового ринку, підвищення ефективності страхового ринку.

3. Сучасний світ неможливо уявити без цифрових технологій, і страхування не є винятком. Цифрова трансформація сфери державного страхування є ключовим фактором підвищення ефективності, доступності та безпеки страхових послуг. Впровадження новітніх технологій передбачає:

- спрощення процедур страхування, а саме онлайн-оформлення полісів, автоматизація процесів, **електронний документообіг**;

- *підвищення* доступності страхових послуг (онлайн-консультації, мобільні додатки, персоналізовані пропозиції);

- боротьба з шахрайством, сюди входять **системи ідентифікації**, аналіз даних, відеофіксація.

4. Міжнародне співробітництво у сфері страхування є важливим елементом для розвитку та зміцнення національної системи страхування. Воно передбачає : обмін досвідом (вивчення кращих практик, запозичення інновацій, навчання та підвищення кваліфікації); розробку спільних стандартів (гармонізація законодавства, уніфікація страхових продуктів, **співпраця у сфері боротьби з шахрайством**); співпрацю з міжнародними організаціями (участь у роботі міжнародних організацій , реалізація спільних проєктів).

Таким чином, перспективами розвитку державного страхування в контексті національної безпеки є:

1. Розширення охоплення, а саме включення до системи державного страхування нових видів ризиків, таких як кібернетичні загрози, терористичні акти, екологічні катастрофи та розширення кола осіб, які мають право на отримання страхових виплат, зокрема, за рахунок самозайнятих громадян та працівників неформального сектору економіки.

2. Удосконалення механізмів, включає в себе спрощення процедури отримання страхових виплат, запровадження електронних сервісів; підвищення ефективності управління страховими резервами та забезпечення їх фінансової стійкості; посилення контролю за діяльністю страхових компаній з метою запобігання шахрайству та зловживанням.

3. Розвиток партнерства, сюди можна віднести залучення приватних страхових компаній до реалізації державних страхових програм на умовах державно-приватного партнерства та співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом та залучення кращих практик у сфері страхування.

4. Інформаційна кампанія, а саме підвищення рівня обізнаності громадян про можливості державного страхування та їх права та проведення інформаційних кампаній з метою формування культури страхової відповідальності та фінансової грамотності населення.

Отже, реалізація цих перспектив сприятиме:

- підвищенню рівня захищеності громадян та бізнесу від різноманітних ризиків;

- зміцненню соціальної стабільності та економічного розвитку країни;

- підвищенню обороноздатності та зміцненню національної безпеки в цілому.

Таким чином, державне страхування є важливим інструментом для зміцнення національної безпеки. Воно дозволяє зменшити негативні наслідки криз та катастроф, створити сприятливі умови для розвитку економіки та підвищити соціальну захищеність населення, а особливо в умовах воєнного стану. Для ефективного розвитку системи державного страхування необхідно постійно вдосконалювати законодавство, підвищувати рівень фінансової стійкості страхових компаній та залучати до процесу страхування приватний сектор.

1. Бровко С. Страхування в умовах воєнного стану: виклики та перспективи Економіка та суспільство. Випуск 67/2024. URL:<https://file:///C:/Users/Hp/Downloads/4709-%20241029.pdf> (дата звернення 05.02.2025)

2. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика. / Укл.: Алієв Р. В., Джус О. А., Копотун І. М., Коропатнік І. М., Микитюк М. А., Павлюк О. О., Петков В. П., Петков С. В., Скриньковський Р. М., Шамрай Б. М., Юрков А. В.-Київ. ВД «Професіонал», 2024. – 480 с. <https://jurkniga.ua/contents/natsionalna-bezpeka-ukraini-v-umovakh-voennogo-stanu.pdf?srsId=AfmBOoo07CcORLhQ1dRSCHXBGyOIZIuggnpR9tAPWy7sGn> (дата звернення 05.02.2025)

3. Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 №392/2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#top>. (дата звернення 05.02.2025)

4. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 №2469VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення 05.02.2025)

Фелді С. Ф.,
науковий співробітник науково-організаційного відділення
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

Кувшинова О. С.,
молодший науковий співробітник науково-організаційного відділення
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

ІННОВАЦІЇ В ОБОРОННОМУ КОМПЛЕКСІ ЯК НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Повномасштабне вторгнення Росії стало поштовхом до стрімкого розвитку українських оборонних технологій, які нині відіграють ключову роль у зміцненні обороноздатності країни. Україна продовжує швидко нарощувати виробництво власних оборонних технологій та стає лідером у використанні безпілотних і високоточних систем у сучасній війні. Майбутнє української оборони – це дрони, ракети, кібероперації та автономні бойові системи.

Оборонна промисловість відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки та є важливим елементом економічного зростання, особливо в умовах військових конфліктів. У часи повномасштабного вторгнення нарощення виробничих потужностей та інвестиції в оборонну промисловість стають ще більш актуальними, адже ці галузі безпосередньо впливають на здатність держави захищати свої територіальні та політичні інтереси.

Збільшення фінансування на оборону та безпеку в Україні у 2025 році є необхідним кроком для підтримки національної безпеки та розвитку оборонної промисловості в умовах сучасних викликів. Спрямування 26,3% ВВП на ці потреби свідчить про стратегічний акцент на підвищенні обороноздатності країни, що, в свою чергу, сприятиме не тільки зміцненню військового потенціалу, а й розвитку національної економіки через створення нових робочих місць, розвиток інновацій та технологій.

Зростання державного фінансування потреб оборонно-промислового комплексу на 15,3 млрд грн у 2025 році дозволить спрямувати кошти на модернізацію виробництва, впровадження нових технологій та дослідження. Це також може позитивно вплинути на розширення виробничих потужностей та покращення якості продукції, що необхідна для забезпечення національної безпеки.

Інституційна підтримка інноваційного розвитку озброєння та військової техніки є важливим аспектом формування ефективного оборонного потенціалу України. В умовах воєнного стану координація між ключовими державними органами – Міноборони, Мінцифри, Мінстратегпромом та Мінекономіки – дозволяє не лише розподіляти фінансові ресурси, але й створювати сприятливі умови для швидкої розробки та впровадження новітніх військових технологій.

Формування кластеру підтримки оборонних технологій (defense tech) – це стратегічно правильний підхід, який дозволяє залучати приватний сектор, стартапи, наукові установи та міжнародних партнерів до розвитку галузі. Така модель вже успішно працює в США, Ізраїлі та деяких країнах ЄС, де державні інвестиції в dual-use технології (подвійного призначення) стимулюють як оборонний, так і цивільний сектори економіки.

Перелік визначених пріоритетних напрямів формують комплексний підхід до розвитку оборонних технологій, який охоплює всі ключові аспекти сучасної війни. Особливо помітний акцент на автоматизацію, роботизацію та цифровізацію бойових дій, що є критично важливим у сучасних умовах.

Декілька ключових моментів:

1. Розвідка та автоматизація інформаційного аналізу – важлива для виявлення та прогнозування загроз у реальному часі. Сучасні алгоритми ШІ та Big Data можуть значно підвищити ефективність роботи розвідувальних даних.

2. Автоматизоване управління військами та комунікації – критично важливо для мережево-центричної війни, що дозволяє підвищити оперативність прийняття рішень та взаємодію між підрозділами.

3. Роботизовані системи – як на землі, так і на морі, стають ключовим фактором зменшення втрат особового складу та підвищення ефективності бойових операцій.

4. Ракетно-артилерійські системи та засоби вогневого ураження – розвиток точності та дальності вогню є пріоритетним завданням у сучасному конфлікті.

5. РЕБ та кібероборона – сучасна війна неможлива без ефективних засобів РЕБ, що дозволяють глушити ворожі системи зв’язку, дронів та керовані боеприпаси.

6. Озброєння на нових фізичних принципах – Україна робить перші кроки у розробці зброї на основі мікрохвильових та лазерних технологій. Такі системи можуть значно змінити майбутнє бойових дій.

7. Безпілотні літальні апарати – очевидний пріоритет, враховуючи їхню важливу роль у розвідці, ударах і навіть транспорті військових вантажів.

Загалом, цей кластерний підхід сприятиме швидшій інтеграції новітніх технологій в армію.

Подальший розвиток **оборонних технологій** в Україні та зростаючий інтерес **іноземних інвесторів** свідчать про стратегічну важливість цього напрямку для національної безпеки та економічного зростання.

Франчук В. І.,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії,
доктор економічних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Мойса В. В.,
аспірант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КРИЗОВИМ СИТУАЦІЯМ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Інформаційне забезпечення протидії кризовим ситуаціям на підприємстві виступає фундаментальним елементом сучасного управління ризиками та безпековим розвитком. У світі, де економічні та соціальні процеси стають все більш динамічними, критично важливо впроваджувати сучасні методи аналізу та реагування на непередбачувані події. Використання інформаційних технологій дозволяє оперативно ідентифікувати загрози, аналізувати їх вплив на безпековий потенціал та вчасно вживати заходів для мінімізації наслідків криз. Таким чином, системний підхід до забезпечення інформаційної підтримки на підприємстві сприяє підвищенню його стійкості та конкурентоспроможності на ринку. Цей процес є основою для створення умов стабільного розвитку навіть у складних умовах зовнішнього середовища. Окрім того, зростання технологій та інноваційних рішень сприяє покращенню процесів аналізу даних, що є невід'ємною складовою сучасного управління кризовими ситуаціями. Це дозволяє підприємству ефективно протистояти зовнішнім загрозам системно (табл. 1).

Таблиця 1

**Структура інформаційного забезпечення протидії
кризовим ситуаціям на підприємстві**

Система збору та опрацювання інформації	Аналітичний модуль обробки та оцінки зібраної інформації	Система комунікації та оперативного реагування
Забезпечує постійне спостереження за внутрішнім та зовнішнім середовищем, збираючи дані з численних джерел: від сенсорних мереж і внутрішніх звітів до відкритих інформаційних ресурсів та аналітичних сервісів	За допомогою сучасних алгоритмів аналізу, статистичних методів та моделей прогнозування цей модуль ідентифікує тенденції, визначає рівні ризику та моделює можливі сценарії розвитку кризових ситуацій	Ефективна комунікація сприяє координації дій, швидкому розподілу ресурсів та реалізації заходів з усунення негативних наслідків криз, що є ключовим для підтримки безпекового потенціалу

Значення інформаційного забезпечення в контексті протидії кризовим ситуаціям визначається його здатністю інтегрувати різноманітні джерела даних і формувати єдину систему управління ризиками. Завдяки використанню сучасних інформаційних систем, підприємство отримує можливість не лише передбачати потенційні небезпеки, а й оперативно реагувати на зміну ситуації, що позитивно впливає на безпековий розвиток. Ефективне використання інформаційних ресурсів сприяє розширенню безпекового потенціалу та оптимізації внутрішніх комунікацій [1-3]. Створення чіткої схеми обміну даними дозволяє виявляти недоліки в оперативному управлінні ризиками, що є необхідним для своєчасного прийняття рішень. Такий підхід гарантує збереження стабільності діяльності підприємства у складних умовах сучасного ринку. Впровадження таких систем дозволяє проводити регулярний аналіз інформації, підвищуючи оперативність прийняття управлінських рішень і зміцнюючи внутрішні зв'язки між підрозділами. Це сприяє глибокій інтеграції інформаційних потоків всередині підприємства та високої ефективності. Практична реалізація інформаційного забезпечення протидії кризовим ситуаціям включає впровадження систем раннього попередження, аналізу ризиків та стратегічного планування. Сучасні інформаційні технології дозволяють підприємству в режимі реального часу відстежувати зміни як у внутрішньому середовищі, так і поза його межами, що сприяє своєчасному виявленню загроз. Завдяки комплексному підходу до збору і обробки даних, забезпечується максимальний безпековий потенціал і зниження наслідків кризових подій. Ретельна організація інформаційних потоків сприяє удосконаленню внутрішніх процесів управління та забезпечує безперервний безпековий розвиток. Це, в свою чергу, дозволяє підприємству зберігати стабільність і адаптуватися до непередбачуваних викликів сучасного ринку. Додатково, впровадження інноваційних інформаційних систем сприяє постійному оновленню даних і аналізу критичних показників, що дозволяє оптимізувати процес прийняття рішень у кризових ситуаціях та забезпечувати високу ефективність управління та досягати стабільного високого результату.

Безпековий розвиток підприємства значною мірою залежить від здатності впроваджувати сучасні інформаційні технології, що дозволяють оперативно реагувати на кризові явища. Використання спеціалізованих систем забезпечення інформації сприяє розкриттю безпекового потенціалу шляхом аналізу великих обсягів даних та моделювання сценаріїв розвитку подій. Це дозволяє виявляти слабкі місця в управлінні ризиками і впроваджувати ефективні заходи для їхнього усунення. Створення єдиної інформаційної платформи сприяє синхронізації дій усіх підрозділів підприємства та підвищує загальну стійкість у кризових умовах. Такий підхід спрямований на формування системного механізму, що забезпечує довгострокову стабільність та конкурентну перевагу. Крім того, регулярне оновлення інформаційних систем сприяє глибокому аналізу даних, що дозволяє підприємству приймати виважені рішення в умовах невизначеності. Це є запорукою успішного розвитку, таке впровадження сучасних рішень забезпечує стійкий розвиток і відкриває нові перспективи, значно.

-
1. Маковоз О.В. Теоретико-методологічна сутність кризових явищ в розвитку економічних систем. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. С. 271–273
 2. Ткаченко, А. М. Криза: сутність, класифікація та причини виникнення. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1. Т. 1. С. 122 – 126.
 3. Доценко І. О. Механізм управління ризиками підприємницької діяльності в системі безпеки підприємства: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Хмельницький: ХНУ, 2013. 241 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВЕДІНКОВИХ АСПЕКТІВ ІНВЕСТИВАННЯ В ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ

Сьогодні політична напруженість в світі та геоекономічна конфронтація набули небаченого рівня. Військова російська агресія проти України запустила невідворотні процеси, що вплинули і далі впливатимуть на втрати капіталу, відтік інвестицій та падіння економічної активності. Опитування понад 900 експертів з усього світу, серед яких бізнес, політичні інститути, міжнародні організації, наукова спільнота та громадянське суспільство показали, що війна є найбільшим глобальним ризиком 2025 року.

Відповідно звіту про глобальні ризики, що був представлений на цьогорічному Давоському форумі, близько чверті респондентів (23%) вважають збройний конфлікт найсерйознішою загрозою. При тому, що зазвичай найбільшим ризиком вважали економічні проблеми. Тепер економічний спад турбує лише 5% опитаних респондентів. Другою по розміру загрозою (14%) експерти вважають екстремальні погодні явища. Проблема зміни клімату з кожним роком стає все більш очевидною. І респондентів хвилює, що забруднення довкілля від постійного використання викопного палива, зокрема вугілля, нафти та газу, спричиняє більш серйозні катаклізми і часті екстремальні погодні явища [1]. Але досі поза фокусом уваги залишається питання впливу глобальних ризиків на зміну поведінки «зелених» інвесторів, які вкладають кошти в проекти, що спричиняють позитивний екологічний та кліматичний вплив. Особливо це стосується інвестування у цінні папери, такі як зелені облігації, що дозволяють країнам з ознаками ризику залучати фінансування у відповідні проекти. До таких країн, зокрема, відноситься і Україна.

В останнє десятиліття зелені облігації стають все більш популярними серед соціально відповідальних інвесторів, які прагнуть досягати не лише фінансових, а й екологічних цілей. І в Україні двом найбільшим енергетичним компаніям, ДТЕК ВДЕ та НЕК «Укренерго» вже вдалось залучити інвестиції в ці цінні папери з метою фінансування «зелених» ініціатив. Але подальше інвестування в українські зелені облігації в умовах ризиків війни та невизначеності базуватиметься на аналізі можливих наслідків різних варіантів дій. При чому з поміж результатів оцінювання інвестиційних ризиків в умовах війни, статистичних та економіко-математичних моделей для аналізу й прогнозування, на рішення «зелених» інвесторів впливатимуть поведінкові аспекти. А оскільки ці фактори впливатимуть на вибір інвесторів, їх доцільно також розглядати під призвою теорії прийняття рішень.

Зелені облігації відрізняються від традиційних тим, що кошти від їх продажу спрямовуються виключно на використання екологічних ініціатив. Тому інвестори часто діють під впливом емоцій і особистих уподобань, що може призводити до нераціональних рішень. При тому, що інвестори в зелені облігації, як об'єкти ухвалення рішення, чітко визначені і відомі, фактори ризику, можуть певною мірою залежати від їх упереджень та переконань. В цьому теорія поведінкової економіки найкраще пояснює їх вибір. Зокрема, відповідно принципу Бернуллі, «корисність рішень» інвесторів може бути пов'язана з їх суб'єктивними ставленнями до ризику, що може змінюватися в діапазоні від неприйняття ризику до байдужості до нього.

Теорія прийняття рішень інвесторами в зелені облігації є складним дослідженням. Хоча очевидним стає той факт, що інвестори в зелені облігації хочуть отримати не тільки примноження інвестицій, а і репутаційні вигоди. Тому вони часто обирають інвестування в зелені облігації через їх відповідність етичному переконанню, навіть якщо це не підпадає під традиційні фінансові критерії в їх стратегіях.

Втім, стрімкий розвиток глобального ринку зелених облігацій загострив спекуляції навколо «грінвошингу» серед соціально відповідальних інвесторів. З'явилися сумніви щодо спрямування надходжень, отриманих від емісії цих цінних паперів на «неекологічні» цілі. Інвестори захотіли бачити підтвердження щодо екологічних переваг проєктів і активів, що фінансуються за рахунок цих цінних паперів, їх оціненого впливу на клімат і довкілля. І окремі емітенти почали маніпулювати інформацією про свої проєкти, представляючи їх як «зелені», хоч ті насправді не мали екологічних переваг.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку України визначила грінвошінг як «недобросовісний маркетинг, видання бажаного за дійсне шляхом надання облігаціям статусу зелених для покращення екологічної репутації емітента, створення іміджу емітента як екологічно-орієнтованого з метою збільшення продажу його облігацій, отримання політичної підтримки» [2]. З метою запобігання грінвошінгу та зміцнення довіри інвесторів для учасників ринку зелених облігацій по всьому світу розробляються «зелені» таксономії і стандарти.

В Україні досі не затверджено «зелену» таксономію і стандарт по зеленим облігаціям, хоч регулятор і рекомендує посилатись на європейські директиви. Є низка добровільних рекомендацій, якими роз'яснюються існуючі правила і вимоги на цьому борговому ринку. А це означає, що попри війну та інші фінансові ризики, на рішення «зелених» інвесторів впливатимуть ще і регуляторна невизначеність.

Вкладаючи кошти в зелені облігації інвестори хочуть бути впевнені в чесних «правилах гри» щоб досягати намічених екологічних цілей. І для підтримки власної репутації вони повинні бути обізнані щодо регуляторних вимог на ринку, в який інвестують. А відсутність чітких національних таксономії і стандарту для зелених облігацій може ускладнити процес прийняття рішень при формуванні інвестиційної стратегії.

Сьогодні уряду України важливо врахувати уроки поведінкової економіки та зосередити увагу на заповненні цієї регуляторної прогалини. Розробка і запровадження національної «зеленої» таксономії, а також цілісного і послідовного стандарту, що відповідатимуть світовій практиці, дозволить підвищити прозорість та визначеність під час інвестування в зелені облігації, а також зменшити ризики «грінвошингу» для інвесторів, у тому числі в екологічних проєктах повоєнного відновлення України.

1. Експерти ВЕФ вважають збройні конфлікти найсерйознішою загрозою для світу в 2025 році. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/01/15/novyna/polityka/eksperty-vef-vvazhayut-zbrojni-konflikty-najserjoznishoyu-zahrozoyu-svitu-2025-rocz>

2. Про схвалення Рекомендацій щодо реалізації або фінансуванню проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій : Рішення НКЦПФР від 07.07.2021 №493. URL: https://saee.gov.ua/sites/default/files/blocks/Rekomendatsiji_NKTsPFR.pdf

ПІСЛЯВОЄННЕ ВІДНОВЛЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ

На момент запровадження воєнного стану процес реформування системи територіального управління в Україні залишався незавершеним. Водночас воєнна дійсність висунула нові вимоги до функціонування місцевої влади, зокрема, щодо концентрації державних ресурсів та забезпечення швидкого ухвалення і виконання управлінських рішень. Це спричинило суттєве посилення централізованого управління на місцевому рівні.

Зокрема, було створено військові адміністрації, яким передано частину або всю компетенцію органів місцевого самоврядування в межах відповідних територій – громади, району чи області. У ситуаціях, коли їм делегуються всі владні функції, діяльність місцевих органів самоврядування тимчасово припиняється відповідно до рішення парламенту за ініціативою Президента.

В умовах воєнного стану масштаби компетенції органів місцевого самоврядування зазнають коригування, що в окремих випадках може призводити до повного припинення їхньої діяльності. Такі зміни запроваджуються відповідно до розпорядчого рішення Верховної Ради України, а їхній характер залежить від ситуації в конкретному регіоні. Зокрема, на окупованих територіях та в зонах активних бойових дій функціонування місцевого самоврядування фактично припиняється, хоча це не завжди закріплено на нормативному рівні. У випадку деокупації можливе відновлення роботи представницьких органів, однак на практиці це часто виявляється складним через об'єктивні чинники, що унеможливають їхню подальшу діяльність.

На сьогодні відсутні чіткі ознаки завершення війни, однак вже зараз необхідно закладати основу для майбутнього відновлення місцевого самоврядування. Тимчасова централізація управлінських функцій, обумовлена воєнними обставинами, не може стати довгостроковим явищем [1]. Після завершення воєнного стану країна неминуче повернеться до процесів децентралізації, що продиктовано як внутрішніми суспільними потребами, так і стратегічним курсом на інтеграцію до Європейського Союзу, де децентралізація є ключовою складовою конституційного порядку.

Варто враховувати, що припинення дії воєнного стану не означатиме автоматичне відновлення звичного правового режиму. Повноцінне повернення до стабільного демократичного устрою можливе лише після проведення післявоєнних виборів. Зокрема, без оновлення представницьких органів на місцевому рівні буде неможливим відновлення самоврядування на значних територіях, які зазнали окупації та бойових дій. Окрім того, вже восени 2025 року постане питання чергових місцевих виборів у всіх регіонах, включно з умовно безпечними. Високою є ймовірність їх відтермінування, незалежно від того, чи зберігатиметься на той момент воєнний стан.

Впровадження перехідного етапу після завершення воєнного стану є необхідною умовою для поступового відновлення місцевого управління. Вперше про перехідний період після завершення режиму воєнного стану було заявлено першим заступником голови Верховної Ради України О. Корнієнком ще наприкінці 2022 року [2]. За його словами, цей період може відрізнитися залежно від регіону, оскільки території, що довше перебували під окупацією, зазнали глибших трансформацій, які потребують ретельного виправлення. На цьому етапі адміністративна система функціонуватиме у спеціальному тимчасовому режимі, доки не буде організовано вибори, що забезпечать повернення представницьких органів до демократичних процедур.

Одним із ключових завдань цього перехідного періоду є законодавче врегулювання питань, пов'язаних із проведенням виборів. Зокрема, постає необхідність розробки ефективних механізмів перевірки кандидатів на предмет можливої колабораційної діяльності, оскільки не всі особи, що співпрацювали з окупаційними адміністраціями, можуть бути притягнуті до відповідальності відповідно до чинного законодавства.

Ще одним важливим викликом є організація виборчого процесу для мільйонів громадян України, які перебувають за кордоном. Оскільки голосування у приміщеннях дипломатичних установ є технічно складним і не здатне забезпечити участь усіх виборців, Центральна виборча комісія та міжнародні організації вже працюють над пошуком альтернативних рішень. Однак ці питання потребують додатково-

го опрацювання, і їхнє вирішення можливе лише після завершення воєнного стану та стабілізації суспільно-політичної ситуації.

У регіонах, де це можливо, відновлення роботи місцевих рад та державних адміністрацій стане логічним кроком. Проте в громадах, що залишатимуться у зоні потенційних загроз або не матимуть належних умов для повноцінного функціонування самоврядування, може знадобитися використання змішаних моделей управління. Військово-цивільні адміністрації здатні виконувати стабілізаційну функцію, однак їхні повноваження та правові засади діяльності потребують перегляду та адаптації.

Водночас процес відновлення місцевого самоврядування має враховувати специфіку кожного регіону залежно від тривалості окупації та рівня адміністративної дезінтеграції [3]. Території, які перебували під тимчасовим контролем агресора нетривалий час, можуть швидше повернутися до звичних управлінських процесів. Натомість громади, що зазнали тривалої окупації або були інтегровані в систему державного управління окупаційної влади, потребуватимуть більш комплексного підходу, зокрема розробки спеціальних нормативних механізмів їхньої реінтеграції. Зазначені питання вимагають ретельного опрацювання та міжвідомчої координації, що вже обговорюється на рівні державних інституцій, органів місцевого самоврядування та експертного середовища.

Важливим викликом стане визначення умов, за яких вибори відповідатимуть міжнародним стандартам, а також створення механізмів моніторингу їхнього дотримання. Окрему складність становить оновлення реєстру виборців, оскільки наявні дані більше не відображають реальної демографічної ситуації після масштабних переміщень населення. Від точності цього процесу залежатиме легітимність майбутніх виборів та ефективність відновлення демократичних інституцій.

Післявоєнне відновлення місцевого самоврядування в Україні є складним багатокomпонентним процесом, що потребує збалансованого підходу. Тимчасове централізоване управління, зокрема через військові адміністрації, має бути поступово замінено демократичними інститутами, що передбачає створення передумов для проведення місцевих виборів. Водночас перехідний період не повинен затягуватися, оскільки це може підірвати довіру громадян до державних інституцій. Пріоритетним завданням є швидке відновлення правового режиму мирного періоду, що включає повернення до децентралізації та повноцінного функціонування місцевого самоврядування.

Разом із тим, цей процес не буде одночасним для всіх регіонів і потребуватиме гнучкого нормативного врегулювання. Особливої уваги потребує реінтеграція територій, які тривалий час перебували під окупацією, а також розробка механізмів виборчого процесу, включно з перевіркою кандидатів та оновленням реєстру виборців. Комплексний науковий аналіз та міжвідомча координація цих питань сприятимуть ефективному управлінню територіями у післявоєнний період, забезпечуючи сталість демократичних процесів і відповідність європейським стандартам врядування.

1. Ключковський Ю. Б. Місцеве самоврядування в Україні під час і після війни: між децентралізацією і відновленням. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи : збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Львів, 31 трав. 2024 року). Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2024. С. 34-40.

2. Олександр Корнієнко: у Раді ми чуємо, що люди хочуть змін. РБК-Україна: веб-сайт. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/oleksandr-kornienko-radi-mi-chuemo-shcho-1670926751.html> (дата звернення: 09.02.2025).

3. Перехідний період після війни: як він має виглядати? Децентралізація: веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16238> (дата звернення: 09.02.2025).

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ДЛЯ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Збройна агресія російської федерації проти України створила безпрецедентні виклики для правоохоронної системи України. У цих умовах Національна поліція України активно використовує цифрові технології для ефективного документування воєнних злочинів та інших правопорушень, що здійснюються на тимчасово окупованих територіях. Цей підхід забезпечує оперативність, точність та можливість інтеграції з міжнародними інституціями.

Застосування дронів, супутникових знімків та систем відеоспостереження стало важливим елементом у фіксації злочинів. Наприклад, дрони дозволяють документувати наслідки артилерійських обстрілів, авіаударів та інших актів агресії з точними географічними координатами. Такі матеріали можуть бути використані як докази у міжнародних судах.

Супутникові технології, надані міжнародними партнерами, допомагають виявляти місця масових поховань, визначати масштаби руйнувань та підтверджувати факти порушення міжнародного гуманітарного права.

Важливу роль відіграють системи відеоспостереження, які встановлені у багатьох містах України. Як зазначають В. М. Рувінська та В. В. Девятков, відеоспостереження – це процес спостереження, що реалізується із застосуванням оптико-електронних пристроїв, призначених для візуального контролю та автоматичного аналізу [1]. Відеозаписи використовуються для відстеження пересування військової техніки та ідентифікації осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів. Зібрані дані аналізуються з використанням спеціального програмного забезпечення, що дозволяє прискорити процес обробки. Так, столичним комунальним підприємством «Інформатіка» впроваджено новий аналітичний модуль відеоспостереження в рамках проекту «Безпечне місто» (Kyiv Smart Safe City) [2]. За ствердженням спеціалістів, унікальність цього модулю полягає в тому, що за допомогою спеціалізованих камер здійснюється не тільки розпізнавання осіб, але й фіксація зображення з будь-якої камери, встановленої в рамках мережі, порівнюючи їх з наявною базою правопорушників, що дозволяє поліції швидше входити до аналітичної системи та відслідковувати небезпечних злочинців.

З метою пересування підозрюваних осіб, нелегальної зброї та інших об'єктів розслідувань, Національна поліція активно співпрацює з міжнародними структурами, такими як Інтерпол, Європол та Міжнародний кримінальний суд (МКС). Цифрові платформи, наприклад, ICSE (International Child Sexual Exploitation Database) та iARMS (International Arms Records Management System).

Крім того, використовуються системи штучного інтелекту (ШІ) для аналізу фото- та відеоматеріалів. При цьому, технології розпізнавання обличчя дозволяють ідентифікувати підозрюваних навіть за низькоякісними зображеннями. Цей підхід уже довів свою ефективність у міжнародних розслідуваннях.

Незважаючи на значні інформаційно-комунікаційні досягнення, існують серйозні виклики щодо забезпечення системи захисту конфіденційності та безпеки даних, які є одним із ключових питань у застосуванні поліцією цифрових технологій, крім цього посилився нескінченний вплив російських хакерських угруповань, які активно намагаються атакувати бази даних, що використовуються правоохоронними органами України.

Ще однією проблемою є правова регламентація використання цифрових доказів. Відповідно до ст. 99 КАС електронними (цифровими) доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [3]. Повноваження на реалізацію державної політики електронного (цифрового) документообігу надано Кабінету Міністрів України та іншим органам виконавчої влади. Державне регулювання у сфері електронного (цифрового) документообігу спрямовано на:

- реалізацію єдиної державної політики електронного документообігу;
- забезпечення прав і законних інтересів суб'єктів електронного документообігу;
- нормативно-правове забезпечення технології оброблення, створення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів [4].

Відповідно до міжнародних стандартів, необхідно забезпечувати автентичність і цілісність зібраних матеріалів, щоб вони були прийнятними у судах, таких як МКС.

Подальший розвиток цифрових технологій відкриває нові можливості для Національної поліції України. Зокрема, впровадження Big Data дозволяє аналізувати великі обсяги інформації, прогнозувати можливі загрози та виявляти закономірності у злочинній діяльності.

Іншим перспективним напрямом є використання блокчейн-технологій для забезпечення захисту даних. Такі системи можуть гарантувати прозорість та незмінність доказової бази, що особливо важливо у міжнародних судових процесах. Водночас, ефективне впровадження цієї технології вимагає ретельного правового опрацювання щодо створення сучасної нормативної бази, яка враховуватиме специфічні особливості розподілених реєстрів та відповідати як технічним особливостям Blockchain, так і потребам суспільства

Таким чином, застосування цифрових технологій суттєво підвищує ефективність роботи Національної поліції України в умовах війни. Вони дозволяють на підставі документування злочинів, забезпечувати співпрацю з міжнародними компетентними партнерами, спрямованої на консолідацію зусиль на міжнародній арені задля справедливого покарання винних осіб та фіксації й розслідування кожного злочину країни-агресора.

1. Рувінська В. М., Девятков В. В. Відеоспостереження для систем безпеки: моделі, методи та запропоновані рішення. Інформатика та математичні методи в моделюванні. 2021. Т. 11. № 4. С. 331–342. URL: [http://immm.op.edu.ua/files/archive/n4_v11_2021/2021_4\(9\).pdf](http://immm.op.edu.ua/files/archive/n4_v11_2021/2021_4(9).pdf).

2. У рамках проекту «Безпечне місто» запущено новий аналітичний модуль відеоспостереження, що прискорить пошук правопорушників. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_ramkakh_proektu_bezpechne_misto_zapuscheno_noviy_analitichniy_modul_videosposterezhennya_scho_priskorit_poshuk_pravoporushnikov/.

3. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 року № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВИМ ТА ВЕТЕРАНАМ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ВІЙНИ ЕМДР ТЕРАПІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД РОБОТИ З ТРАВМАТИЧНИМ БОЙОВИМ ДОСВІДОМ

Окупація Криму, початок військових дій на сході України ще у 2014 році та повномасштабне вторгнення росії в Україну в лютому 2022 року спонукає до створення якісної реабілітації українських воїнів після наслідків бойових дій.

Психологічна реабілітація – це специфічний вид психологічної допомоги, що надається військовим та цивільним особам, які переживають гострі реакції на актуальний стрес або загострення відтермінованих негативних психічних наслідків, відтермінованих реакцій та розладів, що зумовлені раніше пережитим, психотравмуючим досвідом. До етапів психологічної реабілітації можна віднести: психоедукацію, стабілізацію (техніки саморегуляції і т.д.), роботу з психологічною травмою та адаптацію до змін у житті.

Щоб сформувані підходи і методи якісної реабілітації важливо проаналізувати найактуальніші психологічні проблеми учасників бойових дій на сучасному етапі [2 ; 3]:

1. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) як клінічний розлад. Доклінічний ПТСР (симптоми ПТСР). Комплексний ПТСР. Переживання моральних травм.
2. Прояви агресії та гніву.
3. Депресивні стани та стани пригнічення після переживання великої кількості втрат життя та здоров'я побратимів.
4. Посткомоційний синдром (наслідки ЛЧМТ («контузії»).
5. Поранення з важкими наслідками (втрата кінцівок (фантомні болі), втрата важливих функцій (зору, можливості рухатися і т.д.).

6. Залежність від психоактивних речовин, зокрема, на фоні відсутності інших способів копіювання із стресом.

Для людини не є нормальним бути під обстрілами, бачити багато загиблих – бути на війні. Реакції та психологічні стани людей, що приймали участь в бойових діях – це нормальні реакції на ненормальні події.

Військові – це такі ж люди, як і цивільні, але вони мають інший досвід – це особливий досвід – досвід війни. Важливе завдання психологічної реабілітації – це не інтегрувати ветеранів до суспільства, а допомогти ветеранам інтегрувати власне свій досвід [2].

Під час перебування на фронті у військового активізується симпатична нервова система (СНС), яка відповідає за реакції «бий», «біжи», «завмири» і це допомагає виживати в екстремальних ситуаціях. Саме це і є процес мобілізації усіх наявних можливостей організму: імунної, захисної, нервової, психічної систем для подолання небезпечної ситуації для життя, при якому відбувається зміна складу крові. Гормони (адреналін, кортизол), що потрапляють у кров із залоз внутрішньої секреції, викликають тривогу, пильність та агресивність.

ПТСР – це порушення інтеграції пам'яті, системи тривоги та регуляції емоцій. ПТСР є проявом природних механізмів виживання та функціонування в надзвичайно загрозливих ситуаціях. Усе, що можна назвати «симптомом» ПТСР є адаптивною та корисною реакцією на загрозу для людини. І такий тривалий стан є спробою організму гарантувати негайну готовність у разі повторної небезпеки. Проте, після повернення з травматичних ситуацій, ці реакції можуть дуже перешкоджати життєдіяльності людини.

На даний час одним із методів, який рекомендований міжнародними фаховими асоціаціями для подолання ПТСР та посттравматичних станів є ЕМДР терапія (десенсибілізація та опрацювання психотравми за допомогою руху очей) [3].

ЕМДР терапія – спеціальна травматерапія, яка є комплексним методом психотерапії, що об'єднує багато успішних елементів цілого ряду терапевтичних підходів та комбінує їх з рухами очей або іншими формами двосторонньої стимуляції центральної нервової системи, стимулюючи механізм обробки травматичної інформації мозком. У методі EMDR опрацювання травми відбувається з допомогою одночасного згадування травматичного матеріалу та слідування людини поглядом за рухом руки терапевта вправо-вліво або ж іншою формою білатеральної стимуляції (почерговими дотиками до лівої/правої долоні, аудіостимуляцією та ін.) [1 ; 3].

Такий подвійний фокус уваги – на травматичному матеріалі та на стимулах, що почергово активують ліву/праву півкулю і орієнтують увагу людини на тому, що відбувається «тут і тепер» задіює механізм прискореного опрацювання інформації і сприяє інтеграції травматичних спогадів у біографічну (довготривалу) пам'ять, а відповідно веде до зменшення симптомів ПТСР. Висока ефективність методу EMDR щодо терапії посттравматичного стресового розладу є встановлена великою кількістю ретельних наукових досліджень [3].

Основа ЕМДР: модель AIP (адаптивної переробки інформації) BLS (білатеральної стимуляції) – це існування вродженої у всіх людей системи, яка фізіологічно орієнтована на переробку інформації для самолікування, тобто система переробки нейробіологічної інформації [2 ; 3].

Психотравма спричиняє блокування нормальної та адаптивної переробки інформації, створюючи неперероблену інформацію, яка не функціонально зберігається в мережах пам'яті.

ЕМДР методу можна використовувати також у повсякденному житті: існує багато способів чергування активації правої та лівої півкуль мозку – це ходьба, біг, танці, йога, плавання, гра на музичних інструментах і т.д. Можна поспостерігати за собою – після тривалої ходьби чи бігу – відчуття порядку і усвідомлення у своїх думках, розвиток нових поглядів або ставлення до чогось більш спокійно, ніж раніше.

Люди природно завжди тяжіли до рухів праворуч-ліворуч у багатьох ритуалах по всьому світу, зокрема, прикладом є гуцульський танець «Аркан» та ін. народні танці, де ритмічно використовується тіло, чергуючи стимуляцію правої та лівої півкуль головного мозку протягом цієї діяльності (білатеральна стимуляція).

Таким чином, впроваджуючи метод ЕМДР терапії у психологічній реабілітації з військовими та ветеранами, що зазнали травматичного бойового досвіду, ми зможемо системно зменшувати показники посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та покращувати якість життєдіяльності наших воїнів.

-
1. ЕМДР терапія наслідків психотравми. Практ. пос. / Арне Гофманн. Вид. «Свічадо». Львів, 2017, 239 с.
 2. Невидимі наслідки війни. Як розпізнати? Як спілкуватись? Як допомогти подолати? Довідник для широкого кола фахівців / К. Возніцина, Л. Литвиненко, Київ, 2023, 164 с.
 3. Офіційний сайт ГО «Асоціація ЕМДР в Україні – фахове об'єднання зі спеціальної травматерапії» (скорочено – ГО «ЕМДР Україна») URL: <https://emdr.com.ua/> (дата звернення: 11.02.2025р).

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ТА АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Забезпечення високого рівня психологічної стійкості та адаптації військовослужбовців до умов виконання бойових завдань в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави набуває вирішального значення. Особливо гостро ця проблема стоїть перед цивільними особами, які мобілізуються до лав військових підрозділів, добровольчих батальйонів з цивільних професій та не мають спеціальної військової підготовки. Безумовно, виконання бойових завдань в умовах надвисоких фізичних навантажень, незліченних критичних ситуацій, емоційного тиску пропаганди ворога, постійність реальної небезпеки бути пораненим (вбитим, взятим в полон тощо), переживання за своїх побратимів та родину, високий рівень відповідальності за прийняті рішення, може суттєво впливати на фізичне та психічне здоров'я, а отже і на боєздатність як окремих військовослужбовців, так і військових підрозділів в цілому.

Особливості психологічної стійкості та адаптації особистості до екстремальних умов життєдіяльності розглядалися в наукових розробках таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Г. Айзенк, Г. Балл, О. Когут, О. Кривопишина, Ю. Кушнір, Р. Лазарус, Б. Паригін, Г. Сельє, О. Тімченко, С. Фолкман, В. Франкл, Ю. Ягупова та ін. Адаптація до бойових умов, психологічна стійкість українських військовослужбовців знайшла відображення в дослідженнях Н. Вавілової, Т. Григоренка, О. Даніліна, В. Клочкова, І. Ліпатова, В. Мороза, О. Остапчука, А. Романишина, В. Стасюка, В. Чорного та ін. Слід зазначити, що в дослідження вказаної проблематики передбачали акцентування уваги саме на психоемоційній підготовці військовослужбовців та запобіганні ПТСР. Вважаємо, що проблеми забезпечення психологічної стійкості та адаптації військовослужбовців ЗСУ є актуальними та потребують комплексного дослідження та розробки практичних рекомендацій.

Зазвичай процеси адаптації та психологічної стійкості особистості взаємодоповнюють одне одного та допомагають впоратися зі складними ситуаціями, що виникають в житті та діяльності. Як зазначають Ю. Ягупова та Ю. Кушнір, особливість адаптації особистості до екстремальної обстановки полягає в тому, що її підтримання пов'язане з вольовими зусиллями, які є необхідними для вчинення дій у стані гострого психічного і нервового напруження, втоми, незадоволення, страху, які можуть виникати в небезпечній ситуації навіть у стійкої людини, що має позитивний досвід діяльності. Автори наголошують, що основне завдання для військовослужбовця полягає у тому, щоб розвинути здатність реагувати на екстремальну ситуацію адекватно та оцінювати її з раціонального погляду, бути готовим до активного подолання екстремальної ситуації, яка виникла, навчитися керувати стресом і використовувати його для подальшого зростання особистості та набуття досвіду [1, с. 177].

М. Марущак, досліджуючи проблему психологічних основ адаптації військовослужбовців ЗСУ до бойових умов, дійшов до висновку, що психологічна адаптація військовослужбовців як складний і багаторівневий процес відображається у їх здатності пристосовуватися до стресогенних, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я умов діяльності, виробити психологічну стійкість до впливу цих умов на психіку [2, с. 43]. Автор зазначає, що процес адаптації особистості можуть суттєво ускладнювати наступні чинники: нові умови проживання, неможливість спілкування зі знайомими та близькими, зміна роду діяльності, напружені відносини з командирами та побратимами, недостатні можливості для самореалізації тощо. Когнітивні здібності та емоції під час адаптивного процесу відрізняються від нормальних психічних станів. Змінені когнітивні та емоційні реакції скеровують людину до використання правильних навичок подолання стресу. Успішна адаптація дає змогу завершитися адаптивному режиму і в цілому приводить до сприятливого результату. Якщо процес адаптації неадекватний, період трансформації продовжується, а адаптаційний режим перетворюється на дисфункціональний стан. Адаптація військовослужбовців до бойових дій відбувається протягом 20-25 діб, досягаючи найвищого рівня розвиненості їх морально-психологічних можливостей. Однак після 30-40 діб у стані безпосереднього зіткнення з ворогом спостерігається стрімке послаблення морально-психологічних можливостей військовослужбовців через виснаження їх фізичних та духовних сил, постійне перебування в умовах стресу для організму та психіки [2, с. 38]. Саме тому вчені та практики рекомендують проводити регулярні ротації військовослужбовців з метою запобігання проблем в сфері психологічного та ментального здоров'я.

В. Чорний, А. Романишин, О. Остапчук, Н. Вавілова вказують, що забезпечення психологічної стійкості – це насамперед забезпечення адаптаційного потенціалу організму, рівнів реактивності, зниження особистісної та ситуативної тривожності, забезпечення психічної працездатності, результатом чого є збереження психічного здоров'я і професійного довголіття українських військовослужбовців. Дослідники пропонують професійно-діяльнісний та соціально-психологічний напрями підтримання та підвищення психологічної стійкості і бойової активності особового складу Збройних Сил України, які спираються на надзвичайно великий та повчальний досвід російсько-української війни та досвід накопичений в арміях провідних країнах-членах НАТО [3, с. 143-144]. Таку ж позицію підтримує і О. Данілін, який провів ґрунтовний теоретичний аналіз актуальних досліджень американських вчених, присвячених пошуку нових підходів до удосконалення процесу адаптації військовослужбовців, та визначає, що досвід участі США у військових конфліктах може бути цінним для України, особливо враховуючи контекст сьогодення. Автор виділяє два основні сучасні підходи: 1) базується на розумінні психологічної адаптації як процесу, який передбачає активну взаємодію між військовослужбовцем та середовищем; 2) розглядає адаптацію як комплексний процес, який включає в себе не тільки психологічний аспект, а й фізіологічний, соціальний та культурний [4, с. 18-24].

На основі проведеного аналізу стану проблеми можна рекомендувати:

- забезпечити своєчасну та кваліфіковану психологічну підготовку та допомогу військовослужбовцям на всіх етапах служби (від мобілізації до демобілізації та реадаптації до цивільного життя), що включає тренінги з розвитку стресостійкості, копінг-стратегій, адаптивних процесів та емоційної саморегуляції;
- штатні психологи повинні мати спеціальну підготовку для роботи з військовими, враховуючи специфіку їхнього досвіду та потреб. Особлива увага має бути приділена підготовці з питань діагностики та лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожних розладів, депресій та інших психологічних проблем;
- забезпечити регулярність проходження штатними психологами професійних курсів підвищення кваліфікації для ознайомлення з новими методами та практиками, а також особистої супервізії;
- проводити моніторинг актуальних психічних станів військовослужбовців;
- забезпечити інтеграцію психологічної підтримки військовослужбовців з іншими видами допомоги, такими як медична, соціальна та правова;
- забезпечити ефективну соціальну взаємодію та підтримку з боку суспільства, громад, родини, друзів, побратимів та командирів, для чого проводити заходи із психологічного згуртування підрозділів, психологічну роботу із підтримання стосунків з рідними тощо;
- впровадження новітніх розробок науки і техніки, таких як VR-технології, у процес психологічної підготовки військовослужбовців. Наприклад, фахівцями навчального центру Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного створено інноваційний навчальний фільм «Перший бій». Перегляд цього фільму передбачає ефект «повного занурення». Військовослужбовець отримує можливість прожити перший бойовий стрес без ризику фізичного ушкодження [5].

Таким чином, комплексний підхід до вирішення проблем адаптації та психологічної стійкості військовослужбовців сприятиме збереженню їх психологічного здоров'я та підвищенню ефективності виконання службових обов'язків.

1. Ягупова Ю. В., Кушнір Ю. В. Психологічні особливості адаптації особистості до екстремальних ситуацій *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. Том 2 № 14 (2022). С. 174-177.
2. Марущак М. Психологічні основи адаптації військовослужбовців збройних сил України до бойових умов. *Збірник наукових праць. Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Вип. 2(10), 2023. С. 35-44.
3. Чорний В.С., Романишин А.М., Остапчук О.П., Вавілова Н.В. Психологічна стійкість українських військовослужбовців в ході російсько-української війни: соціальні чинники. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. № 2(81), 2024. С. 139-145.
4. Данілін О. Адаптація військовослужбовців до умов війни: досвід США та нові виклики для України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2023. № 1(5). С. 18-26.
5. Вплив психотравмуючих факторів сучасного бою та адаптація військовослужбовців до виконання реальних бойових завдань. 4 Жовтня 2024р. URL: <https://www.zsu.gov.ua/vplyv-psyhotravmuyuchykh-faktoriv-suchasnogo-boyu-ta-adaptacziya-vijskovoslužhbovcziv-do-vykonannya-realnyh-bojovyh-zavdan>.

Царенко О. М.,
доцент кафедри адміністративної діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент
(Національна академія Державної прикордонної служби України)
Екман Р. А.,
здобувач вищої освіти
факультету правоохоронної діяльності
(Національна академія Державної прикордонної служби України)

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ В УКРАЇНІ: ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА НАСЛІДКИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ

Початок повномасштабної війни Росії проти України 24 лютого 2022 року стала трагічним етапом сучасної історії. Порушення загальновизнаних принципів міжнародного права, зокрема тих, що стосуються ведення воєнних дій, стали очевидними для світової спільноти. Тому зважаючи на поточну ситуацію в Україні, а саме військові дії, що тривають з 2014 року, а з лютого 2022 року набрали нових масштабів. Воєнні злочини, скоєні Росією, мають гуманітарні, правові та політичні наслідки, що ставить перед міжнародною спільнотою серйозні питання щодо правосуддя, справедливості та відповідальності.

Окупаційна влада росії чинить системне порушення прав людини, що наближається до воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Статистика повідомляє про тисячі загиблих серед цивільних, знищених житлових будинків, лікарень та шкіл. Світові медіа та міжнародні організації підтверджують застосування катувань, системних депортацій та насильного переселення дітей. Воєнні злочини та злочини проти людяності в контексті російсько-української війни характеризуються участю у збройному конфлікті та систематичними нападами на цивільне населення. [1, с. 253].

Удосконалення досудового розслідування в умовах цифровізації має враховувати права осіб, посилювати механізми збору та оцінки цифрових доказів і забезпечувати ефективну взаємодію учасників процесу [1, с. 296-299].

Якщо розглядати зазначені протиправні дії крізь призму міжнародного права, то воно визначає злочинами дії сексуального характеру, вчинені за відсутності явної згоди особи, що особливо актуально у контексті збройних конфліктів, де цивільне населення стає беззахисним перед озброєними комбатантами. Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії наголосив, що згвалтування може мати місце навіть за відсутності прямого фізичного тиску, якщо обставини пригнічують волю жертви [2, с. 3].

Попри існуючі виклики, гармонізація кримінального законодавства України з нормами ЄС є досяжною метою, що сприятиме активній співпраці з європейськими інституціями та підвищенню кваліфікації фахівців у сфері кримінального права. Основи захисту прав потерпілих були закладені у 2001 році Рамковим Рішенням «Про статус потерпілих у кримінальному процесі» та Зеленим документом «Відшкодування шкоди потерпілим», спрямованими на уніфікацію стандартів компенсації. Однак, через певні недоліки, Рамкове Рішення було замінено Директивою 2012/29/ЄС, яка встановлює мінімальні стандарти прав, підтримки та захисту потерпілих [3, с.126].

Держсекретар США Ентоні Блінкен підтверджував намір США сприяти притягненню до відповідальності винних у злочинах проти людяності, скоєних під час російсько-української війни, наголосивши на систематичності цих злочинів і необхідності справедливості для України. [4].

У міжнародній правовій системі діє постійний суд – Міжнародний кримінальний суд (МКС), який має право ігнорувати імунітет посадовців. Римський статут, основний документ МКС, ратифікований 123 країнами світу, містить статтю 27, яка дозволяє суду притягати до відповідальності навіть чинних глав держав і високопосадовців за міжнародні злочини [5]. 17 березня 2023 року Палата попереднього розслідування II Міжнародного кримінального суду видала ордери на арешт президента Росії Володимира Путіна та уповноваженої з прав дітей Марії Львової-Белової за підозрою у воєнному злочині, пов'язаному з незаконною депортацією дітей з окупованих територій до Росії [6]. Публічне визнання цих злочинів стало основою для підозри.

Згідно з міжнародним правом, усиновлення депортованих українських дітей у росії розглядається як злочин, що підпадає під визначення геноциду. Це суперечить пункту «е» статті 2 Конвенції «Про запобігання геноциду», який забороняє примусову передачу дітей з однієї національної групи до іншої [7]. Рішення МКС має продемонструвати, що путін не може бути стороною переговорів про мир із Україною, а має понести кримінальну відповідальність за свої злочини, наголошуючи, що справедли-

вість не може бути принесена в жертву заради миру. Крім того, 6 грудня 2023 року Міністерство юстиції США вперше висунуло обвинувачення чотирьом російським військовослужбовцям за воєнні злочини проти американця в Україні, застосувавши закон про переслідування таких злочинів за кордоном [8].

У результаті дій, вчинених російськими посадовцями та військовослужбовцями під час конфлікту в Україні, було встановлено низку серйозних порушень міжнародного права, зокрема злочини проти людяності та воєнні злочини. МКС і правоохоронні органи різних країн активно реагують на ці порушення, намагаючись притягнути до відповідальності винних, включаючи високопосадовців росії. Офіційні ордери на арешт, такі як у випадку президента росії та інших посадовців, демонструють певну рішучість міжнародного співтовариства забезпечити справедливість і не допустити безкарності.

Ці процеси мають важливе значення для запобігання подальшим злочинам, а також для підтримки прав людини та міжнародного правопорядку. Крім того, ініціативи, такі як судові розслідування США та інших країн, є важливими кроками у притягненні росії до відповідальності за злочини, вчинені в Україні. Це свідчить про те, що міжнародне право не залишить без відповіді скоєні злочини, навіть якщо вони здійснюються на рівні державної політики.

З 2022 року санкції у відповідь на російське вторгнення стали одними з наймасштабніших в історії, охоплюючи фінансові, економічні та технологічні обмеження, а також персональні заходи проти високопосадовців [9]. Санкції проти росії узгоджуються на міжнародному рівні, зокрема через ЄС, який із лютого 2022 року розширив обмеження, започатковані у 2014 році. Вони включають заморожування активів, обмеження на в'їзд, торговельні санкції у фінансовому, енергетичному та технологічному секторах. У 2023–2024 роках заходи посилили для протидії обходу санкцій, зокрема запроваджено контроль над експортом російських діамантів і нафти. Мета санкцій – тиск на росію, глобальна безпека та запобігання подальшій агресії [10].

Притягнення винних до відповідальності ускладнюється невизнанням Росією юрисдикції МКС, обмеженим доступом до окупованих територій та фрагментарною співпрацею. Відсутність системності в судових провадженнях створює ризик безкарності, що може стати прецедентом для інших держав, підкреслюючи необхідність посилення міжнародних інституцій.

Отже, воєнні злочини Росії в Україні ставлять під сумнів можливість міжнародної спільноти захищати загальноприйняті принципи права та моралі. Лише через рішучі дії та створення ефективних механізмів покарання винних можна забезпечити відновлення справедливості та гарантувати, що такі злочини більше не повторяться.

1. Рівна А. Гармонізація кримінального законодавства України з міжнародним правом. 2019. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/34388/1/253.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).

2. Посібник зі збору доказів для Міжнародного кримінального суду та документування міжнародних злочинів. Київ, 2019. 23 с. URL: <https://censs.org/wpcontent/uploads/2020/05/посібник-для-МКС.pdf> (дата звернення: 27.01.2025).

3. Климкевич Р. Гармонізація кримінального процесуального законодавства Європейського Союзу про статус потерпілих: сучасний стан та напрями вдосконалення. *National law journal: teory and practice*. Львів. URL: http://www.jurnaluljuristic.in.ua/archive/2018/3/part_1/29.pdf (дата звернення: 27.01.2025).

4. Blinken A. J. Crimes Against Humanity in Ukraine. United States Department of State. 2023. URL: state.gov/crimes-against-humanity-in-ukraine/ (дата звернення: 27.01.2025).

5. Article 27 of the Rome Statute of the International Criminal Court. Published by the International Criminal Court. 2011. URL: [cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf](https://www.cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf) (дата звернення: 27.01.2025).

6. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. International Criminal Court. 2023, March 17. URL: [icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and-maria-alekseyevna-lvova-belova](https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and-maria-alekseyevna-lvova-belova) (дата звернення: 27.01.2025).

7. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. United Nations. URL: www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocitycrimes/Doc.1_Convention (дата звернення: 27.01.2025).

8. У США оголосили обвинувачення чотирьом військовим РФ за катування американця в Україні. *Європейська правда*. 2023, 6 грудня. URL: euintegration.com.ua/news/2023/12/6/7175041/ (дата звернення: 27.01.2025).

9. Вплив економічних санкцій на економіку Російської федерації в умовах її повномасштабної агресії проти України. Аналітичний портал. Аналітичний портал. URL: <https://analytics.intsecurity.org/russian-economy-impact-of-sanctions/> (дата звернення: 27.01.2025).

10. EU sanctions against Russia explained. Consilium Europa. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia-explained/> (дата звернення: 27.01.2025).

ЗАВДАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасна Україна переживає страшні часи свого існування. Адже, в нашій країні йде повномасштабна війна з російською федерацією, яка впливає на всі сфери функціонування нашої держави та суспільства.

Й формування громадянського суспільства в такий важкий час потребує особливого дослідження, адже саме воно є осередком, який формує таке суспільство, яке здатне та сміливо долає військові виклики.

Важливу роль в процесі формуванні демократичного сильного суспільства відіграє саме утворення громадянського осередку. Оскільки громадянське суспільства, як показує практика та історичні події нашого сьогодення, здатне формувати та вибудовувати природно-правові конструкції, які здатні впоратися навіть з такими найнегативнішими ризиками як війна. Зміни, які відбуваються в швидкісному плині життя українського суспільства та в небезпечному часі, в якому ми всі живемо, штовхають наше населення до створення дієвих механізмів управління різними видами об'єднань.

Серед таких важливих та ґрунтоутворюючих об'єднань в управлінні та дієвості суспільством, ми виділяємо – територіальну громаду, яка в свою чергу є дієздатним елементом у підтвердженні демократичних бажань національних країн та є особливою формою уваги до мешканців певної території.

Для кожної громади є універсальні цілі та завдання, проте також існують й такі, які стосуються лише цього осередку. Серед основних завдань, які можна виділити для територіальної української громади є в першу чергу безпековий фактор, який включає не лише фізичну (територіальну) безпеку, а також і економічну, і психологічну.

Безперечно, процес формування громадянського суспільства включає в себе створення територіальної громади, як дієвого засобу для побудови демократичного розвитку нашої держави й передусім суспільства, яке спроможне допомагати, контролювати та сприяти розвитку інститутам влади задля забезпечення належної їхньої діяльності та розвиненого розвитку як самої громади так і держави в цілому. Як зазначає Оскана Домбровська, для досягнення демократизації утворення та функціонування територіальних громад потрібно дотримуватися підходу, який стосується інструментів партисипативної демократії, який в свою чергу буде сприяти постійній участі (у різних формах і мова не лише про вибори) громадян в керування державними та місцевими справами [1, С. 116].

Ймовірно, що зараз дуже важливу та значну роль відіграють територіальні громади в сучасному розвитку нашої держави. Це можна відстежити на прикладі 24 лютого 2022 року – коли відбулося повномасштабне вторгнення російських військ на нашу територію. Саме тоді згуртованість багатьох людей з територіальних громад показала спільність цілей та завдання (які також зараз можна розглядати як основні цілі таких об'єднань) щодо безпеки та загрозам, які були завдані зі сторони російського ворога.

Війна є також новим викликом і для існування громадянського суспільства, й зокрема для територіальних громад. Тому вірним та дієвим рішенням в такій складній ситуації як війна для нашого народу залишається питання згуртованості та об'єднаності. Як підкреслює Олександр Кондратинський, перехід від монополії влади до системи демократичного врегулювання на засадах партнерства між владою та громадянами [2, С. 15], який ще відбувався до війни, зараз стає як найактуальнішим. На думку автора, громадянське суспільства – це такий елемент системи суспільного устрою, який повинен постійно орієнтуватися на соціум, на людей, а територіальна громада – первинний фундаментальний елемент вказаної системи, який так би мовити «пожинає» плоди даної взаємодії (між владою та громадянським суспільством).

Очевидно, що чим більше розвинута особистість та члени такого територіального об'єднання тим, якісніше формується й саме громадянське суспільство, яке здатне самоорганізовуватися та володіти й захищати свої права та інтереси. Ефективність формування громадянського суспільства та його складової частини – територіальної громади – також впливатиме й на можливості членів такого об'єднання щодо реалізації своїх потреб та самореалізації в різних сферах свого життя, а також і на контрольованість влади.

Проте ми також наголошуємо на тому що таке об'єднання як територіальна громада повинна бути компетентним. Адже, звичайне об'єднання людей, які просто проживають на одній території це ще не ознака територіальної громади. Тому, якщо мова йде про територіальну громаду, яка є осередком та фундаментом для подальшого процесу формування громадянського суспільства потрібно обов'язково говорити про рівень усвідомленості та обізнаності в тих процесах, які відбуваються і самій державі й безпосередньо на тій території де знаходиться така територіальна громада. Освіченість та культура, знання законів та процесів й механізмів управління, економічний баланс коштів та знання соціальних потреб такої громади є і чинниками, які будуть стояти за основу такого об'єднання.

Формування національних, патріотичних, регіонально-етнічних, економічних, соціально-значущих, природно-правових здібностей тої чи іншої територіальної громади є базою для побудови демократично активного громадянського суспільства. Адже в такий спосіб формується справжній живий зв'язок кожного із членів суспільства з державною владою, є в хорошому розумінні цього слова «живе спілкування всіх з державою», що призводить до нагальної комунікації та вирішення основних завдань сьогодення нашого народу в нашій незалежній демократичній правовій країні. Відбувається тісний «приземлений» взаємозв'язок громади (людей та суспільства) з державою. На такому базовому первинному рівні саме й виробляється політика взаємодії у відповідності до потреб та бажань громад, яка і є найбільш реальною. Прикладом, якої може бути процес подолання російського ворона в перші дні повномасштабної війни, який показав на первинному рівні реальну згуртованість та єдність цілі – яка полягає в захисті нашого народу, держави. ТанDEM територіальної громади з владою завжди провокуватиме побудову до демократичного управління та до побудови громадянського суспільства.

1. Домбровська О. Удосконалення форм участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Десятої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 вересня 2024р.). Київ: АПСВТ, 2025. 220с.

2. Кондратинський О. Термінологічний аналіз понять «громадянське суспільство» та «територіальна громада». Аспекти публічного управління. Теорія та історія публічного управління. 20215. №11-12. С. 14-20.

Цмоць У. О.,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Лукашук Ю. А.,
асистент кафедри автоматизованих систем управління,
доктор філософії
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЗРІЛОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Зрілість громадянського суспільства – це рівень розвитку інституцій, норм і практик, які сприяють активній участі громадян у житті суспільства та держави. Назагал, це існування незалежних від держави громадських організацій та їхня здатність ефективно впливати на політичні, соціальні й економічні процеси, відстоювати права людини, забезпечувати прозорість влади та розвивати демократичні цінності.

Основними критеріями зрілості громадянського суспільства є: **активність громадян, розвиненість громадських організацій та рухів та їх здатність ефективно діяти як в звичайних в умовах, так і в умовах надзвичайних ситуацій і станів, інститут медіа, захист прав людини та демократії, інклюзивність і рівність, інститут довіри та співпраці.**

Одним з індикаторів зрілості громадянського суспільства є волонтерство. Діяльність волонтерів в Україні є безоплатною діяльністю, спрямованою на допомогу суспільству, конкретним особам чи організаціям. Закон України про волонтерство [1] передбачає правові засади волонтерської діяльності. Беручи участь у волонтерській діяльності, люди демонструють колективне почуття відповідальності, солідарності та громадянської активності. Ця готовність сприяти добробуту інших відображає соціальну згуртованість суспільства та його відданість вирішенню різних суспільних проблем. При цьому проявляється:

- *соціальна згуртованість і довіра*, оскільки волонтерство сприяє розвитку почуття спільноти, заохочуючи людей до спільної роботи задля досягнення спільних цілей, що призводить до зміцнення соціальних зв'язків і побудови довіри між людьми;

- *громадянська відповідальність*, при якій люди беруть активну участь у вирішенні місцевих, національних та глобальних проблем, демонструючи відповідальність не лише за власний добробут, але й за колективний добробут суспільства;

- *демократична участь*, при якій люди, які займаються волонтерством, як правило, більш обізнані з соціальними проблемами, а їхня участь призводить до більшої політичної та громадянської активності. Вони можуть стати більш схильними голосувати, виступати за зміни в політиці або навіть самі балотуватися на виборах;

- *соціальний захист та інклюзія*, які заповнюють прогалини у соціальному забезпеченні та зосереджуються на маргіналізованих або недостатньо охоплених послугами громадах;

- *зміцнення неприбуткового сектору*, що сприяє розвитку та стійкості неприбуткових організацій, які іноді відіграють вирішальну роль у наданні соціальних послуг, покладаючись у своїй діяльності на волонтерів, та надають необхідні послуги різним верствам суспільства;

- *культурні норми та освіта*, які, відображаючи культуру емпатії та турботи, приділяють значну увагу таким соціальним цінностям, як альтруїзм, співпраця та співчуття. Волонтерство також надає можливості для особистісного зростання, розвитку навичок і пізнання різних аспектів життя суспільства;

- *реагування на кризи та стійкість*, що демонструє здатність зрілого громадянського суспільства швидко та ефективно мобілізувати волонтерів.

Таким чином, волонтерство не просто альтруїстична діяльність, а обов'язкова умова здорового, динамічного та зрілого громадянського суспільства. Воно відображає глибину взаємодії людей зі своїми громадами та підкреслює колективні зусилля, необхідні для побудови справедливого, інклюзивного та стійкого суспільства.

Волонтерство під час війни є важливим проявом солідарності, стійкості та громадянської активності.

Під час війни волонтерство відіграє життєво важливу роль у наданні негайної гуманітарної допомоги. Волонтери часто співпрацюють з організаціями, які надають їжу, медикаменти, притулок і емо-

ційну підтримку переміщеним особам і тим, хто безпосередньо постраждав від конфлікту. Ці зусилля мають важливе значення для полегшення страждань цивільного населення, часто в ситуаціях, коли урядова або інституційна підтримка перевантажена.

Під час війни громади стикаються з надзвичайним тиском і руйнуванням. Волонтерство допомагає підтримувати почуття спільноти, безперервності та стабільності. Волонтери можуть допомогти з такими завданнями, як організація притулків, надання послуг з охорони психічного здоров'я або підтримка комунікаційних мереж. Колективні дії волонтерів допомагають підтримувати бадьорість духу, надають практичну допомогу і підтримують тих, хто втратив дім або близьких.

Війна непропорційно впливає на вразливі групи населення, такі як діти, жінки, люди похилого віку та інваліди. Волонтери часто зосереджуються на забезпеченні потреб цих груп, надаючи їм безпосередню допомогу або займаючись адвокацією. Вони можуть працювати над захистом цих груп від експлуатації, торгівлі людьми чи насильства, а також над тим, щоб вони отримували необхідні ресурси.

Волонтери, зокрема журналісти, правозахисники та юристи, можуть працювати над документуванням наслідків війни, порушень прав людини та міжнародного права. Ця документація допомагає підвищити обізнаність, привернути увагу до звірств і притягнути винних до відповідальності. Адвокація через волонтерство може сприяти міжнародному втручання, допомозі та довгостроковим зусиллям з розбудови миру.

Волонтерство під час війни може також слугувати вираженням патріотизму, солідарності та національної ідентичності. Таке волонтерство прищеплює громадянам почуття спільної мети, зміцнюючи моральний дух як військових, так і цивільного населення.

Хоча волонтерство в зоні бойових дій може бути глибоким проявом альтруїзму, воно також пов'язане з ризиками та емоційними витратами. Волонтери можуть стати свідками травматичних подій, втратити друзів і колег або зіткнутися з фізичною небезпекою. Цей досвід впливає на їхнє психічне здоров'я, але водночас призводить до підвищення життєстійкості і почуття виконаного обов'язку.

Волонтерство під час війни не обмежується тими, хто перебуває в зоні конфлікту. Люди з усього світу можуть добровільно допомагати біженцям, надавати медичну допомогу або підвищувати обізнаність про наслідки війни. Така транснаціональна підтримка ілюструє глобальний характер волонтерства у воєнний час, показуючи, як конфлікти можуть об'єднувати людей по всьому світу в гуманітарних зусиллях.

Після завершення конфлікту волонтерство продовжує залишатися ключовим компонентом довгострокової розбудови миру. Волонтери сприяють відновленню відносин між розділеними групами, сприяють примиренню і допомагають суспільству загоїти рани, завдані війною. Волонтери можуть сприяти налагодженню діалогу, брати участь у програмах відновного правосуддя та допомагати в реінтеграції колишніх учасників бойових дій у суспільство.

Отже, волонтерство під час війни є потужним і важливим аспектом подолання руйнівних наслідків конфлікту. Волонтери не лише надають негайну допомогу постраждалим, але й сприяють довгостроковому відновленню, зціленню та відбудові зруйнованих війною суспільств.

Феномен українського волонтерства став визначальною рисою відповіді країни як на війну з РФ, що триває, так і на ширшу соціальну та політичну трансформацію. Українське волонтерство привернуло увагу світової спільноти завдяки своїй стійкості, відданості та солідарності.

Волонтерство в Україні має довгу історію, а традиції громадської підтримки та взаємодопомоги присутні як у сільській місцевості, так і в містах. Однак сучасна ера українського волонтерства почала розвиватися після здобуття Україною незалежності в 1991 році, під час демократизації країни, і особливо після протестів Євромайдану 2014 року, які стали переломним моментом у розвитку громадянської активності.

Анексія Криму та початок війни на сході України у 2014 році значно прискорили розвиток волонтерства. Багато цивільних осіб взяли на себе зобов'язання підтримувати українських військових, доставляти гуманітарну допомогу та допомагати тим, хто постраждав від конфлікту. Волонтери забезпечили українських солдат критично важливими ресурсами, заповнивши прогалини, які держава не змогла забезпечити на ранніх стадіях збройної агресії.

Вторгнення Росії в Україну у 2022 році стало ще одним важливим моментом для українського волонтерства. У відповідь на вторгнення мільйони українців по всій країні та за кордоном швидко мобілізувалися для допомоги. Це включало надання негайної гуманітарної допомоги, організацію евакуації біженців, надання транспорту та збір коштів на медичне та військове обладнання. Волонтери також формували загони територіальної оборони, роблячи свій внесок у військові зусилля країни за відсутності достатньої державної інфраструктури.

Українське волонтерство перетворилося на потужну трансформаційну силу всередині країни. Воно є свідченням сили, єдності та відданості українського народу, який об'єднався, щоб протистояти безпрецедентним викликам, пов'язаним з війною. Феномен волонтерства не лише підтримав військові та гуманітарні потреби України, а й зміцнив ідентичність країни та почуття колективної відповідальності.

Відсутність швидкої та ефективної реакції з боку держави, бюрократичні перешкоди, а також часто неефективне використання ресурсів змушують громадян брати ініціативу в свої руки. Водночас, підміна волонтерством нездатності державних структур є важливим соціальним та політичним питанням, яке стосується того, як в умовах недостатньої або неефективної роботи державних органів, громадяни беруть на себе відповідальність за надання послуг, підтримку та допомогу, які повинні забезпечувати органи влади. Цей феномен має глибокі наслідки для розвитку державних інститутів і викликає запитання про баланс між громадським і державним секторами в управлінні кризовими ситуаціями. Волонтери часто заповнюють ті прогалини, де держава не може оперативно реагувати або, де державні органи не можуть забезпечити ефективне управління. Наприклад, через незадовільну організацію розподілу гуманітарної допомоги, волонтерські організації беруть на себе частину цих функцій, скорочуючи бюрократичні ланки і забезпечуючи більш прямий доступ до нужденних.

Ось кілька ключових аспектів цієї проблеми: недостатня ефективність державних структур; волонтерство як тимчасова альтернатива; перевантаження волонтерських ініціатив; етика і моральний тиск; тривала залежність від волонтерських ініціатив; волонтерство як форма протесту; підміна довгострокових рішень; виклики для державних структур.

Отже, підміна волонтерством нездатності або неефективності державних структур – це серйозна проблема, яка вимагає глибокого аналізу та системних змін у державному управлінні. Важливо, щоб волонтерські ініціативи доповнювали, а не заміняли функції держави, щоб уникнути ситуації, коли громадяни беруть на себе обов'язки, які належать органам влади. Волонтерство, без сумніву, є важливим інструментом соціальної солідарності, але воно не повинно ставати заміною для ефективного функціонування державних інститутів.

1. Закон України від 19 квітня 2011 року № 3232-VI «Про волонтерську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text>.

Чорний А. М.,

доцент кафедри прикордонного контролю
факультету безпеки державного кордону,
кандидат психологічних наук

*(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

Тимофєєв П. В.,

слухач

відділу денного та заочного навчання факультету
професійної освіти та лідерства

*(Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького)*

МІЖНАРОДНА ВІЙСЬКОВА ТА ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА УКРАЇНИ КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна в умовах широкомасштабної війни з росією отримує безпрецедентну підтримку від міжнародної спільноти, зокрема від країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС). Ця підтримка є ключовим фактором у стримуванні агресії, забезпеченні стабільності економіки та реалізації реформ. ЄС виступає надійним партнером, надаючи військову допомогу, фінансову підтримку та політичну солідарність.

Країни ЄС передають Україні сучасні зразки зброї, включаючи системи протиповітряної оборони (далі – ППО), артилерію, бронетехніку, безпілотні літальні апарати та боєприпаси. Найбільший внесок у цьому напрямку зробили Німеччина, Польща, Франція, Чехія, країни Балтії та Скандинавії. ЄС організовує тренувальні програми для українських військовослужбовців у рамках Місії військової допомоги ЄС Україні (EUBAM Ukraine). Ці програми спрямовані на підвищення кваліфікації українських військових і адаптацію до використання західної техніки. ЄС виділив фінансування для постачання військових товарів через Європейський фонд миру (European Peace Facility). Крім того, триває розробка ініціатив для довгострокового посилення оборонного потенціалу України.

ЄС і країни-члени надали Україні мільярдну макрофінансову допомогу для підтримки економіки та стабілізації бюджету. Важливою складовою стало виділення пакетів допомоги через Європейський інвестиційний банк (далі – ЄІБ) та інші інституції. ЄС активно надає гуманітарну допомогу, включаючи харчові продукти, медикаменти, житло для внутрішньо переміщених осіб і постраждалих від бойових дій. У відповідь на руйнування енергетичної інфраструктури України ЄС передали трансформатори, генератори та інше обладнання, що сприяє відновленню енергосистеми. ЄС упровадив десять пакетів санкцій, що включають обмеження на торгівлю, фінансові операції та експорт російських енергоресурсів. Надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС стало важливим сигналом підтримки, що зміцнює зв'язки між Україною та європейською спільнотою. Країни ЄС активно підтримують Україну на міжнародній арені, сприяючи визнанню росії державою-агресором і забезпеченню притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

У перспективі ЄС вбачає такі шляхи подальшої співпраці з вищевказаних питань:

- зміцнення обороноздатності України;
- поглиблення інтеграції з ЄС у рамках політики сусідства;
- створення спільних програм відновлення України після війни.

Міжнародна підтримка України зі сторони ЄС є вирішальною для забезпечення її обороноздатності та економічної стійкості. Військова, економічна та гуманітарна допомога дозволяє Україні протистояти агресії, підтримує суспільство в умовах війни та формує фундамент для майбутнього інтеграційного співробітництва з Європейським Союзом.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОКОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМИ БОЙОВИХ ДІЙ ТА ЇХ СІМ'ЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Війна в Україні залишає глибокий слід не лише на полі бою, але й у психологічному стані її учасників та їхніх родин. Учасники бойових дій та члени їхніх сімей зіштовхуються з численними викликами, що вимагають комплексного підходу до психокорекційної роботи.

Учасники бойових дій часто піддаються впливу посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР), підвищеному рівню тривожності, депресії, у них починають виникати проблеми з адаптацією до мирного життя тощо. Також у них можуть спостерігатися: емоційна нестабільність, підвищена дратівливість, проблеми у міжособистісному спілкуванні. Члени родин військовослужбовців переживають тривогу за своїх близьких, стрес через тривалу розлуку, а також психологічні труднощі після повернення воїна додому. До типових проблем, які можуть у них виникати, належать: порушення сімейних стосунків, відчуття ізоляції, труднощі у спілкуванні з військовим після його демобілізації.

Психокорекційна робота, яку проводять з такою категорією спрямована на: зниження рівня стресу в учасників бойових дій та їхніх родин, покращення адаптації до умов мирного життя, відновлення сімейних стосунків та гармонізацію взаємовідносин, розвиток навичок саморегуляції та управління емоціями, запобігання суїцидальним тенденціям та зниження рівня агресії.

Основним методом психокорекційної роботи, який використовують фахівці-психологи є індивідуальна психотерапія. Використовують такі підходи: когнітивно-поведінкова терапія, методи травмофокусованої психотерапії, EMDR (десенсибілізація і переробка рухами очей) тощо. Також поширеним методом є групова терапія. Групи, які створюють для взаємодопомоги учасників бойових дій та їх сімей допомагають знизити рівень ізоляції та тривожності. Також популярною є сімейна терапія, яка застосовується для гармонізації стосунків між військовими та їхніми близькими. Особливу увагу слід приділяти дітям, які часто стають свідками емоційних проявів батьків.

Слід зазначити, що в процесі роботи з даною категорією важливо інформувати учасників бойових дій і їх сім'ї про ПТСР, його прояви та способи подолання, використовувати дихальні техніки, арттерапію, тілесно-орієнтовані методики сприяють зниженню напруги та покращенню емоційного стану. Побудова довірливих відносин є ключовою умовою ефективної психокорекційної роботи. Кожен учасник бойових дій та член його родини має свої особливості сприйняття війни, що потребує врахування у роботі. Важливо розуміти специфіку українського суспільства, традицій, ментальності. Ефективна робота з травматичним досвідом сприяє зменшенню психологічного навантаження.

До основних проблем, які виникають під час психокорекційної роботи відносимо:

- стигматизація психологічної допомоги;
- недостатня кількість кваліфікованих спеціалістів;
- обмежені ресурси для впровадження довготривалих програм.

Робота з учасниками бойових дій та їх сім'ями є важливою складовою забезпечення стійкості нашого суспільства. Завдяки ефективній психокорекційній роботі ми можемо не лише допомогти цим людям повернутися до повноцінного життя, а й закласти фундамент для майбутнього розвитку мирної та сильної України.

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ЯК СКЛADOVA НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Нині економічна, соціальна, психологічна та моральна складова в Україні надзвичайно суперечлива та багатогранна. Війна в Україні триває, і є зрозумілим, із-за чого з'явилась нестабільність майже у всіх сферах держави. Все більше родин починає відчувати дефіцит державного бюджету, відповідно збільшується кількість людей з доходами нижче життєвого мінімуму, із-за чого знижується народжуваність, диференціація населення за доходами зростає.

Також, в свою чергу, спостерігається напруженість на ринку праці, яка виникає тому, що частина населення України вимушена перемішуватися з регіонів, які знаходяться під постійним тиском окупантів, до регіонів більш безпечних для життя. Проблема вакантних робочих місць, збільшується заборгованість із виплати заробітної плати, пенсій та соціальної допомоги, значно зростають показники мало-забезпеченості, у тому числі соціальні відхилення у поведінці дітей, і тому це все призводить до проблем з охорони прав дитини [1, с. 65].

Упродовж дитинства кожна четверта дитина переживає фізичне насильство; одна з чотирьох дівчаток і один із тринадцяти хлопчиків переживають сексуальне насильство. За даними ООН, щороку від насильства у власній сім'ї страждають близько 2 млн дітей у віці до 14 років; на жаль, не отримавши вчасно захист і допомогу, кожний десятий із них помирає, ще 2 тис закінчують життя самогубством [2].

Не стала винятком і наша країна. Кожна п'ята дитина в Україні зазнає різних форм сексуального насильства (від розбещення до зґвалтування) [3, с. 18].

Кожна третя дитина стає жертвою фізичного насильства, кожна друга – психологічного (емоційного). Щороку на «Національну гарячу лінію» надходить понад 22 тис дзвінків щодо попередження домашнього насильства, із них понад 3 тис – від дітей, які страждають від свавілля власних батьків [2].

Причину цього вбачаємо у загостренні кризових явищ в економічному, політичному, культурному житті народу, що негативно впливає на сімейну атмосферу, внутрішньо-сімейні відносини, їхній емоційний і психологічний стан. Як наслідок – неспроможність деяких батьків належно виховувати власних дітей, зацикленість на матеріальному забезпеченні родини, роздратованість, грубість, сварки і т. ін. [3, с. 18].

Визначаючи охорону дитинства та захист прав дітей як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що маж вагоме місце та вагомий внесок для захисту та забезпечення національної безпеки, нормативно-правові механізми та засади нашої держави разом із визначеною категорією окремих груп публічної адміністрації призводить до розширення соціально-правових гарантій захисту прав дітей, забезпеченню культурного, правового розвитку підлітків та соціально-економічного піднесення та розвитку сучасної молоді, а також налагодити співпрацю щодо виникнення соціально-економічних і правових утворень з метою захисту прав та законних інтересів малолітніх в нашій державі [4, с. 90].

Окремі положення загальнотеоретичних та практичних аспектів забезпечення прав дитини досліджувала Т. Лук'яненко у дисертаційному дослідженні «Теоретико-правова характеристика права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні» [5]. Проаналізувавши роботу вищезазначеної авторки, не можемо не погодитись з отриманими науковими розробками, щодо вибору ролі суб'єкта та визнання механізмів реалізації права на захист від усіх форм насильства. Безумовно який зумовлений необхідністю комплексного теоретичного, законодавчого визнання тематики прав дитини, а також їх правового статусу та системного державного захисту [5].

В свою чергу, поза увагою вчених залишаються особливості захисту прав дітей, як складова національної безпеки України.

Конституція України є тією юридичною базою, норми якої визначають та гарантують охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Це такі статті Конституції України як: право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); право на звернення до державних інституцій (ст. 40); право володіти, користуватися і

розпоряджатися своєю власністю (ст. 41); право на житло (ст. 47); права та свободи людини й громадянина захищаються судом (ст. 55); право знати свої права та обов'язки (ст. 57) [6].

Однак, незважаючи на відносно впорядковану нормативно-правову базу, результати наукових досліджень та аналіз практики щодо подолання наслідків домашнього насильства над дітьми доводять, що жорстокість і насильство продовжують поширюватися [7, с. 20].

19 грудня 2024 року набрав чинності Закон № 3733-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами». Зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів стосуються запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема щодо жінок. Законодавчі нововведення передбачають посилення відповідальності за вчинення домашнього насильства. Крім того, закон вводить норму, згідно з якою дитина, яка стає свідком насильства в родині, буде визнаватися потерпілою [8].

Також вводиться розмежування понять домашнього насильства та насильства за ознакою статі, що дозволить більш чітко кваліфікувати правопорушення. Однією з важливих змін є збільшення строку адміністративного затримання кривдника до 12 годин і введення обов'язкової перевірки необхідності направлення порушника на корекційні програми.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» від 20 листопада 2024 року були внесені зміни до певних законодавчих актів в частині протидії та запобігання домашньому насильству. Як ми бачимо держава працює у правильному напрямку щодо запобігання та протидії домашнього насильства. За 10 місяців 2024 року Національна поліція склала понад 130 тисяч протоколів щодо домашнього насильства. На обліку перебувають майже 112 тисяч осіб, які вчинили насильство. Крім того, для запобігання насильству працює 61 мобільна група і спеціалізовані сектори протидії насильству в кожному обласному центрі [8].

Домашнє насильство – це складна соціальна проблема, і ефективна протидія вимагає задіяності різних суб'єктів, що відрізняються характером, формами і методами діяльності, а також своїми повноваженнями.

Отже, доцільність розгляду захисту прав дитини через призму захисту державних інтересів аргументована реальними потребами під час застосування практики та органічно «вписується» в канву галузевої теорії. Цілком зрозуміло, що без визначення стратегії захисту прав дитини невід'ємною складовою національної безпеки, ідея останньої буде урізаною та неповною, а відповідний напрямок державної політики – недостатньо розробленим та ефективним. Щодо іншої сторони, проблемні аспекти захисту прав дитини не можуть бути вирішені на рівні окремих підсистем національної безпеки.

Також варто зазначити, що насильство над дітьми та домашнє насильство в цілому є глобальною проблемою не лише в нашій країні, а й багатьох інших країнах світу. Це завдає серйозної шкоди для повноцінного здорового розвитку і соціалізації дитини, загрози життю та здоров'ю. Небезпека такого виду насильства щодо дитини полягає в тому, що прояви насильницьких дій та жорстокості з боку рідних людей по відношенню до дітей руйнують таким чином не лише гармонію і злагоду в сімейному колі, але й виступають однією із передумов провокування вчинення правопорушень серед підростаючого покоління [9, с.71].

Спроби вирішити цю проблему на будь-якому рівні (політичному, регуляторному, економічному тощо) не приносять позитивних довгострокових результатів. У цьому контексті має рацію Дакал А. який пише: «... процес структурування поняття «національна безпека» не можна вважати завершеним доти, доки така важлива складова, як захист прав дітей, оскільки вона зачіпає інтереси окремих громадян, груп населення і всього суспільства в цілому. З іншої сторони, поділ поняття «політика щодо неповнолітніх» на різні аспекти – соціальний, екологічний, інформаційний та інші – може бути неконструктивним, оскільки порушує цілісність відповідного питання, ускладнює реалізацію питань забезпечення та захисту прав дітей» [10, с.59].

Захист прав дітей є одним із найважливіших в Україні, тому що ставлення до дітей, рівень їхньої безпеки та захищеності в державі, доцільність вивчення проблем та врегулювання є головним напрямом у межах політики національної безпеки.

Від початку повноцінного вторгнення росії в Україну, агресор щодня вбиває та калічить українських дітей; ще більше вчиняється домашнього насильства щодо дітей, знищує лікарні та школи, забираючи в дітей право на освіту та охорону здоров'я; депортує їх на власні території та часто не дає можливості потрапити на підконтрольні території. Країна агресор також намагається знищити в дітей які перебувають під окупацією або депортованих дітей українську ідентичність, а також проводить масові компанії з мілітаризації неповнолітніх. Українська прокуратура вже розпочала понад тисячі криміналь-

них проваджень щодо злочинів проти дітей і найголовнішим аспектом та напрямом національної безпеки держави є повернення всіх українських дітей додому та захист їх прав.

1. Опацький Р. Захист прав дітей, як складова Національної безпеки України. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції / ДДУВС. 12.03.2021. С. 65–68.
2. Радниця-уповноважена Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'я Герасимчук повідомила про викрадення Росією сотень тисяч українських дітей. URL: <https://slovoprosovo.info/rosiya-vykrala-tysyachu-ukrayins-kykh-ditey>.
3. Насильство над дітьми: статистичні дані та основні поняття. URL: <http://shkola-68.at.ua/Psix/nasilie.pdf>.
4. Максимова М.К. Безпека дитини як складова національної безпеки країни та об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 4. 2022. С. 89-95.
5. Лук'яненко Т. Теоретико-правова характеристика права дитини на захист від усіх форм насильства в Україні. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 – Право. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2021. 344 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf.
7. Бутенко О.Г. Нормативно-правове забезпечення попередження жорстокого поводження та домашнього насильства над дітьми. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021 р., № 77, Т. 1.. С. 18-25.
8. З 19 грудня набуває чинності закон про посилення відповідальності за домашнє насильство. URL: <https://sud.ua/uk/news/laws/316716-s-19-dekabrya-vstupayet-v-silu-zakon-ob-usilenii-otvetstvennosti-za-domashnee-nasilie>
9. Черномаз О.Б., Костовська К.М., Сукмановська Л.М. Правове регулювання протидії та запобіганню домашнього насильства щодо дитини the Journal of Eastern European Law / *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 119. С. 70-79
10. Дакал А. Державна політика у сфері захисту прав дітей: принципи, завдання та засоби реалізації. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 3 (30). С. 59-67.

ЗАСТОСУВАННЯ КОСМІЧНИХ ТА ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ

На сьогоднішній день світ стає все більше і більше інноваційним, з'являється маса новітніх технологій, які полегшують не тільки повсякденне життя людей, а і впливає на покращення прогресу різних сфер, без яких функціонування держави буде просто неможливим, насамперед це правоохоронна діяльність.

Однією з таких технологій являється застосування космічних та геоінформаційних технологій, яку використовують під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Нині в навколоземному просторі функціонує близько тисячі космічних апаратів різного призначення та державної належності. В межах реалізації завдання щодо зміцнення обороноздатності держави в Україні створюють і поступово впроваджують у діяльність органів державного та воєнного управління сучасні геоінформаційні технології з використанням інформації від космічних апаратів дистанційного зондування Землі [1, с.5].

Однією з найуспішніших і найдинамічніших інноваційних галузей є космічний моніторинг, завдяки якому можна отримати однорідну та порівняльну за якістю об'єктивну інформацію одночасно для великих територій, що майже неможливо в будь-яких наземних дослідженнях. Важливим напрямом у цьому процесі є налагодження взаємодії між Національним центром управління та випробувань космічних засобів Державного космічного агентства України [2] та Національною поліцією України. Космічний моніторинг відкриває великі пошукові можливості, що є перевагою для виявлення та розкриття злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, а саме незаконних посівів наркотиковмісних рослин, адже для їх вирощування підбирають важкодоступні місця. Ці незаконні дії чітко викладені у ст. 310 КК України Посів або вирощування снотворного маку чи конопель:

1. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості від ста до п'ятисот рослин чи конопель у кількості від десяти до п'ятдесяти рослин.

2. Незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку чи конопель особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 цього Кодексу, або вчинені за попередньою змовою групою осіб з метою збуту, а також незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин [3].

Для пошуку такого посіву можна використовувати технології дистанційного зондування. Дистанційне зондування Землі являє собою сканування поверхні планети авіаційними і космічними засобами, спорядженими різноманітними видами знімальної апаратури.

Прикладом такої співпраці став 2020 рік, коли вперше Управління організації діяльності підрозділів поліції на воді та повітряної підтримки разом з Державним космічним агентством України, Національним центром управління та випробування космічних засобів впроваджує використання новітніх систем дистанційного зондування земної поверхні та супутникового моніторингу. Завдяки використанню дистанційного зондування земної поверхні вдалося встановити території ймовірного вирощування наркотичних речовин на сході України, місце, час та судна, які причетні до забруднень виключної морської економічної зони держави [4].

Через впровадження новітніх технологій в наше життя, ми можемо з легкістю впоратися з будь-якими задачами не використовуючи багато ресурсів, що значно економить час, який можна з користю провести виконуючи інші завдання. Це значно підвищує ефективність діяльності підрозділів Національної поліції, а з рештою і рівень злочинності значно зменшується.

1. Застосування космічних і геоінформаційних технологій під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень [Текст] : метод. рек. / [авт. кол.: С.С. Чернявський, В. І. Присяжний, О. М. Стрільців та ін.] ; за заг. ред. М.С. Пуцкіридзе. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. – 92 с.

2. Державне космічне агентство України URL : <https://www.nkau.gov.ua/ua/>

3. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26, ст. 131.

4. У 2020 році поліція на воді та повітряної підтримки впроваджує систему супутникового моніторингу для розкриття злочинів проти довкілля) URL :https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/U_2020_roci_policiya_na_vodi_ta_povitryanoi_pidtrimki_vprowadzhu_sistemu_suputnikovogo_monitoringu_dlya_rozkrittya_zlochiniv_proti_dovkillya_30479

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Ведення сучасних бойових дій вимагає від військового фахівця психічної стійкості, упевненості у своїх діях і фізичної витривалості. Особливого значення набуває проблема його емоційно-вольової стійкості, що передбачає швидкість дій та адекватну поведінку в різноманітних складних і суперечливих ситуаціях, зокрема стрес викликаний виконанням бойових завдань під час російсько-української війни. Нині більшість військових фахівців виконують завдання, пов'язані з реальними бойовими ситуаціями. У цих умовах недостатній розвиток їх емоційно-вольової стійкості, що супроводжуються суттєвими психоемоційними навантаженнями, призводить до помилкових рішень, а у крайніх випадках – паніки, неадекватної реалізації завдань чи відмови від їх виконання. Крім того ця діяльність супроводжується обґрунтованим ризиком для їх життя та здоров'я. Тривале здійснення своїх службових обов'язків у напруженій обстановці, веде до дезадаптації, зниження стійкості організму, нервово-психічних перенапружень, результатом чого є розвиток стійких негативних психічних станів військовослужбовців. Проблема психічних станів є однією з маловивчених і складних у психологічній науці, особливо в її прикладних розділах, пов'язаних із професійною діяльністю в екстремальних умовах.

Головні завдання підготовки Збройних Сил України: логічно побудована схема, де визначено основний порядок та способи виконання завдань за призначенням, прийняття невідкладних заходів для відновлення процесу планомірного нарощування боєздатності військ (сил), підтримка в постійній готовності для відбиття воєнної агресії. Сучасні погляди військових фахівців на ведення бойових дій вимагають від них психічної стійкості, упевненості у своїх діях.

Емоційно-вольова стійкість може розглядатися як один із важливих показників психологічної підготовленості військових фахівців до професійної діяльності. Як зазначає С. Потапчук, емоційно-вольова стійкість – здатність протистояти реальній небезпеці, виявляти психічну витривалість і стійкість, вольовими зусиллями долати негативні почуття та психічні стани – виробляється у військовослужбовців у процесі психологічної підготовки [2]. Основна робота з її формування має проводитися під керівництвом компетентного в цих питаннях офіцера чи психолога під час професійно-психологічної підготовки. Звісно, це не виключає можливості саморозвитку та вдосконалення емоційно-вольових якостей військових фахівців у вільний від служби час.

У наукових дослідженнях, присвячених емоційній стійкості, спостерігається велике різноманіття визначень і тлумачень цього поняття. Воно розглядається як співвідношення двох понять психології – «емоції» та «воля». Тому таку властивість частіше називають не просто емоційною стійкістю, а емоційно-вольовою стійкістю. Так, на думку науковців, під емоційною стійкістю доцільно розуміти складну динамічну інтегративну властивість особистості, що забезпечує високу продуктивність та ефективність діяльності й поведінки у складних емоційно-напружених умовах [1].

Емоційна стійкість, як припускають дослідники, змінюється під впливом пристосування людини до екстремальних умов, проте успішність адаптації залежить від низки стійких особистісних характеристик, зокрема, характеристик емоційності у структурі особистості, мотиваційних і вольових характеристик, стильових рис пізнавальної діяльності, пов'язаних з емоційністю [1]. Її основу складає емоційно-вольова стійкість, що означає швидке орієнтування в умовах постійних змін обставин діяльності, знаходження оптимального рішення у складних нестандартних ситуаціях і збереження при цьому витримки й самоконтролю. У наукових і літературних джерелах воля розуміється як психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції військовослужбовцем своєї діяльності й поведінки з метою досягнення поставлених цілей, а емоції – особливий клас психічних станів, що відображають свідоме ставлення військовослужбовця до навколишнього середовища і до своєї військово-професійної діяльності. Крім того ми виділили основні прояви емоційної стійкості, а саме: настрій, пристрасть, переляк, боязнь, страх, афект, афективний страх, стрес, фрустрація та паніка, які мають властивість проявлятися в екстремальних ситуаціях.

Слід зазначити, що В. Ягупов визначив основні показники професіоналізму військового фахівця, які дають йому можливість успішно діяти в екстремальних умовах, а саме:

– суб’єктна компетентність як військовослужбовця і представника військової організації держави, що проявляється у сприйнятті, з одного боку, ним самого себе як військового фахівця, його практичному мисленні як військового професіонала, а з іншого – сприйняття його соціумом і військовим середовищем як військового професіонала;

– військово-професійна компетентність як представника конкретного виду і роду військ, наприклад, Сухопутних військ, Повітряних сил, Військово-морських сил Збройних Сил України;

– спеціальна чи фахова компетентність як конкретного військового фахівця, наприклад, командира, інженера, постачальника, які теж мають різні варіації прояву емоційно-вольової стійкості залежно від конкретного виду й роду військ;

– розвиненість особистісних і військово-професійних якостей та властивостей як фахівця екстремального виду діяльності, серед яких провідним є психічна стійкість до екстремальних умов дій;

– чітке усвідомлення професійно важливих цілей службової діяльності як суб’єкта військово-професійної діяльності та їх сприйняття як орієнтира дій;

– володіння найсучаснішими, зокрема інформаційними технологіями, методиками й засобами вирішення службових компетенцій ведення бойових дій;

– низький рівень залежності у процесі реалізації службових компетенцій від зовнішніх чинників, тобто професійна суб’єктність, що проявляється в автономності у процесі реалізації службових компетенцій;

– успішність, продуктивність та ефективність військово-професійної діяльності як актуалізації військово-професійної компетентності [3].

Їх творче врахування в конкретних обставинах екстремальних умов діяльності допоможе змістовно наситити емоційно-вольову стійкість військових фахівців загалом та офіцерів зокрема.

Емоційно-вольової стійкості військових фахівців – це цілісна характеристика психічної складової їх цілеспрямованої службової діяльності в повсякденних та, особливо, екстремальних умовах, готовність протистояти стресогенному впливу стрес-чинників несприятливих ситуацій військово-професійної діяльності, що містить у собі системну практичну здатність витримувати надзвичайні збудження та емоційні напруження під впливом стресорів військової служби, зокрема стрес-чинників бойової обстановки, а також комплексна практична здатність зберігати без перешкод для службової діяльності високий рівень військово-професійної й управлінської активності. Вона забезпечує процес їх свідомої бойової діяльності, що спрямована на досягнення поставленої мети при подоланні труднощів військово-професійної діяльності, які виникають у процесі реалізації посадових компетенцій.

Емоційно-вольова стійкість фахівців під час виконання службових (бойових) завдань – це практична здатність їх психіки зберігати високу функціональну активність в умовах дії стрес-чинників військової служби, особливо в бойових умовах функціонування військової організації держави, протистояти фрустрації – як результат пристосування до них, так і результат високого рівня розвиненості емоційно-вольової саморегуляції.

Таким чином, емоційна стійкість офіцерів – це необхідна психологічна умова для формування власної індивідуальності як суб’єкта військового управління та саморозвитку як військового професіонала. Вона забезпечує сукупність адаптаційних процесів, інтегрованість у розумінні збереження рівноправності основних функцій військової служби, стабільності їх реалізації, особливо під впливом стрес-чинників військової діяльності. Її основний зміст складають стабільність, урівноваженість, емоційна лабільність, адекватність прояву емоцій та опірність психіки фахівців військового управління, інтегральним проявом яких є саморегуляція емоційних станів. Емоційну стійкість слід розглядати як виваженість, рівновагу стабільності та змінності суб’єкта військової діяльності.

1. Пилипенко К. В. Емоційна стійкість як професійно важлива якість майбутнього психолога-практика / К. В. Пилипенко // Практична психологія в системі вищої освіти: теорія, результати досліджень, технології : колективна монографія / ред. проф. Н. І. Пов’якель. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. С. 137–147.

2. Потапчук Є. М. Психологічна робота у Прикордонних військах України / Є. М. Потапчук // Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України : підручник ; за заг. ред. Максименка С. Д., Олексієнка Б. М. Хмельницький: Вид-во НАПВУ, 2001. С. 124–173.

3. Ягупов В. В. Кто должен быть результатом профессиональной подготовки будущих специалистов в системе высшего профессионального образования: личность, специалист, личность специалиста. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: науковий журнал. Педагогічні науки*. Житомир: Вид-во Євєнюк О.О., 2017. – С. 297–302.

УРОКИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ЯК ЗМІЦНИТИ ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

В умовах сучасного світу інформаційна безпека стала однією з найважливіших складових національної безпеки будь-якої країни. Україна, як і багато інших держав, опинилася перед новими викликами, які виникають у зв'язку з ескалацією гібридної війни.

Гібридна війна – це складне та багатогранне явище, що включає військові, політичні, економічні та інформаційні складові. Саме інформаційна складова грає ключову роль у підриві державних інституцій, дестабілізації суспільства та маніпулюванні громадською думкою. Сьогодні ми є свідками того, як здійснюється інформаційний вплив, спрямований на людську свідомість суспільства. Об'єктом цього впливу є як окремі особи, групи осіб, так і ціла держава. Психологічний вплив здійснюється за допомогою засобів масової інформації, а основою використання такого впливу є легкість сприйняття і поверховість. Створення масових інформаційних атак, ботів, фейків, як свідчать сучасні реалії, є ефективними інструментами дезорієнтації суспільства, залякування, маніпулювання та паніки. Спеціально створені інформаційні ресурси привчають людину бездумно сприймати інформацію і вірити в неї [1, с. 290].

Питання інформаційної безпеки та культури в умовах війни стає ключовим для виживання особи, суспільства та держави. Забезпечення інформаційної безпеки стосується не лише інтересів держави, але й захисту прав і свобод кожної людини. Основними принципами сучасної інформаційної безпеки є збереження цілісності даних, доступність інформації, конфіденційність і надійність її захисту.

Аналізуючи досвід гібридної війни, Україна має можливість винести цінні уроки, які можуть стати основою для зміцнення її інформаційної безпеки. Уроки охоплюють різні аспекти стратегічного, тактичного та суспільного рівнів, спрямовані на створення ефективної системи протидії дезінформації та інформаційним атакам.

По-перше, наша держава повинна активно працювати над зміцненням національного інформаційного простору, який стане більш стійким до зовнішніх впливів, а саме: розвиток незалежних медіа, здатних створювати якісний контент та швидко реагувати на маніпуляції; підтримку локальних ініціатив, які допомагають формувати критичне мислення серед громадян; створення державних платформ для спростування фейків і маніпуляцій.

По-друге, досвід показує, що важливо інвестувати в освіту населення, спрямовану на формування інформаційної грамотності, а саме: впровадження програм медіаграмотності в освітніх закладах; проведення інформаційних кампаній, які вчать громадян розпізнавати дезінформацію, перевіряти джерела та розуміти методи пропаганди; популяризацію культури критичного мислення через соціальні мережі та інші платформи.

По-третє, інформаційна безпека тісно пов'язана з кібербезпекою, тому потрібно інвестувати в сучасні технології кібербезпеки; навчання персоналу; розробку та впровадження кіберполітик і протоколів реагування.

По-четверте, Україна може використовувати досвід міжнародних партнерів у протидії гібридним загрозам. Основні аспекти співпраці включають: обмін досвідом з країнами, які вже зіткнулися з гібридними загрозами (наприклад, країни Балтії); взаємодію з міжнародними організаціями, такими як НАТО та ЄС, для отримання ресурсів і експертної підтримки; розробку спільних проєктів із захисту інформаційного простору.

По-п'яте, новітні технології можуть значно посилити інформаційну безпеку. Україна може застосовувати: штучний інтелект для виявлення фейкових новин та аналізу ворожої пропаганди; алгоритми для відстеження поширення дезінформації в соціальних мережах; платформи для прозорої комунікації між владою і громадянами.

Гібридна війна, показала нам, наскільки важлива інформаційна безпека. Захист інформаційного простору став життєво необхідним, адже інформаційна війна, дезінформація та пропаганда можуть бути не менш небезпечними, ніж воєнні дії. Україна має всі можливості для зміцнення інформаційної безпеки, але для цього потрібні спільні зусилля держави громадянського суспільства, медіа та міжнародних партнерів. Важливо, щоб держава створила прозору політику інформаційного захисту, засновану на довірі громадян, адже тільки єдність суспільства дозволить ефективно протистояти інформаційним атакам.

Отже, наша держава отримала унікальний досвід у протидії гібридній війні, який має бути систематизований і впроваджений у довгострокову стратегію забезпечення інформаційної безпеки. Лише комплексний підхід, що враховує технологічні, освітні, культурні та міжнародні аспекти, забезпечить країні здатність не лише протистояти сучасним викликам, але й створити міцний фундамент для майбутнього. Інформаційна безпека — це не лише захист, а й можливість для України стати лідером у протидії глобальним інформаційним загрозам.

-
1. Лизанчук В. В. Інформаційна безпека України: теорія і практика. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2017. 725 с

Шаповалова К. І.,
аспірант кафедри поліцейського права
Національної академії внутрішніх справ
заступник начальника відділу зв'язків з громадськістю
Управління патрульної поліції у Львівській області
(Департамент патрульної поліції)
капітан поліції

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Війна, що триває в Україні, докорінно змінила суспільні пріоритети та розуміння ролі правоохоронних органів в Україні. Національна поліція України (далі – НПУ), яка традиційно виконувала функції охорони правопорядку та забезпечення цивільної безпеки, в умовах війни стала невід'ємною частиною сектору безпеки та оборони, взявши на себе не лише правоохоронні, а й оборонні завдання. Сьогодні, поліцейські на рівні із солдатами Збройних Сил України беруть участь у бойових діях і захищають нашу країну від ворога, а також забезпечують правопорядок у прифронтових регіонах, евакуюють цивільне населення, протидіють мародерству та воєнним злочинам.

З метою виконання бойових завдань та відсічі нападів ворога в структурі НПУ створено кілька спеціалізованих підрозділів, які беруть участь у бойових діях проти російської агресії. Серед них Бригада «Лють»: Об'єднана штурмова бригада, сформована у лютому 2023 року в рамках національної кампанії «Гвардія наступу». Її завдання включають участь у звільненні окупованих територій України [1]. У 2024 році в структурі НПУ сформовано три додаткові бойові підрозділи – зведені стрілецькі бригади поліції загальною штатною чисельністю 8 тисяч поліцейських. Перша зведена Бригада поліції особливого призначення створена на базі Департаменту превентивної діяльності, друга – зведена Бригада Департаменту патрульної поліції «Хижак», і третя – зведена Бригада підрозділів поліції особливого призначення КОРД. З метою спільного виконання завдань НПУ з Державною прикордонною службою України в поліції також сформовані три зведених бригади загальною чисельністю 5 тисяч поліцейських. Вони виконують завдання на територіях, які межують з державами-агресорами – росією та білорусією. Окрім того, штатна чисельність ОШБ НПУ «Лють» також складає 5 тисяч поліцейських [2]. Загалом, понад 15 тисяч співробітників НПУ, включаючи поліцію особливого призначення та патрульну поліцію, беруть участь у бойових діях на фронті [3]. Ще 20 тисяч поліцейських несуть службу у прифронтових регіонах, таких як Херсонська, Запорізька, Харківська, Донецька, та у прикордонних областях. А задача поліцейських, які продовжують нести службу не на лінії фронту – максимально ефективно забезпечувати правопорядок та безпеку, та захищати громадян від злочинців всередині країни [4].

Війна стала складним випробуванням для нашої країни, призвела до глибоких змін у суспільстві, вона змусила нас боротися за нашу незалежність і захищати найцінніше – права кожної людини. Проте, у післявоєнний період перед українським суспільством постануть нові виклики, пов'язані не тільки з фізичними і матеріальними, але й з психологічними наслідками війни та необхідністю адаптації суспільства до мирного життя.

Важливою складовою післявоєнного відновлення стане забезпечення прав людини у діяльності правоохоронних органів. Поліцейські повинні бути готові до роботи в умовах соціальної напруги. У цьому контексті ключову роль відіграє діяльність Управління дотримання прав людини, яке є структурним підрозділом Департаменту головної інспекції і дотримання прав людини Національної поліції України (далі – УДПЛ НПУ). УДПЛ НПУ здійснює функції забезпечення дотримання та захисту прав і свобод людини в діяльності НПУ, сприяє підвищенню рівня правової освіти та правової свідомості громадян. Разом із тим, підрозділ є важливим суб'єктом створення безбар'єрного простору, забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, недопущення та усунення проявів дискримінації в діяльності органів (підрозділів) поліції. В сучасних умовах пріоритетними напрямки діяльності УДПЛ НПУ, які беззаперечно потребують подальшого розвитку та належного нормативного забезпечення є такі: 1) гендерна рівність і недискримінація; 2) безбар'єрність та інклюзивність; 3) протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству; 4) впровадження системи Custody Records [5]. Водночас, УДПЛ НПУ має адаптувати свою діяльність до нових реалій та запровадити ефективні програми психологічної підтримки, навчання та правозахисних ініціатив. Значна увага має бути приділена реабілітації самих поліцейських, які беруть участь у бойових діях, оскільки їхній психологічний стан безпосередньо впливає на якість виконання службових обов'язків. Окрім того, поліцейські повинні бути підготовлені до

роботи з громадянами, які пережили окупацію, насильство або втратили рідних. Таким чином, у процесі післявоєнного відновлення діяльність УДПЛ НПУ буде мати велике значення для реалізації політики, спрямованої на захист прав людини, психологічну реабілітацію, розвиток інклюзивності та запобігання дискримінації у правоохоронній системі.

Одним із найбільших викликів стане поширення посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) серед ветеранів, поліцейських і цивільного населення. Досвід інших країн, що пережили військові конфлікти, свідчить про те, що без належної психологічної допомоги постраждалі можуть демонструвати агресивну поведінку, мати проблеми з соціалізацією та схильність до правопорушень. Для поліції це означає необхідність зміни підходів до роботи з громадянами, що перебувають у кризових станах, зокрема запровадження спеціалізованих тренінгів для особового складу щодо кризової комунікації та надання першої психологічної допомоги. Поліцейські щоденно працюють із громадянами, які пережили травматичні події, з внутрішньо переміщеними особами. Неправильна комунікація або відсутність психологічної підтримки можуть призвести до загострення конфліктних ситуацій і втрати довіри до правоохоронців. Саме тому, до підготовки поліцейських необхідно включити навчання з кризової психології, технік деескалації конфліктів та емпатичного спілкування. Крім того, війна призвела до збільшення випадків домашнього насильства. Поліцейські, які реагують на такі виклики, мають бути готові до роботи з агресорами, що можуть мати бойовий досвід та доступ до зброї. Ще одним викликом стане забезпечення громадської безпеки на звільнених територіях, що може бути пов'язано пов'язано, зокрема, з високим рівнем злочинності, незаконним обігом зброї, замінюванням територій. Поліція має бути готовою швидко реагувати на такі загрози та забезпечувати правопорядок у складних умовах.

Окрему проблему становить адаптація самих поліцейських, які брали участь у бойових діях. Вони мають повертатися до виконання своїх обов'язків у цивільному середовищі, що вимагає комплексної реабілітації, професійної підтримки та перегляду стандартів їхньої підготовки. Поліцейські, що воювали на передовій, зазнали значного психологічного навантаження та можуть мати симптоми ПТСР. Це може впливати на їхню поведінку під час виконання службових обов'язків, призводити до емоційного вигорання, конфліктності та навіть проявів агресії. Для запобігання таким ризикам необхідно запровадити програми психологічної адаптації, важливо забезпечити доступ до психологічної допомоги, аби зменшити ризики емоційного вигорання, зловживання силовими методами та інших негативних наслідків бойового досвіду.

УДПЛ НПУ має сприяти інституційному закріпленню психологічної підготовки в діяльності поліції. На сьогодні, в українській поліції психологічне забезпечення все ще є додатковим, а не обов'язковим елементом підготовки. Після війни ситуація має змінитися: психологічна грамотність повинна стати невід'ємною складовою професійного розвитку кожного поліцейського. Це може бути реалізовано через обов'язкові курси, тренінги та регулярну психологічну оцінку.

Ще один важливий аспект – сприяння розвитку системи психологічної допомоги для громадян. УДПЛ НПУ може відігравати роль координатора між поліцією, медичними установами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами у впровадженні програм підтримки для постраждалих від війни. Це можуть бути мобільні групи кризової допомоги, партнерські ініціативи з психологами та соціальними службами, гарячі лінії для надання першої допомоги. УДПЛ НПУ може долучитися до однієї з основних ініціатив – створення кризових центрів, де люди, які зазнали насильства, зможуть отримати швидку допомогу та підтримку. Кризові центри є місцем, де постраждалі можуть знайти притулок, отримати медичну та психологічну допомогу, а також юридичну підтримку. Програми, що реалізуються в таких центрах, забезпечують комплексний підхід до вирішення проблем, пов'язаних з насильством, зокрема домашнім, а також допомагають у реабілітації жертв насильства. Ключовим аспектом є підготовка поліцейських до роботи з постраждалими від насильства. Вони повинні мати навички не тільки для швидкого реагування на ситуації насильства, але й вміти ефективно взаємодіяти з постраждалими. Це включає в себе навички соціально-інтегративного менторства: здатність поліцейських правильно оцінювати ситуацію, зберігати співчуття і підтримку, а також вміти орієнтувати постраждалих на відповідні служби та допомогу.

Одними із головних завдань УДПЛ НПУ є також моніторинг діяльності поліції, формування внутрішнього контролю, запобігання порушенням прав людини під час виконання службових обов'язків та захист прав поліцейських. Слід зазначити, що про всі випадки порушення службової дисципліни поліцейськими, які пов'язані з перевищенням службових повноважень і неправомірним (непропорційним) застосуванням сили, в обов'язковому порядку має повідомлятися підрозділ психологічної служби. Висновки службових розслідувань за вказаними фактами, які підтверджують неправомірність дій поліцейських, мають направлятися на розгляд таких підрозділів для аналізу та вжиття відповідних заходів реагування. Психологічна підтримка в таких випадках є надзвичайно важливою для корекції поведінки та

запобігання рецидиву таких ситуацій. Психологи повинні бути інтегровані у систему реагування, аби надавати кваліфіковану допомогу співробітникам поліції, попереджаючи подальші психоемоційні наслідки та забезпечуючи ефективне виконання службових обов'язків без шкоди для громадян.

Таким чином, післявоєнний період висуває перед Національною поліцією України нові виклики, які потребують комплексного підходу. Психологічна реабілітація після війни є критично важливим напрямком роботи правоохоронної системи, адже від неї залежить як добробут самих поліцейських, їх ефективність, так і рівень довіри громадян до поліції. УДПЛ НПУ має відігравати ключову роль у розробці та впровадженні програм, спрямованих на захист прав людини, розвиток інклюзивного середовища в правоохоронних органах, психологічну підтримку поліцейських та адаптацію правоохоронної системи до нових реалій.

1. Кліменко О. У боях на фронті беруть участь 10 поліцейських / О. Кліменко // Суспільне Новини. – 2024. – 13 вересня. – Режим доступу: https://suspihne.media/875645-u-boah-na-fronti-berut-ucast-10-policejskih-klimenko/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09 лютого 2025).

2. Вигівський І. Голова Національної поліції України Іван Вигівський перевіряв підготовку новостворених стрілецьких бригад / І. Вигівський // Національна поліція України. – 2024. – 25 червня. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/news/holova-natspolitsii-ivan-vyhivskiy-pereviryv-pidhotovku-novostvorenykh-striletskykh-bryhad?v=667a832261326> (дата звернення: 09 лютого 2025).

3. У Національній поліції України розповіли, скільки поліцейських підпадає під мобілізацію, і скільки з них на фронті / Гордон В. // Гордон.ua. – 2024. – 15 серпня. – Режим доступу: https://gordonua.com/ukr/news/military-actions/u-natspolitsiji-ukrajini-rozpovili-skilki-politsejskikh-pidpadaje-pid-mobilizatsiju-j-skilki-z-nikh-na-fronti-1723744.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 09 лютого 2025).

4. Вигівський І. Голова Національної поліції України Іван Вигівський перевіряв підготовку новостворених стрілецьких бригад / І. Вигівський // Національна поліція України. – 2024. – 25 червня. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/news/holova-natspolitsii-ivan-vyhivskiy-pereviryv-pidhotovku-novostvorenykh-striletskykh-bryhad?v=667a832261326> (дата звернення: 09 лютого 2025).

5. Шаповалова К. І. Трансформація адміністративно-правового статусу управління дотримання прав людини Національної поліції України в умовах воєнного стану: виклики та перспективи розвитку // Актуальні питання розвитку правової системи в сучасній Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (4 лютого 2025 р.). – С. 248–252.

ДО ПИТАННЯ АНАЛІЗУ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСОБИСТІСТЬ НА ФОНІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Справжнім «чорним лебедем» періоду незалежності України стала гібридна війна російської федерації, що розпочалася у 2014 р. та трансформувалася у відкриту агресію 24 лютого 2022 р. Російська агресія проти України спричинила серйозну гуманітарну кризу. Повномасштабне військове вторгнення Росії та інтенсивні бойові дії, що тривають в Україні з 24 лютого 2022 р., завдали потужного удару по всіх ланках економічної, соціальної, гуманітарної системах української держави.

Воєнна ескалація призвела до значної кількості випадків смерті, поранень, масового переміщення цивільних осіб, у т.ч. дітей, до пошкодження соціальної, транспортно-логістичної, інженерної інфраструктури цілих регіонів, а також серйозних руйнувань і пошкодження цивільної інфраструктури та житлових будинків. Допомоги потребують десятки мільйонів людей — як усередині країни — на окупованих територіях, на звільнених від окупанта і на тих, що не були окуповані, але постраждали від варварських обстрілів і бомбардувань, так і ті громадяни, які виїхали за кордон. Кількість розділених сімей обчислюватиметься мільйонами.

Нині війна стала для українців затяжним стресом з усіма можливими жахливими наслідками: почастишали захворювання, активізувалися психічні розлади, зросли переживання за рідних і близьких, батьки цілком закономірно хвилюються за дітей, діти — за своїх батьків, немає відчуття стабільності, нависло відчуття постійного фізичного та емоційного напруження, а далі — вигорання... До того ж, засоби масової інформації та соціальні мережі нагнітають ситуацію, оприлюднюючи всі жахи війни, висвітлюючи подекуди надто відверті фото та відео, які вкрай негативно впливають на психічне здоров'я через призму постійного страху...

Звичайно, існує чимало можливостей покращення та відновлення психічного здоров'я. Найперше — це усвідомлення людиною важливості свого психічного здоров'я, а отже, формування бажання і потреби його зберегти; це також зміна фізичних і соціально-економічних обставин навколишнього середовища, що стосується робочих колективів, об'єднань за спільними інтересами, громад за місцем проживання і т. д.; а ще — це розуміння важливості та потреби (або й необхідності) звертання по допомогу, і що особливо важливо — по допомогу фахівців, бо вони справді зможуть надати правильну психологічну чи психіатричну допомогу.

Нині має місце проблема та ризик постстресової психологічної травматизації. Якщо гострі стресові розлади, як миттєва реакція на травматичну стресову подію, є демонстративним явищем, то посттравматичні стресові розлади (ПТСР) є латентними. Через свою прихованість вони стають ще більш небезпечними, адже, після тривалого стримування, вони накопичуються, сягаючи критичної межі, і коли психіка особистості остаточно виснажується, навіть незначна подія може виступити каталізатором нервово-психічного зриву.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) — це хронічне порушення психічного стану, що може розвинути після травматичної події. Близько 8% чоловіків і 20% жінок, що пережили травматичну подію мають ПТСР [1]. В клінічному довіднику МКХ — 10 зазначається, що ПТСР виникає як відстрочена реакція на стресову подію або ситуацію (короткочасну або тривалу, яка має суб'єктивний характер погрози або катастрофи, які можуть викликати загальний дистрес майже у кожній людині. Особливо ПТСР стосується людей, які пережили бойові дії, жертви насилля, ветерани війни. Згідно з даними досліджень, що проведені закордонними науковцями, найбільш схильними до появи ПТСР (від 3% до 5%) є ветерани, які брали участь у військових конфліктах, а також постраждали від природних надзвичайних ситуацій або від кримінального насильства [1]. Через постійне почуття тривоги, переживання, думки про травматичну подію обтяжують життя людини і можливі такі негативні наслідки як алкоголізація, депресія, наркотизація, соціальна і професійна дезінтеграція. Вплив ПТСР на якість життя стає суттєвим. Наслідки психотравми можуть розтягуватися на невизначено довгий період. У ряді випадків є ризик появи захворювання, яке визначається як хронічна зміна особистості після переживання катастрофи. Саме тому адекватне втручання фахівця є надзвичайно важливим [2].

Якщо не було надано своєчасної психологічної допомоги, то серед наслідків ПТСР особистості, яка продовжує перебувати у ризиконебезпечних стресогенних умовах, мають місце різні форми деструктивної поведінки, починаючи від алкоголізації, і закінчуючи суїцидом, конфліктною агресією щодо товаришів по роботі та/або службі й ігноруванням заходів безпеки.

З огляду на таку приховану природу та неоднозначний перебіг симптомів ПТСР, консультування постраждалих має проходити в формі терапевтичного інтерв'ю, що передбачає використання практики профіцитарної активації внутрішнього ресурсу. Цілями такої практики насамперед мають бути: діагностика профіцитарного потенціалу особистості; допомога в усвідомленні особистістю власного нового досвіду; допомога в переоцінці набутих власних якісних змін; допомога в активації власного ресурсу на основі нового життєвого досвіду тощо.

Можна навести ще багато інших корисних моделей збереження психічного здоров'я, але навіть цей «мінімальний набір» порад доволі переконливо доводить, наскільки важливою є цінність і фізичної, і психологічної підтримки людей, які цього потребують. Така підтримка здатна мінімізувати наслідки психологічних травм, пов'язаних зі стресом від будь-якої кризової ситуації, навіть якщо вона така катастрофічна і затяжна як війна.

Виклики та загрози сьогодення передбачають зростання ролі психологів у задля надання якісної допомоги та психологічного супроводу. Сучасні підходи до розуміння сутності та змісту психологічного супроводу акцентують увагу на різних його аспектах. Узагальнюючи їхні підходи, можна зазначити наступне: по-перше, психологічний супровід є системою заходів, спрямованих на створення умов для успішного виховання та розвитку особистості на різних етапах онтогенезу; по-друге, результатом психолого-педагогічного супроводу є повноцінна реалізація психологічного потенціалу особистості; по-третє, потреба у психологічному супроводі, як специфічній технології.

Тому вкрай актуальним є питання підготовки психологів з належним рівнем психологічної готовності до професійної діяльності в умовах війни. Саме тому сучасний етап розвитку української психологічної науки взагалі та психології відновлення, зокрема, висуває першочергове завдання щодо створення фундаментальної психологічної теорії ефективного психологічного супроводу, оптимізацію технологій і методик підготовки сучасних психологів-професіоналів.

Таким чином, важливо пам'ятати, війна для кожної людини – надзвичайний психологічний подразник, саме тому будь-яка особистість, якою б вона не була підготовленою, все рівно піддається змінам. В фокусі сучасної психологічної уваги має бути стійкість особистості, її витривалість, резиліентність та гнучкість. Розробка заходів з коригування негативних психоемоційних станів особистості в умовах війни методами позитивної психотерапії є ефективним інструментом у подоланні психологічних наслідків війни та бойових дій [3].

Реалізація заходів із збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки вимагає вирішення проблем кадрового забезпечення та інтеграції зусиль різних відомств з надання постраждалим психологічної, соціальної, матеріальної допомоги та суспільної підтримки. Відповідно до визначення проблемних питань, реалізація Концепції Державної цільової програми із збереження психічного здоров'я та психосоціальної підтримки потребує здійснення організаційно-правових заходів, пов'язаних із проведенням цілеспрямованих та скоординованих дій з боку органів державного управління, виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, недержавних установ та громадських організацій, а в загальнодержавному масштабі повинна забезпечити лікувальну, соціальну та економічну ефективність.

1. Єнакієва Т.В. Когнітивно – поведінкова терапія постраваматичних стресових розладів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації», 25 жовтня 2024 року. Львів, ЛьвДУВС С.131-133

2. Okhrimenko, I. M., Barko, V. V., Vavryk, L. V., Chornous, V. D., Okhrimenko, S. S., Aleksandrov, Y. V., & Onishchuk, L. M. (2023). The impact of professional stress on the mental health of law enforcement officers. *Wiadomosci Lekarskie* (Warsaw, Poland: 1960), 76(6), 1428–1435. <https://doi.org/10.36740/WLek202306115>

3. Охріменко І. М. Психологічна підтримка правоохоронців в умовах воєнного часу : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та поствоєнної реабілітації», 25 жовтня 2024 року. Львів, ЛьвДУВС С.248-253

Швець Д. Є.,
проректор
з науково-педагогічної та навчальної роботи,
доктор соціологічних наук, професор
(Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій)

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО) є складним соціальним феноменом, що постав перед українським суспільством унаслідок повномасштабної війни. Масштаби вимушеної міграції набули безпрецедентного характеру: мільйони українців були змушені залишити власні домівки через бойові дії, втративши звичне соціальне середовище, професійні зв'язки та усталений спосіб життя.

Згідно з оцінками Міжнародної організації з міграції, фактична чисельність ВПО в Україні складає приблизно 3,5 мільйони. Найбільше ВПО мешкає в Дніпропетровській (479000 осіб або 14% від загальної фактичної чисельності ВПО) та Харківській (414000, 12%) областях на сході України. Київ (343000, 10%) і Київська область (268000, 8%) посідають, відповідно, третє й четверте місця за чисельністю прийнятих ВПО [1, с. 2].

Феномен вимушеної внутрішньої міграції являє собою складну соціальну проблему, що охоплює психологічні, економічні, правові та культурні виміри. Кожен внутрішньо переміщений індивід переживає глибоку особистісну трансформацію, пов'язану з втратою звичної ідентичності, соціального статусу та життєвих перспектив.

Війна зруйнувала усталені соціальні структури й механізми життєдіяльності мільйонів українців. ВПО опинилися в ситуації тотальної невизначеності, змушені адаптуватися до нових соціальних умов, долати психологічні бар'єри та витримувати значні емоційні навантаження.

Специфіка сучасної вимушеної міграції в Україні полягає в її масовості, швидкоплинності й складності соціальних трансформацій. На відміну від попередніх міграційних хвиль, сучасні переселенці змушені адаптуватися в умовах безпосередньої воєнної загрози, постійного стресу та невизначеності щодо власного майбутнього.

За даними опитування населення у жовтні 2024 року 59% ВПО повідомили, що вони перебувають у ситуації переміщення протягом двох або більше років. Настільки тривале переміщення більше половини опитаних відображає затяжний характер кризи в Україні. Це підкреслює нагальну необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій досягнення довгострокових рішень для ВПО, які не можуть повернутися додому [2, с. 4].

Соціальна адаптація ВПО є надскладним багатовимірним процесом, що включає психологічну реабілітацію, професійну реінтеграцію, відновлення соціальних зв'язків та формування нової життєвої стратегії. Кожен внутрішньо переміщений індивід проходить унікальний шлях трансформації, долаючи особистісні та соціальні бар'єри.

Психологічна складова адаптації являє собою надскладний процес трансформації особистісної ідентичності та подолання травматичного досвіду. ВПО переживають глибоку емоційну кризу, що характеризується комплексом деструктивних психологічних станів: пост-травматичним стресовим розладом, депресією, високим рівнем тривожності та відчуттям втраченої безпеки.

Соціально-економічний вимір адаптації розкривається через низку системних проблем. Працевлаштування залишається критичним викликом. Втрата робочих місць, професійної мережі й звичного економічного середовища призводить до значного зниження соціального статусу та матеріального забезпечення переселенців.

Процеси соціальної адаптації ВПО значною мірою детермінуються потенціалом локальних громадських спільнот. Спроможність територіальних громад формувати інклюзивне соціальне середовище, надавати всебічну психосоціальну підтримку й мінімізувати соціально-психологічні бар'єри визначає ефективність інтеграційних механізмів. Пріоритетного значення набувають громадянські ініціативи, волонтерський рух і локальні соціальні проекти, які перетворюються на визначальні інструменти підтримки мобільності ВПО.

Отже, соціальна адаптація ВПО в умовах воєнного стану – це складний, багатовимірний процес соціальної трансформації, який має системний характер і потребує комплексного підходу. Соціальна адаптація ВПО розкривається через взаємопов'язані психологічні, соціальні й економічні виміри. Ко-

жен внутрішньо переміщений індивід проходить унікальний шлях особистісної реконструкції, долаючи психологічні травми, соціальні бар'єри та економічні виклики.

Основними механізмами успішної адаптації є консолідація зусиль держави, громадських інституцій, локальних спільнот та індивідуальний психосоціальний супровід. Ефективність соціальної інтеграції залежить від здатності суспільства створювати гнучкі, інклюзивні соціальні середовища.

Соціальна адаптація ВПО є не лише процесом індивідуальної трансформації, але й важливим соціальним механізмом збереження й розвитку суспільної цілісності в умовах воєнного стану. Успішність цього процесу значною мірою визначає стратегічний потенціал соціальної стійкості українського суспільства.

1. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 16 (Квітень 2024). 12 с. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd11461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf

2. International Organization for Migration (IOM), Dec 04 2024. ДТМ Україна. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення. Раунд 18 (Жовтень 2024 року). IOM, Ukraine. 14 с. URL: <http://nowar.nbuv.gov.ua/post/0001020>

МОБІЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД: РОЛЬ ОФІЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ У ФОРМУВАННІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Мобілізація – це важлива складова національної безпеки, що включає в себе організацію та залучення ресурсів для оборони країни. Одним із ключових елементів мобілізації є ефективне інформування населення щодо процесу та його значення. Інформаційний супровід мобілізації відіграє важливу роль у формуванні громадської думки, зміцненні довіри до органів влади та підтримці національної єдності. Особливо важливою є роль офіційних джерел інформації, які забезпечують своєчасну та достовірну комунікацію з громадянами, допомагаючи створити належну атмосферу підтримки та готовності до змін, що можуть супроводжувати мобілізаційний процес.

Інформаційний супровід мобілізації полягає в ефективному та систематичному донесенні важливої інформації до громадян щодо мобілізаційних заходів. Це включає не лише офіційні повідомлення, але й пояснення громадянам важливості мобілізації, її законності та правових основ. В умовах війни або загрози війни правильне інформування має критичне значення, оскільки воно дозволяє уникнути паніки, зберігати моральний дух населення та мотивувати громадян до активної участі в оборонних заходах.

Система комунікацій, що забезпечує мобілізаційний процес, повинна бути розгалуженою і включати в себе не лише традиційні медіа (телебачення, радіо, газети), але й сучасні канали зв'язку, зокрема інтернет-платформи та соціальні мережі. Офіційні джерела, до яких належать урядові установи, Міністерство оборони, Збройні Сили, а також спеціалізовані інформаційні агентства, відіграють ключову роль у забезпеченні цілісної та правдивої картини мобілізаційного процесу.

У системі мобілізаційного інформування важливу роль відіграють різноманітні канали інформації, через які офіційні джерела можуть донести до населення необхідну інформацію. Найбільш важливими є державні медіа-ресурси, такі як урядові сайти, спеціалізовані канали новин та інформаційні платформи, що належать військовим органам.

Соціальні мережі є додатковим потужним інструментом, який надає можливість органам влади оперативно інформувати громадян з надання актуальних новин та рекомендацій. Зважаючи на популярність соціальних мереж серед різних вікових та соціальних груп населення, це є особливо важливим аспектом для забезпечення мобілізації всеохоплюючим інформаційним покриттям.

Але важливо зазначити, що, окрім переваг, існують і ризики, пов'язані з використанням соціальних мереж, зокрема, з розповсюдженням фейкових новин, маніпуляцій та дезінформації. Це може негативно впливати на громадську думку та створювати додаткові труднощі для влади, якщо не буде налагоджено належного моніторингу та контролю.

Офіційна інформація має великий вплив на формування громадської думки та на ставлення людей до мобілізаційних процесів. Під час мобілізації важливо не лише надати громадянам точну інформацію, а й пояснити необхідність заходів, підвищити рівень патріотизму та згуртованості суспільства навколо оборонних завдань. Офіційні джерела інформують про юридичні аспекти мобілізації, зокрема про права та обов'язки громадян, а також щодо соціальних гарантій, що супроводжують мобілізаційні заходи.

Роль офіційної інформації полягає в тому, щоб забезпечити максимальну прозорість процесу мобілізації та зменшити ризик виникнення паніки серед населення. Чітке і регулярне інформування про етапи мобілізації, особливості призову та інші важливі аспекти дозволяє зменшити стрес та невизначеність серед громадян. Як зазнає Національна Рада України з питань телебачення та радіомовлення, сьогодні «українські медіа – єдині, хто може відігравати ключову роль в інформуванні суспільства щодо важливості процесу мобілізації, а також запобіганню спекуляції та фейків довкола неї. Саме тому Національна рада закликає українські медіа:

- дотримуватись професійних стандартів, ретельно вивчати джерела, зокрема й при цитуванні іноземних ресурсів, достовірність і походження будь-якої інформації, особливо пов'язаної з мобілізаційними процесами та військовими діями;

- навіть у разі висвітлення якогось суперечливого випадку затримання людини представниками ТЦК варто максимально обережно використовувати цитати, бо емоційні висловлювання у таких випадках є природними, але їх поява в медіа з поширенням перекручується та надає їм перебільшеного значення;

- розуміти, що більшість повідомлень про неприємні факти приходять з соцмереж, де важко перевірити і сам факт, і тим більш обставини події, особливо з урахуванням активності ворога – тому фактчекінг є непорушною основою якісного інформування» [1].

Не менш важливим є вплив офіційної інформації на соціальні настрої. Інформування про успіхи в мобілізації, про участь громадян у вирішенні важливих національних завдань сприяє підвищенню морального духу та готовності до змін. Водночас відсутність або недостатність інформації може призвести до появи чуток, сумнівів та недовіри до влади.

Досвід інших країн також показує важливість ефективного інформаційного супроводу мобілізації. Наприклад, під час Другої світової війни у Великобританії було створено спеціальний інформаційний апарат, що мав на меті підтримку морального духу населення та залучення громадян до участі у війні. Система інформування включала не лише медіа-ресурси, але й особливі методи пропаганди, спрямовані на зміцнення патріотичних почуттів у громадян.

«Британські історики згодом назвуть Другу світову «народною війною» і напишуть, що «британці були найбільш мобілізовані з усіх основних воюючих сторін, і в Британії воєнного часу з'явилася велика і справжня однастайність, яка часто долає класові та інші бар'єри» [2].

Інший приклад – Ізраїль, де мобілізація є частиною національної безпеки, а інформаційний супровід мобілізації є невід'ємною частиною загальної стратегії держави. В Ізраїлі використовуються як традиційні канали зв'язку, так і сучасні технології для забезпечення інформування населення, а також для боротьби з дезінформацією. «Тривалі складні відносини з іншими країнами Близького Сходу вимагали від Ізраїлю бути лідером у сфері озброєнь та оборонних технологій. Саме тому країна зробила ставку на мікроелектроніку та інформаційні технології (ІТ), що допомогло не тільки диверсифікувати економіку, але й суттєво підвищити обороноздатність країни. Сьогодні Ізраїльська ІТ-індустрія є яскравим прикладом того, як державна підтримка, талановиті люди та сприятливе підприємницьке середовище можуть призвести до створення високотехнологічної економіки. Успіх Ізраїлю в цій галузі надихає багато інших країн на розвиток власних ІТ-секторів» [3].

Мобілізація є складним і багатограним процесом, що вимагає не лише економічних і військових ресурсів, але й ефективного інформаційного супроводу. Офіційні джерела відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, оскільки вони здатні впливати на громадян, підтримуючи довіру до державних органів і забезпечуючи необхідну поінформованість. У зв'язку з цим важливо, щоб процес інформування був відкритим, правдивим і оперативним, що дозволить забезпечити максимальну підтримку мобілізаційних заходів і підвищити ефективність оборонної стратегії країни.

1. Мобілізація та діяльність ТЦК: Національна рада закликала медіа до коректного висвітлення теми. URL: https://webportal.nrada.gov.ua/mobilizatsiya-ta-diyalnist-ttsk-natsionalna-rada-zaklykala-media-do-korektnogo-vysvitleniya-temy/?fbclid=IwY2xjawF7DkRleHRuA2FlbQIxMAABHRRP_KJn8F5uUrIH-F7S_fY8_zEFEGnrPTl82QkLyP8PgWKqriN9ljJVR3w_aem_gFFOAg-b40kRiJnCQYBE сА.

2. Під час Другої світової британці теж пережили бомбардування, нестачу їжі та пального. Сперечалися, хто більший патріот, але згуртувались і вистояли. URL: <https://babel.ua/texts/79629-pid-chas-drugoji-svitovoji-britanci-tezh-perezhili-bombarduvannya-nestachu-jizhi-ta-palnogo-sperechalisya-hto-bilsh-iy-patriot-ale-zgurtuvalis-i-vistoyali-osyak-ce-bulo-v-arhivnih-foto>.

3. Технологічне лідерство Ізраїлю: запорука успіху та безпеки країни. URL: <https://restoration.gov.ua/press/news/71681.html>.

Шинкаренко І. О.,
доцент кафедри
психології, соціології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

Лукомська А. А.,
слухач магістратури
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України
(Дніпровський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ У КУРСАНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ, ФОРМИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЯЦІЇ

Навчання у закладах зі спеціальними умовами підготовки є важливим етапом формування професійних компетентностей майбутніх правоохоронців, однак воно також може виступати значним психологічним випробуванням, що вимагає високого рівня стресостійкості. До основних стресових чинників, що впливають на курсантів, належать жорстка дисципліна, фізичні та емоційні навантаження, а також адаптація до навчання в умовах воєнного стану. Водночас психофізіологічна зрілість курсантів у цей період ще не досягає завершення: відповідно до вікової періодизації Ельконіна, курсантський період збігається з юнацьким віком, що характеризується підвищеною емоційною вразливістю та схильністю до афективних реакцій. У контексті військових дій ці фактори можуть суттєво посилювати ризик формування агресивних моделей поведінки, що потребує додаткових заходів психологічної корекції та розвитку навичок емоційної саморегуляції [1, с. 485].

Вітчизняні науковці зазначають, що юнацький вік характеризується низкою психологічних особливостей, зокрема схильністю до максималізму, підвищеною потребою у соціальній взаємодії та прагненням до професійної ідентифікації [2, с. 126]. У контексті воєнного стану ці риси можуть відігравати як адаптивну, так і дезадаптивну роль, оскільки юнаки, подібно до підлітків, залишаються чутливими до зовнішніх впливів і можуть реагувати на них підвищеною емоційною напруженістю. Особливості організації навчального процесу в закладах зі спеціальними умовами, що включають високий рівень дисципліни, фізичні та психологічні навантаження, можуть провокувати загострення агресивних реакцій як відповідь на стресогенне середовище, що значною мірою ускладнюється військовими умовами.

У психологічній науці афективні стани, які супроводжують агресивну поведінку, розглядаються як наслідок дисфункції механізмів саморегуляції, що сформувалися в процесі онтогенезу. В умовах воєнного стану ця проблема набуває особливої гостроти, оскільки значні психоемоційні навантаження, що супроводжують навчання і професійну діяльність курсантів, можуть сприяти порушенню адаптаційних механізмів. Регуляція поведінки у осіб юнацького віку зазвичай залишається нестабільною, що зумовлено як особливостями дозрівання психофізіологічних структур, так і недостатнім рівнем життєвого досвіду, необхідного для ефективного подолання стресових ситуацій [3]. У воєнний період ці чинники посилюються, що може призводити до підвищеної емоційної нестабільності та формування агресивних поведінкових патернів, що вимагає розробки додаткових заходів психологічної підготовки та підтримки курсантів.

Дослідження, проведені А. Бассом та А. Даркі, свідчать про існування низки агресивних реакцій, характерних для осіб юнацького віку, які в умовах воєнного стану можуть набувати більш вираженого характеру. Фізична агресія, що проявляється у безпосередньому застосуванні сили, може бути наслідком недостатнього рівня емоційної регуляції та відсутності навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. Опосередкована або непрямая агресія може виявлятися у формі поширення чуток, підвищеної емоційності під час комунікації, використання жестикуляції або підкреслено агресивної манери спілкування. Дратівливість, що часто супроводжується грубістю та ненормативною лексикою, у військових умовах може посилюватися через хронічний стрес та емоційне виснаження.

Окремим видом агресивної поведінки виступає негативізм, який виявляється у демонстративному протистоянні авторитетам та керівництву, що може варіюватися від пасивного опору до активного порушення встановлених норм і правил. Агресивна поведінка також може набувати форми образи, яка характеризується зростанням почуття незадоволеності соціальним оточенням, виникненням внутрішнього гніву, що в умовах воєнного стану може загострюватися під впливом невизначеності та нестабільності. Вербальна агресія, що проявляється у формі образливих висловлювань, саркастичних зауважень або використання ненормативної лексики, також може посилюватися через підвищену емоційну напругу та складність адаптації до екстремальних умов [7, с. 165].

Аналізуючи внутрішні та суб'єктивні аспекти агресивної поведінки, можна дійти висновку, що вона часто виконує функцію самозахисту та самоствердження, що підтверджується численними науко-

вими дослідженнями. У контексті професійної підготовки курсантів особливої уваги потребують фактори, які сприяють формуванню агресивних тенденцій. Серед них дослідники виділяють недостатній рівень розвитку когнітивних та комунікативних навичок, занижену самооцінку, труднощі у міжособистісних взаєминах [4, с. 388].

Форми прояву агресивної поведінки курсантів в умовах воєнного стану можуть варіюватися від пасивного опору до активного вираження незгоди із встановленими нормативними вимогами та організаційними правилами, що регулюють їхню діяльність. У таких умовах агресивні реакції можуть набувати більшої інтенсивності, що зумовлено високим рівнем психоемоційного навантаження, необхідністю швидкого прийняття рішень у кризових ситуаціях та впливом екстремальних умов служби. Серед найбільш поширених ворожих реакцій у курсантів можна виділити образу, яка проявляється у формі заздрості, незадоволеності або навіть ненависті до оточення, що формується під впливом фрустрації та відчуття несправедливості. Іншою формою агресивної поведінки є підозрілість, що виражається в недовірі до соціального оточення та гіпертрофованому відчутті загрози, що може бути наслідком адаптації до підвищеного рівня небезпеки та необхідності діяти в умовах невизначеності [5, с. 32]. Якщо розглядати агресивну поведінку курсантів як один із проявів дезадаптації до стресових умов військового часу, можна припустити, що її превенція можлива через розвиток навичок стресостійкості. Під стресостійкістю розуміється комплексна психологічна характеристика особистості, що включає інтелектуальні, когнітивні, емоційні та особистісні якості, які забезпечують можливість ефективного функціонування в умовах високих розумових, фізичних і психологічних навантажень. В умовах воєнного стану підвищена стресостійкість є критично важливою, оскільки дозволяє курсантам не лише адаптуватися до складних ситуацій, а й запобігати деструктивним проявам поведінки, включно з агресією [6, с. 15].

Механізм впливу стресу на курсантів у період воєнного стану, а також його наслідки для їхньої поведінки та особистісного розвитку, активується вже на початковому етапі навчання. Юнаки, які ще вчора перебували у цивільному середовищі, потрапляють до нового соціального та дисциплінарного простору, що суттєво відрізняється від попереднього досвіду. В умовах підвищеного рівня відповідальності, обмеженого особистого простору, жорсткої регламентації життєдіяльності та високих фізичних і психологічних навантажень у курсантів формується система професійних навичок, соціальних компетентностей і саморегуляційних механізмів. Одним із ключових аспектів цього процесу є розвиток соціальних та комунікативних умінь, що відбувається на тлі формування стійкої професійної ідентичності та позитивної або негативної «Я-концепції». Водночас процес адаптації до нових реалій може супроводжуватися підвищеним рівнем психоемоційного напруження, що в окремих випадках сприяє посиленню агресивних реакцій, особливо за умови недостатнього рівня психологічної стійкості або труднощів із самоконтролем [8, с. 375].

Отже, з огляду на специфіку професійної діяльності курсантів, що передбачає їхню майбутню участь у забезпеченні правопорядку та виконанні завдань у бойових умовах, особливого значення набуває системний підхід до аналізу стресогенних факторів, які впливають на їхню поведінку та емоційний стан. Регулярний моніторинг психолого-педагогічного статусу курсантів, аналіз їхніх поведінкових проявів, включно з агресивними реакціями, дозволяє вчасно виявляти дезадаптаційні тенденції та розробляти ефективні методи їхньої корекції. В умовах воєнного стану такі заходи є критично важливими для забезпечення психологічної готовності майбутніх військових і правоохоронців до ефективного виконання службових обов'язків.

1. Павелків В. Специфіка прояву агресії та деструктивної поведінки в підлітковому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 30. С. 483-494.

2. Морозова К. С. Агресивність і особистісна ідентичність у підлітків – вихованців інтернату: дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «Загальна психологія, історія психології». М., 2006. 226 с.

3. Файдюк О. В., Сутність соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://studscientist.kubg.edu.ua/index.php/.../54> (дата звернення 01.02.2025).

4. Замятіна М. В. Психологічна структура агресивності студентів ВНЗ. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. пр. ред. Л. Л. Товажнянський, О. Г. Романовський. Х.: НТУ «ХПІ», 2012. Вип. 30–31 (34–35). С. 385–392.

5. Андрушко Я. *Психологічні захисти в структурі професійної ідентичності майбутнього працівника органів внутрішніх справ*: монографія. Л.: Львів. ДУВС, 2016. 276 с.

6. Білова М. Е. Психологічні особливості осіб з різним рівнем стресостійкості (на прикладі працівників стресогенних професій): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук: спец. 19.00.01. «Загальна психологія, історія психології». Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2007. 20 с.

7. Шинкаренко І. О. Особливості зв'язку між агресивністю та стилями спілкування підлітків. *Community policing: освітні практики*: колект. монограф. за наук. ред. К. М. Недрі. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 150–180.

8. Shinkarenko I. Aggressiveness and conflict as a source of adolescent delinquency. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 (117). С. 369-376.

ЦИФРОВИЙ СУВЕРЕНІТЕТ ЯК ВИД І ПРОБЛЕМА РЕАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ

«Державний суверенітет» (у подальшому – ДС) – класичне поняття загальнотеоретичної юриспруденції. В його формулюваннях зазвичай є слова про незалежність держави, її право за власним розсудом вирішувати свої внутрішні та зовнішні справи тощо. Оскільки «суверенітет держав, як внутрішній, так і зовнішній, існує як на нормативному, так і на фактичному рівні» [1, с. 8], низка науковців розрізняє *номінальний* («суверенітет de jure») і *реальний* («суверенітет de facto») [2, с. 214-242] як *види* ДС.

У першому наближенні, на наш погляд, *реальний суверенітет держави* (у подальшому – РСД) – це фактична самодостатність держави у будь-якій сфері її багатофункціональної діяльності, її об'єктивна можливість як суб'єкта політики (внутрішньої, зовнішньої) ставити та досягати цілі (конкретно-історичні, правозгідні) самостійно або завдяки договірній міждержавній взаємодії (добровільній, рівноправній, взаємовигідній).

З огляду на зазначене, основні концептуальні термінопоняття характеристики РСД: «самодостатність», «самостійність», «суб'єктність» як протилежність «несуб'єктності» («суб'єктність» припускає самодостатність, самостійність «суб'єкта діяльності»), «діяльність», «цілепокладання», «досягнення цілей». Оскільки «функції держави» – це основні напрямки її *діяльності*, «діяльність» – центральне, інакше кажучи, системоутворююче поняття у контексті осмислення природи РСД. Пояснюється це тим, що буття держави – це буття одночасно інституціональне і функціональне. Проте історія і сучасність свідчить: іноді має місце ситуація, коли «інститут» існує, але реально функціонує лише, образно кажучи, «на папері». Натомість «досягнення цілей (результативність)» – критерій (праксеологічний) реальної ефективності держави як суб'єкта діяльності. У свою чергу, «цілепокладання» – характерна (іманентна) ознака «діяльності» як такої, а поняття «ціль (мета)», як відомо, припускає, що є (або відсутні) «засоби» її досягнення.

Виокремлення в загальнотеоретичній юриспруденції понять *номінальний* і *реальний* суверенітет держави – закономірне явище, оскільки, приміром, у державознавстві давно вже використовується термін «держава-сателіт», який вказує на формально незалежну державу, котра фактично є залежною від іншої (певною мірою перебуває під її впливом, контролем). Даний термін використовувався як в «радянській історіографії», так і в «західній геополітиці» щодо держав (приклад: Куба, Північна Корея), «залежних» від колишнього СРСР. В той же час щодо держав (приклад: Південна Корея, Тайвань), «залежних» від США застосовувався більш «м'який» термін «держава-клієнт» («client state»). З

огляду на опозицію «незалежність – залежність», у контексті реалістичного геополітичного вербально-понятійного мислення слово (поняття) «залежність» не є чимось екстраординарним, утаємниченим, табуованим тощо. Навпаки, приміром, З. Бжезинський розглядав світ як арену геополітичної боротьби, що нагадує «шахівницю», де певні центри сили використовують інші країни у своїх цілях. Він писав (1997 р.), що відносно США як *сверхдержави* у світі є «залежні держави» (книга: «Велика шахова дошка»). Такий стан речей насамперед пояснюється тим, що у світі є «The Great Powers» («Великі держави»), тобто є низка країн, котрі здійснюють провідну роль у світовій політиці, міжнародних відносинах (на відміну, приміром, від «регіональних держав»).

РСД (як багатоаспектне, *конкретно-предметне*, конкретно-історичне, відносно динамічне явище) має відношення до різних сфер функціонування держави, *до оціночної характеристики виключно конкретних* сфер функціонування держави, *завжди* відображає певний «стан речей» у процесі історичного розвитку даної держави як геополітичного суб'єкта, може бути «повним», «неповним» тощо, тобто може якісно змінюватись за принципом розширення або зменшення обсягу реальних можливостей держави. РСД – це, приміром, реальний *економічний, енергетичний, технологічний, продуктовий, демографічний, культурний, цифровий* суверенітет держави.

Цифровий суверенітет держави (у подальшому – ЦСД) має пряме відношення до поняття «*віртуальний простір*» [3, с. 163-166], котрий є частиною *інформаційного простору*. ЦСД припускає «здатність держави створити автономну цифрову інфраструктуру та самостійно здійснювати її керування» [4]. Інакше кажучи, з огляду на такі поняття «комп'ютерних наук» як «програмне забезпечення» – «software» та «апаратне забезпечення» – «hardware»), ЦСД насамперед припускає як існування *державних* «комп'ютерних мереж», так і здатність їх «програмного забезпечення» протистояти *кібератакам*

(приміром, «кіберзахисту» присвячена окрема веб-сторінка офіційного веб-сайту НАТО [5]). ЦСД також припускає *державний контроль «соціальних мереж», «блогосфери», «ботоферм»* (іноді працюють як елемент механізму ПІСО – «інформаційно-психологічних спеціальних операцій»), *фактів використання у потоках трафіку «криптографії»*; наявність не тільки іноземних, але й вітчизняних «інформаційних платформ»; розвиток «дата-центрів» (центрів обробки даних) як основної інфраструктури для підтримки *штучного інтелекту*, хмарних обчислень, аналізу *великих даних* (сьогодення свідчить про бум інвестицій у дата-центри) тощо.

Доцільно зазначити, що на сьогодні *повною мірою* «цифровий суверенітет» має лише одна держава – США. Так, приміром, технологічні платформи («Google», «Facebook», «YouTube», «Instagram») мають монополію щодо контролю за контентом у цифровому середовищі, можуть на свій власний розсуд прийняти рішення щодо закриття на своїх сервісах акаунтів певних політиків, ЗМІ, YouTube-блогерів (*«мільйон підписників» ніколи не стає перешкодою*). З іншого боку, приміром, КНР – це держава, в якій, зокрема, існує власна система фільтрації змісту Інтернету (проект «Золотий щит»), офіційна реєстрація «блогерів» (*загалом в Інтернеті відсутня анонімність*).

Особливість сьогодення – актуалізація поняття ЦСД у його зв'язку з такими явищами як, приміром, «фейк», «фейкові новини», «дезінформація», внаслідок появи і розвитку комп'ютерних технологій «Deepfake», котрі спричинили необхідність *правового врегулювання* даної ситуації (усунення «прогалини в праві»). Приміром, Європарламент у 2022 р. ратифікував зміни до «Закону про цифрові послуги» (діє з 2023 р.) щодо розповсюдження дипфейків (процес *європеїзації* права України припускає обов'язковість врахування відповідної новації європейського права). Зазначені технології постійно вдосконалюється у напрямку створення ситуації (проблеми) *неусвідомлюваного* сприйняття пересічною людиною «фіктивного» як «реального». Є думка, що на сьогодні найреалістичніші («shockingly good») дипфейки створює китайський «OmniHuman-1» (достатньо однієї фотографії та запису голосу, щоб «оживити» зображення, синхронізувавши «відео» з «аудіо») [6]. Ще одна актуальна загроза (з огляду на ЦСД) – розвиток *квантових обчислень*, поява *квантових комп'ютерів*. Квантові технології спричиняють необхідність кардинальної зміни глобальної архітектури кібербезпеки. Злочинні спільноти знають про можливості квантових технологій і вже накопичують (викрадають) «конфіденційні дані», розшифровка яких може стати можливою вже в 2030 р. За наявності такої *реальної* можливості будь-які отримані сьогодні зашифровані дані матимуть максимальний термін конфіденційності – вісім років [7].

1. Bull H. The Anarchical Society – A Study of Order in World Politics. London, 1995. 73 p.
2. Held D. Political Theory and the Modern State – Essays on State, Power and Democracy. Oxford, 1989. 260 p.
3. Шульга А. М. «Віртуальний простір» та суміжні правові термінопоняття // Актуальні проблеми правотворчості в Україні: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 29 листоп. 2024 р.) / ХНУВС, 2024. 172 с.
4. Єфремова К. В. Забезпечення цифрового суверенітету держави в умовах Індустрії 4.0 // URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2021/Conf_25.06.21/Conf_25.06.21_6.pdf
5. NATO – Cyber defence // https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_78170.htm
6. Deepfake videos are getting shockingly good // URL: <https://techcrunch.com/2025/02/04/deepfake-videos-are-getting-shockingly-good/?guccounter=1>
7. Jack Hidary says you can't afford to ignore quantum computing // URL: <https://www.economist.com/the-world-ahead-2023>.

ВИКОНАННЯ УКРАЇНОЮ ОРДЕРА НА АРЕШТ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

01.01.2025 Україна стала повноправною учасницею Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (далі Статут)¹. Відповідно у нашої держави виникли нові зобов'язання у сфері міжнародної кримінальної юстиції. З метою належного виконання вказаних обов'язків законодавцем внесено низку змін і доповнень до національного законодавства. Втім їх якість можна буде оцінити час практичного застосування.

Питанню дослідження виконання ордерів на арешт (далі ордер) Міжнародного кримінального суду (далі МКС) чималу увагу в своїх наукових працях приділили С.С. Андрейченко, С. Г. Волкотруб, Д.О. Коваль, В.В. Попко та інші, однак їхні дослідження переважно здійснені до ратифікації Україною Статуту, а відповідно не відображають реалій сьогодення, або стосувались загальних рис виконання ордерів у контексті міжнародного кримінального права², однак виконання ордеру в сучасних умовах залишились недослідженими.

Актуальність теми обраного дослідження викликана необхідністю наукового аналізу національного та міжнародного права реалізації правових положень, якими врегульовано порядок виконання ордеру на території України, з'ясування його можливих недоліків та формулювання пропозицій до їх покращення.

Першою формою виконання ордеру є фактичне затримання особи. Порядок реалізації цього заходу забезпечення кримінального провадження в національній юрисдикції врегульовано ч. 1 ст. 208 КПК. Затримання на території України осіб, які розшукуються МКС передбачений статтями 582 та 628 КПК, однак обов'язок службової особи, що здійснила затримання, роз'яснити затриманому право надати згоду на передачу до Суду в спрощеному порядку визначений абз. 3 ч. 4 ст. 208 КПК.

Аналіз ордерів МКС свідчить, що Суд їх видає на арешт щодо широкої категорії осіб (командувачі військ (сил), лідерів воєнізованих формувань, повстанських рухів, глав держав, урядів тощо), зокрема й осіб, недоторканність яких захищена спеціальними імунітетами. При цьому виконання ордеру щодо останньої категорії осіб супроводжується окремими труднощами.

Імунітети, що надаються вищим посадовим особам, поширюються на кримінальне переслідування лише під час їх повноважень та у національних судах [4, с. 201]. Відповідно до ч. 2 ст. 6 КПК кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України

Аналізуючи положення Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р., Волкотруб С.Г. зазначає, що дипломатичні привілеї та імунітети в кримінальному судочинстві є необхідною умовою незалежності іноземних дипломатів від держави їх перебування при здійсненні ними своїх службових функцій [2, с. 214]. У той же час, аналізуючи рішення Міжнародного Суду ООН у справі Конго проти Бельгії Д.О. Коваль зазначає, що особи з персональним імунітетом не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності в іноземному суді, навіть якщо вони скоїли міжнародний злочин, за винятком, зокрема, у випадку притягнення до кримінальної відповідальності у міжнародному кримінальному суді що має відповідну юрисдикцію [3]. Тобто, особи, щодо яких МКС здійснює юрисдикцію, не мають права посилаючись на особисті або функціональні імунітети, якими вони можуть володіти відповідно до національного чи міжнародного права в якості підстав для звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення вироку [1, с. 322].

Імунітет посадової особи від виконавчої і судової юрисдикції, має процесуальний, але не матеріальний характер і він чинить перепони для індивідуальної кримінальної відповідальності. У той же час, імунітет від кримінальної юрисдикції й індивідуальна кримінальна відповідальність – різні концепції: перша має процесуальний характер, друга – питання матеріального права [5, с. 303]. При цьому як за-

¹ <https://asp.icc-cpi.int/states-parties/eastern-european-states/ukraine>;

² Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.

значає МКС у висновку № ICC-02/05-01/09 від 06.07.2017¹ звичаєве міжнародне право забороняє здійснення кримінальної юрисдикції державами стосовно глав держав інших держав. Цей імунітет поширюється на будь-який акт влади, який міг би перешкодити главі держави виконувати свої обов'язки. Палата не в змозі виявити положення звичаєвого міжнародного права, які б виключали імунітет для глав держав, коли їх арешт вимагається за міжнародні злочини іншою державою, навіть якщо арешт запитаний від імені міжнародного суду (para. 68) [6].

При цьому у вказаному висновку МКС аналізує вертикальний та горизонтальний імунітети. Що стосується першого, він належить державі-учасниці, зокрема імунітет главі держави, є неважливим і не може бути використаний як підстава для відмови в арешті та видачі особи, яку розшукує Суд. Держава-учасниця має обов'язок арештувати та видати Суду навіть свого главу держави, якщо Суд звернеться з таким запитом про співпрацю. Те саме стосується і горизонтального імунітету між державами-учасницями, що означає, що держава-учасниця не може відмовити в арешті та видачі особи на тій підставі, що ця особа користується імунітетами, які ґрунтуються на офіційному статусі і належать іншій державі-учасниці Статуту. Держави-учасниці не можуть посилалися на свої «власні» імунітети, що ґрунтуються на офіційному статусі, для відмови від співпраці з Судом (para. 77-79) [6].

У той же час, статтею 98(1) Статуту передбачено, що Суд не може звертатися з проханням про передачу або з проханням про допомогу, що потребували б від запитуваної держави дій, що суперечать її зобов'язанням за міжнародним правом стосовно державного чи дипломатичного імунітету особи або майна третьої держави. На наш погляд, у такому випадку відповідно до ч. 4 ст. 621 КПК, центральний орган України повинен провести консультації з МКС щодо можливості виконання прохання на інших умовах. При цьому як зазначив МКС у висновку № ICC-01/22 від 24.11.2024² для того, щоб консультації були змістовними вони повинні бути своєчасними, оскільки основною метою консультацій є вирішення проблеми, яку виявила зацікавлена держава-учасниця (para. 17) [7].

З цього приводу у висновку № ICC-02/05-01/09 від 06.07.2017 МКС зазначив, що Південно-Африканська Республіка (далі ПАР) обґрунтувала імунітет Омара Аль-Башира під час його візиту до країни у червні 2015 року на двох окремих правових підставах: нормах звичаєвого міжнародного права (як чинного глави держави Судан) і на Угоді про приймаючу сторону, укладеній між ПАР та Африканським Союзом (далі АС) у зв'язку з проведенням Саміту АС. Однак положення, яке є предметом розгляду, за своїм змістом не застосовується до Омара Аль-Башира і не могло надати йому жодного імунітету, оскільки він не перебував на території ПАР як член Комісії АС, як співробітник, делегат або інший представник цієї міжурядової організації, а відвідав Саміт. Жодне положення Угоди про приймаючу сторону, не надає Омару Аль-Баширу імунітету від арешту. Отже, держава-учасниця не може відмовити у виконанні запиту Суду про арешт та видачу глави держави іншої держави-учасниці, оскільки будь-який можливий імунітет стосовно Суду стає не застосовуваним з моменту ратифікації Статуту. Недійсність імунітетів, що ґрунтуються на офіційному статусі, стосовно процедур перед Судом є основним принципом, який держави-учасниці прийняли, добровільно ратифікувавши Статут (para. 67, 69, 80) [6].

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна дійти таких висновків. Виданий МКС ордер на арешт свідчить про здійснення міжнародної кримінальної юрисдикції щодо особи та усуває наявні функціональні імунітети. Ордер МКС надає право упровадженій службовій особі здійснити фактичне затримання розшукуваної особи на території України та національному слідчому судді застосувати до такої особи запобіжний захід у вигляді тримання під вартою без урахування будь-яких імунітетів. У такому випадку положення ч. 2 ст. 6 КПК з приводу здійснення кримінального провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом не застосовуються.

У випадку виникнення обставин передбачених ст. 619 КПК центральний орган України проводить консультації з МКС. Такі консультації повинні бути змістовними та своєчасними. За результатами консультацій Україна зобов'язана діяти у спосіб визначений Судом.

1. Андрейченко С.С. Принцип неприпустимості посилання на посадове становище особи в міжнародному кримінальному праві / Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – С. 319-323;

2. Волкотруб С. Г. Дипломатичний імунітет кримінальному судочинстві / Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1-2. – С. 213-219;

¹ SITUATION IN DARFUR, SUDAN IN THE CASE OF THE PROSECUTOR v. OMAR HASSAN AHMAD AL-BASHIR. Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by South Africa with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir No.: ICC-02/05-01/09 of 6 July 2017

² SITUATION IN UKRAINE. Finding under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Mongolia with the request by the Court to cooperate in the arrest and surrender of Vladimir Vladimirovich Putin and referral to the Assembly of States Parties No. ICC-01/22 of 24 October 2024.

3. Коваль Д. Функціональні імунітети потенційних підозрюваних в міжнародних злочинах у національних судах. URL: <https://truth-hounds.org/wp-content/uploads/2024/09/funkczionalni-imunitety-potenczijnyh-pidozryuvanyh-v-mizhnarodnyh-zlochynah-u-naczionalnyh-sudah.pdf> (дата звернення: 08.02.2025);
4. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.;
5. Попко В. В. Правовий імунітет та принцип недопустимості посилення на офіційне чи посадове становище особи при здійсненні транснаціонального злочину / Часопис Київського університету права. – 2018. № 3. – С. 300-305;
6. SITUATION IN DARFUR, SUDAN IN THE CASE OF THE PROSECUTOR v. OMAR HASSAN AHMAD AL-BASHIR. Decision under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by South Africa with the request by the Court for the arrest and surrender of Omar Al-Bashir No.: ICC-02/05-01/09 of 6 July 2017. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2017_04402.PDF. (дата звернення: 08.02.2025);
7. SITUATION IN UKRAINE. Finding under article 87(7) of the Rome Statute on the non-compliance by Mongolia with the request by the Court to cooperate in the arrest and surrender of Vladimir Vladimirovich Putin and referral to the Assembly of States Parties No. ICC-01/22 of 24 October 2024. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/0902ebd1809d1971.pdf>. (дата звернення: 08.02.2025).

Шулюк Н. І.,
асистент викладача кафедри психології, аспірантка
Навчально-наукового юридичного інституту
(Державний університет економіки і технологій)
Волощук С. В.,
бакалавр, студентка 1 курсу
Навчально-наукового юридичного інституту
(Державний університет економіки і технологій)

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК РЕСУРС ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ: МОТИВАЦІЯ ТА ЕМОЦІЙНІ ВИКЛИКИ

У сучасному українському суспільстві волонтерство відіграє важливу роль, особливо серед молоді. Дослідження мотиваційних чинників, що спонукають молодь до волонтерської діяльності, та аналіз соціально-психологічної готовності до неї є актуальним завданням.

Ми дослідили та проаналізували мотиваційні чинники, які спонукають молодь до волонтерської діяльності, а також вивчення соціально-психологічної готовності молоді до участі у волонтерстві. Розглянули різні аспекти волонтерства, такі як внутрішня та зовнішня мотивація, емоційне вигорання, а також важливість особистісних якостей, таких як емпатія та комунікабельність, для успішного виконання волонтерських обов'язків. Дослідження також аналізує різницю в мотиваційних сферах між волонтерами і тими, хто не займається волонтерством, підкреслюючи позитивний вплив волонтерської діяльності на психологічний стан і особистісний розвиток учасників.

Основними мотивами волонтерства є особисті потреби та бажання допомагати іншим. Волонтери мають різноманітні мотиви для волонтерства, включаючи бажання вчитися, допомагати, розвивати дружбу, використовувати наявні навички та здобувати новий досвід. Зокрема, волонтерство має шість основних мотиваційних функцій: ціннісну, розуміння, покращення, захисту, соціальну та професійну. Такий підхід допомагає зрозуміти, чому різні люди займаються волонтерством з різною метою [1].

Ніколіна О., та Астремська І., у своїй праці «Спрямованість волонтерів: психологічні особливості волонтерської діяльності» відзначають, що у волонтерській діяльності важливим спонукальним фактором є особистісна потреба, мотивація, спрямована на допомогу іншому. Челладурай П., зазначав, що волонтер може приєднатися до події з кількох причин: навчання та розвиток, допомога іншим, розвиток дружби, використання існуючих навичок і вивчення нових навичок, отримання досвіду роботи, повернення боргу суспільству та використання вільного часу більш ефективно. Дослідження показує, що волонтери надають більше значення духовному задоволенню (65%), творчості (59%) та соціальним контактам (49%). Волонтерство також позитивно впливає на психологічний стан та особистісний розвиток учасників і є важливим фактором особистісного розвитку. Психологічні характеристики волонтерів є основою для створення ефективних програм і стратегій залучення нових учасників до волонтерства [1].

Також визначено важливість таких якостей, як емпатія, комунікабельність, відповідальність та організаторські здібності, які є необхідними для успішного виконання волонтерських обов'язків; згідно з дослідженням Федосової Л., та Соболевої А., основними компонентами соціально-психологічної готовності молоді до участі у волонтерській роботі є мотиваційний когнітивний, операційний та особистісний [2].

Особистісні риси, такі як емпатія, готовність допомогти, стійкість, екстраверсія, самоефективність та нейротизм, також важливі для волонтерів. Вони часто демонструють високий рівень емпатії та прагнуть емоційного задоволення. Аналіз мотиваційних сфер волонтерів і не волонтерів показав статистично значущі відмінності. Для волонтерів важливими є духовне задоволення і творчість, тоді як для тих, хто не займається волонтерством, пріоритетними є матеріальний статус і досягнення [1].

У дослідженні Федосова Л., Соболева А., розглянуто соціально-психологічну готовність молоді до волонтерської діяльності, що є особливо актуальним у сучасному українському контексті. Проаналізовано різні підходи до визначення поняття «волонтерство» та охарактеризовано історичний розвиток цього явища. Мотиваційні чинники можна поділити на внутрішню та зовнішню мотивацію. Дослідження показують, що внутрішня мотивація є важливим фактором досягнення високої задоволеності волонтерською діяльністю та зниження ризику емоційного вигорання серед волонтерів. Окремо розглядається проблема емоційного вигорання, його причини та шляхи запобігання цьому явищу [2].

У дослідженні Вівсяник С. І., розглянуто частоту участі у волонтерській діяльності залежно від поєднання основних психічних функцій. Отримані результати частково підтвердили, що представники певних типів особистості (ENFJ, ESFJ та ENTJ) виявляють більшу схильність до волонтерства [3]. В

іншому дослідженні Шевчук О. В., та Старик О. В., розглядаються психологічні характеристики осіб, які займаються волонтерством, а також ціннісно-мотиваційні чинники, що визначають добровільну участь у таких ініціативах. Зокрема ті, хто займається волонтерством демонструють вищий рівень афіліації ніж ті хто не займається волонтерством. Це свідчить про те, що вони прагнуть соціальних контактів і хочуть підтримувати стосунки з іншими людьми [4].

Також було виявлено, що волонтери мають переважно альтруїстичні цінності та орієнтовані на процес наголошуючи на турботі як про справу так і про результат. Важливим аспектом є те що волонтерство сприяє формуванню просоціальних стратегій та міжособистісних стосунків [5]. У дослідженні взяли участь сто респондентів (50 волонтерів і 50 неволонтерів), що дозволило провести порівняльний аналіз психологічних характеристик цих двох груп підтвердивши важливість волонтерства як чинника суспільного розвитку [5].

Одна з гіпотез полягала в тому що між волонтерами і тими хто ніколи не займався волонтерством будуть значні відмінності і це підтвердилося в ході аналізу. Значні відмінності були виявлені в ціннісних орієнтаціях (незалежність конформність дратівливість філантропія універсалізм), психічному функціонуванні (схильність до екстраверсії) і темпераменті (макіавеллізм нарцисизм) [5]. Ще одна гіпотеза полягає в тому що екстраверсія або інтроверсія впливає на вираженість альтруїстичної та егоїстичної мотивації. Дослідження показало часткову підтримку цієї гіпотези але вона була значущою лише в групі людей які не мали попереднього досвіду волонтерства [5].

Також було висловлено припущення що волонтерство мотивується поєднанням альтруїстичних та егоцентричних мотивів що також підтвердилося. Волонтерам можуть мотивувати як альтруїстичні так і егоїстичні бажання [3]. Волонтери демонструють вищий рівень суб'єктивного контролю над своїм життям. Вони відчують що їхні дії є причиною більшості подій у їхньому житті що свідчить про високе почуття відповідальності за свої вчинки та рішення. Аналіз самооцінки показав що волонтери є більш соціально прийнятними і відчують що їхні дії схвалюються суспільством [5].

Сучасні освітні процеси в тому числі й педагогічне волонтерство потребують систематичної діяльності з дітьми та молоддю з метою формування позитивного соціального досвіду. Важливою умовою ефективної роботи з молоддю є створення стійких пар «волонтер – молодь». Волонтерство визначається як вільна свідома та добровільна діяльність на благо інших людей Залучення волонтерів до освітньої діяльності з дітьми є важливим ресурсом для виховання та соціалізації молоді [4].

Важливим є також запровадження спеціальних тренінгів для розвитку у молоді відповідних навичок та якостей а також профорієнтаційна робота для залучення молоді до волонтерської діяльності. Проведений аналіз соціально-психологічних аспектів готовності молоді до волонтерства є корисним для розробки програм підтримки та розвитку волонтерства в Україні [2].

Отже, волонтерство є важливим інструментом підтримки суспільства та особистісного розвитку молоді. Мотивація до волонтерства має як внутрішні, так і зовнішні чинники, причому внутрішня мотивація сприяє більшому задоволенню від діяльності. Важливі якості волонтера – емпатія, комунікабельність, відповідальність та організаторські здібності. Волонтери відрізняються від не волонтерів ціннісними орієнтаціями та особистісними характеристиками, демонструючи альтруїзм та прагнення до соціальних контактів. Для залучення молоді до волонтерства необхідно створювати сприятливі умови, організовувати навчання та проводити профорієнтаційну роботу. Дослідження у цій сфері сприяють розробці програм підтримки волонтерського руху в Україні.

1. Ніколіна О., Астремська І. Спрямованість волонтерів: психологічні особливості волонтерської діяльності. Вісник Львівського університету. 2023. Вип. 17. С. 31–37.

2. Федосова Л., Соболева А. Соціально-психологічна готовність молоді до волонтерської діяльності. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. 2023. Вип. 4 (60). С. 37–42.

3. Вівсяник С. І. Соціально-психологічні особливості особистості волонтерів молодіжних громадських організацій. Головна – Філософський факультет. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Vivsianyk-S.I.-Sotsialno-psykholohichni-osoblyvosti-osobystosti-volonteriv-molodizhnykh-hromadskykh-orhanizatsiy.pdf> (дата звернення: 08.02.2025).

4. Шевчук О., Старик О. Волонтерство як соціально-психологічна характеристика особистості. Соціальна структура та соціальні відносини. 2021. № 22.

5. Булатевич Н., Батракіна Є. Психологічні особливості осіб, які займаються волонтерською діяльністю. Psychological Prospects Journal. 2019. № 33. С. 10–23.

Шулюк Н. І.,
асистент викладача кафедри психології, аспірантка
Навчально-наукового юридичного інституту
(Державний університет економіки і технологій)
Хомич О. К.,
бакалавр, студентка 2 курсу
Навчально-наукового юридичного інституту
(Державний університет економіки і технологій)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З ВІЙНИ

Адаптація особистості, яка пройшла через досвід бойових дій, до мирного життя є багатограним і складним процесом, що охоплює різні аспекти соціальної, психологічної та фізіологічної адаптації. Цей процес передбачає не лише зміну звичного способу життя, а й глибоку перебудову когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів, що сформувалися під впливом екстремальних умов війни [1, с.107].

Досвід участі в бойових діях неминує спричиняє глибокі особистісні зміни, деякі з яких мають незворотний характер. В психологічній науці вони отримали назву «воєнізована психіка». Серед ключових особливостей зазначеного феномену можна виділити наступні:

- Виражена потреба у розумінні з боку соціального оточення. Військовослужбовці прагнуть отримати такий зворотний зв'язок у міжособистісній взаємодії, який би виправдовував їхню участь у збройному конфлікті через призму суспільної користі, знижуючи моральні переживання, пов'язані із застосуванням насильства.

- Необхідність соціального визнання як засіб подолання почуття провини. Визнання їхньої служби допомагає раціоналізувати власні агресивні або жорстокі дії, що, у свою чергу, зменшує психологічну напругу та знижує травматичність спогадів про військовий досвід.

- Потреба у суспільному схваленні та високій оцінці особистих зусиль. Військовослужбовці прагнуть, щоб їхні досягнення та самопожертва отримали належне визнання не лише на рівні найближчого оточення, але й у ширшому соціальному контексті, включаючи колишніх товаришів по службі, членів сім'ї та громадськість.

- Бажання інтегруватися в мирне суспільство з підвищеним соціальним статусом. Досвід ризику та відповідальності в умовах бойових дій формує очікування відповідного ставлення в мирному житті, що також може ускладнювати процес соціальної адаптації.

- Відчуття дезорієнтації та фрустрації від реалій мирного життя.

- Усвідомлення власної невидимості для суспільства. Одним із найбільш травматичних аспектів адаптації є усвідомлення того, що під час їхньої служби в країні або навіть у військових структурах не відбулося значущих змін, а суспільство, в цілому, не помітило їхньої відсутності [2, с.105].

Як зазначають Н. Дембицька та Т. Яблонська, у процесі реадaptaції військовослужбовці проходять етап переосмислення власної системи соціальних ролей. Це супроводжується частковою або повною відмовою від норм, моделей поведінки та адаптивних механізмів, які були ефективними та доцільними в умовах військової служби, але виявляються непридатними для інтеграції в мирне суспільство. Зміна стратегій адаптації є необхідною умовою успішного повернення до цивільного життя та налагодження соціальної взаємодії [3, с.193].

Основні організаційні та теоретико-методичні завдання медико-психологічного супроводу адаптації військовослужбовців у процесі їх самореалізації в умовах цивільного життя включають:

1. Розробку та реалізацію заходів, спрямованих на мінімізацію соціально-економічних та суспільно-психологічних наслідків, що виникають у зв'язку зі звільненням військовослужбовців із лав Збройних сил.

2. Організацію комплексних заходів, спрямованих на зниження рівня соціальної напруженості у регіонах дислокації військових формувань, а також у громадах, де проживають колишні військовослужбовці.

3. Створення сприятливих умов для отримання додаткової освіти, професійної перепідготовки та подальшого працевлаштування, що сприятиме їхній інтеграції у цивільне суспільство.

4. Удосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення прав, соціальних пільг та гарантій для осіб, які проходили військову службу, а також членів їхніх родин.

5. Оптимізацію механізмів соціальної адаптації ветеранів шляхом розширення можливостей для їхньої інтеграції в суспільні інститути та вдосконалення наявних програм реабілітації [4, с.112].

Згідно з дослідженнями Ю. Бриндікова, ефективність соціальної адаптації особистості визначається не лише впливом зовнішнього середовища, соціального оточення та фізіологічних процесів, а й індивідуальними психологічними характеристиками. Однією з ключових особистісних якостей, що сприяє успішному пристосуванню до нових умов, є емоційна стійкість. Вона відіграє важливу роль у забезпеченні психологічної безпеки особистості, що, у свою чергу, сприяє оптимальному процесу адаптації в соціальному середовищі [5, с.74]. У ході дослідження вікових особливостей адаптації військово-службовців, які брали участь у бойових діях, О. Мельник визначив низку індивідуальних та соціально-психологічних чинників, що впливають на процес їхньої адаптації. До основних із них належать:

- Психологічне благополуччя – суб'єктивне переживання людиною власного існування, що відіграє ключову роль у процесі адаптації, формуючи позитивне сприйняття світу та сприяючи конструктивному ставленню до життєвих викликів.

- Копінг-стратегії – індивідуальні способи реагування військовослужбовців на життєві ситуації та їх подолання, що базуються на оцінці значущості подій та наявних психологічних ресурсах особистості.

- Життестійкість – здатність ефективно діяти в умовах стресу, сприймаючи складні ситуації як можливість для особистісного розвитку та вдосконалення.

- Резилентність – уміння долати негативні емоційні стани, що виникають у результаті травматичних переживань, а також використання навичок посттравматичного зростання для успішної інтеграції в мирне життя.

- Посттравматичне зростання – позитивні трансформації, які відбуваються з особистістю після подолання кризових ситуацій, що сприяють переоцінці життєвих пріоритетів, усвідомленню цінності власного життя та розширенню бачення перспектив майбутнього [6, с.8].

В. Рубцов виокремив основні аспекти соціально-психологічної адаптації. Урівноважування – встановлення гармонійних взаємин між особистістю та соціальним середовищем, що передбачає взаємну толерантність до системи цінностей і моделей поведінки один одного. Псевдоадаптація – ситуація, за якої зовнішня відповідність нормам і вимогам середовища поєднується з внутрішнім неприйняттям його цінностей. Пристосування – процес прийняття основних соціальних норм і цінностей нового середовища, що включає взаємні компроміси між особистістю та суспільством. Уподібнення – психологічна переорієнтація, що передбачає трансформацію попереднього досвіду відповідно до нових умов життєдіяльності. Ці аспекти розкривають різні рівні адаптації особистості в соціальному просторі та визначають можливі варіанти її інтеграції в нові обставини [7, с.13-14].

Висновки: процес соціально-психологічної адаптації військовослужбовців після повернення з війни є складним і багатограним явищем, що охоплює як індивідуальні, так і соціальні аспекти. Вплив бойового досвіду змінює систему цінностей, способи взаємодії з оточенням та адаптивні механізми особистості, що може спричиняти труднощі в реінтеграції до мирного життя. Особливу роль у цьому процесі відіграють соціальне визнання, емоційна стійкість, копінг-стратегії та механізми посттравматичного зростання. Водночас ефективна адаптація потребує цілеспрямованої підтримки, включаючи нормативно-правові, соціально-економічні та психологічні заходи. Комплексний підхід до реадaptaції дозволяє не лише зменшити негативні наслідки бойового досвіду, але й сприяти успішній інтеграції ветеранів у цивільне суспільство.

1. Корольчук О. Л. Посттравматичний стресовий розлад як новий виклик сучасній Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 17. С. 104–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_17_19 (дата звернення: 05.02.2025).

2. Пріб Г.А., Раєвська Я. М., Бегеза Л. Є. Соціально-психологічні особливості адаптації особистості в умовах бойових дій. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. Т. 33 (72). № 2. С. 104–109. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2022/35-2022/23.pdf> (дата звернення: 05.02.2025).

3. Яблонська Т. М., Дембицька Н. М. Адаптація до цивільного життя військовослужбовців, які повернулись із зони бойових дій. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : мат. II Міжнар. наук-практ. конф. Київ, 2017. С. 193–200. URL: https://psy.knu.ua/files/pdf/web/download/Збірник_тез_Військова_психологія_2017.pdf (дата звернення: 06.02.2025).

4. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Адаптація як передумова самореалізації військовослужбовців до умов цивільного життя. *Актуальні проблеми проектування, виготовлення і експлуатації озброєння та військової техніки* : мат. всеукр. наук.-техн. конф., Вінниця, 2017. С. 111–113. URL: <https://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21944/O-113.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 07.02.2025).

5. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 559 с.

6. Мельник О. В. Вікові особливості адаптації учасників бойових дій : автореф. дис. ... канд. псих. Наук : 19.00.07. Київ, 2019. 20 с.

7. Рубцов В. С. Адаптація кадрових військовослужбовців та конверсія військових об'єктів. К. : Міжнар. фонд соц. адапт., 2009. 372 с.

БІБЛІОТЕРАПІЯ І ПСИХОЛОГІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Використання книг з метою психологічної підтримки та відновлення воїнів поширилось після Першої світової війни. Засновницею цього підходу прийнято вважати С. П. Делані, яка очолювала бібліотеку у госпіталі ветеранів у Таскігії, штат Алабама, США. У 20-30-их роках минулого століття вона практикувала індивідуальні бесіди, пропонуючи ветеранам книги відповідно до їхніх інтересів. Відомо також, що С. П. Делані організовувала книжкові клуби, щомісячні програмні зустрічі, години розповідей та історій. Найвідомішою з її ініціатив є також заснування Літературного товариства ветеранів-інвалідів та програми книжкового візка для пацієнтів, прикутих до ліжка [1].

Після Другої світової війни у багатьох європейських університетах студентам-ветеранам пропонували окремі курси, що охоплювали читання спеціально підібраних книг. Передбачалося, що така практика розширить обізнаність колишніх воїнів про різні аспекти життя, зможе відволікти від їхніх бід, від зацикленості на собі, надасть їм іншу перспективу бачення своїх проблем. Загалом практику читання у європейській психотерапії вважають важливою складовою психологічної підтримки як у контексті когнітивно-поведінкової терапії, так і окремої стратегії особистісного росту.

Подібний підхід має великі перспективи і в Україні, так як видавництва на сьогодні пропонують значну кількість книг для відновлення психо-емоційного потенціалу та загалом вирішення екзистенційних проблем. Список подібної літератури охоплює кілька напрямів: це можуть бути книги пригодницького жанру та фентезі, що відволікають від депресивних думок, а також детективи, що інтригують та заохочують до читання, а також, і насамперед, мотиваційні книги, що стосуються різних аспектів людського існування, життєвих ролей і розуміння світу.

Особливе значення мають книги, що орієнтують на нетипове сприйняття труднощів, показуючи, як у звичайних проблемах можна побачити можливості для зростання. Це насамперед книги «Одного разу воїн – воїн назавжди. Як повернутися до звичного життя після бойових дій» Чарльза Гоуга [3], «Стійкість: тяжко виборена мудрість для ліпшого життя» Еріка Грейтиса [4] та «Застеляйте ліжко. Дрібниці, які можуть змінити ваше життя, а можливо, і світ» Вільяма Макрейвена [5]. Подібна література містить багато прикладів, як відмовитися від ролі жертви та навчитися безпосередньої відповідальності за своє життя. Книги допомагають визначитись з багатьма темами, які заслуговують на увагу та серйозне осмислення чи обговорення у різних форматах. Це можуть бути спільні читання або спільні обговорення типу книжкового клубу чи онлайн-дискусій. Подібна спільна робота має великий потенціал для особистісного відновлення, для глибшого розуміння цінностей буття та інших питань, важливих для кожної людини.

Згадані книги є дієвим терапевтичним засобом, необхідним для глибшого пізнання себе та свого місця у світі, продуктивним варіантом психологічної підтримки та взаємодопомоги. Загалом у наш час бібліотерапія може бути інструментом, необхідним не лише для усунення емоційних труднощів, але й сучасною стратегією з подолання клінічних проблем і психо-емоційного відновлення та реабілітації.

1. Sadie Peterson Delaney African Roots Branch Library. URL: https://poklib.org/spd_african_roots_library/ (last accessed: 29.01.2025).
2. Гоуг Ч. Одного разу воїн – воїн назавжди. Як повернутися до звичного життя після бойових дій. Київ: Наш формат, 2024. 352 с.
3. Гроссман Д., Крістенсен Л. Психологія і фізіологія війна в часи війни та миру / пер. з англ. Андрій Накорчевський; фак. ред. Олег Фашовець. Львів: Вид-во «Астролябія», 2023. 720 с.
4. Грейтіс Е. Стійкість: тяжко виборена мудрість для ліпшого життя / пер. з англ. О. Тільна. Харків: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2023. 432 с.
5. Макрейвен В. Застеляйте ліжко. Дрібниці, які можуть змінити ваше життя, а можливо, і св. Київ: КМБукс, 2018. 128 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ ЦК УКРАЇНИ У ПЕРІОД ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 1 Закону України від 12 травня 2015 року «Про правовий режим воєнного стану» [1] (в редакції від 8 лютого 2025 року) воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

У період дії воєнного стану в Україні прийнято низку нормативно-правових актів та внесено змін, зокрема, до ЦК України [2], які спрямовані на врегулювання майнових та немайнових правовідносин в надскладних умовах.

Економічним фронтом нашої держави є фінансова система. Незважаючи на введення воєнного стану на території України, банківська система країни продовжує працювати, але з урахуванням деяких тимчасових обмежень. Перш за все, банки продовжують забезпечувати платежі населенню та бізнесу. Вклади клієнтів та заощадження зберігаються на рахунках у банках, які установи використовують для продовження кредитування [3, с.9].

Законом України № 2120 від 15 березня 2022 року [4] внесено зміни до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України та доповнено його пунктом 18, що встановлює нові правила звільнення позичальника від відповідальності в разі прострочення виконання ним своїх зобов'язань. Зокрема, визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), *позичальник звільняється від відповідальності*, визначеної статтею 625 ЦК України, а також від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Також, вказаним пунктом встановлено, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем). Актуальним є доповнення Закону України «Про споживче кредитування» [5], положенням що «в період дії на території України воєнного стану... та протягом 90 днів після його припинення чи скасування позичальник (особа, до якої перейшли права та обов'язки позичальника) або його представник (за законом або за наявності довіри на вчинення таких дій) має право звернутися до кредитодавця або нового кредитора із *заявою про призупинення сплати* грошового зобов'язання (основної суми кредиту, процентів, комісій та інших платежів) за договором про споживчий кредит або іншим договором, передбаченим ч.2 статті 3 цього Закону, предметом забезпечення за яким є нерухоме майно (квартира, інше житлове приміщення в будівлі, приватний житловий будинок, садовий або дачний будинок, об'єкт незавершеного житлового будівництва), що відповідає хоча б одній із таких ознак: 1) нерухоме майно, станом на день подання заяви про призупинення сплати грошового зобов'язання, розташоване на тимчасово окупованій території, або на територіях активних бойових дій, або на тимчасово окупованих російською федерацією територіях України; 2) нерухоме майно пошкоджено внаслідок збройної агресії російської федерації; 3) нерухоме майно знищено внаслідок збройної агресії російської федерації».

На відміну від договорів позики, за іншими цивільно-правовими договорами для звільнення від відповідальності, сторонам необхідно доводити, що зобов'язання не виконано саме у зв'язку з настанням обставин непереборної сили (ст. 617 ЦК України). При цьому сутність поняття «непереборна сила» в ЦК України не розкривається. Однак, поняття «форс-мажор», «форс-мажорні обставини», «непереборна сила», «обставини непереборної сили» вживаються в українському законодавстві як синоніми. Згідно ч. 2 ст. 14-1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [6] військові дії вважаються форс-мажорними обставинами, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору. Відповідно до пункту 6.2 Регламенту засвідчення Торгово-промисловою палатою

України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) [7] форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) засвідчуються за заявою зацікавленої особи сертифікатом по кожному окремому договору. Торгово-промислова палата України ухвалила рішення спростити процедуру засвідчення форс-мажорних обставин. З метою позбавлення обов'язкового звернення до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП і підготовки пакету документів у період дії введеного воєнного стану, на сайті ТПП України розміщено 28.02.2022 року загальний офіційний лист ТПП України щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили). Це надасть можливість за необхідністю роздруковувати відповідне підтвердження всім, кого це стосується. Разом з цим, незважаючи на те, що такий загальний офіційний лист щодо засвідчення форс-мажорних обставин стосується невизначеного кола осіб, це не означає, що такий лист звільняє від цивільно-правової відповідальності сторону договору. Зокрема, у будь-якому разі стороні необхідно буде довести, що зобов'язання невиконане саме у зв'язку з воєнними діями.

Серед інших важливих змін є доповнення до розділу 6 «Прикінцевих положень» Закону України «Про іпотеку»[8]. Мають місце заборони: на реалізацію права іпотекодержателя на набуття права власності на предмет іпотеки чи на продаж цього предмету; виселення мешканців із житлових будинків та приміщень, переданих в іпотеку, щодо яких є судові рішення про звернення стягнення на такі об'єкти; щодо реалізації предмета іпотеки на електронних торгах. Аналіз цих положень свідчить про те, фактично неможливо звернення стягнення на предмет іпотеки в позасудовому порядку. *Однак, іпотекодержатель у період із 24 лютого 2022 року на період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та тридцятиденний строк після його припинення не позбавлений права звернутися до суду з приводу звернення стягнення на предмет іпотеки.*

Законом України від 08.11.2023 р. N 9287 «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини» внесено зміни в Цивільний кодекс України та Закон України «Про нотаріат» [9]. Ці новації спадкування, пов'язані з реаліями воєнного стану. Згідно ст. 1247 ЦК України заповіт, має бути складений у письмовій формі та посвідчений нотаріусом або уповноваженою на це посадовою, службовою особою. Заповіти, складені та посвідчені, змінені або скасовані в установленому законодавством порядку, підлягають обов'язковій реєстрації в Спадковому реєстрі. В умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріальне посвідчення заповіту, внесення змін до нього та його скасування здійснюються без використання цього реєстру з подальшим внесенням до нього відповідних відомостей протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу. Важливі зміни передбачені відносно місця відкриття спадщини. До воєнного стану місце відкриття спадщини визначалось за статтею 1221 ЦК України. Сьогодні особа може подавати заяву до нотаріуса, який знаходиться у тому ж регіоні, де було останнє місце проживання померлого. Проте у випадку, якщо смерть настала на окупованій території, або в районах, де ведуться бойові дії, спадкоємець може подати заяву і обрати будь-якого нотаріуса на території України». Згідно ст.1270 ЦК України для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Якщо спадкоємець протягом цього строку не подав заяву про прийняття спадщини, він вважається таким, що не прийняв її (ст.1272 ЦК України). У період дії воєнного стану в Україні та протягом двох років з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи зареєстрована пізніше ніж через один місяць з дня смерті такої особи або дня, з якого її оголошено померлою, строки прийняття спадщини обчислюються з дня державної реєстрації смерті особи, при цьому часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавець оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті.

Ще до введення воєнного стану в Цивільному кодексі України частково було врегульовано питання позовної давності в умовах воєнного стану. В п. 4 ч. 1 ст. 263 ЦК України зазначено, що перебіг позовної давності зупиняється, якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан. Проте більш якісно проблематику позовної давності врегульовано після внесення змін згаданим вище Законом.

Прикінцеві та перехідні положення ЦК України доповнено п.п. 18–21. У п. 19 зазначено, що в період дії воєнного стану в Україні, перебіг позовної давності, визначений ЦК України, зупиняється на строк дії такого стану. Йдеться про загальну позовну давність (ст. 257 ЦК), спеціальну (ст. 258 ЦК) та зміну тривалості позовної давності (ст.259 ЦК), окремі спеціальні строки позовної давності (ст.ст. 681,786 ЦК). Тобто протягом цього часу потерпіла особа може звернутись до судової інстанції у разі порушення її майнових та немайнових прав.

Але, разом з тим, судова гілка влади також зазнала впливу війни та її наслідків, що внесло свої корективи в процеси здійснення судочинства. Частина судів України станом на сьогодні призупинили

свою діяльність через активні бойові дії та тимчасову окупацію. У той же час суди на територіях, звільнених з-під окупації, відновили свою роботу.

Під час засідання Пленуму ВС 7 лютого 2025 року Голова Верховного Суду навів останні показники роботи судової системи. Він зазначив, що у 2024 році на розгляд у суди всіх інстанцій і юрисдикцій надійшло 5 мільйонів 300 тисяч справ. Із них судами розглянуто 4 мільйони 400 тисяч справ. Не розглянутими залишилися близько мільйона справ.

Усі зазначені зміни в ЦК України та в інших нормативних актах значно вплинули на можливість належного врегулювання приватних відносин, а також доступного судового захисту порушених прав громадян.

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Цивільний кодекс України від 16.03.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№40-44.

3. Белінко М.С. Новели законодавства в банківській сфері в умовах воєнного стану. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 9 -14.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. №2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

5. Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. *Голос України*. 2016. №236.

6. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 13. Ст. 52.

7. Регламент засвідчення Торгово-промисловою палатою України та регіональними торгово-промисловими палатами форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), затверджений рішенням президії ТПП України від 15.07.2014 № 40(3). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0040571-14#Text>.

8. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 38. Ст. 313.

9. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. Ст. 383.

НОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ

У лютому 2025 року на підпис Президентіві направлено Закон «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – закон) [1].

Як зазначає Р. Стефанчук, цей закон жодним чином не спрямований на скасування спеціального законодавства у сфері ведення господарської діяльності, воно залишається чинним у всій своїй різноманітності. Скасовується тільки старий, «совковий» Господарський кодекс, який був прийнятий у 2003 році на противагу проєвропейському Цивільному кодексу, і станом на сьогодні перетворився на вихолощений нормативно-правовий акт, що переважною мірою складається з відсилочних (бланкетних) норм [2].

Законом визначено, що підприємством слід вважати – юридичну особу, яка на день введення в дію цього закону зареєстрована в організаційно-правовій формі державного підприємства (державного комерційного підприємства, державного некомерційного підприємства, казенного підприємства), комунального підприємства (комунального комерційного підприємства, комунального некомерційного підприємства), спільного комунального підприємства, приватного підприємства, дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації [1]. У цьому випадку термін підприємство вживається скоріше як збірне поняття, що розуміється як юридична особа конкретної організаційно-правової форми. У статті 63 Господарського кодексу України (далі – ГКУ), незважаючи на декларування про «види та організаційно-правові форми підприємств», можемо віднайти перелік лише видів: наприклад, залежно від форм власності, передбачених законом, в Україні можуть діяти підприємства:

- приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності);
- комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;
- державне підприємство, що діє на основі державної власності;
- підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності);
- спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва [3].

Щодо тлумачення організаційно-правової форми, то як і ГКУ – закон не містить чітких положень. Очевидне нерозуміння сутності і значення організаційно-правової форми підприємства зумовило появу у законі словосполучення «загальна назва»: «найменування комунального унітарного підприємства повинно містити загальну назву «комунальне підприємство».

На жаль, закон також ототожнює організаційно-правову форму із формою власності, хоч це вже неодноразово породжувало практичні проблеми. Велика Палата Верховного Суду в постанові від 11.06.2019 у справі N 917/1338/18 (провадження N 12-23гс19) погодилась із висновком, сформульованим у постанові Верховного Суду від 03.10.2018 у справі N 917/1887/17, що характеристика юридичної особи як приватного підприємства – це характеристика того, на підставі якої власності його створено. У постанові ВП ВС від 29.06.2021 у справі №916/2813/18 також йдеться, що встановлення виду підприємницького товариства, до якого належить приватне підприємство, а саме, що приватне підприємство є господарським товариством (зокрема, товариством з обмеженою або додатковою відповідальністю) або кооперативом (зокрема, сільськогосподарським кооперативом, сільськогосподарським кооперативним об'єднанням), у кожному конкретному випадку зумовлюватиме застосування до спірних правовідносин відповідного законодавства, зокрема законів України «Про господарські товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію» [4].

Закон пропонує тут спрощений вихід із ситуації: з дня введення в дію цього закону дія Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» поширюється на дочірні підприємства, іноземні підприємства, підприємства об'єднання громадян, підприємства споживчої кооперації, приватні підприємства у випадках, якщо відповідні правовідносини не врегульовані їхніми статута-

ми та іншими законами. Якщо у перехідний період власник (уповноважений орган управління об'єктами державної власності, уповноважений орган місцевого самоврядування) не прийняв рішення про припинення дочірнього підприємства, іноземного підприємства, підприємства об'єднання громадян (релігійної організації, профспілки), підприємства споживчої кооперації, приватного підприємства відповідно до цього закону, до регулювання діяльності таких підприємств після завершення перехідного періоду застосовуються положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», що регулюють діяльність товариств з обмеженою відповідальністю, а статuti таких підприємств у частині, що суперечить Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», є недійсними.

У ГКУ встановлено, що підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності. Такий підхід прослідковується і у законі. Для реалізації некомерційної мети господарської діяльності, пропонується «некомерційне підприємство», що створюється у державній чи комунальній формах власності. Тобто, юридичні особи, які не мають на меті одержання прибутку можуть створюватись або відповідно реорганізовуватись (наприклад, із казенного) у форму державного некомерційного підприємства чи комунального некомерційного підприємства. Тут цікавою є можливість подальшого створення «некомерційного товариства». У законі таке товариство державної форми власності визначається як непідприємницьке товариство, єдиним учасником якого є держава. Державні та комунальні некомерційні підприємства протягом перехідного періоду, передбаченого законом, у своїх найменуваннях слова «державне некомерційне підприємство» або «комунальне некомерційне підприємство» замінюють відповідно словами «державне некомерційне товариство» або «комунальне некомерційне товариство». Очевидно, вимога «змінити» передбачає для таких суб'єктів реорганізацію.

1. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: проєкт Закону України реєстр. № 6013 від 09.09.2021 р. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/0f165a15-6250-4197-93fd-aead0e4eb4fc](https://itd.rada.gov.ua/0f165a15-6250-4197-93fd-aead0e4eb4fc)

2. Регулювання підприємницької діяльності: Руслан Стефанчук розповів про особливості законопроєкту № 6013. 2024. URL: <https://sluga-narodu.com/rehuliuvannia-pidpriemnytskoi-diialnosti-ruslan-stefanchuk-rozpoviv-pro-osoblyvosti-zakonoproiektu-6013/>

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436 –IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

4. Постанова ВП ВС від 29.06.2021 у справі №916/2813/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/98531899>

ПРОТИДІЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: МЕХАНІЗМИ ТА ЗАХОДИ

Дезінформація є однією з найбільших загроз для сучасного інформаційного простору. Вона використовується для маніпуляції громадською думкою, впливу на політичні процеси та посилення соціальної напруги. У зв'язку з цим постає необхідність у розробці ефективних інструментів для її запобігання та нейтралізації.

Дезінформація – це неправдива, оманлива, маніпулятивна інформація, створена умисно заради економічних, політичних або інших вигод. На відмінну від недостовірної інформації (яку інколи поширюють не знаючи про її неправдивість) дезінформації притаманний умисел і розуміння її неправдивості; намір ввести людей в оману.

Дезінформація стала ключовим інструментом ведення гібридної війни, особливо з боку росії у контексті її агресії проти України. Вона використовується для підризу довіри до державних інституцій, деморалізації населення та створення хаосу в інформаційному просторі.

Починаючи з 2014 року наша країна стикнулася з масштабним розповсюдженням неправдивої інформації. З 24 лютого 2022 року потік такої інформації збільшився в рази і дедалі зростає. Ми стикаємося з випадками розповсюдження неправдивої інформації, маніпуляціями інформацією, фактами та сенсом, такі дії вчиняються як умисно, так і неумисно (через незнання, халатність, подекуди навіть «з добрих намірів»), як онлайн, так і офлайн. Тож гостро стоїть питання розрізнення інформації та дезінформації, протидії розповсюдженню дезінформації та її негативному впливу [1, с.337].

У Спільній декларації про свободу вираження думки, «фейкові новини», дезінформацію і пропаганду представники ООН, ОБСЄ та інших організацій зазначили, що найчастіше дезінформація спрямована на обман людей і перешкоджання ознайомленню, отриманню, пошуку, поширенню інформації [2].

16 червня 2022 року Європейська комісія схвалила оприлюднення по-силеного Кодексу практики щодо дезінформації. Він розширює коло зобов'язань і заходів та визначає широкі й точні зобов'язання платформ і галузі щодо боротьби з дезінформацією, зокрема онлайн та в аудіовізуальних медіа.

Дезінформація зазвичай подається в письмовій формі та прикрашається фальсифікованими, вирваними з контексту та маніпуляційними зображеннями чи відео (так звані deep fake). Завдяки технологічній підтримці, наприклад, соціальних ботів, алгоритмів або штучного інтелекту, дезінформація поширюється через телебачення, YouTube-канали, інтернет-форуми, сайти новин або соціальні мережі [3, с.11].

Найкращий спосіб протистояти пропаганді та дезінформації залишається незмінним: викривати її, надавати факти і правдиві дані, а також підтримувати вільну і незалежну пресу.

Традиційні медіа та журналісти відіграють надзвичайно важливу роль у тому, щоби пропаганда і дезінформація не мали успіху. В онлайн-просторі основні платформи також відіграють засадничу роль у цьому питанні. Європейський Союз перебуває на передових позиціях у розробці політики та інструментів для боротьби з дезінформацією в інтернеті [4].

Застосовані російською федерацією технології гібридної війни проти України, у тому числі моделі і механізми інформаційного втручання, поширюються на інші держави, швидко адаптуючись до локальних контекстів та регуляторних політик. Обмежувальні заходи (санкції) та ефективний механізм моніторингу і відповідальності за їх порушення є одним із дієвих механізмів відповіді на дезінформаційну активність російської федерації як держави-агресора [5].

Один із найефективніших способів протидії дезінформації – підвищення рівня медіаграмотності серед населення, що включає навчання критичному мисленню та перевірці фактів, розповсюдження матеріалів про розпізнавання фейкових новин тощо.

Важливу роль у протидії інформаційним атакам відіграють сучасні технології. Серед ефективних підходів: використання штучного інтелекту для аналізу інформаційних потоків та виявлення фейкових новин; розробка програмного забезпечення для ідентифікації ботів та тролів у соціальних мережах; інформаційні кампанії, що викривають методи роботи пропагандистських мереж.

Також значно зросла роль фактчекінгових організацій у боротьбі з дезінформацією в умовах війни. Фактчекінг (від англ. fact checking — перевірка фактів) – процес дослідження наявних фактів і

даних для з'ясування їхньої повноти, достовірності та істинності [6]. Ключові аспекти їх діяльності включають: використання алгоритмів штучного інтелекту для швидкої ідентифікації фейкових новин; співпрацю з міжнародними організаціями для обміну даними про дезінформаційні кампанії; викриття маніпуляцій російських ЗМІ та тролів у соціальних мережах; аналіз інформаційних операцій, спрямованих на зміну суспільної думки.

Відповідно до «Стратегії інформаційної безпеки» основними напрямками забезпечення інформаційної безпеки України є стійкість та взаємодія, для досягнення яких необхідним є виконання таких стратегічних цілей та завдань, серед яких – протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим, серед іншого, на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [5].

Деструктивна пропаганда, поширення дезінформації як ззовні, так і всередині України застосовуються державою-агресором з метою підризу стійкості суспільства та інформаційної дестабілізації держави. Водночас ефективна система реагування на такі виклики в Україні досі не створена, не забезпечено функціонування розвиненої національної інформаційної інфраструктури, що обмежує можливість належним чином протидіяти інформаційній агресії з метою захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів України [5].

У звіті «Маніпулювання іноземною інформацією і загроза втручання» Європейської служби зовнішніх справ, Україна найчастіше стає жертвою дезінформації та фейків: з 480 зафіксованих у період з грудня 2022-го до листопада 2023-го випадків зовнішнього маніпулювання інформацією 160 інцидентів були спрямовані проти Києва [7].

Станом на 15 червня 2024 року, за даними СБУ, зареєстровано 9179 кримінальних проваджень за статтею 111-1 КК України («Колабораційна діяльність»). У Єдиному державному реєстрі судових рішень станом на цю дату було 1442 вироки в справах за статтею 111-1 КК України, а найбільше вироків з них (484) за першою частиною статті 111-1 – про публічне заперечення російської агресії [8]. Проте, сучасні реалії вимагають більш посиленого реагування та запровадження ефективних механізмів щодо запобігання та протидії дезінформації. Зокрема, удосконалення законодавчої бази у сфері посилення відповідальності за дезінформацію, пропаганду та інформаційний колабораціоналізм; створення юридичного механізму блокування деструктивних інформаційних ресурсів та зобов'язання платформи швидко реагувати на фейки; впровадження обов'язкових курсів медіаграмотності і ін.

Важливу роль у протидії дезінформації відіграє громадянське суспільство, яке може значно впливати на боротьбу з дезінформацією шляхом повідомлення про неправдиву інформацію, поширення правдивої інформації, створення незалежних ініціатив, що займаються перевіркою фактів та аналізом новин.

Отже, інструменти для боротьби з дезінформацією включають технологічні, соціальні та освітні заходи. Комплексний підхід до цього питання дозволяє значно знизити рівень поширення фейків та підвищити якість інформаційного простору.

Протидія дезінформації вимагає комплексного підходу, що поєднує освіту, фактчекінг, законодавчі ініціативи, технологічні рішення та активну участь громадян. Тільки спільними зусиллями можна ефективно зменшити вплив фейкових новин і маніпуляцій на суспільство.

1. Павленко Т.А. Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7, 2022. С.337-339.

2. Joint declaration on freedom of expression and «Fake News», 2017. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/6/8/302796.pdf>

3. Дементьєва, Л., Сукова, Д. Вплив фейкових новин та дезінформації в аудіовізуальних медіа. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво, 6 (1), 2023. С.8–19. URL: <https://doi.org/10.31866/2617-2674.6.1.2023.279226>

4. Промова Високої представниці/Віцепрезидентки Каї Каллас на пленарному засіданні Європарламенту щодо дезінформації та фальсифікації історії Росією задля виправдання її загарбницької війни. 20.12.2024. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0->

5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки»: Указ Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021>

6. Фактчекінг. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%A4%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%87%D0%B5%D0%BA%B3>

7. Звіт Європейської служби зовнішніх справ: Україна найчастіше стає жертвою дезінформації та фейків. URL: <https://detector.media/infospace/article/222157/2024-01-25-zvit-ievropeyskoi-sluzhby-zovnishnikh-sprav-ukraina-naychastishe-staie-zhertvoyu-dezinformatsii-ta-feykiv/>

8. Законодавство про колабораціонізм не відповідає міжнародному гуманітарному праву. URL: <https://susplne.media/802683-zakonodavstvo-pro-kolaboracionizm-ne-vidpovidaie-miznarodnomu-gumanitarnomu-pravu-zmina/>

Яремко Р. Я.,
доцент кафедри
практичної психології та педагогіки,
кандидат психологічних наук, доцент
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

Коваль І. С.,
заступник начальника факультету
з навчально-наукової роботи
факультету психології та соціального захисту,
кандидат педагогічних наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

Ткачик О. Т.,
здобувачка вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія»
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ПРОБЛЕМА ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ В СИСТЕМІ ДСНС УКРАЇНИ

Сучасні реалії в нашій державі зумовлюють необхідність удосконалення функціонування Державної служби з надзвичайних ситуацій, зокрема в аспекті психологічного забезпечення. Після початку повномасштабного вторгнення кількість загроз для цивільного населення значно зросла, починаючи від наявності вибухонебезпечних предметів на деокупованих територіях і закінчуючи комбінованими атаками по мирних містах. Фахівці ДСНС України змушені виконувати професійні обов'язки в умовах ще більшого ризику, спричиненого збройною агресією росії та викликами, пов'язаними з нею.

Психологічне забезпечення є невід'ємною складовою, що спрямована на підтримання стійкості та ефективності діяльності персоналу. Одним з основних завдань фахівців у цій сфері є професійно-психологічний відбір кандидатів на службу та навчання [3]. Основним інтегральним критерієм ефективності цього процесу є відповідність психічного стану встановленим показникам норми, що забезпечить високу результативність виконання службових завдань і підтримання оптимального рівня психологічного благополуччя у майбутньому. Психологічне забезпечення має враховувати вплив різноманітних чинників на рятувальників, зокрема їх фізіологічну здатність, психічні характеристики, культурні особливості, біологічні потреби, соціальні фактори та умови взаємодії в колективі.

Для запобігання невідповідності між вимогами професії та характеристиками кандидатів використовують професійний відбір, який базується на професіографуванні. Основними елементами професіографії є професіограма, яка описує технічні, технологічні, санітарно-гігієнічні та психологічні вимоги професії, та психограма, яка визначає психологічні вимоги та необхідні професійно важливі якості. Професіографічний опис застосовується при професійному відборі, розробці посадових інструкцій, підборі кадрів, атестації, формуванні кадрових резервів і вдосконаленні програм підготовки та підвищення кваліфікації [2, 46 с.].

Професійно-психологічний відбір здійснюється з використанням методів соціально-психологічного аналізу та психологічного обстеження. Соціально-психологічне дослідження включає оцінку умов виховання і розвитку особистості, її професійної орієнтації, емоційно-вольових якостей, організаторських здібностей, особливостей взаємодії та поведінки в колективі, а також рівня освітньої і професійної підготовки. Психологічне обстеження (за допомогою психодіагностики) дає змогу оцінити когнітивні здібності, такі як сприйняття, увагу, пам'ять, мислення, а також характеристики нервової системи, зокрема силу, рухливість, лабільність, врівноваженість. Окрім того, проводиться оцінка психомоторних здібностей, а також психологічних особливостей особистості, зокрема темпераменту, характеру та інших важливих характеристик [1, 127 с.]. Концептуальні підходи до цього процесу передбачають оцінку діяльності людини не лише з функціонального боку, а й з огляду на її особистісну цінність, що сприяє реалізації гуманістичного підходу в професійній діяльності рятувальника.

У даному контексті виникає необхідність у перегляді психодіагностичного інструментарію. Існують значні етичні сумніви щодо застосування методик, розроблених російськими психологами (О.Г Шмельов, Л.М Собчик, В.М Бузін та ін.), оскільки вони продовжують працювати на користь держави-агресора. Ці методики не відповідають сучасним вимогам та цінностям України, що ставить під питання їх придатність для використання. Застосування таких інструментів може мати негативний вплив на морально-етичні засади української психології в цілому. Проте запозичення готових зарубіжних методик не можна розглядати як універсальне рішення, яке забезпечить ефективність та валідність результатів. Використання тестів без адаптації до нових соціокультурних умов, які значно змінилися останнім ча-

сом, може призвести до спотворення результатів, зокрема щодо основних психічних властивостей кандидатів. Отже, при впровадженні змін необхідно орієнтуватися на сучасні методики, розроблені українськими фахівцями для специфічних умов сьогодення, з метою забезпечення результативності відбору.

Підсумовуючу, з огляду на зростаючі загрози для населення та рятувальників важливим є удосконалення психологічного забезпечення, що включає модифікацію професійно-психологічного відбору, який сприятиме ефективному виконанню службових обов'язків в умовах ще більшого ризику. Психологічний відбір має змінюватися задля того, щоб відповідати соціокультурним характеристикам нашого часу і не втратити своєї ефективності у відборі людей, що прагнуть допомагати і рятувати чужі життя.

1. Бабелюк О. В., Гоцуляк Н. Є. Психологічна служба рятувальних підрозділів [Електронний ресурс]. – Кам'янець-Подільський: КПНУ, 2023. – Режим доступу: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6016/Babeliuk-O.V.-Hotsuliak-N.Ie.-Psykhologichna-sluzhba-riatuvalnykh-pidrozdiliv.pdf?sequence=1&iwed=y>.

2. Поканевич О. А. Формування психологічної готовності до професійної діяльності у майбутніх пожежних-рятувальників : дис. ... канд. психол. наук : 053. Харків, 2019. 279 с.

3. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій [Електронний ресурс] // Офіційний вебпортал парламенту України. – Режим доступу: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text).

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану та широкомасштабної війни, реалій зовнішньополітичного та внутрішньополітичного життя, об'єктивної невизначеності безпекової ситуації, руйнування закладів освіти, тривог і блекаутів – діяльність суб'єктів освітньої діяльності у сфері вищої освіти перебуває у стані постійної напруги.

Вказані обставини стосуються практично усіх без винятку 620 ЗВО України, як державної, так і комунальної й приватної форм власності де б вони не знаходились.

Разом з тим в Україні продовжується впровадження Стратегії розвитку вищої освіти (СРВО) до 2032 р., Операційний план реалізації СРВО на 2025-2028 рр., імплементація Болонського процесу, Тиранського саміту, перспектива ESG 2027, оптимізація мережі закладів освіти (усіх рівнів) та забезпечення міжнародної порівнянності української освіти (релевантна статистика, система кваліфікацій) [1].

Нововведення, до прикладу, стосується впровадження базової загальновійськової підготовки у ЗВО – молодь має бути військово навченою.

Безпека учасників освітнього процесу повсюдно вдосконалюється в напрямі реагування на сигнали цивільної оборони про небезпеку («Повітряна тривога» тощо), обладнання укриттів, гібридний формат навчання (а не 100% онлайн), переміщення закладів освіти, удосконалення їхнього тепло- та електрозабезпечення, встановлення пунктів незламності, обізнаності про мінну небезпеку тощо.

Державна служба якості освіти України оприлюднила результати II-го етапу моніторингового дослідження базових аспектів організації освітнього процесу (якості, безпеки та ресурсів) в закладах фахової передвищої (ЗФПО) та вищої освіти в умовах воєнного стану, що проведене методом анкетування 10-24 грудня 2024 р. та підтвердило адаптацію закладів освіти до викликів воєнного стану [2]. Дослідженням було охоплено 543 заклади освіти (293 ЗФПО та 250 ЗВО). В опитуванні взяли участь 74 019 респондентів (60 315 здобувачів освіти (32 595 фахових молодших бакалаврів, 21 395 бакалаврів, 5 605 магістрів та 720 аспірантів; 13 704 викладачів (5 612 ЗФПО та 8 092 ЗВО)).

Основний індикатор результатів вказаного дослідження – дані щодо рівня (індексу) задоволеності учасників опитування організацією освітнього процесу, який Державна служба якості освіти України застосовує від 2020 р., а у 2024 р. внесений до індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку в Україні до 2030 р. (ціль 4 «Якісна освіта», завдання 4 «Забезпечення доступу населення до якісної професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти» (індикатор 6¹) відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні» від 29.11.2024 № 1190-р. [3].

Згаданий моніторинг визначив, зокрема, той факт, що «значна частина респондентів високо оцінює зусилля закладів освіти щодо забезпечення належної якості освітнього процесу в умовах сьогодення». 90% учасники опитування задоволені форматом організації освітнього процесу в I півріччі 2024/2025 навчального року незалежно від обраного їхнім закладом формату роботи – дистанційного (88%), змішаного (89%) чи очного (92%). Високий рівень задоволеності респондентів форматом організації освітнього процесу зберігається кілька років поспіль.

Найбільш задоволеною категорією залишаються викладачі, які працюють очно (94% у ЗВО та 98% у ЗФПО). Втім не набагато нижчий рівень задоволеності серед викладачів, які працюють у змішаному (90% і 91%) та дистанційному (90% і 86%) форматах. Дистанційний формат підтримують 12% викладачів загалом (у вересні 2023 року таких було 22%), хоча серед тих, хто працює віддалено, цей показник 39%. Тобто переваги очного та змішаного форматів вагоміші для педагогів, хоча й дистанційний формат залишається актуальним за певних умов.

Так само студенти, які навчаються очно, демонструють найвищий рівень задоволеності (89% у ЗФПО та ЗВО). Рівень задоволеності змішаним форматом серед здобувачів освіти також на високому рівні (88%). Дистанційний формат отримав найнижчі показники рівня задоволеності серед здобувачів фахової передвищої освіти (85%), але залишається стабільно високим у студентів ЗВО (89%).

¹ В основу цього індикатора закладено підхід ACSI – індекс США задоволеності споживачів, що показує рейтинг, який ґрунтується на аналізі бажань і очікувань споживача, як він сприймає ціну та якість (у даному випадку – якість освітніх послуг).

Найбільше здобувачів освіти (41%) віддали перевагу змішаному формату, особливо ті, хто вже навчається у такому режимі (56%). Очний формат підтримують 33% здобувачів освіти, з них 55% – ті, хто вже навчається в аудиторіях. Дистанційний формат, хоч і менш популярний, залишається важливим для 26% здобувачів освіти, а серед тих, хто навчається онлайн, цей показник сягає 54%.

Змішаний формат організації освітнього процесу найбільш поширений у північному (67%) та південному (59%) регіонах. У східному регіоні 47% закладів працювали в такому форматі.

Проте, щодо якості навчання, то 35% педагогів вважають, що студенти приділяють недостатньо уваги навчанню. Тоді як майже третина студентів (29%) заявили про брак часу для виконання домашніх завдань і підготовки до занять. При цьому 90% викладачів вважають, що часу для підготовки достатньо. Цей розрив у відповідях спостерігається протягом останніх двох років, вказуючи на суттєву різницю сприйняття часу та його ефективного використання між групами респондентів.

Половина здобувачів (48%) вважають, що вони отримують достатньо підтримки від закладу освіти, і майже 80% погоджуються з тим, що викладачі приділяють їм достатньо уваги. Понад 90% викладачів упевнені, що учасники освітнього процесу отримують достатньо підтримки від закладу освіти.

Результати опитування педагогічних працівників у розрізі макрорегіонів свідчать про суттєві відмінності у сприйнятті освітніх втрат. Найоптимістичніше оцінили ситуацію викладачі західного регіону, де половина респондентів (50%) вказали на відсутність або мінімальний вплив освітніх втрат. Натомість у східному регіоні 70% педагогів зазначили, що втрати мають помірний або значний рівень.

Схожі тенденції спостерігаються і в південному (68%), північному (65%) та центральному (64%) регіонах, де більшість респондентів також оцінили втрати як помірні чи значні. Водночас частка тих, хто вважає освітні втрати мінімальними, найменша у східному (30%) та південному (32%) регіонах, що може свідчити про вплив військових дій і пов'язаних із ними обмежень на організацію освітнього процесу.

Зрозуміло, що отримані дані підкреслюють потребу в регіонально диференційованих підходах до подолання освітніх втрат, зокрема з урахуванням безпекової ситуації та ресурсного забезпечення закладів освіти.

Чи всі проблеми у галузі вищої освіти в умовах продовження воєнного стану вирішені, або чи всі шляхи їх вирішення визначені?

Зрозуміло, що ні й передчасно говорити про це, але на нашу думку, є чимало питань, що повсякденно стоять перед учасниками освітнього процесу, як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів вищої освіти, потребують обговорення широкого загалу, громадськості, зацікавлених осіб. Що мається на увазі?

Діяльність учасників освітнього процесу ЗВО в умовах воєнного стану проходить у напруженій обстановці, що вимагає виваженого розуміння з боку освітянських управлінських структур, а не прагнення реалізовувати запланованих заходів «штурмовими методами». Планування навчального процесу традиційно здійснюється наприкінці кожного навчального року, однак, є чимало випадків в ЗВО коли подібні речі спостерігаються після першого семестру, у так званому «робочому порядку» з оновленням усієї навчально-методичної документації з навчальних дисциплін під «соусом» невідкладних вимог, наказів, листів МОН України тощо.

Невирішеною проблемою залишаються розміри зарплат працівників ЗВО, які працюють в режимі ненормованого робочого дня, перебуваючи у психологічно-напруженому стані вимушеного постійного поєднання очного та дистанційного спілкування зі здобувачами вищої освіти. Низька зарплата значною мірою принижує роль НПП у суспільстві та створює серйозну проблему у майбутньому щодо забезпечення ЗВО висококваліфікованими науково-педагогічними кадрами.

Досить проблематичним є й знання чинного законодавства України про освіту. Так, зокрема, щодо Закону України «Про вищу освіту», то він, з часу свого прийняття від 01 липня 2014 р., відповідно до різних наступних 65 законів та визнання неконституційними окремих положень Закону рішенням Конституційного Суду № 2-р/2017 від 20.12.2017 перетерпів значну кількість оновлень та різноманітних змін (тільки за роки війни відбулася 21 редакція). Чи варто робити зміни до даного закону в умовах воєнного стану з огляду на ефективність та доцільність таких змін.

1. Вища освіта України в умовах воєнного стану та широкомасштабної війни, післявоєнного відновлення: виклики та перспективи. Михайло Винницький, Олег Шаров, Міністерство освіти і науки. Національні експерти з реформування вищої освіти Програми ЄС Еразмус+. 7 листопада 2024 р., м. Київ. URL : https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2024/11/1_vynnyczkyj-sharov-bolonska-konferencziya-2024-11-07.pdf

2. Фахова передвища та вища освіта у 2024 році: стійкість системи попри виклики війни. Державна служба якості освіти України. URL: <https://sqe.gov.ua/fpo-zvo-2024/>

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні» від 29.11.2024 № 1190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text>

4. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

Ячна І. Г.,
начальник науково-організаційного відділення
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

Кобець Ю. В.,
провідний науковий співробітник науково-організаційного відділення
(Навчально-науковий випробувальний полігон
високотехнологічного озброєння та військової техніки)

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ КРАЇНИ

Національна безпека – це стан захищеності держави, суспільства та громадян від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує збереження суверенітету, територіальної цілісності, економічної стабільності, демократичного устрою та конституційних прав громадян. Держава реалізує комплекс заходів, спрямованих на стале соціально-економічне зростання, розвиток оборонного потенціалу, кібербезпеки, а також протидію гібридним загрозам та інформаційним атакам.

Національна безпека України – це стан захищеності держави, суспільства та громадян від зовнішніх і внутрішніх загроз, який забезпечується шляхом реалізації ефективної державної політики, спрямованої на захист життєво важливих інтересів відповідно до норм національного та міжнародного права. Вона охоплює воєнну, економічну, інформаційну, екологічну, кібернетичну та інші сфери суспільного життя, сприяючи стабільному розвитку держави, її суверенітету та територіальній цілісності.

Стратегія національної безпеки України (2020) визначає ключові аспекти державної політики у сфері безпеки:

- **пріоритети національних інтересів та безпеки** – збереження суверенітету, територіальної цілісності, європейська та євроатлантична інтеграція.
- **аналіз загроз** – російська агресія, гібридні загрози, кіберзагрози, економічна нестабільність, корупція.
- **зовнішньополітичні пріоритети** – НАТО, ЄС, міжнародні союзники, посилення дипломатичної співпраці.
- **реформа сектору безпеки й оборони** – модернізація ЗСУ, розвиток ВПК, цифровізація, посилення контррозвідки.
- **ресурсне забезпечення** – фінансування оборони, військово-технічне співробітництво, залучення стратегічних партнерів.

З 2022 року, після повномасштабного вторгнення РФ, ця стратегія зазнала змін, і зараз Україна ще більше орієнтується на обороноздатність, мобілізацію ресурсів та прискорення інтеграції в НАТО.

Так, **Стратегія національної безпеки України** є фундаментом для більш детальних стратегічних документів, які конкретизують шляхи та інструменти її реалізації в різних сферах.

Основні напрямки, які визначаються на її основі:

- **Стратегія людського розвитку** – забезпечення кадрового потенціалу, освіти, медицини, соціального захисту.
- **Стратегія воєнної безпеки України** – оборонна політика, військова стратегія, модернізація ЗСУ, розвиток розвідки.
- **Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту** – боротьба з тероризмом, реагування на надзвичайні ситуації.
- **Стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу (ОПК)** – модернізація військової промисловості, локалізація виробництва зброї.
- **Стратегія зовнішньополітичної діяльності** – дипломатичні пріоритети, інтеграція до НАТО та ЄС.
- **Стратегія забезпечення державної безпеки** – боротьба з гібридними загрозами, контррозвідка, кібербезпека.

Після 2022 року особливий акцент зроблено на **воєнну безпеку, розвиток ОПК, кіберзахист і міжнародне партнерство**.

Чітке визначення стратегічних орієнтирів у сфері національної безпеки України можна зробити ще більш структурованим і конкретним, враховуючи сучасні реалії:

Формування власних оборонних спроможностей

- Розвиток сучасних Збройних Сил України (ЗСУ), територіальної оборони, сил спеціальних операцій.

– Локалізація виробництва озброєння та боєприпасів, розвиток оборонно-промислового комплексу (ОПК).

– Забезпечення кібербезпеки та захисту критичної інфраструктури.

Комплексний стратегічний аналіз воєнних загроз

– Створення ефективної системи моніторингу та прогнозування загроз.

– Використання штучного інтелекту та великих даних для аналізу безпекового середовища.

– Інтеграція України в розвідувальні структури НАТО.

Розвиток об'єднаних розвідувальних спроможностей

– Координація роботи військової, технічної, кібернетичної та стратегічної розвідки.

– Посилення співпраці з міжнародними партнерами у сфері обміну розвідданими.

– Використання супутникових систем та БПЛА для збору інформації в реальному часі.

Адаптивність до змін у безпековому середовищі

– Гнучке планування та швидка мобілізація ресурсів у разі загрози.

– Використання асиметричних методів оборони та партизанських тактик.

– Забезпечення інформаційної безпеки та протидії дезінформації.

Стійкість держави та її здатність до відновлення

– Зміцнення економічної стійкості для підтримки військових дій.

– Захист критичної інфраструктури та логістичних ланцюгів.

– Відновлення територій після бойових дій та повернення внутрішньо переміщених осіб.

Головна мета – перетворення України на державу, здатну **самостійно** гарантувати свою безпеку, ефективно стримувати агресора та швидко адаптуватися до нових викликів.

ВІЙНА В УКРАЇНІ:
ЗРОБЛЕНІ ВИСНОВКИ ТА НЕЗАСВОЄНІ УРОКИ

Збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції

21 лютого 2025 року

Упорядник:
У. О. Цмоць

Формат 60x84/8.

Умовн. друк. арк. 68,12. Зам. № 11-25.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.